
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
17 D
27

ANTONII
CLARI SYLVII ADVOCATI,
in ſuprema Curia Pariſienſi,
COMMENTARIVS
AD LEGES TAM REGIAS, QVAM XII. TABVLARVM MORES, ET Canones, Romani iuris antiqui.

IN QVO EXPLICANTVR EORVM AVCTORES, ET TEMPORA, CAVSÆ ET RATIONES, QVÆ AD arcana paganæ Theologiæ myſteria pertinent, & ad alias partes iuris, tam publici quam priuati, inde reſultantes.

Subiecta ſunt vnicuique capiti pronuntiata quæ paucis reſoluunt quod in Commentario fuſius tractatur.

Conſecratus ex voto viro Ampliſſimo IACOBO GVESLÆO *Procuratori Generali Regis Galliarum, in ſupremo Senatu Pariſienſi.*

Additi ſunt ab auctore duo Indices, vnus Capitum, alter vberrimus verborum & ſententiarum quæ in toto opere continentur.

Ex Legato

Ill.mi Coccini

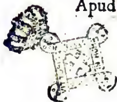

PARISIIS,

Apud MARCVM ORRY, via Iacobæa ſub ſigno Leonis Salientis.

M. DCIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

AMPLISSIMO

ET ORNATISSIMO VIRO, IACOBO GVESLÆO, GALLIARVM Regis Procuratori Generali, in ſupremo ſenatu Pariſienſi.

ANTONIVS CLARVS SYLVIVS, S. P. D.

VRIS VNIVERSI ſcientiam vt a genuino fonte deduxi (vir ampliſſime) nimirum à religione, quæ certis legibus, humano iudicio conditis eſt conſtituta cui ſemper in ſingulis, & in omnibus primas antiqui tribuerunt : vnde Virgilius.

Imprimis venerare deos.

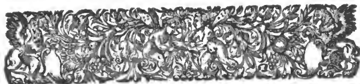
Quum ab ipſo Deo tamquam vero principio auſpicanda eſſet, inde contigit, vt inter innumeras errorum vertigines fluctuarent & agitarentur & quæcumque alia magis quam ſuum opificem adorarent, & maxime cœleſtia corpora propter excellentiam lucis, & altitudinem ſitus. Ideo Philo Iudæus in libro de opificio mundi : ait cœlum quarto tantum die luminibus ornatum fuiſſe, poſt terram ſuis fructibus, plantis, & arboribus exornatam, præſciens hominem po-

tius imaginibus quam veritati addictum iri, & adoraturum has faces iisque attributurum causam creationis. Verum Deus hoc ordine demonstrare voluit, hunc errorem sustineri non posse, cum post terram hæc lucida corpora composuerit. Sed Philo minus impiam superstitionem arguit. Nam eousque prouecta est vt & terram ipsam & quicquid creatum, imo & animo conceptum colerent, mouente & imperante tenebrarum principe, cuius auspiciis leges tam caute posuerunt vt vix ab admiratione temperari posset nisi lumen euangelij fulgore suo versutiarum istarum aciem obtunderet. In his est vna pars iuris publici: altera in legibus quæ pertinent ad notas Maiestatis & imperij, quæ in secundo libro huius operis tractabuntur. Postrema ad singulos pertinet, de qua in tertio. In hoc totius operis fundamento in quo initia sunt augustissima constitui clarissimi tui nominis characterem præscribere, vt quasi numen esset tutelare quod hinc ab inuidis & inimicis euocari non patiar. Itaque quæ in hæc ciuilis prudentiæ principia, è iuris adyto deprompsi deponam in templo Gallicæ Themidos cuius inuiolatam tutelam pater tuus ante susceperat. Tu vero paternum sanguinem non ementiris, sed virtutes hereditarias tanta contentione virium excolis, vt non acceptæ, sed diuinitus insinuatæ tibi videantur. Hinc spero meis scriptis non parum lucis accessurum: in quibus si quidpiam à veritate aut ratione alienum deprehendatur veniam non imploro qui potui culpam euitare. *Nam quæsita defensio fatetur imbecillitatem, & incongruens patrocinium, non purgat errorem,* (inquit Claudianus Mamertus.) Hæc te iudice tamquam. Ερμῦ λογίῳ disceptentur vt si alie-

na à Musis a te statuantur, aut proiicias vt aquila sole arbitro eiurat caligantem partum ὡς νόθυ γονῆς ἀλλοβιώ-μθνον βασανίσαι, aut tamquam Rhenus obruas qui liberos adulterinos suis vorticibus inuoluit velut vltor violati matrimonij vt Iulianus auctor est in epistolis de quo sic Claudianus.

Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.

Sic partum meæ orationis explores: καὶ κατὰ τὴν χρυσόπολιν πόαν, ἢ τὴν Λυδίαν λίθον τὴν βάσανον καὶ πῦρ τὸ δοκιμαστήριον ὥσπερ οἱ χρυσογνώμονες, vt ait Ioánes Tzetzes in Hesiodum. Nullum deprecor periculum seu experimentum in hac causa, nec si fiat Chrysopoli herba quæ purum aurum foliis excipit & eodem quo aurum colore imbuitur, at impurum seu adulterinum respuit: vel lapide Lydio vel igne, quo aurifices arguunt auri naturam, aut libra Critolai qua laboris mei, fidem expendas. Melius quam illis omnibus ingenij tui solertia & mentis admiranda sagacitate, scriptorum meorum natura probabitur. Vale. Lutetiæ: Kalendis Ianuarij anno supra milesimum sexcentesinum tertio.

ANTONIVS CLARVS SYLVIVS LECTORI S.

VI caput animantis alicuius ita pingit vt nihil quicquam poßit desiderari ad exprimendam in hac parte veritatis imaginem, licet opus ex defectu caeterarum partium minus absolutum videatur: est tamen in se. Nec potest artifex accusari, qui suae manus excellentiam non magnitudine subiecti, sed perfectione artis expendit. Hic tibi pinxi (studiose lector) principia iuris publici, in quibus veterum ritus, mores, & caerimonias ad colendos deos institutas tamquam in tabula perspicere poteris, earumque causas, modos & rationes: tum casus, mutationes, corruptiones, & finem. Ad alia pergenti haec non sufficient sed (vt ille ait.)

Est quodam prodire tenus.

Et maxime quod cuiusque rei initium sit pars potißima: idque hic apparebit vbi capita rerum quae in iure diuino consistunt à reliquis partibus, in quibus humana negotia disceptantur, & distingui debent & possunt facile separari: quamquam in hoc studio ita connexa sint, vt vna alteram ad se trahere videatur. Sed hoc etiam in hoc vniuerso locum habet, licet constet partibus, quae in se totius habent rationem, & à se inuicem interna proprietate differant. Sic igitur accipe praesentem laborem, vt tibi separatim conducturum, tamquam Symbolum futuri & iam inchoati si mihi Deus (cui soli mea omnia accepta refero) vitae terminum huc vsque producat, quo poßim plene desideriis omnium satisfacere. Non te morentur si qua occurrant obscuriora: nam ex sequentibus elucescent aut in capite axiomatum clarius explicabuntur. Axiomata haec si videantur prolixiora ne succenseas: quia quod superest, ad alias partes accommodabitur in quibus non iterabitur gratia breuitatis: quod si quid deest, in alia capita reiicietur. Hoc enim apud me constitui, id tantum exponere, quod plenam interpretationem complectatur. In commentario autem, si quae quaestiones concisius

tractentur, existimatio me ea solum adduxisse, quæ legis explicationem implent: cætera in capita conuenientia reseruasse. Quod si quædam extra sensum legis appareant: ea interposui, quæ omissa aliis non possent apte restitui, sunt tamen vtilia ad rerum quæ in eo capite continentur consequentias: imo etiam necessaria. Hoc vnum fortasse quæres cur hunc librum singularem vocaui, quum sit vnus ex pluribus. Me huc adegit, librarij prouida curiositas: quia existimauit minus venalem fore si Primus inscriberetur. Nam propter sequentium librorum expectationem, multos non empturos suspicatus est, nisi corpus totum perfectum fuerit. Sed ex præcedentibus patet solum hunc separatim profuturum. Neque vero eius sum ætatis (quippe qui nondum clauserim annum tricesimum nonum) vt à me opus tam diuturni laboris & tanti animi debeat exigi: tum eo præsertim, quod adolescentiæ meæ temporum, ab anno octagesimo quinto vsque ad nonagesimum secundum, pars armis ferendis exhausta sit (quibus me & pietatis officium erga reges meos, & inde lapsa necessitas propriæ salutis obligauerat: quum defuncto patre crudo adhuc orbitatis uulnere, cum matre Lares proprios fugerim, cum fratre & sorore minoribus: multoties recordatus quod Tragice ait Tragœdus.

Perdere est patriam graue, grauius timere.

Partim vero grauissimis morbis intercisa studia moram traxere, quo minus Reip. insolidum soluerem, quod ex voto bona fide concepto, ei præstare destinaueram. habes illius solidum argumentum in præfatione quæ non his tantum principiis sed etiam sequentibus libris præscripta est. Est enim diffusa per omnia membra iuris vniuersi tamquam sanguis à suo fonte diffluens in omnes venas. Itaque non te moueat ipsius difficultas, si nondum sis Themidos sacris initiatus: multa enim tibi occurrent obscura quæ facilima reddentur ex aliis quæ tam hic constituuntur, quam quæ in secundo & tertio libro iam parata præstabuntur. Solus fere restat in mundum describendi labor, mihi admodum grauis: & vltima manus in animaduertendo si quid superfluum aut inconditum inueniatur. Sic expenso & examinato fructu laborum meorum id obseruandum duxi, vt (quod ille ait.)

Nonumque prematur in annum.

Curabo ne quid desit aut abundet, ad perfectam huius disciplinæ cognitionem, & felici compendio & principiis non fluctuantibus consequendam. Forsitan addubitabis cur non tantum in leges scripserim, sed etiam mores, & canones. Verum imperfecta est de-

monstratio, quæ ducta est ex imperfecto principio. Ars boni & æqui non tantum versatur circa leges, sed etiam circa cæteras partes quibus vis quoque legis attribuitur imo etiam sunt leges. Hic ostenditur quæ proprie sint leges suis in capitibus: qui mores: qui Canones: ne quid indiscussum relinquatur, & vt opus respondeat titulo suo principali, qui minus in fronte præ se fert quam habet in recessu. Oculata fides veritati testimonium perhibebit: qua fretus nihil facio quicquid liuor Sophistarum in me possit effundere: sunt enim: κελάδωρ εἰ τέλματι βάλεσχαι τὸν ὕδροι οὐχ ὁρῶντες *vt ait Dion Chrysostomus in oratione* περὶ ἀρετῆς. *Si quid in vna litera, vel Syllaba vel accentu Græcarum dictionum vel spiritu deprehendas erratum, meum non est sed Typographorum à quorum incuria & importuna ignorantia mihi præcauere non potui. In posterum tamen experientia doctus ne quid tale accidat prouidebo.*

Bene Vale.

INDEX

INDEX CAPITVM QVÆ IN PRÆFATIONE CONTINENTVR.

INDEX CAPITVM QVÆ IN TOTO HOC OPERE CONTINENTVR.

ODE SVR LE LIVRE DE M^e. ANTOINE LE CLERC ADVOCAT EN PARLEMENT SIEVR DE LA FOREST.

STROPHE.

TOVTE onde qui à source.
En fin va s'abismer
D'vne glissante course
Es gouffres de la mer:
Mer qui point ne s'augmente
Mais d'vn egal compas
S'en va tousiours flotante
Ny plus haut, ny plus bas:
Phœbus tousiours espuise
Par le chaud de ses rays
Son onde, mais sa prise
N'apetisse iamais
De sa grand' profondeur
La profonde aulteur.

ANTISTROPHE.

Ainsi (ame diuine)
De ton chef surhumain
Enfantant la doctrine
Comme vn second Iupin
Du Thule iusqu'au gange
Ton los sera vanté
Los que nulle loüange
Ne rendra augmenté:
Et onques la dent noire
De l'enuie au cœur bas
Ne brunira ta gloire
Qui trompant ton trespas
T'affranchira en fin
De la loy du destin

EPODE.

La loüange mondaine
N'acroistra ton renom
Et l'enuie inhumaine
L'enuie qui forcene
Ne ternira ton nom.
Mais la viue memoyre
De ton los glorieux
Sur l'aisle de la gloire
Te guindera aux cieux
Cieux ou comme vne Estoille
Tu luiras quelque iour
Ayant brisé le voile
Qui cache en ce seiour
Ton ame, vne estincelle
De la flame eternelle.

ACHILLES DE HARLAY
ABBE' DE VILLELOING.

EXTRAICT DV PRIVILEGE.

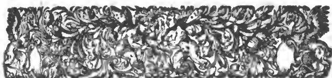
ENRY PAR LA GRACE DE DIEV ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE. A noz Amez & Feaux Conseillers les Gens, tenans noz Cours de Parlement Preuost de Paris Baillys d'Orleans, Sens, Bourges, Rouen, Troyes, Dijon, Seneschaux de Lyon, Toulouze, Guyenne, Poictou, Anjou, le Mayne, Nantes, Rennes, Gouuerneurs de Montpellier, & la Rochelle, ou leurs Lieutenans, & chacun sy comme il appartiendra salut. Nostre bien amé Marc Orry, marchant Libraire bourgeois de Paris, Nous à faict remonstrer qu'il à recouuert vng liure intitulé. *Commentarius in leges, mores & canones, iuris antiqui Romani Antoni Clari Syluij, Aduocati in supremo Curia Parisiensi.* Lequel liure ledit suppliant desireroit volontiers Imprimer, & mettre en lumiere & se constituer en fraiz & despences necessaires à cette fin. Mais il craint qu'autres Imprimeurs & Libraires, le voulussent Imprimer, & vendre, & frustrer par la le suppliant, de son labeur & luy osterle moyen de se pouuoir rembourser de sesdits frais & despences. Sans auoir sur ce noz lettres necessaires humblement requerant icelles. A quoy inclinant liberallement & desirant luy pourvoir, en cet endroit. Luy auons de grace speciale plaine puissance & auctorité Royalle Permis accordé & octroyé. Permettons accordons, & octroyons par ces presentes, voulons & nous plaist, Qu'il puisse & luy soit loisible. Imprimer & mettre en lumiere & vente ledict liure & ce pour le temps & terme de six ans à compter du iour & datte de l'Impression d'icelluy liure dont mention sera faicte à la fin ou commencement dudict liure, auecq vn extraict des presentes que nous voulons en ce cas estre tenues pour bien & deuement notifiées publiees & signifiees à tous qu'il appartiendra à ce qu'aucun n'en pretende cause d'ignorance. Leur faisant tres-expresses inhibitions & deffences d'Imprimer ne vendre pendant ledict temps, ledict liure, A peine de confiscation desdits liures qui se trouueroient estre imprimez par d'autres que ledict suppliant ou par sa permission, de tous despens dommages & interests, & d'amande arbitraire. Si vous mandons, & à chacun de vous commettons & enioignons par ces presentes. Que de noz presentes graces congé permission & contenu cy dessus. Vous facies iouir & vser plainement & paisiblement ledict suppliant, Cessant & faisant cesser tous troubles, & empeschements, au contraire. Car tel est nostre plaisir. Nonobstant quelconques lettres à ce contraires. A quoy nous auons derogé & derogeons par ces presentes. Donné à Paris Le 19. iour de Iuillet, L'an de Grace mil six cens deux, & de nostre regne le treiziesme.

PAR LE ROY,

EN SON CONSEIL.

VERDIN.

ANT.

IN LIBRVM CLARI.

OPVS EDITVM NVNTIATVM EST, CVI IN lucem prodeunti εἰλείθυιαι, placare non iniussu tuo parabamus. Nec ideo minus vota, spésque de ipso conceptas ad te mittimus, ea si sera accedunt, at tu, ne irrita fiant, tua virtute perfecisti: Vtcumque obsequij, officijque erga te nostri munus seruabis. Vale.

GALLORVM accensis collucens ignibus olim
Ardet, & in cineres inclyta Roma ruit.
Illa quidem Gallos conata lacessere flammâ
Vsta perit iustâ, sed tamen vsta perit.
Priscorúmque simul pereunt arbitria regum,
Cum Serui censu, tot monimenta Numæ:
Bis quoque lex senis tabulis affixa, decemuir
Quam tulit, in medio constituítque foro.
Relliquias, sed enim Foresius, atque fauillam,
Iam gelidam doctâ suscitat ecce manu.
Aspicis vt subitò clarescunt omnia circum
Sponte suâ, & tremulas dat cinis ipse faces.
Splendicat igne nouo noua Romæ facta vetustas,
Quæ latuêre prius, iura retecta patent.
Sed face Clare tuâ majoribus omnia surgunt
Foresi, auspiciis, iámque ruisse iuuat.
Armatâ melior quàm Pallade Pallas inermis,
Hæc struit, illa eadem diruit igne pari.
Aspice quàm breuibus cartis Foresius ingens,
Struxit opus, quantum surgit ad astra decus?
Vade age rumpe liber fœlix, tibi secula cedunt,
Rumpe moras: hominum te manus omnis amat.
Pasce oculos orbis, genius tibi dexter, Apollo
Candidus illuxit, sidera cuncta fauent.
Et geminâ vernant frondes ex arbore, lauros
Auctor habet, cedros poscit habere liber.

V. C. D. Foresio Ioannes HEVDON S.

IN LIBRVM SINGVLAREM CLARI.

EPIGRAMMA.

ÆNeadum leges infausta sorte iacentes
Lugebat fatis occubuisse Themis,
Et lugeret adhuc nisi Gallica musa, Mineruæ,
Relliquiis animam conseruisset ope.
Sic legum Romana Phalanx ex puluere surgit
Armata : at gladio pars meliore cadit
Pars rediuiua manet quia verum amplexa, nec inter
Vmbras, lux vitæ vulnera mortis habet.

A. L.

M

inter

ANTONII CLARI SYLVII ADVOCATI IN SVPREMA CVRIA *Parisiensi commentariorum in librum singularem legum, morum, & Canonum Romani Iuris antiqui*

PRÆFATIO.

Quid sit lex in genere.

CAPVT I.

E LEGIBVS tractare instituenti, prius expendendum est, quid sit lex. Huius subiectum, est iustum generale: quod habet duas species, videlicet æquum bonumque quod Græci ἐπιεικὲς vocant; & iustum speciale, cuius duæ sunt partes, quarum vna scripto constat, altera non scripto l. ius ciuile §. vlt. ff. de iustit. His ita positis venio ad legem generalem, quæ ita definiri potest regula æqui boníque, & iusti vniuersaliter iubens ea quæ facienda sunt, prohibénsque contraria. Lex enim Dei vel naturæ, regula est æqui bonique qua omnes gentes vtuntur, ideóque Iusgentium dicitur: cui si iustum speciale addideris, descendes in ius ciuile, quod lege scripta continetur, aut more, qui legem scriptam imitatur, atque eiusdem est auctoritatis L. de quibus ff. de legib. Ius autem gentium duobus modis consideratur, primo vt omni homini commune est, quo casu separatur, à iure ciuili & eius respectu, ius ciuile etiam generale seu commune seu mixtum, dicitur speciale vt hic: aut sumitur vt pars quædam iuris ciuilis, quo casu ius ciuile, dicitur generale, ad differentiam iuris specialis quod à Iuregentium omnino recedit. Vtraque significatio iuris ciuilis traditur in l. ius ciuile ff. de iustit. vbi *ius ciuile est quod nec in totum a naturali recedit, nec per omnia ei seruit:* & in hoc describitur ius ciuile generale quod pro parte seruit iuri naturali: tum sequitur. *Itaque quum aliquid addimus, vel detrahimus iuri communi; ius proprium, id est ciuile efficimus.* Et quoniam

Subiectum legis generalis, est iustum.

Iustum duplex gentium & ciuile.

Ius gentiũ duobus modis accipitur, aut per se, aut cum iure speciali.

Ius ciuile duplex aut per se vt merum aut cum iuregentium mixtum.

mos partem etiam iuris ciuilis constituit d.l.ius. §. vlt. & §. constat & §.fine scripto institut.de iur.nat.eamdem quoque analogiam habet,vt partim etiam ex iuregentium componatur.vnde in l. omnes de iustit. *Omnes populi qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium gentium iure vtuntur* quod autem Vlpianus ait in d.l.ius ciuile *Addimus vel Detrahimus* sic intelligendum est vt addendo seruiamus,detrahendo recedamus, vt religioni quæ iurisgentium est,l.2.ff. eod. adduntur ritus & cærimoniæ ex iure ciuili, sacra nimirum & Sacerdotes l. 1.§.huius eodem. Idem in matrimonio quod quum sit iuris naturæ d.l. 1. §. penult.tamen si ex iure Quiritium solennitates acceperit, ciuile est, ita vt tollatur deportatione l. si quis sic ff.soluto matr. per quam solum ius ciuitatis amittitur l. inter pœnas ff.de interd.& releg.denique multæ sunt obligationes iuregentium introductæ l. ex hoc iure de iust.& iure ciuiles tamen sunt l. iurisgentium §.sed & si dedi ff.de pact.Cur ergo cum eo casu seruiat tantum non dominetur iurigentium, ei nomen imponit. quoniam eo casu consistit iure maiestatis non Naturæ tantum:ei tamen seruire dicitur quia in substantia stat à Natura, non ab homine: & sic addendo iurigentium seruimus: detrahimus verò quum per mancipationes, à nobis sanguinem nostrum alienamus, in adoptionem dando & emancipando & cæt. igitur & leges,& mores partim ex iure naturæ, partim ex iure proprio componuntur: cur ergo iustum, ab æquo & bono separatur? quoniam id etiam iustum est, quod recedit a iure naturali,non eodem tamen modo nec eadem ratione: & hoc rectè dicitur ius speciale in l. deportatus is ff.de interdict. & relig. vt distinguatur a iure ciuili communi & mixto,in quo pars quędam iuris naturæ continetur. Præterea illud iusgentium, cum ciuili compositum auctoritate Majestatis confirmatur & constituitur, sicut & ciuile merum seu speciale: merum ius naturæ secus. At quid opus est confirmatione quum iusgentium multo sit potentius per se quam ius ciuile? l.eas ff.de capit. minut.nam natura mutari non potest l. 2. ff.de vsuf.ear.rer.ideo iura eius immutabilia sunt §. penult.inst. de iur.nat.verum substantia naturæ semper est immutabilis,functio tamen immutari potest. nec me mouent illæ fabulæ antiquæ quibus aliquis fit filius,nõ nascitur: aut qui natus erat esse desinit: hæc enim nullomodo naturæ substantiam afficiunt, quum fictio aut imago, naturæ veritatem adumbret,non immutet l. filio ff.de liber & post: idque cõtingit tantum in singularibus, non in omnibus, nec apud omnes. Cur ergo ius illud tam sanctum eget ciuili constitutione vt obseruetur? nimirum quoniam legum naturalium cultus humano scelere partim violatus quatenus situm erat in homine quærebat asylum aut postliminium.idcirco legislatores in singulis gentibus sanctiones suas partim naturæ partim gentis suæ moribus accommodauerunt. Vbinam ergo erit collocandum ius illud commune omnium gentium, separatum à iure ciuili mixto?

Cur iusgent. dicitur seruire iuri ciuili.

Iusgentium in functionibus potest impediri aut violari non in substantia in qua omni homini commune est.

vbique terrarum vbi homo est. Nam fluxit ex naturæ principis? & ratione naturali & inter omnes peræque obseruatur d.l. omnes in fine & d.§.pen.de iur.nat.quibus obstat d.l.ius. ciuile & d.l.omnes in principio vbi non obseruatur perçque apud omnes cum partim tantum,non in totum obseruetur. An sibiipsi non constat Caius in eadem lege, eadémque fere periodo? minimè. Sed hoc sensu accipi debet vt apud omnes gentes æqualiter obseruetur in essentia licet in qualitate partim mutatum sit, vt ab exemplis demonstratum est. Qualitas illa in qua contigit mutatio, accidentalis est, nec formularum ciuilium additio quicquam ex forma illius immutauit. nam hæ nihilo plus ad naturam iurisgentium afferunt quam ad formam hominis vestimenta quibus humanum corpus induitur. Sed quum natura duobus constet, materia & forma, cuinam accedit illa qualitas ciuilis, materiæ, an formæ? respondeo ius naturæ vnum esse, idque in intellectu versari, ideóque nulla est in hoc iure vniuersali materia, licet subiectum ei possit assignari nimirum res humanæ circa quas versatur. Igitur qualitas illa accedit ad formam ipsius iuris vt eam immutet quatenus accidens in substantiam potest. nec obstat quod dictum est naturam etiam ex materia intelligi, hoc enim in corporibus mixtis accipiendum est teste Aristotele de partibus animaliũ lib.1. cap.1. non in intellectu. Et sic vniuersale illud iusgentium per se sumptum & separatim acceptum perçque apud omnes gentes colitur, licet si cum iure ciuili componatur partim in qualitate immutatũ sit. Imo videtur & in substantia mutari. Nam iuregentium & ciuili sunt seruitutes, quæ iuri naturæ aduersantur §. ius autem gentium de iur. nat. quia iure naturali omnes homines liberi nascebantur l. 4. de iustit. verum non constat apud omnes, sententia Iurisconsultorum, seruitutem esse naturæ contrariam quod alibi Deo dante tractabimus: sed dico eodẽ iure naturæ hominem seruũ fieri, quo & ipse liber erat. Libertas enim definitur ἐξουσία αὐτοπραγίας, facultas agendi vt velis l. 4. ff. de stat.hom. qui bellum sustinet, aut mouet, se pręcipitat in casum quo libertas eius periclitatur: deinde si capitur vult seruus esse: neque enim cogi potest, si malit occidi. Ergo non est contraria seruitus naturæ, sed potius consentanea. voluntas enim in qua sedet libertas, violari non potest, vt in sequenti capite ostenditur. Nec ideo tamen errauit Iurisconsultus. Nam & natura seruitutis libertati repugnat; & pars illa iuris, qua libertas omnibus competit, contraria est ei parti qua seruitus introducta est, sed causa qua vtrumque contrariũ constat, eadem est, nimirum liberum sui ipsius arbitriũ: nec eo casu duo sunt contraria in eodem subiecto. nam vnum est in iure naturę, alterũ in iure gẽtium. Ex vna causa possunt in diuersis subiectis, contrarij effectus produci vt ex igne lutum indurescit & cera mollitur. Sed quid de iure naturæ, quod homini & bruto cõmune est d.l.1.§. ius nat.? dico ius naturæ etiam primum quatenus homini competit esse partem iurisgentium idcirco in d.l.4. in fine

Addit ius ciuile iurigentium eius qualitatẽ mutans.

Seruitus est iurisgent. ratione ducta à iure natura quo homo seipsum potest seruum facere.

Eadem causa in diuersis subiectis cõtrarios effectus operatur.

Ius natura quod bruto & homini est cõmune quatenus homini etiam competit pars est iurisgentiũ.

ff.eodem,liberi, ſunt iuregentium ſicut & libertini, & ſerui: cum tamen in principio d.l.4.libertas,ſit iuris naturalis primi,non iuriſgentium prout accipitur pro ſecundo iure naturæ. Quod male diſtinctum eſt ab interpretibus. Nam iuſgentium non violatum ab homine, ius naturæ primum eſt quatenus etiam homini conuenit l. 1. §. vlt.ff. de acquir. rer.dom.igitur prima libertas eſt iuris naturæ & iuriſgentium, quæ bruto competere non poteſt, cum illud Dei lege homini ſubijciatur 1.Geneſ.Et gratia hominis bruta creata ſint Ariſtoteles libro.1.Polit. ὁμοίως ταύτα φυτὰ τῶν ζώων ἕνεκεν εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, τῶν ἀνθρώπων χάριν. igitur bruta non ſunt libera: vnde ſequitur cum libertas ſit primi iuris naturalis eáque ſoli homini conueniat, ius illud naturale primum, pro parte ſoli homini poſſe competere,ideóque iuſgentium appellari poſſe. Cur ergo naturale ſeparatur à iuregentium? quoniam alia eſt natura hominis à bruto, licet vtrumque vno genere contineatur: in vtroque ſenſus eſt; ſed ſenſus tantum in vno; ſenſus & intellectus in altero. Ius autem naturæ quatenus ſenſui datum eſt & à ratione nõ eſt alienum vtrique commune eſt. Sed ſi ſeparatur à ſenſu & ſoli rationi conuenit tunc fit iuſgentium vnde in d.l. omnes iuſgent. dicitur quod naturalis ratio non quod ſenſus conſtituit: origine tamẽ in multis, vtrumque ius in idem recidit. Nam ratio naturalis primum à ſenſu,ius ſibi conſtituit, deinde ab intellectu: iudicium enim eo ordine procedit teſte Ariſtotele. 1.phyſic. vnde non mirum ſi iuſgentium naturali ratione fundatum, habet etiam originem in multis à iure naturæ quæ in ſenſu dominatur: ideo ſimulátque à ſenſu ad rationem natura reflectitur, iam ſenſus deſinit & incipit animi actus à quo formatur iuſgent.Itaque ſeparatur à natura prima non origine ſed obſeruatione & conſenſu gentium in ijs ſcilicet quæ à iure primo ad alterum traducta ſunt. dixi enim in multis non in omnibus iuſgent.ab illo deduci: vt communio bonorum omnium eſt primi iuris. Dominiorum verò diſtinctio eſt iuriſgent.l.ex hoc iure ff.de iuſtit: ideo communio bonorum in brutis eſt non diſtinctio. Æqualitas omnium hominum non tantũ in libertatis conditione ſed in imperio & dignitate illius iuris eſt: at regna & imperia ſunt ex iuregent.d.l. ex hoc ideo æqualitas in brutis eſt, nec obſtat quod videtur inæqualitas inter bruta conſtitui, leo enim dicitur rex quadrupedum: aquila, auium.hæc enim impropriè ſeu per Analogiam ita dicuntur, cùm ex violentia procedant non ex natura quę diuerſas vires animantibus tribuit, non vt aliis imperarent, ſed vt ſpeciem ſuam,ab alienis iniuriis tuerentur. Imperium autem verum non eſt in virtute corporis nec in violentia poſitum,quamuis primum cœperit à vi & iniuria, ſed iuregentium obſeruatum eſt vt plus poſſet imperio,qui plus virtute & conſilio valeret. Denique in quibus naturæ actus non eſt vſque ad iudicium animi traductus ius primum verſatur, omnino à iuregentium diſtinctum quæ pauciſſima erant,quæque vi rationis oblite-

Cur ius naturæ à iureg. ſeparatur & in quibus.

rata sunt: ratio enim est etiã à natura & fortior quam sensus & potentior, ideóque legem sensus obscurare potuit: sed vbi & sensus & ratio concurrunt tunc iusgentium non separatur à iure primo origine sed vt dixi consensu & obseruatione. dico lumen sensus ratione destitutum ab ipsa rationis virtute, tamquam à maiori lumine offuscatum fuisse in homine nimirum vtente iure, nam in furioso & demente secus parum enim ipso actu differt à brutis inter quæ lex illa sensui data immortalis erit cum etiam rebus inanimatis iura hęc quasi data permaneant Virgil. libro 1. Georg.

Continuo has leges æternáque fœdera, certis
Imposuit natura locis.

His ita discussis quę huc vsque inuoluta fuerant nec intellecta, redeo ad legis species. dixi ius ciuile scriptam legem esse, non vt à more distinguatur, sed a iuregentium. quia iusgent. non scriptum, sed insitum est homini, non factum, sed innatum, longe à more dissitum: enim simul cum homine natum vim & effectum pręsentissimum habuit d. l. 1. de acquir rer. dom. At mos, ius est factum, Ius vsu & diuturnitate temporis roboratũ, quod non sortitur vim pręsentem, nisi postquam à maiestate probatum est, alioqui ius hoc lege scripta infirmius esset l. 2. & 3. C. quæ sit longa consuet. cui sententiæ videtur Aristoteles refragari quum ait legem secundum mores maioris esse auctoritatis & de rebus maioribus, quam legem scriptam, idcirco principem esse meliorem legibus scriptis non moribus libro 3. pol. cap. 16. Verum sicut idem vult legis vim ex more pendere quo minus possit labefactari. nam (vt ait Horatius 3. Carminum.) *Differentia inter iusg. & morem.*

Quid leges sine moribus
Vana proficiunt.

Eadem ratione vult legem ex more maioris esse auctoritatis. Nam ex eo maiorem vim habet quo minus est mutationi obnoxia. Vnde Theopompus rex Spartæ, exprobranti vxori quod regnum filijs minus quam accepisset, esset relicturus ob Ephororum auctoritatem aduersus regium imperium introductam μείζω μὲν οὖν (respondit) ὅσῳ χρονιωτέραν βασιλείαν. Plutarchus in Lycurgo. tum quod mores vniuersales sint de rebus maioribus, vt de religione, de sacris, de notis summi imperij. Ea enim scriptis non mandantur, quod originem à iuregent. in multis partibus licet constitutionem ciuilem habeant. deinde quod periculosum sit ea sub imagine mortua, id est scripturæ in vulgus efferre. Dico mores populi totius & vniuersales, non locales aut municipales qui nonumquam improprie leges appellantur. Nam legis essentia est vniuersalis: tum necesse est vt à maiestate probentur d. l. de quibus. Sic mos per se nõ est maioris auctoritatis quã lex scripta sed per accidens quia naturæ ciuium est aptior & versatur circa res maiores. Nam ius maiestatis à quo pendet lex scripta & mos neque magis neque minus suscipit, quum sit quid summum, quid vnum, quid *Mos est melior principe & lege scripta non per se, sed per accidens.*

Æquum differt specie à iusto speciali: secundum quam melius est.

indiuiduum. vnde patet maximam esse differentiam inter æquum, & iustum speciale: licet vtrumque distinguatur non genere sed specie tantum, secundum quam æquum bonumque melius est iusto Aristotel. 5. & hic cap. 14. igitur quum iusgent. maxime in æquo & bono consistat, quod à natura est, non mirum si lex non scripta dicitur. Ius autem ciuile ab antiquo principio æquitatis aberrat & proinde per se est infirmum, nisi maiestate fundetur quæ animat illud & format essentialiter: At scriptura non ad essentiã adhibetur, sed ad demonstrationem orationis, oratio, mentis. Vanum autem est id in iuregentium, ad quid enim demonstrabitur quod omnes intelligunt? nam id versatur in communibus naturæ notionibus quæ cuique sunt insitæ vt docet Arrianus Epict. nec obstat quod aliquando specie recti decipimur vt idem sentit: non enim ideo non puniendus est, qui ignorauit quod scire potuit & debuit: nisi forte is sit qui penitus induruit vitio. Nam vt Aristoteles ait feram vitij esse expertem, sic ille iam culpa caret. Persius. *Sed stupet hic vitio & fibris increuit opimum.*

Pingue, caret culpa, nescit quid perdat, & alto
Demersus, summa rursum non bullit in vnda.

Non excusatur ignarus iurisgent. &c.

Ille inquam non potuit naturæ semina iam iam suffocata recolere & cognoscere: sed quia potuit prçuidere lapsum suæ naturæ, eique occurrere, non ideo minus plectendus est vt docet Diuus Iustinus ad Triphonem, vnde illud Antisthenis *αἰσχρὸν τό γ' αἰσχρὸν κἂν δοκῇ, κἂν μὴ δοκῇ.* vt ignis non minus vrit & calefacit ea quæ sentiunt, quam quæ sensu carent. Itaque æquum & bonum patet & idem est omnibus semper & apud omnes l. penult. de iustit. cuius essentia non est ab hominis sententia, sed Dei & naturæ, ideo ita notum est omnibus vt scripto non egeat. at ius ciuile est varium & multiplex, idcirco qui illud ignorauit (vt minor, miles, mulier) excusatur, non tamen si in iuregentium errauerit l. si adulterium §. 1. ff. ad l. Iul. de adult. igitur vt plurima teneantur à ciuibus opus est scriptura, quæ non est eadem nec semper apud omnes vt nec voces ipsæ rerum notæ ideo ex instituto non ex natura significant. Aristot. de interpret. cap. 2. Hæc autem differentia iuris scripti & non scripti est ex Aristot. libro 1. Rhet. cap. 10. quem ergo locum sibi vindicabit consuetudo, quæ legis etiam nomen habet vt ex eodem auctore probatum est! verum ius illud more inductum sub lege scripta continetur potestate: quia vtrumque eiusdem potestatis est: d. l. de quibus in fine. Cur ergo distinguis morem à lege scripta? quoniam antequam perficiatur vsum diuturnum desiderat: at hoc in lege scripta non est necessarium: sed quum perfectus est eadem vi stat qua & lex scripta nimirum consensu & auctoritate dominantis. idcirco M. Tullius cum ius in genere diuidit sine vllius speciei prętermissione æquum bonumque separat à iusto speciali & in iusto speciali discernit morem à lege: sic enim ait in Topicis. *Forma igitur, sunt hæ*

Differentia legis scriptæ à more.

in quas genus sine vllius prætermissione diuiditur, vt si quis ius in legem, morem, æquitatem diuidat, hoc solo differens ab ijs quæ supra sunt, quod legem latius & generalius accipio, ille strictius & specialius: sed differentia hęc in nomine est, non in sensu. At cur æquitatem postrema in sede constituit? quoniã cum ius positiuum imperfectum sit eo deficiente, ad æquum bonumque regressus est, Non obstat l. 1. in principio de iustit. vbi Celsus definit ius, artem æqui & boni. nã ibi æquum in genere & naturaliter & ciuiliter est accipiendũ quod in sequenti capite demõstratur. ideo recte Tullius in Topicis, æquitatis institutionem diuidit, in legitimam, conuenientem & morem: conuenientem vocat quam ęquitatem proprie dicimus, quod semper omnibus conueniat, non legitimam, quę tantum conuenit ijs qui sunt eiusdem ciuitatis d. l. pen. eod. At ea etiam vt species subijcitur æquitati vt generi quatenus id quod ciuile est, æquitati ascribitur hoc tamen improprie vt in sequanti capite mox ostendetur. Sed cum iusgent. & mos, sint sine scripto quomodo vnum ab altero poterit dignosci? nimirum subiecto. Nam iureg. omne genus humanum obligatur d. l. omnes, at more solus populus cuius vsu inducitur. Duę ergo sunt species legis non scriptę, vna vniuersalis videlicet iusgent. altera particularis & propria vni genti. Nec ideo mos cum iuregent. confundetur quod tantę sit auctoritatis vt scripto non egeat l. imo ff. de legib. id enim verum est in ciuitate illa cuius vsu irroborauit. Deinde licet scripto non egeat, eget tamen altero modo vt possit consistere, nempe temporis diuturnitate & tacito consensu l. sed & ea: eodem. vnde apparet in lege, scripturæ vocem non essentialem differentiam, sed proprietatem accidentalem ostendere. Quis enim pateretur, potentissimam animi sui facultatem vanis literarum imaginibus circumscribi nisi sancientis imperium animam his quasi idolis inspiraret? his maxime concinit lex Lacedęmoniorum quę scripto non constabat, vera tamen essentia lex erat prout in prima parte iusti specialis accipitur. Neque tamen ideo male scripsit Aristotel. ciuilem legem scriptam esse. Nam omnes ciuitates leges suas scriptas aut sculptas palam proponunt, ijs exceptis quas ῥήτρας vocant, quasi decreta & oracula Dei, quę paucissimæ erant ita vt è re publica non esset eas scriptis exponere: sublatis enim diuitijs, artificibus, & scientiarum professoribus, æqualitate possessionũ instituta, quid opus erat scriptura vt paucę leges publicarentur, cum scriptura memorię tantũ gratia desideretur? M. Tullius 1. de legib. *neque illos audio qui ab eo quod scriptura contineantur leges à legendis legum tabulis dictas putant: id enim magis conseruandæ memoriæ causa post legem acceptam fit quam quod legi sit necessarium.* Non secus ac in emphyteusi quę scripturam exigit l. 1. C. de iure emphyt. ne tractu longi temporis obliterata conuentionis fides euanescat. nam hic contractus in longum atque longissimum tempus concipitur. Cęterum in alijs literæ

Iusgent. à more subiecto distinguitur: & natura.

Scriptura non est ex essentia legis sed ad memoriæ & iurisscripti custodiam.

non ad ſubſtantiam ſed ad rei geſtæ fidem interponuntur l. contrahitur ff. de pignorib. niſi ſpeciali quadam lege ſcripturę ſolennitas impoſita fuerit vt in l. vnica C. de ſuffrag. & cęteris ſimilibus. Neque huc pertinet l. contractus C. de fid. inſt. ibi enim ſcriptura per ſe non eſt neceſſaria ſed per conſenſum partium ex quo contractus legem accipiunt l. 1. §. ſi conuenerit ff. depoſiti. Imò ſcriptura eſt neceſſaria: nam ſi leges non eſſent ſcriptæ omnis fere rerum poteſtas penes magiſtratus conſiſteret, qui pro animi arbitrio iudicarent, nullis neque verborum, neque ſcripturæ terminis incluſi. Dionyſius libro 2. cum de ſcriptis legibus loquitur ἐφάνη νόμους θεῖναι φανεροὺς ἅπασι τοῖς πολίταις, ἵνα μὴ συμμεταπίπτῃ τὰ κοινὰ δίκαια ταῖς τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαις. Gorgias in Apologia Palamedis vtramque cauſam recte complectitur ſcripturam ſcilicet eſſe memoriæ organum & iuris cuſtodem, νόμους τε γραπτοὺς φύλακάς τε τοῦ δικαίου, γράμματά τε μνήμης ὄργανον Ex eo non ſequitur ſcripturam eſſe ex ſubſtantia legis. Eæ enim cauſæ extrinſecus accedunt, non ex natura rei. Si enim iuſtitiæ definitio magiſtratui poſſet conuenire & perpetua in eo eſſet voluntas & prudentia in iure tribuendo, ſcripturæ

Legis anima eſt mens & ſummum imperiũ.

idola, vanæ eſſent vmbræ legis non notæ viuæ. Erant ergo veræ leges Lacedæmoniorum, non conſuetudines. Nam à Lycurgo latæ & promulgatæ ſunt: is acceſſit ad eas ſanciendas primum reluctantibus ciuibus, mutata forma ciuitatis antiquis moribus abrogatis: tum etiam conſenſu expreſſo & iureiurando regum, Senatus, & omnium ciuium confirmatæ legiſlatore rogante, ſpondente ciuitate. Plutarchus in Lycurgo συναγαγὼν τὴν ἅπαντας εἰς ἐκκλησίαν & cæt. tum ſubijcit ὁμολογούντων δὲ πάντων ὅρκους λαβὼν παρὰ τῶν βασιλέων καὶ γερόντων ἔπειτα παρὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν & cæt. at conſuetudines à nullo feruntur ſed tacito conſenſu populi inductæ, diuturnitate temporis confirmantur d. l. de quibus §. vlt. & d. l. ſed & ea: at leges expreſſo conſenſu & ſtatim valent nec annorum multitudine roborantur: nam legis anima eſt ſummum imperium in quo mens eſt & prudentia vnde vim ſumit neceſſitatis Ariſtoteles libro 10. Ethic. cap. vltimo ὁ δὲ νόμος ἀναγκαστικὴν ἔχει δύναμιν λόγος ὢν ἀπό τινος φρονήσεως καὶ νοῦ. nec ſibi non conſtat cum ſic ait libro 2. polit. cap. 8. ὁ γὰρ νόμος ἰσχὺν οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ πείθεσθαι πλὴν παρὰ τὸ ἔθος· τοῦτο δὲ οὐ γίνεται εἰ μὴ διὰ χρόνου πλῆθος. ὥστε τὸ ῥαδίως μεταβάλλειν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων νόμων εἰς ἑτέρους νόμους καινοὺς, ἀσθενῆ ποιεῖν ἐστὶ τὴν τοῦ νόμου δύναμιν vult. legem per ſe vim ad cogendum habere, non tamen ad ſponte parendum, niſi more id eſt vſu & moribus confirmata quaſi radices egerit in animis ciuium: lex enim ſine eo eſt vt planta recens defixa quæ facile iniurijs cœli aut animantium obnoxia eſt. Quare robur eius ex more pendere exiſtimat, ſed non ait non eſſe leges niſi more firmentur hoc tantum ſentit eſſe mutationi obnoxias & proinde infirmas. igitur Lacedæmonij

Mos ad ſponte parendum lex ſcripta ad cogendum vim habet.

monij non moribus sed legibus regebātur: quod Tribonianus in §. & non ineleganter inst. de iur. nat. non satis accurate perspexit qui originem moris ab ijs deducit neque eorum iura leges vocat sed pro legibus obseruari ait: minus inepte Theophilus vocat proprias leges. Vterque autem ab ijs deducit originem iuris, ea sola adductus ratione, quod sicut leges illæ non erant scriptæ: sic nec mores. essentiam legis in scriptura constituunt sicut essentiam moris in priuatione scripturæ. Vtrumque absurdum est. nam legem facit (vt accipitur in priori parte iusti specialis) oratio ex consensu maiestatis Aristot. cap. 1. Rhet. ad Alexand. qui consensus dicitur supra eodem auctore imperium absolutum, mens & prudentia dominantis. At mos non ex eo est quod sine scripto est, alioqui omnis oratio, omne pactum, omnes fere contractus essent consuetudines cum non scribuntur: & mores non sunt si forte scribantur. Atqui mores fere omnes nostri scripto constant. igitur nec priuatio scripturæ morem facit, nec scriptura legem sicut nec obligationem sed oratio ex consensu quam exprimunt literæ l. non figura ff. de oblig. & act. lex autem scripta non dicitur lex vt ostendatur morem legem non esse, sed vt distinguatur natura vnius ab altera. Illa statim nascitur & vno momento perficitur: mos autem per moras, ideóque licet lex sit in essentia, non tamen lex dicitur. Fortasse tamen defendi possent Tribonianus & Theophil. quod non respexerint essentiam legis scriptæ vt ab ea morem discernerent, sed legislatoris intentionem. idcirco enim vetuit legibus vti scriptis vt populus ijs primum tanquam institutionibus & rudimentis imbutus assuefieret, quod Plutarchus ibidem sic asserit νόμους δὲ γεγραμμένους Λυκοῦργος οὐκ ἔθηκεν, ἀλλὰ μία τῶν καλουμένων ῥητρῶν ἐστιν αὕτη. τὰ μὲν οὖν κυριώτατα καὶ μέγιστα πρὸς εὐδαιμονίαν πόλεως καὶ ἀρετὴν ἐν τοῖς ἤθεσιν ᾤετο καὶ ταῖς ἀγωγαῖς τῶν πολιτῶν ἐγκατεστοιχειωμένα μένειν ἀκίνητα καὶ βέβαια ἔχοντα τὴν προαίρεσιν, δεσμὸν ἰσχυρότατον τῆς ἀνάγκης καὶ ἣν παίδευσις ἐποιεῖτο τοῖς νέοις νομοθέτου διάθεσιν, ἀπεργαζομένην περὶ ἕκαστον αὐτῶν. mos hic habet ciuium firmum consensum quem vocat firmissimum vinculum necessitatis & disciplinam iuuenum. hoc impulit Iosephum contra Appionem vt crederet Lacedæmonios & Cretenses solos moribus vti non legibus: sed legislatoris intentio sola legi substantiā non dat, quum sine ijs quæ diximus lex esse non possit: nam hæc intentio nō est in forma sed in fine & scopo ferentis. Sed quo loco constituentur edicta magistratuum? in iure ciuili mixto d. §. constat, non quod legem faciant, sed quod eam imitentur & interpretentur. idcirco cum ciuile mixtum sit sic etiam Prætorium, partim ex æquo partim ex mixto. quod si ita est peregrinus gaudebit iure pretorio quatenus in æquo & bono versatur sicut mixto quatenus iurigentium seruit d. l. deportatus de interd. & rel. at nec legatum nec hæreditatem capiet quia ius est merum & speciale. quid de fidei commisso quod prætorum est? &

Edicta magistratuum sunt in iure ciuili mixto.

B

Peregrinus gaudet iure pretorio quatenus in bono & æquo versatur in quo non seruit iuri ciuili.

cautum est non posse capi à peregrino vt est deportatus l. cum deportatus 25. ff. eodem verum Prætorium ius vbi seruit iuri mere ciuili supplendo corrigendo non competit deportato quia hoc propter vtilitatem ciuitatis introductum est d. l. ius autem §. vlt. qua deportati priuantur. at quæ Prætor ex æquo & bono in singulos statuit vt in contractibus pactis & cæt. cur deportato non proderunt cum in ijs cuilibet peregrino Prętor peregrinus ius dicat. hęc autem sub æquo & bono potissimum posita sub mero iure ciuili contineri non possunt. omnis autem lex etiam in specie sumpta vniuersalis est Aristot. 5. ethi. cap. 14. sed respectu iurisgentium dicitur specialis, respectu ciuium quibus data est vniuersalis. Dixi etiam in hac definitione, legem iubere & prohibere, cuius sententiæ auctor est Aristoteles libro 2. polit. cap. 8. & Marcianus eam probat ex auctoritate Chrysippi in l. 2. ff. de legib. quia legis virtus potissimum in hoc est, vt imperet & vetet l. 7. ff. eod.

AXIOMATA.

SVbiectum legis generalis est iustum generale: cuius duæ sunt Species ἐπιεικὲς καὶ ἀκριβοδίκαιον: Prima bifariam accipitur, aut pro communi obseruatione omnium hominũ, aut pro parte iuris ciuilis. Ius ciuile eodem modo, & cómune est & propriũ: commune ex vtroque componitur. hoc in legem scriptam & morem distribuitur, quum autem additur iurigentium fit ius illud ciuile generale mixtum seu commune: vbi verò detrahitur fit proprium, seu speciale seu merum.

IVSGENTIVM cum ciuili compositum maiestatis iure confirmatur vt & ciuile: non quod in substantia possit infirmari, sed in exercitio impediri, & id in singularibus tantũ: nam nec in omnibus functio iurisgent. impeditur, nec apud omnes & sic nó immutatur sed adumbratur. vmbræ, sunt ritus, formulæ, solénitates quæ si addunt, ius naturæ sanctius faciunt aduersus hominum cótumeliá quamuis per se satis sanctũ sit, si detrahunt,

essentiam non tollunt. vtroque casu mutatur iusgent. in qualitate tantum accidentali quæ mutatio ex corruptione humanæ naturæ processit.

IVSGENTIVM in essentia non partim sed omnino ab omnibus gentibus, in qualitate partim obseruatur. Naturæ autē ius in seruitutū constitutione non mutatur, quia causam habent ab eo, quo licet homini in se facere quod velit: iusgentium tamen quo introductæ sunt in hac parte iuri naturæ aduersatur qua sunt libertati contrariæ, sed vnius causæ possunt effectus esse contrarij in diuersis subiectis.

QVÆDAM sunt iuris primæui quæ & iurisgentium sunt vt quæ naturæ hominis data sunt non tamen sensui sed intellectui, vt libertas quæ iuri primæuo ascribitur: non quod ea sit communis homini & bruto, sed quia lege diuina in creatione data est speciei. ius autem gentium à natura quæ sensui inest principium habet in multis non in omnibus: pauca enim quæ à sensu ad rationem reflexa non placuerunt obliterata sunt.

IVS ciuile lex scripta dicitur ad differentiam iurisgēt. quod innatum est homini & statim vim suam exercet, non mos qui hominis vsu & auctoritate constat. Iusgentium verò melius est ciuili quia ingenitum est, ideóque eius ignoratio punienda: distinguitur autem à more non tantum natura sed etiam subiecti quantitate.

MOS est melior principe & lege scripta, non per se sed per accidēs quia populi moribus aptior est ex vsu frequenti tum quod sit de rebus maioribus: at per se eiusdē est potestatis. Quia vtrumq. iure maiestatis constat cuius vis nec minus, nec

magis ſuſcipit : lex autem ſcripta vim habet neceſſitatis, mos parendi ſponte qui ſub lege ſcripta continetur: & mixtus eſt vt lex ſcripta partim ex æquo, partim ex iuſto ſpeciali & mero.

SCRIPTVRA non eſt ex eſſentia legis quia demonſtrat ius quo debet vti magiſtratus & memoriam firmat, non tamen ius facit, ſicut nec ſola intentio legiſlatoris qua certum finem reſpicit: ſed conſenſus & imperium dominantis cum publicatione quibus ius ciuile mixtum perficitur, in quo etiam Edicta magiſtratuum continentur, quæ etiam mixta ſunt ex æquo & iuſto ſpeciali. mixtum verò & merum ius ciuile lex propria dicitur reſpectu iuris naturæ, ſed reſpectu ciuium quibus datur eſt vniuerſale non ſecus ac genus ſubalternum iubetque & prohibet vniuerſaliter.

. *LEX IN SPECIE.*
CAP. II.

Definitio legis ſpecialis.

LEx in ſpecie definitur à Papiniano in l. 1. de legib. & à Marciano in l. 2 ff. eod. ex Demoſthene & Chryſippo à Triboniano in §. lex eſt, de iur. nat. verũ ſic recte poteſt definiri, Iuſti conſtitutio iure maieſtatis ad regendos ciues & ſubditos ſancita vt bene beatéque viuant: non Dixi æqui bonique, hoc enim iurigent. conuenit at iuſtum ſpeciale legi propriæ eique ſoli & ſemper. Atqui æquum & bonum continet & iuſtum ſpeciale, quod patet ex definitione iuris in l. 1. principio ff. de iuſt. & iur. Ergo iuſtum ſpeciale eſt etiã æquum cum de ſua ſpecie genus vniuoce & eſſentialiter prædicetur. M. Tullius in Topic. *Ius ciuile* (inquit) *eſt æquitas conſtituta iis qui eiuſdem ciuitatis ſunt ad res ſuas obtinendas.* Verum duplex eſt æquitas, vna naturalis quæ omnibus hominibus eſt vtilis, altera ciuilis quæ iis tantum qui in eadem ſunt ciuitate l. penult. eod. *omnibus* (inquit) *vel pluribus*, ſufficit enim ſi maior pars eo vtatur in ſui compendium. hæc æquitatis diuiſio ex Labeone eſt in

Duplex æquitas, ciuilis & naturalis ſed impropriè ciuilis ſeu relatiuè non abſolutè.

l. 1. §. 1. ff. si quis testam. liber esse iuss. improprie tamen cum æquitatis essentia non sit ab opinione hominis (qua ciuiles leges solent constitui) sed ab ipsa veritate. igitur iusto speciali lex specialis constat non æquo & bono, nisi relatiue, id est quatenus legislator eam condiderit, ad æquum bonumque respiciens : & sic non absolute. nec obstat quod cum omnia lege definiri non possunt l. non possunt de legib. ad æquum & bonum confugiendum sit. quamuis enim à maiestate olim in defectum legis statueretur, tamē non dicebatur lex seu νόμος; sed populi decretū seu ψήφισμα. Aristoteles libro 5. & hic cap. 14. καὶ ἔστιν αὕτη φύσις ἡ ἐπιεικοῦς ἐπανόρθωμα νόμου ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου. τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ μὴ πάντα κατὰ νόμον εἶναι ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον θέσθαι νόμον ὥστε ψηφίσματος δεῖ. Vult æquum bonumque esse emendationem legis, sed hoc sine plebiscito fieri non posse. hæc Aristotelis ætate obtinebāt Athenis, quum populi dominatio ita vigeret vt nulli magistratui legem supplere, adiuuare, corrigere liceret iure sui magistratus. Romæ Prætori tributa est hæc iurisdictio l. §. vlt. ff. de iustit. magis ergo popularis erat status Atheniensium quàm Romanorum, quia quod Athenienses populo reseruarunt, ne iuris constitutio ad paucos veniret, id Romani suo Prætori concessere, non tamen vt eadem cum legibus potestate vteretur, sed & vt æquitatis arbiter æquum & bonum induceret, vt medicus ægritudinem sanat non vi suæ artis tantum sed medicamentorum quæ ex se in corpore ægroti operantur, sic Prætor non tantum potestate sibi legibus concessa legis defectum emendat sed & iure naturali quo æquum & bonum edicit, decernit, interdicit quod ius esse maius lege propria supra diximus vnde facilius eam vincit. non tamen ex eo sequitur decreta populi quod iuregentium innitantur fuisse maioris auctoritatis quam leges. Nam & legum ferendarum potestas est etiam à iuregentium, & sunt sanctæ perinde ac ea quæ iuregent. ab iniuria hominum munita sunt vt reges, legati &c. l. 9. §. proprie ff. de rer. diuis. hinc lex illa Atheniensium apud Demosthenem aduersus Aristocratem & apud Andocidem de mysteriis ψήφισμα μηδὲν μήτε βουλῆς, μήτε δήμου, νόμου κυριώτερον εἶναι. Quia decretum legem quidem potest corrigere ac abrogare, derogare abrogare aut subrogare non potest: hęc enim nisi lege non fiunt vt nominatim cauetur lege Atheniensium apud Demosthenem aduersus Leptinem: quia hęc tollunt mutantue vel totum, vel partem l. 102. ff. de verb. sig. Vlpianus frag. 1. at corrigere neque tollere est neque mutare substantiam, sed ex ea vitium remouere, quod est aut in excessu, aut in defectu: medium sine vitio est & hoc est quod ait Aristoteles 3. polit. cap. 16. legem sine vitio medium esse. Excessus in lege nondum excessus habetur quousque alia lege præcisus fuerit, qua iustum intelligitur quodcunque legis est, multo magis quam res indicata, quæ quamuis veritas non sit, tamen habetur pro veritate l. ingenuum ff. de stat.

Differentia inter status Rom. & Athenien.

Decreta populi etsi bona & æquo innixa non erant maioris auctoritatis quam leges.

Vitium legis in excessu aut defectu.

hom. at idem fortius in lege debet obtinere quæ de vniuersalibus tum de futuris fertur cum diuturna & prorsus accurata consideratione. Nam quæ diuturnitate temporis exacte perpensa sunt, propius ad veritatem accedunt & proinde ad iustitiam: hinc veritas dicta est Saturni filia. vniuersalia & futura sunt extra periculū motus & passionis: quia sunt extra materiam ex qua passiones emergunt Plotinus libro 4. ennead 4. at futura nondum sunt nec subiectum afficiunt. Claudianus.

Et quia cæcus inest vitiis amor omne futurum
Despicitur, suadentque breuem præsentia fructum.

Lex cur melior iudicio.

Nisi spe aut timore quæ vniuersalia mouere non possunt: quærunt enim vel fugiunt bonum vel malum proprium & ex futuro tendunt in præsens: quæ omnia singularibus terminis circumscripta sunt: quibus causis Aristoteles Iudicia à legibus separat & distinguit libro 1. Rhet. cap. 1. hinc fit vt ipse aduersus hominis imperium tanquam feræ conqueratur. in eo enim tanquam in arena digladiantur sanguinolentæ pasiones quod verisimū est in statu populi vel optimatum: tunc enim intumescit animus noua potestate & magistratus in tanto imperio constitutus tanquam in re aliena grassatur: at ille ait legum dominationem Dei esse & mentis quæ omnis cupiditatis expers est, sic enim ait 3. polit. cap. 16.

Vnius magistratus imperium cur in Rep. periculosum: non regi.

ὁ μὲν οὖν κελεύων ἄρχειν τὸν νοῦν δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τοὺς νόμους: ὁ δὲ κελεύων ἄνθρωπον προστίθησι καὶ θηρίον: ἥτε γὰρ ἐπιθυμία τοιοῦτον καὶ ὁ θυμὸς ἄρχοντας διαστρέφει καὶ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας. διόπερ ἄνευ ὀρέξεως νοῦς ὁ νόμος ἐστί. Ideo Prætores ius suum edictis firmabant quæ de futuris concipiebantur. At in monarchia rectius se habent omnia, nam princeps quocumque modo quicquam statuat ratum est l. vlt. l. de legib. non est enim in principe suspicio auaritiæ qui non tantum fortunarum sed etiam corporum nostrorum est dominus l. liber homo ff. ad leg. Aquil. quid amplius posset expetere? Sicut nec gratiæ, quoniam ei quē amat alia via quam male iudicando potest conferre beneficium non odij: quia potest alio modo perdere ciuē quam iniquo iudicio condemnare vt docte monet Theophil. tit. de iur. nat. neque hoc casu turgent imperij nouitate præcordia, cum iure suo rex sit nec alieno fruitur qui proprium administrat patrimonium. Quid si regnum electiuum sit? iure electionis acquisiuit illud & eius (cōsensu omnium aut eorum penes quos id ius est) factum est. horum autem pasionum suspicio in magistratum cadit, ideo de rebus futuris vniuersaliter edicit. igitur excessus in lege nondum vitio imputatur quousque alia lege sublatus fuerit, aut saltem decreto correctus ipsius populi vnde lex illa manauit in quo legislator Atheniensis à scopo publicæ administrationis aberrauit. Nam qui populo summarum potestatum regimen vel iudiciorum summam auctoritatem indulget, impotentissimo domino se committit & fluctuoso mari nauem credit. quid enim populo incertius est?

quid iudicio capitis, existimationis, & fortunarum omnium certius esse debet quo tot ciuium salus & conseruatio continetur? Phalaris δῆμος ἅπας, ἄτακτος ὢν, ἄπρακτος ἐφ᾽ ὅτῳ τύχοι μεταχθῆναι ἄπιστος ἀβέβαιος ὀξὺς προδοτικὸς ἐψευσμένος. φωνὴ μόνον ἀνωφελὴς, καὶ πρὸς ὀργὴν καὶ πρὸς ἔπαινον εὔχερης. id innuit. Virgilius hoc versu.

Scinditur incertum studia in contraria vulgus.

Vnde Solon reprehenditur quod iudiciorum summam potestatem populo dederit ἐπεὶ γὰρ ἴσχυεν ὥσπερ τυράννῳ τῷ δήμῳ χαριζόμενοι τὴν πολιτείαν εἰς τὴν νῦν δημοκρατίαν κατέστησαν (inquit Aristoteles libro 2. polit. cap. 12. vnde non mirum si leges Atheniensium non possent à magistratu corrigi, sed à populo, quum potestas iudiciorum non esset penes magistratus, ideóque eneruata Senatus auctoritate facilis fuit præcipitatio Aristocratiæ in Democratiam. in quo tamen Solon defenditur quod ea mutatio potius casu euenerit quam eius consilio, quum longe post illius leges populus ob victoriam à Persis reportatam maiores solito spiritus sumpsit, ita vt fortissimos & optimos ciues supplicio mortis affecerit, vnde postea in dominationē Lacedæmoniorū lapsus est. Sed hæc defensio vana est, debuit enim naturam populi sui legislator expendere: non enim populus tantum Athen. Sed & quælibet multitudo eius est naturæ vt rebus secundis insolescat nisi frænum habeat: vocibus oratorum non secus ac mare ventis agitatur. Nam vt ait Tullus pro domo sua, *in multitudine est varietas & crebra tanquam tempestatum. Sic sententiarum commutatio* quod non ignorauit Homerus qui de Græcorum comitijs sic ait ἰλιαδ᾽ β.

Rerum singularum iudicia non debent populo credi: hinc Solonis error notatur.

κινήθη δ᾽ ἀγορὴ ὡς κύματα μακρὰ θαλάσσης.

Vnde patet quam periculosa sint iudicia populi in cuius maiestate nihil sacrum est: Themistius in oratione 4. ἐκεῖνοι μὲν οἱ δικασταὶ ὑπ᾽ ἀγνωμοσύνης τὸ παραυτίκα ἐξηπατήθησαν καὶ ἐγοητεύθησαν ὑπὸ τοῦ λόγου ὃν ἐξυφήνατο Πολυκράτης. Ἄνυτος δὲ ἐμισθώσατο. δῆμος γὰρ ἦσαν καὶ οὐδὲν ἱερόν. hinc illud Horatij.

Quod si me Populus Romanus forte roget, cur
Non vt porticibus, sic iudicijs fruar ijsdem
Non sequar aut fugiam quæ diligit ipse vel odit
Olim quod vulpes ægroto cauta leoni
Respondit, referam, quia me vestigia terrent
Omnia te introrsum spectantia, nulla retrorsum.

Nec obstat quod ait Aristoteles libro 3. polit. cap. 15. melius iudicare multitudinem, similitudine ducta ab aqua quæ quo vberior est, eo difficilius corrumpitur. hoc enim ait ratione vnius magistratus aut paucorum optimatum ad plurium numerum: quod & Romana lege cautū est, sicut in comitijs populi maior pars minorē vincit, sic in senatu plurium sententia obtineat. Dionysius libro 2. ergo male Athenis ius emendandæ legis soli populo datūest quum id magistratui debeat competere, ita vt nihil ex iure Majestatis

Error Atheniẽſium qui ius emendandæ legis populo tribuunt quod magiſtratui erat attribuendum.

detrahatur ſed potius conſeruetur. Nam ab omni magiſtratu (excipio extraordinariam poteſtatem vt Dictatoris) eſt prouocatio lege Solonis Plutarchus in eius vita & lege Romana inde ſumpta at ſi quid populus iudicauerit, omnino ratum eſto. vnde Ariſtoteles quum expendit, quid ſit Reip. vtilius vter debeat iudicare populus an magiſtratus, cenſet legis defectum à magiſtratu corrigẽdum eſſe non à populo, ſic enim ait 3. polit. cap. 11. τὸν ἄρχοντα δὲ ἄντε εἷς, ἄντε πλείους ὦσι περὶ τούτων εἶναι κυρίους περὶ ὅσων ἐξαδυνατοῦσιν οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς & cæt. quum autem examinat an regnũ ſit vtilius populis in cap. 16. eiuſdem libri ait illud contra naturam videri & minus eſſe tutum quam alias adminiſtrationis ſpecies: nec mouetur eo quod leges ſcriptæ non poſſint omnia præſcribere & iudicare: ad hoc enim reſpondens ſtatuit leges ipſas hanc debere iuriſdictionem attribuere magiſtratibus vt legem corrigant, quum iure ſuæ poteſtatis id non poſſint niſi ſpecialiter eis datum ſit: ideóque non eſſe opus vnius imperio qui legis poteſtatem habeat cum legis vitia à magiſtratibus emendari debeant. Sed quod ait regnum non eſſe vtile hoc ex aliorum opinione dicit non ex ſua, nam in cap. ſequenti ait ea quæ contra vnius principatum dixerat non ad regem legitimum pertinere ſed ad Tyrannum: igitur quum ait legis defectum à populo ſuppleri, reſpicit Athenienſium leges ſub quibus viuebat at in polit. ex profeſſo non quod ſit reſpicit ſed quod cenſet fieri oportere. Romani circa iudicia melius videtur ſtatuiſſe concedentes Prætori ius ſupplendæ legis. in hoc tamen peccauere quod ab eo ad Populum ius prouocationis induxerint: in quo eſt ſumma iudiciorum poteſtas. debuit enim appellari Senatus. Præterea in eo videntur erraſſe quod cum populo plus quam par eſt in hac re tribuerint, minus tamen in aliis partibus Reip. dederint. Nam non ſine piaculo clam delibata populi maieſtate & paulatim ad ſenatum ſpecie neceſſitatis traducta, tandem ex paucorum dominatione ad vnius imperium quodammodo rapti ſunt. quod ſuboleuiſſe videtur Pomponio qui in l. 2. §. nouiſſime de orig. iur. *nouiſſime* (inquit) *ſicut ad pauciores, iuris conſtituendi via tranſiſſe ipſis rebus dictantibus videbatur, per partes euenit vt neceſſe eſſet Reipublicæ per vnum conſuli: nam ſenatus omnes prouincias probe gerere non poterat.* Sane neceſſitas principem conſtituit, non voluntas. Vi enim armorum Iulius occupauit imperium effuſo ſanguine tot ciuium vt Cadmæa eſſet victoria ſic paulatim & quaſi per partes (hoc enim vno impetu fieri non poterat) mutauit ſtatum ex plebis & Patriciorũ imperio temperatum. quemadmodum enim corpus ex partibus conſtat ídque oportet ex proportione creſcere vt maneat totius & partium ſymmetria, alioquin illud corrumpi neceſſe eſt, aut ſaltẽ mutari vt cum pes maior eſt reliquo corpore non tantum ſi plus augeatur quantitate ſed & qualitate. Sic etiam ciuitas ſuis partibus coagmentata vt vere ait Ariſtot. libro 5. cap. 3. quod autem ait Pomponius Senatum

Error Romanorum qui prætori iuris corrigendi poteſtatẽ dedere: & tamen ab eo ad populum prouocationem inſtituerunt.

natum omnes prouincias probe gerere non potuiſſe, melius dixiſſet non facile. facilius eſt enim ab vno legem accipere quam à pluribus & hanc mutati ſtatus cauſam adducit Strabo lib. 6. χαλεπὸν δὲ ἄλλως οἰκεῖν τὴν τηλικαύτην ἡγεμονίαν ἢ ἑνὶ ἐπιτρέψαντας ὡς πατρί: vt patri inquit principatum dantes vt demonſtretur legitima Monarchia. vnde in l. 3. in fine ff. de offic. Præt. quod ait multo magis Ius ſummum in imperatore eſſe quam in populo, id eſt multo facilius: neque enim plus iuris habet quam populus habuit antequam in principem transferret ſuum imperium, nam id ius à populo habet: nemo autem plus iuris in alium transferre poteſt quàm ipſe habuit l. nemo ff. de regul. iur. neque enim maieſtas recipit intentionem & remiſſionem l. 2. in fine C. de adopt. hic autem reprehendo Patricios quod paſſi ſint vnius imperio omnia cedere, non quod ſtatus non ſit melior & vtilior, ſed arguitur eorum ignorantia, qui populi dominationem euertere cupientes in eum ſtatum ſunt prolapſi qui plebi tutior at ſibi ipſis periculoſior erat. Enim quid mirum ſi plebs contemptu ſui exacerbata & ab vno ex optimatibus culta & illecta, malit vnum dominum habere quam plures. at vbi vniuerſus populus dominatur ceſſat hæc ratio: mauult enim dominus eſſe quam parere: neque vlla eſt cauſa qua ſtatum poſſit immutare, quum nec plebs odio habeat optimates, nec hi plebi infenſi ſint, ſuo iure vtrinque ſeruato. Ergo optimates pœnam læſæ maieſtatis in ſe & poſteros propagatam ſuſtinuere. quum enim in principem tranſlatum eſſet ius populi ſenatus quidem ius condere potuit l. non ambigitur ff. de legib. non tamen ſine auctoritate principis l. humanum C. eod. ſenatuſconſulta enim auctore principe fiebant l. 1. C. de petit. hęred. quod vt inuidiæ fumum effugeret ſe princeps in numerum Senatorum conſcribi voluit l. 8. C. de dignit. tum etiam ne ignorante principe quicquam ex publicis rebus in Senatu ageretur. igitur ita Senatus ius facere potuit: at non dicere, non reddere: quia illud ſummo Imperio: hoc Iuriſdictioni conuenit. Magiſtratus ius reddit l. penult. ff. de iuſtit. ius dicit l. qui iuriſdictioni ff. de iuriſdict. at nec princeps, nec Senatores, ſunt magiſtratus, ſed in ea auctoritate eſt principium magiſtratus & iuriſdictionis. Ergo eadem fere eſt differentia inter ius facere & dicere quæ eſt inter opus & vocem, quæ vt ait Phalaris eſt σκιὰ ἔργου: inter agere & loqui. non mirum itaque ſi ex paucorum dominatione ad vnum Reſp. perducta eſt: ideóque minus fuit laboris & periculi id attētare & perficere, quo magis erat attrita populi poteſtas & fere ad tres viros deuoluta. Eſt enim facilis lapſus ab exiguo numero ad vnitatem, ijs penes quos ſumma rerum erat id ignoranter molientibus & maxime natura imperij laborante in pluribus, in vno quieſcente (id patet ex eodem principio ducta ratione: dictatura enim inuenta eſt ab optimatibus vt plebis auctoritas frangeretur, non ſentientibus ſuam etiam tolli) vltra enim progredi non poteſt. & debet propius acce-

Summum imperium nec magis nec minus ſuſcipit.

In bene conſtituta Rep. nulla ſit pars quæ non ſit particeps boni & mali publici.

dere ad Dei ſimilitudinem qui vnus eſt vt ſit diuturnius, quo ſuo principio ſimilius. Ita tamen vt quodam libramento pondus ingentis poteſtatis quaſi eleuari videatur ne ſua mole ruat, data libertate populo liberrime conquerendi & quoſdam creandi magiſtratus: dato iure conſulendi optimatibus & ſub nomine principis decernendi: non vt quid piam ex iure imperij ſummi detrahatur à principe: Eſt enim ius ſacroſanctum, ſed vt tanta magnitudo ſuſtentari poſſit Senatus auctoritate & populi beneuolentia, tãquam firmamentis dignitatis regiæ. in quo omnes populi partes conuenientem ſibi functionem exercent, nulla remanente communis boni vel mali experte. Ariſtoteles verũ regem eum eſſe ait cui parent omnes καὶ κύριον εἶναι οὐ κατὰ μέρος ἀλλ' ἁπλῶς, id eſt vt omnia ſub eius auctoritate gerantur licet ex ijs quædam alijs partibus committtat. ad hæc Pindarus Olymp. oda. 1. τὸ δ' ἔσχατον κορυφοῦται βασιλεῦσι. Sed hoc in libro 3. polit. cap. 17. non in omnibus gentibus verum eſſe ait ſed in ijs quæ regio imperio aſſuetæ ſunt quarumque mores huic adminiſtrationi conſentiunt, non inter ſimiles vel æquales virtute, animi præſtantia, opibus. Vnde Romani auctore Strabone libro 12. Cappadociæ potiti, quum & libertatem conceſſiſſent & principes eam recuſarent, negantes eam ſe ferre poſſe, regemque ſibi poſtulaſſent mirabantur immerito: nam aſſueti regio imperio aliam imperij ſortem ſubire non poſſunt. Et quamuis quibuſdam gentibus hoc inuiſum ſit, ſimpliciter tamen & abſolute regnum eſt optima forma ſtatus licet ſecundum quid aliud accidere poſſit. Ariſtot ethic 8. cap. 12. dico regnũ eſſe optimum quo nobiles ab iniuria populi defenduntur, & inopes à potentiorum ſuperbia. Ariſtoteles libro 5. pol. cap. 10. at Dictatura quæ breue regnum eſt duntaxat aduerſus multitudinem introducta eſt. Sane breue vnius abſolutum imperium populo valde periculoſum eſt vt teſtatur ſtatius libro 2. Thebaidos.

Non parcit populis regnum breue: reſpice quantus
Horror, & attoniti noſtro in diſcrimine ciues.

Summum imperium breue periculoſum.

Status autem Democratiæ tutor videtur & excellẽtior optimatum gubernatione: quamuis enim vnuſquiſque vir non bonus ſit congregati tamen ſimul ſunt paucis illis meliores non vt ſinguli ſed vt vniuerſi, fitque multitudo tanquam vnus homo multorum pedum & multarum manuum, & multis ſenſibus inſtructus: idcirco Romulus ſanxit vt tam in populo quam in Senatu plurimum ſuffragia vincerent: maior pars in ſingularibus ſeu priuatorum negotiis intelligitur ſi in ea plus ſit vno l. ſi præcedente §. 1. ff. mandati: quia pro numero perſonarum maior pars creditorum accipitur ſi in cumulo debiti æquales ſint l. maiorem ff. de pact. nam in ſingularibus Arithmetica proportio ſeruatur. at in vniuerſali Geometrica vt in comitiis, in Senatu & generaliter in omni vniuerſitate hominum, ideo per partes vniuerſales maior aut minor accipitur, idque optime docuit Vlpianus in l. nulli ff. quod cuiſque vniuer. & impp. in

In vniuerſalibus Geometrica in ſingularibus Arithmetica proportio ſeruatur.

l. nominationum C. de decur. in senatu tamen si princeps sedeat etiam minoris partis sententiam confirmare potest: quia ipse instar est omnium. At in optimatum imperio est quædam nota diuisionis, est enim pars populi §. lex inst. de iur. nat. non quid totum aut vniuersum. naturæ autem non conuenit, qua pars totum superare non debet Aristotel. libro 3. polit. cap. 17. Arnobius libro 2. *In toto enim pars est, non totum in parte: & vniuersitas debet attrahere portiones non portionibus vniuersitas applicari,* in vtraque tamen vitium est: nam in Democratia, plura capita prædominante nullo facile diffluunt & dissoluuntur, & licet plus habeant roboris, minus tamen habent consilij. Sed si exurgat vnus (vt Iulius) qui tot brachia, tot pedes, tot sensus possit in vnam consonantiam dirigere iam perfecta erit harmonia. Atistot. tamen ethic. libro 8. cap. 12. videtur remouere Democratiam à reliquis formis administrandæ Reip. tres enim tantum constituit, regnum, optimatum statum & timocratiá, id est potestaté ex censu cuius corruptio in popularem statum degenerat: ideo populi dominatio non videtur iusta & vera forma Reip. verum ibi intelligit solius multitudinis absolutum in omnibus imperium quod iusta Resp. dici non potest quum in multitudine singularum rerum iudicium esse non possit sed vniuersarú: vnde singularia iudicia necessario creduntur optimatibus, non tamen vni ex illis sed pluribus idem libro 3. polit. cap. 15. & ideo vitiosa est Resp. in qua populus iudicat seu magistratus maiores exercet. Ergo vera & legitima popularis administratio est cui aliquid ex optimatum imperio miscetur: sicut vera non est aristocratia si nihil populo concedatur sed, ὀλιγαρχία quæ est illius corruptio & hoc vno verbo dici potest si vel princeps vel optimates vel populus omnia pro arbitrio suo regant non secundum iustitiam quæ singula singulis tribuit l. 10. ff. de iustit. non est legitima publicæ administrationis forma vt Eustathius asserit in Homerum illiad. 2. Respice quatuor elementa quæ sunt simplicia corpora, núquid singula ex singulorum qualitatibus aliquid vicissim admixtum habent. Patet igitur defectum legis religioni magistratus esse credendum vt emendetur, salua tamen lege: apud Athenienses tamen aliud obseruatum fuisse: hæc est ratio eorum quod ex non ente ad ens productio est quædam vmbra diuini imperij & quasi imago quædam infinitæ potestatis non circumscriptæ vllis cancellis aut terminis, & comparatur regulæ Lesbiæ quæ torquetur & inflectitur neque eadé manet. quum enim leges circa actiones versentur quæ singulares sút & indefinitæ, indefinita quoque est earú norma: idcirco necessaria est potestas quę vi prope infinita hanc in certitudiné varie definiat Aristoteles. 5. ethic cap. 14. τοῦ γὰρ ἀορίστου, ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστι· ὥσπερ καὶ τῆς λεσβίας οἰκοδομῆς ὁ μολύβδινος κανών· πρὸς γὰρ τὸ χῆμα τοῦ λίθου μετακινεῖται καὶ οὐ μένει ὁ κανὼν καὶ τὸ ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα. hinc fit vt ex necessitate peccetur in legibus ferendis non vitio vel

Nulla est politia quæ aliquid ex alijs non habeat immixtum vt quatuor elementa.

Cur athenis nõ licebat pretori supplere defectum legis.

culpa legis vel legiſlatoris, ſed quia non eſt finita materia rerum earum quæ in actionẽ cadunt. idem. ἐν οἷς ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν καθόλου μὴ οἷόν τε δὲ ὀρθῶς τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλέον λαμβάνει ὁ νόμος, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενόν καὶ ἔστιν οὐδὲν ἧττον ὀρθῶς, τὸ γὰρ ἁμάρτημα οὐκ ἐν τῷ νόμῳ, οὐδ' ἐν τῷ νομοθέτῃ ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματός ἐστιν. εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη τοιαύτη ἐστί.

Lex eſt imperfecta ob vitium ſubiecti quod eſt indefinitum.

Igitur leges poni non poſſunt perfecte ob vitium ſubiecti, idcirco immutabiles eſſe non poſſunt, quærit enim vnumquodque ſuapte natura perfectionem ſui & tandiu mutationi obnoxium ſit quamdiu aut ſublatum de medio fuerit aut ſuis partibus integre abſolutum. Ergo ius poſitiuum imperfectum eſt non ex ſe ſed ratione ſui ſubiecti. Eſt enim actio hominis incertiſſima antequam contingat. Vnde ſatis oſtenditur hoc ius à natura non eſſe: alioqui male lex propria ab Ariſtotele diceretur cum natura communis ſit neque ex more vires acciperet qui tempore inducitur. In hoc tamen elaborandum eſt vt ad naturam propius accedat idque obnixe. Nam in multis naturæ leges violantur. Tullius in Thuſc. *Nunc paruulos nobis dedit igniculos quos celeriter malis moribus opinionibúſque deprauatis ſic reſtringuimus, vt nuſquã naturæ lumẽ appareat.* Æquum & bonum à natura eſt, iuſtum ſpeciale naturam ſequitur quatenus fieri poteſt, non tamen naturale eſt omnino. Nam metu iniuſti conditum eſt recte Horatius.

Iura creata metu iniuſti fateare neceſſe eſt.

Vbi iniuſtum non eſt accipiendum ab analogia contrarij, id eſt iuſti ſpecialis, ſed generaliter pro quacunque iniuria quæ contra ius naturæ, gentium, & ciuitatis admitti poſſet, hanc ſententiam idem ſic probat. 1. ſerm. ſaty. 3.

Nec natura poteſt iuſto ſecernere iniquum.
Diuidit vt bona diuerſis, fugenda petendis.

Ius poſitiuum non eſt naturale nec immutabile cur non mutandum.

Ergo hoc iuſtum propemodũ ſe habet vt generatio quæ ex corruptione promanat vnde ſapit naturam ſuæ originis & mutationem patitur, hinc Solon vt ſcribit Plutarchus in vita eius leges ſuas in centum annos poſuit, & ita imperfectas iudicauit vt per ſingula nouennia eas emendaret, vt teſtatur Heraclides in Cretenſium Rep. igitur leges immutari poſſunt, neque tamen ideo ſunt mutandæ niſi ſumma inde vtilitas Reip. proceſſura ſit. ſatius enim eſt ferre vitia legis & legiſlatorum quam aliquid innouare: ita enim mutatis legibus aſſuefieret populus refragari magiſtratibus, quorum auctoritas ex iam conſtitutis legibus pendet. Ariſtot. 2. polit. cap. 8. οὐ γὰρ τοσοῦτον ὠφελήσεται κινήσας ὅσον βλαβήσεται τοῖς ἄρχουσιν ἀπειθεῖν ἐθισθείς. Et hac ratione cauit Charondas apud Thurios vt ſi quis legis abrogationem vellet ſuadere laqueum collo inuolueret vt ſi diſpliceret oratio, impacto fune ei gula frangeretur. Diodorus libro 12. ideo maluerunt Athenienſes decreto legis defectum emendare, quam ſubrogare aliam legem qua priori aliquid a diiceretur (id enim ſonat hæc vox: abrogatio autem, obrogatio

& derogatio ad excessum prioris legis referuntur) & arithmeticam proportionem obseruarũt. Nam in statu popularis imperij dominatur æqualitas vt qui plus possit cõsilio licet iudicãdi ius habeat tamen plus imperio non possit: quoniam legibus scriptis Resp. regitur, in quibus vera est anima huius administrationis à quibus ne latum quidem vnguem recedere licet. Ideo Romæ Patricij vsque ad extremum restitere plebi in legibus scripto constituendis quum ante penes reges esset non tantum iuris faciendi sed & dicundi potestas, deinde à regibus ad consules tracta qui lites ex animi sententia dirimebant, quod Dionys. Hal. libro 10. ostendit ἐπαράττετο γὰρ αὖθις ὑπὸ τῶν Δημάρχων ἀναδιδασκόμενος ὅτι πολιτειῶν κρατίστη τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶν ἰσηγορία: καὶ κατὰ νόμους ἠξίου διοικεῖσθαι πάντα ἰδιωτικὰ καὶ τὰ δημόσια: οὔπω γὰρ τότε ἦν οὔτε ἰσονομία παρὰ Ῥωμαίοις οὔτε ἰσηγορία, οὐδὲ ἐν γραφαῖς ἅπαντα τὰ δίκαια τεταγμένα ἀλλὰ τὸ μὲν ἀρχαῖον οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἐτάττοντο τοῖς δεομένοις τὰς δίκας, καὶ τὸ δικαιωθὲν ὑπὸ ἐκείνων τοῦτο νόμος ἦν ὡς δὲ ἐπαύσαντο μοναρχούμενοι τοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ὑπατεύουσιν ἀνέκειτο πάντα ἄλλα τῶν βασιλέων ἔργα καὶ ἡ τοῦ δικαίου διάγνωσις &c. idem postea eodem libro ait ferre leges & incidere tabulis esse dissoluere Aristocratiã. Athenienses verò ab optimatũ imperio natura abhorrentes vt euitarent hunc scopulum legẽ sanxere ne magistratus vtantur lege non scripta ne quidem de vno negotio Andocides de mysterijs legẽ hanc adducit in hæc verba ἀγράφῳ νόμῳ τὰς ἀρχὰς μὴ χρῆσθαι μηδὲ περὶ ἑνὸς: Iusiurandum autem quo suam conscientiam & fidem iudices obstringebant apud eumdem ibidem sic erat conceptum ψηφιοῦμαι κατὰ τοὺς κειμένους νόμους: hocque operatur vt extra ordinem non posit rescindi sententia: dico extra ordinem quia potest per appellationem quæ lege Solonis introducta est, non per restitutionem. Verba huius legis apud eũdem sic scripta sunt τὰς δίκας καὶ τὰς διαίτας κυρίας εἶναι ὁπόσαι ἐν δημοκρατουμένῃ πόλει ἐγένοντο: ὅπως μήτε χρεῶν ἀποκοπαὶ εἶεν μήτε δίκαι ἀνάδικοι γίγνοιντο ἀλλὰ τῶν ἰδίων συμβολαίων αἱ πράξεις εἶεν τῶν δημοσίων ὁπόσοις αἱ γραφαί εἰσιν ἢ φάσεις ἢ ἐνδείξεις ἢ ἀπαγωγαὶ igitur non potuit Prætor Athen. restituere aduersus sententiam: nec obstat quod ius prouocandi fuerit, nam prouocatio querelam continet de iniquitate sententiæ non quod contra legẽ sit sed contra intentionem legis: at in restitutione petitor non queritur de iudice sed de se aut aduersario l. præfecti ff. de minoribus, per quam ius scriptum rescinditur; at per prouocationem confirmatur. id patebit clarius exemplis. in l. in honorarijs ff. de oblig. & act. agitur de actione Pretoria qua rescinditur ius ciuile nimirum vsucapio. in l. in causæ 1. §. vlt. ff. de minorib. rescinditur alienatio quæ si iure ciuili valuit vtilis datur à Prætore vindicatio: si non valuit rescinditur tamen, quatenus possesio est translata & fructus percepti: nam etiam ex contractu qui nullus est iure ciuili possesio natu-

Leges scriptæ dissoluunt aristocratiam.

Interi ns prouocationis & restitutionis differentia.

ralis transcribitur & dominium fructuum industrialium l. fructus ff. de vsuris. ratio petenda ex l. 1. §. si. vir ff. de acquir. poss. vbi quæ sunt facti iure ciuili infirmari non possunt quia sunt à natura quæ iuris ciuilis potestate frangi non potest l. eas & l. legatum ff. de cap. minut. itaque venditio eo casu rescinditur non data vtili vindicatione, sed nuda Prætoris cognitione d. l. in causę quod fit non vi iuris scripti sed ex æquitate ius scriptum supplente & sic patet leges scriptas coercere nobilium arrogantiam, inopibus autem esse quasi asylum & profugium: de quo ita nobiles apud Liuium queruntur libro 2. *leges rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem meliorémque inopi quam potenti, nihil laxamenti nec veniæ haberi, si modum excesseris; periculosum esse in tot humanis erroribus sola innocentia viuere.* Hinc apparet Romanum magistratum aduersus sententiam restituere posse & aduersus ius scriptum seu ius ciuile: quod fit vel emendando, vel supplendo extra ordinem: at non potest Atheniensis quod nec sensum nec verba legis flectere aut frangere possit. dixi excessum in lege nondum haberi pro vitio. & tamen Prætor Rom. rescindit ius ciuile in d. l. in honorariis & d. l. in causæ: nonne tunc excessus à magistratu tollitur? verum eis casibus non tollitur directum & ciuile dominium fictione iuris: sed remanet penes eum qui illud acquisiuit sed vtile ex restitutione competit, nam potest dominium Quiritum in vno remanere, naturale in altero §. qui tantum fragm. 1. Vlp. nonne idē in emendatione defectus? vt quum Prætor iusto possessori dat Publicianam: an ea tollit directum dominium minime l. penul. & l. vlt. ff. de publiciana nunquid & ea est etiam vtilis §. namque si cui inst. de act. Ergo & in excessu & in defectu idem esset. verum in excessu id notandum quod Prætor semper adimit ei iuris ciuilis beneficium cui competebat vt vsucaptori effectum dominij ciuilis vt & ei qui emit rem mobilem ab adolescente: in defectu non semper quia interdum non tollit, sed adiuuat ius commune: ideo in hoc casu si actio quam Prætor indulget rei persecutionem habeat perpetua est, at illo anno terminatur d. l. in honorariis. nec me mouet l. si patronus §. pen. ff. si quid in fraud. patr. vbi Caluisiana qua rescinditur alienatio à liberto facta perpetua est nam id intelligitur quatenus peruenit. enim ex maleficio natæ Prætoriæ actiones, etiam si annuæ, sint, perpetuæ tamen sunt ratione eius quod peruenit l. quod aut em ff. quod met. caus. Fauiana etiā quæ respondet Caluisianæ annua tantum est quia rescindit alienationem à debitore factam l. 1. in princ. ff. quæ in fraud. cred. & l. vlt. C. eod. sed quatenus peruenit perpetua est l. ait. prætor in princ. & §. hæc actio ff. eod. restitutiones omnes anno vtili finiuntur l. interdū ff. de minorib. aut quadriennio continuo ex constitutione Iustiniani l. vlt. C. de temp. in leg. rest. quamuis constitutione regis nostri decennales sint, sed hoc quia in Gallia solus rex restituit non magistratus. non me mouent edicta quibus à Prętore dantur bono-

Rescissio iuris & facti.

Prætor rescindēs alienationē non tollit ciuile seu directum dominium ne legem frangere videatur: sed vtile in alterū transfert.

Quid possit prætor & quatenus contra ius ciuile in excessu & defectu.

rum posſeſsiones quę tam exceſſum quam defectum legis emendant: §. 1. instit. de bonor. poſſ. & l. ſed cum patrono §. penul. ff. eodem. & tamen anno finitur hęc petitio etiamſi parentibus & liberis competat ſ. 1. §. largius ff. de ſucceſſ. edict. ſed poſtquam impetrata eſt perpetua fit l. 1. §. ducretalis eod. verum etiamſi in quibuſdam defectum emendet tamen adimit ius iuſto heredi quod ei competebat vel ex lege vt agnato cui debetur lege 12. tabul. hęreditas excluſo filio emancipato vel ex teſtamento vt cum vocat emancipatos ad bonorum poſſeſsionem patris, excluſo inſtituto ideo annuum eſt edictum. quid ſi tuendarũ legum cauſa detur poſſeſsio? idem eſt quia ſi is cui competebat ſciens non petierit tacite videtur renunciaſſe & omiſiſſe, at qui nõ petiit reſtitutionem intra annum nonne videtur ſuo iure renunciaſſe aut qui vtilem non intentauit reſciſſoriam? Verum in bonorum poſſeſsionibus ante impetrationem edicti vel decreti locus eſt huic tacitę renunciationi at in reſciſſoriis actionibus poſt impetratam reſtitutionem ex qua vtilis competens ante litem conteſtatam anno perimitur. hęc eſt prætoris Romani poteſtas qui fere anima legis erat ſub ſpecie æqui bonique deliteſcens at Athenienſis animatum tantum erat eius inſtrumentum. Sed quum Athenienſis populi imperium defloruiſſet Romanorum gloria offundẽte tenebras Græciæ ad Proconſulem Græciæ ſeu Achaię iuriſdictionis auctoritas tranſlata eſt. Athaia autem græciam vniuerſam ſignificant, quia eam Romani ſubegerunt Achæis principatum Græciæ obtinentibus, quibus deuictis reliquę vrbes Græciæ eidem poteſtati ceſſere. Pauſanias in Achaicis καλοῦσι δὲ οὐχ Ἑλλάδος ἀλλὰ Ἀχαΐας ἡγεμόνα οἱ Ῥωμαῖοι, διότι ἐχειρώσαντο Ἕλληνας δι᾽ Ἀχαιῶν τότε τοῦ Ἑλληνικοῦ προεστηκότων. Proconſul autem in ſua prouincia omnium partes ſuſtinebat, qui Romæ ius dicebant l. 7. §. vlt. ff. de offic. Proconſ. & proinde Prętoris qui poterat legem corrigere & cæterorum magiſtratuum quibus merum erat attributum imperium. Ariſtides in oratione de concordia ſic ad Gręciæ ciuitates loquitur ἡγεμόνες δ᾽ ἡμῖν ἐκ νόμου φοιτῶσι καθ᾽ ἕκαστον ἔτος· τούτοις δ᾽ ἅπαντα ἐπιτέτραπται καὶ μείζω καὶ ἐλάττω πράττειν ὅπῃ ποτ᾽ ἂν αὐτοῖς δοκῇ βέλτιον εἶναι vnde decreta populi tunc in legibus emendandis nihil potuere: ſed tantum de ijs rebus ferebantur quę ad publicam adminiſtrationem pertinebant, quod poteſt intelligi ex eodem in oratione de Sicilia οἱ μὲν νόμοι τὸ δίκαιον εἰσάπαξ εὑρόντες, κοινὸν ἔταξαν κατὰ παντὸς τοῦ χρόνου τὰ δὲ ψηφίσματα ταῖς χρείαις ἀκολουθεῖ καὶ τὸν τρόπον ὃν ἂν αἱ πράξεις ἄλλοτ᾽ ἄλλως ἐπὶ τῶν καιρῶν ἀπαντῶσιν· οὕτω τὰ ψηφίσματα καὶ τὰς γνώμας οἱ καιροὶ καὶ ποιοῦσι καὶ λύουσιν· εἰκότως. ἐν ἐκείνῳ μὲν τῷ πρέποντι τοῖς πολίταις διαλεγόμεθα ὥστε φθέγγεσθαι τοῦτο διὰ τέλους. ταῦτα δὲ πρὸς τοὺς ἔξω καὶ πρὸς τὰς τοῦ πολέμου τύχας ἀνεύρηται. Tutius eſt itaque magiſtratui legis emendationem cõmittere quam populum iudicem conſtituere: non quod infe-

Quomodo & quando Græci iure Romano vti cœperunt.

rendum ſit ita coërcendum eſſe populum vt ei nihil quicquam liceat eorum quæ ad ſalutem & gloriã ciuitatis pertinent: nam vt ait Ariſtot. 3. polit. cap. 16. Σόλων γε ἔοικε τὴν ἀναγκαιοτάτην ἀποδιδόναι τῷ δήμῳ δύναμιν τὸ τὰς ἀρχὰς αἱρεῖσθαι καὶ εὐθύνειν μηδὲ γὰρ τούτου κύριος δοῦλος ὢν ὁ δῆμος, ἂν εἴη καὶ πολέμιος vere enim qui ſeruum facit populũ, hoſtẽ ſibi creat pernicioſum idẽ 3. polit. cap. 11. maiores magiſtratus dat ſeorſim optimatibus plebi vero eorum electionem ſimul cum nobilibus, & concedit vt coram populo rationes reddantur adminiſtrati muneris. τὸ μὲν γὰρ μετέχειν αὐτοὺς τῶν ἀρχῶν τῶν μεγίστων οὐκ ἀσφαλές διά τε γὰρ ἀδικίαν καὶ δι' ἀφροσύνην, τὰ μὲν ἀδικεῖν ἄν, τὰ δὲ ἁμαρτάνειν αὐτούς: τὸ δὲ μὴ μεταδιδόναι, μηδὲ μετέχειν φοβερόν. ὅταν γὰρ ἄτιμοι πολλοὶ καὶ πένητες ὑπάρχωσι πολεμίων ἀναγκαῖον εἶναι πλήρη τὴν πόλιν ταύτην: λείπεται δὴ τοῦ βουλεύεσθαι καὶ κρίνειν μετέχειν αὐτούς. conſulat ergo populus de rebus ad publicum pertinentibus & de iiſdẽ iudicet (non tamen de ſingulis quia ob iniuſtitiam in multis & ob imprudentiam peccaret) vt in comitijs apud Romanos. Vnde ait Solonem & nonnullos legumlatores præfeciſſe populum comitiis creandorum magiſtratuum & reddendarum rationum iudiciis, quod etiam Romulum ſanxiſſe demonſtrabitur infra: Atqui eius videtur iudicem eligere qui iudicare ſcit quare optimatibus potius electio magiſtratuum concedenda videretur, verum non ſolum artifex operis de ſuo opere iudicat, ſed & alius huius artis imperitus. Nam domum cognoſcere non ſolum eſt eius qui fecit ſed melius de ea iudicabit paterfamilias qui ea vtitur aut gubernator de naui quam faber, & de epulis, melius conuiuæ, quam coquus. Sed non videtur vtile vt comitia creandorum magiſtratuum & iudicia rationum reddendarum egentium & improborum multitudini tribuantur. Verum ſi populo non dentur Senatui tribuantur, in quo etiam multitudo eſt quę partem populi facit, totum autem ſua parte eſt præſtantius. Et ſic vniuerſi de poteſtate publica quæ & ipſa vniuerſalis eſt ferant ſuffragium: iudicia de rebus ſingulis & magiſtratus ſummi ijs credantur qui ſeparatim ſunt meliores, tum etiam opum gloria excellentiores electio autẽ magiſtratuum populo committatur quia ei regendo conſtituuntur. Quod nec Romanorum reges neglexere & maxime Romulus, de quo ſic Dionyſius τοὺς μὲν εὐπατρίδας ἱερᾶσθαί τε καὶ μεθ' ἑαυτοῦ τὰ κοινὰ πράττειν ἐπὶ τῶν κατὰ πόλιν ἔργων μένοντας. ij autem ex nobilitate generis non ex opibus ad hos honores euchebantur, nam aliquando viri cõſulares & triumphales ita inopes fuerunt vt non haberent vnde poſſent funerari. Ariſtot. nobiles definit qui à bonis maioribus orti ſunt & in ſe habent etiam ex illo principio ſemen bonorum procreandorũ: ijs (inquam) iudicia rerum ſingularum & maiores poteſtates credantur non obſcuris aut malis diuitibus nam quum ægrotamus medici conſuluntur non ditiſsimi ſed optimi. quare Syneſius de

Cur qui eligit iudicem non tamen debet iudicare.

regno

regno censet optimos magistratus eligendos esse. eligat autem medicum ægrotus. Et hoc vt dixi etiam sub regibus Romanis erat. Enim licet lege regia, populus in principem omne suum imperium transtulerit l. 1. de constit. prin. l. 1. §. sed & hoc C. d. vet. iur. enucl. tamen princeps nonnihil ex potestate remittit. & quidē principia nascentis Romæ, manu sola regis gubernabantur tamen paulo post Romulus leges cōdidit quibus imperiū regi voluit l. 2. in princ. ff. de orig. iur. quibus populo ius eligendorum magistratuum datum est Dionys. Halic. lib. 2. patet etiam ex eo quod quæstores sub regibus suffragio populi non voce regis crearentur l. vnica ff. de offic. quæst. postea sub imperatoribus ius illud populo non est ademptum, ita vt etiam in municipijs magistratus suffragio plebis vel decreto curię constituerentur nouella 11. cap. 1. licet Leo illis hanc potestatem eripuerit nouella ipsius 46. & 47. sed Leonis constitutiones ne eo quidem imperante obseruatæ sunt. Nam in corpore humano si pars vna totius substantiam ad se trahat & ipsa cum toto ruat necesse est. Nam partes naturæ lege in toto sunt connexæ, ita vt si quædam inutiles reddantur non solę pereant vt contingit cum plus ęquo splen augetur, subtrahendo alimoniam aliarum partium, tantillum quidem pinguescit & crescit, sed alijs partibus defectu nutrimenti decrescentibus ipsa simul cum toto collabascit. Synesius in Epistola ad Fratrem, φύσεως ἐστι νόμος ἐμπλεονεκτεῖν τῷ καθόλου τὰ μέρη, καὶ ὅταν πάνυ πολὺς ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος συμφορᾶς ὁ σπλὴν αὐξηθῇ, ἕως μὲν ἀντέχει τὸ ὅλον, εὐθενεῖταί τε καὶ πιαίνεται, ἀπολλυμένῳ δὲ συναπόλλυται. Sed cum populo detur electio magistratuum; optimatibus eorum sicut & sacerdotiorū administratio, quid erit proprium principi? Dionysius libro 2. bellum & sacra: & idem Heraclides ait primis Atticę regibus conuenisse. inter Christianos sacra sunt Pontificū. Quum autē lex in specie speciale iustum constituat iure maiestatis, sequitur vt quod maiestas regia sancit lex sit: vnde leges regiæ vocitantur. Nam initio rerum, imperij summa penes reges fuit (inquit iustinus) quod Aristot. 1. polit. asserit, qui primū electi, deinde successiui fuere. Tullius, *Mihi quidem non apud Medos solum vt ait Herodotus, sed etiam apud maiores nostros iustitiæ fruendæ causa videntur olim bene morati reges constituti. Nam quum premeretur initio multitudo ab ijs qui maiores opes habebant ad vnum aliquem confugiebant virtute præstantem, qui quum prohiberet iniuria tenuiores, æquitate constituenda summos cum infimis pari iure retinebat: deinde regna posteris per manus à patribus tradita sunt.* Idem 3. de legibus, *omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt: idque in Rep. nostra maxime valuit, quoad ei regalis potestas præfuit: deinde etiam deinceps posteris prodebatur, quod & in ijs etiam qui nunc regnant manet*, ita fit vt leges à regibus conditæ consensu omnium ciuium sancitæ videantur. Hoc enim legislatores religiosissime obseruarunt, vt communi consensu leges ponerent idque ita

In Republ. cauendum ne vna pars totius substantiam ad se trahat.

Populus eligit magistratus optimates suos, eosque etiam in sacerdotes eligit: penes regem autē sunt bella & sacra.

Origo regnorū.

Consensus est ex essentia legis.

proprium legi esse arbitrati sunt vt in illius definitione consensum insererent. Aristot. in Rhet. ad Alexandr. cap. 1. Pap. in l. 1 ff. de legib. vocat communem Reip sponsionem & vere sponsio est quæ fit sub forma stipulationis nimirum rogante magistratu, populo spondente: hac forma *Velitis iubeatis Quirites*: spondet populus *vti Rogas, volumus iubemus* idē ait Martianus ex Demosthene in d. l. 2. eod. nihil enim est tam sanctū, quā voluntas quæ omni homini data est ad imaginem Dei, idcirco nisi a se ipsa vinci aut violari nō potest. Epictetus libro 1. cap. 29. ἀγνοεῖς ὅτι αὐτὸ αὐτὸ ἐνίκησεν οὐχ ὑπ' ἄλλου ἐνικήθη: προαίρεσιν δὲ οὐδὲν ἄλλο νικῆσαι δύναται πλὴν αὐτὴ ἑαυτήν. Nā hæc lex iustissima & potentissima est à summo Deo constituta vt superioribus inferiora cedant, ergo voluntati in qua est summum sui ipsius imperium. Idem διὰ τοῦτο καὶ ὁ τοῦ θεοῦ νόμος κράτιστός ἐστι καὶ δικαιότατος τὸ κρεῖσσον ἀεὶ περιγινέσθω τοῦ χείρονος. quid vero fortius, quid præstantius ipsa voluntate quam nec angeli nec Dæmones possunt violare? quod autem ait hominem homini non dominari, sed ipsum sibipsi, verum est quia iusta dominatio primum ex consensu ciuium, populorum, gentium emat. Itaque paternum videtur imperium regis in subditos quia illis non tam dominari videtur quam ipsimet sibi ipsis qui vt hoc fieret voluere Dionysius libro 2. At monarchia dominica ex vi & metu nascitur à quibus tamen voluntas non vincitur, sed à seipsa: qui enim victus est ense, maluit domino parere quam liber mori vt idem asserit, cui & Paulus videtur assentiri in l. si mulier. §. vlt. ff. quod met cauf. cum enim in ea re sit electio duorum alterutrius in ea quoque necesse est fuisse consilium & mentem, inter quæ voluntas media iusti amoris partibus fungitur ita vt harmonicus inde concentus exultet Claudianus Mamertus loquens de voluntate: *Hoc* (iuquit) *pondere suo tamen anima non solum alys iungitur, sed ipsa quoque solidatur, quia consily & mentis amore medio & mens consilio, & consilium mente diligitur.* Quum itaque hæc facultas animi sit prope diuina & prorsus nisi per se immutabilis, status Reip. qui legum firmamentis incumbit, in illam vim sapientissime constitutus & fundatus est, quæ nisi à seipsa superari non potest. tunc enim iure coguntur singuli & omnes placitis stare: nihilque in naturam aut Deum peccat magistratus qui iustas pœnas exposcit ab ijs qui sacra suæ voluntatis polluerunt legibus reluctantes, quasi Iouem ipsum offenderint, cuius in ea re similitudinem ferunt: alioquin & impiæ leges viderentur & earum ministri non sacerdotes (vt in l. 1. de iust. dicuntur) sed sacrilegi merito vocarentur qui notam diuinæ maiestatis violentia delerent & raperent homini arbitrium suiipsius quod ei diuinitus datum est, & sic imponerent necessitatem adhuc integræ voluntati vnde leges vt duræ non sustinerentur. Themistius in oratione 12. ὁ δὲ προαίρεσιν ἀνάγκην ἀφαιρεῖται τὴν ἐξουσίαν ἣν ὁ θεὸς συνεχώρησε, καὶ διὰ τοῦτο οἱ μὲν χέοπος νόμοι καὶ οἱ Καμ-

Voluntas nisi à se non vincitur.

Voluntas coacta, voluntas est.

βύσυ μόγις τοῖς δεμβόοις αὐτοὺς συνδιήρκεσαι. Et quoniam in Monarchia Dominica voluntas populi coacta est vi potius & ferro retinetur quam legibus, sic Salustij & Polybij sententiȧ confirmatur ijsdem artibus imperium conseruari quibus est partum vt Turcarum Monarchia qui in cruorem fratrum suorum principia suæ dominationis ædificant & quorum subditi terrore potius quam amore, in officio tamquam mancipia continentur. Leges tamen sunt quę in eo statu ponuntur quia iustum statui potest ab eo qui iuregentium dominium obtinuit, ideoque dixi in difinitione *Iure Maiestatis*, vt omnes formas imperij cōplecteretur, tum vt ostenderetur legi inesse imperium tanquam vitalem spiritum sine quo mortua est: vnde in l. 2. de legibus definitur βασιλεύς &c. M. Tullius 3. de legibus, *Nihil porro tam aptum est ad ius conditionémque naturæ, quod quum dico legem, à me dici volo intelligi quam imperium sine quo nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest.* Dixi *in ciues & subditos.* ciues alio iure, alio subditi reguntur, vnum tamen finem vtraque species imperij respicit nimirum vt & qui regunt & qui reguntur bene beateque viuant. Alioqui non est Resp. non Monarchia sed Tyrannis quæ est adulterinus principatus, in qua non est lex præter libidinem insani & cæci ductoris vnde monstra insignis crudelitatis enascuntur: vt ex Ixione qui Iunonem, id est Monarchiā violare ratus (vt Eustathius interpretatur) nubem imaginario polluit adulterio, vnde tot monstruosa animalia prosiluere. Ciues partem ciuitatis cōstituunt participes bonorum publicorum vt onerum. Epictetus 2. cap. 10. Hippodamus δεῖ γὰρ τὸν πολίταν, μέρος ὑπάρχοντα τᾶς συμπάσας πολιτείας φέρεσθαι τι ἀπ' αὐτᾶς γέρας: idem ait Aristot. 8. πολιτ. cap. 1. subditi autem aut manent in libertate vt inquilini aut exules qui proprie ciues non sunt, idem 3. polit. cap. 1. aut prouinciales bello victi quibus tamē libertas salua est: aut in seruitute de quibus raro apud veteres tractatur quum dominicam Monarchiam iniustā esse existimarēt & omnino tyrannicā, cuius origo est à primęuo iure naturæ quo qui plus potest vi corporis alienam libertatem vitamque suæ libidini subijcit, idcirco beluinum est hoc imperium: at regnum in liberos diuinum est & paternum vt Dei in nos: in tributarios est & seruile, vt cauponis: Elegantissime Themistius in oratione 5. Πέρσαι καλῶς Κῦρον μὲν πατέρα, Καμβύσην δὲ δεσπότην, Δαρεῖον δὲ κάπηλον ἐπωνόμαζον: ποιεῖ δὲ πατέρα μὲν δικαιοσύνη, θυμὸς δὲ δεσπότην, κάπηλον δὲ φιλοχρηματία. θεία δὲ μόνη ἡ τοῦ πατρὸς ἐπωνυμία. πατέρα γὰρ ἀνθρώπων καὶ τὸν Δία οἱ ποιηταὶ ἐπονομάζουσι· τῶν δὲ ἄλλων ἡ μὲν θηριώδης ἡ δὲ καὶ ἀνδραποδώδης. Iustitia facit patrem & verum regem, ira & violentia dominum, cauponem auaritia. Et hoc est quod dixi in 1. cap. prima imperia ex prima natura vere imperia non fuisse, quia violentia hominis in hominem parta sunt: ideo parum temporis

Iustitia regem facit & patrē vis, dominum, auaritia cauponem.

dere ad Dei ſimilitudinem qui vnus eſt vt ſit diuturnius, quo ſuo principio ſimilius. Ita tamen vt quodam libramento pondus ingentis poteſtatis quaſi eleuari videatur ne ſua mole ruat, data libertate populo liberrime conquerendi & quoſdam creandi magiſtratus: dato iure conſulendi optimatibus & ſub nomine principis decernendi: non vt quid piam ex iure imperij ſummi detrahatur à principe: Eſt enim ius ſacroſanctum, ſed vt tanta magnitudo ſuſtentari poſſit Senatus auctoritate & populi beneuolentia, tãquam firmamentis dignitatis regiæ. in quo omnes populi partes conuenientem ſibi functionem exercent, nulla remanente communis boni vel mali experte. Ariſtoteles verũ regem eum eſſe ait cui parent omnes καὶ κύριον εἶναι οὐ κατὰ μέρος ἀλλ' ἁπλῶς, id eſt vt omnia ſub eius auctoritate gerantur licet ex iis quædam alijs partibus committtat. ad hæc Pindarus Olymp. oda. 1. τὸ δ' ἔσχατον κορυφοῦται βασιλεῦσι. Sed hoc in libro 3. polit. cap. 17. non in omnibus gentibus verum eſſe ait ſed in ijs quæ regio imperio aſſuetæ ſunt quarumque mores huic adminiſtrationi conſentiunt, non inter ſimiles vel æquales virtute, animi præſtantia, opibus. Vnde Romani auctore Strabone libro 12. Cappadociæ potiti, quum & libertatem conceſſiſſent & principes eam recuſarent, negantes eam ſe ferre poſſe, regemque ſibi poſtulaſſent mirabantur immerito: nam aſſueti regio imperio aliam imperij ſortem ſubire non poſſunt. Et quamuis quibuſdam gentibus hoc inuiſum ſit, ſimpliciter tamen & abſolute regnum eſt optima forma ſtatus licet ſecundum quid aliud accidere poſſit. Ariſtot ethic 8. cap. 12. dico regnũ eſſe optimum quo nobiles ab iniuria populi defenduntur, & inopes à potentiorum ſuperbia. Ariſtoteles libro 5. pol. cap. 10. at Dictatura quæ breue regnum eſt duntaxat aduerſus multitudinem introducta eſt. Sane breue vnius abſolutum imperium populo valde periculoſum eſt vt teſtatur ſtatius libro 2. Thebaidos.

Non parcit populis regnum breue: reſpice quantus
Horror, & attoniti noſtro in diſcrimine ciues.

Summum imperium breue periculoſum.

Status autem Democratiæ tutor videtur & excellẽtior optimatum gubernatione: quamuis enim vnuſquiſque vir non bonus ſit congregati tamen ſimul ſunt paucis illis meliores non vt ſinguli ſed vt vniuerſi, ſitque multitudo tanquam vnus homo multorum pedum & multarum manuum, & multis ſenſibus inſtructus: idcirco Romulus ſanxit vt tam in populo quam in Senatu plurimum ſuffragia vincerent: maior pars in ſingularibus ſeu priuatorum negotiis intelligitur ſi in ea plus ſit vno l. ſi præcedente §. 1. ff. mandati: quia pro numero perſonarum maior pars creditorum accipitur ſi in cumulo debiti æquales ſint l. maiorem ff. de pact. nam in ſingularibus Arithmetica proportio ſeruatur. at in vniuerſali Geometrica vt in comitiis, in Senatu & generaliter in omni vniuerſitate hominum, ideo per partes vniuerſales maior aut minor accipitur, idque optime docuit Vlpianus in l. nulli ff. quod cuiſque vniuer. & impp. in

In vniuerſalibus Geometrica in ſingularibus Arithmetica proportio ſeruatur.

l. nominationum C. de decur. in senatu tamen si princeps sedeat etiam minoris partis sententiam confirmare potest: quia ipse instar est omnium. At in optimatum imperio est quædam nota diuisionis, est enim pars populi §. lex inst. de iur. nat. non quid totum aut vniuersum. naturæ autem non conuenit, qua pars totum superare non debet Aristotel. libro 3. polit. cap. 17. Arnobius libro 2. *In toto enim pars est, non totum in parte: & vniuersitas debet attrahere portiones non portionibus vniuersitas applicari*, in vtraque tamen vitium est: nam in Democratia, plura capita prædominante nullo facile diffluunt & dissoluuntur, & licet plus habeant roboris, minus tamen habent consilij. Sed si exurgat vnus (vt Iulius) qui tot brachia, tot pedes, tot sensus possit in vnam consonantiam dirigere iam perfecta erit harmonia. Aristot. tamen ethic. libro 8. cap. 12. videtur remouere Democratiam à reliquis formis administrandæ Reip. tres enim tantum constituit, regnum, optimatum statum & timocratiā, id est potestatē ex censu cuius corruptio in popularem statum degenerat: ideo populi dominatio non videtur iusta & vera forma Reip. verum ibi intelligit solius multitudinis absolutum in omnibus imperium quod iusta Resp. dici non potest quum in multitudine singularum rerum iudicium esse non possit sed vniuersarū: vnde singularia iudicia necessario creduntur optimatibus, non tamen vni ex illis sed pluribus idem libro 3. polit. cap. 15. & ideo vitiosa est Resp. in qua populus iudicat seu magistratus maiores exercet. Ergo vera & legitima popularis administratio est cui aliquid ex optimatum imperio miscetur: sicut vera non est aristocratia si nihil populo concedatur sed, ὀλιγαρχία quæ est illius corruptio & hoc vno verbo dici potest si vel princeps vel optimates vel populus omnia pro arbitrio suo regant non secundum iustitiam quæ singula singulis tribuit l. 10. ff. de iustit. non est legitima publicæ administrationis forma vt Eustathius asserit in Homerum illiad. 2. Respice quatuor elementa quæ sunt simplicia corpora, nūquid singula ex singulorum qualitatibus aliquid vicissim admixtum habent. Patet igitur defectum legis religioni magistratus esse credendum vt emendetur, salua tamen lege: apud Athenienses tamen aliud obseruatum fuisse: hæc est ratio eorum quod ex non ente ad ens productio est quædam vmbra diuini imperij & quasi imago quædam infinitæ potestatis non circumscriptæ vllis cancellis aut terminis, & comparatur regulæ Lesbiæ quæ torquetur & inflectitur neque eadē manet. quum enim leges circa actiones versentur quæ singulares sūt & indefinitæ, indefinita quoque est earū norma: idcirco necessaria est potestas quę vi prope infinita hanc in certitudinē varie definiat Aristoteles. 5. ethic cap. 14. τοῦ γὰρ ἀορίστου ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστι· ὥσπερ καὶ τῆς λεσβίας οἰκοδομῆς ὁ μολύβδινος κανών· πρὸς γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λίθου μετακινεῖται καὶ οὐ μένει ὁ κανών καὶ τὸ ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα. hinc fit vt ex necessitate peccetur in legibus ferendis non vitio vel

Nulla est politia quæ aliquid ex alijs non habeat immixtum vt quatuor elementa.

Cur athenis nō licebat pretori supplere defectum legis.

culpa legis vel legislatoris, sed quia non est finita materia rerum earum quæ in actionẽ cadunt. idem. ἐν οἷς ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν καθόλου μὴ οἷόντε δὲ ὀρθῶς τὸ ὡς ἐπιτοπλέον λαμβάνει ὁ νόμος, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενόν καὶ ἐστιν οὐδὲν ἧττον ὀρθῶς, τὸ γὰρ ἁμάρτημα οὐκ ἐν τῷ νόμῳ, οὐδ᾽ ἐν τῷ νομοθέτῃ ἀλλ᾽ ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματός ἐστιν. εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη τοιαύτη ἐστί. Igitur leges poni non possunt perfecte ob vitium subiecti, idcirco immutabiles esse non possunt, quærit enim vnumquodque suapte natura perfectionem sui & tandiu mutationi obnoxium fit quamdiu aut sublatum de medio fuerit aut suis partibus integre absolutum. Ergo ius positiuum imperfectum est non ex se sed ratione sui subiecti. Est enim actio hominis incertissima antequam contingat. Vnde satis ostenditur hoc ius à natura non esse: alioqui male lex propria ab Aristotele diceretur cum natura communis sit neque ex more vires acciperet qui tempore inducitur. In hoc tamen elaborandum est vt ad naturam propius accedat idque obnixe. Nam in multis naturæ leges violantur. Tullius in Thusc. *Nunc paruulos nobis dedit igniculos quos celeriter malis moribus opinionibusque deprauatis sic restringuimus, vt nusquã naturæ lumẽ appareat.* Æquum & bonum à natura est, iustum speciale naturam sequitur quatenus fieri potest, non tamen naturale est omnino. Nam metu iniusti conditum est recte Horatius.

Lex est imperfecta ob vitium subiecti quod est indefinitum.

Iura creata metu iniusti fateare necesse est.

Vbi iniustum non est accipiendum ab analogia contrarij, id est iusti specialis, sed generaliter pro quacunque iniuria quæ contra ius naturæ, gentium, & ciuitatis admitti posset, hanc sententiam idem sic probat. 1. serm. saty. 3.

Nec natura potest iusto secernere iniquum.
Diuidit vt bona diuersis, fugenda petendis.

Ius positiuum non est naturale nec immutabile cur non mutandum.

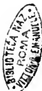
Ergo hoc iustum propemodũ se habet vt generatio quæ ex corruptione promanat vnde sapit naturam suæ originis & mutationem patitur, hinc Solon vt scribit Plutarchus in vita eius leges suas in centum annos posuit, & ita imperfectas iudicauit vt per singula nouennia eas emendaret, vt testatur Heraclides in Cretensium Rep. igitur leges immutari possunt, neque tamen ideo sunt mutandæ nisi summa inde vtilitas Reip. processura sit. satius enim est ferre vitia legis & legislatorum quam aliquid innouare: ita enim mutatis legibus assuefieret populus refragari magistratibus, quorum auctoritas ex iam constitutis legibus pendet. Aristot. 2. polit. cap. 8. οὐ γὰρ τοσοῦτον ὠφελήσεται κινήσας ὅσον βλαβήσεται τοῖς ἄρχουσιν ἀπειθεῖν ἐθισθείς. Et hac ratione cauit Charondas apud Thurios vt si quis legis abrogationem vellet suadere laqueum collo inuolueret vt si displiceret oratio, impacto fune ei gula frangeretur. Diodorus libro 12. ideo maluerunt Athenienses decreto legis defectum emendare, quam subrogare aliam legem qua priori aliquid a diiceretur (id enim sonat hæc vox: abrogatio autem, obrogatio

& derogatio ad exceſſum prioris legis referuntur) & arithmeticam proportionem obſeruarũt. Nam in ſtatu popularis imperij dominatur æqualitas vt qui plus poſſit cõſilio licet iudicãdi ius habeat tamen plus imperio non poſſit: quoniam legibus ſcriptis Reſp. regitur, in quibus vera eſt anima huius adminiſtrationis à quibus ne latum quidem vnguem recedere licet. Ideo Romæ Patricij vſque ad extremum reſtitere plebi in legibus ſcripto conſtituendis quum ante penes reges eſſet non tantum iuris faciendi ſed & dicundi poteſtas, deinde à regibus ad conſules tracta qui lites ex animi ſententia dirimebant, quod Dionyſ. Hal. libro 10. oſtendit

Leges ſcriptæ diſſoluunt ariſtocratiam.

ἐπαρέτεῖτο γὰρ αὖθις ὑπὸ τῶν Δημάρχων ἀναδιδασκόμενος ὅτι πολιτειῶν κρατίστη τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶν ἰσηγορία: καὶ κατὰ νόμους ἠξίου διοικεῖσθαι πάντα ἰδιωτικὰ καὶ τὰ δημόσια: οὔπω γὰρ τότε ἦν οὔτε ἰσονομία παρὰ Ῥωμαίοις οὔτε ἰσηγορία, οὐδὲ ἐν γραφαῖς ἅπαντα τὰ δίκαια τεταγμένα ἀλλὰ τὸ μὲν ἀρχαῖον οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἐτάττοντο τοῖς δεομένοις τὰς δίκας, καὶ τὸ δικαιωθὲν ὑπὸ ἐκείνων τοῦτο νόμος ἦν ὡς δὲ ἐπαύσαντο μοναρχούμενοι τοῖς κατ᾽ ἐνιαυτὸν ὑπατεύουσιν ἀνέκειτο πάντε ἄλλα τῶν βασιλέων ἔργα καὶ ἡ τοῦ δικαίου διάγνωσις &c. idem poſtea eodem libro ait ferre leges & incidere tabulis eſſe diſſoluere Ariſtocratiã. Athenienſes verò ab optimatũ imperio natura abhorrentes vt euitarent hunc ſcopulum legẽ ſanxere ne magiſtratus vtantur lege non ſcripta ne quidem de vno negotio Andocides de myſterijs legẽ hanc adducit in hæc verba ἀγράφῳ νόμῳ τὰς ἀρχὰς μὴ χρῆσθαι μηδὲ περὶ ἑνός: Iuſiurandum autem quo ſuam conſcientiam & fidem iudices obſtringebant apud eumdem ibidem ſic erat conceptum ψηφιοῦμαι κατὰ τοὺς κειμένους νόμους: hocque operatur vt extra ordinem non poſsit reſcindi ſententia: dico extra ordinem quia poteſt per appellationem quæ lege Solonis introducta eſt, non per reſtitutionem. Verba huius legis apud eũdem ſic ſcripta ſunt τὰς δίκας καὶ τὰς διαίτας κυρίας εἶναι ὁπόσαι ἐν δημοκρατουμένῃ πόλει ἐγένοντο: ὅπως μήτε χρεῶν ἀποκοπαὶ εἶεν μήτε δίκαι ἀνάδικοι γίγνοιντο ἀλλὰ τῶν ἰδίων συμβολαίων αἱ πράξεις εἶεν τῶν δημοσίων ὁπόσοις αἱ γραφαὶ εἰσιν ἢ φάσεις ἢ ἐνδείξεις ἢ ἀπαγωγαὶ igitur non potuit Prætor Athen. reſtituere aduerſus ſententiam: nec obſtat quod ius prouocandi fuerit, nam prouocatio querelam continet de iniquitate ſententiæ non quod contra legẽ ſit ſed contra intentionem legis: at in reſtitutione petitor non queritur de iudice ſed de ſe aut aduerſario l. præfecti ff. de minoribus, per quam ius ſcriptum reſcinditur; at per prouocationem confirmatur. id patebit clarius exemplis. in l. in honorarijs ff. de oblig. & act. agitur de actione Pretoria qua reſcinditur ius ciuile nimirum vſucapio. in l. in cauſæ 1. §. vlt. ff. de minorib. reſcinditur alienatio quæ ſi iure ciuili valuit vtilis datur à Prætore vindicatio: ſi non valuit reſcinditur tamen, quatenus poſſeſsio eſt tranſlata & fructus percepti: nam etiam ex contractu qui nullus eſt iure ciuili poſſeſsio natu-

Interitus prouocationis & reſtitutionis differentia.

ralis transcribitur & dominium fructuum industrialium l. fructus ff. de vsuris. ratio petenda ex l. 1. §. si vir ff. de acquir. poss. vbi quæ sunt facti iure ciuili infirmari non possunt quia sunt à natura quæ iuris ciuilis potestate frangi non potest l. eas & l. legatum ff. de cap. minut. itaque venditio eo casu rescinditur non data vtili vindicatione, sed nuda Prætoris cognitione d. l. in causę quod fit non vi iuris scripti sed ex æquitate ius scriptum supplente & sic patet leges scriptas coercere nobilium arrogantiam, inopibus autem esse quasi asylum & profugium: de quo ita nobiles apud Liuium queruntur libro 2. *leges rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem meliorémque inopi quam potenti, nihil laxamenti nec veniæ haberi, si modum excesseris; periculosum esse in tot humanis erroribus sola innocentia viuere.* Hinc apparet Romanum magistratum aduersus sententiam restituere posse & aduersus ius scriptum seu ius ciuile: quod fit vel emendando, vel supplendo extra ordinem: at non potest Atheniensis quod nec sensum nec verba legis flectere aut frangere possit. dixi excessum in lege nondum haberi pro vitio. & tamen Prætor Rom. rescindit ius ciuile in d. l. in honorariis & d. l. in causæ: nonne tunc excessus à magistratu tollitur? verum eis casibus non tollitur directum & ciuile dominium fictione iuris: sed remanet penes eum qui illud acquisiuit sed vtile ex restitutione competit, nam potest dominium Quiritum in vno remanere, naturale in altero §. qui tantum fragm. 1. Vlp. nonne idē in emendatione defectus? vt quum Prætor iusto possessori dat Publicianam: an ea tollit directum dominum minime l. penul. & l. vlt. ff. de publiciana nunquid & ea est etiam vtilis §. namque si cui inst. de act. Ergo & in excessu & in defectu idem esset. verum in excessu id notandum quod Prætor semper adimit ei iuris ciuilis beneficium cui competebat vt vsucaptori effectum dominij ciuilis vt & ei qui emit rem mobilem ab adolescente: in defectu non semper quia interdum non tollit, sed adiuuat ius commune: ideo in hoc casu si actio quam Prætor indulget rei persecutionem habeat perpetua est, at illo anno terminatur d. l. in honorariis. nec me mouet l. si patronus §. pen. ff. si quid in fraud. patr. vbi Caluisiana qua rescinditur alienatio à liberto facta perpetua est nam id intelligitur quatenus peruenit. enim ex maleficio natæ Prætoriæ actiones, etiam si annuæ, sint, perpetuæ tamen sunt ratione eius quod peruenit l. quod autem ff. quod met. caus. Fauiana etiā quæ respondet Caluisianæ annua tantum est quia rescindit alienationem à debitore factam l. 1. in princ. ff. quæ in fraud. cred. & l. vlt. C. eod. sed quatenus peruenit perpetua est l. ait. prætor in princ. & §. hæc actio ff. eod. restitutiones omnes anno vtili finiuntur l. interdū ff. de minorib. aut quadriennio continuo ex constitutione Iustiniani l. vlt. C. de temp. in leg. rest. quamuis constitutione regis nostri decennales sint, sed hoc quia in Gallia solus rex restituit non magistratus. non me mouent edicta quibus à Prętore dantur bono-

Rescissio iuris & facti.

Prætor rescindēs alienationē non tollit ciuile seu directum dominium ne legem frangere videatur: sed vtile in alterū transfert.

Quid possit prætor & quatenus contra ius ciuile in excessu & defectu.

rum possessiones quę tam excessum quam defectum legis emendant: §. 1. instit. de bonor. poss. & l. sed cum patrono §. penul. ff. eodem. & tamen anno finitur hęc petitio etiamsi parentibus & liberis competat l. 1. §. largius ff. de success. edict. sed postquam impetrata est perpetua fit l. 1. §. ducretalis eod. verum etiamsi in quibusdam defectum emendet tamen adimit ius iusto heredi quod ei competebat vel ex lege vt agnato cui debetur lege 12. tabul. hęreditas excluso filio emancipato vel ex testamento vt cum vocat emancipatos ad bonorum possessionem patris, excluso instituto ideo annuum est edictum. quid si tuendarũ legum causa detur possessio? idem est quia si is cui competebat sciens non petierit tacite videtur renunciasse & omisisse, at qui nõ petiit restitutionem intra annum nonne videtur suo iure renunciasse aut qui vtilem non intentauit rescissoriam? Verum in bonorum possessionibus ante impetrationem edicti vel decreti locus est huic tacitę renunciationi at in rescissoriis actionibus post impetratam restitutionem ex qua vtilis competens ante litem contestatam anno perimitur. hęc est prætoris Romani potestas qui fere anima legis erat sub specie æqui bonique delitescens at Athemensis animatum tantum erat eius instrumentum. Sed quum Atheniensis populi imperium defloruisset Romanorum gloria offundẽte tenebras Græciæ ad Proconsulem Græciæ seu Achaię iurisdictionis auctoritas translata est. Athaia autem græciam vniuersam significant, quia eam Romani subegerunt Achæis principatum Græciæ obtinentibus, quibus deuictis reliquę vrbes Græciæ eidem potestati cessere. Pausanias in Achaicis καλοῦσι δὲ οὐχ Ἑλλάδος ἀλλὰ Ἀχαΐας ἡγεμόνα οἱ Ῥωμαῖοι, διότι ἐχειρώσαντο Ἕλληνας δι᾽ Ἀχαιῶν τότε τοῦ Ἑλληνικοῦ προεστηκότων. Proconsul autem in sua prouincia omnium partes sustinebat, qui Romæ ius dicebant l. 7. §. vlt. ff. de offic. Proconsl. & proinde Prętoris qui poterat legem corrigere & cæterorum magistratuum quibus merum erat attributum imperium. Aristides in oratione de concordia sic ad Gręciæ ciuitates loquitur ἡγεμόνες δ᾽ ἡμῖν ἐκ νόμου φοιτῶσι καθ᾽ ἕκαστον ἔτος: τούτοις δ᾽ ἅπαντα ἐπιτέτραπται καὶ μείζω καὶ ἐλάττω πράττειν ὅπῃ ποτ᾽ ἂν αὐτοῖς δοκῇ βέλτιον εἶναι vnde decreta populi tunc in legibus emendandis nihil potuere: sed tantum de ijs rebus ferebantur quę ad publicam administrationem pertinebant, quod potest intelligi ex eodem in oratione de Sicilia οἱ μὲν νόμοι τὸ δίκαιον εἰσάπαξ εὑρόντες, κοινὸν ἔταξαν κατὰ παντὸς τοῦ χρόνου· τὰ δὲ ψηφίσματα ταῖς χρείαις ἀκολουθεῖ καὶ τὸν τρόπον ὃν ἂν αἱ πράξεις ἄλλοτ᾽ ἄλλως ἐπὶ τῶν καιρῶν ἀπαντῶσιν: οὕτω τὰ ψηφίσματα καὶ τὰς γνώμας οἱ καιροὶ καὶ ποιοῦσι καὶ λύουσιν· εἰκότως. ἐν ἐκείνῳ μὲν τῷ προέτῳ τοῖς πολίταις διαλεγόμεθα ὥστε φθέγγεσθαι τοῦτο διὰ τέλους. ταῦτα δὲ πρὸς τοὺς ἔξω καὶ πρὸς τὰς τοῦ πολέμου τύχας ἀνήρτηται. Tutius est itaque magistratui legis emendationem cõmittere quam populum judicem constituere: non quod infe-

Quomodo & quando Græci iure Romano vti cœperunt.

rendum sit ita coërcendum esse populum vt ei nihil quicquam liceat eorum quæ ad salutem & gloriã ciuitatis pertinent: nam vt ait Aristot.3.polit. cap. 16. Σόλων γε ἔοικε τὴν ἀναγκαιοτάτην ἀποδιδόναι τῷ δήμῳ δύναμιν τὸ τὰς ἀρχὰς αἱρεῖσθαι καὶ εὐθύνειν μηδὲ γὰρ τούτου κύριος δοῦλος ὢν ὁ δῆμος, ἂν εἴη καὶ πολέμιος vere enim qui seruum facit populũ, hostẽ sibi creat perniciosum idẽ 3. polit.cap. 11. maiores magistratus dat seorsim optimatibus plebi vero eorum electionem simul cum nobilibus, & concedit vt coram populo rationes reddantur administrati muneris. τὸ μὲν γὰρ μετέχειν αὐτοὺς τῶν ἀρχῶν τῶν μεγίστων οὐκ ἀσφαλὲς διά τε γὰρ ἀδικίαν καὶ δι' ἀφροσύνην, τὰ μὲν ἀδικεῖν ἂν, τὰ δὲ ἁμαρτάνειν αὐτούς: τὸ δὲ μὴ μεταδιδόναι, μηδὲ μετέχειν φοβερόν. ὅταν γὰρ ἄτιμοι πολλοὶ καὶ πένητες ὑπάρχωσι πολεμίων ἀναγκαῖον εἶναι πλήρη τὴν πόλιν ταύτην: λείπεται δὴ τοῦ βουλεύεσθαι καὶ κρίνειν μετέχειν αὐτούς. consulat ergo populus de rebus ad publicum pertinentibus & de ijsdẽ iudicet (non tamen de singulis quia ob iniustitiam in multis & ob imprudentiam peccaret) vt in comitijs apud Romanos. Vnde ait Solonem & nonnullos legumlatores præfecisse populum comitiis creandorum magistratuum & reddendarum rationum iudiciis, quod etiam Romulum sanxisse demonstrabitur infra: Atqui eius videtur iudicem eligere qui iudicare scit quare optimatibus potius electio magistratuum concedenda videretur, verum non solum artifex operis de suo opere iudicat, sed & alius huius artis imperitus. Nam domum cognoscere non solum est eius qui fecit sed melius de ea iudicabit paterfamilias qui ea vtitur aut gubernator de naui quam faber, & de epulis, melius conuiuæ, quam coquus. Sed non videtur vtile vt comitia creandorum magistratuum & iudicia rationum reddendarum egentium & improborum multitudini tribuantur. Verum si populo non dentur Senatui tribuantur, in quo etiam multitudo estquę partem populi facit, totum autem sua parte est præstantius. Et sic vniuersi de potestate publica quæ & ipsa vniuersalis est ferant suffragium: iudicia de rebus singulis & magistratus summi ijs credantur qui separatim sunt meliores, tum etiam opum gloria excellentiores electio autẽ magistratuum populo committatur quia ei regendo constituuntur. Quod nec Romanorum reges neglexere & maxime Romulus, de quo sic Dionysius τοὺς μὲν εὐπατρίδας ἱερᾶσθαί τε καὶ μεθ' ἑαυτοῦ τὰ κοινὰ πράττειν ἐπὶ τῶν κατὰ πόλιν ἔργων μένοντας. ij autem ex nobilitate generis non ex opibus ad hos honores euehebantur, nam aliquando viri cõsulares & triumphales ita inopes fuerunt vt non haberent vnde possent funerari. Arist. nobiles definit qui à bonis maioribus orti sunt & in se habent etiam ex illo principio semen bonorum procreandorũ: ijs (inquam) iudicia rerum singularum & maiores potestates credantur non obscuris aut malis diuitibus nam quum ægrotamus medici consuluntur non ditissimi sed optimi. quare Synesius de regno

Cur qui eligit iudicem non tamen debet iudicare.

regno cenſet optimos magiſtratus eligendos eſſe. eligat autem medicum ægrotus. Et hoc vt dixi etiam ſub regibus Romanis erat. Enim licet lege regia, populus in principem omne ſuum imperium tranſtulerit l. 1. de conſtit. prin. l. 1. §. ſed & hoc C. d. vet. iur. enucl. tamen princeps nonnihil ex poteſtate remittit. & quidē principia naſcentis Romæ, manu ſola regis gubernabantur tamen paulo poſt Romulus leges cōdidit quibus imperiū regi voluit l. 2. in princ. ff. de orig. iur. quibus populo ius eligendorum magiſtratuum datum eſt Dionyſ. Halic. lib. 2. patet etiam ex eo quod quæſtores ſub regibus ſuffragio populi non voce regis crearentur l. vnica ff. de offic. quæſt. poſtea ſub imperatoribus ius illud populo non eſt ademptum, ita vt etiam in municipijs magiſtratus ſuffragio plebis vel decreto curię conſtituerentur nouella 11. cap. 1. licet Leo illis hanc poteſtatem eripuerit nouella ipſius 46. & 47. ſed Leonis conſtitutiones ne eo quidem imperante obſeruatæ ſunt. Nam in corpore humano ſi pars vna totius ſubſtantiam ad ſe trahat & ipſa cum toto ruat neceſſe eſt. Nam partes naturæ lege in toto ſunt connexæ, ita vt ſi quædam inutiles reddantur non ſolę pereant vt contingit cum plus ęquo ſplen augetur, ſubtrahendo alimoniam aliarum partium, tantillum quidem pingueſcit & creſcit, ſed alijs partibus defectu nutrimenti decreſcentibus ipſa ſimul cum toto collabaſcit. Syneſius in Epiſtola ad Fratrem, φύσεως ἐστι νόμος ἐμπεριέχεσθαι τῷ καθόλου τὰ μέρη, καὶ ὅταν πάνυ πολὺς ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος συμφορᾶς ὁ σπλὴν αὐξηθῇ, ἕως μὲν ἀντέχει τὸ ὅλον, εὐθενεῖταί τε καὶ πιαίνεται, ἀπολλυμένου δὲ συναπόλλυται. Sed cum populo detur electio magiſtratuum; optimatibus eorum ſicut & ſacerdotiorū adminiſtratio, quid erit proprium principi? Dionyſius libro 2. bellum & ſacra: & idem Heraclides ait primis Atticę regibus conueniſſe. inter Chriſtianos ſacra ſunt Pontificū. Quum autē lex in ſpecie ſpeciale iuſtum conſtituat iure maieſtatis, ſequitur vt quod maieſtas regia ſancit lex ſit: vnde leges regiæ vocitantur. Nam initio rerum, imperij ſumma penes reges fuit (inquit Iuſtinus) quod Ariſtot. 1. polit. aſſerit, qui primū electi, deinde ſucceſſiui fuere. Tullius, *Mihi quidem non apud Medos ſolum vt ait Herodotus, ſed etiam apud maiores noſtros iuſtitiæ fruendæ cauſa videntur olim bene morati reges conſtituti. Nam quum premeretur initio multitudo ab ijs qui maiores opes habebant ad vnum aliquem confugiebant virtute præſtantem, qui quum prohiberet iniuria tenuiores, æquitate conſtituenda ſummos cum infimis pari iure retinebat: deinde regna poſteris per manus à patribus tradita ſunt.* Idem 3. de legibus, *omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt: idque in Rep. noſtra maxime valuit, quoad ei regalis poteſtas præfuit: deinde etiam deinceps poſteris prodebatur, quod & in ijs etiam qui nunc regnant manet,* ita ſit vt leges à regibus conditæ conſenſu omnium ciuium ſancitæ videantur. Hoc enim legiſlatores religioſiſsime obſeruarunt, vt communi conſenſu leges ponerent idque ita

In Republ. cauendum ne vna pars totius ſubſtantiam ad ſe trahat.

Populus eligit magiſtratus optimates ſuos, eoſque etiam in ſacerdotes eligit: penes regem autē ſunt bella & ſacra.

Origo regnorū.

Conſenſus eſt ex eſſentia legū.

βίου μόγις τοῖς θεμέθλοις αὐτοὺς συνδιήρκεσαν. Et quoniam in Monarchia Dominica voluntas populi coacta est vi potius & ferro retinetur quam legibus, sic Salustij & Polybij sententia confirmatur ijsdem artibus imperium conseruari quibus est partum vt Turcarum Monarchia qui in cruorem fratrum suorum principia suæ dominationis ædificant & quorum subditi terrore potius quam amore, in officio tamquam mancipia continentur. Leges tamen sunt quę in eo statu ponuntur quia iustum statui potest ab eo qui iuregentium dominium obtinuit, ideoque dixi in difinitione *Iure Maiestatis*, vt omnes formas imperij cōplecteretur, tum vt ostenderetur legi inesse imperium tanquam vitalem spiritum sine quo mortua est: vnde in l. 2. de legibus definitur βασιλεύς &c. M. Tullius 3. de legibus, *Nihil porro tam aptum est ad ius conditionémque naturæ, quod quum dico legem, à me dici volo intelligi quam imperium sine quo nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest.* Dixi *in ciues & subditos.* ciues alio iure, alio subditi reguntur, vnum tamen finem vtraque species imperij respicit nimirum vt & qui regunt & qui reguntur bene beateque viuant. Alioqui non est Resp. non Monarchia sed Tyrannis quæ est adulterinus principatus, in qua non est lex præter libidinem insani & cæci ductoris vnde monstra insignis crudelitatis enascuntur: vt ex Ixione qui Iunonem, id est Monarchiā violare ratus (vt Eustathius interpretatur) nubem imaginario polluit adulterio, vnde tot monstruosa animalia prosiluere. Ciues partem ciuitatis cōstituunt participes bonorum publicorum vt onerum. Epictetus 2. cap. 10. Hippodamus δεῖ γὰρ τὸν πολίταν, μέρος ὑπάρχοντα τᾶς συμπάσας πολιτείας φέρεσθαι τι ἀπ' αὐτᾶς γέρας: idem ait Aristot. 8. πολιτ. cap. 1. subditi autem aut manent in libertate vt inquilini aut exules qui proprie ciues non sunt, idem 3. polit. cap. 1. aut prouinciales bello victi quibus tamē libertas salua est: aut in seruitute de quibus raro apud veteres tractatur quum dominicam Monarchiam iniustā esse existimarēt & omnino tyrannicā, cuius origo est à primęuo iure naturæ quo qui plus potest vi corporis alienam libertatem vitamque suæ libidini subijcit, idcirco beluinum est hoc imperium: at regnum in liberos diuinum est & paternum vt Dei in nos: in tributarios est & seruile, vt cauponis: Elegantissime Themistius in oratione 5. Πέρσαι καλοῦσι Κῦρον μὲν πατέρα, Καμβύσην δὲ δεσπότην, Δαρεῖον δὲ κάπηλον ἐπωνόμαζον· ποιεῖ δὲ πατέρα μὲν δικαιοσύνη, θυμὸς δὲ δεσπότην, κάπηλον δὲ φιλοχρηματία· θεία δὲ μόνη ἡ τοῦ πατρὸς ἐπωνυμία· πατέρα γὰρ ἀνθρώπων καὶ τὸν Δία οἱ ποιηταὶ ἐπονομάζουσι· τῶν δὲ ἄλλων ἡ μὲν θηριώδης ἡ δὲ καὶ ἀνδραποδώδης. Iustitia facit patrem & verum regem, ira & violentia dominum, cauponem auaritia. Et hoc est quod dixi in 1. cap. prima imperia ex prima natura vere imperia non fuisse, quia violentia hominis in hominem parta sunt: ideo parum temporis

Iustitia regem facit & patrē vis, dominum, auaritia cauponem.

perduraſſe. nam domini vox extra familiam progredi non debet. Ariſtides in Romam ὄυπω γὰρ ἦτε ἀρχὴ καὶ τὸ δεσπόζειν διῄρητο ἀλλ' ἦν ἴσον βασιλεύς καὶ δεσπότης· οὐκοῦν εἰκότως, οὐδὲ ἐπὶ μέγα προῆλθον. ὀυ γὰρ παρῆεισιν οἴκου περαιτέρω τοῦτο τοὔνομα· ὅταν δὲ εἰς πόλεις τε καὶ ἔθνη ἀφίκηται ῥαδίως παύεται. Hæc erat Græcorum de dominico ſtatu ſententia. Cur ergo mox dixi legitimum eſſe, quod ſane verum eſt conſtitutione & conſenſu gentium, at origine & cauſa violentum eſt & beluinum, idē ſentiunt Chriſtiani quia omnes ſunt liberi. Sed nunc barbarę & impiæ gentes ſe parum à brutis diſtinguunt quę iam mancipatas dæmonibus animas facilius hominibus ſubijciunt ignorantes originem ſuæ ſubſtantiæ & poteſtatem ſuæ voluntatis alioqui facile multi in paucorum vitam coniuriati, irrumpentes iugum ſeruitutis excuterent. Nam vt vere ſentit Ariſtot. 7. polit. cap. 14. impoſſibile eſt vt pauci publicum adminiſtrantes poſſint ſuperare inuitam multitudinem cui præſunt. Ergo huiuſmodi imperia altiori prouidentia retinentur quam humana. Nunquid & ſingulis imperijs ineſt quid fatalis mali quo tandem pręponderante ruunt? Romulus apud Dioniſium Halic. προσεῖναι δέ τινας ἑκάστῃ κῆρας συμφύτους quantumuis recte iacta ſint illius fundamenta. Nam natura oriuntur & occidunt & quum naſcantur & adoleſcant poſtea lente defloreſcunt, & tandem ſenio labefactata moriuntur, quod idem innuit libro 5. τούτου δ' ἡ φύσις αἰτία προσθεῖσα τοῖς ἀγαθοῖς ἅπασι καὶ κῆρας συμφύτους. Seneca in Agamemnone.

Dominica Monarchia origine beluina cõſtitutione & conſenſu hominum iuſta eſt.

Cuique ſpeciei imperij eſt agnata labes fatalis.

Licet arma vacent
Ceſſentque doli, ſidunt ipſo
Pondere magna, ceditque oneri
Fortuna ſuo.

Hæc autem eo diutius manent & difficilius conuelluntur quo altius radices egerint in ciuium animis quod tum fit quum leges ſecundum ſubiecti naturam imponuntur & accommodantur genuinis populi moribus, non ſecus ac arbor quæ quo profundius in terram radices ſuas emiſit eo fortius impetus cœli ſuſtinere poteſt quod de Eſculo dicitur.

Quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra neque imbres
Conuellunt, immota manet, multóſque per annos
Multa virûm voluens durando ſecula vincit.

Virgil. 2. Geor. Ex his ſequitur & morem legem eſſe quum ſumma authoritate probatus eſt quia & ciuibus & ſubditis imperat maieſtatis iure quos alioquin eo iure teneri durum eſſet, nam vt ait P. Syrus *grauiſſimum eſt imperium conſuetudinis.*

Mos eſt lex cum iure Maieſtatis eſt receptus.

AXIOMATA.

LEx specialis iustum speciale iure Maiestatis constituit, non æquum bonumque absolute sed relatiue tantum quod appellatur nomine ciuilis æquitatis, & hoc improprie quum æquitas hominis arbitrio non cõstituatur, quippe quæ in naturæ principiis fundata est: ius autem hoc non est absolute à natura, ideo imperfectum est, licet naturam quæ perfecta est imitetur: æquum bonúmque à natura est ideo perfectum, & immutabile quum ciuile mutari possit eo quod imperfectum est.

LEX peccat aut in defectu, aut in excessu: defectus in statu populari suppletur iure maiestatis quo casu plebiscitum est, non lex: in aristocratico, iurisdictione magistratus quo casu ius emendat non tam vi suæ potestatis quam iurisgentium quod lege speciali fortius est, quum etiam eo legum sanctitudo constet: itaque plebiscita quibus emendatio legis constituitur non possunt tollere legem aut mutare in totum vel pro parte sed ex ea vitium remouere quod in iurisdictione non minus intelligendum est.

EXCESSVS in lege non habetur pro vitio quia iustum est quicquid in lege expressum est: potest tamen in statu optimatum emendari, sed in excessu quia lex impugnari videtur anno finitur iurisdictionis effectus etiam post impetrationem in rescissoriis quia adimit ius quod alteri cõpetebat vt alij tribuat contra ius ciuile: quod si idem in defectu contingat æque annuum est hoc:

ius emendatiuum. Sed vbi ius tantum conseruatur quod competebat & ius bonorum possessionis ante impetrationem est annuum post vero seu emendet perpetuum est seu adiuuet legem nisi is cui erat delatum tacite repudiauerit. in excessu autem & defectu non tollitur ius ciuile sed in vno manet, in altero Prætorium.

LEX de vniuersalibus iudicat & futura definit ideóque iustior est iudicio quod est de singularibus & præteritis aut præsentibus. Singularia & præsentia mouent affectus, non vniuersalia & futura. ideo vnius magistratus periculosa est dominatio in statu populi aut optimatum: quia contra naturam gubernationis publicę prouectus, altiores gerit spiritus & tanquam in alieno grassatur: at secus in monarchia vbi princeps iure suo imperat, et in suo patrimonio tanquam paterfamilias dominatur.

LEGIS corrigendæ seu emendandæ potestas magistratibus non populo concedenda est quia ab iis est prouocatio, at populi error non potest reparari nisi ab ipsomet. vitium autem in defectu non est legis, sed, subiecti quod indefinitum est: & iudicium hominis quo leges feruntur finitum est ideo subiecto regulam imponere non potest: vitium in excessu non est legis nec subiecti sed legislatoris, horum emendatio non tollit legem sed alia lege opus est vt mutetur: quod non est tentandum nisi ex euidenti causa necessitatis ne crebra legum mutatione assuefiat populus non parere magistratibus.

SENATVSCONSVLTA specie necessitatis introducta sunt, sed post occupatum ab vno impe-

rium actore principe cæperunt fieri quo ius illud summum prętextu necessitatis inductum, delibatum est: Princeps ideo se Senatorem fecit: sub quo Senatus ius facit: at magistratus ius reddit, & dicit non facit: itaque neque princeps, neque Senator magistratus est sed in principe est principium: in Senatu est auctoritas magistratuum.

NON est appellãdus populus à magistratu, sed Senatus: quia iudicia sunt optimatibus danda, quum sit pars populi prudentior sed populo electio magistratuum concedenda est, quia melius iudicabit de iis quibus est vsurus, alioqui si in Rep. populus nihil possit hostis erit: tum quod de rebus vniuersalibus melius vniuersus populus iudicabit quam pars: optimates autem de singulis. vtrimque autem tam in comitijs quam in Senatu maior pars obtinet aduersus minorem: in vniuersalibus autem maior aut minor intelligitur secundum proportionem Geometricam, in singularibus autem secundum arithmeticam.

LEGES scriptę plebi prosunt quia ciuium æqualitatem inducunt, nobilitatem coercent & continent, quum ab iis recedere non liceat: omnis autem lex in consensu vniuersali essentiam habet quæ eo firmior est quo populi moribus accommodatior: eius anima est summum imperium: omni imperio agnata est fatalis quædam labes qua tandem dissoluitur aut frangitur: inter omnia tamen optimum est regnum in liberos vt paternum in filios: reges autem facit iustitia qui primum electi deinde plurimi ex ijs successiui fuere.

IN Aristocratia, magistratui licet rescindere

ius ciuile quia vitium legis emendare poteſt: in democratia, ſoli populo in qua appellatio tantum recepta eſt, qua non ius ciuile ſed iudicis iniquitas emẽdatur. Reſciſſio autem quæ fit à magiſtratu aut iuris eſt quum valuit iure ciuili quod reſcindendum eſt: aut non valuit, ſed ex facto pars altera læſa eſt ex traditione & fructuum perceptione quo caſu cognitione iudicis reparandum eſt: quia quæ facti ſunt iure ciuili non infirmantur quum à natura ſint: ideo non reſcinditur ius ciuile quod tunc locum nòn habuit.

DEMOCRATIA non eſt legitima ſpecies Reip. niſi quid ex optimatum imperio admixtum habeat: nec Ariſtocratia ſi in ea populus quaſi ſeruus ſit. Monarchia autem hoc habet propriũ vt vnus omnia poſſit abſolute, non tamẽ omnia per ſe regit & gerit. hæc ſola perfecta eſt, cæteræ imperfectæ. Nam Ariſtocratiæ periculum diuiſionis impendet quum ſit pars ciuitatis in ea: at Democratiæ confuſio multitudinis. Primæ autem & propriæ leges ſunt regiæ.

MOHARCHIA Dominica facit legem ex iure gentium ídque ex coacta & tacita voluntate ſubditorum: quia parere malunt victori quam gladio eius occumbere, ea iuſta eſt inter gentes conſenſu & conſtitutione at cauſa & origine beluina & violenta.

LEX datur ciuibus & ſubditis in eumdem finem nimirum felicitatis at non eodem iure: quia ciui datur vt parti ciuitatis ſubdito vt acceſſioni puta exuli, peregrino, prouinciali.

ANTI-

ANTIQVÆ LEGES *Romanorum.*

CAP. III.

EGES antiquissimæ sunt regiæ quas secundum ordinem temporum non disponendas esse censui in hoc libro, quoniam rerum ordinem potiorem esse duxi qui postulat vt prius de religione quam de humano iure tractetur, licet in singularum interpretatione notentur auctores ex quibus tempora facile agnoscuntur. Post leges regias sequuntur sacratæ & quædam aliæ paucæ: deinde leges 12. Tabularum quæ quum corpus iuris Romani potissimum constituant de ijs aliquid est scribendum. igitur ijs 12. Tabulis leges Romanorum insculptæ fuerunt, quæ in publico sunt propositę & incisæ, vt omnes intelligere possint quid lege vetitum, præceptum aut permissum esset. Hæ iure maiestatis positæ sunt Liuius 3. *Eas leges habiturum populum Romanum quas consensus omnium inuexisse nec iussisse latas magis quā tulisse videri posset.* Idem ibidem *tertio* (inquit) *trecentesimo altero. anno quam condita Roma erat iterum mutatur forma ciuitatis, à Consulibus ad* Decemuiros *quemadmodum à regibus ante ad consules venerat translato imperio, minus insignis, quia non diuturna mutatio fuit: læta enim principia magistratus eius, nimis luxuria uere.* Sunt autem creati tres legati qui Athenas missi sunt vt inclytas Solonis leges describerent & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, iuraque noscerent ex quibus totidem tabulas composuere, quot erant Decemuiri penes quos summa erat potestas summi iuris. Sed quum decem illæ tabulæ sufficere non viderentur populo Romano placuit vt duæ tabulæ decem illis prioribus adderentur quæ ex proprio Romanorum iure sumerentur non ex peregrinis gentibus vnde idem eodem libro: *Quum ad rumores hominum de vnoquoque capite legum edicto satis correcta viderentur centuriatis comitiis decem leges Tabularum perlatæ sunt, qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo fons omnis publici, priuatique est iuris: vulgatur deinde rumor duas deesse Tabulas quibus adiectis absolui posse velut corpus omnis Romani iuris.* Cum ijs autem 12. tab. quædam regiæ leges rem inferunt. Liuius 6. *Imprimis fœdera ac leges (erant enim ex 12. Tabulæ & quædam regiæ leges)* licet lege Tribuuitia regię leges exoleuerint l. 2. §. exactis de orig. iur. & cæteræ quæ post reges exactos latæ sunt paucis exceptis, nimirum legibus sacratis & lege Icilia. Liuius ibidem sed in 12. Tabulas quædam

Primæ leges sunt regiæ.

Leges 12. tab. iure maiestatis positæ.

Ex 12. tab. 10. sunt à Græcis sumptæ: reliquæ sunt ex iure patrio.

Inter leges 12. Tab. quædam regiæ leges restitutæ.

regię leges redactę sunt & rescriptæ ita vt restituantur: nec immerito quis eas vocauerit 12. tab. leges quibus sũt quasi reparatæ, nec abs re etiã regias habita ratione originis: Dionysius libro 2. hoc ita demõstrat. καταλυθείσης δὲ τῆς μοναρχίας ὅτε πρῶτον ἔφάνη Ῥωμαίοις πάντας τούς πατρικοὺς ἐθισμούστε καὶ νόμους ἅμα τοῖς ἐπεισάκτοις ἐν ἀγορᾶ θεῖναι, tum paulò post οἱ λαβόντες παρὰ τοῦ δήμου τὴν ἐξουσίαν τῆς συναγωγῆς τε καὶ ἐπιγραφῆς αὐτῶν δέκα ἄνδρες ἅμα τοῖς ἄλλοις ἀνέγραψαν νόμοις loquens de lege quadam Romuli quam ait in 12. tabulas relatam à Decemuiris. Vnde liquet mores patrios & leges antiquas quibus ante populus vsus erat inter 12. tab. noua maiestatis auctoritate restitutas. Verum in ijs quæ supra scripta sunt dissentire videtur à Liuio Pomponius in d. l. 2. vbi vult ipsos Decemuiros constitutos fuisse vt à Græcia leges peterentur, non tres Legatos, verum tres illi Legati in Græciam missi ex Decemuiris fuerunt vt ex Liuio patet. At idem in d. l. 2. ait incisas fuisse in tabulas eboreas quum & Liuius ibidem & Dionysius libro 10. asserant in æs fuisse incisas quibus etiam adstipulatur Diodorus libro 12. Igitur in d. l. 2. sic est scribendum Tabulas æneas non eboreas idque confirmat Iulius obsequens qui ait M. Cęsone & C. Antonio Coss. Tabulas legum æneas literis liquefactis prodigio fuisse. & quamuis hoc prodigio sublatę amplius in æs incisę non fuissent sed in ebur restitutę, tamen non est verum tum quum perlatę sunt eboreis tabulis insculptas fuisse: licet nonnullis causam erroris afferre potuisset.

LIBRI
COMMENTARIORVM
IN LEGES, MORES, CANONES
antiqui iuris Romani.

CAPVT I.

Ad diuos adeunto caste: pietatem Adhibento: opes amouento. Qui secus faxit, Deus ipse vindex esit.

RECTE legiſlatores legum originem auſpicantur à religione tanquam à vero principio rerum condendarum. Eſt autem religio cultus diuinitatis lege inſtitutus, vnde Pythagoras Ἀθανάτους μὲν πρῶτα θεοὺς νόμῳ ὡς διάκειται Τίμα. Vbi Hierocles. νόμος μὲν ἡ ἄτρεπτος τοῦ θεοῦ καὶ ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια ἡ γεννῶσα τὰ θεῖα γένη καὶ τάττουσα ἀϊδίως καὶ ἀμεταβλήτως. credebat religionem ab humana opinione aut conſtitutione non pendere, ſed ab eiuſdem voluntate, cuius de honore & veneratione agitur. Atquin religio eſt humani iuris, nimirum gentium in l.2. ff. de iuſtit. verum iuſgent. cõmuni naturæ humanę notione diuinitus inſitum eſt. Sed in d.l.2. priuati iuris eſt: quum enim in l.1. §. huius eod. ius publicum definiuiſſet & partitus eſſet ius priuatum diuidit in ius naturale gentium & ciuile de his quæ ad ſingulas priuati iuris partes ſpectant: poſtea tractat in quibus religio recenſetur. nimirum vt oſtendatur religionem ante Rerumpubl. conſtitutiones extitiſſe, neque ex ijs pendere. nec obſtat quod eſt in d. §. huius vbi ius publicũ primum in ſacris conſiſtit. Aliud eſt enim religio, aliud ſacra: religio, verſatur in adoratione diuini numinis & cognitione ipſius vt tãquam exemplari perſpecto, poſſit ad illius imaginem cultor effingi. Hierocles ἡ δὲ σύνδρομος τῷ νόμῳ τιμὴ ἡ τῆς οὐσίας ἐστὶ τῶν τιμωμένων γνῶσις καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν κατὰ δύναμιν ἐξομοίωσις. &c. &

Religio eſt verum principium rerum condendarum.

Religio eſt iuriſg. quod homini innatum eſt à Deo & priuati iuriſ. cur.

Differentia inter religionem & ſacra.

hoc consentaneum est oraculo Christi, quo iubet nos similes esse patri cœlesti: quod primum fide, deinde cognitione formatur: hinc amor in Deum. bonum enim cognitum amores sui mirabiles excitat vt Plato testatur. Hinc illud Hieroclis ὁ γὰρ ἀγαπῶν τις καὶ μιμεῖται ὅσον αὐτῷ οἷόν τε. Ergo religio in anima dominatur. Vnde Pythagoras, ait in terris non esse Deo locum anima gratiorem quæ tamquam hostia, ipsi immolatur, & hoc confirmat Hierocles, καὶ ὁ προηγουμένως ἱερεῖον ἑαυτὸν προσάγων καὶ ἄγαλμα θεῖον τεκταίνων τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, καὶ ναὸν εἰς ὑποδοχὴν τοῦ θείου φωτὸς τὸν ἑαυτοῦ παρασκευάζων νοῦν. Hinc oraculum Apollinis.

Εὐσεβέσιν δὲ βροτοῖς γάνυμαι τόσον ὅσον Ὀλύμπῳ.

Sacra autem videri & tangi possunt: sunt enim ædes sacræ & donaria rite Deo consecrata §. sacræ inst. de rer. diui: at religio nec videri nec tangi potest, licet Ecclesia quę est subiectum religionis videri & tangi possit. Sacra religione sunt posteriora, quia data sunt vel à Deo per Moysen Iudæis vel ab hominibus post regna condita & rerump. constitutiones: vnde ex diuisione gentium diuersi ritus sacrorũ introducti sunt, tumque inter publica iura primas semper obtinuere: iisque animi ciuium tamquam inuiolabili vinculo continentur. Nam quę ad Deos pertinere existimabant, ea summum nefas erat ne cogitatione quidem attentare. igitur sacra sunt cuique genti propria: vnde accidit vt ex illa diuersitate, multi in impietatem prolapsi sint, quum tot diuersis aut contrarijs sacris Deos adorari perspicerent sibi persuadentes nihil esse in Deo mutabile aut contrarium, ideoque vt hanc superstitionem euitarent in piaculum grauius impegere, nimirum Atheismum vt auctor est Plutarchus in Iside & Osiride. Vna ergo debent esse sacra vnæ cærimonię vbique terrarũ, vnaque religio omnibus gentibus communis quum vnus & idem Deus sit, & ideo ab omni humano genere, communi voto & zelo debeat adorari quod etiam idem licet paganus docte ostẽdit ibidem Θεὺς ἐνομίσαμεν οὐχ ἑτέρους παρ' ἑτέροις οὐδὲ βαρβάρους καὶ ἕλληνας οὐδὲ νοτίους καὶ βορείους· ἀλλ' ὥσπερ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ θάλασσα κοινὰ πᾶσιν· ὀνομάζεται δὲ ἄλλως ὑπ' ἄλλων· οὕτως ἑνὸς λόγου τοῦ πάντα κοσμοῦντος, μιᾶς προνοίας ἐπιτροπευούσης καὶ δυνάμεων ὑπουργῶν ἕτεραι παρ' ἑτέροις γεγόνασι τιμαὶ καὶ προσηγορίαι καὶ συμβόλοις χρῶνται καθιερωμένοις μὲν ἀμυδροῖς, οἱ δὲ τρανωτέροις ἐπὶ τὰ θεῖα τὴν νόησιν ὁδηγοῦντες οὐκ ἀκινδύνως. Quid apertius huius ethnici sententia qui fatetur vnam esse prouidentiam, vnam rationem qua mundus regitur, sed diuersas esse potestates huic subiectas quę ad opus hoc admouentur vt ministræ? Primũ religionis munus est caste ad deos adire: animo videlicet in quo sunt omnia (inquit Tullius) nec tollit castimoniam corporis.

Vna debet esse religio vt vnus sol vnus mundus quia est vnus Deus.

Primum munus religionis in castitate.

Casta placent superis, pura cum veste venite.

Melius Octauius apud Minutium vt pote Christianus *at nos pudorem nõ facie sed mente præstamus, vnius matrimonij vinculo libenter inhæ-*

remus cupiditate procreandi, aut vnam scimus aut nullam: conuiuia non tantum pudica colimus, sed & sobria: nec enim indulgemus epulis aut conuiuium mero ducimus sed grauitate hilaritatem temperamus casto sermone corpore castiore: plerique inuiolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius quam gloriantur: tantum denique abest incesti cupido vt nõnullis rubori sit etiã pudica coniunctio. Clemens Strom. 4. Ταύτῃ τοι λελουμένους φασὶ δεῖν ἐπὶ τὰς ἱεροποιίας καὶ τὰς εὐχὰς ἰέναι καθαροὺς καὶ λαμπροὺς καὶ τοῦτο μὲν συμβόλου χάριν γίνεσθαι τὸ ἔξωθεν κεκοσμῆσθαί τι καὶ ἡγνίσθαι. puritas ergo corporis ad demonstrationem sinceritatis animi tamquam illius Symbolum desideratur: ad hæc Tullius, aliam rationem adducit in hæc verba. *Sed hæc oportet intelligi quum multum animus corpori præstet obserueturque vt casta corpora adhibeantur multo esse in animis id seruandum magis. Nam incestum vel aspersione aquæ vel dierum numero tollitur: animi labes nec diuturnitate vanescere, amnibus vllis elui potest.* dierum numero (ait ille) quia certo temporis spatio venere abstinebant & conuiuiis: & corpus ieiuniis macerantes expiabantur. Ouidius 4. Fastorum.

Puritas corporis est nota puritatis animi.

Vsus abest veneris, nec fas animalia mensis
Ponere, nec digitis annulus vllus inest.

Denique vt ait supra Tullius ad expiationem aspersione aquæ vtebantur. Virgilius libro 2. Æneidos.

Tu genitor cape sacra manu patriosque penates
Me tanto è bello digressum & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.

Nox & somnus cur polluãt

Id autem ante preces matutinas actitabant simul atque somno erãt experrecti. Nox enim & somnus polluunt; illa, quia tenebrarum mater est quæ naturæ deorum cœlestium aduersantur; hic quia mortis est frater quæ immortalibus est contraria. Virgilius libro 6. Æneid.

Et consanguineus lethi sopor.

Idcirco summo mane hoc genere lustrationis vtebantur. Persius satyra. 2. hoc manifeste ostendit.

Hoc sancte vt poscas Tyberino in gurgite mergis.
Mane caput bis terque & noctem flumine purgas.
Ac primum pura somnum tibi discute lympha.

Propertius 3.

Igitur & corporis & animi purgatio Deum adeunti necessaria est, maxime tamen animi. Hinc illud in foribus templi quod erat Epidauri.

Ἁγνὸν χρὴ νηοῖο θυώδεος ἐντὸς ἰόντα
Ἔμμεναι.

puritas corporis & animi Deũ adeuntis necessaria.

Iubet subeuntem templum castum esse quod Clemens Alexandrinus, de puritate mẽtis interpretatur Strom. 5. ἁγνεία δ' ἐστὶ φρονεῖν ὅσια. καὶ μὴ γένησθε ὡς τὰ παιδία ταῦτα, οὐκ εἰσελεύσεσθε φησὶν εἰς

τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐνταῦθα γὰρ ὁ νεὼς τοῦ θεοῦ τρισὶν ἠδρασμένος θεμελίοις, πίστει, ἐλπίδι, ἀγάπῃ φαίνεται. Vbi hoc præceptum oraculo Domini confirmat. Itaque incesto, & impuro nefas est accedere ad deos. Is enim non magis lucem veritatis quam oculis lippiens solem potest intueri : ideo casto licet quia Deo gratus est ob puritatem. Horatius. 3. Carm.

Immunis aram si tetigit manus.
Non sumptuosa blandior hostia.
Mollibit auersos Penates.
Farre pio & saliente mica.

differẽtia inter castitatem & piatem.

Quæ sententia maxime accommodatur sequenti parti huius capitis qua pietatem adhiberi iubet : quæ tamen à prima differt, quia aliud castum est, aliud pium: illud enim ad puritatem animi & corporis in se, hoc ad religionem erga Deum pertinet, de quo Persius.

Compositum ius fasque animi, sanctosque recessus
Mentis & incoctum generoso pectus honesto.

Opes amouentur hoc capite quod religiosum & sanctum est : neque enim Dij placantur donis vt quidam finxit sed precibus, querelis, & lachrymis. Statius libro 12. Thebaid.

Auditi quicumque rogant noctesque diesque
Ire datum & solis numen placare querelis.
Parca superstitio, non thurea flamma nec altus
Accipitur sanguis, lacrymis altaria sudant.

Arnobius libro 6. *Plena dementia necessitatibus tuis potentiora metiri, & quæ tibi sint vsui ditioribus Diis dare & honorem istius non contumeliam ducere.* Quod huc non pertinet vt intelligatur pios prohiberi ab oblatione munerum sed ne deorum gratia opibus captari aut conciliari videatur. Igitur æque audiuntur eorum preces qui thuris munusculum offerunt ac ij qui victimarum cruore respergunt altaria si æquè pie ad deos accedant. Statius libro 2. Thebaid.

Quomodo intelligatur Deũ donis non placari & cur.

Hi fibris animaque litant: hi cespite nudo.
Nec minus auditi si mens accepta meretur.
Thure deos, fractisque obtendunt limina sertis.

Ergo debent opes amoueri adeunti deos, id est, non est eo animo adorandum vt credamus ex opibus, orationem Diis fore gratiorem quod ex Romuli constitutionibus emanauit Dionysius, lib. 2. οὐ μόνον δὲ τῇ περὶ ταῦτα σοφίας χάριν ἄξιος ἐπαινεῖσθαι ἀλλὰ καὶ τῆς εὐτελείας τῶν θυσιῶν αἷς γεραίρεσθαι τοὺς θεοὺς ἐνομοθέτησεν. &c. Si enim Deo vt egenti offeras ei iniuriam facis quod te eo potentiorem demonstrare velis. Hierocles καὶ ὅπως τιμᾷ τὸν θεὸν ὡς προσδεόμενον λέληθεν οἰόμενος ἑαυτὸν τοῦ θεοῦ εἶναι κρείττονα : Si vt diuiti superflua est oblatio tua nisi pietatē adhibeas. Nā impiorū dona & hostiæ sunt prædæ sacrilegorum & pabula ignis. Idem. καὶ ἡ τῶν προσφερομένων πολυτέλεια τιμὴ εἰς θεὸν οὐ γίνεται εἰ μὴ μετὰ τοῦ ἐνθέου φρονήματος προσάγοιτο. δῶρα γὰρ καὶ θυηπολίαι ἀφρόνων πυρὸς τροφὴ καὶ ἀναθήματα ἱεροσύλοις χορηγία. τὸ δὲ ἔνθεον φρόνημα

διαρκῶς ἠδρασμένον συνάπτει θεῷ. At pietas diuiti & pauperi æque communis eſt. Itaque ſi Deus diuitiis cum pietate colendus eſſet, reluctante natura religionis inopes ab adoratione remouerentur, quod Tullus docet cum ait: *Quid enim quum paupertatem diuitiis etiam inter homines eſſe equalem velimus cur eam ſumptu ad ſacra addito deorum aditu arceamus, præſertim quum ipſi Deo nihil minus gratum futurum ſit quam non omnibus patere ad ſe placandum & colendum viam*: Ego addo quum omnes æque ad hunc finem creauerit. Alioquin impius diues ſuarum opum profuſione numen irritaret non placaret, nec ideo minus Deo donabitur neque enim ex donis diuitiæ colliguntur quum donare poſſint & ſoleant pauperes aliquãdo ſepius quam diuites, & plerumque maiore zelo pietatis, quod etiam oraculum Apollinis oſtendit quum ei à quo centum boues impia mente immolati eſſent ita reſpondit.

Ἀλλά μοι εὔαδε χόνδρος ἀγακλύτου Ἑρμιονῆος.

Vbi Hierocles τὸ εὐτελέστατον προκρίνων τῆς τοσαύτης πολυτελείας ὅτι δὴ θεοσεβείας γνώμῃ κεκόσμητο, μετ' αὐτῆς γὰρ πάντα θεοφιλῆ καὶ ἄνευ ταύτης οὐδὲν θεῷ φίλον ἄν ποτε γένοιτο. Hæc igitur pars poſtrema eſt ex Romuli, cõſtitutione, duę Priores ex Numa qui populũ bellicoſum, & ferocem pietate erga deos, & caſtitate demulſit, & mitigauit: vt pote pius & caſtus. Id confirmari poteſt ex eo quod ait Plutarchus in eius vita eum Pythagoræ inſtitutis imbutum. Zaleucus diſcipulus Pythagoræ, eaſdem leges dedit Locrenſibus in quibus etiam hæc quoque pars poſtrema quæ à Romulo eſt recenſetur, nõ tamẽ ſpecialiter vt cauit Romulus, ſed ex conſequentia. Diodorus libro 12. loquens de proëmio legum illarũ, εὐθὺς γὰρ ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἔφη δεῖν τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῇ πόλει πάντων πρῶτον ὑπολαβεῖν καὶ πεπεῖσθαι θεοὺς εἶναι καὶ ταῖς διανοίαις ἐπισκοπεῖν, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν διακόσμησιν καὶ τάξιν κρίνειν, οὐ τύχης, οὐδὲ ἀνθρώπων εἶναι τὰ κατασκευάσματα· σέβεσθαί τε τοὺς ὡς πάντων τῶν ἐν τῷ βίῳ καλῶν καὶ ἀγαθῶν αἰτίους ὄντας τοῖς ἀνθρώποις ἔχειν δὲ καὶ τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας ὡς τῶν θεῶν οὐ χαιρόντων ταῖς τῶν πονηρῶν θυσίαις τε καὶ δαπάναις ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε καὶ καλαῖς ἐπιτηδεύσεσι. Quam eſt hoc præludium admirabile inter paganos: neceſſarium eſſe ante omnia credere deos eſſe & noſtras cogitationes perſpicere: cælum, & omnem vniuerſi ordinem ſeriemque iudicare; ea omnia non eſſe aut à fortuna aut ab hominum conſilio facta. Adorandos eſſe deos vt bonorum omnium homini auctores. Eos habere animum purum ab omni malitia, non gaudere ſacrificiis improborum ſed ſtudiis bonorum, non quidem præciſe iubet opes amoueri vt Romulus, ſed caſte & pie deos adiri. Frugalitatis Numæ argumentum eſt quod ſanxit ne quis polluceret piſces niſi ſquammoſos excepto ſcarro quia reliqui non ſquammoſi erant cariores, cætera viliora licebat pollucere Diis ſed ſpecialiter Herculi omnia eſculẽta, poculenta. Feſtus. *Pollucere merces Diis quas li-*

Lex de Pollucẽdis mercibus à Numa cur lata.

ceat, sunt, far, polenta vinum, panis, fermentatus, ficus, passa, suilla, bubula, agnina, casei, ouilla, alica, sesama, & oleum: pisces quibus est squamma præter scarum, Herculi autem omnia esculenta poculenta. Merces autem pollucere est Deo offerre primitias seu libamenta mercium, Hoc ex Numæ præscripto esse sic docet Cassius Hemina apud Plinium, *Numa constituit vt pisceis qui squamnosi non essent ni pollucerent, parsimoniæ commentus vti omnia conuiuia publica, cenæque ad puluinaria facilius compararentur: ni qui ad pollu[c]tum emerent pretio minus parcerent eaque præmercarentur.* Igitur ratio huius legis sic obscure descriptæ duplex: primum politica simul & pia est. Nam & publice & priuatim viliore pretio merces emuntur, quod necessarium erat Romanis eo tempore penuria auri & argenti laborantibus, sic etiam fit vt Diis cœnæ quæ splendidiores esse debent facilius ad puluinaria præstentur: altera, pietatis est simul & vtilitatis. Sic enim superstitio eorum coercetur qui pollucturi Diis pretio non parcunt & sua superstitione deorum animos offendunt & Rempub. in has oblationes familias suas exhaurientes. Denique quo frugalius coluntur eo sępius & diutius. vnde Lycurgus apud Plutar. ei qui quærebat cur tam exiguo, & vili apparatu sacrificia præscripsisset respõdit ἵνα μήποτε τιμῶντες τὸ θεῖον διαλίπωμεν. Quinetiam nocent istæ oblationes offerenti quia si impius fuerit suorum scelerum renouata impietate memoriam reducit Philo, περὶ φυλουργίας, βωμοῖς γὰρ ἀπύροις περὶ οὓς ἀρεταὶ χορεύουσι γέγηθεν ὁ θεὸς ἀλλ' οὐ πολλῷ πυρὶ φλέγουσιν, ὃ ταῖς τῶν ἀνιέρων ἄθυτοι θυσίαι συνεξέφλεξαν ὑπομιμνήσκουσαι τὰς ἑκάστων ἀγνοίας τε καὶ διαμαρτίας. Qui secus faxit Deus ipse vindex erit non iudex, *ex quo præsentis pœna metu religio cõfirmari videtur* (inquit Tullius) Deus inquam vindex non homo. Solus enim cognoscit intimos animorũ abscessus, in quibus tamquam adytis latet pietatis & impietatis affectio. Hæc lege humana statuuntur licet ad Deum pertineant: quoniam religio, est fundamentum rerum humanarum, ideo lex humana definitur in. l. 2. de legib. βασιλεὺς θείων τε πραγμάτων. &c. Et legum scientia, notitia rerum diuinarum §. 1. inst. de instit. quinimo & penes ipsos sacrorum antistites erant & legis actiones, & interpretandi scientia, ita vt quot annis, ex Pontificibus vnus constitueretur qui præesset priuatis interpretando, & respondendo, cæteri Pontifices in curam sacrorum publicorum incumbebant l. 2. §. ff. ex iis orig. iur. idcirco quum hæc iustitia, ad formam diuinæ, fingi debeat merito Iurisconsulti, sacerdotes eius vocantur, ergo quum quodãmodo hæc diuina, fit de rebus diuinis tractare potest: vnde iuris prima species in sacris, & Sacerdotibus consistit maxime cum Romanæ Reip. magnitudo sola Religione foueatur. Cæcilius apud Minutium sic ait. *Eorum potestas & auctoritas totius orbis ambitus occupauit: Sic Imperium suum vltra solis vias & Oceani limites propagauit: dum exercẽt in armis virtutem religiosam, dum vrbem muniunt sacrorum religionibus, castis virginibus, multis honoribus*

Deus vindex impietatis humanæ.

Religionis leges tur ab homine.

cibus ac nominibus ſacerdotum: dum obſeſſi & citra ſolum Capitolium rapti colunt deos quos alius iam ſpreuiſſet iratus & per gallorum acies mirantium ſuperſtitionis audaciam pergunt telis inermes ſed cultu religionis armati. Igitur religio humana lege ſuſcepta ſacris conſtitutis confirmata eſt.

AXIOMATA.

PRincipium rerum humanarum religio eſt quæ à Deo, & natura primum conſtituta eſt, ſuſcepta deinde humana lege quæ præcepta colendæ diuinitatis confirmauit, & ſanxit ad ciuilis ſocietatis conſeruationem ſub diuerſis tamen ſacrorum ritibus ob diuerſa gentium ingenia.

LEX ſuſcipiendo religionem ſacra conſtituit non religionem. Sacra enim ſunt religione poſteriora, & publici iuris & in ſenſibus poſita: religio in animo quæ in adoratione, & cognitione Dei verſatur: is autem eſt vindex & donata ſibi non ex magnitudine doni, ſed ex pietatis affectu æſtimat.

VNVS eſt Deus & omnibus communis vt Sol, Luna, cælum, ſed diuerſis nominibus appellatur ob ſubiectas ei poteſtates quæ operi prouidentiæ admouentur vt miniſtræ diuerſorum effectuum: ideo vna tantum eſt vera religio quæ iiſdem ſacris & cærimoniis vnitatem hanc colit.

CASTITAS eſt puritas animi & corporis idcirco inceſtum etiam ex corpore, luſtrandum eſt, abſtinentia voluptatis, & aquę aſperſione: At animi labes non expiatur eo modo ſed emendatione vitæ anteactæ, pœnitẽtia ſcelerum, votis, precibus & lacrymis & ſacrificiis piis. Piũ autẽ eſt quod religioni cõuenit & eſt animi tantũ nõ corporis.

SEPARATIM NEMO HABESSIT deos: neue nouos, sed ne aduenas, nisi publice ascitos priuatim colunto.

CAP. II.

Diuisio deorũ qui coli non debent.

QVOMODO sint colendi Dij supra præscripsit, nunc qui non sunt colendi præstituit. Hic dij aut priuata opinione finguntur & priuatim consecrantur vt Alburnus ab Æmilio apud Tertull. in apologetico: aut facti sunt vel post hãc legem quo casu noui intelliguntur: vel ante, ab aliis gentibus admissi sunt quo casu aduenæ dicuntur. Noui hic distinguntur ab aduenis temporis ordine tantum non qualitate. Nam & hi & illi à gentibus per consecrationem introducuntur: hac forma: in commentarios sacrorum, nomen defuncti inscribebatur, statoque tempore diem festum in eius honorem celebrabant, dicentes animam eius in beatorum insulis esse iudicio & flammis, porro non obnoxiam vt auctor est Cedrenus addendũ quod ait Arnobius libro 1. *Puluinaribus, aris, templis atque alio mactatis cultu, ludorum & celebritate natalium deos nimirum faciunt qui mortui sunt*: Quæ singula qualia sint suis locis proponemus. Tres igitur hic species deorum coli prohibentur. M. Tullius hoc ita exponit, *Suósque deos aut nouos aut alienigenas confusionem habet religionum & ignotas cærimonias non à sacerdotibus non à patribus acceptas.* In singulis tamen singularis est ratio & vniuersalis. Nam separatim dij haberi non debent ne vnio ciuium quæ maxime sacrorum communione tenetur, dissipata languescat, hæc enim verba separatim haberi significant priuatim consecrari, nedum coli: hæc est ratio vniuersalis. noui autem singulari ratione non admittuntur, quia ingenia ciuium corrumpunt: noua enim superstitione à vero & antiquo cultu diuini numinis alienantur & effusi in impietatem animi nullos sibi terminos præscribunt ad multitudinem deorum propagandam. aduenę autem accepti insinuant mores aliarum gentium. Vtrimque autem rerum nouandarum sub pietatis specie formidanda vitatur occasio. vnde recte capitis pœna constituta est in eos qui nouas religiones inducerent Paulus 5. sent. tit. 12. nihil enim religione potentius ad mouendas hominum mentes idcirco face & ferro initia nouę superstitionis abolenda sunt. Sed si latius serpens adoleuerit, irriti sunt omnes conatus humani cui potest accommodari quod in alia re. Virgilius ait.

Quæ forma ex homine Deus fit.

Cur dij separatim haberi non debeant.

Inueterata opinio de religione humana ope deleri non potest.

Continuo culpam ferro compesce, prinsquam
Dira per incautum serpant contagia vulgus.

3. Georgic. Nam vt idem ait.

Alitur vitium viuitque tegendo.
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat.

Tum igitur in hoc casu negligentia reformari non potest, quia inueterata superstitione regio, quidem imperio frangi potest: vnde Themistius oratione 12. οὐκ ἀγνοεῖς ὅτι μὴ πάντα ἔνεστι τῷ βασιλεῖ βιάσασθαι τοὺς ὑπηκόους ἀλλ' ἔστιν ἃ τὴν ἀνάγκην ἐκπέφευγε, καὶ ἀπειλῆς ἐστι κρείττω καὶ ἐπιτάγματος, ὥσπερ ἥτε ἄλλη ξύμπασα ἀρετὴ καὶ μάλιστα ἡ περὶ τὸ θεῖον εὐλάβεια. Ex eo autem quod priuatim Deus consecrari non debet, non sequitur iam accepti Dei publice, simulacrum à priuato in æde publica poni non posse & in eius basi nomen & honores eius qui offert inscribi. Plinius 3. Epist. *Emi autem non vt haberem domi, verum vt in patria nostra celebri loco ponerem ac potissimum in Iouis templo: Tu verò nunc iube basim fieri ex quo voles marmore, qua honores nomenque meum capiat.* Quod Tyrus non esse priuato inutile sic docet. ἀργοὶ ἀνθρώποις θεοί, πάντες μὲν πᾶσιν, ἄλλοι δὲ ἄλλοις ἐνομίσθησαν κατὰ τὴν φήμην τῶν ὀνομάτων καὶ διένειμαν αὐτοῖς οἱ ἄνθρωποι τιμὰς καὶ ἀγάλματα, οἱ μὲν τὰ κοινά, οἱ δὲ τὰ ἴδια ἕκαστοι ὠφεληθέντες. Theophrastus inter notas illberalis animi quoque ait dedicare tæniam ligneam Baccho eique suum nomen adscribere. Hæc inquam legem non offendunt: publicis enim Diis per sacerdotem nomine priuati offeruntur. quod autem prohibetur consecrari, coli quoque non potest quia sacrum non est. cæteri neque etiam coli possunt licet ab aliis gentibus consecrati. quia quæ peregrinis sacra sunt, profana habentur Populo Romano l. sepulcra ff. de sepul. viol. & quæ sacra sunt Romanis si in hostium potestatem peruenerint sacra esse desinunt l. quum loca ff. de reli. & sump. fur. nam sacra sunt iuris ciuilis publici quod vi iurisgent frangi & corrumpi potest nimirum bello. At religio non potest, cum sit animi & voluntatis tum iuris diuini & gentium. Ergo nec noui nec aduenæ coli possunt. an consecrari? consecratio publica esse debet l. 6. §. sacræ autem ff. de rer. diuis. Idcirco nec municipalia sacra vlla essent nisi auctoritate Romani Pontificis cõfirmarentur. Festus *municipalia sacra vocantur quæ ab initio habuerunt ante Romanam ciuitatem acceptam, quæ obseruare eos voluerunt Pontifices & eo more facere quo ad fuissent antiquitus* Nam in iis quæ sunt per se non per analogiam iuris publici ciuitates loco priuatorum habẽtur l. eum qui ff. de verb. sig nec obstat quod quædam sacra priuata sunt. Nam ea nisi specialiter sancita fuissent antiquis legibus & Pontificum auctoritate roborata, nulla essent ideo iure publico admittuntur sicut & publica. fas fuit vt publice sic priuatim sacrificare. Iulianus in Antiochensi πρέπειν δὲ οἶμαι τῇ πόλει, θύειν, ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ. Quinetiam erant anti-

Mos simulacri à priuato in æde publica offerendi.

Sacra sunt publica auctoritate fundata.

Quomodo accipi debet ciuitates loco priuatorum haberi.

quis aræ domesticæ ad quas licuit priuatim sacrificare. Horatus hoc demonstrat.

Ridet argento domus, ara castis
Vincta verbenis auet immolato
Spargier agno.

Priuata ara & priuatum sacrũ diis publicis sub publicis ritibus

Vix tamen est (inquit Festus) *vt sacer sit locus vbi ea sacra fiunt, licet Pontificum instituto suscepta sint.* Dij ergo non publici, priuatim consecrari non possunt & proinde nec coli: Et hoc in prima parte huius capitis satis est. Altera pars prohibet coli priuatim nouos vel aduenas sed specialiter excipit eos qui publice asciti sunt: ij enim priuatim coli possunt modo nouæ cærimoniæ non excogitentur & publico ritu iis fiat. Sed cur in hac parte de nouis & aduenis tantum agitur, non etiam de suis? quia sui publice nonquam asciscuntur. Quum autem in prima parte consecrari priuatim vetuerit & ex consequentia coli hoc in altera male repeteret nisi gratia huius exceptionis quæ suis Diis accommodari non potest quia consecratio ex priuati opinione sumpta omnem publicæ religionis radicem euelleret principio sumpto ex vilissima & incertissima huius aut illius phantasia. at publice asciti ab aliis populis priuatim coluntur sed sub publicis cærimoniis quod elegantissime docet Themistius in oratione 13. ad Constantinum vbi de sacro Mineruę Ægyptiæ agit quod Sai peragebatur communi totius Ægypti conuentu & nihilominus priuatim in cuiusque ædibus poterat celebrari sub ijsdem tamen cærimoniis ὅσοι δὲ ὑπ' ἀσθενείας ἢ τῆς περὶ τὸ πλεῖον εὐσεβείας ἢ καὶ βέλτιον αὐτοῖς ἐνομίσθη μένειν: οὗτοι ἐς μὲν τὴν Σάϊν οὐκ ἀφικνοῦνται, τιμῶσι δὲ ὅμως τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν καιρὸν λογισάμενοι τῆς ἑορτῆς ἐν ταῖς ἑαυτῶν πόλεσιν, ἔαρος καὶ τὰ λύχνα ἀνάπτουσι καὶ ὑμνοῦσι καὶ εὐφημοῦσι. Laudat & eos qui ad publica sacra proficiscuntur & qui domi manent eadem peracturi, modo illud fiat citra contemptum publicæ religionis. Vbique enim Deus est vbi pie colitur quia suum imperiũ vbique producit, vnde idem ἐγὼ δὲ ἐπαινῶ μὲν καὶ τοὺς πόῤῥω ἐπ' εὐσεβείαν πορευομένους, ἐπαινῶ δὲ οὐδὲν μεῖον καὶ τοὺς ἐφ' ἑστίας τὸ θεῖον τιμῶντας οὐ ταύτῃ μόνον ὅτι πολλαπλασιάζουσι τὴν ἑορτὴν καὶ ἐξάγουσι τόγε ἐφ' ἑαυτοῖς εἰς πλείονας πόλεις τε, καὶ ἀνθρώπους: ἀλλὰ καὶ ἐκείνῃ πλέον ὅτι οὐκ ἐν τῷ ἀγάλματι μόνῳ ἐστὶν οὐδὲ τῷ νεῷ μόνῳ ἐνιδρύεται, ἀλλὰ πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάσσης, ὅπου ἂν αὐτοῦ ἡ δύναμις ἐπιχωρῇ καὶ ἐξικνῆται.

Domi priuatim Deus publicus adoratur publico ritu citra cõtemptũ publicæ religionis.

Vtrum autem asciscerentur nec ne alieni Dij hoc totius populi decreto statuebatur quo admisso summi Pontificis in consecratione asciti Dei partes erant. Sed posteaquã cura Reip. ad Senatum deducta fuisset l. 2. §. deinde quia de orig. iur. hoc Senatus consulto decisum est ita vt ne quidem ipsi principi fas esset in publicum introducere aliquem Deum inconsulto Senatu. Tertull. in Apolog. *Vetus erat decretum ne quis Deus ab imperatore consecraretur nisi à Senatu probaretur.* Eo enim casu princeps officio Pon-

Deorũ susceptio totius populi consensu celebratur, ita vt ne princeps quidẽ Deum aliũ possit admittere.

tificis iure suo fungi poterat. Regis ac Pontificis munia non ita discreparit inter se vt se inuicem non compatiantur. Æthiopes vt est apud Diodorum libro 3. regem eligunt optimum inter Sacerdotes eumque ideo vt Deum venerantur. apud Græcos rex etiam Sacerdos erat Virgil. 3. Aeneid. *Regis & sacerdotis munus affine.*

> *Rex Anius rex idem hominum Phœbique Sacerdos*
> *Vittis & sacra redimitus tempora lauro.*

Atque etiam id clamat veritas principem perinde ac Sacerdotem sacrum esse Ezechiel 45. vers. 7. & 22. apud Ethnicos sic in tutela deorum cœlestium erat vt nefas esset eum tangere aut videre quæ ad mortuos pertinerent. Seneca in Oedipo.

> *Nam te penes quem summa regnorum est, nefas*
> *Inuisere vmbras.*

Cur rex non tangat quæ ad inferos pertinent.

Quoniam quæ ad inferos spectant agnata sunt morti & exitio. Fas mihi sit hic verum dicere. apud Priscos & primos reges, ius fuit vtriusque dignitatis in vno: quia sanctius & facilius humana negotia disceptabantur, inter rudes & forensis militiæ ignaros populos. nunc vero quis nisi Christus præstabit integrum regem & sacerdotē qui inter homines versetur vt sol, cum Deo vero, vt Deus. audiamus doctissimum Synesium qui ait se non posse imitari solis radium qui in lutum immersus, nullam ex eo labem contrahit: sane quia substantia eius longe à luto est quum in cælo sit, tum quia nihil est in ea quod naturam materiæ sapiat. sic ille loquitur. δεῖ καθαρὰν εἶναι παθῶν τὴν ψυχὴν τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι δοχεῖον θεοῦ. μὴ καθαρῷ γὰρ φησὶ καθαροῦ ἐφάπτεσθαι, μὴ οὐ θεμιστὸν ᾖ. σχολάσατε καὶ γνῶτε ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ θεός. σχολῆς δεῖ τῷ μετὰ φιλοσοφίας ἱερατεύοντι tum paulo post ἀκτὶς ἡλίου κἂν ὁμιλήσῃ βορβόρῳ, μένει καθαρὰ καὶ ἀμόλυντος: ἐγὼ δὲ ταυτὸ τοῦτο παθὼν πηγῶν καὶ θαλάττης δεήσομαι recte quidem qui ad Deū accedit curis & passionibus liberam animam Deo præstare debet: quod fieri non potest in eo qui humanis negotiis animum implicat: in materia versari nihilque ex ea labis contrahere non est humanæ, imo nec angelicæ potestatis: alioqui quid opus fuisset Deum in hominem descendere & materiæ vinculis inuolui plusquam 30. annorum spatio si angelus naturam suam integram ab omni pollutione seruare potuisset, vnde ille ibidem καὶ εἰ δυνατὸν ἦν ἀγγέλῳ πλεῖν ἢ τριάκοντα ἐνιαυτοὺς συναθωπεύσαντι μηδὲν ἀπολαῦσαι τῆς ὕλης κακὸν εἰς προσπάθειαν, τί δεῖ καταβῆναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ; ἀλλ' ἔτι περιουσία δυνάμεως ὁμιλοῦντα τοῖς χείροσι μένειν ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ μηδένα τρόπον παθαίνεσθαι. Igitur antiquissima regna vt Ægyptiorum & Hebræorum sub sacerdotib. fuere, sed crescente malitia Deus vtramque dignitatem seiunxit: hanc sibi propriam dicauit, illam humanæ societati, ita tamen vt secundum diuersum munus exigat ab vtraque iustam officij administrationem, vnde ille ibidem. πολιτικὴν ἀρετὴν ἱερωσύνῃ συνάπτειν, τὸ κλώθειν ἐστὶ τὰ ἀσύγκλωστα. ὁ πάλαι χρόνος ἤνεγκε

Nunc cur distinctum sit vtriusque officium.

τοὺς αὐτοὺς ἱερέας τε καὶ κριτάς. καὶ γὰρ Αἰγύπτιοι, καὶ τὸ Ἑβραίων ἔθνος χρόνον συχνὸν ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐβασιλεύθησαν εἶτ' ἐπειδή μοι δοκεῖ, τὸ θεῖον ἔργον ἀνθρωπίνως ἐπράττετο, διῄκισεν ὁ θεὸς τοὺς βίους καὶ ὁ μὲν ἱερὸς: ὁ δὲ ἡγεμονικὸς ἀπεδείχθη, τοὺς μὲν γὰρ εἰς ὕλην ἐπέστρεψε, τοὺς δὲ συνέταξεν ἑαυτῷ: τετάχαται δὲ οἱ μὲν ἐν τοῖς πράγμασιν: ἡμεῖς δὲ ἐν ταῖς εὐχαῖς εἶναι. τὸ δὲ καλὸν ἀπαιτεῖ παρ' ἀμφοῖν ὁ θεός. Tamen consecrationis potestas etiam postea data est paganis principibus lege à seipsis constituta quod probatur ex l. sacra ff. de rer. diuis. vbi consecrandi loci potestas est in principe l. vlt ff. vt in poss. legat. numquid & Dei? Deus nec à principe nec à Pontifice potest consecrari nisi à senatu probatus. Locus autem iam publice accepto Deo iure per principem aut per Pontificem potest consecrari. Nam qui Deum consecrat, mutat statum religionis quæ ad publicum statum non parum momenti potest accersere: qui vero locum, naturam tantum loci nouat: quæ mutatio corpus tantum subiectum afficit: dico naturam loci quia licet ædes sit diruta, locus tamen sacer manet l. 6. §. sacræ ff. de rer. diuis. Traianus ad Plinium. *illud parum expressisti an ædes in peristylio Claudij facta esset, nam si facta ædes esset licet collapsa sit, religio eius occupauit solum.* & hoc iure ciuili comprobatur l. æde ff. de contrah. emp. ideoque ne ab ignorantibus locus ille pollueretur anguis appingebatur. Persius.

Princeps sibi consecrandi loci ius nō Dei vindicauit cur.

Pinge duos angues: pueri sacer est locus extra Meite.

Cur nota consecrationis erat serpens.

Quoniam vt docet Artemidorus illud animal Soli, Cereri, Proserpinæ, Triuiæ, Æsculapio, & heroibus sacrum est, quod diuinæ cuiusdam naturæ existimetur quia non exteriorum membrorum adminiculo sed spiritu quodam ac virtute intus latitante impulsum, velocissime incederet & maxima celeritate totum corpus torqueret. tum ob diuturnam illius vitam & rediuinam senili pelle reflorescente iuuentutem. vnde Callimachus heroi in suo sepulcro serpentem & gladium quasi immortalitatem armis consecuto tribuit.

Ἥρως ἠετίωνος ἐπὶ σταθμὸν Ἀμφιπολίτεω
Ἵδρυμαι μικρῷ μικρὸς ἐπὶ προθύρῳ
Λοξὸν ὄφιν καὶ μοῦνον ἔχων ξίφος.

Virgilius. 3. Æneid. *Incertus geniumne loci famulumne parentis Esse putet.*

Hic narrat anguem ex tumulo Anchisis erepsisse dubitantémque Æneā introducit an Deus loci esset. Itaque nō immerito pictura anguium nota erat consecrati loci. quin & ipsimet Dij falsi speciem anguis assumpsere, vt de Æsculapio ferunt cum Romā adduceretur. Arnobuis libro 7. *E naui postquam extulit sese Tyberinam ad insulam repsit, nusquam statim comparuit & viderier vt ante desiit.* Pausanias in Corinthiacis memorat Sicyonios venerari duos angues sacros Æsculapio aspectu horribiles. Ægyptij aspidem vt se-

nij expertē & motibus nullo instrumēto indigētibus facile ac molliter vtentem sideri comparant: teste Plutar. in Iside (sidera autem deos esse credebant) quod ethnici dęmonū præstigijs & imposturis illusi prodidere. Quia Symbolum falsæ religionis magnumque mysterium apud illos serpens est, à quo primus homo seductus se ipsum fore Deum credidit violata lege sui creatoris, vnde natus error & ad posteros propagatus, eodem auctore nutritus adoleuit & in multitudinem deorum cæcas hominum mentes præcipitauit fore se deos existimantium. Sic homo quod veritate sceleris assequi non potuit, fictione diuitatis ementitus est vt docet Iustinus martyr in parænet. Hinc est origo serpentis figuræ apud paganos quod idem docet in Apologia 2. καὶ παρὰ παντὶ τῶν νομιζομένων παρ' ὑμῖν θεῶν ὄφις σύμβολον μέγα καὶ μυστήριον ἀναγράφεται. tū paulo post παρ' ἡμῖν μὲν γὰρ ὁ ἀρχηγέτης τῶν κακῶν δαιμόνων ὄφις καλεῖται καὶ σατανᾶς καὶ διάβολος. Scholiastes Aristophanis in nubibus. ait eos qui mysteriis Trophonij initiantur sedere in ostio antri nudos & rapi à quibusdam spiritibus sub terramque ferri, vbi occurrunt illis dæmones & serpentes quibus arcanæ diuinitatis ostenditur signum, hoc demonstrat aperte quod ex Persio dixi quum omni Deo serpens pro nota diuinitatis appingatur: sed vt sanctus vir ait vere nota est satanæ. serpens est animal prudens. Acro in illud Horatij 2. Carminum.

Vnde serpentis figura diuinitatē significet.

Et intorti capillis
Eumenidum recreantur angues.

Anguis (inquit) *est animal auditus capax boni & mali*, quod etiam veritatis oraculo confirmatur quod inter omnia animalia soli serpenti prudentiam tribut. Quinetiam ita diuinum animal censebatur vt Heleni & Cassandræ adhuc infantium in luco Apollinis expositorum lingua sua aures purgauerit quibus postea deorum voces audirent & intelligerent. Eustathius in Homerum iliad η. Ελενος καὶ Κάσσανδρα βρεφοδὴ ἄγοντες ἡλικίαν καὶ τεθέντες πῦ ἐν ἄλσει Ἀπόλλωνος γλώσσαις ὄφεων τοὺς τῆς ἀκοῆς ἐκαθάρθησαν πόρους κἀντεῦθεν τὴν μαντικὴν ἄκρως ἐτελέσθησαν ὡς καὶ φωνῶν θείων ἐπαΐειν. Non absimile est quod de Melampode fertur cui dracones aures lambendo intellectum sermonis auium dedere. idem refert Scholiastes Apollonij in.l. Argonaut. Democritus nominat aues quarum confuso sanguine serpens gignitur quem quisquis ederit, intellecturus sit alitum colloquia. Plinius libro 10. cap. 49. hæc quāuis falsa continent, tamen in se quædā vestigia vetustissimi draconis à quo Adam edoctus est in perniciem generis humani. Ergo serpens nota erat loci sacri, sicut lamella ærea in speciem stellæ ficta inaugurati. Festus *Stellam* (ait) *significare, ait Ateius Capito letum & prosperum, auctoritatem secutus Seruij anguris, stellam que ex lamella area assimilis stella locis inauguratis infigatur.* Tullus 2. de legib. *nostis extra portam Collinam ædem honoris, aram in eo loco fuisse memoria proditum est: ad eam quum lamina*

Cur lamella in formam stellæ fixa nota esset inaugurationis.

esset inuenta & in ea scriptum Mina honoris ea causa fuit eius ædis dedicanda vt appareat ex stellæ forma Dijs cœlestibus hunc locum augurio consecratum. apud Orum Apollinem Ægyptij in literis hieroglyphicis stellæ imagine deum significant. Redeo ad legem nostram. Dij priuatim cōsecrati, quos vocat suos supra M. Tullius publice nō ascisceuntur vt dixi ne origo religionis ex priuati opinione delapsa vilescat, & vnicuique detur occasio sibi diuinitatis, effingendæ. & hac ratione nouos & aduenas distinxit à priuatis licet omnes qui hic prohibentur separatim haberi non possint, nec priuatim coli, fœlix antiquitas prædicatur quod peregrinos deos non nosset. Propertius 4.

Pretextus religionis grauissime periculosus.

Nulli cura fuit externos quærere Diuos
Cum tremeret patrio pendula turba sacro.

Consul Posthumius apud Liuium libro. 9. decad. 4. (nihil inquit) *in speciem fallacius est quam praua religio vbi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis diuini iuris aliquid immistum violemus.* Nam ex nouitate religionis Dei contemptus in principe nascitur & in subiectis cupiditas nouandi, de quo Mœcenas sapienter admonet Augustum apud Dionem libro 52. vt vel per vim patrio cultu curet Deum coli, puniat vero nouæ superstitionis auctores. τὸ μὲν θεῖον πάντη πάντως αὐτός τε σέβου κατὰ τὰ πάτρια, καὶ τοὺς ἄλλους τιμᾶν ἀνάγκαζε, τοὺς δὲ δὴ ξενίζοντάς τι περὶ αὐτὸ καὶ μίσει καὶ κόλαζε μὴ μόνον τῶν θεῶν ἕνεκα, ὧν καταφρονήσας οὐδ' ἄλλου ἄν τινος προτιμήσειεν, ἀλλ' ὅτι καινά τινα δαιμόνια οἱ τοιοῦτοι ἀντεισφέροντες, πολλοὺς ἀναπείθουσιν ἀλλοτριονομεῖν, κἀκ τούτου καὶ συνωμοσίαι καὶ συστάσεις ἑταιρεῖαί τε γίγνονται, ἅπερ ἥκιστα μοναρχίᾳ συμφέρει. Ad hęc Cæcilius apud Minutium. *Quum igitur aut fortuna certa aut incerta natura sit quanto venerabilius aut melius antistites veritatis maiorum excipere disciplinam, religiones traditas colere: deos quos à parentibus ante imbutus existimare quam cognosse, familiarius adorare, nec de numinibus ferre sententiam sed prioribus credere qui adhuc rudi seculo in ipsis mundi natalibus meruerunt deos vel faciles habere vel reges.* Huius legis fundamentum ex Romuli instituto manauit quo maxime vim rei militaris adauxit pudorem militibus insinuans ne commilitonem in acie concertantem desererent eorumdem sacrorum libaminumque participem. Dionysius libro 2. ἐν πολέμῳ δ' εἰς αἰδῶ καὶ προνοίας χαλαστήτας ἔχειν τοῦ μὴ καταλιπεῖν τὸν παραστάτην, ᾧ καὶ συνέσπεισε καὶ συνέθυσε καὶ κοινῶν ἱερῶν μετέσχε. Hoc igitur caput est ex lege Romuli qui nullū sacrū peregrini Dei admisit nisi Herculis vt vult Liuius 1. *hæc tum sacra Romulus vna ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis virtute parta ad quam eum sua fata ducebant fautor.* Hanc legem Dionysius inter Romuli leges sic ascribit admiraturque quod tot seculis post eum obseruata sit καὶ ὃ πάντων μάλιστα ἔγωγε τεθαύμακα, καίπερ μυρίων ὅσων εἰς τὴν πόλιν ἐληλυθότων ἐθνῶν, οἷς πολλὴ ἀνάγκη σέβειν τοὺς πατρίους θεοὺς

Princeps vitare debet & punire noua religionis auctores & cur Romulus peregrinam religionem veneris admisit.

οὺς τοῖς οἴκοθεν νομίμοις, ὐδενὸς εἰς ζῆλον ἐλήλυθε τῶν ξενικῶν ἐπιτηδευμάτων, &c.

AXIOMATA.

DEVS fit à paganis quum nomen mortui in publicos commentarios refertur & ſtato die feſtum eius in honorem celebratur quo die nimirum natus eſt aut defunctus ſi mors eius natali inſignior fuit: tum puluinaria, ſimulacra, Templa, & ſacra ritu proprio & nouo inſtituuntur.

TRES deorũ ſpecies coli prohibentur: ſui, quos ſibi quiſque priuatim noua opinione conſtituit: noui qui poſt hanc legem à gentibus ſuſcepti ſunt, aduenæ qui ante. Sed noui & aduenæ priuatim coli poſſunt ſi publice ſuſcepti fuerint.

NVLLI Dij ne quidem publici priuatim poſſunt conſecrari, priuatim tamen coli poſſunt ſeu publici ſint ſeu publicè aſciti, alij neque publici neque publice aſciti, neque priuatim conſecrari neque coli poſſunt. quia quæ aliis gentibus ſacra ſunt, profana Romanis habentur, & Romana profana fiunt quum in peregrinorum poteſtatem veniunt.

SACRA priuatorum non ſunt ſacra niſi auctoritate Pontificis, in quo publica iuris ſacri conſtitutio poſita eſt: municipia autem loco priuatorum ſunt vbi de iure Maieſtatis agitur. Ideo ſacra nulla ſunt niſi iure Maieſtatis approbentur.

DEVS conſecrari non poteſt ne à principe quidem neque à Pontifice niſi à populo centuriatis comitiis aut poſtea à ſenatu probatus, locus tamen poteſt: quia non mutat ſtatum religio-

nis vt Deus. Sed quum à Maiestate probatus est succedunt partes Pontificis in consecrando Deo qui ascitus est.

ÆDIS consecratio, solum afficit, non superficiem tantum, ideo æde diruta locus manet sacer, cui ne polluatur, anguis appingi solet: qui symbolum est antiquis diabolicæ religionis.

VNIO religionis & sacrorum, vnit ciues, & principem cum ciuibus, differentia contrarium operatur: mutatio autem religionis non mutat statum ex necessitate consequentiæ, sed grauissimo motu concutit & multas à vicinis & ab indigenis ciet calamitates & motus.

CONSTRVCTA A PATRIBVS delubra in vrbibus habento: Lucos in agris, & Larum sedes: ritus familiæ patrumque seruanto.

CAP. III.

Dij vbi colẽdi.

VI Dij colendi non sunt edictum est, nunc antequam de iis qui coli iubentur sermonem instituat, locum vbi sunt colendi præstituit, nimirum in delubris à patribus constructis, in quo noua templa remouere videtur sicut ante nouos deos, non est tamen vtriusque eadem ratio. Nam si noui vel aduenę publice asciti fuerint iisdem ritibus & cærimoniis coluntur, quibus apud eos à quibus sunt asciti. At delubra iis non peregrino more sed ritu à patribus accepto dedicantur. In quo id obseruabant veteres vt Mercurius cum gratiis inuocaretur innuentes non sufficere orationem sed & Dei gratiam desiderari Plutarch. περὶ τοῦ ἀκούειν. Quum autem publice decretum esset vt alieni Dij inducerentur in vrbem vt iis ædes sacræ constituerentur & dedicarentur, magistratus ædem dedicabat præeunte Pontifice & preces concipiente ea forma quæ antiquo more Romanis re-

Dij peregrin publice asciti eorum more coluntur à quib. accepti sũt nẽpe peregrino: at in tẽpla non peregrino sed Romano more cõsecrantur.

cepta est vnde Varro. *Sic enim ædis sacra à magistratu Pontifice præeunte dicendo dedicatur.* Traianus ad Plinium 10. epist. *potes ædem matris Deum transferre in eam quæ est accommodatior. Nec te moueat quod lex dedicationis nulla reperitur quum solum peregrinæ ciuitatis non sit capax dedicationis quæ sit nostro iure.* vnde patet solum ciuitatis Romanæ ritu Romano, etiam peregrino Deo qui publice ascitus sit consecrari, non tamen solum peregrinum etiamsi Deo Romæ admisso dicandum sit. Sanctitas enim publicæ religionis peregrino loco communicata polluitur, & quasi limitibus propriis effusa dissoluitur. Ergo deorum ascitorum delubra more à patribus accepto Romæ consecrantur: At ij non coluntur more Romanorum, sed eorum à quibus accepti sunt: Festus. *peregrina sacra appellantur quæ aut euocatis Diis in expugnandis vrbibus Romam sunt coacta, aut quæ ob quasdam religiones per pacē sunt petita vt ex Phrygia matris magnæ: ex Græcia, Cereris: Epidauro Æsculapij: quia coluntur eorum more à quibus sunt accepta.* Arnobius libro 2. *Quid Phrygiam matrem cuius esse conditor indicatur vel Midas vel Dardanus? non quum Hannibal Pœnus res Italicas raperet & terrarum exposceret principatum & nosse & scire cœpistis & memorabili religione sancire? Sacra Cereris matris non quod vobis incognita essent ascita paulo ante, obtentum est vt græca dicantur, nouitatem ipsam testificante cognitione.* Valerius libro 1. ait Romæ institutum fuisse vt Romani græco more Cererem venerarentur. Hoc fefellit Dionysium Halic. qui vult si quando oraculi iussu Deum peregrinum asciscerent suo non peregrino more eum coluisse, sic enim ait libro 2. εἰ τινὰ κατὰ χρησμοὺς ἐπεισηγάγετο ἱερὰ τοῖς ἑαυτῆς αὐτὰ τιμᾷ νόμοις ἅπασαν ἐκβάλλουσα τερθρείαν μυθικὴν ὥσπερ τὰ τῆς ἰδαίας ἱερὰ, θυσίας μὲν γὰρ αὐτῇ καὶ ἀγῶνας ἄγουσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος οἱ στρατηγοὶ κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους. Hoc enim falsum esse superiora conuincunt: sed ex eo facile in errorem impegisse arguitur quod peregrino Deo fana Romano ritu non peregrino consecrarentur. Igitur delubra aut more patrum aut ab iis patribus constructa haberi iubet idque in vrbibus: cur non in vrbe duntaxat? Nam in aliis non sunt Pontifices qui preces concipiant, sub quibus fiat consecratio: non sunt notæ Maiestatis & imperij vt publica auctoritate fundetur. Verum hic vrbes intelliguntur tam Roma, quam Coloniæ inde deductæ: nam & hæ sicut Roma vrbes appellantur. Varro. *Quare & oppida quæ prius erant circumdata aratro ab orbe & vrbo vrbes, & ideo coloniæ nostræ omnes in litereis antiqueis vrbeis, quod item conditæ vt Roma & ideo coloniæ vt vrbes conduntur quod intra pomœrium ponuntur.* Ergo Roma non tantum sibi, sed & coloniis suis, in institutis sacrorum ius dicit. nec immerito. Nam coloniæ in matricis vrbis fundamenta & propugnacula constituuntur. M. Tullius de lege Agraria. *hoc in genere sicut in cæteris Reip. partibus est operæpretium diligentiā maiorum recordari qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi collocarunt vt non oppida Italiæ sed propugnacula Im-*

In solo peregrino Deus Romanus more Romano non consecratur.

Error Dionysij Halican.

Cur nō tantum Romæ sed & in aliis vrbibus nempe coloniis templa deorum esse debent.

perij esse viderentur. Nullum enim periculum detrectare debent pro salute metropolis. Aristides in Panath. ὥσπερ γὰρ τοὺς θεοὺς καὶ περὶ τῶν γονέων τιμᾶν νενόμισται ὥσπερ κοινοὺς ὄντας ἁπάντων γονέας τε καὶ εὐεργέτας οὕτω τὴν κοινὴν πατρίδα τοῦ γένους περὶ τῆς ἰδίας εὐσεβὲς τιμᾶν. Est enim Roma tamquam mater coloniæ filiæ vnde Libanus bellum inter metropolim & coloniam rixam matris & filiæ vocabat. Idcirco vtrinque eædem leges, iidem mores atque eadem instituta seruantur ita vt similes existimentur ij qui missi sunt in colonias, iis qui in vrbe relinquuntur. Thucidides. πᾶσα ἀποικία εὖ μὲν πάσχουσα τιμᾷ τὴν μητρόπολιν: ἀδικουμένη δὲ ἀλλοτριοῦται: οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι ἀλλὰ ἐπὶ τῷ ὅμοιοι τοῖς λιπομένοις εἶναι ἐκπέμπονται. Igitur est quædam principij species in metropoli licet, non æque ac in patre primo generationis auctore vt in materia & matre. 5. metaph. cap. 28. Prophyr. in Isagoge cap. 1. Sed tamen iura maiestatis sunt penes metropolim, ad colonias autem nequaquam producuntur. vnde Gellius libro 16. cap. 13. *Sed coloniarum alia est necessitudo, non enim veniunt extrinsecus in ciuitatem nec suis radicibus nituntur, sed ex ciuitate quasi propagata sunt & iura institutaque omnia Populi. Rom. non sui arbitrij habent, quæ tamen conditio quum sit magis obnoxia & minus libera, potior tamen & præstabilior existimatur propter amplitudinem & maiestatem P. R. cuius istæ coloniæ quasi effigies parua simulacraque quædam esse videntur.* Idcirco Triumuiri coloniæ deducendæ à Populo creantur qui iure Maiestatis coloniam constituant. Liuius libro 4. sub iisdem legibus non tamen iisdem priuilegiis. Quod patet ex origine coloniarum: Quum enim vrbes in nimiam Populi multitudinem luxuriantes, frugibus ad alimenta destituerentur, seu cœli iniuria, seu Dei alicuius malignitate, voto publico consecrabant annuos partus alicui numini: insontem enim conciuem trucidare parricidium est: idcirco quum adulta pubes arma ferre posset, sub tutela illius Dei extra fines patrios dimittebatur. Dionys. Halic. κλείνειν γὰρ οὐδένα ἐκγόνων ἠξίουν ἄγος οὐδενὸς ἔλαττον τοῦτο τιθέμενοι, θεῶν ὅτῳ δὴ καθιερώσαντες, ἐνιαυσίους γονὰς ἀνδρωθέντας ἀποικίζουσι τοὺς παῖδας ἐκ τῆς σφετέρας. Itaque non mirum si coloniæ sub legibus matricis viuere debeant, licet obligatio erga patriam extincta videatur quod alienatæ sint ab illa per consecrationem quam matura quasi traditio in manus Dei secuta est. Verum quod Deo consecratur alienum non fit à sacris & religione alienantis sed potius proprium quum res sacræ sint publici iuris, sed tantum ab humano commercio eximitur, id est, à potestate alienandi aut aliàs libere disponendi. Sed in iis coloniis quæ non vrgente fato nec ira numinis, sed voluntate principis emittuntur, aliud est: omnino enim sunt subiectæ metropoli. quia non sunt dimissæ animo alienandi sed potius augendi & conseruandi Imperij. igitur in vrbibus habeantur templa, quorum loca debent designari, an-

Coloniæ sunt obligatæ legib. matricis: nec habent maiestatis iura.

Origo coloniarum & quotuplex colonia.

Antequã vrbs condatur sunt loca templorum designanda.

te quam vrbs condita fuerit. Festus. *sistere fana quum in vrbe condēda dicitur significat loca in oppido futurorum fanorum constituere.* An intra muros? sic est. Nā vrbis appellatio muris finitur, licet Romæ continentibus ædificiis l. 2. ff. de verbo. sign. continentia ædificia vsque ad sextum lapidem non porriguntur. Nam mille passus non à miliario vrbis nimirum à columna illa quæ in capite fori Romani prope ædem saturni posita est in quam omnes Italiæ viæ terminabantur, sed ab ædificiis continentibus numerantur l. mile ff. eod: itaque ab iis sextus lapis est numerādus: hic est enim antiquus Romani agri terminus idcirco sacra termino fiebant extra Romam in sexto lapide. Ouidius 2. Fast.

Vrbis & Romæ, & antiqui agri terminus.

Illic lanigeræ pecudis tibi termine fibris
Sacra videt fieri sextus ab vrbe lapis.

Quid ædificia sint cōtinentia.

Ædificia autem non ideo minus sunt continentia quod aliquod interuallum sit inter ea, sicut & prouinciæ continentes Italiæ accipiuntur quæ modico interuallo diuiduētur vt Cicilia l. notionem §. 1. ff. eod. Strabo ait hunc terminum fuisse inter quintum & sextum lapidem ostendens angustiam territorij Romani in incunabulis Imperij, sic enim ait libro 5. μεταξὺ γοῦν τοῦ πέμπτου καὶ ἕκτου λίθου τῶν τὰ μίλια διασημαινόντων τῆς Ῥώμης καλεῖται τόπος Φῆστοι, τοῦτον δὲ ὅριον ἀποφαίνουσι τῆς τότε Ῥωμαίων γῆς, οἵ θ' ἱερομνήμονες θυσίαν ἀποτελοῦσι. Sed si vrbs muris clauditur, cur præfectus vrbi terminos suæ iurisdictionis vsque ad fines Italiæ producit l. 1. in princ. ff. de offic. Præf. vrb. neque enim dicitur Præfectus Italiæ sed vrbi. Italiæ fines centesimo miliario clauduntur d. l. 1. §. initio. Verum hoc ei specialiter datum est epistola Diui Seueri d. l. 1. post multos annorum anfractus ab vrbe condita. Nec me mouet quod Italiæ terminus in centesimo lapide videatur angustus tempore Seueri quo Imperium erat amplissimum. Nam cæteræ partes aliis potestatibus regebantur. Quinimo iurisconsulti extra centesimū lapidē prouincias constituunt & præsidū notionem l. propter §. licet ff. de excusat tut. Atqui quum postea hoc ei attributum fuerit vt Italiæ imperaret cur non est ei nomē immutatum? Improprie enim nunc dicitur vrbi præfectus, quum vrbis terminus angustissimus sit & certus, loco & materia circumscriptus. Respondeo in iis quæ specialiter tribuuntur, magistratum suo iure non vti sed iure delegātis l. 1. in voce delegatam ff. de offic. eius cui mand. Itaque retinuit nomen iurisdictionis sibi ab initio datæ secundum terminum: ideoque si terminos vrbis exierit potestatem non habet l. vlt. de off. præf. vrb. ita vt intra vrbem per se ipsum iudicare cogatur, non alium delegare: quia hic merum imperium habet quod in alium transferri non potest l. nemo potest de reg. iur. Et hoc ita constitutum est quia tutela vrbis ei specialiter commissa est à principe de §. initio at extra vrbem potest iubere iudicare id est iudicem delegare quia in tota Italia iurisdictionem habet, ideoque iudicem dare potest ad crimina.

Cur præfectus vrbi iudicet criminainira Italiam commissa quæ centesimo miliario definitur.

In iis quæ specialiter tribuūtur magistratus vt delegatus est.

Præfectus cur intra vrbē non potest delegare extra potest si in vrbe sit.

Nam & hoc præsidi concessum est d. l.1.de offic. eius. Sed hoc si in vrbe manens, delegauerit aliquid extra vrbem iudicandum. Nam extra vrbem potestatem non habet: voce potestatis imperium merum continetur l. potestatis ff. de verb. sig. vt hic etiam Nam delegare ad crimina est minorem meri imperij partem. transferre. hoc igitur potest præfectus quum possit & præses: Sed in Præside manifesta debet esse causa necessitatis qua absuturus delegat meri Imperij iurisdictionem: At præfecto hoc absolute licet propter excellentiam Romæ cui præest & grauitatem negotiorum quæ ibi frequentius emergunt. Deinde præsidis Iurisdictio claudi non potest limitibus matricis vrbis prouinciæ, quia in tota prouincia potestatem habet l. 3. ff. de offic. Præs. at præfectus vrbi terminos vrbis egredi non debet nisi & tutelam vrbis velit deserere & potestatem deponere, quod ex origine huius magistratus ab antiquis temporibus explorari potest. Nam præfectus vrbi primo constitutus est latinarum feriarum causa, quum magistratus Romani ad ferias latinas vrbe excedere deberent ita vt necessarius esset pretor qui Romę ius diceret & proinde abesse non deberet l. 2. §. & hęc omnia ff. de orig. iur. Preterea pręses in sua prouincia non tantum iudicem dat sed etiam mandat suam iurisdictionem ciuilem pro arbitrio: meri imperij ex causa absentię necessarię, at pręfectus dat tantum iudicem quod minus est. Nam is cui mandata est iurisdictio eamdem habet quam magistratus qui mandauit sed in magistratu mandante propria est, in mandatario aliena d.l. 1. §. 1. de off. eius cui. at iudex datus neque propriam, neque alienam habet Iurisdictionem l. ait Pretor ff. de re. iud. vnde à dato iudice appellatur is qui dedit quia diuersi sunt gradus notionis l. 1. in princ. ff. quis à quo appell. at à mādatario ad mādantē nō est prouocatio sed ad eum qui appellaretur à mādante d.l.1. §. vlt. quia idem à seipso non appellatur. nec obstat quod legatus Proconsulis à quo proconsul appellatur l. 2. ff. eod. mandatam habeat iurisdict. l. 4. ff. de off. Proc. nam postquam mandata est incipit propria esse legato, ante mandatum nihil proprium habet l. legati eod. l. cognitio §. 1. de off. eius cui. vere enim legatus magistratus est quia sctō creatur. Appianus libro 1. de bello ciuili quum igitur propriam vterque iurisdict. habeat diuersi sunt potestatum gradus. Quid ergo habebit iudex datus quum nec propriā nec alienam iurisdict. habebit notionē (quæ genere suo continet cognitionē magistratus & delegati l. notionē ff. de verb. sig.) quæ nō competit iure magistratus. Sed quum Præfectus vrbi summus sit magistratus, quid iuris plus habebit quam Præses si tantum iudicem dare possit in quem nihil transferat? verum delegatio causarum ciuilium, alia est à delegatione criminum nam nuda etiam cognitio: meri imperij appellatione continētur l. solet ff. de off. Procos. quia in notione criminum multa necessario fiunt quæ in definitiua non possunt corrigi vt quæstiones, &c. Nec vllum ideo

Differētia præfecti & præsidis quoad delegationem.

Differentia iudicu delegati & mandatarij.

Differentia legati Procoss. & eius cui mādata est iurisd. Quid iudex datus habeat. Nuda notio meri imperij est minor pars ipsius quod non potest nisi ex traordinē mandari.

periculum reis quorum causæ delegatæ sunt, imminet: quoniam ab interlocutoria possunt ad delegantem prouocare. an ideo delegatus hoc casu merum imperium habebit quod reum quæstioni adhibere possit? delegata notione meri imperij atque etiam ciuili ea quæ ad id necessaria sunt tacite concessa intelliguntur l. 2. ff. de iurisd. & proinde minorem partem habet meri imperij quod non consistit in sola gladij potestate sed in aliis modis coercitionum quæ etiam delegari non possunt: ex verbis autem d. l. solet. *nec cuius alterius coercitionis.* modica non intelligitur sed mera quum illa in priuatum mandata iurisdictione transferatur l. vlt. de off. eius: ergo de mera accipitur quæ in solum legatum transit mandati genere extraordinario. non obstat quod idem liceat Proconsuli in sua prouicia quod in vrbe præfecto vrbi. Nam mandatum cognitionis criminalis non potest dirigi nisi ad legatũ idque non vt iudicet sed tantum cognoscat non iure magistratus sed extra ordinem d. l. solet at delegatus à Præfecto licet notionem tantum habeat iudicare potest & debet. Patet igitur cur præfectus vrbi intra vrbem non possit iudicem delegare vt in vrbe iudicet at possit ad crimina extra vrbem iudicanda: sed extra muros egressus nihil potest, nam nec Tribunus pl. qui vrbi etiam præerat quicquã extra muros omnino poterat nec vnum diem ei fas erat abesse, id est à mœnibus. Dionys. Hal. libro 8. οὐδ᾽ ἐπεὶ γὰρ εἰσὶ τῆς ἔξω τῆς πόλεως οἱ τὴν Δημαρχικὴν ἐξουσίαν ἔχοντες κύριοι· περιγεγράπται αὐτῶν τὸ κράτος τοῖς τείχεσι, καὶ οὐδὲ ἀπαυλισθῆναι τῆς πόλεως αὐτοῖς θέμις. Nisi tempore feriarum Latinarum. Plebis autem appellatione tacite significatur illa multitudo ignobilis maxime quæ muris clauditur: vt infra ostendam, ideo dicitur Tribunus plebis, non populi. Ergo vrbis appellatio muris definitur etiamsi Roma sub eo nomine intelligatur: Deinde lex prohibet in vrbe sepeliri, id est, intra Pomœrium in quo vrbis termini continentur prope muros & hoc quoniam Dijs superis manes inuisi sunt & cõtrarij idcirco Festus ait ludos Tauricos in circo Flaminio fieri, ne intra muros euocentur Dij inferi Deinde quum salus ciuium sit quasi deposita penes deos vrbis Tutelares, cauendum est ne ab hostibus polluantur vel incursu repentino vel obsidione: idque iure belli fieri potest quod multis exemplis docet Pausanias in Arcadicis, confirmat M. Tullius qui etiam huiusce legis causam aliam hic adducit his verbis, *Nec sequitur magos Persarum quibus auctoribus Xerxes inflammasse Templa Graciæ dicitur quod parietibus includerent deos, quibus omnia deberent esse patentia & libera, quorumque hic mundus templum est & domus; melius Graci atque nostri qui vt augerent pietatem in deos easdem illos vrbes, quas nos incolere voluerunt affert enim hæc opinio religionem vtilem ciuitatibus*, Tum paulo post ex Thalete, *homines existimare omnia quæ cernerent deorum esse plena fore enim omnes castiores veluti in fanis essent maxime religiosi: Et enim quadam opinione species deorum in oculis non solum in mentibus; eam-*

Tribun. i. plebi potestas intra muros quibus plebs clauditur.

Cur Dij tutelares intra muros.

Qui erant Dij Tutelares.

deinque rationem luci habent in agris. Sed quinam erant isti Dij tutelares? omnes cœlestes, sed maxime tres de quibus ita Vitruuius lib. 1. *Aedibus vero sacris quorum deorum maxime in tutela ciuitas videtur esse Ioui & Iunoni & Mineruæ in excelsissimo loco vnde mœnium maxima pars conspiciatur area distribuentur.* Sed in his tribus vnus erat quem nefas erat nominare (reliqui verò intra vrbem etiam admittebantur non tamen in loco altissimo) exceptis Marte, Venere, Vulcano, & Cerere, in Marte ratio est ne sit inter ciues armigera dissensio; in Venere vti non insuescat in vrbe adolescentibus seu matribusfam. venerea libido: Vulcani autem vis è mœnibus, religionibus & sacrificijs euocata, à timore incendiorum ædificia liberare videtur. At in Cerere arcana diuinitas locũ poscit separatũ quo nõ semper homines nisi per sacrificiũ necesse adire habeant qui locus debet tueri cum religione sanctisque moribus (vt idẽ ait.) Plutarch. in quæst. Rom. quęst 61. ait nefas fuisse nominare deum vrbis tutorem & Valerium Soranum qui id nomem enũciauerat male periisse. Vide dæmonis arrogantiam qui se non tantum consecrauit inter gentes, sed etiam nomen suum sacrosanctum & inuiolabile voluit haberi ad imitationem veri Dei. Igitur quidam Dij licet Romanis proprij intra muros non admittebantur. Quid de peregrinis vt de Isi & Serapi & cæteris aliis? ex hoc capite quod ex commentariis Pontificum exscriptum est videntur intra vrbem cõstitui potuisse, si à patribus accepti sint vt Hercules. aliorũ templa extra vrbẽ construi debeant vt Isis & Serapis qui nec lege nec sctõ sed vulgi insania irruperant, quæ tamen tantum virium habuit vt & intra vrbem fana eis construerenuur: sed post ea reuocato more antiquo diruta sunt ex sctõ. Valerius Max. libro 1. *Æmilius Paulus Consul quum Senatus Isidis & Serapidis fana diruenda censuisset eaque nemo Pontificum attingere auderet posita prætexta securim arripuit eiusque templi foribus inflixit.* Iterum vicit legem insamina superstitionis ita vt postea aræ Isi & Serapi & Harpocrati fuerint consecratæ in emporio vrbis vt Vitruuius ait libro 1. cap. vlt. quæ demum euersæ fuerunt sctõ quod Tertull. ait contigisse Pisone & Gabino Coss. sed quum superstitionis lues Romæ latius serperet & multi deos illos priuatim colerent, visum est senatui quod toties tentatum non posset tolli saltem emendari & decretum vt publice colerentur (ne quid aduersus legem committeretur) Sed extra vrbem Dio libro 40. δοκεῖ δέ μοι τι καὶ ἐκεῖνο τὸ, τῷ προτέρῳ ἔτει ἐπ' ἐξόδῳ αὐτοῦ περί τε τὸν Σάραπιν καὶ περὶ τὴν Ἶσιν ψηφισθὲν τέρας οὐδενὸς ἧττον γενέσθαι: τοὺς γὰρ ναοὺς αὐτοὺς οὓς ἰδίᾳ τινὲς ἐπεποίηντο καθελεῖν τῇ βουλῇ ἔδοξεν: οὐ γὰρ δὴ τοὺς θεοὺς τούτους ἐπὶ πολὺ ἐνόμισαν, καὶ ὅτε γε ἐξενίκησεν, ὥστε καὶ δημοσίᾳ αὐτοὺς σέβεσθαι, ἔξω τοῦ Πωμηρίου σφᾶς ἱδρύσαντο. Igitur post Pisonis Consulatum renouata est Ægyptiorum deorum superstitio. Arnobius libro 2. *Quid vos Aegyptiaca numina quibus Serapis atque Isis est nomen, non post Pisonem & Gabinum*

Arrogat sibi dæmon quod Dei nomini mundãdum est.

Superstitio erga deos peregrinos non potuit tolli sed hoc modo temperari vt extra Pomærium colerentur.

binium Consules in numerum vestrorum retulistis deorum? Quod autem extra Pomoerum sunt, non videbatur legem frangere, quia mortui etiam ibidem coli poterāt. Denique Roma nascens parcissime deos peregrinos admisit, adulta liberius, deinde vero sine discrimine victarum à se gentium numina euocauit. Arnobius libro 3. *Solere omnes deos Romanos vrbium superatarum partim priuatim per familias spargere partim publice consecrare.* Quod Paganus gloriæ, suæ religionis ascribit Cæcilius apud Minutium, *dum captis in hostilibus mœnibus adhuc ferociente victoria numina victa venerātur, dumque vndique hospites deos quærunt & suos faciunt, dum aras extruunt etiam ignotis numinibus & Manibus, sic dum vniuersarum gentium sacra suscipiunt, etiam regna meruerunt: hic perpetuus venerationis tenor mansit, qui longa ætate non infringitur sed augetur: quippe antiquitas cærimoniis atque fanis tantum sanctitatis tribuere consueuit quantum astruxit vetustatis.* Iste non nouerat quod Arnobius sic ait libro 2. *religionis auctoritas non est tempore æstimanda sed numine.* Itaque Dij peregrini extra vrbem adorabantur, vnde loca sacra dicuntur non tantum in vrbe sed & in agris l. sacra §. 1. de rer. diuis at tutelares semper in vrbe: vnde Athenienses quum aduersus Persas exiissent relicta vrbe sine custodia eam Mineruę tutelari deæ commisere. Aristides Panath. καὶ συνειδότες ἔξωθεν οὖσαν τῇ πόλει τὴν φυλακὴν ψήφισμα ποιοῦνται τὴν μὲν πόλιν ἐπιτρέψαι τῇ πολιούχῳ θεῷ. Dij tutelares sunt Dij antiqui & in sacro condendæ vrbis ad custodiam aduocati & adorati. Nunc accedo ad Lucos quos lex in agris haberi pręcipit. Nam teste Plinio erant etiam in vrbe luci. *Hæc* (inquit) *fuere numinum templa priscoque ritu simplicia rura, etiamnum Deo præcellentem arborem dicant, nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra quam lucos & in iis silentia ipsa adoramus.* Seneca epist. 41. *si tibi occurrit vetustis arboribus & solitam altitudinem egressis frequens lucus illa proceritas syluæ & secretum loci & admiratio vmbræ fidem numinis faciat.* Lucorū senium est venerabile (inquit Papinius 1. Sylu.) erant ergo in vrbe luci non tantum in agris. Solebant autem inter arbores vnam eligere quam alicui Deo consecrarent quę extra lucum posita erat. Nam in luco omnes arbores sacrę erant ita vt fas non esset vllam cędere: at selecta arbor sola sacra erat. Lucanus 9.

Luci in agris.

Luci etiam in vrbibus.

Qualis frugifero quercus sublimis in agro
Exuuias veteres populi sacrataque gestans
Dona ducum.

Mox enim subiicit.

Sola tamen colitur.

Vt in Delo palma Apollini sacra fuit, olea in arce Athenarum, Mineruę, quercus extra Lucum in agro Arpinatium, Ioui vt testatur Tullius 1. de legib. Verum luci in vrbe, deorum cęlestium esse possunt nimirum prope eorum fana. Virgil. 1. Æneid.

Lucus in vrbe fuit media lætissimus vmbra.

Lucus non est sine cōsecratione.

Vbi Seruius. *vbicumque Virgilius Lucum ponit sequitur etiam conseratio.*

Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.

Gaudent enim superi syluis vtpote antiquissimis sedi bus. Virgilius.

Ah demens habitarunt Dij quoque syluas.

Ex quercu primus hominum victus.

Et merito nam ibi Dij esse videntur vnde vita hominis sustinetur. Est enim Deus vitæ fons vberrimus, humani autem victus principia ex quercu fuisse proditum est, vnde ille monet agricolam vt securim remoueat à quercubus quod sint primę matres hominum 1. epigramum. gręc.

Τηλόθι δὴ ἴσχε δρυὸς πέλεκυν, κακοὶ γὰρ ἔλεξαν
Ἄμμιν ὡς πρότεραι ματέρες ἐντὶ δρύες.

Neque tamen postea ędificatis vrbibus sunt ita inclusi vt limitibus illis circumscripti videantur. Nam secessus amant, & silentia quasi sancta eos à contagione mortalium separant, vnde iis Luci extra vrbem dedicat i. sunt. vt Horatius 1. car. od. 1. ait se à populo vt vatem cęlestem secerni gelido nemore & leuibus cum satyris choris. Sed luci deorum Manium hac lege in agris haberi iubentur sicut & cœlestium nisi visum sit ex opportunitate loci vbi deorum templa sunt lucos consecrare. Luci autem defunctorum prope sepulcra quæ extra vrbem solebant Manibus dicari quod Virgil. 6. Æneid. adumbrauit.

Luci defunctorum semper in agris nimirum prope sepulcra.

Nulli certa domus, lucis habitamus opacis.

Tullius pro Milone. *Vos enim albani tumuli atque luci vos inquam imploro atque obtestor.* vbi tumulos lucis coniungit. ideo in agris Larum sedes haberi iubentur, sunt enim Dij Manes seu inferi ad quos religio sepulcrorum pertinet. ad hæc Seneca in Thyeste.

Nox propria luco est & superstitio inferûm
In luce media regnat.

Qui & quid sint Lares.

Lares sunt Dij, familię cuiusque pręsides. Nam lar idem est ac is qui præest. Ausonius.

Tertia opima tulit spolitus Aremoricus Lar.

Id est dux. quod ex veterum opinione descendit existimantium animas ergastulo corporis solutas earumdem rerum studio teneri quo quum viuerent ducerentur. Virgil. 6. Æneid.

Mors, anima bone vim in conferendo beneficio non tollit sed auget.

Quæ cura nitentes
Pasere equos, eadem sequitur tellure repostos.

Bonorum animę non cessant beneficia conferre etiam post dissolutionem compositi (quia mors non est finis boni in bonis) vt se non periisse ostendant: quod grauissimo Plotini testimonio confirmatur libro 7. Ennead 4. πολλαὶ δὲ ψυχαὶ πρότερον ἐν ἀνθρώποις οὖσαι σωμάτων ἔξω γενόμεναι οὐκ ἀπέστησαν τοῦ εὐεργετεῖν ἀνθρώπους αἳ δὴ καὶ μαντεῖα ἀποδειξάμεναι εἴς τε τὰ ἄλλα

χρῶσαι ἀφελῶσι καὶ δεικνύωσι δι᾽ αὐτῶν καὶ περὶ τῶν ἄλλων ψυχῶν ὅτι μὴ εἰσὶν ἀπολωλυῖαι. Itaque tum eo magis paterf. defunctus, incumbere in curam suæ familiæ credebatur quo magis posse inciperet nimirum inter Deos Manes ascriptus, nam vt ait Propert.3.

Omnia post obitum fingit maiora vetustas
Maius ab exequiis nomen in ora venit.

Vnde maiores mortuorum vmbrę dicuntur quam corpora viuorum. Virgilius libro 2. Æneid.

Infelix simulacrum atque ipsius vmbra Creusæ
Visa mihi ante oculos & nota maior imago.

Ibi igitur sunt sedes Larium vbi sunt monumenta corporum: probatur ex opibus familiarum quę iustissime ex reditu agrorum amplificantur: quarum etiam origo est ab agris: primę enim domus, rusticæ fuerunt & antiquissima sepultura domus erat vt Seruius notauit in hunc versum. *Opes familiæ ab agris primū.*

Sedibus hunc refer ante suis & conde sepulcro.

Qui mos primum ab Ægyptiis emanauit. Diodorus libro. 1. οἷς δὲ οὐχ ὑπάρχουσι τάφων κτίσεις καινὸν οἴκημα ποιοῦσι κατὰ τὴν ἰδίαν οἰκίαν καὶ πρὸς τὸν ἀσφαλέστατον τῶν τοίχων ὀρθὴν ἱστᾶσι τὴν λάρνακα. Quare merito custodes agaroum existimabantur in quibus quasi æternam sedem ab initio posuere. Tibullus.

Vos quoque felices quondam nunc pauperis agri
Custodes, fertis munera vestra Lares.

Et quoniam ciuitas constat familiis, conseruatio familiarum etiam ad bonum ciuitatis pertinet. ideo sacrum publicum quot annis, Laribus peragebatur quod Compitalia vocabant quo commissa in deos Manes expiabantur vt irati placarentur. Festus. *pilæ & viriles & muliebres effigies in compitis, suspendebantur compitalibus ex lana, quod esse deorum inferorum hunc diem festum quos vocant Lares putarent quibus eo die tot pila quot capita seruorum, tot effigies quot essent liberi ponebantur vt viuis sic enim inuocantur parcerent, & essent his pilis & simulacris contenti.* Vnde locus ille Iuuenalis Satyr. 6. elucidatur. *Laribus sacrum publicum debetur quot annis: huius sacri ritus.*

Vt quicquid subiti & magni discriminis instat,
In tunicas eat, & totum semel expiet annum.

Laribus autem eo die porcum mactabant, est enim animal lustrale quod apparet in sacro ambaruali: & in eo quo funesta familia purgabatur: Tibullus.

At nobis ærata Lares depellite tela.
Hostiaque è plena rustica porcus hara.

Propertius.

Parua saginati lustrabant compita porci. *Porcus Laribus: quia est hostia lustralis.*

Idcirco apud veteres hic mos inoleuerat vt ex sanguine porculi immolati, sacerdos manus eius qui erat expiandus intingeret, Varinus λυτήριον τὸ καθάρσιον λέγει ὁ Ἀπολλώνιος ὅ ἐστι χοιρίδιον

H ij

Laribus priuatim singulis diebus libabatur ex dapibus quod igne consumebatur.

μικρὸν ὅτῳ οἱ ἁγνίζοντες θύσαντες, τὰς χεῖρας τοῦ ἁγνιζομένου τῷ αἵματι αὐτοῦ βρέχουσι Quamuis autem in agris Lararia constituantur, non tamen prohibentur in vrbibus. Nam & Romę compitalia celebrabantur & in qualibet domo Lares erant & singulis diebus, iis libabant parum carnis ex prandio, cœnaue. Varrò *quo circa oportet bonum ciuem legibus parere, deos colere, in patellam dare μικρὸν κρέας.* Vnde Persius.

Cultrixque foci secura patella.

Ibi vetus interpres *cultrix foci quia delibandæ dapes in ea posita ad focum feruntur*, at quis libatis vescitur illis dapibus? ignis nimirum domesticus. Plutarch. de fortuna Rom. φασὶ παρθένον τὴν Ὀκρισίαν ἀπάργματα καὶ λοιβὴν ἑκάστοτε λαμβάνουσαν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς τραπέζης ἐπὶ τὴν ἑστίαν κομίζειν καὶ τότε τυχεῖν ὥσπερ εἰώθει τῷ πυρὶ τὰς ἀπαρχὰς ἐπιβάλλουσαν. quod fuisse antiquissimum ostendit Homerus, ἰλιάδ. 1. θεοῖσι δὲ θῦσαι ἀνώγει

Πάτροκλον ὃν ἑταῖρον, ὃδ' ἐν πυρὶ βάλλε θυηλάς

Cur libata Dapibus edere nefas.

Igitur nulli fas erat iis primitiis vesci: nec obstat quod ait Horatius 2. sermo. vbi vernas procaces pascit libatis dapibus, quæ sunt epulæ ex quibus illæ primitiæ sumebantur, non ipsæ primitiæ. Eustathus in odyss. η: ἐκ ταύτης ἑστίας καὶ παροιμία τὸ ἑστίᾳ θύομεν, ἐφ' ὧν οὐκ ἔστι φασὶ μεταδοῦναι, οὐδὲ ἐξενεγκεῖν ἵνα εἴη τὸ ἑστίᾳ θύομεν, ταυτὸν τῷ οὐδενὶ μεταδιδόμεν τῆς ἑορτῆς. Ratio huius moris in cærimoniis deorum Manium apparebit, quibus si quid immolatum esset totum cremabatur. igitur epularum ἀπαρχαὶ Laribus dabantur quia bona familiæ ab iis deducebant

Adsitis Diui, nec vos è paupere mensa.

Dona, nec è paruis spernite fictilibus.

Inquit Tibullus alloquens suos Lares. familiæ Lares priuatim; compitales publice colebantur: illos libationibus quotidie, hos vno tantum anni die adorabant. Varro *Compitalis dies attributus Laribus ideo vbi via competunt, tum in compitis sacrificatur quot annis is dies concipitur*, Licet Augustus eos bis anno floribus ornare voluerit, non tamen bis sacrificare. Suetonius in Augusto. ex iis floribus vernis & æstiuis coronæ iis imponebantur in eorum delubro. Ouidius 6. Fastor.

Lares bis anno floribus coronati in publico: priuati autem quãdocumque.

Lucifero subeunte Lares delubra tulerunt.

Sic vbi fit docta multa corona manu.

Sic etiam priuati, priuatim coronabantur vt ex Iuuenali in ritibus Manium infra ostendetur. Larium autem principes sunt Iupiter focalis & vesta quibus sicut & Laribus quotidie libabatur. Eustathius in Odyss. 3. ἐσχάρα οἶκον καθ' ἣν ἔθυον ὁσημέραι Διῒ ἑστιούχῳ καὶ θεᾷ τινὶ ἣν ἐκάλουν Ἑστίαν διὰ τὸ συνεστάναι τὸν οἶκον δι' αὐτῆς Huius capitis hæc pars de vtrisque intelligenda est nam & Compitalia inter rusticos obseruabantur & priuatim in singulis villis Lares colebantur vt domini cum familia sua quum vniuersi in cõpitalibus tum singuli libationibus deos illos vene-

rarentur Tullius. *neque ea quæ à maioribus prodita est quum dominis tum famulis posita, in fundi villæue conspectu religio Larum repudianda est.* Hæc enim sacra conceduntur rusticis quia deorum tutelarium delubra non habent quæ in vrbibus esse iubẽtur. Postrema pars imperat in his sacris ritus familiæ patrumque seruari. Ritus proprie ad sacra pertinet auctore Festo. familia autem significat plures personas quæ sunt sub vnius potestate l. pronunciatio §. familię ff. de verb. sig. quibus etiam princeps familię continetur l. sequente eod. itaque quem ritum instituerit Paterfam. eumdem iubet à tota familia custodiri, ita tamen vt intelligatur principium nascentis familiæ sub illo patref. nam hęres qui ei successit quamuis incipiat esse caput familiæ nouos tamen ritus instituere non potest quibus propter hęreditatem adstringitur: vnde eorum arbiter aut dominus non est ex se, sed ex altiori capite, familiæ principatium obtinet. Aristot. 5. metaph. cap. 28. quum de genere tractat ait secundo modo genus accipi pro primo auctore generationis multorum sub vna specie contentorum ἀφ' οὗ ἂν ὦσι πρῶτον κινήσαντος εἰς τὸ εἶναι recte genus dicitur quod primus mouerit ad esse & continuam seu successiuam multorum in vna specie generationem, tunc enim principij naturam haber. Nam genera esse rerum principa idem docet. 2. met. cap. 3. hac ratione quod essentias rerum per definitiones cognoscimus: at genera sunt definitionum principia, ergo & rerum definitarum. igitur sacra instituta à primo conditore familiæ successiue ab aliis patribus seruanda sunt sub eodem principio generatis aut lege ascitis. sunt enim sacra priuata fundamenta familiæ vt publica Reip. quę si mutationi essent obnoxia quid mirum si facile in sui corruptionem laberentur, quum mutatio omnis sit germana corruptioni? Cur ergo addit patrumque, nonne hac voce familiæ satis perspicitur eos ritus seruari quos auctor familię docuit? minime. Nam seruus qui post manumissionem fit paterf. aut filius qui post emancipationem sacris paternis absolutus est, nonne nascenti familiæ suæ legem imponunt? Itaque iis non sunt seruanda patrũ instituta quorum patres iure ciuili nulli intelliguntur sed iis tantum qui in potestate manentes iure ciuitatis successere. ideo nec emancipatus nec manumissus hac lege tenentur in hac parte quia familię suę ritus possunt pro arbitrio componere, secus si iure ciuili patrem habuissent quum hos componerent. M. Tullius hic ritus antiquos seruari ait quod antiquitas proprius ad deos accedere videatur: Sane principia semper spectamus quia quædam sunt vmbrę illius principij ex quo sola veritas religionis elucescit. deinde si mutarentur hi ritus lęderentur Manes eius qui ritus illos instituerat violata lege quam in perpetuum suis posteris dederat & qua se à morte Larem factum coli voluerat. hi autem ritus tam in Compitalibus quam in priuatis libationibus obseruari debent. neque enim in sacris illis compitalitiis cogebantur publico ritu

Quid familia sit.

Heres quia sacris familiæ tenetur nouos ritus instituere non potest.

Quis familiæ princeps.

Libertus aut emãcipatus nascenti suæ familiæ legem dant.

In Sacris Larũ non cogebantur publico ritu facere & cur.

Laribus facere: quoniam ea ex priuatis sumpta publice celebrabantur idque in honorem Deorum Manium quorum sacra mutare nefas erat: Varro ait haruspicem præcipere vt suo quisque ritu sacrificium faciat, quod de hoc sacro est intelligendum, quoniam cætera publica sacra ritu publico fiebant: hinc patet Lares esse primos familiarum conditores quos Dionysius Halic. ἥρωας vocat, auctores & principes priuatorum dominiorum. idcirco à Seruio Tullio rege sancitum est vt in compitalibus, ijs sacerdotes offerrent liba, sed illis sacerdotibus, serui tantum ministri dabantur quod vsque ad tempora Dionysij permansit ita vt eo festo serui quadam temporaria libertate fruantur vt hac humanitate mansuefacti, suos dominos habeant chariores & leuius ferant suæ conditionis acerbitatem, vnde ille libro 4. φυλάττουσι τὸ ἀρχαῖον ἐθισμὸν ἐπὶ τῶν ἱερῶν διὰ τῶν θεραπόντων τοὺς ἥρωας ἱλασκόμενοι καὶ ἅπαν τὸ δοῦλον αὐτῶν ἀφαιροῦντες ἐν ταῖς ἐκείναις ἡμέραις ἵνα τῇ φιλανθρωπίᾳ ταύτῃ τύχης ἧττον βαρυῶνται. Qui ritus inutilis fuisset nisi ij quibus ea sacra celebrabantur domini familiarum fuissent. Hoc enim placabat antiquos dominos apud quos regnabat humanitas & in conseruationem earum rerum tendit quarum auctores & custodes existimabantur. Huic rei fidem faciunt quędam Idola antiquissima breuia admodum vt facilius in Stomacho condi possent: nam potentiorum cadauera condiebantur aromatibus pretiosissimis ęternitatis voto quorum adhuc quædam incorrupta cernuntur intra Ægypti pyramides quę non solum vi salis & aromatum sed etiam sui Laris diuinitate conseruari putabant, adeo vt intra Stomachum conderetur, hunc autem Larem fuisse vnum ex parentibus apparet à forma Idoli quod sepulti speciem habet solo vultu non tecto vt quis sit ex maioribus perspicuum sit: vnum ex his mihi est traditum à viro fide dignissimo qui hoc ex quadam Ægypti pyramide attulit extractũ ex pectore cadaueris adhuc integri: in cuius lateribus adhuc sanguis pridem vetustate siccatus & ater inhæret.

Lares seu heroes sunt primi auctores familiarum quorum festo serui quadam specie libertatis ad breue tempus fruebantur, & cur.

AXIOMATA.

ANTE vrbis fundamenta, designanda sunt loca quibus fana deorum tutelarium sisti debent: ea summus magistratus pontifice præeunte & preces concipiente dedicabat: si Deo publice ascito Romano ritu perinde ac si Deus Romanus fuisset licet eo ritu coleretur quo apud eos

à quibus est ascitus: at Deus Romanus etiam Romano ritu in Solo peregrino consecrari non poterat.

VRBES sunt coloniæ Roma ductæ. Metropolis legem dat suis coloniis quæ ab ea tanquam à quodam principio natæ sunt, idcirco non sunt iura maiestatis penes colonias sed penes metropolim cuius sunt tantum parua quædam simulacra: idque seu factæ sint iniuria cæli aut Dei alicuius premente, seu iussu maiestatis, nam priore casu licet alienari videatur hæc pars populi, tamen ratione religionis aliena non fit: posteriore, nullo modo alienatur quia animo conseruandi aut augendi imperij non alienandi missa est.

VRBIS Appellatio, muris finitur: Romæ, continentibus ædificiis: Agri Romani, à principio, sexto lapide id est sexto miliario quod incipit non à columna vrbis in qua Italiæ viæ terminabantur sed à continentibus ædificiis. Præfectus autem vrbi ab initio vrbem dumtaxat regebat sed postea specialiter ei attributa est iurisdictio totius Italiæ.

IN ijs quæ specialiter tribuuntur, magistratus delegatus intelligitur, ideo Præfectus vrbi extra vrbem imperium non habet sed intra vrbem, quo casu per se ipsum cogitur iudicare non delegare: quia vrbis custodia ei data est. In vrbe autem potest delegare ad crimina extra vrbem iudicanda licet hoc ei sit specialiter tributum. Nam & Præses cui quædam partes meri imperij specialiter attribuuntur, potest ex causa iustæ absentiæ eas mandare: in Præfecto non desideratur absentia: quia potest delegare iudicem propter gra-

uitatem negotiorũ & excellentiam Romæ:quod etiam in causa est vt Romæ per se ipsum iudicare cogatur quum Præses in metropoli ad hoc cogi non possit ex necessitate absuturus, in mero imperio.

NOTIO criminum, est meri imperij pars minor, ideo delegatio iudicis in ijs causis specialiter data est Præfecto vrbi: Proconsuli idem non licet, nulli enim delegare potest quam legato non vt iudicet sed tantum vt cognoscat: in hac autem notione sicut in ciuili delegatus ea potest sine quibus notio exerceri non posset.

DII Tutelares in vrbe sedes habere debent, ne polluantur incursu hostium vel rapiantur: alij extra vrbem: luci autem intra vrbem consecrari possunt, melius extra: luci Manium extra sunt quia sepulcra sunt extra vrbem. Lares autem sunt principes familiarum extincti, viuorum adoratione refulgentes quod curare crederentur eas familias quarum conditores extiterant maiori studio & vi quam quum viuerent.

LARVM quidam pudblice sed semel, quidam priuatim, singulis diebus colebantur: illi, sacrificijs: hi, libationibus epularum quæ ad focum in patella ferebantur quæ libamenta igne consumebantur. Sacra autem à principe familiæ instituta, à successoribus seruari debent: quia est principium illius naturalis vel legitimæ successionis. Sed libertus aut filius emancipatus nouos ritus priuatæ religionis instituere possunt quia nascenti familiæ principium dant.

DIVOS

DIVOS ET OLLOS QVI cœlestes semper habiti colunto: & ollos quos endo cælo merita vocauerunt, Herculem, Liberum, Æsculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum: Ast Olla propter quæ datur homini ascensus in cælum, Mentem, Pietatem, Virtutem, Fidem: earumque Laudum Delubra sunto: nec vlla vitiorum sacra solennia obeunto.

CAPVT IIII.

VI coli debeant præcipit (quum de iis supra egerit qui separatim haberi non possint nec priuatim coli) & primum Dij semper habiti cęlestes. qui nam illi fuerint non satis est exploratum. Nam Lactantius demõstrauit omnes illos quondam homines fuisse, deos postea factos ob vtilitatem quam mortalibus pręstiterunt vel ob potentiam. idem probauit Cedrenus quod & Tullius. 2. de nat. deorum ostendit. idcirco & ratio & origo illorum, ne ethnicis quidem cognita fuit. Cæcilius apud Minutium. *Itaque* (inquit) *quum omniũ gentium de Diis immortalibus quamuis incerta vel ratio vel origo, maneat tamen firma consensio.* Nec immerito apud cultores incerta fuit origo deorum: omnes enim sunt mortui. Octauius aduersus Cæcilium *Similiter vero erga deos quoque maiores nostri, improuidè creduli rudi simplicitate crediderunt dum reges suos colunt religiose, dum defunctos eos desiderant in imaginibus videre, dum gestiunt eorum memorias instantius detinere, sacra facta sunt, quæ fuerant assumpta solatia.* Quod intellexit Tyrius sermone 38. non tamen aperte demonstrauit. καὶ ἕλλωες μὲν θύουσι καὶ ἀνθρώποις ἀγαθοῖς καὶ τιμῶνται μὲν αὐτῶν αἱ ἀρεταὶ, ἀμνημονοῦνται δὲ αἱ συμφοραί. Quasi dicat non adorari mortuos sed illorum virtutem quæ meretur immortalitatem, ideo obliuioni mandari illorum clades, vulnera cædes ne non Dij habeantur, idque confirmari potest ex antiqua templorum ædificatione. Prima enim super sepulcris extructa sunt ita vt nonumquam sepulcra pro delubris accipiãtur. Lycophron. quum ait Diomedem à morte seruatum fuisse quum in ædem Iunonis Hoplosmiæ confugisset vocat eam sepulcrum.

Τύμβος αὐτὸν ἐκσώσῃ μόρου.

Qui Dij colendi.

Qui sint Consentes seu semper habiti cælestes cur eorũ origo incerta.

Vnde Dij gentium.

Dij gẽtiũ mortui & eorũ tẽpla reliquiis imposita vnde nomen religionis.

Ὁπλοσμίαις σφαγαῖσιν ἠυτρεπισμένον.

Vbi Tzetzes ait aras olim vocatas fuisse sepulcra καὶ Δωριεύς φησιν ἐν τῷ περὶ ἀγώνων τοὺς βωμοὺς τάφους καλεῖσθαι. Idem narrat Macallis vrbe Italiæ Philoctheti tamquam immortali Deo sacra fore & templum supra sepulcrum extructum iri.

Ἐν δ' αὖ Μακάλλοις σηκὸν ἔγχωροι μέγαν
Ὑπὲρ τάφου δείμαντες αἰανῆ θεὸν
Λοιβαῖσι κυδανοῦσι καὶ θύσθλοις βοῶν.

Nonius ait templum & sepulcrum dici posse veterum auctoritate, idque ex Virgil. testimonio probat. 4. Æneid.

Præterea fuit in tectis de marmore templum.
Coniugis antiqui.

Ergo templorum origo est à reliquiis mortuorum vt humanum genus à vitæ principio desciscens in tenebras mortis incideret, vbi nihil præter vmbras amplectitur, nihil præter putredinem sapit è cadaueribus exhalantem Clemens Alex. ad Græcos. νεκροὶ ἄρα τέλεον ὄντες, νεκροῖς ὄντως πεπιστευκότες περιέρχεσθε. Vbi ait omnem gẽtilium religionem à sepulcris exordium sumpsisse, πρὸς δὲ καὶ αὐτοὺς ἐξελέγξω νεὼς μὲν εὐφήμως ὀνομαζομένους, τάφους δὲ γενομένους τουτέστι τοὺς τάφους νεὼς ἐπικεκλημένους. Quod ibidem multis confirmat exemplis. Arnobius 6. *Quid? quod ex his templa quæ tholis sunt aureis & sublimibus elata fastigiis auctorum conscriptionibus comprobatur contegere cineres atque ossa & functorum corporum esse sepulturas nonne patet & promptum est aut pro Diis immortalibus mortuos, vos colere, aut inexpiabilem fieri numinibus contumeliam, quorum delubra & templa mortuorum superlata sunt bustis.* Ergo ab inferis huiusce impietatis furor efferbuit, vnde omne malum diffunditur, hinc timor, inde superstitio, vt de iis Diis verum sit quod ait Papinius.

Primus in orbe deos fecit timor.

In auctoramentum huius erroris dæmones circa sepulcra morabantur, ita vt circum busta errarent qui immundo spiritu vexabantur vt est in euangelio, vnde ad auertenda mala votis & precibus circa sepulcra mortuorum oberrantes anus adorabant. Iulianus in Antiochensi. ἀνεχόμενοι μῆνα ἕβδομον τουτονὶ τὸ μὲν εὔχεσθαι πάντως ἀπαλλαγῆναι τοῦ τοσούτου κακοῦ, ταῖς περὶ τοὺς τάφους κυλινδουμέναις γρᾳδίοις συνεχωρήσαμεν. Ethnici verè aiunt Christianos templa eorum vt busta fugere Cæcilius apud Minutium. *Templa vt busta despiciunt, deos despuunt, rident sacra &c.* Non vident se in constitutione sacrorum esse sacrilegos. *Sacrilegij enim magni instar est humi quærere quod in sublimi debeas inuenire.* (inquit ille Christianus apud eundem). Turpissima igitur sunt fundamenta religionis gentilium quæ in reliquiis mortuorum primum posita, nomen illi indidere. Nam religio quasi reliquio dicta est: facilis lapsus ob cognationem vtriusque literæ g. in q. quod ob euphoniam contigit. patet ex eo quod religiosa proprie ad iura

Religiosum per accidens etiam sacrum significas sed per se ad Manes pertinet.

ſepulcrorum pertinent: quamuis enim omnia ſacra etiam ſint religioſa, non tamen per ſe ſed per accidens: at quæ ad Manes pertinent per ſe ſunt religioſa. Feſtus religioſum ac ſacrum eſt vt templa omnia atque ædes quæ etiam ſacratæ dicuntur, at quod per ſe religioſum eſt non vtique ſacrum eſt, vt ſepulcra quod ea non ſacra ſed religioſa ſint. Idem iuriſconſulti tenuere in l. 6. §. religioſum ff. de rer. diuiſ. definentes religioſa per iura ſepulcrorum tot tit. ff. & C. de religioſis vnde in l. 2. ff. de iuſtit. quum de deorum cœleſtium cultu loquitur non ſimpliciter religionem vocat, ſed religionem erga Deum, quæ adiectio fuiſſet inutilis, ſi vox religionis diuino cultui propria fuiſſet, vt viciſſim vox Dei abſolute non pertinet ad Manes ſed ad cœleſtes, ſed cum adiectione qua poſſunt ab his diſtingui, ideoque Dij Manes dicuntur. Itaque omnes Dij gentium etiam conſentes qui ſemper ſunt habiti cœleſtes mortui ſunt. Dij autem ex ſenſu ethnico aut natura ſunt aut facti. fiunt aut meritis aut cauſis. Merita ſunt actiones heroicæ & beneficia virorum illuſtrium quibus humanum genus affectum eſt vt Herculis, Liberi, Æſculapij, Caſtoris, Pollucis, Quirini. Tullius 2. de natura deorum. *Suſcepit autem vita hominum & conſuetudo communis vt beneficiis excellentes viros in cœlum fama & voluntate ſollerent.* Deos immortales, mortalis facit eoſque quaſi è ſepulcris euocatos ad cœlum tollit vt idola ſuæ imaginationis adoret & inuiſa mortis fœditate ſalutis ſuæ myſteria polluat. Ad hæc Octauius. *Denique & antequam commercijs orbis pateret, & antequam gentes ritus ſuos miſcerent, vnaquaque natio conditorem ſuum aut ducem inclitum aut reginam pudicam ſexu ſuo fortiorem aut alicuius muneris vel artis repertorem venerabatur & ciuem bonæ memoriæ, ſic & defunctis præmium & futuris dabatur exemplum: lege Stoicorum ſcripta, vel ſcripta ſapientum, eadem mecum recognoſces ob merita virtutis aut muneris deos habitos. Euhemerus exequitur & eorum natales, patrias, ſepulchra dinumerat & per prouincias monſtrat.* Ariſtotel. 7. Ethic. cap. 1. dubitat vtrum ex homine qui Heroica virtute præditus eſt Deus fieri poſſit, & ait admodum rarum eſſe vt vir diuinus inueniatur: ſi tamen hoc accidit habitum virtutis in eum ſtatum commutari, vt amplius in eo non ſit virtus ſicut homo ferinæ naturę in feram degenerat quod rariſsimum eſt: & vtrumque comparat hac ratione, quod ſicut in Deo non eſt virtus (eſt enim accidens) ſic nec in fera vitium. Herculis ſacra Latini ſuſcepere, eaque Euander Troianis tradidit. Romani ea non tamē tanquam patria per ſucceſsionem accepere licet in familia Potitiorum remanſerint. Virgilius 7. Æneid.

Iamque ſacerdotes primuſque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti flammaſque ferebant.

Plutarch. in quæſt. Rom. quæſt. 18. 59. & 90. Feſtus in voce Potitium. docuit autem ipſemet Hercules quo ritu ſibi diuinos honores tribui vellet ab Italis, non Italo ſed Græco ritu vt appareat ve-

Dij colendi aut natura ſunt aut fiunt meritis & cauſis.

Virtus ex homine Deum facit vitiũ ex homine feram.

Adoratio Herculis quando cœpis.

rum esse quod supradiximus Deum aliunde ascitum non patrio more coli, sed eorum à quibus acceptus est. Dionys. libro 1. de eo loquens θύοντες μὲν ἄζυγα δάμαλιν ἀνὰ πᾶν ἔτος ἀγιστεύοντες τὴν ἱερουργίαν ἔθεσιν ἑλληνικοῖς, Romulus vt dictum est, hoc solum sacrum peregrinum admisit & ritu peregrino vt Hercules ipse docuerat celebrauit. Liuius libro 1. *Sacra Dijs Albano ritu Græco Herculi vt ab Euandro instituta erant fecit.* vnde patet Cæcilium errasse qui apud Strabonem libro 5. vt probaret Romam origine Græcam esse, dixit in ea more patrio sacrificium Græcum Herculi offerri: non enim ritus est patrius sed peregrinus. Liberi autem cultus vbique terrarum est susceptus vbi vini est vsus. Sed post leges 12. tab. quum populus in superstitiones impias effusus noctu coiret sub prætextu liberalium, huius Dei religio repudiata est anno vrbis D.LXVIII. Sp. Posthumio Albino & Q. Martio Philippo Coss. teste Liuio decad. 4. lib. 9. Tertullianus aduersus gentes, *Liberum patrem cum mysteriis suis Consules Senatus auctoritate non modo vrbe sed vniuersa Italia eliminauerunt.* Principium autem huius Dei cultus est à libertate ciuitatum. Nam vt ait Seruius, vrbibus est Deus libertatis. In vino enim est integræ libertatis symbolum. Vnde Marsyas eius minister est in ciuitatibus libertatis iudicium, qui erecta manu testatur vrbi nihil deesse (ait ille). Æsculapius autem ob pestilentiam qua populus laborabat Romam aduectus est sub specie anguis vt docet Valerius libro 1. sed hi omnes sunt asciti ante 12. tab. Æsculapio excepto, de quo postea consilio ex Sibyllinis libris sumpto decretum est vt Epidauro Romam accerseretur Q. Fabio Maximi filio gurgite & D. Iunio Bruto Scæua. Coss. quo anno Æsculapio vnum diem supplicatio habita est. Liuius libro 10. Romæ tamen colebatur. Nam supplicatio ei habita non fuisset nisi simulacrum ei consecratum fuisset, supplicabant enim ad deorum puluinaria, in quibus reclinata Idola residebant. Sed vt tanti morbi tempestas pacaretur non sufficiebat simulacrum ideo visum vt Deus ipse aduocaretur. Non mirum autem si Æsculapius hic inter deos sit prior Castore & Polluce licet ijs prius ædes dedicata sit, quum ille Deus esset antiquior. Nam his mortuis diuini honores sunt habiti, at illi etiam viuenti quod ex oraculo factum est vt est apud Pausaniam in Corinthiacis.

Liberi cultus Romæ susceptus Et postea repudiatus. & erat Deus libertatis

Æsculapius sub specie anguis Romam aduectus ob pestilētiā, licet antea Romæ coleretur cur prior est Castore & Polluce.

Ὦ μέγα χάρμα βροτοῖς βλαστὼν Ἀσκληπιὲ πᾶσιν
Ὃν Φλεγυὶς ἔτικτεν ἐμῇ φιλότητι μιγεῖσα
Ἱμερόεσσα Κορωνὶς ἐνὶ κραναῇ Ἐπιδαύρῳ.

Castor & Polux ante 12. tab. Romæ asciti fuere vt Dionys. scribit libro 6. quod aduersus Latinos pugnantibus Romanis in discrimine grauissimo suppetias tulerint, & hostiles copias penitus fuderint (inquit Valerius libro 1.) hæc victoria Idibus quintilibus contigit, in cuius memoriam eodem die solenne sacrificium illis peragitur. Dionys. ibidem quo die illis ædes vota est. Liuius lib. 2. *Ibi nihil nec diuinæ nec humanæ opis dictator. A. Posthumus prætermittens*

Quando Castor & Pollux sint Romæ adorati & cur.

eadem Castori vouisse fertur. Cur non ait & Polluci quoque qui natura sua immortalis, fratri mortali sortem suæ diuinitatis communicauit. Virgil. 6. Æneid.

Si fratrem Pollux alterna morte redemit
Itque reditque viam toties.

Nimirum religiosus legislator noluit ex fabulis videri veritatem ducere: hoc enim constat esse fratres rerum gestarum monumentis insignes itaque sub nomine Castoris Pollucem comprehendit quum vbicumque coluntur nunquam nisi vnà coniuncti inueniri possint ideo communis est eorum diuinitas & mors. Octauius apud Minutium *Castores alternis moriuntur vt viuant*, vnde fit vt vnus alterum contineat: sic sub nomine Pollucis Castor intelligitur. Vnde quum Horatius de Diis quos merita in cœlum vocauere loquitur, omnes complectitur quos hæc lex excepto Æsculapio.

Hac arte Pollux & vagus Hercules
Innixus, arces attigit igneas

tum paulo post *Hac te merentem Bacche pater tua*
Vexere tigres indocili iugum
Collo trahentes hac Quirinus
Martis equis Acheronta fugit

Idem ode 29. geminum Pollucem vocat Castorem & Pollucem. Iidem visi sunt etiam quum Romani Persen Macedonum regem debellassent. Minutius, *testes equestrium fratrum in lacu sicut ostenderant statua consecrata qui anheli spumantibus equis atque fumantibus de Perse victoriam eadem die qua fecerant nuntiauerunt.* Quirinus autem statim à morte, immortalitate donatus est: vt fundamenta vrbis augustiora reliquis gentibus apparerent: tum vt furor plebis in Senatores extingueretur: sic enim suspicio dilacerati principis oboptimatibus suffusa opinione diuinitatis in religionem conuersa est: Liuius lib. 1. Sane iusta religio Romulum agnouit principem suæ superstitionis qui Amulium eundemque patrem incestum & fratrem occidit. Aliter Octauius apud Minutium *in primis parentibus probata mortalitas, in cæteris ipso ordine successionis influxit, nisi forte post mortem deos fingitis & peierante Proculo Deus Romulus & iuba Mauris volentibus Deus est & Diui cæteri reges qui consecrantur non ad fidem numinis sed honorem emerita potestatis.* Tullius ad hęc hęc indicāt omniū quidem animos immortales esse sed fortium bonorumque diuinos. Hactenus de meritis. Causæ autem sunt illa propter quæ homini datur ascensus in cœlum, vt mens, virtus, pietas, fides. Mens dicitur principium actionum humanarum. Aristot. 5. Met. cap. 1. quæ ad bonū tendūt Plotinus ennead. 6. lib. 8. Nihilque prorsus commune habet cum actionibus corporis ita vt impolluta remaneat & diuina. Aristot. 2. de gener. animal. cap. 3. quum autem Annibal Italiam vastaret, vrbes partim expugnaret, partim insidiis caperet, & fere Romam ipsam violasset, consulti sunt fatales libri in quibus inuentum, votum quod Marti belli

Romuli cultus à morte ipsius & cur institutus.

causæ consecrātur.

ēs cur dea facta & quando.

causa non rite factum de integro atque amplius faciendum esse, & ne amplius in deos quicquam peccaretur per imprudentiam, menti esse vouendam ædem vnam, alteram Veneri Ericynæ quæ luctuosos & tristes ciuium animos ad lætitiam reuocaret: luctus enim conuenit inferis & naturæ cælestium omnino repugnat auctore Virgil. 6. Æneid.

Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
Luctus & vltrices posuere cubilia curæ.

Cur & quãdo veneri Erycinæ data diuinitas.

Veneri autem sacer est risus & iocus lætitiæ indices, quod Horatius 1. Carminum sic ostendit.

Siue tu mauis Ericyna ridens
Quam iocus circumuolat & Cupido.

Vnde Senatus post cladem Cannensem decreuit ne Matronæ vltra trigesimum diem luctus suos extenderẽt vt ab iis sacra Cereris peragi possent. Itaque matres ac filiæ coniugesque ac sorores nuper interfectorum absterslis lacrymis depositisque doloris insignibus candidam induere vestem & aris thura dare coactæ sunt: qua quidem constantia obtinendæ religionis magnus cœlestibus iniectus est rubor vlterius aduersus eam seuiendi gentem, quę ne iniuriarum quidem acerbitate ab eorum cultų absterreri potuerit (inquit Valerius lib. 1.) Et sic vota est ædes Veneri Ericynę à Fabio maximo Dictatore: menti ab Attilio Prætore quia ita erat edictum ex libris fatalibus vt is voueret cuius maximum imperium in ciuitate erat vt auctor est Liuius 22. postea creati sunt viri ædibus illis dedicandis, menti, Octacilius, Veneri Ericynæ Fabius idem, libro 23. ad hæc Ouidius.

Mens quoque numen habet, menti delubra videmus
Vota metu belli perfide Pœne tui.

Qui virtuti ædem cõsecrauit & quando.

M. Marcellus autem virtuti ædem vouit quum ad Clastidium viridomarum Gallorum regem in acie sua manu occidisset & ingentem exercitum cum paucis militibus fudisset. Hanc filius eius M. Marcellius septimo decimo anno postquam à patre eius primo Consulatu vota fuerat dedicauit eodem auctore: virtutem honorémque eodem cella voluit adorari quod Pontificum Collegium impediuit futurum enim si quid prodigij accidisset in ea ne dignosceretur vtri rem diuinam fieri oporteret, vt ait Valerius libro 1. quo indignatus honori ædem separatim dedicauit prope virtutis templum vt gloriam æternam comitem virtuti adiungeret. Virtus autem hic accipitur pro præstantia in re militari; hac enim imperium partum conseruari & augeri & sic antiqui virtutis nomẽ vsurpabant. Plutarch. in vita Coriol. ὅλως μὲν οὖν ἐν τοῖς τότε χρόνοις ἡ Ῥώμη μάλιστα τῆς ἀρετῆς τὸ περὶ τὰς πολεμικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἐκύδαινε πράξεις, καὶ ἐμαρτυρεῖτο τὴν ἀρετὴν ὑπ' αὐτῆς ἑνὶ τῷ τῆς ἀνδρείας ὀνόματι προσαγορεύεσθαι καὶ τοῦτο τοῦ γένους ὄνομα κοινὸν ὑπάρχειν ᾧ τὴν ἀνδρείαν ἰδίᾳ καλοῦσι. Itaque quũ virtus pro vi bellica sumatur etiã in improbum & iniustũ cadere potest

Virtus olim pro fortitudine in bello.

Ennius apud Noniũ melius est virtute ius, nã sæpe virtute mali nascuntur ius atque æquum se à malis sperni procul. Ergo id virtutis absolutæ nomen & gloriam obtinebat quod imperium poterat propagare, licet à vera virtute quæ est iustitia alienum sit. quid enim iniustius quam ex vicinorum sanguine & exitio sibi imperium protrahere? In eadẽ significatione vox hæc ab antiquis Græcis accipiebatur. Homerus Ἰλιάδ. Υ

Ζεὺς δ' ἀρετὴν ἄνδρεσσιν ὀφέλλει τε μινύθει τε.

Vbi Eustathius. ἢ τὴν ἀνδρίαν ἢ τὴν ἀρχικὴν ἐξουσίαν. Pietati ædẽ Rotructam fuisse notum est ex Plinio libro 17. cap. 36. Festus. *Ædem ab Acilio consecratam aiunt eo loco quo quondam mulier habitauerat quæ patrem suum inclusum carcere mammis suis clam aluerit, ob hoc factum impunitas ei concessa est.* Vnde patet à quo & qua causa huic numini dedicata sit ædes. fides autem est firmamentum iustitiæ quæ semel violata (vt virgo) non potest restitui. vnde P. Syrus.

Pietas cur & à quo consecrata.

Fides vt anima vnde abiit numquam redit.

Similis cordi in quo est vitæ principium quod vel tantillum vulneratum extinguitur. Nobilissima virgo temerata, tot gentes perdidit, principes & ciuitates, culta & obseruata Romanum imperium sustentauit & auxit, receptis in fidem publicam tot populis, vrbibus, regibus, qui gladiis Romanorum occumbere maluissent quam (si fuissent perfidi) perfidiam illorum experiri. Sit ergo dea in cuius tutela humanæ salutis pignus est, vt ait Valerius libro 6. qua deficiente melius esset, inter deserta Lybiæ vitam trahere aut cum leonibus versari aut dormire cum serpentibus quam inter perfidos consistere. Phalaris Polluci. πίστιν γὰρ οὔτε παρ' ἄλλοις πιστὴν οὔτε ἐν φίλοις βεβαίαν εὗρον· διὸ πάντα πολυτρόπως ἐπιγνοὺς ἐν Λιβύῃ τὴν ἀοίκητον ἐρημίαν τοῦ μετ' ἀνθρώπων βίου αἱρετωτέραν ὑπολαμβάνω καὶ τὰ θηρόβατα νομάδων ἐνδιαιτήματα, μᾶλλον γὰρ ἐμπελασθεὶς λέουσιν ἀκινδύνως συναυλισαίμην ἂν καὶ συνευνηθείην ἑρπετοῖς πᾶσιν ἢ τοῖς νῦν οὖσιν ἀνθρώποις. Numa ædem fidei consecrauit Plutar. in Numa. Liuius 1. *Soli fidei solenne instituit, ad hoc sacrarium flamines, curru arcuato vehi iussit manuque ad digitos vsque inuoluta rem diuinam facere significantes fidem tutandam sedemque eius in dextris sacratam esse.* currus autem arcuatus cœli symbolum est quod fornicis instar constructum cursu circulari voluitur, ostendens fidem deam esse cœlestem. Numa ciues suos naturali æquitate assuefacere voluit, quũ maxime conueniat fidẽ eorum seruari quæ placuere l. 1. ff. de pact. l. 1. ff. de constit. pec. idcirco eam in contractibus necessariam duxit. ἧς οὔτε μεῖζον οὔτε ἱερώτερον πάθος ἀνθρώποις οὐδὲν. Nihil maius nihil inter homines sanctius (inquit Dionys.) in iis quæ sola fide contrahentium constabant. nam eæ conuentiones quæ testium præsentia nitebantur, pudore consciorum conseruabantur, vnde idem. ὁρῶν γὰρ ὅτι τῶν συμβολαίων τὰ μὲν ἐν φανερῷ καὶ μετὰ μαρτύρων πραττόμενα ἡ τῶν συνόντων αἰδὼς φυλάττει καὶ σπάνιοί τινές εἰσιν οἱ περὶ ταῦτα ἀδικοῦ·

Fides quid & à quo & cur adorata.

Fide nihil sanctius inter homines in quibus est necessaria.

Iurisiurãdi anima est fides.

τις, τὰ δὲ ἀμάρτυρα πολλῷ πλείω τῶν ἑτέρων ὄντα, μίαν ἔχει φυλακὴν τὴν τῶν συμβαλόντων πίστιν, περὶ ταύτην ᾤετο δεῖν σπουδάσαι παντὸς ἄλλου μάλιστα καὶ ποιῆσαι θείων σεβασμῶν ἀξίαν. Quare apud Ægyptios in caulis quæ ſcripto nõ poterant terminari, iuſiurandũ cuius anima eſt fides, vim ſolutionis habebat. abſurdũ enim eſt nõ credere ei in iureiurãdo cui in contrahẽdo creditũ eſt vt ſine ſcriptura ſine teſte pecunia mutua daretur. Diodorus libro 1. νόμοι παρεσκεύασι τοὺς μὲν ἀσύγγραφα δανεισαμένους ἂν μὴ φάσκωσιν ὀφείλειν ὀμόσαντας ἀπολύεσθαι τοῦ δανείου tum paulo poſt ἄδικον ἔκρινεν εἶναι τοὺς χωρὶς ὅρκου πιστευθέντας περὶ τῶν αὐτῶν συμβολαίων ὀμόσαντας μὴ τυγχάνειν πίστεως. Quod licet apud Ro-

Iurato creditur: sed apud Rom. in periurium non inquiritur: Secus apud Aegypt.

manos obſeruatum fuerit vt iureiurando neceſſario liberaretur l. 1. C. de reb. cred. tamen ſanctius & tutius erat iuſiurandum apud Ægyptios, nam ſi periurium compertum fuiſſet apud eos, capitali pœna expiabatur violata religio: at apud Romanos contempta religio Dei, Deum habebat vltorem l. 2. C. eodem. Sed tempore Numæ Sanctiſſimũ erat quaſi ſacrarium conuentionum inter homines ſeu priuatim ſeu publice conciperentur. ita vt cuiuſque fides maximum eſſet iuſiurandum Dionyſ. ibidem, οὕτω γὰρ ὁσιῶ σεβαστόν τι πρᾶγμα καὶ ἀμίαντον νενόμισται τὸ πιστὸν, ὥστε ὅρκου τε μέγιστον γενέσθαι τὴν ἰδίαν ἑκάστῳ πίστιν καὶ μαρτυρίας συμπάσης ἰσχυρότερον. id enim in more poſitum erat apud eos vt deſtricto gladio per fidem bonam ſanctiſſimum iurarent iuſiurandum, idem libro 9. ταῦτα εἰπὼν καὶ τὸ ξίφος ἀνατείνας ὤμοσε τὸν ἐπιχώριον τε Ῥωμαίοις καὶ κράτιστον ὅρκον τὴν ἀγαθὴν ἑαυτοῦ πίστιν. Quid mi-

Cur in Cod. Iungitur creditum iureiurando in Pandect. secus.

rum ergo ſi Tribonianus in Codice titulum de rebus creditis cum iureiurando coniunxit? Crediti enim nomine contractus omnes comprehenduntur quos alienam fidem ſecuti inſtituimus l. 1. ff. eod. quia fide religionis fides crediti conſeruatur aut deciditur: & recte poſt titulũ de religioſis ſubiecit titulum de iureiurando vt timore diuinitatis infernæ iuſiur. conſecretur licet per ſuperos iurent homines vindicta tamen ab inferis expectanda, hoc docet Pindarus olymp. oda 2. Sed cur in Pandectis alium ordinem Tribonianus contexuit in quibus poſt religioſa ſequuntur credita quibus iuſiurandum ſeparatim ſupponitur? quia antequã Iouem vocemus in partem noſtrarum controuerſiarum humanæ fidei firmamenta tentanda ſunt. quod tamen in Codice ſeruatum non eſt in quo ciuilium negotiorum ſeries non ita exacte perpenditur, ſed potius naturæ cuius lege religio erga Deum ante omnia debet conſtitui. Ex his pendet origo iuriſiurandi neceſſarij & iu-

Iusiur. necessarium & iudiciale.

dicialis. In controuerſiis enim quæ ex conuentionibus oriuntur quæ pudore teſtium non ſuſtinentur vni ex partibus affirmanti in iure, credebatur ſi altera in id conſenſiſſet d. l. 1. C. de reb. cred. quinetiam parte altera inuita id poterat fieri iudice deferente inopia probationum l. in bonæ C. eod. non defectu. Eo enim caſu nullæ ſunt partes iudicis in deferendo iureiurando qui debet reum

abſoluere

absoluere l. qui accusare C. de edendo. ad hæc Dionys. libro 2. καὶ ὁπότε ὑπὲρ ἀμαρτύρου συναλλάγματος ἀμφίλογόν τι γένοιτο ἑνὶ πρὸς ἕνα ἡ διαιροῦσα τὸ νεῖκος καὶ περαιτέρω χωρεῖν οὐκ ἐῶσα τὰς φιλονεικίας ἡ θατέρου τῶν διαδικαζομένων αὐτῶν ἦν ἄντε ἀρχαὶ καὶ τὰ δικαστήρια τὰ πλεῖστα τῶν ἀμφισβητημάτων τοῖς ἐκ τῆς πίστεως ὅρκοις διῄτων, hæc est vis fidei quę in omnibus infusa negotiis velut anima corpori motum singulis partibus congruentem insinuat. Prȩterea huius beneficio consilia publica teguntur. quod non parum ponderis habet in Rep. vnde Minotauri effigies inter signa militaria est quod non minus occulta esse debent consilia ducum quam fuit domicilium eius labyrinthus (inquit Festus) idcirco renunciatores consilij publici non secus ac transfugæ aut viui exuruntur aut furca suspenduntur l. si quis aliquid ff. de pœnis. apud Ægyptios lingua iis excidebatur, vt ea parte pœnas darent qua deliquerant. Diodorus libro 1. ijs causis adductus Numa fidem consecrauit quæ quum reparari non possit si semel deflorata fuerit & tanti sit in Rep. momenti merito in cœlum sublata est vt humano scelere tangi & inquinari non posset. Iubetur autem hoc capite delubra esse earum laudum quod nō huc pertinet vt non illis causis sed earum gloriæ ædes extruantur sed iisdem rebus quas enumerauit. Voluit enim vna voce plures significationes includere cui rei apta est hæc vox laudis quæ generali nomine virtutem significat. Virgil. 1. Æneid.

Fides tegit consiliū publicum.

Primam merui qui laude coronam.

Laudum vox quid significat.

Id est virtute propria, non potuit dici earum virtutum quia iam nomen virtutis hic vsurpatum fuerat non determinata specie. igitur non tantum hæc coli iubentur sacrificijs sed & delubris honorare vt omnium oculis obuersentur vt illa qui habeant (habent autem omnes boni) deos ipsos in animis suis collocatos putent (inquit Tullius) multo doctius Manilius reddit rationem qua virtutes adorari iubentur libro 2. Astronom.

Et qua cuique Deo rerum Natura dicauit
Quum diuina dedit magnis virtutibus ora.
Condidit & varios sacro sub nomine mores
Pondus vti rebus persona imponere possit.

Sequitur prohibitio sacrorum solemnium quæ primum à Romulo sancita est, postea à Numa confirmatam fuisse refert Dionysius, ne vitiis diuinus honos tribueretur. Apud quasdam gentes vitiis sacra offerebantur vt apud Athenienses contumeliæ & impudentiæ vt Tullius testatur: apud Lacedæmonios, timori & morti vt metu & mortis supplicio mali ciues continerentur vel de medio tollerentur. Plutar. in Agide & Cleomene, hæc tamen Romæ coli prohibentur vbi virtutes illis contrariæ coluntur. Quod tamen non est obseruatum: nam etiam rebus malis diuinos honores dederunt vt febri, cuius ara in Palatio, & malæ fortunæ exquiliis vt Tullius asserit. Idem 2. de nat. Deo. *quo ex genere cupiditatis & volup-*

Vitia prohibētur adorari Romanis sicut.

tatis & libentinæ Veneris vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum & non naturalium. Octauius apud Minutium. *pauorem coluit hostilius atque pallorem, mox à nescio quo febris dedicata: hæc alumna vrbis istius superstitio & malas valetudines: sane & Acca Larentia & Flora nutrices propudiosæ inter morbos Romanorum & deos computandæ.* Plinius 2. hanc huiusce rei rationem reddit adorari vitia vt consecratione sui, placarentur. Gadibus ara paupertati erat extructa vt placari posset teste Eustathio in Dionysium de situ orbis. Priuationi non tantum substantiam appingunt sed omnis substantiæ summum principium quod diuinitati semper inest. Sic sub specie pietatis impietatem venerantur, & placant quod irritari non potest seu potius quod non est nisi in subiecto in quo tamquam prædo crudelissime grassatur & seuissime hospitem lacerat ita vt vnum misere pereat nimirum homo, alterum redigatur ad non ens.

Vitia postea consecrata & cur.

O curuæ in terras animæ & cælestium inanes.

AXIOMATA.

DEVS aut est, aut nascitur, aut fit: est verus quem nos adoramus: nascitur aut fit apud paganos, & hi sunt homines, aut nihil: nascitur vt Apollo ex Ioue. fit aut meritis, aut causis. merita sunt beneficia quibus humanum genus ab homine affectum est: causæ sunt virtutes ex quibus illa beneficia procedunt.

OMNES Dij gentium dæmones sunt sed in speciē eis nomina mortuorum sunt indita, adeo vt omnes facti sint: iis primum fana sunt extructa super reliquias, vnde nomen religionis emanauit, ideo quod ad reliquias pertinet per se religiosum est. Raro autem fit ex homine Deus vel belua, quod si fiat id summa virtute vel vitio summo contingit, quo casu non est amplius in eo virtus vel vitium.

HERCVLIS sacra Troianis ab Euandro data, sunt à quibus ad quandam Romanorum familiam successiue defluxerunt sed publice sub græco

ritu recepta ſunt. Liberi religio ab iiſdem repudiata eſt: is Deus eſt libertatis. Aeſculapij diuinitas ſub anguis ſpecie latens Romam aducta eſt ob peſtilentiam, licet antea Romæ coleretur. Caſtor & Pollux aſciti ſunt quod copiis Romanis laborantibus opem tulerint. Romulus autem Deus factus eſt, vt initia vrbis eſſent auguſtiora: tum vt ſub ſpecie huius honoris, animi populi placarentur exacerbati ob ſuſpicionem dilacerati principis.

PIETAS, mens, virtus, fides, deæ ſunt factæ: pietas ob filiæ erga patrem officium, quo eum in carcere lactauit. mens quia eſt principium rerum humanarum ad bonum finem tendentium. virtus bellica quia auget & conſeruat imperium. fides quia eſt naturale firmamentum rerum gerendarum tam publice quam priuatim: hæc vt actiones humanæ diuinitate ſacratæ pondus habeant inter homines. vitia autem coli prohibentur quia his ſunt contraria, ſed tamen ea adorauere quaſi ſint, & aliquid per ſe poſſint.

IVSIVRANDVM per fidem ſanctiſſimum eſt: iudex autem parti iuſiur. deferebat vbi non liquebat ſed ſi nullæ eſſent probationes, reum abſoluebat: ſed ſi pars parti ex cõſenſu deferret in iudicio, controuerſia eo modo decidebatur: Præterea intereſt etiam fidem coli ne ſecreta publici conſilij euulgentur.

FERIIS IVRGIA AMOVENTO: easque in famulis, operibus patratis habento: itaque vt cadat in annuis amfractibus descriptum esto. Certasque fruges, certasque Baccas sacerdotes publice libanto: hoc certis sacrificiis ac diebus. Itemque ad illos dies vbertatem lactis, fæturæque seruanto. Idque ne committi poßit, ad eam rem & rationem cursus annuos, sacerdotes finiunto.

CAP. V.

Feriæ partẽ sacrorum faciunt & deorũ Maiestati hominũque necessitati seruiunt.

ÆC lex Platonis opinioni consentit libro 12. de legibus & tamen Romani iuris est. Quænam sint species feriarum docet Macrob. 1. Satur. hę inter sacra publica censentur. Plinius libro 27. cap. 7. *Præterea sacris Pop. Rom. celebrata peculiariter si quidem latinarum feriis quadrigæ certant in Capitolio victorque absinthium bibit.* Cæterum hic maxime de iis agitur quæ vt ait Festus statæ appellantur quod certo statuoque die obseruarentur: alioqui frustra iuberet lex vt in annuis amfractibus descriptæ sint: hic tamen non remouentur aliæ quia etiam in his idem obseruatur. hi dies licet deorum causa sint constituti: prima enim causa est adoratio qua Deum agnoscimus, hominum tamen necessitati seruiunt, neque enim in cultum diuini numinis incumbere possunt suis addicti laboribus. Vnde mos vetus vt sedentes adorarent vt quiete corporis animus alleuatus ad cœlum facilius euolet: & capite velato ne rerum imaginibus extrinsecus oblatis illectus aut perturbatus alio traducatur Propertius. libro 2.

Mos adorandi.

Ante, tuosque pedes illa ipsa adoperta sedebit
Narrabitque sedens longa pericla sua.

Deinde quum sit rerum omnium vicissitudo necesse est quietem labori succedere. Plinius libro 17. cap. 23. *nihil est in opere natura quod non exemplo dierum noctiumque aliquas vices feriarum velit.* Nec mirum si hic vult etiam famulis otium indulgere vt & Deum agnoscant & à laboribus respirent quum bruta ipsa alioquin sub opere ipso fathiscerent. Ouidius.

Cernis vt in duris, (& quid boue firmius) aruis
Fortia taurorum corpora frangat opus.

Bruta cum homine feriãtur.

Idcirco bruta etiam ipsa feriantur.

Ludit herboso pecus omne campo
Quum tibi noua redeunt Decembres
Festus in pratis vacat otioso
Cum boue pagus.

Inquit Horatius 3. Carm. oda. 18. Consualibus quæ in honorem Neptuni agebantur, equi muli & asini feriati floribus coronabantur vt auctor est Dionys. libro 1. formica quamuis æstate laboriosa tamen die septimo quiescit parens legi sui creatoris: & die tricesimo mensis Tzetzes in Hesiod. ἐν σαββάτῳ καὶ λ τοῦ μηνὸς τῆς σελήνης οὐκ ἐργάζεται. Nouit hominem Cato qui apud Gellium 11. cap. 2. *vita humana* (inquit) *vti ferrum est: nam si exerceas conteritur si secus rubigine consumitur.* Exercitatio aliquoties intermissa rubiginem impedit & quasi vicaria successione laboris & ocij vitam fouet & reparat. ad hæc Minutius. *Quid tenebrarum & luminis dicam recursantes vices vt sit nobis operis & quietis alterna reparatio.* Denique dies Deo consecrati sancti esse debent ita vt puri ab opere humano præstentur, ne quid labis ex colluuie actionum mortalium contractæ præsentem diuinitatem auertat. Quamobrem feriis iurgia præcipit amoueri Ouidius.

Prospera lux oritur linguis animisque fauete
Nunc dicenda bono sunt bona verba die.
Lite vacent aures, insanaque protinus absint
Iurgia, differ opus liuida turba tuum.

Prohibentur liberi lites mouere, aut exercere & operari: serui tantum operari: quia cum seruo nullum est iudicium nisi certis ex causis quę exprimuntur in l. vix certis ff. de iudiciis. Festus. *Præclamatores dicuntur qui flaminibus, Diali, Quirinali, Martiali antecedentes exclamant feriis publicis vt homines abstineant se opere: quia his opus facientem videre religiosum est.* Homines (inquit) non ciues tantum vt liberos & seruos comprehendat: publicis ait feriis non gentilibus, quæ sunt familiarum propriæ, aut singulorum, vt natalium, fulgurúmque priuatim susceptorum: item funerum & expiationum quod autem ait hæc lex operibus patratis non significat vt perfecto pristino opere famuli cessent: sibi enim non posset constare, sed vt necessaria tantum ad vsum familiæ illius diei peragantur: ita vt nihil amplius patrandum sit: licuit enim diebus festis quædam exercere.

Serui ab opere cessent liberi & ob opere & à lite.

Feriis agi fas est quæ sunt ex necessitate aut ad cultum deorum pertinent.

Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas & iura sinunt: riuos deducere nulla
Relligio vetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias auibus moliri, incendere vepres.
(inquit Virgilius 4. Georg.)

Scæuola Consultus quid feriis agi liceret, respondit quod prætermissum noceret. Idque non polluit ferias qui opus vel ad deos pertinens, sacrorumue causa fecisset vel aliquid ad vrgentem vitę vtilitatem aut necessitatem actitasset: Macrob. Satur. 1. cap. 16. vnde

famuli operibus patratis quæ necessitati familiæ seruiunt otiantur. Pontifices die feriato quum ad sacrificia accedunt edicere solent hoc agite Plutarch. quæst. Rom. quæst. 28. hic patet non agi de nundinis quamuis etiam feriæ dicantur quibus cessatur tantum ab opere rustico non ab aliis negotiis. Nam eæ in lites quoque disceptandas, ab origine constitutæ sunt etiam ante 12. tab. Dionys. Halic. libro 7. ἐν ταύταις συνιόντες ἐκ τῶν ἀγρῶν οἱ δημοτικοὶ εἰς τὴν πόλιν τάς τε ἀμείψεις ἐποιοῦντο τῶν ὠνίων καὶ τὰς δίκας παρ' ἀλλήλων ἐλάμβανον. Deinde quum lex ista nihil nominatim de nundinis cauerit, iubetur tamen 12. tabulis ius dici nundinis vt in tertio libro huius operis poterit ostendi vbi debitores trinis nundinis ad Prætorem in Comitium producuntur. Idque merito. quum enim rustici nisi nono die ab opere agresti cessarent alio die non poterat iis ius dici. idcirco nonus ille dies à Romulo teste Dionysio institutus est vt noua scita, decreta, Sctã, nouæ leges frequentiore populo referrentur & cognoscerentur: tum vt commercia exercerentur. Deinde vt ius diceretur & rusticis & aduersus eos quod vt facilius fieret vnus dies præter nonum iis concedebatur vt in vrbem sese reciperent, septem enim diebus in laborem agri contendebant. idem, ibidem, τὰς δὲ μεταξὺ τῶν ἀγορῶν ἑπτὰ ἡμέρας αὐτουργοί τε ὄντες οἱ πολλοὶ καὶ πένητες ἐν τοῖς ἀγροῖς διέτριβον. hoc moribus populi est immutatum ita vt nundinæ fierent nefastæ: Festus *nundinas feriarum diem esse voluerunt antiqui vt rustici conuenirent mercandi vendendique causa, eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi interpellarentur nundinatores*, cum populo agitur quum aliquid illius suffragiis impetrandum est: at lege agitur apud magistratum penes quem est legis actio. quamuis autem diebus comitialibus cum populo agi & lege possit, fastis tamen lege tantum agi potest non cum populo Macrob. ibidem hinc patet omnem comitialem fastum esse sed non è contra, vnde explicatur Tullius de prouinciis consularib. vbi ait non omnibus fastis legem ferri licere, id est, inter dies fastos quosdam esse quibus lege tantum agi licebat iisque non licere legem ferri: alios vero quibus non tantum lege agi licet sed & cum populo, iisque legem ferri posse. Ergo nundinæ non sunt comitiales nec fastę sed nefastæ: quum enim paulatim populi multitudo in immensum cresceret & imperium eius augeretur, non sufficiebat tot tantisque negotiis Reip. totius populi suffragio constituendis & commerciis & iudiciis tam lege quam comitio disceptandis vnus dies ideo cum populo agi non potuit. Cur ergo vt nefastum diem ostenderet Festus dixit cum populo non agi? quia quum lege agitur apud Prætorem licet ad populum prouocare quo casu cum populo est agendũ. Sed postea lege Hortensia sancitũ est vt lege agere liceret: vnde nundinæ fastæ factæ sunt vt rustici qui nundinandi causa in vrbẽ veniebant lites cõponerent. Macrob. ibid. (& sic lex regia partim in integrum est restituta) an & cum populo agi fas fuit? non

Lege regia primum nundinis ab opere rustico cessabatur sed lites rusticorum disceptabantur & commerciũ exercebatur quod 12. tab. confirmatũ est.

Nundinæ nono erant die: nam septem dies erãt in opere rustico vnus dabatur vt in vrbem conuenirent, nonus erat nundinarum isque comitialis.

More Romano lex regia est sublata ad hoc vt cessarent ab litibus: & sic nũdinæ nefastæ factæ sunt remansit tamen commercium.

Differentia inter lege agere & cum populo: inter fastum & comitialem.

Lex Hortensia fecit nundinarum diem fastum.

videtur: quia die fasto cum populo agere nefas erat sed tantũ lege: nefasto neutrum licuit. comitiali, vtrumque, quid tam varie? dies fastus iuridicũdo datus est: dies comitialis, etiam populo cogendo: sic accipi debet quod Iulius Cæsar post legem Hortensiam scripsit nundinis cum populo agi non posse, nec haberi comitia. Nam licuit lege agere ex eadem lege Hortensia non cum populo. Quod non aduertit Macrob. igitur ea lege licuit cum rusticis lege agere, postes tamẽ vt morem sustulit sic more quasi talione perempta est. Nam eo iure vti cœpit Pop.Rom. vt nundinatores interpellari non possint priuati debiti causa l. vnica Cod. de nund. secus in publico l. 3. §. vlt ff. de feriis: licet speciali priuilegio Constantinus hoc indulsit veteranis. neque tamen lex Hortensia sine iusta causa lata est, nec sine ratione demum extincta. Nam sub Hortensio nundinæ non erant vnius diei sed plurium: quod pôtest argui longe post illam legem l. qui certarum ff. de verb. oblig. idcirco diuersa genera negotiorum expediri poterant & in hac ratione positum est legis Hortensiæ fundamentum. Sed quum priuatis illis controuersiis ius publicum interturbari videretur visum est pauci temporis adiectione non tolli quod gratia Reip. constitutum erat, eoque maxime quod tempus illud additum fuisset communis commercij gratia non commoditatis singulorum ius commercij publicum est, ius cogendi debitores priuatum, quia est actio. ideoque illud non debet ab hoc intercipi. patet ex iis quæ dicta sunt lege regia diem nundinarum comitialem fuisse, deinde more nefastum postea lege Hortensia fastum, postremo nefastum idcirco quamuis Licinianus dicat nundinas, Iouis esse ferias tamen, festum, diem non faciunt: hic autem de feriis cum festo loquitur. qui dies describuntur in annuis amfractibus vt descripti, quot annis per circuitum reuolutis, eodem tempore semper obseruentur, cursus autem annui finiuntur à sacerdotibus prout à Numa terminus anni constitutus est. is enim temporum ordinem composuit ad cursum Lunæ qui 354. cum triente, sol autem cursum perficit diebus 365. cum quadrante, animaduertit ex lunari ad solarem deesse vndecim dies quos geminatos & ad 22. reductos altero quoque anno interkalabat teste Plutarc. in eius vita quod vt facilius intelligatur tenendum est Romuli annum Lunæ mensura definitum imperfectum fuisse, eo quod licet 12. mensibus constaret, non tamen implebat numerum solis quum luna singulis mensibus tricenos dies non expleret: quod docet Liuius libro 1. vbi de anno à Numa constituto loquitur *Atque omnium primum ad cursum Lunæ, in duodecim menses describit annum quem, quia tricenos dies singulis mensibus Luna non explet, desuntque dies solido anno qui solstitiali circumagitur orbe, interkalares menses interponendo ita dispensauit vt vicesimo quarto quoque anno ad metam eamdem solis vnde orsi essent plenis annorum omnium spatiis dies congruerent.* Ait hic menses interkalari, cur non ait & dies, quum eo tempore sex dies interponerentur? quia illi dies accrescebant

Lex Hortẽsia more sublata & cur.

Annus Romuli.

Annus Numæ.

mensi interkalari vt ab eo separari non deberent quum eius partem facerent: Ergo si separatim tempora accipiantur, habent & dies & menses interkalares. Ex eo autem quod ait Liuius videtur in anno 12. menses ante Numan non fuisse. Verum licet à Numa annus descriptus sit in 12.menses ad cursum Lunæ,non sequitur ante Numam non fuisse descriptum in totidem partes,sed non in eodem ordine nec eadem mensura partium. Macrob. lib. 1. Satur. cap. 13. scribit Numam accepisse hanc anni constitutionem à Græcis qui annum ex Lunæ cursu metientes, & sic eum componentes ex 354. diebus vt singulis annis deessent dies vndecim, octauo quoque anno nonaginta dies interkalabant, ex quibus tres menses 30. dierum constituere ita vt singulis octenniis ad cursum solis integrum tempora redigantur. Nam octies vndecim faciũt octoginta octo adde octo annorum octo quadrãtes efficiuntur duo integri dies qui additi superiori numero nonaginta faciũt:hoc non apud omnes Græcos(vt infra ex olympiade patebit)sed quamdam Græciæ regionẽ obseruabatur.quæ anni dimensio optime cõgruit cum dispositione Numæ qui quamuis non impleret integrum cursum octauo quoque sed vigesimo quarto,nihilominus vtrũque in idẽ recidit: quæ enim est proportio trium mensiũ ad octo annos eadem est nouem mensium ad viginti quatuor, nimirum tripla. igitur nihil videbatur interesse vtrum quarto anno, vnus dies, an octauo, duo, an vigesimo quarto sex interponantur, quum eadem sit vtrobique proportio. vere tamen intererat. tam magnum enim spatium quod interkalationi constitutum erat, præterita tempora imperfectiora relinquebat: idcirco regibus exactis cœpere dies interkalari singulis quadrienniis. & hoc rectius. Nam excessus solis supra Lunam est dierum vndecim cum quadrante. Itaque quum Mercedonius interkalatur primo biennio est 22. dierum cum semisse, altero biennio est 23. quia quatuor quadrantes seu duo semisses, vnum integrum efficiunt. Februarius autem est 28. reliqui menses à Numa impari numero definiti 29. aut 31. vt paritas euitaretur quæ superis inuisa est: qui numerus non est datus Februario:quia Manibus sacer est teste Macrobio. igitur menses erant tredecim anno embolimæo: at altero tantum 12. quorum postremus erat Februarius, ex quo fiebat interkalatio, tumque ex eo quinque postremi demebantur dies vt superessent in eo 23. Varro libro 5. de ling.lat. *terminalia* (inquit) *quod is dies anni postremus constitutus. duodecimus enim mensis fuit Februarius & quum inter kalatur inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.* Vnde patet Terminalia extremo die anni celebrari nimirum vicesimo tertio si dies vnus interkalandus esset alioqui vicesimus secundus erat vltimus anni tumque sex dies demere oportebat primo scilicet biennio: nec dempti illi dies euanescebant sed elapso Mercedonio cuius kalendæ vicesimo tertio Februarij erant subiungebantur ne scilicet annus in interkalationẽ desineret. Nam interkalatio

Annus Græcorum.

Sub statu regio incertum erat tempus interkalationis sed regibus exactis cœpit singulis quadrienniis interkalari.

Ex excessu Solis supra Lunam fiunt vndecim dies & quadrans qui geminati faciunt 22. dies & semissem primo biennio vnde constat Mercedonius.

Quando terminalia celebrabantur.

latio eſt argumentum imperfectionis ideo dies omnis interkalaris infauſtus habebatur teſtibus Ammiano & Macrobio: tum vt annus duodecimo menſe qui verus & legitimus eſt finiretur non interkalari qui additus eſt & ex aliorum imperfectione compoſitus. Macrobius *Romani* (inquit) *non confecto Februario ſed poſt viceſimum tertium diem interkalabant terminalibus ſcilicet iam peractis: deinde reliquos Februarij menſis dies qui erant quinque, poſt interkalationẽ ſubiungebant credo vetere religionis ſuæ more vt Februarium, omnino Martius ſequeretur.* Si tamen conſideretur primum biennium quo Mercedonius interpoſitus eſt Terminalia erant die 22. qui vltimus erat Februarij ex primo biennio: ideo ſex principio dempti ſunt de menſe quod poſtea non amplius contigit. igitur accipiamus Terminalia vltimumque diem Februarij die 23. & ſemper dies quinque ex eo ſubduci. Sed quoniam interkalatio aliquando omittebatur tantum erat adiiciendum Februario quantum interkalationis omiſſum fuerat: itaque anno ab vrbe condita 584. Q. Martio Philippo iterum & Q. Seruilio Cæpione Coſſ. Mercedonius cœpit die 26. Februarij qui tamen habetur pro 24. quia duo iſti dies embolimi attribuuntur Terminalibus vt infra oſtendo ex ſententia Q. Mucij quod ita Liuius oſtendit, libro 3. decad. 5. *Hoc anno interkalatum eſt: tertio die poſt Terminalia kalendæ interkalares fuere,* tunc igitur prætermiſſa fuerat duorum quadrienniorum interkalatio vt ad 23. duo adiiciantur: ſequitur ergo vt exacto Mercedonio perinde quinque dies reſtituantur Februario ac ſi Kalendę interkalares 24. die ſucceſſiſſent. Dies ergo Februarij non augentur & manet ſemper 28. dierum quia ſemper quinque ſubiiciuntur poſt Mercedonium. Sed ex iis videtur Februarium conſtare diebus 50. ad minus, ei adiecto Mercedonio. Nam vt ex Varrone oſtendi Mercedonius interkalabatur Februario & ſic partem eius conſtituebat & hoc etiam ratio conuincere videtur quam adduximus annum deſinere in Februarium. At qui in hac anni conſtitutione quænam eſſet menſium reliquorum, ad Februarium proportio? Plutarchus etiam teſtatur hunc menſem in Februario interkalatum fuiſſe cum numero 22. dierum, ſic enim ſcribit in Numa ἐπήγαγε γὰρ ἐνιαυτὸν ἐπὶ τῷ φεβρουαρίῳ μῆνα τὸν ἐμβόλιμον ὑπὸ Ῥωμαίων Μερκηδῖνον καλούμενον εἴκοσι καὶ δυοῖν ἡμερῶν ὄντα. Verum hunc nodum ſoluit Cato antiquiſſimus iuriſconſultus, qui auctore Celſo in l. quum Biſſextum §. 1. ff. de verb. ſig. menſem interkalarem additum fuiſſe aiebat omneſque eius dies pro momento temporis obſeruari: Nam hæc additio acceſſio eſt ideo partem in toto nõ facit vnde omnes dies coniunctim ne quidem pro vno die menſis computantur licet ſint ad minus 22. ſed pro particula diei minima & ſic iſti duo menſes vni Februario aſcribuntur, & finguntur eſſe 28. dierum ita vt totus Mercedonius ex Q. Mucij ſententia extremo die Februarij attribuatur d. l. quum Biſſextum: Sed horum veterum ſententia accipienda eſt antequam Iulius Cæſar aliter

Cum Mercedonius interkalatur primo biennio terminalia erãt 22 die Februarij & 23. menſis interkalaris incipiebat demptis ex Februarij fine 6. diebus at poſtea Terminalia fuerunt 23. & ſic quinque dies demebãtur qui elapſo Mercedonio ante principiũ anni reſtituebantur ne annus in interkalationem deſineret.

Februarius etiã adiecto Mercedonio eſt tantũ 28. dierũ quia omnes dies mercedonij ne pro vno quidẽ die computãtur & cur.

anni partes constituisset. Nam post Iulium nullus fuit Mercedonius sed mansit Februarius 28. dierum in mense non embolinæo isque etiam interkalaris dicitur in d. l. quum Bissextum §. vlt. quia in eo fuit interkalatio: qui §. etiam ante Iulium intelligi posset quum Mercedonius pro vno momento sumeretur. his obstat quod Ouidius in Fastis Plutarchus in Numa & Macrobius asserunt Numam Februarium secundo loco inter menses collocasse quum ante eum postremus esset. Sed iam ex Varrone docui hoc falsum esse, nec tamen ita errauere isti auctores vt prorsus ignari, in hac parte existimentur. Nam quo ad religionem verissimum est Februarium postremum fuisse: at palam & in negotiis humanis factus est secundus Iano in prima parte constituto. Nam post solstitium hybernum quo tempore Ianuarius incipit, solis progressio desinit qui tunc conuertitur & ad nos cursum suum reflectit, vnde & in ipsa, elementorum, & corporum, ex his mixtorum, fit quoque noua conuersio quæ luminis tempus auget, & tenebras minuit, nobisque propius admouet solem, in quo principium est vniuersæ naturæ fluxæ: Hæc est naturalis causa: altera est ciuilis vt animi ciuium à ferocitate bellica ad pacem & agriculturam cui Ianus præest conuerterentur auctore Plutarcho in quæst. Rom. quæst. 19. Assero tamen Romuli constitutionem à Numa violatam non fuisse religionis ergo (licet à Iano anni fuerint numerati) huncque ordinem in negotiis humanis seruatum fuisse. Nec idcirco quicquam in natura temporis immutatum. Nam vt idem ait hoc vniuersaliter statuẽdum est in iis quæ circulo circumaguntur natura nihil esse primum aut vltimum, sed arbitrio hominum alium atque alium aliud temporis initium statuisse. Hanc autem anni descriptionem seruare debent sacerdotes quibus hic datur vt cursus annuos finiant. Tullius vt sacrificiorum (inquit) libamenta seruentur fœtusque pecorum quæ dicta in lege sunt diligenter habenda ratio interkalandi est: quod institutum à Numa posteriorum Pontificum negligentia dissolutum est. Igitur hæc interkalandi ratio erat penes sacerdotes ex hac lege Numæ. Sed inde contigit vt Dies festi ignoratione temporum in alias inciderint à suis terminis tempestates Plutar. in Iulio: ὐ γὰρ μόνον ἐν τοῖς παλαιοῖς πανύ χρόνοις πεπλαγμένοις ἐχρῶντο Ῥωμαῖοι ταῖς τῶν μηνῶν πρὸς τὸν ἐνιαυτὸν περιόδοις: ὥστε τὰς θυσίας καὶ τὰς ἑορτὰς ὑποφερομένας κατὰ μικρὸν εἰς ἐναντίας ἐκπεπτωκέναι τοῖς χρόνοις ὥρας: ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν τότε οὖσαν ἡλιακὴν μὲν ἄλλοι παντάπασι τούτων ἀσυλλογίστως εἶχον: οἱ δὲ ἱερεῖς μόνοι τὸν καιρὸν εἰδότες ἐξαίφνης καὶ προῃσθημένου μηδενὸς τὸν ἐμβόλιμον προσέγραφον μῆνα Μερκηδόνιον ὀνομάζοντες, ὃν Νομᾶς ὁ βασιλεὺς πρῶτος ἐμβαλεῖν λέγεται. Etenim non erat pronum intelligere quid quoque anno addendum esset, quod tamen feriarum obseruationi necessarium erat quum annuæ essent nec erat in promptu dies quo vel dies vel mensis interkalaretur: id enim erat situm in potestate sacerdotum: vnde nonnumquam

Februarius in diuinis est terminus anni in humanis est secũdus mẽsis & cur.

omittebatur interkalatio vel propter superstitionem vel gratia sacerdotum qui quum publicanis proferri vel imminui consulto, dies anni volebant, modo anctio,modo retractio dierum proueniebat & sub obseruationis specie emergebat maior cōfusionis,occasio(inquit Macrob. Satur.1.cap.14.)melius Cæsar annū dispsuit vt testantur Tranquillus & Plutar. in Iulio, non ad Lunæ sed Solis cursum vt 12. menses ex diebus 365. componerentur: quadrantis autem ratio tunc haberetur quum integer dies esset perfectus nimirum post quatuor annos:quia quadrans diei sunt sex horę,quę per quatuor multiplicatæ 24. efficiunt horas seu diem vnum qui bissextus dicitur, quod quarto quoque anno, Sexto Kalendas Martias interponeretur : ita fit vt duo dies sexti sint, & pro vno computentur qui idcirco bis sextus appellatur d. l. quum bissextum. Idque à Græcis desumptum est apud quos vnaquæque Olympias quarto quoque anno qui Romanis Bissextus est celebratur, ea sola ratione quod tunc solis cursus integretur. Diodorus libro 1. ἠδ᾽ ὀλυμπιὰς πληρῦται κτ᾽ τέτταρας χρόνους, ἐπὶ δὲ ὅπερ οἱ Ρωμαῖοι καλῦσι βίσεξτον. Hi mensuram solis Iouis festo tribuerunt quos & Romani imitati sunt annum qui à sole mensuratur Ioui consecrantes non soli, Putar. quæst. Rom. quæst. 77. vnde Homerus. ιλιαδ. β.

Iulius sublato Mercedonio ad cursum solis annum in 12. mēses dispensauit die vno singulis quadriennijs ex 4. quadrantib⁹ cōposito, interkalato qui Bissextus dicitur & cur.

Ἐννέα δὴ βεβάασι Διὸς μεγάλου ἐνιαυτοί.

Vbi Eustathius male ait ibi Iouem pro sole accipi, est enim à Ioue principium motus quod ipsum non mouetur: at solem moueri qui nescit, ideirco docte Virgil. eclog. 3. musarum quarum principatus Appollini tribuitur principium non Appolini sed Ioui tribuit.

Annus Ioui sacer non Soli & cur.

A Ioue principium Musæ Iouis omnia plena.

Isti dies Bissextiles quum noctem etiam suo ambitu complectantur ciuiles sunt, nec obstat quod ciuium negotia litesque naturali cum die desinant cum eodem incipiant Nam publica negotia vt bella,inducię,fœdera,sacra,ciuili die definiuntur qui more Romano,non natura introductus est l. more ff. de feriis. optime ergo Iulius sustulit confusionem temporum & omnibus aditum patefecit ad anni cognitionem & interkalaris diei eo solo quod solē,mensorem adhibuit. neque enim menses antiqui respondent cursui Lunari quum orbem suum celerius peragat. Vitruuius libro 9.cap.4. vult circuitionem Lunæ octauo & vicesimo amplius hora. Plinius 2. cap. 9. vicenis diebus septenisque & tertia diei parte. Martianus Capella octauo libro viginti septem & besse, solus Cassiodorus 11. variarum 30. diebus, & male. Nam ex Ptolemæo & Alphonsi tabulis tribuūtur huic planetæ dies 27. horæ 7. & minuta circiter 40. paulominus. Sed quoniam hic numerus proxime accedit ad 30. ideo plerumque Lunaris curriculi terminis mensem solemus definire. Aristot. de mundo cap. 6. Ægyptij non minus sapienter quam Græci, melius quam veteres Romani annum ad solis cursum

Iulius hanc cōstitutionē anni à Græcis sumpsit: Græci ab Ægyptijs.

12.mensibus componebant, quorum singuli constabant 30. diebus, quibus addebant quinque dies cum quadrante, vt impleretur solis cursus 365. diebus cum quadrante auctore Diodoro libro 1. sectione 2. sed quomodo potest addi quadrans, nimirum quadriennio peracto & sic Strabo explicatur apud quem Ægyptij ita annum componebant vt vno die, certo quodam spartio intercedente adiecto plenis temporũ amfractibus mensura solis, absoluatur, sic enim scribit libro vltimo, λέγονται δὲ καὶ ἀςρόνομοι καὶ Φυλόσοφοι μάλιςα οἱ ἐνλαῦθα ἱερεῖς: τούτων δὲ ἐςὶ καὶ τὸ τὰς ἡμέρας μὴ κατὰ Σελήνην ἄγειν ἀλλὰ κατὰ ἥλιον τοῖς τριακονθημέροις δώδεκα μησὶν ἐπαγόντων πέντε ἡμέρας κατ' ἐνιαυτὸν ἕκαστον: εἰς δὲ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ἐπιβέχοντος μορίου τινὸς τῆς ἡμέρας, περίοδόν τινα συντιθέασιν ἐξ ὅλων ἡμερῶν καὶ ὅλων ἐνιαυτῶν τοσαύτην, ὅσα μόρια τὰ ἐπιβέχοντα συνελθόντα ποιεῖ ἡμέραν. In his temporum constitutionibus, auctores multi errauere vt tenebras, potius offunderent quam illustrarent: Alij iique pauci & rari ita de his obscure loquuti sunt vt difficilimũ esset hæc intelligere, sed iam plana sunt omnia summo Dei beneficio sic expensa & explicata. Itaque anni mensura perspecta esse debet sacerdotibus: vt publice libent certas fruges & baccas, certis sacrificiis ac diebus: fruges ex terra, baccæ ex arboribus decerpuntur. Tullius 1. de diuinit. *Nec fruges terræ, baccasque arborum cum vtilitate humano generi dedisset &c.*

Frugũ & baccarum differentia cur earum primitiæ libantur.

Nouæ autem libandæ sunt. Sunt enim primitiæ quæ offeruntur suo auctori vt futuræ possint cum augmento produci, & seruari quod eleganter ostendit Horatius 3. carm. od 29.

Cælo supinas si tuleris manus
Nascente Luna rustica Phidile
Si thure placaris & horna
Fruge Lares, auidaque porca.

Horna (inquit Acro) *id est annua vel noua* : vtrumque significat. Nam singulis annis post collectas fruges ex iisdem, Diis libabant, idem ibidem.

Nec pestilentem sentiet Africum
Fœcunda vitis nec sterilem seges
Rubiginem aut dulces alumni
Pomifero graue tempus anno.

Festus ferias sementinas, institutas esse ait vt ex iis fruges grandescere possint. Eadem ratione fœtuum primitiæ immolabantur. Festus. *aliæ feriæ cum festo vt saturnalia quibus adiungebantur epulationes ex prouentu fœtus pecorum frugumque quibus & lactis libamenta addebantur.* Vnde intelliguntur hæc verba, Itemque ad illos dies vbertatem lactis &c. id est libetur Diis lacte & fœtu pecorum vt illarum rerum vbertas seruetur. libationes autem illæ bis singulis annis peragebantur nimirum hyberna, & verna semente auctore Festo in voce Daps sed indictiuæ erant hæ feriæ non statæ. Ouidius 1. Fastorum.

Vtque dies incerta satis, sic tempore certo
Seminibus iactis est vbi fœtus ager.

Hæ libationes bis anno fiunt.

Hoc igitur constat, ex nouis fructibus lacte fœtuque pecorum libari solitum vnde Tibullus.

Et quodcumque mihi pomum nouus educat annus,
Libatum agricolæ ponitur ante Deum.

Erat autem quoddam sacrificium omnibus Diis commune, idque die qui pandicularis dicitur seu communicarius vt Festus testatur. Erant enim quædam fruges & fœtus qui communi iure omnibus sacrificiis adhibebantur vt hordeum teste Dionysio Halic. lib. 2. (de quo in capite sequenti) & ouium fœtus qui tam superis quam inferis, tam maioribus quam minoribus Diis offerri poterant. Sed hoc proprium erat Diis superis vt iis sacra fierent in ædificiis à terra exaltatis: Diis terrestribus in terra: Diis infernalibus, in effossa terra auctore Festo: Lactantius in Papinium. *Tria sunt in sacrificiis loca qua per piationem facimus scrobiculo facto, inferis, terrestribus supra terram sacrificamus, calestibus, extructis focis, vnde etiam nominata sunt altaria ad qua sacrificantes, manus porrigimus in altum.* Nunc videndum quid cuique Deo in specie proprium sit & quo tempore. Primum Idibus cuiusque mensis Ioui agna maior, Iunoni minor Kalendis cædebatur. Ouidius. 1. Fastorum.

Dies pandicularis qui erat Diis omnibus communis: quæ essent illis communia.

Quibus in locis sacrificaretur superis, terrestribus, inferis

Vindicat Ausonias Junonis cura Kalendas
Jdibus alba Ioui grandior agna cadit.

Quid & quando singulis Diis specialiter libabatur & sacrificabatur.

Licet hi dies festi non essent omnino, tamen quodammodo sacri erant quod à Græcis acceptum est, quibus nouilunium & septima dies Apollini sacra erat: quarta Mercurio: octaua Neptuno & Theseo. Arestophanis scholiastes in Pluto. ἔξω τῶν ἑορτῶν ἱεραί τινες τοῦ μηνὸς ἡμέραι νομίζονται Ἀθήνῃσι θεοῖς τισὶν οἷον νουμηνία, καὶ ἑβδόμη Ἀπόλλωνι: τετρὰς Ἑρμῇ: ὀγδόη Θησεῖ. Cereri paulo ante messem prælibationis causa præmetium dabatur id est frumenti aliquid præsectum auctore Festo. Ouidius.

Præter ferias sunt dies quidā diis sacri.

Farra tamen veteres iaciebant, farra metebant.
Primitias Cereri farra resecta dabant.

Tum vinū lacte dilutum. *Cui tu lacte fauos & molli dilue baccho.* (Inquit Virgil. 1. Georg. nec obstat quod Plutarchus ait nuptiis quæ Ceteri fiunt temetum non adhiberi: ad hoc enim respondet Macrob. libro 3. Sat. cap. 11. ad diem duodecimum Kalendas Ianuarias Herculi & Cereri musto sacrificari. vinum enim melle dilutum fit dulcius. At Seruius ait nefas fuisse nuptiis Orci quæ in honorem Cereris celebrabantur adhiberi vinum à Pontificibus: hoc in nuptiis verū est at secus in sacro alio Cereris. Nam omnibus fere Diis vinum libari poterat idque merum excepto Mercurio cui aqua mixtum fundebatur quod superis, & inferis præesset & ab vtrisque honores acciperet. Aristophanis interpres ibid. τοῖς ἄλλοις θεοῖς δίδοται ἄκρατος σπονδή, τῷ δὲ Ἑρμῇ κεκραμένη ὅτι καὶ τῶν ζώντων καὶ τῶν τετελευτηκότων ἄρχει, καὶ παρ' ἀμφο-

Cereri apud Rom. vinum in Orci nuptiis nō adhibebatur.

Diis omnibus vinum libabatur merum excepto Mercurio cui aqua dilutū dabatur & cur.

ἱερῶν τιμὰς δέχεται. Sunt tamen quædam poteſtates quibus vinum ne dilutum quidem libari poterat, vt muſis & communi aræ omnium deorum & Cereri & Proſerpinæ quas dominas vocabant Pauſanias. ταῖς νύμφαις οὐ νομίζουσιν οἶνον οὐδὲ ταῖς δεσποίναις σπένδειν οὐδ' ἐπὶ τῷ βωμῷ τῷ κοινῷ πάντων θεῶν : idem obſeruabant in Mnemoſina, Aurora, Sole, Luna, & cœleſti Venere : interpres Sephoclis νηφάλια μὲν ἱερὰ θύουσι Μνημοσύνῃ Ἠοῖ, ἡλίῳ σελήνῃ νύμφαις, καὶ Ἀφροδίτῃ οὐρανίᾳ : Dij ante inuentionem vini, adorati àgentibus, libatione vini coli non poterant ideo vt diuinitatis antiquitas argueretur & auguſta puritas, retenta ſunt in his quædam veſtigia primæ idololatriæ in qua doctus Porphyrius ſic ait τὰ μὲν ἀρχαῖα τῶν ἱερῶν νηφάλια παρὰ πολλοῖς ἦν· νηφάλια δ' ἐστὶ τὰ ὑδρόσπονδα. Hæc inter Græcos, Romæ vero neſas erat vino labare ex omni vite ſed ex imputata, morte aut cruore polluta quod Plinius 14. cap. 19. in hæc verba refert. *Quoniam religione vita conſtat prolibare Diis nefaſtum habetur vino, præterquam imputatæ vitis, fulmine tacta, quamque iuxta hominis mors laqueo pependerit aut vulneratis pedibus calcata & quod circumciſis vinaceis profluxerit, aut ſuperne deciduo immundiore lapſu aliquo polluta.* Libabatur autem Ioui vinũ nouum vinalibus 14. Kalend. Septemb. eodemque die veneri templa ſunt conſecrata, vnde contigit vt eodem tempore Veneri libaretur nimirum ſiſymbria, myrtus, & roſa. Ouidius 4. Faſtorum.

Dij quibus ſobriæ libationes id eſt ſine vino dabantur.

Antiquiſsimæ libationes ex aqua & cor.

Cumque ſua dominæ date grata ſiſymbria myrto.
Textaque, compoſita iuncea vincla roſa.

Deę carnę lardum, far, & faba. 6. Faſtor. Tublibuſtribus quę 11. Kalendas Iunij celebrabantur agna Vulcano immolabatur, eodem auctore & Feſto vua Syluano & Priapo paulo ante vindemiam. Horatius epod. od. 2.

Vt gaudet inſitiua decerpens pira
Certantem & vuam purpura
Qua muneretur te Priape & te pater
Syluane tutor finium.

Baccho etiam eodem tempore libabatur muſtum in amphora pro primis vuis, ſacrificij cauſa, ſacrima autẽ teſte Feſto vocabatur. apud Ruſticos Syluano lac offerebatur vt ait Horatius 2. epiſtol. Baccho 16. menſis Martij anus hederis cincta libum ex melle libabat.

Melle pater fruitur liboque infuſa calenti
Iure repertori ſplendida mella damus.

Robigo vinum cum thure libabatur 7. Kalendas Maij eod. auctore 4. Faſt. Florę 4. Kalendas eiuſdem menſis flores offeruntur idem ibid. Pali. 11. Kalendas eiuſdem qui dies eſt Romę natalitius, libum ex milio, & fiſcella milij & multra lactis idem.

Libaque de milio, milij fiſcella ſequetur
Ruſtica præcipue eſt hoc dea lata cibo.
Adde dapes mulctramque ſuam dapibuſque refectis.

Syluicolam tepido lacte precare deam.

Hoc ipſo die vrbem luſtrabant & pecus, vt libato lacte fœtuque, luſtratoque pecore vnde lac emanat vbertas lactis fœturęque ſeruetur quod idem ibidem eleganter oſtendit. *Quo die vrbs luſtrabatur.*

Vbera plena premam, referat mihi caſeus ara,
Dentque viam liquido vimina rara ſero.
Sitque ſalax aries, conceptaque ſemina coniux
Reddat & in ſtabulis multa ſit agna meis.

Hę ſunt primitię quas Deo conſecrari, ab omni æuo genus humanum conſueuit. Prouerb. 2. eccleſiaſtici 7. Pauſanias in Atticis ait hyperboreos primitias ſuarum ſrugum ad Apollinem Deliacum mittere ſolitos quas in triticea ſtipula abſconditas nulli fas erat intueri. Et hęc ad publicas libationes quę per ſingulos annos inferebantur: ſed priuatę Diis domeſticis & in prandio & in cœna in focum domus quotidie fundebantur Diotogenes. χαλῶς δὲ καὶ τὸν θεὸν ἐν ἀρχᾷ τῶ δείπνω καὶ τῶ ἀρίςω ἐπικαλεῖσθαι οὐχ ὡς δεόμενόν τινος τῶν τοιούτων. &c. ſed antequam libarent ſolebant manus aqua abluere ad euitandam pollutionem Homerus. ιλιαδ Ι. *Primitiarum oblatio.*

AXIOMATA.

FERIÆ partem ſacrorum faciunt deorum cauſa inſtitutæ atque hominum: Deorum, vt liberius & ſanctius adorarentur (adorabant autem ſedentes & velato capite vt quieſcerent à motu corporis & animi): hominum, ne ſi labor eſſet continuus, natura frangatur: ideo & pecudes etiam quæ hominum cauſa procreatæ ſunt feriantur: famuli autem ceſſant ab opere: liberi à litibus & opere ne negotiorum pertractatio præſentem diuinitatem auertat: fas tamen eſt ea agere quæ ad deos pertinent & homini ſunt neceſſaria.

DIES comitialis eſt etiam faſtus ideo eo & cum populo agi poteſt & lege apud Prætorem: faſto lege tantum agi poteſt non cum Populo nefaſto neutrum. dies autem Nundinarum licet feriæ ſint ſunt tamen ſine feſto. Hi primum

comitiales fuere lege Romuli deinde more nefasti: postea lege Hortensia fasti: postremo nefasti nisi lis futura sit de debito publico.

ANNVS Romuli constabat diebus 354. modo 355. ab trientem qui deficit ex numero 354. quo Luna orbem suum perficit. Annus Numæ est quidem od mensuram Lunæ compositus, sed adiectus est Mercedonius alterius anni vt suppleret quod à Lunari, ad Solarem deesset nimirum *11.* dies qui geminati singulis bienniis, 22. efficiunt quibus ille mensis constat, & quia sol circuitum suum peragit 365. cum quadrante: hi quadrantes 24. annis supplebantur iusto numero 6. dierum qui diuisi 24. quadrantes efficiunt.

REGIBVS exactis Pontifices dies interkalare cœperunt singulis quadrienniis, ideo vnus dies addebatur, & fiebat 23. die elapso (qui erat vltimus Februarij) interkalatio mercedonij; licet primo bennio vicesimus secundùs fuisset vnde Terminalia quæ postremo anni die peragebantur primum 22. deinde semper 23. celebrata sunt: & sic ex Februario demuntur quinque dies qui ante initium anni sequentis finito Mercedonio restituuntur, ne annus desinat in interkalationem, quia infausta est.

NVMÆ institutio menses aut 29. aut 31. dierum solus Februarius, 28. fuit vt impar. numerus superis quibus illi consecrati sunt tribueretur excepto Februario qui Diis inferis sacer est: mensis autem interkalaris dies omnes ne pro vno quidem die computantur sed pro

momento

mento quia non ſunt veri dies illius anni, ſed ex præteritis quaſi fugaces &exules reſtituti ideo totus Mercedonius extremo die Februarij attribuitur.

POST Iulij conſtitutionem nullus fuit Mercedonius ſed Februarius interkalaris dicebatur quod in eo fieret diei interpoſitio: ante Iulium tamen potuit eo nomine vocari, quia totus Mercedonius ei inſertus, fictione conſumebatur. Vltimus autem menſis ſub Romulo erat Februarius: idem in ſacris Numa obſeruauit, ſed in profanis, voluit Ianum primo ordine, tum Februarium collocari, poſt ſolſtitium initium anni auſpicatus à Deo pacis & agriculturæ non à Marte qui bellorum Deus eſt (regibus tamen exactis lege Tribunitia hoc principium anni mutatum eſt vt infra patebit) Biſſextus autem fit quadrienniis ſingulis, vno die ex quatuor quadrantibus facto qui ſexto Kalendas Martias interſerebatur ita, vt duo ſexti pro vno ſint.

PRIMITIÆ frugum, fœtuum, lactis offeruntur Diis eorum bonorum auctoribus vt ſuo principio conſecratæ, vim habeant productionis incrementi, & conſeruationis futurorum: Sed fruges, bis anno, fœtus & lac ſemel libabantur. Commune autem erat Diis omnibus vt hordeum & fœtus ouium immolaretur, & lac. Vinum autem omnibus Diis Romanis excepta Cerere in Nuptiis Orci libari poterat ſic etiam Græcis, exceptis iis quibus νηφάλια debebatur.

QVÆ QVOIQVE DIVO DECORÆ grat æque ſint hoſtiæ prouidento.

CAP. VI.

SACERDOTES curſus annuos finire debent vt certis feriis certæ ſpecies libentur certa ratione, vnde in proximo capite ſupra ait ad eam rem rationemque : Tum prouidere quæ hoſtiæ cuique Deo immolandæ. Hoſtiarum duo ſunt genera : Vnum quo per extra voluntas Dei diſquiritur, alterum in quo ſola anima Deo ſacratur, vt docet Trebatius apud Macrob. 3. Sat. cap. 5. de hoc genere poſtremo tractandum eſt. Erant quædam ſacrificia quibus nihil animatum admittebatur vt Iouis Meilichij cui pemmata offerebantur, in formam animalium effićta. Thucidides. ἔστι γὰρ καὶ Ἀθηναίοις Διάσια ἃ καλεῖται διὸς ἑορτὴ Μειλιχίου μεγίστη ἔξω τῆς πόλεως, ἐν ᾗ πανδημεὶ θύουσι πολλοὶ οὐχ ἱερεῖα ἀλλὰ θύματα ἐπιχώρια. Vbi interpres ait. θύματά τινα πέμματα εἰς ζώων μορφὰς τετυπωμένα Deli ara eſt Apollinis genitoris cui nihil viuens ſacrificatur : hanc produnt adoraſſe Pythagoram tamquam inuiolatam, teſte Macrob. 3. Stat. cap. 6. Et Diogene Laertio ex auctoritate Ariſtot. σφάγιά τε θεοῖς προσφέρειν κωλύειν : μόνον δὲ τὸν ἀναίμακτον βωμὸν προσκυνεῖν. Vere enim animato ſanguine polluuntur altaria, ideo Heraclitus Epheſiis conſulebat ne crederent cœnum cœno expiari, ita vocans cruorem victimarum quo ſordes animorum ſuorum luſtrari exiſtimabant. Apollinius ad ſacerdotes Delphicos, αἵματι βωμοὺς μιαίνουσιν ἱερεῖς : εἶτα θαυμάζουσί τινες ὅθεν αἱ πόλεις ἀτυχοῦσιν ὅταν μεγάλα δυστυχήσωσιν ὑπὸ τῆς ἀμαθίας : Ἡράκλειτος δὲ ἦν σοφὸς ἀλλὰ οὐδὲ ἐκεῖνος ἐφεσίους ἔπεισε μὴ πηλῷ πηλὸν καθαίρεσθαι. Non immerito cauſam infelicitatis vrbium in effuſiones ſanguinis victimarum refert, quia crudelitas inimica eſt conſeruationi. Arnobius. 7. *Innoxiorum animantium mactatione lætari, miſerabiles ſæpe exaudire mugitus, riuos ſanguinis cernere, animas cum cruore fugientes, patefactiſque ſecretis prouolui & inteſtina cum ſtercore & ex reſiduo ſpiritu exultantia adhuc corda, tremebundaſque & palpitantes adhuc in viſceribus venas.* Idcirco ὑπάτῳ Ioui Athenienſes aliquid animatum ſacrari nefas, cenſuere teſte Pauſania in Atticis. Hæc ſunt abominandæ ſuperſtitionis principia in quibus dæmones, primo ſibi animam vegetantis efflagitant, tum in ſenſitiuam moliuntur exitium; diuerſo tamen ritu. Nam primo percocta Diis exta cremabantur poſtea

Duplex hoſtia.

Prima ſacriſicia incruenta.

Cruenta ſacrificia crudelia.

Primum percoquebātur exta hoſtiæ deinde. Semicruda porriciebantur.

sub Tullo semicruda porriciebantur. Arnob. 2. *Quum Romulo Pompilioque regnantibus, percocta plane ac madida cremarentur Diis exta, nonne Tullo Semicruda cœpistis ac leuiter animata porricere prisca obseruatione contempta.* Postremo in ipsius hominis vitam commentis callidissimis inuehuntur. Enim eo impietatis adactus est homo vt in proprium sanguinem deseuiret. Sapientiæ 12. Diana Taurica hospitum sanguine colebatur, cuius simulacrum ex Taurica subtractum ab Oreste, & sorore eius in Aricinum nemus Italiæ translatum est. Immite numen Italis visum est, ideo in alias terras amandatum à Spartanis suscipitur vbi Lycurgi lege non sacrificantur homines, sed epheborum cruore placatur. Acro in Horatium Pausanias in Laconicis hoc mirandū tradit quum cædūtur iuuenes ad aram, sacerdos manibus simulacrum tenet quod quum minimum sit leuissimum est si tamen Iuueni parcant cæsores ne tantus cruor effundatur vel propter pulchritudinem vel propter dignitatem, tunc ita graue fit vt ferri amplius non possit. idem de Saturno antiqua monumenta testantur. Prisci enim Itali quot annis Saturno homines è ponte sacro vinctos pedibus manibusque proturbabant vt in aquis suffocarentur: qui mos ad Celtas peruenit: sed Hercules Italos, docuit vt loco viuorum hominum simulacra eodem habitu præcipitarent: quod Romani seruauere vsque ad tempora Dionys. Halic. vt ipse testatur libro 1. vt Pontifices simul cum vestalibus 30. hominum simulacra de ponte deiiciant idibus Maij festus. *argeos vocabant stirpeas effigies quæ per virgines vestales singulis annis iaciebantur in Tyberim.* ait per virgines deiici, sed teste Dionysio sub præsentia & auctoritate Pontificum: quod sine piaculo factum est. Nam Hercules doctus in hisce cærimoniis quoties est sacrificandum de rebus & animalibus quæ difficilime inueniuntur, edocuit vt ea de pane vel cera fiant, & pro veris accipiantur ficta, auctore Seruio in 2. Æneid. hinc est etiam illud (inquit)

Sacrificia humana hostia.

In iis quæ facile non fiūt ficta pro veris accipiuntur.

Sparserat & latices simulatos fontis Auerni.

Nam & in templo Iouis aqua sparsa de nilo esse dicebatur. Quamuis autem homines facile inuenirentur, tamen humani sanguinis effusio contra naturam est & gentium mores l. vt vim ff. de iust. ea autem censentur impossibilia l. filius ff. de condit. instit. ideo plusquam difficile hominem immolare apud eos aliquando creditum est. Leucadij prudentiores fuere qui Appolinem suum non sanguine innocentis placabant nec fictam animam immolabant sed gratia iræ deorum auertendæ sontem aliquem ex rupe præcipitem dabant, prius tamen circumpositis ei pennis omnis generis & auibus applicatis quibus quasi alarum remigiis grauitas saltus alleuari posset: multi circumstabant, nauiculis cadentem excepturi & quantum in se erat seruaturi, qui statim extra fines patrios si superstes sit, emittitur. Strabo libro 10. quo more ostenditur ne irato quidem Deo placere exitium hominis etiam scelerati

Mos Leucadiorum in sontis punitione.

Celtarum sacra humano cruore imbuta.

& hominem homini licet sonti opem ferre debere. Quod autem attinet ad Celtas, morē hunc immanem & plusquam beluium seruauere, ita vt arbori quam vt Deum venerabantur humanam victimam immolarent. Lucanus de Massilia.

Hic barbara ritu.
Sacra Deûm, structa diris altaribus aræ.
Omnisque humanis lustrata cruoribus arbos.

Apud cæteros populos Galliæ non omnis arbos sed quercus tantum alta hoc genere sacri colebatur. Tyrius sermone 38. quam sub nomine Iouis adorabant. Κελτοὶ σέβουσι μὲν δία : ἄγαλμα δὲ διὸς Κέλτικον ὑψηλὴ δρῦς. Solebant & ciuitates suas humano sanguine lustrare, quod non tantum Barbaris sed & Græcis exprobrari posse innuit Papinius 10. Thebaid.

Lustralemne feris ego te puer inclyte thebis.
Deuotumque caput vilis ceu mater alebam.

Ibi Lactantius *lustrare* (inquit) *ciuitatem humana hostia Gallicus mos est: nam aliquis de egentissimis pelliciebatur premiis vt se ad hoc venderet, qui anno toto publicis sumptibus alebatur purioribus cibis: denique certo & solemni die per totam ciuitatem ductus ex vrbe, extra pomœria saxis occidebatur à populo.* Plutarch. de superstitione, ait hunc morem Barbaris fuisse vt diuites carentes liberis à pauperibus emerent filios quos Saturno immolarent, mater astabat regida & sicca quæ si suspirasset vel lacrymasset pretio priuabatur, & nihilominus infans cœdebatur: omnia autem implebantur coram simulacro, strepitu tibiarum & tympanorum ne clamor eiulantis pueri audiretur: Octauius apud Minutium. *Saturnus filios suos non exposuit sed deuorauit: merito & in nonnullis Africæ partibus infantes immolabantur blanditiis & osculo comprimente vagitum, ne flebilis hostia immoletur. Tauris etiam Ponticis & Ægyptio Busiridi ritus fuit hospites immolare: & Mercurio Gallis humanas vel inhumanas victimas cædere: Romani Græcum & Græcam, gallum, & gallam sacrifici uiuentes obruere hodieque ab ipsis Latiaris Iupiter homicidio colitur, & quod Saturni filio dignum est mali & noxij hominis sanguine saginatur: ipsum credo docuisse sanguinis fœdere coniurare, Catilinam & Bellonam seruum suum haustu humani cruoris imbuere & comitialem morbum hominis sanguine id est morbo grauiore sanare.* Hæc illustrat locus Tertuliani in apologet. *Infantes penes Africam Saturno immolabantur palam vsque ad Consulatum Tiberij qui eosdem sacerdotes, in eisdem arboribus templi sui obumbratricibus scelerum, votiuis crucibus exposuit* tum sequitur, *quum propriis filiis Saturnus non pepercit extraneis vtique non parcendo perseuerabat, tum paulo post. Ecce in illa religiosissima vrbe Æneadarum piorum est Iupiter quidem quem ludis suis humano proluunt sanguine, sed bestiarij (inquitis) hoc opinor minus quam hominis: an hoc turpius quod mali hominis? certe tamen de homicidio funditur. O Iouem Christianum & solum patris filium de crudelitate.* Deinde subiicit hodie isthic. *Bellona sacratus sanguis de femore pro-*

Non superis tantum sed etiam inferis humana hostia immolabatur.

ſciſſo in palmulam exceptus ſuis datur ſignatis, item illis qui munere in arena noxiorum iugulatorum ſanguinem recentem de iugulo decurrentem exceptum auida ſiti comitiali morbo medentes hauſerint. Non ſufficiebat deos quos falſo credebant cœleſtes effuſione humani cruoris adorare niſi & inferis eamdem crudelitatis gloriam tribuiſſent, nam vt eorum Manes placarentur ante illorum aras aut ſepulcra profundebant eorum ſanguinem qui cum illis viuentibus inimicitias exercuerant vt diſcerent ab hoſte veritatis inimicitias immortales eſſe & ita in perniciem ſui ipſorum edocti quaſi in viſcera propria Baccharentur. Sed hanc religionis execrandæ ſpeciem principes in ſui conſeruationem inuerterunt. Quum enim clementia in hoſtes & humanitas in inimicos iis ſummum fructum afferret, non tantum apud eos quibus parcerent, ſed & apud ciues & ſubditos vt illi facilius dederentur & hi ęquiori animo parerent: aliquando tamen neceſſarium videbatur hominis exitium & ſatiandæ iræ vel vitandæ proditionis ab hoſte reconciliato, hoc maxime proprium erat quia eſt ſine vllo odij aut inuidiæ fumo. Vt quum Auguſtus iuſſit Peruſiæ trecentos ex dedititiis electos ad aram Iulij idibus Martiis hoſtiarum more mactari auctore Tranquillo: nimirum vt crudelitas imperantis, aut neceſſitas humani imperij quadam religionis vmbra conderetur: alluſit ad hunc morem Virgil. 10. Æneid.

Placandorum Manium prætextu principes ſua vindictæ aut neceſsitati ſeruiebant.

Viuentes rapit inferias quos immolet vmbris
Captiuoque rogi perfundit ſanguine flammas.

Valerius, *Marium* (inquit) *occidit Sulla pertractum per ora vulgi ad ſepulcrum Lutatiæ gentis.* Prudens inter eos Damaſippus qui principum ciuitatis capita hoſtiarum capitibus permiſceri iuſſit eodem teſte. Idem & apud Gallos in more fuiſſe auctor eſt Diodorus libro. 5. χρῶνται δὲ καὶ τοῖς αἰχμαλώτοις ὡς ἱερείοις πρὸς τὰς τῶν θεῶν θυσίας· τινὲς δὲ αὐτῶν καὶ τὰ κατὰ πόλεμον ληφθέντα ζῶα μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἀποκτείνουσιν. Spartacus quamuis ſeruus hoc ſenſit quum trecentos è captiuis Romanis immolat fingens ſe eos Crixo occiſo mactare Appiano teſte. Sicque vt ait Seneca in Troade in inferias homo eſt impenſus homini. Et quoniam mors illa non ex iure belli intelligebatur, quia Iure gentium hoſtem non licebat occidere niſi in acie (ſed captiuum ſeruare §. ſerui inſtit de iure perſo.) ſcilicet ea ratione quod hoſtis eſt quia ſtatum ſuum mutauit, nec hoſtis amplius habetur qui mortuus fin gitur l. ſeruitutem de reg. iur. quum autem occidebatur in acie mors illa non pœnæ ſed gloriæ apud omnes gentes imputabatur: idcirco ſi poſt prælium cæderetur pœna erat (non gloria) qua irritati alicuius manes placarentur: & ſic hoc genus mortis maxime ignominioſum habebatur non quod ſecuri plecterentur non gladio vt falſo quidam ſibi perſuaſit hac ratione adductus quod ſontes antiquitus ſecuri ferirentur. Nam & victimæ quædam gladio cædebantur vt infra in hoc capite patebit, ſed ex eo quod non

Hoſtis captiuus qui in inferias impendebatur ignominioſe cædebatur: non quod ſecuri feriretur ſed vt quadrupes ad pœnam duceretur.

vt milites sed vt victimę & quadrupedes mactarentur: Liuius libro 7. decad. 1. sic ait. *Nec in acie tantum ibi cladis acceptum quam quod 307. milites Romanos captos Tarquinienses immolarunt qua fœditate supplicij aliquanto Pop. Rom. ignominia insignior fuit.* Nec obstat quod gladius olim honestior & nobilior esset quam securis in supplicio sontium: hoc enim non ad bellum sed ad ciuiles animaduersiones pertinet nō ad iusgētiū sed ciuile. quid enim interest naturali ratione quis ob noxam gladio pereat an securi sed causa tantū ignominiosa est. Aristomenes Messenus Ioui Ithomitæ 300. spartanos inter quos Rex Thopōpus erat mactauit. Pellæ in Thessalia homo Achæus Peleo & Chironi immolabatur. Cretenses Iouem humana hostia, Lesbij Dionysium placabant Dianæ. ταυροπόλῳ viuum etiam hominem comburebant. Erectheus Proserpinæ, Marius Diis malorum depulsoribus filias immolauere vt refert Clemens Alex. in protreptico. Hinc idem ait ludos in honorem Deorum institutos in quibus ad voluptatem spectantium innumeræ cædes perpetrabantur. Præterea si qua prodigia horrenda contigissent humana hostia procurabantur vt quum Romæ puer Haruspicum iussu crematus est, cinisque in mare deiectus L. Furio, Attilio Serrano Coss. teste Iulio obsequente. Nec mutatum est hoc ius ob id quod postea cautū est vt lege Cornelia de sicariis tenerentur qui hominem immolassent ex eue eius sanguine litassent auctore Paulo 5. sent. tit. ad legem Cornel. de sicar. nam hoc ad priuata sacrificia pertinet. Sancti Christiani qui ne quidem in iudicio capitali consistunt Octauius. *Nobis homicidium nec videre fas est nec audire tantumque ab humano sanguine cauemus vt nec edulium pecorum in cibis sanguinem nouerimus*: at in falsa religione nihil sanctius, hostia non est in ea nisi quæ vitam & sanguinem potest profundere. Ideo Ateius capito apud Festum duas porcas quæ sacro Cereris adhibebantur quarum vna aurea altera erat argentea non esse hostiarum numero ait licet nomen hostiarum habeant. Dæmoni gratior est anima quam aurum aut argentum, desiderat vitam innocentem deuorare qui vitæ innocentiam perdidit, & cruorem sitit qui in perniciem operum Dei, odio immortali coniurauit. Magi Persarum carnes hostiæ membratim discerptæ cuique diuidunt nihil Deo relinquentes, dicentes Deum solam animam postulare. Strabo libro. 15. voluit imitari veritatem Diabolus. Nam in lege Mosaica Deus sibi voluit offerri pecudum sanguinem, non quod eo delectaretur sed in eo speciem animæ offerentis accipit. Iustinus Martyr, in resp. ad orthod. ὡς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν οὕτως προσέφερε τῷ θεῷ ὁ τὸ αἷμα τῶν ἀλόγων προσενέγκας, μαρτυρεῖ ἡ θεία γραφὴ λέγουσα ἀντὶ τῆς ψυχῆς φησὶ τῶν προσφερόντων, τὸ αἷμα τῶν θυσιῶν προσφέρεται εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων. Deus animam poscit sacrificantis & in Symbolum animæ sanguinem victimæ, sed hoc prodest ad salutem quia sacrificium est vere propitiatorium at illud contrarium operatur vt idem ibid. ostendit. quo-

Hostia non est nisi quæ sanguinem potest effundere.

Cur Deus sibi pecudum sanguinem fundi iussit.

niam autem nihil Diis poterat dari quod profanum esset, solebat *Hostia primum*
primum hostia consecrari quadam cōceptione orationis in Deum. *precibus conceptis consecrabatur: & vitta caput eius obligabatur.*
Iuuenal Sat. 6.

Dictataque verba.
Protulit vt mos est & aperta polluit agna.

Seneca in Thyeste.

Ipse est sacerdos, ipse funesta prece
Lethale carmen ore violento canit
Stat ipse ad aras, ipse deuotus neci
Contrectat & componit & ferro admouet.

Tum caput eius redimitum vittis. (Si superis sacrum fieret) albis dicabatur Virgil. 3. Georg.

Sepe in honore Deūm medio stans hostia ad aram
Lanea dum niuea circundatur infula vitta.

Deinde mola salsa aspergebatur nimirum farre tosto & sale in qui- *Mola salsa aspergebatur ex*
bus est Symbolum vitæ humanæ vt hoc signo vniuersi hominum *farre tosto &*
generis quasi obsignata melius vindicetur à diuinitate Virgil. *sale: cur.*

Et salsa fruges & circum tempora vitta.

Fruges istę erant hordeum & sal antiquitus vt ex iis libatis frugum abundantiam augurarentur quarum illæ erant quasi primitiæ: tum quod primum eo alimento vsi sint homines relictis glandibus, ideo Græce dicuntur. χριθαί: διότι αὐτῶν εὑρεθεισῶν διεχείθησαν τῶν ἀλόγων ζώων οἱ ἄνθρωποι: ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὁ κρίβανος οἱονεὶ κριθῆς βαῦνος (inquit) Eustathius. Igitur in memoriam vetusti pastus hoc institutum erat sed si hordeum deficeret, loco eius, quercus folia, in hostiam imponebantur in signum eiusdem antiquissimi victus nimirum glandis, quod & idem docet vbi etiam salis *Vel foliis quer-*
rationem adducit non tantum quod generationi aptissimus sit & *cus & cur.*
victui dulcissimus sed etiam quod in eo sit argumentum amicitiæ immortalis: Arnob. lib. 7. *Rebus ex his deos par est honorare cœlestes quibus ipsis alimur, sustentamur, & viuimus & quas nobis victum sui numinis benignitate tribuere dignati sunt.* Fruges autem integras ad- *Cur integra*
hibebant non fractas aut contusas mola quia primi homines non- *fruges adhibe-*
dum molere fruges didiscerant idcirco οὐλαὶ dicebantur id est in- *bantur.*
tegræ: vetus Homeri interpres ex auctoritate Theophrasti. μνήμην ποιούμενοι ἀρχαίας βρώσεως: ὡς γὰρ φησι Θεόφραστος ἐν τῷ περὶ εὑρημάτων πρὶν ἢ μάθωσιν οἱ ἄνθρωποι ἀλεῖν τὸν δημητριακὸν καρπόν: οὔλω σίτας αὐτὰς ἤσθιον ὅθεν οὐλὰς αὐτάς φησιν ὁ ποιητής. Sacrificiis etiam vinum adhibebatur quo solebat aspergi hostia: Iuuenalis de Ioue Tarpeio Satyr. 12.

Quippe ferox vitulus templis seruatus & ara,
Spargendusque mero.

Seneca in Thyeste.

Non thura desunt non sacer Bacchi liquor. *Vinum inferiū*

Et hoc vinum inferium dicebatur quod in sacrificando infra pate- *quid.*
ræ labrum ponebatur auctore Festo sed in eo fundendo verba cer-

ta concipiebantur, quæ ſic apud Arnob. Trebatius profert tum explicat. *Mactus hoc vino inferio eſto. inferio* (inquit Trebatius) *verbum ea cauſa eſt additum eaque ratione profertur ne vinum omne omnino quod in cellis atque apothecis eſt conditum ex quibus illud quod effunditur promptum eſt eſſe ſacrum incipiat & ex vſibus eripiatur humanis: addito ergo hoc verbo ſolum erit ſacrum quod infertur nec reliquum religione obligabitur.* faciunt iſti deos ſuos verborum aucupes quum tamen verus Deus verba non reſpiciat ſed mentem adorantis. Hæc apud priſcos Rom. minus ſeua videri poſſunt ſi aucto imperio admotas ſuperſtitiones cōſideremus, quo tempore in probanda victima vtrum ſponte, an coacta ad aram accederet thuris grana vnius aſsis ſeu arabicæ arboris lacrymas, duas meri guttas & ſanguinē hominis adhibebāt quibus hoſtiam examinari Tertull. in

Hoſtiæ probatio. apologet. ait. *Non grana thuris vnius aſſis arabicæ arboris lacrymas, nec duas meri guttas nec ſanguinem reprobi hominis mori optantis & poſt omnia inquinamenta etiam conſcientiam ſpurcam: vt mirer quum hoſtiæ probantur penes vos à vitioſiſſimis ſacerdotibus, cur præcordia potius victimarum quam ipſorum ſacrificantium examinantur.* Sed olim vinum ſacrum ſufficiebat quo hoſtia ſanctior reddebatur, ab hoc Virgil. 6. Æneid.

Ipſa tenens dextra pateram pulcherrima Dido.
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Vbi Seruius. *non eſt ſacrificium* (inquit) *ſed hoſtiæ exploratio vtrum apta ſit.* fundere autem vinum dicebatur ſuperorum victimis ſacerdos, vergere autem inferorum.

Quatuor hic primum nigrantes terga iuuencos
Conſtituit, frontique inuergit vina ſacerdos.

6. Æneid vbi loquitur de ſacrificio Proſerpinæ. Vide progreſſum religionis ethnicæ, nam iidem ipſi ſolebant more ab antiquis Græcis accepto lotis manibus, non vino ſed aqua pura hoſtiam gratia explorationis aſpergere, poſtea votis & precibus Deo conſecrata victima imperabant miniſtris vt eam mactarent teſte Dionyſio libro 7. χερνιψάμενοί τε γὰρ αὐτοὶ καὶ ἱερεῖα καθαρῷ περιαγνίσαντες ὕδατι καὶ Δημήτρος καρποὺς ἐπιῤῥάναντες αὐτῶν ταῖς κεφαλαῖς ἔπειτα κατευξάμενοι θύειν τότε τοῖς ὑπηρέταις αὐτὰ ἐκέλευον. Tamen poſtea Dæmon vini effuſionem efflagitauit in actu explorandi: ſed ante id effecerat vt in actu ſacrificij funderetur quum delibata ex extis & membris hoſtiæ in ignem aræ imponuntur farre imbuta tunc enim etiam antiquitus vinum inſtillabatur, idem ibidem μετὰ τοῦτο δείραντές τε καὶ μελίσαντες ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου, καὶ παντὸς ἄλλου μέλους, ἃς ἀλφίτοις ζέας ἀναδεύσαντες προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν: οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιτιθέντες ὑφῆπτον καὶ προσεπένδον οἶνον κατὰ τῶν ἀγιαζομένων. Vinum inquam non plebeium aut vulgare ſed optimum: tuncque tibicen in ipſo actu tibias inflabat Virgil. 2. Georg.

In probatione primū aqua deinde vinum adhibitum: ſed olim & poſt vinum extis ſuffundebātur non in actu probandi, ſed in actu ſacrificij tunc tibijs in aurē ſacerdotis canebatur.

Hic

Hic tibi prænalidas olim multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites, hic fertilis vua
Hic laticis qualem pateris libamus & auro
Inflauit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.

Vbi Seruius *ebur* (inquit) *tibiarum quibus in aurem sacerdotis cani solebat.* Græci non tantum vino sed etiam oleo spargebant viscera teste Aristophanis scholaste in pace. explorabatur autem victima tum in se tum extra in se, in se si aculeatam caudā, linguam nigram, aurem fissam haberet, fœlix nō habebatur vtpote imperfecta. Seruius in 6. Æneid. extra se, si quum ad aram duceretur fuisset vehementius & insolentius reluctata: ea enim inuita, inuito Deo consecrari existimabatur. Macrob. 3. Satur cap. 5. At si stetisset felix censebatur.

Quomodo hostia exploraba-tur.

Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram

Virgil. 2. Geor. Græci in aurem hostiæ aquam defundebant vt consentiret suæ morti Apollonij scholiastes in 1. Argonaut. εἰώθασιν τὸ ὕδωρ ἐμβάλλειν εἰς τὸ οὖς τοῦ ἱερείου ἐπὶ τοῦ ἐπινεύειν τὸ ἱερεῖον. Sed antequam hostia mactaretur hoc vltimum erat proludium quum ex capite illius pili desecti in ignem coniiciebantur, quod ibidem ostendit Dionys. singula ex Homeri auctoritate ad ritum Romanum deducens & accommodans vt à Græcis accepta esse probet. hoc autem etiam ex Virg. probatur 6. Æneid.

Et summas carpens media inter cornua setas
Ignibus imponit sacris libamina primis.

Papinius 4. Thebaid.

Prima libamina, seta, lana, pili.

Iamque ardua ferro.
Signati capita & frugum libamine primo
In vulnus cecidere greges.

Vbi Lactantius *designata* (inquit) *capita habentes: prius enim seta tolluntur aut lana & aris imponitur & ita quasi designatur immolationis victima.* Hunc morem fuisse à Græcis acceptum probatur ex Homero. ἰλιάδος Γ

Ἀρνῶν ἐκ κεφαλέων τάμνε τρίχας· αὐτὰρ ἔπειτα
Κήρυκες Τρώων καὶ Ἀχαιῶν νεῖμαν ἀρίστοις

Ibi non est imposita lana igni vt apud Virgil. sed data principibus Troianis & Grecis vt essent sacrificij participes Eustathius ibid. σύμβολον δὲ ἦν τοῦτο οὐ εἰς κεφαλὴν περιτραπῆναι τὰ κακὰ τοῖς ἐπιορκήσουσι in hoc sacrificio fœderis signum erat mala conuersum iri in capita eorum qui fœdus violarent: at in placando Deo aut gratiis agendis aut in adorando mos iste non poterat exerceri; tunc enim pili aut lana pro primitiis habentur quæ profanis tribui non debent: in fœdere vero non vt primitiæ sed vt pars victimæ dantur. Postremo in sacris cœlestium eleuato ad cœlum capite victima cædebatur Orpheus antiquissimus Theologus Argonaut.

Cum lana non libatur sed distribuitur quid significet.

Καὶ τότε δὴ κρατῆρα, βοῶν τε ἀειμυκέα ταῦρον

Superorum victima eleuato capite: inferorũ prono mactatur: ille albæ hæ nigræ.

Σφάζον, ἀνακλίνας κεφαλὴν εἰς αἰθέρα δῖαν

Eustathius in hunc versum. ιλ. A.

Αὐέρυσαν μὲν πρῶτα καὶ ἔσφαξαν καὶ ἔδειραν

ἔθος (inquit) ἑλληνικὸν εἰ μὲν τοῖς ἄνω ἔθυον ἀνακλᾶν τὸν τοῦ ἱερείου τράχηλον, ὥστε ἀφορᾶν ὡς εἰς οὐρανόν: Sed si heroibus aut mortuis aut inferis Diis sacrificaretur prono in terram capite mactabatur. Sophocles in Aiace mastygophoro καὶ τοὺς μὲν ηὐχένιζε τοὺς δ' ἄνω τρέπων ἔσφαξε κἀῤῥάχιζε. Indis nefas erat victimam iugulare sed præcluso spiritu eam necabant ne quid mãcum Deo offerretur. Strabo 15. deinde albæ erant superorum, inferorum nigræ hostiæ. Homerus Odyss. k. tum. Statius 4. Thebaid. decora autem & grata Ioui erat hostia, bos: est enim princeps quadrupedum ita vt apud Homerum bouis nomine omnes quadrupedes intelligantur quarum est inter homines commercium vt notauit Eustath. Iliad. B. sed boues aratores rarius ei cædebantur: apud Athenienses nullomodo, quod sint agricolæ & socij laborum hominis, vt Ælianus sentit: soli sunt sacri à quo vitæ humanæ principium esse credebatur: Eustathius Odyss. M. οἱ δὲ φασὶν ἐργάτας εἶναι τοὺς βόας, οὓς καὶ ἱεροὺς ἡλίου οἱ παλαιοὶ ἐνόμιζον: διὸ καὶ Ἀθηναίοις ἀπόμοτον ἦν θύειν βόας ἐργάτας igitur Athenis nefas erat immolare boues aratores nisi expresso iussu oraculi vt apud Demosthenẽ aduersus Midiã immolantur ioui Dodonæo ex pręcepto Apollinis. Ioui opum deo bos albus eodẽ auctore θύειν μίαν ἡμέραν διὶ κτησίῳ βοῦν λευκόν. apud Romanos ioui taurus, verres, aries, sacrificari non poterat credo propter salacitatem: vt refert Macrob. ex Capitone & Labeone 3. sat. cap. 10. ibique virgilium interpretatur qui introducit Æneam taurum Ioui immolantem contra legem sacrorum: licet Ouidius 1. fastorum Herculem tauro facientem intaoducat.

Mos indorum in sacrificando.

Cur Ioui bos immolatur: nõ aratos non taurius nisi Græci ritu.

Immolat ex illis taurum tibi Iupiter vnum.

Sane Hercules Græcus erat qui more Græco non Romano non Italico sacrificasse videtur Dionysius tamen ait inueniam ab Hercule immolatam fuisse cui consentit Liuius bouem (inquit) eximiam de grege captam immolauit. potuit sanæ Græco ritu taurus Ioui offerri Statius loquens de sacro Iouis libro ij Vhebaid.

Tunc ferus ante ictum spumis delubra cruentat
Taurus & obstantum mediis è cœtibus exit.

At Romanis nefas erat sed hic ritus postea mutatus est: cœpit enim mos Gręcus assumi contempto Romano ita vt Ioui etiam Romano propria victima taurus esset Arnob. lib. 7. *quid adplicitum Jupiter ad Tauri habeat sanguinem vt ei debeat immolari, non debeat Mercurio, Libero.* Iulianus ad Libanium ἐπιμείνας δὲ ἡμέραν ἐκεῖ τὴν ἀκρόπολιν εἶδον καὶ ἔθυσα τῷ διὶ βασιλικῶς ταῦρον λευκόν. Sed longe ante ipsum veteres Gręci hoc genere victimæ Iouem coluere vt Bœoti Pausanias in Bœot. at veteres Romani consecrarũt taurum Marti Neptuno & Apollini vt ibidem docet Macrob. &

Virgil. 3. Æneid. specialiter autem Marti equus mense Octobri bigarum victricum dexterior cuius cauda maxima celeritate defertur in regiam vt ex ea sanguis distillet in focum participandæ rei diuinæ gratia auctore Festo in voce October vbi ait equum hostiarum numero esse, nam Lacedęmonij in monte Taygeto equum ventis immolant ibidemque adolent vt eorum flatu cinis eius per fines quam latissime deferatur: & Sallentini apud quos Menzanæ Ioui dicatur, viuus coniicitur in ignem: & Rhodij qui quotannis quadrigas Soli consecratas in mare iaciunt quod is tali curriculo fertur circumuehi mundum. ideo autem Romani equum consecrant quod eo genere animalis Mars delectari putaretur. Sed cum Festo non conuenit Plutarchus qui in quęst. Rom. quęst. 97. ait equũ immolari Marti Idibus Decẽb. at Festus ait id fieri Octobri: & inde hũc equũ Octobrem vocari. verum vt multa alia ex sacris sic hoc, tempore Traiani mutatum erat & ex Octobri in Decẽbrem translatum. Iunoni autẽ Iuuenca cædebatur Iuuenal. Satyr. 6. *Equus Marti & quando.*

Tarpeium limen adora
Pronus & auratam Iunoni cæde Iuuencam.

Auratam ait quia maioribus Diis immolandarum victimarum cornua inaurabantur. Tibullus 4. *Aurata cornua victimarum.*

Paruaque cœlestes pacauit mica, nec illis
Semper inaurato taurus cadit hostia cornu.

Qui mos ab antiquis Gręcis est.

Σοὶ δ' αὖ ἐγὼ ῥέξω ἦνιν εὐρυμέτωπον
Ἀδμήτην ἣν οὔπω ζυγὸν ἤγαγεν ἀνήρ
Τὴν τοι ἐγὼ ῥέξω χρυσὸν κέρασιν περιχεύας.

Telluri bos forda id est pręgnans ita vt vna hostia det duas animas Ouid. 4. Fast. eidem plena sue sacrificabatur. Festus ait quod pecudis id genus censeretur satis inimicum quia rostro semen fodiendo corrumperet & idem de Cereris hostia dicitur eademque ratione Ouid. 1. Fast. verum eo tempore communi sacrificio Telluri & Cereri sus plena mactabatur, idem ibidem. *Telluri bos forda & sus plena.*

Placentur matres frugum Tellusque Ceresque
Farre suo, grauida visceribusque suis.
Officium commune Ceres & terra tuentur
Hæc prabet causam frugibus, illa locum.

Iano Agonalibus aries consecratur idem eodem. & hoc est quod ait Festus Iano Quirino agnum marem immolari. Vulcano autem mense Iunio pro piscatoribus Tyberinis à Prætore Vrbano trans Tyberim viui pisciculi in ignem coniiciuntur pro animis humanis auctore Festo. Syluano porcus immolatur: Iuuenal. Sat. 6. Dianæ porcus. Horatius 3. Car. apud Græcos cum Dianæ sacrum peragerctur, mos erat templum ingredientibus faces ferre vt lumen nocturnum huic deæ proprium ostenderent Cleomenes φανερὸν δὲ καὶ ἐπιδίδωσθαι δᾶδας τοῖς εἰς τὰ Ἀρτεμίσια εἰσιοῦσι. Proserpinæ vaccha sterilis quæ non securi sed ense cæditur Virg. *Iano aries.* *Dianæ faces.*

Baccho caper: & cur.

6. Æneid. Æsculapio gallina vt docet Festus in voce insula. gallus nocti Ouidius 1. Fast quia suo cantu diem prouocat qui nocti contrarius est. idem ait Priapo asinum cędi, Fauno capram, Baccho caprum quod vitem quæ ei sacra est abrodat eiusque cornibus vinum quum immolatur, infunditur eodem auctore. Rustici Gręci per pagos cęsum animal excoriantes in vtrem ex pelle eius factum insiliebant inflatum & vnctum vt esset lubricus. Phurnutus ἐκδέροντες αὐτὸν εἰς τὸν ἀσκὸν ἐνάλλονται κατὰ τὰς ἀττικὰς κώμας quod eleganter expressit Virgilius 2. Georg.

Non aliam ob causam Baccho caper omnibus aris
Cæditur & veteres ineunt proscenia ludi
Præmiaque ingentes pagos & compita circum
Theseidæ posuere atque inter pocula læti
Mollibus in pratis vnctos saliere per vtres.

Ascolia vbi & quo ritu.

Sed hęc inter rusticos in agris agebantur: at solenne festum erat Athenis qui vocabatur ἀσκώλια quo, in theatro vno pede in vtrem insiliebant vt cadentes risum mouerent spectanti populo, quod probat interpres Aristophanis in Pluto ex auctoritate Eubuli & Tzetzes in Hesiodum. in hoc sacro bibebant cruorem sacrati capri. Lactantius in hunc versum Statij 5. Thebaid.

Nec de more cruor.

Mos vetustissimus Italorũ in Bacchi sacro.

In sacris (inquit) *Liberi consuetudo talis est vt occiso capro omnes sanguinem eius bibant*: Itali vero rustici excauatis arboribus ora effingebant eaque Baccho ex pinu suspensa cõsecrabant. Virgilius ibid.

Nec non Ausonij Troia gens missa coloni
Versibus incomptis ludunt, risuque soluto
Oraque corticibus sumunt horrenda cauatis
Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.

Lingua hostiæ Mercurio in ignem libabatur & cur.

Id quidem fiebat in honorem Bacchi sed in memoriam erigones quam Deus ipse adamauerat vt similitudine suæ mortis tamquam imagine sui placaretur vt docte ait Lactantius in librum 11. Theb. apud Gręcos ex hostia immolata lingua abscindebatur & libabatur Mercurio orationis Deo cuius instrumentum est lingua, & sic consecrata hęc pars dabatur Pręconi. Pręconum enim Deus est Mercurius. Aristoph. in Pluto.

Ἡ γλῶττα τῷ κήρυκι τούτῳ τέμνεται.

Vbi scholiastes ait ex Athenæo γλῶσσαι τέμνονται τῷ Ἑρμῇ διὰ τὴν ἑρμηνείαν καὶ ὅτι ἔσπενδον οἱ παλαιοὶ, ἀπὸ τοῦ δείπνου ἀναλύοντες, περιστορεῖ καὶ ὅτι τὰς τοιαύτας σπονδὰς ἐποιοῦντο τῷ Ἑρμῇ καὶ οὐχ ὡς οἱ ὕστερον Διὶ τελείῳ. Vnde patet Ioui perfecto fuisse postea linguas libatas. negotia enim humana, oratione perficiuntur: Sed

Ioui perfecto cur lingua libatur.

hæc ex mente & ratione est cuius Iupiter Deus est. linguæ hæ sacræ non edebantur quum Mercurio sanctificatæ essent sed in ignem iniiciebantur, & inter cremandum vini libamine aspergebantur Homerus odyss. Γ

γλώσσας δ᾽ ἐν πυρὶ βάλλον, ἀνιστάμενοι δ᾽ ἐπέλειβον.

Hoc fiebat perfecto sacrificio antequam in somnum declinarent, volunt enim Mercurium somno præesse quia inferis etiam dominatur, & in superis partes etiam suas agit: Ideo mixtum est illius imperium. Somnus autem ex vita & morte quid mixtum videtur. ratio autem qua, peracta adoratione linguas sacrarent, ea est quod eo modo se purgarent à maledicentia & verbis infausti augurij: tum vt bona nuntia acciperent quibus proferendis lingua ministrat, quod sic asserit Eustath. μέλλοντες κοιμηθῆναι μετὰ τὰ θυσίας οἱ παλαιοὶ ἔθυον τὰς τῶν ἱερείων γλώσσας κατ᾽ ἔθος ἰώνων ἢ Ἀττικῶν βάλλοντες ἐν πυρὶ: ἀπένεμον δὲ αὐτὰς ὁσιοῦντες θεοῖς: τῶν δυσφημιῶν καθαίροντες ἑαυτοὺς tum paulo post καὶ ἵνα φήμας ἀκούωσιν ἀγαθὰς αἷς λαλουμέναις ἡ γλῶσσα καθυπουργεῖ tum paulo post subiicit δοκεῖ ἑρμῆς ὕπνου προστάτης εἶναι ὅτι δὲ καὶ ἐκαίοντο αἱ γλῶσσαι μετὰ σπονδῆς. Aliter Scholiastes Apollonij in 1. Argonaut. Ἑρμῆς λόγος εἶναι παραδέδοται: ὄργανον δὲ αὐτοῦ ἡ γλῶσσα ἥτις ὕπνου ἐπιπεσόντος ἠρεμεῖ. Mercurius est sermo cuius organum est lingua quæ somno incidente quiescit. quæ ratio est naturalis altera vero mystica. Hecate autem in Triuiis colebatur cœna quam diuites in iis componebant vt ea pauperes & mendici saturarentur dicentes Hecaten has epulas deuorasse, quod fingebatur causa religionis infernæ: nefas enim erat, edere ea quæ inferis consecrata erant. Id autem fiebat singulis mensibus quia Hecate seu Luna præest mensibus quæ & cœlis certo tempore regnat & inferis, ideo facilius ea cœna hominum esui seruire poterat cum sacra esset non prorsus infernæ potestati: de hac Aristophanes.

Τοὺς μὲν ἔχοντας καὶ πλουτοῦντας δεῖπνον κατὰ μῆνα προσπέμπειν.

Hecates cœna quando & quibus debetur.

Id singulis nouiluniis celebrabatur quod ibidem scholiastes docet & sub vesperam eodem teste quia tunc incipit Luna dominari, Plura alia hic adduci possunt quæ si rara fuerint in aliis locis referentur: sufficiet ad maiora properanti attigisse quorumdam deorum proprias hostias ritusque sacrorum, quorum tamen causæ sibi aduersantur. Nam victimam cædunt modo quod sit Deo contraria vt sus cereri & caper Baccho, modo quod grata & amica vt equus Marti. &c. An quod duplex sit ratio sacrificij nimirum in agendo gratias, aut placando Deo, ad hæc Cæcilius apud Minutium. *Jam deprehendes initiasse ritus omnium religionum vel vt remuneraretur diuina indulgentia, vel vt auerteretur imminens ira, aut vt iam tumens & seuiens placaretur.* Gratiarum actio omnia grata & amica debet continere: At placari facilius potest ira Dei ab eo qui ingrata & infensa illi, de medio tollit: iisdem enim ira extingui debet quibus exarsit nimirum contrariis numini. Et nihilominus ita cæca fuit antiquitas in adoratione vt certa ratione non vterentur nec causas has semper obseruare potuerint, quum modo ex oraculis, sæpe ex haruspicum responsis alios atque alios ritus exercerent: vnde patet sacra non esse iurisgentium sed ciuitatis quum & mu-

Cæcitas veterum in causis sacrorum.

tentur facillime & diuersi sint eorum ritus inter gentes. Hoc autem caput ex commentariis Pontificum desumptum est in quibus officia sacerdotum continentur.

AXIOMATA.

HOSTIARVM quædam sunt consultatoriç, quædam animales: prima tamen sacrificia incruenta fuere eaque pura. deinde animata, postremo humano sanguine inquinata, eaque solemnia: sed apud Romanos loco viuorum hominum simulacra data sunt: quia in iis quæ impossibilia habentur, ficta pro veris accipiuntur: Diis Manibus etiam humana victima consecrabatur: qua superstitione vsi sunt principes in sui vtilitatem aut vindictam fingentes se placandis Manibus victos hostes immolare vt odij & inuidiæ fumum euitarent.

NON erat hostia nisi quæ aram posset cruentare, quam sub lege Mosaica Iudæi in speciem animæ suç offerebant, extrinsecus ostendentes hoc signo se animam Deo offerre vt seruaretur: pagani sanguinem immolabant non eodem fine, sed effectu contrario: contrariæ enim sunt causæ gentilium sacrificiorum quum in adorando, tum in agendo gratias & in placanda ira: sed ira debuit placari, & gratiarum actio celebrari vel adoratio contrariis hostiis quia causæ sint contrariæ quibus hæc fiunt: sed in cæcitate nulla lux est.

CONSECRABATVR hostia primo conceptis in eam precibus, quibus vouebatur: deinde redimiculo capitis ornabatur, albo si superis, nigro

si inferis offerretur: cum mola salsa id est sale & hordeo in Symbolum primi hominum pastus, ideo in defectum eorum aliquando folia quercus imponebantur, quia primi mortales ex arborum fructu vixere, sed prisci integras fruges adhibebant vt ostenderent antequam molere didicisset homo Deum sacrificiis sui victus adorasse.

EXPLORABATVR hostia primum aqua, deinde vino, postea thure & sanguine hominis reprobi mori optantis: inter hæc si vehementius reluctaretur improbabatur: quæ exploratio fit extrinsecus, at intrinseca erat ex notis aut vitiis quæ ipsius corpori innata erant. Immolabatur autem superis eleuato ad cœlum capite: Inferis prono. superorum hostia alba erat inferorum nigra, post mactationem vinum visceribus infundebatur, & tibia in aurem sacerdotis canebatur tum ex ea prima libamina Diis offerebantur setę, pili, lana quæ igni sacro tradebantur: nisi in fœdere, tunc enim in detestationem eius qui fidem violauerit vt pars victimæ dantur fœderatis non vt primitiæ.

ATHENIS nefas erat bouem aratorem immolare quia est socius & particeps laborum hominis, nisi iussu oraculi. Taurus apud Græcos Ioui potuit immolari, apud Romanos olim non potuit, postea secus. Marti, Neptuno, Apollini, potuit, specialiter tamen equus Marti, primum Octobri, deinde Nouembri: Cereri sus telluri, & bos prægnans, Proserpinæ sterilis, Iano aries, vulcano viui pisciculi cremantur. Syluano & Dianæ porcus: gallina Aesculapio; gallus nocti: Priapo asinus, Baccho, caper. Hecate cœna in Triuiis per

ſingula nouilunia qua pauperes veſcebantur ſub nomine deæ ne viderentur iis vti quæ Diis inferis offeruntur.

LINGVÆ hoſtiarum Mercurio conſecrabantur (vt ſe purgarent à maledicentia & verbis infauſti augurij quæ cauſa myſtica eſt) & igni dabantur in quas vinum libabatur, paulo ante ſomnum peracto ſacrificio: quia Mercurius & orationis Deus eſt cuius lingua eſt organum quæ ſomno incidente quieſcit (& hæc cauſa naturalis eſt) & ſomni; quia ſomnus viuorum eſt, & germanus mortis: Mercurius auté pro parte & viuis & mortuis imperat: poſtea linguæ Ioui perfecto libatæ ſunt quia eſt mentis præſes ex qua vera eſt oratio qua pleraque inter homines perficiuntur.

DIVISQVE ALIIS ALII SAcerdotes: omnibus Pontifices: ſingulis flamines ſunto.

CAP. VII.

Definitio ſacerdotij.

DVOBVS capitibus ſupra proxime expoſitis duæ partes abſolutæ ſunt quas agere debent ſacerdotes, nunc de differentia ipſorum tractatur. Sacerdotium definitur ab Ariſtotele. 7. polit. ἡ περὶ τὸ θεῖον ἐπιμέλεια. Ergo ſacerdos eſt curator rerum diuinarum, publica auctoritate ad hunc finem perpetuo conſtitutus. Ideo eligi debet non temere neque ex plebe ſed ex ciuibus honeſtis ætate iam in occaſum vergente, poſt labores in Remp. exhauſtos vt dignus honor Dei maieſtati & præmium quiete veneranda, virtuti tribuatur. Ariſt. 7. polit. cap. 9. Nam in ſacerdotio duo conſiderantur, & honor perſonæ cui non parum tribui debet &

bet & maiestas Dei cuius sacris sacerdotem vacare oportet l. 32. *Qualis debet esse sacerdos.*
§. sacerdotio ff. de recept. & qui arbit. idcirco impij fuere qui sacerdotia plus licitantibus aut eorum constitutionem temerario sortis arbitrio commisere quod factum fuisse testatur Dionys. Hal. lib. 2. Romulus autē lege sanxit vt è singulis Curiis legerentur bini quæ electio ab iisdem Curiis & ab Auguribus comprobaretur. ij autem supra annum quinquagesimum virtute ac genere excellentes & idonei census constituebantur, quod alij etiam obseruarunt Synesius de insomniis ἔνιαι μέν τοι τῶν ἐπὶ ταῖς προηγιώσαι τελετῶν τοὺς ἱεροφάντας ὥσπερ Ἀθηναῖοι τοὺς τριηράρχους ἀπὸ τῶν μεγίστων τιμημάτων αἱροῦνται καὶ δεῖ δαπάνης συχνῆς καὶ τύχης οὐχ ἥκιστα συγκομίσαι. Ideo ditissimi eligebantur vt sumptibus in sacra faciendis facultates eorum possint sufficere: & creabantur non ad certum tempus sed in perpetuum: immunes à militia & à ciuilibus negotiis quod priuilegium fere apud omnes gentes iis datum est. Ægyptiis & Babyloniis idem est concessum Diodorus libro 1. Eadem lege Romuli, liberi in sacerdotio debent patri ministrare masculi donec pubescant, puellæ dum puræ essent à nuptiis. Quod si carerent liberis liceret eis optare ex quaque tribu puerum puellamque elegantissimos, vt refert Dionys. 2. hoc autem genus honoris publici tantę est inter populos auctoritatis vt etiam princeps eos sibi æquales faciat quod iam ostendimus. Constantinus merito sacerdotes Christianos ita coluit vt sua constitutione sint senatores sacri & intimi consessus principis, & tamquam vnus ex eorum numero in eorum cœtu præsideat. Themistius oratione 13. οὓς δὲ ἐξείλετο ζακόρους τε καὶ ἱερέας τύποις ἤδη *Sacerdotes senatores intimi consessus principis.*
ἐπὶ μέγα κυδαίνει καὶ ὁμοψήφους εἶναι ἑαυτῷ ἀξιοῖ καὶ μόνον ἄρχειν τοῦ χοροῦ τοῦ ὑμετέρου αὐτὸς ὁ χορηγὸς πρωτοστάτης ἐστὶ καὶ κορυφαῖος, καὶ ἵδρυται θρόνος ἱερὸς ἐν τῷ πατρῴῳ βουλευτηρίῳ ἐν ᾧ συγκαθίζειν τε οὐκ ἀναίνεται καὶ προηγορεῖ τοῦ συλλόγου. Absit inuidia verbis quum res ipsa supra omnem inuidiam sit, nonne Christianissimi reges idem statuere ? Augusta est persona principis ex se, sed eo sanctior & augustior est quo propensior in Dei cultum & cultores. Quod si se princeps in ordines sacros constituat, tum hominis dignitas quadam specie diuinitatis roboratur. Vnde Romulus prudentissimus fuit qui se conscripsit inter sacerdotes aruales quod Gellius probat ex Sabini sententia libro 6. cap. 7. vt si homo hominem tamquam sibi parem violare non dubitet saltem pręsumpta opinione diuinitatis à parricidio principis abstineat. *Regis maiestas sanctior accepto quodam ordine sacro.*
Hæc autem lex diuidit ab initio sacerdotes non numero sed munere quod varium est & multiplex. Origo huius diuersitatis est ex Græcia in qua deorum varietas varios ritus sacrorum & varia sacerdotum genera induxit & ab iis quod viderentur magis religiosi ad Romulum fluxit hæc opinio in sacrorum institutione, nam singulis Curiis, singula sacra partitus est, assignatis in singulas Curias Diis & dæmonibus quos perpetuo colerent. *Diuisio sacerdotum & vnde*

Dyonysius libro 2. quos Festus ait Curiarum flamines dictos esse, sed generali nomine: nam qui specialiter flamines dicuntur, habent propria nomina deorum quibus seruiunt. Igitur quia singuli Dij singulis Curiis attributi sunt, ideo merito statuit vt aliis Diuis alij sint sacerdotes. Sed quia ex his pugnantibus religionum elementis nullum corpus solidum coalescere poterat, in quo status rerum sacrarum huc illuc fluctuans posset consistere, Numa summum Pontificatum instituit, quo tamquam vinculo varia sacerdotum officia colligarentur. Ergo prima pars à Romulo est: altera à Numa, vt omnibus Diis Pontifices constituantur non singulis: atqui magistratus singulis prouinciis aut vrbibus præsunt: Sed Pontifex in religione princeps est qui omnibus magistratibus imperat vt Pontifex sacerdotibus. Quamuis autem sacerdotes reliqui non sint magistratus, Pontifex tamen & sacerdos est & magistratus qui quandam habet cum principe analogiam, ideo aliis non est similis. Nam iudicat de omnibus caussis ad sacra pertinentibus tam inter magistratus penes quos sunt quædam cærimoniæ & sacrificia, quam inter priuatos: eosdem sacerdotes & magistratus examinat: consulitur à profano & imperito vulgo, de sacris tam publicis quam priuatis: sua decreta defendit pœnali iudicio pro magnitudine delicti eodem auctore ibid. Festus. *Maximus* (inquit) *Pontifex dicitur quod maximus rerum quæ ad sacra & religiones pertinent iudex sit, vindexque contumaciæ priuatorum magistratuumque.* Tullius de harusp. resp. *Ita est enim interpretatio illa Pontificum vt iidem potestatem habeant iudicum.* Ita vt Pontifex maximus eamdem in religione potestatem haberet quam senatus in lege, vt asserit Tullius 4. ad Atticum. Quinetiam consulem ipsum si de religione ageretur mulctare posset, vnde Valerius. *Metellus* (inquit) *Pontifex Maximus Posthumium consulem, eumdemque flaminem Martialem ad bellum gerendum Africam petentem ne à sacris discederet, multa indicta vrbem egredi passus non est.* Huius officium Liuius 1. ita paucis complectitur, *quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent, atque vnde in eos sumptus pecunia erogaretur, cætera quoque omnia publica, priuataque sacra Pontificis scitu subiecit, vt esset, quo consultum plebs veniret, ne quid diuini iuris negligendo patrios ritus peregrinosque asciscendo turbaretur. nec cœlestia modo cærimonias sed iusta quoque funebria placandosque Manes vt idem Pontifex edoceret: quæque prodigia fulminibus alioue quo viso missa susciperentur atque curarentur*: Quod & Plutar. in Numa confirmat. Denique nulla est potestas quæ propius ad regiam accedat, nam vt Dionysius ibid. asserit leges arbitratu suo de sacris condere potest, si leges scriptæ deficiant, non promouetur ad sacerdotium nisi auguratus, neque vlli magistratui, neque populo, neque senatui rationem suæ administrationis reddere tenetur. Numa voluit eum creari ex Patribus auctore Liuio, ne tam sanctum munus Plebeis sordibus pollueretur: Sed tamen postea obtinuit M. Valerio & Q. Apuleio Coss. vt etiam de plebe Pontifices alij

Prima Pontificii institutio & ratio eius & à quo.

Differentia inter Pōtificem & alios magistratus.

Pontifex prope ad regiam potestatem accedit & est sacerdos & magistratus.

Pontifex ex patribus creatur.

crearentur vt idem tradit lib. 10. de sacerdotibus & Pontificibus actum est: postrema pars est de flaminibus. Sacerdotis vox generalis est. continet enim Aruales, Salios, curiones seu curiarum sacris præpositos: At flamines sunt quidem sacerdotes sed speciali munere & ornatu insigniti & Diis singulis attributi, ideoq; ab aliis recte distinguntur. Notandum est Pontificem apicem & pileum gestasse qui habitus est flaminis auctore Plutar. quæst. Rom. quæst. 40. Sed distinguitur ab aliis flaminibus & honore & potestate. Dij autem illi quibus seruiunt flamines singuli non certæ Curiæ sunt assignati, sed omnibus: in quo differunt à Curionibus. in capite pileum habent quod quum per æstus ferre nō possint filo tantum capita religare cœperunt: non nudis penitus capitibus incedere nefas erat, vnde à filo quo vtebātur flamines quasi filamines dicti sunt auctore Varrone. Origo flaminū est à Numa testibus Liuio & Dionys. inter eos alij sunt patricij, qui maiores, alij plebeij, qui minores dicūtur vt Festus ait. Erāt autē omnes quindecim inter quos maximę dignationis est flamen Dialis, & quū cęteri discrimina suę maiestatis habeāt minimi habetur Pomonalis (inquit idē) quod Pomona leuissimo fructui agrorum pręsidet videlicet Pomis. Erat & inter sacerdotes rex sacrificulus qui statim post reges exactos institutus est auctore Bruto hac contemplatione quod quum imperij Rom. principia in regiam potestatem fundata sint, eaque auspiciis comprobata, Deum non tantum regiæ dignitatis sed etiam nominis auctorem habuerunt: ideoque quum regium imperium tunc in Coss. collatum in duobus deficeret, nomine & tempore, quia Consules nec reges vocabantur, nec erant perpetui, visum est soluendæ religionis gratia qua erga deos obstricti erant, ratione regiæ Maiestatis ab initio conceptæ, & regium nomen & perpetuum regis honorem in vno sacerdote condere, quod docte refert Dionys. lib. 4. ἵνα δὲ καὶ τοὔνομα τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας πάτριον ὑπάρχον ἡμῖν καὶ σὺν οἰωνοῖς αἰσίοις θεῶν ἐπικυρωσάντων παρεληλυθὸς εἰς τὴν πόλιν αὐτῆς ἕνεκα τῆς ὁσίας φυλάττηται ἱερῶν· ἀποδεικνύσθω τις ἀεὶ βασιλεὺς ὁ τὴν τιμὴν ταύτην ἕξων διὰ βίου, πάσης ἀπολυόμενος πολεμικῆς ἀσχολίας, τοῦτο μόνον ἔχων ἔργον, ὥσπερ ὁ βασιλεὺς τῶν θυηπολιῶν, ἄλλο δὲ οὐδέν. Itaque in eius persona mansit reuerentia regij nominis & quędam vis, non in humanis negotiis sed diuinis tantum: quia hęc dignitas gratia solius religionis instituta est, vnde ea sacra ei data sunt, quæ soli regi fas erat peragere Liuius lib. 2. *Et quia quædam publica sacra per ipsos reges erant factitata, nec ibi regum desiderium esset regem sacrificulum creant id sacerdotium Pontifici subiecere ne additus nomini honos, aliquid libertati cuius tunc prima erat cura, officeret.* Inter hęc sacra regia quędam erant quæ die intercisō fiebāt id est partim nefasto partim Fasto: idcirco nō placet Festo, notā scripta in Fastis qua regifugiū designatur quæ hac litera fit. N. qua ex omni parte Nefastus significatur. Nam simulatque

Pontifex cū habitu flaminis.

Differentia sacerdotis Curionis & flaminis.

Vnde vox flaminis.

Quot erant flamines & quæ eorum dignitas.

Rex sacrificulus quis & ad quid & quando creatus.

Cōsulum à regibus differentia.

Sacrorum regis summa dignitas, potestas nulla: Pontificis potestas summa dignitas minor & cur. Dialis potestas nulla dignitas magna.

Rex in comitio ſacrificium peregiſſet, fuga ſe inde repente proripiebat ne adminiſtrationi Reip. ſe interpoſuiſſe videretur. Plutar. ἔςι γοῦν τὶς ἐν ἀγορᾷ θυσία πρὸς τῷ λεγομένῳ Κομιτίῳ, πάτριος ἣν θύσας ὁ βασιλεὺς κατὰ τάχος ἄπεισι φεύγων ἐξ ἀγορᾶς. Quod ſi rex non poſſet ire in Comitium. Pontifex eius vice fungebatur in his ſacrificiis auctore. Feſto. Itaque quum nefas eſſet hunc regem cum populo agere, & quidpiam ex Reip. negotiis tractare, nullum prorſus habebat imperium. Plutarch. quęſt. Rom. quęſt. 63. (idem & de Diali dicitur nefas illi eſſe magiſtratum ambire aut gerere, quia regi æqualem fere habet dignitatem nimirum poſt regem ſacrorum cæteris ſacerdotibus præſidẽs, idem quæſt vltima) nihilominus omnes dignitate antecellebat atque ipſum etiam Pontificem ſummum. Feſtus ait maximum ordine inter ſacerdotes eſſe regem ſacrorum: dein, Dialem, poſt hunc Martialem, quarto loco Quirinalem, quinto Pontificem Maximum: *Itaque ſupra omnes accubat rex ſacrificulus Dialis ſupra Martialem & Quirinalem, Martialis ſupra proximum: omnes ſupra Pontificem: Rex quia potentiſſimus: Dialis quia vniuerſi mundi ſacerdos qui appellatur Dium: Martialis quod Mars conditor vrbis parens: Quirinalis ſocio imperij Rom. Curibus aſcito Quirino: Pontifex Maximus quod iudex atque arbiter habetur rerum diuinarum, humanarumque.* Hic Romana ſolertia poteſt animaduerti, nam quum Pontificem fere æqualem regi fecerint imperio, tantum pondus poteſtatis delibata & deminuta dignitate eſt eleuatum, & eadem vi proportionis quaſi in libramentum ſublatæ regiæ Maieſtatis honoris vani ſummus gradus cum gloria nominis regi ſacrificulo datus eſt.

AXIOMATA.

SACERDOS eligi debet ſenex, nobiliſſimæ familiæ & ditiſſimus vt Dei Maieſtas melius colatur à perſona illuſtri & ſumptibus ſacrorum ferendis idonea ſit: immunis ab omni onere & in perpetuum.

LEGE Conſtantini magni, ſacerdotes ſeu Epiſcopi (vt & regis Chriſtianiſſimi) ſunt Senatores ſacri & intimi conſeſſus principis, inter quos vt vnus ſacerdotum præſidet. Sancta eſt enim per ſe perſona principis, ſed ſanctior ſi ſacerdotij dignitate muniatur.

Singvlis sacerdotibus sua munera adscripta sunt: Curiarum flamines curant sacra Curiarum. Nam singulis Curiis singuli Dij dæmonesque attributi sunt à Romulo: postea Numa Pontificatum instituit vt diuersa sacrorum & sacerdotum multitudo quasi in vnum caput coalesceret.

Pontifex maximus sacerdos est & magistratus, quia sacrorum tam priuatorum quam publicorum, tam cœlestium quam inferorum summus est dispensator & arbiter: & penes eum summa est iurisdictio quæ propius ad regiã potestatem accedit: quia legem in sacris vbi scripta deficit condere potest, nec rationem suæ administrationis reddit, & summos etiam magistratus mülctat.

Praeter Curiarum flamines, alij sunt qui aliis & singulis quique ab omnibus Curiis coli debent, singuli attributi sunt. omnes autem flamines dicti quod filo capita religarent: quia nudis capitibus sub Dio versari nefas erat sicut & Pontifici qui etiam apicem habebat: ideo Pontifex à flaminibus non insigni capitis sed honore & potestate distinguitur.

Flaminvm alij sunt maiores & sunt patricij: alij minores & sunt plebeij: inter omnes maximus est Dialis: minimus Pomonalis: supra omnes erat rex sacrorum institutus exactis regibus vt regium nomen non tolleretur: quod deorum voluntate principia imperij in regiam Maiestatem fundata essent: ideóque potestas hæc in consulibus remansit, non tamen perpetua nec in vno, at in rege sacrorum, nomen

eſt & perpetuum & in vno vt ſacra tantum perageret quæ ſoli regi ante fas erat celebrare.

INTER ſacerdotes, alij dignitate & honore, alij poteſtate præcellunt: Pontifex poteſtate primus eſt, non honore, Rex ſacrorum honore non poteſtate: quia nec magiſtratum gerere poteſt, nec quicquam publicum adminiſtrare ſicut nec Dialis qui poſt eum primas, habet dignitatis: vt in Pontifice tantum pondus imperij delibata dignitate eleuaretur: in rege & Diali priuatio poteſtatis honoris titulo penſaretur.

VIRGINES VESTALES IN VRBE cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternum: quoque & priuatim & publice modo, Rituque fiat. Diſcunto ignari à publicis ſacerdotibus.

CAP. VIII.

Sacerdotes tam mulieres quam viri.

DIONYSIVS libro 2. auctor eſt apud Romanos (ſicut & apud alias gentes) non tantum viros, ſed etiam fœminas ad gradum ſacerdotij euehi. conuenit enim Deum ab vtroque ſexu maxime coli, quem ad eumdem finem procreauit. Itaque quum prius actum ſit de virorum, nunc de fœminarum ſacerdotio tractandum: erant quædam virgines ſacræ conductitiæ quæ Saliæ vocabantur, quod ad Salios adhiberentur cum apicibus paludatæ quas Ælius ſtilo ſcripſit ſacrificium facere in regia cum Pontifice paludatas in modum Saliorum (inquit Feſtus) earum princeps Armata dicebatur. *Virgo ſacrificans* (inquit ille) *cui Lacinia in humerum erat reiecta.* Sed hic de veſtalibus tantum tractatur, quarum inſtitutio refertur ad Numam, vt plerique aſſerunt Liuius de Numa loquens. *Virgines* (inquit) *veſtæ legit Alba oriundum ſacerdotium & genti conditoris haud alienum: hic vt aſſiduæ templi antiſtites eſſent ſtipendium de publico ſtatuit, virginitate, aliiſque cærimoniis venerabiles fecit.* Hinc patet ante Numam veſtæ ſacer-

Saliarũ princeps armata.

Veſtaliũ origo ex Troianis ſeu Phrygibus: Romæ tamẽ à Romulo non accepta eſt ſed à Numa.

dotes fuisse non Romæ sed Albæ. Romulus noluit vestæ virgines sacrare, memor materni dedecoris, quoniam deflorata mater inter sacros vestæ ignes legem deæ violauerat. Itaque quam potuisset Romulus legem ferre aduersus virginem quæ incestuoso stupro, vestæ sacrarium poluisset quum domestici probri vindex non fuisset. Alba autem vestæ sacra ab Ænea accepit Virgil. 2. Æneid.

Sic ait & manibus vittas vestamque potentem
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Vesta autem significat ignem qui semper apud antiquos fuit in maximo honore. In templo Iouis Olympici nocte dieque ignis asseruabatur teste Pausania in Eliacis. idem ait, in Arcad. in fano Cereris & Proserpinæ piaculum fuisse ignem extingui: Ægyptij sacrum ignem seruabant teste Diodoro. Persæ vt Deum colebant Procop. libro. 2. belli Persici, eique alimenta semper suppeditabant, omnia hostilia ei consecrantes vt ea deuoraret, prouincias, vrbes & simulacra deorum vt auctor est Tyrius sermone 38. eum dominum quum & sacrificarent vocantes, dicebant ignis domine comede: sic ille πέρσαι (inquit) θύουσι πυρὶ ἐπιφέροντες αὐτῷ τὴν πυρὸς τροφὴν ἐπιλέγοντες πῦρ δέσποτα ἔσθιε & cęt. eo vero tamquam imagine quadam diuinitatis Dij ipsi delectari credebantur, eaque quasi nota humanis negotiis aduigilare & quasi milites aduersus fortunæ lubricos casus sub hoc signo excubare, quod non ignorauit Virgil. qui sic hoc mysterium adumbrauit 4. Æneid. *Vesta quid*

Templa Ioui centum, latis immania regnis
Centum aras posuit vigilemque sacrauerat ignem
Excubias Diuûm æternas.

Camillus apud Liuium libro 5. hunc ignem sacrum, vocat signum & pignus imperij, sic enim ait: *Quid de æternis vestæ ignibus, signoque quod imperij pignus, custodia eius templi tenetur, loquar*: Idem alibi æternos ignes commemorat ac conditum in penetrali fatale pignus imperij. nimirum quasi fiducia inter deos & homines contracta & hoc signo obsignata quod loco pignoris ab homine possidetur, in quo species est quædam diuinę Maiestatis quæ quum penes hominem remaneat, merito quasi pignus ei traditum intelligitur, sub hac lege vt per ętemam illius ignis custodiam, ęternum quoque sit sub deorum fide imperium: ignis enim ille est Symbolum æternitatis, ideo solebat ante principem ferri. Herodianus in Pertinace: in principe est spiraculum perpetuo viuentis imperij: viuit enim in successore princeps l. quod principi de legat. 3. ignis sane habet potentiam quasi æternæ successionis. Vnde mos Persarum qui mortuo rege ignem sacrum in singulis templis extinguebant, ita tamen vt iustis defuncti Manibus factis repararetur. Diodorus inter signa mortis Alexandri magni hoc quoque recenset libro 17. πᾶσι δὲ τοῖς κατὰ τὴν A- *Ignis adoratus in quo sunt excubiæ deorum pro imperio.* *Ignis æternus est signū & pignus imperij & quare.*

Ignis Symbolũ regia aut æternæ potestatis unde mos Persarum.

σίαν οἰκοδοσι προσέταξε τὸ παρὰ τοῖς Πέρσαις ἱερὸν πῦρ καλούμενον ἐπιμελῶς σβέσαι μέχρι ἂν τελέσῃ τὴν ἐκφορὰν· τοῦτο δὲ εἰώθασιν οἱ Πέρσαι ποιεῖν κατὰ τὰς τῶν βασιλέων τελευτάς. Et merito hoc elementum Maiestati tribuitur quod perinde ac si sanctum esset, sine dolore tangi non potest, quamuis ex interuallo mediocri lętitiam pariat: Est vero, altissimum situ, pulcherrimum visu, potentissimum natura. Est enim sicut Deus principium generationis ex sententia Plutarchi in Camillo. Vitam animantis ex igne esse multi censuerunt Virgil.

Igneus est ollis vigor & cœlestis origo.

In igne semen animæ falsum.

Phurnutus αἱ ἡμέτεραι ψυχαὶ πῦρ εἰσί. Varro 4. de ling. Lat. ex Ennio. *Inde venit pulleis insinuans se ipsa anima siue vt Zenon Citieus animalium semen ignis qui anima & mens.* Hanc Stoicorum sententiam recte refellit Aristotel. libro 1. de anima cap. 3. plerique tamen in hoc errore manserunt, animam ignem esse credentes qui ex Gręcia fluxit vt ex Homero probat Synesius Epistola ad fratrem cui narrat se graui tempestate afflictum periculo naufragij perterritum fuisse, eoque magis consternatum quod dubitaret num verum esset in aquis animam interire vt de Aiace ait Homerus, & quum mortui ex inferis excitentur minor Aiax numquam introducitur. Achilles autem licet intrepidus ad omnia, horret tamen interitum in aquis de quibus sic Synesius. ἐμὲ δὲ ἐν τοῖς δεινοῖς ὄμνυμί σοι θεὸν ὃν φιλοσοφία πρεσβεύει τὸ ὁμήρειον ἔθαττεν ἐκεῖνο, μὴ ἄρα ἀληθὲς εἴη τὸν καθ᾽ ὕδατος θάνατον ὄλεθρον εἶναι καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς: λέγει γάρ ἐστιν ὅπου τῶν ἐπῶν.

Αἴας δ᾽ ἐξαπόλωλεν ἐπεὶ πίεν ἁλμυρὸν ὕδωρ.

Mors in aquis horrenda.

Τὸν ἐν θαλάττῃ θάνατον ἀκριβεστάτην ἀπώλειαν εἶναι τιθέμενος: οὐδένα γοῦν ἄλλον ἐξαπολωλέναι φησίν: ἀλλ᾽ ἕκαστος ἀποθνήσκων Ἄϊδος δ᾽ ἐβεβήκει. ταῦτ᾽ ἄρα καὶ ἐν δυοῖν νεκυίαιν ὁ μικρὸς Αἴας οὐδαμοῦ τοῦ δράματος εἰσενήνεκται ὡς τῆς ψυχῆς οὐκ οὔσης ἐν Ἅδου: καὶ Ἀχιλλεὺς ἀνὴρ εὐψυχότατός τε καὶ φιλοκινδυνότατος ἀποδειλιᾷ πρὸς τὸν ἐν ὕδατι θάνατον ὅν γε καὶ λευγαλέον καλεῖ: Mirum est quod ibidem subiicit se vidisse milites destrictis ensibus altiora nauis tabulata conscendisse paratos se ipsos gladiis propriis conficere, & sic in aerem animas efflare antequam inter vndas extinguantur τούτους ἐλίττων τοὺς λογισμοὺς ὁρῶ τοὺς στρατιώτας ἅπαντας ἐσπασμένους μαχαίρας. καὶ πυθόμενος ἐμάνθανον παρ᾽ αὐτῶν ὡς καλὸν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ὄντας ἔτι πρὸς τὸν ἀέρα τὴν ψυχὴν ἐρυγεῖν, ἀλλὰ μὴ πρὸς κῦμα χανόντας τούτους αὐτοφυεῖς Ὁμηρίδας ἐνόμισα καὶ ἐθέμην τῷ δόγματι. In eadem sententia erat Heraclitus ψυχῇσι θάνατος ὕδωρ γίνεται (inquit ille). Prætereа interitum hominis violentum igni extincto, naturalem exolescenti defectu materiæ comparabant. Plutar. Symp. libro 7. apud Persas nefas erat ignem aqua extinguere: indeque mos suppilicandi vehementissimus. Supplices enim minabantur ignem se in fluuium immersuros nisi postulata impetrarent vt idem ait de primo frigido:

Ignis prudens quo & torquentur infelices animæ & purgantur aliæ.

frigido : Heraclitus eum credidit esse Deum teste Clemente Alex. in protrep. Denique ignis vim habet puniendarum animarum ob scelera quibus se ante dissolutionem indiuidui contaminauerant. idem Strom. 5. id asserit, & hoc ait gentiles non ignorasse idque ex Platone probat Strom. 7. φαμὲν δὲ ἡμεῖς ἁγιάζειν τὸ πῦρ οὐ τὰ κρέα ἀλλὰ τὰς ἁμαρτωλοὺς ψυχάς· πῦρ οὐ τὸ παμφάγον καὶ βάναυσον ἀλλὰ τὸ φρόνιμον λέγοντες τὸ διϊκνούμενον διὰ ψυχῆς τῆς διερχομένης τὸ πῦρ. Hic aperte ignem purgatorium intelligit quo ait animam postquam corpus exuit expiari quem vocat prudentem. Hinc quoque ignis sempiternus qui post resurrectionem corpora etiam ipsa lacerabit sapiens dicitur apud Minutium quia dignas ac iustas pœnas ad trutinam diuinæ iustitiæ expensas exequitur : sapientia enim æstimat omnia secundum merita virtutis aut vitij, vnde Minutius. *Illic sapiens ignis membra vrit & reficit, carpit & nutrit, sicut ignes fulminum corpora tangunt nec absumunt, sicut ignes Æthnæ montis & Vesuuij montis & ardentium vbique terrarum flagrant, nec erogantur : ita pœnale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesa corporum laceratione nutritur.* Idcirco Deo similis videtur cuius iustitia conseruat, emendat, & consumit, cuius potentia, vincit, creat, & facit, bonitas, nutrit, auget, & restituit. Clemens Alex. in Eclog. ὡς γὰρ τὸ πῦρ ἰσχυρότατον τῶν στοιχείων καὶ πάντων κρατοῦν, οὕτω καὶ ὁ θεὸς παντοδύναμος καὶ παντοκράτωρ ὁ δυνάμενος κρατῆσαι, κτίσαι ποιῆσαι, τρέφειν, αὔξειν σώζειν. Postea ait in igne vt in Deo duas facultates vna φθαρτικὴ τῶν χειρόνων, altera σωστικὴ τῶν ἀμεινόνων. In quo prouidentia Dei in opificio huius mundi satis laudari non potest. Nam quum in mundo omnium potentissimum sit ignis, cuius natura voracissima est & quasi ad consumendum creata nihilo magis perdit & deuorat creaturas sed ea tantũ quæ in hoc machinæ ministerio superflua forẽt aut noxia. Quoniã aliam habet quasi primigeniã potestatem quæ in boni conseruatione consistit, perquã alia vtpote inferior superata nihil agit nisi in iis quæ à prima potentia relinquũtur. *Cur ignis cum sit & potentissimus & voracissimus mũdum non consumat.* Stoici auctore Tullio aiunt ignẽ cœlestẽ pasci ex mundi partibus inferioribus & tandem illis humore exhaustis futurum vt tota compages in pabulum huius helluonis impendatur, & sic interitum huius vniuersi finxere. Minutius *Stoicis constans opinio est quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat : Et Epicureis de elementorum conflagratione & mundi ruina eadem ipsa sententia est.* Id Ouidius adumbrauit in persona Iouis quem 1. Metamor. sic loquentem introducit.

Ecce quoque in fatis reminiscitur affore tempus
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli
Ardeat & mundi moles operosa laboret.

De conflagratione mundi opinio ethnicorũ quorumdam.

Seneca in Hercule Oetæo idem sensit.

Cœli regia concidet
Certos atque obitus trahet

Atque omnes pariter Deos
Perdet mors aliqua & Chaos
Et mors fata nouissima
In se constituet sibi.

Hæc etiam sententia erat Heraclito vt testatur Antoninus libro 3. de vita sua. Alij ethnici hoc impietatis insimulant & falsitatis accusant. Cæcilius apud Minutium: *Quid? quod toti orbi & ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendiũ, ruinam moliuntur quasi aut natura diuinis legibus constitutus æternus ordo turbetur, aut rupto elementorum omnium fœdere & cælesti compage diuisa moles ista qua continetur & cingitur, subruatur:* tum paulo post *cælo* (inquit) *& astris qua sic relinquimus vt inuenimus interitum denuntiare, sibi mortuis & extinctis qui sicut nascimur, & interimus æternitatem repromittere.* Sed ad hæc vere respondet Octauius. *Plato partes orbis nunc inundare dicit, nunc alternis vicibus ardescere, & quum ipsum mundum perpetuum & insolubilem esse diceret fabricatum, addit tamen ipsi artifici Deo soli & solubilem & esse mortalem, ita nihil mirum est si ista moles ab eo quo extructa est destruatur.* Sane in hoc ethnici viderunt quasi per nubem veritatis quoddam simulacrum, sed ipsam veritatis essentiam assecuti non sunt: vnde ille *animaduertẽs*(inquit)*philosophos eadem disputare qua dicimus non quod simus eorum vestigia subsecuti, sed quod illi de diuinis prædictionibus Prophetarum, vmbram interpolatæ veritatis imitati sint.* Igitur non immerito illi ignem perpetuum in templis habuere, idque Athenis & Delphis maxime religiosum fuisse refert Plutar. in Numa. Sic Romæ focus publicus vestæ consecratus est, vt in domo priuatus. proportio quædam est inter ciuitatem & familiam, in vtraque enim est summum imperium, hic patrisfam. illic principis: in vtraque Dij sunt: hic priuati, illic publici, inde sacra priuata & publica ad hæc Tullius. *Quumque vesta quasi focum vrbis vt Græco nomine est appellata, complexa sit, ei colendæ virgines præsunt vt aduigiletur facilius ad custodiam ignis & sentiant mulieres in natura fœminarum omnem castitatem peti.* Nihil enim igne purius est, ideo congressu viri polluta à custodia ignis arcenda est, quamquam Plutar. ibid. scribit Athenis ad ignem asseruandum in Prytaneo non virgines sed viduas adhiberi senio confectas vt sua sterilitate propius ad naturam ignis accedant qui nihil potest generare. Melius Romanis visum est adlegere virgines: nam ignis in se vtrumque habet vt sit potissimum purus tum vt sit sterilis: at viduæ exolescentes & quasi in cinerem faces delapsæ vt Horatius loquitur: sunt & tardæ, at ignis celerrimus. sunt frigidæ, at ignis est calidissimus: sunt putrefactioni proximæ quia non amplius purgantur: at ignis nunquam putret quum cætera elementa putrescant. Aristot. 4. Meteor. cap. 1. Deinde si ignis vt illi volunt est generationis prin-

Mũdus per ignem: non defectu humorũ ab eo cõsumpti sed iudicio sui creatoris.

Proportio inter ciuitatem & familiam.

Cur per virgines ignis seruatur licet Athenis per viduas vetulas.

cipium quomodo ſterilis dici poteſt? virgo licet non generet eſt tamen in potentia generandi. Denique ignis patrem & matrem deuorat, vnde natus eſt: vetus auctor apud Plutar. 4. Sympoſ. καθάπερ οὖν τὸ πῦρ τὴν ὕλην ἐξ ἧς ἀνήφθη μητέρα καὶ πατέρα ὄντα ἤσθιεν. An quod primum contra naturam ſuam ex cœleſti patria raptus originem ſuæ ſubſtantiæ mutauit in terreſtrem, à qua violatus ita vt morti fiat obnoxius pœnas mortis ab eadem exigeret à qua paſſus eſt. moritur enim ignis ex materiæ morte ex qua nihil præter cinerem ſupereſt, in quo nullum ignis ſemen relinquitur, quum tamen in corporibus mixtis ignis ſemina exinfluentiis ſuperiorum corporum infuſa eſſentialiter inſint, in ſolo cinere ignis renaſci non poteſt vt nec in aqua quæ igni aduerſatur. Virgo autem in hac qualitatis ſpecie propius quam anus vidua ad ignem accedit: Nam à patre & matre accepit vt eſſet ſicque eoſdem eiuſdem officij vice mortuos ex ſuo ſemine ad alteram vitam excitaret, quæ quum eamdem vicem voto virginitatis eripiat genitori eum videtur occidere. Nam virginitatis cuſtodia eſt deſtructio generationis, hinc illud Epigramma Pauli Silentiarij.

Virgo vt ignis parentem videtur occidere nisi Deo vero virginitas consacretur.

Καλὰ τὰ παρθενίης κειμήλια· παρθενίν δὲ
Τὸν βίον ὤλεσεν ἂν πᾶσι φυλαττομένη.

Pater videtur occidi moriendo qui potuit immortalis effici ſubſtituendo iure mutui officij. Apud Antiphontem pater animaduertens vnicum filium in diſcrimen capitis adduci, queritur ſe fore ſine vita viuentem & priuatum ſobole ſua viuum iam ſepeliri & humari. ἐπί τε γὰρ τῇ τούτου διαφορᾷ ἀβίωτον τὸ λειπόμενον τοῦ βίου διάξω, ἐπί τε τῇ ἐμαυτοῦ ἀπαιδίᾳ ζῶν ἐπικατορυχθήσομαι. Sed hæc ratio locum non habet vbi ſummo omnium patri conſecratur virginitas. redit enim ad eum ex quo & parentum & virginum vita emanauit & quamquam in Prytaneo anus illæ viduæ ignem cuſtodirent, tamen in templo Mineruæ Poliados erat Palladium ex marmore à Phidia perfectam in quo lux inextincta cuſtodia virginum aſſeruabatur. Strabo libro 9. ἐπὶ δὲ τῇ πέτρᾳ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερὸν ὅ τε ἀρχαῖος νεὼς ὁ τῆς Πολιάδος ἐν ᾧ ὁ ἄσβεστος λύχνος καὶ ὁ παρθενὼν & cæt. vnde patet ignem veſtæ, ab igne Palladis apud Athenienſes ſeparatum fuiſſe, minus prudenti conſilio. Nam humanum imperium (cuius ignis eſt Symbolum) non habet diuturnos ſpiritus niſi cœleſti gratia ſuſtentetur, & quaſi cum eo quadam fœderis obligatione vinciatur. vt Romæ. & hoc caute aduertendum hic ſcriptum eſſe *in Vrbe* non in vrbibus vt quum loquitur de templis. Nam vbique Deus eſt adorandus ſed notæ ſeu characteres Maieſtatis in vna vrbe erant, cuius ſignum eſt iſte ſacer ignis: Dij tutelares ad tutelam etiam coloniarum in iis poſſunt collocari at pignus imperij in ſola ciuitate imperante debet conſtitui. Igitur à Numa virgines ignis ſempiterni cuſtodiæ commit-

Athenis in Templo Mineruæ Poliados ignis per virgines, licet in prytaneo per viduas custodiretur.

Renouatio ignis quando. tuntur, qui singulis annis renouabatur vt anno incipiente cura denuo seruandi nouati ignis inciperet, nam primo quoque Martij mensis die ignem nouum vestæ aris accendebant. Macrob. Sat. 1. cap. 12. non quod vetus ignis eo die extingueretur, sed quod nouus ei adiiceretur, Ouidius.

Adde quod arcana fieri nouus ignis in æde
Dicitur & vires flamma refecta capi.

Ideo si contigisset ignem extingui nefas erat alterum ex nostro igne accendere sed ex sole, noua & pura flamma elici debebat Plutar. in Numa, ne in locum sacri ignis alter filius corruptæ materiæ succederet quo casu à Pontifice virgines verberibus af-

Ritus reparandi ignis extincti & animaduersio in virgines. ficiebantur. Festus. *Ignis (inquit) vestæ si quando interstinctus esset verberibus afficiebantur à Pontifice vestales quibus mos erat, tabulam felicis materiæ tamdiu terebrare quousque exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret.* Ad hæc Iulianus in hymno ad solem regem. τοὔνομα τοῦ βασιλέως ἔργον ἄσβεστον ἐξ ἡλίου φυλάττουσι φλόγα παρθένοι παρ' ἡμῖν ἱερὰς κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας αἳ δὴ τὸ γενόμενον ὑπὸ τῆς Σελήνης περὶ τὴν γῆν ὑπὸ τοῦ θεοῦ πῦρ φυλάττουσι. Regis solis opus inextinguibile ait. Vt sub nomine regis imperium, sub inextinguibili, æternum intelligatur: Varro 4. de ling. Lat. *Qui calor* (inquit) *è cælo quod heic innumerabiles & immortales ignes: Itaque Epicharmus Enni de mente*

Quot vestales earum habitus. *humana dicit isthic, est de sole sumptus ignis.* Sex numero erant vestales Festus sex vestæ sacerdotes constitutæ sunt vt populus pro sua parte haberet ministram sacrorum quia ciuitas Romana in sex est distributa partes primos secundosque Tatienses, Ramnes, Luceres, olim erant tantum quatuor, sed iis duas adiecit Tarquinius Priscus sub quo publica sacrificia numero creuere, quibus necesse erat vestales interesse. Dionys. lib. 4. in sacrificando autem quodam velamento capitis vtebantur quod fibula comprehendebatur: Festus. *Suffibulum est vestimentum album quadrangulum oblongum quod in capite virgines vestales quum sacrificant semper habere solent idque fibula comprehenditur.* Inter has vna erat cui

Maxima virgo. Maximus Curio. maxime cura sacrorum incumbebat quæ maxima dicebatur vt maximus Curio apud Festum. Maximus etiam Pontifex: Valerius. *Maximæ vero virginis Æmiliæ disciplinam, extincto igne tutam ab omni reprehensione vestæ numen præstitit:* Tranquillus in Iulio. *demandauerat virgini vestali Maximæ &c.* Hæ virgines quum ad sacerdotium admittebantur tondebantur, & capilli earum ad lotum arborem deferebantur, quæ inde capillata dicta est. Plinius 16. cap. 44. sunt qui existimauerunt alia præter ignem seruari à virginibus

Seruatur cum igne aqua & Palladium in quo est etiam Draconis species & cur. in templo vestæ mystica sacra quæ euulgari nefas erat: Cedrenus ait igni & aquæ sacræ custodiendæ commissas fuisse vt duobus principiis rerum omnium calori & humori quæ inter se pugnantia vna diuinitate reguntur: magi Persarum à quibus emersit hæc æterni ignis custodia aquam simul cum igne adorabant Strabo 15.

Atque vt hæc duorum principiorum societas intelligeretur salem qui ex mari & sole producitur ita in furno percoquunt vt humor omnis euanescat: deinde in aquam iugem immittunt vt ea in sacrificiis vtantur non tamen iniiciunt in aquam quæ per fistulas venit quæ non sapit naturam principij, quum opere humano ita fluat nec sit communis omnium hominum vt dea est Festus in voce Muries eam aquam in vase futili positam habebant quæ statim fundebatur si humi poneretur: nefas enim erat aquam illam sacram, tangere humum auctore Lactantio in 8. Thebaid.

Aqua fluēs opere humano vesta sacris nō adhibetur.

Dionysius libro I. ait eis custodiam etiam sacri Palladij creditam fuisse non minus quam æterni ignis. καὶ τὸ μεμυθευμένον παλλάδιον ὅ φασι τὰς ἱερὰς φυλάττειν παρθένους ἐν ναῷ κείμενον ἑστίας ἔνθα καὶ τὸ ἀθάνατον διασώζεται πῦρ. Tullius Philipp. II. *qui ita* (inquit) *conseruandus est vt id signum quod de cœlo delapsum vestæ custodiis continetur.* Vnde patet hunc ignem elementarem esse cœlestis ignis quasi prolem, quum Pallas (cuius erat diuinum illud simulacrum) cœlestem significet vt postea ostendam. Ideo renouant illum ex cœlesti quasi ex fonte vero. Ideo Palladium ibidem colitur vbi ignis seruatur vt cœlestis ignis præsentia substantia terrestris conseruetur probatur ex Vitruuio 4. cap 8. *Altitudines* (inquit) *deorum sic sunt explicandæ vt Ioui omnibusque cœlestibus quam excelsissimæ aræ constituantur: vestæ, terræ, marique, humiles collocentur.* Ergo vesta non est dea cœlestis: ideo Palladis præsenti diuinitate religio eius erat sancienda. hoc autem arcanum veteris Theologiæ patet ex disciplina Hetruscorum qui palladi tribuerunt Manubias cruentas quibus euersio aut mutatio status ostenditur (vt infra dicetur) & quoniam vnumquodque eodem modo destituitur, quo constitutum est l. nihil tam ff. de reg. iuri ideo Pallas cuius hospiciis fundantur & solidantur imperia, eadem in iis euertendis suam potestatem interponit. quod nihil aliud indicat quam prudentiæ vim qua omnia recte constituta conseruantur & vicissim ea vulnerata dilabuntur.

Vesta est dea terrestris & hunc ignem significat: Pallas cœlestis & cœlestem denotat & prudentiæ simbolum est.

Homerus iliad. ε introducit Palladem præferentem Diomedi ignem perpetuum vt eam ab imminenti mortis periculo liberaret. eique gloriam pareret, robur & audaciam adderet. idcirco ab eodem dicitur. ἐρυσίπτολις. id est vrbium seruatrix iliad ζ. idem ait iliad 6. Achillem etiamsi arma non haberet sola Palladis ope adiutum fugasse hostes. Hoc Palladium non sola erat Palladis statua sed & Draconis qui simul cum dea ignem custodiebat non indicem pignoris imperij sed illius reuera æterni ignis quo ipse Draco punitur (& cultores eius tamquam auspicium futuræ pœnæ pertractent) Tertullianus ad vxorem. *Romæ quidem quæ ignis illius inextinguibilis imaginem tractant auspicia pœnæ suæ cum ipso Dracone curantes de virginitate censentur.* Erat autem nefas hoc idolum cernere quod innuit Statius. 2. Theb.

Peruigilemque focis ignem longæua sacerdos

Nutriet arcanum numquam inſpectura pudorem.

Vbi Lactantius *arcanum pudorem dicit simulacrum verum id est Palladium quod illicitum erat cernere quo quidam quondam viso visu priuatus est* Metellus nempe. Prima pars huius capitis explicata est. Postrema pertinet primum quidem ad vestales vt discant, tum ad singulos ciues. Nam quum 30. annorum spacio virgines vestæ seruirent (olim tamen quinquennio albæ quo exacto nubere poterant Dionys. libro 1.) toto primo decennio in cærimoniis instituebantur ab iis quæ publico sacerdotio iam 20. annis functæ erant. Plutar. ibid. Deinde singuli ciues ignari discant: ergo non omnes: quia quidam sunt iuris Pontificij peritissimi quibus nulla necessitas imponitur discendi quod non ignorant, discant ignari à publicis sacerdotibus &c. hic publici sacerdotes dicuntur ad differentiam eorum qui priuatim in suis ædibus sacrificant, non quod quidam sint sacerdotes priuati, hoc enim pugnat eius definitioni ita vt sacerdos simpliciter sumptus de publico intelligatur l. 1. §. huius ff. de iustit. sed quia lex permittit vnicuique ciui priuatim colere deos modo sint publici, & fiat ritu publico vel à Pontificibus confirmato id non est ab illis priuatim sacrificantibus sed à publicis sacerdotibus discendum, est enim penes eos summa sacrorum & ex tacita vi consequentiæ rerum gerendarum, ideo prudenter est constitutum vt ignara multitudo consilio sacerdotum regeretur. Tullius hic. *Quod sequitur* (inquit) *non tantum ad religionem pertinet sed etiam ad ciuitatis statum vt sine his qui sacris publice præsunt religioni priuatæ satisfacere non possint: continet enim consilio & auctoritate optimatum semper populum indigere.* Ergo preest sacris publice sacerdos, priuatim paterfam. quod autem ait. *Publice priuatimque.* non innuit alio ritu, priuatim Diis publicis fieri, alio publice. Sed hoc referendum ad diuersitatem sacrorum quorum quædam publica quædam priuata sunt: in sacris familiæ ritus alij esse possunt modo Pontificum decreto probati sint & ea ratione doceri debent à publicis sacerdotibus. hic autem distinguit modum à ritu: quoniam ritus ad essentiam cærimoniarum pertinet, modus ad quantitatem ne plus minusue quam fas est Diis, dæmonibus, geniis libetur aut sacrificetur. Nam recti ratio qua nihil est diuinitati antiquius in homine suos fines suasque mensuras habet, quas si excedat vel minuat in vitium incidit, vnde Horatius.

Quanto tempore Romæ: & quanto Albæ in virginitate erant.

Docetur ignari à sacerdotibus peritis.

Quomodo modus à ritu differt.

Est modus in rebus sunt certi denique fines
Quo vltra citraque nequit consistere rectum.

Modus ergo hic est ratio inter nimium & parum sita in quo virtus consistit: ideo iuterpretes in §. quum ex aliena inst. de rer. diuis. aiunt mediam sententiam semper esse sequendam non satis assequuti modi naturam quæ est inter excessum & defectum. Arist. 2. ethic. sic de virtute loquitur. μεσότης δὲ δύο κακιῶν τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν: Excessus autem aut defectus non potest intelligi nisi proportionaliter eodem auctore in cate-

gor. Nam pauperis oblatio etiam oboli non deficit sed si idem Crœsus aut Crassus offerret deficeret idem in excessu, itaque resoluendum toties medium modum esse quoties duo extrema sunt vitiosa, vitium autem ex proportione pluris aut minoris accipiendum est.

Medium non semper est boni sed cum duo extrema sunt vitiosa.

AXIOMATA.

VESTALES ex Phrygia in Latium ab Aenea traductæ, non sunt Romæ à Romulo admissæ ne materni dedecoris infamiam renouaret, sed à Numa. quæ in Latio erant, Albæ nimirum quinquennio tantum seruiebant: Romæ tricennio sed primis decem annis edocebantur, secundis ea quæ religionis erant agebant: Postremis alias edocebant quomodo rituque fieri oporteret, modus ad quantitatem spectat vt medium sit inter duo extrema vitiosa quæ vitia secundum proportionem pluris & minoris accipi debent; ritus ad cœrimoniam pertinet.

IGNIS apud omnes gentes aut vt Deus colebatur aut vt pignus imperij. Dij spondent æternas sub illo signo excubias in conseruationem imperij: estque in eo quædam æternitatis imago: non est tamen principium animæ nec anima ignis est, quia extingui posset quod immortale est ideo errarunt qui eam in aquis extingui credidere.

IGNIS vim habet puniendæ obscelera animæ, tum expiandæ, conseruatricem bonorum & desolatricem malorum: præualet tamen ea quæ conseruat: quia prima est & per se: destructiua postrema & per accidens. per ignem finis mundi erit, ardebit cœlum & terra non

quod exhausto pabulo id est humore tamdem alia sit consumpturus, sed iustitiæ diuinæ huius elementi violentia seruiet in tollendo & expiando quod humana impietate pollutum est.

VIRGINITAS ignis Naturæ conuenientior est quam viduæ senectus, quia in illa est puritas & sterilitas: in hac impuritas & sterilitas: tum ignis parentem: vnde natus est id est materiam deuorat & perdit, sic virgo eripit genitori vitam, eum priuans naturali substitutione suiipsius per generationem quod in vetula esse non potest: ideo melius Romani virgines igni pręposuerunt. hic autem singulis annis renouatur nouo igne, non tamen vetus extinguitur: nam si extinctus esset virgines à Pontifice verberabantur. tuncque ex sole pura flamma accendebatur vt ex cœlesti tamquam ex fonte suo repararetur.

PALLAS igni cœlesti præest vesta terrestri: illa prudentiam cœlestem, hæc humanam significat: ideo cum vesta Pallas & draco eius id est vis diuinitatis apud Ethnicos in eadem æde consecrantur, vt humanum imperium diuina virtute sustentetur & sic vestales non tantum custodiæ ignis sed etiam Palladij quod videre nefas erat præponebantur: atque etiam sacræ aquæ quæ ex perenni, non manufacto opere fluens sumebatur sale inspersa quam nefas erat terram attingere.

EORVM

EORVM AVTEM DVO GENERA sunto: vnum quod præsit cærimoniis & sacris, alterum quod interpretetur fatidicorum effata incognita, quum Senatus, Populusque asciuerit.

CAP. IX.

IC Tullius *descriptio* (inquit) *sacerdotum, nullum iusta religionis munus prætermisit: nam sunt ad placandos Deos alij constituti qui sacris præsunt solemnibus: ad interpretanda alij prædicta vatum, neque multorum, ne esset in infinitum, neque vt ea ipsa quæ suscepta publice essent quisquam extra collegium nosset.* Hic non tantum sacerdotum duo munera sed & genera traduntur eaque ita distincta vt singula singulis propria sint. Vnum genus in ritus, morem, modum consecrandi precandi libandi sacrificandi incumbit: alterum in curam diuinas voces interpretandi. In primo genere separantur à sacris cærimoniæ: Nam sacra sunt ea quæ vt fas est consecrata, libata immolata & dedicata sunt: at cærimoniæ sunt leges quibus ea fieri ius est. Primum itaque genus præest sacris & cærimoniis: genera autem hic non sunt accipienda vt apud logicos qui sub genere, alia etiam vniuersalia comprehendunt, nimirum species quæ voce vniuersali plura indiuidua continent: at apud oratores & iurisconsultos genus pro specie & species pro singulari sumitur. Diuisio autem sacerdotum quæ supra traditur in cap. Diuisque, Pontificum, & flaminum, non continet essentiales differentias, sed onerum & dignitatem. Nam essentia publici officij, modo dignitatis aut oneris non constat; alioquin Æ-diles plebis inter magistratus non haberentur qui infimum honoris gradum obtinent: neque flamen Pomonalis esset sacerdos qui inter sacrorum curatores minimus est. Itaque quum hic singula genera sacerdotum non complectantur alias sub se species vniuersales sed singularia non debent attendi personæ eorum qui his honoribus defunguntur, neque enim substitutione personarum in his officiis quiddam vniuersale constituitur, vt si numerentur quot flamines Diales fuerint, tot indiuidua illius sacerdotij non possunt censeri: sed singularis illius muneris constitutio sub differentia suæ administrationis vna semper est, neque enim multiplicantur ex numero eorum quibus accedunt sed vnus tantum est magistratus l. meminisse ff. de offic. Procos. Itaque Pomonalis à Diali: Ædilis à Consule non differt specie sed numero vt Socrates ab Aristone

Duo genera sacerdotum.

Sacra & cærimoniæ vt differunt.

Genus & species varia sumuntur.

Essentia publici officij non cõstat modo dignitatis aut oneris.

Vnus est magistratus licet per plures succeßiue regatur.

licet vtrumque distinguat non tantum nominis sed & proprietatum ratio:at hic Dialis ab alio Diali ne numero quidem differt ratione sui sacerdotij. Quamobrem sub primo genere quod est eorum qui sacris præsunt singula sacerdotum officia continentur de quibus actum est. Postremum essentialiter distinguitur à primo sub quo etiam alia iacent singularia de quibus infra agitur. Sed quomodo sacerdos esse potest qui sacrorum procurationem non habet? Neque enim sacræ sunt interpretationes fatorum ad quas sacrorum definitio non pertinet. Verum licet vox sacerdotis ad sacra tantum referatur, tamen ab eius essentia rerum diuinarum curatores non excluduntur. Res enim diuinæ sub voce generis sacra continent, & ea quæ non sunt consecrata modo immediate ex Deo sint, vt sunt vaticinia quæ diuini numinis instinctu proferuntur: ideo diuina sunt quia ex Deo sunt sacra diuini iuris sunt l. 1. ff. de rer. diuis. quia licet ab homine sint, tamen sub fidei pugnore à Deo vindicari creduntur tamquam sub iure veri mācipij. Prædictiones autem quum à solo Deo esse credantur hominis institutione non indigent nisi ratione eiusdem fidei, sine qua omnis diuinatio euanesceret quum sit futurorum quæ nobis ita incerta sunt vt mendacia intelligantur nisi quadam diuinitatis opinione nitantur. Hæc vt plurimum falsa fuere licet quædam vera apparuerint: Vnde Octauius. *Quamquam inter multa mendacia videri possit industriam casus imitatus.* Ideo lege constituuntur sacerdotes qui diuinationi operam nauent, vt Dei maiestate dignus sit qui diuinum tractat oraculum, ne priuato, profanoque ore polluatur. Cæcilius apud Minutium. *Vnde adeo mixti & pleni Deo vates futura præcerpūt, dant cautelam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatium calamitatibus, laboribus leuamentum.* Hæc omnia sunt solius potestatis diuinæ indicia. Diuina sint necne vaticinia, intersit necne Reip. ea in lucem proferre non est in arbitrio omnium qui profitentur se hęc scire sed interpretandi potestas eis tum data est quum populus senatusq; asciuerit. asciscere idem est quod sciscere. Rogabat magistratus qui cōsulebat, at populus sciscebat qui iubebat auctore Festo. Hoc autē ascitū est quum duo soles visi sunt, & quū tres Lunæ, & quum faces, & quū sol nocte visus est, & quū è cœlo fremitus auditus, & quum cœlum discessisse visum est atque in eo animaduersi globi &c. apud Tullium 1. de diuinat. Penes senatum autem & populum summa rerum erat. Sed cur Senatus præcedit populum quum in populo Senatus etiam contineatur §. lex est inst. de iur. nat. Populi vox æquiuoca est modo enim plebem, modo ciuium vniuersitatem significat vt in his commentariis diuerso modo accepta secundum diuersa subiecta intelligi debeat & secundum diuersa tempora. Nam antequam plebiscita essent, vox populi etiam Patricios continebat in quibus plus poterat plebs numero suffragiorum præualēte: sed postquam scita plebis esse cœperūt vox populi in tributis plebē significat in Curiatis & cēturiatis vniuersum

Sacerdos non tantum rerum sacrarum sed etiam diuinarū curator.

Cur lege sacerdotes cōstituūtur ad diuinas voces interpretandas.

Populi vox æquiuoca quomodo secundū varia subiecta accipi debet.

Scitum populi quid.

populum. Obstat Festus apud quem scitum populi est quod sine plebe cunctus Patricius ordo rogante patricio magistratu iussit. Verum separatæ fuerunt partes Populi & Senatus. Nam Senatus in Populi comitiis non vt Senatus quia simul non est sed per curias aut centurias singuli Senatores commiscentur: at conuocatur more maiorum vt Senatus est & à populo partes habet distinctas. tenendum est non idem esse patricios & Senatores. Quia licet sanguis Patriciorum ex senatoribus profluat, non tamen ideo omnes patricij sunt Senatores auctore Liuio lib. 1. idcirco Senatorum & Patriciorum scitum populi vocatur: quod est intelligẽdum in iis quę sibi patriciorum ordo seorsim à plebe constituebat, ita vt plebs iis adstringi non posset. Nam supra ostensum est legis obligationem ex consensu esse: ideo ignorans plebs Patriciorum scitis obligari non poterat sic nec plebiscita Patricios tenebant nisi lex Hortensia aliud induxisset l. 2. §. deinde quum esset ff. de orig. iur. quæ tamen quum centuriatis comitiis lata sit consensu patriciorum sancita est. Nam leges licet vno ex patribus rogante & Patriciis iubentibus, plebe tamen suffragante statuebantur. Festus ibidem vbi etiam ait tunc leges scriptas appellari quia incisę in publicum prodeunt vt sciant omnes & singuli se eis esse obnoxios. Sed in iis quę necessitate Reip. ab omnibus debent obseruari, huiusmodi scita populi nihil agunt vt in constituendis honoribus id est tam magistratibus quam sacerdotibus, hoc enim datum est populo lege Romuli nimirum. ἀρχαιρεσιάζειν, νόμους ἐπικυροῦν, καὶ περὶ πολέμου διαγινώσκειν ὅταν ὁ βασιλεὺς ἐφῇ. Hæc autem diuisio plebis à patriciis in administratione Reip: numquam sub monarchia contigit. Videamus ergo cur hic prius senatum, postea vniuersum populum vult sciscere. Sane Senatus lege Romuli, scita populi confirmabat, sed hoc mutatum est ita vt Scītū à populo confirmarentur. Dionys libro 2. ἔφερε δὲ ψῆφον οὐχ ἅμα πᾶς ὁ δῆμος ἀλλὰ κατὰ τὰς φράτρας συγκαλούμενος, ὅτι δὲ ταῖς πλείοσι δόξειε φράτραις τοῦτο ἐπὶ τὴν βουλὴν ἀνεφέρετο, ἐφ' ἡμῶν δὲ μετάκειται τὸ ἔθος: οὐ γὰρ ἡ βουλὴ διαγινώσκει τὰ ψηφισθέντα ὑπὸ τοῦ δήμου, τῶν δὲ ὑπὸ τῆς βουλῆς γνωσθέντων ὁ δῆμός ἐστι κύριος. Quod etiam ante 12. tab. obseruatum fuit vt de his quorum non erant leges Senatus ante cognosceret, idem libro 7. περὶ ὧν γὰρ οὐκ εἰσὶ νόμοι περὶ τούτων ὑμεῖς τοῦ προβουλεύεσθαι κύριοι καὶ ὁ δῆμος ἐπιψηφίσαι. Igitur sacerdotes à populo debent constitui quo casu mutata lege Romuli Senatus primum decernit deinde populus iubet & sciscit: imo videtur senatum plus potuisse. Liuius 1. *tum interrex* (inquit) *concione aduocata, quod bonum faustum felixque sit inquit Quirites regem create ita Patribus visum est: patres deinde si dignum qui secundus à Romulo numeretur creaueritis auctores fient.* Vnde patet duo Scta necessaria fuisse: primum vt populi comitia præcedente decreto Senatus habeantur: deinde quod Populus comitiis iusserit Sc͞to confirmaretur. Ve-

Senatus in comitiis non vt senatus est & cur: secus cum separatim deliberat: discrimẽ inter patricios & senatores.

In sciscendo diuisa plebs à patriciis numquã in statu regio.

Sub rege populus primum sciscebat: deinde Senatus confirmabat.

Regibus exactis prius Senatus decernebat.

Sub interregno duo erãt Senatus decreta: sed primum nõ remspicit essentiam actus & cur.

rum decretum non respicit essentiam actus, quum adhuc incertum sit in quam sententiam suffragia inclinatura sint, sed solennitatem quæ lege quidem regia non est introducta, sed quum ad interregnum status venisset Senatus sibi regiam auctoritatem vindicauit: ita quod Romnlus auctoritate regis ante potuerat nimirum populum conuocare, id cœpit sibi Senatus asciscere, & quum penes regem esset auspiciorum potestas eadem ratione ad Senatum deuoluta est: ita non mirum si sub interregno auctoritate Senatus opus esset vt à patribus probatis auspiciis quæ ante comitia seruabantur fas esset Senatorio Magistratui cum populo agere quod decreto Senatus constitutum est, rogante interrege. Liuius ibid. *Decreuerunt enim vt quum populus regem iussisset id sic ratum esset si patres auctores fierent.* Tributis Comitiis hæc Senatus potestas eneruata est quæ quasi vi introducta sunt id est inuitis & reluctantibus Patriciis: postea tamen ius ademptum sibi, Senatus vsurpauit id est ad vsum reuocauit Curiatis comitiis adhuc auspicium & Senatus decretum retinentibus. Liuius ibid. *Hodieque in legibus magistratibusque rogandis vsurpatur idem ius vi ademptum priusquam Populus suffragium ineat in incertum comitiorum euentum patres auctores fiunt.* Debuit tamen obseruare aliud esse in interregno quum duo Senatus decreta interponebantur aliud regibus exactis. Nam populo dominante vnum erat Scœum idque precedens, non solennitatis ergo, sed rei de qua agendum erat disceptatiuum vt iam ex Dionys. demonstraui; quod ergo ait Liuius postea vsurpatum fuisse hoc ius, pertinet ad auspicia quæ ante Curiata fiebant: nec plane hic auctor perspexit auctoritatem Senatus non ita fuisse in priore Scto vt in posteriore: prius enim postea non ex causa imperij sed gratia auspicij desiderabatur: nec me mouet quod patres dicuntur auctores etiam antequam scitum proferatur: nam illa auctoritas est comitiorum non constituti negotij quod tum adhuc incertum erat: in illa tamen aliquid erat latentis imperij. nam sub eo prætextu nonnumquam impeditis cum populo agere Tribunis aut aliis magistratibus qui partes plebis tuebantur multitudinis, perniciosæ passiones cohibebantur. igitur patet prius Senatum postea populum sacerdotia constituisse & magistratus: quoniam non tantum plebis suffragia sed & Patriciorum consensus accedebat: erat enim populus diuisus in Curias in quibus etiam Patricij erant vsque adeo vt singulæ Curiæ primos Senatores ex sanguine Patriciorum ex suo quęque corpore ternos nominarent. Dionys. lib. 2. & hoc vt eadem sacra publica tam plebi quam Patribus essent communia, licet secus sit in sacris gentilitiis & familiarum: Cęterum in aliis plebs à Patriciis erat separata quod vt facilius intelligatur tenendum est Comitiorum alia centuriata esse, alia Curiata: de centuriatis agendum in 2. libro huius operis. Curiata sunt quum ex generibus omnium suffragium

Liuij culpa.

Auctoritas Senatus duplex.

In Curiis erant Senatores & patricij mixti cum plebeiis vnde Curiata Comitia.

fertur vt ex Lælio Felice docet Gellius libro 15. cap. 27. id est permixtim ordinibus non discretis: sed priusquam haberentur Sctúm ferebatur, tum de cœlo seruabatur: vtrumque vt sub optimatum auctoritate fieret. igitur in his confuse ordines suffragia ferebant Senatorum, equitum, & plebis: & nihilominus Senatus iam seorsim hoc statuerat quod populo postea dabat confirmandum: & hoc multo ante Homerus intellexerat introducens Agamemnonem primo consulere principes, deinde Populum, sic enim ait Iliad. B.

Βουλὴν δὲ πρῶτον μεγαθύμων ἷζε γερόντων.

In Centuriatis autem Comitiis omnes quidem ordines aderant sed distincti ætate & censu in quibus plurimum Patricij poterant: postea aliud genus comitiorum inductum est quod Tributim habebatur cœpitque in iudicio Marcij Dionys. 3. τότε πρῶτον ἐγένετο Ῥωμαίοις ἐκκλησία κατ' ἄνδρα ψηφοφόρος ἡ φυλετικὴ πολλὰ δὲ ἐναντιουμένων τῶν πατρικίων ἵνα μὴ τοῦτο γένηται καὶ τὴν λοχῖτιν ἀξιούντων συνάγειν ἐκκλησίαν ὥσπερ αὐτοῖς πάτριον ἦν. In his neque Scťum neque auspicia præerant sed tribus viritim suffragia ferebant plebeio magistratu rogante hinc prima Plebiscitorum origo. igitur non parum differētiæ erat inter Curiata & tributa quam idem sic notauit libro 9. τὰς μὲν φρατριακὰς ψηφοφορίας ἔδει προβουλευσαμένης τῆς βουλῆς, καὶ τοῦ πλήθους κατὰ φρατρίας τὰς ψήφους ἐξενεγκάντος, καὶ μετ' ἀμφότερα ταῦτα τῶν παρὰ τοῦ δαιμονίου σημείων τε καὶ οἰωνῶν μηδὲν ἐναντιωθέντων τότε κυρίας εἶναι: τὰς δὲ φυλετικὰς μήτε προβουλεύματος γενομένου μήτε τῶν ἱερῶν τε καὶ οἰωνοσκόπων ἐπιθεασαμένων, &c. Hoc tamen non ita Remp. auxit patrum delibata dignitate nec videbatur plus adiectum imperio plebis quum in iis turbulentæ conciones & seditiosorum ciuium importunæ factiones quasi de patria victa triumphent. Liuius 2. *Annum exactum insignem maxime comitia tributa efficiunt, res maior victoria suscepti certaminis quam vsu: plus enim dignitatis comitiis ipsis detractum est patribus & concilio submouendis, quam virium aut plebi additum aut demptum patribus.* reuera tamen fracta est senatus auctoritas in tributis sed sane imperio plebis ea ratione adaucto tota Resp. detrimentum passa est Dionys. ibid. de iis loquitur in hæc verba. ὅπερ ἦν ἄρα τῆς μὲν βουλῆς κατάλυσις, φανερὰ δὲ τοῦ δήμου δυναστεία. Id constitutum est lege Lectoria ante 12. tab. verum in iis non satis sibi videtur constare Dionys. ex eo quod supra adductum est de Curiatis Comitiis (quæ Romulus introduxit & quibus leges suas constituit vt ex Pomponio colligitur in l. 2. princ. ff. de orig. iur.) iis populum prius rogari quam Senatus aliquid iubeat, libro. 2. igitur Curiatis non debet pręcedere Scťum. Verum hic nodus ex iis quæ supra scripta sunt dissoluitur. Nam quum de lege Romuli agit, decretum illud Senatus non intelligit quod comitia præcedebat, nullum enim erat sub rege cui licebat inconsulto Se-

Origo & essentia tributorum comitiorum.

In tributis lesa Resp. quia eneruata est Senatus auctoritas.

Curiatis sub Romulo nullū Senatus decretum præcedebat cur: cæpit præcedere sub interregno.

natu Populum conuocare, ideoque ibidem ait hoc immutatum fuisse. origo mutationis est ab interregno : tum mutatum hoc ius cõfirmatur quũ lege Seruij Tullij cẽturiata instituta sunt: quibus tamen non sunt sublata Curiata : neque enim id sine periculo fieri poterat, quum potentiorum suffragiis circumscripta plebe res maximi momenti commendarentur centuriatis: idcirco visum est quod per ea plebi detractum esset supplere & restituere Curiatis. Nimirum vt penes populum esset Senatus iussa infirmare aut cõfirmare:hoc enim potõtius est quam prius sciscere quod postea alieno comittatur arbitrio. Sed quũ Curiata paulatim desuescerent, quum Patricij centuriatis, Plebeij tributis crearentur, centuriatis tantum vsus est populus non Curiatis: nefas tamen rati Curiata tollere quæ ab vrbis conditore primum introducta postea per tot annos religiosissime obseruata fuerant, ea auspiciorum causa retinuerunt ad hoc vt centuriatis creati deorum voluntate electi viderentur. Quare antequam centuriatis maiores magistratus crearentur Curiata haberi solebant Tullius 2. de lege Agrar. *Ita* (inquit) *quum maiores binis comitiis voluerunt vos de singulis magistratibus iudicare, hic homo popularis ne vnam quidem populo comitiorum potestatem reliquit.* Et quoniam sola auspicia non faciunt essentiam comitiorum Curiatorum, interponebantur 30. Lictores qui 30. Curiarum speciem adumbrarẽt: nam Romulus ab initio populum in tres tribus diuiserat, vnaquæque tribus decem curiis constabat, quibus Maximus Curio pręerat, & singulis vnus Curio. Dionys. libro 2. & Plutar. in Romulo. Tullius de lege agr. *Sunt igitur* (inquit) *Decemuiri neque veris comitiis hoc est populi suffragiis, neque illis ad speciem atque vsurpationem vetustatis per 30. Lictores causa auspiciorum adumbratis constituti.* Hęc celebrabantur gratia creandorum magistratuum: in aliis tamen negotiis quæ lege expediebantur adhuc vera Curiatorum auctoritas manebat vt in arrogationibus & testamentis, quæ populo per Lictorem Curiatim vocato habebãtur arbitris Pontificibus. Gellius libro 15. cap. 27. recte quidem hęc sub auctoritate Pontificum peraguntur. quorum religioni subiiciuntur non tantum publica sed etiam priuata sacra quæ transferuntur in filium adoptiuum & heredem adoptione & testamento. Sed quum tribus diuidantur in Curias easque contineant, cur diuersa erunt Tribuum & Curiarum suffragia? quia Tribubus nulla sacra, nulli Dij aut dæmones assignati sunt pręter magnos Deos qui ab vniuersa Rep. coluntur: At Curiis propria sacra data sunt ita tamen vt eodem ritu & à publicis sacerdotibus peragantur, Dionys. libro 2. Varro 4. de ling. Lat. curias veteres appellat vbi sacerdotes curarent res diuinas, postea additæ sunt quinque quæ nouæ vocantur quod veteres à Romulo factæ non satis amplæ essent: Festus. ideo in Curiis sacra dantur non Plebeiis tantum sed & Patriciis idcirco simul ferunt suffragia : at in Tribubus nulla sacrorum fit distinctio ideo nulla specialis religio

Centuriatis curia:a non sunt sublata & cur.

Curiata in quibus remãserũt.

Cur sunt diuersa tribuum & curiarum suffragia.

cogebat Patricios adesse quia eorum sacra specialia non erant coniuncta cum plebe in partibus Reipub. nisi in Curiis ideo plebs non Curiatim sed Tributim conuocabatur id est ex partibus vrbis, seu regionibus & locis in queis habitabant Gellius ibid. Suburana, Esquilina, Collina, Palatina, (inquit) Plinius 17. cap. 3. quo maxime plebs designatur. Nam vrbanæ tribus vt idem ait erant ignobiles in quas transferri ignominia erat, desidiæ probro: ideo vt ait Liuius lib. 5. dec. 5. *In quatuor vrbanas tribus Libertini descripti erant.* Quod primum lege regia Seruij Tullij sancitum est. Dionys. lib. 4. ὁ δὲ Τύλλιος καὶ τοῖς ἐλευθερουμένοις τῶν θεραπόντων ἐὰν μὴ θέλωσιν εἰς τὰς ἑαυτῶν πόλεις ἀπιέναι μετέχειν τῆς ἰσοπολιτείας ἐκέλευσεν. ἐπιτρέψας γὰρ ἅμα τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐλευθερίας καὶ τούτοις τιμήσασθαι τὰς οὐσίας εἰς φυλὰς κατέταξεν αὐτοὺς τὰς κατὰ πόλιν τέτταρας ὑπαρχούσας ἐν αἷς καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ταττόμενοι διετέλουν. Igitur tribus quatuor erant viliores & plebeiæ. Horatius Sat. 1. lib. 2. *Vrbanæ tribus erant quatuor & eæ viliores rusticæ nobilissimæ.*

Primores populi arripuit populumque tributim.

Plebem nomine tribus significauit. idem Saty. 8. conuiuam tribulem vocat pro vilissimo: quod etiam probat Papinius 4. Syluarum.

Moribus atque tuis gaudent turmæque tribusque,
Purpureique patres.

At rusticæ tribus erant laudatissimæ eorum qui rura haberent. hinc patet consensum populi in rebus gerendis semper cum religione coniunctum fuisse vt maiori vinculo necteretur, ideoque non obstringi nobiles Tributis quia sacrorum obligatione non tenentur nisi in Curiis. Atqui nonne sunt Dij qui communi voto ab omnibus debent adorari? nonne sunt sacra quæ vniuerso populo communia sunt? cur ergo non aderunt tribubus Patricij quum omnes habeant vniuersalia sacra communia? verum est in Tribubus vt erant tempore Romuli simul congregatæ tam rusticis quam vrbanis, sed quum administratio Reip. hanc diuisionẽ inuexisset cœpit pretextus diuisionis sacrorũ ex diuisione & tribuũ & animorũ quę parũ abfuit quin statũ euerteret, igitur patet cur iure antiquo prius Senatus postea vniuersus populus sciscere de sacerdotibus, eorum officio & munere præscribẽdo, sed postquã hoc cõstitutũ est olim sufficiebat senatus auctoritas & sic accipe verba huius capitis. *Diuisio tribuũ & Curiarum periculosa.* *Quod interpretetur quum Senatus Populusque asciuerit.* Et primo hi sacerdotes constituantur auctoritate Populi & Senatus qua demum interpretandi potestatem habeant, quum Senatus decreuerit vt interpretentur. Nec mirum si summo imperio subiecta sit hæc diuinarum vocum interpretatio ne prætextu diuinationis furiales isti & viles dæmonum lenones ignaræ plebis animos futilium rerum expectatione suspendant aut irrito terrore percellant aut impij lucri desiderio diuinæ prouidentiæ leges ementiantur: nam istud genus hominum auarissimum est & hac ratione Chaldæi Roma exacti sunt. Valerius libro 1. *C. Cornelius Prætor peregrinus M. Pom-* *Auarissimum genus diuinatorum*

pilio Lenate L. Calpurnio Coss. edicto Chaldeos circa decimum diem abire ex urbe atque Italia iussit leuibus & ineptis ingeniis fallaci siderum interpretatione quæstuosam mendaciis suis caliginem iniicientes. Ennius *qui sui quæstus causa fictas suscitant sententias.* & nihilominus vt deorum domestici c·luntur quasi in iis diuinum aliquid inspiratum sit ita vt ne alij quidem sacerdotes fierent nisi prius sub arbitrio istorum diuinatorum inaugurarentur. Dionysius eod. ex Romuli lege ἅπαντας δὲ τοὺς ἱερεῖς τε καὶ λειτουργοὺς τῶν θεῶν ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι μὲν ὑπὸ τῶν φρατριῶν, ἀποκυροῦσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ἐξηγουμένων τὰ θεῖα διὰ μαντικῆς: Ideo plus videtur inesse venerationis his quam illis nam his spirat aliquid diuini, illis aliquid quod loco diuini censetur. Itaque hoc casu diuinum vere demonstratur ex euentu veritatis, illo, creditur ex fide pietatis. Esto sit diuina prædictio, an ideo prædictionum interpretatio diuina erit, apud poetas & priscos Theologos Mercurius Natura Deus habetur licet deorum tantum sit interpres: sic oratio quę est Symbolum animi ex eius præstantia nonnihil dignitatis assumit, non secus ac legatus eius à quo missus est personam & honorem exhibet. Sed magis admittendum id est in iis qui Deo incensi vaticinantur quia propius ad Deum accedere creduntur. de his enim ab ethnicis dici potest quod de poetis passim circumfertur,

Diuina est diuinorum interpretatio.

Est Deus in nobis agitante calescimus illo,
Impetus hic sacræ semina mentis habet.

Furor vatis vnde.

Et quo facilius gentes superstitiosæ constringerentur, dæmone in corpus vatis irrumpente, furor & rabies, animum eius corripit tamquam motum violentum cieat maioris potestatis ad inferiorem accessus quippe qui Deum agentem in se pateretur. Virgil. 6. Æneid.

Ante fores subito non vultus non color vnus
Non comptæ mansere comæ, sed pectus anhelum
Et rabie fera corda tument maiorque videri
Nec mortale sonans afflata est numine quando.

Ideo fama Græciæ sic honorauit Amphiaraum Deus vt haberetur atque ab eius solo in quo est humatus oracula peterentur (inquit Tullius) quem sanctum esse sic poeta dicit vt vulnerari non potuisset libro 7. Thebaid.

Ne qua manus, ne quid mortalia bello
Cadere tela queant sanctum & venerabile Diti
Funus erat.

Diuinãdi munus olim regale & cur.

Eoque habebatur sanctior quod regio sanguine esset ortus. huic enim dignitati diuinandi munus conueniebat quæ diuinæ Maiestatis imaginem præ se fert. idem Tullius. 1. de diuinat. *Vt enim sapere* (inquit) *sic diuinare regale ducebant vt testis est nostra ciuitas in qua & reges augures & postea priuati eodem sacerdotio præditi Remp. religionum auctoritate rexerunt.* Druidas Galliæ sacerdotes & vates fuisse & Reip. rectores idem ait. Atque adeo regium hoc munus

existimatum

existimatum est vt rex Persarum esse nō posset nisi ante magorum disciplinam scientiamque percepisset. Apud Oropios templum est Amphiarai cui adiacet fons cuius aquæ haustus ægros sanat, qui accepto oraculo nullam hostiam in gratiarum actionem immolant, sed aurum vel argentum signatum pro more regionis iniiciunt: in moneta est monumentum regiæ Maiestatis, habet enim notam certam quæ vi summi imperij cuditur. huius moris auctor est Pausanias in Atticis. Strabo 16. originē diuinandi deducit à legislatoribus qui oracula consulebant de rebus ad Remp. constituendā pertinētibus, ita vt vates in tāto pretio habiti fuerint vt imperio digni haberentur, eisque etiā mortuis crederetur. Eis autem sunt interpretāda effata fatidicorum & vatum effata apud Festum id est elocuta quæ vox generalis est ad omnia quæ cum grauitate dicta sunt. Specialiter tamen accipitur apud Varronem. *Effata (inquit) dicuntur quod augures finem auspiciorum cœlestium extra vrbem agris sunt effati; hinc effari templa dicuntur ab auguribus adfatus qui in heis fines sunt.* Seruius in 6. Æneid. *Proprie (ait) effata sunt augurum preces vnde ager post pomœria vbi captabātur auguria dicebatur effatus.* Hic tamen non sumitur specialiter sed pro iis quæ à fatidicis & vatibus pronunciata sunt: neque enim opus est interpretari preces augurum qui si aliquid incogniti eloquerentur eorum munus esset ea interpretari quæ protulissent: ideo agitur hic de interpretatione eorum quæ à fatidicis & vatibus obscure effata sunt. fatidici à vatibus parum discrepare videntur. Varro. *Qui futura (inquit) prædiuinando solent fari fatidici dicti.* Ita vates omnes possunt esse fatidici, at omnes fatidici vates non sunt, ideo fauni distinguūtur à vatibus antiquo illo carmine apud Tulliū eodē. *Fatidici à vatibus vt differunt.*

Versibu quos olim fauni vatesque canebant.

Faunus enim est fatidicus & omnes qui vocibus solutis fata prędixere. Tullius ibid. *Sepe etiam & in præliis fauni auditi & in rebus turbidis veridicæ voces occulto missæ esse dicuntur.* Sunt & deorum numina fatidica. Plinius in epist. præsens numen atque etiam fatidicum indicant sortes: quinimo & quercus quæ reddebat oracula fatidica dicitur à Seneca in Hercule Oetæo à Papinio sortes fatidicæ: vates autem vt est apud Varronem à versibus viendis dicti sunt quibus futura solent prætexere: quo in genere & viri & mulieres continentur qui quęque oracula reddunt quæ per se quum vt plurimum obscura & ambigua sint, certam desiderant interpretationem, viri apud Romanos fuere vates Martij fratres vt est apud Tullium eod. mulieres Sibyllæ. cuius oracula primum à Tarquinio Superbo iure regiæ Maiestatis Romæ admissa sunt prius auguriis id comprobantibus. is Duumuiros illorum versuum custodiæ commisit ex Patricia gente electos: exactis regibus cura librorum fatalium ad populum venit à quo etiam Duumuiri ex nobilissimis familijs constituti sunt qui sicut primi generis sacerdotes per totum vitæ tempus eo munere fun- *Sibyllina carmina quādo & à quo Roma suscepta.*

gerentur, immunes ab omnibus muniis militaribus & ciuilibus. Dionyſ. lib. 4. vbi etiam aſſerit eos libros conſuli ex Senatuſconſulto ſi quando ſtatus Reip. perturbaretur aut inſignis ab hoſte clades accidiſſet aut prodigia quædam dubia & magni aliquid portendentia nuntiata eſſent: itaque id ſolo Senatuſconſulto decidebatur Liuius 5. & 7. Tullius 1. de diuinat, nam populi auctoritas non deſideratur niſi in conſtituendo ſacerdotio vt hic At in ſacerdotibus primi generis hoc non eſt obſeruandum: nam munus ſuum obeunt, ſtata & ſolennia ſacrificia celebrant, nulla nec populi nec Senatus auctoritate præcedente: & ratio diuerſitatis ex ſuperioribus patet. nam tantum abeſt vt vſus & ſolennitas publicorum ſacrificiorum periculoſa ſit quum & iuſta & neceſſaria ſit: at contrarium oſtenſum eſt in hiſce ſacerdotibus. quū autem Duumuiri primum inſtituti eſſent poſtea Decemuiri creati fuere, deinde quindecim, qui numerus vſque ad Syllæ tempora permanſit, poſtea creuit vſque ad 60. ſed remanſit in his vocabulum Decemuirorum auctore Seruio in hos verſus 6. Æneidos.

His ego namque tuas ſortes arcanaque fata
Dicta mea genti ponam, lectoſque ſacrabo
Alma viros.

Sacerdotes ex Patriciis electi qui libros adirent & cuſtodirent fatales.

Vbi *lectos* (inquit) *quia niſi patricij non fiebant.* Igitur hæc lex partim ex Romulo & Numa, partim ex inſtituto Tarquinij ſuperbi quod poſtea populus comprobauit partim ex Pontificum libris, eſt deprompta quod poſtremum innuit id quod ex Tullio adductum eſt quum ait neminem extra collegium hoc noſſe: demonſtraui ex Dionyſ. Romulum hos vates probaſſe. Numa ex religione hac, tantum abeſt vt quid detraxerit cum auxerit. Notandum eſt hic ideo vates & fatidicos coniungi quod inter ſacra non tantum Sibyllini verſus ſed etiam innumerabiles alij fatorum libri cuſtoditi fuerint, quos poſtea Auguſtus quum ſummum Pontificatum ſuſcepiſſet cremauit, retentis tantum Sibyllinis. Suetonius in Octauio. Sed hęc omnia vana ſunt niſi cauſa propter quam & ex qua prodeunt & exercentur certa ſit. ad quid fatidici & vates ſi neque vlla ſit diuinatio, neque fatum? hæc igitur diſquiramus.

Diuinatio primum à ſtellarū obſeruatione.

Porphyrus in libro de oraculis poſtquam probauit quæcumque fatalia Dij oraculis prętnuntiant ſtellarum obſeruatione prędicere ſubiicit deos ſepe mentiri & accuratam futurorum cognitionem non tantum hominibus ſed etiam Diis ipſis eſſe incertam & quamuis alicui inter deos excellentij poſſit eſſe certa, ei tamen non ſit perſpecta qualibet hora. Atque licet antiqua illa lex fatalis qua ſuperiora corpora ſuo influxu dominantur inferioribus apud Chriſtianos etiam inualuerit, hoc tamen nihil hominem tangit ſed materiam tantum vt ſolis calor humori infuſus generattionis cauſa eſt. Nam hęc regula ſecus accepta falſiſſima eſt. Ex ſacra ſcriptura conſtat. 1. Geneſ. ſtellas non eſſe creatas vt aliquid in nos agerent ſed vt indicarent non no-

tas humanæ felicitatis aut infelicitatis in propria cõditione sed rerũ quæ in vniuerso (cuius hęc corpora partẽ summã faciũt) accidũt vt tẽpestatum, ventorũ, grandinũ, pluuiæ, siccitatis & cæt. sunt enim in signa rerum & temporum. non ibo inficias quin eæ cælestes faces aliquid ad conseruationem & constitutionem rerum naturalium conferant, ea enim lege hæc moles immensa creaturarum contexta est vt vna pars alteri conferat: vtrumque Plotinus notauit de prouidentia. συνεργοῦντα, δὲ καὶ τὰ ἄστρα ὡς ἂν μέγα οὐ σμικρὰ ὄντα τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὸ ὅλον ἀειπρεπῆ καὶ πρὸς τὸ σημαίνειν μὲν οὖν πάντα ὅσα ἐν αἰσθητῷ· ποιεῖ δὲ ἄλλα ὅσα φανερῶς ποιεῖ. Ergo astra significant quæ sic vt dixi futura sunt, faciunt autem ea quæ ad vniuersi ordinem conferunt: quod non ignorauit imperator Antoninus passim in libris de vita sua; nec Epictetus. Sed hæc stellarũ munera nihil ad essentiam futurorũ in homine faciunt, vt docet Origines in Genes. Atqui si verum est quod Plotinus ait astris significari omnia quæ in sensibili natura fiunt, vulnera morbi & cædes prædici possunt & proinde non erit vana fatidicorum introductio. Verum corporum affectiones significant non speciali sed communi conditione quæ per propinqua nobis valeat immutari, idque & ipse Plotinus docuit. Quo casu ostendunt signa non ex se sed ex ordine vniuersi ad quem demonstrandum creata sunt. Quod si quis dicat reduci in diuinam prouidentiam & signa & res significatas vt in communem causam. tunc probari videbitur sidera saltem esse certa signa omnium futurorum: nam & ipsum signum & res significatæ proficiscuntur ab eadem causa, ita vt se mutuo indicent, quatenus id quod causam monstrat consecutione quadam effectum prodit vt iris serenitatem denunciat quia causa iridis serenitatis causa est. Verum hoc soluit Diuus Thomas 22. quæst. 92. nimirum aliter à diuina prouidentia constitui atque ordinari motus situsque corporum cœlestium, aliter euentus contingentium futurorum: illa enim sortiuntur rationem necessitatis vt stata & stabili lege ac definito modo eueniant: Hæc, rationem contingentiæ vt varie ac mutabiliter & in vtramque partem accidere possint. igitur constet significari per astra omnia quæ communi conditione fiunt etiam in hominem nihil tamen speciali sorte in eum agi sed communi. Alioquin si sidera fatum hominis facerent essent ipso homine excellentiora. Nam in fato vt ab ethnicis accipitur est summum necessitatis imperium: esset ergo sidus homine potentius natura & proinde excellentius quod falsum est. Nam inter omnes creaturas post angelum solum pręstantissimus est homo, hinc illud Prophetæ paulo minuisti eum ab angelis. Quid? an inanimata corpora vt sunt stellæ homini imperabunt, quæ etiam seruitutem patiuntur ipsius necessitatis at homo liberrimus est. Papinius.

Stelle sũt in signa rerum & temporum licet aliquid ad rerũ constitutionem et cõseruationẽ conferant.

Stelle nihil agunt in hominẽ sed significant tantũ quod cõmuni conditione futurum est.

Habent & numina legem
Seruit & astrorum velox chorus & vaga seruit.

Luna nec iniussa toties redit orbita lucis.

Valeant Philosophi qui animatos cœlos asseruere. Prætcrea quum immania scelera portendantur ex cœlis, nefas est eorum causam in stellas reiicere ne iustæ causę prętexantur maleficiis & sic sine piaculo crimen innocenti corpori & innocentia sceleri affingeretur. Hoc nemo sane mentis admittet, quos sic reprehendit Tertull. aduersus gentes. *Certe damnati mœrent dinumerant in semetipsos mentis malæ impetus vel Fato vel astris imputant: nolunt enim suum esse quia malum agnoscunt.* Ideo hunc errorem patres damnarunt in concilio Braccarensi 1. cap. 8. nam quum cælestia corpora viua sint diuini artificis instrumenta auctore Ptolomæo quomodo tot mutationes operari poterunt quę sua natura nullam mutationem patiuntur? an more Chamæleontis aut Polypodis semper ad obiecta mutantur? quod si huic fatorum potestati vel omnia vel plurima vel etiam aliqua tribuantur, neganda erit prouidentia diuina in omnibus & naturę vis & artis effectus: aut asserendum Deum cuius arbitrio omnia regũtur, naturam cuius medio diuinę leges exercentur, & rationem hominis tamquam in mãcipio fatalibus astrorum legibus contineri: hoc quis admittet? quinetiam licet vt signa accipiantur tamen fallunt astronomos maiore vi & motu alio superueniente. Aristot in libro de somno & vigilia ait sepe in corporibus signa etiam cœlitus velut imbrium & ventorum apparere, neque tamen euenire significatum euentum quum motus alius hoc vehementior accidit: Plura ad hęc desideranti patet Phauorini dissertatio apud Gellium 14. cap. 1. ideo autem fata primum ab astrorum influxu sum auspicatus quod vt ex Porphyrio demonstraui futurorũ pręsensio in dęmonibus per siderũ inspectionẽ inchoata est quã homines ab iis didicere. Clemens in eclog. ἤδη δὲ καὶ Ἐνὼχ φησὶ τοὺς παραβάντας ἀγγέλους διδάξαι τοὺς ἀνθρώπους ἀστρονομίαν καὶ μαντικὴν καὶ τὰς ἄλλας τεχνας. Nomine autem fati veteres vim astrorum intelligebant. Diuus Augustinus 5. de ciuit. Dei cap. 1. *Nam id homines quando audiunt vsitata loquendi consuetudine non intelligunt nisi vim positionis siderum.* Vnde apud Poetas Iupiter pro Fato accipitur, cui assident Dij id est astra. Homerus iliad. δ.

οἱ δὲ θεοὶ πὰρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο.

Vbi Eustathius θεοὺς interpretatur astra omnia vel planetas solos ἀπὸ τοῦ θέειν, κατὰ γὰρ ποίαν φασι τὴν ἄστρων διάθεσιν τὰ τῆς εἱμαρμένης συντελεῖται ἑδραίως καὶ ἀσφαλῶς: διὸ καὶ καθῆσθαι παρὰ τῷ Διὶ λέγονται. Si tamen licet inter hęc mendacia verum dicere, negare fatum nefas existimo non vt ex spiraculis cœlestibus exhalans, sed vt à Boetio definitur 4. de consolat. *Fatum* (inquit) *est inhærens rebus mobilibus dispositio per quam diuina prouidentia suis quæque nectit ordinibus.* Est ergo opus diuinæ prouidentię per causas medias: At quam prouidentia illa per se aliquid agit non per medium, fati vis frangitur vt in hominis iustificatione & glorificatione, vnde Boetius ibid. quędam quę sub prouidentia locata

Quomodo fatũ accipi debeat.

funt, fati feriem fuperant. Sed fatum hoc modo fumptum nullam neceffitatem aut vim homini imponit: humana enim omnia Fato contingunt non fimpliciter fed ex hypothefi tantum, id eft certa conditione fuppofita: ita quod fit Fato non fit per fe fed ad aliud relatum, eo pofito ponitur ipfum ex confequentia illius: hoc Adraftææ fanctionem vocabant vt Plutarch. oftendit de fato. Tyrius fatum vocat opus neceffitatis, Dei prouidentiam, diuinitatis, fortunam cæcitatis. videamus an bene: nulla neceffitas homini imponitur in rebus quæ ad eum pertinent. Neque fortuna ei dominatur fed feipfum cæci animi fluctuantis aufpiciis fubiicit imperio caufarum mediarum quæ aliæ atque aliæ varios operantur effectus, fecundum varia rerum fubiecta, ita tamen vt illi effectus in eafdem caufas reuoluantur: recte Ariftot. 10 Ethic. cap. 3. δοκεῖ γὰρ οὐκ ἐκ τυχόντος τὸ τυχὸν γίγνεσθαι, ἀλλ' ἐξ οὗ γίγνεται, εἰς τοῦτο διαλύεσθαι & Philemon apud Clementem ftromat. 7.

Τὰ πράγμαθ' ὡς πέφυκεν οὕτως γίγνεται.

Hęc reuolutio effectuum ad fuas caufas non indicat opus neceffitatis fed prouidentiæ, quia non determinat abfolute euentus fed ex caufis mediis definit. Ergo nulla eft in homine neceffitas fed in rebus eaque duplex: vna fecundum rerum naturam, altera contraria naturæ vt lapis deorfum feratur neceffe eft nifi violentia furfum efferatur. Ariftotel. 2. analyt. pofter. cap. 11. non tamen eft neganda fortuna eaque cęca, non tamen ex fe fed ex arbitrio & actione hominis qua nihil cæcius nihil incertius patet ex Ariftot. de interpret. cap. penult. vbi potentiæ rationales multa contraria efficere poffunt, ita vt res æque poffit contingere ac nō contingere. obftat quod eft apud eumdem codē cap. 11. morbū & fanitatē effe interdū à fortuna, quū tamen non femper ex culpa & vitio electionis morbus accidat. quis enim potuit cauere à parentum fanguine à quo fpiritus impuri hauriuntur in conceptione? hinc enim morbi etiam emergunt. verum & in hoc quoque vitiofa electio, dedit caufam morbo licet remotam. omnis enim morbus originem habeat neceffe eft, non ab ipfo opifice fed ab opere à quo fucceffiue tranfit ad pofteros, quod autem fortuna fit tantum eorum quæ ab electione procedunt probat Arift. 2. Phyfic. vbi definitur caufa per accidens in iis quæ alicuius gratia fiunt cum delectu. Ex eius autem effectu fi quid fortunatum inuehat lauda eum qui caufam fecit & te ad eam direxit ex qua bonum eft, fin fecus tibi imputa qui caufam latentem ignorafti, ex qua contrarium contingere poterat: potuifti enim id non agendo caufæ latentis effectum euitare: ad hæc Tullius, *ignoratio rerum atque caufarum fortuna nomen induxit.* Nam caufa eft per accidens eaque externa, incerta & infinita, habita tantum ratione agentis hominis non naturæ, non prouidentiæ quæ eft certiffima & per fe omnia regit: doctiffime Ariftot. 11. Met. cap. 7. ait vt ens aliud eft per fe aliud per acci-

Effectus refoluuntur in fuas caufas.

Neceffitas duplex.

Fortuna quid fit & quomodo fit accipienda.

dens sic fortuna quæ causa est per accidens in iis quę alicuius gratia fiunt secundum electionem, vnde concludit mentem & fortunam circa idem esse nimirum circa electiua, est autem prior natura & prouidentia quę causę sunt per se quam fortuna aut casus quia quod per se est prius est eo quod per accidens est vt ipse ait in fine dicti cap. 7. idem 2. Physic. ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὸ αὐτόματον καὶ ἡ τύχη αἴτια ὧν ἂν ἢ νοῦς γένοιτο αἴτιος, ἢ φύσις ὅταν κατὰ συμβεβηκός αἴτιόν τι γένηται τούτων αὐτῶν: οὐδὲν δὲ κατὰ συμβεβηκός ἐστι πρότερον τῶν καθ' ἑαυτό. ὕστερον ἄρα τὸ αὐτόματον καὶ ἡ τύχη καὶ νοῦ καὶ φύσεως. Quod vt possit intelligi notanda est differentia quam assignat ibidem inter fortunam & casum : nam casus definitur causa per accidens in iis quæ alicuius gratia fiunt sine delectu. Nec ideo iustæ querelę rationem habet qui quid à casu patitur. Nam prima causa casus est à natura, fortunæ vero, à proposito & electione. Elige bonum, tunc ex illo principio fluunt causæ felicitatis : electio boni sine prudentia fieri non potest : prudenti nulla est fortuna. Iuuenalis.

Quod per se est, pri' est eo quod per accidens.

Nullum numen abest si sit prudentia, sed te
Nos facimus fortuna deam cœloque locamus.

Sic igitur sententia Tyrij accipi debet : ad hęc Tacitus. *Alij fatum congruere rebus putant sed non ex vagis stellis verum apud principia naturalium causarum, ac tamen electionem vitæ nobis relinquunt, quam vbi elegeris, certum imminentium ordinem.* Octauius *ne de fato quisquam aut solatium captet aut excuset euentum, sit sortis fortuna mens tamen libera est & ideo actus hominis non dignitas iudicatur. Quid enim aliud est fatum quam quod de vnoquoque nostrum Deus fatus est? qui quum possit præscire materiam, pro meritis & qualitatibus, singulorum fata determinat : ita in nobis non genitura plectitur sed ingenij natura punitur.* Desinat ergo aduersus fatum conqueri qui naufragium patitur, quum se naufragoso elemento crediderit &c. Subijce animam tuam mandatis eius cuius lege fata reguntur tunc tui iuris te fore spondeo : id enim tibi à constitutione mundi, eiusdem decreto datum est. hinc illud propheticum, *anima mea in manibus meis semper quando legem tuam non sum oblitus*, quod summus ille Plotinus inter ethnicos, agnouit de prouidentia, αἱ δὲ συντυχίαι οὐ κύριαι τοῦ εὖ, ἀκολουθοῦσι δὲ καὶ αὗται συμφώνως τοῖς πρὸ αὐτῶν καὶ ἴασιν ἀκολουθίᾳ ἐμπλακεῖσαι: συμπλέκει δὲ πάντα τὸ ἡγούμενον συμφερομένων τῶν ἑκατέρων κατὰ φύσιν. Hic aperte confirmat vitam bene institutam non esse casibus fortuitis obnoxiam, qui tamen secundum fatales rerũ causas ordine procedunt ad consequentias quę ex earum dispositione sequuntur: hanc cathenam ait necti à solo Deo in quo principium est omnium causarum. Sed quum casus sit sine electione quid imputari potest homini quem casus offendit? an imputanda erit naturæ, causa offensionis? at natura innocens est per se. Verum casus nihil per se agit sed per accidens : natura per se agi-

Vita bene instituta nec fortune nec casui nec Fato est obnoxia.

tur naturæ nihil imputandum ex iis quæ casu accidunt sed ignorantiæ causarum naturalium quæ casum in ignorātem constituit vt si lapis ex tecto decidit vento impulsus & transeuntem offenderit: natura lapidis ea est vt deorsum feratur non tamen vt frangat nisi casus obiiciat ei naturæ impedimentum vt hic corpus hominis transeuntis. Diuus Thomas in 2. Aristot. Physic. dupliciter ait causam per accidens accipi: primum ex parte causæ quum causæ per se iungitur causa per accidens vt casus naturæ: quod patet ab exemplo supradicto: Deinde ex parte effectus vt si quis lapidem proiecerit qui alterum prætereuntem vulnerauerit. Vtroque modo vel ignorantia vel culpa hominis iniuriam hanc fecit non natura aut prouidentia. Ergo in homine est liberum arbitrium quod in electione consistit: Sed semel vno electo non datur sine periculo regressus ad alterum, ne sit in potestate hominis, vniuersi ordinem inuertere, fatales causas pessundare & prouidentiam Dei suæ temeritati subiicere. Qui ergo malum elegit effectus mali ferendo, de Fato queri non potest quia bonum potuit amplecti cui contrarij effectus innati sunt. Sed cur statim ab ipso actu electionis homo iam non sui iuris est sed ad vniuersi legem reuoluitur? nimirum quia natura nostra vniuerso non est aduentitia sed in eius ordine numeratur talis aut talis. Plotinus ibid. καὶ γὰρ εἰ ἐγὼ κύριος τοῦ τάδε ἑλέσθαι, ἢ τάδε: ἀφρήσει συντέτακται ὅτι μὴ ἐπεισόδιον τὸ σὸν τῷ παντὶ, ἀλλ' ἠρίθμησαι ὁ τοιὸς δε. Hic dominum sui hominem constituit antequam eligat sed ab ipsa electione causis vniuersi subiacere quæ bonum, malumue connectunt. Quod Chrysippus apud Gellium tentat hac comparatione demonstrare. *Sicut lapidem cylindrum si per spatia terræ pronā atque dirupta iacias causam quidem ei & initium præcipitantiæ feceris, mox tamen ille præceps voluitur non quia tu iam facis id, sed quia ita se se modus eius & forma volubitas habet: sic ordo & ratio & necessitas fati genera ipsa & principia causarum mouet, impetus verò consiliorum mentiumque nostrarum actionesque ipsas voluntas cuiusque propria & animorum ingenia moderantur.* Hic hominem Cylindri iactorem comparat necessitati causarum & Cylindri naturam confert cum hominis calamitate. Et male. neque enim causæ fatales dant principium malo nec hominis calamitas ex eius natura procedit. Atqui cur felicitas homini tanti constat vt bonum electum nisi labore assequi non possit? Verum id ab auctore tuo non petas quod à teipso parare potuisti licet allaborando: numquid & hoc vniuersum laborat, quod motu perpetuo cietur? At fortasse Deum accusabis quod te hominem sed Deum non fecerit, aut saltem si te in hominem fingere voluit cur tibi naturam diuinam non aspirauerit. Insane quid Deum alienæ culpæ reum facis? plantæ ne in ius vocabunt auctorem suum quod sicut bruta non sentiant, aut bruta quod ratione careant qua homines vtūtur: aut homines quod nō sint in intelligentias simplices efformati vt angeli: aut angeli quod Dij nō fuerint? sufficiat vni-

Casus & naturæ iunguntur.

Liberum arbitrium in homine sed post electionem desinit libertas: cur.

Error Chrysippi.

Cur homini allaborandum vt tandem sit felix.

Omnia sunt ita creata vt in sua quæque specie Deo debeāt nō tantū quod sint sed & quod bene sint.

cuique secundũ naturam suam ita creatum esse vt nihil ad sui conseruationem desiderare posit: vegetatiua vita in potentia nutritiua est per quam augetur & conseruatur: atqui ad nutrimentum quid confert sensus? Nam potentia illa altrix magis opus suum peragit sopitis & quasi vinctis sensibus nimirum somno quam agentibus & solutis. Aristot. de somno & vigil. sic ad perfectiorum vitę sensitiuæ sufficit potentia suscipiendæ voluptatis & doloris, at hoc sine ratione esse potest idem ibid. quod attinet ad hominem, quid desiderare potest is qui corpus habet perfectissimum, an vt corpus non habeat? an vt sit angelus? at in sui specie omnibus sui partibus absolutus est. Mancum fuisset opus Dei si hanc speciem animalis omisisset in qua est quoddam medium brutæ & angelicæ naturæ aut vt ille ait nexus quidam quo cœlum cum terra sine pollutione coniungitur. Enimuero accusari non potest opifex ab eo opere quod ex nihilo produxit quum gratiam ei debeat non tantum quod est sed & quod in specie sua tale est vt perfectum sit. tu vero ingratissima es creatura cuius naturæ quandam principij rationem insuit Deus, quum ei bono quod diuinitus accepit ab initio suæ creationis, aliud bonum adiungere posit, ita tamen vt vtrumque ex eodem fonte deductum sit, quod sic 2. de prouid. Plotinus docet. καὶ δὴ καὶ ψυχὴ τὸ αὐτῆς ἔργον ποιεῖν ὡρμημένη· ψυχὴ γὰρ πάντα ποιεῖ ἀρχῆς ἔχουσα λόγον, κἂν εὐθυπορεῖ, καὶ παραφέροιτο ἂν: καὶ ἕπεται τοῖς δρωμένοις ἐν τῷ παντὶ δίκη εἴπερ μὴ λυθήσεται. μένει δ' ἀεὶ ὀρθουμένων τοῦ ὅλου τάξει καὶ δυνάμει τοῦ κρατοῦντος. Ostendit animam si bene agat secundum principij rationem agere, si vero à principio suo abducatur iustitiam Domini eam in prauis actionibus sequi nisi anima à corpore dissoluta fuerit tunc enim iudicio supremo terminus imponitur vt sit quod semper erit si ei in his credendum est, ergo quandiu homo in hoc miserrimo corporis ergastulo ægram animam trahit patitur malum à diuina iustitia vindice scelerum & vitiorum. An ideo malum ex Deo erit? Quum dicis à Deo, notas principium. at principium istius mali non est à Deo nisi per accidens cui tu causam dedisti. Vide solis excellẽtiam in quo est quidam character diuinę Maiestatis tres habet facultates generandi, conseruandi & vrendi. Sic Deus creat seruat & vrit: sed creat & seruat per se quia bonum est ideo sui felicitatem communicat creaturis quatenus eæ sunt capaces boni nimirum vt sint tum vt bene sint: sed degenerantes vrit non per se sed per accidens: ignis enim in quo solo est vrendi potentia naturalis non est ex ipsius solis natura sed à corpore opposito. Neque enim sol est igneę naturę sicut nec cętera corpora cœlestia auctore Aristot. 1. meteor. cap. 3. vbi vult maxime calorem ex sole esse quamuis sol per se calidus non sit. Quinimo & ipse ęther quem ignis fontem esse plerique censuerunt plurimum ab ignea natura discrepat idem de mundo cap. 2. ergo sol non vrit per se sed per obiectum, nec Deus perdit per se, sed per obiecta scelerata quę quum

Deum hominem creauit vt in ea specie esset medium brutæ & angelicæ natura.

Solis tres facultates sed vltima quæ est vrendi non vtitur nisi per accidens. sic Deus non perdit per se.

quum in luce esse non possunt in tenebras deportari necesse est. Clemens 1. pœdag. ait Deum per se esse bonum per nos iustum & sic per accidens. ὥστε ἀγαθὸς μὲν ὁ θεὸς δι' ἑαυτὸν δίκαιος δὲ ἤδη δι' ἡμᾶς, καὶ τοῦτο ὅτι ἀγαθός: τὸ δίκαιον δὲ ἡμῖν διὰ τοῦ λόγου εὐδείκνυται τοῦ ἑαυτοῦ. ἐκεῖθεν ἄνωθεν ὅθεν γέγονε πατήρ. πρὶν γὰρ κτίστην γενέσθαι, θεὸς ἦν, ἀγαθὸς ἦν. καὶ διὰ τοῦτο καὶ δημιουργὸς εἶναι πατὴρ ἠθέλησεν, καὶ ἡ τῆς ἀγάπης ἐκεῖθεν σχέσις, δικαιοσύνης γέγονεν ἀρχὴ καὶ τὸν ἥλιον ἐπιλάμποντος τὸν αὐτοῦ καὶ τὸν υἱὸν καταπέμποντος τὸν αὐτοῦ: Igitur in Deo bonum fuit ante iustũ quia vt dixi quod per se est prius est eo quod per accidens. Sed hoc respectu nostri alioquin in Deo neque est accidens, neque prius neque posterius. hic etiam filiũ Dei in quo est iustitia, soli comparat: est enim venturus mundum iudicare. Sed dicet Epicureus aliquis moriendum est etiam viro bono. verum mors neque malum est ei, neque illius auctor est Deus. ægrotandum. an ægritudo malum quæ mortis est Symbolum seu vt ille ait pignus mortalitatis? Hęc si mala dixeris non ex vitio opificis accidunt sed materiæ. Audi Tyrium qui elegantissima comparatione id demonstrat, καθάπερ οὖν ἐν ταῖς τῶν τεχνῶν χειρουργίαις, τὰ μὲν ἡ τέχνη προηγουμένως δρᾷ στοχαζομένη τοῦ τέλους, τὰ δὲ ἕπεται τῇ χειρουργίᾳ οὐ τέχνης ἔργα ἀλλ' ὕλης πάθη σπινθῆρές τε ἐξ ἄκμονος καὶ ἐκ βαύνου αἰθαλώσεις καὶ ἄλλο ἐξ ἄλλης πάθος ἀναγκαῖον μὲν τῇ ἐργασίᾳ οὐ προηγούμενον δὲ τῷ τεχνίτῃ. Neque enim scintilla ex incude micans aut fauilla ex fornace sunt ex proposito artificis aut ex opere artis, sed sunt passiones materiæ quæ non naturaliter sed per sequelas quasdam necessarias agnoscuntur & cohærent. quod etiam sententiæ Chrysippi concinit teste Gellio 6. cap. 1. quinimno vitia illa materialia circa partes accidunt quas & iustum & necessarium est pro totius salute laborare : nec tam est consideranda mors pereuntium quam successio nascentium vt vicaria vita Senectus vniuersi renouetur vt Tyrius ibidem docet. igitur & morbus & mors sunt ex vitio materiæ; non opificis neque operis Arnobius libro 1. *Quid si materia fex ista quam sub nostris calcamus ingressibus hanc habet sibi legem datam vt expiret nocentissimos halitus quibus corruptus aer iste & corporibus labem ferat & negotia infirmet humana.* An ideo Deus auctor materiæ vitij auctor est? minime. Nam materia per se vitium non habet sed per accidens : quia compositum naturale quod solo naturæ instinctu regitur, numquam per se corrumpitur sine semine ex quo possit renasci & reparari: secus in homine quatenus intellectuale est animal, quia quum habeat libertatem sui ipsius seipsum potest corrumpere tumque malum fit non ex vitio tantum materiæ quatenus est etiam animal materiale, sed etiam operis, nullomodo tamen opificis: ea autem quæ semen non habent vt cœlestia non corrumpuntur, vnde patet materiam per se non esse vitiosam quinimo & terrena quędam corrumpi non possunt vt au-

Non est in Deo accidens, nec prius nec posterius nisi nostri respectu.

Morbus & mors non sunt mala, nec sunt à Deo: nec sunt ex vitio opificis nec operis sed materiæ.

In materia vitium per se non est.

Vitium est ex opere non opifice, mala fortunæ neque ex materia neque ex opere nec ex opifice sed extrinsecus accidunt.

rum purum putum. quatuor elementa etiam non possunt per se corrumpi. Nunc videamus de aliis vitiis quæ non ex materia sed ex ipsius operis vitio deflunt. peccatum est ex vitio operis. mala fortunæ neque ex materiæ fluxu neque ex operis vitio sed extrinsecus accidunt. Plotinus eodem libro asserit pœnam diuinam delicti esse ipsumniet delictum & preterea lapsum in deterius, σφαλέντες δὲ ἔχομεν δίκην καὶ τὸ σφάλμα αὐτὸ καὶ τὸ ἐν χείρονι μοίρᾳ εἰς ὕστερον. Ideo autem peccatum est ex vitio operis non opificis quod ex voluntate procedat quæ ei innata est qua potuit bonum amplecti, at diuitias & inopiam ne quidem ex operis vitio esse sed extrinsecus accedere vel perire ex vi legis æternæ qua singula secundum sui principia nascuntur & intereunt: Ea enim aliunde sui originem trahunt & proinde nihil ad essentiam hominis faciunt, nec per se ad felicitatem, idem ibid, πλοῦτοι μὲν οὖν καὶ πενίαι συντυχίᾳ τῶν ἔξω. Non mirum itaque si quæ nostra non sunt, facile nobis eripiantur aut pereant: vnde illud sapientis opes & diuitias à fortuna dari id est extrinsecus obuenire. Malum igitur quod materiæ imputari non potest id est delictum ex anima patientis est non ex opere facientis, neque est necessarium sed ex improba voluntate promanans quæ malo sponte concepto grauida tãdem illud parit in sui exitium, vnde Tyrius sic sancte disserit, ἔνι δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρχὴν αὐτοφυῆ, ἵνα ἡ ψυχῆς ἐξουσία κινῆσαι τε καὶ τελεσφορεῖ ἡ ἄνομος μοχθηρία αὐτοῦ τοῦ ἑλομένου αἰτία, Θεὸς ἀναίτιος. Atqui Plotinus eod. vt diuitias & paupertatem sic vitium externum esse ait vnde videretur eamdem esse causam vtriusque, quum tamen in paupertate vitium non sit vt in maleficio. verum in eo vtrumque comparatur quod neutrum sit ex natura hominis: ad ea autem quæ homini externa sunt solam arbitrij libertatem & electionis iudicium, malum ait attrahere. non est in rebus delictum nec in opibus felicitas nec in inopia infelicitas nisi ex vtentis dispositione vel recta vel praua. Sed in causa & natura, differentia est: quum illud ex fortuna veniat, hoc ex culpa. in hoc autem fortuna vel casus nihil ab bonum, aut malum hominis pertinet si sit eo contentus quod natura ipsa largietur: alioquin sibi non fortunæ imputet qui industria sua non potuit suo ventri suæ voluptati satisfacere quæsitis per causas medias diuitiis: vt arte, scientia, labore. Nam ex ignauia & inertia homini malum sæpe contingit. Chrysippus apud Gellium 6. cap. 2. & maxime paupertas. Ideo Gadibus ara arti prope aram paupertatis erat consecrata teste Eustathio in Dionys. de situ orbis vt remedio contra paupertatem promptissimo. Pindarus Isthm. od. 1. ait nullum esse qui non possit à ventre famen propulsare.

Vitium vt & infortuniũ externum est homini: sed illud ex opere ascitũ est sponte, alterum sine culpa operis.

Γαστρὶ δὲ πᾶς τις ἀμυνῶν
Λιμὸν αἰανῆ πίπταται.

Malum paupertatis euitari potest.

At hereditates, donationes & cætera similia vere ex Fato proce-

dunt vel fortuna: mors enim sine qua hæreditates obtingere non possunt ex Fato est: cætera ex humano arbitrio quæ augere possunt possessiones, non tamen solæ sunt causæ diuitiarum. Constat itaque liberum arbitrium homini datum esse à Deo ita vt sine impedimento malum eligere possit, idque non ex opificis infirmitate sed vt libertas eius & misericordia Dei ostenderetur Iustinus Martyr. συγχωρεῖ δὲ ἡμᾶς πράττειν ἃ ἐκουσίως αἱρούμεθα κατὰ οὐ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἀλλ' ἵνα τὸ ἡμῶν αὐθαίρετον καὶ τὸ αὐτοῦ μακρόθυμον δειχθῇ. Nulla est ergo vis in homine qua possit ad peccandum cogi. Omnis enim violentia causam habet extrinsecus aduenientem: at causa peccandi non extrinsecus nec præter voluntatem peccantis sed ex ipso & in ipso causa peccati est Aristotel. 1. magnorum moralium cap. 15. licet peccatum non sit ex natura hominis, impij sunt qui volunt libertatem homini datam esse in malum, non in bonum. Si enim in malum competit, æque in bonum datum esse necesse est, quum facultas voluntatis in vtrumque æquabiliter pendeat. Alioquin actiones humanæ quæ potissimum ex illa facultate animi procedunt penitus tollerentur. Seruus est enim necessitatis qui liber esse non potest, vitiis sine suo facto mancipatus. Quomodo Deus in condemnatione hominis iustificari posset qui afficit eum supplicio quod iniuste fecerit qui iuste facere non potuit? contra illud Propheticum tibi soli peccaui & malum coram te feci vt iustificeris in sermonibus tuis & vincas quum iudicaris: quod etiam intelligitur post peccatum hominis. Nam Deus postea legem dedit populo quæ iniuste data esset si seruari ab eo non potuisset: desinant ergo impij aduersus Deum conqueri vt auctorem suæ infelicitatis quod ne quidem ethnicis in mentem venit. poeta apud Tyrium sic loquentem Iouem introducit.

Licet peccatum externũ sit homini tamen ex eius voluntate causam habet.

Ω πόποι οἷον δή νυ θεοὺς αἰτιόωνται.
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ.
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσι.

Recte Chysippus ex Pythagoreorum sententia apud Gellium lib. 6. cap. 2.

Γνώσει δ' ἀνθρώπους αὐθαίρετα πήματ' ἔχοντας.

Ὡς τῶν βλαβῶν ἑκάστοις παρ' αὐτοῖς γινομένων καὶ καθ' ὁρμὴν αὐτῶν ἁμαρτανόντων τε καὶ βλαπτομένων καὶ κατὰ τὴν αὐτῶν διάνοιαν καὶ πρόθεσιν. Quod si non sit fatum vt à paganis acceptum est, nulli vere sunt inter eos fatidici, nisi apud eos qui omnia sua arbitrio dæmonum subiecere fatum dicas consistere. Hactenus enim imperiis publicis sunt necessarij quatenus ea ex dæmonum dispositione dependent. ad quid ergo diuinatio Christianis gentibus? imo ea à principibus ethnicis quasi cæcum vadum euitata est quorum constitutionibus vaticinatores puniuntur l. apud Labeonem §. si quis astrologus ff. de iniur. iampridem hoc iure vaticinandi hac in parte destituto, non amore veritatis amule-

Omnis diuinatio Christianis gentibus inuisa esse debet.

ctendæ aut falsitatis expugnandæ, sed ne humana credulitate publici mores corrumperentur vel ex eo populares animi turbarentur (inquit Paulus) 5. sent. tit. 21. Nam ciues perditi prædictione ad spem mutationis accensi nihil non aduersus præsentem statum moliuntur; aut boni expectatione futuri periculi commouentur: ideo valde periculosa erat non tantum diuinatio sed & ipsa diuinandi scientia eiusque libri Paulus ibid. sed si quis de salute principis vel summa Reip. vaticinatores consuluisset & consultor & consulens capite puniuntur, idem ibid. At sanctius & tutius erat id non formidine periculi sed veritatis studio prohibere. Audi Ethnicū sic vere loquentem apud Minutium. *Tantum abest ab exploratione diuina humana mediocritas vt neque quæ supra nos cælo suspensa sublata sunt aut scire sit datum aut scitari permissum, aut scrutari religiosum: beati satis, satisque prudentes si secundum illud vetus sapientis oraculum nosmetipsos familiarius nouerimus, sed quatenus insano aut inepto indulgentes labori vltra humilitatis nostræ terminos euagamur, & in terram proiecti, cœlum ipsum, & ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus.* Ecquid inde sequitur, nisi publicum malum vt mox diximus: imo & priuatum consultoris: finge verum prædici, aut infelix est aut prosperum: priore iam inde ex animo miser fiet antequam è Fato fiat & Fatalis necessitatis acerbitatem, eius præuertet curiosa insania: at posteriore, spei expectatio suspensum fatigabit & futurum gaudij fructum spes illi iam deflorauerit vt differit Phauorinus apud Gellium 14. cap. 1.

Vates puniti.

AXIOMATA.

SACERDOTES aut rebus sacris incumbunt, aut diuinis: omnis enim essentia sacerdotij in vno aut altero est non in differentia dignitatis aut oneris. Vnius autem sacerdotij siue magistratus species, non multiplicantur ex multitudine personarum quibus attribuuntur, sed vnus tantum est magistratus, vnum sacerdotium. Diuini autem iuris sunt non tantum sacra sed & prædictiones diuinæ quibus interpretandis præponuntur publici sacerdotes, ne si passim liceret prædicere aut prædicta interpretari, prætextu re-

ligionis animi ciuium turbentur &polluatur honos diuinationis.

LEGE Romuli Senatus Populi ſcita confirmabat ſed antequam populus ſciſceret regis auctoritas neceſſaria erat vt populus poſſet conuenire, ſed quum res ad interregnum veniſſet, Senatus, ius regium ſibi vindicauit; ſic primum Senatus decernebat vt populus ſciſceret, deinde quod à populo ſtatutum erat confirmabat: ſed primum Senatus decretum, reſpicit ſolemnitatem non eſſentiam actus id eſt non decernit quid populus debeat ſtatuere: at poſtremum ex eſſentia eſt: poſtea tamen Senatus prius decreuit quid agendum eſſet: deinde populus, auſpiciis tamen ante habitis.

LEGE Romuli populus eligebat magiſtratus, leges ſanciebat de bello ſtatuebat, cum principe. Sub regibus autem numquam ſeorſim ſtatuebat, nec erat plebs diuiſa à patriciis in ſciſcendo: Patricij populi partem excellentiorem faciunt, in qua etiam Senatores non vt ſeruatores ſed vt patricij partem populi facientes mixti cum plebeiis per curias numerantur: ideo quod poſt exactos reges Patricij conſtituerant Populi ſcitum dicebatur denominato toto à parte præſtantiori: ſed hoc plebem non obligabat quia non conſenſerat ſicut nec plebiſcitum patricios niſi poſt legem Hortenſiam: patricij autem omnes non ſunt Senatores ſed ſanguis Senatorum: plebs autem intelligitur in tribubus vrbanis in quibus viliſſimi quique ciues, & libertini cenſebantur.

COMITIIS Curiatis permixti ſunt ordines populi (quia curiæ etiam patricios continent & ex

illis Senatores sumebantur) præcedente Senatusconsulto & habitis auspiciis: Tributis nec Senatus nec auspiciorum auctoritas præcedebat: Vnde vis Senatus eneruata est: hinc Reip. detrimentum. Tributis autem non aderant patricij quia sacra tribuum vrbanarum nisi in Diis Tutelaribus non erant coniuncta cum sacris Patriciorum: quum Dij curiarum essent speciales & Patriciis & plebeiis in quaque curia: hæc religio cogebat patricios adesse cum plebeiis si curiatim populus vocaretur. Semper enim Reip. administratio ad maius vinculum cum religione coniuncta erat: at non cogebat adesse Tributis imo non adesse cogebat quia sine religione fiebant.

CENTVRIATIS populus vniuersus per centurias discretis ordinibus suffragia dabat institutis à Seruio Tullio rege in gratiã nobilium quibus res maximi momenti peragebantur: ideoque paulatim exoleuére curiata, in quibus multitudo potentior erat: sed quia à conditore vrbis instituta erant & tam religiose olim obseruata, religionis ergo remansere & auspiciorum vt maiores magistratus qui postea sunt creati centuriatis, ex Curiatis auspicio crearentur: & sic duobus comitiis constituebantur Curiatis gratia auspiciorum, centuriatis, suffragiorum at minores seu plebeij Tributis creabantur.

CVRIATA non sunt omnino sublata centuriatis sed in constituẽdis legibus & potestatibus publicis remanserunt non tantum in auspiciis sed etiam in specie vniuersi populi, quam 30. lictores adumbrabant quibus 30. curiæ notabantur. At in aliis negotiis, quæ lege iam constituta

agenda erant, in effectu remansere vt testamentis & adoptionibus, in quibus nihil ex nobilium auctoritate detrahitur: eademque ratione in eligendis plebeiis magistratibus quod in capite sequenti demonstratur.

DIVINA est futurorum prænotio, cuius symbolum est oratio eorum interpres eoque magis quo propius ad vatem Deus accedit eum furore corripiens vt Sybillam, cuius carmina à Tarquinio rege sub auspiciis recepta sunt & seruantur à sacerdotibus ex nobili familia ad hoc electis, quique ex Senatusconsulto hęc consulunt, si quando id exigat vtilitas Reip. Vates autem versibus; fatidici, soluta oratione mentem deorum interpretantur. Primi autem fuere, antiquissimi legislatores & reges vt populi facilius parerent iis quæ Diis dictantibus constituta esse crederent: ideoque regale erat munus diuinandi.

PRINCIPIVM diuinationis est à stellis quod dæmones docuere. Corpora tamen cœlestia licet tamquã partes ad huius vniuersi constitutionem & rerum naturaliũ conseruationem conferant, in nos nihil agunt, sed significant tantum mortalis sortis partes futuras, non proprias & particulares singulorum, sed quod communi conditione futurum est etiam in homine ratione tantum sensibilis non intellectualis naturæ quod etiam ex electione causarum propinquarum euitari potest.

DEVS aliter disponit motus & ordines corporum cœlestium aliter euentus cõtingentium: nam illi sẽper sunt certa lege & ex necessitate eueniunt: hi æqualiter in hanc & illam partem inclinant omnino mutabiles: vtrumque igitur diuerso mo-

do à diuina prouidentia regitur. hæc si quid per se agit non per causas medias, fati vis frangitur: at quum per causas medias, verum fatum cõstituit.

FATVM nullum est vt ab ethnicis accipitur pro vi influentiarum cœlestium: sed est, vt accipitur à Christianis, nec vllam vim aut necessitatẽ humanis actionibus imponit, sed ex hypothesi. Nam quum homini sui ipsius arbitrium diuinitus datum sit, potest hanc causam seu conditionem eligere ex qua sequitur, vel bonum, vel malum, sed semel electione facta incidit in ordinem vniuersi cuius etiam ipse pars est, ideo eam nunc ex necessitate sequitur.

QVÆQVE causa sine vitio suiipsius non tamen semper sine culpa eligentis id operatur ad quod naturaliter disposita est, & effectus eius in eãdem resoluitur: hinc fortuna nata est, nimirum ab electione causæ quæ per se id agit quod agere debuit respectu tamen eligentis aliud egit, ideo dicitur causa per accidens in iis quæ alicuius gratia fiunt cum delectu: at casus sine delectu: principium autem casus aut à natura est aut ab electione. prius autem agit prouidentia & natura quam fortuna aut casus: quia quod per se est prius est eo quod per accidens.

VITA secundum Dei præceptum instituta fortunæ non est obnoxia: qui omnia creauit secundum suas species perfecta vt nihil ad eorum perfectionem desiderari possit, sed hominem ex corpore & spiritu composuit vt huic vniuerso non deesset species in qua esset quoddam medium seu vinculum cœlestis & terrenæ, mortalis & immortalis, corporalis & intellectualis substantiæ.

OMNE

OMNE malum aut est morbus & mors, aut inopia, aut infamia aut peccatũ. nullũ à Deo est: morbus seu mors, vitiũ est materiæ non operis neque opificis: inopia vitium electionis qua se cæcus homo fortunæ subiecit ex qua sunt opes: infamia cum peccato vt vmbra cum corpore iungi debet, peccatum quidem non est ex vitio materiæ neque opificis, sed operis: cædes autem & vulnera sunt ex vitio electionis seu operis quia ex causarum mediarum electione vel ignoratione procedunt.

VITIA materiæ quia est intrinseca composito intrinsecus veniunt vt mors & corruptio vt & vitia operis quia ex libertate animi quæ insita est æque in bonum ac malum, non tamen ex natura eius sunt: aliquando tamen morbus accidit ex vitio operis seu electionis, si culpa non vitio materiæ contingat: materia per se perfecta est, sed per accidens vitiosa fit. Vitia autem fortunę extrinsecus accidunt.

TANDEM Diuinatio abolita est à principibus non amore veritatis sed periculi metu ne aliquis vates consuleret in eorum vitam aut ciues mali prætextum nouandi in Rep. arriperent, bonorum autem mentes expectatione suspẽderentur aut perterrefierent.

INTERPRETES IOVIS OPTIMI maximi, Publici Augures, signis & Auspiciis, postera vidento: disciplinam tenento: sacerdotes vineta virgetaque, & salutem populi Auguranto: quique agēt Rem Duelli, quique popularem, Auspicium præmonento Diuorum iras prouidento, eisque parēto: Cæli fulgura, regionibus ratis temperanto vrbem, & agros, & templa, liberata, & effata habento: quæque Augur, iniusta, nefasta, vitiosa, dira, Defixerit, irrita, infectaque sunto: quique non paruerit capital esto.

Duo modi diuinandi inter se coniuncti.

VO sunt modi diuinandi, vnus motus qui priori loco positus est quum sit præstantior ob præsentis diuinitatis afflatum: Alter artis: de priore actum est supra, nunc de posteriore tractandum: & quoniam in vtroque versantur sacerdotes generis postremi, idcirco suo ordine agitur hic de officio & potestate eorum qui arte diuinant, quoniam ita connexa est ratio vtriusque modi vt in vnum interpretem vtriusque perfectio concurrat quod Virgil ita expressit 3. Æneid. qui in religione antiqua nihil ignorasse videtur.

Troiugena interpres Diuum qui numina Phœbi
Qui Tripodas Clarij lauros, qui sidera sentis
Et volucrum linguas & præpetis omina pennæ.

Quid sit interpres.

Quia interpres (inquit ibi Seruius) *generale nomen est, currit per species.* Nam vt ait M. Tull. omnis diuinandi peritia in duas partes diuiditur: aut enim furor est in vaticinantibus aut ars vt in haruspicibus, fulguritis, siue fulguratoribus, auguribus & omnia ista ex se pendent licet propriis finibus contineautur: quod probatur ex eodem, libro 10. Æneidos.

Tertius ille hominum Diuûmque interpres Asylas
Cui pecudum fibra, cœli cui sidera parent,
Et linguæ volucrum & præsagi fulminis ignes.

Vbi ille *interpres* (inquit) *medium est, nam & deorum interpretator & hominum quibus diuinas indicat mentes interpres vocatur.* Tullius 13. Philipp. *Vtrum igitur Augurem Iouis optimi maximi cuius interpretes internunciique constituti sumus &c.* Vnde perspici potest

Tullium ex ipsis legis antiquæ verbis sibi auguratus auctoritatem vindicare, & notandum quod ait Nigidius Figulus has artes ita inter sese esse coniunctas vt alterum sine altero esse non possit. igitur superiori capite de interpretibus vatum & fatidicorum actum est: hoc vero, de interpretibus Iouis qui sunt augures publici. Iupiter iste Paganis est deorum princeps: eamdem enim illi potestatem tribuunt quam nos vero Deo. Octauius, *qui Iouem principem volunt falluntur in nomine, sed de vna potestate consentiunt.* Optimus Maximus dicitur quia in Deo solo summum bonum est: summum quia est principium rerum omnium. Aristot. 1. Metaphy. cap. 2. bonum quia non tantum creat sed etiam conseruat omnia. idem de mundo cap. 6. paulo familiarius Tullius pro domo sua. *Te (inquit) Capitoline, quem Pop. Rom. propter beneficia optimum: propter vim maximum appellauit.* Ideo autem Iouis voluntas aut decretum ex auibus capiebatur, quia hæc semina in illis à Deo, in huius vniuersi creatione infusa fuisse credebant: aut per mutationem hominis in alitem, quiddam altius & diuinius effectum fuisse aut eas propius ad Iouem accedere quod versentur in aere puriore, & sint sensu subtiliori præditæ quippe quæ purissime viuant: tum quod raro terris insidant vbi nefas semper perpetratur, eoque, cœlo quod omni scelere vacat, & Ioui ipsi gratior es: quod Papinius 3. Theb. ita expressit.

Quis Iupiter Paganis.

Ditior ille animi, cui tu Dictae secundas
Impuleris manifestus aues: mirum vnde: sed olim
Hic honor alitibus: supera seu conditor aula
Sic dedit effusum Chaos in noua semina texens
Seu quia mutatæ nostraque ab origine, versis
Corporibus subiere notos seu purior axis
Amotumque nefas & rarum insistere terris
Vera docent.

Vnde aues dãt signa futuri.

Ergo non mirum si Iupiter consilij sui arcana his tamquam nunciis expromat. Idem.

Aues Iouis nũtiæ.

Iupiter omnipotens, nam te pernicibus alis
Addere consilium, volucresque implere futuri
Ominaque & causas cœlo deferre latentes:

Hoc Homerus sibi persuasit fingẽs Mineruã & Apollinem auium formas assumpsisse vt consilium Iouis aperirent Græcis & Troianis iliad. H.

Κὰδ δ' ἄρ Ἀθηναίη τε καὶ ἀργυρότοξος Ἀπόλλων
Ἑζέσθην ὄρνισιν ἐοικότες αἰγυπιοῖσι.

Vbi Eustathius. Συνήθες τῷ ποιητῇ ὄρνισιν ἐξομοιοῦν τοὺς παρ' αὐτῷ θεοὺς, καὶ ἔστι τοῦτο σεμνότερον. &c. οἰκεῖα γὰρ τοῖς οὐρανίοις τὰ ὑψιπετῆ. Ait sanctius esse deos comparare auibus quam quadrupedibus, cœlestibus enim cõueniũt ea quæ altius exurgũt & volãt. igitur aues longe præstãt cæteris brutis: vnde Iouis ille spiritus qui per vniuersi molem sese diffundit, huic animantium generi sese

Dij formam auium induunt.

magis accommodat vt pote cœlesti & innocenti & deinceps reliquis animantium generibus. Virgil. 6. Æneid.

Principio cœlum, ac terras, camposque liquentes
Lucentemque globum Lunæ Titaniaque astra
Spiritus intus alit: totamque infusa per artus
Mens agitat molem & magno se corpore miscet
Inde hominum pecudumque genus vitæque volantum.

Cur aues stellis immolandæ. Vnde non mirum si Prophyrius & Higinus existimauerunt aues stellis esse immolandas: eadem mente Macrob. Virgilium interpretatur 3. Satur cap. 8. in hunc versum.

Decidit exanimis vitamque reliquit in astris.
Aeriis.

Vbi illc. *Docte Virgil.* ait, *Aeriis dixit apud ea numina animam volucris remansisse quibus ad litandū data est:* Vbi Seruius *nulla* (inquit) *auis caret consecratione, quia singulæ aues numinibus sunt consecratæ.* Quasi verò aliquid diuinitatis infusum sit stellis, vt iis tamquam Diis immoletur quæ ne animam quidem habent, aut auibus vt ex iis futura possint præuideri quæ ne præsentia quidem sentiunt nisi quæ ad se pertinent vt ad pastum & ad declinanda pericula suæ vitæ aut quærenda contraria, quæ nihil ad hominem pertinent: nec me mouet quod aliquando motus aquarum, turbines ventorum & tempestates ex iisdem prænoscuntur, hoc enim non ex infusione diuinitatis oritur, sed ex dispositione aeris, cuius maxime sensum habent aues quia natura earum maximè aerea est: ideo quoniam partes ad totum respondent iisdem mouentur affectionibus, nec mirum si mutationes præsentiant eius rei ex qua sunt & in qua viuunt.

Cur motus aquarum & aeris præsentiant.

Haud equidem credo quia sit diuinitus illis
Ingenium aut rerum Fato prudentia maior,
Verum vbi tempestas & cœli mobilis humor
Mutauere vias, & Iuppiter humidus austris
Densat, erant quæ rara modo, & quæ densa relaxat.
Vertuntur species animorum & pectora motus
Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat
Concipiunt.

Nihil diuinum in auibus. Hic Virgil. 1. Georg. intellexit nihil esse diuinum in auibus sed naturale, nec moueor eo quod idem ait 6. Æneid. nam intelligit Deum huic vniuerso infusum esse, non vt particulam aliquam suæ diuinitatis quæ omnino partium expers est, sed vt suo spiraculo creaturis omnibus essentiam inspiret secundum diuersas earum species. quid ergo sibi potest vindicare hæc sacerdotij species in eo posita subiecto quod nec est nec esse potest. Bruta enim Natura vt propius ad materiam accedit, ita longius à diuinitate recedit. Ideoque augures, olim neque vates neque fatidici habebantur, sed hi soli qui afflatu Apollinis oracula dabant. Pausanias in Atticis. χωρὶς δὲ πλὴν ὅσους ἐξ Ἀπόλλωνος μαντεῦσαι λέγουσι τὸ ἀρχαῖον·

μαντέων γ' οὐδεὶς χρησμολόγος ἦν, ἀγαθοὶ δὲ ὀνείρατα ἐξηγήσασθαι καὶ διαγνῶναι πτήσεις ὀρνίθων καὶ σπλάγχνα ἱερῶν. Vates enim & fatidici Deo pleni aut potius dæmone non loquuntur per se sed per dæmonem, qui eis vtitur vt instrumentis, aut organo orationis: at Auguribus non credebatur inesse Iupiter aut incubare, sed auibus: illi enim non ex mente sua respondent quum numinis intercessione turbata sit: hi vero ex arte quæ nisi ab intelligenti produci non potest. quis non videt insaniam superstitionis quam etiam ipsimet Augures irrisere? Initia tamen huius disciplinæ fuerunt augustissima. Pausanias in Phocic. ait inuentam fuisse à Parnasso quodam: Cedrenus ad Arabes & Phryges illius originem refert ab illis ad Hetruscos, à quibus deinceps Romanis traditur. Clemens Strom. 1. πτήσεις δὲ ὀρνίθων παρεφυλάξαντο πρῶτοι Φρύγες καὶ θυτικὴν ἠκρίβωσαν Τοῦσκοι Ἰταλίας γείτονες, Ἴσαυροι δὲ καὶ Ἄραβες τὴν οἰωνιστικήν. Quæ paulatim adolescens eo auctoritatis euecta est vt regna, imperia, magistratus non prius acciperentur quam aues ex sententia augurum id addixissent. Sumatur initium à Romulo qui priusquam tantæ vrbis fundamenta iaceret auspicium eius rei ergo sumpsit. Dionys. 1. tum antequam regnum sibi populi totius consensu (hæc est lex regia) delatum admitteret voluit per auspicia deos auctores constituere suæ potestatis, & maxime Iouem. στὰς δὲ ὑπαίθριος ἐν καθαρῷ χωρίῳ καὶ προθύσας ἃ νόμος ἦν, εὔχετο Διί τε βασιλεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς, εἰ βουλομένοις αὐτοῖς ἐστι βασιλεύεσθαι τὴν πόλιν ὑφ' ἑαυτοῦ, σημεῖα οὐράνια φανῆναι καλά. (inquit ille) hinc ait morem defluxisse apud posteros vt neque reges neque magistratus inauspicato constituerentur. idem. βασιλεὺς ἀποδείκνυται πρὸς αὐτῶν καὶ κατεστήσατο ἐν ἔθει τοῖς μετ' αὐτὸν ἅπασι μήτε βασιλείας μήτε ἀρχὰς λαμβάνειν ἐὰν μὴ καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτοῖς θεσπίσῃ. Igitur prima pars hujus capitis est à Romulo quæ etiam mansit in posterum. Nam & Numa id etiam obseruauit & cæteri Liuius 1. *Augur precatus est ita Jupiter pater si fas est hunc Numam Pompilium cuius ego caput teneo regem Romæ esse vt tua signa nobis certa & clara sint inter eos fines quos feci.* Maior fides his dæmonum præstigiis haberi cœpit ab eo tẽpore quo Accius Nauius inaugurauit fieri posse quod rex mente conceperat & factum est. Liuius. 1. *Auguriis certe sacerdotioque augurum tantus honos accessit vt nihil belli domique nisi auspicato gereretur.* Insignis autem est habitus Auguris. idem libro 10. *Qui Jouis optimi Maximi ornatu decoratus, curru aurato per vrbem vectus in Capitolium ascenderit si conspiciatur cum lituo, ac capite velato victimam cadat auguriumque ex arce capiat.* Aues ergo duces erant omnium rerum, ipsorumque hominum sub cuius tamẽ imperio natæ sunt. Sic degenerantis à suo principio naturæ spiritus ita prostrati sunt vt nihil nisi haustum à furentibus vel captatum à beluis saperent. Huic mendacio fidem astruxere tot clades vrbium, strages exercituum exitia familiarum, quæ veræ sunt

Olim soli inspirati ab Apolline vates & fatidici habebantur.

Origo augu-riorum.

Roma auspiciis cõdita regnum susceptum & postea omnes dignitates.

Habitus Auguris.

notæ, diuinæ indignationis & infernę dominationis: Audiamus Ethnicũ sic sua auguria cõprobãtur apud Minutium: *Frequentius etiam quam volebamus, deorum præsentiam, contempta auspicia contestata sunt: sic Allia nomen infaustum: sic Claudij & Iunij non prælium in pœnos sed ferale naufragium est: Et vt Thrasimenus Romanorum sanguine & maior esset & decolor spreuit Auguria Flaminius. Et vt Parthos signa repetamus Dirarum imprecationes Crassus & meruit & irrisit.* Verum ad hęc vere respondet Octauius. *Quid regulus: nonne auguria seruauit & captus est? Mancinus religionem tenuit, & sub iugum missus est & deditus pullos edaces habuit & Paulus apud Cannas, tamen cum maiori Reip. parte prostratus est: C. Cæsar ne ante brumam in Africam naulgia transmitteret, auguriis & auspiciis renitentibus spreuit, eo facilius & nauigauit & vicit.* Hinc patet quod ex Clemente superiori capite demonstraui hoc venenum ex industria dęmonum in pernicem generis humani diffusum esse quod quodammodo suboleuit Tullio licet pagano: agnoscit enim originem huius impietatis ex opinione diuinandi promanasse sed quum experimento veritatis, opinio falsi consumpta fuisset, satius optimates duxere imperij summi fundamenta in auspiciorum fide posita sub falsa veritatis specie retinere, quam abolitione falsi nouæ religionis opinionem inducere: sic enim ait 2. de diuinat. *equidem assentior C. Marcello potius quam Appio Claudio, qui ambo mei collegę fuerunt existimoque ius augurum & si diuinationis opinione principio constitutum sit, tamen postea Reip. causa conseruatum ac retentum.* quod etiam confirmat 2. de legibus ita vt nomen tantum & vmbra auspiciorum remaneat. tempore Tullij disciplina tamen omnis extincta sit idem 2. de diuinat. *Hæc certe quibus vtimur siue tripudio, siue de cœlo simulacra sunt auspiciorum, auspicia nullomodo.* Ergo hoc genus sacerdotij in fręnum populi retentum est non in religionis essentiam. idque etiam intelligi potest ex vi tantæ auctoritatis, cui populares animi alioqin turbulentissimi cedunt, non secus ac apparente luce Tyndaridum, agitatum mare repente conquiescit. Eodem fere tempore omnes diuinandi species exoluere: quia eodem fere tempore natæ sunt, eodemque parente, nimirum angelo seductore, quod ita Octauius ostendit. *Igitur isti impuri spiritus (vt ostensum à Magis, à Philosophis, à Platone) sub statuis & imaginibus consecratis delitescunt & afflatu suo auctoritatem quasi præsentis numinis consequuntur, dum inspirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonumquam extorum fibras animant, auium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, falsis pluribus inuoluta: nam & falluntur & fallunt vt & nescientes sinceram veritatem & quam sciunt in sui perniciem confitentes: sic à cœlo deorsum grauant & à vero Deo ad materias auocant.* Ideo nõ mirum si hæc ars negligentia primũ ipsorum artificũ quasi deflorata elãguit. Tullius 2. de legib. *Sed dubium non est quin hæc disciplina & ars augurum*

Licet postea hæc ars falsitatis esset conuicta: retenta tamen est, cur, & ad quid.

Huius artis finis.

euanuerit vetustate & negligentia. Deinde præ timore à principibus de quorum capite isti diuinatores consulebantur omnimodo succussa corruit: Tertullianus aduersus gentes: *astrologos, & haruspices, & augures, & magnos de Cæsarum capite consultant quas artes vt ab angelis desertoribus proditas & a Deo interdictas, ne suis quidem causis adhibent Christiani.* At Constantinus quum cultum Christi suscepisset augures & haruspices funditus euertit: *Augurum* (inquit) *& vatum praua confessio conticescat, sileat omnibus perpetuo, diuinandi curiositas: etenim supplicio capitis ferietur gladio vltore prostratus &c.* In l. nemo c. de maleficis. hic non timore sui sed studio pietatis Diaboli pigmenta dissoluit. Inter augurium autem & auspicium hæc differentia assignatur à N. Marcello quod auspicium sit auium inspectio & quod ex auium volatu significetur & vocibus: augurium autem rerum omnium coniecturas prudenter ac diligenter amplectitur. tempus autem auspicandi est principium diei artificialis nimirum media nox. Macrob. 1. Satur. cap. 3. Festus. *Silentio surgere dicitur vbi qui post mediam noctem auspicandi causa ex lectulo suo silentio surrexit.* &c. ideo lucernam habebat vt in media nocte aues videret, ea erat aperta teste Plutarcho in quæst. Rom. quæst. 72. vt si aer ventorum flatibus agitaretur non seruaret de cœlo vt pote lucerna extincta. tunc enim aues non dant certa auguria quia suo motu non mouentur sed vento huc & illuc impelluntur. purus autem ad auspicia debet augur accedere non animo tantum sed & corpore vt si vlcus habeat nefas sit eũ ad hanc rẽ accedere quia in vlcere quędam est pollutio corporis vt idem ait quęst. sequẽte Auguriorũ alia sunt oblatiua quæ non poscuntur, alia impetratiua quæ optata veniunt vt ait Seruius. impetratiua seu fausta seu infausta sint pertinẽt ad videntem: at oblatiua sunt in potestate videntis vtrum velit ad se pertinere, nec ne vt idem asserit in hunc versum 12. Æneid.

Differentia inter augurium & auspicium.

tempus auspicandi.

Lucerna auguris ad quid

Impollutus debet esse augur.

Diuisio augurum.

Oblatiua & impetratiua, quæ.

Accipio agnoscoque deos.

Plinius 28. cap. 2. *In Augurum certe disciplina constat neque diras aues neque vlla auspicia pertinere ad eos qui quamque rem ingredientes obseruare se ea negauerunt.* Alia sunt maiora, alia minora: maiora sunt maiorum magistratunm sic dicta quod magis rata sint quam minorum Gellius ex Messala augure 13. cap. 10. quod videtur adumbrasse virgilius in persona Æneæ cui fatis promissum erat regnum Italiæ & à quo tamquam maioribus auspiciis principes totius orbis originem ducturi erant ideo 3. Æneid. vates ita sub Apolline prædicit.

Maiora & minora, quæ.

Nate dea (nam te maioribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides)

Liuius 1. de eodem, *ad miorum rerum initia ducentibus fatis.* At seruius aliter hæc accipit vult enim maiora esse maiorum auium minora, minorum: & vtrumque rite dictum est. Nam maiora & minora pud Messalam non accipiuntur per se sed ratione habi-

ta ad proportionem maioris & minoris potestatis: at apud Seruium dicuntur per se prout ipsæ aues natura sua aliis cedunt vel alias pellunt, vt apud Virgil. eclog. 8. ostendit hanc differentiam à comparatione Aquilę & columbarum.

Audieras & fama fuit sed carmina tantum
Nostra valent Lycida tela inter martia quantum
Chaonias dicunt Aquila veniente columbas.

Oscines & præpetes qua. Nam ex differentia auium, alia atque alia ratio est auspiciorum. Et primum aliæ sunt Oscines, aliæ præpetes. *Oscines* (inquit Varro. 5. de ling. Lat) *dicuntur apud Augures quod ore faciant auspicium: dicta ab ore & cano.* (inquit Seruius) tuncque arcana lingua, & murmure sacro pręnunciare credebantur. Papinius 3. Thebaid.

Tunc omnis in astris
Consonet arcana volucris bona murmura lingua.

Præpetes autem (inquit Festus) *aues quidam dici aiunt, quia secundum auspicium faciunt præteruolantes, aut quæ se ante auspicantem ferunt, nam antiqui dicebant præpetere pro anteire.* Eædem vocantur alites, nimirum volatu auspicia facientes vt Buteo, Sanqualis, Immusculus, Aquila, vulturius vt idem testatur in voce alites. quædam tamen sunt vtriusque generis: vnde idem. *Oscines* (inquit) *aues Appius Claudius esse ait quæ ore canentes faciant auspicium vt coruus, cornix, noctua aut quæ alis aut volatu vt Buteo, sanqualis, immusculus, vulturius: Picus autem Martius feroniusque & Parra & in oscinibus & in alitibus habentur.* Addo cornicem & coruum quia alis etiam & volatu auspicium ferunt, præterea bubonem vt mox demonstratur. hæ autem varia significāt

Cornicis auspicium. auspicantibus, vt apud Virgil. Eclog. 9. cornix quæ ad sinistram volauerat & in Ilice considerat agrorum damnum portendit.

Ante sinistra caua monuisset ab Ilice Cornix.

Ibidem Seruius sic ait. *Ilex glandifera arbor est quæ quoniam vitiosa est, vitium possessionis ostendit, fore per milites clamore gaudentes & litibus sicut cornix: nam hæc & clamore lætatur, & alias frequenter inuadit.* In quo videtur à ratione antiquitatis aberrasse. Nam tantum abest vt ilex olim fuerit vitiosa quum ex eius fructu primæum genus hominum vixisse credatur (licet hoc aliter se habeat) ideo glandis appellatione omne genus fructuum continetur sicut & apud Græcos qui ἀκρόδρυα vocant quod Latini glandem, & sub ea omnem speciem fructus arborum l. qui vene-

Primus hominũ victus non sola glans sed omnis fructus arborũ & legumẽ omne. num §. vlt. ff. de verb. sig. l. vnica §. vltimo ff. de glande leg. sed quis crederet antequam fata essent frumenta ita rudem fuisse hominem vt sola glande vesceretur? nunquid aliæ arbores sponte sua fructum ei dabant cuius gratia erant procreatæ? nonne poma & pira etiamsi non plantes aut inseras ex terra emittuntur? Ego assero primum victum non fuisse glandem sed omnem speciem fructus arborum quæ vocatur ἀκρόδρυα vt dixi atque etiam legumina

gumina, quod ſic probatur ex Ioanne Tzetze in Heſiodum καὶ τοῖς ἀκροδρύοις κοινῶς καὶ τοῖς λαχάνοις τρεφόμενοι tum paulo poſt μηδὲ καρποὺς καὶ ἀκρόδρυα πρὸς ἀποθήκας συναγαγεῖν εἰδότες &c. deinde explicat hanc vocem antiquam pro omni fructu arborum plantarumque quem terra ſponte producit. ad quid ergo fructus quercuum pro omnibus arborum fructibus ſumpti ſunt; ſi quercus non tulit primum victum? ad quid vetuſtiſſimi auctores id dixiſſent ſi verum non fuiſſet? reſpondeo ex voce natum eſſe errorem nam antiqui quercum pro omni arbore accipiebant Scholiaſtes Ariſtoph. in equitibus, οἱ ἀρχαῖοι πᾶν δένδρον δρῦν ἐκάλουν ὥσπερ καὶ ἀκρόδρυα τὰ ἄκρα τῶν δένδρων. Sed tantiſper indulgeamus communi errori; ilex erit Symbolum humani victus, cui quum cornix incubans importuno clamore auſpicium dederit non vitium poſſeſſionis oſtendit ſed violentam incubationis in poſſeſſionem vnde victus domini ſumi poſtea non poſſet. Imo à ſiniſtra cornix dat ſecundum auſpicium. Plautus in Aſinaria. *Picus & cornix eſt ab læua, coruus, parra ab dextera conſuadent.* Verũ cornix à ſiniſtra cantu ſuo infauſtũ mouet auſpicium, non ſitu volatu aut loco: nam ſi non ore ſed alis ac volatu auſpicium ab læua dederit non tantum coruix ſed omnis quæ & inter oſcines, & inter alites habetur vt eæ de quibus dictum eſt facit auſpicium non tamen idem nam quæ cantu à læua infauſta eſt eadem cantu à dextra fauſta eſſe non poteſt quia dextra ſunt ſiniſtris contraria: & ſic ſequitur cornicem quæ cantu ſuo malum ciet auſpicium à dextra, eamdem ab eadem parte ſuo volatu contrarium ſignificare quia cantus & volatus in hac arte ſunt contraria: idẽ in parraque à dextra canit malum auſpiciũ quum tamen volatu ſuo ab eadem parte fauſta ſit vt ex Plauto oſtenſum eſt. Horatius 3. car. od 27. quum ait.

Contraria eiuſdem auis auſpicia ex cantu & volatu.

Impios Parra recinentis omen
Ducat.

In quo cornici eſt contraria. Tullius 1. de diuinat: *cur à dextra coruus, à ſiniſtra cornix ratum faciat?* Ergo corui cantus à ſiniſtra fauſtus erit, à dextra malus. Plautus in Aulularia, *non temere eſt quod coruus cantet mihi nunc ab læua manu*: Picus vt ex eodem dictum eſt, volatu à lęua ſecundum facit à cantu infauſtum ſicut & cornix.

Teque nec læuus vetet ire Picus
Nec vaga cornix.

(Inquit Horatius). Bubo cantu infauſtus eſt, volatu & ſitu fauſtus. Virgil. 4. Æneid.

Bubonis auſpicium duplex.

Soláque culminibus ferali carmine Bubo
Sæpe queri & longas in fletum ducere voces.

Vbi Seruius ait, *non omnimodo malum eſt Bubonis omen: cantus autem eius fletum imitatur aut gemitum* Ammianus libro 30. *tacens oſtendit felicitatem; omnes enim aues oſcinæ malæ, prapetes bonæ ſunt vel è contra, malæ prapetes, oſcinæ bonæ ſunt.* Non igitur omnes aues

V

dant auguria, nec omnibus. Cycni solis dant nauigantibus vt vult Seruius.

Cycni auspicii in mari.

Cycnus in auguriis, nautis gratissimus ales.
Hanc optant semper, quia nunquam mergitur vndis.

Sicut (inquit ille) *lectum est in* ὀρνιθογονίᾳ. Vnde 1. Æneid. poeta introducit Venerem Æneæ signũ futuræ serenitatis dãtem ex cycnis,

Pica auspicium in amore.

Aspice bissenos latantes agmine cycnos
Ætheria quos lapsa plaga Iouis ales aperto
Turbabat cælo.

Apud Græcos pica auctore Didymo amantibus fausta erat vt testatur Scholiastes Aristoph. in auibus: apud Romanos columbæ solis regibus auspicium dant, quia nunquam singulæ volant sicut rex nunquam solus incedit auctore Seruio in 6. Æneid. vbi per transitum ostendit regis augurium hoc hemistichio.

Columbarum auspiciũ regale.

Maternas agnoscit aues.

Non ita est in externis auspiciis vt in ciuilibus. Tullius 2. de diuinat. *Externa enim Auguria sunt quanon tam artificiosa quam superstitiosa videamus: omnibus fere auibus vtuntur, nos admodum paucis.*

Augurium firmum ex aquæ intercessu.

Id autem ex arcanis erat vt si augurium aquæ intercessu disrumperetur esset firmum; tunc enim ad aquam venientes, inclinati hauriebant eam, exinde manibus extensis & fusis precibus vota promittebant, vt visum perseueraret augurium. quod Seruius animaduertit in 9. Æneid. in his versibus.

Sequar omina tanta
Quisquis in arma vocas; & sic effatus ad vndam
Processit; summoque hausit de gurgite lymphas
Multa deos orans, onerauitque athera votis.

Vnde etiam (inquit) *idem in 12. visum augurium quod aqua intercessu disrumpitur firmum est, quia cycnus dimissus ab aquila in fluuium cecidit vt.*

Prædamque ex virguibus ales
Proiecit fluuio.

Augures publici.

Hic autem vocat augures publicos vt antea dixit publicos sacerdotes: Nam auguria quoque priuata sunt ita vt etiam domi peterentur Valerio teste, 1. cap. 4. de Tiberio Graccho loquente, nihil enim neque publice neque priuatim fiebat nisi prius captatis auspiciis: Tullius. 1. de diuin. *Nihil fere quondam maioris rei nisi auspicato ne priuatim quidem gerebatur.* Essentia autem auguris publici constat potestate non solo actu id est non ex eo quod captat aut scit captare auspicia sed ex auctoritate qua id facit aut facere potest: vt magistratus essentia non ex eo pendet quod iudicat aut ius dicit (nam alij mandare potest iurisdictionem quæ iure magistratus competit etiam sine necessitate mandandi l. 1. ff. de off. eius cui mand.) sed ex potestate iudicandi aut iuris dicundi. Ad quid ergo priuata auguria? nimirum vt à priuatis obseruari possint vt & priuatim sacrificari pri-

Ad quod priuata auguria.

nati tamen augures maioris erant dignitatis quam qui priuatim sacrificabant: nam hi vere non sunt sacerdotes: illi vere sunt augures: hoc enim in dignitate quæ nisi publico iure non competit: illud in scientia & cognitione consistitquæ cuique priuato potest cōtingere. in Augure autem publico multū est dignitatis non quia simpliciter augur est, sed quia publicus augur est qui ex priuatis auguribus publica sortitione deligebatur. Festus. *Publici augures eodem iure cum cæteris auguribus non erant: Nam quum essent numero plures, publici maiestate cæteros anteibant: origo vetusta, ideo obscura, illud manifestum ductu sortis deligi solitos qui augures publici P. R. Quiritium in auguralibus dicerentur. captabant auspicia templo cæli regionibus designato quod lituo qui quirinal appellatur designabant in Pomœrio extra vrbē.* Licet tamē augur priuatus, augur vere sit, sacerdos tamen non est: at augur publicus sacerdos est, non quia augur simpliciter, sed quia augur publicus est. Tantæ autem dignitatis hoc munus erat vt ne plebeio quidem fas esset illud exercere: sed quum ante quinque augures essent eis ex plebe quatuor adiecti sunt. Liuius 10. augur autem à duobus tantum ex augurum collegio nominabatur, sed facultates eius expendebantur vtrum soluendo esset. Tullius 1. Philip. *Quo enim tempore me augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius & Q. Hortensius nominauerunt neque enim licebat à pluribus nominari, tu nec soluendo eras nec te vllomodo nisi euersa Rep. incolumnem fore putabas.* Nam ære alieno obruti ad hunc sacerdotij gradum aspirare non poterant ne lucri cupiditate fidem diuinationis eluderent: huic enim sordi nimis addicti sunt. Accius in Astymacte apud Nonium. *Nihil credo auguribus qui aures verbis diuitant alienas suas vt auro locupletent domos.* Nunc ad officium augurum accedo quod primum in eo consistit vt signis & auspiciis postera seu ventura videant: signa ab auspiciis vt auguria differre diximus: in auibus enim captantur auspicia: signa autem in omnibus quæ accidunt. Virgilius ideo vt integrum officium complecteretur signa cum auspiciis coniungit 6. Æneid.

Publici augures ductu sortis electi ex Patriciis postea ex plebe.

Soluendo esse debebat: cur.

> *Obseruans quæ signa ferant quo tendere pergant*
> *Pascentes illa tantum prodire volando*
> *Quantum acie possent oculi seruare sequentum.*

Signa & auspicia differūt.

Signis etiam ferebantur oracula quum sacerdos se in Iouem effingeret, ad hæc strabo ex Homeri testimonio ita loquitur libro 17.

Signis oracula data: quomodo.

Η κ̓ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.

Τῦ δὲ προφήτου τὸν Δία ὑποκρινομένου. Sed hæc signa de quibus hic agitur ab oraculum non pertinent. hic autem signum accipi debet pro nota futuri ex qua cumcumque re ducta (quamuis alias signum nota esse possit vel præsentis vel præteriti) non tantum si ex cœlo sed & si aliunde cadat modo non ex animantibus: nam vox auspiciorum quæ signa subsequitur non tantum ad aues sed etiam ad cætera animalia quæ auspicia dicuntur pedestria. Festus. *Pede-*

Auſpicia pedeſtria, quæ.

ſtria auſpicia nominabantur quæ dabantur à vulpe, lupo, ſerpente, equo, cæteriſque animalibus quadrupedibus. Quamuis autem auſpicia etiam ſigna ſint, non tamen omnia ſigna ſunt auſpicia, generalius eſt enim nomen ſigni quam auſpicij: vnde quod auſpicium eſt terreſtre Tullius vocat ſignum 1. de diuin. *Equus eius repente concidit, nec eam rem habuit religioni obiecto ſigno &c.* Maxime tamen & proprie auſpicia ſunt in auibus vt dixi. Sed videamus an ex ſignis futura poſſint præuideri: alioquin inutilis erit hæc ſanctio. Ponamus primum hoc fundamentum nihil temere & fortuito fieri niſi quod ex hominum iudicio & libertate contingit, quod ſup. cap. probaui. æquum eſt enim opus prouidētiæ & naturæ certum eſſe & inconcuſſum ſed humanæ imbecillitatis infirmum & incertum vt vnumquodque opus ſapiat naturam ſui opificis: hoc nouit Plotinus 2. de prouid. vt aliud ex alio ſequatur nō temere, ſed ſecundum naturam. προέρχεται δὲ οὐκ εἰκῆ, οὐδὲ κατ' ἐπιτυχίαν: καὶ γὰρ ἄλλό τι καὶ ἐκ τούτων καὶ ἐφεξῆς κατὰ φύσιν ἄλλο. Huius rei ratio non tantum eſt in ſingulis ſed in ipſo vniuerſo: cuncta enim ita ordinata ſunt vt vnum ex alio deinceps pendeat; prius tamen in vniuerſo, poſtea in ſingulis: quum enim hoc vniuerſum ex vno principio ſit immediate, vnum eſſe neceſſe eſt vt opus imaginem opificis habeat: vnum inquam ex omnibus conſtitutum: idcirco ſigna huius ordinis non tantum ſunt in hoc vniuerſo ſed & in ſingulis, non tantum quia ſunt partes vniuerſi quæ ex totius affectione compatiuntur ſed quia per ſe ſunt etiam tota: ideoque ſingula illa, opera ſingula ſortiuntur, ita tamen vt ea conferant ad ordinem vniuerſi: quoniam nihil eorum quæ creata ſunt à forma vniuerſi ſeiungitur: regnum enim diuiſioni obnoxium, eſt quoque deſolationi proximum vt dominus docet in Euangelio: nec vnum ſingulare offendi poteſt quin alterum æquo libramento adiuuetur. Qui huius prouidentiæ legem accurate perſpiciet videbit viuos characteres rerum futurarum, & ex diſpoſitione partium conſequentias animaduertet: vnde etiam Plotinus ait in auguriis certum eſſe poſſe preſagium quoniam cuncta plena ſunt ſignis: ibidem ſic ait μεστὰ δὲ πάντα σημείων καὶ σοφός τις ὁ μαθὼν ἐξ ἄλλου ἄλλο: πολλὰ δὲ ἤδη ἐν συνηθείᾳ γιγνόμενα, γιγνώσκεται πᾶσι. τίς οὖν ἡ σύνταξις ἡ μία; οὕτω γὰρ καὶ τὸ κατὰ τοὺς ὄρνεις εὔλογον καὶ τὰ ἄλλα ζῷα ἀφ' ὧν σημαινόμεθα ἕκαστα συνηρτῆσθαι δὴ δεῖ ἀλλήλοις τὰ πάντα. καὶ μὴ μόνον ἐν ἑνί. καθ' ἕκαστα τοῦ εὖ εἰρημένου σύμπνοια μία, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον καὶ πρότερον ἂν τῷ παντὶ, καὶ μίαν ἀρχὴν ἓν πολὺ ζῷον ποιῆσαι, καὶ ἐκ πάντων ἕν: καὶ ὡς ἑνὶ ἑκάστῳ τὰ μέρη ἕν τι ἔργον ἕκαστον εἴληφεν, οὕτω καὶ τὰ ἐν τῷ παντὶ ἕκαστα ἔργα ἕκαστον ἔχειν καὶ μᾶλλον ἢ ταῦτα, ὅσον μὴ μόνον μέρη, ἀλλὰ καὶ ὅλα, καὶ μείζω. πρόεισι μὲν δὴ ἕκαστον ἀπὸ μιᾶς, τὸ αὐτοῦ πρᾶττον. συμβάλλει δὲ ἄλλῳ ἄλλο: οὐ γὰρ ἀπήλλακται τοῦ ὅλου: καὶ δὴ καὶ ποιεῖ καὶ πάσχει ὑπ' ἄλλων καὶ ἄλλο αὖ προσῆλθε καὶ ἐλύπησεν ἢ ησ.

Diſpoſitio huius vniuerſi.

Signa ſunt primum in vniuerſo deinde in ſingulis non tātū vt partibus ſed & vt totis.

Ergo augures signis & auspiciis futura præsagiunt si sunt sapientes: hoc enim exigit is auctor in hac specie diuinandi. Neque tamen ideo minus impia, mendaxque est hęc ars. Quis enim est ita sapiens vt huius vniuersi & rerum singularum ordinem contextumque, causarum seriem & consequentiarum nexum in se inuicem, inter ethnicos teneat, quum illi principium rerum à quo nectuntur (vt iam sup. cap. dictum est ex eodem) ignorent & fugiant. Synesius hanc opinionem defendit, in vnum non cadere hanc signorum cognitionem, sed vnum scire cursum planetarum, alium fixarum stellarum naturam, alium fibras animalium, alium aues, alium alios characteres & alia signa quæ ex hoc vniuerso & partibus eius inter se conspirantibus emergunt tamquam ex vno animali ad perfectionem eius confluentibus sic enim de insomniis ait, εἰ σημαίνει μὲν διὰ πάντων πάντα ἅτε ἀδελφῶν ὄντων τῶν ἐν ἑνὶ ζώῳ τῷ κόσμῳ· καὶ ἔστι ταῦτα γράμματα παντοδαπὰ καθάπερ ἐν βιβλίῳ τοῖς οὖσι τὰ μὲν φοινίκεια, τὰ δὲ Αἰγύπτια, καὶ ἄλλα Ἀσσύρια· ἀναγινώσκει δὲ ὁ σοφὸς σοφὸς δὲ ὁ φύσει μαθών· καὶ ἄλλος ἄλλα, καὶ ὁ μὲν μᾶλλον, ὁ δὲ ἧττον, ὥσπερ ὁ μὲν κατὰ συλλαβὰς, ὁ δὲ ἀθρόαν τὴν λέξιν, ὁ δὲ τὸν λόγον ὁμοῦ: οὕτως ὁρῶσι σοφοὶ τὸ μέλλον, ὁ μὲν ἄστρα, εἰδότες, ἄλλος τὰ μένοντα, καὶ ἄλλος τὰ πυρσὰ ταῦτα διάττοντα: οἱ δὲ ἐν σπλάγχνοις αὐτὰ ἀναγνόντες: οἱ δὲ ἐν ὀρνίθων κλαγγαῖς καὶ καθέδραις καὶ πτήσεσι: τοῖς δὲ καὶ τὰ καλούμενα σύμβολα τῶν ἐσομένων ἐστὶν ἀρίδηλα γράμματα φωναί τε καὶ συγκυρήσεις ἐπ' ἄλλῳ γενόμεναι σημαντικὰ ὄντα ἅπασι πάντων. At ipse in defensione huius erroris errat. Si enim partes huius vniuersi ita inter se germanæ sunt vt vna ex altera pendeat, quomodo poterit scientia hæc consistere per partes in pluribus ingeniis vt huius in vno sit illius partis in altero? Quemadmodum in lyra si quis fidem vnam pulsare sciat, alias non possit, vllam ne harmoniam ciere poterit? neque enim concentus fit ex eodem aut simili sed ex pluribus contrariis: eodem modo se habet hoc vniuersum quod non est vnum simpliciter sed ex multis compositum, vt lyra quę ex multis fidibus compacta, pulcherrimam harmoniam ex repugnantibus modis efficit, quod idem ibidem ostendit. Igitur quamuis illi concesseris partium huius vniuersi cognationem, easque sibi inuicem compati ita vt vna læsa altera laboret, non secus ac in corpore animantis vna parte male affecta cęterę licet integrę condolescunt, eademque lege adiuuantur ne pereat quod per se perire non potest: & sic eas partes quæ patent habere signa & quasi pignora absentium, quid inde quum nullus sic sapere possit & omnium & singulorum causæ & signa tenenda sint? Cæci lumen prouidentiæ videbunt, ignari scientiam, mendaces veritatem? Sufficit simulacrum quoddam sapientiæ (nam illudit hominibus, tantum sub imagine dæmon) accommodatæ signis & auspiciis quæ dæmon ipse cognoscit impellit & mouet prout

Solus sapiens hæc videt.

Error Synesij quia in hac partiũ connexione nihil est separatum.

homines sibi deditos est affecturus. Quamuis enim doctissimus sit angelus destructor multa tamen ignorat quamuis non supra fatum sed ex ordine causarum mediarum euentura sint. Solus itaque vir bonus & sapiens hæc nouerit. Sed quis ille est etiam inter nos? at inter paganos hanc artem exerceat qui vmbram quandam sapientiæ complexus sit. at quomodo hanc consequipoterit? Hic illud innuunt hæc vèrba, *Disciplinā tenento*: hæcnon æquo apud omnes gentes se habet, nā ciuilia habet documenta & institutionem vrbi propriam ita vt abea recedere nulli fas sit, tamquā à patrio more. Valerius. 1. *Luctatius qui primum bellum punicum confecit à senatu prohibitus est sortes fortunæ prænestinæ, adire auspiciis enim patriis non alienigenis Remp. administrari oportere indicabant.* Huius disciplinæ instituta expendamus. primum aues boni & mali auspicij cognoscendæ sunt distinguendæque vt supra. tum cœli partes definiendæ lituo: deinde templi. Liuius 1. *Inde ab Augure cui deinde honoris gratia publicum id perpetuumque sacerdotium fuit deductus in arcem, in lapide ad meridiem versus consedit: augur ad læuam eius capite velato sedem cepit, dextera manu baculum sine nodo aduncum tenens quem lituum appellauerunt: inde vbi prospectu in vrbem agrumque capto deos precatus regiones ab oriente ad occasum determinauit, dextras ad meridiem partes, læuasque ad septentrionem esse dixit: signum contra quod longissime conspectum oculi ferebant animo finiuit &c.* Vnde patet apud Romanos prospera fuisse signa quæ à læua venirent. Vrgil.

Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit læuum.

Quia prospera erant à Septenttione. Festus. *Sinistrum in auspicando significare ait Ateius Capitolatum & prosperum auspicium*, idem in voce sinistræ aues ait *sinistrumq; est sinistrimum auspicium id est quod sinat fieri Varro libro 5. epistulicarum quæstionum à deorum sede quum in meridiem spectes ad sinistram sunt partes mundi exorientes ad dextram occidentes, factum arbitror vt sinistra meliora auspicia quam dextra esse existimentur idem fere sentiunt Sinnius Capito & Cincius.* Sed Varro licet in sinistro prosperum constituat, non tamen in Septentrione quod infra explicabimus. huius instituti rationem repetunt quidam ab æuo quod multum antecessit initia Romæ, nimirum ab Ascanio Æneæ filio, quum enim obsidione premeretur à Mezentio Thuscorum rege iam desperata salute erupturus Iouem implorauit vt de cœlo felix signum daret, moxque sereno cœlo fulgura à sinistris micuere: sub hoc signo erumpit ex vrbe hostem fundit fugatque, cuius felicis euentus memoria ad posteros propagata signum ea parte confirmauit. An ideo læua sunt prospera quod cœlestia sint contraria terrestribus ideo Diis dextra sunt quæ nobis sinistra. Plutarch. quęst. Rom. quęst. 78. Sed idem melius ibidem & Dionys. libro 2. (vbi etiam hęc de Ascanio referuntur) ad Romulum

Vmbra sapientiæ.

Auguralis ars ciuilis in quibus sit.

Læua prospera eaque à Septētrione.

Vnde prospera sunt læua.

huius documenti originem refert, nam primum fundamentum regij ſtatus in ſiniſtro fulgure datum eſt: locus autem ex quo captantur auſpicia optimus eſt orientem verſus, vnde ſol & Luna omneſque cœleſtes faces exoriuntur & motus cœli exordium ſumit, vnde primum mobile ab Oriente ad Occidentem tranſit & reuoluitur ad Orientem; quem qui ſpectat, habet à dextris meridiem, à ſiniſtris Septentrionem, quæ meridie pręſtantior pars eſt. Sublimis enim attollitur ab Aquilonari tractu polus circa quem mundus voluitur, ex qua parte ſemper eſt conſpicuus, inter quinque ſphęræ circulos, arcticus: Ab Auſtri vero partibus antarcticus ſemper in eò tractu deprimitur & quaſi deliteſcit. Meliora ergo ſunt auſpicia quæ ex meliore parte proueniunt nimirum quæ & nobis eſt excelſior & Diis ſuperis propior apparet, remotior ab inferis, ex quibus infauſta procedunt: quod proculdubio Virgil. in his artibus ſcientiſsimus obſcure inuoluit & tacite hac mundi deſcriptione quæ eſt 1. Georgic.

Mundus vt ad Scythiam Riphæaſque arduus arces
Conſurgit, premitur Lybia deuexus in auſtros:
Hic vertex nobis ſemper ſublimis: At illum
Sub pedibus Styx atra videt maneſque profundi.

Meridies infauſta cur.

Hoc & Aratus ſenſit qui polum Borealem ſurſum conſtituit & deorſum Auſtralem: in quo reprehenſus eſt ab Alexandro Aphrodiſæo: hinc & Virgil. carpitur vt ignarus aſtrologiæ. Atqui eſt ne tanta Alexandri auctoritas vt Virgil. vincat? Sed forte habet auctorem Virgilio doctiorem videlicet Ariſtotelem qui libro 2. de cœlo cap. 2. ſic ait, τῶν δὲ πόλων ὁ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς φαινόμενος, τὸ κάτω μέρος ἐστὶν : ὁ δ' ἡμῖν ἄδηλος τὸ ἄνω. Alioqui neceſſe eſſe vt ſi manifeſtus nobis ſurſum eſſet, motus à ſiniſtra cieretur, quum tamen principium motus à dextris ſit. finge tibi mundum in quo arcticus ſit. A. Antarcticus. B. oriens. C. occidens. D. in eo ſit homo cuius caput ſit in. A. ſeu in polo arctico & pedes in B. ſeu in antarctico. facies eius ſit verſus hemiſphærium ſuperius quod nobis apparet, tunc dextra eius erit in ſiniſtra parte cœli ſeu in occidente nimirum in D. & ſiniſtra eius in Oriente ſeu in C. quæ eſt dextra cœli: quum autem motus ſit à dextra & ad eamdem, tamquam ab eodem puncto in idem circumferatur, contrarium eueniet ſi polus arcticus in ſuperiori parte conſtituatur vt poſitum eſt; tunc enim motus cœli erit à ſiniſtra ad ſiniſtram: At ſi eadem faciei diſpoſitio maneat id eſt verſus hemiſphærim ſuperius caput erit B. ſeu in antarctico, & pedes in A. ſeu in arctico tunc recte dextra erit in Oriente à qua eſt principium motus.

Principiũ motus à dextra qua ratione meridies ſurſũ eſt. Septẽtrio deorſum per ſe id eſt ex polorum ſitu qui ſunt immobiles.

Hæc partium diſpoſitio non eſt reſpectu noſtri aſpectus nec per accidens ſed per ſe quia vt idem docet 8. phyſic. principium mouens cœlum non eſt ſecundum accidens nec mutatur ſecundum horizontem cuiuſque regionis: Nam ex polorum ſitu hęc conſti-

Defensio Arati & Virgilij: quia meridies deorsum est & Septentrio sursum per accidẽs respectu nostri aspectus.

tutio ducta est circa quos mouetur mundus, ipsi autem immobiles sunt. quomodo ergo Aratum & Virgil. ab ignorantię culpa vindicabimus? Sane in hoc nullus est error. Nam cœli partes non ratione polorum sed secundum aspectus nostri ratiouem & disciplinam auguralem intellexerunt & proinde per accidens: hoc enim modo certum est polum arcticum sublimem esse, antarcticum infimum quod & ipse Aristot. asserit de mundo cap. 2. τῶν δὲ ἀκινήτων πόλων τούτων ὁ μὲν ἀεὶ φανερός ἐστιν ὑπὲρ κορυφὴν ὢν κατὰ τὸ βόρειον κλίμα, ἀρκτικὸς καλούμενος: ὁ δὲ ὑπὸ γῆν ἀεὶ κατακέκρυπται κατὰ τὸ νότιον ἀνταρκτικὸς καλούμενος. Ait Septentrionalem polum esse supra verticem nostrum, meridionalem abscondi sub terram, quid aliud dixit Virgilius. tractus autem Septẽtrionalis firmissimus est, meridionalis infirmissimus. Vitruuius 4. cap. libri 1. *In cellis enim vinariis tectis lumina nemo capit à meridie, nec ab occidente, sed à Septẽtrione, quod ea regio nullo tẽpore mutationes recipit, sed est firma perpetuo & immutabilis.* Infelix igitur est quodcũq; est à dextris quum sit à meridie quam inferorum aspectus incestat & sui vicinitate polluit. at Gręcis & Barbaris dextra sunt meliora Tullius 2. de diuinat. *Quæ autem est inter augures conueniens & coniuncta constantia ad nostri augurij consuetudinem dixit Ennius.*

Quum tonuit læuum bene tempestate serena.

At Homericus Aiax apud Achillem querens de ferocitate Troianorum nescio quid hoc modo nunciat.

Prospera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.

Dextra aliis gẽtibus fausta, eur.

Homerus ἰλιάδ Β.

Φημὶ γὰρ οὖν κατανεῦσαι ὑπερμενέα Κρονίωνα.
Ἤματι τῷ, ὅτε νηυσὶν ἐπ᾽ ὠκυπόροισιν ἔβαινον
Ἀργεῖοι Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες
Ἀστράπτων ἐπιδέξι᾽ ἐναίσιμα σήματα φαίνων.

Vbi rationem reddit Eustathius qua dextra feliciora essent: quia in iureiurando nihil est firmius dextera in qua est fidei symbolum & magnæ amicitię & restituendę vnitatis. Sane in hoc Gręci nomine differunt à Romanis parum sensu. Nam eadem sunt in hac cœli regione & his & illis fausta nimirum quę ab oriente veniunt; oriens enim Gręcis dexter habetur Homerus. ἰλιάδ Μ.

Εἴτ᾽ ἐπὶ δεξί᾽ ἴωσι πρὸς ἠῶ τ᾽ ἠέλιόν τε
Εἴτ᾽ ἐπ᾽ ἀριστερὰ τοίγε ποτὶ ζόφον ἠερόεντα.

Quod & ibidem testatur Eustath. at videtur hanc differentiam non fuisse perspectam à Papinio qui in auspiciis Græcorum læuo faustum attribuit 3. Thebaid.

Signa feras læuusque tones

Et infaustum dextro.

Si prohibes hic necte moras dextrisque profundum
Alitibus prætexe diem.

Vt in Romanis. verum si error non est in nomine non erraui Papinius:

Papinius : nam sola ratio nominis non mutat aut facit essentiam auspicij hoc tantum interest quod licet ab oriente vtrique fausta signa statuerint, tamen Romanis oriens non erat dextra sed antica pars Græcis dextra quod ne ipse quidem Tullius intellexit. Græci autem videntur minus inepte dextra fausta appellasse: sunt enim nobiliora natura sinistris quæ mouentur, at dextra mouent: est enim in dextris principium motionis, quia omnes ferunt onera in sinistris: liberatum enim ab onere dextrum, facilius mouet sinistrum quam si grauaretur: tunc enim aut omnino non moueret aut difficilius: ita qui saliunt facilius sinistro mouentur pede quam dextro, argumento sunt sinistrorum pedum proiectiones: atque etiam ipsi stantes magis sinistra protendunt, nisi aliter fiat per accidens. non enim à proiecta parte mouentur sed ab altera, quo magis dextra conseruantur vnde non mirum si animalia sint parte dextra fortiora suapte natura Aristot. 4. de partib. animal cap. 8. hinc idem de incessu animalium cap. 4. resoluit dextrum esse vnde est motus initium, sinistrum vero quod ei opponitur & mouetur. Cur ergo Romanum auspicium à dextra non est felicius ? an quia naturam laterum non respicerent sed cœli terminos quos lituo designauerant, quorum ratione aliter atque aliter se habere possunt dextrum & sinistrum. At ne hoc quidem pacto hæc disciplina sustineri potest. Sic enim accepto latere nulla est differentia prorsus dextri & sinistri sicut nec anticæ & posticæ partis. Nam, si contra vertantur, ea quorum ratione videntur distingui, emergent prorsus contraria latera & respectus.quod Aristot.obiter loquens de auguribus ostendit libro 2. de cœlo cap. 2. huic succinit Arnobius libro 4. vbi ait. *Iam primum enim mundus ipse per se sibi neque dextras neque leuas, neque superas regiones, neque imas neque anticas habet neque posticas: quicquid enim teres est atque ex omni parte rotunditatis solida connexione conclusum, nullum habet initium, nullum finem, vbi finis & initium nullum est, esse aliqua portio sui nominis & initium non potest. Itaque quum dicimus dextra hac regio est, & illa leua non ad mundi habitum dicimus qui sui simillimus totus est sed ad positionem nostram situmque reuocandus.* Hic Arnobius non intellexit situm polorum quorum ratione mundus per se habet regiones distinctas sed nostri respectu. quid igitur in hac diuersitate dextri & læui potest esse solidum & certum quum hæc differentia seu respectus nihil sit auctore Plotino de generibus entis? itaque quum cœli partes designari non possint dextræ aut sinistræ respectu spectantium quæ veram habeant differentiam quid certum & efficax esse potest in hac disciplina quæ hoc potissimum constat firmamento. At fortasse cœli partes terminantur ex motu cœli non ex opinione auguris definentis. Sane dextrum cœli latus est ex principio quo cœlum conuertitur & mouetur. & quoniam ob rotundam eius figuram illud principium facile dignosci non potest

Oriens Græcis dextra Romanis antica pars.

Dextra sunt nobiliora natura.

quia sunt partes vniuersæ, similes, & perpetuo motu cientur, illud Aristoteles deprehendit ex ortu stellarum fixarum quæ quum motum proprium non habeant necesse est vt eodem motu voluantur quo circulus cui affixæ sunt. Ergo ibi dextrum erit vnde eæ mouentur & quum sinistrum habeat situm oppositum necessario ibi constituetur vbi est earum occasus: contra quam isti augures docuere: volunt enim à polis mundi sumi dextrum & sinistrum non ab oriente & occidente sed quia stellæ erraticæ alio motu currunt quam cœlum & prorsus contrario, contrarium contingit, contemplatione secundæ conuersionis. διὰ γὰρ τὸ ἐναντίας εἶναι τὰς φοράς. (inquit ille dicto cap. 2.) idcirco forsan eis patrocinari posset hæc ratio. Sed neque hoc neque illo modo falsum, verum fieri potest. Nam sic acceptis partibus erunt supera, quæ dextra illi confingunt & infera, quæ sinistra. Nam in polis est summum & imum: quæ si sic accipiantur vt sunt, euersa video fundamenta istius disciplinæ. Quum enim prorsus contrario modo se habeant cœli dextra & sinistra secundum contrarias conuersiones, sequitur vt vnius eiusdemque negotij contraria signa ostendantur vt idem signum & bonum sit & malum, idemque malum & bonum: Apud Ægyptios sinistra quidem habebantur fausta, dextra contraria sed contrario modo. Nã dextra erant à septẽtrione sinistra à meridie, facies cœli ab oriente pars postica ab occidẽte, ideo in sacra lamentatione Saturni fingunt Nilum natum à sinistra deplorari pereuntem. Plutar. in Isi è Osir. quamuis vero in auspiciis Rom. sinistrum seu Septentrionale faustum fuerit tamen in ordine & ratione dignitatum dextrum erat potentius & prius sinistro: quia in ordine situs huius consideratur singulorum dignitas & præstantia. in homine autem dextra per se semper sunt præstantiora vt in omnibus animalibus quod supra ex Aristot. probauimus at in auspiciis cœli partes non hominis considerantur. hinc elucescit ratio qua Deo dextro fausta sperabant læuo contraria vt apud Iuuenal. Sat. 10. dextro Ioue id est benigno, apud Horatium dextro Hercule: apud Papinium 4. Syluarum dextro Castore: econtra apud Virgil. numina læua significant infausta: ita vt in persona singulorũ deorum dextra habeantur meliora, ad similitudinem hominum quia homines fuerunt. Cætera quæ ad huius disciplinæ explicationem pertinent multo sunt absurdiora vt lapsus apicis è capite inter sacrificandum tanti sit vt sacerdotium auferat quod accidit Sulpitio, & occentus soricis auditus, dictaturam quod contigit Fabio Max. magisterium equitum deposuit ex eadem causa C. Flaminius teste Valerio 1. iis signis portendi aliquid existimabant quod auerti posse credebant deposita dignitate; si mus aram perforasset aut lecythum abliguriisset aut gallus gallinaceus vespere cecinisset signum cuiusdam rei esse credebant auctore Clemente Alex. Strom. 7. pretерea & hoc est ex tam bellæ disciplinæ institutis vt si iunctum iumentum stercus fecisset iuge auspicium diceretur teste Festo à quo sum-

Motus primæ & secundæ conuersionis.

Apud Ægyptios quæ cœli partes.

Romanis, in dignitatibus dextrum erat nobilius.

Iuge auspicium quid.

mopere cauebant quoniam in eo esset aut oneris aut timoris argumentum. Tullius 2. de diuinat. *Huic simile est quod nos augures præcepimus ne iuge auspicium obueniat vt iumenta iubeant disiungere.* Ægyptij auguria ex Api boue captabant. Plinius 8. cap. 46. *Sunt delubra ei gemina quos vocant thalamos auguria populorum; alterum intrasse lætum est; in altero dira portendit responsa priuatis dat, è manu consulentium cibum capiendo: Germanici Cæsaris manum auersatus est haud multo post extincti.* *Aegyptiorum auguria.* Pergendum ad alias partes huius muneris. Augurari debent vineta virgetaque cur viti coniunxit arbores? quia earum quasdam amat & amplectitur, iisque ad sui conseruationem indiget vt religetur. Tullius de Senectute, cuius quidem non vtilitas me solum sed etiam cultura & ipsa natura delectat religatio, propagatio vitium sarmentorumque tum vt adolescens sustentetur Fabius libro 1. cap. 2. vt vites arboribus applicitæ inferiores prius apprehendendo ramos in cacumina euadunt quod intellexit Virgil. 2. Georg.

Augurãtur simul virgeta vinetaque.

Fectere luctantes inter vineta iuuencos
Tum leues calamos & rasæ hastilia virgæ
Fraxineasque aptare sudes furcasque bicornes
Viribus eniti quarum & contemnere ventos
Assuescant, summaque sequi tabulata per vlmos

Præterea vitis etiam inter arbores numeratur l. 1. §. arboris ff. de arbo cælend. l. 3. prin. ff. arbo furt. cæs. primo quidem ordine inter omnes idcirco qui arbores & maxime vites cædebant etiam, tamquam latrones puniebantur l. 2. eod. ait etiam: latrones enim capite plectebantur sic arborum cæsores, & preterea ciuiliter in duplum tenentur l. facienda ff. arbo fur. cæs. quod concinit Virgilio quum ait Ecloga. 3.

Vitis est arbor. Arborum cæsores puniuntur.

Atque mala vites incidere falce nouellas.

Vbi Seruius *in hoc* (inquit) *maximum nefas est quod ait vites nouellas nam vetulæ & cum vtilitate inciduntur, fuerat autem capitale crimen arbores alienas incidere.* Neque immerito arborum prima & præstantissima vitis habebatur quæ Baccho specialiter attributa est quum eidem cæterarum plantarum creationes æque ac Cereri tribuerentur Strabo 10. καὶ τὸ περὶ τὰς τελετὰς μυστικὸν ἴακχόν τε καὶ τὸν Διόνυσον καλοῦσι καὶ τὸν ἀρχηγέτην τῶν μυστηρίων τῆς Δήμητρος δαίμονα, δενδροφορίαι τε καὶ χορεῖαι καὶ τελεταὶ κοιναὶ τῶν θεῶν εἰσι τούτων. Supra in capite constructa ostensum est creditum fuisse arboribus inesse aliquid diuini muneris: Plinius 12. *Summumque munus homini datum arbores syluæque intelligebantur.* Ideo quot annis solenni sacrificio mos erat fruges lustrari vt essent feliciores, vt Diis ipsis ab omni piaculo solutæ gratiores: tunc enim victima per agros circũducebatur vnde ambaruualis dicta est vt ait Seruius hic.

Plantarũ creatio æque Baccho ac cereri attribuitur.

Fruges lustrantur ambaruuali hostia & quo die.

Quum faciam vitula pro frugibus ipse venito.

Festus in voce Ambaruuales. Plutarch. in Numa ait Romanis morem fuisse vt plantas Februario mense expiarent, idque eodem die

quo res diuina Termino fiebat vt postea ex Strabone ostenditur: sed ante partes augurum erant vt vineta virgetaque id est. vites nouelleta virgultaque augurio capto consecrarent & deos conceptis precibus exorarent vt hæc omnia fauste succrescant. Cato in libro de re rustica. *Mars pater precor te vti morbos visos inuisosque, viduertatem vastitudinemque, calamitates, intemperiasque prohibeßis, defendas, auerruncesque, vti tu fruges, frumenta, virgultaque grandire, beneque euenire sinas.* Postea tamen vites visæ sunt minus vtiles cæteris arboribus & plantis: idcirco Domitianus edixit vt succiderentur. Tranquillus in eod. *Ad summam* (inquit) *quandam vbertatem vini, frumenti vero inopiam existimãs nimio vinearũ studio negligi arua edixit ne quis in Italia nouellaret vtque in prouinciis vineta succiderentur relictavbi plurimum dimidia parte nec exequi rem perseuerauit.*

Formula augurandarum frugum.

Vites excisæ.

Et restituuntur cur.

Nam scopelianus sophista vt docet Philostratus in eius vita à principe impetrauit vt non tantum vineæ colerentur sed etiam non colentibus necessitas imponeretur, alia tamen adducta ratione edicti nimirum seditionibus quæ sepe ex temulentia nascebantur. Papinius tamen eamdem quam Tranquillus causam assignat.

Qui castæ Cereri diu negata
Reddit iugera sobriasque terras.

At sane vtraque causa coniungi debuit. hoc edictum à suo auctore Domitiano sublatum postea in partem restitutum est. Postea enim Prouinciis interdictum est vini vsu, & maxime Galliæ, Germaniæ, Pannoniæ quas amore vini laborare seditionum crebræ & intempestiuæ procellæ declarant: patet ex Eutropio libro 9. & ex Flauio Vopisco in Probo qui eis permisit vt vites haberent quo beneficio illectæ Probo seruire maluerint quam cum Proculo aut Bonoso esse. Sed ante Probum dum teneret interdictio vinum ex hordeo conficiebant quod Iulianus desertor irrisit in quodam Epigrammate de vino hordeaceo vbi querit à Baccho eumne Galli composuerint ex spicis, vnde eum non Dionysium seu Iouis filium esse vocandũ sed Demetriũ id est Cereris filiũ, aut ex tritico natum aut Bromon (est autem Βρόμος quædam auenæ species paratæ ad conficiendam hanc potionem) non Bromium.

Ηρωσι Κελτοὶ
Τῇ πενίῃ βοτρύων τεῦξαν ἀπ' ἀσταχύων
Τῷ σε χρὴ καλέειν Δημήτριον, οὐ Διόνυσον
Πυρογενῆ μᾶλλον, καὶ Βρόμον οὐ Βρόμιον.

Arborum natura, qua.

Arbores autem in se vitæ principium habent, tum ad necessitatem victus inseruiunt: viuunt tamen non sensu sed potentia tantum nutritiua Aristot. 2. de anima cap. 2. & 3. Augurantur autem non quia viuunt sed quia prosunt. omnem enim religionem suis vtilitatibus & necessitatibus metiebantur. Præterea est quædam admirabilis & singularis natura vt quidam censuerint in iis quandam esse imaginem sapientiæ Tertull. de anima, *Inde igitur & sapiunt vnde viuunt tam viuendi quam sapiendi proprietate & quidem ab in-*

fantia & ipse sua : video enim & vitam adhuc teneram & impuberem, intelligentem tamen iam opera sua & volentem alicubi adhærere, quum innixa & innexa perficiat : Denique non expectata rustica disciplina sine arundine sine corno si quid attigerit vltro amabit & quidem viriosius amplexabitur de suo ingenio quam de tuo arbitrio properat esse secura : video & hederas quantum velis premas, statim ad suprema conari & nullo præeunte suspendi, quod malint parietibus inuehi textili sylua quam humi teri voluntaria iniuria. Sed cur simul cum hoc, salutis augurium coniunxit? nam vtrumque simul in precum conceptione iungitur augurio capto vt ex Catone supra dictum est. quia frugum penuria sæpe vrbem in maximum discrimen coniecit & præter alia incommoda plebeiorum animos à patriciis alienauit sic diuiso populo Reip. periculum impendebat vt patet ex Liuio libro2. & aliis multis. Augurium salutis erat species quædam diuinationis qua quæritur vtrum Diis gratum foret precibus exposcere salutem Populo Rom. quasi nefas esset salutem precari nisi prius hoc augurij genere numinum voluntate explorata Dio.37.ait eo die salutem populi augurari, quo non est pugnatum, nullus hostis copias eduxit & maxime, nullum intestinum bellum exarsit, quod sepius his causis intermissum restitutum est ab Augusto vt est apud Tranquillum in eod. in eo Prætores omnes maiores & minores decreto Augurum appellabantur : Voces autem illæ maiorum minorumque non ad ætatem magistratuum sed ad vim illorum imperij pertinere monuit Festus in voce Maximum prætorem. En Iupiter ille optimus qui salutem petentibus & iram eius deprecātibus denegat aliquādo, & se implacabilē miseris reddit tādemq; ex pernicie partis populi, bello ciuili vel fame, vel peste grassantibus reliquias suæ crudelitatis in spem erigit miserandę salutis : & quo magis augeatur afflictio etiam ante cladem sub hac specie diuinationis animos terrore futuri periculi discruciat & ancipitis mortis expectatione disrumpit. Tullius. *Tibi P. Claudius Augur Consuli nuntiauit addubitato salutis augurio, bellum domesticum triste ac turbulentum fore.* Hoc autem Augurij genus solius necessitatis ergò institutum est. At quæ sequuntur, imperij conseruandi & augendi gratia : nimirum vt Rem Duelli & Popularem agere nefas sit, nisi pręmoneatur auspicium: Duellum est duarum gentium inter se de victoria contentio, Horatius.

Gracia barbaria lento collisa duello. **Duellum quid.**

Festus ait duellum esse quod dimicatur duabus partibus de victoria contendentibus. an dimicare aliud est quam præliari : at aliud est prælium, aliud bellum seu duellum Lucilius 23. Sat. apud Nonium. *Vt populus Rom. victus vi & superatus præliis sæpe est multis, bello vero nunquam in quo sunt omnia.* **Aliud est prælium, aliud duellum.** Præcedere autem debent auspicia quia nefas est post Comitia quæ de belli ratione aut internæ administrationis ineuntur de cœlo seruare Tull.2.Philip. *Qui quāne diuinare potest quid vitij in auspiciis futurum sit nisi qui de cœlo seruare* **Post comitia nefas de cœlo seruare.**

constituit? quod neque licet Comitiis per leges & si quis seruauit non habitis comitiis sed priusquam habeantur debet nuntiare. Inter auspicia autem hoc vnum totum militare est quod ex Acuminibus appellabatur quod quum absurdissimum esset breui, negligentia periit Tull. 2. de diuinat. *Nam ex acuminibus quidem quod totum auspicium militare est iam M. Marcellus ille quinquies Consul totum omisit, idem imperator, idem augur optimus.* Hæc autem acumina sunt casus frustuli pultis ex rostro terram ferientis: idque ita nominatum vt notaretur differentia aliarum auium ex quarum cantu & volatu ducuntur auspicia non ex rostro & acumine de quo sic ibidem differit cum irrisione: *Hæ sunt igitur aues internuntiæ Iouis quæ pascantur nec ne quid refert? nihil ad auspicia: sed quia quum pascuntur necesse est aliquid ex ore cadere & terrã pauire terripauium primo, post terripudium dictum est, hoc quidem iam tripudium dicitur: quum igitur offa iam cecidit ex ore pulli tum auspicanti tripudium solistimum nuntiant. Ergo hoc auspicium diuini quicquam habere potest quod tam sit coactum & expressum? quo antiquissimos augures non esse vsos argumento est quod decretum collegij vetus habemus omnem auem tripudium facere posse: tum igitur esset auspicium si modo ei esset liberum se ostendisse: tum auis illa videri posset interpres & satelles Iouis: nunc vero inclusa in cauea & fame enecta si in offam pultis inuadit & si aliquid ex ore cecidit hoc tu auspicium & hoc modo Romulum auspicari solitum putas? iam vero de cœlo seruare non ipsos censes solitos qui auspicantur? nunc imperant pullario, ille renuntiat.* Quod si inepta est hęc auspicandi ratio, multo ineptior est forma, nam quum in bello hæc duo genera auguriorum obseruarentur primum è cœlo quod militiæ proprium non est sed omnibus negotiis postremum ex tripudio: in vtroque postea sine vlla consideratione roganti, *Dicito si pascuntur Aues*, respondetur, *Pascuntur, Dicito si silentium esse videtur*, respondetur, *Silentium esse videtur.* Quod de re Duelli dictum, idem exprimitur & de populari. Populare est quod omnes ciues faciũt vt Festus ait quum de popularibus sacris loquitur. Res militaris non agitur ab omnibus ciuibus, sed tantum ab iis qui lecti sunt ad bellum gerendum: quæ autem fuerint auspicia de re populari in hoc ipso capite supra demonstraui ita vt ad reliqua properanti pergendum sit. Frustra autem publicum auspicium introductum esset, nisi qui rem belli & popularem agunt id est magistratus illi parere cogerentur; sed tamen non tantum potestatis auguribus attributum videtur vt iis magistratus obtemperare debeant. in hac quæstione notandum est antequam plebs ad patricias dignitates inuecta fuisset, solis patriciis fas fuisse augures fieri eosque perpetuos, alioquin vere sacerdotes nõ fuissent quũ hi in perpetuũ cõstituãtur perpetuæ diuinitatis cultores, nullũque impedimentũ fuisse quo minus, iidẽ & Augures essẽt & magistratus, quũ hæc officia ita inter se cõnexa essent vt vtrumque ad vnum finem tenderet, nimirum ad Reip. conseruationem: quod ex origine conuincitur. Nam & Romulus & Re-

Auspicium militare ex acuminibus.

Tripudiũ quid.

Quid populare: quid publicum.

Primi augures Romæ potuerũt Etiam esse magistratus.

mus optimi augures fuerunt quorum ille rex fuit, hic antequam imperium suscepisset extinctus est. hoc autem in maioribus magistratibus. Nam etiamsi postea ex plebe creati sint magistratus, tamen obnūtiare non poterant nisi essent maiores vt Censores, Consules, prætores. Hinc illud in edicto Consulis quo edicit quis dies Comitiis centuriatis futurus sit vt est apud Gell. 13. cap. 14. *Ne quis minor magistratus de cœlo seruasse velit*. Ergo aliud est ius auguris simpliciter, aliud magistratus & auguris simul. Nam inter hunc & illum distributa sunt munia nuntiationis & spectionis Varro 5. de ling. lat. *Et quod in auspiciis distributum est qui habeant spectionem, qui non habeant & quod in auguriis augures dicunt auem specere*. Spectio est ius de cœlo seruandi & præuidendi ex signis quid futurum sit in re agenda. Hoc maiori magistratui competit si augur sit: quod si augur non sit, non omne ius sacrorum habebat: ideo neque spectionem, neque nuntiationem habebat, spectionem quia de cœlo seruare non potest, nisi qui augur sit: nuntiationem quia ad hoc specialiter augur publicus cōstitutus est vt magistratus impediret, ne quid Diis inuitis agerent: sed lege Ælia & lege Fusia plenum ius auspiciorum iis datum est quo casu non tantum spectionem sed & nuntiationem habent, ita vt ab aliis magistratibus & comitiatum & concionem auocare possent, si sit consul ab omnibus, non prætor à consule sed ab aliis quia licet prætor sit collega Consulis hoc tamen ius collegæ non pertinet ad æqualitatem imperij sed ad ius auspicij quia eodem creatur auspicio. Messala apud Gellium eod. Atqui quum etiam ex plebe augures facti sint & sint etiam plebeij magistratus, si idem sit & augur & magistratus plebeius, quid erit statuendum? eum quidem de cœlo seruare posse quia augur est, ideoque spectionem habere, non tamen nuntiationem: iis enim datum est vt ipsi auspicio rem gererent, non vt alios impedirent nuntiando. Itaque triplex est spectio vna quæ continet etiam nuntiationem, quoties refertur ad eos qui omne ius sacrorum habent: altera quæ ad augures tantum, non etiam magistratus pertinet quo casu nihil gerunt auspicio sed eorum consilio res à magistratibus geritur: postrema ad augures plebeios si minores sint magistratus qui suo auspicio rem gerunt, non tamen nuntiant. Vnde locus ille festi illustratur obscurissimus vbi. *Spectio in auguralibus ponitur pro aspectione & nuntiato iis qui omne ius sacrorum habent: auguribus spectio duntaxat quorum consilio rem gererent magistratus non vt possent impedire nuntiando iis quæ vidissent: aliis spectio, sine nuntiatione data est, vt ipsi auspicio rem gererent, non vt alios impedirent nuntiando*. Nec obstat quod supra ex edicto consulis dictum est, minori magistratui non licere de cœlo seruare. Hoc enim specialiter exprimitur in Centuriatis comitiis non in aliis: Nam in illis maiores iidemque patricij magistratus creabantur: in his plebeij iidemque minores. Nec me mouet quod hi tributis fierent in quibus auspicia nulla captabantur, nam vt est apud Gellium

Ex plebe creati magistratus nō poterant obnūtiare nisi essent maiores.

Spectio quid. est.

Maior magistratus qui augur nō erat nec spectionem nec nūtiationē habebat: sed postea hoc lege Aelia & Fusia ei datum est.

Pretor quomodo collega Consulis.

Minor Magistratus idēque augur habet tātum spectionē. neque enim obnuntiat.

triplex spectio.

ibidem ex Tuditano *Minoribus creandis magiſtratibus Tributis comitiis magiſtratus ſed iuſtius Curiata lege datur.* Neque enim ſublata erant curiata vt in cap. Superiore probaui tributis inductis ſed diu manſere. Videtur tamen obſtare quod idem ex Meſſala docet Patriciorum auſpicia in duas poteſtates eſſe diuiſa videlicet in maiora &, minora, illa ad maiores, hęc ad minores pertinere: ideoque minores magiſtratus ne curiatis quidem comitiis videntur poſſe ſeruare de cœlo quum vtraque auſpicia ſint Patriciorum: verum ſunt quidem Patriciorum non tamen ex eo ſequitur minorem magiſtratum auſpicio ſuo rem gerere non poſſe ſcilicet ſi maior non obnuntiet vt conſul de quo iam dictum eſt ius eſſe penes eum auocandæ concionis & comitiatus ab omnibus magiſtratibus: alioquin ſi maior non impediat miror etiam ſuum habebit auſpicium. Omni enim magiſtratui non tantum iudicium ſed & auſpicium datum eſt vt eſt apud Tullium 3. de legib. vbi hæc lex refertur. *Omnes magiſtratus auſpicium iudiciumque habento.* Sunt tamen minora auſpicia maiorum ſeu patriciorum quia poteſtatem habent impediendi minores ſeu plebeios magiſtratus. quod ſi plebeij magiſtratus augures non ſint conſilio auguris de cœlo ſeruent & auſpicio ſuo rem gerant non alieno conſilio, vtroque autem auſpicium habent quia ſimul cum augure poſſunt ſpecere. ad eos autem non pertinet lex Ælia & Fuſia quia eis non eſt datum ius obnuntiandi. Tullius 2. Philip. *Tum hic bonus augur eo ſe ſacerdotio praditum eſſe dixit vt comitia auſpiciis vel impedire vel vitiare poſſet iaque ſe facturum eſſe aſſeuerauit: in quo primum incredibilem ſtupiditatem hominis cognoſcite: quid enim? iſtuc quod te ſacerdotij iure facere poſſe dixiſti ſi augur non eſſes & conſul eſſes minus facere potuiſſet? vide ne etiam facilius. nos enim nuntiationem ſolum habemus conſules & reliqui magiſtratus etiam ſpectionem.* Erit ergo inutilis, auguris publici conſtitutis, quum conſul & reliqui magiſtratus & nuntiationem & ſpectionem habeant. Verum augures non ideo minus nuntiationem habēt. Nam nuntiatio duplex eſt vna augurij, altera imperij: illa auguri competit iure ſui ſacerdotij: hæc maiori magiſtratui iure imperij ſui non iuriſdictionis. Quare non eſt inutilis auguris inſtitutio cuius conſilio magiſtratus rem gerat licet ipſe etiam de cœlo ſeruet ſimul cum augure cui etiam Conſul imperare poterat, ita vt ei ſemper præſto eſſet. Varro. 5. de ling. lat. *Augur conſuli adeſt tum quum exercitus imperatur ac prait quid eum oporteat dicere: conſul auguri imperare ſolet vt inlicium vocet non accenſo aut praconi.* Igitur patricij magiſtratus licet augures non ſint tamen habent & nuntiationem imperij & inſpectionem vtramque non iure ſui magiſtratus ſed extra ordinem id eſt non ex vi ſuæ iuriſdictionis ſed quia hoc eis ſpecialiter datum eſt lege Ælia & lege Fuſia. Nam quod ſpecialiter attributum eſt lege, conſtitutione, vel Senatuſconſulto non competit iure magiſtratus l. 1. ff. de offic. eius cui mand. eſt iuriſd. patet ex eo quod longe poſt 12. tab. hæ duæ leges per centum circiter

Licet minores Tributis creentur poſſunt tamen iuſtius curiatis.

Maiora & minora auſpicia ſunt patriciorũ: tamē minor ſeu plebeius poteſt ſeruare de cœlo ſi maior non obnuntiauerit.

Minor etſi non augur auſpiciũ habet.

Duplex nuntiatio.

Maior magiſtratus habet ſpectionem & nuntiationem ex lege Ælia non iure ſui magiſtratus.

ter.

ter annos obſeruatæ ſunt vſque ad Tribunatum P. Clodij quo rogante, abrogatæ ſunt L. Piſone & A. Gabinio Coſſ. quum introductæ fuiſſent vt furor populi compeſceretur poteſtate cum eo agendi traducta ab auguribus ad patricios magiſtratus: dico poteſtatem agendi fuiſſe penes augures, non quod ipſi agerent ſed quod permitterent vel impedirent. Quamuis autem poſt 12. tab. ex plebe etiam conſules crearentur l. 2. §. deinde quum poſt ff. de orig. iur. illi tamen ex plebe creati conſules deſinebant eſſe plebeij: idque ex inſtituto Tarquinij priſci qui vt plebis animos ſibi conciliaret ex eius corpore centum Senatores elegit: ſed ne ampliſſimus ordo macula plebeiæ ſordis inquinaretur, eos ante patricios fecit. Dionyſ. 3. τὸν δημοτικὸν ὄχλον οἰκεῖον ἑαυτῷ ποιῆσαι προθυμηθεὶς ὥσπερ οἱ πρότερον βασιλεῖς ἐποίουν διὰ ταύτης εὐεργεσίας ὑπηγάγετο, ἐπιλέξας ἄνδρας ἑκατὸν ἐκ πάντων τῶν δημοτικῶν οἷς ἀρετήν τινα πολεμικὴν ἢ πολιτικὴν φρόνησιν ἅπαντες ἐμαρτύρουν πατρικίους ἐποίησε καὶ κατέταξεν εἰς τὸν τῶν βουλευτῶν ἀριθμόν. Ideo licet ex plebe conſules eligantur non fiunt plebeij ſed patricij magiſtratus quo promptiores & alacriores erant vt partes optimatum tuerentur quum ipſi non tantum in magiſtratu conſtituti ſed & eo perfuncti (quippe qui conſulares fiant) perpetuo in ordine patriciorum idque in ſummum honorem ſuæ gentis cenſeantur. Itaque ab auguribus ad maiores magiſtratus tranſlata poteſtate nũtiandi plenum ius ſacrorum ad eos cœpit pertinere. Quid autem ante potuiſſet augur, ſic Tullius exponit. *Maximũ autẽ & præſtantiſſimũ ius eſt augurũ & cũ auctoritate coniunctũ: neq; vero hoc quia ſum ipſe augur ita ſẽtio, ſed quia ſic exiſtimare nos, eſt neceſſe: quid enim maius eſt ſi de iure quærimus quã poſſe à ſummis imperiis & ſummis poteſtatibus comitiatus & concilia, vel inſtituta dimittere, vel habita reſcindere? quid grauius quã rẽ ſuſceptã dirimi ſi vnus augur aliũ dixerit quid magnificentius quã poſſe decernere vt magiſtratu ſe abdicẽt Coſſ. quid religioſius quã cũ populo cũ plebe agẽdi ius aut dare aut nõ dare? quid leges nõ iure rogatas tollere?* Tũ paulo poſt. *Nihil domi, nihil militiæ per magiſtratus geſtum poſſe cuiquam probari &c.* Hic autem locus in voce Aliũ mendoſus eſt nam ſcribi debuit alterum: quæ vox in auguriis erat maxime propria quum aduerſa auis inuolaſſet. Feſtus. *Alter & pro non bono ponitur vt in auguriis: altera enim appellatur auis quæ vtique proſpera non eſt: ſic alter nonnumquam pro aduerſo dicitur & malo.* Vocibus enim male ominatis abſtinebant vnde alterum potius quam infauſtum dixere. Ergo ante has leges augurum ea erat auctoritas vt poſſent decernere ſcilicet plures ex collegio in iis quæ iam acta erãt nedum ſuſcepta, quo caſu referebant ad ſenatum, ſuum decretum quod Senatuſconſulto confirmandum erat & hoc ſane dictis legibus ademptum non eſt auguribus in quo etiam vtilis manſit augurum conſtitutio. Tull. 2. de nat. deor. vbi de Tiberio Graccho. *poſt autem* (inquit) *è prouincia literas ad collegium miſit ſe quum legeret libros recordatum eſſe vitio ſibi captum tabernaculum fuiſſe in hor-*

Quot annos lex Aelia viguit & quando abrogata ſit.

Maiores magiſtratus ex plebe creati deſinunt eſſe plebeij.

Quid ante legem Aeliã augur poterat.

Alterum in augurio quid eſt.

tos Sciponis, quod quum Pomœrium postea intrasset habendi Senatus causa, in redeundo quumidẽ Pomœriũ transiisset auspicari esset oblitus itaq; vitio creatos Coss. esse: augures rem ad Senatũ: Senatus vt abdicarẽt, Coss. abdicauerunt. Idem fere Valerius lib. 1. cap. 1 his autem legibus opus erat quia augurum auctoritas quæ lege Romuli constituta erat non poterat frangi Senatusconsulto: ideo iis legibus datum est Patriciis magistratibus & si augures non essent seruare de cœlo cum augure publico & obnuntiatione intercedere, vitiare, impedire comitia. Atqui nonne sufficiebat ad tutandam Patriciorum auctoritatem habere ex suo corpore augures patricios & plures numero quam Plebeios? quinimo sicut ex plebe delectus consul fit Patricius, nonne & augur plebeius erit patricius? verum non potest esse patricius nisi natus aut lege factus: at quæ lex fecit patricium, augurem plebeium? Præterea si vnus ex collegio augurum alterum dixisset actus impediebatur aut vitiabatur; ille autem poterat esse plebeius (nam quod Tullius supra ait Rem susceptam non intelligitur de negotio iam inchoato sed publica auctoritate suscepto vt ageretur) & sic vnus plebeius auspicio poterat impedire comitia, obnuntiando. Ergo inter obnuntiationem & decretum collegij hoc intererat quod consulebatur collegiũ de rebus iam actis, ideoque opus erat decreto cuius vi acta rescinderentur: at in iis de quibus agendis in Senatu tractabatur vnius auguris nuntiatio vel confirmabat vel impediebat. Si autem quæratur quot ex nouem, augures ad decernendum sufficerent responderi potest ex Tullio de harusp. resp. trium sententiam sufficere: *Quod tres Pontifices* (inquit) *statuissent id semper populo Rom. semper Senatui, semper Diis ipsis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est*; Cur aliud in auguribus statuemus? Sane collegium augurum aliud est à collegio Pontificum. Erant enim Romæ præcipua quatuor sacerdotum collegia. Dio. 53. καὶ αὕτη μὲν διὰ πάντων ἀεὶ ἐτῶν μέχρι οὗ ἐγίγνετο ταῖς τέσσαρσιν ἱερωσύναις ἐκ περιόντος μέλλουσα, λέγω δὲ τούς τε Ποντίφικας καὶ τοὺς οἰωνιστάς, τούς τε ἑπτὰ καὶ τοὺς πεντεκαίδεκα ἄνδρας καλουμένους. Igitur primum collegium erat Pontificum, secundum augurum, tertium septemuirorum epulonum, postremum quindecimuirorum: & quamuis octo tantum essent Pontifices, nouem augures, eadem tamen est ratio eorum in decernendo quoad numerum personarum vt tres duntaxat sufficiant: quia vtrinque agitur de religione, & in collegio sacro, & inter personas eiusdem numeri: Liuius libro 10. ait octo Pontifices creatos esse & nouem augures tam ex patriciis quam ex plebe, tamen non comprehendit summum Pontificem, quia supra omnes sacerdotes iurisdictionem & potestatem habet. Ergo à populo sacerdotes etiam augures creabantur: nec obstat quod supra ex Festo dictum est sorte eligi solitos augures, nam ex pluribus nominatis sortitio fiebat, neque enim nominatio facit sacerdotem, magistratum, tutorem, sed confirmatio iusta nominationis: quæ

Augur publicus ex plebe electus non fit patricius.

Inter obnũtiationem & decretum augurũ differentia.

Nominatio auguris præcedit sortitionem.

confirmatio vel suffragiis vel sorte fiebat vt in Rep. Athen. quod alibi explicandum est: illa autem sortitio æquabatur suffragiis quia publica erat. Sed cur in obnuntiatione vnius, non erat necessaria Senatus approbatio, secus in decreto plurium? quoniam in his quæ rescinduntur violaretur Senatus honos & reuerentia cuius consilio res illa suscepta & admissa atque etiam inchoata fuisset: At in aliis secus quia obnuntiatione integra manet rei gerendæ auctoritas, quo casu non erat necessarium Senatus iussum quia magistratus auguri parere tenebantur sub pœna capitis & multo magis decreto collegij quod etiam Senatus comprobauerat: igitur in obnuntiatione vnius Senatus honor illibatus erat. patet differentia ex eo quod Tull. ait leges rogatas tolli posse non obnuntiatione sed decreto quum ait hic, *Vt etiā decreto collegij* (legendū *Vt etiam & decreto collegij*) *vt Liuias consilio Philippi Cōsulis & auguris*; Quasi dicat eas esse sublatas non tantū Senatuscōsulto sed etiam vi decreti: vnde Asconius, *Philippus Consul inimicus Liuio Druso obtinuit à Senatu vt leges eius omnes Senatusconsulto tollerentur, decretum est enim contra auspicia esse latas neque iis teneri populum.* Dixi ex potestate collegij nihil esse detractum per legem Æliam quoad decretum sed quoad nuntiationem quæ antea magistratui qui augur non erat non competebat: quoad duabus causis mutatum est: vna ne posset incidere in plebeij auguris arbitrium Patricias potestates impedire & turbare: altera vt potius liceret Patriciis obnuntiare Tribuno si quando cum populo agere vellet. Quamuis enim in Tributis comitiis de cœlo non seruaretur, his tamen duabus legibus cœpit eo iure vti Populus vt maiori magistratui liceret auspicari, obnuntiare, & intercedere: hoc restituit iura nobilium anteeas leges delibata; anno ab vrbe condita 467. Q. Hortensius dictator legem tulit vt quod plebs Tributis comitiis statuisset lex esset quum plebs onere æris alieni oppressa in ianiculum secessisset. Florus. 11. ideo quum ante lex non ferretur nisi centuriatis in quibus iusta seruabātur auspicia, eodem iure ad Tributa tracto eadem quoque religionis ratio erat obseruanda si legis formam ab initio positam respiciamus, igitur vt plebs legem facere posset necessaria erant patrum auspicia, quod tamen tunc sancitum non fuit plebe nimis exacerbata, sed multo post circa annum sexcentesimum: Tullius ait eas Populum Rom. centum prope annos tenuisse nimirum vsque ad Consulatum L. Pisonis & A. Gabinij qui fuit Anno 695: *Centum prope annos* (inquit) *legem Æliam & Fusiam tenueramus, quas leges ausus est non nemo improbus potuit quidem nemo vnquam conuellere.* Licuit plebeios magistratus curiatis eligere quo casu poterant plebeij de cœlo seruare & sane ex natura curiatorum tenebantur auspicia seruare, sed maior magistratus lege Ælia poterat obnuntiare. quid in Tributis? ante has leges Æliam Fusiamque maior obnuntiare non poterat quia non erat auspicium in iis: sed postea fas fuit iisdem ob inferiori & comitiatum & concionem auocare quibuscumque comitiis vnde

In obnuntiatione non desideratur Senat⁹ auctoritas, secus in decreto: cur.

Causa legis Æliæ.

Lex hortensia quando lata.

Licet tributis nulla fuissent olim auspicia tamen lege Aelia potuit maior magistratus de cœlo seruare et obnūtiare.

patet eas leges optimatum imperium conseruasse & Tribunatus potestatem minuisse: quod Tullius in oratione post reditum in Senatu sic ostendit loquens de Pisone, *Quo inspectante atque sedente legem Tribunus pl. tulit ne auspiciis obtemperaretur, ne obnuntiare concilio aut comitiis, ne legi intercedere liceret: vt lex Ælia & Fusia ne valerent; quæ nostri maiores subsidia Reip. contra Tribunitios furores esse voluerunt.* Idem de prouinc. Consul. *Vobis statuendum est legem Æliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere, quum lex feratur, de cœlo seruari, obnuntiari, intercedi licere.* Igitur vt Clodius sibi gratiam plebis conciliaret has leges abrogauit non obnuntiante Pisone qui quum Consul esset, id ex lege Ælia & Fusia adhuc manentibus poterat impedire, ideo sic ille in Pisonem queritur, *Inspectante & tacente te à P. Clodio fatali portento, prodigioque Reip. lex Ælia & Fusia euersa est propugnacula murique tranquillitatis & otij.* Hoc autem caput vnum ex regiis est in hac parte vt iam dixi sequitur vt Deorum iras prouideant augures id est vt ex signis coniiciant sint irati Dij nec ne quo rite perspecto placari possint, nam vt est apud Senecam in Oedipo.

Solet ira certis numinum ostendi notis.

Differentia inter iram veri dei & Dæmonum.

Didiscerant Dæmones harum superstitionum auctores salutis suæ dispendio verum Deum irasci, sed quum velint imitari quandam illius vmbram ab omni parte similitudinis errant: nam Dei ira statim placabilis est non sanguine sed pœnitentia peccatoris: at illis inuisa est pœnitentia alterius pœnæ exsors: iræ Dei coniunctissima est misericordia vt vtrumque ad salutem hominis pertendat: at iræ illorum odium inexpiabile est connexum, quod docet Clemẽs Alex. 1. pædagogi. Sed quomodo in Deo iram agnoscimus quæ sine motu & perturbatione esse non potest? at Deus neque mouetur neque quiescit. Plotinus libro. 5. enneadis. 5. cap. 10. Deinde ira sine dolore esse non potest, Seneca in Hercule furente.

Ira sine dolore & motu non est.

Non sic abibunt odia, viuaces aget
Violentus iras animus, & seuus dolor
Aeterna bella pace sublata geret.

Virgilius.

Nate quis indomitas tantus dolor excitat iras.

Aristot. 5. polit. cap. 10. ἡ μὲ γὰρ ὀργὴ μετὰ λύπης πάρεστιν, ὥστ᾽ οὐ ῥᾴδιον λογίζεσθαι &c. Ecce dolorem irato tribuit & iudicium adimit, ergo insanus est Dæmon, nam ira furor breuis est vt ille ait. nec improprie loquuntur nec figurate qui deos gentium dolere aiunt: sunt enim spiritus qui non tantum torquent animas infelices, sed & qui à seipsis torquentur quique æternæ pœnæ pabulum immortale, quasi renascentibus fibris dilaniatæ substantiæ prębent; irasci autem dicuntur improprie licet doleant, nam ex pœna sibi diuinitus inflicta non ex humanis offensionibus dolent. his cõsentit quod Iuno apud Virgil. euomit. 1. Æneidos vbi iræ causam tacite adscribit dolori ob iniuriam sibi illatam concepto.

Nec dum etiam causa irarum, saeuique dolores
Exciderant animo, manet alta mente repostum
Iudicium Paridis, spretaeque iniuria formae
Et genus inuisum & rapti Ganymedis honores.

Itaque vana est querimonia illius qui ait contra suos deos.

Tantae ne animis coelestibus irae?

Alio sane modo irascuntur, alio homines, illi enim ex odio in Deũ & hominem concepto commouentur in iram, quęsito tamen prætextu vindictæ nimirum iuris diuini violati: Denique odium sine dolore est. Aristot. ibid. at isti non dolent quia irascuntur sed oderunt tantum: sub specie tamen iræ odium tegitur. Ergo dæmon proprie non irascitur. in Deo autem nihil quicquam tale inueniri potest: licet enim videamus in sacra scriptura eum irasci, indignari, odio habere, non tamen hæc intelligimus ad humanorum relata esse exempla vitiorum (inquit Tertull. de trinitate) *Nam hac omnia & si hominem possunt corrumpere diuinam vim non possunt omnino vitiare: passiones enim istæ in hominibus merito esse dicentur in Deo non merito iudicabuntur:* tum paulo post. *Habent igitur ista vim suam quam exerceant sed vbi pracedit passibilis materia, non vbi pracedit impassibilis substantia: nam & quod irascatur Deus non ex vitio eius venit sed ad remedium nostri illud facit:* Doctissime Claudianus Mamertus. *Quod dicitur* (inquit) *Deum irasci aut pœnitere aut alio modo affici, effectus harum passionum considerandi sunt non affectus: quia effectus ab opifice, affectus in opere: quando enim Deus quempiam temporaliter punit, aterno consilio ille vtique patitur qui punitur: pateretur aliquid & Deus si vel temporaliter cuiuspiã peccata cognosceret vel eumdem ad exercendam iustitiam iracundia commoueret: omne enim temporaneum mobile atque mutabile, immutabilis & stans sempiternitas includit, afficiens aliqua salubriter, iudicialiter aliqua affici sinens, ipsa ab omni affectu vel motu temporis & loci satis aliena* &c. Iræ autem dæmonum ex quibusdam portentis, prodigiis, ostentis, monstris coniiciebantur, si voces horrendæ exauditæ essent aut phantasmata apparuissent, aut alia contra naturam accidissent, de quibus ad collegium augurum referebatur, tumque iis quæ à collegio decreta erant parebant non tantum magistratus vt in parte pręcedenti mox vidimus, sed etiam sacerdotes quibus ex officio incumbebat iram placare sacrificiis expiatoriis, quod non lege specialiter cautum est sed canone qui in morem euasit quem obseruatum fuisse sic docet Dionys. 8. ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ῥώμῃ πολλὰ δαιμόνια σημεῖα ἐφαίνετο δηλωτικὰ θεοῦ χόλου κατά τε φωνὰς καὶ ὄψεις ἀήθεις. πάντα δὲ εἰς τοῦτο συνέτεινεν ὡς ὅτε μάντεις καὶ οἱ τῶν ἱερῶν ἐξηγηταὶ συνενεγκάντες τὰς ἐμπειρίας ἀπεφαίνοντο, θεῶν τινὲς οἱ οὐ κομίζονται τὰς νομίμους τιμὰς οὐ καθαρῶς οὐδὲ ὁσίως ἐπιτελουμένων αὐτοῖς τῶν ἱερῶν, hæc Arnobius 4. sic eleganter refellit. *Si concipiunt has faces & motibus exasperantur irarum (sicut vestra opiniones ferunt: nam sape illos dicitis & propter ludos minus sollicite factos & propter prasules non probatos*

Ira & odium differunt.

Quomodo intelligitur Deũ irasci.

& propter quadam spatiola desanata & propter carimonias nō rite perfectas, tremoribus infremuisse terrarū & contagione pestilentia corruisse auras temporum, luctuosa cum populi vastitate) sequitur vt intelligi debeat iracundias non paruas ex opinionibus eas continere prædictis, quod si datur & illud necessario consequens miserias has omnes quibus olim genus accumulatur humanum ab huiusmodi fluere fictionibus: quod si ab his causis indignatio proficiscitur numinum, miseriarum tantarum vos estis auctores qui animos cœlitum non cessatis offendere & vltionis in rabiem concitare, sin autem ab huiusmodi nefariis deorum est genus immune, neque quid sit irasci Dij omnino nouerunt & nobis ergo irasci sine vlla ratione dicuntur, qui ira quid sit ignorant & ab eius contentu & permixtione sunt absoluti. Neq; enim per rerum naturā potest vt quod vnum est fiat duo, & in diuersas res eat vnitas simplicitate diuisa.

Differt iram prouidere, à placare.

Est autem aliud prouidere iras, aliud placare; solius est prouidere qui arte diuinandi iram potest perspicere & causam eius: at placare est eorum penes quos est auctoritas sacrorum. Reliquæ etiam partes huius capitis non sunt lege lata introductæ, sed partim ex interpretatione partim ex imitatione Romuli, in hanc disciplinam defluxere vt hęc, *Cœli fulgura regionibus ratis temperanto.* Id est certis. fiunt autem certæ iis modis quos supra demonstrauimus, dictum est quatuor esse cæli partes: sed Hetrusci in sexdecim diuidunt. Tullius 2. de diuin. *Cœlum in sedecim partes diuiserunt Hetrusci: facile id quidem fuit quatuor quas nos habemus duplicare post, idem iterum facere vt ex eo dicerent fulmen qua ex parte venisset.*

Thusci cœlum diuidunt in sedecim partes.

Hoc ita exponit Plinius. 2. cap. 54. *In sedecim partes cœlum in eo respectu diuisere Thusci: prima est à Septentrionibus ad æquinoctialem exortum, secunda ad meridiem, tertia ad æquinoctialem occasum, quarta obtinet quod reliquum est: has in quaternas iterum diuisere partes ex quibus octo ab exortu sinistras, totidem è contrario appellauere dextras.* Hæ sunt regiones more Thusco quibus fulgura debēt temperari. ad quid hęc diuisio quę fit gratia diuinationis. Nam si hæc naturali fiunt ratione an præter ordinem naturæ à Ioue mittuntur? Tull. 2. de diuin. causam harum rerum secundum Stoicos deducit ab anhelitu frigido; qui quum fluere cœperit vētus est, quum autem se in nubem induerit eiusque tenuissimam quamque partem cœperit diuidere atque disrumpere idque crebrius facere & vehementius, tum & fulgores & tonitrua existere: si autem nubium conflictu ardor expressus se emiserit id esse fulmen:

Error Tullij.

quibus patet Tullium in Philosophia rudem fuisse quum in multis, tum in hoc. Nam tonitru non potest gigni ex frigida exhalatione: quia frigidum omne crassat & densat corpus quod afficit alioqui si subiectum non sit densitatis capax frigidum in aquam dissoluitur, ex qua est Aristot. 4. meteor. cap. 7. Ergo frigidus anhelitus sursum ferri non multum potest, id enim debet esse leuissimum quod maxime sursum tendit vt exhalatio quæ potestate

Causa fulminis

proxima ignis est, auctore eodem 1. meteor. cap. 3. non sua interna proprietate sed virtute solis & reliquorum siderum afflatu:

ea ſepe recipitur in nubes quas facile ſua tenuitate peruadit, vbi vapor exhalationi permixtus in nubem cogitur, quæ tunc exhalationem intercipit. ea nubes eo magis denſatur & cogitur quo regionis natura in qua eſt, frigidior eſt: in hac, incluſa exhalatio vel motu, vel antiperiſtaſi vel vtraque cauſa ſimul incaleſcit & rarior euadit, ideo ampliorem ſibi locum deſiderat vnde cito motu & impetu fugam quærens impingit in carcerem ſuum nimirum in nubem quam ictu vehementi impetens & diſrumpens edit ſonitum confragoſum qui tonitru dicitur, à quo differt fulgur: nam tonitru fit ex ſono quem ictus diſſiſæ nubis elicit, fulgur autem ex ſpiritu igneo in nube incluſo qui tum quum diſrumpitur effulget quod ictu & ſono poſterius eſt & tamen prius videmus fulgur quam tonitru audimus: nam aſpectus auditum anteuertit vt patet in remigatione, in qua dum remi aquam feriūt tum ex ea tolluntur vt iterum feriant poſterior remigatio prius cernitur quam prioris ſonus audiatur Ariſtot. 2. meteor. cap. 9. & ratio huius diuerſitatis à Natura eſt. Nam quæ per ſe ſunt priora ſunt iis quæ per accidens, vt iam eſt demonſtratum. Viſus autem per ſe agit, auditus per accidens vt idem docet libro de ſenſu. Idcirco Iuſtinianus in §. vlt inſtit. de gradibus cognat. ait veritatem oculata fide magis quam per aures hominum animis infigi & proinde teſtimonium oculi certius eſt quā auris: mens autē & intelligentia quę oculus animę dicitur vtroque certior eſt. Iulianus in hymno ad ſolem regem. ἐπεὶ δὲ ὄμματα φασὶν ἀκοῆς εἶναι πιστότερα, καί τοι τῆς νοήσεως ὄντα γε ἀπιστότερα καὶ ἀσθενέστερα. Vox quę aurē penetrat prius ex ictu venit, tū ex ictu ſonus quū aer percuſſus nō diffunditur ſed permanet: hoc autem ſine latione corporis ad aliud corpus fieri non poteſt ita vt temporis interuallum ſit neceſſarium ad capiendum auribus ſonum. Ariſtot. 2. de anima cap. 8. & quoniam ictus ſine tactu eſſe non poteſt ideo viſus qui prior eſt ictu prior eſt tactu idem 2. de gener. & corrupt. cap. 2. at oculus non ſecus ac ſol radios ſuos viſuales emittit in obiectum vno momento & impetu: & ſic non mirum ſi prius fulgur appareat quam ſonus diuiſæ nubis audiatur: quod ſi aliter accidit (quod eſt rarius) fit ex eo quod exhalatio antequam flammam concipiat diu nubem concutit & fragorem edit. id autem quod ad aures peruenit eſt ſonus. Vnde patet illo ſono nubem non frangi, ſed ſpiritu quo feriente nubem ſonus excitatur, alioqui & ipſæ aures frangerentur idem 3. meteor. cap. 1. fulmen fit cum ignita moles illa exhalatione calida & ſicca vi frigoris conglobata nubem perrupit ea parte qua inferior eſt & infirmior (quia vt ait diuus Thomas in 2. meteoro. Ariſt. neceſſe eſt nubem eſſe frigidorem & ex conſequenti denſiorem in ea parte qua deficit caliditas diſgregans nubem: quia ſuperior pars mediæ regionis magis diſtat à puncto reflexionis) in eam enim totum onus inſultat eodem impetu & eadem vi qua nubem diſcidit, ſi vehementior fuerit in terram fertur, quod ſepius accidit quia velociſſime erumpit, tum

Differentia inter tonitru & fulgur.

Cur prius videtur fulgur quā tonitru auditur.

quia cōſtat partibus bene coagmentatis, ſed ſi languidiore ictu nubem diſcuſſerit fertur in infimam partem aeris, ſed facilius diſſoluitur quia ſpiritus igneus eſt qui ſuapte natura ſurſum fertur ita vt prædominante igne moles illa diſſipetur antequam ad terram perueniat: at vbi moles ignem ſuperauit, natura eius deorſum rapta euincitur. differt igitur fulgur à fulmine nam fulguris ſpiritus rarior eſt ideoque ſparſim fit ac per interualla, fulminis autem vno ictu nubem diffringit & totus ac confertim incenditur. Deinde fulmen eſt ignis è nube vibratus, fulgur eſt ignis nube incluſus, hæc omnia ex mente Ariſtot. à Natura ſunt, quomodo ergo præter ordinem naturæ aliquid poſſunt portendere, non dicam ciuitatibus ſed ne ſingulis quidem hominibus? Verum hoc vno forſitan argumento Deum tonare ethnici conuincent non naturam, quod ſereno etiam cœlo id eſt ſine vlla exhalatione incluſa tonet qua denſata cœlum obducatur. Horatius quaſi reſipiſcens & pœnitentia ductus epicureæ diſciplinæ à ſe obſeruatæ, tandem ait Deum res humanas curare & regere non ipſam Naturam quum ſereno cœlo tonuerit, ſic enim canit libro 4. carm. oda 43.

Differētia fulminis & fulguris.

Namque Dieſpiter
Igni coruſco nubila diuidens
Plerumque per purum tonantes
Egit equos volucremque currum.

In quo Horatius non videtur Ariſtotelem intellexiſſe qui libro 2. meteor. cap. vlt. Sic ait. τοῦ τε γὰρ κάτω φέρεσθαι τὸ πεφυκὸς ἄνω λέγεσθαι τὴν αἰτίαν, καὶ διὰ τί ποτε τοῦτο γίνεται κατὰ τὸν οὐρανὸν ὅταν ἐπινέφελον ᾖ μόνον, ἀλλ' οὐχὶ συνεχῶς οὕτως· αἰθρίας δ' οὔσης οὐ γίνεται. Hic duas proprietates fulminis aſſignat, prior quod contra naturam ſuam deorſum fertur: poſterior quod cœlo tantum nubilo, quæ inter vtrumque tertia & poſtrema eſt differentia: fulgur enim & tonitru etiam ſereno cœlo fieri poteſt. Quod poteſt demonſtrari à comparatione ligni quod crepitum mouet quum vritur ſi multum ſiccæ inſpirationis in meatibus contineat, quum enim ignis humorem diſſoluit à terra, celerior ſpiritus ex ligno prodire tentans ſtrepitum edit in flamma quem quidam riſum Veſtæ, alij Vlcani, alij vtriuſlibet minas vocant idē ibid. quam ſimilitudinem Lucretius libro 6. ſic expreſſit.

Fulgur etiam ſereno cælo & tonitru: quod tamen pro prodigio accipiebatur.

Aridior porro ſi nubes accipit ignem
Vritur ingenti ſonitu ſuccenſa repente
Lauricomos vt ſi per montes flamma vagetur
Turbine ventorum comburens impetu magno
Nec res vlla magis quam Phœbi Delphica laurus
Terribili ſonitu flamma crepitante crematur.

Quum ergo id ſine vlla exhalatione externa in corpore ligni fieri poſſit, cur non poterit in aere fieri ea non aſpirante quum aer facile moueatur. Quod ſi murmur illud excitari poteſt cur eadem ratione fulgur non emicabit: Vtriuſque enim idem eſt principium.

Nam

Nam si Lucretio credendum ex duarum nubium collisione sonus cietur: fit enim ictus ex conflictu duorum corporum, sicut quum duo lapides colliduntur non tantum stridor sed etiam scintilla excutitur. Plinius 2. cap. 43. *Posse & conflictu nubium elidi vt duorum lapidum scintillantibus fulgetris.* Seneca idem probat 2. nat. quæst. & ex Asclepiodori sententia cap. 30. ostendat etiam sine nubium collisione sereno cœlo posse moueri tonitrua qualia aliquando audita sunt quum Æthna ingentem adustæ arenæ cumulum eructasset, tunc enim igne illo nubes admodum tenues ob perpetuam ignis iaculationem discussæ tenuantur & in auras euanescunt, ideoque aere inflammato spiritus ille sulphure mixtus aerem ferit & concutit vt non parum stridoris extorqueat: in hoc autem motu exhalationis seu conflictu nubium sonus quidem semper non tamen scintilla semper excutitur si vel exhalationis materia vel nubium dispositio tunc idonea non sit ad conceptum flammæ. Ergo non est contra naturam tonitru vel fulgur in sereno cœlo: licet Homerus contrarium senserit vt patet ex Odyss. Υ

> Ζεῦ πάτερ ὅς τε θεοῖσι, καὶ ἀνθρώποισιν ἀνάσσεις
> Η μεγάλ' ἐβρόντησας ἀπ' οὐρανοῦ ἀστερόεντος
> Οὐδέποτι νέφος ἐστὶ τέρας νυ τεῳ τόδε φαίνεις.

Hæ naturæ leges quum in cœlo exerceri videantur & quamdam comminationis diuinæ speciem habeant, ipsorum etiam ethnicorum animos terrebant: licet inter eos quidam insanianti sapientia vt ille ait omnia naturæ tribuerent, nihil prouidentiæ Cæcilius apud Minutium: *Sic exhalatis terræ vaporibus nebulas semper adolescere quibus densatis coactisque, nubes altius surgere, iisdem labentibus pluuias fluere, flare ventos, grandines increpare, vel nimbis collidentibus tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina præmicare, adeo passim cadunt montes irruunt, arboribus incurrunt, sine delectu tangunt loca sacra & profana, homines noxios feriunt sæpe & religiosos.* In hoc ethnicus religiosus & Epicureus errant: ille quod sono tamquam signo dato credat deos genus humanum inuadere, & sic tamquam tyrannos exhorrescat: hic quasi non sint despiciat. Verum est causas fulminum à natura esse sed Deum iis vti ad terrorem incutiendum duris pectoribus. Tertull. ad Scapulam. *Nos vnum Deum colimus quem omnes nostis, ad cuius fulgura & tonitrua contremiscitis, ad cuius beneficia gaudetis.* Nam sicut in cæteris rebus nihil fortuito contingit ratione Dei sic nec in fulmine casum dominari asseremus ita vt quodcumque eo tactum fuerit, Dei manu videatur attactum: quod veteres Ioui tribuere, quum ante eum fuerint tonitrua: Tertull. & Minutius. Ergo duæ sunt causę fulminis vna à Natura, altera à Deo, vtraque tamen refertur ad Deum. illa est ex materia vt effectum sibi proprium sortiatur: hæc à fine. Vt ex laterna lumen duplici ratione transmittitur, vna necessaria est & è re ipsa nascitur: nam necesse est vt per maiores meatus traiiciatur quod partibus constat subtilioribus: altera ex consilio vtentis ad alium finem ni-

Causa fulminis naturalis & diuina.

mirumne vſpiam impingat aut offendatur: idem in tonitru Ariſtoteles vnius effectus duas agnoſcit cauſas vnã ex fine materiæ quum exhalatio ſtridorem facit corpus nubis quatiens & frangens, alteram ex ſententia Pytagoreorum vt terreantur Manes qui ſunt in Tartaro: 2. analyt. cap. 11. Homerus iliad. Υ

Ἔδδεισεν δ' ὑπένερθεν ἄναξ ἐνέρων Ἀϊδωνεύς.

Cur omnis cauſa naturalis in Deum tẽdit vt finem ſuum.

Igitur ſi Deus circulari figura mundum fabricauit id non temere conſtituit nihil enim fruſtra eſt, quia nihil eſt nihilque fit niſi à ſua cauſa productum ea lege vt à ſuo principio ad ſuum finem referatur, qui finis eſt idem principium vnde manauit: Euclides libro 11. Element. definitio. 14. in hac figura Deus eſt vt centrum à quo lineæ omnes ductæ ad circumferentiam ſunt æquales. idem libro 1. def. 15. & hoc centrum verum bonum eſt & vnum in quod omnia quaſi contra concurrunt id eſt ſpiritus illi ſimplices & puro intellectu conſtantes, quod Plotinus recte confirmat libro de bono vel vno. Tullius ſic ait de mundo in libro de vniuerſit. *Ergo globoſus eſt fabricatus quod σφαιροειδὴς Græci vocant cuius omnis extremitas paribus à medio radiis attingitur*: Itaque non vna eſt cauſa rerum ſingularum: & ſic in tonitris & agit Natura ſuum munus, & Deus ſuum finem vt terreat: Virgil. 1. Æneid. Horatius 1. Carm. od. 16. & maxime conſcios ſcelerum. Iuuenalis ſatyra 13. vnde quum ex Dei decreto tonitrua mugiant, fulgura micent, fulmina deturbentur, quid mirum ſi cæci illi veteres nonnihil ex luce veritatis quaſi per ſpeculum hauſerint exiſtimantes ſibi aliquid felix portendi diuinitus ſi precanti & de cœlo ſeruanti cœleſte lumen affulſerit. Clemens Alex. Strom. 6. refert Æacum quum videret Græciam fame oppreſſam ad extremum vexari ad cælum ſublatis oculis & manibus Deum oraſſe vt terram tanto periculo liberaret: ſtatim ex aere fulgur emicuit malique tempeſtas pacata eſt, idque oraculi iuſſu Æacum feciſſe idem ait. Et quoniam in quatuor partes

Iupiter in tribus cœli partibus dominatur.

cœlum diuiditur à Romanis, Iupiter in iis tres partes obtinet Acro in hunc verſum Horatij. 1. car. od. 12.

Nec viget quicquam ſimile aut ſecundum.

Secundum haruſpicum dicta vel diſputationes (inquit) *qui Iouem primam, ſecundam, & tertiam partem cœli ſolum, volunt in fulminibus tenere.* Seruius hic.

Ipſa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem
Diſiecitque rates euertitque æquora ventis.

In libris (inquit) *Hetruſcorum lectum eſt iactus fulminum Manubias dici & certa eſſe numina poſſidentia fulminũ iactus vt Iouem, Vulcanum Mineruam: vnde cauendum eſt ne aliis hæc numinibus demus.* Recte ergo Horatius poſt Iouem Mineruæ imperium conſtituit.

Quibus Diis iactus fulminum tribuuntur.

Proximos illi tamen occupauit
Pallas honores.

Ergo tria numina habent Manubias diurnas: ſed Minerua vnius generis quia vni tantum parti præeſt non ſola ſed cum Ioue adeo

vt Mineruæ Manubiæ, Iouis esse dicantur non tamen absolute vt mox ostendetur. Manubiæ Iouis sunt tres quarum primæ monent placide sine nota periculi, secundæ terrent vtræque Ioui competunt iure suæ diuinitatis quia à Ioue mittuntur etiam inconsultis Diis. quod autem Seruius ait de Vulcano pertinet ad secundas Manubias quæ ei non competunt iure suæ potestatis; ideo enim ei attribuuntur quod vi maiore vibrentur sed hoc ex Iouis imperio: at postremæ à Ioue sed ex deorum consilio demittuntur & mutationem status significant. Festus. *Manubiæ* (inquit) *Iouis, tres esse creduntur quarum vnæ sunt minimæ quæ moneant placatæque sint, alteræ quæ maiores sunt ac veniunt cum fragore discutiuntque & diuellunt, quæ à Ione sunt & consilio deorum mitti existimentur: Tertiæ his ampliores quæ cum igne veniant: & quamquam nullum sine igne fulgur sit hæ propriam differentiam habent quæ aut adurant, aut fuligine deforment, aut accendant quæ statum mutent deorum consilio superiorum.* Hæ Mineruæ dicebantur. Nam quid aliud est consilium Iouis quæ inter deos superiores maxime recensetur. Eustath. Iliad. α. ἠθικῶς δὲ φρόνησίς ἐστιν ἡ Ἀθηνᾶ. διὸ καὶ Διὸς καὶ μήτιδος εἶναι λέγεται ἤτοι νοὸς καὶ βουλῆς· φησὶ γὰρ ὁ μῦθος ὅτι ἔγκυος οὖσα ἡ μῆτις κατεπόθη ὑπὸ τοῦ Διὸς ἐν δὲ τῷ ὠδισμένῳ ταῖς κυούσαις χαίρω ἐξέθορεν τοῦ Διὸς κεφαλῆς ἡ Ἀθηνᾶ. In hac dea pagani vt simiæ verum Dei filium eumdemque Deum imitati sunt vnum ex vno natum & ipsum ex seipso æqualem patri in substantia Aristides in Pallade. τοῦ πάντων δημιουργοῦ καὶ βασιλέως παῖς ἐστὶ μόνη δὴ μόνου. οὐ γὰρ εἶχεν ἐξ ὅτου ὁμοτίμου ποιήσεσθαι αὐτὴν ἀλλ' ἀναχωρήσας αὐτὸς εἰς αὐτὸν, αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ γεννᾷ καὶ τίκτει τὴν θεὸν ὥστε ἐστὶ μόνη βεβαίως γνησία τοῦ πατρός: Ideoque nunquam à patre recedit sed semper ei adest & commoratur cum eo: idcirco omnia quæ sunt patris illi communicantur: denique tandem ait Mineruam esse Iouis vim: Ægyptij in fano Mineruę quod Sai erat inscripserāt ego sum omne quod fuit, quod est, quod erit & meum peplum nullus mortalis huc vsque detexit. Plutar. sed de his satis, in hoc autem Festus recte dixit quod ait alteras ex deorum consilio emitti: erant isti Dij 12. cœlestes quidem sed minorum gentium quod in cap. 11. ostendetur. in his tribus non imperat Vulcanus qui in deorum superiorum cōsilio non erat sed eorum tantum minister in fabricandis armis & maxime fulminibus Iouis in quo nō consilium sed ministerium animaduertitur, & hoc etiam Seneca confirmat qui refert libro 2. quęst nat. Ioui tres Manubias dari quarum prima monet, secunda prodest, tertia adhibitis consilio Diis emittitur. vnæ sunt ergo quæ pendēt ex consilio deorum superiorum, nimirum ex capite Iouis seu ex Minerua, quo casu fulmen nihilominus Iouis esse dicitur, vt patet ex loco Virgil. 1. Æneid. mox supra adducto: veteres summum ætheris cacumen Mineruæ tribuerunt Macrob. 3. Sat. cap. 4. Ioui medium, Iunoni infimum. vere enim Iupiter intelligebatur pro æthere cuius tres illæ partes constitutæ erant vt ex Virg. 1. Georg.

Diuisio Manubiarum.

*Minerua est cō-
silium Iouis in qua dæmon vt simia verum Dei filium effinxit.*

supra ostensum est. Atqui quomodo secundæ prosunt quæ cum impetu feruntur in terras? quia ita terrent vt pauentes animi ad pietatem reuocentur & rebus suis prospiciant. Est enim violentus Vulcani ignis, Varro 4. de ling. Lat. *Ab ignis maiore vi & violentia Vulcanus dictus.* Postremæ semper in humanum sanguinem effunduntur, ideoque sunt rubeæ quum primæ sint albæ: an & secundę quũ nullum sine igne fulgur sit vt supra Festus ait? sane hac ratione omnes essent rubeæ, verum idem hunc nodum soluit quod hęc differentia sumatur ab effectibus ideo alteræ quia prosunt albę sunt.

Quomodo secũdæ Manubiæ prosunt.

At Iouis sumani sunt atræ. Ergo tertiæ tantum rubeæ sunt quibus mutatio status ostenditur, hoc doctissime patefecit Horatius. 1. Carm. od. 2.

Tertiæ exitium significant.

Iam satis terris niuis atque diræ
Grandinis misit pater & rubente
Dextra sacras iaculatus arces
Terruit vrbem.

Vbi notat prodigia quæ strages tot ciuium in Triumuiratu patratas antecessere quas postea status mutatio secuta est, Rep. translata ex plurium imperio ad vnius arbitrium, has autem Mineruæ Manubias vt Virgil. Ioui tribuit ad hęc docte Seneca in Agamemnone.

Ecce alia clades, fulmine irati Iouis
Armata Pallas quicquid aut hasta minax
Aut Aegide aut furore Gorgoneo potest
Aut igne patrio tentat, & cœlo noua
Spirant procellæ.

Nec me mouet quod Horatius his rubeis ait vrbem territam, non enim terror ille ad præcauendum incussus est sed ad ostendendum deorum consilium de mutando statu: aliquando vero terrorem in his rubeis sequitur e uestigio properantis vindictę horrenda executio vt in naue Aiacis. 1. Æneid.

Pallasne exurere classem
Arginũm, atque ipsos potuit submergere ponto.

Aliquando sera est vltio eoque grauior quo tardior. Cur tam varie? quia varia est scelerum coërcitio: quędam enim pœnę moram non patiuntur, quędam in mora periculum non habent non vt decretum in cœlo conceptum eludatur (hoc enim rescindi non potest Papinius. 4. Thebaid.

Graue & immutabile sanctis
Pondus adest verbis & vocem fata sequuntur.

Decretum Dei ineuitabile.

Hom. Iliad. α.

Ου γὰρ ἐμὸν παλινάγρετον ȣ̓δ' ἀπατηλὸν
Ουδ' ἀτελεύτητον γ' ὅτι κέν κεφαλῇ κατανεύσω.

Sed vt expientur scelera quibus irritata sunt numina si ab homine expiari possint, sunt enim quę nullo piaculo resoluuntur: nec ideo placitum diuinitatis reuocatur: quia non sufficiunt sacrificia, non

ignis Purgatorius non aquæ aspersio: sed necessarium est humani cruoris dirum profluuium vt satisfiat Diis illis benignis quorum tandem ira deferuescit si postea sequantur sacrificia expiatoria. & sic prior est vltio quam expiatio. Sed à quo expiantur? nimirum ab eo qui lęsus est & offensus id est à Ioue. Horatius ibid. *Expiatio est à Ioue.*

Cui dabit partes scelus expiandi
Iuppiter? tandem venias precamur
Nube candentes humeros amictus
Augur Apollo.

Hic Iouem expiationis præsidem facit & hoc munus ab illo iniunctum esse Apollini id est Soli cuius calore impura lustrari credebantur, sed hoc etiam Mineruæ ascribitur quam ex Sole prodeuntem in eodē aiunt contineri, ab eaque vitā omnibus infūdi cœlestibus à sūmo cœlo vsque ad lunę circulū, à quo ad inferiora deuolui tur vt omnē materię sordem, feritatem & confusionē tollat auctore Iuliano in hymno ad solem regem: Aristides in Pallade fingit eam igne suo puro Titanum serpentes consumpsisse: ideo sacerdotes eam vocant lustralem vt idem ait. Atqui si summum ætheris cacumen ei tribuitur quomodo eadem in Sole erit? verum in vtroque antiquitatis est ratio nam duplex est potestas illius, vna naturalis altera cœlestis seu Manubialis. æther causam naturæ, sol diuinitatis ostendit. hoc eruendum ex arcanis antiquæ vesaniæ in qua mirum in modum excelluit Virgil. qui 11. Æneid. ait Græcos sidere Mineruæ fuisse vexatos his versibus. *Duplex Mineruæ potestas.*

Supplicia & scelerum pœnas expendimus omnes
Vel Priamo miseranda domus, scit triste Mineruæ
Sidus & Euboicæ cautes vltorque Caphareus.

An ignorauit ille nullum sidus esse quod Mineruæ appelletur? minime, sed hoc innuit esse quoddam signum in cœlis quod ab antiquis Theologis huic numini certa ratione attributum est. Seruius ibid. *Reuera constat* (inquit) *Græcos tempestate laborasse æquinoctio vernali quando Manubiæ Mineruales id est fulmina, tempestates grauissimas commouent vnde perite dicendo sidus, vtrumque complexus est: nam sidus & tempestatem significat & reuera sidus: hæc autem numina quæ inter sidera non videmus licet sua signa propria non habeant, cum aliis potestate sunt permixta vt Ophiucus ipse est Æsculapij: gemini Apollinis & Herculis esse dicuntur, sic Minerua aries esse dignoscitur:* Quod etiam 2. Astronom. Manilius confirmat. hę igitur sunt Palladis Manubiæ quæ sub æquinoctio vernali exercentur in quo aries dominari videtur: sidus sane non benignum: quod antiqui Theologi seu poetæ docuerunt fingentes hellen ariete vectam in mare cui nomen ex casu dedit decidisse: doctissime Seneca in Thyeste.

Hic qui nondum vere benigno
Reddit Zephyro vela tepenti
Aries præceps ibit in vndas
Per quas pauidam vexerat Hellen.

Atqui iã ſupra demõſtratũ eſt nihil agere ſidera ſed tantũ ſignificare. verum aries, ſignum eſt illius executionis Minerua vero vis eſt diuina quæ id-actura eſt hoc ſidere ferente initium anni ſub ſole qui in eodem incipit reuolui: in eo ergo eſt certiſſima nota renouationis quæ nihil aliud eſt quam mutatio illius conſtitutionis anni quam ſol ſuo curſu cõfecerat: Ergo recte per Mineruæ manubias mutatio ſtatus oſtenditur Seneca..

Minerua ſidus aries in quo eſt ſignum mutationis.

O magni
Nata tonantis, inclyta Pallas
Qua Dardanias ſæpe petiſti
Cuſpide turres.

Homerus iliad Δ fingit Iouem poſtquam decreuiſſet Troiam euertere Palladem miſiſſe quæ hanc exciſionem exequeretur. Duæ priores manubiæ duas etiam cauſas habent vnam à Natura alteram à Deo ſed in poſtremis acerbius agitur cum homine in prioribus mitius, hæc autem auſpicia ex fulguribus ad formam publicæ gubernationis accommodantur. Sic enim putabant Remp. eſſe adminiſtrandam à magiſtratibus vt mundus à Diis regitur. hoc perſpici poteſt ex dicta Manubiarum proportione quæ Diis attribuuntur vt principes in eodem officio contineantur. Dignitatis enim publicæ primum fulgur aut ſpendor eſt in inſignibus quibus nihil niſi veneratio maieſtatis oſtẽditur quo quid ad quietẽ & trãquillitatem ciuiũ poteſt eſſe accõmodatius? alterum in lictoribus & tortoribus quorũ manus vltore armãtur gladio: hęc licet ex Vulcani officina id eſt ex violẽtia videãtur excogitata ſunt tamẽ terriculamẽta malorũ non pœnæ: hæc ſunt in manu magiſtratus non tantum vt monere poſſint ſed etiam minari quod maxime prodeſt. At lucis vſura ſpoliare, principi datum eſt, non ſoli ſed ex conſilio deorum ſuperiorum: ſi dicas principem ſibi eſſe conſilium non ſecus ac Iouem qui ſub nomine Mineruæ ſcelerum vindictas perſequitur: hominem iure fidei, ſanctitatis, & pietatis emancipas ita vt etiam inhoneſta poſſit. poteſtne homo legem ſibi à Deo datam infringere? poteſt, qui ſui iuris à Deo creatus eſt. poterit ergo princeps in ſubditos etiam vitioſa: alioqui non abſolute nec proprie ſed precario tantum regnaret. Seneca in Thyeſte introducit Atreum ſeruo ſuo ita colloquentem.

Manubiarum proportio ad formam poteſtatis publicarum accommodata.

Vbicumque tantum honeſta dominanti licent
Precario regnatur.

Sed eo caſu regnum eſt infirmum & ſui vitio labitur: quod ſeruus Atreo reſpondet.

Vbi non eſt pudor.
Nec cura iuris ſanctitas, pietas, fides.
Inſtabile regnum eſt.

Sufficiat exemplum primi Iudęorum regis Saul, cuius poteſtas vero oraculo in abſolutum imperium confirmata eſt ſed parum diuturna vt quæ miſerando exitu definita ſit. Igitur quantumuis reges

dicantur Iouis alumni & filij non tamen in se Mineruam habent vt Iupiter: ideo de rebus maximi momenti sine cōsilio optimatum decernere non debent. At Iuppiter & Minerua idem sunt: ideo aries in cœlo princeps signorum sibi ipsi consilium est vt Minerua Ioui idem nimirum sibi ipsi: Manilius 2. Astronom. *Inter Deum & regem in puniēdo differentia.*

Consilium ipse suum est Aries vt principe dignum est
Audit se libramque videt.

At homo non est vnum quid vt Deus quum numero constet: Est enim compositus ex materia & forma, adeo vt & ipse angelus sit quid alterum numero vt asserit D. Iustinus ad Tryphonem, non vt homo, quia est simplex sed per relationem ad suum creatorem, igitur solus Deus vnus est & idem consilium sibi ipsi. Minerua autem ex Ioue potestatem habet non tantum procreandi quia est principium sed & puniendi & expiandi quod pollutum est: quia eiusdem poetestatis est creare & creata corrupta renouare apud Virgil.

Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit scopuloque infixit acuto.

In quo dignoscitur Mineruæ potestas. naturalis & diuina: naturalis ab exhalatione: diuina ab Ariete & Sole, ab Ariete qui quum vere dominetur in quo est calidum & humidum, eius virtute siccum & frigidum hyemis desinentis absumitur. Vnde mos erat Græcis sub æquinoctio verno corpora sua luto conspergere, tum aqua è sacro puteo hausta illud abstergere: lutum siccitatem, aqua frigiditatem significat Aristides sacrarum. ἦν ἰσημερία ἡ μετὰ χειμῶνα ὅτε πηλοῦσθαι τῷ θεῷ paulo post προσέταξε χρίσασθαι τῷ πηλῷ πρὸς τῷ φρέατι τῷ ἱερῷ καὶ λούσασθαι αὐτόθι. Sub illo æquinoctio periit qui & igni & aquæ piaculum debebat. Ouidius in Ibin.

Vtque ferox periit & fulmine & equore raptor
Sic te mersuris adiuuet ignis aquis.

Patet ex facultate expiandi quæ etiam Mineruæ conuenit: expiatio autem fit aut aqua lustrali aut igne sacro. Virgil. 6. Æneid.

Aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus aut exuritur igni.

Cur Aiax igne & aqua periit. Et hoc Aiax passus est qui duo scelera vno facinore perpetrauit, sacræ virginis raptum, & templi pollutionem in quo Minerua colebatur quæ vi suæ diuinitatis expiabat scelera per ignem solis (vt credebāt) ideoque igne periit qui ignem violauit. Et aqua, qui Venerem: ea enim ex spuma maris nata est id est ex humore. Patet iis cur tanta cura iuberentur augures distinguere cœli fulgura ratis regionibus quæ ad statum Reip. pertinent seu moneant, seu terreant, seu mutationem portendant. Et quum ex iis regionibus duæ ad Iouem pertineant tertia ad Iouem & Mineruam, quarta ad Vulcanum spectat. Nunc videndum quę sint illæ cœli partes, Mineruæ assignāda est Meridies quia opposita illi Septentrio est prospera, eaque *Mineruæ est meridies.*

Iouis: oriens æque Iouis est, nam ab eo est principium motus qui ab oriente, cietur hinc terror qui prodest quia significat depelli posse periculum: at quæ monent certissima sunt in felicitatem futuram quum sereno cœlo affulsere: imo inter prodigia futuræ cladis annumeratur. Plinius 2. ait in Heremium sereno die fulmine ictum fuisse quod inter prodigia coniurationis Catilinariæ recenseri ait. Tullius 1. de diuinat.

Aut quum terribili percussus fulmine ciuis
Luce serenanti vitalia lumina liquit.

Lucanus.

Emicuit cœlo tacitum sine nubibus vllis
Fulmen.

Fulgul. sereno cœlo faustū fulmen infaustum.

Hoc numerat inter portenta belli ciuilis. Dio. libro 37. καὶ ἄλλα δὲ αὐτοῖς σημεῖα οὐκ ἀγαθὰ συνηνέχθη κεραυνοί τε γὰρ ἐν αἰθρίᾳ πολλοὶ ἔπεσον. Verum loquor de fulgure non de fulmine, nam dictum est fulmen nisi cœlo nubilo non fieri, sed fulgur aut tonitru tantum: itaque fulmen sereno cœlo quia omnino contra naturam est violentiæ signum est: at fulgur secus. patet ex Xenophonte. 7. ἑλληνικῶν ἐξ αἰθρίας, ἀστραπὰς καὶ βροντὰς λέγουσιν αἰσίας αὐτῷ φανῆναι. Hic ait fulgura & tonitrua cœlo sereno fausta esse Vulcanus autem quum ignis elemento præsit omnes quidem partes occupat sed diuersa ratione, nam in tribus prioribus minister est tantum licet in secundis sit violentior nimirum ab oriente, quamuis prosit si in partes cadat si in partes cadat quæ possint aut debeant expiari: sed si vel in desertis vel montibus inaccessis vel in mari appareat, iam cessat ratio siderum fatalium, sola ignis natura dominante seu ex occasu venerint fulgura quæ sola pars cœli restabat fulminibus partiendis seu ex alia parte & hęc bruta fulmina dicuntur de quibus sequēti capite. Sed quid si ab occasu fulmen eruperit in partes quæ procurationem postulant: tunc non tam aspici debet vnde venerit quam quo redierit. Plinius 2. cap. 54. *Nec tam aduentus spectatur quam reditus, siue ab ictu resiliat ignis, siue opere confecto aut igne consumpto spiritus remeet.* Igitur ignis ab occasu si ad occasum redierit Vulcani est nō sideris. Si vero ad vnam trium partium, ex qualitate partis iudicari debet: Ignis naturæ Vulcani est & ideo si possit procurari debet expiari in honorem Vulcani vt Dei manubiarum quartarum. Vnde patet Vulcanum iure naturę dominari omnibus partibus ætheris non iure cœlestis diuinitatis. Sed quia constitit in occasu quum proiectus est ideo ibi Deus intelligitur. Nam ex occasu decidit in terras. Quod Homerus intellexit quum finxit Iouem è cœlo Vulcanum proiecisse quum de rebus ad cœlestium statum pertinētibus aduersus Iouem conquereretur à quo proiectus est ab ortu solis vsque ad occasum & per totum diem sic enim ait iliad A.

Vulcanus adest omnibus partibus cœli sed occidenti iure diuinitatis seu naturæ in aliis tribus est tantū minister.

Ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο
Πᾶν δ' ἦμαρ φερόμην ἅμα δ' ἠελίῳ καταδύντι.

Ideo

Ideo hæ quartæ Manubiæ non recensentur inter veras quia non pertinent ad statum ciuitatis aut familiæ: nam nec, monent, nec terrent nec mutant. His omnino refragatur auctoritas Arnobij qui libro 4. aduersus gentes *Aut quid dextræ* (inquit) *meruerunt de immortalibus Diis partes vt sine vllis præsidibus degerent quas esse faustas & prosperas semper cum ominibus ediderunt.* Igitur dextræ non habent Iouem Mineruamque præsidem nec sunt infaustæ sed semper faustæ. verum in parte fausta solus est Iupiter qui non potest dici preses illius partis quum sit princeps totius cœli, igitur quia certus Deus non est huic regioni præfectus vt aliis duabus ideo eam sine presidibus Diis esse ait. quod autem dextras ait faustas ostendit mutationem huius disciplinæ quum dextræ sub eo essent quæ longe ante ipsum læuæ erant. Pergamus ad aliam partem muneris auguralis, *Vrbemque & Agros* &c. Vrbs est locus cum ædificiis septus & munitus, qui doctissime sic definitur à Tullio apud Nonium: *Quam quum locis manuque sepsissent eiusmodi coniunctionem tectorum oppidum vel vrbem delubris distinctam spatiisque communibus.* Quid vrbis appellatione contineatur iam ostensum est in cap. constructa vt sit locus qui circulo mœnium definitur: aliud est ciuitas quæ incolarum corpus significat vt ibidem Nonius asserit idcirco si ciues vrbe exeant communi consilio vt quondam iussu oraculi Athenienses, ciuitas in vrbe non est aut quum Romani deserta vrbe, Pompeium sequuti sunt ne à Cæsare opprimerentur in ea, vnde illud Tullij, *Non est in parietibus Resp.* Quod Bodinum impulit in Rep. sua vt Modestinum reprehenderet quod scripserit in l. si vsuff. ff. quibus mod. vsuff. amitt. ciuitati legatum vsumfructum extingui si ciuitas esse desinat & quasi morte intercidat quod tum contingit quum aratrum in ea inductum est: tunc enim maximam capitis diminutionem patitur. Iniusta sane est reprehensio nec errauit Iurisconsultus male intellectus. quod enim dicitur non contineri Remp. parietibus, non pertinet ad signum mortis aut captiuitatis sed ad essentiam veræ Reip. cuius anima est imperium summum quo sublato cadauer est nimirum vrbs mortua in cuius facie manent adhuc imagines exspirantis status non tantum loci ædiumque ratione sed, religionis cuius auspicio locus ille constructus est, ideoque aratro inducto in eam partem quæ religione sancita est, ne vestigium quidem Reip. aut ciuitatis manet. Exemplum Carthaginis adducitur quæ victa expugnataq; vitalem effudit spiritum: nam eo iure quo constituta est dissoluitur, nimirum iuregentium quo imperia & dominia introducta sunt l. ex hoc iure ff. de iust. & iur. quæ bello quod eodem iure susceptum est d. l. ex hoc iure, periit: quum & sacra quæ iuris publici partem faciunt l. 1. §. 2. eod. bello pereant l. 36. ff. de religios. Ergo apparet ciuitatem liberam esse desinere si hostile aratrum passa sit, nō quod ex eo ipso seruitutem patiatur sed ex eo captiua dignoscitur: in bello vis est seruitutis in aratro, indicium. vnde recte Modestinus respondit

Hæc partiū cæli ratio mutata est.

Quid vrbs & quo differat à ciuitate.

Defensio Modestini.

vſumfructum extingui ſi ciuitas aratrum paſſa ſit, hoc enim argumento demonſtratur deuictam eſſe, quod de Troia docet Propertius libro 3.

Muris aratro inducto demõſtratur, extinctum bello Imperium.

Mœnia quum Graio Neptunia preſſit aratro
Victor Palladiæ ligneus artis equus.

Horatius.

Imprimeretque muris
Hoſtile aratrum exercitus inſolens.

Strabo 17. oſtendit Carthaginem omnino deletam fuiſſe: ſed poſtea inſtaurata eſt benignitate Iulij non vt iure priſtino cenſeretur ſed iure coloniæ, idem ibidem, & hoc Euſtathius confirmat in Dionyſium de ſitu orbis, ergo Carthago, hoſtis victoria periit & ab hoſte in victoriæ monumentum aratrum paſſa caput Lybiæ eſſe deſiit & ſic capite minuta eſt nec poſtea vmquã veram Reip. formam habuit nam ciuitates atque etiam coloniæ loco priuatorum habentur l. eum qui ff. de verb ſig. ita vt hic adducere non eſſe in parietibus Remp. nihil ad propoſitum faciat. Scio ad mortem violentam ciuitatum alia deſiderari ſed alibi ſunt exponenda. Circulus autem vrbis ſacer eſt prius auſpicio conſecratus à Romulo, ex cuius inſtituto hoc præceptum emanauit: Liuius. 1. *Vt Dij in quorum tutela ea loca eſſent auguriis legerent:* Tum auſpicato loco aratrum imprimitur (ideo non mirum ſi religio eadem religione deſtruitur) quod Romulus ab Hetruſcis acceperat. Varro 4. de ling. Lat. *Oppida condebant in Latio Hetruſco ritu multa iunctis bobus tauro & vaccha, interiore aratro circumagebant ſulcum: hoc faciebant religionis cauſa die auſpicato vt foſſa & muro eſſent munita: terram quam vndique exſcalpſerant foſſam vocabãt & introrſum factũ murum, poſtea quod fiebat orbis, vrbs: principio quod erat Pomœrium dictum, eiuſque ambitu auſpicia vrbana finiuntur.* Locum vrbis igitur Romulus auſpicato condidit religionis cauſa vt ait Varro, vt locus ille humanis calamitatibus minus eſſet obnoxius, finibus eius in tutela deorum conſtitutis.

Totius vrbis auguratus: circulus conſecratus.

Auguſto Augurio poſtquam inclyta condita Roma eſt.

Natiuitas morbus & mors ciuitatum.

Et hic eſt dies vrbis natalititius. habent enim vrbes ortum ſuum adoleſcẽtiam, virilem ætatem, ſenectutem & mortem l. 2. C. Theod. de feriis, Antoninus 4. de vita ſua: ægrotant & ſanantur: ægrotant communi omnium natura; at ſua virtute conualeſcunt Ariſtides panath. loquitur ſic de Athenis, ἐνόσησε μὲν γὰρ τῇ τῶν πάντων φύσει ἰάθη δὲ τῇ ἑαυτῆς. Ægritudines illæ inteſtinæ ſunt vt tumultus conſpirationeſque vt eſt apud Libanium in orat. ad Theodoſ. magnum. Videamus nunc quid ſit vrbem effatam habere; precibus rite conceptis auſpicio capto intra Pomœrium locum in tutelam deorum deponere finibus eius augurali ſanctitate conſecratis. Agri etiam effati haberi debent. Primum notandum eſt ex Dionyſio. 2. Romulum agrum Romanum diuiſiſſe inter ciues vt quiſque partem ſuam iure priuato & iure optimo vt loquitur Tull. de ha-

Effatã vrbem habere.

rusp. resp. possideret sed prius exempta parte vna quæ sacris, altera quæ vsibus publicis inseruiret. Priuatus autem in tres ab eo partes diuisus est à quo tribus appellatæ (inquit Varro 4. de ling. lat.) vnde idem Ager (inquit) Romanus dictus est vnde Roma à Romulo. hic solus in vrbe condenda notus erat regi, sed postea plura agrorum genera introducta sunt non à Romulo sed ab Augurum collegio, quod ibidem sic ille demonstrat. *Vt nostri Augures publicei dixerunt agrorum sunt genera quinque Romanus, Gabinus, peregrinus, hosticus, incertus: Gabinus ab oppido gabiis: peregrinus ager pacatus qui extra Romanum, & Gabinum quod vno modo in heis feruntur auspicia dictus à pergendo id est progrediendo: Eo enim ex agro Romani primum progrediebantur: quocirca Gabinus quoque & peregrinus secundum hos augures auspicia habent singularia: ab reliquo discretus hosticus, dictus ab hostibus: incertus is ager qui de heis quatuor qui sit ignoratur.* Sed ad quid tot agrorum genera effanda sunt? nimirum vt vbique terrarum vbi erit exercitus Romanus, augures publici de cœlo seruare possint, non tantum in agro Romano sed & in aliis non vt eadem vbique sint auspicia, quum non sit idem finis. Neque enim hosticus eo animo effandus est vt locus Diis cōmendetur sed tantum vt possit preuideri quid è cœlo impendeat fausti vel infausti in copias Romanas. Hæc auguratio locum sacrum iure Pontificio non facit: quod primum apparet in vrbe quæ profanis ædificijs & locis impletur, tum in agris qui a profanis arantur, sed vt ea quasi commendata sint Dijs, captandis auspicijs idonea & iusta. Vrbanum autem auspiciū Pomœrio determinatur in quo quamuis quædam portio agri sit quæ etiam effanda erat tamen vrbanum est auspicium? Gellius 13. cap. 14. Vrbem autem effari debebant in agro illo intra pomœrium definito, initium sumentes à capite sacræ viæ vsq; ad pomœrium: vnde Varro. *Hinc oritur caput sacra via à strena sacello quæ pertinet in arcem qua sacra quotquot mensibus feruntur in arcem & per quam augures ex arce profecti solent inaugurare.* Itaque vrbem effantur à sacra via incipientes & agri eam partem quæ extra vrbem intra fines pomœrij manet quod totum est vrbanum auspicium. At ex arce auspicabantur augures publici (inquit Festus) aliud est augurare aliud auspicari, nam inaugurant precibus: auspicantur oculis & animo. Ergo effari solebant in agro pomœrij, auspicari in Capitulio: vt lex vrbani auspicij seruaretur: idque merito: nam ex arce cœlum facilius conspicitur quam ex agro. At supra ex Festo dictum est aupicia captari solita in templo cœli regionibus designato extra vrbem. Ergo non in arce. Verum hic agitur de vrbano auspicio: at cætera alia in templis minoribus aut maioribus extra vrbem captabantur. Eadem autem fuerunt auspicia agri Romani & gabini, gabijs Romano imperio adiectis, & peregrini quia in ijs nullum impedimentū patitur exercitus, quoniā tres illi agri sint pacati: de Romano constat & gabino non esse hostiles, at peregrinus licet Romanus nō sit, sicut nec gabinus, non tamen hosti-

Ager Romanus.

Agrorum genera.

Vrbani auspicij fines.

Aliud augurare, aliud auspicari.

cus est, Festus in voce peregrinus: vnde eodem modo eos efferri necesse erat: horum auspicia singularia dicuntur quia Romano more & ritu habebantur: quæ singularia dicuntur quod diuerso à Gręcis & barbaris modo seruarentur: hosticus & incertus non habent auspicia singularia neque Romani modi: nam in hostico auspiciis communibus vtebantur ne singulari religione hosticus ager in deorum curam deponeretur in incerto auspicia etiam communia seruabantur non singularia ne si hosticus esset vitiarentur. Supra ostensum est agrum Romanum sub Romulo sexto lapide definitum fuisse, postea tota Italia. Cur ergo ad Gabini fines tantum extenditur ex prescripto Varronis quum ante eius tempora totam Italiam occupasset: aut si mouere hos terminos nefas fuit cur ex sexto lapide ad Gabinum agrum producti sunt. Præterea si vrbs clauditur mœnibus cur pomœrio quod etiam post muros est extra vrbem terminatur vrbanum auspicium? verum duplex est terminus vnus materialis, alter intellectualis: ille quantitate minuitur aut augetur, quum materia sit passiua Aristot. 1. de generatione cap. 7. & ideo aliunde moueatur & patiatur idem cap. 9. libri 2. de gener. & corrupt. vnde fit vt iidem sint termini materiales qui ab altiori potentia imponũtur quę in armis est quibus iurisdictio propagatur. ideoque secundũ terminos Iurisdictionis, alij atq; alij sunt fines nascentis, tum adolescentis, deinde florentis & triumphantis imperij. agri Romani fines florente imperio totam Italiam includebant nam intra eum terminum potestates Romanæ creabantur. Liuius. 7. decad. 3. *Illa* (inquit) *disceptatio tenebat quod Consul in Sicilia se M. Valerium, Messalam qui tum classi praeesset dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse.* Hinc deducenda est ratio illius iuris quo prędia Italici soli mancipi sunt & biennio vsucapiuntur: sunt enim illorum qui iure quiritium eorum dominium consecuti, illud in alios optimo iure transferunt vel amittunt: at prouincialia sunt quodammodo publica vt in tertio operis huius libro dici poterit. igitur iurisdictionis termini possunt immutari; nec obstat quod in principio iidem essent & Iurisdictionis & religionis termini: nam omne principium vnum est, tamen postea adaucti fines mensuram Iurisdictionis immutauere, non religionis. Nec obstat quod non in sexto lapide sed in terminis qui agrum Gabinum attingebant auspicia etiam velut in agro Romano seruarentur. Nam & hi & alij fines vltra sextum lapidem modo intra Italiam iisdem sacrificiis & auspiciis dicabãtur quibus termini antiqui, non quod vere essent termini agri Romani ratione religionis, sed quod pro terminis haberentur: nam & in iis eodem die quo Termino Cereri & Baccho immolabatur hostia quæ prius ducta lustrabat agros eaque Ambarualis dicitur de qua sic Virgil.

Terque nouas circum felix eat hostia fruges.

Strabo. 5. qui quum agri antiqui terminum declarasset in eoque

Quæ sint singularia auspicia.

Duplex est terminus.

Agri Romani fines.

Prædia mancipij & prouincialia.

ſacerdotes ſacrificare, ſubiicit, ἐνταῦθά τε καὶ ἐν ἄλλοις τόποις πλεῖοσιν ὡς ὀβελοῖς αὐθήμερον καὶ χαλκοῦ σταθμούς· Seruati ſunt ergo antiqui termini gratia ſeruandæ religionis quæ ab onitio conſtituta, origo & fundamentum fuit tantæ magnitudinis: tum etiam vt gloria Romanorũ amplior eſſet ex eo quod anguſtis incluſi limitibus totũ orbẽ terrarũ huic agello ſubiecerint: & in hoc eſt terminus intellectualis qui cauſa intellectu comprehenſa definitur nõ ex materia nõ ex propagatione iuriſdictionis Ariſtot. 4. Metaphyſ. cap. 17. τῆς γνώσεως γὰρ τοῦτο πέρας, εἰ δὲ τῆς γνώσεως, καὶ τοῦ πράγματος. nimirum ſi ſit proportio inter terminantem & terminatum vt eſt inter materiam & hominem agentem in eam: ſic inter intellectum & religionem proportio eſt: nam religio eſt rerum intellectualiũ non materiæ: quid mirũ ergo ſi vrbanum auſpiciũ vrbis muro non finiretur ſed ambitu pomœrij? neque enim materię finibus circumſcribitur quod oculo & contemplatione auguris terminandum eſt: vnde vrbis nomine etiam pomœrium continetur Tullius 13. ad Atticum. *De vrbe augenda quid ſit promulgatum non intellexi id ſane ſcire velim.* Quod don pertinet ad priuata aut profana negotia ſed tantum ad auſpicia quibus ſolet proſpici & prouideri quid impendeat ciuibus Romæ habitantibus. quum autem ij qui ſunt in continentibus, Romæ eſſe intelligantur non tamen intra muros ſint videtur extra Pomœrium vrbanum auſpicium produci. Verum quidquid extra Pomœrium eſt ager eſt non ratione iuriſdictionis ſed religionis, & ſic intelligitur Seruius quũ ait agrum poſt Pomœria effatum dici vnde non mutat quod mille paſſus non debeant à miliario vrbis ſed à continentibus ædificiis numerari l. mille. ff. de verb. ſig. Nã hoc non pertinet ad terminũ vrbis ſed Romæ ergo etiam in Roma quædã agri Romani portio cõtinetur ratione auſpiciorũ. Nec obſtat l. vt Alfenus ff. eod. vbi Roma vrbs eſt quæ muro cingitur ibi enim eſt terminus vrbis ſecũdum materiã, nõ ſecundũ intellectum. Nam ſequitur Roma etiam eſt qua continentia ædificia eſſent quaſi dicat eam duplici termino definiri idque intelligi ex quotidiana loquendi cõſuetudine quum dicamus eum Romæ eſſe qui extra vrbem habitaret: quod non pertinet ad cauſam termini religioſi ſed ad ſignum quo probari poſſit Romæ appellationem etiam vltra muros extendi. hinc autem dictum eſt ædificia continentia non incipere à muro vrbis: probatur ex Liuio 1. ſic loquente. *Pomœrium verbi vim ſolam intuentes poſt mœrium interpretantur eſſe: eſt autem magis circa mœrium locus quem in condendis vrbibus quondam Hetruſci qua murum ducturi erant certis circa terminis inaugurato conſecrabant vt neque interiore parte ædificia continuarentur quæ nunc vulgo etiam coniungunt & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli: hoc ſpatium quod neque habitari neque arari fas erat, non magis quod poſt murum eſſet, quam quod murus poſt id, pomœrium Romani appellarunt & in vrbis incremento ſemper quantum mœnia proceſſura erant, tantum termini hi conſecrati proferebantur.* Et quoniam

Mulle paſſus vnde numerãtur.

Ædificia continentia vnde incipiunt.

Quid ſit pomœrium.

supra ostensum est. Atqui quomodo secundæ prosunt quæ cum impetu feruntur in terras? quia ita terrent vt pauentes animi ad pietatem reuocentur & rebus suis prospiciant. Est enim violentus Vulcani ignis, Varro 4. de ling. Lat. *Ab ignis maiore vi & violentia Vulcanus dictus.* Postremæ semper in humanum sanguinem effunduntur, ideoque sunt rubeæ quum primæ sint albæ: an & secundę quũ nullum sine igne fulgur fit vt supra Festus ait? sane hac ratione omnes essent rubeæ, verum idem hunc nodum soluit quod hęc differentia sumatur ab effectibus ideo alteræ quia prosunt albę sunt. At Iouis sumani sunt atræ. Ergo tertiæ tantum rubeæ sunt quibus mutatio status ostenditur, hoc doctissime patefecit Horatius. 1. Carm. od. 2.

Quomodo secũdæ Manubiæ prosunt.

Tertiæ exitium significant.

Iam satis terris niuis atque diræ
Grandinis misit pater & rubente
Dextra sacras iaculatus arces
Terruit vrbem.

Vbi notat prodigia quæ strages tot ciuium in Triumuiratu patratas antecessere quas postea status mutatio secuta est, Rep. translata ex plurium imperio ad vnius arbitrium, has autem Mineruæ Manubias vt Virgil. Ioui tribuit ad hęc docte Seneca in Agamemnone.

Ecce alia clades, fulmine irati Iouis
Armata Pallas quicquid aut hasta minax
Aut Aegide aut furore Gorgoneo potest
Aut igne patrio tentat, & cœlo noua
Spirant procellæ.

Nec me mouet quod Horatius his rubeis ait vrbem territam, non enim terror ille ad præcauendum incussus est sed ad ostendendum deorum consilium de mutando statu: aliquando vero terrorem in his rubeis sequitur euestigio properantis vindictę horrenda executio vt in naue Aiacis. 1. Æneid.

Pallasne exurere classem
Argiuûm, atque ipsos potuit submergere ponto.

Aliquando sera est vltio eoque grauior quo tardior. Cur tam varie? quia varia est scelerum coërcitio: quędam enim pœnę moram non patiuntur, quędam in mora periculum non habent non vt decretum in cœlo conceptum eludatur (hoc enim rescindi non potest Papinius. 4. Thebaid.

Decretum Dei ineuitabile.

Graue & immutabile sanctis
Pondus adest verbis & vocem fata sequuntur.

Hom. Iliad. α.

Ου γὰρ ἐμὸν παλινάγρετον ὐδ᾽ ἀπατηλὸν
Οὐδ᾽ ἀτελεύτητον γ᾽ ὅτι κέν κεφαλῇ κατανεύσω).

Sed vt expientur scelera quibus irritata sunt numina si ab homine expiari possint, sunt enim quę nullo piaculo resoluuntur: nec ideo placitum diuinitatis reuocatur: quia non sufficiunt sacrificia, non

ignis Purgatorius non aquæ aſperſio : ſed neceſſarium eſt humani cruoris dirum profluuium vt ſatisfiat Diis illis benignis quorum tandem ira deferueſcit ſi poſtea ſequantur ſacrificia expiatoria. & ſic prior eſt vltio quam expiatio. Sed à quo expiantur? nimirum ab eo qui læſus eſt & offenſus id eſt à Ioue. Horatius ibid.

Expiatio eſt à Ioue.

Cui dabit partes ſcelus expiandi
Iuppiter? tandem venias precamur
Nube candentes humeros amictus
Augur Apollo.

Hic Iouem expiationis præſidem facit & hoc munus ab illo iniunctum eſſe Apollini id eſt Soli cuius calore impura luſtrari credebantur, ſed hoc etiam Mineruæ aſcribitur quam ex Sole prodeuntem in eodē aiunt contineri, ab eaque vitā omnibus infūdi cœleſtibus à ſūmo cœlo vſque ad lunę circulū, à quo ad inferiora deuolui tur vt omnē materię ſordem, feritatem & confuſionē tollat auctore Iuliano in hymno ad ſolem regem : Ariſtides in Pallade fingit eam igne ſuo puro Titanum ſerpentes conſumpſiſſe : ideo ſacerdotes eam vocant luſtralem vt idem ait. Atqui ſi ſummum ætheris cacumen ei tribuitur quomodo eadem in Sole erit? verum in vtroque antiquitatis eſt ratio nam duplex eſt poteſtas illius, vna naturalis altera cœleſtis ſeu Manubialis. æther cauſam naturæ, ſol diuinitatis oſtendit. hoc eruendum ex arcanis antiquæ veſaniæ in qua mirum in modum excelluit Virgil. qui 11. Æneid. ait Græcos ſidere Mineruæ fuiſſe vexatos his verſibus.

Duplex Mineruæ poteſtas.

Supplicia & ſcelerum pœnas expendimus omnes
Vel Priamo miſeranda domus, ſcit triſte Mineruæ
Sidus & Euboicæ cautes vltorque Caphareus.

An ignorauit ille nullum ſidus eſſe quod Mineruæ appelletur? minime, ſed hoc innuit eſſe quoddam ſignum in cœlis quod ab antiquis Theologis huic numini certa ratione attributum eſt. Seruius ibid. *Reuera conſtat* (inquit) *Græcos tempeſtate laboraſſe æquinoctio vernali quando Manubiæ Mineruales id eſt fulmina, tempeſtates grauiſſimas commouent vnde perite dicendo ſidus, vtrumque complexus eſt: nam ſidus & tempeſtatem ſignificat & reuera ſidus: hæc autem numina quæ inter ſidera non videmus licet ſua ſigna propria non habeant, cum aliis poteſtate ſunt permixta vt Ophiucus ipſe eſt Æſculapij : gemini Apollinis & Herculis eſſe dicuntur, ſic Minerua aries eſſe dignoſcitur*: Quod etiam 2. Aſtronom. Manilius confirmat. hę igitur ſunt Palladis Manubiæ quæ ſub æquinoctio vernali exercentur in quo aries dominari videtur : ſidus ſane non benignum : quod antiqui Theologi ſeu poetæ docuerunt fingentes hellen ariete vectam in mare cui nomen ex caſu dedit decidiſſe : doctiſſime Seneca in Thyeſte.

Hic qui nondum vere benigno
Reddit Zephiro vela tepenti
Aries præceps ibit in vndas
Per quas pauidam vexerat Hellen.

Atqui iã ſupra demõſtratũ eſt nihil agere ſidera ſed tantũ ſignificare.verum aries,ſignum eſt illius executionis Minerua vero vis eſt diuina quæ id-actura eſt hoc ſidere ferente initium anni ſub ſole qui in eodem incipit reuolui:in eo ergo eſt certiſſima nota renouationis quæ nihil aliud eſt quam mutatio illius conſtitutionis anni quam ſol ſuo curſu cõſecerat: Ergo recte per Mineruæ manubias mutatio ſtatus oſtenditur Seneca..

Minerua ſidus aries in quo eſt ſignum mutationis.

O magni
Nata tonantis,inclyta Pallas
Quæ Dardanias ſæpe petiſti
Cuſpide turres.

Homerus iliad Δ fingit Iouem poſtquam decreuiſſet Troiam euertere Palladem miſiſſe quæ hanc exciſionem exequeretur. Duæ priores manubiæ duas etiam cauſas habent vnam à Natura alteram à Deo ſed in poſtremis acerbius agitur cum homine in prioribus mitius, hæc autem auſpicia ex fulguribus ad formam publicæ gubernationis accommodantur.Sic enim putabant Remp. eſſe adminiſtrandam à magiſtratibus vt mundus à Diis regitur. hoc perſpici poteſt ex dicta Manubiarum proportione quæ Diis attribuuntur vt principes in eodem officio contineantur. Dignitatis enim publicæ primum fulgur aut ſpendor eſt in inſignibus quibus nihil niſi veneratio maieſtatis oſtẽditur quo quid ad quietẽ & trãquillitatem ciuiũ poteſt eſſe accõmodatius? alterum in lictoribus & tortoribus quorũ manus vltore armãtur gladio:hęc licet ex Vulcani officina id eſt ex violẽtia videãtur excogitata ſunt tamẽ terriculamẽta malorũ non pœnæ : hæc ſunt in manu magiſtratus non tantum vt monere poſſint ſed etiam minari quod maxime prodeſt. At lucis vſura ſpoliare, principi datum eſt,non ſoli ſed ex conſilio deorum ſuperiorum : ſi dicas principem ſibi eſſe conſilium non ſecus ac Iouem qui ſub nomine Mineruæ ſcelerum vindictas perſequitur:hominem iure fidei, ſanctitatis, & pietatis emancipas ita vt etiam inhoneſta poſſit. poteſtne homo legem ſibi à Deo datam infringere? poteſt,qui ſui iuris à Deo creatus eſt. poterit ergo prinçeps in ſubditos etiam vitioſa : alioqui non abſolute nec proprie ſed precario tantum regnaret. Seneca in Thyeſte introducit Atreum ſeruo ſuo ita colloquentem.

Manubiarum proportio ad formam poteſtatũ publicarum accommodata.

Vbicumque tantum honeſta dominanti licent
Precario regnatur.

Sed eo caſu regnum eſt infirmum & ſui vitio labitur : quod ſeruus Atreo reſpondet.

Vbi non eſt pudor
Nec cura iuris ſanctitas,pietas, fides.
Inſtabile regnum eſt.

Sufficiat exemplum primi Iudęorum regis Saul,cuius poteſtas vero oraculo in abſolutum imperium confirmata eſt ſed parum diuturna vt quæ miſerando exitu definita ſit. Igitur quantumuis reges

dicantur Iouis alumni & filij non tamen in se Mineruam habent vt Iupiter: ideo de rebus maximi momenti sine cōsilio optimatum decernere non debent. At Iuppiter & Minerua idem sunt: ideo aries in cœlo princeps signorum sibi ipsi consilium est vt Minerua Ioui idem nimirum sibi ipsi: Manilius 2. Astronom. *Inter Deum & regem in puniendo differentia.*

Consilium ipse suum est Aries vt principe dignum est
Audit se libramque videt.

At homo non est vnum quid vt Deus quum numero constet: Est enim compositus ex materia & forma, adeo vt & ipse angelus sit quid alterum numero vt asserit D. Iustinus ad Tryphonem, non vt homo, quia est simplex sed per relationem ad suum creatorem, igitur solus Deus vnus est & idem consilium sibi ipsi. Minerua autem ex Ioue potestatem habet non tantum procreandi quia est principium sed & puniendi & expiandi quod pollutum est: quia eiusdem poetestatis est creare & creata corrupta renouare apud Virgil.

Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit scopuloque infixit acuto.

In quo dignoscitur Mineruæ potestas. naturalis & diuina: naturalis ab exhalatione: diuina ab Ariete & Sole, ab Ariete qui quum vere dominetur in quo est calidum & humidum, eius virtute siccum & frigidum hyemis desinentis absumitur. Vnde mos erat Græcis sub æquinoctio verno corpora sua luto conspergere, tum aqua è sacro puteo hausta illud abstergere: lutum siccitatem, aqua frigiditatem significat Aristides sacrarum. ἦν ἰσημερία ἡ μετὰ χειμῶνα ὅτε πηλοῦσθαι τῷ θεῷ paulo post προσέταξε χρίσασθαι τῷ πηλῷ πρὸς τῷ φρέατι τῷ ἱερῷ καὶ λούσασθαι αὐτόθεν. Sub illo æquinoctio periit qui & igni & aquæ piaculum debebat. Ouidius in Ibin.

Vtque ferox periit & fulmine & equore raptor
Sic te mersuris adiuuet ignis aquis.

Patet ex facultate expiandi quæ etiam Mineruæ conuenit: expiatio autem fit aut aqua lustrali aut igne sacro. Virgil. 6. Æneid.

Aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus aut exuritur igni. *Cur Aiax igne*

Et hoc Aiax passus est qui duo scelera vno facinore perpetrauit, *& aqua perit.* sacræ virginis raptum, & templi pollutionem in quo Minerua colebatur quæ vi suæ diuinitatis expiabat scelera per ignem solis (vt credebāt) ideoque igne periit qui ignem violauit. Et aqua, qui Venerem: ea enim ex spuma maris nata est id est ex humore. Patet iis cur tanta cura iuberentur augures distinguere cœli fulgura ratis regionibus quæ ad statum Reip. pertinent seu moneant, seu terreant, seu mutationem portendant. Et quum ex iis regionibus duæ ad Iouem pertineant tertia ad Iouem & Mineruam, quarta ad Vulcanum spectat. Nunc videndum quę sint illæ cœli partes, Mineruæ assignāda est Meridies quia opposita illi Septentrio est prospera, eaque *Mineruæ est meridies.*

Iouis: oriens æque Iouis eſt, nam ab eo eſt principium motus qui ab oriente, cietur hinc terror qui prodeſt quia ſignificat depelli poſſe periculum: at quæ monent certiſſima ſunt in felicitatem futuram quum ſereno cœlo affulſere: imo inter prodigia futuræ cladis annumeratur. Plinius 2. ait in Heremium ſereno die fulmine ictum fuiſſe quod inter prodigia coniurationis Catilinariæ recenſeri ait. Tullius 1. de diuinat.

Aut quum terribili percuſſus fulmine ciuis
Luce ſerenanti vitalia lumina liquit.

Lucanus.

Emicuit cœlo tacitum ſine nubibus vllis
Fulmen.

Fulgur ſereno cœlo fauſtũ fulmen infauſtum.

Hoc numerat inter portenta belli ciuilis. Dio. libro 37. καὶ ἄλλα δὲ αὐτοῖς σημεῖα οὐκ αἴσια συνηνέχθη κεραυνοί τε γὰρ ἐν αἰθρίᾳ πολλοὶ ἔπεσον. Verum loquor de fulgure non de fulmine, nam dictum eſt fulmen niſi cœlo nubilo non fieri, ſed fulgur aut tonitru tantum: itaque fulmen ſereno cœlo quia omnino contra naturam eſt violentiæ ſignum eſt: at fulgur ſecus. patet ex Xenophonte. 7. ἑλληνικῶν ἐξ αἰθρίας, ἀστραπὰς καὶ βροντὰς λέγουσιν αἰσίας αὐτῷ φανῆναι. Hic ait fulgura & tonitrua cœlo ſereno fauſta eſſe Vulcanus autem quum ignis elemento præſit omnes quidem partes occupat ſed diuerſa ratione, nam in tribus prioribus miniſter eſt tantum licet in ſecundis ſit violentior nimirum ab oriente, quamuis proſit ſi in partes cadat ſi in partes cadat quæ poſſint aut debeant expiari: ſed ſi vel in deſertis vel montibus inacceſſis vel in mari appareat, iam ceſſat ratio ſiderum fatalium, ſola ignis natura dominante ſeu ex occaſu venerint fulgura quæ ſola pars cœli reſtabat fulminibus partiendis ſeu ex alia parte & hęc bruta fulmina dicuntur de quibus ſequẽti capite. Sed quid ſi ab occaſu fulmen eruperit in partes quæ procurationem poſtulant: tunc non tam aſpici debet vnde venerit quam quo redierit. Plinius 2. cap. 54. *Nec tam aduentus ſpectatur quam reditus, ſiue ab ictu reſiliat ignis, ſiue opere confecto aut igne conſumpto ſpiritus remeet.* Igitur ignis ab occaſu ſi ad occaſum redierit Vulcani eſt nõ ſideris. Si vero ad vnam trium partium, ex qualitate partis iudicari debet: Ignis naturæ Vulcani eſt & ideo ſi poſſit procurari debet expiari in honorem Vulcani vt Dei manubiarum quartarum. Vnde patet Vulcanum iure naturę dominari omnibus partibus ætheris non iure cœleſtis diuinitatis. Sed quia conſtitit in occaſu quum proiectus eſt ideo ibi Deus intelligitur. Nam ex occaſu decidit in terras. Quod Homerus intellexit quum finxit Iouem è cœlo Vulcanum proieciſſe quum de rebus ad cœleſtium ſtatum pertinẽtibus aduerſus Iouem conquereretur à quo proiectus eſt ab ortu ſolis vſque ad occaſum & per totum diem ſic enim ait iliad. A.

Vulcanus adeſt omnibus partibus cœli ſed occidenti iure diuinitatis ſeu natura in aliis tribus eſt tantũ miniſter.

Ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο
Πᾶν δ' ἦμαρ φερόμην ἅμα δ' ἠελίῳ καταδύντι.

Ideo

Ideo hæ quartæ Manubiæ non recensentur inter veras quia non pertinent ad statum ciuitatis aut familiæ: nam nec, monent, nec terrent nec mutant. His omnino refragatur auctoritas Arnobij qui libro 4. aduersus gentes *Aut quid dextra* (inquit) *meruerunt de immortalibus Diis partes vt sine vllis præsidibus degerent quas esse faustas & prosperas semper cum ominibus ediderunt.* Igitur dextræ non habent Iouem Mineruamque præsidem nec sunt infaustæ sed semper faustæ. verum in parte fausta solus est Iupiter qui non potest dici præses illius partis quum sit princeps totius cœli, igitur quia certus Deus non est huic regioni præfectus vt aliis duabus ideo eam sine præsidibus Diis esse ait. quod autem dextras ait faustas ostendit mutationem huius disciplinæ quum dextræ sub eo essent quæ longe ante ipsum læuæ erant. Pergamus ad aliam partem muneris auguralis, *Vrbemque & Agros* &c. Vrbs est locus cum ædificiis septus & munitus, qui doctissime sic definitur à Tullio apud Nonium: *Quam quum locis manuque sepsissent eiusmodi coniunctionem tectorum oppidum vel vrbem delubris distinctam spatiisque communibus.* Quid vrbis appellatione contineatur iam ostensum est in cap. constructa vt sit locus qui circulo mœnium definitur: aliud est ciuitas quæ incolarum corpus significat vt ibidem Nonius asserit idcirco si ciues vrbe exeant communi consilio vt quondam iussu oraculi Athenienses, ciuitas in vrbe non est aut quum Romani deserta vrbe, Pompeium sequuti sunt ne à Cæsare opprimerentur in ea, vnde illud Tullij, *Non est in parietibus Resp.* Quod Bodinum impulit in Rep. sua vt Modestinum reprehenderet quod scripserit in l. si vsuff. ff. quibus mod. vsuff. amitt. ciuitati legatum vsumfructum extingui si ciuitas esse desinat & quasi morte intercidat quod tum contingit quum aratrum in ea inductum est: tunc enim maximam capitis diminutionem patitur. Iniusta sane est reprehensio nec errauit Iurisconsultus male intellectus. quod enim dicitur non contineri Remp. parietibus, non pertinet ad signum mortis aut captiuitatis sed ad essentiam veræ Reip. cuius anima est imperium summum quo sublato cadauer est nimirum vrbs mortua in cuius facie manent adhuc imagines exspirantis status non tantum loci ædiumque ratione sed, religionis cuius auspicio locus ille constructus est, ideoque aratro inducto in eam partem quæ religione sancita est, ne vestigium quidem Reip. aut ciuitatis manet. Exemplum Carthaginis adducitur quæ victa expugnataq; vitalem effudit spiritum: nam eo iure quo constituta est dissoluitur, nimirum iure gentium quo imperia & dominia introducta sunt l. ex hoc iure ff. de iust. & iur. quæ bello quod eodem iure susceptum est d. l. ex hoc iure, periit: quum & sacra quæ iuris publici partem faciunt l. 1. §. 2. eod. bello pereant l. 36. ff. de religios. Ergo apparet ciuitatem liberam esse desinere si hostile aratrum passa sit, nõ quod ex eo ipso seruitutem patiatur sed ex eo captiua dignoscitur: in bello vis est seruitutis in aratro, indicium. vnde recte Modestinus respondit

Hæc partiũ cœli ratio mutata est.

Quid vrbs & quo differat à ciuitate.

Defensio Modestini.

vsumfructum extingui si ciuitas aratrum passa sit, hoc enim argumento demonstratur deuictam esse, quod de Troia docet Propertius libro 3.

Muris aratro inducto demõstratur, extinctum bello Imperium.

Mœnia quum Graio Neptunia pressit aratro
Victor Palladia ligneus artis equus.

Horatius.

Imprimeretque muris
Hostile aratrum exercitus insolens.

Strabo 17. ostendit Carthaginem omnino deletam fuisse: sed postea instaurata est benignitate Iulij non vt iure pristino censeretur sed iure coloniæ, idem ibidem, & hoc Eustathius confirmat in Dionysium de situ orbis, ergo Carthago, hostis victoria periit & ab hoste in victoriæ monumentum aratrum passa caput Lybiæ esse desiit & sic capite minuta est nec postea vmquã veram Reip. formam habuit nam ciuitates atque etiam coloniæ loco priuatorum habentur l. eum qui ff. de verb sig. ita vt hic adducere non esse in parietibus Remp. nihil ad propositum faciat. Scio ad mortem violentam ciuitatum alia desiderari sed alibi sunt exponenda. Circulus autem vrbis sacer est prius auspicio consecratus à Romulo, ex cuius instituto hoc præceptum emanauit: Liuius. 1. *Vt Dij in quorum tutela ea loca essent auguriis legerent:* Tum auspicato loco aratrum imprimitur (ideo non mirum si religio eadem religione destruitur) quod Romulus ab Hetruscis acceperat. Varro 4. de ling. Lat. *Oppida condebant in Latio Hetrusco ritu multa iunctis bobus tauro & vaccha, interiore aratro circumagebant sulcum: hoc faciebant religionis causa die auspicato vt fossa & muro essent munita: terram quam vndique exscalpserant fossamvocabãt & introrsum factũ murum, postea quod fiebat orbis, vrbs: principio quod erat Pomœrium dictum, eiusque ambitu auspicia vrbana finiuntur.* Locum vrbis igitur Romulus auspicato condidit religionis causa vt ait Varro, vt locus ille humanis calamitatibus minus esset obnoxius, finibus eius in tutela deorum constitutis.

Totius vrbis auguratus: circulus consecratus.

Augusto Augurio postquam inclyta condita Roma est.

Natiuitas morbus & mors ciuitatum.

Et hic est dies vrbis natalititius. habent enim vrbes ortum suum adolescẽtiam, virilem ætatem, senectutem & mortem l. 2. C. Theod. de feriis, Antoninus 4. de vita sua: ægrotant & sanantur: ægrotant communi omnium natura; at sua virtute conualescunt Aristides panath. loquitur sic de Athenis, εἰώθασι μὲν γὰρ τῇ τῶν πάντων φύσει ἰᾶσθαι δὲ τῇ ἑαυτῆς. Ægritudines illæ intestinæ sunt vt tumultus conspirationesque vt est apud Libanium in orat. ad Theodos. magnum. Videamus nunc quid sit vrbem effatam habere; precibus rite conceptis auspicio capto intra Pomœrium locum in tutelam deorum deponere finibus eius augurali sanctitate consecratis. Agri etiam effati haberi debent. Primum notandum est ex Dionysio. 2. Romulum agrum Romanum diuisisse inter ciues vt quisque partem suam iure priuato & iure optimo vt loquitur Tull. de ha-

Effatã vrbem habere.

rusp. resp. possideret sed prius exempta parte vna quæ sacris, altera quæ vsibus publicis inseruiret. Priuatus autem in tres ab eo partes diuisus est à quo tribus appellatæ (inquit Varro 4. de ling. lat.) vnde idem Ager (inquit) Romanus dictus est vnde Roma à Romulo. hic solus in vrbe condenda notus erat regi, sed postea plura agrorum genera introducta sunt non à Romulo sed ab Augurum collegio, quod ibidem sic ille demonstrat. *Vt nostri Augures publicei dixerunt agrorum sunt genera quinque Romanus, Gabinus, peregrinus, hosticus, incertus: Gabinus ab oppido gabiis: peregrinus ager pacatus qui extra Romanum, & Gabinum quod vno modo in heis feruntur auspicia dictus à pergendo id est progrediendo: Eo enim ex agro Romani primum progrediebantur: quocirca Gabinus quoque & peregrinus secundum hos augures auspicia habent singularia: ab reliquo discretus hosticus, dictus ab hostibus: incertus is ager qui de heis quatuor qui sit ignoratur.* Sed ad quid tot agrorum genera essanda sunt? nimirum vt vbique terrarum vbi erit exercitus Romanus, augures publici de cœlo seruare possint, non tantum in agro Romano sed & in aliis non vt eadem vbique sint auspicia, quum non sit idem finis. Neque enim hosticus eo animo essandus est vt locus Diis cōmendetur sed tantum vt possit prȩuideri quid è cœlo impendeat fausti vel infausti in copias Romanas. Hæc auguratio locum sacrum iure Pontificio non facit: quod primum apparet in vrbe quæ profanis ædificijs & locis impletur, tum in agris qui a profanis arantur, sed vt ea quasi commendata sint Dijs, captandis auspicijs idonea & iusta. Vrbanum autem auspiciū Pomœrio determinatur in quo quamuis quædam portio agri sit quæ etiam essanda erat tamen vrbanum est auspicium? Gellius 13. cap. 14. Vrbem autem essari debebant in agro illo intra pomœrium definito, initium sumentes à capite sacræ viæ vsq; ad pomœrium: vnde Varro. *Hinc oritur caput sacra via à strena sacello quæ pertinet in arcem qua sacra quotquot mensibus feruntur in arcem & per quam augures ex arce profecti solent inaugurare.* Itaque vrbem essantur à sacra via incipientes & agri eam partem quæ extra vrbem intra fines pomœrij manet quod totum est vrbanum auspicium. At ex arce auspicabantur augures publici (inquit Festus) aliud est augurare aliud auspicuri, nam inaugurant precibus: auspicantur oculis & animo. Ergo essari solebant in agro pomœrij, auspicari in Capitulio: vt lex vrbani auspicij seruaretur: idque merito: nam ex arce cœlum facilius conspicitur quam ex agro. At supra ex Festo dictum est aupicia captari solita in templo cœli regionibus designato extra vrbem. Ergo non in arce. Verum hic agitur de vrbano auspicio: at cætera alia in templis minoribus aut maioribus extra vrbem captabantur. Eadem autem fuerunt auspicia agri Romani & gabini, gabijs Romano imperio adiectis, & peregrini quia in ijs nullum impedimentū patitur exercitus, quoniā tres illi agri sint pacati: de Romano constat & gabino non esse hostiles, at peregrinus licet Romanus nō sit, sicut nec gabinus, non tamen hosti-

Ager Romanus.

Agrorum genera.

Vrbani auspicij fines.

Aliud augurare, aliud auspicari.

sacerdotes sacrificare, subiicit, ἐνταῦθά τε καὶ ἐν ἄλλοις τόποις πλείοσιν ὡς ὁρίοις αὐθήμερον τὴν χαλδῶν ἀβαρσίαν. Seruati sunt ergo antiqui termini gratia seruandæ religionis quæ ab onitio constituta, origo & fundamentum fuit tantæ magnitudinis: tum etiam vt gloria Romanorũ amplior esset ex eo quod angustis inclusi limitibus totũ orbẽ terrarũ huic agello subiecerint: & in hoc est terminus intellectualis qui causa intellectu comprehensa definitur nõ ex materia nõ ex propagatione iurisdictionis Aristot. 4. Metaphys. cap. 17. τῆς γνώσεως γὰρ τοῦτο πέρας, εἰ δὲ τῆς γνώσεως, καὶ τοῦ πράγματος. nimirum si sit proportio inter terminantem & terminatum vt est inter materiam & hominem agentem in eam: sic inter intellectum & religionem proportio est: nam religio est rerum intellectualiũ non materiæ: quid mirũ ergo si vrbanum auspiciũ vrbis muro non finiretur sed ambitu pomœrij? neque enim materię finibus circumscribitur quod oculo & contemplatione auguris terminandum est: vnde vrbis nomine etiam pomœrium continetur Tullius 13. ad Atticum. *De vrbe augenda quid sit promulgatum non intellexi id sane scire velim.* Quod don pertinet ad priuata aut prosana negotia sed tantum ad auspicia quibus solet prospici & prouideri quid impendeat ciuibus Romæ habitantibus. quum autem ij qui sunt in continentibus, Romæ esse intelligantur non tamen intra muros sint videtur extra Pomœrium vrbanum auspicium produci. Verum quidquid extra Pomœrium est ager est non ratione iurisdictionis sed religionis, & sic intelligitur Seruius quũ ait agrum post Pomœria effatum dici vnde non mutat quod mille passus non debeant à miliario vrbis sed à continentibus ædificiis numerari l. mille. ff. de verb. sig. Nã hoc non pertinet ad terminũ vrbis sed Romæ ergo etiam in Roma quædã agri Romani portio cõtinetur ratione auspiciorũ. Nec obstat l. vt Alfenus ff. eod. vbi Roma vrbs est quæ muro cingitur ibi enim est terminus vrbis secũdum materiã, nõ secundũ intellectum. Nam sequitur Roma etiam est qua continentia ædificia essent quasi dicat eam duplici termino definiri idque intelligi ex quotidiana loquendi cõsuetudine quum dicamus eum Romæ esse qui extra vrbem habitaret: quod non pertinet ad causam termini religiosi sed ad signum qu › probari possit Romæ appellationem etiam vltra muros extendi. hinc autem dictum est ædificia continentia non incipere à muro vrbis: probatur ex Liuio 1. sic loquente. *Pomœrium verbi vim solam intuentes postmœrium interpretantur esse: est autem magis circa mœrium locus quem in condendis vrbibus quondam Hetrusci qua murum ducturi erant certis circa terminis inaugurato consecrabant vt neque interiore parte ædificia continuarentur quæ nunc vulgo etiam coniungunt & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli: hoc spatium quod neque habitari neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quam quod murus post id, pomœrium Romani appellarunt & in vrbis incremento semper quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur.* Et quoniam

Mille passus vnde numerantur.

Ædificia continentia vnde incipiunt.

Quid sit pomœrium.

Nefas intra pomœrium sepelire. Diis cœlestibus auium ductu locus ille consecratus erat, nefas erat licet extra muros intra Pomœrium sepelire, & quia in hoc agitur de religione, quod ait lex. *In vrbe ne sepelito.* Secundum terminum religionis accipitur: quod innuit Liuius I. *Verbera vel intra Pomœrium modo inter pila & spolia hostium vel extra Pomœrium modo intra sepulcra Curiatiorum.* Quod consentit cum lege Deliensium *Lex Deliensiũ.* quæ prohibebat in vrbe sepelire aut cremare, quia Deo cælesti nẽpe Apollini sacra erat. Strabo 20. sequitur de templis vt effata habeantur. *Diuisio templorum.* Templorum alia sunt minora, alia maiora, minora fiunt ab Auguribus quum loca aliqua tabulis aut lineis sepiuntur ne vno amplius ostio pateant. Festus. *Templum* (ait) *est locus ita effatus & ita sceptus vt ex vna parte pateat:* Maiora autem sunt quæ non tantum effata sed etiam consecrata & extructa sunt, primum vt ibi Deus coleretur tum vt maiores Dij consulerentur auspiciis & maxime Iupiter: illorum enim templa erant cæteris altiora: & ad hunc finem Dei potestas conducit quum sit cœlestis & de cœlo tuendum sit: hæc non re aliqua leui aut ad tempus breue septa sunt sed in perpetuum construuntur. de vtroque templo sic Seruius, *Alij templum dicunt non solum quod potest claudi verumetiam quod palis aut hastis sustentatum aut aliqua tali re vt linteis aut loris aut simili re septum est quod & effatum est: amplius vno exitu in eo esse non oportet quum ibi sit cubiturus auspicans.* Quibus verbis intelligi potest vtrumque effatum fuisse. Varro 6. de ling. Lat. *Ex templo id est continuo quod omne templum debet circumseptum, nec plus quam vnum introitum habere.* *Similitudo vtriusque tẽpli.* Ergo nulla videtur inter vtrumque differentia quum vtrumque & septum esse debeat & vnum tantum exitũ habere & vtrumque effandum sit: Varro libro 5. *Hinc effari templa dicuntur ab auguribus, adfatus qui in heis fines sunt hinc fana nominata quod Pontifices in sacrãdo fati sunt finem.* Varro Pontifici tribuit quod ante illius sacerdotij constitutionem regis munus erat Liuius. *Ibique* (in capitolio) *ea quum ad quercum pastoribus sacram deposuisset simul cum dono, designauit templo Iouis fines cognomenque addidit Deo. Iupiter feretri hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero templumque iis regionibus quas modo animo metatus sum dedico.* *Differentia vtriusque templi.* Verum magna est inter vtrumque differentia: ibi sane Varro de vtroque loquitur, quum dicat omne: quæ vox ad omnia templa etiam maiora refertur. sic tam minora augusta esse possunt quam maiora. at in maiori est adoratio non in minori: Sed quia etiam in maiori licet auguri consistere vt de cœlo seruet, ideo vnus tantum debet esse introitus: effatum & septum esse, ne res extrinsecus accidentes ex diuersis partibus conspectæ auguris contemplationem interturbent: Ergo omne templum vno patet exitu effandum est & sepẽidum, minus quidem sepimento leuissimo, maius autem muro: forma autem effandi *Forma effandi vtriusque.* ista concipitur apud Varronem. 6. *Tesca dumecta sunto quã ad ego caste lingua nuncupauero olla veter arbor quisquis est quam me sentio dixisse templum tescumque esto in sinisterum. olla veter arbor, quisquis est,*

quicquid est quod me sentio dixisse templum tescumque esto, in dexterum intra ea conspicione, concretione, cortumione vtique ea rectissime sensi. Recordare quod scriptum est in capite constructa modum dedicandi templi in vrbe Romana ita singularem fuisse vt etiamsi Deo Romano alibi construeretur, ritu tamen Romano non consecraretur. Varro ibid. *Concipitur verbis non iisdem vsquaque, in arce autem sic.* Nam in arce auspicia vrbana habebātur, nunc exponamus hanc verborum conceptionem, tesca igitur dumecta sunto id est termini sint ea loca quæ oculis & animo metatus sum, hactenus enim effata porriguntur: illi autem oculis & animo designati lingua debent significari vt sequitur de arbore vetere in læuam, dextramque concepta & nuncupata quod intelligitur hac voce quaad Nec mutat quod Varro ait ibid. *Hic qui tesca dixit non errauit neque ideo quod sācta, sed quod ibi mysteria fiunt ac tuentur:* Quibus nō intēdit tesca nō esse sancta sed nō errasse eū qui tesca id est aspera & inculta & deserta pro sanctis accepit nam tesca non dicuntur sancta significatione primæua sed quod sancta mysteria in locis desertis castius seruarentur ac tuerētur, alioqui si tescum genuina significatione pro sācto acciperetur quū à tuendo deductū sit, templū quoque quod à tuendo dicitur sanctum esset: quod falsum est: nam curia hostilia vt ille ait templum est & sanctum non est: licet pleræque ædes sacrę templa sint & sancta, non tamen hoc cōuertitur. Neque enim omnes ædes sunt templa ita vt ne vestæ quidem ædes licet sacra & sancta sit templum sit Gellius ex Varrone 14. cap. 7. nec obstat quod nullum sit fanum nisi prius in loco eius seruatum sit de cœlo. Nam hoc fit ad augurationem illius fani non ad futura auspicia nisi templum sit. in templo vestæ de cælo seruari non potuit quia in loco alto situm non erat. Ad hæc Seruius in 7. Virgilij *Senatus nisi in loco augusto haberi non poterat vnde templum vestæ non fuit augurio consecratum ne illuc conueniret Senatus vbi erant virgines. Nam hac fuit regia Numæ Pompilij: ad atrium autem vestæ conueniebatur quod à templis remotum fuerat.* Ex quibus sentit templum non esse nisi ædem sacram: in quo fallitur: & præterea in eo quod ait Senatum ibi non conuenisse propter virgines. Igitur licet nulla sit ædes sacra nisi præhabito auspicio designata sit non ideo templum erit & è conuerso licet nullum sit templum quin auguris manu, lingua, corde sit designatum, non tamen ideo sacrum aut sanctum est. Nec obstat Gellius ibid. in hęc verba Varronis: *Propterea & in curia hostilia & in Pompeia & post in Iulia quum profana ea loca fuissent templa esse per augures constituta vt in iis Senatusconsulta more maiorum iusta fieri possent.* Vnde probatur ea loca quum templa fuissent facta amplius profana non fuisse ergo sacra aut sancta. verum augurale ius est separatim à Pontificio sub quo sacrum & religiosum est, licet habita ratione iuris augurum qui etiam sunt sacerdotes sacrum dici possit ideo quasi medium aliquod neque profanum est neque sacrum deorum voluntate designatum ad id quod & lingua auguris nun-

Explicatio huius formæ.

Quid proprie tescum.

Omnes ædes sacra non sunt tēpla licet præhabito auspicio designata sit.

Error Seruij. Nō omne templū sacrum & sanctum est.

Distinguitur ius augurale à Pontificio.

cupatum & mente conceptum est. imo quum omnia templa effari deberent & in forma effandi tesca dicerentur id est sancta, sequitur omnia templa sancta esse. Verum tesca sunt iure augurali: sed accipitur tescum aut pro termino augurij, aut pro loco alicui Deo specialiter consecrato vtroque casu dicitur à tuendo sed priore non significat sanctum iure Pontificio, sed augurali tantum: posteriore vtroque iure sanctum est. Festus. *Tesca Verrius ait loca augurio designata quo sit termino finis in terra augurij: Opilius Aurelius loca consecrata ad augurandum scripsit sed sancta loco vndique septa docent Pontificij libri in quibus scriptum est templum sedemque Tescumque siue Deo siue dea dedicauerit vbi eos accipiant volentes propitiosque.* Ergo in hac conceptione duplici sensu accipitur ex mente & lingua auguris si locum illum tantum ad augurandum nuncupet tuncque iure Pontificio sanctum non est, aut ad consecrandum specialiter alicui numini quo casu sanctum est postquam Pontifex consecrauit: & recte in hac significatione in libris Pontificiis inuenitur: sic assignata differentia inter templum & tescum sic ait Varro. *Quare à tuendo & templa & tesca dicta cum discrimine eo quod dixi.* ac tescum sanctum esse probat his versibus ex Philocteta Actij.

Tescum duobus modis accipitur

Sanctum duobus modis.

Qui Lemni aspera
Tesca tuere & celsa Cabirum
Delubra tenes mysteriaque
Pristina castis concepta sacris.

Igitur Tescum primo dumetis aut vetustis arboribus iisque incultis & in loco deserto sitis comprehenditur, in quibus saxorum asperitas & vmbræ arborum quandam loco Maiestatem afferunt ideoque vetustior arbor in vtramque partem terram augurij terminat; Secundo accipitur pro termino templi auguralis: postremo significat sanctum, quod autem prius sinistram terminat, posterius dextram pendet ex pręcedentibus vbi sinistra sunt fausta. hę partes sic à Varrone describuntur. *Templi partes quatuor sinistra ab Oriente, dextra ab occasu, antica ad meridiem, postica ad Septentrionem.* Et recte sinistra tribuuntur orienti tanquam lucis & boni principio ita vt auspicia ab ea parte fausta sint. Horatius 3. Carm. oda 27.

Templi partes, quot.

Oriens faustus.

Oscinem coruum prece suscitabo
Solis ab ortu.

Sed hęc non consonant his quę supra retulimus sinistra esse ad Septentrionem non ad Orientem. Verum supra descriptę sunt partes cœli, hic partes templi auguralis. cœlum templum est quidem sed natura vt non tantum tueri & aspici possit, sed etiam vt aliis rebus causam prębeat qua tueri possint. templum autem ab auspiciis nõ natura sed augurum disciplina determinatur: ideoque partium qualitates non ex natura sed ex arte auguris constituuntur. In templo augurali meridiem versus aspicit augur vt habeat orientem à lęua, à dextra occasum: vt plane supra ostensum est. An ideo minus septemtrio erit sinistra pars cœli quod oriens sit sinistra templi?

Cœli & templi partium differentia.

Quæ partes cœli adoranti, quæ de cœlo seruanti.

pli? Sane precanti semper erit à sinistra Septemtrio quia adorantes orientem spectamus: at seruanti de cœlo sinistræ sunt ab Oriente vtrumque in templo necessarium est seu maiori seu minori quia preces ad vtrumque desiderantur: & hę statim post fines effatos concipiuntur si sit auspicium vrbanum in Pomœrio postquam in arce fines effati sunt; & proprie dicuntur effata vt cap. proxime pręcedenti ex Varrone & Seruio probatum est. Atqui si ideo in meridiem augur spectare debetquod à sinistra sit oriens, videtur ideo Orientem esse felicem quod sinister est, quæ ratio ineptissima est. Nam si ad Septemtrionem spectes, an ideo oriens erit infelicis auspicij quod dexter erit? vel si Occidentem versus an ideo meridies erit fausta quod sinistra est? Minime. nam si sinistrum aspicias respectu hominis se ad varia mouentis nihil est vt iam dictum est sed si huius artis documenta consulerentur, ratæ sunt regiones & cœli & templi. Sed quoniã augurale templum maxime captandis auguriis est instructum ideo, in eo sinistra Orienti tribuitur: at templa maiora & ædes sacræ nisi loci natura impediat vt est apud Vitruuium 5. cap. libri 4. posticam partem habent Orientem versus anticam ad Occidentem, ita vt adorantibus à fronte respondeat Oriens. Nam in medio templi altare & simulacrum constitui debet vt vota suscipientes contueantur ædem & Orientem cœli, ipsaque simulacra videantur exorientia contueri supplicantes & sacrificantes quod aras omnes necesse esse videatur ad Occidentem spectare (inquit ille) ergo in vtroque templo supplicanti semper est sinistrum Septentrionis latus. hic grauior difficultas emergit. nam si in maioribus templis licet auspicia habere quomodo fieri potest vt vno tantum pateant ostio quod ad Occidentem respectu egredientium vergere debet vt ingredientibus Oriens pateat, quum à meridie seruari de cœlo debeat. Verum in maioribus templis vndequaque tueri potest quia in medio subdiualia erant. Neq; enim augur ab ostio contemplatur cœlum sed à medio templi tam minoris quam maioris: sed in maiori ostium inter auspicandum clauditur vt nihil impediat contemplationem, & sic Seruij sententia declaratur qui generaliter definiendo templum ait non tantum illud esse quod claudi potest &c. quasi dicat non tantum maius templum hoc nomine nuncupari sed & alterum quod vnum tantum habet ostium quod claudi non potest quum lege augurali semper apertum sit. quod si ita est cur in minore templo patet ostium quum maius occludatur? nimirum quia in illo non est adorandum quum non sit sacrum iure Pontificio: idcirco nulla est timoris occasio ne quis supplicaturus introeat; quæ ratio cessat in maiore templo. quod autem Seruius ait maius claudi posse, non innuit minus non esse claudendum sed maius; licet adorantibus apertum sit, claudi tamen posse si contingat ibi auspicandum esse, ex quo patet ostium minoris non esse claudendum, at in maiore secus si auspicandum sit. Neque vero templum tectum erat & sic necesse

Sinistra templi auguralis in Oriẽte tẽpli maioris secus, cur.

Olim maiora tẽpla subdiualia erant.

non erat ab ostio tueri: nam licet vndique locus ille septus esset, tamen erat apertus cœlo: ideo in formula emendaui quum ante scriptum esset, *Templum tectumque esto, Tescum*. Et hoc etiam tempore Romuli sub cuius regno hæc instituta vigebant tēpla maiora erāt sub Dio, licet postea in gratiam adorantium tecta fuerint, paulatim exolescente augurum disciplina & auctoritate. Sub Augusto tamen adhuc mansit quoddam vestigium illius antiquitatis: Vitruuius lib.1.cap.2. *Statione perficitur decor quū Ioui, fulgur, & cœlo, & soli, & Lunæ ædificia sub Diuo hyetraque constituuntur. horum enim deorum & species & effectus in aperto mundo atque lucenti præsentes videmus.* Iupiter quidem & Sol sunt auguriorum præsides, ex fulgure etiam sumuntur auspicia: Sed ex Luna non nisi à media nocte vsque ad auroræ crepusculum, tunc enim Sol incipit dominari. Sed notandum est Vitruuium hanc ædificandi rationem non ad auspicia sed ad naturam deorum cœlestium referre. iam enim gloria illius artis defloruerat ita vt templa orationis ergo non auspicij constituerentur: nam ad orandum Deum locus eo gratior illi est quo eius naturæ conueniētior. igitur maius templum olim apertum erat in parte superiori: at minus nunquam tectum fuit. hęc autem effata perficiuntur conspicione, concretione, cortumione. Varro conspicionem interpretatur contemplationem qua augures oculorum conspectum finiunt aitque esse in hoc sensu verbum augurale. hæc quoad oculorum sensum attinet: at cortumionem apud eumdem non ab oculis sed à corde esse veteres credidere vt in Thuscul. sentit Tullius hinc concors discors vecors socors: Varro à cordis visu videt enim animus per se id est cognoscit: at oculus videt sed non cognoscit nec iudicat: Sed transmittit visa ad animum iudicem futurum vnde quum prior sit actio sensus, actione intellellectus recte conspicionem prętulit cortumioni: concretio media est: est enim plus cernere quam spicere; quia significat videre cum consilio inde cretiones hereditatum, minus tamen quam corde seu intellectu tueri. Augur autem quum de cœlo seruat capite velato tuetur vt auctor est Liuius 4. Sicut & Pontifex quum aliquid consecrat aut ædem dedicat vt Tullius pro domo sua testatur. Consecratio ædis non vniusmodi est nam primo locus in quo futura est essandus est; deinde ædificium consecratur; postea dedicatur. in consecratione & dedicatione nullæ sunt auguris partes sed Pontificis. Seruius in hunc versum Virg. 3. Georg.

Augur in augurando capite velato est.

Aedes sacra essanda, consecranda, dedicanda.

In medio mihi Cæsar erit templumque tenebit.

Sic ait, *Id est ipsi templum dabo & verbo vsus est Pontificiali, nam qui templum dicabat postem tenens dare se dicebat numini quod ab alio necesse fuerat iam teneri & ab humano iure discedere: quum autem ait in medio, eius templum fore significat. Nam semper ei sacratus numini locus est cuius simulacrum in medio collocatur, alia ad ornatum tantum pertinent.* Ad hanc dedicationem, collegij Pontificum necessaria erat auctoritas, deinde Pontificis præsentia qui postem teneret vt

Forma dedicandi.

res quæ ante humani iuris fuerat in ius diuinum euinceretur ab eo qui diuini iuris esset custos & antistes. Tullius coram Pontificibus sic pro domo sua loquitur ad Clodium, *Hanc tu dedicationem appellas ad quam non collegium, non honoribus populi Rom. ornatum Pontificem, non denique adolescentem quemquam* &c. tum paulo post. *M. Drusus ille clarissimus vir tribunus pl. Pontifex fuit: Ergo si is Q. Capionis inimici sui postẽ ædiũ tenuisset si pauca verba dixisset ædes Capionis essent dedicatæ.* Imo non Pontifex postem tenet sed Consul Liuius. 2. *Postem iam tenenti Consuli fœdum inter precationem Deûm nuntium incutiunt.* tum paulo post, *tenens postem precationem peragit & dedicat templum.* Verum in religione & bello antiquus Consul partes regis fungebatur; à rege autem templum votum erat ideoque huic obligationi successerat qui regi. tamen in illa dedicatione Pontificem præsentem fuisse non dubito. At quid differt consecratio à dedicatione? consecratio præcedit, dedicationem: illâ deorum dominio aliquid mancipatur certis sacrificiis Plinius 22. cap. 6. hęc autem fit non sacrificiis sed precibus certa verborum veterum formula conceptis: vnde aliquando dedicare pro dicere sumitur apud Nonium: hanc differẽtiam notat Cornelius Fronto in hęc verba, *Dedicatur Deo: consecratur quasi sanctum constituitur hoc est dedicatur Deo quod illi debetur, consecratur quod profanum sit:* Dixi supra in sacrificiis Rom. tibicinem adhibitum fuisse quod non soli Phryges sed etiã Græci obseruauere vt docet interpres Aristophanis in auibus. Tullius ait in consecratione adfuisse tibicinem pro domo sua. *Atqui C. Atinius patrum memoria bona Q. Metelli qui eum ex Senatu Censor reiecerat aui tui Q. Metelli & tui P. Seruili & proaui tui P. Scipio consecrauit foculo posito in rostris adhibitoque tibicine:* Denique non possunt dedicari nisi corpora: quia aut postis templi aut ara, aut simulacrum tenendum est vt quasi iure occupationis transeat in aliud dominium, est enim hic titulus à natura antiquissimus ad comparandum dominium l. 1. 2. & 3. ff. de acquir. rer. dom. Tullius 1. de offic. his verbis, *Vt qui quondam in vacua venerunt* &c. at possunt consecrari omnia bona vt patet ex Tullio pro domo sua, Festo, & legibus antiquis vbi bona sacra fiunt in quibus etiam iura continentur. hęc vbi quod erat humani iuris in diuinum transcribitur. quod si diuinum ius immutandum sit vt quod vnius Dei est, alteri tribuatur, iam sane templa illa effata sunt, iam consecrata iam dedicata. Verum Dei nomen exprimendum est eoque animo debet hoc perfici vt certo Deo addicatur: quod quũ prius à posteriore discrepet, alia consecratio statuenda est & ideo necessaria est exauguratio qua tollatur prior auguratio vt ex integro locus auguretur, quod fieri non potest nisi deorum voluntas exploretur auspiciis: quidque eodem modo dissoluitur quo colligatum est, verborum conceptio verbis l. 14. ff. de accepti. l. pactum, pacto l. stichum. §. naturalis ff. de solut. testamentum testamento §. posteriore instit. quibus mod. test. infir.

Differentia cõsecrationis & dedicationis.

Exauguratio.

Euocatio Dei error vlpiani. At quę iure Pōtificio facta est non potuit tolli exauguratione: quomodo ergo? euocatione Dei cui locus est consecratus: sic enim eius religione liberatur l. sacra §. illud ff. de rer. diuis. quod male Vlpianus intellexit de loco profano in quo sacra sunt reposita. Nam euocatio non fit ad alium finem quam vt Dij ad aliquem locum sibi consecratum aduocati, euocentur inde & tota religio loci, arx, templi, vel simulacri Deo decedente dissoluatur: patet ex formula euocationis apud Macrob. 3. Sat. cap. 9. in his verbis. *Vt vos, populum ciuitatemque deseratis, loca, templa, sacra, vrbemque eorum relinquatis, absque his abeatis.* Vnde liquet euocato Deo, locum amplius nihil diuini iuris habere, & proinde sacrum non esse. Exauguratio est iuris auguralis: euocatio Pontificij: vtrumque Liuius complexus est quum sic loquitur de constitutione templi Iouis Capitolini in hæc verba: *Et vt libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis templique eius quod inædificaretur, exaugurare fana, sacellaque statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ, vota, consecrata, Inaugurataque postea fuerant inter principia condendi huius operis mouisse numen ad indicandum tanti imperij molem traditur deos. Nam quum omnium Exaugurationes admitterent aues, in termini fano non addixere.* Tum de euocatione sic innuit: *Idque omen auguriumque ita acceptum est, non motam termini sedem vnumque eum deorum non euocatum sacratis sibi finibus firma stabiliaque cuncta portendere.* Satis de effatis nunc de liberatis agendum non enim possunt rite effata hæc haberi nisi liberata sint: Festus

Liberata tēpla. *Liberata* (inquit) *ponebant pro effata id est elocuta:* Et hoc non prima significatione sed ex consequentia quia posterius effanda sunt quam liberanda; & vtrumque vnum finem respicit nimirum auspicandi. enim si ædificiū aliquod intercedens liberū quoquo versū tolleret aut impediret à tēplo aspectū illud augures demoliri iubebant, adeo vt ne sacris quidē ædibus parcerēt, Festus. *C. Marius* (inquit) *adē honoris & virtutis summissiorē aliis fecit ne si forte officeret auspiciis publicis augures eam demoliri cogerent.* Liberāda est vrbs gratia vrbani hospitij, liberādi agri gratia rustici, ad quid templa liberanda? nonne vrbe liberata videntur quoque liberari: Nam vrbanum auspicium erat ab arce in qua liberrimus est prospectus ex templis ibi constructis. Verum liberantur templa non tantum quæ in vrbe sunt sed & cætera quæ sunt in agro Romano. Atqui si fas est

Ius augurale nō est potentius Pontificio. auguribus cogere vt destruantur fana iure Pontificio sacrata & dedicata ius Augurale potentius erit Pontificio cum hoc ab illo euertatur. Verum iam ostendi æde sacra diruta solum remanere sacrum, nec obstat quod parietes qui etiam sacri sunt excinduntur. Nam hoc casu non tam ius Pontificium tollitur quam augurale conseruatur, quod alioqui nullum esset nisi liber vndique daretur aspectus at nihilominus in solo manet Pontificium: cui enim conceditur imperium vel iurisdictio vel aliud munus ea quoque tacite concessa intelliguntur sine quibus res concessa inutilis foret l. 2. ff. de iurisd. ex supradictis apparet effari vrbem esse vrbis fines primum de-

terminare tum precibus & augurio consecrare non ipsam vrbem effari agros, agrorum fines augurali prouidentia tueri, effari templa non tantùm fines templorum sed & loca ipsa certis finibus designata vel ad auspicandum vel ad consecrandum etiam alicui Deo sanctificare vt adoretur, ita tamē vt si ad auspicandum tantum destinata sint, iure Pontificio sacra non sunt nisi solemnibus sacrificiis colantur vt fines vrbis in pomœrio & fines agri: cætera templa minora postquam de cœlo seruatum est intra illud tempus quo & lingua effata sunt & animo auguris consistunt iure augurali sancta sunt, bis in eodem tabernaculo si extra pomœrium sit auspicari nefas est si in eo nulla auis signum dedit: secus in maioribus templis quia in perpetuum consecrata sunt: nam priore causa videtur locus Diis inuisus qui signa suæ voluntatis ibi per aues immittere noluerint: at posteriore, iam aues præuisæ antequam templum iure Pontificio consecraretur certum numinis testimonium præstitere: Atqui nonne iam fines vrbis videlicet pomœrium iure augurali sacrum est? nonne agri fines in sexto lapide sacri sunt, iam à tempore Numæ? Verum effanda illa non vt res magis consecrarentur sed vt haberentur auspicia in quibus hæc formula hę preces semper erant necessariæ tum vt consecrarentur si pomœrium vrbis augendum esset, aut agri fines qui vere fines religiosi non erant sed pro finibus habebantur: tunc Augurale & Pontificium ius eodem loco & tempore concurrebant, separatis tamen muneribus: Nam Augures effabantur & suo iure consecrabant, at Pontifices victimas immolabant quotannis, sequitur in hoc capite. *Quæque augur iniusta, &c.* Iniustum est quod violata vel omissa iuris ciuilis solemnitate factum est vt testamentum iniustum est in quo pater filium qui in eius potestate erat sub cōditione casuali heredē instituit hoc enim prohibet ius ciuile l. suus ff. de hered. inst. nisi eū specialiter in defectū illius cōditionis exheredauerit l. 4. C. de inst. & subst; aut si eū prętериit l. 3. §. ex his ff. de iniusto rupt. at quid cōmune habet Auguris officiū cū iure ciuili? Ius Augurale pars est iuris ciuilis nō priuanati sed publici. Nā quū augures sint sacerdotes & pars iuris publici in sacerdotibus cōsistat necesse est iuris publici portionē esse in auguribus: igitur id iniustum est quod contra decretum augurum aut contra legem factum est vt si comitiorum rogator iustus non fuerit vt est apud Tullium 1. de diuinat: neque enim licet cuilibet cum populo agere idem est & si cui liceat & ab eo maior magistratus comitiatum auocauerit; iniustus quoque erit rogator Gellius 13. cap. 14. nefasta autem sunt quæ die nefasto acta sunt quum die comitiali aut fasto agenda essent: ea quoniam ad religionem pertinent, decreto collegij subiiciuntur. Est autem dies nefastus non ater aut religiosus vt male vulgus loquitur sed quo nefas est Prætori fari tria hæc verba Do, Dico, Addico; Gellius 5. cap. 17. Fasti sunt iis contrarij & comitiales. Varro 5. de ling. Lat. hi ergo sunt Fasti quibus licet ea verba fari: quod si prætor iis vsus sit nefasto die;

Bis in eodē tabernaculo nefas auspicari, cur.

Concursus auguralis & Pontificij iuris.

Iniustum quid.

Ius augurale pars iuris ciuilis publici.

Nefastū quid.

piaculum facit: Ouidius 1. Fastorum.

Ille nefastus erit per quem tria verba silentur
Fastus erit per quem lege licebit agi.

Dies intercisi. Nefasti hac litera N. notabantur hique omni ex parte nefasti sunt auctore Festo: at qui partim tantum nefasti erant his literis designabantur N. P. id est nefasti partim, intercisi per quos mane & vespere est nefas fari. medio tempore inter hostiam Cæsam & exta porrecta fas, idem eodem: ad hoc Ouidius eodem libro.

Nec toto perstare die sua iura putaris
Qui iam Fastus erit mane nefastus erat.

In hoc tamen non videtur conuenire Varroni qui vult tempus illud inter cæsam hostiam & exta porrecta fastum esse: at Ouidius contra vult tantum post exta porrecta.

Nam simul exta Deo data sunt, licet omnia fari
Verbaque honoratus libera prætor habet.

Verum hoc dubium ex Festi auctoritate soluitur qui vult eos dies qui omni ex parte nefasti non sunt in priore parte admisisse seruorum liberationes, votorum solutiones: manumissiones enim apud Prætorem celebrabantur. Persius.

Vindicta postquam meus à prætore recessi.

Quæ fas erat fieri inter cæsam hostiam & exta porrecta. Idem in emancipationibus quæ per intercedentes manumissiones celebrabantur. Vlpianus fragm. 10. §. 4. §. præterea instit. quid mod. ius patr. potest soluitur ideoque necessaria erat magistratus auctoritas penes quem erat legis actio l. magistratus ff. de adopt. hæc inter cæsam hostiam & exta porrecta facilime possunt expediri quia *Tēpus quo cædebatur hostia & exta porrigebantur.* sunt voluntariæ iurisdictionis l. 2. D. de offic. Procons. ideo non mirum si Paulns 2. sent. tit. 25. scripsit emancipationem die feriali fieri posse non actus contentiosæ iurisdictionis quod etiam placuit Christianis imperatoribus l. 2. l. 7. & l. sequente C. de feriis. Sed quænam erant illa tempora media? cædebatur hostia, & preces fundebantur à ieiunis, sub ortum lucis; porrigebantur exta sub occasum, medium tempus iis quæ diximus impendi poterat: tempus reliquum antequam omnino sol occidisset contentiosæ iurisdictioni dabatur; aliud est enim sub occasum quo exta porrigebātur, aliud *Duo tempora Dei orandi.* post occasum: & sic Deum mane & vespere adorabant. Nam apud antiquos duo hęc tempora Deo colendo potissimum consecrata erant. Plato 10. de legibus. ἀνατέλλοντός τε ἡλίου καὶ Σελήνης καὶ πρὸς δυσμὰς ἰόντων προσκυλίσεις ἅμα καὶ προσκυνήσεις, ἀκούοντές τε καὶ ὁρῶντες ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων πάντων ἐν συμφοραῖς παντοίαις ἐχομένων καὶ εὐπραγίαις. Quod de Diis cœlestibus est accipiendum vt auctor est Eustathius in odysseam Γ. Meridies vero tempus erat Diis Manibus sacrum quo iis libationes offerebantur, idem in iliad Θ ἱερὸν ἦμαρ λέγει τὸ περὶ μεσημβρίας ἐν ᾧ ἔθυον ὡς τὰ πολλά: τὸ γὰρ μεσημβρινὸν τοῖς καταχθονίοις ἀπένεμον εἰς χοάς. Quod postea in iliad Λ ex Porphyrij auctoritate confirmat. Seruius in 6. Æneid ait hos dies in iure fissos appella-

ri qui non toti religiosi erant quia non semper oracula dabantur nec vaticinia sed certis diebu,scertis horis:hic religiosus non significat atrum sed sanctum vt accipi posse ait Festus qui vero specialiter religiosi erant inter quos erant atri iis nisi quod necesse est nefas sit facere aut si id faciat contra deorum voluntatem facere videatur Festus. Atri autem sunt postridie Kalendas, nonas, idus, quibus obseruatum est infeliciter rem cessisse populo Rom. ita vt numerentur 36. atri: quum enim tres in singulis mensibus sint religiosi & menses sint 12. ter. 12. faciunt 36. quibus addit Festus Alliensem & eos quibus mundus patet: male legunt Alliensem qui in his 36. continetur tunc enim postridie idus pugnatum est aduersum Gallos: debuit emendari Cannensis ex Gellio 5. cap. 17. is enim dies non est in eodem ordine quo alij quum sit quartus ante nonas sextiles. Varro 5. de ling. Lat. non adducit eam atrorum rationem, sed quod per eos dies noui inciperent: verum Kalendis, nonis, & Idibus, sacrificia peragebātur: at diebus sequētibus dies noui ad res agendas incipiebant qui quū cęteris exinde pręstent initium, ab iis negotiorum publicorum successus argumentum felicitatis aut infelicitatis accipiunt: vniuscuiusque enim natura pēdet ex ā suo principio: igitur quum dies illi noui rebus agendis destinati obseruati essent infelices tamquam atramento notati sunt vt tamquam scopuli infames & naufragosi vitarentur, ideo non male dicuntur atri qui noui incipiunt: adde quod ita noui sint vt nouent principia parium numerorum: nam per Kalendas, nonas, & idus vnitas ostenditur & principium omnium numerorum quod sequitur binarius qui potestatibus inferorum sacer est vt ostensum est in cap. feriis: vnitas cœlestibus Diis & imparitas: ideo dies qui sequuntur proxime kalendas, nonas, idus quum nouent initia parium numerorum & ipsi sint pares felices esse non possunt, quia infelicibus Diis conueniunt: ideo Græci nouilunio superis rem sacram faciebant, sed sequentem Diem Manibus colendis tribuebant vt refert Plutar. quęst. Rom. quæstione 25. Patet igitur quid sit dies nefastus & proinde quid nefastum, nimirum quod contra diei religionem pronunciatum est. Sed videtur atrum seu religiosum cum nefasto confundi apud Festum ibidem ex Galli Ælij sententia, ait enim diem esse religiosum vel atrum si quis apud Pretorem lege egerit. Verum generaliter accepta voce religiosi vt Gallus eam accepit pro quacumque re quæ fit contra voluntatem deorum, hoc quoque quod erit nefastum erit religiosum, non atrum, hoc enim ex insigni clade notatur. Dirum autem deorum ira immissum est. At quis iram deorum nondum efferuescentem agnouit? is solus quem Iupiter suum esse interpretem voluit Augur nēpe. Ergo quid sit dirum potest iudicare. Exemplum sumendum à Crasso de quo sic Tullius 4. de diuinat. *M. Crasso quid acciderit videamus dirarum obnuntiatione neglecta* &c. hic diræ sunt imprecationes ad detestationem aduocatis dæmonibus maleficis vt res &

Dies atri seu religiosi.

Emendatur Festus.

Cur dies postridie Kalēdas, nonas, idus, atri sunt.

Dirum quid.

reus infelicem sortiatur exitum. in Diris id est furiis est principium infelicitatis, quod Virgilius intellexit 6. Æneid.

Ferreique Eumenidum thalami.

Cur tres sunt species furiarũ. Quum eas in orci vestibulo collocat: diræ sunt & furiæ & Eumenides: Diræ in cœlo quibus & auium nomen tribuitur vt ait Seruius in 3. Æneid. ideo magis augurum præceptis accommodantur: furiæ in terris. nam ex ira deorum, furor, mortalium animos inuadit: in inferis Eumenides vt idem ait in 4. Æneid. in vocibus & Diræ vltrices: idque recte. Nam primus sceleris effectus est ira Dei quæ primum signis arguitur: secundus est conscientia quæ sibi ipsi est acerbissimus vindex: tertius est iudicium Dei: tardus est ad pœnam Deus nosque ante certis indiciis futuras strages & calamitates edocet, quod Virgilius 12. Æneid. his versibus doctissimis ostendit.

Ducuntur geminæ pestes cognomine Diræ
Quas & Tartaream nox intempesta Megæram
Vno eodemque tulit partu paribusque reuinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas
Hæ Iouis ad solium, seuique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris
Siquando lethum horrificum, morbosque Deum rex
Molitur, meritas aut bello territat vrbes
Harum vnam celerem demittit ab æthere summo
Iuppiter, inque omen Iuturnæ occurrere iussit
Illa volat celerique ad terram turbine fertur.

Vitiosum quid. Ex quibus ostendit per Diras quæ & ex cœlo & à Ioue mittuntur omnium malorum genera non tantum singulis hominibus sed & vniuersitatibus præmonstrari. Vitiosum autem non vno modo intelligitur: quia in auspiciis plura vitia committi possunt: Festus hoc (inquit) est proprie silentium omnis vitij in auspiciis vacuitas. Recte cum Diris vitiosa iunguntur quia ex vitiis religionum deorum iræ grauius commouentur. Cur ergo dirum non præposuit vitioso quum ex illius causa sit? videlicet quod non omne vitium iram excitet vt in emancipationibus &c. sic multa possunt esse vitiosa quę dira non sunt. Ira hæc aut prætextum sceleris habet aut violatæ vel omissæ religionis: at hæc non pertinent ad ea vitia quę nihil ad ius publicum aut sacrum attinent. Tullius 1. de diuinat. *Nam vt nunc extis (quamquam & id ipsum aliquanto minus quam olim) sic tum auibus magna res impertiri solebant: itaque sinistra dum non exquirimus in dira & in vitiosa incurrimus vt P. Claudius Appij cæci filius eiusque collega L. Iunius classes magnas perdiderunt, quum vitio nauigassent.* Igitur quod cōtra religionē admissum est & vitiosum est & dirum esse potest: vitiosum ex lege; dirum ex signo vel tragicoe euētu demonstratur: ac in priuatis profanisue vitiosum est non dirum. Nefastum tamen esse potest. Vt si die nefasto actus legis inter priuatos auctore magistratu celebretur. Vnde Festus ait ex Galli sententia die nefasto

fasto apud Prętorem lege agere fieri contra voluntatem deorum, quod tamen Varro vitiosum esse ait. Vitium virtuti oppositum versatur in duobus extremis excessu & defectu, virtus inter ea medium est. Horatius in epist.

Virtus est medium vitiorum & vtrimque reductum.

In defectu exemplum extat apud Valerium Max. 1. cap. 6. de C. Flaminio qui inauspicato Consul creatus dirum ex euentu sibi & Reip. consciuit exitium sed si contra auspicia quid sacri aut publici actum est, in excessu est: exuperat enim terminos intra quos consistere debuit, idque non omittendo sed committendo vt supra de Claudio dictum est quem Valerius ait contra auspicia pullorum nauale prælium commisisse, & Tullius vitio nauigasse: priore casu inauspicato res gesta est, posteriore, auspicia quidem sunt habita sed violata: vt si aduersa aui aliquid factum sit & vnus augur obnuntiauerit vitium est. Tullius Philipp. 5. *Quod quum collega tulit quem ipse fecit sua nuntiatione vitiosum nihilne ad auspicia bonus augur arbitratus est pertinere.* Ideo vitio lata lex dicitur quæ contra auspicia constituta est quum semper de cœlo augur seruauerit & silentio non surrexit aut alteram auem dixerit. Tullius de harusp. resp. *tum leges Iulias contra auspicia latas* &c. Deinde paulo post, *producebat fortissimum virum M. Bibulum, quærebat ex eo C. Cæsare leges ferente de cœlo semperne seruasset, semper se ille seruasse dicebat, augures interrogabat quæ ita lata essent, recte ne lata essent: illi vitio lata esse dicebant.* Hæc omnia tanta inter se specie vinciuntur vt si latius accipiantur eamdem vim habeant sed in sacris libris ita distinguntur vt iniustum sit contra augurum decretum, augurisue obnuntiationem aut contra ius publicum: Nefastum contra religionem diei. Dirum contra Deorum numen vnde eorum ira signis appareat & effectibus. vitiosum contra auspicia, committendo aut omittendo aut contra disciplinam augurum vt mox patebit ab exemplo Tiberij Gracchi: cætera possunt inter se quodammodo esse communia. Sequitur vt ea, *Irrita infectaque sint quæ ita Augur defixerit.* Defigendi verbum dirum est & proprium magicis carminibus quibus homines quasi noxæ deduntur & defiguntur vt quicquid imprecatum sit sustineant, non secus ac scopus ad hoc defixus vt omnes sagittas excipiat Ouidius. *Defigere quid.*

Sagaque Phœnicea defixit nomina cerâ.

Seneca de beneficiis, *Execraris enim illum & caput sanctum dira imprecatione defigis.* Seneca in Hercule Oetæo.

Tum verba moriens addit
Hoc inquit maga
Dixere amorem posse defigi malo.

Papinius libro 10. Theb.

Nimborum fulua creatrix
Sidonio te Juno duces nutissime diuum
Somne iubet populumque trucem defigere Cadmi.

Irritum quid. Irritum est quod ab initio consistens ex postfacto defecit aut ope magistratus vt quod cum minore 25. annis gestū est si in eo lęsus sit l. non omnia ff. de minorib. (quod si ipso iure non valeret, frustra restitutio peteretur qua gestum irritum fieret l. in causæ 2. ff. eod.) aut ipso iure vt testamentum quod capitis deminutione postea testatori contingente cadit in irritum l. si quis §. iniustum ff. de iniusto rupt. itaque quod hic ait irrita esse quæ augur defixerit &c. valuisse ab initio dicendum est sed postea infirmari non ipso iure sed postquam id augures ad Senatum retulerint vt ex Saenatusconsulto irrita fiant: Valerius de Tiberio Graccho vt supra scriptum est ait augures retuluisse ad Senatum & Senatus iussu se Consules abdicauisse: quod ex Tullio probatum est ex 2. de nat. Deo. idem 1. de diuinat. vbi etiam ait imprudentem Gracchum vitio tabernaculum cepisse, hoc autem vitium tabernaculi capti sic accipiendū est vt de cœlo seruetur in tēplo vrbis aut extra vrbē in pomœrio quod Festus in voce remisso ostēdit: ergo extra pomœrium non licet vrbanū captare auspicium: Sed hic notandum est Tib. Gracchū & augurem & consulem fuisse alioqui non potuisset habere comitia ad consules designandos quod & supra ex Tullio potest colligi & ex Putarcho in vita Marcelli ostenditur vbi vult etiam extra vbem in tabernaculo vel domo conducta seruasse de cœlo Consulem & quum negotiis quibusdam vrgentibus in vrbem rediisset nondum auspicio capto iterum rediens in eo loco iterum de cœlo seruauit, verum quidem est quod ait bis in eodem tabernaculo nefas esse auspicari ob causam quam supra adduxi: sed in eo non est erratum Tiberij; neque enim bis in eadem sede auspicatus est sed auspicari est oblitus. Et quum reuerteretur ab vrbem & inauspicato pomœrium transgressus esset, errauit quia vel in vrbis matori templo vel in pomœrio vrbanum auspicium consistere debet, est autem erratum non tam obliuionis quam ignorantiæ aut vt Tullius & Valerius innuunt imprudentiæ: oblitus est enim auspicari in pomœrio, sed nihilominus auspicatus est nimirum in hortis Scipionis qui nec esse poterant in pomœrio quum illud nec arari nec ædificari posset nec in templo maiori quod sacrum & sanctum longe à priuato profanoque dominio alienū est, & in hoc est vitium capti tabernaculi non vt Plutarch. sentit in bis auspicando ibidem, licet in eo quoque vitium sit: neque vero in pomœrio erant domus (vt iam dictum est) tempore Tiberij Gracchi: nec in domo conducta extra pomœrium seruari poterat quum nec liberata esset aliis ædibus continentibus, aspectus libertatem auferentibus nec superne detecta vt in templis erat necessarium. Vnde patet Consules creari auspicio vrbano vt rex in cuius locum successere: nisi necessitas Reip. aliud inducat, tunc enim sufficit intra agrum romanum eos constitui. Ex iis apparet antequam vitium declaretur à Senatu penes quem est auspiciorum auctoritas interim valere quod actum est, patet ab exemplo eorum Consulum qui ma-

Tiberij imprudentia.

Plutarchi error.

Cōsules creantur vrbano auspicio.

giſtratu ſe abdicauerunt: abdicatio enim quum ſit priuatio præſupponit habitum l. 2. §. & quum placuiſſet ff. de orig. iur. & quum vitium referatur eiam ad dira & neſaſta, idem quoque in iis ſtatuendum eſt nimirum valuiſſe quod actum eſt: nam licet in Craſſum contra auſpicia exercitum educentem diræ defixæ ſint fuit tamen Conſul & ideo iuſtè imperauit: Varro 5. de ling. Lat. *Magiſtratus vitio creatus nihilo ſecius magiſtratus eſt*. in neſaſto idem: vnde ille ibidem. *Quod ſi tum imprudens id verbum emiſit vel quem manumiſit ille nihilominus eſt liber ſed vitio.* poteritne ergo irrita fieri manumiſſio auxilio magiſtratus? Sane & ſi vitio data eſt libertas non poteſt reſcindi l. 1. & 2. C. ſi aduer. libert: quod ſi iniuſte data ſit ſeu contra legem vt ſi dominus minor 20. annis manumiſerit quid opus reſcindi quod nullum eſt l. 3. C. eod. princeps tamen etiam competentem manumiſſionem ex magna cauſa reſcindit l. 10. ff. de minorib. Ergo quod iniuſtum eſt, nullum eſt ab initio, ideo quod augur iniuſtum dixerit ne ab initio quidem valuiſſe intelligitur: & ſic irrita referuntur ad tres partes poſteriores, infecta ad primam: nam infectum pro nunquam facto habetur. Sed quomodo id fieri poteſt, quum facta infecta fieri non poſſint l. in bello §. facti ff. de capt. & poſtl. reu. quod Phochylides confirmat: Pindarus ait ne tempus quidem quod omnium parens eſt id efficere poſſe, Olymp. Od. 2.

Id in quo vitiũ eſt interim valet.

Differt infectũ ab irrito.

Τῶν δὲ πεπραγμένων
Εν δίκᾳ τε καὶ παρὰ δίκαν
Αποίητον οὐδ' ἂν
Χρόνος ὁ πάντων πατὴρ
Δύναιτο θέμεν ἔργων τέλος

Vere ait ſeu iure ſeu iniuria facta ſint: Horatius.

Non tamen irritum
Quodcumque retro eſt efficiet, neque
Diffinget infectumque reddet
Quod fugiens ſemel hora vexit.

Verum in eo quod fit ſecundum legem aut contra, duo conſiderantur: legis virtus, & hominis actus: priore caſu nullum eſt quod iniuſtum eſt, poſtriore caſu quod factũ eſt licet infectum fieri non poſſit pro infecto tamen habetur: quia vis poſterioris ex priori pendet. idcirco in l. 5. C. qui manum non poſſ. Si quis in ſpectaculo vi populi ſeruum manumiſerit id quod ita factum eſt pro infecto habetur quia nulla eſt manumiſſio ob Diui Marci conſtitutionem l. ſi priuatus, in princ. ff. qui & à quib. manum, nonnunquã tamen hæ voces infecti, irriti, iniuſti confunduntur §. hoc autem inſtit. quib. mod. teſt. infir. Reſtat huius capitis pars vltima, in qua Capitale eſt non parere augurum decretis & obnunciationibus ſicque huius ſacerdotij poteſtas ſanguine ciuium ſancita eſt non quod augurum collegio condemnetur is qui non paruit ſed ab iis penes quos eſt merum imperium. ideo autem capitis ſupplicium

Cur capitis pœna in eum sancita sit qui auguribus nõ paruerit.

infligitur quia videtur lesa Maiestas quum penes regem essent auspici, adeinde ad patres venerint: vnde L. Iunius collega P. Claudij quum neglectis auspiciis classem tempestate amisisset damnationis ignominiam voluntaria morte præuenit (inquit Valerius. 1. cap. 4.) fuisset enim supplicio capitis effectus. At si augur falsa prædixerit nõ punitur. versatur enim in subiecto incertissimo: quid enim incertius dæmonum mente? quid fortuna? quid casu? medico nihil imputatur si ægro accommodauerit quicquid per artem præstari potest l. illicitas §. sicuti ff. de offic. præsid. (Aristot. idem de oratore asserit qui non consecutus est finem suæ artis). Latent enim interiores corporis partes in quibus ægritudinum causæ absconduntur; latent & animorum motus qui ab oratore ad finem propositum flectendi sunt rectè poëta.

Augurii imprudentia non plectitur.

Interdum docta plus valet arte malum.

Non potest certum esse iudicium quod fit ex signis accidentalibus quæ aliter atque aliter se habere possunt. quid si in artis præcepta impegerit artifex vt de Tiberio Gracccho diximus: hic sanè nullam pœnam passus est quia imprudens peccauit. imo imprudentia in ea arte quam quis profitetur culpanda est & proinde punienda vt assessor qui male consuluit magistratui l. 2. ff. quod quisque iur. aut medicus qui male hominem secuit l. qua actione §. vlt. ff. ad leg. Aquil. aut mulio qui per imperitiam mularum impetum coërcere non potuit l. idem iuris §. vlt. ff. eodem aut alius quilibet artifex l. si quis dominium §. penult. ff. locati, puniuntur. verum in causis ciuilibus in quibus diligentia præstanda est & culpa vitanda id obtinet scilicet in re aliena, nam in re propria error non est in culpa l. sed hoc ita ff. de dam. inf. quia nulli nisi erranti damnum fit: at in re aliena non debet aliena imperitia nocere l. non debet & l. factũ de reg. iur. non obstat. l. 1. §. 1. ff. si mensor. fals. mod. dix. vbi mensor non tenetur si quid per imperitiã peccauerit: nam sibi imputare debet qui imperitũ mensorẽ elegit: nõne eadẽ est ratio in aliis obligationibus in quibus ex cõsensu eius artifex sumitur? nõ est idẽ. Nã ex natura cõtractus imperitia culpę annumeratur: at inter mẽsorem & eum à quo adhibitus est nulla iure ciuili obligatio contracta est quod & ait d. l. 1. d. §. 1. nec me mouet quod actio legis Aquiliæ non descendat ex contractu. Nam in lege Aquilia etiam leuissima culpa præstanda est l. in lege ff. ad leg. Aquil. ergo ex ea ciuilis obligatio contracta est. At in causis criminalibus non plectitur imprudentia l. fere de reg. iur. nec obstat quod ibi ait fere. Nam ibi non solum agitur de capitalibus iudiciis sed de pœnalibus, quorum quædam etiam ciuilia sunt in quibus imperitita nonumquam plectitur: imo, non parcitur iudici qui male per imperitiam iudicauit l. si quis absentis §. si iudex ff. de oblig. & act. l. vlt ff. de Var. & extr. cogni. verum pœna quam patitur capitalis non est nec obstat l. si adulterium §. quare ff. ad leg. Iul. de adult. vbi mulieris ignorantia non excusatur si incestum commiserit contra insgen-

An in ciuilibus imperitia culpæ annumeretur.

An in criminalibus.

tium,verùm illa ignorantia pro dolo est, neque enim culpa lege Iulia punitur sed dolus tantum l. penult. ff. eod. sane non debent ignorari communes naturæ notiones,cæterum in iure ciuili errans excusatur d. l. si adulterium §. incestum: non obstat l. carceri ff. de custod. & exhib reo. nam ibi carceri præpositus ob negligentiam remouetur ab officio, ibi enim non tam punitur culpa quam emẽdatur ne amplius quid tale accidat.obstat l.vlt. ff. eod. vbi negligentia pro modo culpę castigatur:quod verũ est si supina sit sin secus,reus militia mulctatur:igitur supina punitur non quia culpa est sed quod nõ sit absq; dolo. Et sic imprudẽtia ciuiliter quidẽ plecti potest, nõ tamẽ capite imprudẽtis:patet ex l. inde Neratius §.si dolo.ff.ad leg.Aquil.vbi qui dolo occidit hominẽ & lege Aquilia ciuiliter & lege cornelia criminaliter tenetur nec vni pœnę per alterã fit præiudicium: at si culpa,tenetur tantũ Aquilia, non Cornelia l. lex Cornelia l. in lege ff.ad leg. Cornel. de sicar. l. I. C. eod. quod generaliter Adrianus rescripsit l. Diuus ff.eod. itaque quamuis augur errauerit non est puniendus licet in hoc capite ad scientiam huius artis obligatus sit his verbis *Disciplinam tenento.* Quia quum de lesa Maiestate agitur non potest ciuili pœna repẽdi quod lesum est nec debet quia in criminibus voluntas maxime consideratur quæ in errante nulla est l.si per erorem ff.de iurisdict.l. Diuus ff. ad leg. Corn.de sicar. Apud Indos lex grauior fuit aduersus vates qui in prædictionibus à tramite veritatis aberrauerint: infames enim & suo munere priuati vitæ curriculum in perpetuo silentio transigebant teste Diodoro 2. hæc autem lex omnibus sui partibus est absoluta. Nam quod male factum est rescindit & pœnam imponit violatori, vnde nec imperfecta est nec minus quam perfecta Vlp. Fragm. I. §. I. &. 2.

AXIOMATA.

DVo sunt modi diuinandi,vnus motus,alter artis, qui ita inter se mutuo nectuntur, vt vterque in vnum possit concurrere : motus est in vatibus qui accessu Numinis aguntur in furorem ijque soli apud veteres habebantur fatidici : ars in Auguribus & haruspicibus: Augures ex auium cantu, volatu, situ, mentem Iouis interpretantur,quasi his animantibus quod in puriore parte viuant consilia sua Deus communicet quod falsum est: nam Deus huic vniuerso in-

fusus omnibus creaturis suo quasi spiraculo essentiam inspirat secundum diuersas earum species, non partem suæ diuinitatis nec suorum consiliorum licet præsentire possint aues, motus aëris cuius maxime sensum habent quum earum natura aerea sit.

ORIGO huius artis defluxit à dæmone ad Arabes, à quibus ad Phryges, ab his ad Hetruscos, à quibus ad Romanos manauit, qui eam tanti fecere vt neque regna, neque imperia, neque dignitates nisi auium ductu acciperentur: sed paulatim defloruit: quum enim ab initio opinione diuinationis admissa fuisset, postea Reip. gratia retenta est, quia fundamenta imperij in auspiciorum fide posita sunt, eademque vi populares animi refrænantur. auspicabantur autem à media nocte cum lucerna aperta vt si vehementius flaret ventus abstinerent ab auium inspectione. nefas autem erat eum auspicari qui vlcus haberet quia corpore pollutus est.

AVGVRIORVM alia sunt oblatiua alia impetratiua: alia maiora, alia minora. oblatiua sunt in potestate videntis vtrum velit ea ad se pertinere: impetratiua non item: maiora & minora dicuntur respectu magistratuum ad quos referũtur prout sunt maiores aut minores: at per se, sic dicuntur ex differentia ipsarũ auium ex quibus fiunt prout ipsæ aliis dominantur aut cedunt. Earum autem aliæ sunt Oscines, aliæ præpetes, aliæ vtrumque. Oscines ore dant auspicium, præpetes volatu aut situ, sed quæ faustæ sunt cantu eædem volatu aut situ infaustæ sunt & è conuerso: neque vero omnes dant augurium nec omnibus: illud autem

firmum erat quod aquæ interceſſu diſrumperetur.

Avgvria ſunt publica aut priuata: illa, à publicis auguribus: hæc à quocumque exerceri poſſunt qui hanc artem ſciret: differt autem priuatus à publico: quod ille, habeat artem tantum: hic & artem & publicam Maieſtatem: publici autem ex priuatis qui nominati eſſent à duobus ex collegio augurum deinde ſorte comitiis eligebãtur, qui ſoluendo eſſent ne ſi ære alieno grauarentur, lucri cupiditate fidem diuinationis eluderent.

Mvnvs Auguris primum eſt vt ſignis & auſpicijs poſtera videat: ſigna ſunt ex re quacumque auſpicia ex auibus (vel aliis animantibus quæ pedeſtra dicuntur). Signa prius in vniuerſo apparent, tum in ſingulis non tantum vt partibus quæ ex totius affectione compatiũtur, ſed etiam vt totis, quæ ſingula, opera ſingula ſortiuntur, vt conferant ad vniuerſi ordinem, quia nihil à forma vniuerſi ſeiungitur, vt regnum eius indiuiſum ſit: & ob hanc rerum cognationem & vnius ex altera conſequentiam, nullus eſt qui hoc ſcire poſſit: pro parte enim ſciri non poteſt.

Romanis fauſta erãt læua (ſed quum elanguiſſet hæc ars dextra iis fauſta fuere) quæ à Septentrione: infauſta dextra quæ à Meridie veniebant: quia Orientem ſpectãti læua eſt à Septemtrione, quæ pars nobis eſt ſublimior: at meridies inferior & proinde quaſi Diis inferis proxima nihil boni portendit: & hoc per accidens ſic ſe habet, nempe ratione noſtri aſpectus: at per ſe cœlum non ſic in partibus ſuis diſtinguitur, ſed ſecundũ polos circa quos mouetur qui immobiles ma-

nent: & ideo ſemper dextrum erit in oriente: id enim dextrum eſt vnde motus eſt principium primæ conuerſionis: ſic læuum erit in occidẽte: ſummum in Meridie, imum in Septentrione: alioqui ſi ſummum eſſet in Septẽtrione principium motus eſſet à ſiniſtra quod fieri non poteſt. At principium ſecundæ conuerſionis videlicet planetarum contrarium eſt, quia motu currunt contrario cœlis: & ſic contrariæ ſunt prorſus partium qualitates.

GRÆCIS fauſta erant dextra non à Meridie ſed ab oriente, à quo etiam Romanis fauſta veniebant: ſed pars illa, illis erat antica non dextra: Ægyptiis ſiniſtra fauſta erant eaque à Meridie, dextra infauſta à Septentrione, facies cœli illis erat ab oriẽte, poſtica ab Occidente: Hetruſcis, ſiniſtra erant ab Oriente, dextra ab Occidente: inter ordines autem qui ſecundum naturam diſponuntur, ſemper dextra pars & potẽtior eſt & præſtantior quia omnium animalium dextra vt potentiora ſiniſtra mouent.

VINETA virgetaque id eſt arbores in quibus vegetatiua eſt anima augurio conſecrantur: tum ſalus populi: quo augurio explorabatur vtrum Diis gratum foret precibus & ſacrificiis ſalutem ab iis expoſcere: in quo Prætores maiores & minores ſecundũ imperij ſui proportionem appellabantur ex augurum decreto.

RES Duelli aut pacis non ſuſcipitur niſi habitis ante Comitia auſpiciis: Duelli auſpicium ſumebatur à pullis qui edentes cadentibus ex roſtro fruſtulis terram feriebant & hoc ex acuminibus dicebatur & huiuſmodi fruſtorum caſus tripu-

dium.

dium. Magiſtratus autem quibus duelli cura vel rei popularis incumbit, debent parere auſpiciis. SPECTIO eſt ius de cœlo ſeruãdi quæ duplex eſt, vna nuda & auguri ſemper competiit: altera munita imperio & pertinet ad magiſtratus maiores aut minores. Olim maiores ſi augures non eſſent poterant aſcito augure ſimul cum eo ſpecere: ſine augure, neque ſpectionem neque nuntiationem habebant: vtraque vero auguri iure ſui ſacerdotij cõpetebat: poſtea lege Aelia & lege Fuſia plemen ius auſpiciorum habuere non iure ſui magiſtratus quia ſpecialiter iis legibus id eis erat attributum: ſed ſi augures non eſſent, auguris miniſterio vtebantur. Minores ſi augures eſſent, nudam habebant ſpectionem non vt magiſtratus ſed vt augures, alioquin aſcito augure de cœlo ſeruare poterant & ſic ſuo nõ alieno auſpicio rem gerere: vnde comitia Curiata habere poterant gratia creandorum minorum Magiſtratuum qui iuſtius dantur lege Curiata quam tributis Comitiis: ſed poſt leges illas hoc ita demum obtinuit ſi maior Magiſtratus non obnuntiaſſet quia Auſpicia tam minorum quã maiorum magiſtratuum Patriciorum erant ita vt à minore poſſent auocare comitiatum & concionem: minor autem nunquam nuntiationem habuit quatenus magiſtratus.

NVNTIATIO vna erat ante leges Aeliam & Fuſiam: quia auguri licebat concionem & comitia impedire iure ſui ſacerdotij: At poſt eas leges facta eſt duplex vna antiqua ex iure ſacerdotij ſeu augurij quæ non impediebat maiores magiſtratus quo minus cum populo agerent ſed religio-

nem animis iniiciebat & eos qui non paruerant exacto munere capitali pœnæ obnoxios efficiebat: Altera imperij quæ extra ordinem Patricio magistratui ex illis legibus competebat: quæ latæ sunt vt Patricij magistratus Plebeios impedirent tam Curiatis quam Tributis comitiis plebem cócitare, prætextu religionis, nec ab augure Plebeio Patriciorum consilia turbarentur.

SI VNVS ex collegio Argurum alterum dixisset licet plebeius, actum impediebat quo minus fieret: at si res acta esset, decretum collegij necessarium erat quo rescinderetur ex sententia trium augurum sed Senatusconsultum sequebatur quo decretum collegij confirmandum erat: sed post dictas leges, abrogata est vni auguri obnuntiandi potestas at collegio potestas mansit decernendi.

i. PLEBEIVS ad patriciam dignitatem euectus, lege regia fit Patricius at augur plebeius nulla lege fit patricius. Augures autem arte diuinandi iram deorum debent prouidere, qui tamen improprie dicuntur irasci, quia ira ex dolore est ex illata iniuria nato, at hi dolent ex proprio malo non ex aliena iniuria: odium autem in eis est quod sine dolore est. At veri Dei ira salutaris quæ dicitur ira nostri respectu, non Dei, quia Deus non mouetur qui alia mouet omnia: sed quum Deum passionibus moueri dicimus effectus notantur non affectus: quia effectus est ab opifice: affectus ab opere. Ira autem ab aliis sacerdotibus non prouidetur sed placatur sacrificiis iustis.

COELI fulgura debent distinguere regionibus certis vt dignoscere possint parte fausta an infau-

sta prouolauerint: quod absurdum est quum fulgura natura creentur: nam exhalatio calida & sicca facile sursum ascendit & nubes sua tenuitate peruadit vbi nubes exhalationem intercipit quæ eo magis densatur quo frigidior est regio aeris in qua est: & sic inclusa exhalatio vel motu vel antiperistasi vel vtraque causa simul incalescit & rarior euadit, ideo leuior & latior facta quęrit locum ampliorem & suæ naturæ quippe quæ calida est commodiorem: ideo in carcerem suum cito impetu impingens nubem disrumpit, ruptura fragorem edit qui tonitru dicitur.

SPIRITVS cuius vi fit hæc diffissio nubis effulgẽs suo calore efficit fulgur quod posterius est fragore, licet prius videatur quã fragor audiatur, quia quod per se agit, prius agit quam quod per accidens: visus per se, auditus per accidens fit, id est per ictum aeris ex quo sonus qui nubẽ non frangit sed spiritus.

FVLMEN est ignea illa moles ex nube erumpens quę si vehementior fuerit in terram fertur contra naturam suam sed hoc fit ob superiorem partem nubis quæ densa & frigida resistit & propellit exhalationem vt nuclei & globuli dũ comprimuntur inter digitos ex vna parte, exeunt ex altera quę minus premitur: sed si languidiore ictu nubem discusserit igne domãte materiam, in medio aere dissoluitur: non fit autem nisi cœlo nubibus obsito: at fulgur & tonitru etiam sereno. hæc omnia licet causam propinquam habeant à natura, seruiunt tamen diuinæ prouidentiæ & minando & puniendo: quia vni effectui duæ causæ assignari possunt, maximè quũ refertur vna ex iis ad suum

principium: quia omnia in hoc vniuerso circulariter mouentur, ideo æqualiter ad suum centrum referri necesse est licet æqualia non sint.

IN prima sucunda & tertia cœli parte Iupiter imperat in fulguribus: in prima & secunda iure suæ diuinitatis: in tertia vtitur consilio deorum superiorum id est Mineruæ: in his tribus vtitur ministerio Vulcani quo in prima lenior, ideoq; monet, in secunda vehementior ideoque terret sua violentia:& sic Vulcanus ministrat Ioui in tribus his partibus cœli: in quarta ipse iure suo dominatur. Id est in tribus illis ignis Naturæ, seruit consilio Iouis, at in quarta, Natura ipsa per se agit non alieno imperio.

MANVBIÆ sunt iactus fulminum quarum Diurnæ Iouis sunt, primæ & secundæ sunt albæ, quia sunt innoxiæ, tertiæ rubræ quia immittuntur in exitium hominis, nocturnæ solius sunt Ditis quæ ex qualibet cœli regione demittuntur, ęque semper atræ & infaustæ, inter diurnas tertiæ Palladi tribuuntur quæ sunt & diuinæ (quæ proprie Manubiæ dicuntur) & Naturales: diuinæ sunt in cœlis: Naturales in summa parte aëris (hæc est pars superior mediæ regionis): diuinæ suo igne qui ex sole prodire credebatur, aut expiant, aut de medio tollunt quod expiari non potest, tumque maxime id agunt quum sol Arietem subit, in quo mutationum signa deprehenedutur quia & ipse signum est anni renascentis & renouati ideo Pallas id est vis diuina (quam isti in vmbram domini nostri effingere voluerunt) quæ in eo dominatur mutare imperia dicitur.

DVÆ priores manubiæ sicut & tertiæ duas ha-

bent causas, vnam à Natura, alteram à Deo, sed in albis Deus agit mitius cum hominibus, acerbius in rubeis: quod Diis attribuitur vt principes in eodem officio contineantur: Nam primum eorum fulgur est in insignibus quibus ostenditur veneratio Maiestatis: secundum in lictoribus & gladiis quibus terror inest: Tertium est in imperio quo homo potest hominem perdere: sed hoc agere non debet sine consilio optimatum, licet possit sed hæc potestas consilio destituta imperium perdit aut mutat: At Iupiter & Minerua idem sunt vt homo & mens hominis: sed homo non est quid vnum quum sit compositus: nec Angelus respectu Dei licet simplex sit, quia creatorem habet supra se: solus Deus est vnum cum Minerua seu sapientia, qua res humanæ constituuntur, conseruantur: & destituuntur & mutantur ea decedente ab iis.

FVLMEN sereno die prouolutum quacumque ex parte infaustum est. Primæ autem Manubiæ sunt in Septentrione: secundæ in Oriente: tertiæ in meridie: quartæ in Occidente: vbicumque tamen deciderit procurantur fulmen & locus ictus fulmine, si accedi possit alioqui bruta sunt fulmina quæ sola Natura veniunt non à Ioue: quod si à quarta regione eruperint & ab ea in eam redierint Vulcani est non Iouis, si vero ad vnam trium reliquarum partium, ex qualitate partium iudicari debent: hæc autem procurantur omnia exceptis brutis: habent enim deos suorum imperiorum vindices nam Vulcanus tuetur occasum vt Deus sed in reliquis tribus minister tantum est, sic habet

quatuor regiones ſed diuerſo iure. At Iupiter iure ſuæ diuinitatis præeſt omnibus cœli regionibus, quamuis non ſolus in infauſta: at in fauſta quia ipſe ſolus præſidet qui non habet ſpecialem poteſtatem, ideo nulli eius præſides iure diuinitatis ſpecialis habentur licet 12. Dij in ſecundis Ioui aſſideant ſed quia minores ſunt Iouis imperio reguntur.

AVGVRES, vrbem, agros & templa effata & liberata habere debent: vrbs locus eſt cum ædificiis ſeptus & munitus, ideo certi loci terminis circumſcribitur: at ciuitas corpus in habitantium conſtituit quæ certis loci finibus non definitur: huius anima eſt ſummum imperium, quo ſublato nihil ex ciuitate remanet præter cadauer ſeu vrbem in quo ſunt adhuc quædam imagines expirantis Reip. & ſicut conſtituitur iure gentium, eodem quoque iure bello nimirum diſſoluitur: & in argumentum extincti imperij, religio auguralis qua vrbs conſecrata eſt inducto aratro, eodem ritu deſtruitur.

VRBEM effatam habere eſt precibus rite conceptis auſpicio capto intra Pomœrium eam in curam deorum deponere, finibus inauguratis. Auſpicabantur autem in arce vel in Pomœrio: augurabant in agris intra Pomœrium ſitis quibus vrbis termini ſecundum religionem finiuntur, licet ſecundum ius humanum, vrbis fines mœnibus terminentur, ideo qui in continentibus ædificiis habitabant vrbano auſpicio non comprehendebantur ſed auſpicio agri Romani: ager igitur qui eſt intra pomœrium non agri ſed vrbis auſpicio continetur: hic autem totus ager ſeu ex-

tra moenia esset pomœrij nomine, non tantum iure augurali sed etiam Pótificio sacer est ita vt nec arari nec ædificari posset.

AGER à Romulo in tres partes diuisus est: prima sacris, secunda vsui publico, tertia inter ciues singulos distributa est vt priuato & optimo iure possideretur: hæ omnes partes agrum Romanum efficiunt, sed ex Augurum disciplina alia quatuor agrorum genera sunt introducta: gabinus, peregrinus, hosticus, incertus: in gabino & peregrino, singularia seu Romana auspicia seruabantur: in hostico & incerto communia. terminus agri Romani est in sexto lapide secundum intellectum in quo est religio: at secundum materiam quæ intentionem & remissionem patitur, in tota Italia: Vtrique fines non tantum augurio sed & sacrificiis consecrabantur: quia licet secundum religionem vere non essent fines agri Romani pro finibus tamen habebantur.

TEMPLA etiam effata habere debent quæ sunt aut minora aut maiora: minus est locus effatus ad auspicandum, tabulis, aut linteis aut loris ita septus vt ex vna tantum parte pateat, sed captis auspiciis desinit ita vt si semel nulla auis in eo signũ dederit iterum in eo auspicari nó liceat nisi etiam iure Pontificio sacer sit: quia sacer esse non potest nisi auspiciis id addicentibus. Maius in perpetuum alicui Deo cœlesti consecratur, vt ibi adoretur septum muris & in altiori loco constructum vt ibi facilius de cœlo seruetur quod etiam effatum est, vnoque tantum ostio patet quod inter auspiciandum clauditur ne introeuntes adoraturi auspicium turbent: ideo in superiori parte cœlo

apertum erat olim : minus licet etiam apertum esset in superiori parte non erat tamen ex necessitate claudendum quia ibi nemo intrat adorandi gratia.

APVD Antiquos templum pro loco vnde cœlum tuerētur accipiebatur eoque augusto in quo more maiorum Senatus habebatur:ideo ædes sacræ in quibus auspicari non poterant templa non erant, igitur non omne templum sacrum & sanctum est,sed id tantum quod adorando Deo consecratum est, licet iure augurali tescum seu sanctum dici possit etiam minus templum , imo etiam sacrum sed minus proprie.

TEMPLI vt cœli partes sunt quatuor dissimiles tamen. Nam antica est ad Meridiem , postica ad Septentrionem : dextra ad Occidentem , sinistra ad Orientem:in hoc augur aut effatur,aut auspicatur: effando respicit Orientem ita vt habeat à læua Septemtrionem: auspicādo Meridiem versus aspicit: tuncque à sinistra Orientem habet. in maiori autem postica pars est in Oriente vt simulacrum Dei videatur adoranti exoriens & supplicem respiciat qui Orientem versus adorat.

MAIORA templa consecrantur & dedicantur sed prius effanda sunt. Consecratio fit à Pontifice simulacro Dei in medio templi posito sacrificiis solemnibus adhibito tibicine non tantum corporum sed & eorum quæ in iure consistunt fitque mutatio iuris profani in sacrum , humani in diuinum : hanc sequitur dedicatio sub auctoritate Collegij Pontificum, quæ quod sacrum est & Deo quasi mancipatum reuera tradit apprehenso poste & precibus rite conceptis : quibus

impletur

impletur alienatio: sed si quod vni Deo datum est in alium transferri debeat prioris Dei religio iisdem cærimoniis est dissoluenda quibus constituta est: & primum auguris est, exaugurare quod aues priori Deo addixerant quod fit effatis & auium ductu: Postremum Pontifices munus est inde Deum illum euocare, vt alius Deus templi, vel loci, vel arę vel simulacri possessionem vacuam habeat: & sic fit profanũ quod sacrum erat: tuncque ea quæ ad profanæ rei consecrationem & dedicationem desiderantur ex integro instaurari debent.

VRBS Agri & templa liberata & effata haberi debent, liberata vt nullum ædificium, nullum fanum intercedat quo liber quoquo versum aspectus impediatur: tunc enim ex decreto collegij Augurum demoliendum est. Nec ideo ius Augurale, Pontificio (quo fana constituuntur) est potentius quia locus sacer manet: nec destructio parietum sacrorum, tam destruit Pontificium, quam conseruat Augurale quod sine liberandi potestate nullum esset.

INIVSTVM est quod violata vel omissa iuris ciuilis solemnitate factum est, nefastum quod die nefasto: nefastus est quo nefas est Prætori tria verba proferre do, dico, addico quibus negotia ciuium disceptantur: intercisus est partim nefastus quo licet inter hostiam cæsam & exta porrecta fari in iis tantum quæ sunt voluntariæ Iurisdictionis: post exta porrecta etiam contentiosa Iurisdictio exerceri potest: cædebatur hostia & preces fundebantur Deo sub ortum solis: exta porrigebantur, sub occcasum & statim antequam

omnino sol occidisset ius dicebatur. Meridies autem Diis Manibus colendis sacra erat: Atri autem seu religiosi dies quibus nisi quod necesse est nefas est facere non quia feriati sunt sed quia abominandi : noui dicuntur quibus incipiebant res agere: si essent fausti postridie Kalendas, Nonas, Idus: atri sunt præter nouos & dies Cannensis & quibus Mundus patet.

DIRVM est quod deorum ira immittitur: huius iræ, diræ sunt & indices & vindices id est furiæ quas solebant imprecari aduocatis ad detestationem dæmonibus maleficis. vitiosum est, quod vitio factum est ex quo ira deorum accidit si in rebus diuinis commissum sit. hoc in duobus est extremis excessu & defectu. virtus, illorum est medium. in excessu vitium hic est si contra auspicia quid factum sit vel cōtra disciplinam Augurum. in defectu si inauspicato quid actum sit.

HÆC IRRITA & infecta sunt quæ ita augur defixerit: irritum est quod ab initio consistens, ex postfacto defecit, aut ope Magistratus, aut ipso iure: hic non ipso iure irritum fit sed postquam Senatus decreto ad relationem augurum facto id infirmatum est: quia penes Senatum est auspiciorum auctoritas, nefastum, dirum, vitiosum, irritum fit quia ab initio valuit. at iniustum quia ab initio nullum est pro infecto habetur.

CAPITE plectitur qui Auguribus non paruit nō ipsorum sententia sed eorum penes quos est merum imperium : quia lesit Maiestatem quum penes regem essent auspicia antequam ad Patres peruenirent & Magestas regia in iis fundata sit. At si augur errauit non punitur: quia eius ars ver-

ſatur in ſubiecto incertiſſimo: quod ſi per imperitiam artis non ex vitio ſubiecti errauit non punitur quoque: quia in capitalibus iudiciis imprudentia non piatur ſanguine aut vita imprudentis. At in ciuilibus in quibus ſecundũ naturam obligationis culpa eſt præſtãda, ciuiliter punitur, non in re propria ſed aliena.

PRODIGIA, PORTENTA, AD Hetruſcos & Haruſpices ſi Senatus iuſſerit deferunto Hetruriæque Principes Diſciplinam docento: quibus Diuis creuerint procuranto: iidem fulgura atque obſtita pianto.

CAP. II.

HIC non ſum ſecutus ordinem M. Tullij qui antepoſuit feciales, Haruſpicibus & male: Nam Augures & haruſpices coniungi debent quum etiam in haruſpicibus ars diuinandi ſit. feciales autem nullo iure diuinandi ſunt præditi. Sed quia omiſſa eſt conſtitutio Titiorum ſodalium quæ poſt augures Iouis collocari debuit, de iis dicendum eſt erant enim etiam Augures nam præerant certis auguriis. Varro 4. de ling. Lat. dictos eſſe ait à Titiis auibus quas in certis auguriis obſeruare ſolebant: & ſeparantur ab Auguribus Iouis quod his omnia fere auguria credebantur: Titiis certa eaque pauca Lucanus libro 1. hoc ab illis diſtinxit. *Titij augures qui.*

Et doctus volucres Augur ſpectare ſiniſtras
Septemuirque epulis feſtis Titiique ſodales.

Varroni non videtur conſentire Tacitus qui. 1. Annal. de iſtis ſodalibus ſic ait. *Idem annus nouas carimonias accepit addito ſodalium Auguſtalium ſacerdotio vt quondam Titus Tatius retinendis Sabinorum ſacris ſodales Titios inſtituerat*: Quod ſi ita eſt non ab auibus Titiis ſed à Tito Tatio dicti ſunt. verum vtrumque in idem recidit: Nam aues Titiæ ab eodem Tito dictæ ſunt, quibus ipſe Rex vtebatur in auſpicando. Neque enim iiſdem auibus primi Sabini vtebantur quibus Romani. Sed auſpicia ex Romuli inſtituto remanſe-

re: Titia vero in quibusdam obseruata sunt, nimirum in iis quæ ad Sabinorum sacra & ad venerationem Titi Tatij pertinebant. Sed videamus an verum sit Titum Tatium hoc sacerdotij genus instituisse. Tacitus 2. histor. *Cæsa (inquit) Publica victima cremataque, faces, Augustales subdidere quod sacerdotium vt Romulus Tatio regi ita Cæsar Tiberius Iuliæ genti sacrauit*: Vbi Lipsius ait Tacitum sibi aperto Marte pugnare, & pugnam animaduertit in causa qua hoc sacerdotium est constitutum: non intellexit, vnius effectus duas posse causas assignari vt iam probaui neque eas esse sibi inuicem cōtrarias sed diuersas. quod si verum esset Tacitum sibi ipsi dissentire, in causarum diuersitate non est dissensus ille sed in ipsa re. Nam in eo quod ait Romulum T. Tatij memoriæ sacrandæ causa hos sacerdotes creauisse, non potest intelligi nisi post mortem T. Tatij & hoc sane non videtur constare cum eo quod ait T. Tatium id fecisse: in quo idem & mortuus fingitur & viuus: tum Romulum fecisse quod T. Tatio tribuitur. verum neque hoc neque illo modo argui potest auctor excellens quasi historiam ignorauerit qui in ea cæteris suæ ætatis præstiterit: nec potest dici lapsus memoriæ quum auctorem verum huius institutionis ignorasse videatur duos eiusdem rei constituendo: & maxime quum in causa sibi non constitisse accusetur. causæ enim ignoratio non obliuionem sed meram ignorantiam arguit. Scire enim teste Aristot. est per causas cognoscere. Verum est autem vtrumque quod ait Tacitus. nam quum sacra Sabinorū Titus paulatim aboleri videret, & quasi maiori Romanorum vi religionis euinci, ideo existimauit separatim eorum custodes esse creandos per quos ritus & cærimoniæ Sabinorum retinerentur. quum enim inter pacis & fœderis conuentiones hoc quoque expresse sancitum esset vt sacra inuicem vtrique genti communicarentur, distributis Sabinis in Curias & tribus. Dionys. lib. 2. πολιτεύειν δὲ τοὺς βουλομένους σαβίνων ἐν Ῥώμῃ, ἱερά τε συνεισχαμένους καὶ εἰς φυλὰς καὶ φρατρίας ἐπιδοθέντας: hæc cōmunio cōfusionis artifex obliterabat Sabinæ religionis auctoritatē præpōderāte Romana pietate: merito igitur vt retinerentur ea sacra Titios sacerdotes creauit. Sed Romulus post obitū eius miro artificio, regis defuncti prudētiā elusit, satisfaciēdo & ipsius Manibus plenissima liberalitate & ipsis Sabinis. Is enim publice honorifico funere elatus est & tāquam Deo singulis annis libationes decretæ, quibus (vt ait Tacitus) sacrata est defuncti memoria: & vt firma ad posteros religionis huius sanctio propagaretur, finem sacerdotij mutauit non ipsum sacerdotium, ne quid ex institutis sui socij frangere videretur: vnde quum ante retinendis Sabinorum sacris institutum esset T. Tatij memoriæ & manibus colendis datum est: quod quum satis appareat ex Tacito in 1. annal. tum etiam patet ex Romuli præcipua intentione in fundamentis status publici quæ potissimum in hoc erant posita vt vna esset omnium ciuium religio: quod non potuit in fœdere icto cum Sabinis ple-

Error Lipsij.

Defensio Taciti.

ne ſtatuere quoniam inter æquales æqua eſt imperij & religionis ſtatuendæ ratio. Quod autem ad imitationem T. Tatij & Romuli poſtea Cæſares introduxerunt Auguſtales vt auguſta quoque eorum defunctorum eſſet memoria, non ad T. Tatium pertinet, & in hoc parum caute ſcripſit tacitus Sacerdotium Auguſtalium ad Tatium referri, quum Auguſtales non retinendis ſacris Romanorum (hoc enim ad Pontifices pertinet) admiſſi ſint ſed Cæſarum Manibus colendis. Verum lapſus auctoris in hoc non eſt ita grauis ibi enim non notauit finem ſed originem. Cæſares autem Diui poſt obitum fiebant aliis cærimoniis quas refert Herodianus 4. Accedo ad Haruſpices in quorum arte poſtremæ latent dæmonum tendiculæ vt ſpecie diuinationis humanum genus ludificarentur & iis quoque conſtat publica paganorum religio: Tullius de haruſp. reſp. quum ſingulas partes ſuę religionis enumerat id docet: *Qui ſtatas ſolemneſque cærimonias Pontificatu: rerum bene gerendarum auctoritates, augurio: fatorum veteres prædictiones, Apollinis vatum libris portentorum explanationes Hetruſcorum diſciplina contineri putauerunt quæ quidem tanta eſt vt noſtra memoria primum Italici belli funeſta illa principia, poſt Sullani Cinnanique temporis extremum pene diſcrimen, tum hanc recentem vrbis inflammandæ delendique imperij coniurationem, non obſcure nobis paulo ante prædixerint.* Idem Valerius 1. cap. 1. hęc dicuntur deorum teſtimonia ſub diuerſis Indiciis apparentia: Tullius in Top. *Diuina hac fere ſunt teſtimonia primum orationis: oracula enim ex eo ipſo appellata ſunt, quod ineſt in his deorum oratio: deinde rerum in quibus inſunt quaſi opera diuina quadam: primum ipſe mundus eiuſque omnis ordo & ornatus, deinceps aëris volatus auium atque cantus: deinde eiuſdem aeris ſonitus & ardores multarumque rerum in terra portenta atque etiam per exta inuenta præſenſio.* Dixi poſt Augures ordine ſequi Haruſpices & ſupra oſtendi auguria vetuſtiora fuiſſe ideo non mirum ſi prius de iis actum ſit. Omnes autem hę ſpecies diuinandi, tam ex Apollinis vatum libris quam ex auibus & extis ſeparantur diuerſis captibus: quia diuerſę ſunt earum rerum cauſę & rationes: in genere tamen conſentiunt quia hæ omnes ſunt ſub vno genere diuinationis ſpecies de quibus ſic Strabo 17. vbi etiam ait diuinationem per oracula paulatim deſiiſſe. νυνὶ δὲ ὀλιγωρία κατέχει πολλὴ τῶν χρηστηρίων, τῶν Ῥωμαίων ἀρκουμένων τοῖς Σιβύλλης χρησμοῖς καὶ τοῖς τυρρηνικοῖς θεοπροπίοις διά τε σπλάγχνων καὶ ὀρνιθείας καὶ διοσημειῶν. Vnde patet non tantum haruſpicinam ſed & augurandi auſpicandique artem ab Hetruſcis originem ſumpſiſſe: ſed ſpeciali quodam numini tribuitur apud eos Haruſpicinę origo: Deus iſte è terra repente proſiliens aratorem affatus eſt: puerili erat facie & ſenili prudentia: obſtupuit illius aſpectu bubulcus & ingenti clamore edito concurſum vicinorum exciuit breuique in eum locum tota conuenit Hetruria: vbi veterator ille ſpiritus ſub ſpecie pueri peſſimam artem hanc edocuit: Eſt ergo immediate auctor eius diabolus cui nomen apud Thuſcos eſt Tages. Tullius

Cæſarum ἀποθεώσεις.

Deorum teſtimonia.

Auctor haruſpicina.

hęc testatur 2. de diuinat. Lucanus.

Sed conditor artis
Finxerit iste Tages.

Eligit callide regionem huic disciplinæ maxime propriam Thuscia enim supra omnes gentes plurimum sacrificiis dedita fuit, vnde auctore Seruio dicta est ἀπὸ τοῦ θύειν. Erupit ad hanc instituendam Tages è terra quum fortasse potuisset dæmon se ex cœlo delapsum fingere vt originem eius tamquam à cœlo ementiretur. Sed veritas huius imposturæ hoc modo demonstratur quod ex inferis seu ex Acheronte processerit: vnde Acherontia sacra dicuntur huius religionis mysteria quibus fatales leges his præceptis præuisas quia non possunt immutari saltem differri posse credebant: vt ad hanc amplectendam animi superstitione correpti accenderentur. Seruius in 8. Æneid his versibus.

Nec pater omnipotens, Troiam nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.

Sciendum (inquit) *secundum haruspicinæ libros & sacra Acherontia quæ Tages compofuisse dicitur fata decem annis quadam ratione differri quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri:* At non est in ea sententia Seneca, qui sic in Hercule furente ait non posse proferri diem fatalem.

Certo veniunt ordine Parcæ
Nulli iusso cessare licet
Nulli scriptum proferre diem.

An diem fatalem proferre possit homo.

Virgil. & Seruius contra: tum.

Atque immota manet fatis Lauinia coniux
Attrahere atque moram tantis licet addere rebus.

Sane Seneca negat fieri posse naturâ. Virgilius ait contra naturam fieri vt Acherontiorum sacrorum: Esto differri possint: an flecti? negat Virgil. hoc versu.

Desine fata Deûm flecti sperare precando.

Ait Tullius contra, in Catilinam, *Quo quidem tempore quum Haruspices & tota Hetruria conuenisset, cædes atque incendia & legum interitum & bellum ciuile ac domesticum & totius vrbis ac imperij occasum appropinquare dixerunt, nisi Dij immortales omni ratione placati sub numine prope fata ipsa flexissent:* Arnobius id etiam in paganis reprehendit quod crederent fata flecti posse, *Sed flecti hæc posse* (inquit libro 7.) *imo aliter publicari scelerata non posse consilia nisi Iupiter rursus altiore in culmine figeretur Orientalem conuersus ad cardinem radiisque oppositus solis.* Seneca 2. nat. quæst. cap. 35. cum Virgil. sentit fatum nullomodo flecti posse: sed sane hoc fieri non posse precibus sacrificiis expiationibus sensere: at sacris Acherontiis secus. Vides hic inferos cœlis imperare vt cursum suæ legis inhibeant. Nec hoc ab eorum sacris alienum est. Nam deos inferos terrestres, ac cœlestes tanto vinculo consanguinitatis obstingunt vt vno parente nati intelligantur: quod verissimum est, non tamen eo mo-

Sacris Acherontiis fatum flectitur.

do quo illi censere. Ex eo iure necessitudinis fata non tantum cœlo sed etiam Tartaro tribuere nimirum Parcis: minus imprudenter quam cætera. Nam Iupiter dat & definit in cœlo: Parcæ decreta illa suo quoque tempore peragunt: in inferis enim est terminus fati: idcirco etiam mortuorum sacrificiis haruspex adhibebatur vt testatur Tertull. in apologet. quod ostendit haurispicinam etiamsi deorum sacris addicta fuerit agnoscere tamen originem suam in eo quod Diis Manibus apparet. Vsus huius artis Romæ primum à Romulo introductus est cuius lege sancitum est vt omnibus sacris vnus haruspex ex vnaquaque tribu interesset Dionys. 2. ἔταξε μάντιν ἐξ ἑκάστης φυλῆς ἕνα παρεῖναι τοῖς ἱεροῖς ὃν ἡμεῖς μὲν ἱεροσκόπον καλοῦμεν: Ῥωμαῖοι δὲ ὀλίγον τι τῆς ἀρχαίας φυλάττοντες ὀνομασίας ἁρούσπικα προσαγορεύουσιν. Vnde patet non idem esse haruspices & hetruscos: Nam haruspices ciues Romani erant periti huius artis ex quibus vnum erat collegium cuius quum auctoritas diuturnitate temporis paulatim per desidiam elanguisset factum est Senatusconsultum auctore Diuo Claudio viderent Pontifices quę retinenda firmandaque haruspicum vt est apud Tacitum in Annal. Hetruscos autem ex Hetruria acciri necesse erat quum Senatus iussisset & hi quidem illis multo erant peritiores. Et hanc differentiam lex Romuli probat: neque enim ex Hetruria toties acciri poterant quoties sacrum aliquod esset peragendum: sed quum de portentis & prodigiis agitur. Atqui hæc lex non videtur apte conuenire cum diuisione hostiarum quam adduxi ex Macrobio ex qua apparet non omnes hostias esse consultatorias: at hi vates adhiberi videntur ratione consilij tantum, non sacrificij. Verum aliquando euenit vt licet sola hostiæ anima Deo sacretur, nec deorum voluntas exploretur, nihilominus seipsam prodat ex visceribus: deos enim non consultos non rogatos sępe signa suæ mentis edidisse innumeræ ferunt historiæ: vnde non mirum si omnibus sacris debeat vnus saltem haruspex interesse: tum quod animæ consecratio gratior sit Diis præsentia eius qui quasi consilij diuini particeps nouit naturam & motum diuini Numinis: qua ratione veteres Galli numquam sacrificabant nisi præsente vno ex Philosophis Δρυΐδας vocabant vt est apud Diodorum 5. & ex Tullio patet 4. de diuinat. vbi Druidis in Gallia diuinandi artem tribuit non tantum auguriis & coniectura sed & phisiologia: addere debuit & haruspicina colligi potest ex Diodoro. ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστὶ μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου: διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως ὡσπερεί τινων ὁμοφώνων τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασὶ δεῖν προσφέρειν καὶ διὰ τούτων οἴονται δεῖν τἀγαθὰ αἰτεῖσθαι: nec eadem ratio est in Auguribus etsi sint Iouis interpretes: nam cœlestium tantum internuncij sunt: at haruspices etiam inferorum: Hi moram iniiciunt fato vt Iupiter patri suo vincula, sacris Acherontiis, & ideo propius ad deos accedere creduntur, & sic melius eorum naturam cognoscere: hi secus. haruspex cum aspiratione profertur quasi ab

Hetrusci & haruspicis differentia.

Driudarum in diuinando peritia.

Differt augur ab haruspice.

haruga, aut vt ait Festus haruiga deductus id est hostia: at ex loco Dionysij mox allato videtur à Græco defluxisse, nam ἱεροσκόπος & haruspex paulum detorta voce idem sonant: verosimilius est hanc vocem à Græcis primum acceptam à propinquis barbaris corruptam fuisse: Lydi autem à quibus Hetrusci principium generis accepere Græciæ sunt vicini: quod si verum est inuentam in Hetruria fuisse hanc artem vox erit incertæ originis quam ipsum dæmonem effinxisse probabile est ex lingua quæ inter gentes habebatur præstantior nimirum Græca. Non solum autem Lydiam Hetruriam. & Italiam hoc pestilentiæ genus quasi contagione labefactauit, sed vniuersum pene humanum genus, ita tamen vt non eadem sint apud omnes huius disciplinæ documenta. Tullius 2. de diuinat. *Alios enim alio more videmus exta interpretari nec esse vnam omnium disciplinam.* Nam nec iisdem vtuntur hostiis vt & idem in Augurum arte doctor dæmon machinatus est in perniciem discipulorum ne si eadem essent præcepta vbicumque falsitas eorum posset deprehendi: ex diuersitate enim, diuersi euentus quodam prętextu sustineri possunt sine condemnatione falsi. Est igitur satis antiqua huiusce superstitionis obseruatio. Pausanias Eliac. 2. μαντικὴ δὲ ἡ μὲ ἐρίφων, ἀρνῶν τε καὶ μόσχων ἐκ παλαιοῦ δήλη κατεστῶσά ἐστιν ἀνθρώποις. Κύπριοι δὲ ὡς καὶ ὑῶν ἐπεξευρόντες εἰσὶ μαντεύεσθαι κυσὶ δὲ οὐδένες ἐπί γε μαντικῆς νομίζουσιν οὐδὲν χρᾶσθαι: ἔοικεν οὖν ἰδίαν τινὰ ὁ Θρασύβουλος ἐπὶ σπλαγχνῶν μαντικὴν κυνείων καταστήσασθαι. Vnde liquet per partes fuisse collecta huius machinæ instrumenta. Nā hi primū ex visceribus Porci, alij Tauri, alij galli gallinacei, nulli canis excepto Thrasibulo. Tullius haruspicinam multis argumentis improbauit quo nihil quicquam erat facilius inter quæ hoc magis placuit. *Si est in extis aliqua vis quæ declaret futura, necesse est eam aut cum rerum natura esse coniunctam, aut confirmari quodammodo numine deorum; atqui cum diuina cum rerum natura tanta tamque præclara in omnes partes motusque diffusa quid habere potest commune non dicam Gallinaceum fel. (sunt enim qui argutissima hæc extra esse dicant) sed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale, quo declarari possit quid futurum sit?* Sentit & Dei & naturæ vim omnibus partibus vniuersi infusam non coerceri vel minima parte vnius animantis, ita vt si hoc in ea parte verum esset id etiam in aliis quibusque particulis obtineret & proinde parum profuturum haruspicium in extis hostiæ quum in cæteris omnibus eadem vis futurorum insit. Democritus tamen vt ille ait 2. de diuinat. putauit habitu extorum & colore hęc declarari, videlicet pabuli genus, & earum rerum quas terra procreet vel vbertatem vel tenuitatem, salubritatem, vel pestilentiam. quod ab antiquorum opinione alienū non erat: nam ex corruptione aeris, alimenta animalium corrumpuntur: plantæ enim impurum aerem contrahentes succum etiam impurum ad pabula præbent: vnde sanguinis vitium & viscerum: ex quo iam imminens homini morbus agnoscitur. Plantæ enim vel

Cur non eadem sunt apud omnes Augurū & haruspicum præcepta.

Impugnatur hæc ars.

ex

ex craſſitudine aeris ambientis nutriuntur qui facile in rorem aut tenuem liqueſcit humorem, aut ab exhalatione corporis ipſius plantæ quæ niſi aeris ad plantæ vitam cum ſole & terra concurrentis eſſe non poteſt, quod Clemens Alex ita ex Græcorum ſententia refert: φασὶ γ' οὖν ταῦτα (φυτὰ) εἴτε ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν ἀέρα παχύτητος εἴτε αὖ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ οἰκείου σώματος ἀναθυμιάσεως τρεφόμενα. Igitur poteſt ex pabulo peſtis ſignificari. Virg. 3. Georg.

An ex pabulo peſtis ſignificetur.

Hic quondam morbo cœli miſeranda coorta eſt
Tempeſtas totoque Autumni incandiut æſtu
Et genus omne neci pecudum dedit omne ferarum
Corrupitque lacus infecit pabula tabo.

Aliquando tamen contingit vt etiam impollutis plantis & frugibus corruptus aer contagione pecudes labefactet quo caſu non dignoſcitur ex pabulo viſcerum & ſanguinis infectio ſed haruſpex ex contaminato corpore aeris labem intelliget & ex coniectura poterit aſſequi impendentem hominibus peſtem. Nam primo pecudes vlcerantur deinde homines, quod Plutar. in Symp. non ſemel aſſerit & Homerus multis ante eum ſeculis oſtendit Iliad. A.

An ex viſceribus & ſanguine pecudum.

Prius pecudes vlcerantur quã homines.

Οὐρῆας μὲν πρῶτον ἐπῴχετο καὶ κύνας ἀργούς
Αὐτὰρ ἔπειτα αὐτοῖσι βέλος ἐχεπευκὲς ἀφιείς
Βάλλ' αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκύων καίοντο θαμειαί.

Cuius rationem Euſtathius ſic aſſignat, ὁ λοιμὸς πρῶτα μὲν πάσης νομοδιαίας ἀγέλης ἥψατο διὰ τὸ ἐγγυτέρω εἶναι τοῦ πρωτοπαθοῦς ἀέρος καὶ εὐθὺς μεταλαμβάνειν αὐτοῦ τῇ κάτω πρὸς τὴν γῆν νεύσει. Brutis quæ in terram prona ſunt propior eſt aer qui prius corrumpitur nimirum terrenus quam homini qui aerem haurit paulo puriorem ore nempe ſublimiore. Seneca in Oedipo.

Prima vis tardas tetigit bidentes
Laniger pingues male carpſit herbas.

Et in eo periculo non eſt remedium in mutatione pabuli: quia malum ab eo non eſt. Virgil. eodem libro.

Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis

Tum paulo poſt.

Præterea nec iam mutari pabula reffert.

Quia vis morbi non eſt in plantis ſed in animantibus inſedit: at aliquando non terreſtris & craſſa illa pars aeris inquinata eſt tantum: ſed totus ille aeris tractus ſurſum deorſumque: tunc enim & aqua & terra & plantæ & animantia omnia vi contagionis obſidentur idem. 3. Æneid.

Subito quum tabida membris
Arboribuſque ſatiſque lues & lethifer annus
Linquebant dulces animas aut ægra trahebant
Corpora: tum ſteriles exurere ſyrius agros
Arebant herbæ & victum ſeges ægra negabat.

Seneca in Oedipo.

Et

Denegat fructum Ceres
Adulta & altis flaua cum spicis cremat
Arente culmo sterilis emoritur seges.

Tum paulo post.

Non rura virent vbere gleba
Non plena suo vitis Iaccho
Brachia curuat.

Igitur ex visceribus victimarum & ex pabulo earum signa quædam salubritatis aut pestilentiæ possunt animaduerti: quia si pestis potest ex contrario poterit salubritas: an vbertatis aut tenuitatis anni? eadem vtrimque ratio est. Nam si viscera tenuia, pallida, & horrida sint certum est, pabulum non satis alimenti (quod ex locis Virgil. & Senecæ mox adductis patet) præbuisse: non quod plantarum numerus defecerit, sed succus prædominante frigido & sicco, victo calido & humido. Et hoc ordo rerum, & causarum connexio ex consequentia videtur inferre. Enim ita omnia inter se cognata sunt vt vnius extremũ, initiũ alterius arguat. itaque erat signũ futuri boni si exta pinguia & bene colorata essẽt, cõtrariũ ex cõtrario portenditur: hoc tamen M. Tullius improbat nec vllum habet argumentum idoneum, in euersionem huius propositionis sic ait 2. de diuinat. *Sed si eadem hora aliæ pecudis iecur nitidum atque plenum est, aliæ horridum & exile quid est quod declarari possit, habitu extorum & colore?* Verum ex vna victima non est coniectura, sed si plures sint aut pingues extis aut exiles fatendum tamen est physicos persępe falli in his coniecturis, licet si ita euenerit vt prædixerint naturalis ratio reddi possit sed in aliis huius disciplinæ institutis vt si cor non inueniatur aut caput iecoris deficiat meram dæmonis imposturam agnosco: nam quomodo potuit animal esse & viuere sine corde? Sed hoc ita solent defendere quod quum immolare quispiam velit tum fiat extarum mutatio vt aut absit aliquid aut supersit quum deorum numini pareant omnia: & hoc credidere dæmonum illusi præstigiis. Nec minus ridicula est illa de fisso iecore opinio. hoc enim signo quum damna tum hereditates portendi existimauere, tum pericula, tum etiam commoda. Sed an ex vno signo contrarij simul euentus possunt ostendi? minime sed iecur fissum. Vel vitale est adhuc, vtpote fibris palpitantibus, quod accidit si sanguinis fomitem nondum omnino spiritus vitales deseruerint: hoc fissum vitale dicitur quia in eo quædam sunt quasi vitæ reliquiæ: & hoc periculum ostendit aut damnum: nam in sanguine vitæ sedem constituebant vt ex multis Virgilij locis intelligitur. Vnde fisso iecore in quo adhuc vitæ deficientis est scintilla quædam demonstratur aut vitæ periculum aut earum rerum dispendiũ quæ ad vitę conseruationem pertinent vt sunt opes: & hæc est pars victimæ quæ inimico tribuitur: is enim aut vitam petit & sanguinem aut fortunarum detrimenta. Vel Iecur fissum vitale non est, tunc hæ rationes cessant: nam mortuæ partis ad viuentem nulla

Quid ex fisso Iecore portenditur.

eſt relatio ſeu proportio : Sed iuſta eſt analogia mortui ad mortem idcirco ex fiſſo iecore non vitali hereditates oſtenduntur quæ ſine morte noſtri familiaris deferri nõ poſſunt, ideoque hęc pars familiari aſcribitur:hęc ita inuolute tradũtur à Tullio vt ipſemet ea intellexiſſe non videatur, de quibus ſic ait. 2. de diuinat. *Aut quomodo eſt collata inter ipſos quæ pars inimici quæ pars familiaris eſſet, quod fiſſum, periculum, quod commodum aliquod oſtenderet:* tum paulo poſt, *Tum hereditates tum damna denuntiant, fiſſum familiare, & vitale tractantes.* Vide dęmonem qui ſanguinem ſitit in eumdem ſuarum machinarum fundamenta potiſſimum ædificare : quod non tantum in Romanis ſed & in aliis gentibus demonſtrauit. Erat apud Græcos templum Apollinis Diradiotæ in quo mulier ſacerdos Dei, vaticinabatur abſtinens à congreſſu viri nocte immolabat agnum per ſingulos menſes & ſtatim hauſto ſanguine ipſius, Deo correpta futura canebat auctore Pauſania in Corinth. hoc genus diuinandi per exta ſummo in honore fuit apud Ægyptios quorum rex ſacerdos erat & haruſpex Diodoro teſte libro 5. Et ſicut in ſacrificiis à ſanguine pecudum ad humanas cædes proceſſum eſt ita in haruſpicina:nam ex immolati hominis viſceribus futura prædixere Tertull. de ſpectacul. nam à templis & aris & illa infelicitate thuris & ſanguinis inter tibias & tubas itur duobus inquinatiſſimis arbitris funerum & ſacrorum deſignatore, & haruſpice. idem vero & galli Druidarum (qui etiam in auguriis periti erant) ſuperſtitione lymphati obſeruarunt, quum enim de rebus maioris momenti conſulturi erant hominem trucidantes colligunt futura ex conuulſione membrorũ & cruoris effuſione miſerandæ victimæ, quod ſic docet Diodorus 5. οὗτοι δὲ διά τε τῆς οἰωνοσκοπίας καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον· μάλιστα δὲ ὅταν περὶ τινων μεγάλων ἐπισκέπτωνται παράδοξον καὶ ἄπιστον ἔχουσι νόμιμον. ἄνθρωπον γὰρ κατασπείσαντες τύπτουσι μαχαίρᾳ κατὰ τὸν ὑπὲρ τὸ διάφραγμα τόπον καὶ πεσόντος τοῦ πληγέντος ἐκ τῆς πτώσεως καὶ τοῦ σπαραγμοῦ τῶν μελῶν ἔτι δὲ τῆς τοῦ αἵματος ῥύσεως, τὸ μέλλον νοοῦσι παλαιᾷ τινι καὶ πολυχρονίῳ παρατηρήσει περὶ τούτων πεπιστευκότες: Hoc igitur apud eos antiqua & inueterata obſeruatione inoleuerat : Luſitani non minus crudeles nam eodem modo futura præuidebant Strabo. 3. σπλαγχνεύονται δὲ καὶ δι' ἀνθρώπων αἰχμαλώτων καλύπτοντες σάγοις εἶθ' ὅταν πληγῇ ὑπὸ τὰ σπλάγχνα ὑπὸ τοῦ ἱεροσκόπου. Idem lib. 7. de vmbrorum moribus tractans ait quaſdam ſacerdotes captiuum in ſublime elatum ſuper lebete iugulare tum profuſo in craterem ſanguine quum ſtillat vaticiniũ edere: idẽ lib. 11. de Albania loquẽs refert hominẽ mactari ſolitũ quo cadẽte diuinationis quoddã genus exercebatur quo pronũ eſt intelligere humanę victimę ſanguinẽ multo plus viriũ habuiſſe quã brutæ. Idcirco in ſacro Iouis licij in quo humana hoſtia litabatur ſi quis ex ſanguine aut carnibus mactati degluberet ex homine lupus exiſteret vt de Damarcho refert Pauſanias eliac. 2. ſed

Dæmõ ſanguinem ſitit.

Gallorum crudelitas.

Luſitanorum ritus.

Humani cruoris aut carnis deguſtatio maximam vim habet.

ſi per decennium carnibus humanis lycanthropus abſtineret in priſtinam formam hominis reſtituebatur, idem in Arcadic. λέγουσι γὰρ δὴ ὡς λυκάονος ὕστερον δή τις ἐξ ἀνθρώπου λύκος γένοιτο ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ λυκαίου Διός: γίγνοιτο δὲ οὐκ εἰς ἅπαντα τὸν βίον: ὁπότε δὲ εἴη λύκος εἰ μὲν κρεῶν ἀπόσχοιτο ἀνθρωπίνων, ὕστερον ἔτει δεκάτῳ φασὶν αὐτὸν αὖθις ἄνθρωπον ἐκ λύκου γενέσθαι γευσάμενον δὲ ἐσαεὶ μένειν θηρίον. Hic ait liberari abſtinentia carnis humanæ per decennium ſed ſi vel minimum eam deguſtauerit ſemper fera manet. Euſtathius in Dionyſ. de ſitu orbis refert ex Herodoto Neuros gētem Septemtrionalem ſemel vnoquoque anno per aliquot dies in lupos transformari, credo quod humanis carnibus veſcerentur, nam idem ait melanchlænos illis affines humana depaſci corpora. Plinius 8. cap. 22. his conſentanea tradit nouum ſane erat hoc genus cibi ſed ſacrificium hominis erat vſitatum etiam Romanis ſed tandem immolatio humanæ victimæ Senatuſconſulto prohibita eſt anno ab vrbe condita 657. Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Craſſo Coſſ. vt idem teſtatur 30. cap. 1. *Non ſatis* (inquit ille) *exiſtimari poteſt quantum Romanis debeatur qui ſuſtulere monſtra in quibus hominem occidere religioſiſſimum erat, mandi vero etiam ſaluberrimum.* Et hac ratione ait Druidas ſublatos eſſe à Tiberio Cæſare nimirum in infantia eccleſiæ Chriſti, principiis eius tamquam oriente ſole, noctis immenſum Chaos diſſipantibus. Quis dubitat dæmonem ita oculis noſtris illudere poſſe ſi quando in nobis fidei firmamenta labaſcant vt qui vere homo
Vita eſt in corde nō in iecore. eſt nobis lupi forma amictus appareat? nonne & iam perſuaſerat ſine corde poſſe animal viuere? nonne iam docuerat vitam eſſe in Iecore quæ vere eſt in corde? Ariſtoteles auctor eſt principium ſanguinis & caloris natiui non eſſe in Iecore, ſed corde 3. de part. animal cap. 4. & 7. ſed callidus dæmon intelligebat colendum eſſe Iecur quia eſt fomes inexplebilis in quo cupiditates accenduntur. Claudianus.

At ſibi cuncta petens nil collatura Cupido
In iecur & tractus imos compulſa receſſit
Quæ velut immanes reſerat dum bellua rictus
Expleri paſcique nequit, nunc verbere curas
Torquet auaritiæ ſtimulis nunc flagrat amorum
Nunc gaudet nunc mæſta ſilet, ſatiataque rurſus
Exoritur cæſaque redit pollentius hydra.

Maluit dæmon in hac parte ſigna ſuæ crudelitatis oſtendere qua miſer homo infirmior eſt quæque ipſi ſimilior, ideo vt Græci haruſpices in ſolo Iecore verſabantur Syneſij interpres de Inſomniis Nicephorus. οὐ πᾶσι δὲ τοῖς σπλάγχνοις οἱ μάντεις ἐχρῶντο πρὸς δήλωσιν τῶν ἐσομένων ἀλλὰ τῷ ἥπατι μόνῳ. Qui hæc (inquam) tam aliena à ratione perſuaſit nonne poterit hominem iam corru-
Falſa de lycanthropis opinio. ptis ſenſibus ſub ſpecie lupi oſtendere? ſed quis eſt tantiſper initiatus ſacris Chriſtianæ religionis qui credat diabolum demoliri

posse quod Deus condidit? aut Philosophiæ præceptis paululum institutis qui hominis aut dæmonis potestati concedat formam à Deo & ad Dei imaginem impressam sine subiecti corruptione violare & immutare? quis non nouit essentialia sine interitu subiecti amoueri aut tolli nō posse? finita est hominis & angeli potestas: sed quis est terminus quo definitur? lex & forma diuinitus creaturis imposita. Igitur fūdamentū huius disciplinæ est sanguis quū animātis tū hominis. Quod si nec prece, nec augurio, nec effuso cruore signa à Diis immittantur extrema tentanda sunt & Manes execrandis sacrificiis & imprecationibus euocādi: Seneca in Oedipo.

Nec alta cœli quæ leuis pennas secat
Nec fibra viuis rapta pectoribus potest
Ciere nomen, alia tentanda est via
Ipse euocandus noctis æterna plagis
Emissus Erebo.

Hæc ars in magiam desinit.

Vnde patet istos haruspices fuisse etiam necromantas: quod etiam docet Clemens Alexand. in protrept. ad Græc. καὶ μὴν ἄδυτα Αἰγυπτίων καὶ τυρρηνῶν νεκυομαντεῖαι σκότῳ παραδιδόσθων: μανικὰ ταῦτα ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπων ἀπίστων σοφιστήρια. Sane omnia diaboli pigmenta semper in exitium hominis desinunt. Nunc ad huius capitis interpretationem accedo, in quo prodigia & portenta referuntur ad haruspices vt quum Cumis Apollo sudauit Capuæ victoria & mille alia quę passim apud Tullium, Liuium, Dionysium inueniuntur: monstra autem, portenta, ostenta prodigia licet distinctam ex sese habeant significationem sepe tamen confunduntur vt Seruius docuit & Tull. 1. de diuinat. sic diuinat. *Quia ostēdunt, portendunt, monstrant, prædicunt ostenta, portēta, monstra, prodigia dicuntur.* In eodem sensu à Festo sumuntur. distinguntur autem quum monstrum significat apud Festum id quod Naturæ modum egreditur vt serpens cum pedibus: auis cum quatuor alis, homo duobus capitibus: hoc enim contra Naturam est l. 14. ff. de stat. hom. l. 38. ff. de verb. signif. & pessimum semper est (inquit Nonius) nam vt ille ait deorum iras & minas prędicit, idque ait ex 3. Æneid.

Ostenta, portēta, monstra.

Sola nouum dictuque nefas harpia Celæno
Prodigium canit & tristes denuntiat iras.

Portentum autem nihil aliud significare ait quam ostentum quo aliquid imminere significatur ex Lucilio. *Nisi portenta, anguesque volucres ac pinnatos scribitis.* Hæc autem omnia aut contra aut præter Naturam rerum euenire demonstrat Seneca in Hippolyto.

Cur monstra cessant aula cur fratris vacat
Prodigia toties orbis insueta audiet
Natura toties legibus cedet suis.

Ad hæc Tertull. *Quod etiam* (inquit) *officia temporum & elementorum munia exorbitant, quod & monstris & portentis naturalium forma turbatur &c.* Violatio naturæ tacitam creatoris offensionem

Natura nihil contra naturam agit.

arguit: est enim Deus in Natura vt Virgil. 6. Æneid docet. Idcirco non à Natura sed à Deo per iram immissa hæc existimabantur. Nam vt testatur Aristoteles de animal incessu cap. 11. natura, nihil contra Naturam facit. Papinius 7. Theb.

Nec monstra tenent quæ plurima nectit
Prodigiale canens certi sors præmia fati
Quippe ferunt diros monitus volucresque feraque
Sideraque auersique suis decursibus amnes
Infestumque tonat pater & mala fulgura lucent.

Hetrusci igitur vt ait Liuius ad publica prodigia adhibebantur. Sed si quando contingeret, vt hostes essent Hetrusci, mittebantur oratores sciscitatum ad oraculum Delphicum vt testatur Liuius 1. & 5. Sed postquam Romano Imperio subiecti fuissent quod per partes contigit male consulentibus rei suæ Italiæ populis qui in communi non poterant consistere aduersus vnicam ciuitatem adhuc infantiæ suæ fasciis inuolutam & quasi cunarum suarum angustissimis terminis obseptam: tunc soli Hetrusci consulebantur, adhæc illorum populorum natura diuersa, origo varia, mores contrarij, forma status differens obstitit, quominus in vnum possent conuenire. Sed hęc defensio vana est, nam melior fit concentus ex diuersis & contrariis tonis quā similibus: pati enim debuerant vnum ducem & sorti eius electionem committere. forsitam vero fatorum inflexibilis necessitas iis quandam culpæ excusationem dabit: Immerito tamen, quum fatorum illa necessitas ex mediis causis emergat quibus se cęci mortales subiiciunt actionibus suis in hanc & illam irruentibus. Igitur Hetruria deuicta cessit Populo Rom. tuncque Senatus suscepta portentorum cognitione, statuebat vtrum acciendi essent Hesrusci: Cur non & populus? in Auguriis hæc adiectio superflua esset quum auguria sint patrum: at in haruspicina portenta & prodigia sunt signa sed horum interpretatio Augurum esse non videtur quum auspicia sint sine sanguine. At interpretari hęc non possunt sine extorum inquisitione. Nec me mouet quod Augures non tantum auspiciis sed etiam signis præuideant. Nam signa illa ex vniuersi partium ordine & proportione nascuntur: At hæc naturæ ordinem transcendunt idcirco diuersis omnino præceptis hæ disciplinę continentur, licet ad eumdem finem pertineant nimirum ad futurorum cognitionem qua mala impendentia auertantur & parentur bona. idcirco non obstat quin diuersæ sint formæ & regulæ harum artium quibus & Augures & haruspices deorum iras procurant, quum hoc non fiat iisdem ritibus & cęrimoniis. igitur quum prodigiorum explicatio non sit penes Augures merito Senatus auctoritas desideratur: cur non & populi? quia signa nisi à sapientibus & peritis cognosci nō possunt: at plebe quid insipientius in his rebus. Cur ergo in cap. eorum, sup. non tantum Senatus sed & Populus sciscere debet? quoniam ibi agitur non de officio tantum exercēdo sed maximè de constituen-

Hetruria capitur.

Haruspices & augures ad eūdem finem iras procurant diuersis præceptis & modis.

do genere sacerdotij vt possit publico iure prædictiones interpretari: hic autem non constituuntur sacerdotes Hetrusci illi qui accientur ex Hetruria sed ex accidenti aduocantur vt consulant & iudicent quid agendum sit, quod sola Senatus auctoritate decernitur, vt patet ex Valerio 1. cap. 6. quum de Veiorum expugnatione loquitur quod & clarius ostenditur infra ex Liuio. Ergo ex Hetruria Romani vocantur: Sed tum quid agunt? quæ in hoc cap. continentur, quomodo autem causas harum rerum inuestigent examinandum est. hoc ostendit Lactantius Statij interpres qui *Ars* (inquit) *Haruspicina hæc habet vt thuris motus & crepitus & fumi motus & flexus haruspex ipse colligat: quoniam hæc primum signa aut testantur extorum promissus, si bona sint aut si contraria refragantur vt testatur liber de thuris signis qui ipsius Tiresiæ scribitur:* Hęc ait ille in hos versus Statij 4. Theb. *Ars haruspicum in quibus consistit.*

Tunc Innuba Mantho
Exceptum pateris prælibat sanguinem & omnes
Ter circum acta pyras sancti de more parentis
Semineces fibras & adhuc spirantia reddit
Viscera nec rapidas cunctatur frondibus atris
Subiectare faces atque ipse sonantia flammis
Virgulta & tristes crepuisse vt sensit aceruos
Tiresias, illi nam plurimus ardor anhelat
Ante genas impletque cauos vapor igneus orbes
Exclamat tremuere rogi & vox impulit ignem.

In hæc vltima verba vox impulit ignē id est illius precibus flāma nutrita est. quod referendum est ad conceptionem illam orationis qua victima Deo consecratur quod, etiam Seneca secutus est in Oedipo vbi Mantho ita ad Tiresiam loquens introducitur.

M. Opima sanctas victima ante aras stetit
T. In vota superos voce solenni voca
Arasque dono thuris eoi extrue
M. Iam thura sacris cœlitum ingessi focis
T. Quid flamma? largas iamne comprehendit dapes
M. Subito refulsit lumen & subito occidit
T. Vtrumne clarus ignis & nitidus stetit?
Rectusne purum verticem cœlo tulit
Et summam in auras fusus explicuit comam?
An latera circa serpit incertus via?
Et fluctuante turbibus fumo labat?

Hæc sunt principia huius artis cætera documēta paulatim crepsere sub specie religionis, & diuinationis affectu. vt si hostia placido vultu manū mactātis patiatur: deinde casus ruentis hostiæ inspicitur ictune vno ruerit, an pluribus: Præterea cruoris effusio consideratur an ex angustia vulneris exultet sanguis vehementius, aut ex latitudine lentius effluat: hæc omnia primum animaduertuntur ab haruspice vt certior & doctior ad fibrarum arcana procedat, quod eleganter idem ibidem ostendit. *Quid animaduertit haruspex ante fibrarum disquisitionem.*

T. Placidone vultu, sacras & admotas manus
Patiuntur M. altum taurus attollens caput
Primos ad ortus positus expauit diem
Trepidusque vultum obliquat & radios fugit
T. Vnone terram vulnere afflicti petunt?
M. Iuuenca ferro semet opposito induit
Et vulnere vno cecidit, at taurus duos
Perpessus ictus, huc & huc dubius ruit
Animamque fessus vix resultantem exprimit
T. Vtrum citatus vulnere angusto micat,
An lentus altas irrigat plagas cruor?
M. Viuus per ipsam qua patet pectus viam
Effusus animis huius exiguo graues
Maculantur ictus imbre sed versus retro
Per ora multus sanguis atque oculos redit.

In motu, crepitu, flexu rerum Inanimatarum Dei consilia quærunt quum res illæ per se moueri non possint sed per accidens: vt est thus & in ictu, vulneris. & flexu sanguinis prouidentiæ leges scrutantur quum in iis ne scintilla quidem insit prudentiæ ergo ex accidentibus veritatis essentiam aucupantnr. Quinimo & in cauda hostiæ nedum in extis & sanguine secreta fatorum inquirunt. Nam ex ea parte in ignem coniecta præsentiebant grata ne esset Deo hostia scholiastes Aristophanis in pace. ἔθος εἶχον τὸν κέρκον ἐπιτιθέναι τῷ πυρὶ καὶ ἐξ αὐτῆς σημείοις ποὶ κατανοεῖν εἰ εὐπρόσδεκτος ἡ θυσία. Sed hoc Græcum non Hetruscum est. Pergendum ad alia. Iubetur deinceps vt Hetruriæ principes disciplinam doceant: quod est accipiendum postquam Thusci Imperio Romano adiecti fuissent. Nam legem dare nemo potest nisi subditis aut ciuibus eorum consensu. Antea licet essent hostes sponte sua huic arti animum applicabant: sed subiecti impulsu Patriciorum hanc artem tractabant. Quod non semel profuit Romanæ Reip. Tacitus annalib. *Sæpe aduersis Reip. temporibus acciti quorum monitu redintegratas cærimonias & in posterum rectius habitas: primoresque Hetruriæ sponte aut patrum Romanorum impulsu retinuisse scientiam & in familias propagasse:* Impulsus ille patrum, prope in parendi necessitatem incidit, non tamen iussus dicitur: nam animi functiones necessitate frangi non possunt sed ratione flecti. Quis enim cogere posset doctorem, eam disciplinam edocere quam tenet? ad quæstionem admoti & torti aliquando supprimunt veritatē nec violentia doloris adigi possunt ad verum dicendum. At multò minus cogi posset doctus vt doceat non quod verum est quod semper eodem modo se habet sed quod opinione constat quod facile potest fingi l. 15. ff. de acquir. her. at quę in veritate sunt secus l. sequente ff. eod. igitur vis imperij nō cogit Hetruriæ principes, sed auctoritas Senatus impellit. quid si improbe & malitiosè consulant? Si constet de perfidia, capite noxa luenda est. Gellius 4. cap. 5. Sed quos habebunt discipulos? principum

Ex cauda hostiæ diuinatio.

Perfidia haruspicum capite plectitur.

cipum ciuitatis filios, ita vt primi maiorum gentium Patricij filios suos dent instituendos principibus Hetruriæ quod Senatusconsulto sancitum fuisse Valerius asserit 1. cap. 2. *Tantum* (inquit) *studium antiquis non solum obseruandæ sed etiam amplificandæ religionis fuit vt florentissima tum & opulentissima ciuitate principum filiis SC. singulis Hetruriæ populis percipiendæ sacrorum, disciplinæ gratia traderentur.* Tullius 4. de diuinat. *Quocirca* (inquit) *bene apud maiores nostros Senatustum quum florebat imperium decreuit vt de principum filiis, sex singulis hetruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad quæstum atque mercedem.* Valerij ratio alia est; ideo enim vult doceri principum filios vt religio amplificaretur: Tullius vero vt hęc disciplina tenuitate & inopia eorum qui eam tractant non vilescat traducta à religionis honore ad mercedem & quęstum, quo possit egestatis vitium maiore vitio & pessimo exemplo emendari: idcirco Senatum statuisse vt nobilissimi & opulentissimi adolescentis non plebeij & tenues ad hanc edifcendam admouerentur. Vterque inepte. nam vaticinandi munus regale esse probatū est & conuenire tantum principibus. Est enim in eo vinculum imperij ad cōstringendos imperitæ multitudinis animos prætextu religionis, tum etiam ad cognitionem eorum quæ spectant ad conseruationem Reip. & euitanda pericula euersionis. Idcirco Senatuscōsulto cura docendæ huius artis iniungitur principibus Hetruriæ vt recte in hoc cap. Scriptum est, quum tamen Tull. & Valerius id populis Hetruriæ tribuant non principibus, sed hoc interpretationem recipit vt populis quidem commendentur filij principum Rom. Sed ab iis instituantur qui populis illis præfecti sunt, in quos ius populorum translatum intelligi potest: vnde principibus populorum recte filij principum committuntur eadem ratione. Sed hic grauis est controuersia inter Tullium & Valerium in numero filiorum, ille sex refert, hic decem, quum vterque de tempore consentiat, nimirum florentissima ciuitate quo tempore non sex aut decem populi Hetruriæ sed tota Italia, Europa, Asia, Africa viribus imperij Rom. cesserant. Hetruria autem 12. populis constabat vt testatur Dionys. 6. & Liuius 1. cur ergo multo ante subiecta Thuscia sancitum est vt sex aut decem filij, populis duodecim traderentur? Emendandus est vterque. id enim ex Tullio Valerius vt quædam alia decerpsit nisi quis dicat Tullium id ex Pontificum commentariis exscripsisse, nondum tota Hetruria adiecto imperio Rom. quo tempore florētissima Roma videbatur respectu initij quod minimæ erat Ditionis: erant igitur Hetruriæ principes doctores, principum Rom. Liuius 9. Sed cur illi sunt in diuinando peritiores? Tull. 1. de diuinat. sic respondet. *Hetrusci quod religione imbuti studiosius & crebrius hostias immolabant & extorum cognitioni se maximè dediderunt quodque propter aeris crassitudinem de cœlo apud eos multa fiebant & quod ob eamdem causam multa inusitata partim è cœlo alia ex terra*

Discipuli Hetruscorum sunt filij principum ciuitatis.

Emendantur Tullius & Valerius.

Cur Hetrusci in diuinando peritiores.

oriebantur: quædam etiam ex hominum pecudumue conceptu & statu, ostentorum exercitatissimi interpretes extiterunt. Hæc verba quæ sequuntur in hoc capite: *Quibus Diuis creuerint* &c. Id significant vt portenta & prodigia procurentur iis Diis à quibus ea immissa esse decreuerint ne piaculum committatur nominato vno Deo in procuratione pro altero. Ammianus 16. in ritualibus & Pontificiis obtemperantibus sacerdotiis cautum ne alio Deo pro alio nominato cum qui eorum terram concutiat sit abstrusum piacula committantur. hoc modo, ritu, & ordine numen deorum inuestigatur vt postea possit eorum ira placari: hoc enim fit sacrificiis & precibus ad depellenda mala quæ ex ea sequuntur, nam preces gratæ sunt Ioui.

Preces Deo gratæ.

Καὶ γάρτε λίται εἰσι Διὸς κοῦραι μεγάλοιο.

Diuersi angelorum & dæmonum ordines.

Iliad. 1. vbi Iouis sunt filiæ supplicationes. Sed quoniam diuersæ sunt potestates deorum vt vult Seruius, cœlestes, terrenæ, & infernales ideo diuersis honoribus placandæ sunt. rursus inter cœlestes varij sunt gradus earum, sicut inter terrestres, prout effectus producunt suæ magnitudinis indices: idem etiam poëtæ de inferorum Diis commenti sunt. imitantur isti Theologi, legislatores qui differentes instituunt magistratus quibus imperium & honorem Geometrica proportione tribuunt: hic summũ, illis medium, aliis infimum. Omnes tamen sunt magistratus sic omnes Dij sunt licet alij, aliis sint maiores aut minores. quæ dispositio non est omnino aliena ab ordine spirituum quorum sacra scriptura differentes testatur potestates, vt in Angelis sic in dæmonibus. Eorum enim sunt nouem ordines constituti quos numero multitudinis singulatim enũtiat sacra scriptura, primus Seraphin Isaiæ 6. secũdus Cherubin Ezech. 1. tertius throni Diuus Paulus ad Coloss. 1. quartus dominationes; quintus virtutes: sextus potestates; septimus principatus; ad Ephes. 1. octauus Archãgeli ad Tessal. 4. nonus Angeli. ad Hebreos 1. Diuus Dionys. hos nouẽ ordines asserit lib. 6. Gregor. Nazianze. orat. 2. de Theol. Diuus Chrysost. Homel. 4. in Genes. Diuus Damas. 2. cap. 3. fidei orthod. idẽ fere de Angelis desertoribus dici potest, licet enim pauciores peccasse videantur ex 12. Apocalyp. vbi draco traxit secũ tertiam tantũ partẽ stellarũ non diuidiam, tamen ex diuersis ordinibus desciuerunt à suo principe: ideo non mirum si Diuus Paulus ad Ephes. 6. dæmonibus tribuit nomina principatuum & potestatum. Sunt igitur etiam dæmonum diuersæ potestates ex quibus effectus diuersi generantur. Sed quis Ethnicorum hæc nouit? nemo eorum dæmonem nouit in natura propria, nisi Platonem, Aristot. Plotinum & paucos alios proferamus qui obscure videntur sensisse vnum fuisse rerum omnium principium & causam mouentem quæ tamen esset immobilis, cæteras substantias ex eo esse & pendere: esse etiam spiritus immortales in quibus quandam speciem diuinitatis constituerunt, cæteras à diuinitate remotas & animalium. Plinius. *Fragilis & laboriosa mortalitas in*

partes ita digessit infirmitatis suæ memor vt portionibus coleret quisque quo maxime indigeret. Cur ergo, homines adorarunt & bruta perinde ac deos. Sane illi vnum Deum esse suspicati sunt aut senserunt non tamen vere coluerunt: hoc probat Diuus Iustinus in parænet. ad Græcos primum ex Orpheo tum ex Sibylla deinde ex Sophocle & antiquis Philosophis quod etiam in libro de Monarchia demóstrat, quo grauior est eorum offensio quod vltro se offerentem veritatem auersati, innumera mendacia coluere & ne soli in superstitione insanire viderẽtur imperitã multitudinẽ eodẽ veneno infecere. Sed quoniam vulgaria & feculenta ingenia parum intellectu mouentur, plurimum sensu, ideo vt fundamenta huius machinæ firmius ponerentur primum deos humana forma confinxere, cui impietati ipsamet scriptura colorem dedit interprete dæmone: quum enim in Genesi Deus dicat. *faciamus hominem ad similitudinem nostram.* Sub imagine hominis Deum coluerequod recte idem docet in parænet. Ex illis corporum simulacris quæ diuersa forma, habitu & statura componuntur deos agnoscunt eosque à se inuicem discernunt: hanc opinionem obfirmauit frequentissima dęmonum occursatio variis humanum genus ludificata figuris, speciem multiplicis diuinitatis induxit, sed in hoc naturam suam quasi incestuoso ementiuntur adulterio: Sunt enim mere spirituales substantiæ vt ait Tertull. in Apologet: Dauid angelos vocat spiritus Psal. 113. Matthæ. 8. Luc. 8. & hoc etiam Plotinus intellexit de amore. ἀλλὰ πῶς καὶ τινος ὕλης μετέχουσιν· οὐ δὴ γὰρ τὸ σωματικῆς ἢ ζῶα αἰσθητὰ ἔσται· καὶ γὰρ εἰ σώματα προσλαμβάνουσιν ἀερινὰ, ἢ πυρινὰ, ἀλλὰ δεῖ γε πρότερον διάφορον αὐτῶν τὴν φύσιν εἶναι ἵνα καὶ μετάσχωσι σώματος. οὐ γὰρ εὐθὺς τὸ καθαρὸν πάντη, σώματι μίγνυται· καί τοι πολλοῖς δοκεῖ ἡ οὐσία τοῦ δαίμονος καθόσον δαίμων μετά τινος σώματος, ἢ ἀέρος, ἢ πυρὸς εἶναι. Hic vult à principio dæmouem creatum in simplici & spiritali natura, aeris tamen aut ignis postea corpus assumere posse cui misceatur. Multi tamen Philosophi nihil esse in substantiis spiritale sed omnes esse corporeas credidere teste Aristot. 4. phys. Claudianus Mamertus de statu animæ, angelum etiam corporeum esse sensit his verbis. *Duplex ergo est angelica sicut est humana substantia habens corpus totius facilitatis maximæque pulchritudinis quod hominibus quum iubetur appareat, habens incorporeum quo Deum semper videat iuxta illud euangelicum: Angeli eorum semper vident faciem patris mei:* Tum ille in cap. 14. lib. 1. *Spiritus illi est omni creato spiritu potentior, corpus illi de potissimo omnium elementorum sublimius secundum illud propheticum, vbi angelica substantia duplex sine dubitatione perhibetur, quo dictum est qui facit angelos suos spiritus ignem vrentem: ignem vero non esse spiritum, & spiritum perinde ignem non esse manifestum est: quia non isthic allegorice aliquid accipiendum est sicut illud vbi ait Dominus ignem veni mittere in terram quum de sancto spiritu diceret: non enim credi fas est humanas animas ad amorem diuinum participatione angelici spiritus inflam-*

Quidã Ethnicorum verũ & vnum Deum esse senserunt, sed non vere coluerunt.

Cur Dij primi in speciem hominis effecti.

Angeli sunt substantiæ mere spirituales sed corpus asciscere possunt.

mari quia eodem dono bonus est homo quo bonus est angelus, & eodem dono vterque beatus est: tum libro 3. cap. 6. idem testatur, sed cap. 8 sic ait. *Est igitur in Gabriele & incorporeum quo incommutabiliter Deum videat, & corpus quod Maria viderit quodque subditum spiritui socialiter gereret & quod gerendum in ipsa veritate illocaliter spiritus cognouisset: satis patet beatos Angelos vtriusque substantiæ & incorporeos esse & in ea sui parte qua ipsis visibilis Deus est, & in ea itidem parte corporeos qua hominibus fiunt ipsis visibiles: quoniam nec Deus ab angelo per corpus nec angelus ab homine sine corpore videri potest: quæ quum ita sint negari nequit Diabolum ex incorporeo, corporeoque factum vt pote sanctis angelis concreatum, duplicis esse substantiæ, qui postquam improbe superbia tumuit & inuidiæ febre tabuit sponte illocaliter sanctitate prolapsus è cœlo non sponte deiectus quum non angelus sed bonus esse cessauerit, innocentiam perdidit non naturam: proinde sicut Angelorum multitudo quæ perstitit, in vtroque sui beatificabitur, ita quæ destitit in sui vtroque punietur.*

Error Claudiani.

Hæ Claudiani rationes euanescunt ex distinctione corporis naturalis & assumpti. Nam functiones angelorum in quibus, eis imperatur aut permittitur vt hominibus appareant non egent corpore naturali sed aere inuoluti qualemcumque figuram induunt, & possunt corpus humanum assumere vt facilius cum homine communicent (si hoc datum sit dæmoni à Deo) quod angelo non permittitur: hoc enim datur dæmoni tamquam carnifici in pœnam hominis.

Error Themistij.

Ideoque male Themistius Hesiodum reprehendit quod dixerit deos aere indutos in terras descendere vt cum hominibus versentur: Vult enim deos deuolui in corpus humanum sua Natura deterius, vt communione corporis, humanæ societati prosint idque ait oratione 9. vbi de industria labitur persuadere desiderans Valenti Imp. quem alloquitur cum Natura Deum esse non hominem, κατὰ χρόνους τινὰς ὡρισμένους ποτὲ μὲν ἀχήρατοι καὶ θεῖαι δυνάμεις ἐπ' ἀγαθῷ τῶν ἀνθρώπων ἐμβαλεύουσι τὴν γῆν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατιοῦσαι οὐκ ἠέρα ἑσσάμεναι καθ' Ἡσίοδον, ἀλλὰ σώματα ἀμφιεσάμεναι παραπλήσια τοῖς ἡμετέροις καὶ βίον ὑποδῦσαι ἥττω τῆς φύσεως εἵνεκεν τῆς πρὸς ἡμᾶς κοινωνίας. Sed sane vnus tantum Deus est isque cognosci non potest nisi ex effectibus. Angeli autem, & Dæmones quos sub deorum nomine & specie coluit antiquitas singulatim cognosci non potuerunt, ideoque nec eorum potestates distingui.

Cur tam fabulosa de Diis finxerint legislatores.

Cur ergo legislatores tot fabulas de deorum numero, natura, & operibus palam edixere? Quamquam enim persuaserant populis deorum naturam summam esse & omnia complecti, cætera tamen fabulis inuoluerunt vt hac imbuti superstitione legibus parerent, deorum metu & reuerentia inducti, in quorum tutela ea constituuntur & à quibus initium sumunt, quod sic doctissimè Aristot. confirmat 11. Metaph. cap. 8. παραδέδοται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ παλαιῶν ἐν μύθου σχήματι καταλελειμμένα τοῖς ὕστερον ὅτι θεοί τέ εἰσι οὗτοι καὶ περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν, τὰ δὲ λοιπὰ μυθικῶς ἤδη προσήχθη πρὸς τὴν πειθὼ τῶν

πολλῶν καὶ πρὸς τὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον χρῆσιν: ἀνθρωποειδεῖς τε γὰρ τούτους καὶ τῶν ἄλλων ζώων ὁμοίους τισὶ λέγουσι καὶ τούτοις ἕτερα ἀκόλουθα καὶ παραπλήσια τοῖς εἰρημένοις: ὧν εἴ τις χωρίσας αὐτὸ λάβοι μόνον τὸ πρῶτον ὅτι θεοὺς ᾤοντο τὰς πρώτας οὐσίας εἶναι θείως ἂν εἰρῆσθαι νομίσειε. Hic ait ſeparatis fabulis verum eſſe primas ſeu ſimplices ſubſtātias ſeu ſpiritus deos eſſe: vbi intelligit Angelorum Naturas quodammodo diuinæ ſubſtantiæ eſſe praticipes, quas ipſe ab æterno eſſe exiſtimabat & falſo. Ex iis patet non potuiſſe ita deos intelligi vt ſeparatim cerni poſſint (vt hic loquitur auctor huius capitis) ex ſuis effectibus niſi aut arte ab ipſis dæmonibus edocta puta haruſpicina, aut ore ipſorum in oraculis aut carminibus Sibyllarum quæ etiam erant oracula ſed multo ante edita. Liuius 1. ait Tarquinium ſuperbum portento perculſum Delphos miſiſſe gratia Dei conſulendi, frequentius tamen fuere conſulti fatales libri per Decemuiros idem 1. decad. 3. & 10. decad. 4. duobus locis: interdum Hetruſci & haruſpices adhibebantur idem 2. dic 1t 4. *Priorum* (ait) *prodigiorum cauſa Senatus cenſuerat vt Conſul maioribus hoſtiis quibus Diis videretur ſacrificaret, ob hoc vnum prodigium haruſpices in Senatum vocati atque ex reſponſa eorum ſupplicatio in vnum diem edicta & ad omnia puluinaria res diuinæ factæ.* Ergo hoſtiæ maiores adhibebantur ad procuranda prodigia id eſt taurus & bos quæ propriè dicuntur victimæ. Virgilius.

Angeli & dæmones gentibus incogniti.

Hoſtiis maioribus, maiora procurantur prodigia.

Et maxima taurus.
Victima.

Non tamen hoc ſemper iram deorum placabat: idcirco ad hoſtias ſuccidaneas ventum eſt: quod etiam Senatuſconſulto cauebatur: quæ ſic appellatæ ſunt quia ſi primis hoſtiis litatum non erat, aliæ poſt eaſdem ductæ cædebantur quaſi per ſubſtitutionem, quę quaſi prioribus iam cæſis luendi praculi gratia ſubdebantur & ſuccidebantur Gellius 4. cap. 6. Ea procuratio dicitur ſine litatione. Liuius 7. decad. 3. *Horum* (inquit) *prodigiorum cauſa diem vnum ſupplicatio fuit, per dies aliquot hoſtiæ maiores ſine litatione cæſæ diuque impetrata pax Deûm in capita Conſulum, Rep. incolumi exitiabilis prodigiorum euentus vertit*; Parum eſt ſacrificare niſi litetur teſte Lactantio in Papiniū ideo timor eſt grauiſſimi periculi ſi primis hoſtiis litatum non ſit, quod Papinius ſic oſtendit in 11. Theb.

Si primis non ſit litatum adhibentur ſuccidaneæ.

Diffugiunt famuli & regem ſolatur haruſpex
Ipſe inſtaurari ſacrum male fortis agique
Imperat & magnos ficto premit ore timores.

Ibi quidē non imperātur hoſtię ſuccidanęę, quia prior hoſtia effregerat vincula ſua, ſed idem fuiſſet ſi ea immolata cognouiſſet Haruſpex non eſſe litatum: ideo Lactantius ibidem. *Erat* (inquit) *conſuetudinis vt ſi prima ſacrificia minime fuiſſent accepta numinibus, ſecunda haruſpex ſacrificia repararet donec viderentur eſſe ſuſcepta.* Patet ex dicto Liuij loco hoſtias ſuccidaneas fuiſſe duo capita principum ciuitatis quæ ſibi non popoſcerat dæmon ſed rapuerat: aliquā-

Humana hostia litatur. do decretū est vt humana hostia litaretur. Liuius. *Interim* (inquit) *ex fatalibus libris sacrificia aliqua extraordinaria facta inter quæ gallus & galla, Græcus & Græca in foro boario sub terra viui demissi sunt in locum saxo conseptum ibi ante hostiis humanis Romano minime sacro imbutum.* Igitur hæc ars differentias deorum docet. Sed si nec haruspices nec libri Sibyllini id aperiant ad omnia puluinaria supplicatur vt ex dicto Liuij loco intelligi potest & libro 10. decad. 4.

Est quoddam sacrum, templum, ara communis Diis omnibus. Est enim quoddam omnibus Diis commune sacrificium & templum vt Pausanias in Attic. testatur & in Corinthiac. non semel & in Lacon. Sunt & aræ omnium Deorum communes idem in Eliac. 1. Et in Arcad. Sed vbi distinctæ fuerunt partes singulorum, tum ex magnitudine prodigiorum & deorum, certus hostiarum numerus decernebatur: idem, *Ob ea* (inquit) *decemuiri iussi adire libros edidere quibus Diis & quot hostiis sacrificaretur:* Certæ etiam hostiæ, maiores quidem sed aliquando etiam lactentes idem 2. decad. 3. *Consul de religione patres consuluit, decretum vt ea prodigia partim maioribus hostiis, partim lactentibus procurarentur & vti supplicatio per triduum ad pomnia puluinaria haberetur, cætera quum Decemuiri libros inspexissēt vt ita fierent quemadmodum cordi esse Diui carminibus præfarentur. Id Decemuirorum monitu decretum est, Ioui primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret: Iunoni, Mineruæque ex argento daretur.*

Quæ sint hostiæ maiores. Hic patet quæ sint hostiæ maiores à differentia lactentium, licet Festus hostiam maximam ouile pecus esse dicat. Ibi enim alia ratione maxima dicitur non ex magnitudine corporis sed ex placiditate animæ. hic autem deorum potestates librantur ita vt æquo quasi libramento sacra iis oblata expendi debeant. Sed cur hic Liuius ait fulmen Iunoni dari quum nullę sint eius Manubiæ? verum ibi non soli Iunoni sed etiam Mineruæ simul consecratum est fulmen: quod non pertinet ad causas tantum naturales sed &

Iunoni etiam fulmen datur. ad religionem. licet enim solę Mineruę Manubię ad statum publici euersionem spectent, tamen lęsæ Iunonis indignatio sępe mouet statum vt in Troiæ excidio patet vbi vtraque simul dea ruinam hanc molitur. Sane Iuno Mater est Vulcani cui fabrica fulminis adscribitur id est exhalatio illa quæ in aerem sublata & aucta in eodem mouetur & inflammatur : vnde Iuno sibi tribuit fulmina apud Papinium, vbi sit Iouem alloquitur.

Mea fulmina torques.

Vbi lactantius ait nullum fulmen esse sine aere id est Iunone : sed hæc Naturam significat non consilium aut prouidentiam: fallitur autem in eo quod ait cuique Deo certa attribui fulmina : Nam pauci sunt Dij quibus tribuuntur : sed de his supra dictum & infra dicetur in hoc capite. Redeo ad prodigia. Quum de cœlo lapides fluxerunt nouendiali sacro procurabatur Liuius 10. dec. 3. *Porta* (inquit) *de cœlo tacta & in Palatio lapidibus pluit, id prodigium more patrio, nouendiali sacro, cætera hostiis maioribus expiata.* Quod ait expiatum, procuratū sępissime dicitur ab eodem, id est cum cura pia-

tum: idem 3. dec. 3. *Lapidibus* (inquit) *circa id templum pluit ob quem imbrem nouendiale vt assolet sacrum fuit cæteraque prodigia cum cura expiata.* Igitur hic, procurare Diis prodigia idem est quod expiare oblato Diis sacrificio quo placari possint, & restitutis in integrum iis quæ deformata aut violata, aut omissa sunt: & sic hoc verbũ in dandi casu apud auctores probæ notæ cõstruitur, semper apud Tertull. Cernere hic pro decernere sumitur, & vt Varro ait statuere Nonius Iudicare: igitur decernebant haruspices sed decretum hoc Senatus auctoritas præcedebat: hęc autem erat forma Senatusconsulti apud Gellium 4. cap. 6. *Quod C. Julius, L. filius Pontif. nantiauit in sacrario in regia hastas Martis mouisse D. E. R. I. C.* (de ea re ita censuerunt) *vt M. Antonius Consul. hostiis maioribus Ioui & Marti procuraret quod & cæteris Diis quibus videretur placãdis vti procurasset satis habendũ censuerunt, si quid succidaneis opus esset Robigus accederet.* Hoc tamen munus procurãdi non haruspicibus sed Pontificibus incumbere videtur. Liuius 4. dec. 3. & 4. dec. 4. *Ea* (inquit) *prodigia ex Pontificum decreto procurata &c.* Idem 7. dec. 4. Imo & Consulibus idem 8. dec. 3. *Prodigia* (inquit) *Consules hostiis maioribus procurare iussi. &c.* Verum Consules edicunt procuranda prodigia & ipsi possunt procurare, quia vt regij imperij cui pręsunt, sic sacrorum potestas penes eos erat ex Senatus decreto nisi summus Põtifex hoc suo Imperio vindicaret. Pontifices autem etiam ex Senatusconsulto procurant, quod superfluum esset si sacra illa essent solemnia sed quia extra ordinem suscipiuntur Senatusconsulto opus erat vt Hetrusci & haruspices Coss. aut Pontifices procurarent. Sequitur Postremum munus haruspicum quod est in expiandis fulguribus & obstitis: hic vt & in libris haruspicum fulgur pro fulmine accipitur, ideo haruspices qui de fulminibus cognoscunt non fulminatores sed fulguratores appellantur, quod Nonius ex Catone docet: Seneca 2. nat. quęst. cap. 2. *Fulmen ignem esse aquæ fulgurationem quæ nihil aliud est quam flamma, futura fulmen si plus virium habuisset: non natura sed impetu distant.* Obstita autem sunt ipsa quę fulminata sunt. Festus, *Obstitum Cloatius & Ælius stilo esse aiunt violatum attactumque de cælo, Cincius eum qui Deo deæque obstiterit id est qui viderit quod videre nefas est:* Proprie tamen obstitum obliquum significat & ex consequentia vitiosum quod in rebus profanis eget emendatione; in sacris, expiatione. Lucretius.

Consul vel Põtifex vel haruspices procurãt prodigia ex Senatusconsulto quia hæc sacra extraordinaria sunt.

Fulgur pro fulmine.

Obstitum quid.

Omnia mendose fieri atque obstita necesse est.

Hoc ad fulgurita translatum est, quoniam sunt cœlestia fulgura & terrestria. Plinius. 2. cœlestium ictus semper est obliquus vt idem ait, idcirco obstitum facit quod attigerit. Sunt ne hęc diuersa vt aliud sit fulgura piare, aliud obstita? an vero qui rem ictam fulgure expiat fulgur etiam ipsum procuret? verum hęc inter se differunt natura, sed ita cõiuncta sunt vt vnum sine altero non sit. Nam ex fulguris procuratione sequitur loci expiatio. Fulgura autem

Cœlestia & terrestria fulgura.

procurabantur non tantum apud Romanos sed multo ante apud Grecos ita vt iis vt Diis etiam sacrificia celebrarentur. Pausanias in Arcad. Ἀρκάδες θύουσιν ἀστραπαῖς αὐτόθι ϗ θυέλλαις τὲ ϗ βρονταῖς: & sic adorabantur: Quinetiam fulgetræ quadam adulationis specie placabantur non secus ac equi ferocientes qui ab aurigis aut equisonibus suis, demulcentur quod Greci ποππύζειν dicunt auctore Varino quod recte fulgetris accommodatur quę ferocitate quadam exultantes ibi periculum minātur vbi proruerint quod ne accidat poppysmo placantur Plinius 8. c. 2. *Fulgetras poppysmis adorare consensus gentium est*, Malè Politianus restituit auctorare. Vere enim adorabantur fulgura, quum iis sacra fierent & poppysmate ad leniendam iram colerentur. hoc genere adorationis vtebantur magi qui vitę alienę sortem prædicere profitentes ex frontis & manus inspectione iubebant crebro vti poppysmate ad euitanda pericula quo malum dęmonem sibi conciliarent, vnde locus ille Iuuenalis elucidatur Satyra 6.

Adorantur fulgetra & poppysmo placantur

Sortes ducet frontemque manumque
Prabebit vati crebrum poppysma roganti.

Vbi carpit eos qui credunt vatibus ex fronte & manu fortunam iudicantibus qui hoc poppysmate, vanis & facilibus animis fidem placandi mali genij & auerruncandi mali insinuant. hæc poppysmata sunt preces secretæ & tacitę quæ nullum testem nisi dæmonem habent, eæque in piando fulgure & sacrificio illo quo adorabatur à sacerdote, murmure tacito proferuntur: tumque fulmen condebatur quum sacerdos dispersos ignes in vnum colligere & quadam prece tacita terræ conderet & consecraret; vnde Lucanus.

Mali genij placantur poppysmo.

Quid sint poppysmata.

Codere fulmē.

Dispersos fulminis ignes
Colligit & terra tacito cum murmure condit.

Iuuenalis Satyr. 6.

Atque aliquis senior qui publica fulgura condit.

Locus autem ille bidental appellatur quod in eo bidentibus hostiis sacrificaretur auctore Festo. Acro in hunc locum Horatij de arte poët.

Nec triste bidental
Mouerit incestus.

Bidental.

Bidental (inquit) locus fulminis triste autem quod propter lapsum fulmen constituitur & est bidētal à bidentibus dictum, nam reliquias fulminis cum sacrificio sepeliebant: Vbi male Porphyrio ait hoc expiari nō posse; hac enim sepulturæ specie, sacrificio & tacita prece expiatur & in memoriam huius expiationis duæ aræ ibi extructæ conseruantur & manent, quibus locus ante ignotus insignis euadit Artemidorus 2. ὁ κεραυνὸς τὰ ἄσημα τῶν χωρίων ἐπίσημα ποιεῖ διὰ τοὺς ἐνιδρυμένους βωμοὺς ϗ τὰς ἐν αὐτοῖς γινομένας θυσίας. Et sic locus ille humano iuri per consecrationem eximitur, non vt templū sit vel auspicaturis vel adoraturis, sed vt monumenrum placatæ deorum

Locus fulmine ictus quomodo consecratur.

deorum extet indignationis: nam amplius locus ille adiri non poterat sine piaculo: idcirco quum Pyrrhus somniasset à se fulmine ictam Lacedemonem inflammari Lysimacho nō placuit quod loca fulmine icta inaccessa manerent: quam interpretationem euentus comprobauit Plutar. in Pyrrho. hoc & Papinius innuit & confirmat Lactantius in 10. Thebaid. hoc versu.

Qui tremor illicita cœli de lampade tactos
Hic fixit iuuenem.

Vbi interpres *illicita* (inquit) *à longinquo epitheton traxit eo quod non liceat tangi loca vbi iaceant fulminati.* Hoc monet ne iterum polluantur hominis accessu à quo loca illa polluta fuerant, & merito non reuertitur in potestaté eius quod certo signo sibi vindicauit Deus, tamquam crimine humano humanum esse desierit, sed non eo modo quo alia consecrantur: nam hæc ab inuito homine & ex causa abominanda asseruntur diuinitati, idcirco tristia sunt, inaccessa, & infelicia: illa autem voto pietatis & causa religionis offeruntur: quod in errorem impulit Porphyrionem vt crederet expiari non posse quod ad pristinam naturam reuerti non possent. Sed an omnia loca tacta aut afflata fulmine polluta sunt? huic quæstioni Acro respondet in hunc locum Horatij. *Differentia inter consecrationem loci fulminati & tépli.*

Tu parum castis inimica mittes
Fulmina lucis.

Pollutis (inquit) *secundum Pontificum documenta & Haruspicum qui dicunt nunquam fieri fulmina nisi locis pollutione aliqua alienis & nisi expientur damnum futurum est.* Sed hoc de fulmine non de fulgure est accipiendum vt supra ostensum est: ad hęc Virgil. Eclog. 1.

Sæpe malum hoc nobis si mens non læua fuisset
De cœlo tactas memini prædicere quercus.

Quid si non terra sed persona de cœlo tacta sit? aliud est nam eo casu expiari non potest nisi morte tacti hominis ideo corpus illud vt execrandum euitatur. Persius de homine cœlitus percusso.

Triste iaces lucis euitandumque bidental. *Homo fulminatus inexpiabilis.*

Ideo inter leges Numæ hæc recensetur à Festo, *Si hominem fulminibus occisit ne supra genua tollito*, tum alibi: *homo si fulmine occisus est ci iusta nulla fieri oportet.* Iusta enim nō fiunt nisi ei qué pia mēte Deū fore existimabant vt infra dicetur, at Deus fieri non potest quem Deus indignum vita & societate humana iudicans de medio sustulit, aut notauit signo indignationis ideo corpus eius humi mandatur sine vllo funere ita vt nefas sit cremare illud: quod iusto tantū funeri datur. Plinius 2. cap. 54. tanta est vis in hunc diuinæ indignationis vt antequam feriatur fulmine hebetantur adeo eius sensus vt nequidem fragorem cœli tonantis audiat. Ammianus 17. *In Tagetis Thusci libris legitur veiouis fulmine mox tangendos adeo hebetari vt nec tonitrum nec maiores aliquos possint audire fragores.* Sed obstat Numæ institutio in lustrandis fulguribus quam à Ioue didicit longè differentem ab ea quam supra dixi: Eaque causa Iouem magicis

Elicius Iupiter quis.

Error Plutarchi.

carminibus & arcanis sacrificiis Picus & Faunus euocatum coram Numa stitere, vnde locus vbi Iupiter apparuit Elicius dicitur ibique templum Ioui Elicio constructum quod eliciatur è cœlo ad euocationem vel expiationem fulguris: iam enim ostensum est Iouem esse principem expiationis. Male ergo Plutar. ait Elicium dici quasi ilicium à voce Græca ἵλεως id est propitius contra Ouidiumꝫ. Fast.

Eliciunt cœlo te Iupiter vnde minores
Nunc quoque te celebrant eliciumque vocant.

Euocatio fit magico carmine cum euocantis summo periculo.

Sic Varro 5. de ling. lat. Liuius 1. *Ad ea* (inquit) *elicienda ex mentibus diuinis Ioui elicio aram in Auentino dicauit*: Hic non ait elici Iouem vt doceat procurationem quum absurdum esset iam enim ab illo ea didiscerat sed ad elicienda fulgura ex quibus fata præuidebant quod plane confirmat Plinius 2. cap. 53. improbat tamen hanc superstitionem, *imperari* (inquit) *natura audacis est credere nec minus hebetis beneficiis abrogare vires.* Igitur hic Deus elicitur vel vt det fulgura vel vt data expiet sua præsentia non vt vtrumque fiat simul sed in diuersis casibus. In hoc magico sacrificio quo Iupiter eliciebatur, si minus solenniter quid actum fuisset grauissimum erat euocantis periculum eoque modo ferunt. Tullum Hostilium fulmine cum tota domo conflagrasse teste Plinio ibid. Liuius 1. *Ipsum regem tradunt voluentē cōmentarios Numæ quum ibi quædam occulta solennia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset operatum his sacris, se abdidisse, sed non recte initum aut curatum id sacrum esse, nec solum nullam ei oblatam cœlestium speciem sed ira Iouis sollicitati praua religione fulmine ipsum cum domo conflagrasse.* Hoc factum fuisse incantamentis non audet. Plut. asserere licet id à nonnullis relatum

Numa magus.

fuerit: quasi vero Numa non fuerit magus edoctus in disciplina Pythagoræ quē in ea arte excelluisse ipsemet Plutar. testatur. Carmina magica sunt murmurationes quæ in nefandis his sacrificiis

In magia sæpius iterantur voces eadem.

summissa voce sępius iterabāt quo magis sui voti effectus accelerarentur. Aristides de concordia, ὅμως δὲ χρὴ τὰς ἐπῳδὰς μιμήσασθαι οἱ τὰς αὐτὰς φωνὰς φθεγγόμενοι πολλάκις, ὥσπερ ἀύτειν δοκοῦσι. Dæmones fingunt se verbis moueri & carminibus quum tamen meræ sint voces quæ solum aerem percutiunt. Festus, *Piari* (inquit) *veluti proprio verbo ait Verrius qui parum sunt animati quum*

Ordo & causa horum rituum.

mentis suæ non sint & per quadam verba liberantur incommodo. Recte piari ait quū verbis fierēt expiationes vt hic. Sic apparet priora fuisse poppysmata, sacrificio; tum reliquiæ illæ fulminis colligendæ sunt vt nullum iræ diuinæ vestigium supersit, quod omnino delendum est ne in illis reliquiis ira deferuescens sui auctoris euocati præsentia renouetur Deinde collectæ conduntur in terra & Deus è cœlo elicitur vt adsit adorationi fulminis à se deiecti & se in eius procuratione coli & placari videat. Videamus expiationem Numæ de qua sic Plutarch. in eius vita, τὸν ἐπὶ τοῖς κεραυνοῖς ἐκδιδάξαι καθαρμὸν ὃς ποιεῖται μέχρι νῦν διὰ κρομμύων καὶ τριχῶν καὶ μαινίδων.

Hoc genere expiationis ait etiam vsque ad sua tempora Romanos vsos fuisse. Verum nihil quicquam discrepat hoc ab iis quæ dicta sunt. Nam & capita ceparum & capilli & paruæ haleces simul cum reliquiis illis terræ mandabantur. Sed ad quid hęc omnia? an aliquid ceparum capita expiationi cnferunt? Ægyptij inter deos allium & cepe retulerunt. Plinius 19. cap. 6. *Allium, cepasque inter deos iureiurando habet Aegyptus:* Quod ad allium attinet certum est apud antiquos vim auertendi mali habuisse si credere fas est Persius Satyra 5.

Cepa & alliū expians.

Jncussere deos inflantes corpora si non
Prædictum ter mane caput gustaueris alli.

Cepa autem non minoris esse virtutis arguitur ex eo quod æque ac allium meruit consecrari idque ab Ægyptiis qui nihil nisi ex causa coluerunt vt Plutar. in Iside testatur sed male ait sacerdotes Ægyptios cepam abominari & indignari inter cibos summe ab eius esu cauētes quod Dictys alumnus Isidis dū cepas captat in fluuium lapsus est & periit. Ignorauit cepam ab iis adorari ideoque abominari suæ diuitatis corruptionem & esum. Quod sic Iuuenalis irridet saty. penult.

Error Plutarchi.

Porrum & cepe nefas violare & frangere morsu
O sanctas gentes quibus hæc nascuntur in hortis
Numina.

Nec adeo absurdum est quod fingitur de alumno Isidis, is enim Lunæ elemento nutritus id est piscibus & humiditate, nam dictys piscatorem Græce significat is carpebat in alimentum quod Lunæ potestati repugnat: cepa enim sola inter omnes plantas decrescente Luna florere & augere solet quod ibidem ita docet. ὅτι τῆς Σελήνης φθινούσης μόνον ἀντεροφεῖν τοῦτο καὶ τεθηλέναι πέφυκεν: Idcirco humoris vi & potestate periit qui eam vnde nutritus est voluit violare, aduocata & accepta in hunc effectum virtute contraria quæ etiam eadem ratione violata est. Cepa ergo aliquid mysticæ & arcanæ naturæ complectitur, vt nec tangi possit sine dolore (quod de igne diximus) nec edi sine piaculo pollutionis: Ideoque non mirum si iureiurando inter deos habita sit, Deus enim nec tangi nec dentibus frangi potest quatenus Deus est. Cepa ciet libidinem quod sitim prouocet & moueat appetitum vnde pruritus libidinis excitatur: si tangatur exprimit lacrymas ita vt diebus festis quibus lætitia publice sancitur edi non debeat quod asserit Plutar. ibid. Capilli vero placant iram seuientis Neptuni: vnde qui in mari tempestate iactabantur vt eam euitarent capillis in medios fluctus proiectis se quasi libertos Neptuni profitebantur: Petronius. *Audio non licere cuiquam mortalium in naue neque vngues, neque capillos deponere nisi quum pelago ventus irascitur.* Hoc enim proprie est se oppressum violentia maioris potestatis in tutelam Dei tamquam Patroni recipere: quod indicat ritus ille quo in manumittendis seruis vtebantur; nam capita eorū radebantur: vnde Nonius.

Cepa cur Lunæ contraria.

Cur capilli in procurādo fulgure.

Cur in danda libertate capilli tolluntur. in quo ritu signũ est mutatæ conditionis in meliorem statum.

Qui liberi fiebant ea causa calui erant quod tempestatem seruitutis videbantur effugere vt naufragio liberati solent. Sed ad quid in procuratione fulguris placanda est ira Neptuni? aut quid habet commune cum fulmine ceparum Natura? nimirum quod cepa sit calida humida sicut aër quo Iouis arma cuduntur. Aristot. probl. sect. 20. quæst. 22. vult in cepa vaporem esse calidum & lente humidum qui sua tenuitate peruadit humorẽ oculorũ eumque calore vehementi ita mouet vt dolorem cieat & lacrymas excutiat quo quid potest aptius accommodari fulmini quod tamquam ex pectore Iouis erumpit humore & calore: vt ex humore imbres, ex calore fulmina mittantur: pluuiæ lacrymis, dolores tonitruis & fulminibus comparantur: nec immerito hęc iunguntur, sepe enim quum tonitrua & flumina mugiunt & ruunt, pluuiæ diffunduntur. Et sic cepa aeri suæ Naturæ specie conciliatur. Capilli autem non sunt specialiter Neptuno sacri: non solũ enim ex humore profluũt sed & ex calore ideo illustris familiæ adolescentes comam detonsam Apollini consecrabant. Plutar. in Theseo aut alij numini vt Nero Ioui Capitolino Xiphil. in Nerone. Tranquill. in eod. ætatis tenellę infirmitas & iudicij fragilitas incremento temporis immutata lustratur hoc ritu qui verum est Symbolum mutatæ conditionis deterioris in meliorem vi maioris potestatis. reus criminis capitalis absolutus tondebatur & sacrificio Diis acturus gratias ascẽdebat Capitolium. Martialis libro 2. Epigramm. 74.

Ad alta tonsum templa quum reum misit.

Rasis capillis cur lustratio fit.

6. & 21. Deuter. Leuit. 14. Numer. 8. igitur excisio capillorum lustralis est & exuuiæ illæ gladio præcisæ à corpore, furorem quodammodo leniunt eius in cuius honorem deponuntur. Postremum quod in procurandi forma positũ est magis placat quia & animam habet & est contrarium Naturæ ignis fulminei: at capilli ne viui quidem viuæ sunt partes sed quasi mortuæ. Synesius in encomio Caluitij. ἀλλ' οὗτός γε ἠμέλει τῶν τριχῶν ἃς καὶ δωρεῖται νεκρῷ· νεκρὸν γάρ τι καὶ αὗται καὶ τοῖς ζῶσιν οὐ ζῶντα μέρη παρήρτηνται. Verum in iis quæ ex viuo decisæ sunt est quoddam vitæ signum maxime humore constans, ideoque Neptuno aptius. Iam ostendi deos maxime placari interitu eius quod oderunt: pisciculi autem isti, placandi Vulcani gratia viui inhumantur, qui Deus vorax est & crudelis & maxime appetens humanarum animarum quod ex Festo relatũ est in cap. *Quæ quoique.* Vbi pro piscatoribus, viui pisculi in ignẽ cõiiciuntur, pro animis humanis; cur pro piscatoribus? nimirum vt contrariã suæ viuendi formæ potestatem sibi placabilẽ efficiant. Sed cur illic coniiciuntur in ignem: hic vero humi mandãtur: quia hic, locus est cõsecrandus, & placãdus: Deus illic tãtum Deus est placãdus. locus cõsecratur sepultura corporum illorũ quæ iam prece deuota, postea sacrificio cõsecrantur: tum placatur Deus anima illa (cum reliquis duobus) quæ in vicem humanæ substernitur: nam ex eo responso Iouis elicij satis est exploratum in illa am-

Viui pisciculi placant Vulcanum.

Cur modo viui pisces vruntur: modo humãtur.

bignitate harum vocum capitibus animatis vt est apud Plutar. in Numa dæmonē flagitasse hominis animam, sed ne non Deus videretur simulauit se interpretatione Numę propitiari. Ouid. 3. Fast.

Cæde caput dixit cui rex parebimus (inquit)
Cædenda est hortis eruta cepa meis
Addidit hic hominis summes ait ille capillos
Postulat hic animam cui Numa piscis ait.

Cum his tribus lustralibus corporibus fulminum ignes collecti sepeliuntur, cum tacita prece in qua est adoratio, & postea sacrificio & aris diuino iuri mācipatur. Sacrificiū hoc fit ex agna candida. Seneca 2. nat. quæst. cap. 36. *Hanc si sacrificiis & capite niuea agna exorari iudicas diuina non nosti* &c. In his est euocatio numinis, purificatio loci, & consecratio, expiatio placatioque fulminis. non idem est purificare & consecrare quia purum est quod nulla labe pollutum est nulla mixtura inquinatum; vt homo purus sceleris, non ideo sacer est. Vbi autem quædam est contracta pollutio ibi prius ea tollenda est legitima lustratione vt sine piaculo possit Deo dari & consecrari. dictum est de piatione fulgurum & obstitorum: Sed hoc addendum duxi quod has expiationes ipsi etiam ethnici reprobarunt. Seneca eodem libro cap. 35. sed cap. 37. temperat id quod dixerat. *Existimamus* (inquit) *Vota proficere salua vi ac potestate fatorum; quædam enim à Diis immortalibus ita suspensa relicta vt sūt in bonū vertāt si admota Diis preces fuerint, si vota suscepta: ita nō est hoc cōtra fatum sed ipsum quoque in fato est*: tum paulo post. cap. 38. *Quid ergo Haruspex mihi prodest? vtique enim expiare etiam non suadente illo mihi necesse est. hoc prodest quod fati minister est: sic quum sanitas videatur esse de fato debetur & medico quia ad nos beneficium fati per huius manus venit*: & sic isti vates sunt tantum in expiatione fatorum ministri ideoque vim fati neque auertunt neque tollunt: Papinius ergo non vere loquitur quum ait libro 7. Thebaid.

Agna candida ad quid.

Ridentur hæ expiationes.

Hic hominum casus lenire & demere fatis
Jura frequens.

Putabāt esse vim summā in murmure illo tacito in quo terribilium nominū potestates vocabātur: in cepa, in capillis hominis, in halecibus addo molā salsam, thus sanguinē (credo hominis) verbenarū suffitionem. Arnobius. 5. *Et quænam illa quæso diuina res fuit quæ ab impetu rerum tanto, Jouem compulit auocari & mortalium sese denunciationibus sistere, mola salsa, thus sanguis, verbenarum suffitio & nominum terribilium fremores.* Hic autem euocatur Iupiter quia prçest omnibus cœli regionibus. Sed hoc ad correctionem morum traduxit Seneca eod. libro cap. 42. *Ad coërcendos animos imperitorum sapientissimi viri iudicauerunt, ineuitabilem metum vt supra nos aliquid timeremus: vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur: ad conterrendos itaque eos quibus Innocentia nisi metu non placet posuere super caput vindicem & quidem armatum, quare ergo id fulmen quod solus Iupiter mittit placabile est:*

Quibus euocatur Iupiter & cur solus.

perniciosum id de quo deliberauit & quod aliis quoque auctoribus mittit? Quia Iouem id est regem prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est: discant hoc ij quicumque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti, aduocent, considerent multorum sententias, placita temperent & hoc sibi proponant vbi aliquid percuti debet ne Ioui quidem suum satis esse consilium. Tres ergo Iupiter habet Manubias vt supra ex Festo probatur & clare Seneca docet eod. libro cap. 41. his verbis. *Prima monet & placata est & ipsius Consilio Iouis mittitur: secundam mittit quidem Iupiter sed ex consilij sententia, duodecim enim deos aduocat: hoc fulmen boni aliquid aliquando facit sed tunc quoque non aliter quam vt noceat ne prodest quidem impune. Tertiam Manubiam idem Iupiter mittit sed adhibitis in consilium Diis quos superiores & inuolutos vocant.* Hic ait alteram manubiam non esse solius Iouis quia 12. Dij adhibentur ad consilium, sed quia nō sunt superiores prȩualet Iouis imperium ideoque in iis etiam Iupiter dominatur: quod autem ait prodesse sed non impune significat prodesse sed tamen vt terreat aliquid mali ferre, bona tamen est in vniuersum: quod autem deos superiores inuolutos vocat ostendit distingui non posse suis potestatum differentiis: quia reuera vnus est Iupiter cum Minerua quæ duo vnum sunt sub diuersis effectibus. Quid mirum ergo si solus Iupiter ad euocanda & procuranda fulgura euocaretur? nunc diuidamus fulmina quorum ars (inquit Seneca eodem libro cap. 33.) in tria diuiditur quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus: prima pars ad formulam spectat, secunda ad diuinationem, tertia ad propitiandos deos, quos bona rogare oportet, mala deprecari rogare vt promissa firment: deprecari vt remittant minas. Hoc autem notandum est omnia signa tolli fulmine quod idem sic asserit cap. 34. *Summam esse vim fulminum indicant, quia quicquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit: quicquid ab his portenditur fixum est nec alterius ostenti significatione mutatur: quicquid exta, quicquid aues minabuntur, secundo fulmine abolebitur: quicquid fulmine denunciatum est nec extis nec aue contraria refellitur*: Quam opinionem idem recte refellit paulo post. Dictum est fulgurum alia esse cœlestia alia terrestria: cœlestia Ioui tribuuntur, terrestria humano id est Plutoni: illa ex sideribus aut natura superna veniunt hæc ex proxima atque turbidiore Natura vt testatur Plinius 2. cap. 52. hæc etiam infera dicuntur vt ille ait: Ioui Diurna, humano nocturna. Diurnum ab antiquis dicebatur Dium ἀπὸ τοῦ Διὸς (inquit Festus) Ergo duo sunt tantum Dij primarij: Thusci tamen existimabant nouem deos emittere fulmina eaque vndecim generum. Iouem enim trina iaculari (inquit Plinius): Atqui si Diurnæ Manubiæ soli Ioui attribuantur, vbi erunt Mineruales? Vbi Vulcaniæ? verum vtræque Ioui vt principi ascribuntur licet non soli. terrestria vero seua maxime & execrabilia sunt vt idem testatur, & quum nocturnæ, diuinis ad-

Iouis tres manubiæ quales.

Inuoluti Dij cur dicuntur.

Fulminum diuisio.

Fulmen inter signa potentissimum.

Nocturna fulmina, dira sunt.

uer fentur non tantum ratione principij sed etiam ictus qui rectus est, non erit eadem obseruanda cœli partium ratio sed contraria ita vt maxime dira sint fulgura quæ per Septentriones occasum attingunt (inquit idem 2. cap. 54.) vbi etiam ait inter diurna lęua & ab ortu surgentia esse prospera: vt opponantur nocturnis quæ in nulla parte fausta sunt sed ex iis quædam minus dira sunt sicut ex diurnis minus prospera. Igitur nocturna numquam fausta sunt quia sunt ex Ioue Infernali qui malus dicitur id est infelix ad distinctionem cœlestis qui optimus dicitur. Statius libro θ. Thebaidos.

> *Sic vbi Nocturnum tonitru malus æthera frangit*
> *Iupiter.*

Potestas tamen illi Iouis data est Seneca in Hercule furente.

> *Dira Maiestas Deo.*
> *Frons torua fratrum qua tamen speciem gerat*
> *Gentisque tantæ vultus est illi Iouis*
> *Sed fulminantis.*

Homerus Iliad ι. eum homini inimicissimum vocat inter omnes deos: hunc & Iouem appellauere vt apud Virgil. stygius dicitur ratione potestatis quam vt tyrannus exercet idque, vt cœlestis, etiam ex consilio vt notat Eustathius Iliad H. in hos versus qui huic rei maxime conueniunt. *Iupiter stigius eusdem potestatu ac cœlestis.*

> Παννύχιος δέ σφιν κακὰ μήδετο μητίετα Ζεύς
> Σμερδαλέα κτυπέων τοὺς δὲ χλωρὸν δέος ἥρει
> Οἶνον δ' ἐκ δεπάων χαμάδις χέον: οὐδέ τις ἔτλη.
> Πρὶν πιέειν πρὶν λεῖψαι ὑπερμενέϊ Κρονίωνι.

Ex hoc postremo versu patet error Eustathij qui in Iliad λ. hoc versu.

> Τοὔνεκα καί τε βροτοῖσι θεῶν ἔχθιστος ἁπάντων.

Negat in vlla vrbe aut aram poni aut hymnum cani huic Deo aut libari aut immolari: nam hic summe petenti Saturnio quem pro Plutone intelligit Homerus libatur: & Romæ erat templum summani apud Liuium 2. decad. 4. sed Eustathius loco Plutonis intellexit mortem & male viuit enim auctor mortis sed pœnæ id est dæmonum princeps licet mors ipsa sit vitę contraria quod autem mors non culta sit ille sic ex Æschylo ostendit. συμβάλλεται καὶ Αἰσχύλου το, μόνος θεῶν θάνατος, οὐ δώρων ἐρᾷ, οὐδ' ἄν τι θύων οὐδ' ἐπισπένδων λάβοις. Est & species quædam fulminis incerti vtrum sit Iouis an summani quod prouorsum appellatur: quo casu Ioui fulguratori & summano fit res diuina non simul nec in eodem templo: Nam hæc numina inter se pugnant ideo conuenire non possunt. Neque tamen in procurando fulmine differentia est in corporibus lustralibus: nam eædem res simul infodiuntur & preces tacitæ solo mutato nomine Dei adorati concipiuntur, & sacrificium mutato tantum colore bidentium idem est nam summano nigrę sunt, & aræ extruuntur, non tamen supra terram: quia Pluto

Mors nusquam colitur.

Prouorsum fulmen quid.

in effossa terra colebatur: de hac specie fulguris ita Festus. *Prouorsum fulgur appellatur quod ignoratur noctu an interdiu factum sit: itaque Ioui fulguratori & summano fit quod diurna Iouis, nocturna summani habentur.* Hæc Plinius 15. cap. 15. ait non facile expiari ob difficultatem cognoscendi fulminis vnde sit. Quid si bis in die aut nocte fulminatum sit? pars cœli est inspicienda: si enim ex prospera parte priora venerint, posterioribus tolluntur, si ex parte contraria venerint: at priora confirmantur posterioribus quæ ex eadem parte venerunt: illa vocantur peremptalia quibus tolluntur priorum fulgurum minæ (inquit Seneca) aut vt ait Festus peremuntur, at hæc quia eadem sunt signa cum prioribus simul cum iis censentur. Hæc ad publicam causam pertinent: iis enim vtebantur maxime in administratione Reip. ita vt ante Comitia seruarent de cœlo: in comitiis vero ipsis cum haberentur si fulgurasset aut tonasset impediebantur. Tullius 2. de diuinat. *Fulmen sinistrum, auspicium optimum habemus ad omnes res præterquam ad comitia, quod quidem institutum Reip. causa est vt comitiorum vel in iudiciis populi vel in iure legum vel in creandis magistratibus principes ciuitatis essent interpretes*: Hoc recte. Nam principes illi penes quos erant auspicia deorum mentem ex fulguribus interpretabantur: & sic ex eorum sententia tamquam ex Numinis Imperio populares animi coercebantur, ad hæc idem Philip. 5. *Ioue enim tonante cum populo Romano agi non esse fas quis ignorat*: Tum paulo post, *Quam legem igitur se augur dicit tulisse non modo tonante Ioue sed prope cœlesti clamore prohibente.* Igitur Iupiter tonitruo suo, reclamare videtur inchoato iudicio: ante secus: quia à læua tonans se auctorem videtur clamare gerendi negotij. Est & aliud vitium comitiorum morbus quem Græci ἐπιληψίαν vocant, Latini comitialem ab impediendis comitiis. At in priuato negotio vitium non est. Cato apud Festum. *Si cui seruo aut ancillæ dormienti venit quod comitia prohibere solet ne id quidem mihi auspicanti vitium fuit*: Morbi enim seruorum nihil ad statum gentis aut familiæ pertinent: licet in iure, familiæ nomine, serui contineantur l. pronuntiatio §. familię ff. de verb. sig. non quod familia sine seruis esse non possit, sed quod sint in potestate vnius principis familiæ. At si morbus filio aut vxori aut domino contigerit secus est quia partem familiæ faciunt ex capite suo. Sic in Comitio si ciui accidat, partem ciuitatis affligit: at aliis non potest in comitiis contingere quam ciuibus iisque masculis cæteris enim ius suffragij non est at cur ex eo morbo tantum non etiam ex aliis malum auspicium præsumebant? quia licet à natura etiam causam habeat non sine deorum indignatione contingere credebatur: Plato & Apuleius diuinum vocant hunc morbum quod facultatem rationis qua nihil est in homine sanctius obsideat: hinc error Plutarchi qui ait sacrum dici quod sit magnus: potest quidem dici maior quod omnes vires animales opprimat, sacer tamen non ideo dicitur quod sit magnus sed quod vi diuina immittatur

Peremptalia quæ.

Comitiorũ vitium est fulmẽ sinistrum.

Alterum vitiũ, morbus comitialis.

Cur comitialis sacer appellatur morbus error Plutarchi.

tatur maximè viris melancholicis & diuina virtute præditis vt de Hercule antiqui testântur à quo hic morbus Herculeus dictus est, quia vir ille erat diuinæ virtutis ita vt inter deos relatus sit Aristot. problematum sect. 30. καὶ οἱ μὲν οὕτως ὥστε καὶ λαμβάνεσθαι τοῖς ἀπὸ μελαίνης χολῆς ἀρρωστήμασι· οἷον λέγεται, τῶν τε ἡρωικῶν τὰ περὶ τὸν Ἡρακλέα· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔοικε γενέσθαι ταύτης τῆς φύσεως, διὸ καὶ τὰ ἀρρωστήματα τῶν ἐπιληπτικῶν ἀπ᾽ ἐκείνου προσηγόρευον οἱ ἀρχαῖοι ἱερὰν νόσον. Igitur à virtutis præstantia quam hic intercipit & offundit & à parte diuina quam obsidet sacer est appellatus non à morbi magnitudine. Sunt enim aliæ morborum species æque graues vt quæ etiam vsum rationis intercipiant breuique mortem accelerent inter grauissimos dolores. Redeo ad fulgura, quorum quædam priuata sunt, sicut & auspicia. Plinius 2. cap. 52. *Vocant & familiaria in totam vitam fatidica quæ prima fiunt familiam suam cuique indepto: cæterum existimant non vltra decem annos portendere priuata præterquam hæc quæ matrimonio primo facta aut natali die: publica non vltra tricesimum annum præterquam in deductione oppidorum*: Ad hæc Seneca 2. nat. quæst. cap. 47. *Aiunt aut perpetua, aut finita esse fulmina aut prorogatiua: perpetua quorum significatio in totam vitam pertinet, nec vnam rem id enunciat sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futuram complectitur hæc sunt fulmina quæ prima accepto patrimonio & in nouo hominis, aut vrbis statu fiunt. finita ad diem vtique respondent: prorogatiua sunt, quorum mina differri possunt, auerti tollique non possunt*: tum paulo post, *priuata fulmina negant vltra decimum annum publica vltra tricesimum posse differri*: Hæc quum auspicantibus priuatim apparent: sed si carminibus magicis Iupiter elicitus fulmina mouerit priuati gratia, ea enunciari nefas est & audiri licet enuncientur præterquam si hospiti indicentur aut parenti Plinius 2. cap. 54. Seneca 2. nat. quæst. cap. *Hospitalia quæ sacrificiis ad nos Iouem arcessunt & vt verbo eorum molliori vtar inuitant: Sed si irascente domino inuitat, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat.* Igitur hæc hospitalia vocantur quod hospiti enunciari ea fas sit. inter hęc quædam sunt pestifera quæ auctore Festo mortem aut exilium ostendunt; quæ duo nisi in priuatum propriè non cadunt. Vnde hęc tam variè? nimirum ex sideribus quæ tam hominibus priuatim quam vrbibus, gentibus, regibus, publicè fata significare creduntur. Quorum vero notitia nos effugit, vt quæ in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines quorum significatio vel nulla est vel perit (inquit Seneca ibid. cap. 51.) bruta dicuntur de quibus sic Plinius 2. cap. 43. *Hinc bruta fulmina & vana vt quæ nulla veniunt ratione naturæ, iis percuti montes iis maria, omnesque alios irritos ictus*: Hic ait naturam, loco diuinæ prouidentiæ: Eius enim ea fuit sententia nihil aliud Deum esse quam Naturæ potentiam eod. libro cap. 7. quod si ita est erit ne verum nullum esse locum fulmine ictum quin pollutus sit antequam expietur: & hoc ex natura ignis intelligitur cuius proprium est pur-

Fulgura priuata & eorũ species.

Perpetua, finita, prorogatiua.

Hospitalia fulgura.

Pestifera fulgura quæ.

Bruta fulmina quæ.

gare: quod quum veniat naturali ratione vt vult Plinius & natura nihil frustra faciat Iob. 10. Epictetus, ποιεῖ ἀεὶ ὅσιον γενέσθαι, videtur etiam ea esse procuranda quum ignis Symbolum purgationis illa loca tetigerit. Verum ne bruta quidem fulmina frustra prouoluuntur è cœlo, sed quia in ea loca decidunt quæ expiari non possunt idcirco religione publica non continentur. quis mare aut aquam profluentem expiare posset? quis montium inculta & inaccessa cacumina? quid opus deserta loca & ferarum antra procurare? vide expiationis effectum & finem: is est vt locus ictus Deo tribuatur nec homini ad eum sit accessus. At hoc in illis locis est, excepta aqua quæ in se vim habet expiationis & in aqua ignes cœlestes non sepeliũtur sed quod magis est exstinguntur. Dixi prodigiorum procurationem ad Pontifices deferri: idem & in fulminibus dicendum Liuius 1. nec ideo remouentur Haruspices: hoc enim in arbitrio Senatus situm est vt pro diuersitate casuum diuersa constituantur: Peritiores tamen in hac re sunt Hetrusci & Haruspices adeo vt sępius consulerentur: qui mos etiam sub Augusto seruabatur Tranquillus in eius vita: *Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus excitauit quam fulmine ictam desiderari à Deo Haruspices pronuntiauerunt.* Constantinus sub pœna capitis interdixit huius artis vsum quum sacra veræ religionis accepisset: Sed quum adhuc in tenebris paganæ superstitionis inuolutus esset propè obsoletam vetustate hanc artem restituit sic enim ait in l. 1. C. Theod. de pagan. sacrif. *Si quid de palatio nostro aut cæteris operibus publicis degustatum fulgore esse constiterit retento more veteris obseruantiæ quid portendat ab Haruspicibus requiratur & diligentissime scriptura collecta ad nostram scientiam referatur, cæteris etiam vsurpandæ huius consuetudinis licentia tribuenda dummodo sacrificiis domesticis abstineant quæ specialiter prohibita sunt.* Hęc constitutio est de fulguribus in quibus ea quę vocantur familiaria, sacrificiis priuatis euocata ad fati prænotionem interdicta non erant, licet postea fuerint prohibita. hic occurrit quædam dubitatio ex iis quæ supradixi in quibus inter portenta & prodigia videntur etiam recenseri fulgura. Igitur quum procurare debeant prodigia in prima parte, frustra eis iniungitur postea vt fulgura procurent quæ etiam sunt prodigia. Verum prodigij & portenti nomen generale est quo continetur quicquid prædicit futurum: sed specialiter pro eo quod præter aut contra naturam accidit: in fulguribus Natura nec violata, nec offensa est: ideo diuersa est forma expiationis: nam procuratio prodigiorum fit ludis, festis, sacrificiis diuersi generis hostiarum, nouemdiali sacro & cæteris modis quos supra exposui, non ignium collectione & sepultura, non tacita adoratione & conceptione precum non certis speciebus simul humandis. Hæc palam exposui in lucem vt lector Christianus laudet & adoret magnitudinem diuinæ clementiæ qua liberatus est & quasi manumissus ex impietate quæ tot tantisque apparentium causarum & potestatum vin-

Finis expiationis.

Constantinus post initia veræ religionis accepta sustulit Haruspicinam.

Alia est procuratio prodigiorum: alia fulminum.

culis erat constricta vt nulla spes relinqueretur futuræ ab hoc imperio emancipationis.

AXIOMATA.

TITII sunt augures & sacerdotes, non tamen continentur sub augurum collegio quia non vtuntur auspiciis Romanis sed Sabinorum: hos Titus Tatius instituit vt eorum opera & ministerio, Sabinorum sacra seruarentur: Tito occiso Romulus eos non sustulit sed causam finalem eorum institutionis immutauit, voto tollendæ confusionis in religione publica, nimirum causa consecrandæ memoriæ sui consortis: Deinde Imperatores vt sui memoriam diuinitate bearent Augustales Titiorum exemplo constituere.

ORIGO Haruspicij immediate est à diabolo: hinc Acherontia sacra quibus posse differri, aut flecti fata arbitrabantur, hæc autem ars Romæ, à Romulo introducta est, cuius lege, omnibus sacrificiis Haruspex interesse debebat ne quid omitteretur ex signis diuinitus immissis & gratior esset victima Diis, præsentia tam diuini vatis. hanc artem postea vetustate obsolescentem Claudius restituit: post eum, paulatim intermissam & quasi senio languescentem Constantinus iterum restituit, sed suscepto baptismate funditus hanc cum cæteris diuinationum partibus euertit: & sic hæc ars tamdiu Romæ mansit quandiu Imperium.

NON eadem apud omnes gentes fuisse huius artis sicut nec augurum instituta, ne ex contrariis

effectibus falſitas eius deprehenderetur: Nam ſi eadem fuiſſent & non reſpondiſſet effectus cauſæ per ſignum oſtenſæ mendacium argui potuiſſet. Nihil autem Naturâ cognoſcitur ex viſceribus hoſtiæ (quia idem in aliis animantibus intelligi poſſet: neque enim Naturæ vis mentiſue diuinæ quæ in vniuerſi partes diffunditur, huic particulæ ſe communicari patitur) excepta corruptione aeris, vnde peſtis vel ſterilitas emergit.

PESTE primo vlcerantur plantæ: tum bruta, quæ, ex his impurum, ſuccum traxere: deinde homines: aliquando tamen incorruptis plantis, bruta polluuntur, priuſquam homines, quia aer infimus ideoque impurior propior eſt brutis quę prona in terram, eum hauriunt citius quam homines quorum ora ſunt ſublimiora: at ſi totus aer inquinatus ſit, communis eſt labes æque homini ac bruto, ex contrariis ſalubritas poterit cognoſci.

TENVITAS vel vbertas anni cognoſcitur ex extis ſi ſunt pallida & exilia: nam hoc ſignum arguit non eſſe in plantis ſuccum plenum & purum ideoque eas aere impuro & maligno nutriri: vbertas ex contrario dignoſcitur: non in vna aut altera victima ſed pluribus. At ſi cor hoſtiæ vel caput iecoris deficiat non eſt Naturæ ſignum ſed mora dæmonis impoſtura quę oculos hominum præſtigiis fallit: neque enim animal ſine corde viuere poteſt.

IN FISSO Iecore in quo ſanguinis & vitæ fomitem falſo credidere quum ſit in corde pericula & damna & hereditates & commoda ſignifi-

cantur. Nam si sit vitale deficientis vitæ Symbolum præbet & proinde periculum vitæ & damnum portendit: ideo hæc pars inimico tribuitur qui petit sanguinem, vitam, opes, aut honorem aduersarij: quæ omnia vel in sanguine sunt vel in specie sanguinis id est earum rerum quibus vita sustinetur: si vero iecur non sit vitale, hæreditates portendit, quæ sine morte nostri familiaris nobis deferri non possunt, ideoque hæc pars familiari tribuitur & commoda portendit.

HÆC ars in sanguine constituta est primo brutorum deinde hominum: postremo ad exciendos Manes ventum est, qui semper fere humana hostia euocabantur, ex qua carnem vel sanguinem si degustassent credebantur in lupos transformari diaboli fallaciis illusi, nam reuera nec homo nec dæmon nec angelus possunt formam hominis nec cuiuscumque creaturæ mutare: quia essentialia sine interitu subiecti corrumpi non possunt.

PORTENTA prodigia monstra, Naturæ lehem excedunt vnde ira diuina præsumitur: eorum interpretatio ex Senatusconsulto defertur modo Pontificibus, modo Consulibus, sæpe Hetruscis & Haruspicibus: sed antequam Hetrusci imperio Romano subiecti fuissent oraculum consulebatur: deinde subiecti sunt non consulentibus in communi Italiæ populis. Haruspices autem primum ex thuris & ignis motu & crepitu & flexu fumi: tum ex habitu, ictu, casu, vulnere, cruoris fluxu victimæ. Erant autem 12. Hetruriæ populi quorum singulis, singuli principes erant præfecti quibus 12. filij principum Romæ in hac arte

instituendi tradebantur: non plebeij: quia diuinandi munus regale est quo populi impetus refrænantur: non quod cogerentur Hetrusci eos instituere: quia functiones animi cogi non possunt, sed ad hoc auctoritate patrum impellerentur.

HARVSPICES debent cernere quibus Diuis fieri debeat procuratio, vt placari possint secundum diuersas eorum potestates, Deus enim sacrificiis & precibus placatur. Sed diuersi sunt gradus potestatum cœlestium, terrestrium, & inferorum: omnes tamen Dij sunt: sicut inter Angelos & dæmones diuersi sunt ordines eorum, potestatis ratione: supra quos vnus est Deus eorum creator quem quidē sub nomine principij vnius & causæ mouentis intellexere: sed vt Deum non coluere: primum enim multitudinem deorum sub humana forma confinxere calumniose interpretantes sacram scripturam in eo quod ait hominem ad imaginem Dei creatum: Angeli vero & dæmones sunt spiritus qui tamen ex accidenti corpus ignis aut aeris assumere possunt: (nonumquam dæmonibus permittitur in pœnam vt carnificibus assumere corpus hominis mortui aut viuentis subire: numquam Angelis) Sed ex iis differentiæ eorum ab ethnicis cognosci non potuerunt quum eos, crederent esse deos: in quo mendacio mille fabulas inuoluerunt legislatores vt metu deorum animos ciuium imbuerent & sic ad parendum legibus impellerent quæ in eorum vt auctorum tutela constituebantur.

PROCVRABANTVR prodigia hostiis tum maioribus, tum aliis. Sacro nouemdiali, ludis, Festis

ſed ſi primis hoſtiis litatum non fuiſſet aliæ hoſtiæ cædebantur quæ ſuccidaneæ dicebantur: aliquando hoſtia humana litatum fuit: vt hoc fieret Haruſpices decernebant ſed hoc decretum præcedebat Senatus auctoritas vt hæc cura illis mandaretur: inter hæc prodigia numerantur etiam fulgura quæ hic pro fulminibus accipiuntur, nam vnum ab altero non Natura ſed impetu diſtat.

OBSTITVM locus eſt de cœlo tactus ictu obliquo quem cœleſtia faciunt fulmina (terreſtrium ictus non apparet quia noctu fiunt) cuius procuratio ex fulguris expiatione dependet. Fulgura autem adorabantur poppyſmate id eſt precibus tacitis & murmure magico, quo malum dæmonem placabant eiuſque patrocinio malum auertebant: fortunam ex inſpectione frontis & manus iudicabant: hoc carmine magico collectos ignes terrę condebant: duas aras extruebant, ibi bidentes albas ſupra terram immolabant Ioui cœleſti, nigras Ioui ſtigio in effoſſa terra: Vnde locus bidental appellabatur qui ſacer erat ſed accedere ad eum nefas erat, quod ex cauſa ſceleris humani Deo vindicetur, non ex cauſa pietatis: At ſi homo fulmine mortuus fuiſſet aut ictus ei iuſta fieri nefas erat quod ſignatus eſſet nota diuinæ indignationis.

IVPITER elicius dicitur ab eliciendis fulminibus cauſa diuinationis & eliciendo Ioue vt præſit procurationi in qua præterea quæ dicta ſunt ceparum capita, capilli hominis, & haleces paruæ adhibebantur vt ſimul cum ignibus fulminis ſepelirentur cepa & allium vim habent à calore

lustralem:capilli, placatiuam potestatis humidę, & cuiuscumque quod sint signa mutatę conditionis deterioris in meliorem vi maioris potestatis: tum adduntur mola salsa, thus, sanguis, verbenarum suffitio, quibus Iupiter seu dæmon se cogi fingebat, maxime terribilium nominum fremore id est poppysmate: Præterea pisciculorum animæ ignem fulminis leniunt & placant.

OMNIA signa tolluntur fulmine quia potentius est fulmen: sed hoc falsum est: nam si priora signa vera fuerũt posteriore fulmine tolli nõ possunt, alioqui vera non fuere: fulminum autem diurna Ioui, nocturna summano tribuuntur: & quoniam inter diurna quædam magis vel minus sunt prospera, sic inter nocturna (quę semper sunt infausta) alia minns vel magis dira sunt: idque ex opposito diurnorum agnoscitur: nam diurna ex Septentrione ad ortum maxime fausta sunt: at nocturna dirissima quæ per Septemtrionem occasum attingunt: Si vero bis fulguratum sit priora tolluntur posterioribus quæ ex contraria parte venerint at quæ ex eadem confirmantur.

DVO sunt vitia comitiorũ, vnum si Ioue tonãte & quasi horribili voce reclamante habita sint quum tamen antequam habeantur optimum sit signum à læua si fulgur emissum sit: alterum est morbus comitialis sic dictus quod comitia impediret si ciui inter comitia contingeret: idem est in priuatis auspiciis, nam si filio vel vxori vel patrifam. contingeret malum omen erat: secus si seruo vel ancillæ vel filiæ: tunc enim morbus iste nihil impediebat: quia serui partem familiæ non

faciunt

faciunt licet illorum appellatione familia etiam contineatur non quia familia sunt sed sub vno principe familiæ ponuntur: at ciuis partem facit ciuitatis. hic autem morbus dicitur sacer ab eo quod diuinam partem hominis obsideat id est rationem & viros diuinæ virtutis seu melancholicos corripiat.

FVLGVRA publica, & priuata sũt ab Elicio Ioue, hæc aut perpetua sunt aut finita aut prorogatiua, perpetua in statu condendæ vrbis aut familiæ cientur: Sed post iacta fundamenta, fiunt finita aut prorogatiua: finita vrbis 30. annis finiuntur: familię decem quia geometrica proportio est, publici ad priuatum, sic decem ad 30. quia ter decem sunt id est tripla. prorogatiua perpetua quidem sunt sed mala quorum tamen minæ differri, non tolli possunt: pestifera autem mortem aut exilium ostendunt: priuata autem nisi hospiti aut parenti enunciari nefas est vnde hospitalia dicuntur. Bruta autem sunt quæ in aquis extinguntur aut in mõtes & desertas solitudines emittuntur vbi nec possunt nec debent procurari nec expiatione indigent. Cæterum reliqua omnia fulmina & obstita debent procurari quia locum polluunt & notant, signo maioris potestatis: Iuno autem in Manubiis cum Minerua coniungitur non ratione cœlestis imperij sed naturalis quod cœleste mouet & impellit materialiter.

FOEDERVM, PACIS, BELLI, INduciarum, oratores, feciales, iudices sunto: Bella disceptanto.

CAP. XII.

Lux Christi orta fugauit omnes diuinationũ tenebras.

INITÆ sunt diuinationes quas iam destruxerat seruatoris nostri potestas: Arnobius 1. *Cuius nomẽ auditũ, fugat noxios spiritus imponit silentium vatibus: Haruspices inconsultos reddit: arrogantium magorum frustrari efficit actiones, non horrore vt dicitis nominis, sed maioris licentia potestatis.* Nunc ad feciales accedo. hoc genus sacerdotum non est inter vates vel fatidicos: idcirco hos ab illis distinxi, ne quid in hoc opere confusum inueniatur aut præposterum. Hoc autem sacerdotium ratio humanæ necessitatis induxit. Bella enim sunt necessaria ad comprimendam hominis audaciam, & violentiam quæ metu diuinæ iustitiæ coërceri non potest. Bellis scelera sanguinis effusione piantur, cædibus impiorum extenuantur, & superstitum metu compescuntur: quod si supersint adhuc animi fulminantis reliquiæ en vbicumque parata Bellona quę exultantes spiritus & efferuescentẽ superbiam ferro dissoluat: hæc enim dea est & ideo immortalis vt hominibus præsto sit inuocata furiarum stipata cohorte, perfectura quod Mars in cœlis edixerit. Bella sunt & à Natura & contra naturam: nam eodem iure introducta est tutela sui, & aduersus vim iniuriamque inculpata defensio, quo & bella ipsa l. vt vim l. ex hoc iure ff. de iust. & iure. Violentia autem quæ in bello aduersus hostem potentissimè dominatur contra naturam est Aristot. magnorum moral. 1. cap. 15. Sed de hac quęstione in 2. libro huius operis tractandum est. hic agendum de fecialibus. Varro 4. de ling. Lat. *Feciales* (inquit) *quod fidei publicæ inter populos præerant: nam per hos fiebat vt iustum conciperetur bellum, & inde desitum vt & fœdere fides pacis constitueretur: Ex heis mittebant antequam conciperetur qui res repeterent & per hos etiam nunc fit fœdus quod fidus scribit Ennius dictum.* Hæc Varronis verba obscurissima sunt licet viris illius ætatis clara essent. Sed ita interpretanda sunt vt tempore regum feciales fidei publicæ inter populos pręessent: quod postea exoleuit sibi paulatim auctoritatem belli vindicantibus qui rerum gubernacula tenebant, neque tamen ausi sunt legem regiam violare, & frangere iura fecialium sed in speciem religionis, iis conceptionem iam decreti belli & fœderis reliquere. Et hoc nõ immerito iis pręceptum

Ad quid bella necessaria.

Bella quædam à natura, quædam contra naturam.

Fecialesvnde.

Fecialium potestas truncata & cur.

videtur quod vrbis cōditoris cōstitutione soli regi attributū fuerat nam sacra & sacrificia omniaque quę ad cultum diuini numinis respiciunt (inter quę fecialium officia censentur) legum, morumque custodia, quorū partem aliquam iura fœcialiū faciunt, tum iudicia de rebus maioribus quæ nonnunquā ex bello nascuntur, imperio regis subiacēt & maximè summa in bello potestas, quod rectissime sic retulit Dionysius 2. πρῶτον μὲν ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν καὶ πάντα δι' ἐκείνου πράττεσθαι, τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια: ἔπειτα νόμων τε καὶ πατρίων ἐθισμῶν φυλακὴν ποιεῖσθαι καὶ παντὸς τοῦ κατὰ φύσιν ἢ κατὰ συνθήκας δικαίου προνοεῖν, τῶν τε ἀδικημάτων τὰ μέγιστα μὲν αὐτὸν δικάζειν τὰ δὲ ἐλάττονα τοῖς βουλευταῖς ἐπιτρέπειν προνοούμενον ἵνα μηδὲν γίνηται περὶ τὰς δίκας πλημμελὲς βουλήν τε συνάγειν καὶ δῆμον συγκαλεῖν καὶ γνώμης ἄρχειν καὶ τὰ δόξαντα τοῖς πλείοσιν ἐπιτελεῖν: ταῦτα μὲν ἀπέδωκε βασιλεῖ τὰ γέρα καὶ ἔτι πρὸς τούτοις ἡγεμονίαν ἔχειν αὐτοκράτορα ἐν πολέμῳ. Hæc est lex Romuli.

Regis potestas.

At Numa instituit feciales an ideo Romuli legem abrogauit? non abrogauit sed quodam temperamento huiusce potestatis magnitudinem emendauit: quod facilimum ei fuerat pretextu religionis obiecto, quo potius addidisse legi videretur quam detraxisse. Male tamen legislator ille Pythagoreus Romuli sanctionem, tacite correxit: quod & euentus comprobauit: quum hęc potestas belli, pacisque data his sacerdotibus erepta sit: & ratio conuincit summum imperium, non in pace tantum sed etiam in bello, solius esse Maiestatis §. 1. in proemio inst. tanta enim erat horum sacerdotum auctoritas vt ne regi quidem fas esset bellum gerere nisi prius id decretum esset à fecialibus, ita vt ab illis belli gerendi potestatem sumeret. Plutarch. in Numa hanc legem proponit vbi etiam munus illorum & origo nominis exponitur, οἱ μὲν γὰρ φιτιάλιοι εἰρηνοφύλακές τινες ὄντες ὡς δ' ἐμοὶ δοκεῖ καὶ τοὔνομα λαβόντες ἀπὸ τῆς πράξεως λόγῳ τὰ νείκη κατέπαυον οὐκ ἐῶντες στρατεύειν πρότερον ἢ πᾶσαν ἐλπίδα δίκης ἀποκοπῆναι: καὶ γὰρ εἰρήνην ἕλληνες καλοῦσι, ὅταν λόγῳ μὴ βίᾳ πρὸς ἀλλήλους χρώμενοι, λύσωσι τὰς διαφοράς. οἱ δὲ Ῥωμαίων φιτιαλεῖς πολλάκις μὲν ἐβάδιζον ὡς τοὺς ἀδικοῦντας αὐτοὶ πείθοντες εὐγνωμονεῖν, ἀγνωμονούντων μαρτυρόμενοι θεοὺς καὶ κατευξάμενοι πολλὰ καὶ δεινὰ καθ' αὑτῶν αὐτοὶ καὶ τῆς πατρίδος εἰ μὴ δικαίως ἐπεξίασιν οὕτω κατήγγελον αὐτοῖς τὸν πόλεμον, κωλυόντων, ἢ μὴ συναινούντων οὔτε στρατιώτῃ θεμιτὸν οὔτε βασιλεῖ Ῥωμαίων ὅπλα κινεῖν: ἀλλὰ παρὰ τούτων ἔδει τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου δεξάμενον &c. Hic aliam adducit huius vocabuli originem quam quæ supra ex sententia Varronis adducitur qui à fide deducit feciales, at Plutar. ἀπὸ τῆς πράξεως id & à faciendo: Plutarchi opinionem tuetur quod ait Festus. *Feciales* (inquit) *à faciendo sunt dicti; apud hos enim belli pacisque faciendi ius est.* Et hoc verum est. Nam Paterpatratus princeps fecialium non alia ratione hoc nomen habuit quam à fœdere patrando & perficiendo, nec mihi videtur Varro ab hac sententia discedere sed doctius eam originem com-

Auctor fecialium Numa.

Numa reprehensus.

Varro & Plutarchus etymū fecialium adducentes conciliantur.

firmare: nam quum deducit fecialem à fide deducit quoque à fieri nam fides ab eo dicitur quod fit quod dictum est teste Tullio 1. de offic. quod huc pertinet vt intelligatur naturam fidei non in imaginatione promittentis sed in veritate & effectu consistere & hoc patet ex iis quę ait Varro, *Per hos fiebat vt iustum &c.* Hęc igitur lex, regia vere est & Numæ non adeo explodenda tamquam regis Maiestatem vulnerans. Neque enim is fuit animus Numæ, qui Romuli: ille contentus angustis finibus sui regni populi ferociam hoc modo cohibuit: hic armis imperium suum propagare contendens animos ciuium ad bellum accendit. Hi sacerdotes ex nobilissimis familiis eligebantur vt perpetua illius sacerdotij dignitate fruerentur Dionys. 2. ἡ δ' ἑβδόμη μοῖρα τῆς ἱερᾶς νομοθεσίας τῷ συστήματι προσετέθη τῶν καλουμένων φετιαλίων: οὗτοι δ' ἂν εἶσαν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν καλούμενοι διάλεκτον εἰρηνοδίκαι. εἰσὶ δ' ἐκ τῶν ἀρίστων οἴκων ἄνδρες ἐπίλεκτοι διὰ παντὸς ἱερώμενοι τοῦ βίου, Νομᾶ τοῦ βασιλέως πρώτου καὶ τοῦτο Ῥωμαίοις τὸ ἱερὸν ἀρχεῖον καταστησαμένου. Hic Numæ primum tribuit institutionem huius sacerdotij: cui non videtur consentire quod est apud Liuium 1. *Quoniam* (inquit) *Numa in pace religiones instituisset, à se bellicæ cærimoniæ proderentur, nec gererentur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Æquicolis quod nunc feciales habent descripsit quo res repetuntur.* Hic de Anco Martio loquitur cui videtur adscribere religionem horum sacerdotum: quod si concedatur, aperte idem sibi ipse pugnabit eodem libro & modico interuallo. Nam paulo ante loquens de Tullo Hostilio ait in fœdere inter Romanos & Latinos fecialem præfuisse: huic sententię subscribit auctor de viris illustribus cap. 4. *Ius feciale* (inquit) *quo legati ad res repetendas vterentur ab Æquicolis transtulit quod primus fertur Hesus excogitasse.* Vere tamen Dionys. & Plut. scripsere Numam huius officij auctorem fuisse quum & ipse Liuius inter Romanos ritus bellorum ante Ancum illius mentionem faciat: nec tamen omnino remouendus est Liuius. Nam post Numam Tullus est quidem vsus ministerio fecialium ad res repetendas, non tamen vt eos arbitros belli gerendi constitueret, quum in speciem religionis vteretur tantum hac repetitione rerum ablatarum. flagrabat enim desiderio belligerandi ideo quærebat prętextus aduersus vicinos populos à quibus nullam iniuriam acceperat. ideoque ius illud interturbatum, ab Anco reparatum est vt hęc belli religio, memorię illius ascriberetur sicut alij ritus in pace qui eodem tempore seruabantur ad Numam referebantur: sed hoc melius Anco quam Numæ successit: nam ab Anco constitit ius feciale in primęua auctoritate vsque ad Marij & Syllæ tempora quos potius furor quam religio mouebat: at Numæ cessit infelicius hoc inuentum quia à successore eneruatum est. Male tamen ille ait id Ancum accepisse ab Æquicolis, quum à Numa id accepisset, licet id Ancus sibi vindicare voluerit & ideo fingeret se ab illis populis accepisse vt Numæ

Numæ intentio alia à Romuli mente.

Feciales ex nobilissimis familiis.

Liuius sibi ipsi conciliatus.

Tullus Numæ legem violauit Ancus restaurauit sed sibi originem vindicans.

Error Liuij.

euitaret institutionem. igitur hoc ius primum Romæ ex lege Numæ introductum est & ab Æquicolis accepit, licet Dionys. dubitet ab iis an ab Ardeatibus acceptum sit. Sed quid opus est tantopere perquirere ex qua vrbe ritus isti defluxerint. constat enim ex quadam Italiæ gente id desumptum esse seu Æquicolarum seu Ardeatium: quinimo vtramq; gentẽ iis sacerdotibus vsam fuisse, alioquin inepte dubitassent auctores antiqui ex qua harum ciuitatum orti sint. Altius tamen huius iuris origo delucenda est. Venit enim in Italiam à Græcis qui sedes longe ante conditam Romam in ea posuere: quod Dionysius Pelasgis tribuit: sic enim ait lib. 1. loquens de quibusdam Italiæ vrbibus in quibus illi consederant. ἐν ταύταις διέμεινε πολλὰ τῶν ἀρχαίων διαιτημάτων, οἷς τὸ ἑλληνικὸν ποτ' ἐχρήσατο ἐπὶ μήκιστον χρόνον: Paulo post ἱεροί τινες ἄνδρες ἄνοπλοι περὶ τῶν ἄλλων ἰόντες σπονδοφόροι & cætera. *Origo Fecialiũ à Græcia.*

Græcia ergo mater est huius instituti sacri: Vnde postquam Græcia ad Romano Imperio deducta fuisset ad Proconsulem Achaiæ, quot annis ex vnaquaque ciuitate Græciæ decem nomina primorum mittebantur ad eum vt ex iis explorata vniuscuiusque famavnum eligeret qui paci præesset Aristides sacrar. orat. 4. ἐπέμπετο τοῖς ἡγεμόσι καθ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀφ' ἑκάστης πόλεως ἑκάστου ἔτους, ὀνόματα δέκα ἀνδρῶν τῶν πρώτων: ταῦτα ἔδει σκεψάμενον τὸν ἡγεμόνα ἕνα ὃν προκρίνειεν ἐξ ἁπάντων καταστῆσαι φύλακα τῆς εἰρήνης. *Græcia Romano Imperio subiecta quomodo pacis custodes admisit.* Imo idem sibi ipsi non videtur constare, nempe Dionys. qui libro 2. negat Græcos hoc genere potestatis vti. οἴομαι δ' ἐπειδήπερ οὐκ ἔστιν ἐπιχώριον Ἕλλησι τὸ περὶ τοὺς εἰρηνοδίκας ἀρχεῖον: Existimauit feciales esse magistratus & præterea sacerdotes. Nec obstat quod annuæ essent potestates excepta regia: nam & Pontifex Maximus sacerdos erat & magistratus perpetuus: Sic fecialis. At apud Græcos veteres non erant magistratus sed tantum sacerdotes: & rectius, ne penes eos ius regiæ Maiestatis esset: sed iure Maiestatis adempto Greciæ, hoc sacerdotium inutile factum est: neque enim subditi bellum indicere possunt aut inter se aut vicinis, licet in repentino tumultu ad arma possint procedere, gratia defensionis necessariæ: Idcirco non sunt necessarij sacerdotes sed magistratus ad motus istos componendos. *Romanis sunt Sacerdotes & magistratus: Græcis olim tantum Sacerdotes: postea tãtũ magistratus.* Quod dico veteres Græcos vsos fuisse sacerdotibus hoc non semper nec apud omnes: nam sæpe eligebantur qui caduceum ferrent licet nec Sacerdotes essent nec magistratus. Dixi Proconsulem eligere in Græcia præsidem pacis. Sed an magistratus, magistratum facere potest? minime, quia hoc soli competit magestati l. more ff. de Iurisdict. forte sola nominatio data est Proconsuli quæ non facit magistratum. Sed hoc alium scrupulum ingerit. Nam vrbes Iuregentium subactæ & alieno imperio subiectæ magistratus creandi ius per se non habent quia priuatorum loco habentur l. cum qui ff. de verb. sig. Verum T. Faminius primus Græciæ debellator eiusdem quoque liberator extitit & edixit per præconem publice, Senatum

Rom. & T. Quintium iubere Græcos liberos, suis legibus viuere. Deinde longe post illud tempus Isthinia celebrans Nero idem constituit in foro pro Tribunali orationem habens ad populum teste Plutar. in T. Flaminio libertas tamē illa nō cōtinet iura Maiestatis inter quæ creatio magistratuum habetur: alioqui victoria Romanorum fuisset inutilis nec sub esset Græcia Proconsuli Rom. quod falsum est: igitur prouincia non facit. ἀρχιερωσύνην ex se sed ex auctoritate principis, is autem sacerdos non est quum non sit perpetuus, nec gerit similitudinem fecialis licet etiam paci præesset: quippe qui introductus est à Romanis sacerdotio fecialium exolescente, & à potestate pacis, bellique constituendi ad cōceptionem verborum & interpretationem iuris illius degenerante: Quod ex Varrone supra ostensum est: ad hęc Tullius in expositionem huius capitis: *Sequitur* (inquit) *de iure belli in quo & suscipiendo & gerendo & deponendo ius vt plurimum valet & fides horumque vt publici interpretes essent lege sancimus:* Male ex hac lege antiqua feciales huius iuris interpretes facit, quum illud ius plenissima potestate & supra regem constituant: sed respexit sua tempora quibus illud imperium quasi postliminio ad populum Senatumque quasi postliminio redierat: Nam penes eos regia potestas traducta fuit deinde ad principem. Hoc ius integrum manebat in collegio fecialium & mansit satis diuturno tempore: Senatus enim consultus de iniuriis illatis populo Rom. vel sociis ipsius statuebat vt ad collegium fecialium referretur vt decernerent bellumne inferendum esset nec ne. Liuius 6. decad. 4. *Consul. deinde M. Acilius ex Senatusconsulto ad collegium fecialium retulit ipsine vtique regi Antiocho indiceretur bellum an satis esset ad præsidium aliquod eius nunciare? & num Ætolis quoque separatim indici iuberent bellum, & num prius societas eis & amicitia renuntianda esset, quam bellum indicendum: feciales responderunt, iam ante se se quum de Philippo consulerentur decreuisse, nihil referre ipsi coram an ad præsidium nunciaretur, amicitiam renuntiatam videri, quum legatis toties repetentibus res, nec reddi, nec satisfieri aequum censuissent.* In hoc collegio fuerunt vigintiquatuor sacerdotes ex quibus quatuor mittebantur res repetitum: hique oratores vocabantur (vt in hoc capite) Nonius. *Feciales apud veteres Romanos erant qui sancto legatorum officio ab iis qui aduersum populum Rom. qui aut rapinis aut iniuriis hostili mente commouerant, pignora facto fœdere, iure repetebant nec bella indicebantur qua pia vocabant priusquam fuisset quid à fecialibus denuntiatum. Varro de vita Pop. Rom. 3. Itaque bella & tarde & nulla licentia suscipiebant quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere, & priusquam indicerent bellum iis à quibus iniurias factas sciebant, feciales legatos res repetitum mittebant quatuor quos oratores vocabant*: idem eodem. *Si cuius legati violati essent quamuis nobiles essent vt dederentur ciuitati statuerunt fecialesque viginti qui de his rebus cognoscerent, iudicarent, statuerent, & constituerent*: Ergo orator & legatus olim idem erat Varro ex Ennio 6. de ling. Lat.

Ius fecialium quale.

In collegio fecialium quot erant.

Oratores qui & quot.

Orator sine pace redit regique refert rem.

Festus *Orare* (inquit) *antiquos pro agere testimonio sunt quod & oratores & ij qui nunc quidem legati, tunc vero oratores quod Reip. mandatas partes agebant*: quo facilius intelligitur feciales à faciendo dictos esse, quum iidem ipsi oratores dicantur ab orando id est agendo: male dicuntur quasi. ἀρατῆρες quod deos obtestari solerent. Nam orandi verbum Latinum est ab ore ductum ex quo voces iam in animo conceptæ ad res gerendas proferuntur & hoc etiam Virgilius innuit libro 7. Æneid. *Legatus & orator idem.*

Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes
Donaque ferre iubet pacemque exposcere Teucris.

Vbi Seruius. *Ordine ab omni* (inquit) *ex omni qualitate dignitatum quod apud Romanos in legatione mittenda, hodieque seruatur*: Vnde facile intelligitur hanc legem in eo mutatam fuisse quod quum ex Patriciorum familiis eligerentur, cœpit ex omni ordine dignitatum id est tam ex Senatoribus quam ex equitibus electio fieri: idque eo tempore quo plebs & in Augurum & in Pontificum honores inuasit. horum oratorum habitus non erat absimilis à flaminis ornamento in capite nisi in eo quod fecialis apicem gestaret, quum mitteretur: At flamen perpetuo quum in vrbe procederet, Liuius 1. *Legatus vbi ad fines eorum venit vnde res repetuntur capite velato (filum lanæ velamen erat) &c.* Virgilius libro 12. Æneid. *Oratorum habitus.*

Velati lino & verbenis tempora vincti.

Ibi tamen Seruius ait morem contrarium religioni fecialium scripsisse: nam oratores illi numquam lineis vestibus vtebantur: eum fefellit velamenti ratio quo putabat totum corpus vt poteveste operiri. Sed hoc de apice accipiendum est, qui facer à Varrone dicitur ex quo amenta pendebant infra mentum eaque dicuntur offendices quod se mutuo offenderent & conuenirent: sed hoc licet errorem arguat Seruij non tamen difficultatem explicat: Nam Liuius non lino sed filo lanę fecialis caput reuinctum esse ait: & ex Seruio liquet & ex Capro & Ignio antiquis auctoribus legatos istos abstinuisse à lino. Verum ideo Poeta lino velatos fingit vt quum huic rei agēdæ per feciales denegetur exitus, detur etiam infirmum principium inquit Seruius: paulo post ait eos auctores scripsisse Virgilium censuisse non lino sed linio quę vestis erat: indutos fuisse legatos melius emendasset velati Lana. Non lino vt vetus consuetudo notaretur. Ex lino fit muliebre potius vestimentum quam virile: Idcirco res bellicas gerentibus haud conuenit. Plinius 19. cap. 1. lana decet virum vt durior & fortior, deinde Diis gratior lino quum illa ex animali hostia detrahatur in prima sacrificij libamina vt patet ex cap. quæ quoique ad imaginem humani corporis ex quo viuente capilli abrasi ad placandos deos libari consueuerant eos maxime qui generationis & augemtationis essent au- *Non vtebātur lineis vestibus.* *Cur lana Diis gratior est lino.*

ctores vt Tzetzes docet in Hesiodum: at linum ex terra est nullo sensu præditum in quo possit esse quædam animæ species (qua sola dæmones delectari diximus) sed tantum vegetatiua, quæ neque sanguinem neque vim sanguinis habet. Eos autem oratores fingit verbenis coronatos vt antiquum ritum exprimeret: herba erat quam vocabant sangmina eamque ferebant ne quis eos violaret l. 8. §. 1. ff. de rer. diuis Seruius ibidem *verbena* (inquit) *propriè est herba sacra sumpta de loco sacro Capitoly qua coronabantur feciales & pater patratus fœdera facturi & bella indicturi*, Eadem etiam gramen appellatur cui tantum honorem veteres tribuere vt nulli vmquam Senatus gramineam coronam decreuerit nisi in suprema desperatione nullique contigit nisi ab vniuerso exercitu seruato, seruatori decreta (inquit Plinius 22. cap. 4. vnde eodem libro cap. 3. *Corona quidem* (ait) *nulla fuit, graminea nobilior in Maiestate populi terrarum principis, præmiisque gloria gemmata, aurea, vallares, murales, rostrata, ciuicæ, triumphales post hanc fuere.* Atqui vnde fit vt tantus honos & tanta auctoritas surdis & ignobilibus rebus vt pote herbis perhibeatur? Verum hoc non vim herbæ demonstrat sed Symbolum tuendæ Maiestatis in cuius conseruatione salus est Reip. Nam ex arce gramen simul cum sua terra euellebatur in quo est nota patrij soli à quo nutriti & educati sumus & in quo est quoddam principium nostræ originis: tum etiam initium quoddam humationis & sepulcri. Nam vt ex ea terra nostri corporis substantia quodammodo coaluit, sic in eam dissoluenda est ita vt mutui lex seruetur reddendo non idem numero quod acceptum est sed idem genus l. 2. §. mutui ff. de reb. cred. hinc sumpta parœmia qua victus herbam victori porrigit, eo signo fatens se totum dedere arbitrio victoris eique cedere vitæ amorem & mortis honorem, quod sic Plinius doctè notat ibid. *Namque summum apud antiquos signum victoriæ erat herbam porrigere victos hoc est terra & altrice ipsa humo & humatione cedere quem morem etiam nunc durare apud Germanos scio.* Hæc salutis & mortis ratio apud omnes gentes obseruatur, non tamen sub eodem ritu & signo: soli Romani hoc argumento vsi sunt ad conseruandam tutelam Maiestatis suæ, ne bello lacessatur iniuste, tum vt bellum inferendo vincant, iniuriam sibi factam, vlciscentes. Sed quid si ciuis in hostili solo exercitum seruauerit, non potest ex Capitolio sumi corona graminea sed ex hostili vbi parta est salus, vnde ille ibid. *Dabatur hæc viridi è gramine decerpto inde vbi obsessos seruasset aliquis.* Nam hoc signum non loco sed destinatione principis aut populi distinguitur. Signum enim ciuile est & ex proposito publico constitutum ideoque eodem modo resoluitur, quo constituitur: at ratio signi, gentium iuris est, ideoque communis, nec ex voto huius, aut illius Reip. mutari potest l. eas ff. de cap. minut. Igitur non mirum si seruatoribus Reip. tantum graminea corona decerneretur quoniam soli Maiestati conuenit & proinde fecialibus qui regium

Cur verbenis erant coronati.

Graminea corona nobilissima: cur.

Signum tutelæ publicæ non constat loco.

Signum & ratio signi diuersorum.

regium ius in bellis habebant: Vnde eæ notæ numquam committebantur in publicum nisi rebus desperatis aut in legationibus sacris. Plinius ibidem cap. 2. *Non aliunde* (inquit) *sagmina in remediis publicis fuere & in sacris legationibus quam verbenæ*: Certe vtroque nomine idem significatur hoc est gramen ex arce cum sua terra euulsum: hac semper & legati quum ad hostes clarigatumque mitterentur vsi id est res raptas clare repetitum: vnus itaque verbenarius vocabatur: esse enim quędam vis in ea mali depellendi credebatur, ita vt hac, Iouis mensa verreretur, domus purgarentur, lustrarenturque. Plinius 25. cap. 9. lustralia semper vim auertendæ cladis habuere: hinc fit vt verbenæ pro caduceo sumantur (quamuis forma vtriusque diuersa sit) eo solo quod eadem ratione & pari virtute geritur. Nonius, *Caduceus* (inquit) *pacis signum varro pronunciat de vita Pop. Rom. libro 2. Verbenarius ferebat Verbenam id erat caduceus pacis signum, nam Mercurij virgam possumus existimare.* Ergo licet ratio vtriusque eadem sit, eadem tamen figura non erat nec eadem res, quod patet ex d. l. 8. d. §. 1. Caduceus ergo à Varrone virga Mercurij dicitur, nam in Mercurio signum est diuinum & diuinitatis quia Mercurius Deus est; & legationis quia est nuncius & interpres deorum. Est quidem Deus, sed ordinis medij & sic diuinitatis huius species recte respondet officio legati seu interpretis quum sit mediator inter Deum & hominem: vt Angelus media est inter Deum & hominem natura, idemque Dei nuncius vt hęc vox sonat. Mercurij autem virga summæ potestatis est: Virgil. 4. Æneid.

Vis Verbenæ.

Mercurius & legatus, sunt mediatores.

Virga Mercurij summa potestatis.

Tum virgam capit, hac animas ille euocat Orco
Pallentes, alias sub tristia tartara mittit
Dat somnos, adimitque & lumina morte resignat
Illa fretus, agit ventos & turbida tranat
Nubila.

Vbi Seruius, *Huius* (inquit) *Virga hac ratio est: Mercurius & orationis Deus dicitur & interpres deorum vnde virga serpentes diuidit id est venena: nam bellatores interpretum oratione sedantur* &c. Euocare Manes ex inferis & ad inferos mittere, lumina morientium resignare sunt diuinæ potestatis effectus: quæ alio modo in Mercurio est, alio in Ioue. Iupiter enim eam à se ipso habet: Mercurius à Ioue, quod iuri fecialium conuenit qui potestatem suam à rege accepere. Sed si in hoc signo est tantæ potestatis imago & hoc vim orationis ostendit, videbitur in oratione vitæ, mortisque potestas esse & dominatio aduersus inferos: quasi vero imperia linguę artificio, non consilio armisque quærantur. Verum intelligo orationem cum iudicij consiliique excellentia coniunctam vt λόγος Gręce accipitur cuius speciem gerit lignũ illud rectum circa quod inuoluũtur angues qui duorum exercituum similitudinem gerunt. Thucididis Scholiastes, καὶ οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς ἀδικεῖν παρ᾽ οὓς ἀποστεῖλαι. σύμβολον δὲ ἦν κηρύκιον τὸ μὲν ὀρθὸν ξύλον τοῦ ὀρθοῦ λόγου: τὸ

Ratio virgæ.

Lignũ est orationis imago.

δὲ παρ᾽ ἑκάτερον εἶδος τῶν ὄφεων τὰ ἀντιτασσόμενα στρατόπεδα: ὁ γὰρ ὀρθὸς λόγος δι᾽ ἀμφοτέρων χωρεῖ. Hęc mihi videntur prorsus à veritate aliena: nam serpẽtes quorũ ora mortiferis venenis turgent longè discrepant ab oratione recta. Ego vero assero causam huius argumenti dæmonum callidate obscuratam fuisse, ne si patefacta fuisset, homo discussis animi tenebris, originem sui exitij animaduerteret, & fabulam Mercurij ex eo fonte defluxisse, qui quum virga ab Apolline accepta incidisset in duos serpẽtes inter se pugnantes, inter eos proiecisse eamque circumplexos sese arctissimo amoris nodo deuinxisse. Verum est caduceum esse insigne legatorum & maxima religione consecratum: at illud verum à fabulis petendum quum aliude sumi non possit: cogentur fateri extorquente veritate se ignorasse principium huius cærimoniæ. Est enim à ferte Diabolo qui cruentę victoriæ quam sub imagine anguis, homini eripuit signa suis sacris quasi triumphator imponit, præ se ferẽs, hominem, qua parte erat infirmior expugnasse nimirum ab Eua cuius infirmitas hoc angue tentata legem æterni patris violauit. Vnde celebrantes orga Bacchi coronabantur serpentibus clamantes Euam: cui conuenit etiam vox Hebraica quæ serpentẽ fœminam significat, Clemens Alex. καὶ τελίσκουσι τὰς κρεανομίας τῶν φόνων ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφεσιν ἐπολολύζοντες εὐάν. Εὔαν ἐκείνην δι᾽ ἣν ἡ πλάνη παρηκολούθησε: καὶ σημεῖον ὀργίων βακχικῶν ὄφις ἐστὶ τετελεσμένος: αὐτίκα γοῦν κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν Ἑβραίων φωνὴν τὸ ὄνομα τὸ Εὔια δασυνόμενον ἑρμηνεύεται ὄφις ἡ θήλεια. Quod Horatius ostendit 2. Carm. sic alloquens Bacchum.

Nodo coërces viperino
Bistonidum sine fraude crines

Sed paulo ante vocem Euoe intonat.

Euoe recenti mens trepidat metu
Plenoque Bacchi pectore turbidum
Lætatur: Euoe parce Liber
Parce graui metuende Thyrso.

Signum est ergo mysteriorum Bacchi & in monumentum deceptę Euæ. In his sacris in furorem agi se fingunt & cruda viscera dilaniatorum animantium deuorant cum anguibus circumplicentur & dæmonum furiis miserrime vexentur. Arnobius. *Bacchanalia etiam pretermittimus inania quibus nomen omophagiis Gracum est in quibus furore mentito & sequestrata pectoris sanitate circumplicatis vos anguibus atque vt vos plenos Dei numine ac Maiestate doceatis caprorum reclamantium viscera cruentatis oribus dissipatis.* Ex huius erroris inductione, consequentia alterius orta est, hinc enim factum est vt serpens in honore esset eoque matronæ nobiles in suis ornamentis vterentur; dignum sane est ethnica muliere ornamentum. Clemens 2. pædag. ἤδη δὲ καὶ φανερώτατα τοῦ πονηροῦ σύμβολα οὐκ αἰσχύνονται περικείμεναι ὡς γὰρ τὴν Εὔαν ὁ ὄφις ἠπάτησεν: οὕτω δὲ καὶ τὰς ἄλλας γυναῖκας ὁ κόσμος ὁ χρυσοῦς δελέατι περιχρώμενος τοῦ ὄφεως τῷ

Vnde angues caduces.

Eua quod Hebrau.

σχήματι ἐξέμηνεν εἰς ὕβρεις σμυρχίνας τινὰς καὶ ὄφεις ἀποπλαττομένας εἰς εὐπρέπειαν. Lignum ſane caducei, non eſt imago orationis ſed arboris illius ex qua per interpretationem ſerpentis, acerbitas mortis hominem inuaſit. finguntur autem duo ſerpentes licet vna ex his mali originem induxerit. his enim ſignificatur multitudo hominum in naturam ſerpentis à prima natura degenerans. Natura ſerpentis eſt callida & prudens, boni malique conſcia: & is eſt fructus quem ex illa arbore, perſuadente ſerpente, contra præceptum Dei deguſtauit. igitur in ſerpente antiquiſſima erat & religioſiſſima nota paganæ ſanctitatis & poteſtatis: ideoque & in cœlis, & in inferis & in terris Deum ſub hoc ſigno dominari credere. Ideo tribus foliis conſtat quo Dij felicitate & opibus cumulantur perfectione verborum & operum virtute: quod Apollo ait ſe ex arcano Iouis conſilio didiciſſe: vt teſtatur Homerus in hymno in Mercurium.

Virga tribus foliis cõſtans vt trina poteſtas deſignetur.

Ολβου καὶ πλούτου δώσω περικαλλέα ῥάβδον
Χρυσείην, τριπέτηλον ἀκήριον ἥ σε φυλάξει
Πάντας ἐπικραίνουσα θεοὺς ἐπέων τε καὶ ἔργων
Τῶν ἀγαθῶν ὅσα φημὶ δαήμεναι ἐκ Διὸς ὀμφῆς.

Ait hanc virgam dari etiam in cuſtodiam Mercurij ſeu legati. Hæc trina poteſtas ligno & duplici dracone deſignata, ſancta eſt & inuiolabilis: ideo reges inter inſigina dracones habebant. Themiſt. orat 6. τίς ἀληθινῶς βασιλεὺς καὶ τίνα σημεῖα αὐτοῦ καὶ γνωρίσματα· ὅτι οὐ χρυσὸς ἀετὸς οὐδὲ δράκοντες λεπτῶν ὑφασμάτων. &c. Idcirco mortales vt ab iniuria hominum tuti atque defenſi ſint hoc ſignum præ ſe ferunt vt nuncij non tantum humanæ poteſtatis ſed etiam diuinæ, quod non ignorauit Homerus ſic enim ait Iliad. A.

Inſignia regũ, dracones.

Χαίρετε κήρυκες Διὸς ἄγγελοι ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.

Hæc diuinitas Libero patri attributa eſt cui ſicut Dianæ triplex poteſtas attributa eſt, vt Acro aſſerit in hos verſus Horatij.

Liber pater trinæ poteſtatis ſub quo dæmon humanitatem Chriſti cum diuinitate coniũctam eſt ementitus.

Te vidit inſons Cerberus aureo
Cornu decorum leniter atterens
Caudam & recedentis trilingui
Ore pedes tetigitque crura.

Hic patet Diabolum ſibi filij Dei gloriam affinxiſſe vt iam de Minerua notatum eſt. Vere enim Chriſtus Deus eſt in cœlis & fuit, & erit: in terris vixit, in humana ſubſtantia: & deſcendit ad inferos. Sed hoc ſibi plagiarius ille vindicat ſub ſigno ſerpentum: & in nomine & numine Bacchi ſe auctorem pacis & belli mentitur: idem:

Pacis eras mediusque belli.

Multum poteſt inter diſſentientes ratio & oratio ad pacem inter eos componendam: ſed inter æquales parum operatur niſi ex Deo fit, id eſt niſi Mercurio interprete eodemque Deo & filio Dei. Plinius 29. cap. 3. *Hic* (inquit) *complexus anguium & efferatorum concordia cauſa videtur eſſe quare extera gentes caduceum in pacis argumen-*

Quid in caduceo angues agant.

tum circumdata effigie anguium fecerint. Æquales dissentientes duplici serpente significantur quia eiusdem Naturæ sunt. Igitur apud omnes gentes persona legati sacrosancta est. Quare Athenienses parum videntur respexisse ad iusgentium quum legatos à rege Persarum interfecerunt, & ei qui literas regis interpretatus fuerat pœnam capitis inflixerunt, de quo sic Aristides in Panathen. λέγω ψήφισμα τροπαίου κρεῖττον εἰς μνήμην ἐνίκησεν ἅμα λόγῳ καὶ ἔργῳ νικῆσαι: εὐθὺς γὰρ ἐν χεροῖν κύριον ἦν, οὐ τῇ χειροτονίᾳ μόνον ὡς νόμος, ἀλλὰ καὶ τῷ διαφθεῖραι τοὺς ἀγγέλους τῷ δ' ἑρμηνεύσαντι τὰ γράμματα διὰ χειροτονίας μὴ ἀποδοῦναι, ἵν' ἐπειδήτωρ ἔλλην ἔχοι πλέον τὴν τοῦ κρείττονος εἰκόνα: ἀπέκτειναν δὲ καὶ τοῦτον ὡς οὐδ' ἄχρι φωνῆς διακονῆσαι προσῆκον τοῖς βαρβάροις. Inepte assentatur leuissimo populo qui legatos regis violare non debuit, licet vel explorandi vel nouandi gratia accesserint: hoc enim comperto possunt expelli, non tamen sine piaculo interfici. lex de non violandis legatis sacra dicitur à Dionysio 2. quod iure diuino sancita sit. Redeo ad verbenarios & feciales nostros. Inter hos erat Paterpattratus qui ad patrandum iusiurandum id est sanciendum fit (inquit Liuius 1.) Plutarch. scribit in quæstionib. Rom. ideo patrempatratum dici quod viuo patre suo liberos haberet, quod falsum est: Nam pater ab imperio, honore & dignitate dicitur non à Natura ita vt Senatores patres vocarentur etiam si liberos, non haberent: vox est publicæ potestatis quasi vero eligerentur feciales ij qui patre viuo liberos suscepissent. Iste autem Paterpatratus erat fecialis & erat princeps non fecialium collegij sed à verbenario in re præsenti creabatur vt iusiurandum conciperet & sanciret, quo peracto cessabat officium non fecialis quia perpetuus est sed patrispatrati. Hoc enim aliter fieri non potest. Nam nec Rex, nec populus, nec Senatus hunc patrempatratum constituit, sed sola nominatio verbenarij. Hoc autem ex Liuio patet 1. *Fecialis* (inquit) *regem Tullum rogauit Iubesne me Rex cum patrepatrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege Sagmina inquit te rex posco: rex ait puram tollito: fecialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem ita rogauit. Rex facisne me tu regium nuncium Pop. Romani. Quiritium? vasa comitesque meos? rex respondit quod sine fraude mea populique Romani Quiritium fiat, facio, fecialis erat M. Valerius: is patrempatratum SP. Fusium fecit, verbena caput, capillosque, tangens, fœdus multisque id verbis quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit.* Hic fecialis petit à principe ius feriendi fœderis: at hoc lex dat feciali vt sit iudex fœderis non interpres. Verum in hac forma rogationis regem agnoscit vt auctorem suæ Iurisdictionis: petit etiam ius legationis id est vt regis vicem sustinere posset: Et hoc quoque ostendit ius fecialis ex regis constitutione pendere, quoniam hæc iura, Romuli lege regi sunt maxime propria. Sed quid opus est vt fecialis ille alium ex suo collegio faciat patrempatratum? Quia fecialis sit nuncius tantum voce regis, (non sit fecialis quia id iam

Atheniensium culpa.

Lex sacra.

Paterpatratus quis.

Error Plutarchi.

Differũt fecialis & paterpatratus.

Cur fecialis à rege petit ius feriendi fœderis & legationis.

Cur fecialis facit patrempatratum.

habet à lege) vt det auctoritatem sacri & diuini iuris peragendo negotio; quia princeps, sacrorum habet potestatem Romuli lege. Igitur fecialis auctor est fœderis vt Dei nuncius & Regis, seu populi. in hoc enim auctoritas est necessaria, non quod Rex vel populus sit instar pupilli: est enim ignominiosum hoc genus exceptionis in persona eius qui legem omnibus imponit: Sed quod Maiestatis ius quatenus spirantem Dei imaginẽ habet nisi iure diuino in effectu obligari non possit: ideo in cõceptione harũ solemnitatum Deus testis & auctor est. Nec me mouet quod etiã Respublicę restitui possint l. 3. C. de iure resp. 4. C. quibus ex caus. maior l. 22. §. vltimo ff. ex quib. caus. maior: quæ loco priuatorum habentur l. 16. ff. de verb. sig. Nam si ciuitas aduersus Romam vellet restitui iure priuati vteretur, secus si contra municipem suum. At ciuitas imperans aduersus æqualem pari iure vtitur, & vere etiam sine solemnitate obligatur l. conuentionum ff. de pact. Sed conuentio illa seu obligatio infirma est nisi religione, auctoritate, & timore Dei muniatur: Et ideo hic, auctor fœderis adhibetur vt diuino iuri pareat qui humano non cogitur obtemperare. Idem autem non potest concipere obligationem in quam auctor est datus. Semper enim contrahentium persona alia est à persona auctoris: vnde dicitur tutorem in rem suam, auctorem pupillo esse non posse, quia auctoritas desideratur ad hoc vt præsens negotium confirmetur l. 1. ff. de auctoritat. præst. Ergo fecialis non potest sancire iusiurandum quum auctor ipsius sit: & proinde patrempatratum facit qui vicem regis & populi tenet in fœdera descendentium. Et recte fit à feciali non à rege quia & sanctio fœderis in ius diuinum concipitur cuius in hac re feciales sunt antistites: Et sic differt fecialis à patrepatrato at in indicendo bello fecialis idem est & paterpatratus, quia non desideratur auctoritas vbi non contrahitur obligatio l. 1. C. de elictor. præst. Igitur fecialis facit in aliis causis patrempatratum etiamsi à rege hanc potestatem non petierit: quoniam in hoc ius regium non est sed proprium collegio vt concipiantur formulæ, ritus & cærimoniæ ex institutis antiquis: quod ad summi imperij partes non pertinet. Sed quis erat ille verbenarius penes quem tanta erat potestas? qui suffragio collegij constitutus erat quo casu erat etiam paterpatratus. Dionys. 2. εἷς μὲν ἐκ τῶν εἰρηνοδικῶν ὃν οἱ λοιποὶ προχειρίσαιντο κεκοσμημένος ἐσθῆτι καὶ φορήμασιν ἱεροῖς. &c. Exactis regibus iura illa belli ad Senatum deuoluta sunt, ita tamen vt bellum Senatusconsulto decretum populi suffragiis confirmandum esset: ideoque quum bellum indiceretur, fecialis non Senatus tantum sed populi nomine indicebat quod Cincius apud Gellium 16. cap. 4. in hac forma docet. *Quod populus Hermundulus, hominesque populi Hermunduli aduersus populum Rom. bellum fecere deliquereque, quodque Pop. Romanus cum Pop. Hermundulo hominibusque Hermundulis bellum indico facioque.* Ergo non tantum populus bellum indicit & facit sed & ipsemet fecialis. Nam telum sta-

Respublica in restitutione iure vtitur pupilli licet pupilla non sit tur.

Quomodo Maiestas obligatur.

Alia est persona auctoris, alia contrahentium.

In indicendo bello idem est fecialis & paterpatratus.

Quis verbenarius.

Forma indicendi belli.

tim in agrum hostilem iaciebat vt ille ait non vt eo, aliquem ex hostibus læderet aut locum in quem mittebatur occuparet iure belli, sed ominis causa. Varro in Caleno, duces quum primum hostilem agrum introirent ominis causa, prius hastam in eum agrum mittebāt vt castris locum caperent. Ominis ratio erat in euentu victoriæ quam sub imagine teli præripere hosti videbantur. in hasta autem seu telo veteres signum iusti dominij & iusta parti victoria posuisse (si supererit Lachesi quod torqueat) edocebo in 3. libro huius operis. Ab hoc omine principium auspicantur pugnæ: quem morem Virgilius 9. Æneidos ita eleganter expressit.

Telū in hostilem agrum iaciebatur, ad quid.

Ecquis erit mecum ô Iuuenes qui primus in hostem
En ait & iaculum intorquens emittit in auras
Principium pugnæ & campo sese arduus infert.

Vbi Seruius. *Hoc* (inquit) *de Romana solennitate tractum est: quum enim volebant bellum indicere Paterpatratus hoc est princeps fecialium proficiscebatur apud hostium fines & præfatus quædam solennia clara voce dicebat se bellum indicere propter certas causas aut quia socios læserant, aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios reddiderant: & hæc clarigatio dicebatur à claritate vocis post qu[am] clarigationem hasta in eorum fines immissa indicabatur iam pugnæ principium.* Iam dictum est Patrempatratum non esse principem collegij, nisi in hac re tantum nimirum in feriendo fœdere, & indicendo bello & cæteris similibus quæ extra vrbem Patrari & perfici debent, nam siue fiat à Verbenario qui collegij decreto constitutus est videlicet in sanciendo Iureiurando; siue ex collegij sententia quum mittitur ad bellum indicendum, neutro casu vel sacerdos vel magistratus magis esse potuit, quum soli Maiestati fas sit hęc iura condere aut mutare in hoc fœdere Iupiter inuocatur subindeque porcus mactabatur post solitas execrationes. Liuius eodem. *Legibus deinde recitatis, audi inquit Iupiter audi Paterpatrate populi Albani, audi tu populus Albanus vt illa palam postrema ex illis tabulis ceraue recitata sunt sine dolo malo tu illo die Iupiter Populum Rom. sic ferito vt ego hodie hunc porcum feriam tantoque magis ferito quanto magis potes pollesque, id vbi dixit porcum saxo silice percussit.* Hoc notauit Virgilius libro 9. Æneid.

Cur paterpatratus in eo actu non est magis sacerdos aut Magistratus.

Post iidem inter se posito certamine reges
Armati Iouis ante aram paterasque tenentes
Stabant & cæsa iungebant fœdera porca.

Et hac ratione porci effigies erat inter militaria signa: Festus ait quintum inter ea locum obtinere: quia confecto bello inter quos populos pax fiebat, ea cæsa, fœdere firmari solet porca. in bello indicendo aliæ seruantur cærimoniæ quas Liuius ita describit. *Legatus vbi ad fines eorum venit capite velato, audi Iupiter* (inquit) *audite fines, audiat fas ego publicus nuncius Populi Rom. iuste pieque legatus venio verbisque meis fides sit: deinde postulat, inde Iouem testem facit: si ego iniuste impieque illos homines, illasque res dedier populo Rom. mihique posco, tum patriæ compotem me nunquam sinas esse: hæc quum fines*

Cur porcus erat inter signa militaria.

ſupra ſcandit,hac cuicumque ei primus vir obuius fuerit,hac portã ingrediens, hac forum ingreſſus &c.deinde:*audi*(inquit)*Iupiter & tu Iuno, Quirine, Diiq; omnes cœleſtes voſq; terreſtres voſque inferni audite:ego vos teſtor.* Hic obteſtatur omnes deorũ ſpecies vt intelligatur caduceum horum imaginem præ ſe ferre ex ſententia Grecorum. Quare quamuis non idem ſignum ſit omnes diuinitates ad hanc ſuperſtitionem aduocantur; idem fere Dionyſ. 2. in hac religione ſumma eſt iuſtitia: nam debitor primo interpellandus eſt alioquin in mora non erit l. mora ff. de vſur. deinde iudicari aut conuinci debet iuſtis probationibus, nec ante poſſeſſione pellendus eſt l. vnica C. de prohib. ſeq. pecun. l. 2. C. de prob. condemnationem non ſtatim ſequitur executio ſed datur tempus quo commode poſſit ſatisfacere: & hoc tempore elapſo, iam ſatis luſum eſt in vmbratili prelio & quaſi velitatum: ad manum militarem veniendum ſi prætoris auctoritas contemnitur l. qui reſtituere ff. de rei vindic. Igitur tria hæc fundamenta ſtatus benè compoſiti hic obſeruata ſunt primum religionis, ſecundum iuſtitiæ, poſtremum armorum violentiæ ad quam princeps nunquam confugiet niſi duobus prioribus inſtructus: vt hic. Nam primo poſtquam rex, vel Senatus ad collegium fecialium retulit de iniuriis acceptis ab altera gente decernit collegium res eſſe repetendas: deinde vnus ex illo collegio mittitur vt repetat ablata, aut deditionem obnoxiorum expoſcat. ſi expoſtulationi ſatisfiat, vterque populus conciliatur Dionyſ. ibidem: ſed ſi hoſtis diem petat intra quam conſtituat quid fieri oporteat Senatus dat decem dies idem, εἰ δὲ χρόνον εἰς βουλὴν αἰτήσαιντο δέκα διδοὺς ἡμέρας παρεγίγνετο πάλιν καὶ μέχρι τῆς αἰτήσεως ἀπεδέχετο. Hic eſt terminus qui legatis dabatur vt ſuas poſtulationes expoſcerent etiam apud veteres Grecos, quod docet Homerus in perſona Bellerophontis ad Prætum miſſi à quo interrogatus eſt quid veniſſet petiturus Iliad. Z.

Inuocantur hic omnes Dij.

Iuris ordo in debitore cogendo.

Ἐννῆμαρ ξείνισσε καὶ ἐννέα βοῦς ἱέρευσεν
Ἀλλ' ὅτε δὴ δεκάτη ἐφάνη ῥοδοδάκτυλος ἠώς
Καὶ τότε μιν ἐρέεινε καὶ ᾔτεε σῆμα ἰδέσθαι.

Nouem diebus quieuit ſed decimo legationis ratio expetita eſt ab eo vbi Euſtathius, ἀρχαῖον ἔθος φασὶ τὸ τῇ δεκάτῃ ἐρωτᾶσθαι τοὺς ξείνους, ὃ καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου γενέσθαι φασὶν ὅτε τῷ Μενελάῳ ξενωθεὶς ἀφήρπασε τὴν Ἑλένην: Et hoc etiam tempus datur debitori l. promiſſor §. 1. ff. de conſt. pec. Sed ex æquitate & humanitatis ratione tempus aliquando prorogatur etiam ſupra menſem vſque ad 33. dies. Dionyſius ait elapſis 30. diebus, διελθουσῶν δὲ τριάκοντα ἡμερῶν εἰ μὴ παρέχεν αὐτῷ τὰ δίκαια ἡ πόλις, ἐπικαλεσάμενος τούς τε οὐρανίους καὶ καταχθονίους θεοὺς ἀπῄει. Plenus eſt numerus 30. dierum & iuſtus (vt oſtendam in tertio libro huius operis ſi curſum laboris mei fata non præuertant.) Sed quia ter deni dies dati ſunt & vnumquodque tempus decem dierum ſolutioni præſtitutum eſt, non continetur nec numeratur dies

quo satisfactio fieri debet nimirum vndecimus: dies enim solutionis, gratia debitoris est l. eum qui 41. §. 1. ff. de ver. oblig. ita vt toto die in quem concepta est solutio, peti non possit debitum l. sequenti ff. eod. hoc ipsum obseruari in his obligationibus publicis iustitiæ ratio postulat: Liuius 4. si non deduntur quos exposcit diebus tribus & triginta, tot enim solennes sunt, peractis, bellum ita indicit. Obstat quod in hoc casu idem in sua causa iudex est & ius sibi dicit, quod iustitiæ non conuenit toto tit. Cod. ne quis in sua causa. Verum quis erit iudex inter eos qui nullum se superiorem agnoscunt? eritne iudex qui diliquit seu reus? minime.

Quis iudex inter gentes contendentes.

Nam in dubio potius esset actori credendũ l. inter stipulantẽ §. 1. ff. de verb. oblig. nec tamẽ eo casu rex seu Populus suiipsius est iudex sed solus Deus: neque enim est in arbitrio regis aut populi quid iudicent ipsi feciales. Quia eorum decreto Maiestas ipsa reluctari non audeat: quod nefas fuit etiam regibus exactis à quibus hæc sanctio promanauit. Dionys. ididem. εἰ δέ τι μὴ γένοιτο τούτων, οὔτε ἡ βουλὴ κυρία ἦν ἐπιψηφίζεσθαι πόλεμον οὔτε ὁ δῆμος. Igitur in hoc capite bellorum iudices sunt feciales non ipsa Maiestas ne sibi ipsi ius dicere videatur: iidem sententiam suam denunciant iudicatis, bellum iis indicunt, vt ore Dei condemnati videantur.

Cur de bello suscipiendo Rex consulit Senatum.

En patent vndique regum antiquorum ludibria quibus populos suos obligant ad tuendum & propagandum imperium sub specie fictæ pietatis. Postquam vero fecialis Romam reuersus est refertur ad Senatum ex collegij auctoritate quid actum sit, nihilque amplius impediri per deos quo minus bellum suscipiatur. Rex Senatum consulebat & qui primus sententiam rogabatur aiebat puro pioque Duello quærendas res censeo, itaque consentio, consciscoque. Sed quid prodest regi Senatum consulere de bello gerendo quum iam hoc feciales iudicauerint? Verum fecialium decreto gens peregrina Romanis iudicatur obnoxia & proinde res repeti posse, deinde bellum indici. Hoc tamen Maiestati non imponit necessitatem billi gerendi. in quo ergo tantam vim habet collegium? in primo iudicio repetendi, sine quo nec regi, nec populo, nec Senatui fas est bellum gerere: & hoc maximum pondus habet quo libertas Maiestatis extenuatur.

An Rex deteriorẽ regni statum facere possit.

Atqui potuitne Numa deteriorem imperij conditionem facere? non videtur potuisse mutare naturam summæ potestatis. Verum sibiipsi legem imposuit, non posteris regibus nisi eam colere & obseruare voluerint. Quinimo nec ipse auctor legis eam obseruare cogitur iure, si eam immutare voluerit; quod & in priuatis causis verissimum est. Nemo enim sibi potest eam legem dicere vt à priore ei recedere non liceat l. si quis in principio de legat. 3. l. quod autem §. penult ff. de donat. inter vir redeo ad feciales: hic in indicendo bello quum hastam ferratam sanguineam aut præustam ad fines obnoxiorum ferebat & non minus tribus testibus præsentibus eam iaciebat. dico hastam sanguineam. Nam tincta erat sanguine vt futuræ pugnæ effectus ostenderetur

Ammianus

Ammianus hunc ritum etiam à barbaris vsitatum fuisse sic docet lib. 19. *Grumbates hastam infectam sanguine ritu patrio nostrique more consecrans fecialis.* Quid si non sit locus vbi hæc solemnitas per fecialem possit celebrari, veluti si aduersus hostem transmarinum, bellum gerendum sit: dictum est in sacris quum quis religioni satisfacere non potest ficta pro veris accipi: sic & in hac religionis specie veteres censuere: nimirum in agro Romano hæc solennitas celebratur & hastæ iactus: Festus, *Bellona* (inquit) *dicebatur dea bellorum ante cuius templum erat columella quæ area vocabatur supra quum hastam iaciebant quum bellum indicebatur.* Bellonæ templum erat extra vrbem Liuius 8. decad. 3. hic locus hostilis fingitur, vt imago indicendi belli à veritate aliena non sit: quod in vrbe fieri non potest vbi Dij sunt imperij & vrbis tutelares: huc pertinet quod ex Vitruuio dixi deos noxios etsi cœlestes extra vrbem constitui. Nunc per partes legis interpretationem aggrediamur fœderum, pacis belli, induciarum. An hæc omnia in idem recidunt? minime. Nam fœdus est solennis conuentio religione consecrata inter duas gentes vt certo iure coniungantur: pax est publica pactio qua populi diffidentes conueniunt & conciliantur: bellum est duarum gentium rite suscepta contentio: induciæ sunt pactio qua certi temporis datur ab armis intermissio. Horum sunt iudices isti legati & statuunt quomodo sint concipienda eorumque interpretandi facultatem habent: conditiones pacis an iustæ sint, bella an iusta: an concedi debeant induciæ, fœdera vt componenda: quæ omnia inter se differunt. Fœdus enim potest esse inter eos populos inter quos nullum exarserit bellum: pax & induciæ non item: pactio publica est genus quo hæ species continentur. Quid si dux exercitus nimirum magistratus vt Consul, Proconsul &c. paciscantur cum hostibus, aut peregrinis? pactio quam iniit Mancinus Consul cum Numantinis, fœdus Numantinum appellatur, licet nec iussu populi nec Senatus auctoritate firmata sit: At hoc fœdus improbatum est: valuit tamen, ab initio. Sed postea infirmatum est sine piaculo: nam deditione Consulis dissolutum est vt in auctorem possent animaduertere hostes, nec sit inter ciues, qui hosti ex conuentione obstrictus est. in hoc enim esset piaculum, violato gentium iure quod in pactionum fide dominatur l. 1. §. 1. ff. de pact. quid est sponsio? differt enim à fœdere. Liuius 9. in his verbis, non fœdere sed per sponsionem. Est conuentio inter exercitus prætorem, & hostium ducem quæ fit obsidibus datis. Obsides obligantur sponsione; alioqui merito detineri non possent; nã eo tempore dantur hosti, quo duces belli paciscuntur inter se, & ideo ius violentiæ cessat interim. Spondent ergo hosti sponte: quia magistratus ne in bello quidem dedere ciuem potest nisi ex crimine. horum feciales sunt iudices non delegati sed propriam iurisdictionem habentes: hoc enim habent principaliter à lege & quatenus sunt etiam magistratus l. 6. ff. de iurisdict. Eam

Si non possit in agrum hostilem hasta preuci quid agendum.

Quid fœdus: quid pax, quid bellum: quid induciæ.

Horum differentia.

Differentia inter sponsionem & fœdus.

Cur sponsione obsides obligantur.

tamen mandare non possunt quia in mero imperio consistit & regij iuris partem aliquam continet. Imo mandatur quia fecialis facit Patrempatratum, & collegium facit Verbenarium & Patrempatratum. Verum is cui mandatur hæc iurisdictio eam iam legis vi & potestate habebat licet nō actu adhuc: idcirco non mandatā sed propriam habet iurisdictionem quum Paterpatratus factus est seu à Verbenario ad sanciendum iusiurandum seu à collegio ad bellum indicendum non vt Paterpatratus aut Verbenarius sed vt fecialis sicut de legato Procos dictum est in cap. constructa. Suo igitur iure non alieno beneficio notionem & iudicandi potestatem habēt: vt cognoscant non tantum de iniuriis illatis Populo Rom. sed etiam de querimoniis aliarum gentiū quæ se lesas querantur; compertaque iniuria iubent noxæ dedi reos criminis: iudicant & de iniuriis quæ illatæ sunt legatis: deinde cōditiones fœderum tuentur non secus ac Prætores, priuatarum conuentionum l. 7. §. ait Pretor ff. de pact. pacis pactiones componunt eamue male conceptam irritam faciunt. Denique cognoscunt & de imperatorum factis si quid deliquerint contra iusiurandum, illudque prout videtur expiant: de his sic docte Dionys. 2. φυλάττειν ἵνα μηδένα Ῥωμαῖοι πόλεμον ἐξενέγκωσι κτ' μιᾶς ἐνσπόνδου πόλεως: ἀρξάντων δὲ παρασπονδεῖν εἰς αὐτοὺς ἑτέρων, πρεσβεύεσθαί τε καὶ τὰ δίκαια αἰτεῖν, πρῶτον λόγῳ: ἐὰν δὲ μὴ πείθωνται τοῖς ἀξιουμένοις, τότ' ἐπικυροῦν τὸν πόλεμον: ὁμοίως δὲ κἂν ἀδικεῖσθαί τινες ὑπὸ Ῥωμαίων ἔνσπονδοι λέγοντες τὰ δίκαια αἰτῶσι, τούτους διαγινώσκειν τοὺς ἄνδρας εἴ τι πεπόνθασιν ἔκσπονδον, καὶ ἐὰν δόξωσι τὰ προσήκοντα ἐγκαλεῖν τοὺς ἐνόχους ταῖς αἰτίαις συλλαβόντας, ἐκδότους τοῖς ἀδικηθεῖσι παραδιδόναι: τὰ δὲ περὶ τοὺς πρεσβευτὰς ἀδικήματα δικάζειν καὶ τὰ περὶ τὰς συνθήκας ὅσια φυλάττειν, εἰρήνην τε ποιεῖσθαι, καὶ γεγενημένην ἐὰν μὴ κτ' τοὺς ἱεροὺς πεπρᾶχθαι νόμους ἀκυροῦν καὶ τὰς τῶν στρατηγῶν παρανομίας ὅσαι περὶ τοὺς ὅρκους καὶ σπονδὰς ἐπιτελοῦνται διαγινώσκοντας ἀφοσιοῦσθαι. Quod si sunt belli iudices vt patet ad quid hęc sequuntur, *Bella disceptanto*, nam disceptator, est iudex. Tullius in partit. *Aut auscultator est* (inquit) *qui audit, aut disceptator id est rei sententiaque moderator.* Verum disceptator plus est quam iudex nā ab omni iudice & magistratu lege Valeria prouocatio est l. 2. §. exactis ff. de orig. iur. Sed hęc lex lege Valeria multo antiquior est. Verum ante legem Valer. Consules sine prouocatione iudicabant quia regio in imperio erant vt in 2. huius operis libro apparebit. Sed quum Roma regia Maiestate regeretur soli regi competebat hoc ius non Tribuno celerum qui secundum à rege locum obtinebat d. l. 2. §. iisdem: probatur ex l. vnica §. 1. ff. de offic. præf. præt. vbi præfectus prætorio ad vicem magistri equitum qui ad vicem Tribuni Celerum constitutus est d. l. 2. §. & his dictatoribus sed postea præfecti prætorio auctoritas in tantum meruit augeri vt ab eo appellari non posset: Ergo quum ab origine sua prouecta hoc iure aucta fuisset sequitur ab aliis à quibus originem sumpsit

Feciales Iurisdictionem habent suo iure.

Inter iudicē & disceptatorem quid intersit.

An esset prouocatio ab omni magistratu.

appellari potuisse: dictatori datum est specialiter vt ab eo non esset prouocatio d.l.2. §. populo ergo ab eo potuit prouocari qui infra dictatorem cõstitutus est: quæ est ratio regis ad dictatorem eadem est Tribuni Celerum ad magistrum equitum: & proinde sub regibus ab omni magistratu appellari poterat. Summe regi cauendum est ne vnicum creet magistratum penes quem sit summa potestas: nam facilis est volatus secundi gradus ad primũ nullo intercedente. Secus si plures sint: nam se mutuo impediunt prius molientes excellere in illo gradu supra consortes quam ad primum apicem aspirent tum quod multitudo ab vnitate Maiestatis absit: quod sapientissime notauit Aristoteles 3. pol. cap. 11. κοινὴ γὰρ φυλακὴ πάσης μοναρχίας τὸ μηδένα ποιεῖν ἕνα μέγαν ἀλλ' εἴπερ πλείους: τηροῦσι γὰρ ἀλλήλους. Et in hoc Monarchia Romana peccauit quod vnicum Tribunum suis militibus præfecit quum plures creare potuisset & sic conseruatum fuisset regis imperium, & merces virtutis aucta plures in Rep. viros cingulo dignitatis exornasset: igitur feciales non tantum sunt iudices sed & disceptatores bellorum: Alioqui nec regium ius habuissent in his causis si ab iis fuisset prouocatio: Nec tamquam internuncij Iouis haberentur qui iure diuino hæc negotia peragerent: hoc autem ius disceptandi bella & ad cętera de quibus diximus extenditur, vt ad fœdera licet sine bello esse possent. Nam & in his celebrantur hæ conuentiones euitandi belli gratia & communis amicitiæ sanciendæ aduersus aliarum gentium iniurias. In præcedenti capite haruspici datur quædam potestas publica quæ tamen exerceri non potest nisi Senatus iusserit. An & hoc in hoc cap. debet intelligi? minime. Nam potestas fecialium non ex Senatus auctoritate dependet cui vt & regi in hac causa ius dicere possunt. Nec me mouet quod fecialis stipulatur à rege vt ius nuncij accipiat & ab eo sagmina poscat: hoc enim fit vt confirmetur in eo actu auctoritas fecialis ab eo penes quem ius religionis est: nec mutat quod eam auctoritatem iam habet à lege: Ea enim dedit ius omnibus fecialibus & vni collegio dedit hoc munus quod cum ab vno feciali exercendum sit, merito ab eo confirmandum est à quo collegij potestas emanauit.

Quid maxime regi cauendum.

Fecialis potestas, etiam sine Senatus auctoritate exercetur.

Cur à rege fecialis poscat quod habet à lege.

AXIOMATA.

BELLA sunt necessaria ad expianda scelera & comprimendam ferociam hominum: eaque à natura sunt quatenus ea, inculpatam sui defensionem induxit: & contra Naturam, quatenus violentia Naturæ repugnat. Feciales autem qui

fidei publicæ præsunt, bella concipiunt iusta: eorum iura partem regij imperij continent: quod male institutū est quū bellorū disceptatio & tractatio soli Maiestati debeat competere: dicti sunt autem à faciendo quia fides circa quam versantur in facto non in opinione consistit.

FECIALIVM ius à Numa primum institutum est, post ab Hostilio debilitatum reparatur ab Anco, non vt à Numa repetitum sed vt à peregrinis, & mansit vsque ad Marij & Syllæ tempora, post quos isti Sacerdotes iidemque perpetui Magistratus, iure sui imperij reciderunt, relicta eis tantum conceptione fœderum, belli, pacis, induciarum & interpretandi potestate. Origo huius officij à Græcis ducta est, qui tamen iis vt Sacerdotibus non etiam vt magistratibus vtebantur: postea tamen apud Græcos Magistratus pacis Præsides à Proconsule nominabantur, vnus ex decem à tota Prouincia electis, quem ipse Proconsul non creabat sed princeps aut Senatus, cuius constitutione id agebat, soli enim Maiestati fas est magistraté aut Sacerdotem facere, Græci autem liberi erant sub Romanis, sed iura Maiestatis non habuere.

IN Collegio fecialium 24. erant quorum 4. mittebantur inter quos princeps erat verbenarius hique oratores vocabantur (qui apud omnes gentes Sacrosancti sunt, nec violandi etiamsi mala fide accesserint, sed expellendi ne quid moliantur) hi primum ex patriciorum, deinde ex omni ordine electi fuere. Verbenis erant coronati, quibus significatur tutela Maiestatis, patrij soli conseruatio & honos sepulcri (est enim

herba cum terra auulſa: herba alimentum quod ex ſolo natiuo haurimus, terra humationem in quam reſoluimur qui ex ea nutriti fuimus, indicat, lege mutui ſeruata quo redduntur accepta in eodem genere, non eadem ſpecie)ideo corona graminea niſi ei qui laborantem iuuiſſet Maieſtatem numquam decernebatur.

EADEM ratio eſt in caduceo quo legati Græcorum inſigniti erant non idem ſignum,in quo latet verum Symbolum humani exitij ſub ſerpentum imagine: vnde homo deceptus ex Natura integra in corruptam degenerauit: lignum autem eſt illius arboris ſimulacrum in qua venenata fera peſtiferum virus execrandis ſibilis effudit: hoc argumento Ethnici notant vim poteſtatum cœleſtium, terreſtrium,& infernorum:tum concordiam inter ęquales inter quos niſi vis quædam diuinitatis media ſit futura ſunt bella & ſtrages ſub ſpecie diuini iuris & gentium.

REX aut populus leſi ſeipſos facile reſtituunt, niſi Deo auctore, mediante ſacerdote obligentur non quod ſint inſtar pupilli, furioſi, minoris ſed quod Maieſtas obligata ſe ipſam poſſit exoluere at obligatione ec reuera difficilime patiatur ſe quum liberrima ſit deuinciri niſi iure diuino: ideo in fœdere cóponendo:rex autp opulus fecialem interponit penes quem iuris diuini regimen & auctoritas in obliganda Maieſtate, ſed quia fecialis iſte idemque auctor in hác rem, non poteſt ipſemet obligári ne idem in rem ſuam auctor ſit, ideo ex eodem collegio creatur à feciali paterpatratus qui in concipiendo ſeu ſanciendo iureiurando vicem regis aut populi teneat: quo

casu fecialis non creat Magistratum: quia iam erat fecialis. erant autem duę species patrispatrati: vnus enim à verbenario constituitur ad sacrandum fœdus: alter à collegio ad indicendum bellum cum tribus fecialibus vterque tamen fecialis est: quo patet vtramque speciem non creari à collegio vel verbenario sed ad hanc partem huius muneris specialiter alligari quod generaliter omnibus datum est.

BELLVM indicens clara voce repetebat ablata & deditionem obnoxiorum vnde clarigatio dicitur: quod si non obtemperaretur, hastam in fines eorum iaciebat in omen futuræ victoriæ: si hasta mitti non possit in hostilem agrum, solennitas in agro Romano celebratur ad imaginem veræ missionis non in vrbe in qua Dij tutelares, hostili quidem etiam vmbra pollucrentur. Iuris ordo postulat vt prius interpelletur debitor, deinde, si probatum sit debere condemnetur, tum vt ad satisfaciendum legitimæ dentur induciæ: legato 10. dies dabantur vt exponeret rationem sui muneris: hosti tempus hoc in triplum prorogabatur vt 30. dies ad solutionem indulgerentur: vnus tamen dies singulis decem addebatur. quia dies in quem solutio concipitur est gratia debitoris, ideo totus relinquendus est eius arbitrio rei, & sic 33. dies prorogabantur.

CONVENTIO publica continet fœdus, pacem, inducias, sponsionem: fœdus sine bello esse potest, non pax, non induciæ: sponsio fit non auctoritate Senatus aut populi sed Magistratus, datis obsidibus qui sponte per sponsionem hostibus obligantur: alioqui iure non possent de-

tineri: quia tum dati ſunt quum ius capiendi non erat, nimirum inter inducias, nec deditio ducis quicquam ex hoſtium mutat libertate quia dedendi ſui militis poteſtatem non habet, niſi ex cauſa criminis in hoſtem commiſſi contra iuſ gentium.

FECIALES ſunt iudices iure ſui magiſtratus: ſunt & diſceptatores, ita vt ab iis appellari non poſſet quod vice regis iudicarent: quamquam in Monarchia ab omni magiſtratu fuerit prouocatio: & recte ne penes vnum ex ſubditis aut ciuibus ſumma poteſtas eſſet. Hoc enim ſumme eſt periculoſum Monarchiæ: quia vnius ad vnum facilis eſt aſcenſus & pronum ad apicem deſiderium nullo intercedente, ſecus ſi plures ſint, quia ſe mutuo impediunt. Non eſt autem opus iuſſu Senatus aut regis vt collegium de bello cognoſcat: quia etiam non iubentibus iis ita conſtituunt de his rebus vt nec regi, nec Senatui, nec populo bellum inferre fas ſit: Senatus tamen de iniuriis ad eum relatis iubere poteſt & ſolet vt ad collegium referatur.

NOCTVRNA MVLIERVM SAcrificia ne ſunto: prẹter olla quẹ pro populo rite fiant: neue quem initianto, niſi vt aſſolet Cereri Grẹco ſacro.

CAP. XIII.

ACRA quæ fiunt noctu auguſtiora videntur & ſanctiora quia nox σεμνότητα ἔχει, vt ait Euripides dieque ſtatum habet tranquilliorem, eaque dea eſt quietis humanæ, ſeu in ſomnum declinemus. ſeu in mortem: vtr:uſque enim nutrix fingitur teſte Pauſania Eliac. 1. Quinetiam die eſt antiquior. Nam primum erant te- *Cur ſacra nocturna ſanctiora.*

nebræ 1. Genes. & postea dies factus est. quod etiam intellexerunt ethnici Aristophanes in Auibus.

Nox prior die & est priuationis Symbolū.

Χάος ἦν καὶ νὺξ: ἔρεβός τε μέλαν πρῶτον καὶ τάρταρος εὐρύς.

Hoc ita ex prouidentiæ lege factum est vt ostẽderetur noctem esse indicem quietis & status, diem actionis & laboris: prior autem est status motu, quia omne quod fit necesse est fieri ab aliquo principio immobili: nam si moueatur non erit principium quia id ab alio moueri necesse est: loquor de sensibilibus vt est dies & nox. deinde in nocte est quædam imago priuationis idcirco inferis ascribitur, in quibus vmbræ tantum non essentiæ credebantur seu vt ille ait fabulæ manes: inter priuationem & essentiam infinitum est: & in hoc immensa creatoris potestas agnoscitur, qui ex nihilo creauit omnia etiam spiritus angelicos & sic noctis quasi primogenitura in se Symbolum habet huiusce potestatis, vnde Orpheus noctẽ antiquam vocat, diem vero Luciferum, sic enim ait ad Musæum.

Νυκτάτε πρεσβύτην καλέω καὶ φώσφορον ἦμαρ.

Aristotel. 11. Metaphysic. cap. 6. καίτοι εἰ ὡς λέγουσιν οἱ θεολόγοι καὶ οἱ ἐκ νυκτὸς γεννῶντες ἢ ὡς οἱ φυσικοὶ, ἦν ὁμοῦ πάντα χρήματα φασὶ τὸ αὐτὸ ἀδύνατον. Ait esse hoc impossibile vt ex nocte nata sint omnia & omnia simul fuisse confuse ab initio: si nulla fuerit actu causa quę omnia in lucem disponeret sed vere fuit Deus ab ęterno à quo actu puro, hæc ex nocte id est ex nihilo in actum, lucem, & essentiam prodiere: omnia autem confuse fuisse ostendit cap. 1. Genes. sed illa moles rudis & indigesta tenebrosa ex nihilo etiam creata est ab eodem actu æterno. Nam per se nõ extitit quum in ea tantum esset potentia quæ actu seu intellectu diuino posterior est Natura & perfectione, quia est principium motus, quum tamen ipse immobilis sit eodem auctore: At in iis quæ mouentur de potentia in actum, verum est potentiam actu esse priorem: Sed eo casu de actu puro & vero principio non agitur, vt idem testatur 9. Metaphys. quum igitur simpliciter actus prior fuerit potentia sic concludit ὥστε. οὐκ ἦν ἄπειρον χρόνον χάος, ἢ νὺξ &c. Atqui mundum ab æterno esse dixit Aristot. 1. de cœlo cap. 10. mundus autem non est intellectus diuinus; nam separat mundum Aristot. ab illa substãtia quæ semper actu est quum ait in d. cap. 6. tres esse substantias quarum duæ sunt naturales vna incorruptibilis vt mundus, altera corruptibilis vt plantæ & animalia: at tertia in natura non est quia est Deus. Mundus igitur quum sit substantia naturalis, compositus est ex materia & forma: nam hęc sunt principia substantiarum naturalium vt passim docet Aristot. materia est cœlum, terra, & quæ ex iis naturis facta intra eam continentur, idem de mundo cap. 2. forma est ordo & dispositio eorũ omnium ad similitudinem Dei ibidem. Atqui quæ composita sunt necesse est ex præexistente aliquo subiecto generentur vt infra ex eodem ostenditur: Ergo si mundus est æternus necesse est vt ante seipsum factus sit, aut non sit naturalis substantia: quod si non sit naturalis

Intellectus diuinus est principium.

Potentia quomodo prior actu est.

Tres substãtiæ.

naturalis ſubſtantia,non erit compoſitus. quod falſum eſt : ſi enim eſt ſimplex,erit aut materia,aut forma,non eſt materia quia eſt actu non potentia & agit in creaturas natura ſui : non eſt ſimplex forma quia ex mente Ariſtotelis nulla eſt per ſe, huc ergo redeundum eſt vnde omnia orta ſunt mundum ex Deo eſſe qui ex nō ente creauit omnia:Et ſic immerito reprehēdit veteres Theologos quod aſſeruerint omnia fuiſſe ex nocte id eſt ex nihilo.Ex hoc tamen non ſequitur noctem die eſſe pręſtantiorem licet antiquior ſit : ætatis acceſſio reuerentiā habet ſub ſpecie paternitatis non tamen virtutem ex neceſſitate conſequentiæ. in die eſt lucis gloria quæ Dei ſimilitudinem habet : in nocte priuationis enormitas vt vmbra mortis. Lactantius in Statium 2. Achilleid.ait Dianam creatam fuiſſe ante Apollinem quia matri Apollinem parturienti præbuit obſtetricis officium. *Nam conſtat* (inquit)*primam noctem fuiſſe cuius inſtrumentum eſt Luna* &c. Eſt tamen Sol Luna præſtantior:Dies autem antiquior eſt homine & propter hominem creata eſt. Nocturna autem Sacra prohibentur hoc cap. non quod nox rebus diuinis minus auſpicata videatur, ſed ne mulierum pudicitia polluatur nocturnis & obſcuris virorum congreſſibus. in hac enim lege non prohibentur virorum nocturna ſacra ſed ea tantum quibus mulieres cum viris noctu verſarentur : quæ lex eſt regia & à Romulo ſancita Dionyſ. 2. οὐδ' ἂν ἴδοι τις παρ' αὐτοῖς καίτοι διεφθαρμένων τῶν ἐθῶν ἤδη, οὐ διαπαννυχισμοὺς ἐν ἱεροῖς ἀνδρῶν σὺν γυναιξὶν οὐκ ἄλλο τῶν παραπλησίων τούτοις τεραλευμάτων οὐδὲν ἀλλὰ εὐλαβῶς ἅπαντα πραττόμενά τε καὶ λεγόμενα τὰ περὶ τοὺς θεοὺς ὡς οὔτε παρ' Ἕλλησιν οὔτε παρὰ βαρβάροις. Hic notandū quod ait moribus Romæ labefactatis hanc legem locū habuiſſe:Et hoc ne impingerent Romani in errores quibus alias gentes illidi animaduertebant.Myſteria enim apud Græcos noctu celebrabantur ; hac ratione quod anima ſenſuum motu & officio liberata & expedita ad ſe ipſam reuoluta quieſcit & ſanctius puriuſque in Dei adoratione quieſcit Clemens ſtrom. 4 ἐπειδὴ τηνικάδε ἡ ψυχὴ πεπαυμένη τῶν αἰσθήσεων συννεύει πρὸς αὐτὴν καὶ μᾶλλον μετέχει τῆς φρονήσεως, διὰ ταῦτ' καὶ αἱ τελεταὶ γίνονται νυκτὸς μάλιστα σπεύδουσαι τὴν ἐν νυκτὶ τῆς ψυχῆς συστολὴν ἀπὸ τοῦ σώματος. An idcirco ſacra Bacchi noctu celebrantur in quibus arcana ſunt paganæ ſuperſtitionis myſteria ? hanc ſane rationem præ ſe ferunt, ſed verum eſt ideo noctu celebrari, ne lucis officio prodantur quæ ne cogitari quidem fas ſit. Neque vero ſoli Græci & Thraces hoc ſacrorum genere imbuti ſunt, ſed & Indi ad quos Dionyſius fertur perueniſſe : Et alij vt Amnitę quorum mulieres tota nocte bacchabantur clamantes Euoi Euan teſte Dionyſio de ſitu orbis & Euſtathio in eūdem, quod maxime conuenit iis quæ dixi de Eua in præcedente cap. hinc & Dionyſius ipſe à Papinio Euan appellatur. quo magis confirmatur id quod aſſerui dæmonem ſui creatoris ſpeciem & diuinitatem humanitati coniunctam , tum mortem & reſurrectionem, deinde in cœlos

Probatur mūdum æternum non eſſe.

Aetatis acceſſio nō habet incremētum virtutis ex neceſſitate.

Cur nocturna ſacra prohibentur.

Cur Græci myſteria noctu celebrant.

Cur myſteria Bacchi noctu celebrarentur.

Ascensum ementiri, imo & ipsam Natiuitatem ex Ioue & Semele, idque testimonio Diui Iustini Martyris ad Tryphonem confirmatur. Διόνυσον μὲν γὰρ υἱὸν τοῦ Διὸς ἐκ μίξεως ἣν μεμίχθαι αὐτὸν τῇ Σεμέλῃ γεγενῆσθαι λέγωσι καὶ τοῦτον εὑρέτην ἀμπέλου γενόμενον καὶ διασπαραχθέντα καὶ ἀποθανόντα ἀναστῆναι, εἰς οὐρανόντε ἀνεληλυθέναι ἱστορῶσι. Non idem in Pallade finxit quia solum filij Dei diuinitatem in ea simulauit vt ostendi supra, cui etiam draco consecratus est, non vt illi volunt in argumentum perpetuæ vigilantiæ, sed ementitæ diuinitatis, & tyrannidis sub hac specie in humanum genus occupatæ: idcirco quum Maiestas Iouis gigantum armis peteretur angues dea illa violentiæ illorum opposuit.

In Baccho & Minerua demō ementitus filium Dei.

Hinc Phœbi pharetras, hinc torua Palladis Angues.

Mineruæ draco.

(Inquit Statius 2. Thebaid.) hoc patet ex fabula quæ de Ericthonio fertur. Quum enim Vulcanus Mineruam violare voluisset, tamen non potuit virginem maculare suo semine, sed in terram illud decidit ex quo natus est Ericthonius qui draconis virtute in speciem eandem mutatus est vt Deus fieret. Ouid. 2. Metamor.

Infantemque vident adporrectumque draconem.

Ideo pedibus Palladis appingitur draco sub nomine Ericthonij. Pausanias in Atticis, εἶδε τῇ χειρὶ δόρυ ἔχει καὶ οἱ πρὸς τοῖς ποσὶν ἀσπίς τε κεῖται καὶ πλησίον τοῦ δόρατος Δράκων ἐστίν. εἴη δ' ἂν Ἐριχθόνιος οὗτος ὁ δράκων. Ideo Ægyptij apud quos Minerua est Spiritus ille æternus qui hoc vniuersum mouet & permeat, omnipotentiam indicant sub imagine serpentis Orus Apollo, παντοκράτορα ἐκ τῆς τοῦ ζῴου πλάτεως σημαίνουσι τὸν ὁλόκληρον ὄφιν ζωγραφοῦντες οὕτω παρ' αὐτοῖς τοῦ παντὸς κόσμου τὸ διῆκόν ἐστι πνεῦμα. Nec moueor de sententia eo quod ait Plutar. in Iside draconem esse Palladi consecratum quod virginitas custodia egeat accuratissima. Nam eo animo & sensu potuit ei à quibusdam vigilantissimum animal affingi aut alia qualibet ratione: Sed hoc primum ex specie diuinitatis emanauit. habent & furiæ angues suos quibus diuinæ iustitiæ executio significatur iam in præcordiis impiorum inchoata. igitur Romulus vetuit mulierum cum viris nocturna sacrificia. Sed an mulierum sine viris prohibentur? verum nulla sunt mulierum nocturna seorsum à viris Romæ, excepto illo quod in hoc cap. specialiter excipitur. quum ergo Romæ solum hoc sacrũ mulieribus tantum iniunctum esset, cur generaliter mulierum nocturna sacra prohibentur? vt ab his in posterum caueretur. quid de nocturnis sacris virorum? hic de his nihil sancitum est, nec in his legum regiarum fragmentis quicquam de nocturnis virorum sacris cõstitutum est: tum etiam de diurnis mulierum sacris nihil cautum est. Sed cuinã diuinitati exceptũ in hoc cap. sacrũ debetur? Bonæ deæ scilicet quæ fœminarum præses existimabatur: hæc multo prius quam Roma conderetur, in Italia adorabatur. Vnde ferunt Herculis sacro mulieres non interesse quod quum boues Geryonis per Italiæ agros duceret & siti premeretur mulier aquam dene-

Furiarũ angues.

Cui debetur hoc sacrum.

gauit quod fœminarum dies celebraretur, nec ex eo apparatu viris gustare fas esset Macrob. 1. sap. cap. 12. Ergo cultus huius numinis in ea regione antiquissimus est. Romæ autem receptus est regum constitutionibus quibus apud Romanos, nullum est ius antiquius: Tullius de harusp. resp. quum Hetrusci consulti de prodigiis & portentis responderunt. *Sacrificia vetusta, occultaque minus diligenter facta pollutaque,* sic ait *Et enim quod sacrificium tam vetus est quam hoc quod à regibus æquale huic vrbi accepimus.* Ergo primum à Romulo institutum: deinde à cæteris regibus obseruatum est: alioquin vrbi Romanæ æquale nō esset si à Numa vel sequētibus regibus introductū esset. Hoc autē publicū est quia fit pro vniuerso populo: non tamen populare est. Nam popularia sacra apud Festum ex sententia Labeonis sunt quæ omnes ciues faciunt: at hoc à solis mulieribus celebratur & publicum à Tullio in huius legis expositione vocatur quod fiat pro populo vt est in hoc cap. *Idem credo eum te audiuisse quum apud Cæsarem pro populo fieret venisse eo muliebri vestitu virum* (inquit ille) idem de Harusp. resp. *quod fit per virgines vestales fit pro populo Romano fit in ea domo quæ est in imperio: fit incredibili cærimonia: fit ei deæ cuius ne nomen quidem viros scire fas est:* Quod postremum etiam de antiquissimo & summo omnium deorum cuius nomen enunciare nefas est qui cœlis, terris, & inferis dominatur Papinius 4. Thebaid. canit.

Bona dea ante Romam conditam in Italia colebatur.

Roma bona dea culta à Romulo.

Dei summi & Bona deæ nomē scire nefas.

Et triplicis mundi Dominum quem scire nefastum
Illum sed taceo: prohibet tranquilla senectus.

Id ex Hetruscorum disciplina sumptum est quod ibidem ita confirmat Lactantius, *Hetrusci confirmant Nympham (quædam nupta non fuerit) prædicasse maximi Dei nomen exaudire hominem per naturæ fragilitatem pollutionemque fas non esse quod vt documentis assereret in conspectu cæterorum ad aurem tauri, Dei nomen nominasse quem ilico vt dementia correptum & nimio turbine coactum exaninasse:* Hunc Demogorgonem vocat ille, quem secutus est Bocatius in Genealogia deorum. Græca est hæc vox quæ idem sonat ac populi terror: nec male Gorgonis horrendum nomen ei tribuitur, est enim & in illo dæmonio signum illud diuinitatis arcanum nimirum serpens de quo ex historia antiqua quædam sic refert Eustathius in Iliad. Θεσπέσιόν τι χρῆμα καὶ δεινὸν τὴν γόργονα οἶδε καὶ ὀφεωπλόκαμον: ἡ δὲ ἱστορία σεμνά τινα περὶ γοργόνων λαλεῖ. Quamquam vero nefas est viris scire nomen bonæ deæ non ipsis mulieribus, religionis tamen maiestas æque vetat nomen eius efferre vtrique sexui non secus ac Dei illius antiqui Plutar. in Iulio ἔστι δὲ Ῥωμαίοις θεὸς ἣν ἀγαθὴν ὀνομάζουσι, ὥσπερ ἕλληνες γυναικείαν, καὶ Φρύγες μὲν οἰκειούμενοι Μίδα μητέρα τοῦ βασιλέως γενέσθαι φασίν, Ῥωμαῖοι δὲ νύμφην Δρυάδα Φαύνῳ συνοικήσασαν: ἕλληνες δὲ τῶν Διονύσου μητέρων τὴν ἄρρητον. Male Phryges ariolantur esse matrem Midæ quia in eo nihil est quod sapiat originem tantæ diuinitatis. Nec fides habenda est Romanis in eo quod aiunt esse nympham

Gorgon habet angues.

Quæ sit Bona dea.

vxorem fauni aut ſecundum Varronē filiā, cuius nomen in publico non eſt auditum, nec virum vmquā viderit nec à viro viſa ſit. Hæc nimis ſunt puerilia. Nymphæ ſunt in infimo gradu numinum: imo nec vere ſunt numina quia tandem aliquando poſt multas annorum periodos fata etiam ſua patiantur: Virgil. in Epigrammate de ætatibus animalium.

Nympha, mortales

Quam vos perpetuo decies prauertitis æuo
Nymphæ Hamadryades quarum longiſsima vita eſt.

Statius 6. Theb. de Sylua loquens.

Stat ſacra ſenectæ
Nomine, nec ſolos hominum tranſgreſſa veterno
Fertur auos, Nymphas etiam mutaſſe ſuperſtes
Faunorumque greges.

Heſiodus ante Virg. & Statium.

Τρεῖς δ' ἐλαφυσὸ κόραξ γηράσκεται· αὐτὰρ ὁ φοῖνιξ.
Ἐννέα τοὺς κόρακας δέκα δ' ὑμεῖς τοὺς φοίνικας
Νύμφαι εὐπλόκαμοι κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο.

Quod & Plutar. confirmat de defectu oraculorum. Nec ideo nomen eius ſciri aut euulgari nefas quod nomen eius in publico auditum non ſit: nam ne in priuato quidem nomen eius enunciari fas eſt quod abſolute hoc prohibitum ſit: nec ideo viri arcentur ab eius ſacris quod virum numquam viderit quum in domo in qua vir dominatur ei ſacrum fiat, ab iis quæ ſunt in manu virorum & fiat pro viris maxime tum pro mulieribus An eo quod vt ait Macrob. ea ſit à patre violata quum ſe in ſerpentem transfiguraſſet Clemens Alex. in protrep. ad Gręcos. μίγνυται δ' αὖθις ὁ γεννήσας οὑτοσὶ Ζεὺς τῇ Φερεφάττῃ τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ μετὰ τὴν μητέρα τὴν Δηώ, ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύσους· πατὴρ καὶ φθορεὺς κόρης ὁ Ζεὺς καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος ὃς ἦν ἐλεγχθείς. Hoc licet vt fabuloſum adducat veriſſimum tamen eſt in eo quod Diabolus ſub ſpecie ſerpentis innocentiam Euæ violauit. Hæc à Græcis vna ex matribus Bachci dicitur cuius nomen eloqui nemini fas eſt, vt mox ex Plutar. dictum eſt: At Macrobius ait ex Cornel. Labeone eam in Pontificum libris indigitari bonam, faunamque, opemque, & fatuam: Sed hæc nomina propria non ſunt huic deæ quæ aliud ſecretum nomen habet quod ne Pontificum quidem libri prodidere, auctore principia ſuæ machinationis occultante: ſed ſatis eſt proditum in ſignis myſticis, vocibus etiam ipſi pagano incognitis: nam in eius templo ſerpentes, nec timentes, nec terrentes indifferenter apparent vt ille teſtatur: quod maxime congruit cærimoniis Bacchantium in quibus hoc animal vt ſanctum quoddam myſterium adhibetur: tum etiam quod Bacchus filius eius appellatur & Euam & Euoi. Non mutat quod vini inuentio multo ſi poſterior ipſa Eua. Filius enim dicitur non ſenſu naturali ſed myſtico: ideo non dicitur abſolute mater Bacchi ſed vna ex matribus eius eaque arcana. Myſticus ſenſus in fictione diuinitatis

Pater ſpecie draconis filiam violat.

Myſtica Bacchi mater, Eua, cuius nomen proditum non eſt, cur.

Vinum, Symbolum libertatis.

est sub eodem signo latente:tum in imperio & libertate sui ipsius: hoc enim tamquam organo sui sceleris abusus est serpens, hominem, fore Deum, si ex fructu arboris degustasset in contumeliam creatoris & sic fore liberum ab eius dominatione. hinc natus est Liber pater id est effrænatus ad omne flagitium impetus. in notam huius libertatis quæ vera est seruitus animi.vitis supra caput bonæ deæ extenditur qua maxime eam pater decipere tentauit (inquit Macrob.)id est deitatis & libertatis turpissimæ prætextus quæ sub signo vitis ostenditur.Ergo vinum non significat solam libertatem sed & diuinitatē. nunquid dæmō peruersus est imitator Dei? Deus ex omni arbore solam sibi vitem elegit Esdras 4. cap. 5. adeo vt in templo Iudęorum vitis aurea posita fuerit quam Aristobulus ad Pompeium dono misit.Iosephus antiquit.14. Christus se viti comparat in Euangelio & sanguis eius comparatur cum sanguine vitis apud Diuum Iustinum Martyrem ad Tryphonem: quia sicut sanguis vitis non est ex homine sed ex Deo sic sanguis Christi non ex semine hominis est sed ex virtute Dei. Veteres theologi Bacchum non vino tantum sed & humori pręfecere.Plutarchus id probat ex sententia Pindari in Iside: eodem sensu Ægyptij Osirim venerantur apud quos non licet ea ratione arborem perdere aut fontem obstruere vt idem refert. vnde patet in ipso Baccho positum fuisse rerum principium quod in aqua plures censuerint vim esse generandi maximam,ideo in pompa Osiridis præfertur vas aquarium vt ibidem ait & Homerum & Thaletem laudat auctores huius sententiæ. aptius tamen erat Symbolum in vino quam aqua ratione libertatis illius effrænatæ & lætitiæ quam habet & largitur quę per aquam non proprie significatur licet aqua ferociam, impetum & inconstantiam reprępsentet, igitur Bacchus est bonæ deæ mysticus filius. Quum autem hunc diem festum agerent mulieres tentoria Pampinis contegunt.Plutar. ὅθεν ἀμπελίνοις τε τὰς σκηνὰς κλήμασιν ἑορτάζουσαι κατερέφουσι καὶ δράκων ἱερὸς παρακαθίδρυται τῇ θεῷ κατὰ τὸν μῦθον: ἄνδρα δὲ προσελθεῖν οὐ θέμις οὐδ' ἐπὶ τῆς οἰκίας γενέσθαι τῶν ἱερῶν ὀργιαζομένων: αὐταὶ δὲ καθ' ἑαυτὰς αἱ γυναῖκες πολλὰ τοῖς ὀρφικοῖς ὁμολογοῦντα δρᾶν λέγονται περὶ τὴν ἱερουργίαν. Hæc quum similia sint Orpheicis orgiis necessario ad sacra Bacchi proxime accedūt:hic etiā notandū quod ait prope Bonā deam sacrū draconē fuisse vt falsam diuinitatē argueret;vtautem Bacchi& Bonæ deæ coniūctio seruaretur,vinū in templū eius ferebatur, nō vini sed lactis nomine,& vas quo inferebatur mellariū appellabatur, & vinū lactis nomine libabatur vt testis est Macrob. Cuius rei rationē Plutar. in quæst.Rom. quęstione 20. Eam affert quod Faulij cuiusdam Haruspicis vxor quum vinum bibisse à marito deprehenderetur virgis myrteis cæsa est & ideo nec vinum nec myrtus infertur. Vel quod mulieres hoc sacrum agentes quum ab aliis rebus puræ tum maximè à re venerea esse debeant: hinc fit vt omnes viri ab hoc remoueantur: quod ita religiose seruatum est vt ne qui-

Vitis, Dei est.

Bacchus aquæ præest.

Draco bonæ deæ.

dem ea sacra videre viro fas sit etiam imprudenti: Tullius de Harusp. *Quod autem tam occultum quam id quod non solum curiosos oculos excludit sed etiam errantes, quo non modo improbitas sed ne imprudentia quidem possit intrare.* Ideo myrtum tunc abominantur quod veneri sacra sit. At sanè à Baccho myrtus aliena nō est, est enim Deus libidinis ideo sacris eius initiati myrto coronabantur & Thesmothetę vt sacrosancta eorum persona intelligeretur perinde ac si initiati essent Aristophanis Scholiastes, μυρσίνης στεφάνῳ ἐστεφανοῦντο οἱ μεμυημένοι οὐχ ὡς τινὲς νομίζονται κισσίνῳ· ὁ δὲ Ἀπολλόδωρος καὶ τοὺς θεσμοθέτας φησὶ διὰ τῆς μυρσίνης στέφεσθαι ὅτι οἰκείως ἔχει πρὸς τὸ φυτὸν ἡ θεὸς καὶ ὅτι τοῖς χθονίοις ἀνιέρωτο. Ait gratam esse myrtum Proserpinæ & inferis sacram credo quod fructū non ferat: Sed prius Veneri consecrata est quod semper viridis. Sed redeo ad bonam deam. an etiam vinum non debet nominari quod Venerem moueat? prior ratio Plutar. ineptissima est & à Maiestate deæ aliena vt est sit temulenta & vxor vani homunculi & virgis lacerata tanti tamen honoris magnitudine cumuletur posterior accommodatur huic rei. Nam licet à venereis rebus abhorreant, vinum tamen adhibent & libant non vt vinum sed vt signum libertatis, id est non cōsideratur in essentia vini & ideo suo nomine non vocatur: Arnobius ex sexto Clodio vini amphoram obtectam signum monstrari ait. vocatur ergo alieno nomine nimirum lactis. Ea quæ libantur vt primitiæ, non signi sed substantiæ nomine Diis offeruntur: licet hæc substantia signum etiam contineat, quo Deum principium substantiarum agnoscimus & auctorē omnium bonorum sed hoc signum veritatis est non fictionis: vt hic vinum fingitur esse lac, quum verum vinum sit, ne si vt vinum accipiatur pollueret hoc sacrum ex quo veneris irritamenta pelluntur: at in lacte nihil est quod venerem possit excitare, sed verum est Symbolum principij quo alitur homo. Nam antequam nascatur, sanguine pascitur inclusus cæco lateri, deinde in lucem prodiens eodem alimento sustentatur, mutato tantum colore, quia sanguis in vasculis naturalibus dealbatur. Recte deæ mulierum quæ prima omnium fuit lac accomodatur quæ principium naturæ dedit cæteris hominibus. Est enim in semine matris principium vt vult Simplicus non tantum patientis sed etiam agentis motionis: Lac ergo fingitur quia Eua dedit principium huic sexui cuius est caput & primum alimentum. At nonne vir quoque sine quo mulier est sterilis vt materia sine forma eamdem debet auctoritatem? Maiorem sed alia est eius ratio. Neque enim vir prima causa fuit huius libertatis & defectionis à Deo sed ipsamet mulier, quæ venenum quod hauserat ex ore draconis, in virum effudit & immundi spiritus cōtagione labefactauit. Sed cur lac vere non offertur? Quoniam doctissimus auctor huius superstitionis intellexit in Eua non esse principium generationis nisi nomine tenus. Id enim principium est quod ex se non aliunde pendet: quia principium principij esse

Viro nefas hæc videre etiam imprudenti.

Bona dea nec temulenta nec cæsa.

Cur vinum hic non appellatur suo nomine.

Cur lac appellatur.

In semine matris est etiam principiū agentis motionis.

Eua non est principium verum.

non poteſt Ariſtot. 1. Phyſic. cap. 6. At Eua ex viri corpore educta eſt propemodum vt filia quæ ex ſemine parentis naſcitur, ita vt non mirum ſi iure ciuili vicem filiæ ſuſtineat l. 1. ff. rerum amot. quinetiam nec alimenti principium in Eua eſt quatenus alimentum eſt. Omnis enim mater à ſeipſa lac habet quatenus mater, id eſt non habet vt deſcendens ab Eua ſed vt mater. Nec me mouet quod Eua prima lactauerit liberos, hoc enim non tamquam prima omnium mulier ſed tamquam mater. Habet tamen nomen principij quod lactis voce repræſentatur, non ipſius generationis ſed ſeruitutis illius perniciosiſsimæ quam nomine libertatis inuoluebant. Igitur Bonæ deæ vt libertatis principi vinum libatur ſub nomine lactis ne polluatur ſtimulo veneris, quia lactis nomen ei conuenit ob rationem principij falſi quod tamen à dæmone vt verum inductum eſt quo verum principium ignoraretur. Sed cur libatur ex vaſe quod nec vini nec lactis ſed mellis nomine appellatur? Nihil enim fruſtra iſte conſtituit in hoc ſacro: hic tria ſunt mendacia, tribus verbis à patre mendacij confiċta, vinum, lac dicitur, & lac vinum, & vtrumque mellario vaſe incluſum quod vinum continet. Nec abs re dulcedinem libertatis eo modo ſignificauit: mel enim dulciſſimum eſt, ideo vaſe mellario vinum infuſum, dulcedinis illius eſt indicium: Tullius contra Rull. probat etiam à brutis libertatem expeti & ab omnibus animantibus anteponi cæteris rebus: & ita ſub fictione lactis & mellis id eſt linguæ blandientis lenocinio & oblata imagine ſeu vmbra libertatis quam etiam auſus eſt impoſtor ſpeciem diuinitatis appellare quam captans homo in ſeruitutem ferream præcipitatus eſt & mortem qua, diuinitati nihil eſt pugnantius. Hinc patet ratio qua Diis nefas eſt libare vinum niſi ex polluta vitæ aut impura vt ſupra oſtenſum eſt. Nam in eo ſignum falſæ libertatis dæmon conſtituens oſtendit tacite vere libertatis violationem & pollutionem vinum pollutum ſibi poſtulans. Mellarium ergo vas oſtendit dulcedinem rei quæ per vinum in eo contentum indicatur. Neque vero pugnat huic religioni natura mellis, quia vino contraria eſt quod in eſſentia nefas eſt admoueri: Et hac ratione Plutarch. 4. Sympoſ. ait Iudæis non adhiberi Mel in ſacrificiis: quo probare tentat illos Bacchum præcipue adoraſſe quod falſum eſt. Non ignoro hanc deam exiſtimari Proſerpinam à quibuſdam ſeu terreſtrem Hecatem, Diis autem Manibus quorum hæc regina eſt offerri mel lac & vinum: quod licet à ratione huius ſacri alienum non ſit, ab iis tamen intellectum nõ eſt. non ſemper eſt bona Proſerpina quę caſſis lumine præeſt & omnium bonorum communione priuatis: rapit Iuuenes & ſenes indiſtincte. Poëta.

Mista ſenum & iuuenum denſantur funera nullum
Seua caput Proſerpina fugit.

Seua dicitur non bona. Nec ratio lactis, mellis, & vini vlla eſt. Nam Proſerpina longe alia eſt à Diis Manibus; quia hæc, dea nata

Vxor viro loco filiæ.

Cur vinum libatur ex vaſe mellario.

Mel contrariũ vino.

Prima materia non datur vinũ lac & mel in substantia. est, illi Dij facti, hæc potentissima in inferis, illi subiecti sunt: addo nec vere lac bonæ deæ, nec mel esse tribuendum, quum materia prima nihil adhuc procreauerit, quæ sane sub nomine Bonæ deæ intelligitur. de ea hic agitur quę sine compositione manet in imperio suiipsius: At quum formam accepit, tunc vere ei & mel & fruges, & lac libantur atque etiam vinum non vt signum libertatis sed vt vinum in substantia. Statius 8. Theb.

Tellurem placare parat nec futile mœstis
Jd visum Danais, geminas ergo ilicet aras
Arboribus viuis & adulto cespite texi
Jmperat, innumerosque dea sua munera flores
Et cumulos frugum & quicquid nouat integer annus
Addit & intacto spargens altaria lacte.

Potētia cum fictione confertur. Ergo offeruntur imaginarie: quia eorum procreandorum vim habet adhuc in potentia tantum quæ cum fictione quandam habet analogiam. Deinde Bonæ deę virtus à Proserpinæ qualitate distinguitur. Sed hæc quę alioquin obscurissima sunt in altera parte huius cap. exponentur, nonnullorum opinio est quam plerique sequuntur Bonam deam esse terram, Maiam, Opem: Semelem Boeoti esse asserunt: At Semele sub fulmine Iouis periit: ergo dea non est: aut si est non est nata sed facta: Maiam autem natura deam non constituit quum ex Atlante nata sit, homine non Deo: terra autem sub nomine Opis, Telluris, Rheæ, & matris Deûm adoratur; quæ sententia inter doctiores magis recepta est, hac ratione quod ædes *Bona dea à doctis pro terra colitur.* Kalēdis Maiis Maiæ id est terrę dedicata sit sub nomine Bonę deæ quod Macrob. ait ex Cornel. Labeone, tum quod eidem Maię eodem tempore sus prægnans mactetur quę hostia terræ propria est. At mox dixi Maiā non fuisse natura deam. Verum Maia vocatur vt curiositas excludatur eorum qui nomen mysticum inquirere vellent. Nam Maiæ nomen vt ea est Atlante nata notum erat vulgo, nec prohibitum efferri: ideo in hoc sacro nomen est qualitatis nimirum quod maior sit & antiquior: vel à Maiestate quia imago eius sceptrum tenet regale manu sinistra eodem auctore. Vtraque ratiò huic rei aptissima est. Nam Maiestas speciem habet principij (quo nihil est vetustius) quum supra eam nihil sit & ex ea pendeant omnia, & ad eam referantur vt ad originem. Vnde Pisone *Maia, dea Maiestatis cur vxor Vulcani.* teste apud Macrob. Maiestas dea vxor Vulcani dicitur, quod principium generationis sit forma, & materia, forma per Vulcanum seu ignem: materia per Maiam seu Maiestatem ostenditur, quæ Maia vocatur à magnitudine quod potentia infinita sit Aristot. 3. Physic. cap. 6. & prior natura quam forma, vt sic verum sit priorem esse in rerum natura noctem die quia omnia ex nihilo creata sunt & ipsa materia ex nihilo est licet prima fuerit in natura: in quo peccauit Aristot. existimans esse ab æterno hunc mundum: minus tamen grauiter accusari debet, quam qui Euangelij Lucem intuiti quasi caligantes vt noctuæ ad solem, sustinuerūt materiam primam

Deo

Deo esse coæternam vt Marcion & Hermogenes Hæretici quos Tertullianus appellat materiarios. Ergo dea Maiesta à magnitudine dicta est non molis sed temporis. Nam quo quisque vetustior, eo maior est & honore dignior. non quod ex necessitate, ætas cumulum virtutis adaugeat ipso actu, sed quod possit adaugere id est senior licet insanior iuniore non tollit honorem Senectuti debitum, quia sanior esse potuit, & ita pręsumitur (nisi manifesta sit insania). Quod conuenit materiæ quæ prior est forma, quatenus in potentia est, non in actu: & quia diuturnitate temporis magnitudo prudentiæ comparatur qua sola ciuitates recte gubernantur vt de Pallade supra dixi non immerito Maiestas vetustati data est & proinde Bonæ deæ quam primam omnium mulierum esse dixi: licet doctiores ethnici veritatis ignoratione in eius nomine lapsi sint; quinimo nec naturam eius intellexerunt. Nullus enim piaculum contrahebat in efferendo nomine Terræ, Telluris, Rheæ, Cybeles &c. licet hęc propius quam cætera numina ad hanc Bonam videatur accedere. Nam fingitur ab Ægyptiis quinque deos peperisse quinq; mūdorū species ex vna materia obscure adūbrantibus Plutar. teste de defectu oracul. vnde patet eam pro prima materia sumi. Sed quæ mox dicta est Vulcani nunc Saturni vxor appellatur, eique consecratur festum quod dicitur Opalia quę Decembri mense celebrantur. Macrob. 1. Satur. cap. 10. Atqui non December sed Kalendę Maij Maiæ seu Maiestæ sacræ sunt. Si eadem dea est cur duobus iungitur, cur eiusdem Festum diuersis temporibus assignatur? Verum Kalendę Maij non vt Festum Solenne celebrantur Maiestæ, licet eo tempore flamen Vulcanalis ei rem diuinam faciat quod eo mense magistratus olim inirentur in quibus erat Maiestatis administratio Liuius 4. *Idus tum Maiæ solennes ineundis Magistratibus erant*. Ideo ante colenda erat Maiesta quā ministri eius officio fungerētur. Nec obstat quasi duplex matrimoniū: nam Saturnus nō est naturalis maritus Rheę, sed mysticus vt ostenderetur omnia cum tempore esse creata: Saturnus enim ab illis doctoribus pro tempore accipitur. Nec nos moueat Vulcanum fingi multo iuniorem Saturno vtpote Nepotem. hoc enim pertinet ad fulmina & Manubias non ad naturam rerum primigeniam. probaui Idibus Maij initos fuisse magistratus: sed ante, initium anni erant Kalēdæ sextiles quibus inibantur magistratus. Liuius libro 3. *Creati Coss. L. Ebutius, P. Seruilius Kalendis sextil. vt tunc principium anni agebatur Consulatum ineunt.* Vnde patet Numæ constitutionem qua anni initium in Iano statuit lege tribunitia abrogatam fuisse. Ergo terra ab antiquis Maia, Maiesta, Rhea, mater magna, tellus, & mater deorum vocatur & muliebris dea quod materiæ speciem mulier habeat ideoque materia fœmina appellatur à Plotino 3. Ennead. 4. cap. 14. magnam intelligo à potentia, illi male à corporis mole ascripta. Nam maior est aqua; maior aer ita vt quatuor elementorum sit minima: nec terræ magis conuenit no-

Maia à magnitudine temporis non molis.

Cur Maiestas vetustati datur.

Quo tempore tribuantur magistratus, & initium anni regibus exactis.

Materia fœmina.

men Maiestæ seu antiquitatis, quum prima materia non in terra sola sit, & sit antiquissima. Veteres in grauitate Senectutis potestatem regendi posuere adeo vt prudentiam capillo cano tribuerint, Tyrrhenus, Tarcon, & Troianus Cycnus ab ortu suo cani finguntur quod prudenter imperauerint perinde ac si seniores fuissent: ideo apud Homerum senes vocantur non ab ætate sed à dignitate & imperio vt principes, hoc enim proprium est Senectuti Eustath. in Iliad. B. γέροντας φασὶν οἱ παλαιοὶ παρ' Ὁμήρῳ τοὺς ἐντίμους λέγεσθαι ἐν οἷς οὐ μόνον γέροντες τῇ ἡλικίᾳ καὶ ποτε ὄντες ἀριστεῖς, ἀλλὰ καὶ νεοὶ ἐνεργοῦντες ἄρτι τὸ ἀριστεύειν, οὐ μόνον διὰ τὸ ἄξιοι εἶναι μακροβιότητος, ἀλλὰ καὶ διὰ φρόνησιν δι' ἣν καὶ ὁ τύρσηνος, ταρκῶν, καὶ ὁ τρωικὸς Κύκνος πολιοὶ ἐκ γενετῆς φημίζονται. Male pingunt Susannam à Senibus rapi vt violetur: illi enim erant populi Magistratus ideo Seniores dicebantur sed cedamus pictoribus, quibus idem quod poëtis licet. Sancta est Senectus non eo quod mollius dormiat, lauetur, & viuat, sed quod regiũ in ciuitate munus obtineat: & hic est fructus illius ætatis qui decerpitur tãquã ex arbore sero pariente, quẽ summo labore natura parturiens producit vt bonum ipsi domesticũ & persectissimum Plutar. σεμνὸν ἀπὸ τῶν γερόντων γενόμενον διαμένει, οὐχ ὅτι θερμολουτοῦσι καὶ καθεύδουσι μαλακώτερον, ἀλλὰ ὡς βασιλικὴν ἐχόντων τάξιν ἐν ταῖς πόλεσι κατὰ τὴν φρόνησιν ἧς καθάπερ ὀψικάρπου φυτοῦ τὸ οἰκεῖον ἀγαθὸν καὶ τέλειον ἐν γήρᾳ μόλις ἡ φύσις ἀποδίδωσι. Homerus summum imperium Ioui tribuit primum quod sit antiquior, tum sapientior.

Ἠ μὰν ἀμφοτέροισιν ὁμὸν γένος ἠδ' ἴα πάτρη
Ἀλλὰ Ζεὺς πρότερος γεγόνει καὶ πλείονα ᾔδει.

Aristot. in polit antiquiori defert imperium familiæ. πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτάτου, quod natura constituit in patre, quũ propter amorẽ genitoris in genitũ, tum propter ætatẽ, quod imperium regiũ & naturale est, vnde ille 1. polit. cap. 12. distinguens imperiũ mariti in vxorem & patris in liberos quorum prius est ciuile posterius naturale ait aptiorem esse ad imperandũ ætatẽ fortiorẽ infirmiore tũ subiicit, ἡ δὲ τῶν τέκνων ἀρχὴ βασιλική τὸ γὰρ γεννῆσαν καὶ κατὰ φιλίαν ἄρχον καὶ κατὰ πρεσβείαν ἐστὶν ὅπερ ἐστὶ βασιλικῆς εἶδος ἀρχῆς: διὸ καλῶς Ὅμηρος τὸν Δία προσηγόρευσεν εἰπών.

Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Τὸν βασιλέα τούτων ἁπάντων: φύσει γὰρ τὸν βασιλέα διαφέρειν μὲν δεῖ, τῷ γένει δ' εἶναι τὸν αὐτὸν ὅπερ πέπονθε τὸ πρεσβύτερον καὶ ὁ γεννήσας πρὸς τὸ τέκνον. In oratione dominica Deus pater adoratur in principio tum paulopost regnum eius inuocatur. Cur igitur sceptrum regale manu gerit bona dea? non quod Iunonis potentiam habeat sed potius Iuno eius imperium vsurpat, quæ sæpe pro Maiestate sumitur teste Eustathio in Homerum vtpote filia antiquæ Maistæ, non iure successionis: nefas enim mortuam fingere deam sed participatione cuiusdam diuinitatis. Sceptrum apud Ægyptios potentiam significat auctore Plutar. in Iside Symbolum re-

Principes nõ ab ætate sed ab imperio & prudentia dicũtur senes.

Fructus Senectutis imperiũ.

Naturale imperium, & ciuile.

Cur Bona dea sceptrum tenet

Sceptri & caducei differentia.

giæ poteſtatis maius virga Mercurij : nam hoc non ex ſomno ſed ex morte reſuſcitat, id eſt hominem dignum capitali ſupplicio ſoluit à morte Themiſtius ad Theodoſium, oratione 5. σὺ δὲ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐν τῷ σώματι μετεμόρφους, καὶ τὴν σὴν ἂν ἐγώγε ῥάβδον οὐχ ἧττον ἂν εἴποιμι χαλκῆν καὶ χρυσῆν ἢ τὴν τοῦ Ἑρμοῦ φησὶν Ὅμηρος, ἐνεγείρει γὰρ αὐτὴ οὐκ ἐξ ὕπνου ἀλλ' ἐκ θανάτου. Quod huic Maieſtati conuenit quæ non ex terrore gladij aut ſecuris ſed amore & benenolentia regit populos non vt ſubiectos ſed vt liberos. Sceptrum autem eſt tamquam paternæ poteſtatis ſignum quod idem ibidem paulo poſt oſtendit. Eritne ergo conſtans & verum bonam deam eſſe terram & matrem deorum? licet hoc apud antiquos conſtiterit, falſum tamen eſt. Nam nomen illarum vulgare eſt : Deinde Bona dea ab vrbe condita culta eſt : at mater deorum longè poſt Romulum ſuſcepta eſt : quinimo nec Maia mater deorum eſt : nam Maiæ Kalendis Maij; at matri magnæ initio veris res diuina fit vnde magis Bona dea ad Maiam accedit quam ad cæteras deas non vt filia Atlantis ſed vt Maieſta : vtcumque tamen intellexerint pro materia ſeu matre rerum eam videntur accepiſſe. Ego ſub ſenſu à dæmonibus inuento dixi Euam eſſe quæ quamuis non fuerit materia, vicem tamen & ſpeciem præbet materiæ quatenus mater eſt.idq; oſtendunt huius ſacri leges quibus viri etiā imprudentis oculus has cærimonias polluit:aiunt hoc inſtitutum vt puræ ſint à re venerea mulieres:& hoc verum eſt non per ſe ſed per accidens,non quia virum abominata ſit quia mater ſine viro eſſe non poteſt ſed quia materia, accedente forma principatum amittit & quaſi moritur aut ſaltem ſeruit potentiori principio per regulam Naturæ qua deteriora cedunt melioribus,quam Epictetus ait legem Dei eſſe & potentiſſimam & iuſtiſſimam : idque non ſeparatim ſed in concurſu. Idcirco vis Lunæ infirmiſſima eſt quandiu ſoli iungitur eoque infirmior quo propior eſt : ſic materia accedentis formæ poteſtati cedit quaſi vi maiore victa: ſed ſeparatim à forma domina eſt & vere Maieſta ideoque eſſentia dicitur. Philo Iudæus. ἀγαθὸν εἶναι τὸν πατέρα καὶ ποιητὴν οὗ χάριν τῆς ἀρίστης αὐτοῦ φύσεως οὐκ ἐφθόνησεν οὐσίᾳ μηδὲν ἐξ ἑαυτῆς ἐχούσῃ καλὸν δυναμένῃ δὲ γενέσθαι πάντα. Ariſtot. 1. Phyſic. cap. 9. merito reprehendit veteres Philoſophos quod materiam abſolute priuationem dixerint, quum ſit priuatio tantum per accidens : at ipſa priuatio eſt per ſe priuatio,ideo ait materiam prope & quodammodo ſubſtantiam, eſſe priuationem, nullomodo è 7. Metaph. cap. 3. aſſerit materiam eſſe ſubſtantiam quodammodo. Plotinus contra 5. Ennead 2. vbi omne ens actu eſt,at materia actu nihil eſt. Verum propoſitio illa eſt de ente formali,præter quod eſt ens materiale vt Natura ipſa nos docet & paſſim aſſerit Ariſtot. ſi ergo vt Philoſophi & Theologi ſentiunt fœmina materiæ rationem habet,mas formæ:& materia per ſe & ſola tantæ ſit ditionis vt potentia ſit omnia,non immerito mater prima, maris aſpectum, nedum congreſ-

Bona dea non eſt terra.

Cur oculo viri polluitur hoc ſacrum.

Materia nō eſt priuatio per ſe.

Materia nō est absolute deformis.

sum abominabitur: Atqui turpis vocatur materia & deformis: cur ergo imperio digna iudicatur, quum hoc potius ad formam pertineat quam Philosophus ait imperio dignam esse. Verum hoc intelligendum est habita ratione ad formas quæ rebus singulis imprimuntur, id est relatiue, non absolute. Nam deformis dici absolute nō potest, quum nec formam habeat nec debeat habere, nec ad eam referatur. Forma tamen est quid diuinius vt ibidem tradit Aristot. quia dat esse rei vt idem ait 2. Physic. cap. 3. ergo & potentius ipsa Materia. Sed semper obstabit quod materia separata semper appetat formam, vt fœmina marem, & turpe pulcrum Arist. τοῦτ' ἔστιν ὕλη ὥσπερ ἂν εἰ θῆλυ ἄρρενος καὶ αἰσχρὸν καλοῦ. Verum appetit per accidens non per se. Quum enim forma sit quid diuinius appetitur ab eo quod est minus diuinū vt perficiatur. At is appetitus non est in priuatione quia non ens non habet qualitates, ergo quum priuatio non appetat sed materia, eaque sine illo appetitu subsistat in esse indefinito & vniuersali necesse est vt sit hic appetitus in materia non per se sed per exellcētiam formæ à qua proprium & singulare esse accipiat ipso actu vnde ille subiicit. πλὴν οὐ καθ' αὑτὸ αἰσχρὸν ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός οὐδὲ θῆλυ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Ergo appetit perfectionem, non quod sit per se imperfecta sed per accidens nimirum quod non habet formam: & hac ratione materia dicitur priuatio non per se sed per accidens, quam vt fugere possit quum bono sit contraria, appetit formam

Materia appetit formam per accidens.

Et sic apparet materiam per se imperfectam non esse. Nam per se incorruptibilis & immortalis est, id est separata ab altiori principio per accidens corrumpi potest nimirum hæc: id est quę in composito partem facit, idque propter priuationem formæ quam patitur & proinde quum non corrumpatur, nec gigni potest: idque ita probat Aristot. Materia in qua est forma, non est talis per se sed per accidēs: Ergo quū forma recedit mutatur & corrūpiturper accidens. φθείρεται δὲ καὶ γίγνεται ἔστι μὲν ὡς ἔστι δὲ ὡς οὔ: ὡς μὲν γὰρ τὸ ἐν ᾧ καθ' αὑτὸ φθείρεται: τὸ φθειρόμενον γὰρ ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ στέρησις: ὡς δὲ κατὰ τὴν δύναμιν, οὐ καθ' αὑτό, ἀλλὰ ἄφθαρτον καὶ ἀγένητον, ἀνάγκη αὐτὴν εἶναι. Intelligit Materiam in composito per se corrumpi, vt pars compositi: sed in potentia nec nasci nec mori posse: at falsum est hoc postremum quo ait materiam ortum non habuisse vt supra probatum est: nec obstat quod ille ait: ideo non posse gigni quia quod gignitur necesse est ex aliquo fieri pręexistēte subiecto, ideo si nata est materia fuit antequam esset, quia nullum aliud subiectum præcessit præter ipsam; quod si corrumpitur desinit tantum in ipsam materiam, vnde sequitur prius eam corrumpi quam corrumpatur. Hoc vltimum verum est ex quo arguitur contra. Aristot id quod natum est non esse ex necessitate morti obnoxium: ignorauit iste genius naturæ vim Creationis. Olim in hoc nobiles instituebantur vt ad res gerendas instructi Philosophię præceptis accederent, quod illustris ille & perditus adolescens irridet apud Persium.

Materia per se est incorruptibilis & immortalis.

Prisca Philosophia docet ex nihilo, nihil fieri posse.

Ægroti veteris meditantes somnia, gigni.
De nihilo, nihil: in nihilum nil posse reuerti.

Ergo separata materia dea est paganis, quum sit incorruptilis: sed formæ substernitur in composito: sed antequam perficiatur adhuc suum imperiũ quodámodo retinet, túc enim est principiũ rei simul cum forma perinde ac mater. Vnde ille. ἡ μὲν γὰρ ὑπομένουσα συναιτία τῇ μορφῇ τῶν γιγνομένων ἐστὶν ὥσπερ μήτηρ. Nam quod *Quod fit, non est quod erit.* fit non est quod erit, quum perfectum erit idem de interpret. cap. 8. neque enim forma plenum in re dominium quousque compositum perfectum fuerit: Sed in ipso actu componendi, materia principium vilius est & infirmius per accidens id est ob accessionem & concursum formæ. Hæ rationes fluunt ex naturæ principiis quæque à Iurisconsultis in sua responsa traductæ sunt: apud quos, is iure naturali dominium acquirit qui formam dedit licet *Qui dat formã alienæ materiæ fit Dominus.* materia fuerit aliena §. quum ex aliena instit. de re. diuis. scilicet si suo nomine id fecerit l. adeo §. quum quis ff. de acquir. rer. dom. Nam non solo actu corporis sed etiam animi dominium quæritur & iusta etiam possessio vtrumque desiderat l. quemadmodum ff. de acquir. possess. At animum acquirendi aut iuste posidendi non habet qui alieno nomine posidet aut facit, & sic intelligitur l. quicquid §. 1. ff. de acquir. rer. dom. quod locum non habet in persona prædonis cui ratio seu formæ dominatio non dat dominium l. de eo §. si quis ex vis ff. ad. exhibend. ne contra naturæ æquitatem: naturæ ratio prosit iniusto, & innocenti noceat: si enim hoc liceret, quisque impune, materiam alienam forma imposita raperet, huic decisioni obstat §. si tamen instit de rer. diuis. Vbi quis alienam purpuram furto subtraxit quam suo vestimen- *An hæc regula in prædone locũ habeat.* to intexuit, eius tamen fit Dominus, iure accessionis. Verum aliud est ius formæ in quo est principium specialis essentiæ fortius aliud ius accesionis. Nam in specie composita ex forma & materia semper materia partem facit quo casu cedit pars illa formæ vt patiens agenti quorum vtrumque vere est: at accesio cedit principali vt accidens substantiæ quod numquam partem facit: Nam pars substantiæ substantia est, nec est in ea vt accidens est in subiecto, sed vt pars in toto auctore Aristot in categor. at quis dicet accidens esse substantiam? partem ergo non facit sed qualitatem quæ per se nihil est sed per subiectum cui accidit: At materia etiamsi *Aliud est cum materia cedit formæ, aliud cũ accessio principali, cur.* sit in composito per se est aliquid quia est pars eaque essentialis. Ideo in iure accesionis non est inspiciendum vtrum bona, an mala fide quid adiectum sit vt accidens non vt pars: consumitur enim honore & potestate sui principalis, ita vt vindicari non possit ab eo cuius erat ante l. gemma ff. ad exhib. l. quum aurum §. perueniamus ff. de aur. & arg. licet vtrumque maneat integrum l. rerum §. quid ergo ff. de vsucap. at materia potest vindicari si possit ad rudem naturam reuerti; accessio non item. Sed obiicietur cum qui formam imposuit licet res ad pristinam naturam reuerti non possit

tamen vindicare non posse si mala fide fecerit: minus ergo forme potest quam accidens. Verum dominium quod forma quæritur simile est creationi quæ verum, primum, & æternum dominium constituit, vt is sit Dominus rei quam fecit quæ sine suo opifice esse non posset, ideoque nisi iusto possessori non prodest, in ea re in qua Domini seu iusti creatoris imaginem non habeat: igitur hoc dominium est ex natura rei: at iure accessionis dominium ex accidente producitur: neque enim rei cui accessio fit natura mutatur: deinde accidere potest vt accessio multo sit præstantior & pretiosior suo principali & tamen cedat l. si in emptione in princ. ff. de contrah. empt. quia accessiones pendent ex destinatione dominorum d. §. perueniamus: forma vero neque minus neque magis suscipit & natura semper est excellentior accidentibus subiecti & partibus. Atqui vtrumque dominium Iuris est naturalis, cur ergo diuersum ius est? quia in iure naturali, infinitæ pene sunt rerum species quæ propriis reguntur differentiis. Quod enim ius accessionis dominium naturale producit hoc fit quod accidentia cedunt substantiæ: quod autem forma producit fit potestate & vi substantiæ singularis: Pręterea antequam accidens substantiæ accideret nihil erat: at materia antequam esset in composito plus erat multo: quia principium erat per se subsistens: ideo forma qua vincitur multo est pręstantior quam accidens. docte Theophilus in d. §. si tamen, δοκεῖ γὰρ ἡ πορφύρα τρόπον τινὰ ἀποσβέσθαι τῷ μὴ εἶναι αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἀλλ' ἑτέρᾳ ἐσθῆτι συνενωθῆναι. Sed quomodo ait extinctam esse purpuram, quod per se ipsam non subsistat ne quidem vt pars, quum inveritate subsisteret ante. Verum vicem nunc accidentis obtinet, quia partem non facit neque formæ neque materiæ. Itaque in composito ex forma & materia ius creationis, est ius substantiæ in quo & animus facientis & bona fides desideratur: at vbi de dominio accidentis agitur sufficit perfectio principalis vt accessionem iure suo non subsistentem absumat. in his omnibus nulla fit iniustitia ei cuius erat vel materia, quia in factum agitur vel forma quia pretium manus æstimatur vel accessio quia condictio datur. Quod autem bona fides necessaria sit in dominio naturæ & substantiæ Paulus supra docet in d. l. de eo tum Vlpianus in l. si quis vxori §. si quis massam ff. de furt. at in accessione secus obstat tamen l. 23. §. penult. ff. de rei vindic. vbi tignū alienum ædibus meis sciens apposui, in me ad exhibendum agi potest, ergo non videor Dominus accessionis. Verum actio ad exhibendum non semper pręsupponit dominium agentis, quia datur etiā non Domino l. 3. §. 1. & §. sequēte ff. ad exhib. quinimo ei datur, cui vindicatio non potest competere l. gemma ff. eodem: nec obstat lex. 2. ff. de tigno iniuncto vbi pręter actionem de tigno iniuncto, extrinsecus etiam competit vindicatio. Nam ea non datur ad eximendum tignum nec vt restituatur petitori sed ad æstimationem perinde ac si dolo desiisset possidere, quę ratio etiam in actio-

Dominium ex forma simile creationi.

Dominium ex accessione.

Vtrumque ex naturali ratione est.

Actio ad exhibendū aliquando competit nō domino.

ne ad exhibendum datur l. 1. §. vlt. ff. eod. vnde potius probatur eum qui iniunxit factum esse Dominum iure accessionis perinde ac si rem suo dolo extinxisset, quia sciens apposuit; quum sit eo casu vindicatio vtilis & prętoria l. 3. §. vlt. ff. de alien. iudic. mut. l. electio §. item si expluribus ff. de noxal. act. vbi autem dominium aliquis acquisiit nunquam ei datur prętoria vindicatio l. in rem ff. de rei vindic. l. 1. ff. de publiciana: ne actionum ordo violetur quo prius directæ & ciuiles tum prætoriæ & vtiles exercentur l. Iuris gentium §. sed & si in alium ff. de pact. At fortasse tignum non cedit iure accessionis sed quia lex 12. tab. solui vetuit d. l. gemma. Verum ad exhibendum agitur etiamsi Dominium sit possessoris vt in principio d. l. gemma: ad hoc vt accessio separata possit vindicari: & ideo quandiu cohæret non potest: at eo modo ratione tigni agi non potest vt separetur quia lex 12. tab. id impedit igitur in dominio tigni ratio est ex iure accessionis: sed quod separari non potest lex. 12. tab. id facit. Imo eximitur tignum aut quod plus est deponitur ædificium quod quis in alieno solo posuit l. Iulianus 37. ff. de rei vindic. Verum tollitur voluntate Domini. Nam Domino soli, dominium superficiei quęsitum est, ita vt tolli non possit ab eo qui ædificauit quia nō est Dominus; modo velit dominus offerre æstimationē eius quo locupletior factus est l. sequēte ff. eod. itaq; reddēda est sumptuū æstimatio ædificatori, quod & in prędone naturalis æquitas ex benignitate recepit l. plane ff. de petit. her. & hoc in ædificio; quid in tigno quod iā cōstructo ędificio iniūctū est? cedit tignū, nō tantū solo sed toti ædificio: & hoc ne volēte quidē Domino domus (nisi hoc etiā prior Dominus tigni maluerit) eximitur sed actione de tigno iniuncto in duplū tenetur: sed sciens etiā ad exhibendum vel vtili vindicatione tenetur. Videtur obstare d. l. adeo §. quum in suo vbi etiam constructo ædificio materiæ dominium non alienatur. Verum aliud est ædificium, aliud materia l. eum qui ff. de vsucap. manet Dominus materiæ qui erat in potentia tantum non actu quia tignum quod erat substantia fit accidens iniunctione aut ædificatione & ideo eius fit Dominus qui est dominus ædificij non vt materiæ sed vt accessionis d. l. in rem. §. vlt. ff. de rei vindic. in voce prior Dominus, & aperte Iulianus tradit in l. habitator ff. eod. dico manere in potentia prioris Domini: quia hęc materia reduci potest ad pristinam naturam vt ibidem ait Iulianus. Atqui si hæc ratio locum habet cur cedet tignum ædificio quum materia possit reduci ad initia sua vt aurum meum est licet Scyphus maneat: & quum scyphus à Domino materiæ possit vindicari cur non poterit domus. Verum differt substantia domus à natura Scyphi: Nam Scyphus non est vniuersitas, sed vnum corpus singulare: at ædificium est vniuersitas ex diuersis, sed cohærentibus partibus composita d. l. eum qui & l. qui vniuersas ff. de acquir. possess. materia in ædificio abscumitur potestate soli seu principalis in quo est non est pars sed in toto sed vt accidens in

Tigni dominiū acquiritur accessionis iure: quamdiu nō est separatū at non debet separar lege 12. tab.

Differentia ædificij & materiæ.

Differt substātia domus à natura Scyphi.

subiecto: at materia in Scypho pars est: obstat l. solum ff. de rei vindic. vbi area partem ædium constituit, ergo non est principale seu subiectum. Verum pars est ædium non ideo sequitur materiam esse alteram partem: quia ædium vnum est corpus non ex vna materia sed ex multis partibus cohærens quarum potissima est ipsum solum: quæ in principio subiectum est non pars: licet post perfectionem, partis loco fit. Hic lubet expendere rationes iurisconsultorum qui in hac quęstione dissentiunt. Nerua & Proculus censuere eum qui speciem fecit Dominum fieri materię alienę quia id quod factum est, antea nullius fuerat, ergo est eius qui speciem fecit: inepta videtur illatio: neque enim fit Dominus occupatione quę ius dominij tribuit in iis rebus quę nullius erant l. 3. ff. de acquir. rer. dom. Sed propter formam sine qua materia, hanc non habuisset essentiam: Sabinus contra sensit, formam cedere materię quia sine materia non fuisset: quę ratio non satisfacit, nam ęque defendit sententiã Neruę & Proculi quod sine forma res illa nõ extitisset. Verũ forma non erat actu antequan imponeretur nec per se, at materia per se subsistebat: nec ideo Sabini sentẽtia verior est. Nã quũ agitur de cõposito ex materia & forma, materia victa cedit potestati maiori nec habetur ratio materię, quatenus erat ante compositionem quum sit pars non formę sed compositi. Media ergo sententia vera est. Nam quoties potest materia ad pristinam naturam reuerti non potest dici victa imperio formę, tunc enim vincitur quum sit priuationi obnoxia & corruptibilis: at hoc casu incorruptibilis manet in cõposito ideoq; naturã suã nõ mutauit nec amisit suũ imperiũ, propter infirmitatẽ formę: ideo manet pristini Domini l. lacus §. vlt. ff. eodẽ d. l. adeo §. quum quis ex aliena: Paulus doctissime in l. quęsitum §. illud de legat 3. vbi argenti appellatione etiam factum comprehenditur, *Quippe ea quæ talis naturæ sunt vt sæpius in sua redigi possint initia, ea materiæ potentia victa numquam vires eius effugiunt*: Sed obstat d. l. adeo §. voluntas vbi si ex auro meo & argento tuo, electrum fiat, vel ex melle meo & vino tuo mulsum licet noui corporis sint species nec ad rudem materiam reuerti possint non cedunt formę sed materię, ita vt eorum sint communes quorum erant materiæ, seu voluntate eorum factum sit seu casu §. si duorum inst. de rer. diuis. verum non est locus huic regulę nisi nomine suo aliquis speciem fecerit. At quum voluntate dominorum aut casu contigit non potest dici nomine alicuius factum sed communi. Videtur obstare l. Minicius ff. de rei vindic. vbi materię Dominus ex qua nauis facta est remanet Dominus non si refecta sit ex aliena materia, nam materię dominium accessione consumitur ob carinam cuius proprietati cedit quod ex alieno adiectum est: ea enim est principalis pars nauis & quasi subiectum sine quia nauigari non potest, quum sit fundamentum nauis. Vnde patet in naui facta ex alienis tabulis materiã dominari, quum tamen nauis ad arborẽ reuerti nõ possit. verum distingue: aut nauis

Quomodo area sit pars ædium

Sententiæ veterum Iurisconsultorum refelluntur.

Mediæ sententiæ defensio.

Dominium ex forma non quęritur nisi nomine suo quis fecerit.

facta

facta est ex tabulis iam cæsis & fabrefactis, nondũ in vnũ compositis: aut adhuc in rudi arborum cęsarum materia: priore casu ad pristinam materiam reuerti potest nimirum ad tabulas & tunc locum habet sententia Minicij & Iuliani: sed posteriore, reduci non potest l. sed si meis in princ. ff. de acq. rer. dom. quod probatur his verbis quia cupressus non maneret: & hoc demõstrat exemplum ibi adductum de veste ex lana aliena facta, ea non est Domini lanæ quia vestis ad lanam reuerti non potest: sed si ex panno consuta fuisset ad pannum dissuta reuertitur. Nec mutat quod in forma vestis multum ex panno minuitur, augmentum enim aut diminutio, quantitatis est, non formæ aut substantiæ & sic non desinit esse eadem res l. & an eadem ff. de except. rei iud. probatur etiam hæc distinctio ex l. si couuenerit §. penult ff. de pig. act. & idem ait l. in omnibus ff. de acquir. rer. dom. ex qua pendet. d. l. sed si meis vbi exceptio regulæ non traditur sed alia species compositionis exponitur. Sed huic solutioni obstat quod ait Meis tabulis: si enim meæ sunt tabulæ quæ ex mea arbore factæ sunt, hæc regula frangitur: nam tabulæ ad arborem reuerti non possunt. Verum formæ imperio non cedit materia nisi ex mente facientis quę considerari debet l. inter stipulantem §. sacram ff. de verbo oblig. ergo quum ea mente ex arbore mea tabulæ factæ sint non vt maneant in forma tabularum sed vt ex iis nauis fiat, tabulæ non desinunt esse meæ, nisi postquam propriam qualitatem acceperunt. propria qualitas est totius compositi vna ex pluribus partibus d. l. sed si meis §. 1. quæ in tabulis esse non potest, quum ex iis non tantum nauis, sed & horreum & aliud simile possis fabricare l. Titius ff. eod. igitur vbi materia, formæ potentia non vincitur, dominium eius non mutatur nisi consensu Domini; si enim consentiat vt alius ex sua materia, nomine tertij speciem faciat licet ad initia sua reuolui possit non manet Domini sed eius cuius nomine facta est l. nisi ff. eod. non vi formæ, alioqui cederet opifici sed ex consensu Domini alienantis. Nam possessio eius voluntate per opicem ei quęsita est cuius nomine facta est & ex consequentia dominium. Dictum est materiam quasi extingui si accedat ædificio quia solum (sicut carina nauis) domus est fundamentum & quasi subiectum. Area legata, legatario debetur licet inędificata sit l. seruum §. si areæ de legat. 1. quinimo & ipsum superficium debetur l. si areæ de legat. 2. nec pugnat Celsus in l. si Chorus §. penult. de leg. 3. vbi ait aream legatam quæ medio tempore inędificata est, si rursus ad aream redacta sit licet tunc peti non posset, nunc potest. Verum si legata sit per vindicationem, rei legatæ domininm directo trãsfertur in legatarium sine facto heredis l. à Titio ff. de furt. l. legatum 80. de leg. 2. Ergo quum area quęsita sit ipso iure legatario, ex necessitate etiam id quod ei inędificatum est acquiritur: at in legato per damnationem, dominium non acquiritur, nisi ex facto & traditione heredis: Est enim Dominus rei legatæ, heres

Animus formantis inspicitur.

Si materia redire possit ad sua initia manet eius cuius erat, nisi velit ad eum qui formã dedit pertinere.

Pp

priusquam eam tradat: ergo medio tempore & areę & superficij dominium ad eum pertinuit, non ad legatarum, nec me mouet quod ait Celsus tunc peti non potuisse aream inædificatam: nam forma rei mutata legatum perimitur: quum enim solum esset subiectum incipit pars esse: non obstat quod ad priorem naturam redire posit. Nam hæc ratio locum habet quum petitor materiæ aut soli Dominus fuit: at eo casu legatarius non fuit Dominus: & proinde ei non debetur area inædificata nec peti potest: hoc ex religione iuris respõdet Celsus in legato per damnationem sicut in legato per vindicationẽ rectisime Vlpianus & Iauolenus contrarium aiunt. Sed Iustinianus sublata legatorum differentia l. 1. & 2. Cod. comm. de legat. Celsi sententiam infirmat. Ex his patet ædificium soli conditionem sequi l. penult. ff. comm. prędio. Nec obstat quod qui in litore ædificat, Dominus fiat ædificij licet solum eius non fuerit l. in tantum in princ. ff. de rer. diuis. hoc enim non fit iure subiecti aut soli aut principalis, sed occupationis: quia quæ nullius sunt primo occupanti conceduntur vt litus l. 3. ff. de acquir. rer. dom. non secus quam feræ, aues, & pisces quæ nullius sunt ideoque occupatione quęruntur l. quod in litore ff. eod. Nec omnino solum illud iure gentium commune, alienum est ab occupante quum proprietas sit communis: at quum iure soli dominium acquiritur, non habet locum occupatio, quia nullius non est sed subiecti potestas dominatur sine quo res esse non posset d. l. adeo §. quum in suo l. si supra in fine ff. eod. non obstat d. l. Titius eod. ibi enim dici non potest solo inędificatum quod mobile est, ideoq; partem immobilis facere non potest: secus si defixum & defossum in terra sit l. granaria ff. de act. empt. l. 2. in fine Cod. de seruit. obstat. d. l. solum in princ. ff. de rei vind. vbi solum partem ædium facit: at pars parti non cedit sed toti l. in rem §. si quis ff. eod. quod fit ob pręualentiam d. l. in rem §. in omnibus. Verum iam dixi in composito facere partem idque per accidens quia neque forma est neque materia: in componendo subiecti ius & naturam habet. Dixi toti partem cedere non parti: nec obstat. d. l. in rem §. item, vbi minor pars consumitur vnitate maioris partis: ibi enim maior pars dicitur quia non est integrum totum, vere tamen vim totius obtinet vt est in statua cui deficit brachium, cuius propria qualitas spectatur non certæ partis, ideo cedit pars minor maiori non vt parti sed vt toto d. l. sed si meis d. §. 1. obstat huic propositioni d. l. adeo §. 2. quod si vis fluminis ex tuo prędio partẽ detraxerit & meo prędio attulerit, tua remanet nec cedit toto cui adiecta est. Verum in fundo, totum non habet propriam qualitatem seu formam, cui cedat pars minor vt statua &c. quia quęlibet pars fundi certa & distincta, est fundus l. plane §. vlt. de leg. 1. l. locus ff. de verb. sig. Cur ergo si longiore tempore fundo meo hęserit tua esse desinet? quoniam non potest amplius pars adiecta distingui à meo fundo, iamque non potest per se totus fundus intelligi imo nec pars certa,

Aedificium soli conditionem sequitur iure subiecti cui accedit.

Ius occupationis aliud est à iure subiecti.

Pars parti non cedit nisi vim totius habenti si sit in eo propria qualitas.

quia distingui non potest ideoque pars illa quæ per alluuionem accessit similitudine sui toto cedit l. si ego §. quod tamen ff. de publiciana: Ergo pars parti non cedit vt parti. Nec me mouet quod materia, in specie partem facit & quatenus pars vilior cedit formæ. Nam cedit formæ non vt parti sed vt toto quia toto inest: at materia non inest formæ nec eius partem facit sed compositi. igitur materia pars est compositi non formæ quæ per se indiuidua est. Nec obstat l. cui insulæ ff. de vsuf. vbi quamdiu quęlibet portio insulæ fructuariæ superest, vsusfructus totius soli retinetur. Nam forma non est consumpta quamdiu pars quędam ipsius remanet: formæ enim ea natura est vt tota sit in toto, & in qualibet parte totius: quod est intelligendum si post perfectionem compositi partes rei defecerint l. sicut §. pen. ff. quod cuiusque vniuers. vbi vniuersitas hominum manet licet pręter vnum omnes defecerint, quum tamen ab initio tres esse necesse sit l. detestatio §. vlt. & l. neratius ff. de verb. sig. obstat l. quid tamen §. vlt. ff. quib. mod. vsusf. amit. vbi quadrigæ vsusfructus extinguitur si vnus ex equis moriatur modo is sit qui quadrigam demonstrabat l. peculium §. 1. de leg. 1. verum non vna est quadrigæ vt collegij forma: quia non est vniuersitas in essentia sed in quantitate, nam numerum habet definitum quaternitate: at non est numerus certus in essentia collegij: nec obstat quod non possit incipere à numero minore quã terno: hoc enim nõ definit absolute collegiũ, sed negatiue: vult enim hoc numero non includi quin cũ possit excedere sed minorẽ negat esse posse. obstat l. si grege de leg. 1. vbi grex ab initio perfectus si ad vnum caput deuenit grex esse definit. Verum desiit quidem esse vniuersitas sicut desiit domus esse cuius quęlibet pars vel minima superest, quia in veritate extincta est forma, licet fictione & analogia adhuc manere intelligatur: & hoc, vt ius quod competit non extinguatur, ideoque illud vnum caput ex grege potest vindicari, quod fieri non posset, si rei legatæ forma omnino extincta intelligeretur, etsi vere extincta est. Hoc autem fit quum forma perfecta fuerit: tunc enim sibi in rem dominium acquisiuit forma: secus si ante: ideoque si cui relictus sit vsusfructus inchoati ædificij nec perficere potest nec ei vsusfructus debetur l. vsufructuarius ff. de vsufr. quia nondum forma principatum in rem obtinuit: neque inchoatum ædificium, ædificium est: quod autem ait consummari non posse à fructuario, hoc, non tantum quia non debetur, sed etiam quia naturam rei mutare nõ potest licet ita, sit rem meliorem facturus l. 7. §. vlt & l. 8. ff. eod. hoc in substantia rei seu in partibus; at in qualitate potest meliorem facere l. 13. §. vsufructuarius eod. accidens enim non mutat rei substantiam. Igitur licet aliter vti non possit legato vsufructu quam si perficiat, non potest tamen. Obstat l. Diuus ff. de vsu. & hab. vbi si aliter vsuarius vti non possit quam si contra naturam vsus vendat, ei vendere licet: Verum hoc est quidem contra naturam vsus vt ei fructus accedat

Forma est in toto.

Non est numerus certus absolute in essentia vniuersitatis.

Manente parte vna ex toto ante perfecto licet forma extincta sit tamen intelligitur subsistere.

Fructuarius essentiam rei non potest mutare.

ſed hoc fit non ex natura ipſius ne vſus cum vſufructu confundatur ſed ex decreto principis. Atqui cur non idem decernetur in vſufructu inchoati ædificij? quia quod relictum eſt non debetur. Nec poteſt ſubſiſtere quum ius in eam rem relictum ſit quę non eſt, At vſus in Syluam cæduam relictus ſubſiſtit: nec omnino eſt inutilis etiam ſine fructu ſed hoc ſentit iuriſc. parum vtilitatis perceptum iri ita vt legatarius nihil fere ſibi relictum exiſtimet: ſed tamen ius ſeruitutis manet, ſaltem vt ligna cædere poſſit ad vſum ſuum vbi ſubiectum eſt, ibi ſuſcipiuntur accidentia vel incrementi vel diminutionis. at vbi non eſt quo poſsint ſubſiſtere, euaneſcunt.

Vſus Syluæ cæduæ cum fructu eſt.

Dixi formam ab initio perfectam poſtea permanere etiam in parte quod ſit tota in toto & in qualibet parte totius (materia vero licet in toto ſit non eſt tamē tota in qualibet parte, nec eſt in diuidua vt forma) accipiendum eſt de formis veris & naturalibus: in aliis hoc fit non in veritate ſed in fictione, & analogia ducta à veris ad artificiales. Ars enim inquantum poteſt naturam imitatur non aſſequitur omnino. Nam in brachio ſtatuæ non eſt tota forma ſtatuæ: at in minima parte plantæ eſt tota forma eius interior quæ vera eſt & eſſentialis. at quis pictor animabit hominē at herbam, aut beluam quam finxit? Natura quidem arti dedit originem vt exteriora poſſet effingere non interiora vt auctor eſt Ariſtides: tum Iulianus deſertor. & ſic ἀναλογικῶς minima parte domus remanente totius manet vſusfructus; eadēque eſt ratio ſi per partes refecta ſit; quia ſemper vna pars remanet, aliis in locum deficientium ſuccedentibns. Nam eo caſu res eadem manet quæ ante erat l. proponebatur ff. de iudic. Sed ſi tota ſimul deſtruatur etiam legatum proprietatis extinguitur l. ſi ita §. vlt. de leg. 1. obſtat de l. ſi grege in fine eod. vbi inſula legata combuſta eſt, area tamen vindicari poteſt.

Inter formam naturalem & artificialē differentia.

Quod per partes reficitur, idē habetur.

Verum ſi teſtator formam deſtruxerit ademiſſe videtur quia res periiſſe videtur eius conſenſu conſumpta: at vbi fortuna non volūtas Domini id egit quod ſupereſt debetur: aut alia forma in quam res legata mutata eſt, valde obſtat d. l. ſeruum §. ſi pocula & duobus ſequentibus vbi licet ipſe teſtator mutauerit formam nihilominus debetur. Verum quod attinet ad §. ſi areæ in d. l. ſeruum patet non extingui legatum ſed potius ampliari, teſtator enim in area legata ædificans videtur etiam ædificium dare quia ſolo credere debet: quæ ratio ceſſat in domo legata: ſed in poculis & veſte, voluntas teſtatoris intuenda eſt: nam ſi ipſe fecit non intelligitur mutaſſe voluntatem ne in veſte quidem quæ ad lanam reuerti non poteſt quia lana penitus non eſt extincta: ſed mutata: at domus omnino deſtructa, funditus periit. Nec obſtat quod remanet area l. ſeruitutes §. ſi ſublatum ff. de ſeruit. vrb. præd. Eſt enim pars ædificij quum conſtat ædificium, idque ex accidente ipſius ædificationis quo ſublato priſtina redit natura ſoli: Ergo non reſtat area ex ædificio nec vt pars nec vt reliquiæ: alioquin peti poſſet. Nam ſi reſtat aliquid ex re legata hoc facto teſtator tacite legatum non ade-

Inter fortunam & voluntatem differentia.

Intereſt vtrum teſtator rem à ſe legatam destruat an alius.

mit ſed minuit, ſi vero auxit mutãdo nõ ademit,ſed ampliauit:at in domo legata,ab eodẽ deſtructa,tantũ abeſt vt augeat quũ tollat.His caſibus nõ habetur ratio formæ vel priuationis ſed volũtatis. At ſecus vbi ab alio quã teſtatore,res mutata eſt; tunc enim valet diſtinctio formæ de qua ſupra.quod etiam probatur ex l.lana de leg.3.vbi lana legata aut arbore ex qua nauis vel armariũ factum eſt nec veſtis nec armariũ debetur quia ad priſtinã naturã reuerti nõ poſſunt: at ſecus in maſſa reſpõdet ex qua Scyphi facti ſunt d.l.lana §.vlt.Ergo in teſtamento non eſt locus huic diſtinctioni fortunæ & voluntatis quũ ab alio forma ſuo nomine bona fide facta eſt quia ſibi dominiũ acquiſiuit non hæredi nec legatorio ſi forma vicerit materiam.Sed cur ibi ait naue legata diſſoluta neque nauem neque mareriam deberi. Verum quum res in forma legata eſt,ſublata forma,deſinit res eſſe eadem ita vt ex ea nulla pars ſupereſſe videatur: nec me mouet quod area inſulæ combuſtæ debetur: nam quum legata eſt inſula, ſolum eius partem faciebat: at quum legata eſt nauis, tabulæ non faciebant partem quia forma nauis ineſt ſimul omnibus tabulis l. naue ff. de euictio l. 7. §. ſed in cæmentis ff. de except.rei iud. vbi non facit differentiem in naue & domo: quod non videtur conuenire iis quæ dicta ſunt: nam ſi area inſulæ combuſtæ debetur: cur non debebuntur tabulæ nauis diſſolutæ? redde analogiam cuique in d.§.ſed in cæmentis recte cæmenta & cæteræ partes materiæ ſuperficij comparantur tabulis diſſolutis,nam nec iſta materia domus partem ædificij facit nec tabulæ partẽ nauis:ſed hoc nihil ad aream quæ quum tempore legati partem faceret rei legatæ ex iudicio teſtatoris debetur: at tabulæ numquam fecerunt partem: Res autem legata debet præſtari habita ratione eius temporis quo legabatur l. 116. §. vlt. de legat. 1. ſed quæ ergo ſunt partes domus: quæ nauis? domus pars potiſſima cui altera cedit eſt ſolum, altera eſt ſuperficies. at hic pars parti cedit. Verum iam demonſtraui eſſe ſubiectum & totum in ſolo naturã ſed per accidens partem eſſe: fortior eſt accidente natura: partium nauis vna, eſt ipſa materia quæ fit ex tabulis ſimul non ſeparatis & ex forma: quo caſu non vt tabulæ conſiderantur ſed vt vnum corpus cui forma nauis impoſita eſt.obiicietur ex iis tabulis iterum nauem fieri poſſe, cur ergo non debebuntur ei cui nauis eſt legata? Verum hæc potentia conſideratur quum teſtator ipſe id fecit: quo caſu nulla eſt inter domum & nauem differentia ſed ſi conſtet eo animo deſtruxiſſe aut diſſoluiſſe vt materia in alium vſum conuerteretur non debetur etiamſi fuerit reformata. (Nam ſi non fuerit refecta ademiſſe videtur) quod tam in contractu quam in teſtamento ſeruandum eſt: vt ſi promiſſa nauis vel domus diſſoluta ſit aut depoſita & iterum ex eadem materia reparata ſit, ſpecies eadem fit, niſi probetur alia mente id factum fuiſſe d. l. inter ſtipulantem §.ſacram in fine ff. de verb. oblig. idem Iuriſc. in l. qui res §. aream ff. de ſolut. videtur à ſeipſo diſſentire: vult enim aliud eſſe in naue aliud in domo nam in naue diſtinguit

Inter nauem & domum differentia.

Nauis diſſoluta, aut domus depoſita, à Domino, reparata ex eadem materia eadẽ intelligitur niſi probetur alia mẽte deſtructã aut diſſolutam fuiſſe.

quo animo dissoluta sit, non in domo. Verum in d. §. aream, non est promissa domus sed area, cuius forma non ita facile vinci potest vt nauis: vnde idem in area respondet vt peti possit etiamsi ædificata sit quia manet nunc vt pars potissima: secus est si alienus homo promissus sit quem postea Dominus manumiserit: si enim rursus lege aliqua seruus efficiatur, non potest peti: quia manumissione semel extincta est obligatio quum sit alius homo: contra Celsi sententiam cuius opinio non est recepta d. §. aream l. Seruus §. vlt. ff. de adim. leg. opinio Celsi est in d. l. si chorus §. vlt. de leg. 3. ratio Celsi natura nititur qua omnes homines sunt iidem specie, & liberi l. quod attinet de reg. iur. is enim æquo & bono iuris essentiam definit l. 1. in princ. ff. de iust. & iur. sed hoc ineptum est, quum de ciuili obligatione agatur; in iure autem ciuili serui pro nullis habentur d. l. quod attinet. Sed obstat l. seia ff. de auro & arg. vbi ipsa testatrix mutauit formam rei legatæ, eo casu legatum extinguitur: quod pugnat d. l. seruum de leg. 1. verum dissolutio vnionis non tantum formam sed & materiam ipsius quodammodo extinguit & aceti asperitate in tabem resoluit. Plinius 9. cap. 35. & ideo in hac specie voluntas testatricis mutata videtur quum nihil prope ex prima specie relictum sit; non secus ac in accessione probatũ est quæ indistincte cedit principali quia nec pars est nec principium rei. At vbi materia est non accessio licet reuerti non possit intuendum est propositum opificis. Nam si sit testator quum pars adhuc rei legatæ remaneat in specie, non videtur totum sustulisse & ideo ratione partis, totum debetur ex coniectura voluntatis: sed si sit alius, non intelligitur reseruasse partem quam non intellexit. quid de reliquiis rei legatæ? Si in personam agatur ex testamento reliquiæ non pertinẽt ad legatarium sed ad Dominum seu heredem l. mortuo ff. de legat. 2. & Dominus eas repetit condictione furtiua l. si seruus §. pen. ff. de condict. furt. vindicatione; quia quod ex re mea superest meum est d. l. solum §. vlt. ff. de rei vind. nec ad eas tenetur heres licet eius facto res extincta sit sed ad pretium rei l. quid Ergo §. si heres de leg. 1. hoc in proprietate. at in vsufructu domus legato, consumptis etiam fortuna ædibus, ne areæ quidẽ vsusf. debetur; quia rediit area ad naturã suã l. repeti §. rei mutatione ff. quib. mod. vsusf. amit. nec est eadẽ ratio in proprietate legata; quia, quod debetur area ex testamẽto nõ fit ob id quod tãquã pars supersit sed quod ita voluerit testator quod præsumitur ex eo quod quũ legaretur partem faceret: quæ ratio cessat in vsufructu domus legato: quo casu soli vsusf. non manet: solũ enim in cõposito pars est proprietatis non seruitutis. Solũ est substantia ergo qualitas accidentalis, eius partẽ facere non potest l. quotiens §. vlt. ff. de vsufr. nec obstat l. si Ego §. vlt. ff. de publiciana vbi area etiã possessionis partẽ facit. Verum publiciana imitatur ciuilẽ vindicationem, & possessio ex qua ius Publicianæ nascitur, proprietatẽ quũ iisdem titulis acquiratur l. 1. & sequentibus eod. quid si vsusfructus areę constitutus sit: eo casu

Seruus post manumissionẽ alius homo est.

Intuendũ propositũ opificis.

Reliquiæ rei legata.

Vsusfructus insulæ legatus perit ea ad aream redacta.

Publiciana imitatur vindicationem.

qualitas illa non est imposita formę artificiali quæ aut deleri possit facile vt domus, sed naturali quę nisi vi maiore deleri aut consumi nō potest vt inundatione d.l.quid tamē §.agri l.si ager & l.sequenti quib.mod.vsusf.amit.ergo opificio hominis superficiem imponētis vsusf. soli non omnino tollitur sed impeditur: nam interim vti frui non potest quum area occupata sit:ideo sublato ædificio intra tempus quo perire colet non vtendo l. si in area ff. de vsuf. restituitur non à magistratu quia non periit, sed ipso iure quasi dicat redire ad eamdem causam quam habuit ante ædificium: quod si post tempus statutum quo vsusfructus amittitur sublata sit superficies, perit vsusf.non impositione superficij sed non vtendo per tempus legitimum .obstat l. quid tamen §. non tamen vbi Syluæ vsusf. relictus est eaque cæsa, illic sationes factę sunt, eo casu vsusfructus syluæ extinguitur quæ tamen in solo est non in superficie. Verum licet sylua in solo sit, non tamen solum est vt domus quæ in area posita est. Nam omnino idem ius est in planta & cæteris quæ seruntur quod in ædificio: solo enim vtrumque cedit l. qua ratione ff. de acquir rer. dom.ideoque cęsa sylua & sationibus factis, omnino forma syluæ consumpta est: Cur ergo secus est in iis rebus quarum vsusf. non extinguitur si ad aruum redactæ sint: vt in vitibus:quas esse arbores iam demonstraui. hunc nodum soluit l. certo ff. de seruit rust. vbi seruitus imposita vineis, remanet etiam illis euulsis, quia hæc seruitus magis ad solum quam ad superficiem pertinet: nec mutat quod sunt arbores: hac enim specie non mutatur forma soli quia semper aruum remanet id est locus qui arari potest:at syluæ naturâ non arantur:ideo alia est natura soli cui sylua aut innata aut insita est, alia vineæ. Magna est ergo differentia inter formam naturalem & artificialem:soli forma naturalis est; superficiei artificialis:propterea Africanus in l. qui vsumf.in princ. ff. de vsusf. paucis hanc differentiam notat:hac specie: insula ædificatur in area cuius vsusf. legatus est, ea viuo testatore decidit, deberi vsumf.respondet : contrarium ait in insula cuius vsusfructus relictus est, licet postea reparata sit:idem si scyphorum vsusf. relictus sit; quia eadem est ratio. Nam forma destructa prope interimitur substantia rei licet ea sit quæ materiæ non penitus imperet l. Iulianus §. sed si quis ff. ad exhib. sed cur ait Africanus *Viuo eo*? quia ipsemet ędificauerat & sic tacite videbatur ademisse,sed noua volūtate tacite redidisse videtur:quum enim sciret eam esse exustam & rediisse ad eam naturam in qua erat quum legauit eam videtur adēptionem tacitam,tacite reuocasse: tacita voluntas,tacito iudicio resoluitur l. quod si iterum ff. de adm. leg. at eo mortuo si insula exusta esset,mutatio voluntatis & rei extingueret vsumf. areæ. an ipso iure? Nam nuda voluntate legatum adimitur ,non ipso iure sed per exceptionem l. 3. §. vlt. ff. eod.hic tamen ipso iure extinguitur,non nudo consensu sed mutatione formę d.l. repeti §. vlt: nec obstat quod dictum est occupari solum non mutari : hoc enim valet in

Vsusf. areæ non extingr sed impeditur ædificio imposito.

Syluæ vsusf. extinguitur factis sationibus.

Inter syluā & vineam differentia.

Inter area & superficij formā differentia.

An nuda volūtate legatum adimatur.

proprietate, tum in vsufructu areæ qui postea sublata superficie restitutus est: sed quandiu manet effectus seruitutis impeditur imo & tollitur ipsa seruitus. Quum enim restituitur vsusf. in eo casu retro fingitur area non occupata : quia superficie sublata perinde est ac si non extitisset : sed si legitimum tempus quo perit, transactum sit, si proprietarius id fecerit actione ex testamento vel de dolo tenetur, vt cessione renouet vsumfructum extinctum d. l. repeti §. vlt. & l. nisi ff. eodem non obstat d. l. seruitutes §. si sublatum de seruit. vrb. vbi seruitus quę in superficie consistit sublata & iterum restituta, non videtur extincta: cur ergo vsusf. ædium extinguetur si demolitę ædes postea reparentur? Verum ibi Paulus ait aliud esse in ædium vsuf. nam etsi renouentur interit vsusf. quod & probat Vlp. in d. l. quid tamen §. 1. in seruitute reali fingitur idem esse quod non est, videlicet ædificium renouatum cum veteri; idque vtilitatis gratia : ideo non mirum si idem det vtilem actionem, quia directa defecit l. si testamento ff. de seruit. vrb. sed cur ratione eiusdem vtilitatis fingentis non dabitur vtilis actio ad vsumfr. quia omnes seruitutes prædiorum etsi in superficie consistant habent causam sua natura perpetuam l. foramen ff. eod. ita vt nec ex tempore nec ad tempus iure ciuili constitui possint l. 4. ff. de seruit. natura personalium alia est nimirum temporaria, ne inutilis esset proprietas semper abscedente vsufructu l. 3. §. pen. ff. de vsuf. vnde ex die potest constitui l. 4. ff. eod. & ad diem l. & puto §. vsusf. ff. fam. Ercisc. itaque vsusf. extinctus renouari non debet quia naturali morte interemptus est; non prædialis: quam ideo renouare cogitur vtili actione Dominus prædij, cui libertas acquisita erat etiam vi maiore l. si locus ff. quemad. ser. am. redeo ad regulam principiorum qua dixi materiam alienari si non possit redire ad initia sua l. idem Pompon. §. 1. ff. de rei vind. secus si possit. l. item legato §. si vxori de l. 3. restant duntaxat duo scrupuli: primus in d. l. qua ratione §. sed non vti vbi pictura non cedit tabulæ, licet tabula manente deleri possit & sic ad pristinā reuerti naturam idque propter pretium picturæ d. l. in rem. §. sed & id, aut propter excellentiam eius §. si quis in aliena instit. de rer. diuis. contra sentit Paulus in d. §. sed & id & Caius iunior 2. instit. tit. 1. non tantum quod forma tolli possit sine corruptione materiæ sed quod ea esse non possit sine tabula. prima ratio non conuenit huic exemplo: nam pictura non cedit tabulæ vt forma dominanti materiæ sed vt accessio subiecto idemque est quod in plantis quæ iure accessionis cedunt solo d. l. qua ratione §. 1. sine quo esse non possent l. quum principalis ff. d. reg. iur. picta imago non est forma tabulæ sed rei fictæ. Atqui aliæ formæ, possunt ne sine materia subsistere? possunt quidem in intellectu, non in re? non in actu, secundum ethnicos sed re vera subsistunt in Deo in quo sunt rerum omnium quæ sunt, vera exemplaria & quasi Archetypi creaturarum omnium quas & Theologi & Philosophi ideas vocant initio nominis à Platone sumpto.

Differētia seruitutis personalis & realis.

An pictura cedat tabulæ.

pto. Idea describitur à Seneca epist. 66. forma rei ad quam respiciens artifex efficit id quod animo destinauerat: hæc est descriptio generalis quæ etiam artificialibus conuenit. At specialis est exemplar æternum rei ad quod respiciens Deus rem ipsam efficit sibi quodammodo similem: Et hoc nec Plato ipsemet nec Aristoteles intellexit. Plato credidit ideas esse quidem æternas, separatas à singularibus, sed extra intellectum subsistere per se & agere in materiam non secus ac sigillum in ceram. Hoc ita sensisse eum ait Aristot. 1.3. & 7. Metaphys. in quo insimulatur Aristot. ambitiosi & calumniosi mendacij quasi præceptorem suum de industria accusauerit ignorātię, vt sibi singularē gloriā vindicaret: sed hoc à veritate alienum est. Nam opera Aristotelis edita sunt viuis multis Platonis discipulis qui mortuo Aristotele hanc calumniam impune non tulissent. Extiterunt enim qui gloriæ eius inuidentes nihil in scriptis eius, non visum, non intractatum reliquere. Deinde eamdem tribui Platoni sententiam asserunt Didymus apud Eusebium 1. de præpar. euang. & Iustinus martyr. in parænet ad Græc. & innuit Diuus Augustinus 83. quæstionum, quæstione 46. vbi hanc opinionem reprehendit, sacrilegium esse existimare quod Ideæ sint extra mentem diuinam: si Plato (inquit) ideas in ipsa mente diuina posuit, veras eum ideas asseruisse, in Deo enim rerum omnium exemplar erat ab æterno Ioannis 1. quod factum est, in ipso vita erat, id est erat Deus: apud eumdem ita Dominus loquitur: Ego sum via, veritas & vita: nam nihil est in Deo quod non sit Deus vt asserunt Theologi. Apostolus ad Hebręos 11. fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei vt ex inuisibilibus visibilia fierent. Boetius 3. de consolatione.

Quid sit idea.

Idea in Deo sunt.

Pulcrum pulcherrimus ipse
Mundum mente gerens, simïlique in imagine formans.

Synesius hymno 2. hoc sanctæ Theologiæ secretum ita eleganter exprimit.

Ιδεῶν ἰδέα.
Βύθιον κάλλος
Χρύφιον σπέρμα.
Πάτερ αἰώνων
Πατερ ἀφθύκτων
Νοερῶν κόσμων
Οθεν ἀμβροσία
Σταλάουσα πνοᾷ.
Σώματος ὄγκοις
Επινηξαμένα
Δεύτερον ἤδη
Χόσμον ἀνάπλει-

At Aristot. credidit ideas meras esse nugas posterior analyt. 1. cap. 9. quas de industria impugnat 12. Metaphy. cap. 4. & 5. obstat quod ille ait 1. magnorum moral. cap. 1. ἡ μὲν γὰρ ἰδέα χωριστὸν καὶ αὐτὸ καθ',

Error Aristotelis.

αὐτό. Ait ideam esse separabilem per se. Verum ipsum Platonem ex ipsius arguit sententia: voluit enim summum bonum esse in idearũ cognitione: Eth.1.c.4. quod si ita est, in idea nõ erit bonum cõmune quod omnibus inest, at idea & separata est à rebus & per se subsistit non communicata. Et in hoc sane errauit Aristoteles qui voluit formas rerum exemplares non subsistere per se sed solo intellectu. Errorem inepta defensione tuentur aliqui. Quod licet Aristot. Deum vnum agnouerit in metaphysicis, sub nomine principij, hoc non inclusit in rerũ natura quia claudi non potest quod terminum non habet quo possit definiri, quod omnia sua vi ac potestate definit: idcirco libro 7. docet aliud esse substãtiã aliud principiũ substantiæ: Ergo quũ idea sit ipsemet Deus, seu rerum principiũ, nõ mirũ si eã non esse substantiã dixit scilicet naturalẽ. Nã substantia principij est actus purus ideæ Metaphy.1.cap.5. Sed hoc non cogitauit: neque enim animus Aristotelis qui finitus erat potuit vmquam infinitum Deum comprehendere: nec sibi potuit persuadere in principio quo nihil quicquam potest esse simplicius tot rerum ideas existere posse: Deus quia principium, vnus est: ideoque simplicissimus: quomodo ergo tot exemplaria in eo suscipiuntur? verum vnum est illud exemplar, vna idea re ipsa, æterna, infinitæ perfectionis qua ita repræsentat vnamquamque rem singularem ac si illius esset in composito forma singularis. Redeo ad picturam quæ cedit tabulæ ex mente Pauli & Caij iunioris at contra, secundum alterum Caium quem Iustinianus secutus est: & male. Nam ob pręstantiã artis non est violenda Naturæ lex per quam non fit arti iniuria quia possidenti pictori datur exceptio qua pretium artis integre seruetur: non possidenti datur actio in factum à Prętore in subsidium d.l. in rem §. item. iura generaliter constituuntur non specialiter gratia alicuius l.3.4.5.6.8.ff. de legib. Alter scrupulus in §. quum ex aliena instit. de rer. diuis. vbi frumentum alienum excussum ex spicis, fit excutientis. quia ad spicas reuerti non potest: At contra Caius in d.l. adeo §. quum quis, quia qui excussit, non mutauit formam frumenti sed eam quæ est detexit. Nihil est ineptius quam dicere spicã esse formam frumenti; frumentum enim est, etiam sine spica: at vinum sine vua, oleum sine oliua non est: quia vinum & oleum ex substantia vini & oliuæ est: at frumentum ex frumento est, non ex spica, quæ non plus ad essentiam eius facit quam putamen ad essentiam nucis aut cortex arboris. Melius ergo sensit Caius quam Tribonianus aut Theophilus. superatis his difficultatibus vnum hoc erit expendendum an ideo formæ potestas sit diuersa, quod modo materiam vincat, modo ab ea vincatur: quod si admittas idem erit potens & impotens: forma enim quatenus forma est vna est in subiecto: quia duo, actu, in eodẽ subiecto simul esse non possunt Aristotel.7. Metaphy. verum vera forma rei dominatur & materiam suo domat imperio, alioqui vera forma nõ est sed qualitas tantũ seu passio materiæ, quæ casu manet

Is perperam defenditur.

Idea vna perfectissima.

Frumentum ex alienis spicis excussum cuius sit.

Vera forma vincit materiã alioqui non est forma sed passio materiæ.

materia in natura principij quod ostendit eodẽ libro cap. vlt. in fine vbi sic cõcludit, ἐπεὶ δ' ἔνια οὐχ οὐσίαι τῶν πραγμάτων ἀλλ' ὅσαι οὐσίαι κατὰ φύσιν καὶ φύσει συνεστήκασι. φανείη ἄν τισι καὶ αὕτη ἡ φύσις οὐσία, ἥ ἐστιν οὐ στοιχεῖον, ἀλλ' ἀρχή: στοιχεῖον δ' ἐστὶν εἰς ὃ διαιρεῖται ἐνυπάρχον ὡς ὕλην οἷον τῆς συλλαβῆς τὸ Α. καὶ τὸ Β. Resoluit quod dixerat elementum non esse substantiam sed principium secundum materiam: carnem esse ex igne & terra: aliud tamen eam esse ab eis elementis: quia est substantia ex iis composita: nec idem esse in syllaba quæ quamuis habeat quandam analogiam ad substantiam eo quod hæc syllaba Ba. alia est ab A. & B. elementis vnde composita est: non tamen est substantia quia rei formam intrinsecam non habet: nam nec quum perfecta est secundum naturam constituta est, nec quum perficitur, natura perficitur, sed ope manus aut linguæ eam componentis, ideoque facile resoluitur in sua principia seu elementa sine vllo detrimento literarum. Ergo artificio compositæ res non sunt substantiæ nec habent intrinsecum formale principium: vnde qualitas dicitur non substantia d. l. sed si meis §. 1. doctissime Plotinus ennead 2. lib. 6. ὅσα οὖν συμβέβηκε καὶ μὴ ἐνέργειαι καὶ εἴδη, οὐσιῶν μορφάς τινας παρεχόμενα ποιὰ ταῦτα οἷον καὶ ἕξεις καὶ διαθέσεις ἄλλαι τῶν ὑποκειμένων ποιότητες: τὰ δὲ ἀρχέτυπα αὐτῶν ἐν οἷς πρώτως ἐστὶν ἐνέργεια ἐκείνων καὶ οὐ γίνεται: ταυτὸ ποιότης καὶ οὐ ποιότης, ἀλλὰ τὸ ἀπηρημωμένον οὐσίας ποιόν: τὸ δὲ ἐν ταύτῃ οὐσίαν, ἢ εἶδος ἢ ἐνέργειαν λεκτέον: οὐδὲν γὰρ ἐστὶ ταυτὸν ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν ἄλλῳ μόνον ἐκπεσὸν οὐ, εἶδος καὶ ἐνέργεια εἶναι. ὃ μέν τοι μηδέποτε εἶδος ἄλλου, ἀλλὰ συμβεβηκὸς ἀεὶ καθαρῶς ποιότης καὶ μόνον τοῦτο. Paulo ante eam qualitatem vocat vmbram, vestigium seu imaginem essentiæ non characterem animatũ vt est forma naturalis. Igitur huiusmodi characteres quasi mortui non insunt subiecto sed adsunt nec sunt formæ quum sint affectiones & dispositiones materiæ: alioquin vnum idemque erit forma, & non erit; qualitas, & non qualitas: quod est absurdum: hoc recte intellexit Hesiodus qui finxit Pandoram deorum donis ornatam fuisse vbi Tzetzes interpretatur ornatum & excellentiam artium quibus ipsa fœmina seu materia genus humanum decorauit. Obstat l. mulieris §. 1. ff. de verb. sig. vbi res abesse videntur quæ transfiguratæ sunt: quia plerumque plus est in manus pretio quam in re: Ergo etiamsi forma non sit naturalis rei tamen essentiam facit quandiu manet, & quum recessit, priuationem. Verum videntur abesse, non tamen absunt: sed officio iudicis continetur vt pretium manus æstimet perinde ac si perempta res esset. Igitur quia hæc non insunt intrinsece nec ab initio: erunt accidentia, non substantiæ. Dico ab initio: nam principia, primum rei insunt id est in componendo seu vt Philosophi aiunt in fieri. Nam post rei perfectionem quæ accedunt non insunt sed accidunt: quod etiam in formis non naturalibus intelligitur vt in contractibus: quorum forma non ex solemnitate legis aut formu-

Aliud est principium aliud substantia ex eo composita.

Qualitas materiæ opere artificis imposita si sublata sit nõ tollit rem sed tollere fingitur ob pretiũ artis

Bonæ fidei contractus.

la consistit sed ex consensu partium: qui vocantur bonæ fidei: non quod alij sint malæ fidei: nam in omnibus bona fides est seruanda l. bonam fidem C. de oblig. & act. sed quod absolute non pendeant ex bona fide partium id est ex mutuo consensu etiam tacito cuius interpretatio est in potestate & arbitrio iudicis de contractu bonę fidei cognoscentis non de stricto & ideo in bonæ fidei lata est potestas iudicis §. in bonæ fidei instit. de act. fides in hac parte legem à contrahentibus datam significat l. 1. ff. de constit. pec. nec sufficit fidei nomen nisi bona etiam dicatur vt intelligatur dolum malum qui essentiæ contractus bonæ fidei omnino repugnat, huius essentiam vitiare l. & eleganter ff. de dolo: quum tamen in strictis iudiciis dolus non reddat inutilem obligationem ipso iure sed ope tantum exceptionis l pen. C. de inutil. stip. itaque quodcumque conuenerit ab initio in contractu bonæ fidei, formať ipsam actionem id est formam dat: ita vt quamuis pactum ex continenti appositum sit etiam præter naturam contractus tamen agitur ad fidem pacti tuendam, non ex pacto nudo sed ex eo contractu quoniam forma illius etiam ex pacto illo consistit l. iurisgentlum §. quinimo ff. de pact. hoc ex forma non naturali quæ in cuiusque arbitrio ab initio posita est sed vbi forma aliunde pendet, secus est, vt in literarum obligatione in verborum, in mutuo &c. Quia forma iam aliunde constituta non potest extrinsecus aliquid suscipere: ne quod omnino vnum est & simplex, ex diuersis rebus componatur: forma non generatur: ergo non componitur. Aristot. 11. Metaphy. cap. 3. nam proprium formæ est cōponere cum materia, ergo non componi: quia componere est agere: componi est pati: actio & passio in vna re simul esse actu non possunt Ergo quum forma obligationis literarum sit scriptura: stipulationis autem, conceptio verborum; mutui, proprietatis translatio: &c. pacto in initiis eorum interposito actio non datur l. si tibi in prin. ff. de pact. sed tantum exceptio l. 29. ff. eod. Ergo quum ob pactum datur actio appositum in bonæ fidei contractibus l. in bonæ Cod. eod. non datur ex pacto sed ex forma obligationis. At in strictis iudiciis ex forma quidem datur actio sed ea forma non pendet ex conuentionibus & consensu non ex bona fide partium, sed ex natura & substantia sua. In bonæ fidei, aliud est forma, aliud natura: nam forma etiam præter naturam esse potest si ita conuenerit in initio d. §. quinimo versiculo idem responsum, vbi si quid extra naturam contractus post emptionem conuenerit, inesse non potest ex parte actoris id est actionem non parit: & paulo ante dixerat informare actionem si ab initio: tunc enim formam dat: at non dat naturam; quia natura est ex eodem contractu vt ait d. l. Iurisg. §. adeo: id est non ex placito, sed ex ipsamet essentia contractus: quo casu idem operatur pactum ex interuallo, quia est ex natura quod ex continenti, quia est ex forma. Adde quod forma ab initio imponitur: natura semper manet quousque totum disso-

Dolus dās causam vitiat contractus bonæ fidei, non stricti iuris.

Pactum in initio contractus bonæ fidei appositum forma, & parit actionem non ex se sed ex forma contractus secus in stricti iuris: cur.

Aliud forma aliud natura in iis quæ pendent aliunde quā ex sua substantia.

Pactum detrahens, & addens.

luatur. Ad hęc Papiniamus in l. pacta ff. de contrah. empt. pacta quæ detrahunt inesse creduntur quia sunt circa naturam, quæ adiiciunt non insunt modo versentur circa adminicula, veluti, vt cautio duplæ non pręstetur, vel fideiussor detur; sed si adiiciat naturæ; veluti circa rem aut pretium, inest quia vtrobique eadem est ratio. Igitur in his differt forma à natura & essentia; quia forma vera non est, sed affectio & qualitas quędam rei quæ agitur iure naturali introducta, iure ciuili suscepta; vnde ciuiles obligationes enascuntur d. l. Iurisg. §. 1. Sane etiam in naturalibus formis aliquando distinguimus essentiam à natura rei ex proprietatibus quæ insunt: vt risus, hominis ex substantia non est sed ex natura: quia proprietas insita & innata fluit ex duobus principiis essentialibus, genere simul & differentia: est tamen etiam in hac re differentia: nam in naturalibus ab initio inest, omnis proprietas naturalis ita vt postea nihil naturæ adiiciatur secus in aliis. Dixi in strictis nec ab initio pactũ inesse ad actionẽ quia forma eorũ stricta est nec pẽdet ex placito partiũ ideo mutari pactione nõ potest quæ est placitũ l. 1. § pactũ ff. de pact. nec ex interuallo: quia natura eorum non est in nudo consensu sed in certis modis, qui certis etiam modis dissoluuntur l. obligationum §. 1. ff. de oblig. & act. obstat l. lecta ff. de reb. cred. vbi pacta incõtinenti apposita stipulationi inesse creduntur. Verũ insunt, sed ex parte rei, ad exceptionem. Male obiicitur l. petens C. de pact. ibi enim non agitur ex pacto, stipulationi adhibito sed ex ipsa stipulatione. debuit potius obiici l. frumenti Cod. de vsur. vbi pactum nudum in mutuo adhibitum parit actionem. Verum ibi non potest agi ex mutuo ad accessionem frumenti quæ non est mutuo data sed ex ipsa constitutione Alexandri: sicut & Philippi in l. oleo Cod. eod. in aliis enim rebus stipulatio necessaria est l. si ex pretio in fine Cod. si cert. pet. l. 3. Cod. de vsuris ratio harum constitutionum est in incertitudine pretii d. l. oleo: cuius ratione solui potest etiam plus quam fert modus & æstimatio vsurarum legitimarum: nec ad rem pertinet l. pro auro C. eod. vbi Constantinus statuit vsuras peti posse quæ chirographo continentur, vel quæ promissæ sunt auri, argenti, & vestis Dubitandi ratio in eo est quod vsurę, tantum debentur ex pecunia numerata quia vsura est fœtus pecunię numeratæ. Verum hę debentur ibi non ex nudo pacto, sed ex stipulatione, quod arguit hęc vox *Promitti*. Chirographum autem instrumentum est cautionis quę, quid aliud est quam stipulatio in scriptis redacta (nisi animo paciscendi partes id scripserint d. l. iurisg. §. quod fere) l. si vt certo §. quinimo ff. commod. igitur condictione ex dictis rescriptis agitur ad accessiones illas & proinde dici non potest pactum mutuo adhibitum formare actionem. Obstat l. auia C. de iure dot. vbi auia dotem dedit nepti eo pacto vt ad se rediret soluto matrimonio, competit eo casu præscriptis verbis actio quæ condictio dicitur in l. legem C. de pact. nimirum incerti quæ eadem est cum præscriptis

In naturalibus distingui potest forma à natura & proprietate.

Pacto in strumentis iudiciis accessiones nõ petuntur nisi ex rescripto.

verbis l. duo §.vlt.§. de precar:incerti(inquam)quia id quod interest incertum est quia in facto consistit l. quatenus ff. de reg. iur. actio autem pręscriptis verbis datur in id quod interest l. si tibi ff. de pręsc. verb. Verum ibi pactum in datione appositum efficit & format contractum innominatum;manet tamen in nomine pacti; quo casu pactum pro conuentione sumitur: conuentionum enim quædam manent in suo nomine vt pacta: quædam transeunt in aliud nomen,vt omnes cōtractus qui à iure ciuili nomen habēt speciale l. 1. §. vlt. & d.l. iurisg. in princ. de pact. ergo quum innominati non transeant in aliud nomen,conuentiones recte dicentur d.§.sed & si; an & pacta? non absolute: quia contractus essentia differt à pacto: sed relatiue nimirum ratione habita ad initium quia à pacto inchoatur hæc cōtractus species & sic soluitur nodus l.legē & l.quū res C.de donat.vbi donatur alicui vt creditoribus donatoris satisfaciat,ex eo pacto agitur præscript. verb. incerto iudicio, quæ actio nūquā datur nisi ex negotio gesto cui nomen non est l. 3. & 4. ff. de præscript. verb. Ergo est contractus do vt facias qui si placito non pareatur, parit etiam certi condictionem quæ dicitur ob rem dati l.2.C.de cōdict.ob caus.dat. Electio autem competit actori vtrum malit incerti agere in id quod interest, an certi condicere quod dedit si res repeti possit l. 1. in fine C. de rer.permut. igitur in non naturalibus compositis quædam sunt quorum natura & essentia & forma simul sunt; vt stricti iuris obligationes, quædam quæ arbitrio partium subiiciuntur: vtraque autem in sua principia resoluuntur, id est iisdem modis dissoluuntur quibus sunt constituta,constat ex iis quæ tam in naturalibus quam artificialibus dicta sunt,materiam ipsam aut vinci omnino,aut saltem detineri & quasi deuinciri formis. Quia forma absoluta sui perfectione multo est antiquior & perfectior ipsa materia quod & ex opificio diuino potest intelligi: voluit enim Deus prius virum quam mulierem creare,quam ex corpore ipsius tamquā partum ex matre eduxit: Vir speciem formæ,mulier materiæ habet: Et in hoc quoque latet aliud mysterium: nimirum ex Adamo & Eua, tamquam ex principiis naturalibus cętera quæ inde fluxere, eiusdem naturæ extitisse; idcirco quum ab initio sceleris labem contraxerint, eamdem posteris influxere. petenda fuerunt noua principia quibus & antiqua labes emendaretur & rei sceleris illius, seruarentur: Nouus Adam in Christo natus est, & noua Eua in Virgine Maria:meliori & sanctiori lege. Nam Eua peperit viri congressu deflorata, non secus ac materia virgo, accedente forma quasi florem virginitatis amittit: at virgo mater facta est flore virginitatis intemerato, ante partum,in partu.& post partum. Sunt sane hæc noua principia non humani generis sed salutis humanæ, in quibus Deus ipse suæ diuinitati veram humanæ naturæ substantiam adiunxit. Materia ergo prima virginis habet speciem:an & Maiestatis? dixi bonam deam Maiestam etiam appellari: quod conuenit huic cęrimo-

Innominati cōtractus originē habent à pacto.

Præscriptio verbis agitur ex innominato.

Eligit actor vtrum agat præscritis verbis an condicat quod dedit.

Cur noua ad hominis salutē principia necessaria fuerint.

niæ qua viri tam religiose & curiose arcentur ab hoc sacro sicut olim apud Græcos solis mulieribus fas erat Rheæ acellum ingredi quod erat in Arcadia teste Pausania in Arcad. non quod virgo sit ea quæ mater tantæ multitudinis extitit, quam etiam Mercurius per adulterium polluit vt subtilissimi Theologorum Ægyptij fingunt auctore Plutar. in Iside cur ergo tantopere virum abominaris O Bona Dea? Quia Maiestas communicata polluitur & diuisa dissoluitur hinc est ratio qua teste Lucano.

Maiestas communicati non debet nec amor.

Primi fraterno maduerunt sanguine muri.

Quis audeat solem diuidere? quis vnitatem? quis punctum hæc quamuis contra naturam sui veniat in communionem, cauendum tamen est non ab impietate regnantium solum, sed à natura regni quæ vel cruore sociorum seipsam redimit & liberat à multitudine vt amor qui solus pingitur; in quo socius sibi cauere debet non à socio sed à natura rei communicatæ, contra conditionem suam Seneca.

Nec regna socium ferre nec teda sciunt.

Poetice ludimus. Cauendum enim est à scelere & perfidia. Nam qui adulterium committit non plectitur à nuptiis quum à marito deprehensus occiditur; sed meritas dat pœnas ei cuius familiam perpetui dedecoris nota polluit. At in regno timenda diuisio ne inde desolatio sequatur. Ideo nemo cum rege inuito audeat regnare tunc enim societas periculosa est & ruit fides, in naufragium præceps.

Nulla fides regni sociis omnisque potestas
Impatiens consortis erit.

Cur Maioribus magistratibus non competit iure suo merum imperiū.

Idcirco imperium merum, ne maioribus quidem magistratibus competit iure sui magistratus, quia soli Maiestati proprium est in quo est vitæ necisque potestas, nimirum ius de capite decernẽdi l. imperium ff. de iurisd. omnis potestas summa à Deo est sine medio: magistratus potestas ex Deo quidem est etiam sed cum medio: pendet enim ab humana Maiestate. Seneca de Diis regnantibus sic ait in Thyeste.

Vos quibus rector maris atque terræ
Ius dedit magnum necis atque vitæ.

Non est igitur communicanda Maiestas, nec sol è cœlo deripiendus est, quum radiis suis sine vlla vi mundum elementarem illuminare possit: his radiis lucent mediæ & infimæ potestates, non propria luce quod si, quid imperij meri tribuatur magistratui id specialiter à Maistate debet attribui l. 1. ff. de offic. eius cui mand. quod tunc etiam obtinuit quum Populi dominatio vigeret auctore Festo in voce cum Imperio. Ergo bona materiæ Dea, virorum aspectum perhorrescit quia coniunctione aut societate polluitur aut periclitatur. Plutarchus in Iulio, ait hoc sacrificium noctu peragi in domo imperantis à matronis ludentibus & ad musicam saltantibus: ludunt mulieres solutæ imperiis maritorum in signum

iam dictæ libertatis: & est nota imperfectionis materiæ, à forma seorsim acceptę, vt quadam imagine pulcritudinis ornetur (vt est ludus)quod vera pulcritudine caret: recte Synesius in Enconio caluitij. περιγενομένων δὲ τούτου πάντα καὶ ἀπείρων τῆς ὕλης τὰ παίγνια: ὡραϊσμοῦ γὰρ οὐ δεῖται τὸ τέλειον. Loquitur de forma quam negat egere ornamento: at in materia ludum esse ad concinnitatem necessarium, quia deformis est res respectu formæ quæ diuinitus accedit. Vide quam subtiliter in his tenebrarum mysteriis, partim Naturæ principia & effectus, partim humani sceleris initia & progressus detegantur. Nec ista sic inter se pugnant quin facile concilientur. Nam in libertate nulli sunt termini, nec in ludo sic in materia nullus est terminus quia per formam determinatur. Igitur Natura ludit in materia imperfecta id est quæ formam nondum accepit vt in floribus & iis quæ fœtum seu fructum antecedunt & comitantur. περιεργία (inquit idem) παίγνια φύσεως, ὕλης ἀπολύς ἐξαλλάγματα. Idque luditur in nocte: vt origo rerum ostendatur: Musica adhibetur vt appareat cœlestem esse diuinitatem non infernalem tantum: licet poëtæ finxerint deos inferorum aliquando musica Orphei cõmotos fuisse vt decreta sua quæ omnino irreuocabilia sunt rescinderent: hoc tamen non probat deorum Manium sacris musicam conuenire sed hoc tantum magicis artibus euocari posse dæmones vel tamquam deos vel tamquam animas defunctorum iis artibus carmina quidem componuntur quasi cantilenę quibus deliniantur duritates illæ infernales aut certe cogantur quasi maiori imperio: fingunt se demulceri & cogi. deinde musica adhibetur, ad maiorem in ludo voluptatem. At quomodo potest nox esse cœlestis, quum in cœlo lux sit perpetua? Verum nox, mysterij nomen est in quo intelligitur materia ex qua etiam cœli compositi sunt & ideo cœlestis est secundum principium ex quo omnia facta sunt. Igitur constat in domo eius penes quem sunt iura Maiestatis, Deę Maiestę sacrum fieri: in ea domo ara ei Deo extructa est Propertius.

Ludus est nota libertatis & imperfectionis materiæ.

Musica signum est cœlestis etiã diuinitatis.

Nox est nomen mysterij.

Interdicta viris metuenda lege piatur
Quæ se summato vindicat ara casa.

Ex his patet materiam primam adorari & Maiestatem sub nomine Bonæ Deæ: Quod aperte confirmat Verrius antiquissimus auctor in hæc verba: *Mater matuta, manes, mane, matrimonium, materfamilias, matertera, matrices, materiæ dicta videntur quia sunt bona.* Cur bona? quia beat l. bonorum ff. de verb. sig. Dij Boni à Græcis dicuntur. ἀγαθοί quia sunt ἀγαθῶν δοτῆρες (inquit Pausanias in Arcad.) id est principia & nostræ essentiæ & eorũ quibus eam tuemur & conseruamus: quod prius à materia petendum deinde à forma. Hęc ad primam partem huius capitis pertinent. Nunc ad postremam accedo in qua prohibetur ne quis initietur nisi Cereri Græco sacro. At quid habet commune Ceres cum bona Dea? Quid initiatio cum sacro Maiestæ? imo maxima est inter hæc societas diuini

Materia prima & Maiesta.

Dij cur boni dicuntur.

Societas Bonæ deæ & Cereris.

uini iuris. Nam bonæ Deæ rem diuinam porcâ faciebant teste Macrobio quod segetem quam Cæres mortalibus tribuit porca depascatur: Addo duo alia: primum quod fœcundissimum sit animal, ideoq; conueniat materiæ matri: deinde quod sit expiatorium. Est autem necessaria expiatio quod pura esse debeant hęc initia ab omni pollutione: vt dæmon absconderet veritatem originalis peccati quo genus humanum ab ipsis initiis temeratum est, finxit hæc initia sancta esse, detegit tamen quod verū est: nā vbi adhibetur expiatio ibi pręcessit pollutio. Deniq; & in orgiis Bacchi filij magnæ matris porculus à mysta lauatur cuius sanguine fiebat expiatio vt ait Plutarc. in Phocione: Denique nemo poterat initiari nisi porcum immolaret. Scholiastes Aristophanis in pace, τοῖς μυουμένοις ἐστὶν ἔθος χοιρίδιον θύειν ἐξ ἀνάγκης, nec sufficiebat vnum pro omnibus mactare: quia singuli pro se separatim mactabant vt idem docet in Acharnais. ad hæc sicut Bonæ deæ ita & Cereris sacra nocturna erant nox. in Cerere etiam quædam est ratio principij, sed hęc causa aliam ad se trahit per accidens: quod in his mysteriis tot tantęque species turpitudinum exprimerentur, tot monstra libidinum excitarentur vt silentio noctis quasi sepeliri debeant: Clemens Alex. in protrept. παλαὶ μὲν ἀνθρώποις σωφρονοῦσιν ἐπικάλυμμα ἡδονῆς νὺξ ἦν σιωπωμένη, νυνὶ δὲ τοῖς μυουμένοις ἡ ἱερὰ τῆς ἀκρασίας νὺξ ἐστι λαλουμένη. Adhibetur tamen ignis in hac sacra nocte qui hęc scelera arguit quæ aliquando puniturus est: idem paulo post, τὸ πῦρ ἐλέγχει τὰ πάθη δᾳδουχούμενον. ἀπόσβεσον ὦ ἱεροφάντα τὸ πῦρ· αἰδέσθητι δᾳδοῦχε τὰς λαμπάδας· ἐλέγχει σου τὸν ἴακχον τὸ φῶς· ἐπίτρεψον ἀποκρύψαι τῇ νυκτὶ τὰ μυστήρια καὶ σκότει τετιμήσθω τὰ ὄργια· τὸ πῦρ οὐχ ὑποκρίνεται ἐλέγχειν καὶ κολάζειν ἃ κελεύεται. Nocturna igitur sunt hæc sacrificia Eleusi primum instituta vt singulis mensibus celebrarentur.

Pura debēt esse initia ideo porco tollitur omnis pollutio.

Ignis adhibetur in his initiis

Eleusi quot mensibus coluntur.

Et non assuetis pernox vlulauit Eleusis
Mensibus.

Non tamen erant illa solennia de quibus hic agitur; sed hęc circa finem cuiusque mensis fiebant vt infra docebitur at sacra Phrygia, nono die mensis agebantur in honorem Cereris cuj nomen Rheæ erat vt imperitum vulgus sub diuersitate nominum sacrorum diuersitatem crederet: & sic ex multitudine deorum pręsumpta, populi terror increscceret. Nicander Alexiphar.

Phrygia nono die cuiusque mensis.

Ἢ ἅτε κερνοφόρος ζάκορος βωμίστρια Ῥείης
Εἰνάδι λεωφόροισιν ἐπιχρίμψασα κελεύθοις
Μακρὸν ἐπεμβοάᾳ γλώσσῃ θρόον.

Eadem sane est Ceres, Rhea, mater magna, licet diuersis temporibus, diuersis sacris, diuersis locis, adoretur sub diuersis etiam simulacris, nam illud simulacrum quod ex Phrygia Romam aduectum est non idem est cū eo quod Eleusi colebatur: sed idē est numen licet varios suæ potestatis effectus producat. Varro 4. de ling. Lat. *Terra, ops, quod hac omne opus & hac opus ad viuēdū & ideo dici-*

Ceres sub diuersis nominibus diuerse colitur.

Clamores editi furales.

tur Ops mater quod terra nutriat: hac enim terreis genteis omnes peperit & resumit denuo quæ dat Cibaria vt ait Ennius quæ quod gerit fruges, Ceres. Ex Nicãdro Apparet morẽ fuisse vt clamores ederẽtur quasi furentium & Bacchantium: quod & Bacchi sacro conuenit ne inter hæc sacra vox mali ominis exaudiri posset. Apollonius primo Argonaut. in sacro matris Deum ait heroes Græcos strepitum fecisse percutientes clipeos gladiis suis vt ex funere Cysici voces lamentabiles in aerem vanescerent.

Καὶ σάκεα ξιφέεσσιν ἐπέκτυπον ὥς κεν ἰωὴ
Δύσφημος πλάζοιτο δι' ἠέρος, ἣν ἔτι λαοὶ
Κηδείῃ βασιλῆος ἀνέστενον

Hinc scholiastes ibi: deducit causam qua Phryges in sacro eius deę Tympanis & cymbalis vtebantur. ὅθεν καὶ Φρύγες κυμβάλοις καὶ τυμπάνοις τὴν Ῥέαν ἱλάσκονται. Addit Apollonius turbinem ad strepitum augendum, subiicit enim.

Ἔνθεν ἐς αἰεὶ
Ῥόμβῳ καὶ τυπάνῳ Ῥείην Φρύγες ἱλάσκονται.

Ait turbine & Tympano Rheam à Phrygibus propitiari quod non est intelligendum tantum ne vox mali hominis audiretur, sed etiam quod hæc sint ludicra quæ & in orgiis Bacchi adhibentur. Quum enim esset infans puerilibus quibusdam ludicris deceptus à Titanibus & discerptus est hæc ludicra sunt, pinea, nux, turbo, talus, poma aurea quæ à vigili dracone asseruabantur, Sphæra, speculum, vellus, Clemens Alex. ad Græcos δόλῳ δὲ ὑποδυομένων τιτάνων ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν ἀθύρμασιν: οὗτοι δὴ οἱ τιτᾶνες διέσπασαν ἔτι νηπίαχον ὄντα ὡς ὁ τῆς τελετῆς ποιητὴς Ὀρφεύς ὁ Θρᾴκιος.

Κῶνος καὶ ῥόμβος καὶ παίγνια καμπεσίγυια
Μῆλά τε χρύσεα καλὰ παρ' ἑσπερίδων λιγυφώνων.

Καὶ τῆσδε ὑμῖν τῆς τελετῆς τὰ ἀχρεῖα σύμβολα οὐκ ἀχρεῖον εἰς κατάγνωσιν παραθέσθαι, ἀστράγαλος σφαῖρα στρόβιλος μῆλα, ῥόμβος, ἔσοπτρον πόκος. Vellus primum in composito materiæ effectum ostendit vt pilus in hominis capite, pluma in aue: nam excrementa sunt corporis in quibus indicium est, crescentis aut patientis materiæ quum contrarij rationem subit: semper enim mutatio è contrario fit: execrementum autem est id quod superest ex priori Arist. de longitudine & breuitate vitæ cap. 3. Idcirco primitiæ Cereri offerebantur, non tantum frugum sed etiam lanarum quæ vt magis redolerent naturam materiæ: nondum ad lanificium purgatæ sed sordibus animantis adhuc refertæ erant. Pausanias in Arcad. τὰ δὲ ἀπὸ τῶν δένδρων τῶν ἡμέρων τά τε ἄλλα καὶ ἀμπέλου καρπὸν καὶ μελισσῶν τε κηρία, καὶ ἐρίων τὰ μὴ ἐς ἐργασίαν πω ἥκοντα, ἀλλὰ ἔτι ἀνάπλεα τοῦ οἰσύπου ἃ τιθέασιν ἐπὶ τὸν βωμὸν οἰκοδομηθέντα πρὸ τοῦ σπηλαίου. Vnde animaduerti pōtest etiam ex vitis fructu qui Baccho sacer est Cereri libari ob mutuam vtriusque principij cognationem. Lana autem Deæ frugum offertur: nam ea quoque in fru-

ctu est l. in pecudum ff. de vsur. Igitur arborum fructus & frumentorum & lanarum primitiæ gratæ sunt Ceteri. Quia sunt primi fœtus materiæ laborantis sub imperio formæ: ad hæc Arnobius 5. *Quid lanarum vellera quibus arbores colligatis & circumuoluitis & stipitem? nonne illarum repetitio lanarum est quibus iam deficientem contexit, & teporis aliquid rata est se posse membris conciliare frigentibus? quid compti violaceis coronis. Et redimiti arboris ramuli?* Hic insectatur sensũ literalẽ narrationis fabulosæ: mysticus tamen est in effectibus materiæ in quibus fœturæ etiã imperfectæ vitã animantis quodãmodo spirãt. Speculum autẽ est formæ Symbolũ quod veræ formæ repręsẽtat imaginẽ: cætera ludorũ sunt instrumẽta: ludũ cũ libertate coniungit Synesius in Dione. ἀόρατοι γὰρ αἱ τῶν παιζόντων ὁρμαί, πιστὸν ἐστὶν ἀργὸς καὶ ἐλευθερία: Hæc etiam Arnobius testatur libro 5. Luditur animis otio diffluentibus & nimia libertate luxuriantibus. Sub specie illorum ludicrorum Titanes filium Iouis deceperunt: id est sub imagine quasi pactæ licentiæ, de qua dictum est. Titanes sunt illi gigãtes quorum corpus immane in caudam draconum desinebat, quique suis confisi viribus ausi sunt Iouem ipsum solio cœlesti deripere: id est ipsi spiritus cœlestes quos suæ formæ mirabilis pulcritudo decepit, & inde superbia perdidit, ita vt cœlo deturbati ruerent obruti montibus quos ipsi super imposuerant id est suis ipsi viribus afflicti. Nam quo maior est eorum natura eo grauior est eorum pœna eisque profuisset mortales fuisse. Sunt igitur in æternum exilium amandati & quasi deportati: nec amplius Dei filij sed terræ vocantur sub qua immortalem pœnam paterentur. Nec immerito anguium caudæ eis appinguntur; nihil est enim cauda serpentis terrestrius; at ipsi lingua etiam & ore serpentis vsi sunt quo nihil est perniciosius. Deceperunt ergo infantem id est hominem recens creatum. quo ludicri genere? pomis aureis pulcris quę draco ipse seu Titanum princeps custodiebat. Vide quam aperte Diabolus veritatem suæ ruinæ & humani lapsus qui contigit eiusdem insidiis, fabularum cæcis ambagibus inuoluit. At hic non est immorandum scrutemur altiora huius adulterinæ & incestæ religionis arcana. hic Dionysius non ex Semele natus est, sed ex incesto & nefando Iouis patris, cum filia Proserpina concubitu & hic vocatur Sebazius cuius mysteriorum signum est Deus qui sinum initiatorum peruadit, tum ex sinu trahitur in specie Draconis Arnobius 5. *Ipsa* (inquit) *nouissime sacra & ritus initiationis ipsius quibus sebadiis nomen est testimonio esse poterunt veritati in quibus aureus coluber in sinũ demittitur consecratis & eximitur rursus ab inferioribus partibus atque imis*, Clemens Alex. Σεβαζίων γοῦν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μυουμένοις ὁ διὰ κόλπου θεός: δράκων δέ ἐστιν οὗτος διελκόμενος τοῦ κόλπου τῶν τελουμένων, ἔλεγχος ἀκρασίας Διός: κυεῖ καὶ ἡ Φερέφαττα παῖδα ταυρόμορφον ἀμέλει φησί τις ποιητὴς εἰδωλικός: ταῦρος πατὴρ δράκοντος καὶ πατὴρ ταύρου δράκων. At qui fieri potest vt draco generet taurum quum sint diuersę species:

Quid vellus significat in his sacris.

Quid speculũ.

Quid per gigãte. significetur.

Custos pomorũ draco.

Sebazij mysteria.

Denique si taurus est filius draconis, Quomodo draco filius tauri esse poterit? Ludit in fabulis auctor mendacij & sub vmbra mysticæ superstitionis torquet animos infelices in illius interpretatione, aut illius reuerentia detinet. Draco (inquã) violauit virginitatem id est innocentiam Euæ vt iam dictum est, eamque filiam suam esse mentitur quia sibi ius diuinitatis & proinde creationis impostor asserit. Draco non significat speciem substantiamque sed Dei figuram: vt ideo taurum produxit non vt draco sed vt Deus. Tauri autem forma est signum libertatis illius ad omnem impietatem, est enim Symbolum verę intẽperantię sub quo Iupiter virginem Europam rapuit: Iulius Firmicus libro 8. cap. 20. ait eos in quorum horoscopo fuerit sexta vel decimaquinta vel vicesima pars tauri, cinædos, irrumatores, miseris libidinibus seruientes, edaces & gulæ deditos esse. his obstant hieroglyphica Ægyptiorum apud quos Taurus est symbolum fortitudinis & temperantiæ quia robustissimum est animal, tum quod fœminam nunquam post conceptum ineat Orus Apollo libro 4. Ibi temperantiam fingunt vbi est satietas: nam ad alias non desint accedere quæ prægnantes non sunt: quinetiam tanta libidinis rabie cietur vt in socios, iugi concordia simul pascentes inuadat, eo modo vt vterque simul in certamine pereat vt auctor est Aristoteles de historia animalium 4. cap. 18. Leo quidem rex est ferarum; taurus quadrupedum quę gregatim pascuntur. Est enim animal gregale, vt ibidem docet Aristot. ideoque magis quam Leo ad humanę majestatis imaginem accedit: quia rex est princeps societatis, hoc eleganter ostendit Dio Chrysostomus oratione 2. de regno: Leo tantum abest vt sit princeps sociabilis quum sanguine eorum pascatur in quos incurrit seu sint ferinæ seu gregalis naturæ: magis tamen accedit ad speciem diuinę Maiestatis quia terribilis est & solitarius. Taurus ergo hominis regnantis imaginem habet Statius libro 8. Thebaid.

Draco ex filia suscepit Dionysium.

Error Aegyptiorum.

Leo est symbolũ diuinæ taurus humanæ Maiestatis.

Magnus sanguis in quo.

Magno furor est in sanguine mergi
Nec nisi regnantis ceruice recumbere tauri.

Magnus sanguis est solius tauri vel hominis, Lactantio auctore in hunc versum Statij.

Magnique etiamnum sanguinis insons.

Quamobrem Tauri nota regem & proinde libertatem significat non continentiam: nec me mouet quod post conceptum cum prægnante non coeat: nam hoc ei proprium non est quum etiam ceruis idem accidat. Ceruæ enim & vacchæ raro suos mares patiuntur propter rigorem nimiamq; tentiginem membri genitalis, ideoque subsidentibus clunibus semen excipiunt, auctore Aristotele 5. de histor. animal cap. 2. id Ægyptij docent in figura Apidis bouis quem adorant. Nam eadem omnia faciunt quę Græci in Orgiis Bacchi auctore Plutarcho in Iside. Bacchus igitur Deus est incontinentiæ & intemperantiæ: vnde sub forma Tauri vel bouis fingitur Antipater in libro de Historia animalium apud Scholiastem

Taurus intemperantiæ signũ.

Apollonij in 1. Argonaut. ait. τὸν ἀλκιμώτατον ἐν τῇ ἀγέλῃ ταῦρον μίγνυσθαι πάσαις ταῖς βουσίν: μὴ ἐπιτρέπειν δὲ ἑτέρῳ. An poteſt taurus dici temperans qui omnibus armenti ſui iuuencis miſcetur nec permittit alium in eas inſilire. ideo recte ſub tauri ſpecie libidinis pater oſtenditur: quod Greci etiam intellexere eum ſub ſpecie hirci adorantes & hircum appellantes. Phurnutus ait ideo hoc animal ei immolari non tantum quod vitem ei ſacram abrodat ſed etiam quod ipſemet hircus ſit. τὸν δὲ τράγον Διονύσῳ θύουσι διὰ τὸ λυμαντικὸν δοκεῖν τῆς ἀμπέλων καὶ τῆς συκῶν εἶναι τὸ ζῷον τοῦτο. τάχα δὲ χαίροι τοιούτῳ θύματι ὁ Διονύσιος διὰ τὸ ἑαυτὸν εἶναι τὸν τράγον. Igitur in hac fabula taurus eſt ſignum intemperantiæ quod Arnobius 5. ſic oſtendit, *fit ex Deo taurus & ſub pecoris ſpecie ſubſeſſoris animum atque audaciam celans, in ſecuram & neſciam, repetentina immittitur vi furens, agit inceſtus res ſuas & prodita per libidinem fraude, intellectus & cognitus euolat* &c. Eleorum mulieres inuocant Bacchum vt veniat pede bubulo quia tauro natus eſt, & taurus auctore Plutarcho in queſtionib. Grecis queſtione 36. Draco igitur id eſt demonum princeps congreſſus cum ea quam ſuam filiam vocari iubet eam peperit licentiã ex qua viciſſim draco natus eſt. homo enim ſacris paternis abſolutus gloriam ereptam Deo patri eidemque creatori, indigniſſime tribuit creaturę: ſic quaſi peperit ſerpentis adulterinam diuinitatem: ſi vero intra cancellos à vero Deo preſcriptos manſiſſet homo ſupra angelos illos extitiſſet vt vere exiſtunt qui legem Domini venerantur & colunt. Hæc ita expoſui quia maxima ſocietate tenentur Ceres Proſerpina & Bacchus maximeque in ſacris Eleuſiniis. Nam die viceſimo menſis quem vocant. Βοηδρομιῶνα celeberrimum feſtum & antiquiſſimam ſolennitatem agunt in honorem Iacchi, quo die ſanctiſſimis cærimoniis Deum ex vrbe deducunt in ciuitatem Eleuſin quod illis eſt ſanctiſſimum myſterium quo filium mater poſt tot labores, reſtitutum Iouis beneficio recipit Plutar. in Phocione εἰκάδι γὰρ ἡ φρουρὰ Βοηδρομιῶνος εἰσήχθη μυστηρίων ὄντων, ᾗ τὸν ἴακχον ἐξ ἄστεος ἐλευσινάδε πέμπουσι: Quæ vocat paulo poſt antiquiſſima ſacra. Erat Iacchus in loco qui Ceramicus dicebatur & credebant Deum inde educi deſiderio viſendæ Cereris vt Ariſtophanis ſcholiaſtes in ranis docet & ipſemet auctor oſtendit.

Ceres Proſerpina, & Bacchus ſociantur.

Ἴακχε πολυτίμητε μέλος ἑορτῆς
Ἡδιστον εὑρὼν δεῦρο συνακολούθει
Πρὸς τὴν θεὸν καὶ δεῖξον ὡς
Ἄνευ πόνου πολλὴν ὁδὸν περαίνεις.

Nunc accingor ad myſteria, opus ſummi laboris & animi. Prohibet lex initiari quemquam vllis ſacris excepto Græco quod in honorem Cereris celebratur. Nec immerito. Nam initiatio diuerſis ſacris inſtituta, nouas parit religiones quæ lege regia maxime prohibentur: quod etiam à Græcis obſeruatum fuiſſe ſic docet hic Tullius: *Atque omnia nocturna ne nos duriores forte videamur Dia-*

Cur vna tantū permittitur initiatio.

genidas Thebanus lege perpetua sustulit: nouos vero deos & in his colendis pernigilationes, sic Aristophanes facetissimus poëta veteris commœdia, vexat, vt apud eum Sebazius & quidam alij de peregrinis indicati, è ciuitate eiiciantur. Quamquam vero initiorum mysteria videantur omnibus communia propter vnitatem & cognationem rerum omnium huius vniuersi partibus ingenitam, licet ob multitudinem & diuersitatem formarum inter se discrepent, tamen ciuili lege naturalis hæc communio prohibenda est quod rectissime Synesius ita docet. τὸ μὲν δὴ πλάτος εἴτε μαντείαις καὶ τελεταῖς ἡ τῶν ἐν κόσμῳ πλῆθος καὶ συγγένεια παρέχεται, διεστώτων μὲν, εἰς δὲ ὄντων συγγένεια. καὶ τελετὰς μὲν οὐ ἀλλὰ μηδὲ ὁ λόγος κινείτω νόμῳ πολιτείας πειθόμενος. Vbi Nicephorus Gregoras τελετὴν δέ φασι τὴν τῶν μυστηρίων μετάδοσιν ὡς τελειοῦσαν τοὺς μυουμένους, ἐπὶ δὲ τοὺς εἰς ἕξιν ἐλθόντας τῆς παραδόσεως ταύτης τετελεσμένους καὶ τελείους φασί Sed si hæc mysteria ad perfectionem deducunt initiatos, cur lege ciuili prohibentur? sane hoc intendit Synesius mysteria ne ratione quidem aut oratione esse mouenda licet sumpta sint ex communione principiorum & cognatione tamen quia quæ ex his orta sunt (licet vnum videatur principium) discrepant inter se, aliis non esse tribuenda; nec extra ciues mouenda vt ad peregrinos ferantur lege ciuili cauendum est: Proinde si peregrini arceantur à ciuilibus mysteriis ciues pari ratione à peregrinis abstinere debent. Sed quænam est illa perfectio quam initiati recipiunt? Est reductio ad primum statum, à quo naturæ potestas incœpit, id est ad puritatem & simplicitatem principij ex quo creatus est homo vt fiat tamquam Deus quod initiorum auctor promittit sub conditione peccati I. Geneseos quia Deus est ipsum principium. prius tamen purganda est materiæ colluuies. Nam sensus per instrumenta sua in animam insinuauit exteriores quasdam sordes quibus vtpote materiæ agnatis & quasi domesticis, ipsius corporis potentia delectata & delinita transmissis quasi iure societatis ad animam connectitur ipse cum ea, tandemque in eam descendens efficit vt assentiatur & quasi conspiratione sui, eiusdem mali participatione polluitur. Quod fit per imaginationem quę est quasi proxeneta huius cõiurationis, & se ante adulterium perpetratum lenocinio polluit: ideoque illę insinuationes extrinsecus à sensibus ad animam irrepentes, prius ex sensu communi per lustrationes expellendę sunt vt Deus per eumdem sensum animam subeat expiaturus; ita vt cedant prius necesse sit quam semina mentis exsuscitentur: Synesius ad hæc. ἥτις δὲ αὐτοῦ νόσος καὶ οἷς λημᾷ καὶ παχύνεται, καὶ καθαίρεται καὶ ἀπειλακενεῖται, καὶ εἰς τὴν φύσιν ἐπάνεισι τῆς ἀπορρήτου φιλοσοφίας πυνθάνου, ὑφ' ἧς καὶ καθαιρόμενον διὰ τελετῶν ἔνθεον γίνεται ἀπὸ εἰσκρίσεις πρὶν τὸν θεὸν ἐπεισαγαγεῖν τὸ φανταστικὸν, ἐκθέουσι: Ibi docte Nicephorus Gregoras ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὰς διὰ τῶν ὀργανικῶν αἰσθητηρίων γινομένας εἰσκρίσεις ἐκθεῖν καὶ ἀποχωρεῖν πρότερον πρὶν τὸν θεὸν ἐπελθεῖν εἰς τὸ φανταστικὸν, ὡς ἔφασκεν. Φθάνουσι

Naturalis initiorũ communio ciuili lege prohibetur.

Quæ sit illa perfectio quam initia operantur.

Per sensus intrat in animam colluuies & quomodo.

γὰρ ἐνθέουσαι αἱ τοιαῦται εἰσκρίσεις περὶ τοῦ εἰσκληθῆναι τὸ θεῖον παρὰ τοῦ φανταστικοῦ: ἐκ θέσει δὲ διὰ καθάρσεως πνευματικῆς. Iam demonstratum est Roma, expulsa fuisse nocturna Bacchi my- *Repudiata* steria quibus etiam solebant initiari nonnulli auctore Tullio ibi- *Bacchi initia* dem. *Quo in genere seueritatem maiorum, Senatus vetus auctoritas de* *Romæ.* *Bacchanalibus, & consulum exercitu adhibito, quæstio animaduersioque declarat*: Sunt & Samothracum initia quę Eetion instituit teste *Samothracum* Clemente Alex. in protreptico: hęc sanctissima habebantur quia *initia quæ.* qui iis initiantur quasi comendantur Diis principibus Varro 4. de ling. Lat. *Principes Dei cœlum & terra: hi Dei iidem qui in Ægypto Serapis, & Isis & ste Harpocrates digito significat qui sunt Tautes & Astarte apud Phœnicas, vt idem princeps in Latio Saturnus & Ops: terra enim & cœlum vt Samothracum initia docent, sunt Dy* *Qui sint Dij* *magni, & hi quos dixi multis nominibus. Nam neque quas Ambracia* *magni & Pe-* *ante portas statuit duas viriles species aheneas Dei magni, neque vt vol-* *tes.* *gus putat hi Samothraces Dy qui Castor & Pollux: sed hi mas & fœmina & hi quos augurum libri scriptos habent sic, Diui potes: & sunt pro illis qui in Samothrace θεοὶ δυνατοί: Hac duo cælum & terra quod anima & corpus humidum & frigidum.* Hos Phœnices Cabiros vocabant ad quorum templum nemini patebat accessus nisi sacerdoti Herodotus 3. Gręci non videntur Varroni conuenire: neque enim duos tantum horum sacrorũ deos constituunt sed quatuor quorum tamen postremus priorum trium minister est: Prima Ceres, secunda Proserpina, tertius Pluto postremus Mercurius quem Casmil- *Qui sit Casmil-* lum vocabant: Varro 6. de ling. Lat. hinc Casmillus nominatur in *lus.* Samothracum mysteriis Dius quidam administer Diis magnis: huius ministerio initiationes agebantur vt colligi potest ex scholiaste Apollinij in 1. Argonaut. μυοῦνται δὲ ἐν τῇ Σαμοθράκῃ τοῖς Καβείροις, ὧν Μνασέας φησὶ καὶ τὰ ὀνόματα τέσσαρες δὲ εἰσι τὸν ἀριθμόν: Ἀξίερος, Ἀξιόκερσα, Ἀξιόκερσος: Ἀξίερος μὲν οὖν ἐστιν ἡ Δημήτηρ: Ἀξιόκερσα δὲ ἡ Περσεφόνη Ἀξιόκερσος δὲ ὁ Ἅδης: ὁ δὲ προστιθέμενος τέταρτος Κάσμιλος: Ἑρμῆς ἐστιν ὡς ἱστορεῖ Διονυσόδωρος. Non tamen vsque adeo dissentiunt isti auctores inter se, quin facile concilientur, sed hoc infra declarabitur. Hic auctor Græcus voce Romana vtitur: nam vox Casmilli Latina est: at Græci dicunt. καδώλους Dionysius halic. 2. ὅσα δὲ παρὰ τυῤῥηνοῖς καὶ ἐπι πρότερον παρὰ Πελασγοῖς ἐτέλουν ἐπί τε κουρήτων καὶ μεγάλων θεῶν ὀργιασμοῖς οἱ καλούμενοι πρὸς αὐτῶν κάδουλοι, ταῦτα καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπηρετοῦν τοῖς ἱερεῦσιν οἱ λεγόμενοι νῦν παρὰ Ῥωμαίων κάμιλλοι, Vult ea mysteria quæ apud Pelasgos & Hetruscos in Curetum & magnorum deorum mysteriis fuerant penes Cadolos eadem Romanis penes Casmillos fuere. Initia sunt principia in compositum venientia ab ineundo dicta Varro ibidem. *animæ & corporis discessus quod nateis sit exitus vnde exitium vt quum in vnum ineunt initia*: Hæc sunt materia & forma, fœmina & vir vt recte sensit Varro, ita vt nomine terræ materia, nomine cœli forma in-

telligatur. Non tamen idem eſt initium & principium : Nam initium in ineundo, principiũ etiamſi non ineat per ſe manet quia ſimpliciſſimum eſt ſæpiſſime tamen vnũ cum altero comfunditur: quia initium ex principio eſt. At quæ nam ſunt principia hominis? Deus, à quo eſt vita, eſſentia, & mens: Syneſius de regno vbi etiam vult reliquarum rerum principia à Deo eſſe vt primo, idem hymno 1.

Ὄντων σπέρμα
Πάντων κέντρον.

Ex teſtimonio paganorum probatum iam eſt Deum eſſe centrum rerum omnium quod hic Syneſius confirmat, & hymno 50. tamen à quibuſdam veterum dubitatum eſt, Dei opificio eſſet homo conditus an ex terra emerſiſſet ab ęthere recens deſiuncta vnde cœleſte quoddam lumẽ acceptum in illius corpus effudit: Ouidius libro 1. Metamorphoſ.

Sanctius his animal mentiſque capacius alta
Deerat adhuc & quod dominari in cætera poſſet
Natus homo eſt, ſiue hunc diuino ſemine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo
Siue recens tellus ſeductaque nuper ab alto
Æthere cognati retinebat ſemina cæli.

Hominis principium. Hanc dubitationem omnino tollit fides noſtra & veritatis cognitio. Vere enim Deus ex terra corpus hominis formauit & in os eius vitæ ſpiraculum inſufflauit 1. Geneſ. quod Dei ſemen dicitur & ſcintilla mentis nobilis quaſi in ſpecum materiæ ſeu carnis inclinata, quod doctiſſime notat Syneſius hymno 1.

Σὸν σπέρμα φέρω
Εὐηγένεος
Σπινθῆρα νοῦ
Ἐς βάθος ὕλας
Καταχεχλιμένον.

Anima hominis inter Deum & brutum media. Homo igitur eſt compoſitus ex corpore & anima, partim ex bruta natura partim ex diuina quodammodo participans tamquam media. Claudianus Mamertus *Pati* (inquit) *non eſt niſi paſſibilis createque ſubſtantiæ quæ quoniam à ſumma eſſentia quæ Deus eſt vt exiſteret vocata de nihilo eſt inter illud de quo facta eſt & illud à quo eſt media.* Horatius ait Prometheum principi limo id eſt homini particulam ex brutis vndiq; collectam addidiſſe vt demonſtraret ſenſuales affectiones in limo eſſe & eidem dominari. Poëtice non vere Turpillius in Demetrio homo (inquit) vnica eſt natura & ſingularia id eſt ſingulari vt ait. Nonius Nam verum eſt hominem ex principiis eſſe contrariis Iulianus in hymno ad ſolem regem. *Homo compoſitus ex principiis contrariis.* δῆλη γὰρ ὅτι μαχομένη φύσις εἰς ἓν κρεμαμένη ψυχῆς καὶ σώματος, τῆς μὲν θείας, τοῦ δὲ σκοτεινοῦ καὶ ζοφώδους, ἐοικέ τε εἶναι μάχη τις καὶ στάσις. Ait etiam in homine ſtatum eſſe ſicut eſt motus & pugna: quia contraria hęc, mentis imperio diriguntur, vbicumque iuſta voluntas impulerit

impulerit ita vt non absurde dicatur in homine esse imaginẽ multitudinis alio atque alio motu tumultuantis; sed mens regis vicem sustinet & hos motus compescit & punit tumultuantes Synesius de regno, εὖ γὰρ ἴσθι τοῦτο ὡς οὐχ ἁπλοῦν τι χρῆμα οὐδὲ μονοειδὲς ἄνθρωπος, ἀλλὰ συνῴκισεν ὁ θεὸς εἰς ἑνὸς ζώου σύστασιν, ὄχλον δυνάμεων παμμιγῆ τε καὶ πάμφωνον καὶ ἔσμεν ὕδρας οἶμαι θηρίον ἀτοπώτερον καὶ μᾶλλόν τι πολυκέφαλον: οὐ γὰρ ταὐτῷ δή που νοοῦμεν καὶ ὀρεγόμεθα καὶ λυπούμεθα, οὐδὲ ταὐτῷ καὶ θυμούμεθα, οὐδὲ ὅθεν ἡδόμεθα καὶ φοβούμεθα: ἀλλ᾽ ὁρᾷς ὡς ἔνι μὲν ἄρρεν ἐν τούτοις, ἔνι δὲ θῆλυ: καὶ θαρραλέον τε καὶ δειλόν: ἔνι παντοδαπῶς ἀντικείμενα: ἔνι δέ τις ἡ μέση διὰ πάντων φύσις, ἣν νοῦν καλοῦμεν ὃν ἀξιῶ βασιλεύειν &c. Igitur essentiæ summum & supernaturale principium, vnus est Deus: & quia non est in naturæ terminis hoc principium, ad naturæ principia veniendum. Terra, materia, Bona dea, Ops Rhea, mater magna, est hominis principium secundum corpus, idcirco dicitur homo quia ex humo est seu ex limo id est terra humore tẽperata quo facilius rudis illa moles flecteretur ad figurã effingendam quæ posset & operi id est homini & opifici seu Deo seruire. Neque enim corpus, animæ posset obtemperare si siccum esset & frigidum tantum: humor igitur secundum corpus est ex essentia hominis: nam humore deficiente & calor deficit, quia nihil amplius habet quo possit construri: neque enim in frigido potest cõsistere quia calori contrarium est; non in sicco quia alimentum calori suppeditare non potest. Cur ergo homo dicitur ex terra formatus? quoniam ex ea, aqua naturalibus venis abundat & manat: ideoque in terra, humor contineri videtur: tum quod in composito plus sit terræ quam cuiusuis elementi: deinde quod nomine terræ, materia ab antiquis intelligeretur quod ex ea tãquam ex centro cætera elementa ducta crederentur, quum illud immensum Chaos nondum distinctis regionibus ordinatum esset & digestum. Ouidius 1. Metam.

Terra, hominis principium secũdum corpus, in qua humor intelligitur.

Cætera elemẽta ad terram vt ad centrum referuntur.

Densior his tellus elementaque grandia traxit.

Trahuntur ad terram quasi ad suum centrum. Est enim huius vniuersi centrum secundum Mathematicos. isti ergo sub terra aquam etiam comprehendunt. Arcades Cererem venerantur sub Veneris specie cui caput est equi circumludentibus draconibus & feris; vestitu nigro & longo, vna manu Delphinum tenens, altera, columbam. Equus est animal Neptuno sacrum; quod controuersia inter eum & Mineruam ostendit de nomine Athenis imponendo in qua vt vinceret, terra percussa equum excitauit. Virgilius.

Equus Neptuno sacer.

Tuque ô cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti.

Vnde in ludis publicis erant ministri quidam qui aquam equis spargerent l. athletas in princip. ff. de his qui not. infam. ad quod vtebantur certo genere vasis quod Nassiternam appellabant teste festo. equus ergo Deo aquæ sacer ob assiduum currendi studium, instar aquæ quæ natura sua iugiter defluit; tum ob inconstantiam &

ferociam animalis parem mari: Statius sic interpretatur hanc consecrationem 3. Theb.

Neptunus equo (si certa priorum
Fama patet) primus teneris læsisse lupatis
Ora & littoreo domitasse in puluere fertur
Verberibus parcens: etenim insatiatus eundi
Ardor & hyberno par inconstantia ponto.

Quod autem vna manu Delphinum gerit & caput equi satis demonstrat aquæ imperium; quod feras, terræ, quod columbam aeris & in hac parte Iuno aliquid ex Bonæ deæ Maiestate tenet.

Ceres à terra ratione non re distinguitur.

Sunt qui Cererem à terra distingunt: & distinguitur quidem ratione non re: ratione: quia alia est qualitate quum partem in composito facit: & alia antequam componat: & alia quum ex se producit quo conseruetur & alatur compositum. Compositum alit & conseruat pro portione sui principij. Nam alimentũ dat ei parti quam dedit nimirũ corpori. conuenit enim vnumquodque ab eo sustentari vnde est: Artifex enim suo operi noxam defendit ne pereat. Synesius hymno 1.

Opifex suo operi noxã defendit.

Τί δὲ θαῦμα, θεὸν
Τὸν κοσμοτέχναν
Ἰδίων ἔργων
Κῆρας ἐρύκειν.

Dij etiam ex materia nati.

Quidam ex antiquis credidere terram non tantum ad fabricanda corpora materiam præbuisse, sed etiam deorum & hominum animas procreasse Pindarus Nem. oda 6.

Εν ἀνδρῶν ἓν θεῶν γένος· ἐκ
Μιᾶς δὲ πνέομεν
Ματρὸς ἀμφότεροι
Διείργει δὲ πᾶσα κεκριμένα
Δύναμις.

Nos à deis sola potestate distinguit non natura. Apollonius 1. Argonaut: Rheæ tantum tribuit vt ex ea pendeat compages vniuersi & eius vi mare ventos terram & cœlum contineri & colligari eique cedere Iouem ipsum aliosque deos.

Ἐκ γὰρ τῆς ἄνεμοί τε, θάλασσά τε, νειόθι τε χθὼν
Πᾶσα πεπείρηνται, νιφόεν θ' ἕδος οὐλύμποιο
Καί οἱ ὅτ' ἐξ ὀρέων μέγαν οὐρανὸν εἰσαναβαίνῃ
Ζεὺς αὐτὸς Κρονίδης ὑποχάζεται· ὡς δὲ καὶ ὦλλοι
Ἀθάνατοι μάκαρες δεινὴν θεὸν ἀμφιέπουσιν.

Ibi Scholiastes ait Rheæ nomine terram intelligi eamque Saturno seu tempori nupsisse vnde omnes dij nati sunt: μετὰ γὰρ τὴν τῶν στοιχείων θέσιν καὶ σύνδεσμον συνέβη καὶ θεοὺς καὶ θεῶν δυνάμεις καὶ διαφορὰς μαθεῖν τοὺς ἄνδρας καὶ τιμῆσαι. Hic rationem reddit qua Dij ex terra seu materia nati finguntur, nimirum quod post dispositionem quatuor elementorum & ordinem partium huius vniuersi genus humanum didicerit deos & deorum differentias & potestates

eosque adorare cœperit. Ergo Dij nati sunt ex adoratione & cultu gentium aut ex materia, hoc non sensit Plato nec Aristoteles quia nihil ea opinione est absurdius. rudis & deformis substãtia ex se rem omnino sibi contrariam produceret : informis formam & quod infirmissimum, est potentissimum, quod immobile, velocissimum, quod corporeum, corporis expers. Mouebat eos illorum vanitas qui nihil esse credebant nisi corporale : tum quod videant ex terræ visceribus nasci vermes, mures, ranas in quibus sensibilis est anima, deinde arbores, herbasque in quibus est vegetatiua : Denique omnia ex ea ali & conseruari : postremo in eamdem redire & resolui. Vnde sic Papinius 8. Theb. sacerdotem ita preces concipientem introducit.

Incipit, ô hominum Diuûmque æterna creatrix
Quæ fluuios syluasque animasque & semina mundi
Cuncta, Prometheasque manus Pyrrhæaque saxa
Gignis, & impastis quæ prima alimenta dedisti
Mutastique viros quæ pontum ambisque vehisque
Te penes & pecudum gens mitis & ira ferarum
Et volucrum requies, firmum atque immobile mundi
Robur, inoccidui te velox machina cœli
Aere pendentem vacuo, te currus vterque
Circuit : ô rerum media indiuisaque magnis
Fratribus, ergo simul tot gentibus alma, tot altis
Vrbibus ac populis, subterque ac desuper vna
Sufficis, astriferumque domos Atlanta supernas
Ferre laborantem nullo vehis ipsa labore.

Sed hæc omnia creationis animarum argumenta dissoluuntur vno verbo quod materia aut terra nihil quicquam pariat sola sed accedente sole à quo motus est, non à terra quam ipsi fatentur immobilem, quod poeta doctissimus intellexit qui 1. Georg. Cererem pro Luna & Liberum pro Sole accipit.

Materia sola nihil producit sed agente & mouente sole.

Vos ô clarissima mundi
Lumina labentem cœlo quæ ducitis annum
Liber & Alma Ceres.

Vtrique enim hæc initia sacra sunt, licet separatim alia Baccho attributa sint. idcirco minus recte propria hæc dicuntur Cereri & Proserpinæ non Libero vt infra patebit licet in aliis separatim adorari videatur. ibi Seruius differit eamdem esse Cererem & Proserpinam *Stoici* (inquit) *dicunt non nisi vnum Deum & vnam deam eamdemque esse potestatem quæ pro ratione officiorum nostrorum variis nominibus appellatur : vnde eumdem Solem, eumdem Liberum, eumdem Apollinem vocant : item Lunam, eamdem Dianam, eamdem Cererem, eamdem Iunonem, eamdem Proserpinam dicunt, secundum quos pro Sole & Luna, Liberum inuocauit.* Et recte, in eo quod duo tantum principia diuersis nominibus constituit : non tamen ideo Cererem & Liberum pro Sole & Luna accipit quod duo tantum sint

numina, potuit enim aliud nomen diuinitatis eis ascribere ex tot nominibus deorum, sed hoc innuit ex prima materia Solem & Lunam originem sumpsisse, imperfecte tamen vt pote nondum materia imperio formæ superata, in quam tamen primum effectum *Origo Solis & Lunæ.* impresserat iam in vtero ipsius quasi conceptis Sole & Luna, qui effectus primæ materiæ inuolutus erat. Principiis duobus materia & forma non perfectis, materia adhuc appetente perfectionem formæ; forma nondum iure proprietatis agente in materiam, ena- *Senior mundus, quis.* tus est senior mundus, huiusce mundi imago quædam & Idolum quod ex sacra scriptura quodammodo videtur adumbratum. Prius enim cœlum, & terra abyssus erant super cuius faciem tenebræ erant: tum lux creatur: deinde lux à tenebris separatur & hoc est opus primi diei in quo materia prima continetur, habens tamen iam aliquid inchoatæ formæ: vnde Rhea dicitur concepisse Isidem & Osiridem, ex iisque adhuc in vtero matris latentibus natum esse Apollinem seu Orum quem seniorem mundum appellabant: nam *Quarto die nascitur Isis & Osiris.* postea quarto die nata Iside & Osiride nimirum dato motu proprio Lunæ & Soli, perfecta forma vero mundo tributa est. hoc non miror ab Ægyptiorum sacerdotibus emanasse auctore Plutarcho in Iside: iis enim non erat penitus ignota ratio creationis. in hoc tamen errauere quod Solem & Lunam ex eadem materia esse credidere ex qua cœlũ & terra, lux enim post materiã creata est, vt aperte ostendit initiũ 1. Genes. & hoc cõuincit natura materiæ qua nihil est tenebrosius, quia nec causã vidẽdi distribuit, nec videri potest per se, sed per officiũ lucis. in materia nihil est quod Deo possit comparari: at in luce verum est Symbolũ diuinitatis. Lux ergo in vtero adhuc & antequã nasceretur peperit filiũ id est mundũ seniorẽ verũ phãtasma, qui Rheæ seu materiæ primæ filius est & proinde frater illius lucis ex qua natus est: ergo idẽ pater & frater est eadem mater & soror, & hoc non in essentia sed in ratione. Impuri isti sa- *Plagium Dæmonis.* cræ religionis interpolatores & in disciplina Diaboli veteratores sibi vindicare conantur quod spiritui sancto tribuitur. Synesius hymno 1.

Αυταμάτηρ
Αυταγνωτὰ
Αυταθυγάτηρ
Μαιωσαμένα
Χρυφίαν ῥίζαν.

Igitur falso crediderunt ex materia ortam esse Lucem videlicet Lunam & Solem, ideo male Cererem & Bacchum vt eosdem cum *An luna ex se lumen habeat.* Luna & Sole ex prima materia natos esse. Luna autem loco materiæ intelligitur quod lumen habeat non à se sed à Sole sicut cætera astra. Atqui quomodo id fieri potest vt Deus vocauerit Lunam, magnum luminare si à sole lumen habet non à se? an Deus hoc corpus quod tantum potestatis habet in inferiora corpora, imperfectum condidit vt ab alio corpore penderet? nonne lunæ influentia diuersas & contrarias habet motui solis functiones, quali-

tates & effectus? nonne sanctius videri posset incrementa & decrementa Lunæ non ex ipsius corporis augmento & deminutione procedere (substantia enim non recipit intentionem aut remissionem) sed à recessu aut accessu solis cuius quum sit lumẽ maius quid mirũ si minus pro portione alterna recessus aut accessus augeatur aut minuatur? Verum lumen non est ex Natura neque ex substantia lunæ cæterorumque astrorum, sed est accidens & qualitas quæ etiam corpori incorruptibili contingere potest, quia non est destructiua sed conseruatiua subiecti & verum Symbolum diuinarum potestatum quæ secundum diuersas intellectualis lucis constitutiones diuerse mouentur & funguntur officiis suis per imperium quod ab ea concepere. Igitur omnia astra lumen accipiunt à sole. nec obstat quod sole absente & noctu luceant. hoc enim fit ex secundo vt vocant lumine auctore Aphrodisæo. Ex his contendo non esse aliud bonam deam aliud Cererem, diuerso tamen coli respe- *Idem est Bona*
ctu. Plutarchus ex doctrina Ægyptiorum in Iside. στολαὶ δὲ αἱ μὲν *Dea & Ceres.*
ἴσιδος ποικίλαι ταῖς βαφαῖς, περὶ γὰρ ὕλην ἡ δύναμις αὐτῆς πάντα γινομένην, καὶ δεχομένην φῶς σκότος, ἡμέραν νύκτα, πῦρ ὕδωρ, ζωὴν, θάνατον, ἀρχὴν, τελευτήν Veste induitur variis tincta coloribus non *Cur veste diuersi coloris*
vt apud Arcades pullata: quia nondum luget Proserpinam quum *induitur.*
sit adhuc in potentia formæ suscipiendæ: At quatenus parata est, diuersa est: quia appetit & respicit formam quam non habet: formarum autem innumera fere sunt genera quorum omnium vna est idea simplex & intellectualis de qua dictum est an hoc non intellexerunt Græci qui Mineruæ quam Dei sapientiam esse volebant vrbium custodi peplum diuersi coloris attribuerunt Aristophanis Scholiastes in Auibus. τῇ Ἀθηνᾷ πολιάδι ὕφη πέπλος ἐγίνετο *Græcorum in*
παμποίκιλος ὃν ἀνέφερον ἐν τῇ πομπῇ τῶν Ἀθηναίων? Verum *peplo Palladis*
Mineruæ certa ratione vis tribuitur materiæ cum pro Iustitiæ *consideratio.*
principio sumitur vt infra. Sed quum materia per se ipsam consideratur vt de Bona Dea dixi non est multiplex sed vna: quia tunc non consideratur in potentia ad actum futuræ formæ, sed in se: hæc plura quidem habet nomina, verum tamen & arcanum vnum est: At materia quæ secundum potentiam accipitur, Ceres, Isis & Prosepina est, Iuno, Latona, Diana, Venus & cætera. Quæ omnia distinctas habent rationes prout matetia varias formas suscipere de- *Materia susceptiua omnium*
siderat, & postquam suscepit diuersas, verasque habet substantias *formarum.*
diuersæ potestatis & naturæ, de quo sic Plutarchus ibid. differit. ἡ γὰρ ἶσις ἐστὶ μὲν τὸ τῆς φύσεως θῆλυ καὶ δεκτικὸν ἁπάσης γενέσεως καθὸ τιθήνη καὶ πανδεχὴς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ δὲ τῶν πολλῶν μυριώνυμος κέκληται διὰ τὸ πάσας ὑπὸ τοῦ λόγου τρεπομένη μορφὰς δέχεσθαι καὶ ἰδέας. Quinimo bona etiam dici potest sicut prima materia non eadem tamen ratione. Nam in prima materia bonũ est *Bonum & Bona Dea aliter,*
per se, in altera, per accidens, videlicet per formæ virtutẽ ad quam *in Cerere aliter*
parata est. Huic differentiæ obstat quod in priori parte huiusce ca- *accipitur.*
pitis dixi Bonam dici primam materiam quod beet homines quod

fieri non poteſt niſi ad formam accedat quæ verum eſt bonum aut ſaltem boni imago cuius amore quaſi inſito ducta quamlibet impreſſionem ſuſcipit: obſtat præterea quod bona ſunt mixta malis maxime in materia quæ eſt commune receptaculum omnium qualitatum: ſed hoc poſtremum dubium, ex mente Ægyptiorum tollitur teſte Plutar. ibid. qui volũt materiam magis in bonum vergere à malo declinantem & quantum in ſe eſt excutientem malum tamquam iugum violenter impoſitum. Soluamus primum nodum quum bonum hoc Iſidi tribuatur, cur bonæ Deæ quatenus per ſe ſola conſideratur tribuis? Verum, in Bona Dea bonum non refertur ad formam.ſed ad compoſitum in potentia eſſentiali: In Iſide bonum eſt,in potentia propria ipſi materiæ. Sed ſi in vtraque bonum eſt,cur potius bona Dea dicetur bona, quam Iſis aut Ceres quæ bonæ non dicuntur? quia id quod per ſe eſt, magis eſt quam quod per accidens tale eſt:quod inter ſubſtantias locum non habet ſed inter qualitates licet eſſentiæ etiam ſint ſed non per ſe. Omnis quidem ſubſtantia, eſſentia eſt;ſed omnis eſſentia non eſt ſubſtantia:quia quædam eſt accidentalis,quæ ideo intendi aut remitti poteſt quia afficit materiã quæ ſua natura capax eſt quantitatis & proinde pluris & minoris. Itaque non mirum ſi Ceres quæ ſui proprietate & qualitate quaſi agnata,bonum appetit, Bona non dicitur quum ſui eſſentia boni appetitus ei non inſit. Nam ſine illa inclinatione & propenſione naturæ,non deſineret eſſe materia.ſed occurrunt duo alia. Primo ſi tantus amor formæ, innatus eſt materiæ,cur dixit Ariſtoteles materiã appetere tãtũ per accidens poſtremo ſi prima materia ratione potẽtiæ quæ infinita eſt ſummã habet rerum omniũ,cur idem de Iſide dicimus quæ tantũ abeſt vt formam fugiat quum eam perſequatur? Verũ duobus modis quædam in eſſe dicuntur aut ex ſubſtantia aut ex Natura: ex ſubſtantia eſt id ſine quo res eſſe non poſſet, vt ratio in homine,ſenſus in bruto,vegetatio in planta. Ex natura eſt quod ſubſtantiæ quaſi agnatum eſt, vt lactucæ refrigandi potentia, Aquilæ acutiſſime videndi & volandi altiſſime,ſerpenti veneni effundendi, homini gloriam appetendi;ſine his res eſſe poſſet. latior eſt ſignificatio Naturæ quam eſſentiæ. Nam quæ ſunt ex eſſentia, ex natura etiam ſunt: At non omnia quæ ex natura ſunt,ex eſſentia ſunt vt patet ab exemplis hic adductis.Potẽtia ergo materiæ,eſſentia non eſt licet illi quaſi agnata ſit;eum reſpectum habet ad formam, & proinde eſt inter relata quæ à prædicamento ſubſtantiæ diſtinguntur, at materia eſt ſubſtantia. Videtur tamen probari poſſe potentiam eſſe ex eſſentia materiæ. Nam materia formæ ſubſtantiali vnitur immediate per potentiam quam habet ad formam,at per accidens ſubſtantia immediate produci non poteſt Ariſtot. 2. de anima cap. 1. 8. Metaphyſ. cap. 6. Ergo potentia non eſt accidens materię ſed eſſentia. Verum tunc ex eſſentia eſt quum conſideratur vt principium rei ſubſtantiale ex cuius vi & potentia componitur accedente forma:

Quod per ſe eſt magis eſt quam quod per accidens.

Inter eſſentiam & ſubſtantiã differentia.

Differunt Natura & ſubſtantia.

An potentia ſit ex eſſentia materiæ.

Et sic bonam Deam accipimus potentissimam, in principij natura & essentia: sed obstat quod ait Auerroes potentiam esse accidens, ergo neutro modo posset esse materiæ essentia, si enim potentia esset materiæ essentia accedente forma, materia tolleretur quia sublata est potentia. Verum potentia potest etiam cum forma subsistere 8. Metaphy. cap. 3. nec mutat quod formam fugit: neque enim vere fugit, sed fugere videtur quia eam non admittit ne imperium amittat: non tamen declinat à composito: quia primo in compositum tendit per se: & per illam potentiam principij substantialis, & ex consequentia in formam incidit: non quia eam per se appetiit, sed per compositum: & in illo appetitu formæ est altera ratio potentiæ quam agnatam esse dixi non tamen ex essentia & eo modo Ceres accipitur vt appetitiua boni & susceptiua omnium formarum, propria non essentiali potentia & bonitate. Bona Dea prior est Cerere: potentia principij substantialis, prior est, potentia ad formam relata: quia hæc ex illa nascitur, vnde dixi eam esse agnatam: nascitur autem per accidens. Igitur ad primum dubium responderi debet materiam primam appetere formam per accidens id est ex consequentia propensionis qua tendit in compotum: ad alterum vero Bonam Deam vt principium considerari: Cererem vero vt potentiam illam quæ appetit formam naturali instinctu. Atqui cur tantum bonum est in forma, quæ morte compositi tollitur. & perit, materia redeunte ad suum principium. At forma prorsus extinguitur. Numquid insaniunt Ægyptij qui fingunt Isidem quasi percitã amore dilacerati principis Dei Osiridis errantem quęrere corpus eius à Typhone diuulsum, rursusque inuentum componi? quasi vero materia insaniat amore boni corruptibilis & vere non boni, quum tamen ipsa materia incorruptibilis sit. Verum hæc aut illa forma facile dissoluitur, facile est animal occidere, plantam consumere &c. sed eo casu idem quoque patitur ipsa materia: nam corrumpi eam necesse est, hanc aut illam, non illud principium vnde manauit: nec plus virtutis habet materia quod reuolutione ad primam immortalis manet: licet enim forma non redeat, non est tamen inferior materia sed excellentior quia est primæ formæ seu ideæ character animatus id est Dei qui deleri non videtur, substitutione vicaria immortalique decedentium mortem reparante quod Plutarchus ibidem confirmat. Et hoc à Synesio doctissime expressum est hymno 1.

Materia vere non fugit formam sed fugere videtur.

Duplex potentia vna formæ appetens altera tendes in compositum.

Cur bonum in forma.

Forma in composito character Dei.

Τὸ δὲ ταχθὲν ὤλως
Ες χορὸν ὄντων
Ουκ ἔτ᾽ ὀλεῖται
Αλλο δ᾽ ἐπ᾽ ἄλλου
Διὰ δ᾽ ἀλλήλων
Πάντ᾽ ἀπολαύειν
Εξ ὀλλυμένων
Χύκλος ἀΐδιος:
Ταῖς σαῖς ποιαῖς.

Phœnicis natura. Non secus ac Phœnix spirans Dei imago in sensu impressa qui in momento mortis subinde & ex seipso ad pristinam vitam reparatur & quasi in morte sua iam iam renascitur, ex seipso inquam non ex concepto semine vt verum sui ipsius principium ostendatur ita vt sit sibi pater & filius, Claudianus.

Hic neque concepto fœtu nec semine surgit
Sed pater est prolesque sui, nulloque creante
Emeritos artus fœcunda morte reformat
Et petit alternam totidem per funera vitam.

Formale principiū est Symbolum diuinitatis. Vnde hoc, nisi hanc vel illam formam in composito non vmbram Dei habere sed viuam notam, cuius vi possit reparari. Ergo naturale principium Symbolū est diuinitatis, ita vt non videatur extingui, vi illa adhuc remanente ex potentia primæ & vere viuentis Ideæ de quo dici potest quod idem ait de Phœnice.

O senium positure rogo falsisque sepulcris
Natales habiture vices, qui sæpe renasci
Exitio, proprioque soles pubescere letho.

Secus est in materiali. Ergo omnis forma est idolum viuum sui principij, at materia nullam habet notam diuinitatis, nisi quatenus est principium: at forma principium quoque est & prætertea imago sui archetypi. Nunc igitur à principio Bonæ Deæ, ad initia Cereris veniamus, quibus tanta vis inesse credebatur vt initiati & commendati iis sacris, gauderent in Inferis loci prærogatiua, & in Elysiis tranquillitate plenissima fruerentur, sed hoc & ipsi pagani derisere. Spem illam initiatione concipiunt etiam, se cum lætitia vitam transacturos Tullius

Initiati Cereris sacro viuunt felicius, cur. hic. *Neque solum* (inquit) *cum lætitia viuendi rationem accepimus, sed cum spe meliore moriendi.* Quod attinet ad spem melioris vitæ hanc habet rationem quod ab ea Dea vitæ principium sumpsimus ideo ei sanctius inhærentes quasi sacris eius insiti vel adoptati felicius viuunt tamquam filij inter paternas maternasque diuitias inuiolabili sub tutela constituti. Varro 3. de re. rust. *Nec sine causa terram eandem appellabant matrem & Cererem & qui eam colerent piā & vtilem agere vitam credebant, atque eos solos reliquos esse ex stirpe Saturni regis, cui consentaneam est quod initia vocantur potissimum ea qua Cereri fiunt sacra.* At quod attinet ad spem meliorem moriendi, quæ potest esse ratio qua materia dominatur in inferis? quasi vero animæ sint materiales. Hoc tamen sine causa non est institutum. tentemus ergo rationem huius antiquissimæ superstitionis. Dixi sub Isi-

Duplex forma vna fluxa altera manens. de significari materiam: sub Osiride, formam. Sed hoc ita debet accipi vt eius sit natura duplex, vna corporis, altera animæ: prior in composito sępius deletur aut frangitur: posterior incorruptibilis est Plutarch. ὅθεν οὐκ ἀπὸ τρόπου μυθολογοῦσι τὴν Ὀσίειδος ψυχὴν ἀΐδιον εἶναι καὶ ἄφθαρτον, τὸ δὲ σῶμα πολλάκις διασπᾶν καὶ ἀφανίζειν τὸν Τυφῶνα. Prior est forma in composito: posterior Idea prima & summa. Et sic Osiris anima est principium forma-

Osiris principiū formarum. rum id est Deus. Nam hæc nomina ὅσιος ἱερὸς ex quibus Ὄσιρις

componitur

componitur sacrosanctum significant. Hic inferis præesse credebatur ab Ægyptiis: hic est triplicis mundi rector, idem Iupiter, idem Pluto, idem Sol, idem Serapis teste oraculo quod adducit Iulianus desertor, ad Solem.

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἀΐδης, εἷς ἥλιός ἐστι Σάραπις.

Neque ideo sub terras sedem habet quod mortuis præsit: longè enim abest à terra, manens impollutus & intactus ab omni materia. quinetiam nullum habet cõmercium cum anima humana quandiu materiæ vinculis implicata est nisi per insomnia sed soluta, vnitur suo principio à quo pendet contemplans illud absque vlla satietate: quia in eo pulcritudo est incomprehensibilis cuius amore antiqua Isis rapta insequitur, & viuam eius imaginem amplectens, materiam implet omnibus bonis & pulcris & hoc in arcanis Ægyptiæ Theologiæ Plutarchus recenset quod sacerdotes cum summo honore occultant. Idem ille est qui à Clemente filius draconis dicitur nimirum Bacchus cuius corpus discerptum esse ait à gigantibus, Ægyptij à Typhone. hic ille est apud ethnicos, formarum & animarum princeps quas purgat post dissolutionem compositi ea sorde quam contagione corporis contraxerant idem Sol cui maxime conuenit officium lustrationis quod agit in soluenda anima ab ipso corpore: Iulianus in hymno ad Solem, ἀπολύσει παντελῶς τῆς γενέσεως τὰς ψυχὰς, οὐχὶ δὲ λυθείσας αὐτὰς σώμασιν ἑτέροις προσηλοῖ κολάζων καὶ πραττόμενος δίκας, ἀλλὰ καὶ πορεύων ἄνω καὶ ἀνατείνων τὰς ψυχὰς ἐπὶ τὸν νοητὸν κόσμον, id est vt ipse paulo post interpretatur erigens animas ad sibi cognatas substantias. Lex Dei est vt omnia quasi per circulum ad suum principium seu centrum reuoluantur, & is dissoluat qui composuit & in eadem dissoluat in quæ ab initio composita sunt: ideo non immerito Bacchus cum Cerere; Liber cum Libera: Isis cum Osiride: materia cum forma: Pluto cum Proserpina in initiis coniunguntur. obstant figmenta poëtarum quibus Solem, Liberum, Bacchum, beneficos faciunt erga humanum genus: at Plutonem & Proserpinam implacabiles iudices & miserarum vmbrarum seuerissimos vindices. Verum in his veritatis vmbraculis delitescunt aliquando causæ mysticæ & naturæ principiis non dissentientes. Nam benignum est numen iis qui quum in materia mouerentur penitus ei non sunt immersæ & tamquam in luto volutatæ, ei tamquam scopulo naufragoso non adhæserunt. iis enim Themis hanc legem præscripsit vt post fati munus impletum, ei principio tamquam iure proprietatis addicantur quod ante coluerunt & tamquam Dominum agnouerunt idque necessitas diuinæ iustitiæ flagitat & euincit: At contrarium est in iis qui in carnis specu quasi constricti paruerunt ei Nam rapiuntur in tenebras exteriores. Synesius 1. de prouidentia, κεῖται δὲ θέμιδος νόμος ἀγορεύων ψυχαῖς ἥτις ἂν ὁμιλήσασα τῇ τῶν ὄντων ἐσχατιᾷ τηρήσῃ τὴν φύσιν καὶ ἀμόλυντος διαγένηται, ταύτην δὲ τὴν αὐτὴν ὁδὸν αὖθις ἀναρρυῆναι καὶ εἰς τὴν οἰκείαν ἀναχυθῆναι πηγήν· ὥσπερ

Nullam habet cõmerciũ cum anima impura.

Soluit animas à corpore easque purgatas ad suũ principiũ reducit.

Sceleratas animas punit, bonas beat.

γε καὶ τὰς ἐκ τῆς ἑτέρας μερίδος τρόπον τινὰ ἐξορμησαμένας φύσεως ἀνάγκῃ εἰς τοὺς συγγενεῖς ἀληθινοὺς κευθμῶνας.

Ενθα φόνος τε κότος τε καὶ ἄλλων ἔθνεα κηρῶν
Ἄτης ἐν λειμῶνι κατὰ σκότον ἠλάσκουσιν.

Igitur Pluto nõ est acerbus absolute nec dirus nec crudelis sed placidissimus bonis, malis iustus & implacabilis vltor post decretum à morte datum. Dixi tamen maculas animarum expiare in ipsa dissolutione. Nam quoties quisque est qui ex viliore principio ex quo est, nihil vilitatis conceperit? quis partem suæ naturæ non sentiet? quis à seipso fugere poterit? humanum ab homine alienum non est. non censeo naturam ex composito resultantem vt sunt passiones amputandam esse etsi id fieri posset; sed temperamento mentis moderandam & corrigendam. iram & misericordiam si tollas, radices charitatis & pietatis exscindes: emendato, pius eris & misericors. Sed in hoc vitæ curriculo sunt certa piacula quibus hominum maleficia lustrantur in quibus spontanea pœna, Deo est amantissima vt acerbitas animæ pœnitentis, seipsam & corpus affligentis, κάλλιον τὸ ἀδικοῦντα δοῦναι τιμωρίαν αὐθαίρετον, inquit ille in epistolis. quum enim vltro sibi ipsi pœnam infligit supplex est eius quem offendit, supplici autem non est deneganda misericordia, vnde idem, ἱκέτης αἰδέσιμος ὅστις ἑαυτὸν τετιμώρηται. Sed si crimen atrocius cõmissum sit quam possit occulta & priuata pœna emendari, tutius est publicas subire animaduersiones vt Synesius consulit Ioanni cuius consilio nefanda cædes Æmilij viri boni perpetrata erat: melius est pati ab homine, quia manus Dei potentissima est. qui homini quem offendit pœnam non dat, dabit Deo. res enim humanæ sunt vmbræ diuinarum quibus tamen ira Dei pacatur si volũtas obnoxij recta sit. quod carnifices sunt in Rebuspub. legum manus, id sunt dæmones in altero mundo qui lege Dei mitius agunt cum eo. qui iam humanum supplicium sponte subiit & tantum animam purgant celerius vt pote iam ante excessum à corpore recens tinctam & lauatam nouissime; nec plus in eam possunt quam fullo in vestem maculis leuioribus inquinatam Synesius, ἐν καλῷ σοι κεῖσθαι παρὰ τοῖς κάτω δικαστηρίοις τὸ προκαθηράμενον ἀπελθεῖν. Et hoc ille vult esse summum arcanum sacræ Philosophiæ id est Theologiæ sic ille, κινδυνεύω τι καὶ τῶν ἀπορρήτων εἰπεῖν ὡς ἀνόμοιόν ἐστι ἐν παχεῖ σώματι καὶ ἐν εἰδώλῳ δοῦναι τὴν δίκην. ἰσχυρότερον μὲν γὰρ ἀνθρώπου θεός: τοῦ δὲ θείου παντὸς διακόσμου σκιὰ τὸ ἀνθρώπινον: ἀλλ᾽ ὅσπερ εἰσὶν ἐν ταῖς πολιτείαις οἱ δήμιοι χεῖρες τῶν νόμων, τὴν αὐτὴν αἱ ποιναὶ χρείαν τῇ φύσει τοῦ κόσμου παρέχονται, δαίμονες εἰσὶ καθαρτικοὶ τέχνην ἔχοντες ἐπὶ ταῖς ψυχαῖς ἣν οἱ κναφεῖς ἐπὶ ἱματίοις τοῖς ῥυπαροῖς: ἀλλ᾽ εἰ τις ἱματίοις αἴσθησις ἦν τί ἂν οἴει πάσχειν αὐτὰ λακτιζόμενα καὶ νιζόμενα καὶ πάντα τρόπον ἀναπλυνόμενα. διὰ πόσων δ᾽ ἂν ὀδυνῶν ἐκπεπλυκέναι κηλῖδας ἀρχαίας καὶ παρεστηκότα ὀμόργματα: tum paulo post. ἀλλ᾽ ἐν ᾧ γὰρ τις ἡμαρ-

Passiones non amputandæ sed temperandæ.

Spontanea pœna, gratissima Deo.

Publica pœna atrociora scelera emẽdantur.

Carnifices in humanis dæmones in diuinis.

τῷ βίῳ δίκας διδοὺς, οὐ πάνυ προσεστηκὸς ἔχει καὶ προσοιζήσουν τὸ πάθος ἀλλ᾽ ὡς ἂν εἴποι τις ἀρτιβαφὴς οὖσα ψυχὴ τάχιστα πλυνέται. Alioqui si neque hic voluntarias pœnas reus patiatur seu publicas seu priuatas, & scelera aut atrocissima sint at innumera, necesse est in pœnam diuinam incidere lege Themidos: quo casu iam non eluuntur sordes quia non possunt quum in naturam transierit vitium. Natura autem animæ immortalis est & proinde pœnæ, vnde ille. πολλοῖς ὁ ῥύπος οὕτως ἐνέφυ σφόδρα διὰ τοῦ βάθους ἀναπάλλακτος εἶναι καὶ φθάνει διαφθαρέντα πρὶν εἰς τὴν φύσιν ἐπανελθῇ, ὅτι τὸ πάθος αὐτοῖς γέγονε φύσις, ἢ διὰ χρόνου πλῆθος ἢ διὰ μέγεθος. οὕτω δὲ ἐχούσῃ ψυχῇ καλῶς ἂν εἶχεν εἶναι φθαρτῇ: νυνὶ δὲ τὰ μὲν ἁμαρτήματα λόγον ἔχει πρὸς ἀναπλύτους κηλῖδας, ἡ ψυχὴ δὲ οὐκ ἔτι προσθοίματιον ἐκεῖνο τὸ πιναρὸν καὶ οὐκ ἀντέχον, ἀλλ᾽ ἀθάνατος οὖσα τινὲς δίκην ἀθάνατον ὅταν ἁμάρτῃ δυσωπᾶται καὶ ἀναπίμπλα. Doctissime ait purgari non posse animam ab atrocioribus quia profundius inhæsere, eique melius fuisset mortalem fuisse. Igitur sacrosanctus iste Deus animas purgat vt eas sibi possit coniungere, à quo non est aliena Bacchi diuinitas cui etiam instrumenta Cereri propria tribuũtur vt vannus seu cribrum areale naturali ratione, quæ conuenit principiis humanæ vitæ vt purgentur tamquam grana vanno aut cribro emundata: Est & ratio mystica quæ ad solam animam refertur quod intellexit. Virgilius 1. Georg.

Et mystica Vannus Iacchi.

Vbi Seruius *mystica* (inquit) *Iacchi ideo ait quod apud antiquos Liberi patris quẽ nũc Iacchũ vocat sacra ad purgationẽ animæ pertinebãt, & sic homines eius mysteriis purgabãtur sicut vannis frumẽta purgãtur.* Hinc est quod dicitur Osiridis mẽbra à Typhone dilacerata Isis cribo superposuisse: vt idolũ animæ viuũ purgetur sicut anima ipsa. Itaq; liber pater vt forma cũ Cerere seu Libera iũgitur vt puriora fiãt initia: quod Græci ab Ægyptiis, Romani à Græcis accepere Tullius 2. de Nat. deor. *Hunc dico Liberum Semele natum, non eum quem nostri maiores auguste sancteque Liberum cum Cerere & Libera consecrauerunt.* Idem in expositione huius capitis, *Quid ergo aget Iacchus Eumolpidæque nostri & augusta illa mysteria si quidem sacra nocturna tollimus:* Recte Iacchum Eumolpidis iungit. Nam ab Eumolpo ritus initiandi inuentus est sacris Eleusiniis de quibus hic agitur & proinde Iacchi mysteriis: quia illa partim Iacho aguntur communi iure quod habet cum Cerere & Proserpina. Sacra tamen Bacchi deabus non sunt communia: quia formæ perfectio nihil desiderat sat materia parata imperfecta est ob defectum actus singularis. Idcirco in initiis his desiderat id quo possit ad perfectionem rediici: & proinde commune est numen Bacchi Eleusiniis quia communi quasi voto & propensione appetitur. Nunc videamus originem huius Græci sacri id est Eleusinij seu attici. Athenienses illud admiserunt ob vitæ suæ principia quæ ab Iaccho & Cerere se accepisse profitentur primum ratione substantiæ ex ma-

Cum vitium in naturam transit inexpiabiles sunt sordes.

Sacra Bacchi. animã purgãt

Eumolpus.

Cur sacra Bacchi nõ sint deabus commu nia licet deorũ sacrum sit commune Baccho.

Origo sacri Eleusinij.

teria & forma. Tum ex inuentione frugum quibus ea substantia melius sustineri & conseruari possit. Postremo ob leges & instituta quibus humanum genus ab immani & impolita viuendi ratione ad humaniorem & cultionem reuocauit. Ex tribus his causis, Tullius postremam tantū intellexit. *Mihi* (inquit) *quū multa eximia diuinaque videantur Athenæ tuæ peperisse atque in vita hominum attulisse tum nihil melius illis mysteriis quibus ex agresti immanique vita exculti ad humanitatem & mitigati sumus initiaque vt appellantur ita reuera principia vitæ cognouimus.* Eumolpus autem hæc initia introduxit:

Triptolemus. sed ante eum Triptolemus sacra Cereri instituerat in ciuitate Atticæ quæ Eleusis vocatur: Quod Lactantius in Papinium ita narrat. *Ceres quum Proserpinam filiam suam quæreret venit ad Eleusinum regem cuius vxor Cothonea puerum peperit Triptolemum seque nutricem simulabat: hanc regina libens nutricem filio suo recipit, datque ei nutriendum: Ceres dum alumnum suum vellet immortalem reddere interdiu lacte diuino nutriebat: noctu clam, igne eum obruebat: itaque præterquam soliti erant mortales, crescebat: quum hoc pater miraretur, nocturno tempore obseruauit & quum Ceres puerum igne obrueret pater exclamauit: illa irata Eleusinum exanimauit: ac Triptolemo alumno suo beneficium contulit. Nam fruges ei propagandas & currum Draconibus iunctum tradidit, quibus ille vectus orbem terrarum frugibus obseuit: posteaquam domum rediit cepheus rex, eum, tamquam æmulus interficere conatus est: sed re cognita, iussu Cereris Triptolemo regnum tradidit. Ibique oppidum constituit quod ex patris sui nomine Eleusinum appellauit: Cereri sacra primus instituit quæ θεσμοφόρεια appellantur.* Hactenus Lactantius. Quæ dixi ostendunt horum originem ab Ægyptiis deduci & confirmat Clemens Alex. in protrep. Μελάμποδα δὲ τὸν Αμυθάονος ἄλλοι φασὶν ἐξ Αἰγύπτου μετακομίσαι τῇ Ἑλλάδι τὰς Δηοῦς ἑορτὰς πένθος ὑμνούμενον. Apud eumdem Clem. aliter hæc fabula refertur. Ceres errabunda quærebat Proserpinam & circa Eleusim vicum Atticæ defessa & mœsta consedit super puteum. Tunc Eleusim incolebant terræ filij id est indigenę, Baubo, Dysaules, & Triptolemus, Eumolpus & Eubuleus. Eumolpum tamen indigenam non fuisse alij narrāt, quippe qui ex Thracia in Atticam venit doctus in religionibus Orphei à quo genus Eumolpidarum & sacrorum præconum extitit. Sed quia obscura est apud Græcos & incerta gentis illius origo, constat tamen Eleusiniis non initiari nisi indigenas. Baubo Cererem excepit hospitio & potionem variis compositam rebus ei obtulit; quam quum recusaret vtpote mœrore affecta sua pudenda Baubo ob hoc indignata detexit: Dea hoc tam infami spectaculo delectata & exhilarata potionem sumit

Potionis mysterium. quod Clemens ex Orphei versibus ostendit. Huius potionis mysterium quis est qui intellexerit? dæmon. Hoc tamen à Christiano intelligi potest. Quum enim tanta sit inter animam & corpus differentia, inter formam & materiam. Nec facile possit id quod per se bonum & beatum est ad inferiora deduci, visum est dæmo-

nibus materiæ præpoſitis per inſidias allicere formam, ad materiam à qua multum aliena eſt id eſt illecebrā aliquam inſerere materiali potentiæ per quam ex ipſa coniunctione & compoſitione vtriuſq; principij (erat enim hæc potio mixta) non tantum materia gaudeat ſed etiam forma ipſa: hoc dicitur obliuionis poculum. Igitur deſcendenti animæ in materiam poculum illud porrigitur vt & ſuæ patriæ & excellentię oblita, materiam ipſam amplectatur vt perficiat eam quæ imperfecta erat; & ſic forma quaſi mercenaria ſub mercede inſidioſæ voluptatis ſerua eſt: non tantum diuinæ prouidentiæ quæ vtriuſque domina eſt ſed & materiæ: quia Deus ipſe ſanxit materiam dominio formæ conſummandam eſſe: ſed ineſcatam deliciis ipſius & ei quaſi adglutinatam ſimilem fieri liberæ perſonæ quæ capta forma alienæ ancillę tempore tanto ſeruit domino peregrino quantum conuenerit. Forma enim eſt libera reſpectu materiæ, non Dei à quo eſt ſcilicet: at materia omnino ſerua eſt: quod confirmat de inſomniis, διὸ τὰς πολυθρυλλήτους εὐτυχίας οἴεται δεῖ λόγον ἐπὶ ψυχὰς ἐξευρῆσθαι τοῖς ἐφόροις τῶν κάτω· ὥσθ᾽ ὅτι μὲν ἂν ἐξελθούσαις γένοιτο πόμα ληθαῖον ἄλλος εἰπάτω. εἰσελθούσῃ δὲ εἰς τὸν βίον ψυχῇ ληθαῖον ὀρέγεσθαι πόμα τότε ἤδη καὶ μειλίχιον. θῆσσα γὰρ κατιοῦσα τὸν πρῶτον βίον ἐθελοντὶς, ἀντὶ τοῦ θητεῦσαι, δουλεύει: ἀλλὰ ἐκεῖνο μὲν τὴν λειτουργίαν τινὰ ἐκπλῆσαι τῇ φύσει τοῦ κόσμου, θεσμῶν Ἀδραστείας ἐπιταττόντων. γοητευθεῖσα δὲ ὑπὸ τῶν δώρων τῆς ὕλης πάθος πέπονθε παραπλήσιον τοῖς ἐλευθέροις ἐπὶ συγκείμενον χρόνον μεμισθωμένοις, οἳ κάλλει θεραπαίνης ἐνσχεθέντες μένειν ἐθέλουσι, τῷ κυρίῳ τῆς ἐρωμένης δουλεύειν ὁμολογήσαντες: Ibi Nicephorus interpretatur dona materiæ, quinque ſenſus quibus animal delectatur & demulcetur. in interpretando autem obliuionis poculo vult fatali lege neceſſitatis animam cœlitus deſcendere vt mercenariam vt in materia perfecto generationis opere, redeat ad cœlum; ſed eluſa, ſuauitate materiæ & quaſi inebriata dulcedine huiuſce liquoris ignorat fraudem qua nectitur. & quoniam ſenſitiua hæc facultas, eſt idolum intellectualis ideo anima noſtra hoc idolo coniuncta maxime delectatur: ſed ſi amor iſte profundius penetrauerit & ſic in eam prę nimia voluptate ſe immerſerit vt amplius ſeſe non ſentiat, non doleat, ſui pereuntis oblita, ſpes omnis ſalutis exciſa eſt: vnde ille. τῷ δὲ εἰδώλῳ διὰ τὴν ποιὰν τότε τοῦ πνεύματος σύστασιν ἡ κάτω χαρὰ προσοικεῖ: ὁμοίῳ γὰρ ὅμοιον ἥδεται: εἰ δὲ ἓν ἐξ ἀμφοῖν τῷ συνδυασμῷ γίνεται, καὶ ὁ νοῦς ἂν ἐμβαπτισθείη τῷ ἥδεσθαι καὶ τοῦτο κακῶν ἂν εἴη τὸ ἔσχατον, μηδ᾽ ἐπαΐειν κακοῦ παρόντος: τοῦτο γάρ ἐστι μηδ᾽ ἀναδῦναι ζητοῦντος· ὥσπερ ὁ σκίρρος τῷ μηκέτι λυπεῖν οὐδὲ ὑπομιμνήσκει τοῦ σώζεσθαι. Si tamen non ſit penitus infecta & contaminata anima ſordibus materię, ſed affecta tantum vi ſeminis diuinitus inſiti poteſt reſurgere ſed hoc contraria ratione cōtigit. Nam vt materia lenocinio voluptatis ad ſe formam allicit, ſic vis ſeminalis eo modo labefactata dolores in illa confuſione parturit qui-

Forma ad tempus ſeruit.

In obliuione, ſpes ſalutis exciſa.

bus quasi excitata anima & retuso voluptatis aculeo, ad se dolens redit & gemit non tantum se maculatam fuisse sed & adhuc constrictam detineri quasi in lupanari vbi suę virginitatis naufragium fecit: non secus ac qui Sirenum vocibus illusi in vada cæca prolapsi

Dolor non est malum per se.

sunt: Ergo dolor non est malum per se, sed per accidens, id est si is qui patitur, eo vtatur in alium finem quam quo partus est videlicet ad ciendam intellectus virtutem quę voluptate propemodum suffocata est. Synesius ibid. καὶ διὰ τοῦτο τὴν δέ τι κακεῖ χαρὰν τὴν μεγίστην τε καὶ ἀρίστην τῇ τάξει τῶν ὄντων αἱ κράσεις παρέχονται, τὸ λυπηρὸν ἀντεισάγουσαι καὶ τὸ ἐμπλήκτου χαρᾶς τὴν ψυχὴν ἐκκαθαίρουσαι, αἵ τε παρ' ἀξίαν καλούμεναι συμφοραὶ μέγα μέρος συμβάλλονται πρὸς τὸ λῦσαι τὴν σχέσιν ἣν ἔχομεν πρὸς τὰ τῇδε· καὶ ἡ πρώτη πρόνοια διὰ τούτων εἰσάγεται τοῖς ἔχουσι νοῦν, δι' ὧν τοῖς οὐκ ἔχουσιν ἀπιστεῖται ὡς οὐκ ἔστιν ὁπωσποτ' ἂν ἀπογραφείη τὴν ὕλην.

Fructus tribulationis.

&c. Vide fructum tribulationis quæ ex mixtione formæ cum materia nascitur: demulceri voluptate est pati: Ergo forma tunc patitur licet eius sit agere si conspiret & cōsentiat cum infida & infirma parte compositi nimirum delinita meretriciis ipsius blanditiis, quo casu degenerans à primigenia virtute in Plu-

Pluto gaudens idolo.

tonis incidit seueritatem qui insanus dicitur & gaudens idolo corporis quod talis vitæ & animi homines suæ iustitiæ subiiciat: quod obscuro quodam Chaldæorum oraculo apud eumdem significatur.

Μηδὲ κάτω νεύσῃς εἰς τὸν μελαναυγέα κόσμον
Ὧ βυθὸς αἰὲν ἄπιστος ὑπέστρωταί τε καὶ Ἅδης
Ἀμφικνεφὴς ῥυπόων εἰδωλιχαρὴς ἀνόητος.

Vbi Synesius. καὶ τοῦτ' ἔστιν ὃ δεδίττεται τὰ λόγια τὸ νοερὸν ἐν ἡμῖν σπέρμα.

Idololatra homo sui corporis.

Obseruandum est hoc oraculum esse Chaldæorum quibus veritas creationis & initium peccati non erat incognitum: ideo accipiunt Plutonem non vt Deum verum vt male Gręci sed vt Diabolum idololatriæ principem. Igitur semen animæ nostrę tunc corrumpitur quum ea à descensu suo complexa idolum suæ vitę, ei seruit illudque non secus ac idololatra veneratur & colit: & hoc maxime per poculum obliuionis ostenditur, cuius antidotum est afflictio. Inter augustissima huiusce mysterij Symbola muliebre

Pudendum virile & muliebre Ægyptij veritatem fabulis inuoluerunt.

pudendum proferebatur quod vt Deum adorabant: quod respondet cognatis sacris nimirum Bacchi quę phallephoria vocabantur id est in quibus virile membrum adorabant: ea Ægyptij Pamylia appellabant à Pamyle quadam quę quum Thebis ex templo Iouis aquam peteret vocē exaudiit qua iubebatur proclamare magnum regem & beneficum natum esse vt auctor est Plutarchus. Vnde animaduertitur voce dęmonis populo superstitioso nuntiatam fuisse Iesus Natiuitatem sub nomine tamen adulterino vt ex rei veritate magis in errorem laberentur decepti sua iam inueterata opinione & nominis falsitate: Et vt magis videntur illi ad cognitionem veritatis accessisse, sic eamdem minus piè coluere, mile eam

abominandis fabulis inuoluentes. Nam per Osirim suum vt Græci per Liberum, filium Dei, etiam ignorantes adumbrarunt sub execranda idolorum specie vt quum in illis Pamelyis penem triplum circumferunt & venerantur, in eius diuinitate principium omnis boni & formæ agnoscentes: in quo vim genitalem constituunt, cuius proprium est multiplicare id quod ab ea potestate producitur: multiplex numero ternario designari solet Plutarch. in Iside, ἣν δὲ τὴν Παμυλίων ἑορτὴν ἄγοντες φαλλικὴν οὖσαν ἄγαλμα προτίθενται καὶ περιφέρουσιν, οὗ τὸ αἰδοῖον τριπλάσιόν ἐστιν. ἀρχὴ γὰρ ὁ θεός, ἀρχὴ δὲ πᾶσα τῷ γονίμῳ πολλαπλασιάζει τὸ ἐξ αὑτῆς: τὸ δὲ πολλάκις εἰώθαμεν καὶ τρὶς λέγειν ὡς τὸ τρισμάκαρες, καὶ δεσμοὶ μὲν τρεῖς τόσσοι ἀπείρονες. Sacrosanctam vnius Dei Trinitatem ausi sunt suis inquinamentis miscere, & veræ diuinitatis veneranda mysteria cum initiis humanæ iniquitatis confundere vt supra ostendi Euam cum tauro aut dracone iungentes seu cum Dionysio quem sub forma Draconis obseruant: vnde inuentũ est simulacrum incognitum cum Cerbero & Dracone quod Plutonis esse ex signo illo est iudicatum vt ibidem ait ille. vnde in sacris Isidis & Osiridis serpens etiam ferebatur Ouidius 1. Metamorph.

Trinitatis mysterium pollutũ ab Aegyptus.

Serpens in sacro Aegyptiorum.

Sistraque erant numquamque satis quæsitus Osiris
Plenaque somniferis serpens peregrina venenis.

Pythagorei Trinitatem iustitiæ tribuere propter æqualitatem quę posita est in medio eorum quæ iniuste aguntur & contra ius tolerantur quæ ab excessu & defectu promanant Plutarcho teste in Iside vbi etiam ait Ægyptios existimare Isidem in cœlo esse sidus illud fixum in Zodiaco quod virginis specie iustitiam terris ostendit libram tenentis vna manu, altera spicam; vt eadem cum Cerere intelligatur: nam inter duos collocatur terminos: ideoque binis in astris numeratur vnde Δίσωμα dicitur, non quod duplex corpus habeat sed quod sit media inter duo tempora, nimirum æstatis desinentis & Autumni ineuntis; Vnde Manilius 2. Astron.

Cur Trinitas iustitiæ tribuatur.

Virgo in cœlis media inter duo extrema.

Quinetiam Erigone binis numeratur in Astris
Nec facie ratio duplex; nam desinit æstas
Incipit Autumnus media sub virgine.

Ex hac quoque imperium nascitur & conseruatur & proinde non male Deæ maiestæ coniungeretur quam esse primam materiam dixi & sic tam in bello quam in pace dominatur: enim conuenit Maiestati vtrumque: quam etiam sub nomine Mineruæ virginis intelligere possumus leges dedisse & præesse bello & paci: quæ vere hospes Solis est: Manilius 4. de ea sic loquitur Claudianus.

Iustitia, Maiesta, Materia & Minerua simul.

Tuque domus vere solis cui tota sacrata es
Armorum legumque potens qua fudit in omnes
Imperium primique dedit cunabula iuris
Hac est exiguis qua finibus orta tetendit
In geminos axes, paruaque à sede profecta
Dispersit cum sole manus.

Sol est in iustitia, quomodo. Videtur innuere parua fuisse initia Themidis quæ tamen principium est in omnibus. Verum est prima rerum cunabula esse actu pauca licet maxima sit potentia principij. Igitur in hac Dea sol est: an vt hospes tantum? Verum est sensu naturali quia sol in virgine & libra transit vbi æquat dies & noctes. At sensu mystico sol Deus est cuius filia est Themis, Minerua, virgo, Ceres, iustitia Isis quæ patris vim habet, omnia & audit & videt sequitur impios & gigantes premens eorum vestigia & talis insistens, fulgida vt sol Tzetzes in Lycophronem. Θέμις ἡλίου θυγάτηρ διότι καὶ αὐτὸς πάντας ἐφορᾷ καὶ πάντων ἐπακούει: ὅθεν ἰχναία διὰ τὸ κατ' ἴχνος καὶ κατὰ πόδας τῶν γιγάντων ἐπιβῆναι καὶ λάμπειν δίκην ἡλίου. Virgilius *Augusti Maiestas.* libram Augusto tribuit in cœlis, innuens eum esse plenum Maiestatis & iustitiæ libro 1. Georgic.

Anne nouum tardis sidus te mensibus addas
Qua locus Erigonen, inter chelasque sequentes
Panditur, ipse tibi iam brachia contrahit ingens
Scorpius.

Cur Roma fingitur condita sub libra. Est enim in iustitia solidissimum imperij firmamentum. Quod vt Manilius ostenderet fingit Romam esse conditam sub libra licet omnes diem vrbis Natalem 11. Kalend. Maij esse asserant: sed hoc dissimulauit vt fundamentum diuturni imperij Romani in iustitia positum intelligatur: sic enim ait libro 4.

Quod potius regat Italiam si selegis astrum
Quam quod cuncta regit, quod rerum pondera nouit
Designat summas & iniquum separat æquo
Tempora quo pendent, cedunt quo noxque diesque
Hesperiam sub libra tenet qua condita Roma
Et propriis frenat pendentem nutibus orbem
Orbis & imperium retinet, discrimina rerum
Lancibus, & positas gentes tollitque premitque
Qua genitus cum fratre Rhemus hanc condidit vrbem.

Igitur non immerito Cereri tribuerunt sidus in quo imago est iustitiæ, solis contubernalis & filia principium rerum & iuris vniuersalis quod apertius idem ostendit.

Spicifera est virgo Cereris fabricataque libra
Vulcano.

Ceres & Themis idem. Vere tamen iustitia illa nihil aliud est quam Deus quem trinum personis, vnum essentia veneramur. Hanc Deam sub nomine Themidis veteres coluere quæ eadem est cum Cerere non tantũ Ægyptiis sed & Grçcis & Romanis qui eam legiferam dixere quam doctissime Virgil. 4. Æneid cum Phœbo & Baccho coniungit.

Legiferæ Cereri Phœboque patrique Lyæo.

Legifera Ceres cur dicta. Vbi Seruius sic ait. *Leges dicitur ipsa inuenisse: nam & sacra ipsius Thesmophoria vocãtur sed hoc ideo fingitur, quia ante inuentum frumentum à Cerere passim homines sine lege vagabantur: quæ feritas interrupta est inuento vsu frumentorum: postquam ex frumentorum diuisione nata sunt*

sunt iura. Sane ex hac diuisione, agrorum diuisio nata est & nata differentia mei & tui & proinde iura. an gentium? an ciuitatis? vtraque nam ex iuregentium distincta fuere dominia, agris termini positi: Ex eodem iure regna sunt & proinde rerumpub. constitutiones l. ex hoc iure ff. de iustit. & proinde iura ciuitatum singularum. Sed iuragentium sunt à Cerere id est ab initiis humanæ naturæ. Nam hoc ius est à natura proditum simul cum genere humano l. 1. §. vlt. ff. de acquir. rer. dom. At iura ciuitatum ad exemplum Naturæ introducta sunt licet in qualitate partim ab ea recedant. igitur Ceres quæ vitam dedit, dat munus & officium circa quod vita versari debet Ouidius libro 5. Metamorph.

Ex diuisione leges natæ.

Prima Ceres vnco glebas admouit aratro.
Prima dedit fruges alimentaque mitia terris
Prima dedit leges, Cereris sunt omnia munus.

Elegantius Virgil. 1. Georg.

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit quum iam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent Sylue & victum Dodona negaret.

Igitur relicta glande, à Cerere fruges acceperunt. nunquid & dederat fruges & omnia terræ germina? terræ sunt isthæc fœturę & proinde Cereris. Sed quoniam glandes erant communes omni homini adhuc crassæ ignorantiæ tenebris immerso tum brutis ipsis, idcirco non potuit existimari diuinitatis beneficium quod etiam beluis terra ipsa sponte produceret, ingratum tam excellenti corpori alimentum. Sed postquam inuentæ fuissent fruges id est modus arborum inserendarum & colendarum, tum etiam frumentorum serendorum, melius actum est cum genere humano vt non tantum natura differret à brutis sed etiam alimento, addo & lege. nam in primis illis humanæ vitæ rudimentis ius naturæ primæuum homini & bruto commune erat. Nec mutat quod mox dixi iusgentium cum ipso genere humano proditum fuisse. Nam ratio infusa est homini ab ipso Naturæ principio ex qua ius illud processit & in qua est l. omnes in fine ff. de iustitia: Sed hoc nec perfecte in actu nec vniuersaliter actu. Nam more ferarum vagabantur nondum conditis vrbibus §. singulorum inst. de rer. diuis. quod docte Seneca descripsit in Hippolyto.

Ceres dedit fruges.

Homo differens à bruti natura, alimento & lege.

Iusgentium à principio non perfecte actu nec vniuersaliter actu exercebatur.

Non vasto aggere
Crebraque turre cinxerant vrbes latus
Non arma seua miles aptabat manu
Nec torta clausas fregerat saxo graui
Ballista portas, iussa nec dominum pati
Iuncto ferebat terra seruitium boue
Sed arua per se fœta poscentes nihil
Pauere gentes, sylua natiuas opes
Et opaca dederant antra natiuas domos.

Igitur leges illæ rudis & imperfectæ naturæ simul cum ipsis initiis

natæ sunt & insunt tam ipsi homini quam bruto quatenus sensui datæ sunt. & sic nullum videtur beneficium dignum Maiestate diuina in victu glandis nec in primę Naturæ institutis sed in inuentione frugum & legibus gentium. At hic manifesta est dæmonis impostura, plagium patens, & crimen læsæ diuinæ Maiestatis. quis enim inuenit frumentum? quis dedit fruges? solus Deus: qui primo die terram creauit quam illi Cererem ementiuntur: Die tertio sic loquitur sapientia: *Germinet terra herbam virentem & facientem semen, & lignum pomiferum & faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen, in semetipso sit super terram, & factum est ita.* Ergo verbum Dei creauit fruges & dedit terræ hanc vim vt passiue produceret omne genus herbæ plantæque frugiferæ, idque in eo die actu effecit. in illa creatione intelliguntur indiuidua actu formata, & in semine diuinitus insito potentia vniuersalis producendæ speciei secundum genus suum 1. genes. & cap. 2. vbi fecit Deus omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam germinaret: hoc enim refertur ad potentiam seminis innati cuius vi vniuersalia rerum procreata intelliguntur antequã indiuidua quędã existerent licet alia indiuidua in actu creata fuissent. Elemento passiuo & materiali nimirum terræ actus simplicissimi potestatem affingunt: & vindicant inanimatæ creaturæ quod soli creatori debetur. At in iura Maiestatis inuadunt occultis insidiis cui soli conuenit ex nihilo producere. Dicent fortasse Cererem non inuenisse frumenta, sed docuisse mortales quomodo iis vterentur. An hoc est opus diuinitatis? Ibis docuit alui purgationem, an ex belua Deum facies? dictum est Themidem deam esse iustitiæ & Cererem. nam θεσμοφόεια in honorem legiferæ Cereris celebrabant. θέσμος enim proprie legem non scriptam significat & sic vniuersalem vt etiam eo nomine cõtineatur lex Dei data etiam animantibus Aristot. de mundo, ζῶα γίνεται καὶ ἀκμάζει καὶ φθείρεται τοῖς τοῦ θεοῦ πειθόμενα θεσμοῖς. Eam esse deam etiam Symbola Mystica ostendunt quæ in Mysteriis Themidis adhibebantur inter quæ vt dixi pudendum erat muliebre Clemens Alex. καὶ προσέτι τῆς Θέμιδος τὰ ἀπόρρητα σύμβολα, ὀρίγανον λύχνος ξίφος κτεὶς γυναικεῖος ὅ ἐστιν εὐφήμως καὶ μυστικῶς εἰπεῖν μόριον γυναικεῖον ὢ τῆς ἐμφανοῦς ἀναισχυντίας. Quid origanum ad iustitiam? aliquid sane ad notam generationis: nam naturâ ignem reprȩsentat: est enim calidum siccum auctore Aristot. problem. sect. 21. quæst. 35. nulla autem est sine calore generatio: lucerna autem noctis est index & quasi Lunæ simulacrum quę tenebris nocturnis pręest: gladius autem summi imperij insigne habet & Maiestatis quam Bonam deam esse probaui, quo significatur mortis potestas vnde apud Homerum Agamemnon.

Παρ' γὰρ ἐμοὶ θάνατος.

Iupiter quum Marti vult imperium adimere, minatur se ei ensem ademturum in quo est ius meri imperij quod maxime in iure san-

Plagiũ dæmonis.

Verbo Dei creantur fruges.

In semine, est vniuersalium potentia.

Θεσμοφόεια.

Θέσμος, quid.

Gladius, est insigne meri imperij.

guinis consistit l. imperinm ff. de iurisdict. Statius 7. Thebaidos.

Reddat equos ensemque mihi, nec sanguinis vltra
Jus erit.

Vltra Pannoniam gens est quæ mucrones adorabat vt Deos & per eos iurabat vt numina Ammianus 17. Eductisq; mucronibus quos pro numinibus colunt iurauere se permansuros in fide. Est etiam in gladio publico nota publicæ expiationis sicut vas aquariū quod purgationis ergo vestibulis templorum apponitur Synesius in epistolis, ὡς ἔτι γε τὸ δημόσιον ξίφος οὐχ ἧττον ἢ τὰ ἐν τοῖς περιρραντηρίοις χέρνιβα πόλεως καθαρτήριον: Aristophanes in ea Comœdia quæ mulieres celebrantes Thesmophoria inscribitur meminit & lucernæ & Strophij & speculi & gladij his versibus.

In gladio publico vis quædam purgationis.

Τί βάρβιτος
Λαλεῖ κροκωτῷ; τί δὲ λύρα κεκρυφάλῳ
Τί λήκυθος καὶ στρόφιον ὡς οὐ ξύμφορον
Τίς δὲ κατόπτρου καὶ ξίφους κοινωνία.

Addit hic ornamenta mulierum sine quibus materia formam allicere ad se non potest & pręterea lyrā & barbyton vt musica possit intelligi. Dixi hęc principia indigere purificatione: pudendum autem muliebre demonstrat materiam quę est principium passiuum generationis: atque eadem ratione membrum virile circumferebatur in argumentum principij actiui. Pari causa superstitionis in sacro veneris virile membrum adoratur. per venerem generatio significatur quæ ideo nata dicitur ex genitalibus Saturni in mare proiectis ex cœlo id est ex igne solis in materiam humidam agente Clemens Alex. ἡ μὲν οὖν ἀφρογενής τε καὶ Κυπρογενής ἡ Κινύρᾳ φίλη, τὴν Ἀφροδίτην λέγω τὴν φιλομηδέα ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη, μηδέων ἐκείνων τῶν ἀποκεκομμένων οὐρανοῦ, τῶν λάγνων, τῶν μετὰ τὴν τομὴν τὸ κῦμα βεβιασμένων· ὡς ἀσελγῶν ὑμῖν μορίων ἄξιος Ἀφροδίτη γίνεται καρπὸς ἐν ταῖς τελεταῖς· ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς τεκμήριον τῆς γονῆς, ἁλῶν χόνδρος καὶ φαλλὸς τοῖς μυουμένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται. Signum ergo potentissimum initiatis in Cypridos mysteriis est pudendum virile Arnobius 7. *Necnon & Cypriæ veneris abstrusa illa initia præterimus quorum conditor indicatur Cyniras Rex fuisse, in quibus sumentes ea, certas stipes inferunt vt meretrici & referunt phallos propitij numinis signa donatos.* Quid in illis venerandis Samothracum initiis quæ sanctis illis Cabiris sacra erant? nunquid & membrum virile adorabatur nimirum Dionysij? Cabiri enim quum vnum ex fratribus suis parricidio mactassent, cistam sustulere in qua repositum erat pudendum Dionysij: hanc, in Hetruriam vexere ibique cum turpissimo membro colendam commendauere Clemens, Καβείρους δὲ τοὺς Κορύβαντας καλοῦντες καὶ τελετὴν καβειρικὴν καταγγέλλουσιν· αὐτὼ γὰρ δὴ τούτω τὼ ἀδελφοκτόνω τὴν κίστην ἀνελομένω, ἐν ᾗ τὸ τοῦ Διονύσου αἰδοῖον ἀπέκειτο εἰς Τυρρηνίαν κατήγαγον εὐκλεοῦς ἔμποροι φορτίου· κἀνταῦθα διατριβέτην φυγάδε ὄντε τὴν πολυτίμητον εὐσεβείας διδασκαλίαν αἰδοῖα

Quid significāt pudēda vtriusque sexus.

Venus quid.

Membrum virile mysteriis veneris.

In mysteriis Cabirorum adoratur membrum Dionysij.

Cur gigantes discerpserunt corpus Bacchi excepto membro virili. καὶ κίςην θρησκεύειν παραδιδόασι τυῤῥηνοῖς. Non ergo dilaniarunt gigantes aut Typhon hanc partem, sed reliqua membra. quid ita? capite quæso rectam rationem ex impio & detestando signo. quoniam pereunt omnia hic indiuidua sed semina manent, ex quibus sole quasi renascente sub initium veris renascuntur & reflorescunt.

Parricidiũ Cabirorum quid significat. Impij Corybantes & fratricidæ; semen hoc seruarunt, terra & cœlum ex mente Varronis: in illis duobus semen rerum conseruatur. At fratrem suum simul occiderunt, nimirum priuationem, & vicissim priuatio formam: quoniam accedente forma priuatio tollitur & vice versa destructa forma, redit priuatio per materiæ potentiam quę omnium formarum capax est & subinde mutationi obnoxia. Ergo materia non est vnum principium sed duo Aristot. 1. Physic. cap. 7. ἔςι δὲ τὸ ὑποκείμενον ἀριθμῷ μὲν ἕν, εἴδει δὲ δύο: ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος καὶ ὁ χρυσὸς, καὶ ὅλως ἡ ὕλη ἀριθμητή. τὸ δὲ γάρ τι μᾶλλον καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκὸς ἐξ αὐτοῦ γίνεται τὸ γιγνόμενον. ἡ δὲ ςέρησις καὶ ἡ ἐναντίωσις, συμβεβηκός. ἓν δὲ τὸ εἶδος οἷον ἡ τάξις ἢ ἡ μουσικὴ, ἢ τῶν ἄλλων τι τῶν οὕτω κατηγορουμένων. διὸ ἔςι μὲν ὡς δύο λεκτέον εἶναι τὰς ἀρχὰς, ἔςι δ' ὡς τρεῖς. καὶ ἔςι μὲν ὡς τἀναντία οἷον εἴ τις λέγοι τὸ μουσικὸν καὶ τὸ ἄμουσον ἢ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν, ἢ τὸ ἡρμοσμένον, ἢ τὸ ἀνάρμοςον: ἔςι δὲ ὡς οὔ: ὑπ' ἀλλήλων γὰρ πάσχειν τἀναντία: λύεται δὲ καὶ τοῦτο διὰ τὸ ἄλλο εἶναι τὸ ὑποκείμενον, τοῦτο γὰρ ἐναντίον: ὥςε οὔτε πλείους τῶν ἐναντίων αἱ ἀρχαὶ τρόπον τινὰ, ἀλλὰ δύο ὡς εἰπεῖν τῷ ἀριθμῷ: οὔτε αὖ παντελῶς δύο, διὰ τὸ ἕτερον ὑπάρχειν τὸ εἶναι αὐτοῖς ἀλλὰ τρεῖς: ἕτερον γὰρ τῷ ἀνθρώ-

Tria rerũ principia. πῳ καὶ τῷ ἀμούσῳ τὸ εἶναι καὶ τῷ ἀσχηματίςῳ καὶ χαλκῷ. Hęc principiorum contrarietas non simul cõcurrit in subiecto; sufficit enim vnius ex contrariis absentia aut præsentia ad constituendam mutationem vt ibidem paulo post Aristot ait. Duo tamen sunt necessaria ex iis tribus, quia essentia duo sunt. Nec tria illa simul esse possunt in subiecto: nam si forma deficiat, sola materia & priuatio restant: si forma adsit, priuatio ex necessitate recedit. igitur priua-

Priuatio ex tribus vnum est. tio est vnum ex tribus principiis quod ab initio generationis inest cuius virtute omnia alioqui vetustate labentia ex fatali lege qua termini rerum pręscripti sunt quasi renouantur & renascuntur. Ex

An priuatio tollat formam in subiecto existentem. quibus videtur male fingi materia & priuatione formam tolli in subiecto existentem, quum priuatio non sit principium quamdiu forma in subiecto est. Verum id Aristot. intelligit: per accidens, id est alia accedente forma: tunc enim cedit subiectum potentiori quasi adultero quo corrumpente materiam quatenus in ea priuatio est, forma altera tollitur. Ergo quum essent tres Cabiri, duo, vnum occiderunt id est ipsum corpus Bacchi remanente pudendo id est

Cur apium à Samothracum initiis remouetur. semine. Cruor ex illa dilaceratione in terrã effusus apium produxit vt Clemens ait, ideo in Samothracum mysteriis abominantur apium quia signum priuationis est: ideo defunctorum epulis adhibetur Plinio teste. 20. cap. 11. hoc demonstrat tantum corporis non animæ dissolutionem: vnde ex sanguine corporis dilacerati emer-

sit: Sed quomodo potest intelligi priuationem esse principium quum nihil sit? verum in eo verus opifex huius vniuersi viuum.

Character creationis in priuatione.

characterem creationis reliquit quæ ex nihilo est productio. igitur constat duo esse principia materiam & formam re ipsa, ratione autem tria. Nam priuatio & materia vnum numero est id est essentia ipsa: æs enim ex quo fit statua est priuatio & materia figuræ ipsius statuæ: & sic priuatio est in materia: vnde sequitur sine priuatione nihil materiam posse producere: ergo ea principium esse non potest nisi per priuationem respectu formæ: est tamen principium per se respectu compositi: & sic materia differt à priuatione sola ratione:

Materia & priuatio vnum sunt reipsa, ratione duo.

quia materia magis accedit ad id quod vnum est numero id est ad primam substantiam quia partem facit ipsius: at priuatio non ita accedit ad vnum numero quia in re composita est accidens potest enim accidere vt ex statua ærea fiat candelabrum, priore forma destructa: sed tamen nondum partem facit candelabri quã diu aut est statua aut æs est. priuatio ergo nec partem facit compositi nec principium sed compositionis seu generationis: id est materia & forma rem generant & componunt sed generatio esse non potest nisi præexistat subiectum in quo sit quædam aptitudo per quam fiat id quod non est.

Materia principium est per priuationẽ seu per accidens respectu formæ at per se respectu compositi.

Ergo sic definiri debet priuatio principium intrinsecum generationis seu productionis naturalis: non tamen generati aut compositi.

Priuatio est principium non compositi sed compositionis.

In diuinitate autem Proserpina est quædam vmbra priuationis: ita vt Ceres, Proserpina, & Bacchus, principiorum trium præsides deos significent: & recte. Nam Ceres materiæ vicem sustinet ex qua nascitur potentia seu vis priuationis propter aptitudinem ad captum formæ accommodatam quæ sola ratione differt à matre: quia mater & filia idem sunt numero. At filia rapta est à Plutone, non Ceres. Nam forma destruit vim illam priuationis & aptitudinem illam extinguit manente materia quæ tunc partem facit compositi. At Ceres filiam raptam quærit (raptam inquam quia violentiæ locus est vbi pugna est sed vmbratilis quia cedit minor maiori) quia materia in composito per accidens est obnoxia mutationi: ideo quærit ad initia sua redire & sic priuationis vim recipere & quasi ex inferis id est ex interitu reuocare. Ideo luget Ceres, & mulieres sacra lugentis celebrant.

Mulieres sacra lugentis Cereris celebrant.

In eius templo Athenis ieiunant 16. mensis Octobris teste Plutarcho in Demosthene die Atheniensibus tristissimo idem in Iside & Osiride docet Thesmophoriis Athenienses mulieres ieiunare humi desidentes: quia eo tempore vt ille refert fructus arborum omnino deficiunt & in locum illorum qui perierant alios ferebant tacitæ & tristes & terra semen occultabant incerta spe recipiendi fructus deponentes, quasi eos cum luctu sepelirent. Hos terræ occulte commendatos Proserpinam significasse certum est: id est semen ex terra ortum quod aliud est ab ipsa forma: nam in forma non est priuatio sed actus: at in semine est potentia ad futuram formam accommodata secundum suum cuiusque genus & pro-

Semen & forma differunt.

inde priuatio Aristot. 1. de part. animalium cap. 1. sic sub terram semine abscondito, imperio Plutonis potentia illa subiecta est vt formam recipiat ex qua tandem perfecta fruges efflorescant quod sine corruptione & mutatione seminis esse non potest: Pluto seu sol calorem præbet: Ceres humorem & terram: nam sine humore nihil potest generari, ideo Orpheus doctissime ait Plutonem vexisse Proserpinam per medios fluctus Argonaut.

Ἁρπάξας δ' ἔφερεν διὰ κύματος ἀζυγέτοιο.

Refragari videtur Plotinus 4. ennead. 2. οὐκ οὖν φθαρήσεται ἡ στέρησις προσελθόντος τοῦ οὗ ἡ στέρησις; οὐδαμῶς· ὑποδοχὴ γὰρ ἕξεως οὐχ ἕξις, ἀλλὰ στέρησις, καὶ πέρατος, οὐ τὸ πεπερασμένον, οὐδὲ τὸ πέρας, ἀλλὰ τὸ ἄπειρον καὶ καθόσον ἄπειρον. Vult accedéte forma nõ tolli priuationẽ: quoniã susceptio formæ non est forma; ideoq; priuatio illa non est forma & proinde nec mutata nec corrupta vt susceptio termini in infinito nõ est terminus imo nec terminatũ quatenus infinitũ est. Verũ hoc pertinet ad potentiã quæ nõ tollitur accedẽte forma vt dixi de ea potentia quæ est principij non accidentis. in ea vero quæ accidens est materiæ, materia consideratur vt habitudo quædam ad formam quam non habet cui tamen suscipiendę parata est eaque vere extinguitur actu formæ. Nec me mouet quod Plotinus materiam in priuatione ex potentia accidentali considerat: non enim considerat compositum aut generatum ex forma & materia sed ipsam generationem cui priuatio principium est non accidens, & eatenus infinitam esse ait nec forma accedente definiri. Quod non vno actu intelligendum est nec vno momento: nam post perfectionem compositi, cessat infinitum potentiæ & priuatio: sed tum magis est quum res fit & quum vere agit forma in materiam: tunc enim nondum est perfecta generatio, sed fit & magis rem in esse confirmat: id est vis priuationis tanta est vt efficiat subiectum magis esse quia fit quod non erat & tamen Natura subiecti remanet, vt semen quum seritur, & fœmina quum masculo potitur, iam tum magis esse incipit, nondum tamen est quum ad perfectionem Naturæ perducitur: quod idem docet cap. 16. eiusd. libri: non dissentit ab Aristotele in hac parte. Vult enim materiam & priuationem idem esse omnino re ipsa, ratione, duo cap. 14. eiusd. lib. docet vero infinitam esse materiam in cap. 15. non quatenus substantia est sed habito respectu ad rationem formalem cui opposita est, per quam definienda est. Ergo generatio à Natura non fit vno memento. Nam materia est omnium rerum infima: idea vero summa: ideo huius diuini muneris non statim capax est sed paulatim agente ipso principio præparatur & tandem conceptâ formâ aliquid in lucem emittit: ad hæc sapientissime Synesius in Encomio caluitij. τὰ πρῶτα τῶν ὄντων ἁπλᾶ· κατιοῦσα δὲ ἡ φύσις ποικίλλεται ἡ δὲ ὕλη τῶν ὄντων τὸ ἔσχατον ὑποστάθη καὶ ποικιλώτατον αὕτη, κἄν τι δέχηται θεῖον, οὐκ εὐθὺς ἴσον ὅσον ἐδέξατο. Δεχομένη δὲ ἐμφάσεις καὶ σπέρματα περιπλέκεταί τε αὐ-

Potentia principij materialis non tollitur accedente forma

Plotini sententia explicatur.

Priuationis vis in actu generationis.

Quomodo materia infinita est

Causa qua generatio non fit vno momento.

τοῖς καὶ πλείστη περὶ αὐτὰ γίνεται: τάχα μὲν οὖν ἔχει δεξιουμένην τάχα διὰ τὴν ἀναγκαίαν ἀντίθεσιν ἐν τῇ προάλῃ συνόδῳ καταχύουσα τοῦ θείου πρὶν τελειωθῆναι τὴν ἔμφασιν: δύναιτο δ' ἂν καὶ ἑκάτερον. οὐ γὰρ ἔχουσιν ὥσπερ δοκοῦσι μάχην οἱ λόγοι. Ergo natura non ſtatim rem ad perfectionem deducit; ſed medium tempus eſt generationi conſtitutum vel plus vel minus, prout materia proxima magis vel minus idonea eſt ad ſuſcipiendam formam proximam quæ etiam magis vel minus agit in materiam vt lana aptior eſt ad veſtis formam quam corium bouis, non infirmitate formæ ſed materiæ: quod naturæ ſecretum alio mendacio temerarunt. Minerua, cor Dionyſij ſuſtulit & illud vibrans ad Iouem detulit vnde. παλλὰς dicta eſt à πάλλειν id eſt à vibrando Clemens Alex. ibidem. Ἀθηνᾶ μὲν οὖν τὴν καρδίαν τοῦ Διονύσου ὑφελομένη Παλλὰς ἐκ τοῦ πάλλειν τὴν καρδίαν προσηγορεύθη. Quum enim Semele cum Ioue in Maieſtate ſua congredi flagitaſſet, ſenſit fulminantem: impetum autem diuinitatis tantæ ſuſtinere non potuit, ideo extincta eſt & partus ante diē periiſſet niſi Minerua, cor exemiſſet quod vibratū à ſe, ad Iouem tulit. Nonne hoc arguit Deum agere in materiam non ſecundum magnitudinem ſuæ poteſtatis, ſed paulatim ſeſe inſinuare ei ne pereat ſub pondere tantæ Maieſtatis quæ per ignem fulminis ſignificatur, quod conceptum in vtero fœtum prorſus opprimeret & vitam id eſt principium motus in animante quod per cor demonſtratur ſuffocaret. Nam in corde eſt principium natiui ignis in quo Naturæ fomites conſeruantur. Ariſtot. de part. animalium 3. cap. 7. fons ſanguinis eod. libro cap. 4. Hoc Pallas ex abortiuo partu ſuſtulit & vibrauit: & in hoc quoque ſacrum eſt ſecretum; videlicet Mineruam quæ & virgo & ſapientia diuina eſt vitam reparare iis quibus mors decreto fatali conſtituta eſt, non matri tantum quæ peccauerat ſed & partui cui mater labem ſui ſceleris impreſſit in principio generationis: ſed principium vitæ à filio Dei ſeruatum eſt & virgini datum vt illud gereret ad hoc vt non tantum corpus quod mortuum erat perſolutis pœnis iuſtitiæ fatali, reſurgeret, ſed & anima ſalutem in filio Dei ex virgine naſcituro reciperet: quod ad Iouem patrem filius detulit vt à ſuo principio abductum hominem ad idem principium reſtituta Natura, reduceret vibratio autem Naturam humani corporis oſtendit: hoc enim ſingulare eſt in homine quod cor eius palpitat, in eo quod ſolus animalium rei futuræ expectatione moueatur idem cap. 6. eiuſd. lib. hoc Euſtathium non intellexiſſe patet ex eo quod ait in Iliad A ὅτι κεραυνῷ τῆς Σεμέλης βληθείσης καὶ τοῦ Διονύσου διεκπεσόντος ἐμβρύου παλλομένην τὴν τοῦ ἀμβλώματος καρδίαν ἤνεγκε τῷ Διΐ, μῦθος ἐστὶ παραλήρημα: Ait enim eſſe fabulæ deliramentum: ſed quis eſt qui intellexerit? Nemo: præter auctorem. Me tamen hæc commenta retexuiſſe non glorior, ſed vni Deo acceptam refero harum falſitatum reuelationem & veritatis animaduerſionem. Ex hac autem fabula patet hominem ſcelerum ſordibus inquinatum nullos fru-

Forma proxima plus vel minus agit in materiam non per ſe ſed per materiæ capacitaté.

Explicatur myſterium de corde Bacchi vibrato à Pallade.

Aliud myſterium ex abortiuo partu corde ſublato.

Cor in homine ſolo cur palpitat.

Error Euſtathij.

ctus nisi abortiuos producere, qui tamen ad implendas prouidentiæ leges conferunt. Nam improborum actionibus vtitur vt instrumentis iustitiæ & vindictæ diuinæ. Igitur Deus vno momento non agit in materiã, sed lento motu vt imbecillitati materiæ se accommodet. Hunc naturæ perficientis motum sub veneris specie condiderunt: Est enim in coniunctione duorum principiorum summa consensio licet ante in Natura dissentiant & quasi pugnent. Quoniam est vnio vera vbi ex duobus vnum fit compositum ex tribus generatio. vnione nihil fortius, nihil melius, nihil pulcrius: quia propius ad vnum accedit quod potentissimum, bonum, & pulcrũ est: quia est formarũ forma. Idcirco in sacris veneris nõ mulieris sed viri pudendũ adorabatur, quia cũ forma coniungitur, ideoque perficitur pulcritudo id est generatio & in eo motu dominatur forma quæ fingitur sub signo illius mẽbri. Est autem summa voluptas in illa quasi confusione, quæ est boni fruitio; fruitur bono materia quũ formam suscipit, bonũ suscipit & sic in voluptate est: ideo pro cõcupiscẽtia sumitur Tzetzes in Hesiodũ vbi explicat. ἀφροδίτην τὸ ἀφελισμὸν τῆς μίξεως· ἐκ γὰρ τῆς θαλάσσης ἡ ἀφροδίτη διὰ τὸ ὑγρόν. ἡ γὰρ ἐπιθυμία ἀπὸ τῆς ὑγρότητος γίνεται· ὅθεν καὶ ὑγροὺς καλοῦμεν τοὺς ἀσελγεῖς. Venus deperiit Adonim seu Ἡδονὴν id est voluptatem quia ex coniunctione formæ summum bonum summo ardore complexa est: Adonis tamen interemptus est furore Martis id est imperio formæ quod certam vim habet vt perficiat formam: post perfectionem cedat amor, quia est argumentum imperfectionis: Est enim desiderium pulcri id est perfectionis. Atquin an cessat bonum an voluptas extinguitur quum in eum statum res venit quo melior est quam fuit. Verum non est res quæ erat quum fueretur sed aliud factum est ab eo quod tunc fiebat: Et quum amor extinguatur acquisita rei perfectione, extinguitur voluptas quæ est complexio boni quod appetitur non quod appetitum est. Aliud est ergo bonum aliud voluptas: in naturalibus: in diuinis idem est bonum & felicitas non dicam voluptas. Quid hoc sibi vult? voluptatem hic nisi necessitatis gratia captandam non esse & vere non esse boni sed imaginis boni fruitionem. At in diuinis verum est bonum vera pulchritudo, animarum summa & æterna felicitas. at in Natura generatio est pulchritudo, est venus quia formam agentem continet sed hæc terrestris est idolum diuinæ & cœlestis: & sicut se habet generatio in terris ad concentum & harmonicum temperamentum corporum cœlestium & potestatum diuinarum ex quibus vna fit musica compositio: ita se habet venus terrestris ad cœlestem. Quia illa generationi: hæc temperatæ commixtioni & harmoniæ præest: in illa est voluptas ex bono sensibili: in hac est felicitas ex bono intellectuali, Iulianus in hymno ad solem sic de cœlesti. ἔστι δὴ αὕτη σύγκρασις τῶν οὐρανίων θεῶν καὶ τῆς ἁρμονίας αὐτῶν ἔτι φιλία καὶ ἕνωσις. Vis terrestris ex diuina pendet quamuis fluxa & caduca, tamen vi cœlestis dominæ perempta resurgit & rena-

Cur in sacris veneris non colitur pudendum muliebre.

Venus cur pro concupiscentia.

Quid amor.

In naturalibus aliud est bonũ aliud est voluptas.

Proportio inter cœlestem & terrestrem venerem.

renaſcitur: ſed prӕterea cœleſtis demulcet animas quadam lӕtitia diffundens in terram ex cœlis ſuauiſſimos radios & immortales quibus ad amorem diuinum accendimur idem. θέλγουσα μὲν τὰς ψυχὰς ἡμῶν συνευφροσύνῃ, καταπέμπουσα δὲ εἰς γῆν ἐξ αἰθέρος αὐγὰς ἡδίστας καὶ ἀκηράτους αὐτοῦ τοῦ χρυσοῦ στιλπνοτέρας. In myſteriis veneris, cultrices deӕ certӕ meretrices lugent Adonim vt ſignificent perfectionem generationis frugum Ammianus lib. 19. *Lacrymare cultrices venereӕ ſӕpe ſpectantur in ſolennibus Adonidis ſacris quod ſimulacrum aliquod eſſe frugum adultarum religiones myſticӕ docent.* Ergo mors Adonidis eſt compoſitionis perfectio. Ergo vtraque Venus cõpoſitionis eſt arbitra, non cõpoſiti nec partis eius, cuius vnum ex principiis intrinſecis eſt priuatio, alterum forma eſt: ideo Iouis filia dicitur & Iunonis Iupiter formӕ, Iuno priuationis vicem habet. Huius Veneris terreſtris amor maxime mouet in homine partes terreſtres & ex conſequentia etiam cœleſtes. Nam ex pulcritudine mortali fere immortale deſiderium naſcitur in animis ſpectantium Demoſthenes in amatoria. ὃ ἀθάνατον τοῖς ἰδοῦσι ἐργάζεται πόθον καὶ ὁρώμενον οὐκ ἀποπληροῖ καὶ μεταστὰν μνημονεύεται καὶ πλὴν τῶν θεῶν ἀξίας ἐπ' ἀνθρώπου φύσεως ἔχει. Et ſic non mirum ſi materiӕ tantus ſit agnatus amor vt formam eouſque deſideret quo plene per eam definita & perfecta ſit. Reſoluamus Bonam Deam eſſe materiam primam in qua ſunt duӕ potentiӕ vna principij quӕ per ſe eſt in ipſa materia: altera qualitatis & habitudinis quӕ accidit ipſi principio ſed ex eius naturali proprietate deſcendit, & hӕc eſt Ceres quӕ relata ad compoſitum Ceres eſt, ad formam, id eſt ſi conſideretur prout forma ad eam accedit Proſerpina eſt, quia perit à ſuo contrario rapta, ſed ex eo raptu aliud quiddam fit nimirum venus ſeu generatio: quӕ nec priuatio nec forma eſt nec aliquid compoſitum ex vtroque, ſed eſt mutatio ex non ente in ens. Ariſt. 5. Phyſic. cap. 1 at ſi ſubſtantia definitur non eo modo dicendum erit. Ergo non ens eſt principium generationis (quia ſubſtantiӕ non fiunt ex ſubſtantiis Metaph. 7. cap. 16.) quod recedit per acceſſum formӕ ad materiam, non tamen tollitur generatio, at materia ante formam domina eſt poſt formam in compoſito non eſt domina, ſed tamẽ ſuę diuinitatis partem retinet, his non pugnat locus Plotini ſupra adductus: forma enim non mutat priuationem ſi vt principium generationis accipiatur, quia principium tolli non poteſt quia ſupra ſe nihil habet quo vinci poſſit, ſed ſi conſideretur vt ſupra pro qualitate materiӕ ad compoſitum relatӕ reuera extinguitur, idcirco in generatione priuatio tolli non poteſt licet cedat actui formӕ in re generata tollitur omnino: vnde ait ſuſceptionem formӕ non eſſe formam ſuſceptionem, termini non eſſe terminatum quatenus infinitum eſt. Atqui non poteſt ſumi pro infinito quod terminatum eſt, nec pro ſubiecto quod compoſitum eſt. Verum hoc intendit quatenus ſubiectum eſt aut infinitum remanere in Natura principij ſcilicet primam ipſam materiam ad

Pulcritudinis effectus.

Subſtantiӕ non fiunt ex ſubſtãtiis.

Priuationis duplex conſideratio.

quam semper vt dictum est æterna reuolutione, terminati aut compositi pars materialis reuertitur. igitur Dij potes erant tres: Tertullianus de spectaculis. *Ante has (columnas) tres aræ trinis Diis patent magnis potentibus:* Eosdem Samothracas existimant qui sunt tria principia ratione.re duo Casmillus autem seruit principiis illis spiritu quodam suscitante motum vt prisca theologia testatur apud

Subtilitas dæmonu.

Ammianum libro 16. hęc Aristoteles ex intimis eruit philosophiæ adytis ante eum ignorata vt ipsemet gloriatur in eod. libro: ita tamen vt dæmon Aristotele longe doctior hęc arcana Naturæ his fabularum integumentis obstruxerit: quo duplici iactura mortales afficeret, ignoratione principij metaphysici seu diuinitatis & trium naturalium sub quorum imagine Deus, vnius substantiæ suæ triplicem personarum ordinem obtexit: tum calumniosa religione quæ illis mendaciis inculcata est; quod vt gloriosius efficeret, immiscuit suæ imposturæ obscura quędam semina, vt quum Euæ tribuit originem & principium rerum, & Bacchi originem per violentum Draconis cum filia incestum (quem miseri adorauere) Vnde fingunt Cererem à Ioue impetrasse reditum Proserpinæ ab inferis, si nondum cibum ex inferis gustasset, virgo ieiuna pomum ore delibauit, idcirco fatali lege cautum est vt media parte anni in inferis maneret altera media in cœlis de quo ita Ouidius 5. Metamorph.

Pomo degustato cogitur in inferu manere filia Cereris.

Repetet Proserpina cœlum
Lege tamen certa, si nullos contigit illic
Ore cibos: nam sic Parcarum fœdere cautum est.
Dixerat: At Cereri certum est educere natam
Non ita fata sinunt, quoniam ieiunia virgo
Soluerat, & cultis dum simplex errat in hortis
Puniceum curua decerpserat arbore pomum
Sumptaque pallenti septem de cortice grana.
Presserat ore suo.

Cur in Thesmophoriis nefas est edere granum mali

Quid apertius quam ex causa pomi degustati, mansisse in inferis, idque degustasse in cultis hortis quibus paradisus terrestris significatur: hinc est sumenda ratio illius mysticæ legis qua nefas erat in thesmophoriis edere granum mali punici (quod inter poma excellit) quod natum sit ex guttis sanguinis quæ ex discerpto corpore Bacchi in terram distillarunt Clemens Alex. ibid. ὥσπερ ἀμέλει καὶ αἱ θεσμοφοριάζουσαι τῆς ῥοιᾶς τοὺς κόκκους παραφυλάττουσιν ἐσθίειν τοὺς ἀποπεπτωκότας χαμαὶ ἐκ τῶν τοῦ Διονύσου αἵματος σταγόνων βεβλαστηκέναι νομίζουσι τὰς ῥοιάς. Figmentum est conuersum vt veritas humani lapsus celaretur. Nam corpus Dionysij dilaniatur indeque sanguis effunditur ob degustationem pomi. Non ex effusione cruoris natum est pomum quia poma creata sunt ante hominem: sed vita quæ per sanguinem indicatur eo modo effusa

Folium ficus Quid significat.

est, vtriusque hominis. ij cognito scelere genitalia fici foliis texere & ad generationem processere, vnde vniuersum genus humanum

emanauit ideo pudenda vtriusque sexus eis consecrata sunt, & Maiestas eis attributa: Apud Ægyptios folio ficus rex pingitur & meridionale mundi clima & illud interpretantur irrigationem & fœtationem omnium: in rege Maiestas est; in meridie est ignis imperium seu formæ: in forma huius folij membrum genitale quia Natura illi simile est vt refert Plutar. in Iside: quod etiam Ægyptij ex scriptura veritatis acceptum, adulterio mendacij corruperunt: vterque enim post agnitum perduellionis maleficium animaduertit se nudum esse & eas partes quas pudor occultari postulat subligaculo ex foliis ficulneis obduxit, ἀντιπομδύων διὰ τοῦ ξύλου τὸν τρόπον τῆς κακοπραγίας: ὡς γὰρ ἡδὺς ὁ καρπὸς τῆς συκῆς τραχὺ δὲ καὶ πικρότατον τὸ φύλλον: οὕτω πᾶσα ἁμαρτία ἐν μὲν τῇ πράξει δείκνυται ἡδεῖα, μετὰ δὲ πάντα ὀδύνην παρέχει τῷ πεπραχότι (inquit Cedrenus) recte ex foliis illis obscure demonstrarunt modum suæ infelicitatis. Nam fructus fici admodum suauis est sic etiam fructus peccati quum committitur: At postquam commissum est ex fructu, folium fit amarissimum & ex suauitate delicti, dolor & acerbitas eum qui deliquit operiunt & obruunt. Redeo nunc ad Eleusinia. cōminiscuntur Cererem & Liberam natas esse in Sicilia, ideo eam deabus illis esse cōsecratam. Tullius in Verrem ait omnes gentes sic arbitari & fruges in ea terra primum repertas & raptam esse Liberam quam Proserpinam vocant ex Ennēsium nemore, qui locus quod in media insula situs vmbilicus Siciliæ nominatur: tum subiicit: *Quam quum inuestigare & conquirere Ceres vellet dicitur inflammasse tedas iis ignibus qui ex Ætnæ vertice erumpunt:* Deinde locum describit vbi rapta est vt paradisum depingi crederes mox ait Cererem errantem in Atticam venisse vbi tam pulcra initiorum sacra fundata sunt. faces ergo petiit ab ignibus Ætnæ, est enim cæca materia nisi formam habeat. Nunc igitur descendente priuatione mater prægnans characterem diuinitatis habet qui ardenti face significatur, in qua lumen est ex terra sumptum non ex sole vt agnoscas formas terrestres; non esse diuinas sed diuinæ imagines. huius imaginis quandam figuram refert Statius 12. Thebaidos vbi poëtice hoc mysterium adumbrat in his versibus.

Ceres & Proserpina natæ in Sicilia.

Quid per ardentem Cereris facem ostenditur.

Qualis ab Aethnæis accensa lampade saxis
Orba Ceres magnæ variabat imagine formæ
Ausonium Siculumque latus vestigia nigri
Raptoris vastosque legens in puluere sulcos
Illius insanis vlulatibus ipse remugit
Enceladus, ruptoque vias illuminat igni
Persephonem, amnes, sylua, freta, nubila clamant
Persephonem tantum stygy tacet aula mariti.

Et in hac specie volunt Lunam etiam significari quæ lumen ab alio corpore lucis mutuatur, non à seipsa habet. in Eleusiniis gestabant faces noctu vt illius astri regnum ostendatur. quod nocturnum est. Clem. Alex. Δηὼ δὲ καὶ Κόρη δρᾶμα ἤδη ἐγενέσθην μυστικὸν καὶ τὴν

In his facibus aura exspirans quid significat.

πλάνην καὶ τὴν ἁρπαγὴν καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ελευσὶς δαδουχεῖ: Ex his facibus aura quędam exhalabat in qua quiddam diuinitatis esse credebatur: quod sic Aristophanes docet in Ranis.

Καὶ δᾳδων γέ με
Αὔρα τις εἰσέπνευσε μυστικωτάτη.

Vult hanc auram inspirare mystarum animos: & Scholiastes ibi id confirmat, δᾷδας οἱ μύσται ἔφερον καὶ θεία πνοή τις ἐξ αὐτῶν ἐφέρετο, Ceres à luctu semina dedit mortalibus. At ex 1. genes. ostendi in principio mundi, Deum omni composito scintillam quandam suæ virtutis infudisse nimirum vim seminis nondum actu existentis, sed perfecto fructu emergentis & tunc vltimus est actus diuinę illius potestatis; in eo tamē perinde agit ac in principio cōpositionis quia primis vltima respondent in circularibus vt sunt diuinarum virtutum functiones: in quibus idem est principium vt finis: media in naturis compositis imperfecta sunt & occulta, quia pendent ex principiis quousque ad finem redigantur. Deus autem naturaque non cœpit à semine quia imperfectum est: quia non est actu, id quod erit: in semine tamen est quiddam diuinum quia vis eius à Deo data est, ab initio vt rationem principij sustineret, ideoque extremum diuinæ virtutis appellatur à Synesio in Encomio Caluitij. ἆρ' οὖν οὐχὶ καὶ τῶν καταβαλλομένων ἐν γῇ σπερμάτων οἱ λόγοι θεῖόν εἰσιν εἰ καὶ τοῦ θείου τὸ ἔσχατον: τούτων τέλος μὲν ὁ καρπὸς ἀλλὰ πρὶν ἥκειν εἰς τοῦτο θέα, τὴν πομπείαν καὶ τὰ κάλλη τῆς φύσεως, ῥίζαι, καλάμη, φλοιὸς, ἀθέρες, λέμματα, καὶ ἐπὶ τοῖς λέμμασι, ἕτερα λέμματα: ὁ δὲ καρπὸς ἁπλῆς ἔτι καὶ κρύφιος: Ergo vltimus actus diuinæ virtutis in semine desinit: ideoque Pluto nouissimus mundi heres dicitur & minimus natu filiorum Saturni. Statius 11. Thebaid.

In semine est vltimus actus diuinæ virtutis.

Media in naturu compositis imperfecta.

Cur natura nō cœpit à semine.

Vmbrarum custos mundique nouissimus heres.

Ergo Deus & Natura etiam in principiis habent functiones differentes, quia Deus in semine desiit at natura laborat semper etiam post semen vices generationis reparās, & notandum est quum semē proiectum & terra obrutum est: naturam occulte dominari id est priuationem illam quę videtur extincta quamdam tamē potentiam exercere quatenus inferorum regina Plutoni coniugata id est forma agenti antequam perfecta sit generatio quod sub hac figura Claudianus eleganter ostendit.

Priuatio in semine occultato terra aliquid operatur.

Qua lampade Ditem
Flexit amor quo ducta ferox Proserpina curru
Possedit dotale Chaos, quantasque per oras
Sollicito genitrix errauerit anxia cursu.

Deus vno actu res cū suo fructu creauit: At natura ex semine fructus per tempora format, & cum siliquis, corticibus, aristis, calamis: prius enim radices agit; tū occulte crescit sub terra: deinde paulatim ad solē exsurgit: & sic Plutonis furtū reuelatur & redit ad cœlū Proserpina. Nam sufficit Plutoni semestre tēpus quo semina terræ visceribus obruta latent & corrumpuntur videlicet per Autumnum &

Differētia Dei & Naturæ.

hymnem,ſed verè terra germinat & ſoli patri fœtum imperfectum oſtendit per totidem menſes vt quodque ad id principium redeat vnde fluxit, Hinc patet vnde dicta ſint Cereris ἀνακαλυπτήρια Quaſi dicas reuelamenta quæ conueniunt ſabulæ matronæ illius hoſpitis Deæ quæ detectis veſtibus pudenda deæ reuelauit quod ad vim ſeminum pertinet quum poſt corruptionem enaſcuntur è terra : vnde ille. ἐπὶ τούτοις Ἐλευσὶς ἄγει τὰ Δήμητρος ἀνακα- *Anacalypteria.* λυπτήρια εἰ δὴ νοῦς τὸ θειότατον ἐστι τῶν ἄνωθεν ἰόντων σπερμάτων εἰσοικίζεται. Hoc myſterium non tantum in Natura terreſtri ait conſiſtere ſed & cœleſti nimirum in mente quæ diuiniſſima eſt omnium ſeminum quæ cœlitus emittuntur: nam mens quaſi incluſa in materiali ſubſtantia paulatim exurgens & ad alta reſpiciens tandem ad cœlum euolat vi ſeminis quod in eam effuſum eſt vnde paulo poſt ait hæc ſacra eſſe. τὰ ἐπιβατήρια quibus ad cœlum menti *Vnde ſit ſemen mentis.* datur aſſenſus. Sed ſemina illa intellectus vnde ſunt ? ab anima mundi ſeu à ſpiritu ſancto. Quæ mens in vi ſua minutatim creſcit eouſque quo tamquam ex ſemine fructum aliquem poſſit producere. Sed quomodo id fieri poteſt quum creatio animæ rationalis in corpore, immediate ex Deo procedat : Dei actiones non ſunt per tempora quum per ſe agit ſed quum mediis naturæ principiis ſecus eſt. Igitur animus inſunditur in corpus inſantis adhuc in vtero deliteſcentis in ſua perfectione;licet inſans ratione non vtatur. Nam aliud eſt res ipſa, aliud vſus rei. Si ratio potentia tantum eſt in inſante, erit homo tantum potentia : nam ratio ſpeciem non tantum diſtinguit differentia maxime propria ſed etiam conſtituit, obſtare videtur Ariſtoteles libro 2. de generatione animalium cap. 3. vbi homo prius viuit vita plantæ, deinde vita animalis, poſtea vita hominis: quod intelligitur de prioritate temporis vt ex textu ibidem conſtat.igitur non vno momento perficitur hominis anima ſed per temporum gradus & momenta. Verum plantæ vitam infuſam deſtruit ſenſitiua paulo poſt accedens, & ſenſitiuam intellectiua,vt docet Diuus Thomas de anima. Nec quod ait vita plantæ hominem viuere perfectam animam vegetatiuam intelligit,alioqui homo qui à ſola anima eſſentiam habet,tunc planta vere eſſet quod falſum eſt;ſed vult embrionem ſeu fœtũ adhuc imperfectum creſcere non ſecus ac plantam ſemine motum hunc recipiente & vim vegetatiuam quæ anima dici non poteſt in embrione : quia anima eſt quid perfectum : embrion autem imprefectus eſt quinetiam nondum homo eſt actu. Quod conuenit iis quæ ſupra diximus multa cum re fieri & naſci aut ante rem quæ non ſunt ex ipſa ſubſtantia licet ad naturam pertineant. Igitur homo etiam in vtero perfectus eſt in eſſentia cum intellectum accepit vnamque tantum formam & animam habet. Cur ergo non vtitur ratione? quia vna *Intellectus in inſãte eſt actu.* ratio eſt ſed duas habet functiones, vna animæ altera animalis:prima ex Deo eſt poſtrema ducitur ex imaginatione quæ media eſt inter exteriora & interiora ideo communis dicitur quia vtriſque

seruit: recipit enim formas à rebus sensibilibus extractas, easque quasi more speculi reflexas ad iudicium, animaduertit: quo tempore intellectus impeditur in harũ rerum cõtemplatione quas ratio ad illum eodem modo traducit: Imaginatio pueri imperfecta est quia nec fabrica sensus adhuc perfecta est nec vsus eius satis est idoneus ad naturales functiones at prior cognitio in eo non est imperfecta, quia non pendet ex imaginibus extrinsecus oblatis. Quomodo potest esse imperfectum quod à Deo in sui exemplar factum est? quod si spiritus infantis non est imperfectus, non potest non agere. Neque enim torpescit quod celerrimum est ex se: nec dormit quod mori non potest, nec impediri quod liberrimum est, furor hominis vsum omnem rationis adimit: sed violata imaginatione non ideo violatur intellectus, vt quum sol nubibus obducitur non ideo minus per se lucet: nec me mouet quod infans non intelligit se intelligere, nec furiosus; nam oculus videt omnia se tamen videre non potest: nam sentire seu agere pẽdet ex reflexione imaginationis ad intellectum: ergo infans intelligit: sed quid diuina nimirum quibus proxima & recenti creatione propior est, tum liberior: hinc illud Euangelij puerorum angelos videre faciem summi patris: seu sumas angelum pro spiritu præposito ad tutelam qui intellectum infantis ad Dei cognitionem erigit: seu pro intellectu pueri qui angelo non est absimilis, si tamen accipiatur pro angelo tutelari, quid gratiæ specialis haberent animæ infãtium longe puriores cum & angeli maiorum Deum etiam videant, igitur perfecta est prima intellectus actio quum sine sensu medio intellectus agit; secus quum ex imaginatione seu sensu educta est: quia sensus nõ est à Deo immediate sed ab ipso intellectu. Philo in allegoriis. οὗ γὰρ μετέχει ὁ νοῦς παρὰ τοῦ θεοῦ, τούτου μεταδίδωσι τῷ ἀλόγῳ μέρει τῆς ψυχῆς: ὥστε τὸ μὲν νοῦν ἐψυχῶσθαι ὑπὸ θεοῦ τὸ ἄλογον ὑπὸ τοῦ νοῦ. Vult mentem à Deo inspirari sed sensum à mente imperfecte tamen: quia actio omnis creaturæ imperfecta est: hæc passim ex Plotini sententia referuntur, ex quibus videtur in mente semen proprie non esse quia actu est & statim à creatione agit: at semen habet tantum potentiam ad producendum. Verum (vt hæc difficultas explicetur) semen mẽtis non est à Natura sed à Deo ideo statum agit & versatur cum diuinis etiam sine speculo animæ id est sine sensu communi. Nec Aristoteles refragatur qui in libro de memoria negat intelligere hominem posse sine phantasmate ergo nec sine imaginatione. Verum duplex est imaginatio, vna suprema altera infima: illa medium est hominis inter rationale & brutum: hæc non est hominis medium (cui ratio inest) sed animalis: nam ab inanimatis & animatis corporibus ducit imagines ad commune compositum: in infante suprema imaginatio dominatur, quum otiatur altera, quæ est animalis quæque maxime tendit ad inferiora, natura sensus ad perfectionem properante compositi. Plotinus Ennead 1 lib. 1. cap. 11. Vnde patet intellectum infantis co-

Intellectus in furioso est.

Quid intelligit infans.

Mẽs à Deo inspiratur, sensus à mente.

Duæ species imaginationis.

gnoſcere ſicut & furioſi: quorum mentes eo liberius euehuntur ad Deum, quo magis eorum ſenſus communis impeditus eſt. Non poteſt tamen fieri quin anima inuoluta & quaſi ſepulta monumeno corporis corrumpatur aut contagione materiæ aut vitio hominis ſed vis diuinitus inſita animæ ea eſt vt à ſuo principio creata, ad idem principium reuerſa recreetur. Hic animæ aſcenſus ad Deum ſimilis eſt ſemini in terra ſepulto & poſt corruptionem ad cœleſtem lucem reſurgente quæ vera eſt mentis reuelatio. Hæc anacalypteria Eleuſinia ſunt vt ex Syneſio ſupra liquet quæ tamen Dionyſia vocantur: quæ ſunt quaſi præludia quædam ad Maiora Eleuſinia quæ non Dionyſia proprie ſed myſteria vocantur: illa circa veris initium prodente & quaſi detegente Naturam Cereris & Proſerpinæ, Libero patre ſeu ſole: at hæc circa Autumnum: Maximus Tyrius orat 33. καὶ διέλαχον αὐτοῖς εὑρεῖν τὰς ἡδονάς· ἦρος Διονύσια· μετοπώρου μυστήρια. Vnde patet myſteria non abſolute Dionyſia vocari: quia hæc pertinent tantum ad ea quæ in vrbe ineunte vere celebrabantur; non myſteria quæ Autumno fiebant: altera etiam erant Dionyſia quæ etiam in Autumno agebantur ſed ea non in vrbe ſed in agro fiebant Theophraſtus in charactere. περὶ ἀδολεσχίας Ποσειδεῶνος δὲ κατ' ἀγροὺς Διονύσια: Et nihilhominus in vrbe eodem tempore myſteria procurabantur. At mox dixi myſteria non Athenis ſed Eleuſi celebrari. Verum myſteria vrbana ab Orpheoteleſtis peragebantur. quod vt intelligatur tenendum eſt duo fuiſſe parua myſteria: vna Bacchi: altera Proſerpinæ: his primum initiabantur indigenæ per triennium quibus ſolis fas erat templum hoc ſacroſanctum ingredi Liuius. 1. Decat 4. *Acarnanes* (inquit) *duo iuuenes per initiorum dies non initiati templum Cereris imprudentes religionis cum cætera turba ingreſſi ſunt. &c.* Vnde patet initiationem non fuiſſe vnius diei, nec vnius anni aut menſis: ſingulis enim menſibus quum Cereri ſacrificaretur initiabantur in vrbe, Theophraſtus in Charactere de ſuperſtitione. καὶ τελεσθησόμενος πρὸς τοὺς Ὀρφεοτελεστὰς κατὰ μῆνα πορεύεσθαι μετὰ τῆς γυναικός. Ergo ſub ſingulorum menſium exitu vigilabant adorantes ea numina & diſcentes myſtica eorum documenta. erat autem quinquennij tempus præſcriptum vt perfecta conſummaretur initiatio. Sed cur tanti conſtat initiatio vt ſingulis menſibus agatur & vſque ad quinquennium imperfecta maneat? reſpondetur quod ait Tertullianus aduerſus Valentinianos, *Illa Eleuſinia hæreſis & ipſa Attica ſuperſtitionis quod tacent pudor eſt idcirco & aditum prius cruciant, diutius initiant quam conſignant quum & portas ante quinquennium inſtituunt, vt opinionem ſuſpendio cognitionis ædificent: atque ita tantam Maieſtatem exhibere videantur quantam præſtruxerint cupiditatem.* Quid ſibi volunt iſtæ portarum inſtitutiones tragicæ ſcenæ potius quam ſacro conuenientes? quia adytum ingredi nefas eſt non initiatis. hinc illud poetæ vetuſtiſſimi.

Θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοις.

Aſcenſus animæ ſemini ſimile eſt.

Anacalypteria ſunt quaſi præludia ad Eleuſinia.

Dionyſia in vrbe, verno tempore: altera in agros Autumno: quo tempore in vrbe myſteria curabantur.

Duo parua myſteria.

In fine ſingulorum mẽſiũ initiabantur in vrbe vſque ad quinquenium.

Portarum inſtitutiones & ſilentium.

Quod Virgilius adumbrauit 6. Æneid.

Procul ô procul este profani.

Vbi de Proserpina loquitur quæ in Eleusiniis colitur. Idcirco vt arceantur ab aspectu sacrorum in adyto conditorum, multiplicia vel à portis obducuntur quæ sic ante quinquennium instituuntur vt perfecta imitiatione siparia illa seu vela portarum retegantur, & reuelentur pretiosa illa diuinitatis Symbola, nimirum pudenda: quod inuiolabili silentio consignandum erat alioquin qui euulgasset capitali supplicio linguæ noxam expiabat vt Plutar. de Alcibiade testatur: & tamquam inuisus diis & hominibus euitabatur: Horatius 3. Carminum.

Vetabo qui Cereris sacrum
Vulgarit arcanæ: sub iisdem
Sit trabibus, fragilemque mecum
Soluat phaselum: sæpe Diespiter
Neglectus, incesto addidit integrum.

Castus Cereris. Docte hunc incestum ait qui Cereris Castum violauerit: nam Castus Cereris proprie dicitur ob puritatem & simplicitatem principij. Tertullianus de Ieiunio. *Sed bene quòd in nostris Xerophagiis blasphemias ingerēs, casto Isidis & Cibeles eos adæquas.* Ij autē in Casto Cereris esse dicebātur qui operabantur Cereri vt populū vel ciuitatem expiarent quod ad euitanda pericula fiebat. Varro. *Et religiones & Castus id possunt vt ex periculo eripiant nos.* *Luctus polluit.* Tunc à luctu abstinebant, luctus enim polluit quia funestus. l. si ex re §. vlt. ff. de stipul. seru. Festus. *Minuitur populo luctus quum in casto Cereris constitit.* Idcirco matroniæ luctum deponebant sacra hæc celebraturæ ad speciem Eleusiniorum: Festus. *Græca sacra Festa Cereris ex Græcia translata, quæ ob inuentionem Proserpinæ matronæ colebant: quæ sacra dum non essent matronæ quæ sacra facerent propter cladem Cannensem, & frequentiam lugentium, institutum est ne amplius centū diebus lugeretur:* Ideo nefas est initiatis lugere Clem. Alex. ἀλωμένη γὰρ Δηὼ κατὰ ζήτησιν τῆς θυγατρὸς τῆς Κόρης περὶ τὴν ἐλευσῖνα· τῆς Ἀττικῆς δέ ἐστι τοῦτο τὸ χωρίον, ἀποκάμνει καὶ φρέατι ἐπικαθίζει λυπουμένη. τοῦτο τοῖς μυουμένοις ἀπαγορεύεται εἰσέτι νῦν ἵνα μὴ δοκεῖεν οἱ τετελεσμένοι μιμεῖσθαι τὴν ὀδυρομένην. Nec obstant Ægyptiorum cęrimoniæ quibus videntur lugentes quasi funerari Proserpinam. *Cur luctus Eleusi finitur.* luctus Eleusi finem accepit vt mox ex Festo docui: inuenit ibi Proserpinam id est frumentum in quo semen, quo priuationis perpetuę ratio cōtinetur: Nam ex raptu seminis & corruptione dum luget Ceres fructus efformatur & postea prodit cum virtute seminis: hoc Eleusi est progressum, ad omnes Gręcos & barbaros Aristides in Eleusinio. ἐλθοῦσαι δ' εἰς Ἐλευσῖνα τήν τε ἐπωνυμίαν ποιῆσαι τῷ τόπῳ καὶ τὴν Κόρην εὑροῦσαι ποιῆσαι τὰ μυστήρια καὶ γενέσθαι δὴ τὸν σῖτον παρὰ μὲν ταῖν θεαῖν τῇ πόλει τῇ Ἀθηναίων· παρὰ δ' αὖ τῆς πόλεως ἅπασι τοῖς Ἕλλησι καὶ βαρβάροις. (Hanc tamen historiam Tzetzes in Hesiodum aliter explicat) Ad hęc Arnobius. *Sic & ille qui raptam à Dite patre Proserpinam*

Proserpinam dicit non vt Cereris in turpissimos appetitus viraginem dicit raptam sed quia glebis occulimus semina esse sub terris Deam & cum Orco significat fœdera genitalis conciliare fœtura. Ergo non lugendum Eleusiniis quia redit ad cœlum Proserpina non in potentia nuda & nigra sed cum actu lucis participe ideoque albis equis reuecta fingitur vt testatur Scholiastes Pindari Olymp. vbi poëta Proserpinam vocat, λεύκιππον, id est quæ albis equis reuehitur. Nec obstat quod de matronis Atheniensium dictum est. Nam humi desidentes ieiunabant, non luctus sed expiationis gratia. Est enim lustrale ieiunium & oratio prostrati supplicis: non tamen est luctus qui ab his initiis alienus est. Ergo ieiunio fiebat expiatio quæ fit maxime per dolorem & tribulationem cuius ieiunium indicium est, imo & pars. ideo panis quem in illo ieiunio mandebant dicebatur Castus Arnobius. *Quid temperatus ab alimonio panis cui rei dedisti nomen castus nonne illius temporis imitatio est quo se numen à Cereris fruge violentia mœroris abstinuit.* Vult castum panem esse indicium mœroris deæ quum in luctu esset non tamen est luctus. Mœror enim Cereris ad lustrationem vsurpatur non ad luctum: ideo in his mysteriis dicebant se ieiunasse Clemens Alex. τὸ σύνθημα ἐλευσινίων μυστηρίων ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ieiunaui, bibi ex poculo voluptatis: præcedit ieiunium, doloris symbolum, sequitur integra per initiationem spes futuræ voluptatis tam in hac vita quam in inferis. igitur in his mysteriis omnia debēt esse casta: ideo matronæ Atheniensium in Thesmophoriis, sibi viticis foliis cubitus sternebant (castitatem custodientes) quam ideo illi ἄγνον vocabant id est puram Plinius 24. cap. 9. debet purum esse omne principium alioqui vel minimum vitium eius totum quod inde fit corrumpit Aristot. 5. polit. cap. 4. sacerdotes Ægyptij qui Baccho & Cereri seruiebant sub peregrinis nominibus in omni parte corporis erant depilati; quia pili sunt excrementa naturæ quæ imperfecta sunt Plutarchus in Iside pice autem capillos euellebant: Iuuenalis de iis.

Proserpina reuecta equis albis.

Ieiuniū est lustrale.

Casta principia.

Cur sacerdotes Ægyptij essent depilati.

Resinata Iuuentus.

Hac ratione matronæ in iis alba veste indutæ erant: qui color soli maxime cōuenit & luci cuius corpus simplicissimū & purissimū est: Deinde à venere abstinebāt per noctes nouē Ouidius 10. Metam.

Festa pia Cereris celebrabant annua matres
Illa quibus niuea velata corpora veste
Primitias frugum dant spicea certa suarum
Perque nouem noctes venerem tactusque viriles
In vetitis numerant.

Quamuis enim legitima sit viri & vxoris coniunctio, tamen quum ad sacra accedunt impia est: quod Synesius ostendit in persona sua quum scribit ad fratrem recensens causas quibus sacerdotium detractebat inter quos hæc erat potissima quod vxorem dimittere nollet, ἐγὼ ταύτης οὔτε ἀλλοτριώσομαι καθάπαξ οὔτε ὡς μοιχὸς αὐ-

Vir & vxor à congressu debent abstinere, accessuri ad sacra.

τῇ λάθρα συνέσομαι· τὸ μὲν γὰρ ἥκιστα εὐσεβεῖ· τὸ δὲ ἥκιστα νόμιμον: quod Nicephorus gregoras ait à bonis viris suo tempore obseruari in hęc verba Synesij de insomniis, καθαιρόμενον διὰ τελετῶν ὅσων (inquit) καθαίρεται καὶ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀσυδαίων, διὰ νηστείας καὶ ἀγρυπνίας καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. His etiam respondet habitus initiatorum qui veste, vitta, galero candidus erat: Tertullianus de pallio. *Vel illos item habitus qui nouitate vestitus religionem mentiuntur quum ob cultum omnia candidatum & ob notam vitta & priuilegium galeri.* Distinguit hic vittam à galero non ratione coloris nam omnis habitus erat candidus sed ratione differentis signi. Nam color albus puritatis est index quæ omnibus partibus inesse debet: vitta est sacerdotij insigne teste Seruio in 3. Æneid. est enim signum consecrationis: ideo victima vittis coronabatur Virgil.

Color albus puritatis index.

Vitta signum consecrationis.

Et salsæ fruges & circum tempora vittæ.

Sane & ipsis Diis vittæ tribuuntur idem.

Corripuere sacram effigiem manibusque cruentis
Virgineas ausi diuæ contingere vittas.

Priuilegiũ galeri.

Vt eorum simulacra consecrata crederentur. galerus autem non cuilibet datur sacerdoti vt vitta, ideo priuilegium galeri dicitur non vittæ. Nam albo galero fas erat vti flamini tantum Diali apud Romanos: Festus albogalerus à galea nominatur: est enim pileum capitis quo Diales flamines id est sacerdotes Iouis vtebantur: fiebat enim ex hostia alba Ioui cæsa cui affigebatur apex virgula oleaginea. igitur puri & casti debent esse qui admittuntur in hac scena partes suas acturi multo turpiores histrionicis, nam sub prætextu Naturæ principiorum eidem conuicium faciuut vtriusque sexus pudendum adorantes: & sic imaginem stupri Naturæ affingunt: Arnobius 3. *Habent ergo Dij sexus & genitalium membrorum circumferunt fœditates quas ex oribus verecundis infame est suis appellationibus promere.* Per hanc stupri imaginem obscuratur sacrilegium dæmonis quo deprædatur honorem Deo debitum quem falsis & infamibus simulacris ascribit Tertullianus aduersus Valentinianos. *Iam silentij officium attente custoditur quod tarde inuenitur: ceterum tota in adytis diuinitatis vt si paria portarum, totum signaculum lingua, simulacrum membri virilis reuelatur* (addo ex Clemente vt supra pudendi muliebris) *Sed naturæ venerandum nomen allegorica dispositio prætendens patrocinio coacta figuræ sacrilegium obscuras & conuicium falsis simulacris excusat.* Verum est conuicium in hac stupri imagine sed illud excusatur iurato silentio cuius simulacrum sub Harpocratis imaginibus adorarunt. Erant autem recondita hæc sacra in cista vt supra in mysteriis Samothracum probaui. Catullus.

Pars obscura cauis celebrabant orgia cistis
Orgia quæ frustra cupiunt audire profani.

Hæc sacra condebantur in cista.

Nec contenti fuere hæc in templis colere. Nam & in sua quisq; domo cistam habebat in qua simulacra hæc erant abscondita Apuleius in Apologetico. *Vel vnius Liberi patris Symmysta qui adestis,*

scitis quid domi conditum celetis & absque omnibus profanis tacite veneremini. Quod nam esset hoc Symbolum ostendit Iacchus in prælio nauali quo aduersus Xerxem Græcis opem tulit: eo enim perterritus Xerxes fugam arripuit Aristides in Eleusinio, τῇ δὲ Ἐλευσῖνι τοσοῦτον περιῆν ὡς οὐκ ἀπόρθητος μόνος ὡς εἰπεῖν διεγένετο, ἀλλὰ καὶ συνιδούσης τῆς ναυμαχίας, ἐξεφοίτα μὲν ὁ ἴακχος συναυμαχήσων· νέφος δὲ ὁρμηθὲν ἀπ' Ἐλευσῖνος καὶ ὑψωθὲν ὑπὲρ τῆς νεὼν ἐγκατέσκηψεν εἰς τὰς ναῦς ἅμα τῷ μέλει τῷ μυστικῷ. Est igitur mysticum membrum. quid mirum si conscius dæmon tam execrandæ turpitudinis & sacrilegæ falsitatis, hæc linguæ signaculo consecrauit & commisit. Pausanias paratus hæc mysteria describere per somnium admonitus est ne hæc arcana retegeret vt ipse testatur in Atticis. Numenius hæc euulgauit sed ei in somniis Eleusiniæ deæ apparuerunt habitu meretricio ante lupanar prostitutæ admirantique & causas quęrenti tam indignæ turpitudinis responderunt iratæ, se ab adyto pudicitiæ suæ vi abreptas & passim prætereuntibus prostitutas vt auctor est Macrobius 1. in somnium Scipionis cap. 2. vbi rationem reddit qua religiones istæ ad fabulas conuertuntur, *Cur fabulis hæc mysteria inuoluuntur.* quod sit inimica diuinitati aperta nudaque sui expositio quę sicut vulgaribus hominum sensibus, intellectum sui vario rerum tegmine operimentoque subtraxit, ita à prudentibus arcana sua voluit per fabulosa tractari figuris defendentibus à vilitate secretum. Sed verius Arnobius. *Argutiæ sunt vt apparet atque acumina hæc omnia quibus fulcire solenne est malas in iudiciis causas, quinimo vt verius dicam sophisticarum disputationum colores, non quibus verum sed imago & species veri semper atque vmbra conquiritur.* Igitur ardua est & laboriosa initiationis perfectio Seneca 7. nat. quæst. cap. vlt. *Non semel quædam sacra traduntur: Eleusis seruat quod ostendat reuisentibus: rerum natura sacra sua non simul tradit: initiatos nos credimus, in vestibulo eius hæremus: illa arcana non promiscue nec omnibus patent, reducta, & in interiore sacrario clausa sunt.* Initiati non ideo dignitatem sacerdotij consequebãtur; erant enim mystæ non sacerdotes *Ordines initiatorum.* dearum: hoc enim certis honorũ gradibus adipiscebantur. primum enim choreas ducunt: deinde currentes, lampades gestant Aristophanes in Thesmophor.

Ἱερὰν χθονίαις δεξάμεναι
Λαμπάδα κοῦραι ξὺν ἐλευθέρᾳ.
Πατρίδι χορεύσασθαι βοάν.

Hic de puellis loquitur idem post de viris probabitur. postremo ad sacerdotij culmen promouebantur Synesius in Dione, δεῖ πρῶτον τὰ μικρὰ ἐποπτεῦσαι πρὸ τῶν μειζόνων καὶ χορεῦσαι, πρὶν δᾳδουχῆσαι, πρὶν ἱεροφαντῆσαι: Chorea motum significat eumque circularem vt tacite intelligatur illa reductio finis ad sua initia virtute *Chorea quid significet.* principij ad se rem ex se procedentẽ reuocãtis: sunt & ludi in quibus quamdam esse notam imperfectionis ostendi: & lampadem esse argumentum formæ naturalis: sed quod cursu tacito has faces quas-

Quid cursus & taciturnitas significant. sabant taciturnitas fidem arguit; cursus, motum quem in expositione fabulæ de corde Bacchi vibrato dixi conuenire formæ terrestri. Statius 4. Syluarum.

Tuque Actæa Ceres cursu cui semper anhelo
Votiuam taciti quassabant lampada mystæ.

His tantum sacris initiari permittit hæc lex Græco ritu: Sed Romæ interdiu non noctu. Nam sine sacris initiari nemo potest: at sacra nocturna prohibentur, mulierum separatimà viris excepto Bonæ Deæ peruigilio, & coniunctim: quia æquæ periclitatur pudicitia matronarum. Hoc Græci non timuere sed affectauere, deliciis fracti, & voluptatibus ita effœminati vt facile fuerit Romanis eis libertatem eripere quam diu ante vitio subiecerant. Romani igitur ab initio duriores sed tandē eodē modo succubuere quo alios prostrauerūt, mollitie & discordia. Ergo Romæ interdiu initiabātur vt hic Tullius testatur.

Sacra Cereris Eleusi quam Romæ sanctiora erant. Sanctiora habebātur Eleusinia Romanis licet idē ritus esset: ideo Augustus in Attica maluit initiari Suetonius in eod. *Nāque Athenis initiatus cum postea Romæ pro tribunali de priuilegio sacerdotū Cereris cognosceret & quadā secretiora proponerētur dimisso cōcilio & corona circumstantiū solus audiit disceptantes*: At Nero non est ausus accedere ad hæc initia idem in Nerone. *Peregrinatione quidem Græcia Eleusiniis sacris quorum initiatione impij & scelerati voce Præconis submouerentur, interesse non ausus est.* Augustus sane ad imitiationem Herculis & Castoris Pollucisque initiari voluit.

Ab Eumolpo sacris institutis soli indigenæ initiabantur. Atqui dictum est solos indigenas his mysteriis initiari (quasi vero religio & principij ratio alicui loco deuinciatur). Verum iis quæ Eumolpus instituerat non consecrabantur extranei; sed nouo genere mysterij instituto, susceperunt principes quibus id negare periculum erat. Id autem eo ardentius expetebatur quo certius ex fide credebatur initiatos omni molestia leuari, & dissoluto composito, non fieri vmbras ideoque non volutari in cœno nec in tenebris id est non euanescere substantiam redeunte parte materiali ad suum principium Aristides ibid. ὐδ' αἱ τῆς ἐκ τοῦ προτέρου χρόνου δυσκολιῶν λύσεις καὶ ἀπαλλαγαὶ ἀλλὰ καὶ τὸ περὶ τῆς τελευτῆς ἡδίους ἔχειν τὰς ἐλπίδας ὡς ἄμεινον διάξοντας καὶ οὐκ ἐν σκότῳ τε καὶ βορβόρῳ κεισομένους ἃ δὴ τοὺς ἀμυήτους ἀναμένει: De his Seneca in Herc. fur.

His datum solis minus vt timerent
Igne prælato reuelare noctem.

Cur mors terribilissima. Ideo mors terribilissima est ob animalis imbecillitatem Aristot 3. ethic. cap. 6. quia timet in nihilum redigi quod ex nihilo factum est Christiani credunt ex nihilo facta omnia, in nihilum tamen non redigi sed immortale manere quod in ea natura creatum est: at infidæ animæ & impiæ timent primam materiam quam suum esse principium saltem suspicantur: ideoque hęc omnia nihil esse pręter puluerem hinc illud Epigramma.

Πάντα γέλως καὶ πάντα κόνις καὶ πάντα τὸ μηδέν
Πάντα γὰρ ἐξ ἀλόγων ἐστὶ τὰ γιγνόμενα.

Ergo initiatorum animæ non grauantur, nec pereunt: Crinagoras 1. Epigramm. capite. Εἰς εὐσέβειαν

Priuilegiũ initiatorum.

Ἔμπης Κεκροπίης ἐπιβήμεναι ὄφρ' ἐν ἐκείναις
Δήμητρος μεγάλας νύκτας ἴδῃς ἱερῶν
Τῶν ἄπο κἢν ζωοῖσιν ἀκηδέα κεὖτ' ἂν ἵκηαι
Ἐς πλεόνων ἕξεις θυμὸν ἐλαφρότερον.

Quid sibi vult quum ait magnas noctes? an ad differentiam breuium noctium? Sane differentia temporis non discindit hæc sacra inter se nec magnum respondet breui sed paruo. Quia mysteriorum alia sunt magna & vera ab Eumolpo instituta: alia non Eumolpus sed Orpheus inuenit à quo ad Thebanos à quibus ad Athenienses peruenerunt: Vnde dicitur hæc mysteria docuisse, Athenieſes quę nõ Eleusi sed Athenis fiebãt Aristophanes in ranis.

Quædam parua mysteria Orpheus instituit quæ non Eleusi sed Athenis procurabãtur in honorem Bacchi.

Ὀρφεὺς μὲν γὰρ τελετάς θ' ἡμῖν κατέδειξε.

Quamuis autem minora sub initium veris agerentur: maiora sub initium hyemis circa Autumni finem; non tamen eodem anno percipiebantur sed inter vtraque ad minimum annus erat: Quia Dionysij mysteria singulis trienniis celebrabantur: at Eleusinia singulis annis licet non perficeretur initiatio nisi quinquennio: Audiamus Scholiastem Aristophanis qui in Pluto minora tribuit Proserpinæ, μεγάλα καὶ μικρὰ μυστήρια ἐτελοῦντο ἐν Ἐλευσῖνι τῆς Ἀττικῆς, μὴ ὄντων δὲ πρότερον μικρῶν ἐλθόντος Ἡρακλέους καὶ θέλοντος μυηθῆναι ἐπειδὴ νόμος ἦν Ἀθηναίοις μηδένα ξένον μυεῖν, αἰδεσθέντες τὴν αὐτοῦ ἀρετὴν καὶ ὅτι φίλος τε ἦν τῆς πόλεως καὶ υἱὸς τοῦ Διὸς, ἐποίησαν μικρὰ μυστήρια ἐν οἷς αὐτὸν ἐμύησαν. ἦσαν δὲ τὰ μεγάλα τῆς Δήμητρος: τὰ δὲ μικρὰ Περσεφόνης τῆς αὐτῆς θυγατρός. Verum Eleusi agebantur in honorem Proserpinæ: at in arce Atheniensium Dionysij erant: Hæc sunt illis vetustiora; vt infra patebit: sed loci ratione & numine differunt: minimum tamen quod Bacchus & Pluto idem sit qui cum Proserpina coniugatam habet diuinitatem: ideo Eleusiniis Bacchi sacerdos præsidebat vt testatur idem in ranis. προεδρίαν ταῖς θέαις προεδρία ἐτίμητο ὁ ἱερεὺς τοῦ Διονύσου.

Alia parua Eleusi in honorẽ Proserpinæ.

Hæc religiosa lex qua indigenæ tantum admittuntur per tot annos obseruata cœpit violari primum à Demetrio Poliorcete qui voluit initiari non tantum minoribus sed & maioribus in quibus erant recondita illa sacra quæ ἐποπτικὰ ab ipso arcano aspectu dicebantur Plutarch. in Demetrio. ὁ δὲ Δημήτριος ἀναζευγνύων εἰς τὰς Ἀθήνας ἔγραψεν ὅτι βούλεται παραγενόμενος εὐθὺς μυηθῆναι καὶ τὴν τελετὴν ἅπασαν, ἀπὸ τῶν μικρῶν ἄχρι τῶν ἐποπτικῶν παραλαβεῖν. τοῦτο δὲ οὐ θεμιτὸν ἦν, οὐδὲ γεγονὸς πρότερον: ἀλλὰ τὰ μικρὰ τοῦ Ἀνθεστηριῶνος ἐτελοῦντο: τὰ δὲ μεγάλα τοῦ Βοηδρομιῶνος: ἐπώπτευον δὲ τοὐλάχιστον ἀπὸ τῶν μεγάλων, ἐνιαυτὸν διαλιπόντες. Hic manifestum est mendum. vult enim annum cedere inter sacra parua, & epoptica & quia à paruis incipiendum est, certum est, annum non à magnis ad parua sed à paruis ad magna computandum esse. Igitur legendum non μεγάλων sed μικρῶν. Hæc parua

Quis primus legem maiorũ Eleusiniorum violauit.

Emendatur Plutarchus.

duodecimo die mensis Anthesterionis erant in vrbe Thucidides.2. τὰ γὰρ ἱερὰ ἐν τῇ ἀκροπόλει καὶ ἄλλων θεῶν ἐστι καὶ τὰ ἔξω πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως, μᾶλλον ἵδρυται· τότε τοῦ Διὸς Ὀλυμπίου καὶ τὸ Πύθιον καὶ τὸ τῆς γῆς καὶ τὸ ἐν Λέμναις Διονύσου, ᾧ τὰ ἀρχαιότερα Διονύσια τῇ δωδεκάτῃ ποιεῖται ἐν μηνὶ Ἀνθεστηριῶνι. Hic antiquiora vocat Dionysia, non quod priora sint maioribus mysteriis sed Proserpinæ quæ minora sunt Eleusinia : & tamen prius sunt sumenda sacra Proserpinę licet posteriora sint : an quia gratia prælustrationis aguntur? Scholiastes Aristophanis. μυστήρια δὲ δύο τελεταί, τοῦ ἐνιαυτοῦ Δήμητρι καὶ Κόρῃ τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα : καὶ ἔστι τὰ μικρὰ ὥσπερ προκάθαρσις καὶ προάγνευσις τῶν μεγάλων : Qui hoc sentiunt cum hoc suo auctore labuntur : nam prælustratio non est quæ peregrinos admittit, non vt demum integra purificatione consecrentur; sed absoluitur ibi peregrinorum consecratio. At reuera parua mysteria per Orpheotelestas sancita, quasi præpiationes ad magna conducũt quibus nõ peregrini sed ciues & indigenæ, nõ Eleusi sed Athenis, non Proserpinæ sed Dionysio cõsecrabãtur. Magnis autem mysteriis initiati non tantũ animo & corpore consecrabãtur sed & vestibus quibus tum induti erant vt Aristophanes his versibus innuit.

Antiquiora Dionysia.

Error animaduersus.

Initiatorũ, non tantum animæ & corpora sed etiã vestes consecrabantur.

Καρ. Τὸ τριβώνιον δὲ τί δύναται πρὸς ταῖν θεαῖν:
Ο φέρει μετὰ σοῦ τὸ παιδάριον τουτί: φράσον
Δι. Καὶ τοῦτ' ἀναθήσων ἔρχομαι πρὸς τὸν θεόν
Καρ. μῶν οὖν ἐμυήθης δῆτ' ἐν αὐτῷ τὰ μεγάλα

Vbi interpres παίζει πρὸς τὸν Ἐλευσίνιον νόμον : ἔθος γὰρ ἦν ἐν οἷς τοῖς ἱματίοις μυηθείη, εἰς θεοῦ τινὸς ταῦτα ἀνατιθέναι ὥσπερ δηλοῖ καὶ Μελάνθιος ἐν τῷ περὶ μυστηρίων, πάτριόν ἐστι ταῖς θεαῖς ἀνιεροῦν καὶ τὰς στολὰς τοῖς μύσταις ἐν αἷς τύχοιεν μυηθέντες: Et recte ex auctoritate Melantij probat has vestes esse consecrandas deabus male tamen ibidem paulo post ait ab eo tempore quo initiati sunt mysticas illas vestes numquam deponere. Nam aliud sentit Poëta introducit enim quemdam cuius pallium detritum puer gestabat vt in templo suspenderetur: alter ab eo quærit num sit initiatus magnis mysteriis quasi hoc soleat ab iis fieri. In Samothracia autem initiabantur cum vestibus purpureis vt reges aut alij cum tęniis eiusdem coloris quibus ventrem circumcingebant : in quibus tanta vis diuinitus infusa credebatur vt à naufragio liberarentur initiati quemadmodum Vlysses aut à tumultu & seditione furentis populi vt Agamemnon qui vestis purpureæ ornamento cum esset initiatus exercitum tumultuantem compescuit Apollonius 1. Argonaut. refert Argonautas Orphei consilio in Samothraciam nauigasse quã vocat insulam Electrę Atlantidis vt instructi legibus quibus sanctę sunt initiationes securius nauigent.

Vestes initiatorum suspendũtur deabus.

Ἑσπέριοι δ' Ὀρφῆος ἐφημοσύνῃσιν ἔκελσαν
Νῆσον ἐς Ἠλέκτρης Ἀτλαντίδος ὄφρα δαέντες
Ἀρρήτοις ἀγανῇσι τελεσφορίῃσι θέμιστας
Σωότεροι κρυόεσσαν ὑπεὶρ ἅλα ναυτίλλοιντο.

Scholiastes ibi. τὰς τελετὰς λέγει τὰς ἐν Σαμοθρᾴκῃ ἀγομένας· ἃς εἴ τις μυηθείη ἐν τοῖς κατὰ θάλασσαν χειμῶσι διασώζεται. καὶ Ὀδυσσέα δὲ φασι μεμυημένον ἐν σαμοθρᾴκῃ χρήσασθαι τῷ κρηδέμνῳ αὐτὶ ταινίας. περὶ γὰρ τὴν κοιλίαν οἱ μεμυημένοι ταινίας ἅπτουσι πορφυρᾶς. καὶ Ἀγαμέμνονα δέ φασι μεμυημένον ἐν ταραχῇ ὄντα πολλῇ κατὰ τροίαν διὰ ἀκαταστασίαν τῶν ἑλλήνων παῦσαι τὴν στάσιν, πορφυρίδα ἔχοντα. Aptior ſane hic color eſt myſteriis Cabirorũ qui ſanguinis habet imaginẽ quẽ tãtopere ſitiebant vt ne à fratris quidã cęde potuerint abſtinere. & audent nihilominus promittere his cruentis myſteriis ſe liberaturos etiam à furore vt teſtatur Ariſtophanes & eius Scholiaſtes in comœdia cui titulus eſt σφῆκες: imo & à quocumque malo & periculo vt Scholiaſtes Apollonij teſtatur ibidem ex auctoritate Ariſtophanis, ibi citati redeo ad myſteria Attica. Ex lege religionis iſtius anno poterant Dionyſiis initiari & quinto nimirũ poſt biennium à Dionyſiis computandum Theſmophoriis Seneca vtrumque coniunxit.

Nos Cadmeis orgia ferre
Tecum ſolitæ condita ciſtis
Quum iam pulſo ſidere bruma
Tertia ſoles euocat aſtas
Et ſpicifera conceſſa dea
Attica myſtas claudit Eleuſin.

Sed apertius de Eleuſiniis & de quinquennio iis prȩſtituto loquitur, his in verſibus vbi etiam longȩ noctis meminit quam magnam melius appellaſſet quum hyemales ſint longiores.

Quantus Eleum coit ad Tonantem
Quinta quum ſacrum reuocauit æſtas
Quinta quum longæ redit hora noctis
Creſcere & ſomnos cupiens quietos
Libra Phœbæos tenet æqua currus
Turba ſecretam Cererem frequentat
Et citi tectis properant relictis
Attici noctem celebrare myſtæ.

Prætermittam quod ait de adoratione membri virilis ſacri Dionyſio interpres Ariſtophanis in Acharnais quia non pertinet ad hęc initia Reſoluendum eſt ex terra quã primę materię & omnium rerũ creatricis ignari iſti ἀθεώλογοι nomine intellexere corpora ſumpſiſſe initia ſua & ex ſole. Iuriſconſulti in hac re legem Cereris ſeruauere. Nam terrę cedũt etiã aliena ſi ab ea ceperint alimentum vt plantę & frumenta l. qua ratione ff. de acquir. rer. dom. & ſic alieni frumenti ſit Dominus is cuius eſt terra, quod ius ſoli dicitur quo fructus percipitur non ex iure ſeminis l. qui ſcit in prin. ff. de vſur. vel ius corporis id eſt ſubiecti d. l. qui ſcit. §. 1. Nam licet in ſemine ſit quædam ratio principij tamen illud eſt in priuatione ſecundum generationem, quum materia aut ſubiectum ſit ſubſtantia ſecundum compoſitum. *Ius ſoli ſeu ſubiecti.*

AXIOMATA.

NOX est signum principij, quietis, & nihil ex quo omnia à Deo creata sunt. Et die antiquior est vt materia prior est forma naturali. mundus vero quod sit compositus ex materia & forma ortum habuit ab iis principiis quæ à Deo ex nihilo facta sunt ad hoc vt essent Naturæ principia.

NOCTVRNA sacrificia Græcis & Barbaris sanctiora sunt maxime Bacchi cuius sub specie dæmon diuinitatem Christi cum humanitate coniunctam ementitus est, sub Pallade vero diuinitatem tantum: vtrique angues appinxere in Symbolum fictæ diuinitatis & in hominem occupatæ tyrannidis.

NOCTVRNA sacra Romanis propter mulierum pudicitiam suspecta fuere: ideo prohibentur mulierũ sacra nocturna excepto Bonæ Deę sacro quæ ante Romã cõditam in Italia colebatur: tũ Romuli constitutione recepta est explosis aliis nocturnis: hoc publicum est quia fit pro vniuerso populo, non populare: quia non fit ab omnibus ciuibus sed tantum à matronis. Nomen eius nefas est in vulgus efferri sicut nec nomen Demogorgonis id est terroris omnium qui sub imagine serpentis ostenditur id est fictæ diuinitatis. Nomen mysticum Bonæ Deæ est Eua mater Bacchi & libertatis quæ per vini signum ostenditur præcipue tamen diuinitatis: hæc male Nympha esse creditur, quia esset mortalis: male virgis myr-

teis cæſa ob vini potum: Nam myrtus ob veneris impuritatem eiicitur non à Gręcis qui initiatos Baccho aut Proſerpinæ coronabant myrto quod Bacchus ſit pater libidinis: Proſerpinæ autem ſacra eſt quod fructũ non ferat: veneri autem quod ſemper ſit viridis. nefas autem eſt viro videre oculis ne quidem imprudentibus hoc ſacrum, quia à patre in formam ſerpentis mutato, violata eſt, id eſt à Diabolo ſub hac ſpecie, Euæ innocentia temerata eſt: ideo Draco appinguitur Bonæ deæ vt arguatur eius diuinitas quam ex illo ſcelere cõſecuta eſt.

Lactis nomen, principij fictionem habet, non veritatem: quia lac eſt principium alimenti: quod tamen in ſola Eua non eſt, ſed in qualibet matre. Eua non eſt principium quia ex viri corpore nata eſt, vnde fit vt vxor filiæ loco penes virum ſit: tamen vt verum principium inducitur non generationis ſed libertatis, quia mulier, prima cauſa eſt huius libertatis exitioſæ & defectionis à Deo: fictio autem vaſis mellarij ſignum eſt dulcedinis, illius libertatis quæ per vinum in eo contentum indicatur. in ſemine autem mulieris eſt principium non tantum patiẽtis ſed etiam agentis motionis. hæc Bona Dea, eſt Dea primæ materiæ & Maieſtatis: quæ omnia ab antiquitate, cui conuenit imperium ratione principij & paternæ auctoritatis vnde regia eſt cuius vis tanta eſt vt à mortis periculo hominem ſeruet: non quod ex neceſſitate tempus augeat virtutem ſed quod augere poſſit: vnde ſceptrum ei datur vt reginæ: nam regium imperium natura datur ratione ætatis & ſapientiæ: ſenectuti enim debetur honos im-

perij ratione prudentiæ : ideo cani finguntur etiam à iuuentute qui prudenter imperia rexere & principes feniores dicuntur non ab ætate fed dignitate & prudentia, vt iuuentus anticipata prudentia, pręmio fruatur Senectutis: hęc dea vxor Vulcani dicitur, quia illa materiam hæc formam ex vi ignis oftendit : illa Maia dicitur à magnitudine potentiæ non molis; ideo Maij Kalendis ei & Vulcano res diuina fiebat, & idibus eiufdem menfis miniftri Maieftatis inibant magiftratus: fed myftica ratione Saturnus eius maritus dicitur vt intelligatur omnia ex materia cōpofita initium temporis habuiffe.

MATERIA imperio formæ cedit & definit effe principium in compofito: forma quoque in compofito non eft principium, pars tamen eft imperiofa quia effentiam actu dat: vt materia fic Maieftas communicata frangitur. fic Bona dea vt materia vel Maiefta maris acceffum auerfari videtur. materia autem eft fubftantia non priuatio nifi per accidens id eft refpectu formæ, nec appetit per fe id eft in effe indefinito & vniuerfali fed per accidens nimirum ratione formæ vt effe fingulare & proprium accipiat: ea extra cōpofitum eft incorruptibilis: at hæc, id eft in compofito corruptibilis eft non per fe fed per formæ fluxum aut receffum. quamquam autem prima materia immortalis fit, ortum tamen habuit quia ex nihilo facta eft.

FORMÆ auctoritas, materiæ dominium ad fe trahit fi naturalis æquitas non repugnet fcilicet fi bona fide & fuo nomine, poffeffor impofuit formam. Nam generatio per formā fimilis eft crea-

tioni ideoque in ea est imago creatoris & naturam operis afficit à cuius lege prædo alienus est: tum prædoni ius naturæ contra naturæ æquitatem prodesse non debet,& innocenti nocere.ideo autem suo nomine acquirit; quia dominium & iusta possessio acquiri debet actu corporis & animi:ideo si vel consensu dominorum vel casu,materiæ cófusio alteram speciē fecerit, est cómunis, non eius qui fecit sed eorum quorum erat ante: hæc in duobus principiis quæ partes in composito constituunt: aliud in accidente quod absolute cedit substantiæ sine qua nihil esset:at materia sine forma subsistit; ideo accessiones etiam mala fide applicatæ, subiecto cedunt,ita tamen vt nulla fiat iniuria Domino priori: quia ei cuius erat accessio, datur in factum actio ad æstimationem, vt vel adiectum corpus æstimetur vel manus pretium,aut si separari possit accessio condicatur vel ad exhibendum agatur vt separetur à principali, vt vindicari possit: nisi in tigno iniuncto, quod lex xij tab. vetuit separari per quam prior Dominus tigni non amittit ciuile dominium licet naturale iure accessionis ad Dominum principalis pertineat:tamen in eum qui sciens iniunxit decernitur à Prętore vtilis vindicatio (non in tignū quia etiam prędo natura Dominus factus est sed ad æstimationem) aut ad exhibendum actio quæ etiam non Domino potest competere.

Materiæ dominium potentia non amittitur sed ædificium ex materia constructum cedit solo ita vt eo destructo possit à Domino vindicari nisi mala fide ædificauerit aut donauerit. cedit autem ædificium solo non vt materia formæ

ſed vt accidens ſubſtantiæ ideo licet reuerti poſſit ad materiam cedit ſubiecto quia non conſideratur vt materia ſed vt ſuperficies quæ multum à ſubſtantia differt, & à materia,& à forma:ſolum pars ædium eſt in compoſito, per accidens ædificationis, quæ eſt ab arte & accidente, at ſolum à natura tantum quod ante cópoſitum,ſubiectum eſt: ſublato autem ædificio redit ad ſuam naturam, vt pars eſſe deſinat rei non exiſtentis.

IN COMPOSITO ex materia & forma, dominium eius eſt qui formam dedit ſi vera ſit & ita vincat materiam vt ad initia ſua ſine corruptione redire non poſſit, alioquin materia formæ dominatur quia tunc vera forma non eſt forma ſed qualitas quædam & paſſio ſeu diſpoſitio materiæ quæ non tollit dominium materiæ niſi conſenſu Domini: vel niſi forma perfecta ſit:nam ante perfectionem etiam in ipſo actu,materiæ dominium remanet: pars autem compoſiti, parti non cedit niſi vim totius habeat, quo caſu non cedit vt parte ſed vt toti, quod propriam habet formam ſeu qualitatem: quia tunc non poteſt niſi loco partis haberi: ſed ſi totum non habeat vim propriam & pars aliena diſtingui ab eo poſſit vtrúmque remanet in eo iure in quo erat ante cóiunctionem: ſecus ſi vnum ab altero diſtingui non poſſit: tunc enim pars quæ acceſſit, totius magnitudine & ſimilitudine conſumpta intelligitur.

MATERIA non cedit formæ vt pars parti ſed vt eſſentiæ totius, nec facit eius partem: quia eſt indiuidua,ſed partem compoſiti. Corporum vniuerſitas ex diſtantibus partibus compoſitorum, non habet abſolute definitum numerum, ſed ne-

gatiuè: si tamen ad numerum redacta sit, à quo non possit incipere fingitur viuere forma in reliquiis vt ipsæ reliquiæ conseruentur (quod etiam in vniuersitate ex cohærentibus partibus obseruatur) ei cui ius erat in rem integram.

DOMO destructa qualitas, in domum extinguitur vt vsusfructus non qualitas soli quia naturalis est: manet tamen domus proprietas, quia ius est quo tota substantia continetur, nisi testator domum legatam destruxit: tunc enim tacite ademisse censetur: secus si casu consumpta sit: vel si ipse testator adiecerit legato: potius enim ampliasse videtur quam ademisse: vt si aream legatam specie vindicationis, inædificauit: quia cedit areæ ædificium: at si per damnationem, eo quod cedit solo & solum est heredis antequam tradat illud legatario, peti non potest licet reduci possit ad aream, quæ ratio locum non habet in legatario quia non est Dominus: idem in aliis in quibus testator adiecit etiam naturam rei transformando, nisi non tantum formam sed & materiam dissoluerit & corruperit. At si ab alio quam testatore res mutata est, distinctio dominantis aut victi principij adhibenda est.

SERVITVTES prædiales quæ in superficie consistunt, sublata superficie directo tolluntur: quia subiectum quo inhærebant sublatum est: sed per vtilem actionem restituuntur, per quam fingitur idem esse quod non est, si restitutæ fuerint ædes. At personales extinctæ non restituuntur: quia illæ perpetuam causam habent: hæ sunt temporariæ: vt si domus vsusfructus legatus sit quæ postea destructa sit licet demum reparetur, non re-

nouatur seruitus,nisi proprietarius id fecerit:quo casu nihilominus extinguitur vsusfructus sed actione ex testamento vel de dolo nouum vsumfructum cedere tenetur:at si vsusfructus areæ relictus sit quæ postea inædificata sit, interim cessat vsusfructus, sed superficie sublata restituitur ipso iure non vtili seu extraordinem: quia retro fingitur non ædificata: differentiæ ratio est quod forma domus est artificialis ideo vt & prædialis ea sublata extinguitur: at forma areæ naturalis ideo potius occupatur quam mutatur eius natura nó vt siluæ cuius natura mutatur si in aruũ redigatur:quia licet in solo posita sit,nó tamẽ est solũ sed multitudo arborũ solo inhærentiũ quæ vere sunt superficies: ideo illis sublatis tollitur syluæ forma & proinde vsusfructus: vitibus autẽ licet arbores sint sublatis forma non mutatur, quia eadem manet natura rei quæ erat id est aruum:nam vineæ etiam arari possunt licet non aratro sed non secus ac aratro terra ferro mouenda & gleba inuertenda est quod in sylua non desideratur.

PICTVRA cedit tabulæ vt accidens substantiæ: Nec obstat eius excellẽtia quia artis pręstãtia Naturæ legem violare non potest: Iura enim etiam ciuilia non constituuntur gratia alicuius speciei sed generaliter in omnes species diffunduntur: pretium tamen artis à possidente pictore seruatur per exceptionem, vel si non possideat datur ei à Prætore in factum actio in subsidium. Spica autem non est ex essentia frumenti,nó magis quam putamen,nucis:aut cortex arboris, ideo licet frumentum ex alienis spicis excussum sit,non fit eius

qui excussit, licet ad spicam reuerti non possit: quia spica non est frumenti materia.

IMPERIVM formę ex Deo est quia ipse est, Idea seu exemplar omnium formarum licet vnum & simplicissimũ sit sed vi infinitæ suæ perfectionis & Ideæ rem vnam quãque perfecte repręsentat ac si esset forma ipsa singularis in composito: quod nec Plato nec Aristoteles intellexere: ille sentiendo ideas separatas, per se subsistere extra Deum: hic nihil esse per se sed per intellectum abstrahentem ab ipsis rebus. In naturalibus autem & Artificialibus hæc differentia est, quod naturalia ab initio insint: at in artificialibus in quibus forma à natura distinguitur, quia ex consensu hominis pendet, naturalia ex postfacto adiici possunt ex mutuo consensu, in bonæ fidei iudiciis, quæ sic dicuntur non quod in omnibus bona fides obseruanda non sit, sed quod absolute pendeant ex mutuo consensu partium etiam tacito quem Iudex potest ex bono & æquo interpretari: at in strictis iudiciis potestas iudicis adstringitur formulis: in quibus forma natura & essentia idẽ sunt, ideoque nec ab initio, nec ex post facto mutari possunt nudo cõsensu: quia ex ciuilis iuris cõstitutione, nõ ex volũtate dependent: at possunt lege, vel Senatusconsulto, vel cõstitutione quibus constat iuris ciuilis auctoritas: & sic pactum appositum circa Naturam contractus bonæ fidei, etiam ex interuallo parit actionem ex natura cõtractus non ex se: idem si ab initio, etiam pręter naturam adiiciatur, : quia informat actionem & sic ex forma non ex natura contractus actio nascitur. In contractu autem innominato datio vel factum si-

mul cum pacto inchoat contractum: ideo ratione habita ad hoc initium, pactum dicitur sed absolute contractus est ex quo datur condictio certi si quid datum sit modo reddi possit: aut incerti si non possit vel si à facto cœperit, quæ eadem est cum præscriptis verbis in id quod interest.

LVDVS est signum imperfectionis in materia formã appetente: ludit enim Natura in floribus, foliis & iis quæ fructum antecedunt & comitantur, quæque semper ex cupiditate materiæ nascũtur: ea mater seu matrix est prægnans bonorum omnium quæ beant homines vnde bona dicitur. Musica vero cœlestis potentiæ argumentum est, nõ infernalis: quia infernæ potestates carminibus magicis moueri se fingunt, non musica. Summa autem est inter Bonam Deam, & Cererem societas: nam vtrique noctu sacrum fiebat eadem ratione quod nox Symbolum esset æterni principij & nefariȩ voluptatis integumentum. Hoc vnum initiandi genus conceditur Cereri nempe primis Eleusiniis, cȩtera prohibentur (ne prætextu diuersæ initiationis diuersitas religionum induceretur) Cereri etiam sicut Bonȩ Deæ porca immolabatur quod sit fœcundissimum animal sic materiæ conueniens, tum expiatorium vt pura sint rerum principia: in quibus tamen impuritas arguitur quia superflua est expiatio nisi sit contracta pollutio.

INITIA propter cognationem seu vnitatem principij summi communia sunt: lege tamen ciuili nec ratione nec oratione mouenda, vt quæ inter ciues recepta sunt peregrinis nõ communicentur nec ciuibus liceat peregrina venerari. Vis

autem initiorum ea est vt perfecti reddantur initiati & ad eum statum reducantur in quo erant ante corruptionem Naturæ , videlicet restituantur suo principio id est Deo: sed ante purganda est materiæ colluuies : quia sensus instrumentis suis insinuat in animam sordes exteriores quibus vtpote agnatis materiæ, potentia corporis delectatur , easque quasi iure societatis ad animam transmittit,cum qua ita connectitur, tandemque in eam descendens, efficit vt assentiatur & quasi conspiret cum parte viliori in sui perniciem &in incestuosum adulterium quod imaginationis lenocinio committitur per quam vt subeunt in animam pollutiones sic ineūte Deo expiationes inchoantur.

SEBAZIA sunt Bacchi qui quum infans esset ludicris quibusdā deceptus est Titanum fraude à quibus discerptus & id est homo recens natus sub specie quasi pactæ licentiæ quæ per ludum puerilem repræsentatur. Titanes sunt immundi spiritus quos in sui pulcritudinem raptos superbia perdidit, vt ex Dei filiis in terræ prolem degenerauerint: signum huius mysterij est serpens,dignum auctore suo, Titanum principe,qui & ipse serpens est hic pater est Tauri seu Bacchi, Taurus seu Bacchus pater draconis: Taurus est signum libidinis & intemperantiæ : Draco diuinitatis: hic quum Deus esset Deum peperit seu Bacchum patrem libidinis ex incesto cum filia congressu id est prima muliere quam filiam vt Deus suam esse mentitur: ex Tauro, vicissim draco natus est id est ex peccato Diabolus , adulterinæ diuinitatis compos factus est & adoratus.

SAMOTHRACVM Dii sunt cœlum & terra quæ formæ & materiæ vim habent vt principia Naturæ quæ & initia dicuntur quia ineunt compositum, sed si vt principia sumuntur, in se sunt, non in ineundo. His duobus principiis tertium adiicitur: vnde tres Cabiri adorantur quorum vnum duo fratres occiderunt id est materia & forma simul priuationem tollunt & viciſſim priuatio formam corporis quæ obnoxia est interitui & priuationi, priuatio autem tollitur ratione compositi non ratione compositionis: tollitur & potentia quæ accidit materiæ vt habitudini ad formam, non ea quæ ei inest essentialiter vt principio compositi. Sic ostenditur in hoc tertio principio in quo imago nihili est, creationis Natura, quæ ex nihilo est productio: Ceres est materia, Proserpina est priuatio: Pluto seu Bacchus est forma, qui semen humatum rapit in quo priuatio est futuræ formæ: luget filiam Ceres corruptam, & eam quęrit quia ad initia sua redire tẽtat id est ad alterum semen quod nascitur ex perfectione compositi: formæ igitur dissolutorum compositorum euanescunt, materiæ corrumpuntur, & medio corruptionis in sui principia resoluuntur vt postea ex iis aliæ essentiæ reparentur: ideo compositorum duo sunt tantum principia, materia & forma, sed compositionis principium vnum est intrinsecum generationi scilicet priuatio: accidens autẽ est composito: ideo materia magis accedit ad vnum numero quia & principium est ante compositum & post pars est compositi: & quoniam materia infima est omnium, forma summa & perfectissima: ideo non fit vno momento generatio, sed

per tempora, non ex infirmitate formæ sed materiæ, quæ nisi præparata, incapax est tanti boni: sed hoc in naturis compositis in quas Deus agit per media principiorum naturalium: at in intellectualibus agit per se, & vno momento.

NATVRÆ principia & finis in se, perfecta sunt, eorum media imperfecta quia pendent ex principiis & ad finem peruenire contendunt: semen autem est vltimus effectus diuinę virtutis: in mente autem semen non est sed vis similis semini quæ est à spiritu sancto quo exsurgit ad intellectuale principium: mens in infante & furioso perfecte agit: licet in puero imperfectus sit adhuc sensus communis: in furioso, temeratus: agere menti est intelligere quod fieri non potest sine imaginatione: quæ duplex est, vna qua homo vi rationis ad superiora conuertitur, & hæc etiam in infante est, sed altera magis agere videtur quæ tendit ad inferiora ideo infima est & medium animalis illa autem suprema, medium hominis: hinc duplex surgit cognitio, animæ & animalis: illa est in eo qui conuertitur ad Deum neç miscetur composito: hæc in composito est & originem habet à sensu licet ratione perficiatur.

POTIO ex variis rebus composita quam Baubo Cereri obtulit est delicium insitum materiæ vt eius voluptate forma capta in eam descendat (vt anima in corpus quæ fati necessitate ex cœlis in hanc materiam deuolare credebatur) in eaque detineatur suauitate carnis, cuius illecebris inescata, & eâ tamquam sui idolo delectata, si profundius amor inhæserit, sui pereuntis obliuiscitur suæ originis & excellentiæ (vnde poculum obli-

uionis appellatur) ſemen mentis ſuffocatur: ideo anima quæ ad cœlum redire debebat, tendit ad Plutonem Idolis gaudentem & tenebris: huius antidotum dolor eſt & afflictio cuius vi excitata retundit aculeum voluptatis & ſemen obrutum exſuſcitat: vt pura ſint hæc initia paranda eſt per dolores via: qui remouentur Eleuſiniis quæ ſunt initia auguſtiſſima quæ luctus vt & dolor antecedit, ſed is etiam remouetur quia finitus eſt his initiis quia Ceres Eleuſi filiam inuenit albis equis ex orco reuectam id eſt lucis participem, quamuis bis celebrentur indicia dolorum Deę vt ieiunium & abſtinentia veneris, quod fit expiationis non luctus gratia: quia polluit.

IN Eleuſiniis pudendum muliebre: in Dionyſiis, virile: in Pamelyis Ægyptiorum quæ eadem ſunt cum Dionyſiis, triplum penem circumferebant & adorabant vt genitalis vis in triplici mundo ſignificaretur, in quo etiam ignorantes trinæ vnitatis myſterium impiis fabulis inuoluerunt: trinus autem numerus tribuitur iuſtitiæ quia in medio duorum eſt poſita exceſſus & defectus, eaque eadem cum Iſide in cœlis regnat, inter duo ſigna Zodiaci inter tempora duo æſtatis deſinẽtis & Autumni incipientis ergo eadem cum Maieſta & Bona Dea cui iuſtitia in pace & bello conuenit cuius myſteriis enſis imperij ſummi inſigne tribuitur: in iuſtitia autem verum eſt Maieſtatis & imperij firmamentum: ſenſu naturali hoſpes ſolis eſt quia in ea ſol æquinoctium facit: myſtico: filia Dei & verè Deus: hinc ſacra hæc Theſmophoria dicuntur quia Ceres inuentum frumentum diuiſit, vnde agrorum diuiſio & differentia

mei & tui nata, hinc leges gentium & ciuitatum, ſed gentium leges in naturali ratione ſitæ, erant tãtum in germine, non in fruge, his veritas reclamat & pronunciat, Deum terram produxiſſe, vt paſſiue fruges produceret quas ipſe actu creauerat in indiuiduis perfectiſſimis quibus ſemen infudit, in cuius potentia vniuerſalia intelliguntur. In initiis etiam veneris ſtipes dabatur Deæ vt meretrici: & pudendum viri adorabatur in ſignum generationis, quia tunc materiæ forma coniungitur & perficitur pulcritudo vi & actu formæ vt hæc coniunctio fiat amor naſcitur, hinc voluptas vtrumque perfecto compoſito tollitur. ſic & in myſteriis Samothracum pudendum Bacchi colebatur quod in ciſta poſitum duo Cabiri fratre occiſo in Hetruriam detulere.

INITIATI primum munus eſt choreas ducere, ſecundum faces ferre: tertium ſacerdotium obtinere. Initiorum autem ſeu myſteriorum, alia ſunt maiora, alia minora. Maiora ſunt ab Eumolpo Eleuſi inſtituta in honorem Cereris. Minora duplicia ſunt vna quæ Eleuſi aguntur origine poſteriora ordine initiationis priora, in honorem Proſerpinæ quibus peregrini principes conſecrabantur: altera Athenis, in honorem Dionyſij per triennium vel ad minus annum, quibus præluſtrabant indigenam & præparabant in ſequens biennium ad maiora Eleuſinia, quæ eodem tempore quo minora Eleuſinia celebrabantur.

SACRVM COMMISSVM QVOD neque expiari poterit, impie commissum esto: Quod expiari poterit publici Sacerdotes expianto.

CAP. XIIII.

Sacrum commissum quid.

ACTENVS varia sacrorum genera exposita sunt & elucidata: quod tamen non sufficit ad perfectum religionis cultum: potest enim ius sacrum, aut ignorantia aut consulto violari, quod sacrum commissum dicitur id est in eo agendo perpetratum aliquid quo lex religionis offenderetur & ideo absolute dicitur commissio contracta vt ex Arnobio demonstratur libro 4. *Illud sacrilegæ mentis est & desperatæ in fictionibus cæcitatis, si in cærimoniis vestris, rebusque diuinis, postulationibus locus est & piaculis dicitur contracta esse commissio*: Tullius autem sic caput hoc interpretatur, *publicus sacerdos imprudentiam, consilio* (alias consilij quod non probo quia consilium ignorantia & errori repugnat) *expiatam, metu, liberet, audaciam in admittendis religionibus fœdus damnet atque impiam iudicet*: Quod non tantum pertinet ad sacrificiorum ritus & cerimonias sed etiam ad omnē religionis speciem & articulum, vt in diebus qui deorum cultu specialiter consecrati sunt. Varro 5. de ling. Lat. *Quod si etiam imprudens id verbum emisit (do, dico, addico) aut quem manumisit, nihilominus est liber sed vitio vt magistratus vitio creatus nihilo secius magistratus: prætor qui tum fatus est si imprudens, piaculari hostia piatur, si prudens dixit Quintus Mutius abnegat eum expiari & vt impium non posse dicebat*. Ex hoc Varronis loco colligi potest hoc caput esse canonem Pontificium: alioqui si esset ex legibns regiis non opus fuisset decreto vel responso Q. Mutij Iurisconsulti & summi Pontificis si id lege regia decisum esset. Non enim omnibus omnes leges Pōtificiæ vt regiæ patent. quod autem ait expiandum commissum piaculari hostia non est accipiendum vt priuatim cæsa hostia se ipsum expiet: impuro enim nefas est pura tangere & ad deos accedere Hierocles in Pythagoram, neque vero se potest ex se purum facere qui impuritatis vitio laborat: vnde hoc capite constituitur vt commissum expietur à publicis sacerdotibus. cur non ait à publico sacerdote? nonne vnius publici sacerdotis ministerio potest expiari? recte Tullius ait consilio expiatam imprudentiam, metu liberari à sacerdote: quoniam prius ex sententia collegij Pontificum decernendum est an possit expiari nec

Impius se ipsum nō expiat.

ne: tum si visum sit, posse: vel vnius ministri sacri officio contracta in sacris obligatio dissolui poterit. hęc hostia piacularis erat porcus Macrob. 1. Satur. cap. 16. *Prater mulctam affirmabant eum qui talibus diebus imprudens aliquid egisset porco piaculum dare debere: prudentem expiari non posse Sceuola Pontifex asseuerabat:* Vnde patet eum Pręorem qui imprudens die Festo dixisset verba tria non tantum porcum in piaculum debuisse sed & mulctam ex decreto collegij: idem etiam obseruatur, si non conuenientem hostiam Deo quem colit immolauerit. Nam cuique ordini diuino speciales attribuuntur honores auctore Hierocle: sed si in eo erratum sit non est inexpiabilis culpa, Ateius Capito apud Macrob. 3. Sat. 10. *Si quis forte Ioui, tauro fecerit piaculum dato:* Forte inquit, non consulto ad hęc Macrob. *committitur ergo res non quidem impianda, insolita tamen.*

An vnus sacerdos possit expiare.

Sed quid opus est expiatione, si sola voluntas peccat, non error, cui nihil est magis contrarium l. si per errorem ff. de iurisdict. sed vtrum delictum manet ex solo proposito & voluntate, non est huius capitis ostendere: hoc solum disceptari debet an ignorantia in rebus sacris, supplicio digna sit: ex hoc canone patet & ex eo quod hic adduximus ignorantiã cõmissum expiandum & eum qui commisit multari. Nec obstat quod iura sacrorum non omnibus clara sint. Nam in exponendo summi Pontificis officio diximus consuli posse sacrdotes publicos & ipsum etiam Pontificem Maximum: sed venia dignus est post benignam animaduersionem & expiationem qui errauit Polybius in fragm. τοῖς μὲν γὰρ κατ' ἄγνοιαν ψευδογραφοῦσι ἔφαμεν δεῖν διόρθωσιν ευμθυικὴν καὶ συγγνώμην ἐξακολουθεῖν: τοῖς δὲ κατὰ προαίρεσιν ἀπαραίτητον κατηγορίαν: Vult inexcusabilem culpam scientis prudentisque: quod & Diuus Iustinius matyr asserit in interrogationibus ad orthodoxos, ἐρωτήσει γ. in fine responsi, τοσοῦτον χείρων ἐστὶ τὸ μετὰ γνώσεως ἁμαρτάνειν, τοῦ ἄνευ γνώσεως, ὅσον τὸ ἀναπολόγητον ἁμάρτημα τοῦ ἀπολογίαν ἔχοντος. Videtur tamen in grauioribus ignorantiam defendi non posse si contra deos ipsos quidpiam admissum sit, non si contra cultum eorum, vt si homo casu inciderit in Deum aliquem quem suo aspectu polluerit vt de Actęone fabulatur Ouidius.

An error in rebus sacris sit puniendus.

Error in diuinis peccatũ est sed expiabile.

Inscius Actaeon vidit sine veste Dianam
Preda fuit canibus non minus ille suis.

Itaque pereundum est eo casu aut si leuior pœna placeat offenso numini ea parte miser plectitur qua peccauit: & hoc lege Saturni cautum est; vt si mortalis Deum ex improuiso aspexit ingenti pretio emat aspectum vt de Tiresia finxere, qui quum Palladem forte vidisset lumine priuatus est hinc illi versus antiqui poëtæ.

Qui casu videt Deum lege Saturni plectitur.

Ου γὰρ Ἀθηναίᾳ γλυκερὸν πέλει ὄμματα παίδων
Ἁρπάζειν· κρόνιοι δ' ὧδε λέγοντι νόμοι
Ὅσκε τιν' ἀθανάτων ὅκα μὴ θεὸς αὐτὸς ἕληται
Ἀθρήσῃ, μισθῷ τοῦτον ἰδεῖν μεγάλῳ.

Sępissime tamen quodcumque genus impietatis orbatione luminis

vindicatur: est enim in lumine oculorum summum Dei beneficium. Venus teste Seruio Anchisæ loquacitatem priuatione luminis vlta est Apollo Phineum hac pœna afflixit auctore Apollonio Musæ Thamirim auctore Homero Iliad. 3. Iupiter Iliad. 3. Lycurgum excęcat &c. Aglaurus & Erse filiæ Cecropis cistam à Minerua Pandroso alteri filiæ Ersæ cõmendatam sub lege non inspiciendi vel aperiendi, aperuerunt & viderunt Ericthonium sub specie draconis (quem Tertullianus appellat Diabolum) id est diuinitatis Mineruæ; vnde in furorem actæ seipsas ex prerupta rupe arcis pręcipites dederunt Pausanias in Atticis. lenius actum est cum Eurypylo filio Euæmonis cui cista Dionysij ex pręda Troiæ capta obtigerat sorte: is aperta ea & inspecto Dei symbolo vel simulacro mente captus est: sed oraculi consilio admonitus est ibi arcam deponere & dedicare & sedem suam ibi constituere vbi offenderet homines peregrino sacro Deum adorantes id est humana hostia litantes. Vento delatus Aroën incidit in aram Triclariæ ad quam puer & virgo prostabant parati ad cędem ferendam: incolæ quibus prędictum fuerat, regem extraneum se cum arca mystica suscepturos ab hoc immani sacro temperauere, & Eurypylus furore solutus est. huic Deo nomen est αἰσυμνήτης, id est dominator quia vt supra dictum est à Gręcis pro principio rerum accipiebatur Pausanias in Achaic. igitur crimen lesæ Maiestatis diuinæ non habet defensionem aut veniam, etiamsi per imprudentiam admissum sit: quinimo & in iudicio lesæ Maiestatis humanæ insontes etiam filij quodammodo puniuntur. At Deus ad quartam vsque generationem vindictam violatæ pietatis extendit: & sic ignorantes vltioni diuinæ tamquam obnoxij subiiciuntur. ad hęc Ouidius 2. Tristium.

In crimine lesæ Maiestatis casus punitur.

Scilicet in superis etiam fortuna luenda est
Nec veniam leso numine casus habet.

Sed hoc potest dici lene supplicium quod solius corporis detrimento aut dissolutione subeundum est: sed maxime perhorrescenda animæ iactura quam patimur non ignorãtiâ commissis (nisi quis ignorare se dicat quæ omnes scire debent & possunt in suæ salutis fundamentum) sed consulto vel in suam vel in alienam perniciem & iniuriam quæ quia ex voluntatis vitio processerunt eadem voluntate sanantur id est pœnitẽtia cuius fructus suauissimus est quamuis ex amaritudine nascatur. Ea verum & primum est sceleris piaculum quæ pręcordiis insidens eum torquet flagranti odio & abominatione anteactę vitę quæ hominem reducit ad principem suum quasi fugitiuum Synesius, διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον ἡ μετάνοια: ὁ γὰρ τὰ ἐν οἷς ἐστὶ δυσχεραίνων φυγὴν μηχανᾶται καὶ καθαρμοῦ τὸ μέγιστον μέρος ἡ βούλησις· ταύτῃ γὰρ ὀρέγει χεῖρας τὰ δρώμενά τε καὶ τὰ λεγόμενα, ἀπούσης δὲ ἄψυχος ἅπασα καθαρτικὴ τελετὴ κολοβὸς οὖσα τοῦ μεγίστου συνθήματος: hic docte Nicephorus ait volũtatem esse principium expiationis; quia est principium maleficij facto seu dicto commissi: ideo resoluit necessarium esse dolorem & pœnam in

Primum sceleris piaculum.

hoc

hoc composito, voluntarie sustinendam. Igitur sacerdos publicus commissum impie, expiare non potest nisi vera & iusta pœnitentia præcesserit, si de industria peccatum sit: sed si imprudentia, sufficit mulcta & ministerium expiantis. Est enim in ignoratione vitium non voluntatis sed imperfecti iudicij: cuius si negligatur expiatio, cauenda est vltio eius qui non tantum culpa imprudentiæ offensus est quæ diuinitati aduersatur sed etiam contemptu religionis vnde creditum est Varronem Consulem apud Cannas tam infeliciter pugnasse ob iram Iunonis quod quum ludos Circenses Ædilis faceret in Iouis templo eximia facie puerum histrionem ad excubias tenendas posuisset: quod factum post aliquot annos memoria repetitum sacrificiis expiatum est (inquit Valerius 1. cap. 2.) & hoc commissum est in Iunonem quia Iouem maritum ipsius voluit ad stuprum tam formosi Ganymedis excitare eiusdemque histrionis quia eius conditionis homines venalem habent pudicitiam. At hoc absurdissimum est: nonne cruore tot ciuium & tanta clade ciuitatis satis erat expiata in Iunonem admissa ignorantia? quid opus erat feris piaculis & sacrificiis. Multo iustior fuit pœna quam Hercules exegit à Potitiis quibus assignatum erat eius sacrum tamquam hereditarium. Hi enim sacrorum ritum transtulerunt ad vile seruorum ministerium auctore Appio Censore: omnes qui erant numero super 30. puberes intra annũ extincti sunt, nomẽq; Potitiũ in 12. familias diuisum prope interiit: Appius vero luminibus captus est teste Valerio ibid. Vere enim pollutus fuerat ritus Herculei sacri, vilitate Seruilis cõditionis, & cõstitutio eius Dei violata per quã hoc munus religiosum illi genti specialiter adscripserat: mortis supplicium Potitij patiuntur, at pollutionis auctor Appius viuebat in quo summa est iniustitia si ad trutinam humanæ expendatur: nisi quis dicat Censorem non potuisse statum religionis immutare, nisi eorum consensu quorum maxime intereat: quod in sacro gentili considerandum est: quia non spectat ad vtilitatem Reip. sed illius gentis. Neque vero Potitiam gentem, tam commouit auctoritas censoriæ dignitatis quam pecuniæ summa ex publico data Potitiis ex qua serui publici emerentur: Festus. *Potitium & Pinarium Hercules quum ad aram quæ hodieque maxima appellatur decimam boum quos à Geryone abductos abigebat Argos in patriam profanasset, genus sacrificij edocuit; quæ familia & posteri eius non defuerunt decumantibus vsque ad Appium Claudium Censorem qui quinquaginta milia æris grauis bis dedit vt seruos publicos edocerent ritum sacrificandi quo facto Potitij dum essent ea familia numero 12. omnes interierunt intra diem tricesimum*: Iuste ergo periere sed quid opus erat auctoritate Censoris? quia gentile est hoc sacrum sacerdotij & ministerij tantum attributione, vt ritus & cærimoniæ per illam dumtaxat gentem celebrentur, non tamen concipitur in salutem aut incrementum ipsius: sed imperij publici. Nam supra ex cap. Diuos, apparet, Herculem iure publico inter legitimos deos susceptum fuisse; tum etiã

Varronis Cõs. culpa.

Potitiorum cõmissum.

Cur Censoris auctoritas est necessaria in sacro Herculis.

Ara Maxima Herculis. quod ei fieret ad aram Maximam quæ publica erat non certæ genti assignata in qua Deus ille adorabatur prope forum boarium, sanctissima inter eas quæ Romæ in honore & veneratione habentur: ibi enim iusiurandum sancte concipitur & sanctiores ineuntur conuentiones, & decimæ facultatum ex voto illic offeruntur Dionysius Halic. 2. ὁ δὲ βωμὸς ἐφ' οὗ τὰς δεκάτας ἐπέθυσεν Ἡρακλῆς καλεῖται μὲν ὑπὸ Ῥωμαίων μέγιστος· ἔστι δὲ Βοαρίας λεγομένης ἀγορᾶς πλησίον, ἁγιστευόμενος εἰ καί τις ἄλλος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων. ὅρκοι τε γὰρ ἐπ' αὐτῷ καὶ συνθῆκαι τοῖς βουλομένοις βεβαίως τι διαπράττεσθαι καὶ δεκατεύσεις χρημάτων γίνονται συχναὶ κατ' εὐχάς. Sed hic obstare videtur quod quamuis manifeste violata fuisset hæc religio non tamen est expiata idem ibid. νῦν μέντοι οὐκέτι τοῖς συγγενέσι τούτοις ἡ περὶ τὰς ἱερουργίας ἐπιμέλεια ἀνάκειται. ἀλλὰ παῖδες ἐκ τοῦ δημοσίου ὠνητοὶ δρῶσιν αὐτοῖς. δι' ἃς δὲ αἰτίας τὸ ἔθος μετέπεσε &c. causa autem propter quam translata est operatio huius sacri ad seruos publicos, à Liuio tangitur 9. *Eodem Appio auctore Potitia gens cuius ad aram maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministery delegandi causa solennia eius sacri docuerat*, &c. Eo tempore ciuitas & peregrinis & intestinis dissidiis grauissime afflictabatur, & quum inter Patricios, 12. Potitiorum nobilissimæ familiæ huic sacerdotio obstringerentur, & ideo Reip. operam nauare non possent: ab iis sacerdotij munus auocatum est: nec tamen Herculis sacrum intermittere audebant; quia malorum depulsor credebatur. Varro 6. de ling. Lat. *Herculem quoque cognominatum ἀλεξίκακον ab eo quod defensor esset hominum.* Nec fuit expiatio necessaria in hac specie, quod sublato nomine Potitiorum diuinæ indignationis causa tolleretur quibus tantum hoc munus à Deo iniunctum fuerat, non est igitur denegata eo casu expiatio quod sacrum non commissum sit consulto: crediderunt enim id sine piaculo fieri posse; & proinde imprudentia lapsi sunt. nam aliis Patriciorum gentibus ascribi non debuit quod Potitiæ Deus assignauerat in salutem Reip. ideo seruis publicis hoc mandatum est. Atquin polluitur honor sacerdotij Seruili conditione: nam non potest *Seruus non potest esse sacerdos aut magistratus.* seruus, esse magistratus: ergo multo minus sacerdos: nam vtrumque munus est publicum, illud humani Iuris, hoc diuini. Potitij fuerunt sacerdotes auctore Festo & Virgilio, & Liuio, necesse est vt qui in eorum munus successore sint sacerdotes. Verum hoc sacerdotium non tãtum erat publicum sed & gentile, licet sacrum, tantum publicum esset. Atqui potestne seruus in sacro publico operari? potest consensu Patrisfamilias aut legis quia instrumentum Domini est, eoque casu non est sacerdos sed minister sacerdotis sicut in sacro publico, serui publici consensu publico possunt operari, non vt sacerdotes, sed vt instrumenta publica ministerium sacerdotum exhibent: ideo hoc casu sacrificantes serui ministrare intelliguntur sacerdotibus & Pontificibus. At quum Potitij hoc munus exercebant erant proprio iure sacerdotes. Ergo eo modo Potitij sacerdo-

tes publicum sacrum colere possunt sed hoc lege regia nimirum Romuli constitutum est qua ex priuatis publici sacerdotes facti sunt. igitur ignorantia potest expiari : prudentia non potest, eo scilicet modo quo ignorantia. Constantinus postulabat se à flaminibus expiari ob contemptum ethnicæ religionis : flamines ei denegauere expiationem, sed paulo post veræ religionis initiis expiatus est Zozimus 2. Græci nihil non lustrabile crediderunt igne & aqua, qui sceleratissimos parricidas à parentum, filiorum, fratrum cæde piauerunt præsertim Eleusiniis mysteriis. Romano more Pontifex ex collegij sententia pronunciabat impium esse qui hoc commiserat & sacrum commissum expiari non posse. At in culpa erroris pronunciat expiandam esse pollutionem: gentiles cæci leuissimis hisce culpis grauissimas suas calamitates imputarunt : at in grauissimis, interdum non puniebantur. Nam licet dæmonum religione tenerentur obstricti, eorum tamen supplicia non erant in arbitrio dæmonum sed vnius Dei qui eos suæ iustitiæ vindices & tortores constituit Arnobius 4. *Si per imprudentia lapsum, aut in verbo quispiam aut Simpunio deerrarit, aut si rursus in solennibus ludis, curriculisque diuinis: commissum omnes statim in religiones clamatis sacras, si ludius constitit aut tibicen repente conticuit, aut si patrimus ille qui vocitatur puer omiserit per ignorantiam, lorum aut terram tenere non potuit: audetis abnuere in delictis tã grauibus violari semper à vobis deos quum in leuioribus causis irasci eos ipsi cum pernicie sapius confiteamini ciuitatis.* Quid sit terram non tenere idem 7. ostendit. *Si paulisper* (inquit) *constiterit ludius, interquieuerit tibicen, fessus puer ille matrimus decidat fortuito alicuius instabilitate prolapsus.* Igitur negligi non debet expiatio alioqui acerrime vindicatur vt fertur de T. Latino qui noluit renunciare senatui ludos Iouis Capitolini esse pollutos, ideo filium amisit deinde ipse grauissimo dolore correptus est, tandem quum à Deo in somniis esset admonitus, se lectica in senatum deferri iussit vbi retulit pestem grassari in Romanos ob indignationem Iouis Capitolini quod ei præsultator in ludis displicuisset : is erat seruus quem Paterfamilias damnauerat virgis cædendum, & quo pœna insignior esset per medium forum aliaque publica loca agendum sub furca conseruis tradiderat, ducitur qua mox ludorum pompa traducta est. Sic misere cæsus voces vi doloris expressas mali ominis emittebat, gestusque ad verbera indecoros. Hoc ignorãtiæ vitium primo, strage pecudum, hominumque: deinde morte T. Latini filij, deinde instauratione ludorum expiatum ex Senatusconsulto, duplo maioribus impensis, & prætereа Domino pœna imposita est ex eodem Senatusconsulto Dionysius 7. Quod reprobat Arnobius 7. aduersus gentes. *Si enim nocens seruus atque illa fuerat animaduersione puniendus, qui debuit Iupiter aliqua indignatione commoueri quum ageretur iniuste : nihil. imo quum nocens caput, pœnis conuenientibus plecteretur. Sin autem immunis à scelere neque vlli obnoxius crimini vitiosi præsulis ipse fuit in causa cui quum*

Græci à Romanis differunt in sententia expiationis.

Quid sit terrã non tenere.

Ludorum pollutio ob seruum præsultorem.

subuenire potuisset imo ipse quæsiuit & pati quod improbabat & ab aliis pœnas suæ promissionis exigere. Hic mulctatus est Dominus qui tamen iure priuati dominij seruum occidere poterat illo tempore, quod longe antecessit principatum Antonini à quo potestas illa emendata est l. 1. §. vlt. ff. de his qui sui vel alie (sicut prætor qui nefasto die quid pronuntiauit) Sed prætor mulctam Dominus piaculum etiam soluit hostia porco quam piacularem diximus quia in ea est quoddam Symbolum principij in quo solo vis est expiandi. Varro 2. de re rustica. *A suillo genere pecorio, immolandi initium primum sumptum videtur: cuius vestigia quod initiis Cereris porci immolantur & quod initiis pacis fœdus quum feritur porcus occiditur, & quod nuptiarum initio antiqui reges ac sublimes viri in Hetruria, in coniunctione nuptiali, noua nupta & nouus maritus, primum porcum immolant.* Elienses sacerdotes priusquam ad deos adirent porco & aqua lustrabantur Pausanias in Eliac. 1. imo aries non porcus expiat, Festus. *Subiici aries dicitur qui agitur vt cædatur quod fit vt ait Cincius in libro de officio Iurisconsulti exemplo Atheniensium apud quos expiandi gratia aries inigitur ab eo qui scelus admisit pœna pendendæ loco*: idem *subiicere* (inquit) *arietem in eodem libro Antistius Labeo ait dare arietem. Qui pro se agatur, cædatur.* Ergo & Romano & Græco more non porco sed ariete piaculum soluitur, isque pœnæ loco erat ita vt mulcta non infligeretur. Verũ hoc capite agitur de pollutione sacri qua Deus offensus est à quo & in quo rerum initia sunt: ideo hostia initiationis est placandus. at quum agitur de scelere hominis in hominem, non sunt repetenda initia, nisi sit erga patriam & parentes. tunc enim Deus in sui viua imagine violatus est. Atqui nonne homo etiam peregrinus habet imaginem Dei? habet. Sed homo homini non est Deus nisi sit pater aut princeps bonus. igitur scelus in hominem arietis sanguine piatur, quo animante nullum est purius. Vnde in ludis secularibus ad expiationem populi præmactari solebat & totum comburi Zozimus 2, quid? reus sceleris oblato ariete pœnę loco absoluendus erit. minime. humanam enim pœnam non effugiet prout cuique crimini constituta est. an diuinam? nihilo magis, nisi legitimis expiationibus perfectis quæ maxime constant pœnitentia: deinde votis, precibus & sacrificiis absoluuntur. ad quid ergo cruor Arietis? Vt pręparetur expiatio sub imagine pœnæ quã videtur sustinere, sceleris auctor. Nam in eius corporis quod nocuit locum, innocens hostia subiicitur: & sic corporis noxij scelus expiatur, vicaria substitutione & deditione innoxij: quod attinet ad corpus. quod huc pertinet, vt ad Deos accedere possit non impuro nec incesto corpore vt prima parte religionis cauetur. *Ad diuos adeunto caste.* Ergo imago pœnæ pro pœna est. quod videtur satisfacere legi Adrasteæ seu necessitatis, qua tres expiationũ species constituuntur: prima, corpus omnino de medio tollit & breuissimo acerbissimoque supplicio vindictam exequitur quæ vt dictum est si sponte feratur, animam liberat: secunda est in inferis

Cur porcus est hostia piacularis.

Aries Græco & Romano more expiat commissum in hominẽ.

Imago pœna, pro pœna est. Tres expiationum species

eaque æterna Pindarus Olymp. od. 2.

> Οτι θανόντων μὲν εἰ-
> Θα δ' αὐτίκ' ἀπάλαμνοι φρένες
> Ποινὰς ἔτισαν. τὰ δ' ἐν τᾷ δὲ Διὸς ἀρχᾷ
> Αλιτρὰ κατὰ γᾶς δικά-
> Ζει τίς, ἐχθρᾷ λόγον φράσαις ἀνάγκᾳ.

Postrema leuissima est quæ potius emendatio est quam pœna: pœnæ tamen imago est: quia corporis sensus cui dolor morbi vel vulneris vel cuiuslibet infirmitatis infligitur, est tantum idolum eius qui peccauit id est animę: & hoc si scelera fuerint minus atrocia vt quæ leuiorem animaduersionem desiderant: vt apud Persas qui deliquerunt plectuntur in vestibus & tiaris quæ eis per vim auelluntur cæduntur que & flagellantur: illi autem lacrymis & precibus postulant vt ab his tormentis liberentur auctore Plutarcho de iis qui tardius à numine puniuntur: ὥσπερ αἱ διὰ χρημάτων καὶ διὰ σωμάτων κολάσεις ἀφὴν οὐκ ἔχουσι δριμεῖαν οὐδὲ αὐτῆς ἐπιλαμβανομένην τῆς κακίας ἀλλὰ πρὸς δόξαν αἱ πολλαὶ καὶ πρὸς αἴσθησιν αὐτῶν εἰσίν. Quis hanc legem sanxerit docet Ammianus libro 30. *Artaxerces Persarum ille rex potentissimus quem Macrochira membri vnius longitudo commemorauit suppliciorum varietates quas natio semper exercuit cruda, lenitate genuina castigans tiaras ad vicem capitum quibusdam noxiis amputabat: & ne secaret aures more regio pro delictis ex galeris fila prudentia pracidebat.* Igitur aries in sceleris aduersus hominem commissi pœnam substituitur: & in hac suppositione manifesta est sacerdotis expiantis simulatio. idcirco non datur hoc genus lustrationis publico sacerdoti sed mulieri quæ tamen nomen sacerdotis obtinuit ex hac causa: Festus, *piatrix* (inquit) *dicebatur sacerdos quæ expiare erat solita, quam, quidam simulatricē, aly sagam, aly expiatricē vocant*: Saga vt ille ait est mulier perita sacrorum: recte ait simulatricem quia fingit immolãdo arietem se scelerati corpus immolare. At cui Deo hęc immolatur hostia. An Ioui qui hominũ & pater & rex est? hęc expiatio non publice sed priuatim peragebatur nec diuinam pœnam tollebat sed viam tantum parabat ad Deos placandos. Hoc fit non propter Iouem sed hominem offensum: at qui in sacrum peccat Deum offendit ideo expiatur offensa Dei tantum causa. Eum autem effectum habet hæc hostia vt malum omne precibus à saga conceptis seu à sacerdote in eam conuertatur: idcirco tota aut igne cõsumẽda est aut in profluentem proiicitur: Agamemnus apud Homerum Iliad A iussit Græcis vt se à peste purgarent, sed purgamenta in mare proiecta sunt.

Mos Persarum in pœna leuioru delictorum.

Piatrix simulatrixque sacerdos.

In hostiam piacularē malum omne concipitur.

> Λαοὺς δ' Ατρείδης ἀπολυμαίνεσθαι ἄνωγεν
> Οι δ' ἀπελυμαίνοντο, καὶ εἰς ἅλα λύματ' ἔβαλλον.

Vbi Eustathius. λύματα ἐλέγοντο τὰ καθάρματα οἱονεὶ λύματά τινα ὄντα ὅσαπερ ἐν τῷ λύεσθαι ἀπεβάλλοντο καὶ τὸ καθαίρεσθαι ἀπολυμαίνεσθαι: εἰς ἅλα δὲ λύματ' ἔβαλλον διὰ τὸ φύσει ῥυπτικὸν εἶναι τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ: διὸ καὶ παροιμία φησὶ θάλασσα

Mare expiatorium.

κλύζει πάντα τἀνθρώπων κακὰ ἢ παρ' Ευριπίδῃ κεῖται. I. Huius loci testimonio vtitur Pausanias in Arcad. Vbi ait Rheam post partum à se Iouem & sic doloribus quos parturiendo tulerat sedatis, aqua lustrali à Nymphis purgata est: flumen autem vnde aqua in vsum lustrationis adhibita est. λύμαξ ἀπὸ τῶν λυμάτων. appellatur. aqua est elementum purgatorium quod sua natura dissoluit corpora: & ignis quia consumit: quæ ad sua principia reuocant omnia ita vt compositi forma redigatur ad nihilum vt ne quidem eius reliquiæ appareát vnde Tzetzes apud Lycophronem ait Locros post necem Aiacis tandem vix seruatos in suam patriam rediisse, quos tum grauissima pestis inuasit ob furias Aiacis qui templum Mineuæ raptu Cassandrę polluerat: consultus Apollo respondit Mineruam esse placandam quæ Ilij erat vbi per duo annorum milia sorte ductas virgines mittebant. Troiani eas immolabant earumque membra lignis infelicibus cremabant: tum ad perfectionem expiationis cineres in mare proiiciebantur vt nihil ex inuisa hostia superesset: quod Lycophron his duobus versibus in Cassandra inuoluit.

Nihil ex hostia piaculari superesse debet.

Οταν ἀκάρποις γυῖα συμφλέξας φυτοῖς
Ηφαιστος εἰς θάλασσαν ἐκβράσῃ σποδόν.

Mitius egit Venus cum mulieribus Thessalicis quæ homicidio Laidis templum eius polluerant: pestis per totam Thessaliam ob hoc facinus grassabatur: sed alio templo quod impiæ veneris vocauerunt in memoriam à se commissæ impietatis constructo patriam liberauerunt vt refert Scholiastes Aristophanis in Pluto. Patet nefas fuisse ex hostia piaculari aliquid edere quia malum imprecatione Sacerdotis in caput ipsius redundat. Eadem ratione hostia in cuius sanguine iusiurandum conceptum erat non edebatur quia execrationes fiebant, in perniciem eius redundaturæ qui iurisiurandi religionem fregisset: sed indigenæ humi defodiebant & obruebant terra at peregrini in fluctus iaciebāt Eustathius in Homerū. τὰ ἐπὶ ὁρκίοις σφαγιαζόμενα, οἱ μὲν ἐγχώριοι κατορύττοντες κρύπτοντες ὑπὸ γῆν: οἱ δὲ ἐπήλυδες κατὰ σχῆμα συνῆθες ἐπέρριπτον ἢ ἄλλο τι ὅμοιον ὁποῖον, ὡς ἐκ τοῦ κάπρου δῆλον ἔσται ὃν ἐπὶ ὅρκῳ σφάζει πλὴν ὁ βασιλεύς: κρύσαντες δὲ ὅλως ἀπόμοτον ἦν. Ideo Tyndarus in patrio solo, equum super quo iusiurandum à procis Helenæ conceperat de non violandis nuptiis eius cuicumque eorum desponderetur, eo ipso in loco defodit teste Pausania in Laconis. Sed quod ait I. Eliac. videtur obstare vbi loquitur de iureiurando quod præstant quidam Iudices in Olympico certamine conceptis verbis super exta suis ad hoc immolati nefas fuisse vesci carnibus illius hostiæ sed in mare proiici à sacerdote, vt apud Homerum postquam Agamemnon iurasset super exta suis Talthybius nuncius regis iecit in aquas ad pastum piscium membra & exta. ἐπεὶ τοῖς γε ἀρχαιοτέροις ἐς τὰ ἱερεῖα ἦν καθεστηκὸς ἐφ' ᾧ τις ὅρκον ἐποιήσατο μηδὲ ἐδώδιμον εἶναι τοῦτο ἔτι ἀνθρώπῳ: δηλοῖ δὲ οὐχ ἥκιστα καὶ Ομηρος: τὸν γοῦν κάπρον καθ' ὅτου τῶν τομίων Αγαμέμνων ἐπώμοσεν ἣ μὴν εἶναι τ'

Templum impia veneris.

Ex hostia Iurisiur. edere nefas.

Mos proiiciendi hostiam in mare aut defodiendi.

Βελονίδα ἑαυτοῦ τῆς εὐνῆς ἀπείργαστον τοῦτον τὸν κάπρον ἀφιέμενος· ἀπὸ δὲ κήρυκος ἐποίησεν ἐς θάλασσαν.

Η καὶ ἀπὸ σφαράγου κάπρου τάμε νηλεῖ χαλκῷ
Τὸν μὲν Ταλθύβιος πολιῆς ἁλὸς ἐς μέγα λαῖτμα
Ρίψ' ἐπιδινήσας βόσιν ἰχθύσιν.

Igitur & ſi indigenæ iureiurando fidem obſtrinxerint non debet victima terra operiri ſed fluctibus dari. Nam iudices Olympici certaminis erant indigenæ vt Pauſan. ibidem teſtatur. Verum ſuper eadem victima iurabant omnes athletæ non ex ſola Elide ſed ex regionibus vniuerſæ Græciæ neque vero iudices illi ſunt agonothetæ, nec præſunt Olympico certamini ſed ad hoc duntaxat adhibentur vt de pueris & pullis equorum iudicent qui etiam in certamen prodibant:ſed ante ab iis iudicibus explorabantur vtrū digni eſſent qui ad hoc certamen admitterentur vt ibidem ait Pauſan. Hi autem ab agonothetis eligebantur non ex vrbe tantum ſed & ex aliis ciuitatibus Græciæ prout aptiores huic muneri videbantur. Itaque peregrini proiiciebant hoſtiam in aquas iureiurando ſacratam: indigenæ deſodiebant: quia dirarum deteſtationes quæ in eam effunduntur, nulla poſtea victima expiari poſſunt Horatius Epod.

Diris agam vos: dira deteſtatio
Nulla expiatur victima.

Eadem prorſus eſt ratio in hoſtia expiatoria quæ morte ſua maleficij piaculum ſoluit, & ſanguinis ſui puritate, hominis impuritatem eluit, in ſe tranſcribens noxam quum ſit innoxia: pœna enim ſceleris in innocentem tranſlata non perdit innocentiam ſed vitam. Trezoenij Oreſtem à cæde matris expiauerunt & piamenta in loco proximo deſoderunt Pauſan. in Corinth. quia licet Oreſtes Trezoenius non eſſet, expiationis eſſentia non eſt ab Oreſte ſed à religione ſoli Trezoenij.

Dirarum deteſtatio inexpiabilis.

AXIOMATA.

QVI ignorans vitioſum aliquid commiſit per imprudentiam, peccat: ſed hoc publici ſacerdotis officio facile poteſt expiari: hoſtia piacularis erat porcus quæ diis initiorum auctoribus ideo grata eſt quia initium immolandi ab ea ſumptum eſt: præter hoſtiæ piaculum mulctam etiã ſoluit vt humanæ iuſtitiæ ſatisfiat quæ ignorantia in deos hominum cuſtodes offenſa eſt. At

in crimine lesæ Maiestatis Diuinæ ignorantia defendi non potest sed morte, vel insania, vel cæcitate plectitur. Aries autem expiationis viam parat & corpus noxij innocentia & puritate sui sanguinis liberat, non tamen eximit à diuina aut humana pœna: Immolaturque priuato sacrificio à saga simulatrice quum scelus in hominem admissum est quo fingitur pati corpus scelerati sub vera pœna innocentis arietis.

COMMISSA consulto in religionem licet publici sacerdotis ministerio expiari non possint: quia impius est, pœnitentia tamen quæ voluntatis ex qua peccatum est, voluntaria vindex est, in hac vita sanantur: tum adhibentur cæteræ expiationes ad ministerium animi pœnitentis, iustitiæ enim diuinæ serius aut citius est satisfaciendum: prodest citius etiam acerbissimo mortis supplicio Adrasteam placare: alioquin animæ æterna pœna in inferis est expectanda: pœna autem morbi aut vulneris non tam pœna est quam emendatio, aut imago pœnæ, vt sensus qui patitur est imago animæ delinquentis: neglecta autem expiatio ciet vltionem non in eum qui errans peccauit: aut si sciens commiserit, non in scientem tantum sed etiam totam ciuitatem.

SERVVS publicus sacerdos esse non potest, multo minus quam magistratus, fungi tamen potest officio Sacerdotis vt minister eius.

NEFAS erat vesci hostia piaculari aut iureiurando sacrata: quia noxam vel præteriti sceleris vel futuri periurij in se suscipit voto & conceptione sacrifici: sed hostia iurisiurandi quod ab indigena conceptum est defoditur & occultatur in

terra

terra quasi funere consecrata vt sit in ęternum patriæ fidei monumentum : at peregrinus solum alienum nec debet nec potest consecrare nisi Dominus eius factus sit bello vel alio iure dominij quo casu solum illi non est peregrinum : alioqui piamenta debent piacularibus elementis nimirum igni aut aquæ restitui.

LVDIS PVBLICIS QVOD SINE curriculo & sine certatione corporum fiat popularem lætitiam in cantu & fidibus, & tibiis moderanto : eamque cum diuûm honore iungunto.

Cap. XV.

NON Immerito sequitur ludorum disceptatio quoniam in sacris erant ludicra quædam & maxime in initiis : & partem non minimam obtinent in religione publica. Cœperunt à Romulo & cum religione à qua cœperant desinente desiere : quod queritur Zozinus. 2. quasi horum abolitio Romano imperio finem posuerit. In iis autem extremum erat remedium placãdæ deorum indignationis, quo etiam prodigia seu portenta procurantur Liuius 10. decad. 4. quod etiam supra probatum est in cap. prodigia & infra obiter ostenditur : & ideo non male post titulum de expiandis in sacra commissis subiicitur hoc caput. Dixi in ludo esse argumentum imperfectionis & libertatis: quod non est alienum ab hoc proposito. Nam imperfectio notatur ex eo quod ad remittendum & relaxandum animum indulgetur: quia sine quiete non potest subsistere: illa autem quies est intemperantia aut potius mollitia Aristoteles. 7. Ethic. cap. 8. δοκεῖ δὲ παιδιώδης ἀκόλαστος εἶναι, ἔστι δὲ μαλακός. ἡ γὰρ παιδιὰ ἄνεσίς ἐστιν εἴπερ οὖν ἀνάπαυσις. Imperfecta est hæc requies quia ex mollitie animi procedit (est etiam alia relaxatio vt somnus & pastus) sed libertatem etiam significat quæ ex eadem fluit imperfectione vt in materia ostensum est. Et hos etiam effectus comprobat : ij enim qui in artibus histrionicis vitæ conditionem statuunt impuri sunt & improbi magna ex parte quos vocabant

Ludi, magnam religionis partem faciunt.

Ludus est molliorum animi.

Qui sint Dionysiaci. Dionysiacos ab incontinentia & effræni licentia Bacchantium Aristot. problem. sect. 30. quæst. 10. διὰ τί οἱ Διονυσιακοὶ τεχνῖται ὡς ἐπιτοπολὺ πονηροί εἰσιν; ἢ ὅτι ἥκιστα λόγου σοφίας κοινωνοῦσι διὰ τὸ περὶ τὰς ἀναγκαίας τέχνας τὸ πολὺ μέρος τοῦ βίου εἶναι, καὶ ὅτι ἐν ἀκρασίαις τὸ πολὺ τοῦ βίου εἰσὶ τὰ δὲ ἐν ἀπορίαις: ἀμφότερα δὲ φαυλότητος παρασκευαστικά. Probat tribus rationibus hoc genus hominum deterrimum esse: prima quod magnam suæ vitæ partem in ediscendis artibus cogantur impendere quæ quia sunt pessimæ necesse est earũ doctores & discipulos eiusdem esse conditionis. Secunda quod vt plurimum versentur circa libidines vt gulæ & Veneris vilissima mãcipia. Postrema quod affligantur egestate. Egestas libido & gula matres sunt vitiorũ fœcundissimæ. *Orygo ludorũ.* Origo ludorum à Græcis defluxit, in qua fuerũt quatuor sacra certamina quorũ duo, Diis natis, duo alia hominibus, Diis post obitũ factis cõsecrata sunt. Primũ ab Hercule Idæo vno ex Curetibus Olympia celebrata sũt; & quia quinq; fratres erant, quinto quoque anno ea instituere. Sed aliquantum intermissa ab Hercule Thebano & quibusdam aliis instaurata sunt. *Instauratio ludorum Olympic.* Prima instauratio in honorem Pelopis est facta. Pindarus Olymp. od. 2. ait hoc certamen à Thebano institutum fuisse ex primitiis spoliorum belli quo Augeam Elidis regem deuicerat: Sed hæc institutio restitutio est: nam restituere est instituere quod destitutum erat: idem confirmat Od. 10. Olymp. hæc ab Eliensibus Pausanias se accepisse fatetur Eliac. 1. Quæ tamen paululum recedunt ab antiqua religione. Tres enim non quinque fuerunt Curetes quorum vnus à fratribus interfectus est vt in initiis dictum est. Sed quinti anni ratio non est in numero fratrum sed in mensura solis quæ perficitur post quatuor annos vt demonstraui in cap. feriis. *Olympiades cur pro quinquennis accipiuntur.* Olympia enim non constabant quinque annis integris sed quatuor testibus Eusebio, Solino, Suida: sed quoniam in quinquenniis singulis celebrabantur ideo Olympiades pro quinquenniis accipiuntur: & quia in honorem summi Iouis qui Olympius vocatur hi ludi sunt instituti ideo Olympici dicuntur. Qui in iis vicerant oleastro coronabantur quem ex hyperboreis Idæus Hercules attulit teste Pausania in ea arbore signum est acerbitatis & amaritudinis: *Cur oleastro in Olymp. coronantur.* dicitur enim κότινος à nomine κότος quod idem significat: & probat Aristophanis Scholiastes in hos Versus.

Ἵνα τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἀεὶ δι᾽ ἔτους ξυναγείρει
Ἀνεκήρυττεν τῶν ἀθλητῶν τοὺς νικῶντας στεφανώσας
Κοτίνου στεφάνῳ καίτοι χρυσῷ μᾶλλον ἐχρῆν εἴπερ ἐπλούτει.

Vbi ait. τῷ δὲ κωμικῷ φασιν ἥρμοττεν ἐκφαυλίζοντι τὸ πρᾶγμα λέγειν ἐκ κοτίνου ἐστεφανοῦτο ὃ δηλοῖ τὴν ἀγριέλαιον καὶ ἅμα διότι καὶ χρήσιμος αὐτῷ ἡ λέξις ἐν τοῖς ἑξῆς: καταρρητορευθεὶς γὰρ ὁ Χρέμυλος καὶ πληθεὶς ἐρεῖ.

Ἀλλὰ σέ γ᾽ ὁ Ζεὺς ἐξολέσειε κοτίνου στεφάνῳ στεφανώσας.

Τουτέστι κότον σοι θέμενος περὶ τὴν κεφαλήν. παρήχηται γὰρ ὁ κότινος τῷ κότῳ δι᾽ οὗ δηλοῦται μεγάλη ὀργή. Hic Comicus introducit

inopiam quæ iactat etiam Ioui se gratiorem esse quam Plutum seu diuitias qui in ludis Olympicis coronam ex vilissima arbore sanxerit dari quæ potius ex auro dari debuerat si ei opes essent acceptiores: tum alludit ad etymũ huius arboris: Chremylus autẽ retorquens dictum à paupertate de corona Oleastri minatur Iouem imposita ei corona ex eadem arbore eam perditurum: quia signum est acerbitatis & indignationis male ibidem & paulopost scholiastes negat ex oleastro coronari athletas sed ex olea: idque à poëta dictum esse ad extenuandam gloriam huius certaminis: sed verum est quod ait Herculem Thebanum ex olea coronasse victores: quę erat albis foliis extrinsecus: prope fluuium Ilissum, cuius rami sicut myrti sunt coronis proportionales; pœnamque ait constitutam esse in eos qui eam tetigerint & ex ea ramum abstulerint: ille testem citat Aristotelem quod videre est in libro de mirabilibus auscult. Pindarus contra, scribit Herculem Thebanum ab opacis fontibus Istri non Oleastrum sed oleam attulisse qua victores coronarentur Olymp. od. 3. Ergo non Idæus sed Amphitrionis filius ex hyperboreis hanc frondem attulit quum genti illi Apollinem colenti hoc persuasisset: quod etiam Scholiastes ibi confirmat ex testimonio Pherenici: sed oleam interpretatur oleastrũ quod verissimum est, nam olea in mediis niuibus & glacie concreto solo nasci non potest. dissentiunt auctores in origine, & in auctore. alij enim volunt originem esse vetustissimam videlicet à Curete illo qui Deus initiorum est; alij longe post initia: & ab Hercule Thebano. Sed dimisso Pindaro sequamur auctoritatem Eliensium & Pausaniæ. quum intermissi ludi ab Hercule Thebano instaurati essent, mutata est amaritudo in dulcedinem. Olea enim est signum pacis, tranquillitatis & quietis, qui verus est virtutis & laboris fructus. Nec mirum si in his ludis mutata est arbor coronalis. Nam in Pythiis & Isthmiacis mutata est: nec iuuat opinionem Scholiastis Aristophanes sed destruit. Nam paupertas vere ait ex oleastro Iouem victores suis ludis coronasse. nec gloria certaminis extenuatur à poëta quod oleastrum maluit dicere quam oleã quæ opulentior est quam oleaster. Nam ex vtraque non fructus sed frondes tantum accipiuntur: neque enim est in frondibus huius aut illius plantæ plus frugis sed quare Idæus oleastrum elegit, Thebanus oleam? quia ille originem boni, pacis, seu dulcedinis respexit, innuens coronam partam esse ex labore & dolore: hic finem spectauit qui origine sua & labore ipso præstantior est: quamuis enim corona sit indicium pręteriti certaminis, maxime tamen pręsentis boni est Symbolum ex consequentia pręteriti actus. Olympia quinque diebus agebantur vt ostendit Pindarus Olymp. od. 5. his verbis, ἀέθλωντι πεμπταμεραις ἁμίλλαις. Vbi Scholiastes, ὅτι πέντε ἡμέραις ἤγετο αὐτὰ τὰ ἀγωνίσματα, ἀπὸ ἑνδεκάτης μέχρις ἑκκαιδεκάτης. Hęc de primo certamine. Secundum Trezœnij à Diomede deducunt in honorem Apollinis teste Pausania in Corinthiac licet alij velint ab

Error Scholiastæ in Aristophanem.

Mutata corona oleastri in olea frondem. cur.

Per quinque dies Olympia celebrabantur.

Eurylocho: dissensus iste nihil mutat sed controuersia est de corona: plerique ex lauro eam sumi aiunt & hoc idem ait in Phocicis vbi ait Apollinem filiam Ladonis adamasse nomine Daphnen seu laurum ideo lauream ludis Apollinis adhiberi: Eusebius melius.

In Pythicis cur laurea corona dabatur.

περιέθεσαν δὲ αὐτῷ τὴν δάφνην τοῦτο μὲν ὅτι πυρὸς πλῆρες τὸ φυτὸν καὶ διὰ τοῦτο ἀπεχθὲς δαίμοσι· τοῦτο δὲ ὅτι λάλον χαιόμενον εἰς παράστασιν τοῦ προφητεύειν τὸν θεόν. Itaque laurea Pythionicæ datur quod sit hęc arbor quam ideo dæmones auersantur quos ignis vrit æternus: tum quod vim quamdam diuinationis habeat. Nam quum immittitur igni, strepitum edit; quod si tacuerit inauspicatum est.

Quum tacet extincto laurus adusta foco.

(Inquit Propertius). non inficior quin aliquando hęc corona vsi sint in Pythico certamine. Sed primum & originale pręmium huius victoriæ pomũ erat quod apertissime Lucianus ostẽdit de gymnasiis ibi Pythionicæ tribuit, μῆλα τῶν ἱερῶν τοῦ Ἀπόλλωνος, quod etiam Archias. 1. Epigrammatum probat.

Τέσσαρές εἰσιν ἀγῶνες ἀν' Ἑλλάδα τέσσαρες ἱροί
Οἱ δύο μὲν θνητῶν, οἱ δύο δ' ἀθανάτων
Ζηνὸς, Λητοΐδαο, παλαίμονος, Ἀρχεμόροιο
Ἆθλα δὲ τῶν, κότινος, μῆλα, σέλινα πίτυς.

Cur pomum in præmium Pythionicæ datur.

Cur pomum sacrum esset Apollini in his ludis ex iis quæ diximus de Osiride, Plutone, Sole, Bacchο eumdem esse Deum, intelligi potest: tum quod Proserpina vxor Plutonis pomo degustato in inferis manserit: deinde ex pomis hesperidum quæ vigilia Draconis custodiebantur. ludorum institutio causam habet à Pythone serpente quam iaculis suis confixam occidit: sed ab ea cæde fuit expiandus Apollo ita vt tamquam fugitiuus passim vagaretur piacula quærens ita vt tandem à Carmanore sit expiatus Pausan. in Corinth. An ergo Deum homo liberauit pollutione? hoc Theologi Delphici negant: qui narrant locum vbi redduntur oracula aliquando fuisse obsessum à Dracone fœmina vt Plutarchus asserit de defectu oraculorum quod etiam confirmatur à Clemente Alex. vbi Euam serpentem fœminam interpretatur, quam Apollo venenatis sagittis confecit & fecit vt oraculo decederet. aiunt enim eam cum Apolline de oraculo contendisse sed victam occubuisse sub armis ipsius Dei ibidemque vrbs eiusdem nominis condita est. dicta est enim πυθώ quia serpens illa Python vocabatur quod ab ea rogarentur oracula: nam πυθέσθαι rogare est vel quod ibi occisa putruerit nam πύθειν Gręci, putrefacere, Latini dicunt: Apollonij Scholiastes in 1. Argonaut. ait Pythonem esse vrbem in Phocide vbi erat locus vnde oracula ferebantur dictam ab eo quod ibi rogarentur oracula vel quod ibi draco putruerit. & male nã prior fuit draco eius nominis quam vrbs ideo à dracone nomẽ accepit & recte fingitur ibi putruisse vbi occisa est, quia Apollo seu dæmon putrescere non potuit cum vicerit, tum quod corpus non habeat obnoxium putredini vt fœmina serpens ab eo victa, verum illius

Causa Pythiorum.

victoriæ ſymbolum ſunt poma quæ etiam inter ſigna myſteriorum adhibebantur. Sed altius perſcrutemur huius Theologiæ arcana antiquiſſima Plutarchus in eodem libro, καὶ μὴν ὅσας ἐν τε μύθοις καὶ ὕμνοις λέγουσι καὶ ᾄδουσι τοῦτο μὲν ἁρπαγάς, τοῦτο δὲ πλάνας θεῶν κρύψεις τε καὶ φυγὰς καὶ λατρείας, οὐ θεῶν εἰσὶν ἀλλὰ δαιμόνων παθήματα καὶ τύχαι μνημονευόμεναι δι' ἀρετὴν καὶ δύναμιν αὐτῶν καὶ οὔτε Αἰσχύλος εἶπεν ἁγνὸν τε Ἀπόλλω φυγάδα ἀπ' οὐρανοῦ θεόν. Suboleuit huic viro errores, fugas, ſeruitutes &c. eſſe dæmonum accidentia non Dei: ſed male negat Æſchylum dixiſſe ſanctum Apollinem exulaſſe cœlis. Vere & docte hoc Æſchylus dixit ex Schola veterum Theologorum Diabolum illum qui Lucifer ante vocabatur ex regia cœli deturbatum in tenebras exteriores: ſed quod inde ſubiicit oſtendit conſequentiam, πλεῖστον δὲ τῆς ἀληθείας διαμαρτάνουσιν οἱ Δελφῶν θεολόγοι νομίζοντες ἐνταῦθά ποτε πρὸς ὄφιν τῷ θεῷ περὶ τοῦ χρηστηρίου μάχην γενέσθαι. Non recte reprehendit Theologos Delphicos quod tradiderint Apollinem cum illa ſerpente decertaſſe de loco oraculi: homo enim in iuſtitia erat quam dęmon ei eripuit & victoriam retulit cuius hęc myſteria ſunt quaſi trophæa: tamen paulo poſt agnoſcit in his ſymbolum quoddam abominandi ſceleris & audaciæ ſuſpicionem: nam aduerſus eoſdem theologos negat tabernaculū quod per ſingulos nouem annos ædificatur eſſe ſimulacrum antiquæ ſpeluncæ draconis ſed tyrannicæ aut regiæ habitationis. in prima homine iam dixi eſſe Imaginem Maieſtatis regiæ: ſed hoc non impedit quo minus ſit tabernaculum eius ſerpentis quæ ab Apolline interfecta eſt imo magis confirmat: quod autem in tabernaculum irrumpunt cum ſilentio oſtendit inſidias ipſius dæmonis in exitium Euæ irruentis, & ſic ruina ſerpentis accelerata, inuiſum Deo facinus perpetratum eſt. Nunc quæruntur piacula quibus ipſe homicida reſoluatur; ſeu puer patrimus matrimus id eſt vtroque parente floridus cum ardentidus tedis: ſic enim expiantur loci aut ædificia licet pręter tedas alia etiam adhibeantur ſed hęc prima eſt pars expiationis in tedis Apuleius 11. Metamor. *Nauem ſummus ſacerdos teda lucida ouo & ſulphure ſolenniſſimas preces de caſto præfatus ore*, &c. Puer iſte Apollinem ſignificat à quo eſt expiatio quia Sol eſt: non tamen ita ſe ipſum expiat ſed locum & cubile in quo draconem interemit. Quum enim Sol ſit corpus incorruptibile perpetua fruitur adoleſcentia, & ideo patrimus & matrimus dicitur quia ex forma & materia compoſitus eſt quarū neutra in ipſo corpore corrūpitur. idcirco Græci in ſacro Apollinis Daphnæi pueros candidatos ad miniſteriū adhibebāt Iulianus in Antiochēſi, καὶ τοὺς ἐφήβους ἐκεῖ περὶ τὸ τέμενος θεοπρεπέστατα μὲν κατεσκευασμένους, λευκῇ δὲ ἐσθῆτι καὶ μεγαλοπρεπεῖ κοσμουμένους. Romani in ludis ſecularibus in honorē Apollinis pueros, & Dianæ puellas adhibebant ex gente Patricia qui carmen in honorem illorum Numinum recitarent Horatius in carm. ſecul.

Cur Apollo fingitur puer patrimus matrimus.

Pueri ſacri Apollini & puellæ Dianæ.

Quo ſibyllini monuere verſus

Virgines lectas, puerosque castos
Dis quibus septem placuere colles
Dicere carmen.

Nouenarius numerus lustralis. Ergo iisdem facibus succensum est antrum vt sedes oraculo destinata lustraretur. At ad quid nouennium? quia per illud tempus à cæde expiatus est post errores & seruitutem quam passus est: nam hic numerus expiationi legitimus est secundum religionum canones. Ternarius enim numerus ter repetitus vim habet mysticam tam ob tria principia, quam ob imparitatem numeri qui Deo amantissimus est. Virgilius Eclog. 8.

Numero Deus impare gaudet.

Ternarius est primus imparium numerorum qui diuisionem non patitur: ideo immortalitati similimus: par autem diuiduus est: diuisio vero germana est corruptioni & dissolutioni: Igitur nouen conueniunt piaculis quod probatur ex Tibullo Libro I.

Ipse ego velatus filo, tunicisque solutis
Vota nouem Triuiæ nocte silente dedi.

Ouidius 7. Metamorph.

Terque senem flamma, ter aqua, ter sulphure lustrat.

Arnobius 3. Nouenarium numerum tradit quod in mouendis rebus potentissimus semper habeatur & maximus: Ergo & in expiandis, quia expiatio est motus seu mutatio rei ex deteriori in meliorem statum. sed cur potius per nouem annos, quam mēses aut dies? quia dies Ioui; menses Lunæ; anni soli sunt consecrati licet etiam Ioui tribuantur sed alia ratione: quia Ioui dantur vt principio super naturam mouenti: Apollini vt motum perficienti à Natura, quod autem ait Plutarch. de fugientibus ex templo nec retro respicientibus & de mensæ euersione, quid aliud inuoluit quam hominis morte damnati expulsio è paradiso sine spe vmquam reuertendi ex se se, laborum ærumnarumque initium. *Euersio mensæ quid significat.* Tunc enim mensa tot fructibus instructa ad vsum vitæ humanæ sine labore & sponte fluentibus euersa est. Legem huic mensæ datam Apollinis fraude ob pomi degustationem violarunt. Quid mirum ergo si in antiquis Pythiis vbi gloria huius triumphi memoratur poma victori dentur in præmium? Est & in iis quædam mystica ratio principij genitalis quod in sole constituunt. Vnde in mysteriis Deæ Phrygiæ pomum ex sanguine nascitur Agdestis cui abscissa fuerant genitalia: Arnobius 5. *Pomum ex sanguine.* *Cum dissidio partium sanguis fluit immensus rapiuntur & combibuntur hac terra, malum repente cum pomus ex his punicum nascitur cuius nana speciem contemplata regis sangarij fluminis filia carpit mirans atque in sinu reponit fit ex eo pregnans. &c.* Hæc de secundo certamine. reliqua duo sunt Isthmia & Nemea. *Isthmiorum locus & origo.* Isthmia prope Corinthum in magno totius Græciæ conuentu celebrabantur in honorem Melicertæ seu Palæmonis instituta à Sisypho teste Pausania in Corinthiac Plutarch. in Theseo ait hos ab initio noctu celebrari solitos, postea interdiu sed ab ait à Theseo inuentos esse

in honorem Neptuni ad imitationem Herculis qui Olympia Ioui ſacrauerat. Nemea ab Argiuis inſtituta ſunt in honorem Archemori qui ſerpentis morſu necatus eſt, vt orbitas patris quodam ſolatio leuaretur, & infantis inſontis vmbræ placarentur, tum vt auſpicij infelicitas auerteretur: tunc enim ad bellum in Thebanos proficiſcebantur. Prima Iſthmiorum corona erat ex pinu quę aquarum Deo, ſacra eſt: Melicerta autem vnus eſt ex Diis marinis: eſt autem hæc arbor mari finitima & amica & ex ea potiſſimum naues extruuntur. Larice & picea cognatis ei arboribus. tum ex pice & reſina quæ ex iis naſcuntur vnguentum fit ſine quo hæc ligna compingi non poſſunt: & quia Bacchus etiam humido & genitali principio præſidet: ideo ei quoque pinus conſecrata eſt, & huic arbori natura vini maxime amica eſt: ibique melius vinum generatur vbi terra his ſtirpibus abundat: reſinam etiam quæ ex pinu procedit vino admiſcebant vt ſuo calore, quod in vino aquoſum eſt conſumat. Igitur pinus Diis humido præfectis dicata eſt Plutarch. Sympoſ. 5. quæſt. 3. Vbi ait poſtea apium in Iſthmiis datum fuiſſe idque ex Proclo probat qui cenſuit pineam coronam ab initio vſurpatam dum hoc certamen ſacrum non eſſet ſed quum poſtea inter ſacra haberi cœpiſſet mutatam fuiſſe pinum in apium: quia mutata quoque erat certaminis natura: & quoniam Nemea homini etiam attributa erant ideo potius apij quam lauri aut oleaſtri corona ſumpta eſt. Hinc patet primam coronam Nemeorum ex apio fuiſſe: quia funeſtum eſt & ſic aptum Opheltis ſeu Archemori exequiis Scholiaſtes Pindari. ἱερὸν τὸ σέλινον τῶν καταχθονίων: idem ait apium ſiccum Iſtmiis viride Nemeis adhiberi: quod crederetur Nemea ab Hercule in honorem Iouis eſſe inſtituta Iſthmia vero mortuorum eſſe. Hinc fit vt qui proximi eſſent exequiis nimirum ancipiti & periculoſo morbo laborantes apio indigere dicerentur teſte Plutar. in Timoleone. Natum enim fingitur ex ſanguine Dionyſij vt ex Clemente Alex. probatum eſt Arnobius 5. *Obliuioni etiam Corybantia ſacra donentur in quibus ſanctum illud myſterium traditur frater trucidatur à fratribus, interempti ex ſanguine apium natum, prohibitum menſis olus illud apponi ne à Manibus mortui inexpiabilis contraheretur offenſio.* Sed qua ratione ex cruore cæſi Bacchi generatum eſt? nimirum ſimile, ſibi ſimile generat: Bacchus idemque ſol vitalem calorem ſignificat ex cuius reliquiis id quod producitur calidum eſſe neceſſe eſt: & præterea funeribus gratum quia corpus mortui liberat à putrefactione quamdiu apij vis remanet: eſt enim Natura calidum ideoque febres purgat & materiam quæ ſanguini noxia eſt ex venis diſcutit & deterget: An quia calidum eſt non videtur (nam ſanguis & febris ſunt calida: ſimilia autem ſunt ſimilium conſeruatiua) ſane in igne duæ ſunt qualitates caloris, vna in conſumendo quæ inferior eſt & à ſuperiori minuitur vt oſtendi in cap. Virgines, altera in ſeruando quæ maior eſt: per quam apium ſanguinem purgat & febrem minuit, quod Aphrodiſæus ita confirmat.

Nemeorum inſtitutio.

Prima Iſthmiorum corona pinea.

Pinus diis humidi ſacra.

Priuata Nemeorum corona ex apio vt ſecunda Iſtmiorum: & cur.

Apium sanat febrē & purgat sanguinem non quia secunda qualitate calidum est sed prima vrinam etiam expellit.

τὸ σέλινον θερμὸν ὂν μειοῖ πυρετὸν οὐ τῷ θερμὸν εἶναι (τὸ γὰρ ὅμοιον αὐξητικὸν τῶν ὁμοίων) ἀλλὰ τῷ ῥύπτειν τοὺς νοσοποιοὺς χυμοὺς ἐκ τῶν φλεβῶν καὶ εἶναι διουρητικόν. Ad hæc Lactantius in 6. Thebaid. *Archemori* (inquit) *agon. apij corona celebratur : idcirco quia puer cuius memoria certamē Nemeū dicatū est admodū paruus obierat. Nam humilis herba, immaturi luctus ostendit indicium* : Quæ ratio non est aliena ab ea quam adduxi : quia terrestris planta cadaueri similis est quod terræ hęret & in terra est reponendum : & hoc congruit immaturo luctui infantis · imo sane Baccho optime congruit : quia adhuc infans discerptus est. Igitur in Nemeis apio coronabātur & ex iis sumptum est ad Isthmiacos ludos mutata pinu : idque non gratia Herculis sed Bacchi : quamquam hoc suæ gloriæ vindicat Hercules apud Callimachum.

An Nemea in Herculis honorem instituta sint.

Τοῦ δὲ παρ' Αἰγαίωνι θεοῦ πελέοντες ἀγῶνα
Θήσουσι νίκης σύμβολον ἰσθμιάδος
Ζηλωτῶν νεμέηθεν πίτυν δ' ἀποτιμήσουσι
Η πρὶν ἀγωνιστὰς ἔστεφε τοὺς Ἐφύρῃ.

Sed hoc ex opinione quorumdam dictum est qui existimauere Nemea non in honorem Manium Archemori sed in Herculis memoriam instituta esse quod dirum Nemeæ Leonem extinxisset. Verius tamen est Bacchi causa ascitam fuisse coronam ex apio quod magis Baccho quam Herculi conuenit : vnde olim testæ vini apio tegebantur & coronabantur quod indicat veteris poetæ Epigramma apud Plutarchum eodem.

Χθὼν ἡ Πελασγὴ πυρὶ κατηθαλωμένη
Χεύσει κελαινὸν αἷμα Διονύσου θεοῦ
Εχουσα χλωνὰς ἰσθμικοῖς ἀνὰ στόμα.

Prima Istmiacis corona ex pinu restituta: cur.

Rectè ait apium abscondere sanguinem Dei quod ex eodem sanguine natum est postremo pinea corona quasi postliminij iure restituta est vt ibidem refert Plutarchus quoniam immerito mutata videbatur quia non minus grata est Neptuno quam apium. Ratio tamen mutationis ex cærimoniis sacrorum Palæmonis accipi debet: Nam & ei & matri Leucothoæ celebrantur vt mortuis. mouentur enim ad planctus & lamentationes. Ideo noctu primum agebantur vt dixi ideo nigra superstitio dicitur.

Istmia primum nocturna.

Primus Pisea per arua
Hunc pius Alcides Pelopi certauit honorem
Puluereumque fera crinem detersit oliua
Proxima vipereo celebrauit libera nexu.
Phocis, Apollineæ bellum puerile pharetra
Mox circum tristes seruata Palemonis aras
Nigra superstitio, quoties animosa resumit
Leucothoe gemitus & amica ad littora, Festa
Tempestate venit : planctu conclamat vterque
Isthmos Echioniæ responsant flebile Thebæ.

Pinus autem non est funesta ideo minus consentanea istis luctuosis clamoribus:

clamoribus: pinus tamen tandem obtinuit aduersus apium: quia Dij quoque sunt isti post obitum quibus gratæ sunt lamentationes quia reuocant memoriam antiquę infelicitatis quę eis exitum vitę miserrimę finemque miseriarum, principium autem maioris & melioris vitæ nimirum diuinitatis attulit. imo aptior est ludis Isthmiacis pinus: quoniam licet funesta non sit, est tamen insignis luctus & miserandi funeris indicium quod locum habet in mysteriis magnæ matris Arnobius 5. *Quid enim sibi vult illa pinus quam semper statis diebus in Deum matris intermittitis sanctuario, nonne illius similitudo est arboris sub qua sibi furens manus & infelix adolescentulus intulit & genitrix Diuûm in solatium sui vulneris consecrauit?* tum paulo post, *nonne illud indicant vti mater primigeniis floribus adornauerit pinum miserabilis indicem testimoniumque fortunæ.* tum subiicit, *cui ad vltimum pinus ipsa paulo ante in diuinis inertissimum nutans lignum mox vt aliquid præsens atque augustissimum numen Deûm matris constituatur in sedibus.* Et hoc quia sub ea arbore Atys sibi genitalia demessuit: vnde idem. *Pinus* (inquit) *illa solenniter quæ in matris infertur sanctum Deæ, nonne illius imago est arboris sub qua sibi Atys virum demessis genitalibus abstulit? & quam memorant diuam in solatium sui consecrauisse mœroris.* Atys apud eos Sol intelligitur eodem auctore; qui formam in composito significat in imagine sui corporis quod virilitatem amittit seu vim agendi post compositionem speciei: quæ amplius nec est forma nec materia sed quid mixtum, aliud ab vtroque. quod mysterium ex natura huius arboris ostenditur quæ licet vt aliæ sit composita ex quatuor elementis, tamen calori & humori propior est ex quibus fit generatio. pinus etiam non commota vento quasi sponte tremedunda lenem susurrum emittit in speciem luctuosæ lamentationis sympathia quadam miseriæ & doloris quem Marsyas ei arbori alligatus patiebatur: is enim vrgente cruciatu eiulabat vbi viuus excoriatus est Nicandri Scholiastes, μυθεύεται γὰρ ὡς ἐπειδὴ Μαρσύας δεθεὶς ἐκ πίτυος ἐξεδάρη ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἡ πίτυς συμπαθὴς ἐπ' αὐτῷ γενομένη θρηνώδης ὑπάρχει. Vnde illa sympathia? non ex illo gemitu Marsyæ quia ante Marsyam lugebat sed pauore venti etiam sine vento compulsa, de quo hæc fabula narratur à Dionysio Vticensi libro 11. Pityn puellam formosissimam deperibant Pan & Boreas Dij. Pytis elegit Pana eique adhæsit, vnde indignatus Boreas eam deprehensam saxo allisit, tellus gremio exceptam mutauit in arborem sui nominis quæ sui fati recordatione pauens hostilem ventorum impetum perpetuo trepidat leni motu quasi gemens quod mouit Apollinem vt Marsyam ibi plecteret non absimilem eius dolori comitem adiungens vt diuersa cuiusque sortis conditione parem lamentationem ederent. quod non immerito de Borea fingitur qui ventus frigidissimus est & proinde contrarius huic arbori quæ humido & calido sustinetur. Et sic recte ex ea datur corona in ludis Deo humoris præsidi consecratis. In his quatuor sacris certaminibus quin-

Pinus est funesta.

Atys idē quod sol.

Cur pinus pauore venti etiā non flantis lamentari videtur.

Quinque certamina.

que species exercebâtur in quibus omnibus qui vicerat πένταθλον Græci, quinquatrum Latini dixere auctore Festo. Erant autem hi quinque actus disci iactus, cursus, saltus, iaculatio, luctatio quos Simonides hoc breui epigrammate complexuss est.

Ἴσθμια καὶ Πυθοῖ Διοφῶν ὁ Φίλωνος ἐνίκα
ἅλμα, ποδωκείην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην.

Diaulus, dolichus, oplites. At octo à Suida enumerantur inter quos diaulus: dolichus, & oplites recensentur: verum hi tres sub cursu continentur: diaulus est cursus quo cursor in meta non quiescit sed ad locum vnde prodiit recurrit: dolichus maior est diaulo, duodecim stadiis constans, sed si sub lege diauli curratur geminantur stadia dolichi. oplites autem *Pancratium.* est cursus armati. At inter hęc genera certationũ non est Pãcratium quia est species mixta partim ex pugillatu, partim ex lucta in quo licet omnibus viribus coactis vti legibus luctę simul & pugillatus Nicephorus Gregoras in synesiũ de insõniis. Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας πέντε φασὶ πυγμὴν, πάλην, δρόμον, ἀκόντιον, καὶ δίσκον· τὸ μέντοι παγκράτιον ἕτερόν τι ἦν· σύνθετον γὰρ ἐκ πυγμῆς καὶ πάλης ἦν· ἐξῆν γὰρ τῷ παγκρατιάζειν ἐθέλοντι οὐ μόνον τοῖς νόμοις τῆς πάλης, ἀλλὰ καὶ τῆς πυγμῆς χρῆσθαι πρὸς τὸ νικῆσαι. Igitur quinque fuere certamina in quibus qui vicerat vilissimã coronã reportabat sed ex illa sequebantur multa priuilegia, de quibus ita Vitruuius lib.9.in procemio.
Athletarum præmia. *Nobilibus athletis qui Olympia, Isthmiá, Nemea, Pythia vicissent græcorum maiores ita magnos honores constituerunt vt non modo in conuentu stantes cum palma & corona ferant laudes, sed etiam quum reuertantur in suas ciuitates cum victoria triumphantes quadrigis in mœnia & in patrias inuehantur è reque publica perpetua vita constitutis vectigalibus*
Cur non dantur sapiẽtiæ sed virtuti corporis. *fruantur.* Præmia isthæc debebantur sapientiæ, non virtuti corporis; sed quia iudices quo ad ingenium attinet vel præstantiores esse debent vel saltem non deteriores iis qui inter se certant: ideo si ij qui excellunt sapientia certare deberent nullos haberent legitimos iudices: sed vbi de præstantia corporis iudicandum quisque solo aspectu potest iudicare. præterea auctores certaminum animaduerterunt prēmium sapientiæ posse generare inimicitias & seditiones grauissimas: Nam nullus est qui non ægre ferat & acerbe indignetur se insipientem iudicari: est enim defectus in ea parte qua maxime homines sumus nimirum iudicio: itaque odium exardescit in iudices quia hanc animi imperfectionem publicauere & in victores quia gloriam illam victo eripuerunt. at si quis in corporis viribus improbatus fuerit, non ita succenset iudici quia hoc non est homini natura probosum: est enim malum fortunæ aut materiæ non hominis. Denique præmium debet esse labore suo præ-
Cur præmium debet esse suo labore præstantius. stantius: quia præmium est finis & perfectio, labor est actio ad illam ideoque imperfecta est quum perfectionem appetat: At si de sapientia certaretur quid præmij loco posset constitui quæ cœleste donum est & supra omnia excellentissimnm? hæc est sententia Aristotelis problemat. sect.30. quæst.11. lege Solonis ei qui in Isthmiis

vicerat centum drachmæ dabantur:Olympionicę quingentæ. Plutarchus in Solone. non possum tamen abstinere ab indignatione in hisce præmiis. Nam merces proponitur cuique vulneranti, cædenti, & occidenti dant præmium; & vulneratum damnant quod in iudiciis singularibus gloriantur sese capitali supplicio vindicare: At in his tantum abest vt cædis iniuriam vlciscantur quum ad eam faciendam præmiis impellant: vt Philo docet, περὶ γεωργίας. Ab exemplo tam impiæ & nefariæ superstitionis educti sunt ludi Romanorum. At quomodo Romulus id à Gręcorum instituto traxit qui nec in Græcia, nec inter Græcos versatus dicitur? Plutarch. ait eum literas gabiis didicisse non tamen Græce didicisse ait. Accepit hoc ab Hetruscis qui à Lydis orig'nem habent vnde ludi nomen: Tertullianus de spectaculis: *Ab his* (inquit) *ludorum origo sic traditur Lydos ex Asia transuenas in Hetruria consedisse vt Timæus refert duce Tyrrheno qui fratri suo cesserat regni contentione.* Igitur in Hetruria inter cæteros ritus superstitionum suarum spectacula quoque religionis nomine instituunt: inde Romani accersitos artifices mutuantur tempus, enuntiationem vt ludi à Lydis vocarentur. Primi fuerunt Cõsualia in honorem Dei Consi qui consilio præest quem alij Neptunum equestrem appellant & sunt primi Circenses qui à raptu mulierum originem habent, in quibus coronari solebant equi & Asini vt dixi in cap. feriis, non quod equo sit consors Asinus & proinde equestri Neptuno sit sacer, nec quod eo tempore mare sit nauigabile, ideoque iumentis quies aliqua pariatur vt sentit Plutarch. in quæst. Rom. quæst. 48. Sed quod in iis ludis primum vsi sint (ob equorum inopiam) omnibus animalibus quibus ferri possent auctore Seruio in hos versus.

Origo ludorum Rom.

Consualiũ institutio in quibus equi & Asini coronantur.

Nec procul hinc Romam & raptas sine more Sabinas
Consessu caueæ magnis Circensibus actis.

Magnis (inquit) *quãtũ ad paupertatem pristinam pertinet: nam legimus propter equorum inopiam, diuersis eos tunc vsos animalibus.* Raptæ autem sunt Sabinæ Consualibus hoc est mense Martio. Consus autem Deus est cõsiliorum qui ideo templũ sub tecto habet vt ostendatur tectum esse debere consilium: inde fidei, panno velata manu sacrificabatur quia fides tecta esse debet & velata ideo autem die Conso sacro rapuerunt Sabinas vt tegeretur initum de raptu consilium. Iste Consus & eques Neptunus dicitur. vnde etiam in eius honorem Circenses celebrantur. ibidem autem ait Megalenses aut Romanos ante Kalendas Martias. Ergo idem est Consus cum Equestri Neptuno, quod & Liuius innuit libro. 1. vbi ait Consualia Neptuno fuisse solennia: At male ibi Seruius ait Circenses dictos à circuitu ensium. Vere enim à Circo dicti sunt in quo Ara sub terram Conso Deo erat consecrata Tertullianus de spectacul. *Exinde ludi Consualia dicti qui initio Neptunum honorabant: eumdem enim & Consum vocabant: dehinc Equiria Marti Romulus dixit, quamquam & Consualia Romulo defendunt, quod ea Conso dica-*

Consus quis.

uerit, Deo vt volunt consilij, eius scilicet quo tunc Sabinarum virginum rapinam militibus suis in matrimonio excogitauit: probum plane consilium, & nunc quoque apud ipsos Romanos iustum & licitum ne dixerim penes Deum. facit enim ad originis maculam ne bonum existimes quod initium à malo accepit ab impudentis violentiæ alio Deo, à fratricida institutore à filio Martis: & nunc ara Conso illi, in Circo defossa est ad primas metas sub terra cum inscriptione huiusmodi consilio Consus Mars Duello, lares comitio potentes. Igitur Circenses dicuntur quia in Circo aguntur, non tantum cum equis licet equiti Deo sacri sint sed cum Mulis & Asinis vt probaui ex Seruio, & Festus docet. *Mulis* (inquit) *celebrantur ludi in Circo maximo Consualibus, quia id genus quadrupedum primum putatur cœptum curri vehiculoque adiungi.* Sed in hoc isti auctores non conueniunt quod ille ait Mulis & Asinis vsos fuisse ob inopiam equorum hic vero quia primum Mulis in curribus vsi sint. Sed verius est vnā causā ex altera pēdere: Nā ideo primū vsi sunt Mulis quod nōdū equos domare didicissēt.

Circenses vnde dicti.

Sed quid habet cōmune fides aut prudentia consilij cū Deo prę side elemēti quo nihil quicquā incōstātius & mutabilius, nihil insanius. Verū licet elementū aquæ inconstantissimū videatur, Deus, tamen huic prępositus vim habet stabilitatis & solidæ virtutis ex qua sola & cōsilium & fides nascitur. Idcirco numerum octonarium ei consecrauerunt, eique octauis sacrificabant: & enim hic numerus primus ex pari tessera & primi quadrati geminus, quem Neptuno tribuere quod suo ambitu terram obfirmet & coerceat quod in Theseo sic Plutarch. docet, καὶ γὰρ Ποσειδῶνα ταῖς ὀγδόαις τιμῶσιν. Ἡ γὰρ ὀγδὰς, κύβος ἀπ᾽ ἀρτίου πρῶτος οὖσα, καὶ τοῦ πρώτου τετραγώνου διπλασία, τὸ μόνιμον καὶ δυσκίνητον οἰκεῖον ἔχει τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως, ὃν ἀσφάλιον καὶ γαιήοχον προσονομάζομεν. Iure igitur Neptuno fidem & celeritatem consilij dicauare quod terram stabiliat & celeritate motus polleat.

Neptunus vim habet stabilitatis.

Tertia species ludorum à Romulo institutorum. (videlicet post consualia & equiria) Capitolina aut Tarpeia dicuntur quæ Ioui feretrio sacra sunt dicta ab eo quod Ioui in monte Tarpeio qui postea Capitolinus dictus est, templum à Romulo fuerit consecratum auctore Liuio 1. *Numa Pompil. Marti et Robigini ludos fecit & deinceps cæteri reges auctore Tertulliano.* Ibid. postea secuti sunt Theatrales seu scenici qui sunt alterius generis.

Ludi Capitolini & Tarpeij.

Hæc enim est ludorum publicorum diuisio, à loco sumpta, & figura actus. Circenses enim fiebant curriculo & certatione corporum; idque in Circo fit: scenici saltu, voce, & aliis modulationum modis: idque in Theatro hæc quamuis differant specie, vnum tamen præcipuum finem habent nimirum deorum placationem. auctore Tullio 3. in Catilinam: aut honorem, auctore Liuio 3. decad. 1. Sed ex illa consequentia populo voluptas nascitur, tam in Circensibus propter magnitudinem apparatus, quam in senicis ob irritamenta libidinum quæ ibi excitantur, ideoque lætitia moderanda est, ne præ libidine fines rationis excedat Tul-

Differentia & similitudo Circensium & scenicorum.

lius hic. *Iam ludi publici quoniam sunt cauea circoque diuisi corporum certationes, cursu & pugillatu, luctatione curriculisque equorum, vsque ad certam victoriam circo constitutis, cauea, cantu, voce, ac fidibus, vel tibiis dummodo ea moderata sint vt lege praescribitur.* Hoc enim est periculosum quo mores populi corrumpuntur Tertullianus eodem, *Theatrum proprie sacrarium veneris est: hoc denique modo id genus operis in seculo euasit: nam saepe Censores renascentia tum maxime theatra destruebant moribus consulentes quorum scilicet periculum ingens de lasciuia prouidebant, vt iam hinc ethnicis in testimonium cedat sententia ipsorum nobiscum faciens & nobis in exaggerationem disciplinae etiam humanae praerogatiua: Itaque Pompeius magnus solo Theatro suo minor, quum illam arcem omnium turpitudinum extruxisset, veritus quandoque memoriae suae censoriam animaduersionem, veneris aedem superposuit & ad dedicationem edicto populum vocans non Theatrum sed veneris templum nuncupauit, cui subiecimus* (inquit) *gradus spectaculorum: ita damnatum & damnandum opus templi titulo praetexuit & disciplinam superstitione delusit & ad perfectionem libidinis, vt quod oculus ante inchoato scelere conceperat, postea totum corpus patrante affectu animi profligaret.* Nam peractis ludis sub vesperam puellae tamquam victimae veneris prostituebantur, sub pretio cuiusdam stipis & sic intelligitur Statius in Syluis.

Scenicorũ corruptio.

Meretrices in ludis prostituta per praconem.

Iam noctis propioribus sub vmbris
Diues sparsio quos agit tumultus
Huc intrant faciles emi puellae.

Quod Tertullianus ibidem ita confirmat, *ipsa etiam prostibula, publica libidinis hostiae in scena proferuntur, plus miserae in praesentia foeminarum quibus solis latebant perque omnis aetatis, omnis dignitatis ora transducuntur, locus, stipes, elogium etiam quibus opus non est praedicatur.* Hic merito reprehendit ludos quibus ante ora omnium meretrices ducuntur à Praecone qui publicat locũ in quo possint ad satiandam libidinem inuenire, stipem seu mercedẽ qua stupri conductio contrahatur, & elogium id est titulus, sellae meritoriae superscriptus: quod Seneca docet cõtrouers. 2. deducta & in lupanar, accepisti locum, pretium est constitutum: titulus inscriptus est Iuuenalis de Imperatrice Messalina sic scribit.

Quid elogium & titulus in Lupanari.

Intrauit calidum veteri centone lupanar
Et sellam vacuam atque suam tunc nuda papillis
Constitit auratis titulum mentita lycisca

Martialis.

Intrasti quotiens inscriptae limina sellae.

Origo scenicorum repetenda est à T. Sulpitio Betico C. Licinio Stolone Coss. quorum causam sic Liuius 7. exponit, *Pacis Deûm exposcendae causa tertio tum post conditam vrbem lectisternium fuit & cum vis morbi nec humanis consiliis nec ope diuina leuaretur, victis superstitione animis ludi quoque scenici noua res bellicoso populo (nam Circi modo spectaculum fuerat) inter alia coelestis irae placamina instituti di-*

Origo scenicorum.

cuntur: Caterum parua quoque (vt ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit: sine carmine vllo, sine imitandorum carminum actu: ludiones ex Hetruria acciti ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabant. Valerius Max. 2. cap. 1. Sic de origine Scenicorum, *C. Sulpitio Betico C. Licinio stolone Coss. intoleranda vis orta pestilentia ciuitatem nostram à bellicosis operibus reuocatam domestici atque intestini mali cura afflixerat: iamque plus in exquisito & nouo cultu religionis, quam in vllo humano consilio positum opis videbatur: Itaque placandi cœlestis numinis gratia compositis carminibus vacuas aures prabuit ad id tempus Circensi spectaculo contenta, quod primus Romulus raptis virginibus Sabinis, Consualium nomine celebrauit. Verum vt est mos hominum paruula initia pertinaci studio prosequendi venerabilibus erga deos obsequiis, iuuentus rudi atque incomposito motu corporum iocabunda gestus dedit, eaque res, ludium ex Hetruria accersendi causam prabuit cuius decora pernicitas vetusto ex more Curetum Lydorumque à quibus Hetrusci originem traxerunt nouitate grata Romanorum oculos permulsit.* Hoc postremum est de saltatione armata quam innuit scenicis conuenire. Nam ad Curetes origo Pyrrhicæ refertur. Et hoc cum dicto Liuij loco ita consentit vt vnus ex altero descriptus videatur. Liuius tamen quasi oblitus eius quod multum ante scripserat ex auctoritate Valerij Antiatis, in 36. primos ludos scenicos ait celebratos fuisse M. Cornelio & T. Sempronio Coss. quod tempus maximo interuallo distat à priore. Verum in 36. loquitur de Megalensibus qui primum Circenses fuere. Seruius in 3. Æneid. *Quum Romani iracundia matris Deum laborarent & eam nec sacrificiis nec ludis placare possent quidam senex statutis ludis Circensibus saltauit qua sola fuit causa placationis vnde & natum prouerbium est, omnia secunda saltat senex:* Postea cœpit etiam ludis theatralibus honor magnæ matris celebrari qui primi Megalesia vocati sunt: Nam Megalenses nimirum scenici illi primi fuere at non Megalenses Circenses. Nam prius ei deæ instituti sunt Circenses quum religio eius suscepta est: (vt auctor est Dionys. Halic. 2.) à M. Iunio Bruto. sub iis Coss. quos dixi. Theatrales facti sunt auctore Liuio ibidem. Seruius tamen sibi contradicere videtur in 8. Æneid. vbi *Quum ludi Circenses* (inquit) *Apollini celebrarentur & Hannibal nuntiatus esset circa portam Collinam & vrbi ingrueret omnes raptis armis concurrerunt, reuersi postea cum piaculum formidarent inuenerunt saltantem in Circo senem quemdam qui cum interrogatus dixisset se non interrupisse. &c.* Verum Atys quem eumdem fuisse cum sole vel Apolline Arnobius refert, in sacris Deum matris etiam colitur, ideo Seruius eosdem ludos quos sacros deæ esse dixit soli seu Apollini tribuit. Alia est ratio ludorum Apollinarium quia sunt suscepti tantum in honorem Apollinis non valetudinis ergo sed victoriæ, auctore Liuio 25. dies autem certus non est ex Senatusconsulto quo ludi constituti sunt præstitutus, sed postea cautum est vt in perpetuum, in statum diem vouerentur nimirum in 3. nonas quintiles eo-

Cōciliatur Liuius sibi.

Megalensibus instituto qui primum circēses, tum scenici fuere.

Apollinares ludi.

dem teste 27. Hinc liquet scenicos separatim à Circensibus actos fuisse. Sed in quo consistunt Circenses, in quo scenici? In Circensibus apparatus erat amplissimus. Nam imprimis viri principes pompam ducebant Diis, à Capitolio per forum in Circum maximum: in hac pompa præcedebant eorum liberi pubertati proximi equitantes, & ij quorum patres erant equestris census: cæteri pedites certaturi distincti per alas perque centurias & ordines classium & hoc non frustra. Nam eo modo peregrinis qui spectandi gratia confluxerant pulcritudo & multitudo iuuentutis Romanæ demonstrabatur ad terrorem & admirationem eorum vt Dionysius halic. notat. 7. hos sequebantur quadrigarij, bigarij & singulorum equorum agitatores: post eos athletæ nudi exceptis subligaribus quibus pudenda tegebantur ad veterum Græcorum imitationem vt idem probat ex Homero: Athletas sequebantur chori saltatorum trifariam diuisi: primus virorum, secundus puberum, tertius puerorum: vnicuique choro dux præerat præsiliens ad modos quos alij sequerentur, altero præcinente modulos militares & concitatis rythmis ad pugnam animos accendentibus: quæ species armatæ saltationis erat Pyrrhica nomine vt idem testatur, à Græcorum fabulis ducta cuius originem Mineruæ tribuunt post victos Titanas præ gaudio saltantis: aut Curetibus qui Iouem infantem eo sonitu custodiebant, aduersus saturnum ne pueri vagitum audiret, vt ipsum infantem mulcerent eo genere ludi. Hic mixti sunt ludi quia & curriculum est certatioque corporum (quæ ad Circenses pertinent) & Pyrrhica est (quæ ad scenios referenda est vt supra ex Valerio patet) deinde quæ sequuntur scenica sunt: nam saltantibus obsequebantur modulatores qui populum, cantu, fidibus, & tibiis oblectabant Dionysius ibidem vbi exprimit omnes partes in quibus moderanda erat lætitia popularis, excepto cantu, sed illa pars quæ voce constat paulo post exponitur ab eo vbi de saltatoribus agit qui carminibus & concentibus præibant: ait etiam Lyras Septemfides Romanis vsitatas fuisse in ludis quod à Græcis acceperunt vt innuit Virgilius libro 6. Æneidos.

Apparatus Circensium.

Pyrrica, saltatio armata.

Necnon Threicius longa cum veste sacerdos.
Obloquitur numeris septem discrimina vocum.

Quę species organi primo Circensibus adhibita fuit: postea scenicis auctore Horatio libro de arte Poëtica.

Lyra septemfides.

Musa dedit fidibus Diuos puerosque deorum.
Et pugilem victorem & equum certamine primum
Et iuuenum curas & libera vina referre.

Sed cùm sonus lyræ remissior esset & lenior paulatim gliscente luxuria in grauiorem mutatus est: vt languidiores in venerem grauitate toni mouerentur aut aliam voluptatem.

Sic etiam fidibus voces creuere seueris,

Tibiæ à Minerua inuentæ sunt: quum Perseus Medusæ caput ope Palladis abscidisset, sorores eius stheno & Euryalia ipsam lugebant:

Quomodo Minerua tibias inuenit.

Ex capite lugentium quod serpentibus erat opertum sibili erumpebant speciem lugentium exprimentes, quod Pallas animaduertens excogitauit vt eundem sonum tibiis redderet: vnde postea accommodata est tibia funeribus principum in laudem eorum tam ad accendendos animos studio certandi quam ad lętitiam spectantium: hæc fabula recensetur à Pindaro in Pyth. oda. vltima digna causa suo, effectu. Nam tibię ex morientium anguium sibilis satis ostendunt dęmonis seu veteris serpentis inuentum esse: quid enim aliud gorgon significat? Palladi tamen hoc tribuitur vt rei fœditas, auctoritatis excellentia minueretur: sed tandem proiecit partum suæ sapientiæ: Nam aspecta in fonte sui imagine, agnouit suæ pulcritudinis detrimentum, ideoque tibias proiecit quas Marsyas inuenit iisque vsus est & soni vanitate ita gloriatus vt sibi exitium, suis luctum pepererit Palæphatus, ἐμίσησεν Ἀθηνᾶ τοὺς αὐλούς· οὐκ ὀλίγου γὰρ ἀφηροῦντο τοῦ κάλλους, πηγῇ τὴν εἰκόνα δεξαμένη, τὸ συμβὰν ἐδίδαξεν· οὕτω δὲ ἐρριμμένων τῶν αὐλῶν ὁ Μαρσύας ὑφίσταται. Sed hoc fabulosum est: id tamen verum, has saltationes & modos ad ciendos animos ad bellum prodiisse: tibias autem melos inspirare molle & eneruatum, rei militari cuius ipsa Minerua præses est non consentaneum Phurnutus, τοὺς δ' αὐλοὺς εὑρεῖν, εἶναι δὲ ὡς ἐκθηλυνόντας τὰς ψυχάς· τοῦ δ' αὐτῶν ἀποδιδομένου μέλους καὶ ἥκιστα ἐπάνδρου καὶ πολεμικοῦ δοκοῦντος εἶναι, Arnobius. 7. *Eadem ratione & omnipotentia Numina tibiarum stridore mulcentur & ad numerum cymbalorum mollita indignatione flaccescunt.* Iam enim Arnobij tempore aucta erat tibicinum gloria vt per theatra longa veste ad ostentationem dignitatis vterentur & grauioribus modis & numeris inflarent tibias imitantes tubarum stridorem Horatius de art. poët.

Cur Minerua tibias proiecit.

Tibiis addita dignitas.

Tibia non vt nunc orichalco vincta, tubæque
Æmula sed tenuis simplexque foramine paruo
Aspirare & adesse choris erat vtilis, atque
Nondum spissa nimis complere sedilia flatu
Quo sane populus numerabilis vt pote paruus
Et frugi castusque verecundusque coibat
Postquam cœpit agros extendere victor & vrbem
Latior amplecti muros vinoque diurno
Placari genius festis impune diebus
Accessit numerisque modisque licentia maior
Indoctus quid enim saperet liberque laborum
Rusticus vrbano confusus, turpis honesto
Sic priscæ motumque & luxuriam addidit arti
Tibicen, traxitque vagus per pulpita vestem.

Satyri post saltatores armatos.

Sequenti ordine nimirum post armatos saltatores incedebant satyri Gręco habitu silenos repræsentantes, hirsutis tunicis, omni genere florum amicti: alij hircinis tergoribus & fetis in vertice horrentibus: hi non cadentibus ad modum pedibus sed ludibrij causa

incompoſito motu; & Satyrico more ſales & dicteria iaciebant (vt in triumphis milites contra imperatorem ſuum) vt aſſerit ibidem Dionyſ. deinde ſucceſſiue procedebat agmen cythariſtarum *Cythariſtæ & tibicines.* & tibicinum cateruatim non vt dixi poſt ordinem ſaltatorum armatorum ſequi: Nam ibi non ſunt in agmine ſed quidam ex eis ſeruiunt tantum ſaltationi. deinde ſuccedebat ordo eorum qui acerras aureas argenteaſque ſacras & publicas geſtantes ſuffitum faciebant. poſtremi erant ſimulacrorum geſtatores quibus expreſſæ erant effigies deorum non tantum qui Conſentes appellantur ſed & ſemideorum, quorum animæ poſt obitum inter deos relatæ ſunt vt pari cum his honore colerentur Herculis, Æſculapij, Caſtorum, &c. eodem auctore: quo confirmantur ea quæ dixi in cap. Diuos. hæc pompa paucis à Tertulliano ſic traducitur de ſpectac. *Sed Circenſiũ paulo pompatior ſuggeſtus quibus proprie hoc nomen pompa præcedit quorum ſit in ſemetipſa probans de ſimulacrorum ſerie, de imaginum agmine, de curribus, de thenſis, de armamaxis, de ſedibus, de coronis, de exuuiis; quanta præterea ſacra, quanta ſacrificia præcedant, intercedant, ſuccedant: quot collegia, quot ſacerdotia, quot officia moueantur, ſciunt homines illius vrbis, in qua dæmoniorum conuentus conſedit.* Hæc plana ſunt excepto eo quod de coronis & exuuiis ait. quod *Coronæ in pōpa lata & exuuia.* ex more Athenienſium ortum eſt qui ſacris Dionyſij coronas ferebant in pompa quibus inter certamina coronabantur viri qui de Rep. benè meriti erant; ſpolia etiam ferebantur quæ poſt coronationem oſtentabantur quod inde Romanis vſitatum fuit Dionyſius ibid. ἐν δὲ τοῖς διὰ μέσου τῶν ἀθλημάτων χρόνοις ἑλληνικώτατον καὶ κράτιστον ἁπάντων ἐθνῶν ἀπεδείκνυντο, στεφανώσεις καὶ ἀναρρήσεις ποιούμενοί τινας αἷς ἐτίμων τοὺς ἑαυτῶν εὐεργέτας: ὡς Ἀθήνησιν ἐν ταῖς Διονυσιακαῖς ἐγίνετο θυσίαις, καὶ σκύλων ὅσων λάβοιεν ἐκ πολέμων ἐπιδείξεις τοῖς εἰς θέαν συνεληλυθόσιν. Hoc non fruſtra inſtitutum eſt. Nam laudes illæ bonorum ciuium animos huius beneficij gloria ſuccendunt ad maiora & reliquorum ingenia honoris deſiderio mutant in melius & oſtentatione ſpoliorum terrent peregrinos. Atqui hæc omnia à Dionyſ. & Tertull. Circenſibus tribuuntur, quomodo ſcenicis poterunt accommodari quorum & originem & formam diuerſam eſſe diximus? Verum Dionyſ. in horum ludorum deſcriptione antiquas medias & nouas non confuſe ſed ſeruato ordine temporum compoſuit cærimonias; quia voluit oſtendere perfectos mores & inſtituta Romana quatenus aut cum Græcis conſentiant, aut ab iis aliena vidētur. igitur in Circen- *In Circenſium pompa permixtus eſt ſcenicorum apparatus* ſibus permixti ſunt etiam Scenicorum apparatus in pompa tamen non in theatro aut Scena & ſic nihil quicquam in contrarium Tertull. ait qui de tibiis, cantu, fidibus, Satyricis motibus & verbis nihil dicat in hac parte, in quibus antiquiores ſcenici conſiſtunt. Satyræ autem origo ſic à Liuio deſcribitur. 7. *Imitari deinde eos iuuentus ſimul inconditis inter ſe iocularia fundentes verſibus cœpere, nec abſoni à voce motus erant: accepta itaque res ſepiuſque vſurpando excitata ver-*

naculis artificibus quia hister thusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum qui non sicut ante fescennino versu similē incompositum temere ac rudem alternis iaciebant sed impletas modis Satyras descripto iam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Vnde patet Romanos primum vsos fuisse carminibus incompositis qui fescennini vocabantur antequam ab Hetruscis versum, modo congruenti sonantem accepissent. hoc genus versuum primo sub specie sacræ solennisque licentiæ carpebat mores noxios: deinde licentiosa procacitas in acerbitatem delapsa in rabiem versa est Horatius libro. 2. epistol.

Satyra origo.

Fescenini versus.

Fescennina per hunc inuenta licentia morem
Versibus alternis opprobria rustica fudit
Libertasque recurrentes accepta per annos
Lusit amabiliter, donec iam sæuus apertam
In rabiem verti cœpit iocus & per honestas
Ire domos impune minax: doluere cruento
Dente lacessiti.

Origo fescenninorum.

Sane fescennina & Satyrica, mala sunt verba, non quod hæc ab illis fluxerint: sunt enim specie differentia. fescennina enim sunt obscena proprie quæ in nuptiis & rebus venereis accinuntur, origine sumpta à fescennio vrbe Italiæ vbi nuptialia inuenta sunt carmina teste Seruio in hunc versum Virgilij 7. Æneid.

Hi fescenninas acies Æquosque Phaliscos.

Et hoc ait ab Atheniensibus defluxisse Seruius. Hoc autē gratum fuisse nouis cōiugibus innuit Catullus in Epithalamo Iulię & Manlij. *Ne diu taceat procax fescennina locutio*: Festus ex eo more deducit originem prætextati sermonis quod nubentibus depositis prætextis obscena clamentur à multitudine puerorum, idque in honorem Dei qui omni obscenitati præsidet: *Fescennini* (inquit) *versus qui canebantur in nuptiis: ex vrbe fescennina dicuntur allati: siue ideo dicti quia fascinum putabantur arcere.* Male fescenninum ex fascini depulsione: etymon enim ex loco constat: quia certum est in Italia vrbem esse eiusdem nominis vt patet ex dicto loco Virgilij: tum ex Seruio: deinde ex Festo. Recte tamen dicuntur hæc verba depellere fascinum nam quo turpiora, sunt Deo Priapo gratiora. Est enim præses venereæ libidinis seu fœcunditatis: Idcirco inuidiæ & malignitati aduersatur, iisque vitiis quæ obstant fertilitati & abundantiæ quam optant coniuges nuptiis: Idcirco hortorum Deus erat vt eorum fructus augeret & seruaret ab iniuria furum & auium. Virgil. 4. Georg.

Turpia verba Priapo grata.

Et custos furum atque auium cum falce saligna
Hellespontiaci seruet tutela Priapi.

Nec quicquam mutat ex hac ratione quod Plautus tutelam hortorum veneri assignet. Nam quid veneri conuenientius quam Deus ille veneris seu generationis instrumentum. Et quoniam fascinationes omnino huic fœcunditati aduersantur idcirco in remedium

illarum imponitur hortis Priapi ſimulacrũ : & foribus ſuſpenditur Liuius 19. cap. 4. *Quam rem comitata eſt religio hortoſque & fores tantum contra inuidentium faſcinationes dicari videmus : in remedio ſaturnica ſigna quamquam hortos tutelæ veneris aſſignante Plauto.* Quid ſint ſaturnica ſigna ſeu genitalia ex quibus venus ſata eſt ex fabulis petendum. Igitur priapus quaſi Bacchi conſors imo ſimulacrum vt in myſteriis dixi, Deus erat vitium, & hortorum, vindex faſcinatorum quique non tantũ Dionyſiis adhibetur ſed cæteris etiam ſacris cum luſu & riſu quod ab Ægyptiis ortum eſſe ſic Diodorus oſtendit 4. περὶ μὲν οὖν τῆς γενέσεως τοῦ Πριάπου καὶ τῆς τιμῆς τοιαῦτα μυθολογεῖται παρὰ τοῖς παλαιοῖς τῶν Αἰγυπτίων: τοῦτον δὲ τὸν Θεὸν τινες μὲν ἰθύφαλλον ὀνομάζουσι : τινὲς δὲ τυφῶνα. Τὰς δὲ τιμὰς οὐχ οἱ μόνον κατὰ πόλιν ἀπονέμουσιν αὐτῷ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἀγροικίας ὀπωροφύλακα τῶν ἀμπελώνων καὶ τῶν κήπων : ἔτι δὲ πρὸς τοὺς βασκαίνοντάς τι τῶν καλῶν : τοῦτον κολαστὴν παρεισάγοντες εἴτε ταῖς τελεταῖς οὐ μόνον ταῖς Διονυσιακαῖς ἀλλὰ καὶ ταῖς ἄλλαις ἁπάσαις οὗτος ὁ Θεὸς τυγχάνει τιμῆς τινος μετὰ γέλωτος καὶ παιδιᾶς παρεισαγόμενος ἐν ταῖς θυσίαις. Hinc parua illa ſimulacra hominum ex ligno quibus erant enormis magnitudinis veretra quę Baccho ſacra erant ſcholiaſtes Ariſtophanis in nubibus ex teſtimonio Luciani in ſyriæ Deo. φάλλους ἕλληνες τῷ Διονύσῳ ἐγείρουσι ἐπὶ τῶν καὶ τοιόνδε τι φέρουσιν : ἄνδρας ἐκ ξύλου πεποιημένους μεγάλα αἰδοῖα ἔχοντας, καλεῖται δὲ τὰ δὲ νευρόσπαστα καὶ παρακατιὼν δὲ ἐν τοῖς προπυλαίοις τοῦ Συρίης Θεοῦ ναοῦ φαλλοὶ ἑστᾶσιν οὓς Διόνυσος ἐστήσατο. Turpitudo, membra, riſus, iocus, ad faſcinum depellendum oſtendunt rationem qua in nuptiis obſceni iſti verſus promebantur idque ita in nuptiis permiſſum poſtea ad ludos trãſlatum eſt vt verborum impudica prolatio Priapi diuinitatem conciliaret & malorum dæmonum malignitatem auerteret. Hoc à fœditate rerum venerearum, paulatim ad licentiam obtrectandi & mordendi alios ob ſermonis cognationem deſcendit. Nam vti umque ex eodem parente naſcitur eodemque auctore aſſeritur : parens eſt animus hominis cõcepta idololatria prægnans: auctor eſt ipſe ſpiritus immundus à quo ſemen tantæ impietatis effuſum eſt. Hæc eſt origo ſatyræ ex qua Liuius primus Poëta Romanus fabulã inchoauit, quod Liuius ibidem ita refert. *Poſt aliquot annos qui à Satyris auſus eſt primus argumento fabulam ſerere, idem ſcilicet (id quod omnes tum erant) ſuorum carminum actor dicitur cum ſæpius reuocatus vocem obtudiſſet venia petita puerum ad canendum ante tibicinem quum ſtatuiſſet canticum egiſſe aliquando magis vigente motu quia nihil vocis vſus impediebat : inde ad manum cantari hiſtrionibus cœpit diuerbiaque tantum ipſorum voci relicta : Poſtquam lege hac fabularum ab riſu ac ſoluto ioco res auocabatur & ludus in artem paulatim verterat, iuuentus hiſtrionibus fabellarum actu relicto ridicula intexta verſibus iactare cœpit quæ inde exodia poſtea appellata conſertaque fabellis potiſſimum Atellanis ſunt. Quod genus ludorum ab Oſcis acceptum tenuit iuuentus, nec*

Priapus depulſor faſcini.

Simulacra virorum cum ingentibus veretris.

ab histrionibus pollui passa est, ideo constitutum est vt actores Atellanarum tribu non mouerentur & stipendia tamquam expertes artis ludicræ faciant: Idem fere Valerius eodem libro. Vnde patet Atellanos licet in scena ludant non notari infamia etiamsi cæteri scenici infames essent quia hoc genere carminis vtebantur non histriones sed iuuenes Romani: Tum etiam differentia patet fescennini, Atellani, & Satyrici. Notandum est autem primos scenicos non fuisse actos in sumptuosa scena: ea in Circo facta est; idem de primis scenicis, *Quinetiam quum medios forte ludos Circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id vero velut auersis iam Diis aspernantibusque placamina iræ terrorem ingentem fecit.* At postea tria scenarum genera esse cœperunt diuersæ structuræ, tragica, Comica, & satyrica Vitruuius 5. cap. 8. Vbi non sequitur ordinem temporum nam prima est Satyra: sed excellentiæ rationem habet non temporis. Nam tragœdia grauior est & maiorum rerum tractationi aptior in qua regum facinora, principum clades & scelera, furores & errores repræsentantur pede graui & quasi armato Horatius de arte Poëtica.

Differentia fescennini, satyrici & Atellani versus.

Prima scena in Circo tum tria Scenarum genera instituta.

Tragœdia Romanis post Satyram.

Archilocum proprio rabies armauit Iambo
Hunc socci cepere pedem grandesque cothurni
Alternis aptum sermonibus & populares
Vincentem strepitus & natum rebus agendis.

Græcis tragœdia ante Satyram.

Sed Græcis tragœdia prior est Satyra.

Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum
Mox etiam agrestes satyros nudauit, & asper
Incolumi grauitate iocum tentauit, eo quod
Illecebris erat & grata nouitate morandus
Spectator functusque sacris & potus & exlex.

Origo Græcæ Tragœdiæ.

Quoniam Satyra acerbitatem tragœdiæ temperat & linit. Origo tragœdiæ est à rusticis Atticis qui sacris Bacchi post collectas fruges (vt docui in mysteriis) libertime quemlibet è plaustro carpebant quod etiam ad eorum imitationem veteres Latij rusticos vsurpasse Dionysius Hal. 7. ait & asserit Horatius 2. epist.

Agricolæ prisci fortes paruoque Beati
Condita post frumenta leuantes tempore Festo
Corpus & ipsum animum spe finis dura ferentem
Cum sociis operum pueris & coniuge fida.

Hæc omnino consentiunt cum iis quæ de Baccho dixi, eius simulacrum esse pudendum viri & delectari verbis obscenis & conuiciosis, eum esse Deum libertatis & cuiuscumque in omnem libidinem licentiæ, ei hircum sacrum esse, non quod vites abrodat sed quod ipsemet hircus sit: ideo in hoc ludo tragico præmium impudentissimi victoris & turpissimi poëtæ, est hircus. eadem ratione ad imitationem tragœdię certabant etiam Poëtę veteris Comœdiæ Dionysiis, scholiastes Aristoph. in nubibus. Διονυσίῳ ἐπετελεῖτω τὰ Διονύσια οἷς ἠγωνίζοντο οἵτε τῆς τραγῳδίας καὶ τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας ποιηταί. Eadem ratione quod sacris Diony-

In Tragœdia præmium est hircus.

ſij conceſſum eſt, mulieribus in magnis quoque myſteriis datum idem. Nam Eleuſim plauſtris vectæ mulieres Athenienſium vt ſacris illis ſanctis intereſſent, pietatis ſuæ munus ab ipſa maledicentia auſpicabantur. Nam ſibi inuicem ſales & ſcommata iniiciebant per viam idque lege ſacrorum conſtitutum erat idem in Pluto. αἱ τῶν Ἀθηναίων γυναῖκες ἐπ' ἁμαξῶν ὀχούμεναι εἰς τὰ μεγάλα Ἐλευσίνια ἀπήρχοντο. ὡς ἐπὶ ἁμαξῶν οὖν ὀχουμένων αὐτῶν, ἐπὰν εἰς Ἐλευσίνια, βαδίζωσιν εἰς τὰ μεγάλα μυστήρια καὶ λοιδοροῦσιν ἀλλήλαις ἐν τῇ ὁδῷ τοῦτο εἶπεν. ἔθος γὰρ ἦν αὐταῖς τοῦτο. Comœdia autem quæ vetus dicta eſt, acerbam habuit mordacitatem quam ſcripſerunt Eupolis, Cratinus, & Ariſtophanes, vnde ille,

In Eleuſiniis ex plauſtro maledicebant.

Vetus Comædia.

Eupolis atque Cratinus, Ariſtophaneſque, poëtæ
Atque alij quorum Comœdia priſca virorum eſt.

Sed ij tamquam exulcerati ſuæ maledicentię virus acerbius quam par eſt euomebant, ita vt eſſent terrori magnis viris, quod Perſius innuit hoc verſu.

Iratum eupolidem vegrandi cum ſene palles.

Idcirco lege Athenienſium cautum eſt ne quis nominatim malediceret quæ lex teſte Acrone dicebatur ὀνομαστὶ κωμῳδεῖν id eſt conuiciorum quibus nominatim perſonæ proſcindebantur. quod docte Horatius ita expoſuit.

Succeſſit vetus his comœdia non ſine multa
Laude, ſed in vitium libertas excidit & vim
Dignam lege regi; lex eſt accepta, chorusque
Turpiter obticuit, ſublato iure nocendi
Nil intentatum noſtri liquere poëtæ
Nec minimum meruere decus, veſtigia Græca
Auſi deſerere & celebrare domeſtica facta
Vel qui prætextas vel qui docuere togatas.

Et in hoc eſt ſimilitudo antiquæ Tragœdiæ cum veteri comœdia: differentia tamen eſt non ætatis tantum ſed & Naturæ. Nam in Comœdia priuatorum facta exhibentur non principum. Differt etiam Tragœdia à Satyra quia principium eius etſi ſatyricum, ſatyra non eſt cuius initia non erant verſus ad modum cadentes ſed inconditi & extemporanei ſales & diuerbia vt ex Liuio & Dionyſio docui. Similitudo eſt in mordacitate & conuicio; tum in eo quod & Tragœdi & Satyri ſaltarent. de Satyris iam probatum eſt: de tragœdis docet Scholiaſtes Ariſtophanis, ἔθος ἦν ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν τῆς τραγῳδίας χορικῶν προσώπων προηγεῖσθαι αὐλητὴν ὥστε αὐλοῦντα προπέμπειν. Ait pręire tibicinem qui tragœdos ſaltantes ad modos dirigat. Sed altera differentia ex eo eſt quod tragœdi eſſent perſonati, non Satyri. Nam nuda & ſimplex debet eſſe repræſentatio deorum ruſticorum non regum aut aulicorum. perſona prima erat ex fece ad hoc nec ognoſcerentur idcirco ab Ariſtophane in nubibus dicuntur, τρυγοδαίμονες, vbi Scholiaſtes, ἐπειδὴ τὴν τρύγα χριόμενοι ἵνα μὴ γνώριμοι γένωνται, οὕτω τὰ αὐτῶν ᾖδον ποιήματα

Similitudo & differentia tragœdiæ & Comœdiæ & ſatyræ.

Perſona tragœdorum ex fece.

κατὰ τὰς ὁδοὺς ἁμάξης ἐπικαθήμενοι· διὸ καὶ παροιμία ὡς ἐξ ἁμάξης λαλεῖ ἤγουν ἀναισχύντως ὑβρίζει. Vnde patet hæc dicteria non ſimpliciter prolata ſed etiam cantata fuiſſe : ſed feculenta iſta inunctio non eſt vera perſona. Perſona enim & palla primum ab Æſchylo inuenta eſt: imo etiam & locus. Nam ante ex plauſtro poëmata effundebant in quemque : ſed ille mediocri tigno ſuggeſtum inuenit ex quo recitarentur, Horatius.

Aeſchylus perſonam aliam, & pallam & ſuggeſtum inuenit.

Ignotum tragicæ genus inueniſſe camœnæ
Dicitur & plauſtris vexiſſe poëmata Theſpis
Quæ canerent agerentque peruncti fecibus ora
Poſt hunc perſonæ pallæque repertor honeſtæ
Æſchylus & modicis inſtrauit pulpita tignis
Et docuit magnumque loqui nitique cothurno.

Redeo ad Romanorum Circenſes in quibus ciuitas opibus florens & ſuperſtitione inſaniens vſurpauit ea quæ in ſcenicis priſcis agebantur in ſcena : differebant tamen re ipſa etiam triumphante Roma. Nam in Circo pompa tranſacta primum agebatur equeſtre certamen quo finito deſiliebant in pedes & curſu pedeſtri in ſtadio certabant : & hoc vnius certaminis loco habetur. poſtea in Circum educuntur athletæ qui tria tantum genera certaminum exercebant, curſum luctam pugillatum omiſſo ſaltu & diſco auctore Dionyſio, ad exemplum certaminum quæ in funere Patrocli celebrata fuiſſe Homerus fingit: quibus peractis nihil neque concentus neque organorum agebatur : quod hic Canon Pontificius innuit in eo enim quod ait lætitiam popularem moderandam eſſe ſine certatione corporum & ſine curriculo aperte duas ſpecies diuerſas oſtendit diuerſis functionibus non finibus. Nam Circenſium functiones, corporis viribus & exercitatione conſtant & tendunt ad finem adorandorum aut placandorum deorum. Eodem fine conſtant Scenici, non eodem actu : nam in lætitia populi verſantur quæ perficitur cantu & cæt. Sed cur ait diuino honori iungendam eſſe lætitiam Scenicorum non cum actu Circẽſium qui ante Scenicos Diis conſecrati ſunt. Verum iam conſtitutione Romuli ſancitum & moribus ciuitatis non fuit opus attingere : Sed in ſcenicis multo periculoſior eſt corruptio & diſſolutio plebis efferueſcentis in communi gaudio ciuitatis. Atqui ſcenicis & iam maxime Dij delectantur. Verum non inficior quin vtriuſque generis ludorum, Dij gentium ſint auctores : ſed in Circenſibus virtutis ergo certabatur. quod tanti æſtimatum fuit vt in iis ex Senatuſconſulto in pecuniam ludere fas eſſet l. 2. ff. de aleatorib. & ex legibus Titia, Publicia, & Cornelia l. 3. eodem ſponſionem facere, quod in aliis ludis. prohibitum eſt : deinde qui in ſcenam prodierat ludorum faciendorum cauſa vt ſui corporis ſpectaculum ederet infamis eſt l. 3. §. vlt. ff. de his qui not. infam. At qui in Circenſibus pugnabant honorabantur l. athletas in prin. eod. immunitatem tamen non habent niſi ad minimum tres coronas in ſacro certamine tam Ro-

In Circenſi, equeſtre certamen.

In Circenſibus virtutis ergo certabatur: non in ſcenicis.

mæ quam in Græcia meruerint l. vnica Cod. de athlet. l. si duas §. Vlpianus ff. de excus. tut. & propter coronas sacras habẽt præmia pecunaria quæ pignori obligari non possunt l. spem C. quæ res pignori oblig. non poss. ex causa iudicati possunt l. commodis ff. de re iudic. quia iudicati auctoritas est publica l. quippe ff. de iudiciis. Valde obstat. l. 4. C. de spectac. vbi agitator inter inhonestas personas habetur cum tamen curruum agitatio Circensium sit non scenicorum. Verum agitator non certat nec vllum nobile præbet certanti ministerium: non vt is qui aquam equis spargit in honorem Neptuni, ideo eius ministerium non est vile quia sacrum est d. l. athletas: at qui agitat currum auriga est cuius officium seruile prorsus & vile est Dionysius ibidem. ἕτερον δὲ παρ' ὀλίγαις ἔτι φυλαττόμενον πόλεσιν ἑλληνίσιν ἐν ἱερουργίαις τισὶν ἀρχαϊκαῖς ὁ τῶν παρεμβεβληκότων τοῖς ἅρμασι δρόμος: ὅταν γὰρ τέλος αἱ τῶν ἵππων ἅμιλλαι λάβωνται, ἀποπηδῶντες ἀπὸ τῶν ἁρμάτων οἱ παροχούμενοι τοῖς ἡνιόχοις οὓς οἱ ποιηταὶ μὲν παραβάτας Ἀθηναῖοι δὲ ἀποβάτας τὸ σταδιαῖον ἁμιλλῶνται δρόμον αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους. Hic aperte probat nihil aurigam seu agitatorem conferre certamini præter artem vilissimam: At equitandi ars inter militares nobilis est quia aduersus hostem in acie non parum victoriæ conducit. His non pugnat quod olim aurigæ principum vt apud Homerum Hectoris & Achillis honorarentur etiam gloriæ militaris titulo, nam tunc è curru pugnabãt quod postea desuetum fuit vtcũque sit eques sẽper pugnat, at auriga secus. Sed obstat d. l. athletas vbi Thymelici qui inter scenicos numerantur non sunt inter infames imo inter eos qui non artis ludicræ causa in scenam prodeunt sed virtutis ergo. Verum Thymelici sunt cantores cytharistæ, tibicines, & cæteri ludij dicti à loco theatri qui dicitur θυμέλη apud pollucem, qui in pompa circensium adhibebantur non ludicri causa sed religionis: atqui in scena consistunt. Cur ergo non sunt infames? Verum non locus solus infamem facit sed actus. Igitur seruientes populari lætitiæ risuque mouendo actum infamem admittunt, sed sacris certaminibus artis suæ operam præstantes, sacro nobilique officio funguntur: vnde in d. l. athletas thymelicos ab ignominia eximit non absolute sed quod sacris certaminibus seruiant. Quid ergo statuetur quum histrionibus operam nauant? dicendum, illo actu infames fieri cum incidant in causam infamiæ & primi muneris nobilitas polluatur. Nec obstat quod scenici quidam sunt sacri nam illa religio non tollit turpitudinem actorum: sed ex ea voluptate & risu placamen irati numinis inducit: quasi eo modo Dij ad lætitiam excitarentur. Igitur athletæ nobiles erant: & qui saltabant etiamsi senes non parum gloriæ consequebantur: vt salij qui ex nobilissimis familiis eligebantur vt de Appio Claudio Viro triumphali refert Macrobius sat. 3. cap. 14. Sed hi in scenam non inducebantur vt saltarent: Hoc enim ex lege regia non est spectaculo dicatum sed religioni Martis. Itaque pessima est conditio sce-

Aurigæ ministerium vile equitum nobile.

Thymelici in circensibus non sunt infames.

Saltatores etiã senes gloriosi.

Quid in scenicis agebatur.

nicorum non tantum ludiorum infamia sed & natura rei quę gerebatur ab iis. Hęc sunt in triplici differentia quæ tamē vna scena peragebantur. Primo à saltationibus fœdissimis theatri voluptatem inchoabant: secundo satyricis motibus, & obscenis verbis & dicteriis, locum tam venerandum aspergebant: Postremo modulationibus indulgebant: & in his consessus erat dignitatum & ordinum perinde ac si res maxima ageretur Arnobius 4. *Sedent & in his spectaculis publicis sacerdotum omnium, magistratuumque collegia, Pontifices Maximi, & Maximi Curiones, sedent quindecimuiri laureati, & Diales cum apicibus flamines, sedent augures interpretes diuina mentis & voluntatis, nec non & casta virgines, perpetui nutrices & conseruatices ignis, sed & cunctus Populus & Senatus, Consulatibus functi patres, Diis proximi atque augustissimi reges, & quod nefarium esset auditu gentis illa genitrix Martia regnatoris & populi procreatrix amant saltatur Venus & per affectus omnes meretricia vilitatis, impudica exprimitur imitatione Bacchari.* Vnde patet scenicam saltationem veneri sacram esse vt libertas satyrica tam in saltando sine lege certa quam in salibus emittendis in populum Veneri & Libero patri cōuenirent Tertullianus, *Duo ista demonia conspirata & coniurata inter se sunt ebrietatis & libidinis. Itaque Theatrum Veneris, Liberi quoque domus est: Nam & alios ludos scenicos liberalia proprie vocabant:* Tum subiicit ille. *Et est plane in artibus quoque scenicis Liberi & Veneris patrocinium qua priuata & propria sunt scena de gestu & corporis fluxu. Nam mollitiam Libero & Veneri immolant hi per sexum, illi per fluxum dissoluti.* At concentus & organorum melos sacrum erat Apollini, Musis, & Mercurio idem, quę vero voce & modis & organis & lyris transfiguntur Apollines, & Musas, & Mercurios, mancipes habent vtrumque genus saltationis tam incompositæ quam moderatę & numeratę sic taxat Arnobius 2. *Idcirco animas misis vt res sancti atque augustissimi nominis, Symphoniacas agerent & fistulatorias hic artes, vt inflandis buculas distenderent tibiis, cantionibus vt prairent obscenis numerositer, & scabellorum concrepationibus sonoris, quibus animarum alia lasciuiens multitudo incompositos dissolueretur in motus, saltaret & cantaret, orbes saltatorios verteret, & ad vltimum, clunibus & coxendicibus subleuatis lumborum crispitudine fluctuaret.* Hoc & lasciuus etiam paganus agnoscit, Ouidius scilicet qui libro 2. tristium sic queritur.

Theatrum veneri & Baccho in saltatione & salibus: in musica Apollini.

Vt tamen hoc fatear ludi quoque semina prabent
Nequitia, tolli tota theatra iube.

Impudicitia in ludis.

Idem etiam Circenses condemnat non quod sit in iis tantum pudicitiæ discrimen sed quod aspectus nudorum pugnantium pudorem matronarum aut filiarum delibet aut violet vel cum viro ignoto aut alio permixta mulier impudicum amorem possit contrahere.

Peccandi causam quam multis sape dederunt
Martia quum durum sternit arena solum
Tollatur Circus non tuta licentia Circi est
Hic sedet ignoto iuncta puella viro.

non

non sufficiebat Romanis matronarum oculos polluere & animum turpi cupiditate accendere, nisi vestales ipsas ad hæc spectacula cum priuilegio inuitassent. Cautius Græci prohibuerunt mulieres ab olympicis certaminibus Papinius 1. Thebaid vbi loquitur de Olympico certamine hoc inter cætera notauit. *Mulieres arcētur ab Olympicis ludis.*

Exclusæque expectant præmia matres.

Vbi Lactantius, *Sacrorum lege prohibitum est Olympicum certamen spectare mulieres.* Ergo impudentius & imprudentius Romani, qui mulieres non tantum admouebant his ludis vt quasi conspirarent cum dæmoniacis & libidinosis furoribus, sed etiam iubebant in partem eorum censeri qui hæc exercerent. Nam Festis diebus ex sacrarum legum præscripto saltabant vt in sacris Bonæ Deæ vt supra probaui tum in sacris magnæ matris vt testatur Acro in Horat. de art. poët.

Vt Festis matrona moueri iussa diebus.

Vbi vult eam cum maiori verecundia moueri quam satyros inter quos saltabat.

Inter erat Satyris paulum pudibunda proteruis.

Matronæ matri deorum sacrificabant vestalium ministerio, graui motu saltantes circa aras cum ardentibus faculis vt Seruius notauit in hunc versum Virgilij 4. Æneid. *Matronæ Romanæ saltant.*

Aut ante ora Deum pingues spatiatur ad aras.

Saltatio erat minus elegās vt pudicā decet, vnde Salustius apud Seruiū ibidem, *Saltare elegātius quam necesse est probæ:* Reddenda tamen antiquitati sua laus. Nam primis temporibus nefas erat honestæ mulieri saltare sed paulatim gliscens luxuria pudicitiam quasi obreptione vitiauit: quod Scipio Afric. Æmil. in oratione contra legem Iudiciariam Tiberij Gracchi ita reprehendit, *Docentur præstigias inhonestas cum cinædulis & sambuca psalterioque eunt in ludum histrionum, discunt cantare quæ maiores nostri ingenuis probro ducier voluerunt.* Apud Macrob. sat 3. cap. 14. non erat probrum sub Scipione quod vsque ad Macrob. constitit: ait enim se vidisse puerum bullatum filium candidati non minorem annis 12. cum crotalis saltare quam saltationem impudicus seruulus honeste saltare non potuisset. Docentur virgines nobilissimæ, emolliuntur & finguntur non tantum corporis partibus vt facilius ad motum ludionis flectantur sed & potentiis animi quæ huic corruptioni subiiciuntur de tenero vngui id est ante nubilem ætatem adulteros & incestos amores moliuntur quod Horatius ita reprehendit. *Virgines Rom. saltant.*

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo & fingitur artubus
Iam nunc & incestos amores
De tenero meditatur vngui.

Saltationis tres sunt species Tragica quæ ἐμμέλεος dicitur quam Plato ait esse honestam: secunda satyrica quæ dicitur σίκιννις ab habitu satyrorum: tertia Comica quæ. κόρδαξ ἥ τις αἰσχρῶς κινεῖ τ. *Tres saltationis species.*

ὀσφύϊ. Auctore Aristophanis interprete in nubibus. His nefariis actibus quos etiam ipsi ethnici nigro calculo consignauere audent interesse Christiani Saluianus 6. de gubernatione Dei: *Stultus per risum operatur scelus Prouerb. 10. & nos itaque dum inter turpia ac dedecorosa ridemus, scelera committimus & quidem scelera non minima, sed ab hoc ipso pœnatiora quæ cum videantur specie esse parua rebus sunt exitiosis pestilentissima. Nam cum duo sint maxima mala si homo aut seipsum perimat aut Deum lædat: hoc vtrumque in ludis publicis agitur: Nam per turpitudines criminosas æterna illa salus Christianæ plebis extinguitur & per sacrilegas superstitiones maiestas diuina violatur: dubium enim non est quod lædunt Deum vtpote Idolis consecrata, colitur namque & honoratur Minerua in gymnasiis: Venus in theatris: Neptunus in Circis: Mars in arenis: Mercurius in Palæstris: & ideo pro qualitate auctorum cultus est superstitionum: quicquid immunditiarum est, hoc exercetur in theatris: quicquid luxuriarum in palæstris: quicquid immoderationis in Circis, quicquid furoris in caueis. Alibi est impudicitia, alibi lasciuia, alibi intemperantia, alibi insania: vbique dæmon imo per singula ludicrorum loca vniuersa, dæmonum monstra: præsident enim sedibus cultui suo dedicatis: ac per hoc in spectaculis istiusmodi non sola est illecebra nec sola vitiositas: admisceri enim huic Christianum hominem superstitioni genus est sacrilegij, quia eorum cultibus communicat quorum festiuitatibus delectatur.* Quicquid tamen dixerint patres sancti, plebs Christiana quasi quodam animi morbo laborans ad hæc spectacula concurrit imagine rerum earum delectata quarum veros effectus in se patrari desiderat: vnde idem. *Quis locus* (inquit) *maiores Christianorum copias habeat, caueæne ludi publici, an atrium Dei? Et templum omnes magis sectentur, an Theatrum? dicta Euangeliorum magis deligant, an Thymelicorum? verba vitæ, an verba mortis? Verba Christi, an verba mimi?* Impietas ludorum ostenditur etiam à minutio. *In ludis* (inquit) *curulibus quis non horreat populi in se rixantis insaniam? in gladiatoriis homicidij disciplinam? in scenicis etiam nō minor furor, turpitudo prolixior. Nunc enim mimus vel exponit adulteria vel monstrat: nunc eneruis histrio amorem dum fingit, infligit: idem deos vestros induendo stupra, suspiria, odia, dedecorat: idem simulatis doloribus lacrymas vestras vanis gestibus & nutibus prouocat: sic homicidium in vero flagitatis, in mendacio fletis.* Hic exposui ludorum causas, initia, progressusque. Vnum restat quod licet præcedat ludos omisi tamen consulto quia à pompa & actu ludorum distinctum est: hoc est epulum Iouis quod à septemuiris epulonum apparatur (qui collegium habent separatum ab aliis:) in Capitolio vbi Iupiter Capitolinus adoratur, & deinceps alij Dij pro dignitate ordinis sui, templo, sacello, vel puluinari coluntur. Epulum ergo præcedit ludos. quis enim ieiunus & ore sicco cantaret? Quis ventre vacuo saltaret? hoc igitur fiebat ludorum causa Liuius 5. dec. 3. & libro 2. dec. 4. Sed quis tam delicatas & sanctas epulas deuorabat? patres nimirum religionis principes Dio. ἐπειδή τε ἐν τῇ πανηγύρει

Christiani prohibentur his ludis interesse.

Epulum ludorum Iovi.

τῇ τῶν Ῥωμαίων οὐδεὶς τῶν βουλευτῶν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ὥσπερ εἴθιστο ἐσιτάθη ἐν τῷ πέρατος λόγῳ καὶ τοῦτο ἔλαβον. Sed cum ludi non Ioui tantum verumetiam cæteris numinibus assignati sint cur epulum causa ludorum Ioui fit non Neptuno & aliis quibus attributi sunt? quia deorum pater est teste Homero: tum quod pompam à Capitolio auspicarentur cui Iupiter præest: & licet alicui Deo ludi consecrentur specialiter, aliquid tamen habent & cæteri Dij in partibus ludorum: circus enim soli maxime sacer est Tertullianus. *Circus soli principaliter consecratur cuius ædes medio spatio, & effigies de fastigio ædis emicat quod non putauerunt sub tecto consecrandum quem in aperto habent. Quod spectaculum primum à Circe habent, soli patri suo vt volunt editum affirmant: ab ea vt Circi appellationem argumentantur, plane venefica eis vtique negotium gessit hoc, nomine quorum sacerdos erat, dæmoniis & angelis scilicet.* Alia est mens Seruij in hunc versum Virg. 3. Georg. *Circus soli sacer.*

Centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.

Id est (inquit) *vnius diei exhibebo Circenses quia vt Varro dicit in libris de gente populi Romani olim 25. missus fiebant, sed vicesimus quintus dicebatur ærarius eo quod de collatione populi exhibebatur qui desiit esse postquam conferendæ pecuniæ est consuetudo sublata, vnde hodieque permansit vt vltimus missus appelletur ærarius. Ergo centum currus secundum antiquitatem dixit, sicut etiam. Ad flumina. Olim enim in litore fluminis Circenses agitabantur in altero latere positis gladiis vt ab vtraque parte esset ignauiæ præsens periculum: vnde & Circenses dicti sunt quia exhibebantur in circuitu Ensibus positis.* Esto: dictus sit Circus ab ensium circuitu non tamen ideo minus est sacer soli; non à Circe solis filia licet in hoc glorietur ethnici, sed ab eo quod in eo loco sub sole pugnetur & ludatur in circuitu. Quid de ludis secularibus quos tantopere Zozimus extollit & Horatius laudat? nonne nocturna erant & proinde à sole aliena quorum originem late persequitur Zozimus 2. & multo ante eum Valerius 2. cap. 1. Verum pars horum nocti sacra erat: spatio trium dierum & totidem noctium peragebantur: dies soli, noctes Lunæ dicatæ sunt vnde Acro. *Seculares* (inquit) *ternis diebus & noctibus agebantur pro cultu solis, die, & nocte, Luna.* Sed tamen ara quæ sub terra inuenta est à Valezio, inscripta erat. *Diti patri, & Proserpinæ.* Auctore Valerio: quod conuenit ei quod diximus Plutonem esse Solem & Proserpinam Lunam. Hi ludi per singulas centum annorum reuolutiones perficiebantur. Ad quid tantum tempus? vt Deo qui hoc iusserat obtemperaretur Horatius. *Seculares ludi.* *Cur sunt centū annorum.*

Certus vt denos decies per annos
Orbis, & cantus referatque ludos
Ter die claro totiesque grata
Nocte frequentes.

Ad hoc vt per vices mutationum non mutetur imperium sed renouatum, æternum maneat: vnde ille subiicit.

Vosque veraces cecinisse Parcæ
Quod semel dictum est, stabilisque rerum
Terminus seruat, bona iam peractis
Jungite fata.

Non immerito centum annorum terminus, huic vicissitudini præstitutus est. Nam vita hominum eo fine determinata est & voce Dei & ipsa veritate quod etiam Iurisconsultus notauit in l. si vsusfructus ff. de vsuf. vbi vsusfructus ciuitati relictus durat centum annis: quia tunc contingit vitæ humanæ mutatio cui debetur seruitus illa vtendi fruendi nisi sit locus falcidiæ tunc enim annorum tantum 30. fit æstimatio l. 68. §. ad leg. falcid. Igitur ad æternitatem imperij, humanæ mortalitatis vices reparantur ab iis qui rerum & temporum principiis præesse credebantur. Et sic patet circum præcipue soli sacrum esse, cursum equorum Neptuno, Palæstram Mercurio, &c. Qui etiam in partibus theatri locum habent. Ibi enim non tantum hominum, sed & deorum frequentissimus est concursus atque consessus qui cum vocentur ad ludos cur non etiã epuli participes erunt? In capitolio simulacra etiam lectis imponuntur, & finguntur edere & potare, audire modulationes, & delectari non secus atque mortales. Arnobius 4. *Ascribuntur Dij vestri in tricliniis cœlestibus atque in chalcidicis aureis cœnitare, potare, & ad vltimum fidibus & vocum modulatione mulceri: vos aures patientissimas commodatis, nec iudicatis indignum voluptates attribui Diis eas quibus corpora fulciuntur & quas aures expetunt eneruati pectoris dissolutione mollita.* Quod in Capitolio committitur vbi omnium fere deorum simulacra erant, ad exemplum cœli quo Iupiter Ambrosia & Nectare perfundit conuiuio exceptos vt Persarum more de rebus humanis tractetur. Ergo cum aliis Diis in ipsa arce consistentibus epulum etiam instruatur, non mirum si Iouis dicitur qui eorum omnium princeps est. Postremo ipse non tantum in Capitolio sedem principalem obtinet sed etiam in ipsa pompa. Nam plaustrum quo vehuntur exuuiæ & simulacra thensis feruntur Iouis est, Tertull. *Etsi vnam thensam trahat Iouis tamen plaustrum est.* Aliquando ergo ieiunant Dij vt postea saturentur Arnobius 7. *Iouis epulum cras est: Iupiter enim cœnat magnisque implendus est dapibus Iamdudum inedia gestiens & anniuersaria interiectione ieiunus.* Hæc Romæ. At in prouinciis pari affectu & impietate, minore tamen sumptu & gloria celebrantur. Vnde ille Tertull. *Ea si minore cura per prouincias pro minoribus viribus administrantur, tamen omnes vbique Circenses illuc deputandi vnde & petuntur: inde inquinantur vnde sumuntur. Nam & riuulus tenuis ex suo fonte & surculus modicus ex sua fronde qualitatem originis continet.* Hic autem agitur de ludis publicis ad distinctionem eorum qui priuatorum vmbris consecrantur ex legato seu testamentaria qualibet dispositione ad placandas animas defunctorum: solent enim pecuniam relinquere quæ impenderetur in ludos & certamina l. 10. ff. de pollicit. Tertullianus, *Inter quos etiam*

Vsusf. ciuitati debitus finitur centum annis.

Dij finguntur ludis delectari.

Plaustrũ Iouis.

Ludi prouinciales.

priuatorum memoriis legataria editiones parentant, id quoque secundum institutionis antiquitatem: Sed hoc nouo more non valet si municipum mores inficiat: quod cum arbitrio Senatus decernendum est Plinius 4. Epistol. *Gymnicus agon apud Viennenses ex cuiusdam testamento celebrabatur: Hunc Tribonius Ruffinus in Duumuiratu suo tollendum abolendumque curauit: negauit ex auctoritate publica fecisse & & quum res ad Senatum deducta esset placuit agona tolli qui mores Viennensium infecerat.* At quomodo inficere potest si eadem seruentur in eo quæ in publicis? nimirum si noua res sit illi ciuitati. Omnis enim mutatio in Rep. periculum habet. In his prouincialibus ludis Solis Ædilibus fas erat spectare cum tunicis albis: at plebs reliqua æqualem habitum habet Iuuenalis Satyra 3.

Non in omni municipio ludi sunt.

Ædiles municipales spectant ludos cum tunicis albis: at Romæ populus erat cãdidatus.

Æquales habitus illis similemque videbis
Orchestram & populum clari velamen honoris
Sufficiunt tunicæ summis Ædilibus albæ.

At Romæ etiam Plebeij simul cum Patriciis erant candidati, quasi vniuersus populus in his spectaculis Diis sacra ageret: nam eo erant habitu Diis Festo die sacrificantes.

Quum plebs & minor ordo, maximusque
Sancto cum duce candidus sederet
Toto nix cecidit repente cœlo.

(Inquit Martialis 4. Epig. 2. Epigrammate) at ei qui ludos faceret vsus erat prætextæ auctore Festo quod ei tantum, & magistratui licuit vt idem asserit: non tam iure magistratus quam religionis Ædilibus Romæ ob ludos, Cõsulibus & Prætoribus ob vota sic etiam ad Græcos translata sede imperij xystarcha erat purpuratus vt auctor est Amianus libro 21.

AXIOMATA.

LVDVS vt est argumentum imperfectionis & inhonestæ libertatis in mysterijs sic eius artifices, eamdem in vitæ ratione conditionem redolent. Primus autem auctor ludorum sacrorum est Hercules Idæus qui Ioui sanxit Olympia, quæ intermissa diu, ab Hercule Thebano in honorem Pelopis instaurata sunt: inde temporum cõputatio per Olympiadas in quinti cuiusque anni initium inchoatas. Victores in ijs oleastro primũ postea felici olea coronabantur: oleaster laborem

quo parta est corona significat qui sterilis cum sit ostendit sufficere virtuti gloriam suam quia seipsa contenta est: at olea finẽ laboris id est quietem & pacem.

PYTHIA à Diomede vel Eurylocho in honorẽ Apollinis gratia victoriæ quam retulit ex cæde serpentis Pythonis in quibus prima corona fuit pomum seu ex pomo quæ erat in templo Apollinis: ex illo enim fructu victoria dæmonis aduersus Euam quæ in mysteriis est fœmina serpens significatur. Postea laurus data est quod sit ignita, infensa dæmonibus malignis & Prophetica, & expiatoria, ideoque magis Apollini conueniens. Expiationi autem conuenit nouenarius numerus eorum scelerũ quibus triplex deorum potestas offensa est.

ISTHMIA à Sisypho vel Theseo in honorem Neptuni & Palæmonis instituta sunt. Nemea ab Argiuis in honorem Archemori, vt patris eius orbitas leuaretur: infantis vmbræ placarentur: Et auspicij infelicitas auerteretur. Pinea corona dabatur in Isthmiis: quia pinus amica est mari & vino: proinde Neptuno & Baccho grata est. In Nemeis apio coronabantur, quæ herba funeribus apta est: quod ex cruore dilacerati Bacchi effusa germinauit: non quod hæc planta tristitiam moueat aut noxia sit: sed quod apta sit ad depellendam suo calore insito putrefactionem, ideoque grata mortuis vt eorum memoria conseruetur, seruata corporis structura: tum etiam quod cadaueri terræ proximo, conueniat quę humilis est & terræ vicina & infantis exequiis aptior.

IN Nemeis mansit corona ex apio: in Isthmiacis mutata est Pinus & à Nemeis translata in apium mutata est non gratia Herculis sed Iouis aut Bacchi, quia est signum immortalitatis sub specie depellendæ putrefactionis. Bacchus in mysteriis pro Deo formarum accipitur id est fonte æternitatis: ideo conuenit Palæmoni qui his ludis Deus sit: Restituta tamen est Isthmiis Pinus quia est argumentum calamitatis alicuius insignis nimirum euirati principij calidi & humidi quod in generatione desinit esse principium.

IN his quatuor ludis erant quinque certamina, cætera ex his miscentur aut sub his continentur: victoribus coronatis, immunitates erant, & honores constituti ex consequentia victoriæ cuius corona Symbolum est: Sed Romano iure non est immunis athleta nisi tres coronas reportarit &. præterea ex coronarum ratione præmia pecuniaria constituta erant quæ priuata conuentione pignorari non poterant sed ex causa iudicati quia publica est. Primi autem apud Romanos ludi sacri sunt Consualia Neptuno sacri in quibus ob equorum inopiam mulis & asinis ad currum vtebantur: his celeritas & vis consilij significatur: aqua nihil mobilius, mari nihil firmius quod terram firmat & coërcet.

LVDI aut Circenses aut scenici sunt. Illi in Circo, hi in cauea. Scenici fiunt ad leuandam populi tristitiam & sunt Circensibus posteriores. Pompa Circensium quum Roma opibus floreret mixta erat Scenicorum actibus. Miner-

ua autem Pyrrhicam inuenit victis Titanibus, ſicut & tibiam ex ſibilis morientium Meduſæi capitis ſerpentum, quam poſtea proiecit, quia grauitati militiæ ob ſoni mollitiem minus conueniebant.

APVD Gręcos tragœdia prior eſt Satyra, & satyra prior Comœdia. Primo tragœdia Dionyſiis celebrata eſt quum ruſtici fe ce illiti & quaſi perſonati canerent maledicta in quemque ex plauſtris: deinde Satyra temperandæ huius acerbitatis cauſa introducta eſt: poſtea comœdia vetus, quæ ad imitationem tragœdiæ mordebat priuatos ſuo nomine, (cum tragœdia grauiori tono & pede principum mores carperet) ideo lege repudiata eſt. Romani quidem ad exemplum Græcorum vſi ſunt ſatyra ſed ſcommata Satyrica ante permiſerunt quam Tragœdia nota eſſet.

FESCENNINI verſus apud Romanos primum nuptiis adhibiti ſunt ad placandum Priapum Bacchi conſortem, qui auertit omne faſcinum inuidiæ, inducens fertilitatem: ij Satyrico modo cantati depellunt malos dæmones. Sunt autẽ turpes ſcenici in actu licet Deo ſacri ſint: at Circẽſes honeſti in quibus virtutis ergo certatur: in iis tamẽ agitatores quia nec certãt, nec ſacrũ prębent miniſterium, inhoneſti ſunt Thymelici ſunt dubiæ conditionis, non tamen infames ſi ſacris certaminibus ſeruiunt: ſaltatio non in ſcena, ſemper ſaliis pia & honeſta fuit: inhoneſta matronis & adoleſcentibus prætextatis: poſtea tamen in ſacris permiſſa citra ſtudium elegantiæ. Hæc omnia ſunt nefaria & abominanda Chriſtiano, ob idololatriæ, libidinis, maledicen-

tiæ

tiæ, & omnis intemperantiæ exempla.

ANTE Ludorum pompam à ſeptemuiris curandum erat epulum Iouis quia princeps eſt omnium deorum & præſes Capitolij in quo Senatores epulabantur. Hæc Romæ at in prouinciis erant ludi non in omnibus ciuitatibus ſed in quibus id à Senatu datum erat: in aliis non licebat teſtamento ludos inſtituere. in municipalibus Ædiles erant candidati: cæteri municipes ſolito habitu. In Romanis omnes ſunt candidati quaſi die Feſto ſacrificantes: at his qui ludos faciebant fas erat vti prætexta vt Conſulibus & Prætoribus votorum nuncupandorum cauſa expiandique per ignorantiam in ſacris commiſſi.

EX PATRIIS RITIBVS OPTIMA colunto. CAP. XVI.

LEGEM hanc M. Tullius exponit ex mente & inſtituto Græcorum qui ingenij ſui leuitate ducti ſępiſſime patrios ritus & leges immutauere, & quoniam hæ vt plurimum præceptis deorum & oraculis introductæ ſunt, ideo nefas eſt humano iudicio eas diſſoluere. Ideo hic cauetur non eſſe mutandos tacite (non expreſſe) ritus patrios, ſed optimis expreſſe ait vtendum: quod iudicandum relinquitur arbitrio eorum penes quos eſt ſacrorum auctoritas, idque non humano ſenſu ſancitum eſt ſed diuino conſilio Tullius hic. *Deinceps* (inquit) *in lege eſt vt de ritibus patriis colantur optimi: de quo quum conſulerent Athenienſes Apollinem Pythium quas potiſſimum religiones tenerent oraculum editum eſt eas quæ eſſent in more maiorum qui quum iterum veniſſent maiorumque morem dixiſſent ſæpe eſſe mutatum quæſiiſſentque quem morem ſequerentur è variis reſpondit optimum.* Pythia intellexit optimum quem conſenſus ciuitatis admitteret. Hoc enim cum optimum ab omnibus iudicetur videtur antiquiſſimum & Deo proximum vt idem

Nil mutãdum ex religione.

Optimus ritus:

ait. Xenophō sic est interpretatus in cōmētariis hęc oracula. τά μέντοι περὶ τοὺς θεοὺς φανερὸς ἦν καὶ ποιῶν καὶ λέγων ἧπερ ἡ Πυθία ἀποκρίνεται τοῖς ἐρωτῶσι πῶς δεῖ ποιεῖν, ἢ περὶ θυσίας ἢ περὶ προγόνων θεραπείας, ἢ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν τοιούτων. ἡ γὰρ Πυθία ἀναιρεῖ νόμῳ πόλεως ποιοῦντας εὐσεβῶς ἂν ποιεῖν: Huic oraculo concinit Hesiodus qui ait hanc legem esse antiquissimam & optimam.

Ὥσκε πόλις ῥέζησι νόμος ἀρχαῖος ἄριστος.

Vnde mutatio religionis Romæ. Istæ in religione mutationes contra legem Romuli tantopere laudatam frequentissimæ fuerunt post regij status euersionem. Sed tanta inconstantia defensionem habet & patrocinium auctoritatis diuinæ. Vexati enim crudelitate dæmonum, recurrebant ad vates, Haruspices, Augures, libros Sibyllinos, oracula, quibus iubebantur noua & peregrina sacra suscipere. Numquid iisdem excusationibus Græci se possunt tueri? non ita legitime, etsi suis sacris auctores quoque deos prætexunt. Iis enim ingenita est animorum fluctuans mobilitas qua, sine necessitate infinitam deorum multitudinem excogitauere. Sed cum sæpius mutata sit apud Romanos rituum & cærimoniarum institutio, nihil tamen mali inde contigit: neque enim est mutatus status administrationis publicæ, nec est sublata sed aucta religio. Cur ergo mutatio prohibetur? Verum religionis immutatio non est modus euertendi status, sed ad euersionem reddit aptum vt fluctus maioris impulsu facilius illidatur & frāgatur. Sed hoc vel plus vel minus periculosum est, secundū diuersa gentiū ingenia quę vel frigidius vel ardētius accepta sacra difficilius aut facilius dimittūt. Igitur & Græci & Romani patrios ritus immutauerunt optimos iudicantes & patrios & antiquos quos de nouo colerent & constituerent ne videantur contra vetera instituta facere: Arnobius 2. *Si mutare sententiam culpa est vlla vel crimen & à veteribus institutis in alias res nouas voluntatesque migrare criminatio ista & vos spectat qui toties vitam consuetudinemque mutastis, qui in mores alios atque alios ritus, priorum condemnatione transistis*: tum paulo post: *Igitur vt vos ipsi modo illos mores, modo alias leges fuistis secuti, multaque vel erroribus cognitis, vel animaduersione meliorum sunt à vobis repudiata.* In iis enim quæ hominum opinione constituta sunt diligens inquisitio veritatem explicat & inuentam falsitatem expellit, Iustinus in parænet. ad Græcos. ἡ γὰρ τῶν πραγμάτων ἀκριβὴς ἐξέτασις καὶ τὰ δόξαντα καλῶς ἔχειν πολλάκις ἀλλοιότερα δείκνυσιν ἀκριβεστέρᾳ πείρᾳ τἀληθὲς βασανίσασα. Hæc lex à Tullio ex iure Pontificio deprompta est. Est enim munus Pontificum præuidere ne quid contra vetera patriæ religionis instituta committatur & noua sacra ex necessitate suscepta eorum interpretatione reducantur ad vetera vt fit hoc Canone in quo sicut in cæteris religionum vmbraculis nihil præter fictionem & imaginem veritatis agnosco. Quidam existimant caput proxime præcedens esse sumptum ex Platone vbi musicam tantopere extollit, & ex eius mutatione, status quoque mutationem ariolatur (hæc addo

Cur prohibetur mutatio.

Cur noui ritus antiqui dicuntur.

Musicæ mutatio.

quia hic etiam de mutatione agitur sacrorum, musica autem sacra est in ludis) quod ineptum est, musica enim non cuique ex populo communis quæ effectum habet momẽtaneum non vsque adeo potentem vt magnorum virorum animos quibus Reip. gubernacula commissa sunt eneruet. Nec apposite ibi ex Platone de Musica Tullius disputat. Ludis enim adhibebatur ad relaxationem animorum qui laboribus publice priuatimque perpessis defatigati quadam lætitia & voluptate recreandi erant quod neque continuum erat, neque vsitatum nisi in sacris. Hæc de sacris publicis. Quid de priuatis. an ad arbitrium patrisfamilias immutari possunt? minime. Hoc enim lex vetuit specialiter in cap. Delubra his verbis. *Ritus familiæ, patrumque seruanto.* Cur tam varie? Sacra familiæ hærent bonis defunctorum patrum in quorum fuit potestate legem dicere suis rebus & ipsi deorum Manium religioni coniunctam. Ideo successores eam violare non possunt: at publica non hærent opibus publicis sed contra, opes publicæ ab iis omnino dependent. *Differt religio publica à priuata.*

AXIOMATA.

GRÆCI & Romani in Religione inconstantissimi fuerunt: sed illi ingenita leuitate proniores ad mutationem: hi proposita necessitate. Durum est autem vetera instituta mutare quæ deorum cõsiliis inducta sunt, nisi ex eorumdem præcepto mutentur, quo intelliguntur optima & antiquissima quæ ciuium consensu suscepta sunt.

IVS Pontificium Diis sacrum ex deorum præceptis compositum, interpretatione reducit noua iura ad vetera per fictionem.

MVSICÆ mutatio non mutat aut euertit imperium, sed relaxat à labore animum defessum: qui tamen si impensius sono delectetur præbet argumentum suæ leuitatis.

PRÆTER IDÆÆ MATRIS *famulos, eosque iustis diebus ne quis stipem cogito.*

CAP. XVII.

Ludi matris Deum.

LVDOS quoque fuisse institutos in honorem matris Idææ iam dictum est nec male post titulum de mutatione sacrorum hic subiectus est. Nam noua sacra Romanis sunt hæc Phrygia vt ex Festo in cap. separatim, ostensum est Arnobius 2. *Quid Phrygiam matrem cuius esse conditor indicatur vel Midas vel Dardanus, non quum Hannibal Pœnus res Italicas raperet & terrarum exposceret principatum nosse & scire cœpistis & memorabili religione sancire.* Sunt & mysteria quibus initiantur quorum auctor est siue ille Midas siue Dardanus Clemens Alex. in protrep. ad Græcos. ὄλλοιτο οὖν ὁ τῆς δὲ ἄρξας ἀπάτης εἴτε ὁ Δάρδανος ὁ μητρὸς θεῶν καταδείξας μυστήρια. Erant & menstruæ purificationes vt in Mysteriis Dionysij & Eleusiniis de quibus Marinus Neapolitanus in libro de vita Procli. τὰς δὲ μητρωακὰς παρὰ Ῥωμαίοις ἢ καὶ πρότερόν ποτε παρὰ Φρυξὶν συνδιαθείσας ἁγιστείας. Et hoc nono cuiusque mensis die vt in initiis ex Nicandro demonstraui. Idæa dicta est à monte Ida in Phrygia quod eam Troes prope Idam primum coluerint auctore Strabone 10. eoque nomine vocatur à Virgilio libro 9. Æneid.

Conditor religionis Deum matris.

Menstruæ purificationes.

Vnde dicitur Idæa.

> *O vere Phrygiæ neque enim Phryges ite per alta*
> *Dindyma vbi assuetis biforem dat tibia cantum.*
> *Tympana vos buxusque vocat Berecynthia matris*
> *Idææ.*

Salutant mane deam & vespere, valere iubent.

Doctissimus iste vates paucis expressit mysteria deæ vt apud Phryges & postea apud Romanos celebrata sunt. Diebus enim qui præstituti erant ad cultum deæ mane salutantes deam, eam à somno excitabant ad modulationem tibiarum & vocum; vespere autem valere iubebant ipsam mox dormituram. Arnob. 7. *Quid sibi volunt excitationes illæ quas canitis matutini, collatis ad tibiam vocibus? Obdormiscunt enim superi remeareut ad vigilias debeant. Quid dormitiones illæ quibus bene vt valeant auspicabili salutatione mādatis: somni enim quiete soluuntur occuparique vt hoc possint lenes audiē dæ sunt neniæ.* Tympanis autē & Cymbalis pulsatis furorem emētiebantur Clemens ibid. Vbi loquitur de Anacharsi qui suum ciuem sagitta confixerat quod orgia Phrygiæ matris imitaretur. οὗτος τὸν πολίτην τὸν ἑαυτοῦ τὴν παρὰ Κυζικηνοῖς μητρὸς τῶν θεῶν τελετὴν ἀπομιμούμενον παρὰ Σκύθαις τύμπανόν τε ἐπικτυποῦντα καὶ κύμβαλον ἐπηχοῦντα διὰ τοῦ

Furor ementitus.

τραχήλου τινὰ μηναγύρτην ἐξηρτημένον κατετόξευσεν ὡς ἄνανδρον αὐτόν τε παρ' ἕλλησι γεγενημένον καὶ τῆς θηλείας ταῖς ἄλλοις Σκυθῶν διδάσκαλον νόσου. Vocat eum ex cuius collo pendent Cymbala & Tympana qui quasi ex suo collo dependet totus in Tympanis illis & Cymbalis &, μηναγύρτης dicitur quod singulorum mensium nono die stipem emendicaret : vera insania furorem ementientes & ignorantes fingunt quod reuera præstant. Sunt enim hæc instrumenta furentium ad imitationem spiritus angustati cuius motu fit sonus horribilis quod innuit Lucretius libro 2.

Tympana tenta tonant palmis & Cymbala circum
Concaua. *Galli vsque ad sanguinem se cædunt.*

Hoc modo ita mouentur animis vt in seipsos seuiant tundentes pineis fascibus aut palmis pectora & ferro sanguinem brachio exprimentes Arnobius 7. *Quid pectoribus applodentes palmas passis cum crinibus Galli? Nonne illos referunt in memoriam luctus quibus mater turrita cum Acdesti, lacrymabili puerum prosecuta est eiulatu?* Tum paulo post, *Euirati isti mollesque quos interesse vobiscum in istius Numinis videmus sacris quidnam isthic habeant negotij sollicitudinis curæ? & cur more lugentium cædant cum pectoribus lacertos & fortunam imitentur in lamentabili constitutorum sorte?* Et hæc eleganter Papinius exposuit libro 10. Thebaid.

Sic Phryga terrificis genitrix Idæa cruentum
Elicit ex adytis consumptaque brachia ferro
Scire vetat quatit ille sacras in pectora pinus
Sanguineosque rotat crines ac vulnera cursu
Exanimat pauet omnis ager resper saque cultris
Arbor & attoniti currum erexere leones.

Hæc initia siue mysteria sicut & cętera alia exceptis Eleusiniis lege Romuli prohibentur generaliter: sed orgia matris Idęæ speciali Senatusc͡osulto interdicta sint ciui Romano: sed ad hoc mysteriũ vir *Ad hoc mysterium quis adhibetur.* Phryx & mulier Phrygia adhibebantur inducti versicolore veste (nimirum ob vim materiæ multiplicem.) Circa pectus habentes notas sui Sacerdotij quos vocant. τύπους teste Dionysio 2. & quia turpe est hoc officium, Senatus vetuit ne à ciuibus Romanis exerceretur de quo sic idem. Ῥωμαίων δὲ τῶν αὐθιγενῶν οὔτε μηναγυρτῶν τις οὔτε καταυλούμενος πορεύεται διὰ τῆς πόλεως ποικίλην ἐνδεδυκὼς στολὴν οὔτε ὀργιάζων τὴν θεὸν τοῖς φρυγίοις ὀργιασμοῖς κατὰ νόμον ἢ ψήφισμα βουλῆς. οὕτως εὐλαβῶς ἡ πόλις ἔχει πρὸς τὰ ἐπιχώρια ἔθη περὶ θεῶν καὶ πάντα ὀττεύεται τῦφον ᾧ μὴ πρόσεστι τὸ εὐπρεπές. Igitur dea Romam euecta est & quasi euocata è Phrygia vnde Romani originem habuere. Idque factum est iussu oraculi quo præceptum erat vt hæc mysteria matris Deum à sanctissimo viro præstarentur: Senatus iudicauit Scipionem Nasicam virum sanctissimum vt testatur Valerius 8. cap. 16. Quænam esset *Quæ mater dea.* apud eos mater dea ita docet Arnobius 5. *Apud Timotheum non*

ignobilem Theologorum virum, necnon apud alios æque doctos, super magna deorum matre superque sacris eius origo hæc sita est ex reconditis antiquitatum libris & ex intimis eruta quemadmodum ipse testatur mysteriis. In Phrygia finibus inaudita per omnia vastitatis petra est quædam cui nomen est Agdus regionis eius ab indigenis sic vocata: ex ea lapides sumptos sicut Themis mandauerat præcinens in orbem mortalibus vacuum Deucalion iactauit & Pyrrha ex quibus cum cæteris & hæc magna quæ dicitur informata est mater atque animata diuinitus. Quis Deus eam formauit ignoratur. Sane, quia nullus sed rudis quidam statuarius effinxit lapidem in effigiem quæ parum ab informi lapide discreparet idem libro 7. *Si verum loquuntur historiæ neque vllas inferunt rerum conscriptionibus falsitates allatum ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur, missum rege ab Attalo nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine vlla impressione qui posset coloris furui atque atri prominentibus angulis inæqualis & quem omnes hodie ipso illo videmus signo oris loco positum indolatum vt asperum & simulacro faciem minus expressam simulatione præbentem.* Et quoniam ignoratur artifex ille imperitus ideo cœlo demissum esse simulacrum credidere vt auctor est Herodianus 1. Vbi etiam ait in honorem deæ fas fuisse omnibus Romanis nulla ratione habita dignitatis quemlibet sub persona fingere & ludere ad arbitrium animi & merito his diebus omnis species ludorum permissa est: hoc enim materiæ conuenit sed veritatis sub persona occultatio quomodo potest huius deæ sacris conuenire? Video causam ne cognoscentur illustres bacchantes & paulum à furiosis discrepantes. persona data est vilissimis histrionibus, data & honestæ iuuentuti quæ Atellanas ludebat: diuersa tamen lege & conditione. Nam in Atellanis fabula ludebatur a personatis vt cognosci nō posset si forte in omni parte populo nō placuissent: at populus poterat iubere histrioni vt personā poneret festus in personata fabula. His modis diffusi in ludos animi soluuntur in omnia genera pessimæ licentiæ. Redeo ad simulachrum vetustissimum in quo summam vim diuinitatis ethnici posuere miraculum inculcantes quod editum est. Vestalis suspectæ pudicitiæ lecti cingulo nauem traxit quia vecta erat dea. Deinde quod ferūt de sacerdotibus deæ prodigiosum videtur: prope hierapolim antrum est quod Plutonium appellatur in paruo quodam imminētis montis supercilio, prope vallum est quadratum quod ita tenebrosum est vt solum videri non possit: ibi si animal quoduis intrauerit statim extinguitur: sed tamen galli sacerdotes illesi & intacti etiam in medio septo seruantur. Eius rei rationem Stabo 13. inuestigans putat id diuina prouidētia fieri in iis qui numine sunt affati Berecynthiæ matris. Sed multum potest dæmon in dæmoniacos quorum animæ & corpora iam ei mancipata sunt tamen cum suis dominis adulterinis sub imperio summi patris Ammianus libro 23. *Hoc tamen apud Hierapolim Phirgia antehac vt asserunt aliqui videbatur: vnde emergens itidem noxius spiritus perseueranti odore quicquid prope*

Lapis animatus.

Personati Romani.

Spadonibus nō nocet teter Spiritus ex Plutonio antro.

venerat corrumpebat absque spadonibus. Postremo admirantur vim fluminis galli ex quo simulac biberunt ita in furorem aguntur vt se ea parte corporis priuent qua patres esse potuissent Herodianus πάλαι μὲν Φρύγες ὠργίαζον ἐπὶ τῷ ποταμῷ Γάλλῳ παραῤῥέοντι ἀφ' οὗ τὴν ἐπωνυμίαν φέρουσιν οἱ τῇ θεῷ τομίαι ἱερώμενοι. Festus *Galli* (inquit) *qui vocantur matris magnæ comites dicti sunt à flumine cui nomen est Gallo: quia qui ex eo biberint in hoc furere incipiant vt se priuent virilitatis parte.* Vere aqua non facit furentem sed Diabolus pater mysteriorum statim à potu subit virum, iam sibi & huic sacrificio deuotum vt sub aquæ falsa potentia suam insinuet superstitionem. Sed quid opus vt vir miserrimus in se seuiat quo possit initiari huius sanctitati? nimirum quia materia separata domina est, viduata suo adultero purior est & maior ideo apud Græcos in multis locis vocatur δέσποινα Romani dominam vocant. Vnde tam deformi effigie delineata pro dea illa accepta est à Phrygibus cum à forma seiuncta sit: ideo ad castitatis certissimam tutelam ea pars exsecatur qua castitas posset violari. Sed hoc ineptissimum est nam alia parte polluuntur incesto grauiore Arnobius, *Quasi vero affecti corporalibus his damnis fiant languidioris audaciæ & non quotidie videamus eos qui sibi demesserunt has partes maioris petulantiæ fieri atque omnibus postpositis pudoris & reuerentiæ frenis in obscenam prorumpere vilitatem, flagitiorum confessione vulgata.* Mos iste castrandi defluxit ab Ægyptiis non à Græcis Eustathius in Homerum Iliad T. ἱστέον δὲ ὅτι ἐκ τοῦ ἀπάρχεσθαι σκῶμμά τι εὐνουχικὸν προέκυψε παρά τινι Αἰγυπτίῳ ἀνδρὶ εἰπόντι ὡς τοὺς Αἰγυπτίους ἱερεῖς εὐνούχους δηλαδὴ ὄντας σκώπτει τις εἰπὼν ἀπῆρχθαι διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν ὡς διά τινα προδεδόσθαι ἀπαρχὴν τὴν τμῆσιν τῶν αἰδοίων: ὡς δῆλον ἐκ τοῦ τοὺς ἱερέας ἐνθάδε μὲν ἤγουν ἐν ἕλλησιν ὁλοκλήρους εἶναι κατὰ νόμον: παρ' ἡμῖν δ' ὡς ἔοικεν ἀπηργμένους. ἔστι δὲ συναγαγεῖν ἐκ τοῦ δὲ τοῦ λόγου ὡς ἐπαινετὸν Αἰγυπτίοις ἦν τότε τῶν ἱερέων εὐνουχία διὰ τὸ ἀπαρχὴν ἐξ αὐτῶν δεδόσθαι θεοῖς ἐκείνοις τοῖς φαυλεπιφάλλοις. Libabant Ægyptij suis Diis pudenda tamquam primitias sui corporis. At Græcis visum est nihil Deo consecrare nisi integrum & omnibus suæ substantiæ partibus absolutum: Eunuchus autem imperfectus est. Moses ex præscripto diuino ab Ecclesia Dei excludit Thladias & castratos quod eorum natura manca sit & mutilata Philo Iudæus. περὶ μέθης: τῶν τοιούτων οὐδενὶ ἐπιτρέπει Μωϋσῆς εἰς ἐκκλησίαν ἀφικνεῖσθαι θεοῦ. λέγει γὰρ ὅτι θλαδίας καὶ ἀποκεκομμένος οὐκ εἰσελεύσεται εἰς ἐκκλησίαν κυρίου. τί γὰρ τῷ σοφίας ἀγόνῳ λόγων ἀκροάσεως ἱερῶν ὄφελος ἐκτεθλιμμένῳ, πιστῶν φυλάξαι μὴ δυναμένῳ. Legem Dei Philo recte interpretatur non ex litera sed ex sensu mystico. Nam isti homines habent ex corpore ad animum analogiam ad eos qui ob inueteratam malitiam sunt sapientiæ expertes & Dei præceptorum incapaces vnde nullum ex iis fructum possunt producere non secus ac si mente castrati essent & steriles Clemens Alex. talem vocat. ἄγονον ἀληθείας: Nam veritas

Galli fluminis.

Cur spadones seruiunt Matri.

Spado incestus.

Mos castrandi vnde.

Castratus est imperfectus.

Remouetur ab Ecclesia Dei.

& sapientia idem. Male ex membri abscissione pudicitiam sperant cum sit vitiosa & vituperanda imperfectio quæ est argumentum impuritatis animi. Vere & docte Epictetus Arriani 2. cap. 20. ex sectione membri virilis ait affectum venereæ libidinis non rescindi sed magis augeri appetitum quo minus datur executo quia.

Castrati impudicitia.

Nitimur in vetitum semper cupimusque negata.

Et contra.

Ipsa potestas

Semina nequitiæ languidiora facit.

Vile est quod licet & animus errore lentus iniurias diligit. Vt est apud Petronium, Sapiens, 10. Ecclesiastici, *Concupiscentia castrati deflorauit puellam.* Sub prætextu suæ impotentiæ facile admittuntur ad filias & matronas quas & ipso affectu & lenocinio corrumpunt Clemens Alex. Pædag. 3. Igitur castratus est impurus & turpis morbo. Horatius sic loquitur de Eunuchis Cleopatræ libro 1. Carminum Oda. 37.

Spado morbosus.

Contaminato cum grege turpium

Morbo virorum.

Nec obstat Vlp. in l. Pomponius §. vlt. ff. de ædilit edict. Vbi spado nec morbosus nec vitiosus est. Nam spadonum plures sunt species: alij natura: alij per accidens. Qui natura, nec morbosi, nec vitiosi sunt: quia sublato impedimento hoc naturali, possunt generare: idem est de iis qui vnum habent testiculum d. l. Pomponius in fine, ideo etiam possunt militare l. qui cum vno ff. de re. milit. quia qui partes omnes habet à Natura quibus vir est & pater esse potest. At qui priuatus est viri parte, nec vir, nec pater esse potest ideoque morbosus est l. sinautem ff. eod. cur aliud in mulo? Si enim castratus sit neque morbosus neque vitiosus est l. ædiles §. sed enim ff. eod. Quia mulus generare non potest licet testiculos habeat cuius rei rationem reddit Aristot. 2. de generat. animal cap. vlt. quod mulus sit ex semine equi & asinæ, vel equæ & asini. Asinus natura sua frigidus est & proinde frigidum semen habet quod tamen in coitu seruatur propter calorem alterius animalis: Equi enim semen est calidum. Ex calido & humido fœtus fit: hic tamen ex calido & frigido fit, isque infœcundus quia parum ex semine asinino est, in quo frigidum dominatur. Vnde propensum est hoc animal ad sterilitatem ita vt nisi à prima dentium mutatione generare incipiat, maneat omnino sterilis. Equi autem semen non multum fœcundum est; sed quia semen eius præter naturam mixtum est, vlterius natura progredi non potest non tantum quia cum eadem specie debet actus generationis perfici sed etiam quia semina confusa sunt, apta ad sterilitatem. Itaque ex necessitate, quod ex diuersa illa Naturæ coitione natum est, ipsi Naturæ peregrinum est: ideo deficit in eo genitalis actus & potentia quam Natura ex officio suo debet omnibus viuentibus impertiri secundum suam speciem. Igitur mulus castratus non laborat vitio vel morbo, sed nec animalia quibus

Spadonum diuisio.

Mulus castratus.

Cur mulus sit sterilis.

quibus vtimur si ex iis tantumdem vtilitatis accipi possit, quantum redderent si castrati non essent; metimur enim vtilitate pretia brutorum d. §. sed enim. Quod non distinguitur in homine; quia certum est eneruari hominem virilitate nudatum: at quædam animalia castratione fiunt fortiora. Deinde homo hominem quo nihil in Natura rerum est excellentius producit genitali illo instrumento. Et sic castratus est imperfectus in eoque natura violata, ita vt pœna capitis constituta sit in eos qui castrauerunt hominem l. lege Cornelia §. vlt. ff. ad leg. Cor. de sicar. Paulus 5. sent. tit. 23. §. qui hominem vbi ait inuitum, sinentemue ita vt etiamsi quis volentem castrauerit puniatur non tantum ex Adriani rescripto sed etiam ex Senatusconsulto l. 3. §. & qui hominem ff. eod. quinetiam qui sponte se obtulit castrationi lege Cornelia tenetur d. §. vlt. Ante Adrianum castrare poterant permissu præsidis Iustinus in Apologia Christ. καὶ ἤδη τις τῶν ἡμετέρων ὑπὲρ τοῦ πεῖσαι ὑμᾶς ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν μυστήριον ἡ ἀνέδην μίξις βιβλίδιον ἀνέδωκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φίλικι ἡγεμονεύοντι ἀξιῶν ἐπιτρέψαι ἰατρῷ τοὺς διδύμους αὐτοῦ ἀνελεῖν. ἄνευ γὰρ τῆς τοῦ ἡγεμόνος ἐπιτροπῆς τοῦτο πράττειν ἀπειρῆσθαι οἱ ἐκεῖ ἰατροὶ ἔλεγον. Quod constitutione Domitiani sancitum est.

Nec spado iam nec mœchus erit te præside quisquam.

Inquit de ea Martialis 6. Papinius 4. Syluarum.

Qui fortem vetat interire sexum
Et Censor prohibet mares adultos
Pulcra supplicium timere forma,

Naturam castratione mutari docet Varro 5. de ling. Lat. *Js cui oui mari testiculi dempti & ideo vt natura versa veruex declinatum.* Constitutio Adriani sepius violata multo post à Constantino reparata est l. 1. C. de Eunuch. & iterum à Iustiniano alia pœna ei maleficio est imposita nimirum talionis nouella 142. cap. 1. obstat l. si Seruus §. & si puerum ff. ad leg. Aquil. vbi qui puerum castrauit & pretiosiorem fecit, non tenetur actione legis Aquiliæ sed iniuriarum aut edicto Ædilium aut in quadruplum. Verum Aquiliæ actio datur ob damnum l. 1. ff. eod. at damni ratio cessat vbi lucrum datum est: at iniuriarum aut ædilitia actio priuata est quidem vt Aquiliæ sed ratione non damni tantum sed etiam lesi datur honoris vel fraudis aut doli commissi: quæ actiones publicum iudicium non impediunt l. 2. §. 1. ff. vi. bon. rapt. & proinde manet integrum ius publicæ vindictæ. Ex iis videtur spadonis nomine, castratus intelligi vt in iure nonumquam generis appellatione species venit. Spado est genus l. spadonum ff. de verb. sig. tam eorum qui natura sunt quã qui arte facti fuere vt thlibiæ vel thladiæ vel ectomie qui continentur his verbis & si quod aliud genus spadonum in d. l. spadonum. His omnibus licet facere testamentum quia non sunt serui; sunt & ciues exceptis Eunomianis spadonibus quibus propter nefandam turpitudinem, testamenti faciendi & capiendi ex testa-

Pœna castratoris.

Natura castratione mutatur.

Aquiliæ actio est de damno.

Ius spadonum.

mento ius adimit l. 17. C. Theod. de hæretic. at licet vtrumque cæteris l. Eunuchis C. qui test. fac. poss. Sed omnes possunt testari post.
Spado pubes intelligitur 18. anno. 12. aut 14. annum l. 5. ff. eod. & spadones non possunt ante 18. auctore Paulo. 3. sent. Quia puberi tantum licebat testamentũ facere id est ei qui ex aspectu corporis ætatem probasset, idque Iustinianus in princ. tituli quib mod. tut. finitur ait: inter veteres obseruatum fuisse & Paulus docet in l. 32. princ. ff. de minorib. postea principes idem probauere l. 3. C. si minor se maio. dix. Sed hoc ex sententia Cassianorum: nam Proculeij ex ętate pubertatem definiebant: Priscus tamen voluit vt vtrumque concurreret ætas cum ha-
Pubes an ex habitu corporis aut exatate iudicetur. bitu Vlp. in fragm. tit. de tutel. §. vlt. Sed ex superioribus patet Cassianorum sententiam obtinuisse. Contra vetustissimos Iurisc. qui puberem ex ætate iudicabant Festus, *Pubes & puber qui generare potest: is incipit esse ab annis 14. fœmina viripotens à 12.* Igitur iure Pandectarum ad demonstrationem pubertatis necessarius erat aspectus quod Iustinianus emendauit l. vlt. C. quando tit. vel cur. esse des. ideo Paulus non immerito ait in spadonibus desiderari annum 18. Quia ex aspectu id probari non potest, seu propter frigiditatem, seu partis priuationem. At si licet iis ea ætate testamentum facere cur non licebit posthumũ instituere l. sed est quæsitum §. 1. ff. de lib. & post? potest adoptare l. 2. §. 1. l. 40. §. vlt. ff. de adop. Et vxorem ducere l. si serua §. vlt. ff. de iure dota. l. sed est quæsitum in prin. Verum spado generaliter sumptus castratum continet, non
An possit posthumum instituere spado. tamen semper actu significat sed si specialiter pro castrato sumatur aliud est. Priore casu spado non prohibetur posthumum instituere quia is tantum significatur quem sterilitas aut vitium corporale impedit quo minus possit generare, sed sublato impedimento potest. potest ergo curari hic morbus. Alioqui absurde Iurisconsulti per-
Spado sanari potest. mitterent vxorem ducere & adoptare liberos ei qui nec vir nec pater esse posset. curari posse docuit Aristot. eod. lib. cap. 7. vbi de causis sterilitatis agit. γίνεται δὲ τὰ μὲν ἰατὰ, τὰ δὲ ἀνίατα τῶν τοιούτων: μάλιστα δὲ διατελοῦσι ἄγονα κατὰ τὴν πρώτην σύστασιν τοιαῦτα γενόμενα. Vult quædam curari posse, sed ea non posse quæ primo naturæ ortu inhæsere: ibidem enim paulo ante dixerat quibusdam in progressu ætatis id contingere vel ob motum aliquem violentum quo partes ad venerem idoneæ aut lesæ aut obtortæ: aut propter pleniorem corporis nutricationem. Vnde non mirum si nondum funerata potentia naturæ spado possit instituere posthumum. non possit castratus licet testari possit: nam extraneum ei fas est instituere: quia ibi nullum est impedimentum ratione Naturæ: at posthumum tamquam suum non potest quia is debet institui quem testator potuit generare: sola enim potentia consideratur
Suus quis. non vitium temporale aut valetudo (inquit doctissimus Iurisc. in l. si quis posthumos in prin. ff. de liber & post: suus enim esse non potest nisi qui vel ex nobis natus vel ad imaginem Naturæ adoptatus est aut in manum conuentione ascita sui iure vxor. Ex Philone

demonstratum est thlibias & thladias pro castratis haberi: quia in iis non est vitium temporale sed perpetuum: eademque pœna tenentur qui tales fecerint ac ij qui castrauerint l. 5. ff. ad leg. Cornel. de sic. thlidiæ. παρὰ τὸ θλίβειν. Id est à premendo quod eis pressi & elisi fuerint testiculi: θλαδίαι παρὰ τὸ θλᾶν. id est à frangendo, quod fracti fuerint testiculi. Eliduntur in infantia: quod facilius est: at postquam ad pueritiam progressa ætas partem illam reddidit fortiorem non sufficit elisio sed frangi debent vt sterilescant adhuc in germine. Sed si pueritia præterita ad terminos pubertatis accesserit iam non franguntur sed exciduntur: & hoc libidinis causa, aut promercij vt loquitur Paulus in d. §. & qui hominem; sane promercij causa libidinem respicit. Emuntur enim gratia voluptatis à viris vt iis ad præposteram libidinem abuterentur: Nam hæc abominatio in pulcros tantum exercebatur non in deformes Iuuenal Saty. 10.

Thlibiæ & thladiæ.

Nullus Ephebum
Deformem seua castrauit in arce tyrannus.

Recte ait Ephebum castrari: Nam ea ætate thlibia aut thladia fieri non poterat: Sed in constitutione qua castrari vetuit Domitianus & ectomiæ & thladiæ & thlibiæ, nomine castratorum continentur quia impiæ voluptatis causa fiunt tum quod natura mutetur & violetur vt ex Varrone dixi & confirmat Statius.

Nondum pulcra dulcis clementia cœperat ortu
Intactos seruare mares nunc frangere sexum
Atque hominem mutare nefas gauisaque solos
Quos genuit natura dedit.

Hoc genus impietatis ex Persarum more traductum est auctoresque habet viros plusquam fœmininas mollitiei & voluptatum inuentionibus infames Petronius.

Persarum ritu male pubescentibus annis
Surripuere viros exsectaque viscera ferro
In venerem fregere atque vt fuga mobilis æui
Circumscripta mora properantes differat annos
Quærit se Natura nec inuenit.

Persæ castrarunt libidinis causa.

Hęc abominatio etiam antiquis tẽporibus apud alias gentes regnauit quod me docuit Aristoteles qui refert Cotyn Thracię regem execuisse Adamantem formosum adolescentem vt eius corpore abuteretur: vnde occasione data desciuit à rege eumque inimicis facile interficiendum exposuit 5. polit. cap. 5. πάρων δὲ καὶ Ἡρακλείδης, οἱ Αἴνιοι Κότυν διέφθειραν τῷ πατρὶ τιμωροῦντες: Ἀδάμας δ᾽ ἀπέστη Κότυος διὰ τὸ ἐκτμηθῆναι παῖς ὢν ὑπ᾽ αὐτοῦ καὶ ὑβρισμένος: Hic exsecti seu ectomię proprie castrati dicuntur quasi Castorati à Castore, Iuuenalis Satura 11. loquens de castore.

Castratio apud gentes alias.

Castrati qui & vnde dicti.

Qui se
Eunuchum ipse facit cupiens euadere damno
Testiculorum, adeo medicatum intelligit inguen.

ſtructum mittebatur Varro 6. de ling. Lat. *Sed quod Delphis in æde foramen ad latus eſt quoddam theſauri ſpecie. quod & apud Romanos fuit qui in theſauros illos ſacros ſtipem ferebant* idem, *id* (inquit) *apparet quod vt alias tum inſtitutum etiam nunc* Diis *cum Theſauris aſſes dant ſtipem dicunt*. Seneca epiſtola 116. *Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis nec auro & argento ſuſpenſo nec in theſauros ſtipe infuſa*. Hæc autem erogatio reſtingenda erat: Tullius hic ſtipem ſuſtulimus niſi eam quam ad paucos dies propriam Idææ matris excepimus? implet enim ſuperſtitione animos & exhaurit domos. Vtramque rationem ex deprauato more ſumpſit: impius enim iudicabatur qui quoque die mendicantem gallum à veſtibulo domus expuliſſet: quod & ſuperſtitioſum & damnoſum rei familiari erat.

Cur ſtipis erogatio reſtringitur.

Ecquis ita eſt audax vt limine cogat abire
Iactantem Pharia tinnula ſiſtra manu
Ante Deum matrem cornu tibicen adunco
Cum canit, exiguæ quis ſtipis æra neget?

Excipiuntur iuſti dies quos Tullius paucos eſſe ait. Ipſe ne legem facit etiam? Minime. Nam iuſtos dies non diceret qui ſola lege vel actu vim legis obtinente conſtituuntur. Præterea ipſe ſua auctoritate non concedit famulis Idææ matris ſtipem cogere. Hoc enim publico iure erat conſtitutum, initio ſtipis orto à Metello Pontifice Max. qui Senatus auctoritate ſtipem à populo coegit ex qua delubrum deæ conſtructum eſt. Hinc ſingulis annis iubetur populus ſtipem dare diebus quibus Megalezia peraguntur: de quo ita Ouidius 4. Faſtorum.

Auctor cogendæ ſtipis.

Contulit æs populus de quo delubra Metellus
Fecit ait dandæ mos ſtipis inde manet.

An noni dies cuiuſque menſis iuſti ſunt? Iuſti ſunt qui iure ciuili præſtituti ſunt vt docebitur in 3. huius operis libro. Ideoque cum ad formam Phrygiorum hæc ſacra Romę inſtituta ſint, nonus etiam dies vt Phrygibus ſic Romanis iuſtus eſt, non ſtipis ex neceſſitate cogendæ ſed ex voluntate, idque non in æde matris Ideæ vt Megaleziis ſed per vicos vbi mendicabant. Quod tolerandum erat ob inopiam ſacerdotum illorum: nam nec erant ciues nec Phryges diuites ſed viliſſimi: quique initiabantur his ſanguinolentis myſteriis eiuſdem erant ſortis. Cum enim tantos labores, dolores, vulnera & cæt. ſponte ferrent Romæ vbi ſanctiora myſteria permittuntur, quis negabit eos eſſe peſſimæ omnium conditionis: Minutius. *Cruda hyeme diſcurrunt alij incedũt pileati, ſcuta vetera circumferunt, pelles cædunt mendicantes vicatim deos ducunt*. Suam tamen inopiam non profitebantur, ne deæ iniuriam facerent: ſed ſtipem erogabant tamquam tributim pro ſolo templi (quod religio numinis huius occupauerat, vt ipſam vrbem in qua conſederat tutaretur) & pro aditu ſacri vt ſacrorum participata dignitas quodam pretio penſaretur, Tertull. in apologet. *Circuit Cauponas religio mendicans*

Nono die menſis ſponte ſtipes erogabantur.

Stipes tributi non mendicationis ſpecie quærebantur.

exigitis mercedem pro solo templi, pro aditu sacri: non licet deos nosse gratis venales sunt. Hanc autem stipem in tabella quadam recipiebant Clemens Alex. ad Græcos. οὐδεὶς μ᾽ ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω θεὸς μετὰ γραὸς, οὐδ᾽ εἰς οἰκίας παρεισιὼν ἐπὶ σανιδίου μητραγύρτης. Vnde patet mendicos in priuatorũ ædes introiisse dum æs quæritarent, sed prætextu pietatis illius quantæ labes & corruptelę familiis incidant, ex suprascriptis colligi potest. *Stipes in tabella.*

AXIOMATA.

IDÆÆ matris sacra peregrina sunt nimirum ascita ex Phrygia quæ primum à Dardano inuenta sunt, in quibus primum munus sacerdotum est vt à somno deam excitarent cantu & tibiis, tum eam vespere salutarent, & nono die cuiusque mensis ei sacrificarent: hi ex ficto in verum furorem irrumpebant: se ipsos manu, pinu, ferro cædentes & sauciantes, cum eiulatu & planctu, tympana & cymbala pulsabant: hæc dea est materiæ diuerso cultu adorata quia peregrina est: eique seruiunt Eunuchi quia viduata formæ coniugio, domina est eorum quæ formam actu non habent.

EVNVCHI corpore imperfecti sunt ideoque in Symbolum reprobationis ab ecclesia Iudaica remouebantur: Eunuchorum voce spadones & castrati continentur. Hi autem spadones in genere sumpti aut natura sunt, aut fiunt arte: qui natura sunt non censentur imperfecti ideo non excludũtur ab iis quæ viro perfecto possunt competere: quia hoc vitium non est perpetuum sed temporariũ si non sit insitum ab ipso ortu. Neque enim ex eo quod naturale vitium est, ideo perpetuum fit: nam quædam dicuntur à natura, quæ non sunt à substantia (vt hoc) Sed ab accidente:

& quamuis ij qui arte tales fiunt, ſint etiam ab accidente: hoc tamen accidens non verſatur in natura ſed eſt à violentia aut fortuna: quæ duæ cauſæ longæ recedunt ab iis quæ quaſi cum ſubiecto agnata videntur aut inſitæ quod ſi ſpado in ſpecie ſumitur excluduntur ij qui arte fiunt.

QVIBVS deſunt partes ad generandum neceſſariæ non poſſunt exercere actus qui naturam imitantur, vt liberos adoptare, ſuum poſthumum inſtituere, vxorem ducere: non prohibentur tamen extraneum heredem ſcribere, iique proprie dicuntur caſtrati, à Caſtore, quaſi caſtorati. Bruta autem caſtrata non ſunt imperfecta ſi vtilitas, quę ex iis capi poſſet (ſi eſſent integra) non ſit deminuta, quia ſola vtilitate, natura eorum cenſetur: homo autem non ex opinione vtilitatis ſed ſui ipſius præſtantia conſideratur. Mulus igitur caſtratus non eſt imperfectus quia partes genitales ei ſunt ſteriles cum ſit natus ex animantibus diuerſæ ſpeciei, quorum ſemen ſterilitati aptum eſt, nec poſſit Natura præter ſui leges vltra primum effectum extendi.

SPADONES raro pubeſcunt ob frigiditatem ſed pro puberibus habentur anno 18. in aliis pubertas ex aſpectu iudicabatur ſecundum Caſſium at ſecundum Proculum ex ætate: ante tempora vtriuſque ex ætate 12. annorum in fœminis: 14. in maſculis quod Iuſtinianus confirmauit.

SERVI olim caſtrabantur impune, non liberi qui etiam puniebantur ſi ſponte ſe vulnerari paterentur. Poſtea Domitianus vetuit vllũ caſtrari ſine permiſſu Præſidis. Deinde Adrianus abſolute prohibuit caſtrari etiam volentem ſub pœna

capiti.

capitis. Si tamen seruus fuerit castratus licet pretiosior fiat: non tantum publica sed etiam priuata pœna exigi potest: quia publicum & priuatum iudicium in concursu se inuicem non perimunt cũ sint de diuersis rebus licet ex vna causa procedant: nã priuatum id quod priuatim interest: at publicum, sanguinem rei postulat: at actio legis Aquiliæ non datur quia ex causa damni datur.

STIPEM in thesauros ædium sacrarum, populus conferebat, ludis illius Dei deæue qui quæue eo die colebatur: die quo ædes sacra dedicabatur, aut solennitas annua celebrabatur. At stipes non poterat vicatim emendicari nisi iustis diebus quibus simulacrum deæ ferri fas erat ex sententia Senatus, secundum antiquos mores regionis vnde petita erat religio.

SACRVM, SACROVE COMMENdatum qui clepserit rapseritque parricida esto.

CAP. XVIII.

VID sit sacrum iam definitum est sed hic sacrum de mobilibus specialiter accipiendum est quæ Deo rite consecrata sunt & donata: an & tradita? videtur. Nam consecratio est species alienationis l. inter stipulantem §. sacram versiculo nam & cum ff. de verb. oblig. At nuda voluntate non amittuntur aut alienantur dominia l. si quis vi §. vlt. ff. de acquir. poss. Sed traditione l. traditionibus C. de pact. quæ sequatur iustæ voluntatis intentionem l. numquam ff. de acquir. rer. dom. sed hoc falsum est in religione cuius tanta vis est vt Deo sola animi destinatione acquirat. Cum enim in iure publico non desiderentur solennitates priuatorum (vt alias ostendetur) cur non idem in iu-

Cõsecratio, species alienationis etiam sine traditione

re diuino? exemplum sumatur à Phalari qui conqueritur donaria à se missa vt Diis consecrarentur intercepta fuisse: ait enim perinde sacrilegium admissum ac si inter manus deorum rapta essent sic ille ad Messenos. τί γὰρ διαφέρει τὰ καθωσιωμένα παρελασάσαντας ἀπενεγκεῖν ἢ τὰ κατονομασμένα τοῖς θεοῖς: ἐκείνων γὰρ ἀμφοτέρων οὐ τῶν πεπομφότων. Vult destinata Diis priorum dominorum amplius non esse sed deorum, perinde ac si iam publice essent consecrata. Quinimo mulctæ publica auctoritate Diis adiudicatæ ipso iure iis ita queruntur vt eodem iure remitti non possint quo dictæ & constitutæ sunt: quia mutatum est dominium. Romilius à populo in mulctam condemnatus cum Tribuni plebis ei vellent remittere, grauiter negauit se beneficium accepturum quod non possent diis auferre quod iure legis eis esset aquisitum Dionys. Halic. 10: οὐ μὴν ὅ γε Ῥωμίλιος ὑπέμεινε ταύτην λαβεῖν τὴν χάριν. ἀλλ᾽ ἐπαινέσας τοὺς Δημάρχους τῆς προθυμίας, ἀποδώσειν ἔφη τὴν κατὰ δίκην. ἱερὰν γὰρ ἤδη τῶν θεῶν εἶναι καὶ οὔτε δίκαια οὔτε ὅσια ποιεῖν ἀποστερῶν τοὺς θεοὺς ἃ δίδωσιν αὐτοῖς νόμος. Igitur sacrilegij reus est qui rem Deo destinatam abstulerit. At iam diximus sacrum esse non posse quod priuata voluntate consecratum est. Vnde si non est sacrum quod quis priuatim consecrare voluerit, non potest dici sacrilegus qui illud subripuit. Sacrilegium enim est furtum rei sacræ. Verum id intelligendum est de publica destinatione non priuata. Phalaris enim tyrannus erat Agrigentinorum ideoque consecrare poterat auctoritate sua cum esset princeps. Adde antiquis gentibus in more fuisse vt priuatim etiam sua consecrarent Diis gentium consentibus. Quod attinet ad mulctam, constat Romilium eam non consecrauisse sed populum Rom. legitimis comitiis. Ceterum priuati destinatio & si sacrum non facit quoad alios tamen quoad se perinde obligatur priuatus ac si solennitates intercessissent. Deus enim solius voluntatis sacrificium postulat & legibus formularum iuris humani solutus est. Sed si Bioni credimus nullum potest esse sacrilegium. Nam nullus est in hoc vniuerso locus qui non sit deorum: ideoque qui ex templo rapit aliquid, non magis ex sacro rapit quam in locum æque sacrum trãsfert: ad hoc respondet Seneca 7. de benef. cap. 7. omnia quidem deorum esse, sed non omnia Diis dicata. Sed hoc non soluit nodum. Nam si omnia deorum sunt cur Diis dicabuntur? dicatio enim Dominum constituit Deum in quem fit translatio iuris humani vt diuinum fiat. Igitur si dicatio illa superflua est aut iniusta cur erit sacrilegus potius qui rem sic dicatam subducet furto, quam qui humanam? Melius dixisset Deum principium esse & Dominum rerum omnium iure creationis & æterni imperij: sed quasdam homini concessisse ad vsum perpetuum & successiuum, in quo humani dominij vera est essentia: Tullius hoc videtur intellexisse 2. de legib. *Sit igitur hoc iam principio persuasum ciuibus Dominos esse omnium rerum ac moderatores Deos*: Sed non intellexit Deum dedisse homi-

Destinatio rei consecrãda puplica aut priuata.

Priuati destinatio non facit rem sacram sed destinantem tenet.

Deus & homo eiusdem rei dominium habent sed diuerso iure.

ni & subiecisse eius imperio terram eaque quę continentur in ea vnde Propheta regius cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum. Idcirco eidem voto particulari aut generali consecrari potest. Leuitici cap. vlt. & sic cum diuino munere & beneficio homo suo iure factus sit Dominus si flagrante zelo pietatis à se alienauerit bona sua eaque auctore suo reddiderit, nonne & voluntas destinantis Domini, & auctoritas acceptantis, mutationem iuris inducunt? quod necessitas rationis conuincit, vbi quasi contrahentes sunt prorsus diuersæ conditionis ex qua diuersitas iuris instituitur. Romani sapienter constituere sacrilegium non tantum sanguine prædonis expiari, sed etiam restitutione ablatorum & sacris piacularibus Liuius 2. decad. 4. *Eos quos sacrilegio compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium, quæque sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret.* Hæc igitur polluta sunt sacrilegio. An ergo non debent amplius offerri Diis, quasi non possint iure Romano expiari? exemplum sumi potest ex Dionys. Hal. 5. Vbi ait campum Martium cum sacer esset Marti, à Tarquinio superbo in proprios profanosque vsus cõuersum esse & cultum licet Consules omnia tyranni diripienda plebi concesserint, fructus tamen adhuc extantes tam in areis tritos quã adhuc in segete existentes vetuerunt rapi. οὐκ ἐπέτρεψαν οὐδενὶ φέρειν ἀλλ' ὡς ἐξάγιστόν τε καὶ οὐκ ὡς ἐπιτήδειον εἰς οἰκίας εἰσενεχθῆναι, εἰς τὸν ποταμὸν καταβαλεῖν ἐψηφίσαντο. Igitur messes in Tyberim proiectæ sunt cur non restitutæ Deo prius piaculo solutæ? quia isti fructus numquam fuerunt Dei cum ante campus incultus esset. Cur ergo abominati sunt eam messem quæ numquam Dei fuerat? quia ex impietate processit; nonne ex sacrilegio? sane est sacrilegium: nam rei etiam immobilis esse potest. Furtum enim etiam ædium & fundi fieri posse Sabinus docuit: Gellius 11. cap vlt. quod etiam iure antiquo sustineri potest. Nam lege Icilia de locis alienis in quibus priuati quidam ædificauerant ita sancitum est apud Dionys. Hal. ὅσα μὲν ἰδιῶταί τινες ἐκ δικαίου κτησάμενοι ταῦτα τοὺς κυρίους κατέχειν· ὅσα δὲ βεβιασμένοι τινὲς ἢ κλοπῇ λαβόντες. &c. Igitur soli poterat furtum fieri quamquam postea hæc sententia abolita est l. quam rem ff. de vsucap. distinguitur violentia à furto & rapina l. 14. §. qui vim ff. quod met. caus. ergo iure nouo non erit sacrilegus qui per vim possessionem templi aut agri sacri inuasit? absit. Megarenses quod Eleusinium agrum qui Cereri & Proserpinæ sacer erat, coluissent, dearum iram numquam placare potuerunt. Pausanias in Laconic. improbior sane sacrilegus est quia deorum sedes vi polluit omniaque quæ in iis continentur, & aperto Marte contra deos pugnat. Sacrilegium quidem est species furti sed distincta ab altera specie quæ furtum speciale dici debet, & olim in re immobili locum habuit licet iure nouo aliud inductum sit: & quia proprio nomine caret hæc species, generis nomen induit: at species furti sacræ rei, nomen habet sacrilegij quæ & veteri & no-

Sacrilegij expiatio.

An res sacrilegio polluta iterum Deo offerenda sit.

Furtum rei immobilis.

Qui per vim inuadit rem sacram sacrilegus est.

Sacrilegium est species furti, distincta à furto speciali.

& sapientia idem. Male ex membri abscissione pudicitiam sperant cum sit vitiosa & vituperanda imperfectio quæ est argumentum impuritatis animi. Vere & docte Epictetus Arriani 2. cap. 20. ex sectione membri virilis ait affectum venereæ libidinis non rescindi sed magis augeri appetitum quo minus datur executo quia.

Castrati impudicitia.

Nitimur in vetitum semper cupimusque negata.

Et contra.

Ipsa potestas
Semina nequitiæ languidiora facit.

Vile est quod licet & animus errore lentus iniurias diligit. Vt est apud Petronium, Sapiens, 10. Ecclesiastici, *Concupiscentia castrati deflorauit puealim.* Sub prætextu suæ impotentiæ facile admittuntur ad filias & matronas quas & ipso affectu & lenocinio corrumpunt Clemens Alex. Pædag. 3. Igitur castratus est impurus & turpis morbo. Horatius sic loquitur de Eunuchis Cleopatræ libro 1. Carminum Oda. 37.

Spado morbosus.

Contaminato cum grege turpium
Morbo virorum.

Nec obstat Vlp. in l. Pomponius §. vlt. ff. de ædilit edict. Vbi spado nec morbosus nec vitiosus est. Nam spadonum plures sunt species: alij natura: alij per accidens. Qui natura, nec morbosi, nec vitiosi sunt: quia sublato impedimento hoc naturali, possunt generare: idem est de iis qui vnum habent testiculum d. l. Pomponius in fine, ideo etiam possunt militare l. qui cum vno ff. de re. milit. quia qui partes omnes habet à Natura quibus vir est & pater esse potest. At qui priuatus est viri parte, nec vir, nec pater esse potest ideoque morbosus est l. sinautem ff. eod. cur aliud in mulo? Si enim castratus sit neque morbosus neque vitiosus est l. ædiles §. sed enim ff. eod. Quia mulus generare non potest licet testiculos habeat cuius rei rationem reddit Aristot. 2. de generat. animal cap. vlt. quod mulus sit ex semine equi & asinæ, vel equæ & asini. Asinus natura sua frigidus est & proinde frigidum semen habet quod tamen in coitu seruatur propter calorem alterius animalis: Equi enim semen est calidum. Ex calido & humido fœtus fit: hic tamen ex calido & frigido fit, isque infœcundus quia partim ex semine asinino est, in quo frigidum dominatur. Vnde propensum est hoc animal ad sterilitatem ita vt nisi à prima dentium mutatione generare incipiat, maneat omnino sterilis. Equi autem semen non multum fœcundum est; sed quia semen eius præter naturam mixtum est, vlterius natura progredi non potest non tantum quia cum eadem specie debet actus generationis perfici sed etiam quia semina confusa sunt, apta ad sterilitatem. Itaque ex necessitate, quod ex diuersa illa Naturæ coitione natum est, ipsi Naturæ peregrinum est: ideo deficit in eo genitalis actus & potentia quam Natura ex officio suo debet omnibus viuentibus impertiri secundum suam speciem. Igitur mulus castratus non laborat vitio vel morbo, sed nec animalia quibus

Spadonum diuisio.

Mulus castratus.

Cur mulus sit sterilis.

quibus vtimur si ex iis tantumdem vtilitatis accipi possit, quantum redderent si castrati non essent; metimur enim vtilitate pretia brutorum d. §. sed enim. Quod non distinguitur in homine; quia certum est eneruari hominem virilitate nudatum: at quædam animalia castratione fiunt fortiora. Deinde homo hominem quo nihil in Natura rerum est excellentius producit genitali illo instrumento. Et sic castratus est imperfectus in eoque natura violata, ita vt pœna capitis constituta sit in eos qui castrauerunt hominem l. lege Cornelia §. vlt. ff. ad leg. Cor. de sicar. Paulus 5. sent. tit. 23. §. qui hominem vbi ait inuitum, sinentemue ita vt etiamsi quis volentem castrauerit puniatur non tantum ex Adriani rescripto sed etiam ex Senatusconsulto l. 3. §. & qui hominem ff. eod. quinetiam qui sponte se obtulit castrationi lege Cornelia tenetur d. §. vlt. Ante Adrianum castrare poterant permissu præsidis Iustinus in Apologia Christ. καὶ ἤδη τις τῶν ἡμετέρων ὑπὲρ τοῦ πεῖσαι ὑμᾶς ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν μυστήριον ἡ ἀνέδην μῖξις βιβλίδιον ἀνέδωκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Φίλικι ἡγεμονεύοντι ἀξιῶν ἐπιτρέψαι ἰατρῷ τοὺς διδύμους αὐτοῦ ἀνελεῖν. ἄνευ γὰρ τῆς τοῦ ἡγεμόνος ἐπιτροπῆς τοῦτο πράττειν ἀπειρῆσθαι οἱ ἐκεῖ ἰατροὶ ἔλεγον. Quod constitutione Domitiani sancitum est.

Pœna castratoris.

Nec spado iam nec mœchus erit te præside quisquam.

Inquit de ea Martialis 6. Papinius 4. Syluarum.

Qui fortem vetat interire sexum
Et Censor prohibet mares adultos
Pulcræ supplicium timere formæ.

Naturam castratione mutari docet Varro 5. de ling. Lat. *Is cui ovi mari testiculi dempti & ideo vt natura versa veruex declinatum.* Constitutio Adriani sæpius violata multo post à Constantino reparata est l. 1. C. de Eunuch. & iterum à Iustiniano alia pœna ei maleficio est imposita nimirum talionis nouella 142. cap. 1. obstat l. si Seruus §. & si puerum ff. ad leg. Aquil. vbi qui puerum castrauit & pretiosiorem fecit, non tenetur actione legis Aquiliæ sed iniuriarum aut edicto Ædilium aut in quadruplum. Verum Aquiliæ actio datur ob damnum l. 1. ff. eod. at damni ratio cessat vbi lucrum datum est: at iniuriarum aut ædilitia actio priuata est quidem vt Aquiliæ sed ratione non damni tantum sed etiam lesi datur honoris vel fraudis aut doli commissi: quæ actiones publicum iudicium non impediunt l. 2. §. 1. ff. vi. bon. rapt. & proinde manet integrum ius publicæ vindictæ. Ex iis videtur spadonis nomine, castratus intelligi vt in iure nonnumquam generis appellatione species venit. Spado est genus l. spadonum ff. de verb. sig. tam eorum qui natura sunt quã qui arte facti fuere vt thlibiæ vel thladiæ vel ectomie qui continentur his verbis & si quod aliud genus spadonum in d. l. spadonum. His omnibus licet facere testamentum quia non sunt serui; sunt & ciues exceptis Eunomianis spadonibus quibus propter nefandam turpitudinem, testamenti faciendi & capiendi ex testa-

Natura castratione mutatur.

Aquiliæ actio est de damno.

Ius spadonum.

mento ius adimit l. 17. C. Theod. de hæretic. at licet vtrumque cæteris l. Eunuchis C. qui test. fac. poss. Sed omnes possunt testari post.
Spado pubes intelligitur 18. anno. 12. aut 14. annum l. 5. ff. eod. & spadones non possunt ante 18. auctore Paulo. 3. sent. Quia puberi tantum licebat testamentum facere id est ei qui ex aspectu corporis ætatem probasset, idque Iustinianus in princ. tituli quib mod. tut. finitur ait: inter veteres obseruatum fuisse & Paulus docet in l. 32. princ. ff. de minorib. postea principes idem probauere l. 3. C. si minor se maio. dix. Sed hoc ex sententia Cassianorum: nam Proculeij ex ętate pubertatem definiebant: Priscus tamen voluit vt vtrumque concurreret ætas cum ha-
Pubes an ex habitu corporis aut ex ætate iudicetur. bitu Vlp. in fragm. tit. de tutel. §. vlt. Sed ex superioribus patet Cassianorum sententiam obtinuisse. Contra vetustissimos Iurisc. qui puberem ex ætate iudicabant Festus, *Pubes & puber qui generare potest: is incipit esse ab annis 14. fœmina viripotens à 12.* Igitur iure Pandectarum ad demonstrationem pubertatis necessarius erat aspectus quod Iustinianus emendauit l. vlt. C. quando tit. vel cur. esse des. ideo Paulus non immerito ait in spadonibus desiderari annum 18. Quia ex aspectu id probari non potest, seu propter frigiditatem, seu partis priuationem. At si licet iis ea ætate testamentum facere cur non licebit posthumũ instituere l. sed est quæsitum §. 1. ff. de lib. & post? potest adoptare l. 2. §. 1. l. 40. §. vlt. ff. de adop. Et vxorem ducere l. si serua §. vlt. ff. de iure dota. l. sed est quæsitum in prin. Verum spado generaliter sumptus castratum continet, non
An possit posthumum instituere spado. tamen semper actu significat sed si specialiter pro castrato sumatur aliud est. Priore casu spado non prohibetur posthumum instituere quia is tantum significatur quem sterilitas aut vitium corporale impedit quo minus possit generare, sed sublato impedimento potest. potest ergo curari hic morbus. Alioqui absurde Iurisconsulti per-
Spado sanari potest. mitterent vxorem ducere & adoptare liberos ei qui nec vir nec pater esse posset. curari posse docuit Aristot. eod. lib. cap. 7. vbi de causis sterilitatis agit. γίνεται δὲ τὰ μὲν ἰατὰ, τὰ δὲ ἀνίατα τῶν τοιούτων: μάλιστα δὲ διατελοῦσι ἄγονα κατὰ τὴν πρώτην σύστασιν τοιαῦτα γενόμενα. Vult quædam curari posse, sed ea non posse quæ primo naturæ ortu inhæsere: ibidem enim paulo ante dixerat quibusdam in progressu ætatis id contingere vel ob motum aliquem violentum quo partes ad venerem idoneæ aut lesæ aut obtortæ: aut propter pleniorem corporis nutricationem. Vnde non mirum si nondum funerata potentia naturæ spado possit instituere posthumum. non possit castratus licet testari possit: nam extraneum ei fas est instituere: quia ibi nullum est impedimentum ratione Naturæ: at posthumum tamquam suum non potest quia is debet institui quem testator potuit generare: sola enim potentia consideratur non vitium temporale aut valetudo (inquit doctissimus Iurisc. in
Suus quis. l. si quis posthumos in prin. ff. de liber & post: suus enim esse non potest nisi qui vel ex nobis natus vel ad imaginem Naturæ adoptatus est aut in manum conuentione ascita sui iure vxor. Ex Philone

demonstratum est thlibias & thladias pro castratis haberi: quia in iis non est vitium temporale sed perpetuum: eademque pœna tenentur qui tales fecerint ac ij qui castrauerint l. 5. ff. ad leg. Cornel. de sic. thlidiæ. παρὰ τὸ θλίβειν. Id est à premendo quod eis pressi & elisi fuerint testiculi: θλαδίαι παρὰ τὸ θλᾶν. id est à frangendo, quod fracti fuerint testiculi. Eliduntur in infantia: quod facilius est: at postquam ad pueritiam progressa ætas partem illam reddidit fortiorem non sufficit elisio sed frangi debent vt sterilescant adhuc in germine. Sed si pueritia præterita ad terminos pubertatis accesserit iam non franguntur sed exciduntur: & hoc libidinis causa, aut promercij vt loquitur Paulus in d. §. & qui hominem; sane promercij causa libidinem respicit. Emuntur enim gratia voluptatis à viris vt iis ad præposteram libidinem abuterentur: Nam hæc abominatio in puleros tantum exercebatur non in deformes Iuuenal Saty. 10.

Thlibiæ & thladiæ.

Nullus Ephebum
Deformem seua castrauit in arce tyrannus.

Recte ait Ephebum castrari: Nam ea ætate thlibia aut thladia fieri non poterat: Sed in constitutione qua castrari vetuit Domitianus & ectomiæ & thladiæ & thlibiæ, nomine castratorum continentur quia impiæ voluptatis causa fiunt tum quod natura mutetur & violetur vt ex Varrone dixi & confirmat Statius.

Nondum pulcra dulcis clementia cœperat ortu
Intactos seruare mares nunc frangere sexum
Atque hominem mutare nefas gauisaque solos
Quos genuit natura dedit.

Hoc genus impietatis ex Persarum more traductum est auctoresque habet viros plusquam fœmininas mollitiei & voluptatum inuentionibus infames Petronius.

Persarum ritu male pubescentibus annis
Surripuere viros exsectaque viscera ferro
In venerem fregere atque vt fuga mobilis æui
Circumscripta mora properantes differat annos
Quærit se Natura nec inuenit.

Persæ castrarunt libidinis causa.

Hęc abominatio etiam antiquis tẽporibus apud alias gentes regnauit quod me docuit Aristoteles qui refert Cotyn Thracię regem execuisse Adamantem formosum adolescentem vt eius corpore abuteretur: vnde occasione data desciuit à rege eumque inimicis facile interficiendum exposuit 5. polit. cap. 5. πάρων δὲ καὶ Ἡρακλείδης οἱ Αἴνιοι Κότυν διέφθειραν τῷ πατρὶ τιμωροῦντες: Ἀδάμας δ᾽ ἀπέστη Κότυος διὰ τὸ ἐκτμηθῆναι παῖς ὢν ὑπ᾽ αὐτοῦ καὶ ὑβρισμένος: Hic exsecti seu ectomię proprie castrati dicuntur quasi Castorati à Castore, Iuuenalis Satura 11. loquens de castore.

Castratio apud gentes alias.

Castrati qui & vnde dicti.

Qui se
Eunuchum ipse facit cupiens euadere damno
Testiculorum, adeo medicatum intelligit inguen.

Vocat eunuchum generalissima voce. Hoc autem non tantum virorum abominandę turpitudini seruiebat sed & matronarum, non amplius loquor de iis qui cum Ephebi essent castrabantur; quia in venerem agentem inutiles erant sed de thladiis & thlibiis quorum etsi elisi aut contusi seu contriti fuissent testes in venerem tamen exercebantur; isti sane propter frigiditatem sanguinis depiles sunt & leui cute quorum oscula summe placent istis secretarum libidinum victimis teste Epicteto Arrian. 3. cap. 1. Et nobilioribus quarum magis occultanda erant scelera ne de capite periclitarētur. Se enim ingurgitant illis voluptatibus sine periculo tumoris genitalis, ita vt abortiuo poculo non sit opus quod idem saty. 6. acerbe carpit.

Matronarum nobilium veneres nefaria.

> *Sunt quas Eunuchi imbelles & mollia semper*
> *Oscula delectant & desperatio barba*
> *Et quod abortiuo non est opus.*

Idem pari libertate reprehendit viros qui maiore voluptate frui se crederent ex iis qui iam grandiores ætate castrarentur, qui loco mulierum vtpote Pathici substernuntur.

> *Illa voluptas*
> *Summa tamen quod iam calida & matura iuuenta*
> *Inguina traduntur medicis iam pectine nigro:*
> *Ergo expectatos ac iussos crescere primum*
> *Testiculos, postquam cœperunt esse bilibres*
> *Tonsoris damno tantum rapit Heliodorus.*

Quid mirum igitur si Eunuchi etiam sine artificio pluris æstimarentur: hoc prætextu quæsito quod castius possint custodire lectum genialem l. vlt. Cod. de comm. ser. manum. Dixi ritum castrandi primum ab Ægyptiis ad Phrygas manasse sed hoc gratia religionis non libidinis. Quis ergo est auctor infandæ istius voluptatis? Semiramis à qua facile defluxit ad Medos & Persas à quibus ad Græcos & Romanos demum peruenit Ammianus libro 14. *Detestetur memoriã semiramidis regina illius veteris qua teneros mares castrauit omnium prima velut vim iniectaus Natura eamdemque ab instituto cursu retorquens, qua inter ipsa oriundi crepundia per primigenios seminis fontes tacita quodammodo lege vias propaganda posteritatis ostendit.* Præterea ex eo vulnere aliud genus voluptatis emergit ob gracilitatem & mollitiem vocis qua plurimum apud principes quosdam quidam Eunuchi potuere vt auctor est Ammianus libro 18. Redeo ad sacra matris magnæ. Romani longe post Græcos Idææ matris acceperunt sacra quibus Eunuchi ministrabant suo sanguine & membri mutilatione religionis huius initia pensantes. Minutius. *Dindymena pudet dicere qua adulterum suum infeliciter placitum, quoniam & ipsa deformis & vetula & multorum deorum mater ad stuprum illicere non poterat execuit vt Deum scilicet faceret eunuchum: propter hanc fabulam Galli eam & semiuiri sui corporis supplicio colunt. Hac iam non sunt sacra, tormenta sunt.* Sed fortasse omnes hæ sordes, fœ-

Mater magna lauatur.

ditates, cruentationes, aqua eluuntur vt diximus in cap. Sacrum, de Rhea quæ post partum sordes eluit contractas inter dolores. Simulacrum hoc tam diuinum, furentium gallorum comitatu ferebatur in fluuium Almonem vbi & ipsum & sacerdotes ipsius purificabantur quo ostenditur sordida ipsius diuinitas: materia enim mater est sordium hunc ritum Ouidius 4. Fastorum sic exponit.

Est locus in Tyberim quo lubricus influit Almo
Et nomen magno perdit in amne minor
Illic purpurea canus cum veste sacerdos
Almonis dominam, sacraque lauit aquis.
Tuque. Claudianus o si sponte per altum
Vecta Palatinis mutasti collibus Idam
Prelatoque lauas Phrygios Almone leones
Maternis precibus natum iam flecte Cybele.

Lauabatur autem non solum simulacrum sed etiam ipsum carpentum quo vehebatur Ammianus libro 23. Romæ matri Deum pompæ celebrantur annales & carpentum quo vehitur simulacrum Almonis vndis ablui perhibetur & cæt. Arnobius 7. *Lauatio Deum matris est hodie: sordescunt enim Dii, & ad sordes eluendas lauantibus aquis opus & adiuncta antiqua cineris frictione.* Non sufficiebat viuum flumen nisi antiqua frictio cinerum adhiberetur. Cinis enim est mera terra nihil ex quatuor elementis admixtum habẽs. Ignis enim absumpsit aquosum & aëreum; ideo maxime abstersiuus est, quia aridissimus is autem cinis sacer erat qui ex incenso thure & victima restabat. Nam apud priscos Græcos aræ construebantur ex cinere sacro & sanguine victimarum luto facto Pausanias Eliac. 1. vbi etiam ait singulis annis Elienses aram Iouis Olympij obleuisse & induxisse luto ex illis cineribus & aqua Aphei facto. Diuinis his Eunuchis solis, licet diebus iustis id est Senatusconsulto præstitutis ad cultum deæ matris stipem quærere; primum nonis Aprilibus quo tempore Megalezia celebrabantur; deinde nono quoque die singulorum mensium: sed non eodem modo. Nam populus nonis Aprilibus stipem conferebat ex necessitate publicæ constitutionis. At cæterorum mensium diebus dictis ex voluntatis zelo. Ambitiosi tamen non victi pietatis publicæ voto, sed gloria, stipes consumebant id est proiiciebant Cor. Tacit. 14. annal. loquens de ludis, *Dabantur stipes* (inquit) *quas boni necessitate, intemperantes gloria consumerent.* Ludis Apollinaribus videbantur ex Prætoris edicto præstari. Sed ea pecunia non cedebat lucro sacerdotum quia in sumptus ludorum impendebatur ex Senatusconsulto Liuius 5. dec. 3. Prætor edixit vt populus stipem Apollini quantum commodum posset conferret: & cogere non potuit populum magistratus vi sui edicti nisi Senatus auctoritate niteretur. Stipes quæ erogabatur semel quoquo mense, voluntaria erat. Hoc enim moris fuisse etiam in aliis sacris patet ex Seneca 7. de benef. *Omnia deorum sunt tamen Diis posuimus & stipem fecimus.* Sed ea stipes in locum in æde con-

Cinis sacer.

Stipes quando & quomodo erogabatur.

Stipes in honorem Apollinis.

Stipes in thesaurum sacrum ferebatur.

ſtructum mittebatur Varro 6. de ling. Lat. *Sed quod Delphis in æde foramen ad latus eſt quoddam theſauri ſpecie. quod & apud Romanos fuit qui in theſauros illos ſacros ſtipem ferebant* idem, *id* (inquit) *appare et quod vt alias tum inſtitutum etiam nunc Diis cum Theſauris aſſes dant ſtipem dicunt.* Seneca epiſtola 116. *Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis nec auro & argento ſuſpenſo nec in theſauros ſtipe infuſa.* Hæc autem erogatio reſtingenda erat: Tullius hic ſtipem ſuſtulimus niſi eam quam ad paucos dies propriam Idææ matris excepimus? implet enim ſuperſtitione animos & exhaurit domos. Vtramque rationem ex deprauato more ſumpſit: impius enim iudicabatur qui quoque die mendicantem gallum à veſtibulo domus expuliſſet: quod & ſuperſtitioſum & damnoſum rei familiari erat.

Cur ſtipis erogatio reſtringitur.

Ecquis ita eſt audax vt limine cogat abire
Iactantem Pharia tinnula ſiſtra manu
Ante Deum matrem cornu tibicen adunco
Cum canit, exigua quis ſtipis æra neget?

Excipiuntur iuſti dies quos Tullius paucos eſſe ait. Ipſe ne legem facit etiam? Minime. Nam iuſtos dies non diceret qui ſola lege vel actu vim legis obtinente conſtituuntur. Præterea ipſe ſua auctoritate non concedit famulis Idææ matris ſtipem cogere. Hoc enim publico iure erat conſtitutum, initio ſtipis orto à Metello Pontifice Max. qui Senatus auctoritate ſtipem à populo coegit ex qua delubrum deæ conſtructum eſt. Hinc ſingulis annis iubetur populus ſtipem dare diebus quibus Megalezia peraguntur: de quo ita Ouidius 4. Faſtorum.

Auctor cogendæ ſtipis.

Contulit æs populus de quo delubra Metellus
Fecit ait dandæ mos ſtipis inde manet.

An noni dies cuiuſque menſis iuſti ſunt? Iuſti ſunt qui iure ciuili præſtituti ſunt vt docebitur in 3. huius operis libro. Ideoque cum ad formam Phrygiorum hæc ſacra Romæ inſtituta ſint, nonus etiam dies vt Phrygibus ſic Romanis iuſtus eſt, non ſtipis ex neceſſitate cogendæ ſed ex voluntate, idque non in æde matris Ideæ vt Megaleziis ſed per vicos vbi mendicabant. Quod tolerandum erat ob inopiam ſacerdotum illorum: nam nec erant ciues nec Phryges diuites ſed viliſſimi: quique initiabantur his ſanguinolentis myſteriis eiuſdem erant ſortis. Cum enim tantos labores, dolores, vulnera & cæt. ſponte ferrent Romæ vbi ſanctiora myſteria permittuntur, quis negabit eos eſſe peſſimæ omnium conditionis: Minutius. *Cruda hyeme diſcurrunt alij incedũt pileati, ſcuta vetera circumferunt, pelles cædunt mendicantes vicatim deos ducunt.* Suam tamen inopiam non profitebantur, ne deæ iniuriam facerent: ſed ſtipem erogabant tamquam tributum pro ſolo templi (quod religio numinis huius occupauerat, vt ipſam vrbem in qua conſederat tutaretur) & pro aditu ſacri vt ſacrorum participata dignitas quodam pretio penſaretur, Tertull. in apologet. *Circuit Cauponas religio mendicans.*

Nono die menſis ſponte ſtipes erogabantur.

Stipes tributi non mendicationis ſpecie quærebantur.

exigitis mercedem pro solo templi, pro aditu sacri: non licet deos nosse gratis venales sunt. Hanc autem stipem in tabella quadam recipiebant Clemens Alex. ad Græcos. οὐδεὶς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω θεὸς μετὰ γραὸς, οὐδ' εἰς οἰκίας παρεισιὼν ἐπὶ σανίδιυ μητραγύρτης. Vnde patet mendicos in priuatorũ ædes introiisse dum æs quæritarent, sed prætextu pietatis illius quantæ labes & corruptelę familiis incidant, ex suprascriptis colligi potest. *Stipes in tabella.*

AXIOMATA.

IDÆÆ matris sacra peregrina sunt nimirum ascita ex Phrygia quæ primum à Dardano inuenta sunt, in quibus primum munus sacerdotum est vt à somno deam excitarent cantu & tibiis, tum eam vespere salutarent, & nono die cuiusque mensis ei sacrificarent: hi ex ficto in verum furorem irrumpebant: se ipsos manu, pinu, ferro cædentes & saucìantes, cum eiulatu & planctu, tympana & cymbala pulsabant: hæc dea est materiæ diuerso cultu adorata quia peregrina est: eique seruiunt Eunuchi quia viduata formæ coniugio, domina est eorum quæ formam actu non habent.

EVNVCHI corpore imperfecti sunt ideoque in Symbolum reprobationis ab ecclesia Iudaica remouebantur: Eunuchorum voce spadones & castrati continentur. Hi autem spadones in genere sumpti aut natura sunt, aut fiunt arte: qui natura sunt non censentur imperfecti ideo non excludũtur ab iis quæ viro perfecto possunt competere: quia hoc vitium non est perpetuum sed temporariũ si non sit insitum ab ipso ortu. Neque enim ex eo quod naturale vitium est, ideo perpetuum sit: nam quædam dicuntur à natura, quæ non sunt à substantia (vt hoc) Sed ab accidente:

& quamuis ij qui arte tales fiunt, ſint etiam ab accidente: hoc tamen accidens non verſatur in natura ſed eſt à violentia aut fortuna: quæ duæ cauſæ longæ recedunt ab iis quæ quaſi cum ſubiecto agnata videntur aut inſitæ quod ſi ſpado in ſpecie ſumitur excluduntur ij qui arte fiunt.

QVIBVS deſunt partes ad generandum neceſſariæ non poſſunt exercere actus qui naturam imitantur, vt liberos adoptare, ſuum poſthumum inſtituere, vxorem ducere: non prohibentur tamen extraneum heredem ſcribere, iique proprie dicuntur caſtrati, à Caſtore, quaſi caſtorati. Bruta autem caſtrata non ſunt imperfecta ſi vtilitas, quę ex iis capi poſſet (ſi eſſent integra) non ſit deminuta, quia ſola vtilitate, natura eorum cenſetur: homo autem non ex opinione vtilitatis ſed ſui ipſius præſtantia conſideratur. Mulus igitur caſtratus non eſt imperfectus quia partes genitales ei ſunt ſteriles cum ſit natus ex animantibus diuerſæ ſpeciei, quorum ſemen ſterilitati aptum eſt, nec poſſit Natura præter ſui leges vltra primum effectum extendi.

SPADONES raro pubeſcunt ob frigiditatem ſed pro puberibus habentur anno 18. in aliis pubertas ex aſpectu iudicabatur ſecundum Caſſium at ſecundum Proculum ex ætate: ante tempora vtriuſque ex ætate 12. annorum in fœminis: 14. in maſculis quod Iuſtinianus confirmauit.

SERVI olim caſtrabantur impune, non liberi qui etiam puniebantur ſi ſponte ſe vulnerari paterentur. Poſtea Domitianus vetuit vllũ caſtrari ſine permiſſu Præſidis. Deinde Adrianus abſolute prohibuit caſtrari etiam volentem ſub pœna

capiti.

capitis. Si tamen ſeruus fuerit caſtratus licet pretioſior fiat: non tantum publica ſed etiam priuata pœna exigi poteſt: quia publicum & priuatum iudicium in concurſu ſe inuicem non perimunt cũ ſint de diuerſis rebus licet ex vna cauſa procedant: nã priuatum id quod priuatim intereſt: at publicum, ſanguinem rei poſtulat: at actio legis Aquiliæ non datur quia ex cauſa damni datur.

STIPEM in theſauros ædium ſacrarum, populus conferebat, ludis illius Dei deæue qui quæue eo die colebatur: die quo ædes ſacra dedicabatur, aut ſolennitas annua celebrabatur. At ſtipes non poterat vicatim emendicari niſi iuſtis diebus quibus ſimulacrum deæ ferri fas erat ex ſententia Senatus, ſecundum antiquos mores regionis vnde petita erat religio.

SACRVM, SACROVE COMMENdatum qui clepſerit rapſeritque parricida eſto.

CAP. XVIII.

QVID ſit ſacrum iam definitum eſt ſed hic ſacrum de mobilibus ſpecialiter accipiendum eſt quæ Deo rite conſecrata ſunt & donata: an & tradita? videtur. Nam conſecratio eſt ſpecies alienationis l. inter ſtipulantem §. ſacram verſiculo nam & cum ff. de verb. oblig. At nuda voluntate non amittuntur aut alienantur dominia l. ſi quis vi §. vlt. ff. de acquir. poſſ. Sed traditione l. traditionibus C. de pact. quæ ſequatur iuſtæ voluntatis intentionem l. numquam ff. de acquir. rer. dom. ſed hoc falſum eſt in religione cuius tanta vis eſt vt Deo ſola animi deſtinatione acquirat. Cum enim in iure publico non deſiderentur ſolennitates priuatorum (vt alias oſtendetur) cur non idem in iu-

Cõſecratio, ſpecies alienationis etiam ſine traditione

ni & subiecisse eius imperio terram eaque quę continentur in ea vnde Propheta regius cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum. Idcirco eidem voto particulari aut generali consecrari potest. Leuitici cap. vlt. & sic cum diuino munere & beneficio homo suo iure factus sit Dominus si flagrante zelo pietatis à se alienauerit bona sua eaque auctore suo reddiderit, nonne & voluntas destinantis Domini, & auctoritas acceptantis, mutationem iuris inducunt? quod necessitas rationis conuincit, vbi quasi contrahentes sunt prorsus diuersæ conditionis ex qua diuersitas iuris instituitur. *Sacrilegij expiatio.* Romani sapienter constituere sacrilegium non tantum sanguine prædonis expiari, sed etiam restitutione ablatorum & sacris piacularibus Liuius 2. decad. 4. *Eos quos sacrilegio compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium, quæque sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret.* Hæc igitur polluta sunt sacrilegio. *An res sacrilegio polluta iterum Deo offerenda sit.* An ergo non debent amplius offerri Diis, quasi non possint iure Romano expiari? exemplum sumi potest ex Dionys. Hal. 5. Vbi ait campum Martium cum sacer esset Marti, à Tarquinio superbo in proprios profanosque vsus cõuersum esse & cultum licet Consules omnia tyranni diripienda plebi concesserint, fructus tamen adhuc extantes tam in areis tritos quã adhuc in segete existentes vetuerunt rapi. οὐκ ἐπέτρεψαν οὐδενὶ φέρειν ἀλλ' ὡς ἐξάγιστόν τε καὶ οὐκ ὡς ἐπιτήδειον εἰς οἰκίας εἰσενεχθῆναι, εἰς τὸν ποταμὸν καταβαλεῖν ἐψηφίσαντο. Igitur messesin Tyberim proiectæ sunt cur non restitutæ Deo prius piaculo solutæ? quia isti fructus numquam fuerunt Dei cum ante campus incultus esset. Cur ergo abominati sunt eam messem quæ numquam Dei fuerat? quia ex impietate processit; nonne ex sacrilegio? sane est sacrilegium: nam rei etiam immobilis esse potest. *Furtum rei immobilis.* Furtum enim etiam ædium & fundi fieri posse Sabinus docuit: Gellius 11. cap vlt. quod etiam iure antiquo sustineri potest. Nam lege Icilia de locis alienis in quibus priuati quidam ædificauerant ita sancitum est apud Dionys. Hal. ὅσα μὲν ἰδιῶταί τινες ἐκ δικαίου κτησάμενοι ταῦτα τοὺς κυρίους κατέχειν· ὅσα δὲ βιασάμενοι τινὲς ἢ κλοπῇ λαβόντες. &c. Igitur soli poterat furtum fieri quamquam postea hæc sententia abolita est l. quam rem ff. de vsucap. distinguitur violentia à furto & rapina l. 14. §. qui vim ff. quod met. caus. ergo iure nouo non erit sacrilegus qui per vim possessionem templi aut agri sacri inuasit? *Qui per vim inuadit rem sacram sacrilegus est.* absit. Megarenses quod Eleusinium agrum qui Ceteri & Proserpinæ sacer erat, coluissent, dearum iram numquam placare potuerunt. Pausanias in Laconic. improbior sane sacrilegus est quia deorum sedes vi polluit omniaque quæ in iis continentur, & aperto Marte contra deos pugnat. *Sacrilegium est species furti, distincta à furto speciali.* Sacrilegium quidem est species furti sed distincta ab altera specie quæ furtum speciale dici debet, & olim in re immobili locum habuit licet iure nouo aliud inductum sit: & quia proprio nomine caret hæc species, generis nomen induit: at species furti sacræ rei, nomen habet sacrilegij quæ & veteri & no-

uo iure in re etiam soli locum habet. Hoc autem ratio necessitatis vrget vt deo restituatur idem quod ablatum est: nam alterius esse numquam potest. neque enim alienari res sacra vllomodo potest vsucapi.aut præscribi: cum sit extra commercium: quia nullius est l. 1. §. 1. ff. de rer. diuis. hinc patet expiari posse quod ablatum est & proinde Deo esse restituendum. Sacro autem commendatum sacrum non est, alioqui male hic à sacro distingueretur: neque enim publice consecratum est: deinde non recessit ab humano dominio: sed est Dei tutelæ commissum in ea sede in qua Deus esse creditur: ideo qui illud mala mente abstulit, eiusdem impietatis

Sacro commendatum sacrum non est. reus est quam si sacrum abstulisset: hic Tullius. *Sacrilego pœna est, neque ei soli qui sacrum abstulerit sed etiam & qui sacro commēdatum quod nunc multis fit in fanis: Alexander in Cilicia deposuisse apud solos in delubro pecuniam dicitur: Atheniēsis Clisthenes Iunoni samia, cimis egregius cum rebus timeret suis, filiarum dotes credidit.* Antiquissima hæc consuetudo etiam ad iurisconsultos nostros peruenit, ita vt in æde sacra fiat deposito l. 4 §. vlt. ff. fam. Erc. l. vlt. ff. de tab. exhib. l. acceptam l. de vsur. l. si reus ff. de procur. l. ait Prætor §. sed & si ff. de minorib. Olim iudicio certaturi in sacro penes Pontificem æs deponebant ea lege vt qui vicisset suam pecuniam auferret, victi vero ad ærariū deferretur: Varro 4. de ling. La. *Ea pecunia quæ in iudiciū*

Sacramentum. *venit in litibus, Sacramētū, à sacro: qui petebat, & qui inficiebatur, de aliis rebus vterque quingentos æris ad Pontificē deponebant: de aliis rebus item certo alio legitimo numero assiū: qui iudicio vicerat suum Sacramentum à sacro auferebat: victi ad ærarium redibat.* Hac pœna litigantiū temeritas coercebatur, Festus, *Sacramentum es significat quod pœna nomine penditur siue eo quis interrogatur siue contenditur, id in aliis rebus quinquaginta assiū est, in aliis rebus quingētorū inter eos qui iudicio inter se cōtenderent.* Nimirum in negotiis maioris momenti, maior in rebus

Proportio soo ad so. minoris ponderis, minor pœna imponitur. Est quædam proportio so, ad soo, nimirum decupla: quam etiam Romanis legibus obseruari docet l. si quis id quod in prin. ff. de iurisd. vbi qui dolo malo Prætoris album corruperit soo aureorum pœna mulctatur: at qui patronum sine venia in ius vocauerit, tenetur tantum in so l. libertus, l. penult. & l. vlt. ff. de in ius voc. quia priore casu Maiestas prætoris est violata l. si familia ff. de iurisd. in quo ius publicum leditur: at posteriore multo leuius peccauit quia priuati tantum ius neglexit non scelere sed omissione solennitatis quę in reuerentiam patroni introducta est. Igitur hoc ęs in sacro deponebatur & pœnæ nomine in ærarium deferebatur vt necessitatibus publicis impenderetur. Hunc morē ab Atheniensibus sumpsere apud quos institutum erat vt si priuati alicuius bona publicarentur, & priuati quidam in iis aliquid suum esse contenderent vel dominij vel hypothecæ &c. aduersus ærarium litigantes quintam rei partem de-

Quinta depositio. ponerent in Prytaneo: non tamen ex parte Reip. fiebat depositio: idem est si de hereditate controuersia esset: Sed si priuati aduersus

priuatos,tunc ex vtraque parte depositio celebrabatur nempe decimæ partis rei controuersæ Varinus. παρακαταβολὴ παράθεσις δεκάτου μέρους τοῦ τιμήματος : καὶ παρακαταβάλλειν λέγονται οἱ αμφισβητοῦντες χρημάτων τινῶν δεδημευμένων καὶ οἱ περὶ κλήρων πρὸς τὴν πόλιν, ἢ ἐπὶ κλήρων πρὸς τοὺς ἰδιώτας ἀντιδικοῦντες. Dixi priore casu non fuisse depositionem ex parte Reip. nam pars victi lucro Reip. cedebat:idē tamen in dictione, πρυτανεῖα Reip.dispensatorem etiam ait deponere in causis priuatorum inter se. ἦν δὲ ἀργύριόν τι ὅπερ κατετίθεσαν οἱ δικαζόμενοι ἀμφότεροι, καὶ ὁ φεύγων καὶ ὁ πρυτανείας. Vult & reum & auctorem & ipsum ærarij custodem deponere & male Iulius Pollux sic ait. παρακαταβολὴ δ' ἦν ἐπὶ μὲν τῶν πρὸς τὸ δημόσιον ἀμφισβητημάτων τὸ πέμπτον, ἐπὶ δὲ τῶν ἰδιωτικῶν, τὸ δέκατον. Sed cur minus priuatus in lite aduersus Rem.deponit? Quia minor est iniuriæ & calumniæ præsumptio aduersus Remp. quam priuatum. quis enim priuatus sponte audeat Remp. *Causa huius* lacessere ex qua pendet. Hæc enim pecunia deponitur in pœnam *depositionis.* iniustitiæ quę committitur in mouenda aut suscipienda lite. qui enim deponebat, se aduersario suo iustiorem profitebatur ea lege vt si vinceretur eam amitteret quia iniustus videbatur:idem, ὅστις ἀντιλέγει ὡς αὐτὸς δικαιότερος ὢν ἔχειν τὸν κλῆρον ἐξ ἀγχιστείας ἢ διαθηκῶν, παρακατέβαλε δὲ τῆς οὐσίας τὸ δέκατον ὡς προσοίσων, ἂν ἡττηθῇ. Patet ex Aristophane in nubibus apud quem improbus & calumniosus debitor sic loquitur.

Θείς μοι πρυτανεῖ' ἀπολεῖν με φησὶ κἀξολεῖν
Ἐμοῦ μετερὴν ἅτε καὶ χρεῶν δίαίτουμένου.

Hic debitorem querebatur suum, litibus iniustis morari solutionem & cruciare eum perpetua tergiuersatione. Sed improbus ille ait se iusta petere nimirum vt deponat pecunię debitę decimam ibi scholiastes. τὰς δεκάδας τοῦ χρέους καταβάλλοντες τοῖς πρυτανεῦσιν εἰσῆγον τοὺς χρεωφειλέτας : πρυτανεῖα τὰ νῦν καλούμενα παρὰ Ῥωμαίοις σπόρτυλα: Ait hæc prytanea vocari à Romanis sportulas: quod & Varinus ait. vterque male. Nam Romani sportularum nomen pluribus modis accipiebant,modo pro prandio vel cœna quæ in fiscos vel sportellas coniecta dabatur clientibus: deinde pro pe- *Sportularum* cunia quo loco cœnæ postea dari cœpit in sportella quadam, do- *origo.* mus in limine exposita Iuuenalis.

Nunc sportula primo
Limine prima sedet turba rapienda togata.

Hic effectum est vt omnia dona sportulæ dicerentur auctore Suida ita vt etiam salaria iudicum eo nomine continerentur nouella Iustiniani 82. & viatorum & executorum litium §. tripli.instit.de act. Sed Græcorum veterum sententiam in prytaneis Scholiastes & Varinus de iudicialibus sportulis intellexerunt: qui non potue- *Prytanea duo.* runt assequi Prytanea duobus modis accipi : quædam enim lege sunt definita vt in quinta & decima litis ostenditur:alia sunt per se indefinita sed per summam controuersam determinantur quæ no-

mine ſportularum iudicibus dabantur & de his accipiendum non eſt quod ait Ariſtophanes quia loquitur de definita quantitate: Pollux. τὰ μὲν πρυτανεῖα ἀνειλωμένα, ὅτι ἔδει καταβαλεῖν περὶ τῆς δίκης τὸν διώκοντα καὶ τὸν διωκόμενον: εἰ δὲ μὴ διέγραφον τὴν δίκην οἱ εἰσαγωγεῖς. Ὁ δὲ ἡττηθεὶς ἐπεδίδου τὸ παρ' ἀμφοτέρων δοθέν: ἐλάμβανον δὲ αὐτὸ οἱ δικασταί. οἱ μὲν καὶ ἀπὸ ἑκατὸν δραχμῶν ἄχρι χιλίων δικαζόμενοι τρεῖς δραχμὰς κατετίθεντο: οἱ δὲ ἀπὸ χιλίων μέχρι μυρίων, τριάκοντα. Obſcura hæc ſunt niſi elucedentur & primum vult definita prytanea ab vtraque parte præſtari & deponi in Prytaneo id eſt ærario ſancto antequam lis inchoaretur: & idem etiam in Sacramento Romano: ex qua conſuetudine aliam Romani ſumpſere

Calũnia actio vetus. Nam qui litem erat intenturus interoganti reo ſpondebat ſe ſi vinceretur reo decimam litis præſtaturum §. hæc autem inſtit. de pœna tem. litig. vbi ait actione calumniæ decima parte litis actores mulctari ſed hoc nuſquam factum eſſe ait Iuſtinianus: nuſquam id eſt ſua ætate nullo in loco: non ait numquam nam ante eum vſitatam fuiſſe eam actionem eod. §. oſtendit vbi ait veterem calumniæ actionem mulctauiſſe calumniatores in decimam litis: quæ deſuetudine perempta eſt: quam tamen ipſe cum augmento reſtituit nam hæc cautio niſi petenti reo non præſtabatur: deinde nuda erat repromiſſio non ſatiſdatio: quod patet ex conſtitutione Diocletiani & Maximiani C. Hermogeniano de calumniatorib. in hæc verba. *Iudicio tutelæ conuenit excipi actionem ad quam reſpondere debes: quippe ſi per calumniam remedio repromiſſionis, initio poſtulatæ calumniæ in decimam partem eius quod petiit tibi condemnari eum deſiderare poteſt.* At Iuſtiniauus duo hæc addit in d. nouella vt iudices non aliter actorem ad agendum admittant quam ſi cauerit fideiuſſoribus datis:

Iuſiurandum calumniæ. idem tamen gloriatur ſe iuſiur. calumniæ conſtituiſſe in l. 2. C. de iureiur. propt. cal. Paulus tamen multo ante, hoc iuſiur. deſiderari aſſerit inter litigaturos l. inter §. qui familiæ ff. fam. erſic. ſed hoc eſt principi glorioſo condonandum, paulatim elanguiſſe hoc iuſiur. calumniæ (non tamen ſublatum fuiſſe) introducta illa cautione decimæ. Sed Iuſtinianus ideo ſibi poteſt vindicare renouaſſe hoc iuſiur. iam vetuſtate labaſcens, & ſuſtuliſſe hanc repromiſſionem d. l. 2. §. antiqua quam tamen reparauit in melius: non tamen abrogauit iuſiur. calumniæ.

Actio calumniæ differt ab Attica lege. Igitur hęc actio in decimam ſumpta eſt ex Attica lege ſed ab ea differt in duobus. Primo quod ſolus actor apud Romanos mulctaretur: deinde quod nõ deponeretur pecunia ſed de ea cauebatur. Similis tamẽ eſt in cauſa & quantitate, & præterea in eo quod in vtraq; locus pœnę nõ fuit niſi id reus poſtulaſſet quod patet ex Ariſtophane ſupra in his verbis. ἐμοῦ αἰτουμένου: tũ ex dicto loco Pollucis cũ ait ſi n õ ſint depoſita prytanea definita tunc locũ eſſe indefinitis non eſt locus definitis ſi reus id non poſtulauerit:

Honoraria iudicum. quo caſu locus erat ſportulis in iudicum honoraria vt vterque pręſtaret tres drachmas in cauſis quę centum drachmas excederent vſque ad mile: quæ vero mile vſque ad decem milia: tri-

ginta persolueret: & hic adhuc est decupla proportio trium ad triginta: centum, ad mile; & milium ad decem milia: sed ait eum qui victus est prestaturum quod ab vtraque parte datum est: quod videtur obscurius. Nam si depositum illud est in Prytaneo quid opus est vt victus id amplius reddat? deinde cur cogetur victus partem à victore depositam soluere? eam enim nec habet nec eius est Dominus. Verum hæc pecunia non acquiritur ærario sed ipsis iudicibus qui tamen illam sua auctoritate vindicare non possunt, ne eamdem sibi videantur auctoritatem arrogare quam ipsa Resp. nam definita Prytanea statim ab ipso ærario in vsus publicos conuerti possunt post partam vni ex partibus victoriam deinde alia est inter hæc differentia quod indefinita ex vtraque parte debeantur iudicibus. Hoc solum dubium restat quod partem victoris, victus reddere compellitur. Verum victus per sententiam condemnabatur vt ab vtroque depositum restitueret. Nam eo casu formam actionis prescribebant sub lege depositæ pecuniæ, ideoque formulam actionis sequentes eum ad præstationem illius adigebant quod notatur his verbis. διέγγραφον τὴν δίκην οἱ εἰσαγωγεῖς. Igitur parta vni victoria dominium quidem est partum ipsis iudicibus non tamen possessio vt heres, lege fit Dominus non tamē possessor l. cum heredes in prin. ff. de acquir poss. & legatarius l. legatum 2. de leg. 2. non tamen accipere potest rem legatam sua auctoritate l. 1. ff. quod legat. at quomodo victus restituet id quod non possidet. Verum sumit ex Prytaneo vt soluat, eoque liberius partem victoris restituit quod ex victoria saltem hoc damnum sentiat. sed quid si causa sit infra centum drachmas? tunc vnam drachmam dat vterque; scholiastes in Aristophanem his versib.

Cur victus præstat iudicibus ab vtroque depositam pecuniam.

In causis infra centum drachmas datur vna drachma iudicibus.

Πῶς οὐ δέχονται ταῦτα τῇ νουμηνίᾳ
Ἀρχαὶ τὰ πρυτανεῖ', ἀλλ' ἔνη τε καὶ νέα.

Loquitur de Prytaneis indefinitis quæ inter Lunę desinentis & renascentis tempus solebant deponi: quia tunc vsuræ petebantur. vbi ille. αἱ δίκαι καὶ αἱ μεταβολαὶ τῶν πρυτανείων ἀπὸ μίσθος ἣν τῆς εἰσαγωγῆς τῆς δίκης παρὰ τοὺς δικαζομένους δραχμὴν τῷ δημοσίῳ διδόναι. Vult publico hanc drachmam dari quæ iudicibus datur: quoniam eis honoraria ex publico constituebantur vt in libro. 2. poterit demonstrari. Athenis Romam redeo vbi reliqueram Sacramentum quod cum ab initio publicis commodis inseruiret, postea tamen ea pecunia Sacris est destinata. Festus. *Sacramenti nomine* (inquit) *id as dici cœptum est quod & propter ærarij inopiam & Sacrorum publicorum multitudinem consumebatur id in rebus diuinis.* Rem igitur depositam in Sacro si quis abstulerit in Sacrilegij pœnam incidit. Is enim iniuriam facit diis custodibus rei sibi commendatæ, & priuatis qui fidem & tutelam deorum secuti sunt: vnde sequitur grauissimum pietatis publicæ dispendium. Nam ex fragilitate custodiæ diuinæ, arguitur impotentia deorum, quibus postea reliqui vix animam crederent quod fluxa quædam & cadu-

Sacramentum sacris vsibus destinatum.

Qui sceleratior, is qui sacris furatus an qui depositum in sacro.

ca sibi deposita a Rapina furtoue seruare non potuerint. Nolo inde concludere atrociu sesse furtum rei in Sacro depositæ, quam Sacrilegium; in quo fit etiam iniuria hominibus non priuatim tantum quatenus singuli ex religione dependent, sed & publice: quia consecratio ex publica hominis destinatione & constitutione manauit, & in hunc finem fundata est vt saluti ciuitatis conferret, pietatis augmento deorum beneuolentiam conciliante. At non is est animus deponentis in æde qui priuatam tantum securitatem quærit. Formidanda est humana infidelitas, ne suspectam habeat potestatem diuinæ maiestatis: magis in Sacrilegio quam in furto. Sacrilegus enim dominium dei tentat adimere quod à Deo maiori cura custodiri probabilius est, quam depositum quod alienum est & in quo sufficit etiam priuato qualem qualem diligentiam adhibere l. 1. §. is quoque ff. de oblig. & act. ergo minus credit in deũ qui rem sacram quam qui profanam ex sacro tollit. Cur ergo eadem pœna vtrique infligitur? nimirum quia delinquentis voluntas inspicitur l. Diuus ff. ad leg. Cor. de sicar. qui vero prædandi causa templum ingressus est eo animo grassatur vt vel Sacram rem auferat: ideoque mentem habet iam Sacrilegio obnoxiam: animus tamen nõ facit sacrilegum sed sacrilegij pœnæ obstringit. Igitur effectus verum sacrilegij scelus facit. Nam voluntas quidem inchoat maleficium, effectus consummat Iuuenalis Satyra 13.

In deposito qualis qualis diligentia præstandia.

Solum propositum non facit sacrilegum.

Has patitur pœnas peccandi sola voluntas
Nam scelus intra se tacitum qui cogitat vllum
Facti crimen habet: cedo si conata peregit.

Hic animo committendi sacrilegij rem priuatam in sacro contrectans non furatur rem sacram, sed quia eius is animus fuit & quadam tenus progressa est ad imperfectum effectum voluntas crimen habet sacrilegij. Deinde dignitas loci distinguit furtum à sacrilegio l. aut facta §. locus ff. de pœn. non tamen ideo sequitur furtum rei priuatæ in loco sacro, sacrilegium esse: sed quoad pœnam, vnum ab altero non distinguitur: quod ex tituli ratione intelligi potest in quo agitur tantum qua pœna maleficia debeant vindicari. Locus ergo rem sacram omnino non facit sed sui religione quodammodo afficit. Vnde si quis rem sacram in loco profano rapuerit sacrilegus est: quid si non habuit animum sacrilegi? est sacrilegus. Nam solum propositum non distinguit maleficium sed & effectus. Casu enim aut impetu etiam delinquitur sicut & proposito l. perspiciendum §. pen. ff. eod. Hoc quoad propriam speciem cuiusque delicti, non quoad pœnam. Nam ibi verus erit effectus vbi pœna non statuetur, & è contra ibi pœna sancietur vbi nullus erit effectus: quia pœnam proposito metimur. Verumtamen Seuerus & Antoninus rescripserunt furtum rei priuatæ in æde sacrá non trahere secum pœnam sacrilegij sed furti l. Diui ff. ad leg. Iul. pecul. nec videntur à ratione dissentire principes: si enim pœna cuique maleficio imposita est cur alteri dabitur maleficio pœna alterius?

Locus non facit sacrilegum.

pœna

pœna enim ex Platone ἀκολουθός ἐστι τῷ παθεῖν ἀλλ ἡλικιῶτις ἐκ τῆς αὐτῆς ὁμόθεν ῥίζας καὶ ἀρχῆς συνεπιφυομένη. Itaque cum vindicta sceleri sit coætanea & simul ex eadem radice pullulet, male ad alterum genus iniquitatis extenditur a suo principio abstracta: & maxime vbi agitur de vitio reali vt est Sacrilegium, furtum, Rapina, violentia, quæ vitia possessionum dicuntur, quod sequantur possessores etiam ignorantes l. vitia C. de acquir. poss. furtum est nomen generale continens sub se tres species Sacrilegium, Rapinam, furtum speciale: reale Sacrilegio furtum fiere non potest nisi res ablata, sit sacra: id enim ex re est perpendendum, quia reale est. Nec obstat quod furtum sine proposito furandi fieri non potest: hoc enim non facit Sacrilegium sed furtum rei priuatæ si res priuata sit: nam sola furandi voluntas furem non facit l. 1. §. 1. ff. de furt. At loci sanctitas obiici poterit. Verum hæc circumstantia furtum quidem atrocius reddidit, non tamen naturam eius immutauit, nec pœnam ex ciuili in capitalem debuit conuertere sed tantum augere. Pro arbitrio iudicis: circumstantiæ enim aggrauantes facinus, sunt in potestate iudicantis quia sunt facti quæ ideo lege definiri non possunt l. ordine in princ. ff. ad municip. locus non facit speciē maleficij, quia nec factū est nec volūtas, sed circumstantia tantum. Quid ergo? an dicemus veteres imprudenter vnam pœnam duobus diuersæ speciei maleficiis imposuisse? imo sane rectissime. Nam in 12. tab. in manifestum furem si seruus sit capitali supplicio animaduertitur, si liber, arbitrio Prætoris verberatus addicitur ei cui noxam commisit. quod si ratio manifesti potuit mutare pœnæ speciem vt ex pecuniaria in corporalem verteretur: nonne maior est ratio in furto quod in sacro commissum est: diuinitas enim pollutione sui templi offensa est & impia mente furis violata. At manifestus fur neque Deum offendere destinauit neque locum sacrum polluit: ergo maiori ratione capitalis pœna imponitur ei qui rem profanam in sacro astulit quam qui in profano, igitur hæc lex quam plerique ex Tullij mente esse dicunt iustissima est & antiquo iuri consentanea. Sed cum pœna furti manifesti ex lege in edictum incidisset Prætorum, tacito consensu populi. (Nam lex 12. tab. edicto frangi non poterat, moribus poterat quia lex sunt) cœpit in iniuriam commutari ius pœnæ, cum priuati furti nomine etiam manifesti pecuniaria tantum pœna infligatur. Dixi tacito consensu hoc mutatum fuisse. Si enim publicata fuisset emendatio seueritatis pœnæ qua fures afficiebantur, periculum erat ne ad furandum mali fierent procliuiores. Nec eos valde poterat à metu capitis liberare quod Prætorem aliter iudicare cognoscerent. Lex enim adhuc præsens nec abrogata eos deterrere poterat quam vt pote manētem posse in se exerceri pertimescerent. Igitur remissa in furto manifesto atrocitate supplicij capitalis quæ ob circunstantiam hanc irrogata erat; debuit etiam grauioris pœna circumstantiæ relaxari. An secundum

Quæ sint vitia possessionum.

Furti tres species.

Circumstantiæ in potestate iudicum.

Pœna augetur ex circumstantia.

Pœna furti manifesti lenita.

proportionem manifesti, ad furtum in sacro factum? principes illi in vtroque furti tantum actionem dant. Vide quantum absurditatis ex eo rescripto procedat. Si enim ita iudicandum est de hac re: qui grassandi animo templum, & sanctuarium ingressus fuerit, Maiestatem Dei tanto scelere ausus offendere & rem tutelæ sacræ commendatam abstulerit, nonne magis punietur quam qui profanum in profano loco? & sic non augerentur pœnæ scelerum ex circumstantiis, nec ex proposito delinquentis quod iuri omni prorsus aduersatur. Melius ergo Saturninus in d. l. aut facta quam principes in d. l. Diui. In hoc tamen mihi adhuc non satisfacio. An isti principes id sine prudentium consilio & disceptatione decreuerunt? Verum duobus modis furti persecutio fieri potest. vnus est ordinarius, ad pœnam pecuniariam dupli aut quadrupli: quæ pœna nihil quicquam obstat alteri modo qui est extraordinarius. Hoc iudicium non est publicum quia certa pœna lege non est definita sed est in arbitrio iudicantis ex diuersitate circumstantiarum l. vlt. ff. de furt. ita vt Seruus summo supplicio afficiatur l. vlt. ff. de cond. caus. dat l. interdum §. 1. ff. de furt. quod tamen lege 12. tabul. proditum non erat. Sola enim pœna capitis erat sancita, excepta deditione corporis liberi quod furtum fecerat qua videbatur damnum resarciri: quia seruus fiebat eius cui noxam dederat. Sed hoc non tam ad sarciendum quam ad puniendum cautum erat: is enim etiam capite plectebatur cuius caput amplius nullum erat iure ciuili nisi pacto se redemisset. Igitur licet pecuniaria pœna rescripto principum statuta sit, non tamen adimit extraordinariam persecutionem: & sic maioris ad minorem pœnam proportio ex proportione delicti seruatur in hoc autem capite distinguit furtum à rapina ex vocibus rasperit, clepserit. Clepere enim antiquo verbo est furari à Græco κλέπτειν. Videtur tamen sub furto rapinam etiam contineri. Nam omnis raptor est fur improbior l. si vendidero §. cum raptor d. de furt. & ideo qui rapuit, furti etiam tenetur l. 1. ff. vi bon. rapt. Verum ibi clepere refertur ad furtum speciale quod sine vi, sine offensa diuinitatis fit. Nunc venio ad pœnam sacrilegij: quia hic non videtur explicari. sancit enim eum esse parricidam: quasi vero patrem occiderit qui rem sacram in suos vsus conuertit. Verum apud veteres parricidium crimen est capitale: ideo iudices rerum capitalium, quæstores Parricidi dicebantur. Festus. *Parricidi quæstores appellabantur qui solebant creari causa rerum capitalium quærendarum.* Igitur apud priscos Romanos parricida erat qui in pœnam capitalem inciderat. Sed de hoc fusius in libro 2. huius operis. Capitalia autem crimina, capitis pœna vindicabantur. Eius autem pœnæ, diuersæ sunt species. Sed de pœna sacrilegij quærendum. Et primum sacra ab hostibus rapta non habent vitium sacrilegij: quod Seneca irridet Epistola 87. *Sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur.* Sed iam probatum est iure gentium sacra posse extingui & perimi: desinũt enim sacra esse

Furtum etiam extraordinem vindicatur.

Furtum & rapina.

Quod olim erat parricidiũ.

Hostes sacrorũ raptores an sint sacrilegi.

cùm in potestatem hostium deueniunt, & proinde non esse eo casu sacrilegium. Pausanias tamen in Boeotic. ait Syllam quod Mineruę signum ex loco victo rapuisset furore correptum, pediculari morbo misere periisse: sed hæc vltio referenda est ad strages ciuium & peregrinorũ innumeras quas ille iniuste patrauerat. Neq; enim dæmones sibi illatas iniurias à suis cultoribus semper vlciscũtur: quia retinẽtur imperio Dei vt cum Dionysius tyrãnus tot sacrilegia cõmisit impune, teste Valerio 1. Sed idem multa exempla adducit quibus probat grauissime animaduertisse deos in sacrilegos. Pausanias in Phocic. ait Delphis lupum æneum Apollini consecratum esse in memoriam lupi qui hominem ex templo sacra pecunia ablata in Parnassi sylua abscondita dormientem, facto impetu occiderat & vt repeteretur ablatum quotidie cum vlulatu intra vrbem penetrabat; rediens enim viam demonstrabat. Quidam ex Græcis crediderunt sacrilegium proximum esse parricidio. Polygnotus in descriptione inferorum prope eum qui patrem contumeliose pulsauerat, pinxit sacrilegum iacentem quem mulier multiplici venenorum & tormentorum specie cruciat teste Pausania in Phocic. venenis torquentur sacrilegi: pararunt enim sibi diuitias ex sacro vt diutius, aut libidinosius, aut gloriosius hic viuerent, & vitam sibi deuorarunt per auaritiam quasi venena deuorassent. Apud Æthiopes quædam est planta nomine Ophiusa liuida difficilisque aspectu quam cogunt sacrilegos bibere: ea enim epota terrores minæque serpentum ita obuersantur eorum oculis vt horrore venenatorum animantum sibi mortem consciscant auctore Plinio 24. cap. 17. ideoque non mirum si cum vipera proiicerentur parricidæ: nam vtriusque sceleris radix est auaritia. Cum enim filius in spe tantum sit Dominus rerum paternarum viuo patre l. in suis ff. de lib. & post. ideo seu sit nepos profusus & perditus seu cupiditate deuinctus habendi quod in iuuene rarius est, præmaturo voto in fata patris incumbit Ouidius 1. Metam.

Cur aliquando nõ sit punitum sacrilegium.

Auaritia est causa sacrilegij & parricidij.

Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Idem in sacrilegio. Nam cum sit species furti non potest fieri sine lucri desiderio l. 1. §. vlt. ff. de furt. Sacrilegus sane & auarus similes sunt venenatis bestiis quod Epictetus optime intellexit vbi auarum comparat aspidi, viperę, aut scorpio, inclusis in cista aurea aut eburnea. καθάπερ ἔχιν, ἢ ἀσπίδα ἢ σκόρπιον ἐν ἐλεφαντίνῃ ἢ χρυσῇ θεώμενος κίστῃ, οὐ διὰ τὸ πολυτελὲς τῆς ὕλης ἀγαπᾷς καὶ εὐδαιμονίζεις ἀλλ' ὅτι λυμαντικὴ ἡ φύσις ἐκτρέπει καὶ μυσάττῃ: Auari naturam quasi beluam venenatam noxiam & abominabilem facit in aleo loco. Igitur sacrilegium proximum est parricidio: & ideo crimen lesæ Maiestatis proximum dicitur sacrilegio in l. 1. ff. ad leg. Iul. Maiest. quia videtur in patrem attentare qui in principem aliquid molitur Sacrilegus apud Græcos viuus cremabatur. Lucilius eleganter ludit in Meniscum qui tria aurea mala ex templo Iouis subtraxerat? ideoque viuus exustus est ad exemplum Herculis qui

Auari similes venenatis bestiis.

Crimen lesæ Maiestatis proximum sacrilegio.

cum Hesperidum poma rapuisset ni Oeta seipsum cremauit & inde hoc Epigramma composuit.

Viuus exuritur sacrilegus.

Ἐκ τῶν Ἑσπερίδων τῶν τοῦ Διὸς ἦρε Μείσκος
Ὡς τὸ πρὶν Ἡρακλέης χρύσεα μῆλα ἴδια
Καὶ τί γάρ; ὡς ἑάλω γέγονεν μέγα πᾶσι θέαμα
Ὡς τὸ πρὶν Ἡρακλέης ζῶν καταχαιόμενος.

Aut cadauer eius insepultum proiicitur.

Quod si pœnam illam anteuerterint, & se vel veneno vel alio modo peremerint: non cremantur eorum cadauera quia vstio mortui est potius sepultura quam pœna: sed eorū corpora feris proiiciuntur insepulta Diodorus. παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι κοινὸς νόμος ἐστὶν ἀτάφους ἐκπίπτεσθαι τοὺς ἱεροσύλους. Cæterum Romani extra ordinem in sacrilegos animaduertebant modo lenius modo seuerius ex diuersitate circumstantiarum l. 4. §. mandatis ff. ad leg. Iul pecul. ita tamen vt capite plectātur sacrilegi l. sacrilegi in princ. ff. eod sed inter capitalia quędam sunt leuiora, quædam grauiora l. 2. §. 1. ff. de publ. iudic. Paulus 5. sent. cap. 19. sed inter pœnas viui exustio recensetur l. sacrilegij in prin. ff. ad leg. iul. pecul. quod supplicium in hoc scelere videtur fuisse frequentius: vnde Saluianus 7. de gubernat. Dei, Nam & homicida cum à Iudice occiditur suo scelere punitur, & latro aut sacrilegus cum flammis exuritur, suis criminibus concrematur.

AXIOMATA.

SOLA Destinatio publica rei consecrandę rem sacram facit & acquirit Deo, quod ei non traditum sed pia mente dicatum est: priuata non facit rem sacram Dei, sed perinde obligat Deo cum qui destinauit ac si solennitates intercessissent. Dei autem sunt omnia iure creationis, sed quædam dedit hominibus in vsum perpetuum successiuumque: ita vt profana fierent, quæ si voluntate dominorum, auctori suo per consecrationem & dedicationem restituta sint non tantum Dei sunt iure creationis sed etiam iure consecrationis.

SACRILEGIVM non tantum prædonis morte, sed etiam ablatorum restitutione & sacris piacularibus expiandum est. Auferuntur autem etiam

res immobiles tam iure antiquo quam nouo: ſed furtum ſpeciale iure nouo fit tantum rerum mobilium. Depoſitum autem in ſacro, ſacrum non eſt licet Sacramentum dicatur quod pœnæ cauſa deponitur, & primum in publicas neceſſitates: deinde in ſacra impenſum eſt. Athenienſes litigaturi deponebant pecuniam pœnæ cauſa qua iniuſtus litigator coerceretur, eaque erat decima inter priuatos: quinta inter Remp. & priuatum quæ lucro Reip. cedebat: at apud Romanos decima plectebatur ſi ab initio cautum fuiſſet poſtulante reo: ſed ſolus actor repromittebat: quæ cautio iuſiu. calumniæ quodãmodo eneruauit: ſed Iuſtinianus illam ſuſtulit & reſtituit iuſiur. Deinde iureiur. ſaluo eãdem decimã cum neceſſitate præſtandæ ſatiſdationis reparauit, at Athenienſes qui non depoſuerant decimam, deponebant drachmam in cauſis vſque ad centum drachmas: in cauſis vſqu ead mille, tres: in cauſis vſque ad decem millia triginta: & hoc in ſportulas iudicibus dabatur ab eo qui victus erat tam ab ſe depoſitum quam à victore.

SACRILEGIVM eſt atrocius furto rei priuatæ Deo commendatæ, quia Dei Maieſtatem contemnit & publicam iniuriam facit, quæ & in vniuerſam ciuitatem cladem vltionis poſſit deriuare & in ſingulos priuatos: at qui depoſitum in ſacro tollit priuato iniuriam facit licet etiam animum habeat contemnendæ diuinitatis. Nam ſola voluntas non facit propriam ſpeciem maleficij, maxime realis, licet reum eidem pœnæ obnoxium reddat: ideo veteres ex

voluntatis ratione & loci circumstantia furtum rei priuatæ in sacro commissum pœna sacrilegij vindicauere: quia & in loco profano factum manifeste capitali supplicio damnarunt: sed postea emendata seueritate & mutata pœna corporis in pecuniariam relaxata quoque est hæc quæ furto rei priuatæ in sacro, imposita est: ideo pœna priuata priuato furto imposita est quæ non facit præiudicium criminali: qua furtum extra ordinem puniri potest aut leuius aut grauius pro diuersitate circumstantiarum quę sunt in religione iudicantis.

PARRICIDIVM priscis erat omne crimen capitale: vero tamen parricidio proximum est sacrilegium, quod in inferis puniri quidam existimabant, à muliere venefica, quod sexus ille vindictæ sitiens ob infirmitatem & impotentiam repellendæ iniuriæ, cum ferro non possit, dolis se ad venena accingit: ideo terrore serpentum coguntur ad necem sibi inferendam: & vipera parricidæ iungitur: quod auaris conuenit qui veneno inuidiæ & cupiditatis opum pascuntur, in quibus latet veneni perpetua passio. Apud Græcos autem pœna sacrilegij erat ignis quo viui exurebantur qui si mortem illam metu atrocitatis & infamiæ præuenissent, insepulti proiiciebantur. Postea apud Romanos qui etiam ante igne vtebantur cœpit extra ordinem in sacrilegos animaduerti.

INCESTVM PONTIFICES SVpremo supplicio sanciunto.

CAP. XIX.

VLLII ea mens fuit in hoc legum opere vt ad arbitriũ suũ alias leges immisceret, partim exPlatone deprõptas: partim ex arcanis Pontificũ cõmentariis erueret, non semper seruato ordine rerum quibus imponuntur vt posteris hæc monumenta sapientiæ relinqueret tanquam proprios fœtus fructusque non aliunde acceptos, quamuis in quibusdam laudet auctores suos quos celare non potuit. aliæ sunt ex moribus Romanis, quas tamen ex Platonis auctoritate confirmat. Fuit ille vir bonus & eruditus quidem inter ætatis suæ doctos, eloquentissimus inter oratores sed qui vanitate & studio gloriæ, orationis suæ elegantiam maculauit, & vitæ suæ consuetudinem amicis molestam importunamque reddidit. Præcedit lex de periurio non tantum Græcis sed & Romanis moribus consentanea cum qua hanc de incesto coniunxit: tum omissa harum legum interpretatione. Sic ait: *Sed iam de periuriis, de incesto nihil sane hoc quidem loco disputandum est, quod hic leges istæ non debuerint collocari.* Cur ergo huic ordini eas inseruit? quia ad publicam religionem pertinebant. Sed hoc non tollit culpam. sane religio Iurisiur. pertinet ad contractus & ideo periurij sanctio in tertium opus referri debuit: at incesti, omnino ad publicæ religionis vindictam pertinet. Sed post legem de incesto, peregrinam hic interposuit ex Platonis 4. de legib. vbi prohibet ab impio, placari donis iram deorum: quod superfluum est nam primo cap. iam constitutum est vt pietas adhiberetur ab eo qui deos adiret, ideo tacite remouet impium ab adoratione: magis etiam a donis quæ ad placandam iram Dei offeruntur: quia opes etiam eadem lege amouentur: dona sunt tam donaria rerum inanimatarum quam hostiarum, quarum animæ & sanguis furorem deorum demulcent, ratio legis Platonicę apud Tullium ea est, quod vir bonus nemo ab improbo se donari velit, quanto grauius id ferret Deus. Fortasse dicet aliquis non esse inutile hoc Platonicum dogma: quia hic agitur de publica religione, in qua si quis commiserit per imprudentiam antequam error expiatus sit, impius est: vel si consulto, semper est impius: vt sacrilegus qui non debet donis iram placare quam rapina sua prouocauit. Sed hæc non fuit intentio Tullij qui eam sumpsit ex auctore qui Reip. Rom. nullo-

Iudicium auctoris de M. Tullio.

Legis Platonicæ explicatio.

modo leges accommodauit suas, quam non nouerat. Deinde iam dictum est in cap. sacrum commissum, impios esse qui in religionem peccauerunt & expiandos non à se sed à sacerdotibus publicis quod si expiari non possint multo magis impios esse. quid si velint pro populo iram auertere? Sane hoc casu frustra prohibetur specialiter & expresse quod quod omnes possunt intelligere. Nam quomodo potest iram placare qui eam irritauit? in primum caput religionis impingeret. Quid si intelligatur de religione priuata vt si violata sit non possit ab eo expiari qui in eam commisit? neque hoc modo id accipi potest. Nam cap. primum ad vtramque religionem pertinet. idque patet ex eo quod nullam apponit pœnam humanam quia impietas seu priuatæ seu publicæ personæ in priuato vel pubico cognosci non potest facile nisi palam commissa sit: ideo in primo capite homo non vindicat sed Deus: vnde tam ad priuatam quam publicam religionem spectat. Quod si publice publica religio offensa sit tunc ab homine publica pœna expiatur vt si quis auguri publico non paruerit capite plectitur, cap. interpretes supra: aut si quis sacrilegium perpetrauerit, cap. prox. sup. At si quis de industria in leges sacras peccauerit cur non punitur cum in religionem publicam vel publice peccauerit? nam pronunciatur tantum impius. Verum in his cærimoniis certa pœna constitui non potuit: at potuit in impietate erga augurem & in sacrilegio. vt patet ex illis capitibus expositis, at in cærimoniis videndum quis, vbi, & quare, sacrum commiserit & quomodo, & quis inde effectus ortus sit. An Carnifici Consulem dabis quod loco agni ouem immolauit? aut quod in exercitu taurum, (cum bouem debuisset,) si in Græcia castra habuisset? Si ritu vetere paulatim exolescẽte nouum perfecerit iam ab aliis inchoatum? Si iussu principis alium ritum vsurpauerit? si inde victoria secuta sit? iam diximus sacra esse iuris ciuilis & mutari posse: ideo non mirum si publicæ vtilitati aut necessitati seruiant: & hæc ab exemplis possunt confirmari ex Plutarcho, Liuio, Valerio &c. Erit tamen impius qui humanæ vtilitati diuinam subiecit auctoritatem. Quid si male cessit mutata religio? non debuit hoc lege decidi, quod sententiis Pontificum est decernendum. Cur ergo pœna vestalium corruptarum est definita? quia nulla potest esse consideratio qua moueri potuerint ad scelus illud admittendum. pœna huius incesti lege definita est: ideo sacerdotum arbitrio relicta non est. Hæc lex est regia nimirum Numæ cuius institutione religio vestalium introducta est & proinde hac sanctione eiusdem principis, violatio religionis illius est vindicata. Seruius in Virgilium ait incestum generaliter accipi pro quacumque pollutione: Nonius ait incestum dici quasi non castum quod pertinet ad omnes illegitimas coniunctiones: At Lactantius in Statium. *Ceston* (inquit) *dicitur cingulum veneris quo vtitur ad honestas nuptias & quando virgo Cadmo nupserat Harmonie: ideo hoc iunxit nam ad turpes nuptias venus dicitur non*

Qui consulto in leges sacras peccauit, non punitur.

Incestum quid.

non venire: ideo inceſtum dicitur quod ſacrato illo cingulo veneris non fuerit vinctum. Non tamen recedit à Nonio:differunt enim verbo, conueniunt ſenſu.Caſtum enim à Ceſto dictum eſt: hic tamen non agitur de generali inceſto ſed de eo quod in ſacras Virgines admittitur. Quia alia inceſta humano iure puniuntur vt in tertio libro poterit oſtendi: veſtales autem ſunt ſub Imperio & iuriſdictione Pontificis,non tantum quod eæ ſint Sacerdotes, ſed etiam quia lege Numæ hoc ei ſpecialiter attributum eſt vt in eas pro modo delicti animaduerteret. In delictis cæduntur interdum à Pontifice nudæ in loco obſcuro & obtento velo.at in ſtupro nulla alia pœna ſtatuta eſt quam vt viua defodiatur ex ſententia Pontificum auctore Plut. in Numa: & hoc ſpecialiter inceſtum dicitur, illeque inceſtus qui virginem illam ſtupro polluiſſet.Iuuenalis. *Pontifex index veſtalium.*

Inceſtus, cum quo nuper vittata iacebat
Sanguine adhuc viuo terram ſubitura ſacerdos.

Vittatam ait cuius caput diademate redimitum erat:ſed tamen coronæ illæ eximebantur vt infra. Supplicium ſane atrociſſimum eſt ſed acerbitatem ſupplicij, ſceleris magnitudo vincit. Nam primum ſtuprator infandum ſacrilegium facit (& ideo recte ſubiectus eſt titulus de inceſto, titulo de ſacrilegio) qui enim aurum vel argentum ſacrum ſubripuit capite plectitur vt parricida, quanto magis parricida eſt qui corpus & animam virginis ſanctiſſimis cærimoniis Deo dicatæ quaſi inter manus diuinitatis rapuit? præterea publica ſacra quæ per ſacras virgines pro populo fiunt in ſalutem ciuium concepta & in magnitudinem imperij fundata polluuntur & in contrarium finem cedunt:quia deorum iras excitant,vnde tot mala in ciuitatem cœlitus immittuntur Dionyſ.8. μήνυσις ἀποδίδοται τοῖς ἱεροφάνταις ὅτι τῶν παρθένων μία τῶν φυλαττουσῶν τὸ ἱερὸν πῦρ, Ὀπιμία ὄνομα αὐτῇ τὴν παρθενίαν ἀφαιρεθεῖσα μιαίνει τὰ ἱερά. οἱ δὲ ἐκ βασάνων τε καὶ τῶν ἄλλων ἀποδείξεων μαθόντες ὅτι τὸ μηνυόμενον ἦν ἀδίκημα ἀληθές: αὐτοὶ μὲν τῆς κορυφῆς ἀφελόμενοι τὰ στέμματα, καὶ πομπεύσαντες διὰ ἀγορᾶς ἐντὸς τείχους ζῶσαν κατώρυξαν.Hæc de Opimia quam Pontifices detracto diademate viuam defoderunt:at eodem anno Floronia altera veſtalis voluntaria morte legitimam pœnam anteuertit. Quis Opimiam deflorauerit non declarat Dionyſ.at Liuius ait Floroniam à L. Cantilio ſcriba minorum Pontificum,violatam fuiſſe: de vtroque Dionyſ. ait ſumptum fuiſſe ſupplicium. δύο δὲ τοὺς ἐλεγχθέντας διαπράξασθαι τὴν φθορὰν μαστιγώσαντες ἐν φανερῷ παραχρῆμα ἀπέκτειναν. Nam virum inter verbera necabant. Quia ſanguis aut vita ipſius ſacra non erat vt virginis de quo Liuius, *Qui cum Floronia ſtuprum fecerat à Pontifice Max. eo vſque virgis in comitio ceſus erat vt inter verbera expiraret* Atqui ſi ſanguis veſtalium ſacer eſt cur virgis à Pontifice cędebātur? Verū iſte ſanguis in ſacro funditur non vſque ad necē:is enim ſacer eſt in quo vita eſt: alioqui nefas eſſet virginibus illis gratia valetudinis medico venā ſecandam præbere:aut eis impium eſ- *Summum nefas in inceſto veſtalu.* *Viri inceſti pœna.*

cruor sacræ virginis an sit sacer.

set si sanguinem naribus effunderet, natura impellente. Quod falsum est. pium est igitur emendationis gratia Pontifici summo cruorem virginis excutere è corpore sacro, ne si leuiora delicta impunita essent in grauiora spe impunitatis aut non correctæ culpæ consuetudine, laberentur. Vterque ibi animam reddit vbi deliquit: vir in comitio: virgo corrupta iuxta portam Capenam in tumulo quodam intra muros (vt ex loco Dionysij mox adducto patet) vbi subterranea domuncula construebatur, & in ea defodiebatur teste Plut. in Numa: qui locus sceleratus campus appellabatur auctore Festo. Hoc genere supplicij vtebantur vt eo modo ipsa fato suo defecisse videretur non hominum violentia ideo eam in domo illa deponebant, & ne eam rebus ad vitam necessariis priuasse viderentur relinquunt ardentem lucernam, parũ panis & lactis & aquę, iis tamen cærimoniis se non solui religione crediderunt quod corpus sanctissimis consecratum mysteriis sustulerint. Idcirco singulis annis eis ad locum in quo defossæ sunt publici Sacerdotes parentant quasi deæ inter Manes factæ sint. Plutar. in quæst. Rom. quæst. 96. καὶ οὐδὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἀφοσιασάμενοι τὴν δεισιδαιμονίαν ἐκπεφεύγασιν, ἀλλὰ μέχρι νῦν ἐναγίζουσιν οἱ ἱερεῖς ἐκεῖ βαδίζοντες ἐπὶ τὸν τόπον. Hic non videntur consentire scriptores rerum Romanarum. Nam Dionysius ait cessasse iram deorum & calamitates

Incesta vestalis post mortem dea.

simulatque de incestis legitima supplicia sumpta sunt. καὶ μετὰ τοῦτο καλὰ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ μαντεύματα ὡς ἀφεικότων αὐτοῖς τὴν θεῶν τὸν χόλον ἐγίνετο: Liuius secus in hæc verba, *Cum inter tot, vt fit, clades in prodigium versum esset, Decemuiri libros adire iussi sunt & Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus sciscitatum quibus precibus supplicationibusque deos possent placare & quanam futura finis tantis cladibus foret: interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta inter quæ gallus & galla, Gracus & Graca, in foro boario sub terram viui demissi sunt in locum saxo conseptum ibi ante hostiis humanis minime romano sacro imbutum.* Sed de hoc cum extra ordinem factum sit inter Romanos mores relatum non est à Dionysio. Virgines autem antequam viuæ defoderentur, à Pontifice summo

Exauctoratio sacerdotis.

exauctorari debebant. Quia semper nefas est habitum, personas sacras & acquisitas diuinitati iudicio hominis, ante fata sua de medio tollere: sed soluitur religio iisdem cærimoniis quibus est con-

Precum conceptio.

stituta, precibus tamen in contrarium conceptis ad execrationem incestæ: quia certa precum conceptione consecrata est. Primum exauctorationis signum est ademptio coronæ: in qua est Symbolum potestatis sacræ vt diximus alibi, deinde conceptione precum exauctoratur quas porrectis ad cœlum manibus arcanas tacite fundit ipse Pontifex teste Plut. in Numa: ad hoc Festus, *Probrum* (inquit) *Virginis vestalis vt capite puniretur vir qui eam incestauisset, verberibus necaretur lex fixa in atrio libertatis cum multis aliis legibus incendio consumpta est vt ait M. Cato in ea oratione quæ de auguribus inscribitur: adiicit quoque virgines vestales sacerdotio exauctoratas.* &c.

Igitur cum vtrique moriendum ſit, & ex ſententia Pontificum, recte hic ſancitur vt Pontifices inceſtum puniant ſupremo ſupplicio. Non eſt autem nouum ſupplicium Veſtalis nam & apud Perſas qui ſacra vel voce vel facto palam polluiſſet viuus defodebatur in terra. Ariſtides. κατὰ τῶν ἐξορχουμένων Hunc morem refert in hæc verba. ὑμεῖς τοίνυν ὅταν εἰς ψαλτρίας τάττησθε καὶ τὰ τῶν μουσῶν ὄργια ἐξάγητε ἐν τῷ δημοσίῳ, πότερον φιλοτιμίας δικαίως ἂν ἀμφισβητοίητε, ἢ ζῶντες ἂν κατορύττοισθε πρόσω: Etiamſi fidicinæ muſarum orgia polluerint in publico, tamen non puniuntur, ſed honoris gratia, certant quæ ſit in fidibus pulſandis doctior: ad imitationem Sirenum quæ aduerſus muſas honoris cauſa decertarunt. At grauius agitur cum iis qui ſacra palam polluerunt non gratia gloriæ. His videtur aduerſari Seneca 1. controuerſiar. declam. 3. Vbi legem fingit de inceſta veſtali & pœnam ſtatuit qua è ſaxo præcipitaretur: quod abſurde fingeretur ſi legibus aliud inceſtæ ſupplicium ſtatutum eſſet. Verum accommodat hanc pœnam ad ſpeciē quam fingit. Quoniam damnata antequam pœnam pateretur, opem implorauit veſtæ: deiecta eſt: vixit poſt pœnam: quæritur an pœna poſſit in eam iterari: ſi viua defoderetur quæſtio nulla eſſet. Sed nonne potuit aliam quam veſtalem in crimen fictum adducere? potuit. Non tamen ita probabiliter. Nam veſtales quæ inſimulantur impudicitiæ, deæ poteſtate liberantur ſi ſint inſontes vt Claudia: quod de alia proditum non eſt. Igitur & poſt Senecam hæc pœna antiqua remanſit, quod probatur ex teſtimonio Iuuenalis ſupra adducto, qui poſt Senecam ſcripſit & poſt vtrumque Herodianus libro 4. Lex Perſarū.

AXIOMATA.

HÆC lex à Numa ſancita, ſummo Pontifici ſpeciale imperium attribuit in animaduertendo in virgines veſtales earūmque corruptores, eas modo virgis in occulto cædendo, modo corruptorem corruptamque capite plectendo: eæ viuæ defodiebantur in vrbe, & honores diuini ei reddebantur vt anima tam ſanctis conſecrata myſteriis in ſalutem Romæ, non pereat, nec corpus iiſdem cærimoniis ſanctificatum alienetur.

SANGVIS perſonæ ſacræ in quo vita eſt, ſacer eſt, non is qui ſponte fluit aut ex emendatione

modica : quia nec vitam consecrati animantis continet aut sustinet, nec partem facit ipsius, alioquin eo effuso mutilum esset totum, est enim diminutio quantitatis ex sanguine cum afflictione corporis : quantitas non potest facere partem in substantia, quia est accidens.

SACERDOS exauctorari debet sacerdotio, antequam humano iudicio pœnam patiatur: exauctoratio fit in contrarium actis iis quæ in consecratione celebrata sunt, & precibus in execrationem conceptis: post exauctorationem ob polluta sacra viua defodiebatur more Persarum : incestus autem ad necem à Pontifice verberabatur in vrbe vt ibi sui sanguinis effusione deorum iram placaret vbi eam excitauerat.

SANCTE VOTA REDDVNTO: pœna violati iuris esto.

CAP. XX.

ECTE post incestum Vestalium subiungitur titulus de voto. Nam in eo incesto, voti etiam religio volatur : quoniam publico voto consecratæ sunt. Votum est pia sponsio qua quis priuatim vel publice, Deo se obligat ad aliquid, in honorem eius dandum vel faciendum. Sponsio hic non est accipienda cum necessitate formulę, & conceptionis verborum. Nam sponsalia quæ à sponsione dicta sunt, etiam nudo consensu constant l. 4. ff. de sponsal. & tacita stipulatio intelligitur in fauorem pupilli arrogati ex rescripto principis introducta l. his verbis §. vltimo ff. de adopt. & dotis causa §. fuerat iustit. de act. quanto magis humanæ solennitates, auctoritate diuina supplebuntur? Igitur si quis deliberata re & perpensa, taci-

Votum quid.

tus intra se vouerit, perinde Deo obstringitur, ac si palam votum nuncupasset: hæc tacita vota frequentiora sunt & priuata: quæ pudor est enunciare cum à Deo postulent quæ ne ab homine quidem peti deberent. vnde Tibullus. *Tacita vota obligant.*

Optat idem iuuenis qua nos, sed tutius optat
Nam pudet hac illum dicere vota palam.

Seneca Epistola 10. *Turpissima vota Diis insusurrant, si quis admoueris aurem conticescent, & quod scire hominem nolunt Deo narrant: vide ergo ne hoc pracipi salubriter possit, sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat, sic loquere cum Deo, tamquam homines audiant.* Cur ergo dixi votum piam esse sponsionem cum tantæ impietati formam det? Verum iis casibus, votum non est; vt nec humana sponsio, quæ si turpis sit ipso iure nullius momenti est l. generaliter ff. de verb. oblig. si sit turpitudo contra iusgentium: si vero contra ius ciuile, officio Prætoris ex ea denegatur actio l. sequente vesiculo sed & officio, ideo differt l. generaliter, à d. l. sequente illo versiculo: nec obstat quod ait, *Huiusmodi*, nam omnes turpes stipulationes eiusdem modi sunt vt nullum habeant effectum. Differunt tantum ratione, non re. ex illis stipulationibus non nascitur actio: at ex his denegatur: aut si denegata non sit, exceptio datur qua infirmatur actio. Duo tamen esse videntur actionem denegare & exceptionem dare l. quid tamen §. si quis ex litigatoribus ff. de recept. & qui arb. recep. vbi duo hæc distincte separantur. Verum id ex causarum circunstantiis distingue vt si litigator ob publicam causam impediatur, denegetur actio, si ob priuatam detur exceptio; in turpibus vero causis si ipso iure stipulatio non sit nulla, idem. Sed tamen turpitudinis grauitas desiderat officium magistratus vt non patiatur vsque ad exceptionem iudicium progredi d. l. 27. de verb. ob. Nam prætoris est dare etiam ciuiles actiones l. 1. in prin. ff. si pars hered. pet. ergo eiusdem est denegare sed tum denegat cum tam turpis est iure ciuili stipulatio vt nullus magistratus cuius de ea stipulatione notio est, ex ea sit actionem daturus vt in dolo distinguitur, in quo est differentia maioris & minoris l. 1. §. idem Pomponius ff. de dolo quo casu etiam sine vlla exceptione debet reum absoluere l. 1. C. de condict. ob. turp. caus. nec obstat l. mercalem C. eod. nam ibi denegatur actio ipsa iuris auctoritate, non officio iudicis. Cum autem officio Prætoris actiones denegantur etiamsi omissa sit exceptio, reus tamen est absoluendus: at vbi debuit opponi exceptio, si omissa sit iure condemnatus est l. Papinianus in fine ff. de publiciana. Si tamen exceptio sit ciuilis vt Senatusconsulto introducta dicuntur denegari actiones, sed data exceptione vt si filiusf. contra Senatusconsultum Maced. obligatus sit, quod alias explicabitur. sufficiat demonstrasse in turpitudine contra iusgentium nullam prorsus esse sponsionem; quia est etiam contra ius ciuile, cum iusgentium ciuile etiam magna ex parte contineat. At in ea quæ tantum contra ius ciuile est, vt metus, vis, &

Turpis sponsio nulla.

Differt, denegare actionem iuris auctoritate: & officio magistratus.

Cur vis, metus, dolus non sunt contra iusgens.

dolus quæ non faciunt inutilem ipso iure stipulationem actio per exceptionem eluditur l. penult. C. de inutil. stip. l. penult. C. de condict. ob turp. caus. Cur hæc non sunt turpia iureg. quia violentia armorum, metu hostium, & dolo quem vocant bonum imperia publica constituta, conseruata, & aucta sunt. sed nimium his immoror si turpis sponsio inter homines nulla sit, multo minus valebit erga Deum cum quo facta est: & sic hæc sponsio nulla est. nihilominus is qui impio voto diuinitatem offendit, obstrictus & obnoxius manet erga Deum reus impietatis non vt rem votam exsoluat sed pœnam sui sceleris. Nonne est bonæ fidei obligatio cũ Deo cõtracta? stipulatio dotis eius est naturę vt nulla sit quæ per metũ extorta est l. si mulier §. si dos ff. quod met. caus. Igitur nulla est obligatio voti quæ turpiter aut scelerate cõcepta est: nec distinguendũ est ius gentiũ à iure ciuili, quia corã Deo vna est & simplex iustitia. Pie ergo vouẽdũ est: quod vt fiat separãdus est à corporis fragilitate animus vt purior efficiatur & Deo similior: quod piis meditationibus & secreta contemplatione ad solem intellectus directa peragitur non susurris aut clamoribus orationum vt solus ad solum accedere possit Plotinus ennead. 5. libro 1. cap. 6. θεὸν αὐτὸν ἐπικαλεσαμένοις, οὐ λόγῳ γεγωνῷ ἀλλὰ τῇ ψυχῇ ἐκτείνασιν ἑαυτοὺς εἰς εὐχὴν πρὸς ἐκεῖνον εὔχεσθαι, τὸν τρόπον τοῦτον δυναμένοις μόνους πρὸς μόνον. Non est tamẽ inutilis ratio: imo necessaria est ei qui linguam habet expeditam, quæ est organum orationis, oratio, deuotæ affectionis Symbolũ; sed pia meditatio debet anteuertere preces, vt naturæ ordo seruetur quo rerum causæ & principia suos præuertant effectus. Romani vota nuncupantes summo mane orabant & in argumentum sacræ festiuitatis alba veste induebantur vt sacra solennia peragerent, sine quibus nefas erat vota nuncupari. Tullius Philipp. 3. *Neglectisque sacrificiis solennibus ante lucem vota ea quæ numquam solueret nuncupauit.* Et hoc de publicis votis: idem quoque in priuatis Persius Saty. 2.

Qui turpi ex causa vouit ex impietate obligatur.

Oratio postmeditationem.

At ego nutrici non mando vota, negato
Iuppiter hæc illi quamuis albata rogarit.

Albati vouebant.

Albata id est rebus diuinis operam dans. In veste alba est signum puritatis interioris. Signis illi omnia diuina componunt vt in mysteriis ostendi, existimantes exteriori candore, se gratos fore suis numinibus quasi signum pro re significata accipiant, cum tamen habeant animam tot tantisque vitiorum sordibus inquinatam & scelerum furiis agitatam: Philo Iudæus. περὶ τοῦ Κάϊν· καὶ λευκειμονοῦντες μὲν εἰς τὰ ἱερὰ βαδίζειν σπουδάζουσιν, ἀκηλιδώτους ἐσθῆτας ἀμπεχόμενοι, διανοίας δὲ κεκηλιδωμένην ἄχρι τῶν ἀδύτων εἰσάγοντες οὐκ αἰδοῦνται. Vouebant etiã cum lampade & cereis accensis quod Græcis primum in vsu fuisse innuit Seneca in Agamemnone.

Vouebant cum lampade.

Tibi votiuam matres graiæ
Lampada iactant.

Priuati & humiliores vota faciebant pro salute potentiorum, & cli-

entes patronorum: & in argumentum istius voti, mittebant singuli cereos accensos ex quorum igne ostenditur amor & obsequium vouentis erga eos quibus mittuntur. Varro 4. de ling. Lat. *Quare quòd cœlum principium ab satu, is dictus saturnus & quod ignis saturnalibus hoc est cerei superioribus mittuntur.* cereos mittebant respicientes honorem eorum quibus pro munere mittebantur: humiliores enim non cereis sed candelis vtebantur: Festus cereos saturnalibus muneri dabant, humiliores potentioribus: quia candelis pauperes, locupletes cereis vtebantur. Hoc munus tenuissimum est. sed ignis seu lumen votiuum est summi amoris indicium vt innuit Antipater 6. Epig.

Λαμπάδα κηροχίτωνα Κρόνου τυφήρεα λύχνον
Σχοίνῳ καὶ λεπτῇ σφιγγόμενον παπύρῳ
Ἀντίπατρος Πείσωνι φέρει γέρας: ἢν δέ μ' ἀνάψας
Εὔξηται, λάμψω φέγγος ἀκουστέον.

Ex quo patet cereos cum mitterentur ardentes fuisse: nam λάμπας quid aliud significat? Tum in his verbis, τυφήρεα λύχνον fumigantem lychnum. γέρας autem ostendit, hoc muneris & honorarij iure offerri à cliente, patrono: sequitur ἢν δέ μ' ἀνάψας εὔξηται, loquitur cereus, postquam me accēdit, si votum fecerit Saturno, & salutem Pisoni cui me fert, precatus fuerit, lucebo luce quę ad Dei aures perueniet lux non peruenit ad aures sed oculos: verum intelligit preces & vota quę vi lucis ad Dei aures perferuntur mittebantur & alia dona sed hæc nihil ad votū Atqui cur potius Saturno lucē faciūt vouendo, quā aliis Dijs? quia deorū pater est, & inter deos potes: nā ex Varrone Saturnus pro cœlo accipitur & ad eum principia rerum referuntur, & pro sole qui cœli Dominus est. χρόνος idem est quod Κρόνος id est tempus mutata aspirata in tenuē vt Deus à suo effectu distingueretur. Sol autem tempora perfecta metitur suo cursu. Geneseos 1. Vbi licet Luna etiam tempora metiatur, id tamē sub ductu solis est intelligendum Macrob 1. Sat. cap. 22. *Saturnus* (inquit) *ipse qui auctor est temporum & ideo à Græcis immutata littera χρονος quasi, Κρονος vocatur, quid aliud nisi sol intelligendus est cum tradatur ordo elementorum, temporum numerositate distinctus, luce patefactus, nexus æternitate traductus, visione discretus, quæ omnia actum solis ostendunt.* Igitur primum Saturno vouent data luce vt ei gratissima, quasi hac ipsa terrestri tamquam sui imagine delectetur. Cur non soli seu Apollini? cur non Ioui qui etiam deorum pater est? quia Italia sacra est Saturno qui eius tutor est: ideo Saturnia dicitur & Latium. mos tamen à Pelasgis defluxit qui cum sedes quærerent oraculo Dodonæo iussi sunt quærere Saturniam terram vbi sacrificarent Diti capita, & patri virum vel lumina, sic enim inuenitur apud Macrob. Sat. 1. cap. 7.

Καὶ κεφαλὰς Ἅδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

Hinc ait ille ortum esse morem cereos mittendi Saturnalibus. Cum enim prius virum Saturno & hominum capita singulis annis immo-

Cur vouendo lucem faciunt Saturno.

Loco viri, dātur cerei accensi.

larent Diti cœpit mos iste mutari vt loco viri cerei accenderentur, interpretata voce φῶτα quæ in singulari virum, in plurali, lumina significat. Verum est dæmones caute sibi sanguinem hominis postulasse: sed manifesta crudelitas fidem diuinitati poterat abrogare: ideo suspensos sæpe orationis ambiguitate, & obscuritate, animos hominum tenuisse: inde sub æquiuoca voce multas cædes patratas fuisse. Absurdum tamen videtur vt à Deo iam in possessione humanæ victimæ constituto nec conquerente de pollutione sacrorum prætextu nouę interpretationis tam pretiosa eripiatur victima. Deinde quid habent commune capita cum cereis? Vere igitur hæc vox sensu proferentis virum significat. Sed quia durum hoc videbatur mutatum est: Arnobius 2. *Ante aduentum in Italia Herculis cum Apollinis monitu patri diti ac Saturno humanis capitibus supplicaretur, & hunc similiter morem, non fraude callidula & nominum ambiguitate mutastis?* Hic vocat patrem Ditem, cum tamen in oraculo Saturnus patris nomine significetur. Hæc opinio quamquam nobiles habet assertores, errore non vacat. Neque enim hæc simulacra in Tiberim iaciebantur eo tempore quo Saturnalia celebrabantur quæ fiebant ad 14. Kalendas Ianuarias Macrob. 1. cap. 10. at hæc simulacra hominum, de ponte iaciebantur idibus Maij teste Plutarcho quæst. Rom. 32. & plane ostendit Dionys. 1. ergo si Saturno simulacra hominum offeruntur, non offerentur cerei: aut si cerei simul & idola, non fit hoc Saturnalibus nec mense Decembri sed Maio: quod si separes Ditem ab eo, vt Diti Argei proiiciantur Maio, Saturno cerei accendantur Decembri, male ex Arnobio dices Ditem patrem esse cui dantur capita ficta cum in oraculo cuius de sensu agebatur, Saturnus sit pater quem volunt luminibus illis non viri anima delectari. Antiqui autores non consentiunt: sed inter has tenebras fas mihi sit accendere cereum & lumen non Saturno sed nobis facere. Casci illi seu cæci mortales non multum à beluis discrepantes ad motum rudis & imperfectæ naturæ vel dæmonum furiis impulsi, in seipsos ferarum more seuiebant. Sed ætas prudentiæ magistra pedetentim detersit hanc crassam & beluinam ignorantiam, ita vt qui loca vbi postea Roma condita est, incolebant Saturnum Deum suum potem humano cruore placarent viri sexagenarij. Grata enim est hostia Saturno qui senex fingitur & Deus temporis cuius vi senescût omnia, aut Diti qui etiam pater dici potest quia pro sole accipitur in mysteriis: sed cum Hercules ad ea loca peruenisset persuasit illis vt barbarum morem immutarent: & eos docuit quomodo se lege religionis illius exsoluerent. Nam loco vnius viri iam capularis iam per ætatem inutilis 30. hominum simulacra proiiciebantur in fluuium quod colligi potest ex fragmentis Festi in voce sexagenarios. Cur in fluuium? Quia piaculi gratia hæc fiunt: ea autem quibus facta est expiatio aut defodiuntur, aut in aquam profluentem deiiciuntur aut igni traduntur. Hæc enim licet habeantur pro veris non tamen iusti & legitimi

Cæcitas veterum.

Saturnus placatur sanguine viri sexagenarij.

legitimi sacrificij iure censentur. Igitur antequam sacerdotes hac fictione vterentur, sacrificia legitima seu cruenta peragebant Dionys. τοῦτο δὲ καὶ μέχρις ἐμοῦ διετέλουν Ῥωμαῖοι δρῶντες ὅσον τι μικρὸν ὕστερον ἐαρινῆς ἰσημερίας ἐν μηνὶ Μαΐῳ ταῖς καλουμέναις εἰδοῖς διχομηνίδα βουλόμενοι ταύτην εἶναι τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ προθύσαντες ἱερὰ τὰ κατὰ τοὺς νόμους οἱ καλούμενοι Ποντίφικες ἱερέων ὄντες διαφανέστατοι καὶ σὺν αὐτοῖς αἱ τὸ ἀθάνατον πῦρ διαφυλάττουσαι παρθένοι στρατηγοί τε καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν οὓς παρεῖναι ταῖς ἱερουργίαις θέμις, εἴδωλα μορφαῖς ἀνθρώπων εἰκασμένα τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς γεφύρας βάλλουσιν εἰς τὸ ῥεῦμα τοῦ Τιβέριος Ἀργείους αὐτὰ καλοῦντες. Nominis ratio non mutat identitatem diuinitatis vt multis locis ostendi, ideoque idem est ille qui Decembri & qui Maio adorabatur: sed diuersa ratione. Nam vota fiunt incunte anno, soluuntur Maio sine periculo morę cum ante sex menses persoluantur. Hæc autem nominum diuersitas inducit obscuritatem & ignorantiam religionis in populo; auctoritatem in sacerdotibus. Sed cur hæc simulacra Argeos appellabant? parum probabiliter Plutarchus ait ob inimicitias quas Euander aduersus Argiuos exercuerat. Euander prudentissimus fuit qui (si hoc verum esset) parum felicis odij vestigia reliquisset in proiiciendis idolis. Nam quid inde mali creari poterat hostibus Argiuis? nihil, nec quidem gloriæ hostium detrahitur, sed potius augetur: nam qui nihil in hostem potest in simulacris nihil sentientibus impotenti odio eum se credit offendere. Existimo sic dictos à sociis Herculis vt ex Festi dicto loco colligitur, & patet ex Varrone 4. de ling. Lat. *Reliqua vrbis loca olim discreta vt Argeorum sacraria in septem et viginti parteis vrbis sunt disposita: Argeos dictos putant à principibus qui cum Hercule Argiuo venerunt Romam & in Saturnia subsederunt.* Cum igitur ritus iste defluxisset ab Hercule ab ipsius sociis nomen accepit vt tanti beneficij memoria conseruaretur. Hoc Diti eidemque patri qui idem cum sole & Saturno erat solebat fieri. Nec recte Macrobius interpretatur oraculum, nam quod ait Diti capita mittenda esse & ne posset capitum numerus non definitus turbare sacerdotes, subiunxit in singulari & sexum & numerum: satis ostendit in principio versus, id per multos annos sacrificium fore & sic recte capita dixit quæ multos per annos immolabuntur sed postea quid quantumque quoque anno immolari debeat ostendit. Et sic ante Romam conditam virum vnum senem mactabant: tum loco illius supposita sunt 30. idola, etiam ante Romæ constitutionem. Nihil quicquam in hoc Herculis ritu de cereis actum est. Sed postea huius origo quæsita est iam Roma condita quæ ex verbis huius oraculi repetita est cum tamen aliunde sumenda sit vt ex Varrone probatum est in Saturni notatione, cum Saturnus lucem cœlestem significet, vnde rerum initia actiue procedunt, ideo ei vota facienda sunt initio anni quibus totius futuri temporis successus efficiantur secundi & mala impendentia placato patre deorum

Idem dis pater & Saturnus.

Error Romanorum.

Mmm

auertantur, eius enim est coercere malorum dæmonum noxios impetus. Gratissimæ sunt Diis gentium faces quia versantur in tenebris & fingunt purificari se iis, quorum sordes nullis piaculis elui aut purgari possunt: hic mos etiam antiquis Atheniensibus vsitatus fuit. Aristophanes in Pluto.

Ἀλλ' ἐκδότω τις δεῦρο δᾷδας ἡμμένας
Ἵν' ἔχων προηγῇ τῷ θεῷ σύ.

Ideo cerei accensi ab adorantibus apponebantur simulacris Ammianus libro 22. *Asclepiades Philosophus cum visendi gratia Iuliani ad id suburbanum venisset deæ cœlestis argenteum breue figmentum quocumque ibat secum solitus afferre ante pedes statuit simulacri sublimes accensisque cereis ex vsu, cessit.* Hæc in priuatis votis. At publica paulo post sequebantur: nimirũ primo die Ianuarij eodemque quo magistratus inibant Liuius 21. *C. Flaminiũ Consulẽ conscientia præteritorũ & Capitolium & solennem votorum nuncupationem fugisse ne die initi magistratus Iouis optimi maximi templũ adiret.* Martialis ad Ianũ libro 10.

Annorum intidique sator pulcherrime mundi
Publica quem primum vota precesque canunt.

Votum imperij publici. Hoc est votum imperij & salutis populi gratia susceptum, quod nec mutato statu, mutatum est. Nam & ipsi principes more cæterorum eo die precabantur non pro se sed populi & imperij causa Tacitus 4. Annalium *Cæsar* (inquit) *solennia incipientis anni Kalendas Ianuarias epistola precatus &c.* (Eo die ne Cæsarem quidem Ælium verum qui mortuus erat lugeri voluit Adrianus vt auctor est Spartianus in eius vita ita sacer erat hic dies) Specialiter tamen pro

Votum pro principe. salute principis publica vota à sacerdotibus concipiebantur, prius in tabulis scripta, tum signata. Suetonius in Augusto, *Nam se quamquam conscriptis paratisque iam tabulis negauit suscepturum vota quæ non esset soluturus.* Plinius ad Traianum *Solennia* (inquit) *vota pro incolumitate tua qua salus publica continetur & suscepimus & soluimus*

Cur signabantur. *precati deos vt velint ea semper solui semperque signari.* Quid ita? nimirum quia sub Augusto cœpere. Cum enim nulla adhuc forma esset inuenta primum & concepta, tabulis inscripta est vt diutius ea tamquam lex seruaretur & signata ne quid ex his verbis conceptis immutari posset. Nefas enim ex principiis religiosis aliquid immutare. At in publicis quæ pro imperio & populo nuncupabantur antiquitas conceptionis per tot annos tam religiose seruata non desiderabat signationem. Sed quia summus magistratus vt Con-

Consul vota nuncupabat, verba præeunte Pontifice. sul imperio præest ideo Consul voti verba nuncupabat: quia vero rem sacram agebat, ideo ea verba ex ore Pontificis præeuntis emissa pronunciabat, quod etiam in delubrorum consecratione fieri diximus Liuius 2. dec. 5. *Cum centum & quinquaginta non minus adessent præeunte verba Lepido Pontifice Maximo id votum susceptum.* Hæc inquam primo die Ianuarij: at quæ pro principe, tertio die

Quo die hæc vota nuncupabantur & vbi. celebrantur Caius in l. si caluitur ff. de verb. sig. quo tempore cœpit etiam offerri principi libra auri l. vnica lib. 12. C. de oblat. vot.

vbi verba hæc *Ineuntis anni* de tertio die accipi debēt quod & Dio. confirmat libro 49. hæc duobus in locis concipiebantur, primo in statione militum Prætorianorum quæ à principis proxima & prima custodia, principia dicuntur: hinc ad Capitolium procedunt, vbi in templo Iouis eadem vota repetunt, quasi salus principis primum in armis deinde in Deo constituta sit quod merito sic taxat Tertullianus de corona militis. *Ecce annua votorum nuncupatio, quid videtur? prima in principiis, secunda in Capitoliis: accipe post loca & verba: hunc tibi Iupiter bouem cornibus auro decoratis vouemus esse futurum.* Sed cum saturnalibus tota plebs pro optimatum salute Saturno cum cereis voueret nonne & pro principe vouebat? Sane quamuis solennia vota Ianuario fierent pro eo nihilominus populus Decembri Saturnalibus cereis accēsis pro eo vouebat, etsi ad eum cereri non mittebantur: sed hæc erat quædam prælustratio & præparatio ad sequentia: quod probari potest cum ex ratione illorum votorum quæ etiam priuatim in principem destinatione & beneuolentia totius populi cadere potest: Tum ex testimonio Martialis in Epigrammate de reditu Domitiani libro 7. *Preparatio ad vota pro principe.*

Certa facis populi tu primus vota December.

Hæc sunt solennia. At quædam sunt extraordinaria, cum ciuitas in grauissimo discrimine constituta vouet Deo animalia omnia quę proximo vere sunt nascitura se sacrificaturam quod ver sacrum dicebatur Nonius. *Ver sacrum sisenna religiosum dicit historiarum libro 4. quondam Sabini vouisse feruntur si communis res melioribus locis constitisset & ver sacrum facturos.* Sed quia durum videbatur pueros, puellasque immerentes occidere, ideo permittebant adolescere, quo vsque per ætatem, laborum essent patientes, tuncque commendati ei Deo cui voti erant ex finibus patriis eliminabantur vt sibi alias Deo illo duce quærerent sedes. Ij autem sacrani ex eo more dicebantur. Festus, *Sacrani appellati sunt Reate orti qui ex septimontio ligures siculosque exegerunt nam vere sacro nati erant.* Vouent igitur & humiles, & potentes, & princeps, & populus: sed hoc confuse non est accipiendnm. Neque enim omnibus fas est vouere nimirum iis qui suę potestatis non sunt: filiusf. iure ciuili voto non obligatur nec seruus nisi ex consensu patris, vel Domini: quo casu obligatio non valet ex persona eorum; fundatur enim in auctoritate patris, dominiue: l. 2. §. 1. ff. de pollicit. vbi soli patresf. obligantur voto puberes, alioquin nec obligari nec alienare possent sequitur in d. l. 2. sui iuris quæ verba male interiecta videntur nulli enim sunt patresf. qui non sint sui iuris l. 4 ff. de his qui sui vel alieni, verum is qui est in potestate curatorum vt loqnitur l. 1. ff. de curat. fur. & lex 12. tabul. nimirum prodigus, nec obligari potest l. 6. ff. de verb. oblig. nec alienare l. 18. ff. qui test. fac poss. igitur paterfamilias suæ potestatis dicitur ad excludendum prodigum l. obligari ff. de oblig. & act. Igitur impubes licet paterfam. voto obligari non potest: patres etiam idem sanxere canone illud 20. quæst. 1. *Ver sacrum.* *Qui possint vouere.*

nisi maior factus ratum habuerit votum cap. significatum extra de regul. & transf. nec obstat cap. venientis, extra de voto: vbi impuberi datur à voto dispensatio sub lege dandæ eleemosynę vnde videtur obligatus ipso iure. Verum maior factus petiit restitutionem à Pontifice qua petitione videtur ratum habuisse votum: quia se eo solui postulauit: tacita enim ratihabitio confirmat votum pueritię cap. literas & cap. accessit extra de desponf. impub. quo casu non conualescit obligatio quæ erat ante inutilis. Nam initium accipit à confirmatione & sic non obstat regula l. quod initio ff. de reg. iur. sed cur in d.l.2. ait fas esse vouere tantum patribusf. nõne idem & matribusfam. competit? idem quæri potest in l. 12. tab. vbi duntaxat patremf. exprimit in iure testamenti faciendi. Sed hæc ex iure veteri interpretanda sunt. Nam vxores erant in manu maritorum & proinde in potestate; vnde sui iuris non erant, ideo vouere non poterant propria auctoritate. Hoc tamen non est sine dubio. Nam filiusf. obligari potest & cum eo agi (& ea obligatio ciuilis est, alioqui non produceret actionem si naturaliter tantum obligaretur) l. filiusf. 39. ff. de oblig. & act. vbi hæc verba. *Ex omnibus causis*, omnem obligationem comprehendunt. Verum omnes causæ quæ inter ciues obligationem instituunt continentur sed non fuit opus specialiter excipere votum quia non est obligatio ciuis in ciuem sed hominis erga Deum. Qui sui iuris non sunt ideo non possunt se votis obstringere quod sacra penes eos non sint qui sunt in alienis sacris constituti. Dei auctoritas in sponsione voti sacram quodammodo facit obligationem cuius incapaces sunt qui sacra non habent propria, quod multo magis in filiafamilias obseruatur quia iudicium muliebre infirmum est Philo Iudæus, παρθένων δὲ καὶ γυναικῶν τὸ περὶ τὰς εὐχὰς αὐτοκρατὲς ἀφείλετο: τῶν μὲν τοὺς πατέρας κυρίους, τῶν δὲ γυναικῶν τοὺς ἄνδρας ἀποφήνας, εἰς βεβαίωσιν ὅρκων καὶ λύσιν, τὸ μὲν πατρὸς τὸ δὲ ἀνδρὸς εἶναι: καὶ μάλ' εἰκότως. Reddit deinde rationem qua nec filiæf. nec vxores sui iuris sunt & ideo lege Iudaica viuere prohibentur. αἱ μὲν γὰρ διὰ νεότητα δύναμιν ὅρκων οὐκ ἴσασιν ὡς χρήζειν τῶν ἐπικρινούντων: αἱ δὲ πολλάκις ὑπὸ εὐχερείας ὀμνύουσιν, ἃ μὴ τοῖς ἀνδράσι συνοίσει. διόπερ αὐτοῖς ἀνέθηκε τὴν ἐξουσίαν τοῦ τὰ νομισθέντα διαφυλάττειν ἢ τοὐναντίον. Voueant igitur soli rerum agendarum auctores quod ex iure Pontificio notauit. Virgil. 11. Æneid.

Alma tibi hanc nemorum cultrix Latonia virgo
Ipse pater famulam voueo.

Cur non possunt vouere, qui sunt in potestate aliena.

An vidua vouere posit.

Sed quid in vidua? hæc enim morte mariti, vinculo potestatis expedita est: ideo votum quidem tenet, sed tamen præcipitur illi ne temere voueat, quia nec votum potest reuocare quia soluta est potestate viri nec in implemento voti participem aut consortem habet quo adiuuetur Philo. χῆραι δὲ μὴ ῥᾳδίως ὀμνύτωσαν οὐ γὰρ ἔχουσι τοὺς παραιτητὰς οὔτ' ἄνδρας ὧν διεζεύχθησαν οὔτε πατέρας, ἀφ' ὧν μετανέστησαν, ὅτε τὴν πρὸς γάμον ἀποικίαν ἐστέλλοντο, ἐπειδὴ μὴν-

ἐν τοῖς τούτων ὅρκοις ἀναγκαῖον ἐρημίᾳ τῶν κηδομένων βεβαιουμένους. Hę sunt igitur personæ quæ voto obligari possunt. Nunc *Voti obligatio* de obligationis natura videamus. Ea legem facit in posterum ita *heredem tenet.* vt heredem etiam obstringat d. l. 2. §. penult. ff. de pollicit. Tertullianus addit conditionem si à Deo votum fuerit acceptatum, sic enim ait in libro de Ieiuniis, ***Et illud in medio est, quædam ex iis officiis à Deo homini imperata legem constituisse, quedam ab homine Deo oblata votum expunxisse, tamen & votum cum à Deo acceptatum est legem in posterum facit per auctoritatem acceptatoris: exinde enim faciendum mandauit qui factum comprobauit.*** Hic votum expungere significat explere. Nam eo modo qui obstrictus erat liberatur & quasi *Acceptatio voti.* ab obligatione expungitur. Sed quis cognoscet mentem Dei acceptantis vel repudiantis? Ecclesiæ committendum iudicio si hoc intersit ecclesiæ, vt si quis voueat vitam religiosam & solitariam ab eo conuentu probandum est in quo admitti desiderat: sed si vouerit Ieiunia & Elemosynas & cætera quę legibus Dei & præceptis Ecclesiæ non improbantur: iam hoc acceptatum creditur simulatque conceptum est. Et hoc quoniam tacitum est pactum in voto quod sine consensu duorum esse non potest l. 1. §. pactum ff. de pact. aliquando purum vt si quis Deo vouerit virginitatem &c. solo pietatis ardore accensus: aliquando sub conditione imminentis vrgentisque periculi euitandi, quo casu non contrahitur obligatio quia dies eius non cessit l. cedere diem ff. de verb. sig. si conditio sponsionis extiterit tunc contrahitur l. grege §. penult. ff. de pignorib. igitur cum votum sub conditione conceptum est *Votum conditionale.* non intelligitur acceptatum à Deo nisi ipse conditionem impleuerit: ad hæc eleganter Horatius 3. Carm. Oda 29.

Non est meum si mugiat Africis
Malus procellis ad miseras preces
Decurrere & votis pacisci
Ne Cypria Tyriaque merces
Addant auaro diuitias mari.

Camillus dictator apud Liuium 5. decimas prædæ vouerat Pythio Apollini & templum Iunoni hostium deæ si Veios caperet: vnde ille. *Tum dictator* (inquit) *auspicato egressus cum edixisset vt arma milites caperent, tuo ductu inquit Pythice Apollo tuoque numine instinctus pergo ad delendam vrbem Veios tibique hinc decimam partem voueo: te simul* Iuno *regina quæ Veios colis precor, vt nos victores in nostram tuamque mox futuram vrbem sequare vbi te dignum amplitudine tua templum accipias.* Hoc votum conditionale est: sed Veiis captis extitit conditio. Debet igitur Roma rem votam. Sed quis eam condemnabit? quis in mora constituet eam interpellando? Verum post existentem conditionem ipso iure in mora est, quinimo & damnata; idem sic de eadem re conqueritur, ***Haud mirum id quidem esse furere ciuitatem quæ damnata voti, omnium rerum potiorem curam quam religione se exsoluendi habeat.*** Inter notas diuinæ Maiestatis hæc etiam *Nota diuinæ potestatis.*

habetur, quod possit obligatum voti damnare, id est conditionem quæ in fortuna vel fato sita est resoluere: quod non ignorauit poeta doctissimus qui vt ostendat Cæsarem vere Deum fore, sic ait Ecloga. 5.

Vt Baccho Cererique, tibi sic vota quot annis
Agricolæ facient damnabis tu quoque voti.

Vbi Seruius, *Cum tu Deus præstare aliqua hominibus cœperis obnoxios tibi eos facies ad vota soluenda, qua antequam soluantur obligatos & quasi damnatos homines retinent.* Sed quæri potest in puro voto vel conditionali post existentem conditionem intra quæ tempora debeat solui: sane statim debetur: sed quoddam tempus indulgetur ad implementum obligationis. intra annum solui debet si reus voti ex causa necessaria, impeditus fuerit. tempus autem maioris partis anni sine vitio moræ, conceditur: Martialis de Vibij voto libro 9. Epigramm.

Votum purum quando soluatur.

Dum Comes Arctois hæreret Cæsaris armis
Vibius hanc Marti pro duce vouit auem
Luna quater binos non tota peregerat orbes
Debita poscebat iam sibi vota Deus.

An res vota, obligetur.

Sed qui rem ex suis bonis Deo vouit, eamne obligat voto, an personam tantum suam? Si verum est quod ait Vlp. in d. l. 2. in princ. de pollicit. persona tantum non res obligatur. Sane si res illa seposita & separata fuerit ab aliis rebus acquisita est Deo etiam ex sententia d. l. 2. §. vlt. vbi decima in bonis esse definit cum separata est. Igitur si sit quantitas separanda est cum incerta sit vt decima quæ cum suo toto adhuc confusa non potest dici Dei esse cum non appareat nec certum sit eius corpus. At si sit species quid obstat quo minus & res & persona obligentur? nam si quis seipsum Deo vouerit tacite bona sua vouere intelligitur, quorum dominium amittit ipso ingressu monasterij licet nulla traditio interuenerit authentica ingressi C. de sacros Eccles. nonne idem ius Deus habet in hominem quod homo in hominem qui sine traditione dominium transfert? Cedrenus sic de voto. θεὸς οὐ μυκτηρίζεται· ἡ γὰρ πρὸς τὸν θεὸν ἐπαγγελία οὐ μόνον ἄχρι χρημάτων ἀλλὰ καὶ μέχρι λόγου φθάνει καὶ προαιρέσεως. ἀνάγκη τοίνυν ἀποδιδόναι πάντας, τὰ ἐπηγγελμένα πρὸς θεόν. Vult igitur etiam ipsas res obligari voto ibique recenset diuitem quendam graui ægritudine laborantem vt se à morte redimeret vouisse se 30. libras argenti pauperibus erogaturum: voti compo tem factum pœnituit & fraudare Deum re vota conatus, in templi Limine repente exanimatus concidit. Sed si vota sit species obligabitur nec opus est vt separetur: hoc notauit Horatius 2. Carm.

Ergo obligatam redde Ioui dapem.

Votum impium.

Summa & periculosa est hæc obligatio ideoque melius est non vouere quam votum non expungere Genes. 28. Leuitici 27. Ecclesiastici 8. quid si voueris quod sine scelere non possis implere? sane

non teneris ex voto quod nullum est, sed animus tuus quo tam impium votum concepisti, reus est 22. quæst. 4. canone 2 & can. in malis: vbi decernitur melius esse non reddere votum malum quam implere: sed hoc quoad obligationē voti non quoad impietatē animi qua votum factum est: hæc enim etiamsi nō soluas aut perficias Deū offendit licet non tantum, quantū si solueres. Quid si rem indefinita specie vel quantitate promiseris vt Iephthe qui Deo vouit quod primum redeunti ex domo obuiam venisset se immolaturum si hostes vinceret: Diabolus parandi laquei occasionem captans ex voto indefinite concepto mouit filiam illius vt primum occurreret patri læta & gratulabunda: Iepththe solutionem voti prætulit vitæ filiæ suæ: hoc Deum acceptasse Iustinus martyr auctor est in respons. ad orthodoxos. συνεχώρησε δὲ ὁ θεὸς προσενεχθῆναι αὐτὴν εἰς θυσίαν οὐχ ὡς ἀνθρωπίνου αἵματος τερπόμενος, ἀλλὰ πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἑξῆς ἀνθρώπων τοῦ μηδέποτε ἀορίστως εὔξασθαι τῷ θεῷ. Ergo permisit Deus vt horrore sacrificij in posterū homines à voto indefinito abstinerēt: & hoc contra propositum vouentis accidit neque principaliter ex voluntate Dei sed ex accidenti. Neque enim vouit eo animo vt filiā mactaret sed ex accidenti id factum est vnde subiicit, ὅτι γὰρ οὐκ ἦν τῆς προαιρέσεως προηγουμένως οὔτε τοῦ θεοῦ, οὔτε τοῦ Ἰεφθάε: ἀλλὰ συμβεβηκός πως τῷ ἀορίστῳ τῆς εὐχῆς. ἐπειδὴ οὖν ὁ Ἰεφθάε τὴν εἰς θεὸν εὐσέβειαν φυλάττων διὰ τῆς θυσίας θυγατρὸς ἀνεδείχθη. διὰ γὰρ τοῦτο αὐτοῦ γέγονεν ἡ μνήμη ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν δικαίων. Cū igitur Deus hoc modo prohibuerit indefinite vota nūcupare, dicendum est iephten iuste filiam immolasse vt votū impleret: sed hoc valet secūdū quid nō absolute: nā post Iepthen huiusmodi vota sunt nulla. Patet voti obligationē iustā esse & in quibus causis: ideo merito pœna imponitur ei qui hoc violauerit sed certū genus pœnæ præstitutum nō est: duplex est pœna, quia duplex est offēsio. Estenim scelus proximum sacrilegio si quod facere quis promisit Deo, non facit vel si dare quantitatem quā non separat, nec præstat: at si speciem certam verum est sacrilegium si eam præstare potest: quod & ius humanum vulnerat in rebus diuinis ædificatum, & ipsum Deum cuius res facta est. pœna diuina est animæ iactura cap. licet: extra, de voto, & vitæ simul temporalis dispēdium vt Deus puniuit Ananiam qui Deum voto fraudare voluerat can. Ananias 17. quæst. 1. pœnam Deo præscribere quam imponat violatori absurdissimum est qui omnibus pœnam definit. at humanam pœnam non magis potuit homo constituere quam in sacrilegium vt dixi in cap. sacrum & hoc potestatem sacerdotum auget qui pro arbitrio hanc possunt constituere: Philo Iudæus hanc pœnæ distinctionem sic confirmat, δίκαι δὲ κατ' ἐπιόρκων αἱ μὲν ἀνάκεινται θεῷ αἱ δ' ἀνθρώποις. θεῷ μὲν αἱ ἀνωτάται καὶ μέγισται: ἵλεως γὰρ οὐ γίνεται τοῖς οὕτως ἀσεβήσασιν, ἀλλὰ μένειν ἀεὶ δυσκαθάρτους ἐᾷ δικαίως οἶμαι καὶ προσηκόντως. ὁ γὰρ ἀμελής, τί δεινὸν εἰ ἀνταμεληθήσεται; οἷς δίδωσι τίσιν καρπούμενος, αἱ δ' ἀπ' ἀνθρώπων διάφοροι θάνατος ἢ πληγαί. τούτων μὲν ἀμείνω καὶ περὶ τὴν εἰς εὐσέβειαν, θανάτου δίκας βεβαιούντων, τῶν δὲ

Votum indefinitum.

Voti violati pœna.

μαλακώτερον χρωμένων ὀργαῖς, δημοσίᾳ μάστιγι τυπτόντων ἀναφανδὸν ἐν κοινῷ· εἰσὶ δὲ καὶ πληγαὶ τοῖς μὴ δουλοπρεπέσιν οὐκ ἐλάττον δίκης θανάτου. Vult diuinam pœnam eſſe altiſſimam & maximã quia Deus numquam placatur ea impietate offenſus & numquam patitur reum expiari ſi cum poſſet contempſit reddere debitum: & iuſte deſerit deſertorem. Chriſtiana lex eſt multo clementior Iudaica. Nec me mouent rationes quas ſupra adduxi. Sic enim intelliguntur ſi is qui votũ non perſoluit morte præuentus expiatus non fuerit aut neglexerit expiationem. deinde ait humanas pœnas eſſe mortem aut vulnera; aut inter humaniores, verbera quæ tamen grauiora ſunt ſupplicio mortis ſi ingenuis incutiantur. Reſoluendum ergo ne ius violetur & ne inde pœna ſequatur ſancte vota reddenda eſſe, id eſt ex bona fide, & integra in Deum mente. Nam quod in diuinis ſanctum dicimus, in humanis rectum appellatur l. aliud §. vlt. & l. ſequente ff de verb. ſig. Quod ſequitur apud Tullium neque ordinem habet, neque rationem, *Quocirca ne quis Agrum conſecrato.* Ad quid hæc vox quocirca: nihil enim ad votũ pertinet. Platonis eſt hæc lex ex libro 12. de legib. ad quid ergo templa delubraque Diis conſecrantur? Sunt enim in terræ ſpatiis quã uis ea ſit omnium deorum focus communis. Nonne ſacra ſunt Pomœria ſacri & fines agrorum? vult ideo terram conſecrari non poſſe ne iteretur eiuſdem rei conſecratio. Sed quęſo quis terrã conſecrauit? an Deus? benedixit ſane vt fructum homini pareret. Sed conſecratio, alia eſt à benedictione Dei, quam nec Plato, nec Tullius intellexere. Iam probatum eſt nihil ſacrum eſſe niſi quod voto pietatis humanæ, Dei dominio mancipatum eſt. quod ſequitur. *Auri, Argenti, Eboris ſacrandi modus eſto.* Ex eodem auctore deprõptum eſt, nec quicquam iuris Romani redolet. Numquam enim libertas pietatis reciſa eſt aut reſtricta. Nec obſtat cap. 1. in hęc verba *Opes Amouento*: neque enim prohibetur donorum conſecratio ſed iubentur ciues cum ad Deum accedunt cum non venerari opibus nec in iis ſpem ponere placandi aut propitiandi numinis, ſed potius parca & frugali manu diis offerre. Igitur eo capite non eſt modus Deo offerendi pręſcriptus ſed venerandi. diuites enim Romani cum aurum offerebant vt à Pontificibus conſecraretur exiſtimabant deos eſſe liberales qui multo plus referunt quam acceperunt & ideo inde ſibi aliquid ceſſurum maioris vtilitatis. ridiculi ſane, nam idem faciunt quod virgines cum ad nubilem ætatem peruenerint, quæ pupas quibus ante adpueritię ludicrum vtebantur eo animo veneri conſecrant vt ex eo dono matresf. efficiantur quod ita Perſius ſubſannat.

Chriſtiana lex, clementior Iudaica.

Rectum & ſanctum.

Aliud benedicere, aliud conſecrare.

Intentio diuitũ qui Deo aurũ offerunt.

Dicite Pontifices in ſacro quid facit aurum
Nempe hoc quod veneri donata à virgine pupa.

Sed hoc non prohibet quin donetur Diis pro arbitrio puro, & pio animo. Neque ait in dicto cap. 1. aurum aut quid aliud oblatum Deo à Pontificibus repudiari, ſed Deum vindicem fore latentis impietatis.

AXIO-

AXIOMATA.

Vota vel tacite vel expresse concepta æque obligant, nisi sint turpia: quo casu nulla est obligatio, vt nec stipulatio valet quæ est natura turpis: nam turpis iure ciuili valet, sed ex ea denegantur actiones officio Prætoris si dolus sit grauior: ex leuiori non denegatur actio sed exceptione eliditur quę à prætore datur nomine doli: sed si exçeptio detur à iure ciuili pertinet ad officium Prætoris, vt illa exceptione opposita deneget actiones: quod si ipsa iuris auctoritate denegentur ibi nulla est obligatio. Cum autem prætor actionem denegare non potest sed tantum competit exceptio, reus qui exceptionem omisit non est absoluendus: quamquam vero turpis voti nulla est obligatio nec res vota obligetur, impietas tamen in male vouendo contracta auctorem tenet.

Votum debet procedere sancta & seiuncta à curis corporis meditatione in Deum & oratione pia. Mane vero orandum & sacrificandum ante nuncupationem voti. priuata autem vota concipiebantur Saturno, Decembri sub initium anni quasi renascentis tamquam deorum patri eaque vouebantur cum cereis accensis quibus animi ardentes amore significantur inopum erga diuites pro quorum salute precabantur: eodem tempore publica vota pro salute principis concipiebantur non per publicos Sacerdotes sed per quemlibet ex populo. Postea primo die Ianuarij pro imperio & salute

populi, tum tertio eiusdem mensis per Pontifices vota nuncupabantur. Quæ autem pro imperio erant Saturno soluebantur Maio sub nomine alio quam Saturni: & vota Decembris erant quasi præparatoria ad vota Ianuarij.

VOVERE possunt patresfamilias non constituti in iure seu potestate curatorum, puberes vt obligari & alienare possint: qui vero sunt alieno iuri subiecti vouere non possunt nisi consensu eorum in quorum iure sunt, quo casu valet tantum ex persona eorum non vouentium: viduę possunt, sed eis præcipitur ne facilitate sui in eam obligationem delabātur: est enim summa & periculosa: quia in voto tacite cum Deo paciscimur, aut pure, aut sub conditione: purum statim acceptatur si non intersit specialiter corporis alicuius id acceptare: conditionale non parit obligationem nisi extiterit conditio: quo casu sine interpellatione mora ex re contrahitur & sine pronuntiatione condemnatio in qua est nota diuinæ Maiestatis.

Ex voto quantitas, aut incerta species, non fit sacra, nec obligatur, sed persona tantum, qua defuncta, trāsmittitur aduersus heredem obligatio: sed si sit certa species, aut separata quantitas, alienatur. Votum autem rei indefinitæ in casu positum, vitiosum est licet Iephthes votum à Deo acceptatum sit vt cæteris exemplo esset euitandi scopuli, ne illuc eorum preces impingerent. Pœna vero violati voti diuina, est animæ dispendium: humana modo acerbior, modo lenior.

SACRA PRIVATA PERPETUA manento.

CAP. XXI.

ARVM constare videbatur religio si publice tantum coleretur: nec Dij publici satis idonei videbantur ad tutelam & custodiam vrbis nisi tamquam in supplementum priuata sacra singulis familiis attributa essent Diique familiares & priuati constituerentur: neque enim turba illa deorum publicorum potest & vniuersalia & singularia simul conseruare locis & negociis circumscripti. Priuata sacra sunt, ab initio familiæ, ritus instituti ad colendos deos eius familiæ tutelares. Hæc diuiduntur, in gentilitia & plebeia, illa in Patriciis, hæc in plebeiis familiis. Sacra hæc hereditati connexa sunt. Cum autem de hereditate agitur, distingui debet stirps à gente, id est plebeia familia (quæ est à statu libertinitatis) à patricia Tullius 1. de oratore. *Quid? qua de re inter Marcellos & Claudios patricios centumuiri iudicarunt? cum Marcelli à liberti filio, stirpe: Claudij patricij eiusdem hominis hereditatem, gente ad se rediisse dicerent. Nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis iure dicendum.* Asconius in orationem pro Scauro ait Marcellos licet Claudij appellati sint plebeios fuisse ab initio ideoque non mirum si stirpe non gente agerent in hereditatem Plebeij. Liberti vero filius ingenuus est si ex libera susceptus fuerit l. 5. §. pen. & vlt. ff. de stat. homo gentilis tamen esse non potest quem scæuola summus Pontifex ita definit apud Tullium in Topicis: *Gentiles sunt qui inter se eodem nomine sunt ab ingenuis oriundi quorum maiorū nemo seruitutem seruiuit & capite nō sūt diminuti.* Ergo non sufficit gentili ab ingenuis ortum esse sed necesse est vt nemo maiorum eius seruili conditione maculatus fuerit. At quomodo sunt accipiendi maiores? Vltra tritauum l. Iurisconsultos § parentes ff. de gradib. & affinib. ij in Senatum legebantur & si lege antiqua essent plebeij non patricij. Nam primorum Senatorum sanguis erat tantum Patricius: cum tamen Tarquinius asciuerit ex plebe Senatores qui in Patricias gentes allecti fuere: sed vt ab antiqua nobilitate distinguerentur dicti sunt, *Minorum gentium*, quod gentem habere incipiant sed minus illustrem. Vt testatur auctor libelli de viris illustrib. Cap. 5. Censores post Tarquinium eos loco Patriciorum habuere qui poterant esse Senatores, id est ij quorum maiores seruitutem non seruierant. Post Censores, princeps quoscumque

Impotentia deorum.

Priuata sacra.

Gens à stirpe differt.

Gentiles qui.

Maiores qui.

Patricij qui.

ſuo arbitrio legebat in hunc ordinem, raro tamen libertini filios aſciſcebat: Suetonius in Claudio. *Latum clauum quamuis initio affirmaſſet non lecturum ſe Senatorem niſi ciuis Romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit, ſed ſub conditione ſi prius ab equite Romano adoptatus eſſet*: De iure gentis & Senatorij ſanguinis in 2. libro, tractandum eſt etiam: ſufficit hic probaſſe non eoſdem eſſe ingenuos qui agnationis ius habere poſſunt, & gentiles vt ex 12. tabulis probat Paulus in l. ſępe ff. de verb. ſig. ſacra igitur gentilium & plebeiorum differunt: Tullius in orat. de haruſp. reſp. ita ad Senatores verba facit: *Multi ſunt in hoc ordine qui ſacrificia gentilitia in illo ipſo ſacello*

Sacra connubio communicata. *ſtatuto loco anniuerſaria factitarunt*. Hæc quamquam diuerſa in vtraque ſpecie, matrimoniis tamen coniungebantur: quod Patricij ſumme cauebant, nec ſua cum plebeiis iure connubiorum communicarentur: Liuius 4. *Quam aliam vim promiſcue connubia habere niſi vt qui natus ſit ignoret, cuius ſanguinis, quorum ſacrorum ſit dimidius patrum ſit, dimidius plebis*: Et hoc Modeſtinus intellexit recte cum ait nuptiis diuinum ius communicari l. 1. ff. de rit. nupt. ita vt mulier ſit ſocia diuinæ domus l. 4. C. de crim. exp. hered. ſocia inquam quia ſuæ etiam familiæ ſacra confert. Sed hoc pendet ex arbitrio mariti qui ſacrorum familiæ princeps eſt. Hæc autem & ad ius Pontificium, & ad ciuile pertinent vt hic Tullius teſtatur. Videamus quid ille ex vtroque iure didicerit: *Hæc iura* (inquit) *Pontificum auctoritate conſecuta ſunt vt ne morte patrisf. ſacrorum memoria occideret, iis eſſent ea adiuncta ad quos eiuſdem morte pecunia venerit.* Ergo perpetua ſunt hæc ſacra vi ſucceſſionis ex l. 12. tab. nam hoc caput vere eſt ex illis legibus 12. tab. vt innuit idem pro Muræna & hic: cum ait, *Hæc iura Pontificum auctoritate conſecuta ſunt*. Nam poſt eam legem auctoritas Pontificum per interpretationem legis hæc ſacra

Succeſſio duplex. tractauit. Sed ſucceſſionum duo ſunt genera, vnum vniuerſale vt hereditatis & bonorum poſſeſſio: alterum ſingulare vt legatum, & vſucapio &c. *At heredum* (inquit) *cauſa iuſtiſſima eſt: nulla eſt enim perſona quæ ad vicem eius qui è vita emigrarit propius accedat: Deinde qui morte, teſtamentoue eius tantumdem capiat quantum omnes heredes:* Intelligit legatarium ſacris obſtringi ſi plus ex teſtamento capiat quam omnes heredes & recte quidem. Nam cum legatur pars hereditatis pretia manumiſſorum & funeris impenſæ non deducun-

Legatarius partiarius. tur l. ſi quis Seruum §. vlt. de leg. 2. ita vt cum oneribus rerum in legatarium transferatur, licet ſecus ſit in parte bonorum legata l. cum autē de legat. 2. ſed actiones perſonales ei non competunt nec tranſeunt aduerſus eum: quia ſequuntur heredem ex l. 12. tab. legatarius autem partiarius nec heres eſt nec quaſi heres l. mulier § vlt. ff. ad Trebell. ideo Tullius in Topicis hereditatem à legato ſeparat, *Hereditas* (inquit) *eſt pecunia quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure, nec legata teſtamento, aut poſſeſſione retenta*, Nec me mouet

Stipulatio partis & proparte. quod legatarius hereditatem partitur cum herede vnde hæc legati ſpecies dicitur partitio Vlp. in fragm. de legat. §. ſicut ſingulæ. par-

titur enim non iudicio familiæ ercifcundæ tamquam coheres fed actionẹ ex teftamento partem illam ab herede confequitur iure legati (& fi legatum fit per vindicationem,in rem tamen agi non poteft quia non eft legatum certum corpus fed ius) fed eo cafu heres habet exceptionem doli vel in factum,nifi actor paratus fit promittere pro parte legata, fe æs alienum exfoluturum, quæ obligatio vocatur ftipulatio pro parte: at viciffim legatarius ab herede partẽ hereditatis legatam ftipulatur quæ ftipulatio partis dicebatur §.fed quia heres verfic. poft quod, inftit. de fidei comm. hered. Vnde patet has ftipulationes præceffiffe tempora Vefpafiani fub quo Pegafianũ S&ũm factũ eft d.§.fed quia:quoniã quæ interponuntur inter heredẽ & fideicomm. ad exemplũ earum introductæ funt quæ inter heredẽ & partiariũ interponebãtur:& ideo hæ funt antiquiores. Vlpianus tit. de fideicomm.§.ex Pegafiano. antiquæ igitur hæ fpõfiones funt inftitutæ ex interpretatione veterum Iurifconfultorum ad legem 12.tabul. qua licet cuique pro arbitrio legare: & hoc modo confultum eft heredi, illique legatario ne in plus grauaretur quam ad illum ex hereditate perueniffet.vt & ei delegentur actiones aduerfus debitores aut poffeffores rerum hereditariarum. Nam pars hereditatis præftari non poteft fine delegationibus vice mutua interpofitis l. cum filius §. 1. de leg. 2. at quid opus erat de legationibus cum ex legato nominis actio fine illa delegatione competat l. ex legato C. de legati quæ & fi vtilis eandem tamen vim habet ac directa l. actio ff. de neg.geft. Verum in legato certi nominis, vtilis datur:quia in hac re conftat de voluntate teftatoris.At in parte hereditatis, non poteft legatarius fibi certum nomen attribuere. Deinde nomina quæ fola lege 12. tab. diuidi debent l. ea quæ C. fam. ercifcifc. arbitrio legatarij diuiderentur :Præterea ex eadem lege folis heredibus pro rata ipfo iure competunt non legatariis l. 1. C.fi cert.pet. itaque funt neceffariæ delegationes. Obftat quod delegatio fieri non poffit inuito vel infcio eo qui delegatur l. 1. C. de nouat. Verum delegatio debitoris eo inuito vel ignorante fieri non poteft quia debet promittere ei cui delegatus eft l. 6. C. eod. at delegatio actionis feu nominis inuito debitore fieri poteft d. l. 1. in fine C. eod. & l. cum de bonis in fine C. de donat. Sed hæc delegatio infirma videtur inter heredem & partiarium quia reuocari poteft voluntate delegantis exceptis tribus cafibus expreffis in l.3. C. eodem : primo fi lis conteftata fuerit : fecundo fi quid exactum fit vi delegationis.poftremo fi denunciauerit delegatarius, debitori ne folueret fuo creditori.igitur hæ cautiones mutuæ parum videntur firmæ cum etiam nec debitores hereditarij cogantur alij quam heredi foluere, nec creditores alium quam heredem conuenire:quia res inter alios acta, aliis nec nocet nec prodeft l. 3. in princ. ff. de tranfact. Verum hæ contrahuntur tantum inter eos ex quibus directæ dantur nomine delegantium l. vlt. C. quando fifc. vel priuat. nec vllomodo poffunt reuocari:hic enim non eft man-

Ad quid delegationes mutuæ.

Duplex delegatio.

datum actionis vt in d. 3. C de nouat.sed mutua stipulatio quæ pure facta ciuilem & efficacem parit obligationem. Video his sponsionibus onera pro rata parte communicari quæ ad æs alienum pertinent:an & ad sacra? non est necesse. Nam iure Pontificio sine stipulatione sacris obligatur legatarius. Et sic sacrorum obligatio transit ab heredibus in legatarium si plus capiat quam omnes heredes: *Morte* (inquit) *testamentoue.* Sufficiebat dicere testamento quod nisi morte testatoris effectũ nõ habet l.1.ff.qui test. fac. poss.quid in donatione causa mortis & fideicommisso quod sine testamento relinqui potest §. præterea inst. de fideic. hered. & si donatio causa mortis ad exemplum legati capiatur & fideicommissa per omnia legatis exæquata sint l. 1. de legat. 1. tamen hic primum de legato agitur quod nisi testamẽto non valet d.§.præterea & aliud est à fideicõm. vt patet ex frag. Vlp. tit 24. & 25. tum etiam à donatione causa mortis l 25. §. vlt. & l.35. § vlt. ff. de. don. cauſ. mort. sane fideicommissa hoc iure quo de agitur nondum erant introducta ergo hæc onera respiciunt legatarium tantum. sed obstat quod mutuæ sponsiones valent quidem in transferendis actionibus & oneribus hereditatis: at quomodo ad religionem producentur? nullomodo iure ciuili, quia eo sacra ab hereditate seiuncta sunt. Diuisum est Pontificis & Prætoris imperium. coram Prætore inter centumuiros præside de hereditatibus agitur. Miseri sunt isti Penates qui pecuniæ quasi cathenis alligati huc & illuc transferuntur. at vos ô Dij aliquando cum Lauinio deducti essetis & delati in alias sedes summo miraculo rediistis Dionysio teste 1. nunc tamen nimia senectus potestatem vestram eneruauit. quid? non aliter vobis vtuntur vestri cultores quam seruis aut iumentis Tertullianus in Apologet. *Domesticos deos quos Lares dicitis domestica potestate tractatis pignerando, venditando, demutãdo &c.* Coram Prætore non agitur de sacris sed coram Pontifice qui suis legibus vtitur non astrictus edicto Prætoris. Hæc autem est Pontificis intentio vt quocumque iure pecunia sacris esset obstricta antiquum ius Pontificium sic exponit Tullius, *Hæc nos à Scæuola didicimus non ita descripta ab antiquis: nam illi quidem his verbis docebant tribus modis sacris astringi: hereditate, aut si maiorem partem pecuniæ capiat, aut si maior pars pecuniæ legata est si inde quippiam ceperit.* In secundo modo intelligit eum qui plus vsuceperit ex bonis defuncti: qui tamen ex doctrina Scæuolæ non secundo sed tertio ordine sacris astringitur: vide supra cum de legatario maioris partis dixisset, *Tertio loco,* (inquit) *si nemo sit heres, qui de bonis quæ eius fuerint cum moritur vsuceperit plurimum*: Non ait si nemo sit legatarius quẽ tamẽ mox secũdo loco obligauerat: nam si nemo heres sit, nullũ fit testamẽtũ quia desertũ est & destitutũ ex quo nihil peti potest l.1.ff. de iniusto rupto. Sed cur is qui vsucepit veteri iure Põtificio, prior sacris obligatur quã legatari⁹ qui nullo onere rẽ habet: ille vero forte emit, aut expermutatione accepit, aut ex alia causa onerosa? verũ vsucaptor obligatur, si heres non sit quo

Donatio causa mortis.

Differt legatũ à fideicommisso.

Ius ciuile hic à Pontificio distinguitur.

Deorũ Penatiũ infelix cultus.

Desertum testamentum fit nullum.

casu nullus est legatarius: nec obstat quod nihilominus obstringit tertio loco legatarium, non enim vult aditam fuisse hereditatem alioquin sacris esset obnoxius hoc iure, ante vsucaptorem, sed deserto testamento si quid ex eo vindicauerit vel inuaserit, teneri quasi iudicium defuncti agnouerit: ideo sic concludit, *Videtis igitur omnia pendere ex vno illo quod Pontifices pecuniam sacris coniungi volunt iisdem ferias & carimonias ascribendas putant.* Hæc tamen à Iuris ciuilis constitutione aliena esse, idem sic ostendit, *Nam sacra cum pecunia Pontificum auctoritate, nulla lege coniuncta sunt.* Iis ergo modis Pontifices prisci existimabant se legem hanc conseruare posse ne priuata sacra interirent: sed contra intentionem veterum Pontificum, sequentes, inuenere modos quibus sacra interimerētur. vnde ille, *Quinetiam cauent vt cui plus legatum sit quam sine religione capere liceat is per æs & libram heredes testamenti soluat: propterea quod eo loco res est ita soluta hereditate quasi ea pecunia legata non esset.* Hoc ex subtilitate iuris ciuilis introductum est: nam heres scriptus testamento, sacris obstringitur: vnde vi testamenti sublata tollitur obligatio. Vis autem testamenti apud priscos duobus constabat, aut mancipatione quę per æs & libram peragebatur, aut calatis comitiis instit. de testam. ord. in princip. vbi ait posterius ante sublatum fuisse quam prius ex quo quædam adhuc pars remanserat: (quod attinet ad testamentum in procinctu non est huius quæstionis). Testator per mancipationem ęre libraque familiam alienabat seu emancipabat Vlp. in fragm. tit. de testamētis §. in testamento cur idē facere heres non poterat qui familiæ factus est Dominus. calatis comitiis testamentum factum, æque heredem sacris obstringebat. Sed contrario actu vt priore casu liberabatur, nimirum detestatione sacrorum quę etiam fiebat iisdem comitiis Gellius 15. cap. 27. *Iisdem* (inquit) *comitiis quæ calata appellari diximus & sacrorum detestatio, & testamenta fieri solebant.* Et recte nam ea habebantur pro collegio Pontificum vt ibidem ex Labeone Gellius ait. Idcirco fiebat ibi vbi sacerdotum erat collegium penes quos est sacrorum summum ius. in vtroque testamento erat testatio quia testator quirites vocabat in testimonium voluntatis quę etiam in testamento per æs & libram celebrabatur & vocabatur nuncupatio Vlp. d. §. in testamento quam idem vocat supremam contestationem l. qui testamento §. & veteres ff. qui test. fac. poss. hæc testatio facta calatis comitiis, iisdem sacrorum detestatione celebrata soluebatur: vt testatio per æs & libram confirmata, eadem solennitate tollebatur. Imo si heres adiuit quomodo potest imaginaria venditione & testamentum & aditionem rescindere? aditio enim est actus legitimus l. actus ff. de reg. iur. qui tantum abest vt mancipationem testamenti tollat cum eam omnino confirmet hoc casu. Deinde detestatio in testamento Calatis comitiis nihil præter testationem tollit? Ergo non aditionem. Quod si heres non adiuit, quid obligat heredem sacris hereditatis quam non habet cum nec heres sit?

Sacra sunt cum hereditate coniuncta iure Pontificio no ciuili.

Vis testamenti in quibus est.

Emancipatio.

Detestatio sacrorum.

Testatio in testamentu.

Aditio.

Nonne cuique liberum eſt non adire? Verum hic adita eſt hereditas ſed cum plus legatum ſit quam relictum omnibus heredibus iniquum eſt eos teneri ſacris, legatarium autem exonerari qui maiorem partem hereditatis obtinet. Neque tamen ideo reſcinditur:

Emancipatione & deteſtatione nõ tollitur aditio ſed ſacrorũ obligatio.

quia emancipatio familiæ & deteſtatio, tollunt tantum obligationẽ ſacrorum. Sed cum tenetur legatarius quis eum coget? Pontifex ipſe qui cum ſit princeps ſacrorum, extra ordinem & pro arbitrio cognoſcit, decernit & iudicat de religionibus: ſed quis inquiret in eam rem? heres in legatarium, & is qui vſucepit quia poſt legatariũ teneretur. Si non ſit vſucaptor an intereunt ſacra? huic defectui Scęuola manum adhibet: iuſſit enim quarto loco teneri creditores: quinto debitores, ita vt in vſucaptorem creditores inquirant & in creditorem debitor quia eorum intereſt ab aliis ſeruari ne ad eos deueniatur. Denique cæteri omnes ex familia ad Pontificem referre poſſunt de his ſacris. Sed redeo ad Scæuolam Tullius ibidem, *Quarto* (inquit) *ſi nemo ſit qui vllam rem ceperit, de creditoribus eius qui*

Creditor & debitor ſacris obligantur.

plurimum ſeruet: extrema illa perſona eſt vt is qui mortuus ſit pecuniam debuerit neminique eam ſoluerit proinde habetur quaſi eam pecuniam ceperit. Prius tenetur creditor: quia res quam poſſidet ſeruandi cauſa, eſt in dominio defuncti non creditoris l. 3. §. vlt. ff. de acquir. poſſeſſ. at debitor rem ſuam poſſidet licet eius perſona vel res ſit obligata defuncto. at, is qui vſucepit, nonne Dominus

Vſucaptor tenetur.

eſt? ſane res eſt alienata l. alienationis ff. de verb. ſig. verum vſucaptor tenetur iure antiquo quo creditor debitorque non tenebantur. Sed hæc ratio non ſufficit: nã iure nouo potuit emẽdari. Verum cõpleta eſt vſucapio poſt mortẽ eius de cuius ſacris agitur: ideoque ſemel res illa ſacris obligata cum ſua cauſa vſucapta eſt: ſi enim ſit alienatio l. alienatio ff. de cõtrah. emp. quod hæc verba ſupra ſcripta indicant. *De bonis quæ eius fuerint cum moritur*, Cum autem emancipata erat familia vel deteſtatio celebrata, omnino ſoluebatur heres non iure hereditatis, ſed ſacrorum. At mox dictum eſt ipſo iure Pontificio pecuniam ſacris obligari. Hoc verum ſed illa pecunia debet intelligi quæ fuit in dominio vel ſaltem in iure defuncti cum is moreretur. Nam cum agatur de ſacris defuncti, agi quoque debet de pecunia ipſius, quæ deſiit eſſe defuncti mutatione iuris. Nam illam pecuniam heres vendit imaginario pretio & eo modo à ſe alienat & transfert in coemptorem extraneum. Vnde patet

Aditio ad quid heredẽ obligat.

aditionem obligare heredem æri alieno tantum quaſi contractu habito cum creditoribus hereditariis l. 3. §. vlt. ff. quib. ex cauſ. in poſſ. eat. & cum legatariis ſi ex teſtamento adita eſt: quia licet legatorum obligatio ab herede cœperit, tamen eſt loco hereditariæ l. hereditariarum ff. de oblig. & act. quę ratio quaſi contractus ceſſat in ſacris neque enim adeundo quaſi contrahitur cum Diis Manibus nec cum Pontificibus. Supereſt igitur mancipatio illa quæ alia mancipatione diſſoluitur. Aditio non mutat ius defuncti ſed potius vniuerſali perſonæ ſucceſſione continuat. at poſtrema hæc mancipa-

tio

tio mutat quia ius heredis sub imagine emptionis alienat. Denique æs alienum inhereditate continetur: sacra non itẽ licet iis hereditas contra ius connexa sit non tamen sacris inest illa pecunia licet adsit. Nec est quod quis dicat eo iure, obligationem sacrorum esse pecuniæ accessionem: nam potius pecunia iis accedere debet sed vtcumque accipiatur, hæc coniunctio, instituta est contra ius ciuile. An potuere Pontifices naturam aditionis immutare? an iuris hereditarij regulas violare? quantum in se est id fecere: id est quatenus iudicia ad eos pertinent non tamen vt in aliis causis hæc constitutio maneat: ideo quod attinet ad æs alienum heres non soluitur illa coemptione sed sacris tantum quibus obstringebatur testamento quod illa tantum solennitate constabat. imo præter mancipationem adhibetur testamento nuncupatio quæ non videtur sublata per coemptionem postremam. Verum nuncupatio quæ & testatio dicitur non pertinet ad alienationis solennitatem, sed est tantum declaratio volũtatis in præsentia testium quę desideratur non vt translatio dominij celebretur sed vt certo & legitimo testimonio comprobetur. Sed quis est in hac mancipatione coemptor? non legatarius ne teneatur petitione hereditatis: emptor enim alienę hereditatis vt possessor tenetur petitione hereditatis l. nec vllam §. si quis sciens ff. de pet. hered. Igitur legatarius adhibet extraneum & maxime senem vt vis alienationis à testatore celebratæ eneruetur. at nonne ille imaginarius emptor tenebitur? Minime. quia nihil neque iuris neque corporis ex illa hereditate possidet. Absoluẽt ergo eum Pontifices qui decreuerunt sacris pecuniam coniungi. at legata pecunia nonne erat defuncti cum is moreretur? legatum enim est delibatio hereditatis &c. l. legatum de leg. 1. cur ergo illa mancipatio liberabit legatarium? sane hæc interponitur ad liberandos heredes tantum, sed statim peracta mancipatione, soluta quoad hoc causa testamẽti legatarius nouat obligationẽ legati & transfert in causam stipulationis per quã legatario nihil amplius debetur ex testamẽto seu ex hereditate defuncti, sed ex persona ipsius heredis qui nunc promissor fit: & sic ea pecunia quam nunc capit desinit esse hereditaria proindeque sacris non obligatur. Tullius, *Hoc vero* (inquit) *nihil ad Pontificum ius est è medio est iure ciuili vt per æs & libram heredes testamenti soluant & eodem loco res sit quasi ea pecunia legata non esset si is cui legatum est stipulatus est id ipsum quod legatum est vt ea pecunia ex stipulatione debeatur.* Igitur per coemptionem seu per æs & libram sacra interimebantur: idem pro Muræna, *Sacra illi interire noluerunt.* (veteres nimirum huius legis auctores & interpretes) *horum ingenio* (id est Iurisconsultorum & Pontificum sequentium) *Senes ad coemptiones faciendas interimendorum sacrorum causa reperti sunt.* At cur senes potius quam iuuenes? Nam in testamento iuuenes etiam adhibebantur Suetonius in Nerone, *Ex hoc Domitius nascitur quem emptorem familiæ pecuniæque in testamento Augusti fuisse mox vulgo notatum est.* Verum in mancipatione sacrorum

Nuncupatio testamenti ad quid.

Cur coemptor non tenetur.

Nouatio legati

Cur senes sunt coemptor. s.

causa facta,pura est fictio ,nihil agitur veritatis & desinit in persona veteris coëptoris cuius morte omnes hæ imagines euanescūt: mors naturæ præscripto propior est seni quā iuueni. Agnoscunt in hoc mendacio veritatē iniuriæ.Celerius enim tolli desiderāt coemptionis vestigia per quā lucro accepto onus religionis amouēt.Probatur eā morte coemptoris extingui l.1.§.liberos ff.si quis à parent.manumiss. vbi parens qui vnū ex liberis mancipauit sub lege fiduciæ seu remancipationis vt ipse manumittat : habet quidem quasi patronus bonorū possessionē contra tabulas defuncti manumissi quasi liberti sed ad heredem non transmittit hoc ius & ideo morte extinguitur. Ea autem manumissio ex vi remancipationis oritur qua fingitur parens tanquā dominus vnū ex liberis tanquā vnum ex mancipiis manumisisse.quidā coemptionē restringit ad sola matrimonia Non viderat Vlp. in frag. de tutelis §. qui liberum vbi in tutela fiduciaria coemptorē admittit.suboleuit Alciato ratio huius coemptionis nō non tamen recte intellexit. Nam vt probet hanc venditionem non produci vltra coemptorem adducit l. vlt. §. vlt. ff. de cont. empt. vbi obligatio annui ex fundo præstādi eo vendito nō sequitur emptorem ergo vendita hereditate coemptori obligatio non sequitur eius heredem: male infert. Nam sacrorum obligationem pecunia sequitur,& possessorē obstringit iure Pontificio.At in d.l. vlt.obligatio annui personalis est,ideo emptorem aut possessorem non sequitur l. 1. §. si heres ff.ad Trebell. l. si fideicommissum §. tractatum ff. de iudiciis. Nec obstat quod ea obligatio in eum fundum concepta est : neque enim res ideo seruitutem patitur sed persona obligatur l.Caius ff.de annuis leg.idque patet ex annui natura quæ conditionem habet vitæ legatarij l. 4. ff. eod. ergo & cuiuscumque. At seruitus rei ad tempus certum vel incertum constitui non potest l. 4. ff. de seruit. demonstraui sacra priuata interempta fuisse iure subtili non æquo & bono. Hæc enim legem 12.tab. eludunt in hac parte:hoc iam in mancipatione mōstratum est. at stipulatio nouandi causa interposita nonne fraudem huic legi facit? vnde in l. si quis sub conditione ff. de cond. instit. testator legata reliquit incapacibus (quæ pro non scriptis habentur l.3. ff. de his quæ pro non script.) & proinde non debentur ex testamento;quod non ignorans, excogitauit modum quo legis mentem eluderet. Conditionem enim apposuit institutioni qua quisque heredum caueret pro parte hereditaria se legata præstaturum: heredes stipulantibus legatariis promiserunt & sic ex stipulatu conueniuntur: Pomp. respondet agentibus legatariis exceptionem doli mali obstaturam quia stipulatio in fraudem legis interposita est.Igitur in d. l.si quis sub conditione valet stipulatio & si in fraudem legis intercesſit, alioqui male obiiceretur exceptio quæ tunc tantum locum habet cum iure ciuili consistit actio inst. de excep. in princ. Cur ergo agenti partiario ex stipulatu aduersus heredem non obstabit exceptio vt in illa specie? Verum hic valuit legatum illic non valuit.

Ius coemptionis non transmittitur in heredē.

Obligatio annui personalis est.

An stipulatio valeat in fraudem legis interposita.

Sed si legatæ rei stipulatio saltem ciuiliter valuit potuit nouatio consistere l. 1. §. vlt. ff. de nouat. Verum valet non vt nouatio sed vt stipulatio quæ semper exceptioni est obnoxia. Nam in nouatione debet præcedere obligatio saltem aut ciuilis tantum aut naturalis. nihil enim nouari non potest d. l. 1. at nulla erat obligatio legati incapaci relicti. Si hoc ita est cur non est nulla hæc stipulatio quæ propter conditionem intercessit? quia non est contra legem vt legatum potest enim sine causa præcedenti valere, sed quia petenti legatum heres diceret se non teneri sic agenti ex stipulatu exceptio obstat: vt in l. 1. §. si quis sub conditione ff. vt legat. ser. caus. cau. vbi si qua sit exceptio quæ petenti legatum opponi possit eadem ex stipulatu agenti nocebit: quod multo magis obtinet vbi nullum est legatum: è contra si legatum petenti nihil obiici possit (vt in partitione hic) nec ex cautione agenti quicquam opponitur. Nec obstat quod hæc cautio in fraudem legis sacrorum concepta est. in ea enim nulla fit mentio sacrorum sed pecuniæ tantum quæ promitti potest nec sacra quicquam faciunt ad impedimentum huius stipulationis quia iure ciuili non sunt coniuncta cum pecunia. Iam sunt expositi duo modi, quibus sacra priuata interimantur, accedamus ad tertium: hic ex voluntate testatoris pendet: nam si velit vni plus legare quam omnibus heredibus iure institutionis relinquere, cauere debet in testamento vt centum nummi deducantur, eo casu & heres, quia minus habet quam legatarius, & legatarius, deductione illa liberatur. Tullius. *Habeo* (inquit) *ius Pontificium: quid huic accessit ex iure ciuili? partitionis caput scriptum caute vt centū nummi deducerentur, inuenta est ratio cur pecunia, sacrorum molestia liberaretur:* At quis auctor illius deductionis, vt non ex iure Pontificio sed ciuili depromptum videatur? partitio est species legati iure ciuili introducta & ex mente legis 12. tab. sed deductio est Pontificij iuris. Sed quænam est ratio eius. Nam si hereditas eius sit 40000. & Titio 30000. legata sint, nimirum dodrans totius assis, si ex eo dodrante centum aurei deducantur restabit adhuc in legato multo plus quam omnibus heredibus datum est. Ergo canom euanescet quo cautum est vt legatarius sacris obligetur qui plus capit quam omnes heredes. Deinde si sint in hereditate 200. tantum, & legata sint 120. ex quibus 100. deduci iussit testator supererunt legatario 20. tantum contra intentionem testatoris qui sanxit deductionem gratia legatarij. Denique id quod ita deducitur cuius erit? Non legatarij quia ex legato detrahendum est qui sacris obligaretur, si deductionem non pateretur: non heredis: quia eo modo constitutio Pontificum corrumpi posset cum plus habituri essent heredes quam legatarius. ad hæc alia sequitur absurditas. Potuit enim breuiori & leuiori via id quod esset deducendum non legare & in hereditate relinquere quod per deductionis anfractum sciret esse ad heredes rediturum. lucem in medio tenebrarum quæramus, hæc deductio non cedit heredibus sed Diis ipsis qui incuria & negligen-

Nouatio.

Deductio 100. nummorum.

Cuius est quod deducitur.

tia hominum in cultu sacrorum offensi suas contumelias possent vindicare. Idcirco legatarius apud Pontifices ex præcepto testatoris nummos ferebat & sic religione soluebatur quo casu non erat opus vt heres mancipatione liberaretur quia testator cuius maximè intererat seruari illa sacra, heredes deductione illa, testamento liberauerat: quod onus in legatum translatum exemptum est hac forma quæ manumissio dicebatur id est liberatio & sic intelligendus est Festus cum ait, *puri, probi, profani sui auri dicitur in manumissione sacrorum causa ex quibus puri significat quod in vsu spurco non fuerat: probi quod recte excoctum purgatumque sit: profani quod sacrum non sit, & quod omni religione solutum sit; sui quod alienum non sit.* Sic aurum sine vitio esse debet non secus ac hostia quæ in expiationem adhibetur quæ in omni parte debet explorari. At quid aurum ad nummos? Nam auri appellatione signatum non continetur l. cum aurum in princ. ff. de auro & argent. verum iam tempore Scæuolæ à quo hæc Tullius acceperat signatum erat aurum nimirum lege Claudia quæ à Claudio Nerone Consule lata est 62. annis postquã argentum signatum est quinque annis ante primum Punicum bellum L. Quintio & C. Fabio Coss. vt notat Plinius 33. cap. 3. igitur iam nummi aurei dudum in vsu erant. Neque tamen nummi sacrorum causa Pontificibus præstabantur: sed auri pondus certum quod centũ aureis nummis æquiualeret: hoc enim æstimare quiuis ex trutina posset. At cur in testamento pondus non designatur? quia facilius per nummorum numerum demonstratur. Omnia enim numero facilime definiuntur solo intellectu cum in pondere opus sit actu ponderantis: cur ergo non præstantur nũmi. Quia ante aurũ signatũ pondus non nũmi dabantur & ideo ne religio quicquã mutationis patiatur remãsit pondus. Nec nos moueat quod in minoribus hereditatibus minus videatur legatario remãsurũ, Nã quod numerũ centũ ascripsit intelligit in maiori hereditate ex qua centum deductis plus sit legatarius quam omnes heredes habiturus: in aliis deductiõ fiet pro rata. Atqui potuitne testator efficere ne in suo testamento lex locum habeat? non potest, l. nemo ff. de leg. 1. verum hæc sacrorum manumissio non solo testatoris præcepto, sed auctoritate Pontificum & consecratione auri peragitur. Voto liberamur ab eminentibus periculis, vt & precibus, quanto magis auctoritate sacrorum & oblatione doni? Dicitur autem manumissio, quia emancipatio familiæ, apud veteres erat manumissio §. præterea instit. quib. mod. Ius. pat. pot. sol. Hac sacrorum manumissione familia & pecunia hereditaria emancipatur sacris illis. In familiæ manumissione veteres vtebantur his vocibus emancipatione & mancipatione Gellius 15. cap. 27. §. 1. inst. de testament. sed mancipatio est ex parte veteris coemptoris quia fingitur obligari Vlpi. tit. de testam. §. 2. quia fit emptor imaginarius & sic fictus possessor, sed ex parte venditoris est manumissio & emancipatio. Postremus modus liberandi legatarij cui plus relictum est, eiusdem Scæ-

Manumissio. sacrorũ causa.

Auri pondus datur Deo.

Mancipatio & emancipatio.

uolæ ſubtilitate. Deprehenſus eſt: Tullius, *Quod ſi hoc* (id eſt deductionem) *qui teſtamentum faciebat cauere noluiſſet admonet iuriſconſultus hic quidem ipſe Mutius Pontifex idem, vt minus capiat quam omnibus heredibus relinquitur: ſuperiores* (Pontifices) *dicebant quicquid cepiſſet, aſtringi: rurſus ſacris liberantur* (nimirum à poſterioribus Pontificibus) vnde ille paulo ante, *Atque etiam dant hoc Scæuolæ quod eſt partitio, vt ſi in teſtamento deducta ſcripta non ſit ipſique minus ceperint quam omnibus heredibus relinquatur ſacris ne obligentur*. Superiorum ratio erat (vt iam dixi) quia defuncti iudicium agnouit & legatum. At Scæuola ex quantitate pecuniæ hereditariæ, ſacrorum obligationem aut conſtituebat aut tollebat. Atqui iure ciuili hoc non videtur poſſe conſiſtere. Nam legatum pro parte admitti non poteſt & pro parte repudiari l. legatarius in princ. de leg. 1. l. 4. l. 5. & l. 6. de leg. 2. idem in hereditate l. 1. ff. de acquir. her. quomodo ergo poteſt legatarius ſe ſacris abſoluere vnius legati partem agnoſcendo? Verum non repudiat legati alteram partem ſed totum agnoſcit alteram petendo l. ſi cui res de leg. 2. quid ergo intereſt vtrum totum an partem petat cum totum acquirat? cur eo modo liberabitur cum ante liberationem & poſt idem ius ſit? Neque in hac parte poteſt conſtitui differentia inter ius ciuile & Pontificium. Nam iure Pontificio cautum eſt vt ſi vnus ex heredibus legatarij petierit quod à defuncto ex legato prætermiſſum erat, incidat in obligationem ſacrorum Tullius, *Si minus quis cepiſſet ne ſacris alligaretur ac poſt de eius heredibus aliquis exegiſſet pro ſua parte id quod ab eo cuius ipſe heres eſſet prætermiſſum fuiſſet eaque pecunia non minor eſſet facta cum ſuperiore exactione quam heredibus omnibus eſſet relicta, qui eam pecuniam exigiſſet ſolum ſine coheredibus ſacris obligari*. Vnde patet ſufficere ad obligandum legatarium non tantum ſi plus ceperit, ſed & ſi non minus. Ergo cum totum legatario quæſitum ſit perinde tenebitur ac ſi petiiſſet. Verum hoc intelligitur ſi ceperit: capere cum effectu accipitur l. aliud ff. de verb. ſig. igitur quia minus cepit non tenetur: quod ad poſſeſſionem referēdum eſt. Nam coniunctio pecuniæ cum ſacris, cum effectu poſſeſſionis accipi debet. Nec obſtat quod etiam iuris poſſeſſor obligari poteſt: nam hoc poſt legatarium intelligi debet. Quis ergo poſt liberationem legatarij, ſacris obſtringetur? heres: quia quod ex legato prætermiſſum & penes eum remanet. Hi ſunt modi quibus pij iſti Pontifices ſacrorum cuſtodes ſancti, & iuriſconſulti qui ſe iuſtitiæ ſacerdotes appellant in l. 1 ff. de iuſt. & iur. ſacrorum cultum diſſoluunt & legem de eorum cōſeruatione ſancitam violant: ſanctius hæc lex obſeruatur à liberis quos & familiæ decus & parentum reuerentia deuincit fortiori vinculo ad hæc ſacra ſeruanda. Dionyſius 9. οἱ δὲ πατέρες αὐτῶν ὅσοι παῖδας ἔτι ποιεῖν εἶχον ἡλικίαν τοσαύτης καταχύσεως τοῦ γένους ἐρημίας οὐκ ἂν ἔχοντες τι καὶ ἄκοντες ἑτέροις παῖδας ἐποιήσαντο ἵνα μήτε ἱερὰ ἐκλειφθῇ πάτρια, μήτε δόξα τηλικαύτη διαφθαρῇ γένους: Loquitur de trecentis Fabiis

Sententia veterum & ſequentium Pontificum.

An legatum pro parte poſſit agnoſci.

Capere quid.

Legatario omittente partem legati heres obligatur.

Filij melius sacra seruant gentilia.

qui simul occisi fuerant quos par est liberos reliquisse vt per eos sacra gentilitia conseruarentur iustis matrimoniis successiue procedentes ne gloria gentis intercideret: quod si superstitibus defuissent liberi quæri vel eligi potuissent iure ciuili. Igitur heres & maxime filius huic oneri succedebat: quia hoc antiqui iure religionis successiuè seruabant ita vt summo lucro imputaretur, si hereditas sine sacris obtigisset quasi summo onere liberata. Festus, *sine sacris hereditas in prouerbio dici solet cum aliquid obuenerit sine vlla incommodi appendice quod olim sacra non solum curiosissime administrabant sed etiam priuata, relictusque heres sicut pecunia, etiam sacrorum erat vt ea diligentissime administrare esset necessarium.* Hic quod ait olim necessarium fuisse hæc colere, notandum innuere suo tempore alio iure Romanos vti subtilitate Pontificum. Nunc quæro in quibus hæc sacra consistunt. In anniuersarijs vt iam ex Tullio dictum est: in feriis natalium, & funerum de quibus in capite sequente: in expiationibus, vt apud Festum. *Propudianus porcus*

In quibus hæc sacra consistũt.

dictus est vt ait Capito Ateius qui in sacrificio gentis Claudiæ velut piamentum & exsolutio omnis contractæ religionis est. Hoc igitur huic genti proprium erat genus lustrationis. In susceptionibus fulgurum priuatis de quibus jam in cap. prodigia dictum est: cætera in sequentibus exponentur.

AXIOMATA.

GENTILIA & plebeia sacra sunt familiarum: sed illa sunt Patriciorum, hæc ignobilium: Gentilia a gente sunt cuius ius est inter eos qui eodem nomine sunt & quorum maiores id est parẽtes supra tritauum serui non fuere, quo fruuntur & ij qui licet a veteri senatorum gẽte orti non sint, si nemo maiorum seruitutem seruijt: quia possunt esse senatores, & habent gentem licet minorem. Ius autem agnationis est inter non gentiles. Sacra autem hæc priuata per matrimonium coniungebantur.

HÆC Sacra primo sequuntur heredem: secundo eum cui legata est pars hereditatis, ex qua non deducuntur pretia seruorum & funeris impensæ, tamen onera personalia non sequuntur le-

gatarium partis hereditatis, sed heredem ex lege 12. tab. hereditas enim alia est à legato partis: in hûc legatarium non transeunt ipso iure actiones, non vindicatio: quia certum corpus non est legatum nec vtilis quidem in personam actio contra debitores: quia certum nomen legatum non est ideo delegationibus mutuis quæ per stipulationes celebrantur opus est, non debitorum quia ijs ignorantibus fieri non possunt, sed nominum, quæ si mandato fiant, possunt re integra reuocari, secus vbi stipulatio interposita est: Ea enim parit efficacem obligationem quæ nuda promissoris voluntate dissolui non potest. Hæ stipulationes ad æs alienum transferendum dumtaxat concipiuntur iure ciuili, non ad sacra quibus iure Pontificio partiarius tenetur. Quod si heres non sit, non erit quoque legatarius: quia legatum ex deserto testaméto nullum est: ideo deficiente herede tenetur is qui vsu cepit ex bonis defuncti. Tertio is qui ex deserto testamento legati sibi relicti aliquid accepit: quia defuncti Iudiciũ agnouisse videtur.

POSTERIORES Pontifices sacrorum obligationem dissoluere tribus modis: primo mancipatione seu ficta hereditatis alienatione per æs & libram quæ in fictum emptorem alienata erat: secundo sacrorum detestatione, si testamentum calatis comitijs conditum fuisset: vtroque modo sic soluebatur vt constitutum erat: Postremo deductione certæ partis ex legato quæ Deo per Pótifices consecrabatur vt religionis priuatæ violatio publicæ religionis augmento pensaretur. Cæterum liberatur legatarius non heres si minus

petierit quam legatum est, ne tantum cepisse videatur quantum omnes heredes, licet ei totum acquisitum sit, quia non possidet. Hæc enim sacrorum obligatio possessorem sequitur. His tribus modis non rescinditur aditio, sed sacrorum obligatio tollitur: aditio enim quasi contractu obligat æri alieno non sacris: quia non contrahitur cum Dijs Manibus nec cum Pontificibus adeundo.

STIPVLATIONE nouatur obligatio legati & incipit deberi vt pecunia non defuncti sed heredis vt promissoris; & ideo sacris defuncti non est obnoxia. In mancipatione autem quæ soluit sacris heredes testaměti senex coëmptor adhibebatur vt celerius vestigia huius fictionis euanescerent morte scilicet coëmptoris aut manumissoris: quia hæc manumissio morte manumissoris extinguitur. Legati autem stipulatio non interponitur in fraudem legis, quia legatum debetur. Quod autem attinet ad deductionem centum testamento præscriptam, si hereditas sit. Vilior minus est præstandum pro rata scilicet hereditatis. At si longe vberior sit sufficit centum ad liberationem deducere: hæc summa in auro præstatur non numerato sed ponderato (licet iam signatum esset) ad imaginem retinendæ vetustatis quę rudi metallo pendendo vtebatur, hæc pertinent ad religionem priuatam quæ consistit in anniuersarijs, expiationibus, fulgurũ susceptionibus ferijs natalium & funerum, & in iure sepulchrorum.

DEORVM

DEORVM MANIVM IVRA Sancta sunto. Hos letho datos, diuos habento. Sumptum in ollos, luctumque minuunto.

CAP. XXII.

ANTVM abest vt hæc Manium iura sancta fuerint apud Romanos cum ex præcedenti capite manifesta sit corũ violatio. Sanctum apud iuris conditores pro inuiolabili semper acceptum est quod quadam nota vel sacra vel humana ita signatum sit vt nefas sit illud corrumpere l. Sanctum & l. Sequente §. proprie ff. de rer. diuis. At quamuis lege cautum sit vt perpetua & sancta essent, tamen iniusta sublata sunt subtilitate. Manes appellati sunt Dij inferi vt lenitate nominis eorum acerbitas placaretur. *Antiqui enim* (inquit Varro 5. de ling. Lat.) *Bonum dicebant Manum ad cuiusmodi religionem Græci quoque cum lumen affertur solẽt dicere* φῶς ἀγαθόν. His postremis verbis innuit manum à mane dictum est. *Quod tum manat dies ob oriente* (inquit ibidem ille) nec contrarium ait cum ita subiicit, *Nisi potius quod bonum manum dicebant*, vult enim mane non deduci à manare (vt quosdam notat existimasse) sed à mano quod bonum est quia lux bona est cum sit imago veri boni. At Dij inferi sunt mali, sed iam dixi bonos dici: quod mali bonis nominibus placentur: tum quod in sacris, nominibus infaustis abstinerent. Orpheus in Hymnis Deos inferos vocat contra naturam eorum μειλιχίους, id est placabiles : quod terror calamitatis aut mortis induxit ne quid mali ab iis emanet. *Festus Dy manes* (inquit) *pro bonis dicuntur a suppliciter eos venerantibus, propter metum mortis vt immanes quoque pro valde non bonis dicuntur: ideoque* εὐμενίδες καὶ εὐφημισμόν, *id est mites dicuntur furiæ*, Hi crudeles dij etiam ab Auguribus inuocantur Festus *Manes Dy* (inquit) *ab Auguribus inuocantur quod hi per omnia ætheria terrenaque manare dicantur*. Hic aliam videtur notationem nominis adducere quã Varro notauit sed nõ approbauit omnino. Sed hoc quod ait Festus accommodatur sacris Pontificalibus in quibus si quando pluuiis indigerent lapis quidam qui Manal seu Manalis appellabatur moueri solebat vbi sacrũ fiebat quod manale dicebatur. Varro de vita populi Romani libro 1. apud Nonium *Vrceolum* (inquit) *aquæ manale vocamus quod eo aqua in trulleum effundatur vnde manalis lapis appellatur in Pontificalibus sacris qui tunc mouetur cum pluuiæ exoptantur: ita apud antiquissimos manale sacrum vocari quis non noue-*

Sanctum.

Maniũ appellatio.

Cur bono nomine Manes appellantur.

Manalis lapis.

rit: vnde nomen illius. Hoc Pontifices à disciplina augurum accipiũt Deos manes per ætherem & terram manare vt inde fluant ea quæ in terram cadunt, vt niues & pluuiæ quæ manant potius ex vaporibus ex terra & aqua prodeuntibus. In ipsa terra iam aquæ latent, quid mirum si ex eadem aquæ profluant, quæ per potentias eius ex ea ad aerem manant. Id significant etiam iidem Pontifices cum manalem lapidem ostium orci esse aiunt per quod ad superiores manarent animæ inferorum qui dicuntur Manes vt auctor est Festus: tum sic ait *Manalem etiam lapidem vocabant petram quamdam quæ erat extra portam Capenam iuxta ædem Martis quam cum propter nimiam siccitatem in vrbem protraherent, insequebatur pluuia statim, eumque quod aquas manaret Manalem dixere.* Ex hoc Festi loco duas de isto lapide opiniones fuisse apparet: prima in pluribus locis hanc potestatem constituit. Nam ostium Orci vbicumque est, id est terra vbicumque aperta istis vaporibus & proinde vbicumque vbi agri essent ij lapides ponebãtur de quibus sic Fulgentius ait; *Labeo qui disciplinas Hetruscas Tagetis & Bacidis quindecim voluminibus explicauit ita scribit, fibra iocinoris sandaracei coloris dũ fuant manales tunc verrere opus est petras, hoc est quas antiqui solebant in modum cylindrorum per limites trahere pro pluuiæ commutanda inopia.* Cur per limites hoc ostium Orci trahitur? vt omnes agri, huius lapidis sanctitatem sentiant. Nam in limitibus singulis agrorum singulorum sunt notæ & signa. Altera opinio pertinet ad lapidem Pontificalem qui erat extra vrbem, ne motus infernalis potentiæ Diis cælestibus vrbis tutoribus sacra conturbaret, igitur etymologia hic tradita non accommodatur dictioni sed sensui rei quæ agitur: nec ita absurde quin secundum alios huic etiam voci possit conuenire, sed hæc ad rem aptior: at ad dictionem melius est manum pro bono vt bonum pro lucido & claro accipiatur: Nonius *Manum* (inquit) *dicitur clarum vnde etiam mane post tenebras noctis diei pars prima, inde Matuta quæ Græce Λευκόθεα: Nam inde volunt etiam deos Manes apellari id est bonos & prosperos quod melior mors sapientioribus quam vita probetur. Tullius. 1. Thusc. quid Ino. Cadmi filia, nonne Λευκόθεα nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? vnde immanes non boni, vt sæpe.* Hic aliam reddit rationem etymi quam Festus, vult enim bonos dici inferos quod mors sapienti bona sit: at ille ait bonos appellari propter metum mortis, ne mortis periculum immittant. Verum est vtrumque: nam superstitiosi tamquam adulatores bene de Diis loquuntur quos malos putant; at sapientes tamquam amici bene de iis sentiunt, quia bonos arbitrantur ab effectu mortis. Tyrius ait sceleratum superstitione vinciri qua deos timet tamquam tyrannos. Tarquinius superbus conscientiæ furiis exagitatus facile persuadetur ab Apolline ad quem miserat consultum de prodigiis quibus ei exitium impendere significabatur vt Deæ Maniæ quam deorum Manium aut vt ait Varro Larum matrem pro compitis, capitibus sacrificaretur vt

Opinio veterum, ex terra aquas in terrã manare.

Ostium Orci.

Mania mater Manium.

pro familiarum sospitate pueri mactarentur, auctore Macrob. 1. Sat. cap. 7. animaduerte fraudem diaboli. Quod enim Hercules Saturno & Diti eripuerat occasione per insidias hic arrepta restituit eidem Numini mutato sexu & nomine. Quæ enim dea est Manium nisi Proserpina? Sed iterum Iunius Brutus mentem elusit Apollinis interpretatione capitum ab humanis ad allia & papauera conuersa. *Remoto scelere infaustæ sacrificationis* (inquit ille ibidem.) Hinc postea eodem auctore consuetudo mansit vt effigies suspensæ pro foribus singulorum, Maniæ consecrarentur vt periculum si quod immineret familiis expiarent.

Effigies foribus suspensæ.

Eas effigies fuisse ex farina fictas Festus de iis sic scribit *Manias Ælius stilo dicit ficta quædam ex farina in hominum figuras quia turpes fiant quas alij Maniolas appellãt. Manias autem quas nutrices minitentur paruulis pueris esse Laruas id est Manes deos, deasque qui aut ab inferis ad superos manant, aut Mania est eorum auia materna: sunt enim vtriusque opinionis auctores.* Sic igitur familiæ conseruabantur a Maniabus istis quibus lacte tãtum non vino libabatur. Varro apud Nonium *Cato de liberis educandis, hisce Maniabus lacte fit non vino, Cuninæ propter cunas, Ruminæ propter rumam id est prisco vocabulo mãmam à quo subrumi etiam nunc dicuntur agni.*

Maniabus lacte non vino libatur.

Sane liberi patris familias adhuc in cunis iacentes, sunt familiæ fomites aut quasi seminaria, quæ opibus postea in splendorem & lucem emergunt. Idcirco cunæ infantium erant cribrum aut vannus, quæ Cereris & Bacchi sunt instrumenta mystica quibus familiæ perfecta felicitas quasi per hoc auspicium captatur. Scholiastes Callimachi in hymnum in Iouem ἐν γὰρ λίκνοις τὸ παλαιὸν κατεκοίμιζον τὰ βρέφη, πλοῦτον καὶ καρποὺς οἰωνιζόμενοι. Λίκνον οὖν τὸ κόσκινον ἢ τὸ κυνίον ἐν ᾧ τὰ παιδία τιθέασι.

Cunæ infantiũ cribrum.

Lac autem quod eis offerebatur conseruat etiam & auget opes familiæ pecudum fœtu enutriendo in quibus magna pars antiquarum diuitiarum erat: ideo ad vbertatis conseruationem lactis & fœtuum primitiæ libabantur cap. feriis sup. Maniæ placantur lacte quæ sanguinem sitiũt: hunc enim ita Manes expetunt vt sine eo ex inferis euocari nõ possint nec futura prædicere auctore Homero Odyss. Λ. vbi anima Tiresiæ sic Vlyssem alloquitur qui ense stricto Manes à fossa sanguine redundante propellebat.

Manes sanguinem sitiunt.

Τίπτ' αὖτ' ὦ δύστηνε λιπὼν φάος ἠελίοιο
Ἤλυθες ὄφρα ἴδῃς νέκυας καὶ ἀτερπέα χῶρον
Ἀλλ' ἀποχάζεο βόθρου, ἄπισχε δὲ φάσγανον ὀξὺ
Αἵματος ὄφρα πίω καί τοι νημερτέα εἴπω.

Athenienses autem suspensum quidem habebant Ianuis simulachrum dæmonis, sed ad hoc tantum vt ædes à furibus tuerentur & hunc στροφαῖον quod huc illuc verteretur vt fures auerteret appellabant Scholiastes Aristoph. in Pluto στροφαῖον δὲ ἐκάλουν ἱδρυμένον παρὰ τῇ θύρᾳ τὸν δαίμονα: eum vocat paulo post Mercurium ἅμα δὲ παρὰ τὸ στρέφειν τὰ πράγματα: οἱ δὲ τοῦτο ποιοῦντες πανουργοί. ἐπωνυμία δὲ τοῦτο Ἑρμοῦ παρὰ τὸ ταῖς θύραις ἱδρύσθαι ἐπὶ

Deus strophæus

φυλακὴ τῶν ἄλλων κλεπτῶν. οὗτοι γὰρ ὀπίσω τῶν θυρῶν εἰ ὤθασι καὶ ἀναδύεσθαι καὶ ὅλως πανουργεύεσθαι.§Sed Maniæ Romanorum foribus suspensæ, impendentia omnia mala credebantur auertere, & augere opes familiæ: & generationi præesse quia corruptioni præsunt. Ideo Mania quædam apud eos geneta dicebatur, cui canem immolabant & precabantur ne quis ex domo bonus fieret. Plutarchus in quæst. Rom. 52. id est manus seu mortuus. Nam voce mortui mali ominis euitandi causa nunquam in sacris vtebantur. Nec mirum si mortui boni dicantur à Romanis cum etiam ab Arcadibus Græcorum antiquissimis bonus pro mortuo sumeretur, quod ille ibidem ex testimonio Aristotelis sic probat οὐ δεῖ δὲ τοῦτο θαυμάζειν, καὶ γὰρ Ἀριστοτέλης ἐν ταῖς Ἀρκάδων πρὸς Λακεδαιμονίους συνθήκαις γέγραφθαι φησὶ μηδένα χρηστὸν ποιεῖν βοηθείας χάριν τοῖς λακωνίζουσι τῶν Τεγεατῶν ὅπερ εἶναι μηδένα ἀποκτιννύναι: hic manifesta erat macula nam vulgo legebatur μηδὲν ἄχρηστον, id est, nihil innutile quod nec sensui conuenit nec sustineri potest, idem error est in præcedentibus verbis cum ait ἢ διὰ τὸ ἀχρείστους καὶ κομφους λέγεσθαι τοὺς τελευτῶντας reponendum χρηστούς auctor repetit idem fœdus in eadem sententia quæst. Græc. 5. ideo canem immolant quia piacularis est hostia etiam Grecis vt idem auctor est quæst. 68. igitur mortuos appellabant etiam Græci bonos. Vtraque tamen gens non ignorauit verum esse contrarium. Ipsis enim effectibus agnoscentes horum Numinum feritatem & immanitatem, dies quibus ista colebantur atros habuere quibus nihil neque publice neque priuatim agi fas esset quod posset in alterum diem differri. Varro apud Macrob. 1. Sat. *Mundus* (inquit) *cum patet deorum tristium atque inferum quasi ianua patet: propterea non modo prælium committi verumetiam delectum rei militaris causa habere, ac militem proficisci, nauem soluere, vxorem liberum quærendorum causa ducere, religiosum est* Hoc etiam Festus notauit his verbis, *atri sunt dies quibus mundus patet.* Est autem mundus fossa in medio vrbis forma rotunda ducta vt ad imaginem huius vniuersi accederet. Nam ex ea mundi similitudine, hanc appellationem in ceremoniis habuit. Circa eam fossam circuitus vrbis exaratus est, non secus ac si quis circulum describeret circa centrum. in hanc primitias omnium quibus homines secundum legem vt bonis vtuntur & secundum naturã necessariis proiecere. Deinde quisque paululum terræ vnde natus erat immisit. Plutar. in Romulo βόθρος γὰρ ὠρύγη περὶ τὸ νῦν Κομίτιον κυκλοτερὴς ἀπαρχαί τε πάντων ὅσοις νόμῳ μὲν ὡς καλοῖς ἐχρῶντο, φύσει δ' ὡς ἀναγκαίοις ἀπετέθησαν ἐνταῦθα καὶ τέλος ἐξ ἧς ἀφίκτο γῆς ἕκαστος ὀλίγην κομίζων μοῖραν ἔβαλον εἰς ταῦτα καὶ συνεμίγνυον (καλοῦσι δὲ βόθρον τοῦτον ᾧ καὶ τὸν ὄλυμπον ὀνόματι Μοῦνδον) εἶτα ὥσπερ κύκλον κέντρῳ περιέγραφον τὴν πόλιν. Regna imperia principatus eo sunt sanctiores & maioris æui quo propius accedunt ad huius vniuersi administrationem quam agit diuina prouiden-

Mania geneta.

Bonus id est mortuus.

Mundus quid.

tia ex qua nascuntur omnia ad vitæ humanæ conseruationẽ vtilia & necessaria, ideoq; primitię earũ rerum ei offeruntur vt consecratę, quasi in centro vim perpetuam ibidem, ingenerant easdem species producẽdi. Hic enim imago est totius orbis terrarũ in quo nulla vis est ex se frugis pariendæ nisi ex vi numinum quæ his oblationibus conciliata vberrimos fructus & prouentus influunt: sed imago illa per consecrationem ad solos consecrantes extenditur, qui quamuis ex diuersis terræ partibus ibi concurrissent, tamen particulam natiuæ terræ in Romanum mundum iniiciẽtes, suæ patriæ & amorem & vim genitalem quasi repudiantes, in vnum hoc solum conuerterunt: quo magis confirmatur similitudo mundi, in quo vnus est rex, & totum genus humanum ei subiectum, vna ciuitas cuius angeli & homines sunt ciues: Sane Hetrusci in his mysteriis quibus Romulum in condenda vrbe instituere ignorantes fundamenta moliti sunt vrbis quæ postea vniuerso orbi legem dedit in hoc mundo vna pars superior dicebatur quæ specie cœli fornicata erat: altera inferior quæ Diis Manibus sacra erat, in qua erant quædam abditæ & occultæ religionis erga deos infernales Festus, *Mundus* (inquit) *vt ait Capito Ateius in libro sexto Pontificali, ter in anno patere solet diebus his, postridie volcanalia, & ante diem tertium nonas Octobris, & ante diem sextum Idib. Nouemb. qui, quid ita dicatur sic refert Cato in commentariis iuris ciuilis: Mundo nomen impositum ab eo mundo qui supra nos est: forma enim eius est vt ex iis qui intrauere cognoscere potui adsimilis illi: eius inferiorem partem veluti consecratam Diis Manibus clausam omni tempore nisi iis diebus qui suprascripti sunt maiores censuerunt, quos dies etiam religiosos iudicauerunt: ea de causa quod quo tempore ea quæ occulta & abdita religionis Deorum Manium essent veluti in lucem quamdam adducerentur & patefierent nihil eo tempore in Rep. geri voluerunt: itaque per eos dies non cum hoste manus conserebant, non exercitus scribebatur, non Comitia habebantur, nec aliud quicquam in Rep. nisi quod vltima necessitas admonebat, administrabatur.* His autem tribus anni temporibus non fiebat solenne sacrum Diis Manibus licet hæc pars ima consecrata illis esset; sed Diti & Proserpinæ deorum Manium principibus, quod recte Macrob. notauit his verbis. *Nec patente mundo quo sacrum Dui patri & Proserpinæ dicatum est, meliusque occlusa Plutonis fauce eundũ ad præliũ putauerunt.* At die atro Diis Manibus parentare nefas erat auctorẽ & rationem adducit 1. Sat. cap. 16. *Sed & Fabius Maximus Seruilianus Pontifex in libro 12. negat oportere atro die parẽtare: quia tunc quoque Ianum Iouemque præfari necesse est quos nominari atro die non oportet.* Vnde videtur Romanis suboleuisse inferos esse in imis terræ partibus seu visceribus cum mũdi partem imam Diis inferorum ascripserint. Tertullianus de anima *Nobis* (inquit) *inferi non nuda cauositas, nec subdiualis aliqua mundi sentina creduntur sed in fossa terræ, & in alto vastitas & in ipsis visceribus eius abstrusa profunditas: si quidem Christum in corde terræ triduum mortis legimus expunctum id est*

Cur in mundũ primitiæ frugum & particula terræ natiuæ iniicitur.

Partes mundi.

Dies atri.

Cur atro die nõ licet parentare.

Inferi sub terra.

recessu intimo & interno & in ipsa terra operto & intra ipsam cauato & inferioribus adhuc abyssis superstructo. Gentilium tamen nonnulli animas mortalium in inferos quidem demitti, sed idola tantum esse non substantias defunctorum existimauere quod apertissimo Homeri testimonio comprobatur qui animam Achillis sic alloquentem Vlyssem introducit (quod debet eo grauius esse quo personæ proferentis maior est auctoritas) Odyss. Λ.

Πῶς ἔτλης Ἀϊδος δὲ κατελθέμεν, ἔνθά τε νεκροί
Ἀφραδέες ναίουσι βροτῶν εἴδωλα καμόντων.

In inferis sunt idola. Quid aliud est idolum quam simulachrum quod per se nihil est. Quod si ita est non patientur in inferis scelerati & maledicti: nec in cœlis boni & benedicti gratiam accipient. Sed vt tanta euitetur absurditas, finxere duas esse animas, primam esse substantiam hominis quæ suo descensu in materiam id est in corpus vt illud illustret *Duplex anima* quamuis per se simplex sit, adiunctione tamen corporis cum quo hominem componit, alteram animam parit quæ est ipsius simulachrum non secus ac lux immissa in corpus vmbram producit. Plotinus. 1. Ennead. 1. cap. vlt. καὶ γὰρ ἐν τῇ γενέσει ἡ προσθήκη ἢ ὅλως ἡ γένεσις τοῦ ἄλλου ψυχῆς εἴδους. τὸ δὲ πῶς ἡ γένεσις εἴρηται· ὅτι καταβαινούσης ἄλλου τοῦ ὑπ' αὐτῆς γινομένου τοῦ καταβαίνοντος ἐν τῇ νεύσει. Primam deinde ait non peccare ideoque non puniri, sed secundam: descendit enim vt corpus illustraret: post illuminationem sequitur peccatum sicut vmbra: lux non est causa vmbræ per se, *Causa peccati* sed corpus illuminatum sic anima illustrans causa peccati non est ἆρ' οὖν ἀφίησι τὸ εἴδωλον καὶ ἡ νεῦσις δὲ πῶς οὐχ ἁμαρτία: ἀλλ' εἰ ἡ νεῦσις ἔλλαμψις πρὸς τὸ κάτω οὐχ ἁμαρτία ὥσπερ οὐδ' ἡ σκιά. ἀλλ' αἴτιον τὸ ἐλλαμπόμενον. Ergo quod illustratum est, est causa peccati: ideoque ei pereundum est. At quomodo perit idolum animæ? non diffissum aut disruptum perit sed recessu primæ ani- *Mors secunda animæ.* mæ, vt absentia lucis vmbra dissoluitur, ἀφίησιν οὖν τὸ εἴδωλον εἰ μὴ ἐγγὺς τὸ ὑποδεξάμενον (id est corpore dissoluto) ἀφίησι δὲ οὐ τῷ ἀποσχισθῆναι ἀλλ' τῷ μηκέτι εἶναι. Ergo si idolum euanescat & corpus dissoluatur & prima anima nihil patiatur nullæ pœnæ esse poterunt in inferis. Quomodo ergo idola apud Homerum loquentia introducuntur? dicent esse fabulas. Atqui nituntur iisdem fabulis veritatem ostendere Plotinus ibidem. χωρίζειν δὲ ἔοικεν ὁ ποιητὴς τοῦτο, ἐπὶ τοῦ ἡρακλέως τὸ εἴδωλον αὐτοῦ διδοὺς, ἐν Ἅδου, αὐτὸν δὲ ἐν θεοῖς εἶναι: ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν λόγων κατεχόμενος, καὶ ὅτι ἐν θεοῖς καὶ ὅτι ἐν Ἅδου. Et hoc ex Plutonis sententia deductum esse Synesius de insomniis innuit, εἴδωλα ἀπορρεῖ καὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν ἀποπάλλεται: εἰ γὰρ ἕκαστον αἰσθητὸν εἶδός ἐστιν ὕλῃ συνδυασθὲν: ἀφορισάμενος δὲ τῆς ὕλης ἐν *Mundus idolis plenus.* τῷ συνθέτῳ τὴν ἐκροὴν ὁ λόγος αἱρεῖ καὶ τὴν τῶν εἰδώλων φύσιν ἐξογκοῦσθαι, ἵνα καὶ ἄμφω τὰ μέρη τοῦ ὄντος ἀξίαν ἀρνήσηται τὰ γινόμενα. Nihil est in mundo quod ex se non producat imagines sibi similes: ibi Nicephorus Grægoras. οἱ σοφοὶ τὸν παρόντα κόσμον εἰ-

δωλόν φασι τȣ̃ χρώτος: ἀκολȣ́θως δὲ καὶ τὰ ἐν τȣ́τῳ πράγματα, εἴδωλα τῶν ἐνυπαρχόντων ἐν ἐκείνῳ. Hæc opinio fundamentum habet à veritate male intellecta. Nam ex eo quod anima est immortalis (ex quo Plotinus cap. 1. eiusd. lib. arguit eam esse incorruptibilem, & ex eo impassibilem) alteri quidem nimirum bruto corpori, sui aliquid impertientem, nimirum vitam parit. dat igitur sed nihil accipit aliunde nisi à substantiis superioribus à quibus nihil mali accipere potest cum sint præstantiores & meliores (intelligit deos & angelos) & ideo cum nihil pati possit nec vitiosa quoque esse potest quia vitium est ex perturbatione aut passione animæ male affectæ, & proinde vitiorum expers suppliciis quoque non est obnoxia. verum sane est immortalem esse: at falsum est nec vitiosam esse nec corruptibilem. Nam & angeli multo excellentiores etiam sine corpore sceleri se obligauerunt & æternis addicti fuere suppliciis. Quod si prima anima non peccat, omnes impiissimi cœlestes sedes sortirentur. Vbi ergo erit præmium virtutis & probitatis? nonne satius esset sese voluptatibus ingurgitare, & per fas nefasque eas parare, quam tot labores sustinere? Nec obstat quod illi aiunt animam non misceri nec inesse corpori, sed componere & addesse. Immortalis enim substantia pœnas patitur immortales ex iustitia summi Dei cuius solius substantia impassibilis est: Claudianus de statu animæ, *Pati* (inquit) *non est nisi passibilis creataque substantia quæ quoniam à summa essentia quæ Deus est vt existeret, vocata de nihilo est, inter illud de quo facta est & illud à quo est media, ita superioribus affici potest vt proficiat: item inferioribus vt deficiat.* Tum paulo post subiicit: *Igitur nec nihilum affici aliquo pacto potest quia substantiam non habet, nec Deus quia detrimenta non sentit, augmentaue non recipit.* His nouissimis verbis ostendit Idola illa quæ vocant seu priuationem pati non posse, nec Deum quia est sine accidente, sine qualitate: passio est qualitas auctore Aristotele in prædicam. quæ accidit substantiæ: at Deo nihil accidit: accidit omni creatæ substantiæ etiam angelicæ: quia à se non est quod ab altiore principio pendet, quo fit vt non sit vna cum ex vno sit, ideoque vni subiecta est. Igitur patitur angelus, & anima hominis, passione tamen accidentali quæ substantiam tollere non possit: quia sub lege immortalitatis est condita. Ergo nulla est secunda anima quæ vice primæ in pœnam substituatur. vna enim numero est quæ pœnas scelerum in inferis sustinet Aristoteles 1. de anima cap. 5. reprehendit Platonem quod plures in homine animas esse sensit: quia vna est, plures potentiæ tum cap. 4. eiusdem libri docet ab vna anima procedere, intelligere, amare, irasci, cogitare &c. Mens ex cœlo, imo ex Deo, in inferiora declinans, vi quadam à sui principio ingenerata, agens in subiectum in quod infusa est, molitur illustrando, illud in sui speciem effingere, sed partu quasi concepto non secus ac mater amore filij sui facile decipitur & labitur in naturam sibi contrariam illecebra voluptatis

Anima impassibilis falso dicitur.

Solus Deus impassibilis.

Angelus passibilis.

Quomodo peccat anima.

ex ea similitudine captæ: quo fit vt loco principis fiat subiecta, loco dominæ, serua, loco ciuis, exul & fugitiua, loco immortalis, in pœnam æternæ mortis incidat: Philo de mundi constitutione, ὁ δὲ νοῦς αὐτίκα δελεασθεὶς ὑπήκοος ἀνθ' ἡγεμόνος, καὶ δοῦλος ἀντὶ δεσπότου, καὶ ἀντὶ πολίτου φυγάς, καὶ θνητὸς ἀντὶ ἀθανάτου γίνεται. Ergo intellectus est corruptibilis: probatur ex sacra scriptura raptus est ne malitia mutaret intellectum eius, hinc patet error gentilium qui fluctuante religionis opinione nihil neque de animæ immortalitate, neque de Deo certi crediderunt. Sed redeo ad ius Romanum quod mirus impium videtur inter tot gentium impietatis. Nam Manes defunctorum coli voluerunt, & crediderunt vt essentias manere & multum posse in humanum genus. Sed hoc est superstitiosum. animas eorum qui æternum torquentur in inferis vt deos adorant non ardore pietatis sed timore malæ potestatis: & hoc ineptissimum est. Quid enim possunt animæ dæmonum imperiis mancipatæ? Ethnici iniuriam cadaueri fieri prohibuere, & iustius existimauere opem ferre defunctis quam viuentibus. Aristot. probl. sect. 29. quæst 9. Διὰ τί δικαιότερον εἶναι νενόμισται τοῖς τετελευτηκόσι ἢ τοῖς ζῶσιν ἐπαμύνειν; ἢ ὅτι οἱ μὲν ζῶντες δύναιντ' ἂν αὐτοῖς ἐπαρκέσαι, ὁ δὲ τετελευτηκὼς οὐκ ἔτι. Hic aperte ait defunctum nihil amplius posse, non quod crederet animas damnari in pœnas immortales, nec quod senserit animas cum corporibus interire, sed quod in hominem nihil amplius possint cum iura humanæ societatis morte soluta sint quibus vindicta illatę iniuriæ postulari & exigi possit. Deinde maior iniuria qua defunctus affici posset, est in cadauere; at ipsius defuncti esse desiit quod primis dominis est restitutum id est quatuor elementis: mortuum enim nihil ad viuentium potest pertinere. Quinetiam reddit morte quicquid vitæ à superis accepit, ita vt nihil amplius illis debeat. Virgil. 11. Æneid.

Animæ in inferis nil possunt.
Iniuria in cadauere.
Viuentes debent superis.

Nos iuuenem examimum & nil iam cœlestibus vllis
Debentem vano mœsti comitamur honore,

Vbi Seruius, *viui enim* (inquit) *Superorum sunt mortui ad inferos pertinent vt in 12.*

Vos ô mihi manes
Este boni quoniam superis auersa voluntas.

Superis autem debemus omnia donec viuimus ideo quia vt dicunt physici cum nasci cœperimus, sortimur à sole spiritum, à luna corpus, à Marte sanguinem, à Mercurio ingenium, à Ioue desiderium, à Venere cupiditates, à Saturno honorem, quæ omnibus singulis reddere videntur extincti: hactenus ille. Igitur fati lege, anima nihil in hominem etiam impium potest. At fortasse possunt animæ in Elysiis quiescentes quia fiunt quodammodo cœlestis beatitudinis participes: hoc falsum est: quoniam in inferis pœnæ dantur non præmia. Et hoc etiam Aristoteles intellexit, non quod ausus sit aperte negare locum in inferis esse vbi bonorum animæ otio fruuntur sed fingens

se dubi-

ſe dubitare ait ſi quid ad bonos Manes pertineat ſeu bonum ſeu malum id leue eſſe tantillum ac tale vt neque adimat acceſſione ſui beatitudinem iis qui eam adepti ſunt, nec iis qui eam non poſsidēt addat, ethicorum 1. cap. 11. circa finem. Hic tamen errauit. *Error Ariſtotelis.* Boni enim in hoc mari tot tempeſtatatum iniuriis agitati, ærumnoſe viuunt, & ex mediis tribulationum fluctibus emergentes euolant ad cœlos mutantes ſtatum ſuæ conditionis ex afflictione in beatitudinem incredibilem ſed præſuppoſuit ille ſolis Diis ianuam cœli patere. ſed accedamus ad legem noſtram quæ vult iura Manium ſancta eſſe: proprio vocabulo vtitur. Nam illa ſpecies æquitatis quæ ad defunctos pertinet ſanctitas appellatur Tullius in Topicis, *Quæ etiam* (inquit) *rurſus æquitas tripartita dicitur eſſe vna ad ſuperos deos altera ad Manes tertia ad homines pertinere: prima pietas, ſecūda ſanctitas, tertia iuſtitia aut æquitas nominatur.* *Sanctitas erga Manes.* Non videntur hæc iura ſancta apud Ægyptios. qui ſuorum parentum cadauera pignori dabant creditoribus: ſed eū qui pignus nō lueret maxima ſequebatur infamia & priuatio ſepulturæ. *Ægyptiorum mos.* Diodorus. 1. νόμιμον δ' ἐστὶ παρ' αὐτοῖς καὶ τὸ διδόναι τὰ σώματα τῶν τετελευτηκότων γονέων εἰς ὑποθήκην· τοῖς δὲ μὴ λυσαμένοις ὄνειδός τε μέγιστον ἀκολουθεῖ καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν, στέρησις ταφῆς. Hoc autem caput tribus partibus conſtat, prima ad ſanctitatem Manium pertinet quæ explicata eſt: ſecunda ad diuinitatem illorum, vt defuncti iuſtis ſepulturis conſecrati, Diui habeantur. Igitur letho dati Dij ſunto: mox enim prima parte defunctos deorum nomine appellauit. Lethum nomen eſt non inauſpicatum (vt mors à qua voce religioſi veteres abſtinuere) & ſignificat obliuionem à Græco λήθη: apud inferos fluuius eſt eiuſdem nominis. *Lethum quid.* Vnde patet obliuionem morti eſſe conſecratam non quod mortui debeant obliuioni mandari: nam hæc conſtitutio contrarium iubet: ſed quia anima omnium quæ in compoſito acta ſunt prorſus obliuiſcitur diſſoluto compoſito Ariſtot. 1. de anima cap. 4. ait quod amare, odiſſe, cogitare & ſimilia pereunt cum corpore, manet tantū intellectus. Vnde patet ſeparari poſſe ſenſitiuū & vegetatiuū ab intellectu vt incorruptibile à corruptibili idē 2. de anima c. 2. ait vt incorruptibile à corruptibili: quo intēdit eſſe immortalē intellectū, ſenſum mortalē: *Intellectus à ſēſu ſeparabilis.* aliquādo enim ſumitur incorruptibile pro immortali, ergo pie & vere de animæ immortalitate ſenſit ille: quid enim aliud intelligit 1. cap. 1. de partib. animal. animā non eſſe formam naturalem, ergo ſupra naturā eſt & proinde immediate ex Deo eſt igitur pereūt cogitationes mortuorū omnes vt ſacra ſcriptura teſtatur. Hęc autem obliuio ſecundum paganos referenda eſt tātū ad bonos qui in his humanis calamitatibus verſantes ad Elyſios duce Mercurio traducti, Lethes aquam hauriunt vt obliuiſcantur malorum præteritorum. *Lethe fluuius.* Priſcæ Romanorum ſuperſtitionis eſt; aquam hanc, obliuionem inducere Manibus vt in altera corpora reuoluerentur. Varro apud Seruium in 6. Æneid. libro 1. diuinarum ſic ſcripſit *Æneas dum per inferos pergeret, reſpexit fluuium quē-*

dam loci remotioris ad quem innumera multitudo tendebat animarum, interrogauit patrem quis esset fluuius vel qua ratione ad eum pergerent animæ: pater ait: Lethæus est, pergunt autem vt potantes obliuionem patiantur & incipiant, in corpora velle remeare. Stupefactus Æneas interrogat dic pater, animæ quæ per præteritam vitam tot supplicia pertulerunt, possunt habere votum reuertendi in corpora? non est verisimile liberatas de corporis carcere ad eius nexum reuerti suscepta narratione: hoc Anchises exequitur, primo debere fieri vt redeant: deinde posse: deinde

Debent animæ reuerti in corpora.

velle: quæ quoniam obscura sunt aliis diuisionibus innotescunt, quid est debere? cuncta animalia à Deo originem ducunt, quæ quia nasci cernimus, reuertuntur sine dubio vnde cuncta procreantur. deinde posse sic probat: quia immortales sunt animæ, & sunt quæ possunt reuerti. tertium

Possunt.

est vtrum velint, quod dicit fieri per Lethæum fluuium: hactenus Varro. inter quinque fluuios inferorum, hic solus alluit campos Elysios,

Volunt.

ab aliis remotus & separatus: Virgil.

> *Interea videt Æneas in valle reducta,*
> *Seclusum nemus & virgulta sonantia syluæ,*
> *Lethæumque domos placidas qui prænatat amnem.*

Et hoc sane respondet poculo voluptatis quo Ceres labores & dolores oblita est, vt formam seu animam materiæ nutricem vi suæ dulcedinis inebriatam alliciat ad amplexus & societatem corporis. hoc autem poculum ex materiæ fluxu non ex vi formæ promanat,

An anima per se memoriam habeat.

vt in mysteriis probaui. Igitur cũ obliuiscatur anima propter corpus, per se memoriæ facultatem habet: hac ratione quod si per se non habet memoriam, nec adiunctione corporis acquiret quia corpus nihil habet, neque sensus, neque motus per se: ergo multo minus, memoriæ vt auctor est Plotinus 3. Ennead. 4. cap. 26. tum subiicit: τὸ δὲ τῆς μνήμης καὶ τὸ σῶμα, ἐμπόδιον ἔχει. ἐπεὶ καὶ νῦν προστιθεμένων τινῶν λήθη. εἰ δ' ἀφαιρέσει καὶ καθάρσει ἀνακύπτει πολλάκις ἡ μνήμη. μόνης δὲ οὔσης αὐτῆς ἀνάγκη τὴν τοῦ σώματος φύσιν κινουμένην καὶ ῥέουσαν λήθης αἰτίαν ἀλλ' οὐ μνήμης εἶναι. διὸ καὶ ὁ τῆς λήθης ποταμὸς οὕτως ἂν ὑπονοοῖτο. ψυχῆς μὲν δὴ ἔστω τὸ πάθημα τοῦτο. Apertè ait aquam Lethes esse obliuionem animæ in corpus descendentis. Sed alia Romani, alia Platonici ratione moueri videntur: illi animam obliuionis poculo circumueniri, vt in corpora velint remigrare: hi verò, quia hæc est natura corporis fluxa & mobilis, vt nihil tenaciter possit conseruare: & sic animam obliuisci cum subiit antrum hoc tenebrosum. Romani etiam ab istis philosophis didicere animas iam ante creatas in cœlis versari: tum per certas annorum ambages in alia corpora reuerti Seruius, *sciendum* (inquit) *non omnes animas ad corpora reuerti: aliquæ enim propter vitæ merita non redeunt, aliquæ redeunt propter, malam vitam aliquæ propter fati necessitatem,* in hæc: Virgil.

De reditu animarum in corpora.

> *Tum pater Anchises animæ, quibus altera fato,*
> *Corpora debentur Lethæi ad fluminis vndam*
> *Securos latices & longa obliuia potant.*

Securos vocat latices quibus futurum est in tuto corpus, alioqui si anima suæ excellentiæ & fœlicitatis conscia recordari posset statum in quo fuit antequam corporeis cathenis vinciretur se ipsam per vim iis exolueret: igitur ista obliuio pertinet ad nouam generationem. ibid. Seruius: *Si anima æterna est & summi spiritus pars, qua ratione in corpore non totum videt, nec est tantæ prudentiæ tantaque viuacitatis vt omnia possit agnoscere: quia cum cœperit in corpus descendere, potat stultitiam & obliuionem: vnde non potest implere vim numinis sui post naturæ suæ obliuionem. obliuiscitur autem secundum poëtas præteriti, secundum philosophos futuri: tum* (inquit) *docent philosophi anima ad ima descendens quid per singulos circulos perdat: vnde etiam mathematici fingunt quod singulorum numinum potestatibus corpus & anima nostra connexa sunt ea ratione quia cum descendunt animæ trahunt secum torporem Saturni, Martis iracūdiam; libidinem Veneris; Mercurij lucri cupiditatem; Iouis regni desiderium: quæ res faciunt perturbationem animabus, ne possint vti vigore suo, & viribus propriis.* Hic intelligit Lethen in corpore viuo: at Virgil. vult eam in inferis esse: in quo error est ex repugnantia manifestus, l. vbi pugnantia de regul.iur. Deinde in cœlis non sunt Elysij quos alluit Lethe: at Seruius ait animam è cœlis descendere. Sanè ex Plotini mente descensus animæ ex cœlis obliuionem inducit adiunctione corporis & memoriam facit purificatione quadam & ablatione. at anima quæ iam infirmitates corporis experta est laticem hunc potat amore materiæ cuius stimulos, obliuiosa illa potio protinus admouet: quod fit Dei ductu & Imperio: Virgil. ibid.

Quid anima obliuiscatur.

Error gentiliū.

Has omnes vbi mille rotam voluere per annos,
Lethæum ad fluuium Deus euocat agmine magno,
Scilicet immemores supera vt conuexa reuisant
Rursus vt incipiant in corpora velle reuerti.

Igitur hoc constat apud Romanos animas obliuisci malorum præteritorum vt ad noua corpora redirent: & apud Platonicos corporis naturam, hanc obliuionem inducere non laborum dumtaxat præteritorum, sed etiam fœlicitatis qua in cœlis aut Elysiis fruebantur, tum futurorum quia naturæ suæ sinceritatem materiæ adiectione polluerunt. Nec obstat quod in inferis est ille fluuius: nam ibi incipiunt desiderare quod postea consecuturæ sunt: & hoc tātum in potentiis versatur quæ ideo magis accommodantur inferis quod in iis nihil præter idola & vmbras esse existimauerunt. Falsa autem hæc omnia esse quis verę religionis mysteriis tantisper initiatus ignorat? Nam animæ non creantur ante corpus, sed spiracula vitæ infunduntur in corpora adhuc in vtero matris latētia: quod intellexit Aristot. qui libro 12. Metaphys. textu 17. vult rerum formas ante substantias compositas non existere, sed non prohiberi quominus destructo composito subsistant, vt anima hominis quā manere totam impossibile est: quia remanet tantum intellectus. Sed idem sibi pugnarę videtur qui 2. de gener. animal. cap. 3. sic

Conciliantur opiniones variæ.

Animæ non creantur ante corpus.

ait: ἀναγκαῖον δὲ ἤτοι μὴ οὔσας πρότερον ἐγγίνεσθαι πάσας, ἢ πάσας προϋπαρχούσας, ἢ τὰς μὲν τὰς δὲ μὴ καὶ ἐγγίνεσθαι, ἢ ἐν τῇ ὕλῃ μὴ εἰσελθούσας ἐν τῷ τοῦ ἄρρενος σπέρματι, ἢ ἐνταῦθα μὲν ἐκεῖθεν ἐλθούσας: τὰ δὲ τῷ ἄρρενι ἢ θύραθεν ἐγγινομένας ἁπάσας, ἢ μηδεμίαν, ἢ τὰς μὲν, τὰς δὲ μή. Hic duas quæstiones proponit, vnam, vtrum præexistant animę, altera an ex semine maris educantur, vel extrinsecus ingenerentur, & sic respondet priori: οὐχ οἷόν τε πάσας προϋπάρχειν φανερόν ἐστιν ἐκ τῶν τοιούτων. ὅσων γὰρ ἐστιν ἀρχῶν ἡ ἐνέργεια σωματικὴ, δῆλον ὅτι πάντα ἄνευ σώματος ὑπάρχειν. Hic ait animas quę ex potentia seminis educuntur non posse existere sine corpore, & sic in hac parte posteriorem soluit quęstionem, nimirum eas extrinsecus non venire: at priorem non resoluit quoad mētem de qua, sic ait: λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον: οὐδὲ γὰρ αὐτοῦ τῇ ἐνεργείᾳ κοινωνεῖ σωματικὴ ἐνέργεια. Sed excutiamus rationem prioris: ait ideò animam non prę-existere quia ex corpore venit non extrinsecus: an sic ex eo licet inferre, ergo quę extrinsecus veniunt vt mens possunt pręexistere? quid ita? quia diuina est: diuina sunt natura humanis priora. Verum non est necessaria conclusio. Nam licet ea quę ex ipsa vi corporis veniunt non possint ante corpus existere, non sequitur, ea quæ inde non veniunt priora esse, nam intrinsecum aut extrinsecum non sunt inter se priuantia, contraria, nec sui ipsorum inuicē destructiua. Vtrumque enim simul esse potest in eodem subiecto: calor natiuus & exterior simul in eamdem partem facilè concurrunt: quinimò vnus ab altero roboratur. Cur ergo ait id esse impossibile in anima sensitiua? scilicet vt pręexistere non possit. Verum non ideò excludit intellectiuam: sed quia ratio in sensitiua naturaliter manifesta est: ideo in scientia naturę id docet: at in intellectiua, ratio est Metaphysica idcirco id planius in 12. Metaphys. docet. Redeo ad Platonicos: non est verum quod aiunt reminiscentiam esse in anima eorum quæ nouit antequam in hoc exilium mitteretur, & memoriam solius animæ operationem esse: sed est rationis cum imaginatione agentis: ex ea enim nascitur memoria, non ex intellectu cuius munus ab ipsa memoria distinctum est quę vtitur signis & imaginibus si sit artificialis: si naturalis, habet gradus & ordines rerum, locorum, & temporum, quæ omnia longe distant ab intellectus actione. Hæc signa, specula, imagines, cęrę quibus imprimuntur omnia: hi loci, gradus, ordines, non sunt in ratione, sed imaginatione, quam ratio quasi per speculum considerans ex reflexione memoriam efficit. Hinc fit vt quędam sit imago memorię in brutis quę sensu etiam communi vtuntur: quod Claudianus intellexit de statu animæ, 1. cap. 21. *non absque vero dicitur in memoria esse hominis pecudisque confinium.* Sed hoc non videtur conuenire cum Aristot. 3. de anima cap. 3. vbi ait imaginationem non inesse formicis & apibus, in quibus maior est nota quasi prudentię. Verum duplex est memoria (duplex quoque imagina-

Memoria cur non sit solius animæ.

Duplex memoria.

tio, vt iam ostensum est) vna ex imaginatione procedens quæ lumen quoddam habet in intellectu eaque disciplinę capax est, & scientiæ quę cietur arte & ratiocinatione & eam negat esse in brutis: at ea quę venit ex communi phantasia iis inest: quia vbi est sensus ibidem est imaginatio. 2. de anima cap. 2 Sed apertius ait brutis quibusdam inesse memoriam, nimirum quibus inest imaginatio per quam efformatur memoria. 1. Metaphys. cap. 1. φύσει μὲν οὖν αἴσθησιν ἔχοντα γίνεται τὰ ζῶα· ἐκ δὲ τῆς αἰσθήσεως τοῖς μὲν αὐτῶν οὐκ ἐγγίνεται μνήμη, τοῖς δὲ ἐγγίνεται· καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα μὲν φρόνιμα, τὰ δὲ μαθηματικώτερα τῶν μὴ δυναμένων μνημονεύειν ἐστί, &c. Vult quędam ex sensu nō habere memoriam imperfecto nempe vt sunt conchylia, vermes, &cęt quia non habent phantasiam: at perfecto sensu prędititis inest licet rationem non habeant: vnde ita ibidem paulo post: τὰ μὲν οὖν ἄλλα ταῖς φαντασίαις ζῇ καὶ ταῖς μνήμαις, ἐμπειρίας δὲ μετέχει μικρόν. τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ τέχνῃ καὶ λογισμοῖς. Ergo cum memoria sit phantasię, & phantasia sit in brutis perfectis, & in hominibus firmior & perfectior ob lumen intellectus non malè dicitur confinium hominis pecudísque: Igitur in homine pertinet ad intellectum non per se, sed per accidens, etsi sit de rebus intelligibilibus & vniuersalibus Aristot. de memoria cap. 1. τῷ πρώτῳ αἰσθητικῷ τούτων ἡ γνῶσίς ἐστιν· ἡ δὲ μνήμη καὶ ἡ τῶν νοητῶν οὐκ ἄνευ φαντάσματός ἐστιν· ὥστε τοῦ νοουμένου κατὰ συμβεβηκὸς ἂν εἴη, καθ' αὑτὸ δὲ τοῦ πρώτου αἰσθητικοῦ: hac ratione concludit memoriam etiam in quibusdam brutis esse: ibidem vero definit phantasiam passionem seu affectionem sensus communis seu imaginationis. Igitur nec anima ante fuit quam corpus, nec habet memoriam à corpore separata cum morte sensus communis intereat, vnde non mirum si Lethum dicitur pro morte non ea ratione quam Romani & Platonici & Pythagoræi, perperam adduxere. Sed quia omnium obliuiscitur. male Seruius ait futurorum secundum philosophos: memoria enim non est futurorum: ergo nec obliuio, vt philosophus auctor est eodem cap. Itaque lex iubet Letho datos Diuos haberi. huius legis causas expendamus quibus tanto honore memoriam defunctorum exornauit: prima est timor: secunda vtilitas: postrema pietas: de prima sic Ouidius libro 2. Fastorum.

Cur mors dicitur Lethum.

Cur mortui Diui habētur.

> *Aut quia pacatis sunt tempora pura sepulchris,*
> *Tunc cum ferales præteriere dies*
> *Omne nefas omnémque mali purgamine causam*
> *Credebant nostri tollere posse senes,*
> *Græcia principium moris dedit, illa nocentes,*
> *Impia lustratos ponere facta putant.*

Vtilitas autem manifesta est. Nam nisi spes esset alterius vitæ post excessum animæ, & melioris post tot labores, conditionis fore, quis pro Rep. vitam impendere vellet & seipsum pro salute ciuitatis immolare? quis sanguinis sui dispendio genus humanum be-

Cur sceleratis mortuis iusta non debentur.

neficiis vellet demereri? omnes ſane boni hac ſpe ducuntur. è contra qui maleficiis humanam ſocietatem violauerint, non tantum vt indigni hac vita priuantur, ſed etiam ſepulcris & iuſtis quibus Manes honorantur niſi id ſpecialiter impetratum fuerit à principe quo caſu eis iuſta non fiunt ex neceſſitate iuris, ſed ex officio pietatis l. 1. ff. de cadauer. punitor. poſtrema ratio in hoc eſt vt animi populorum deuinciantur quaſi vinculo quodam officij erga maiores vt gratiam beneficiorum ab iis acceptam hoc ſupremo munere rependant, & idem iis perſoluant quod cupiunt ſibi à poſteris ſuis eadem ratione præſtari. Pie vero credendum eos qui mole hac terrę exonerati è medio mortalium ſublati ſunt, aliquid ſupra hominem poſſidere. Quæramus notas & modos deificationis. Sunt in feriis primum quas vocant Denicales à nece ſeu morte Feſtus à Græco, νέκυν quod ſignificat mortuum: ſed vtrumque in idem recidit. Ferię autem ſolis Diis inſtituuntur Tullius, *Nec vero* (inquit) *tam Denicales quæ à nece appellatæ ſunt quia reſidentur mortui quam cæterorum cœleſtium quieti dies feriæ nominarentur, niſi maiores, eos qui ex hac vita migraſſent in deorũ numero eſſe voluiſſent*:. Ex non ſunt ſtatæ: quia in eos dies conferuntur quibus nec priuatæ feriæ in eadem familia coluntur, nec publicæ in vrbe. Nam priuatę feriæ ſunt in duplici differentia: aut enim ſunt natalium, aut Denicales, auctore Feſto. Denicales polluerent & publicas, & priuatas Nataliũ quia illę mortuis hę verò ſuperis cõſecratę ſunt: & quia ferię publicę omnes ſtatę nõ ſũt, ideo nec Denicales, ne in illud tẽpus incidãt quo publicę ferię indicerẽtur: Tull. ibid. *Eas* (inquit) *in eos dies cõferre ius quib. nec ipſius, nec publicæ feriæ ſint, totaque eius iuris compoſitio* Pontificalis, *magnam religionem cærimoniamque declarat*. Male Paulus ad Feſtum *Denicales* (inquit) *Feriæ colebantur cum hominis mortui cauſa familia purgabatur*. Hæ enim ſunt nouendiales quæ reuera colebantur ſimulatque homo mortuus eſſet. At Denicales non ſtatim à morte, ſed quodam anni die arbitrio eius qui ſacris erat obſtrictus excepto tempore aliarum feriarum. Deinde non fiunt purgandæ familiæ cauſa quia iam pura erat, ſed conſecrandæ animæ vt ex Tullio oſtenſum eſt. Denique nouemdiales ſeu purgatiuæ, ſemel tantum celebrabantur quia ſemel homo mortuus eſt: at denicales quot annis recurrunt: alioquin non eſſent ſacræ nec diuinitatem animæ colerent cum ſit perpetua diuinitas. Demonſtraui in cap. ſacrum commiſſum. numerum nonarium perfectis expiationibus conuenire: vnde non mirum ſi nouem dierum feriæ, cauſa purgandæ familiæ conſtituantur. In ſolis autem Denicalibus non eſt modus, ἀποθεώσεως animarum, ſed & in ſacrificiis quibus Manes, Dij Animales efficiebantur: quod ſic Seruius ex veteri auctore retulit. *Labeo in libris qui appellantur de Diis Animalibus in quibus ait eſſe quædam ſacra quibus anima humana vertuntur in Deos qui appellantur Animales quod de animis fiant. Hi autem ſunt Dy Penates & Viales quod fiebat precibus magicis & certorum animalium ſanguine euocatis Diis*

Nota & modi quibus mortui Diui fiunt.

Denicales feriæ.

Differentia feriarum Denicalium & nouendialium.

Dij animales.

infernalibus. Arnobius 2. aduersus gentes, *Neque quod magi spondent commendatitias habere se preces quibus emollita nescio quæ potestates, vias prabeant ad cœlum contendentibus subuolare: neque quod Hetruria bibris in Acheronticis pollicetur certorum animalium sanguine, Numinibus certis dato diuinas animas fieri & ab legibus mortalitatis educi: blandimenta hæc cassa sunt & inanium fomenta votorum: serua reanimas alius nisi Deus omipotens non potest, nec præterea quisquam est qui longeuas perpetuitatis possit & spiritum subrogare nisi qui immortalis & perpetuus, & nulla temporis circumscriptione finitur: cum enim Dij omnes vel quicumque sunt veri vel qui esse rumore atque opinione dicuntur* *Empusa.* *immortales & perpetui voluntate eius, sint & beneficij mune e, qui fieri potest vt alij præstare vel quod ipsi sunt valeant cum alienum id habeant & maioris potentia commendatum.* Quid mirum si istis sacrificiis dæmones sub specie deorum apparerent qui subinde diuersas in formas mutabantur: hos antiqui vocabant, Εμπούσας quarum toti vultus igne coruscabant fingentes se incedere vno pede æreo: Aristophanes in Ranis.

Εμπουσα τοίνυν γ' ἐστὶ, ξαι, πυρὶ γοῦν λάμπεται
Απαν τὸ πρόσωπον καὶ σκέλος χαλκοῦν ἔχει.

Vbi interpres δοκεῖ δὲ καὶ ταῖς μεσημβρίαις φαντάζεσθαι, ὅταν τοῖς κατοιχομένοις ἐναγίζουσι. Vult hoc dæmonium apparere horis meridianis quibus mortuis sacra fiebant. Medium enim illud tempus diei sacrum est inferorum potestatibus: at principium & finis cœlestibus vt alibi ostensum est Lactantius in Papinium 2. Thebaid. *Nitide obseruauit vt sena hora eo tempore diuiderentur à sole vt par numerus, quia est vnis contrarius poneretur.* In his cærimoniis plurimum poterant Dis, Proserpina, & Mercurius infernalis: sed quia Mercurius est mediator inter deos & homines ideo prius eum propitiabant vt conciliatus Diis Manibus placaret Ditem & Proserpinam: vnde erat publicum Athenis Festum quod vocabatur. χύτροι ab olla quam, χύτρας vocant in qua omnia leguminum semina coquebantur vnde nefas erat edere Sacerdotibus quia infernis potestatibus sacra erant de quo idem. θύειν αὐτοῖς ἔθος τῶν μὲν Ὀλυμπίων θεῶν οὐδενὶ τὸ παράπαν. Ερμῇ δὲ χθονίῳ καὶ τῆς χύτρας ἣν ἕψουσι πάντες κατὰ τὴν πόλιν, οὐδεὶς γεύεται τῶν ἱερέων. τοῦτο δὲ ποιοῦσι τῇ ἡμέρᾳ καὶ τοὺς τότε παραγενομένους ὑπὲρ τῶν θανόντων ἱλάσασθαι τὸν Ερμῆν. Non hoc vult legumina cœlestibus Diis libari non posse sed eo festo nefas esse ea offerre cœlestibus & iis vesci quod infernali Mercurio darentur. Sane Diis superis legumina coquebantur si quando alicui Deo vel ara vel simularcum consecrarentur prope apponentes ollam cum igne agebant gratias ob victum sibi Dei beneficio datum quia primus hominum victus erat ex leguminibus & hoc in pace & otio sed si ingrueret afflictionis tempestas pretiosa hostia litabant idem in Pace. ὁπότε μέλλοιεν βωμοὺς καθιδρύειν ἢ ἀγάλματα θεῶν, ἕψοντες ὄσπρια ἀπήρχοντο· τούτοις τοῖς ἀφιδρυμένοις χαριστήρια ἀπονέμοντες τῆς πρώτης διαίτης, ὡς οὗτος εἶπεν ἐν Δαναΐσι

Meridiana hora Dijs manibus sacra.

Mercurius infernalis.

Legumina an Dijs superis darentur.

μαρτύρομαι δὲ Ζηνὸς Ἑρκείου χύτρας· μεθ᾽ ὧν ὁ βωμὸς οὗτος ἱδρυνθη ποτέ. ποτὲ δὲ καὶ πολυτελεστέροις ἱερείοις ἀφιδρύετο ὡς φησὶ καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς· μεμφόμενοι δὲ ὡς πολυτίμητον οὖσαν ἄλλαις ἱερωσύναις αὐτὴν ἱδρύσαντο· ὡς οἱ μὲν νέφος ὀξὺ ἀπωσάμενοι πολέμοιο. Igitur terrestrem Mercurium his leguminibus eo Festo propitiabant. Sed si animæ Diuæ factæ sunt quid opus est propitiatione? hoc sane significat Manes quidem esse deos sed principibus Diis obnoxios: quod Delphici intellexere qui defunctis libabant vt Diis sed hoc faciebant ad imagunculam Veneris quam, ἐπιτυμβίαν id est sepulcralem appellabant cuius vi Manes euocabant ad illas libationes. Venus enim licet præses sit generationis, est eadem naturæ ratione, corruptionis: quod docet Plutarchus etiam Romanis moribus conuenire Rom. quæst. 23. Itaque feriis Denicalibus & sacrificio iam dicto diui fiunt Manes, sed ante sacrificium animæ defuncti duæ aræ consecrabantur quæ nisi Diis non extruuntur: Virgil. 3. Æneid. vbi de funere Polydori sic loquitur.

Venus sepulcralis.

Stant Manibus aræ
Cæruleis mœstæ vittis atraque cupresso

Duæ aræ consecrantur vni animæ.

Idem de Hectoris cenotaphio libro idem 5.

Et geminas causam lacrymis sacrauerat aras
Annuus exactis completur mensibus orbis
Ex quo relliquias diuinique ossa parentis
Condidimus terra mœstasque sacrauimus aras.

Paris & Imparis numeri significatio.

Sed cur potius duæ aræ quam vna, cum Diis singulis vna ara sufficeret? quia numerus impar inferis sacer est, impar superis: illi diuisionem passi sunt morte, hi numquam: illorum principes Dij diuisionis auctores & desolationis, horum vnionis & conseruationis. Ideo Æneas apud Virgil. 6. Æneid Plutoni duas aras extruit.

Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras.

Hoc confirmat Lactantius in hos versus Statij 5. Thebaid.

Quater axe sereno
Intonuit, quater antra Dei fumantis anhelos
Exeruere apices.

Omnis (inquit) *impar numerus prospera significat & vinis ascribitur: id vero quod par, exit infectum. Quod ergo nihil agit defunctorum est, & vbique geminum hoc est parem ascribis numerum vel dualem.* Nec obstat quod diximus nouenarium expiationibus tribui: nam expiatur omnia vi numinum cœlestium. Sed alia vtitur ratione Lactantius quam quæ adducta est. Vult enim parem numerum infectum exire. Verum vtrumque in idem recidit. Nam in impari est signum actionis, in pari, passionis: quia quod diuidit agit, quod diuiditur patitur: solus par diuiditur: ergo cum sit nota passionis, est quoque infirmitatis: impar vero diuinitatis est agentis: vnde ille paulo post, *Dicitur hic impar numerus à Pythagora repertus & masculinæ virtutis & deorum superum propter trinam regulam diuinæ rationis.* Apud Athenienses perfectum sacrificium tribus hostiis constabat sue, hirco,

Perfectum sacrificium.

hirco, & ariete, interpres Aristopo.h. in Plut. ἐντελὴς θυσία παρ' Ἀθηναίοις ἡ ἐξ ὑὸς καὶ τράγου, καὶ κριοῦ ἣν καλοῦσι τριττύν. Accedunt etiam ludi funebres quibus pars quædam diuinitatis conflatur: sed mirum quantæ in iis strages innocentium patrarentur. Tertullian. de spectaculis. *Officium mortuis hoc spectaculo facere se veteres arbitrabantur, posteaquam illud humaniore atrocitate temperauerunt. Nam olim quoniam defunctorum animas humano sanguine propitiari credebant captiuos vel malo ingenio seruos mercati in exequiis immolabant postea placuit impietatem voluptate adumbrare itaque quos parauerant armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos tantum vt occidi discerent mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant, ita mortem homicidiis consolabantur: hæc muneris origo, sed paulatim prouecti ad tantam gratiam ad quantam & crudelitatem, quia ferrum voluptati non satisfaciebat nisi & feris humana corpora dissiparentur.* Igitur mos fuit vetustissimus captiuorum sanguine exangues Manes perfundere vt testatur Virgilius libro 5. Æneid.

Ludi funebres.

Quatuor hic iuuenes totidem quos educat vfens
Viuentes rapit inferias quos immolet vmbris
Captiuoque rogi perfundat sanguine flammas.

Quod à Græcis deductum esse docet Homerus apud quem Achilles duodecim adolescentes Troianos Patrocli Manibus mactauit.

Ὃ δ' ἐπὶ κάμε χεῖρας ἑταίρων.
Ζωοὺς ἐκ ποταμοῖο δυώδεκα λέξατο κούρους
Ποινὴν Πατρόκλῳ Μενοιτιάδαο θανόντος.

Sed hoc crudelius visum est: ideo gladiatorij & bestiarij ludi subrogati sunt: sed sub specie humanitatis, maior delitescit acerbitas. Quia qui inuiti trahebantur ad rogum se vltro trucidare coguntur, non tantum vt Manibus satisfiat sed etiam vt crudelitas populi voluptate dira satietur. Illum morem mutauere Apius & Fuluius Cõsules qui primi in foro boario gladiatores cum feris commisere auctore Valerio Max. 2. Arnobius autem 2. sic ait, *Idcirco animas misit vt quæ dudum mites, & feritatis affectibus nesciæ commoueri macella sibi & amphitheatra constituerent loca sanguinis & publicæ impietatis, ex quibus in altero mandi homines & bestiarũ laniatibus dissipari, interficere se alios nullius ob meriti causam sed ingratam voluptatem confessorum, ipsosque illos dies quibus tantum committeretur nefas in gaudiis communibus ducerent & festa hilaritate sacrarent: ac in altero vero animalium miserorum discerperent viscera, alias alia raperent (vel canibus mos est & vulturibus) portiones subigerent dentibus & crudelissimo ventri darent, & in tam seuis atque horridis oribus, sortem suam flerent, quas à talibus mensis paupertatis angustiæ vindicarent, pro beatis ac felicibus viuerent quarum ora ac faciem tam crudeles pollueren apparatus.* Hinc Seneca Epist. 123. *Mortuis certè viui parentantur.* Vbi innuit eo modo non posse Diuos fieri qui verè sunt mortui: neque enim viuorum morte mortui reuiuiscunt. Igitur feriæ primum constituuntur: tum Hetrusca & secreta sacra celebrantur: Deinde ludi. Sed

Gladiatorij & bestiarij ludi.

hæc nihil prosunt nisi iusta persoluantur de quibus in cap. sequenti. quamquam enim iusta non mutant statum humanæ conditionis in statum diuinitatis, tamen ad hoc aliquid conferunt quia placant eas & quasi in quiete collocant Postrema pars huius capitis est de minuendis sumptibus in Deos Manes, sed hoc est ex 12. tab. vt infra dicetur: Duæ priores partes sunt ex iure Pontificio. Sanctitas enim religiosi iuris & solennitas sacrorum quibus anima humana Diua fit ad disciplinam & Canonem Pontificum pertinet. Tullius, *Sed videamus* (inquit) *Platonem qui iusta funerum reiicit ad interpretes religionum quem nos morem tenemus.* Sed hoc ex lege Numæ datum est Pontifici qua specialiter ei attributum est vt Manes placaret, & iusta funebria curaret & constitueret: auctore Liuio 1. hæc itaque quæ restant ab aliis capitibus accipiantur.

AXIOMATA.

MANES boni dicuntur vt lenitate nominis placabiles fiant: manum enim bonum significat ideo lux quia bona est, ab initio sui ortus mane dicitur, ex voce manum dictum est, manare. In sacris tamen Manes non à voce Mani sed à Manare dicti sunt vt rei quæ ab iis postularetur conuenientius etymum redderetur: nimirum ad aperiendum ostium Orci vt inde manarent Manes ad mouendum aerem vt in agros arentes pluuiam effundat. Manium seu Larum Dea Mania vocabatur cui primum capitibus humanis sacrificabatur ex præcepto Apollinis cuius crudelitatem elusit Brutus sub quo cœpit Maniæ offerri simulacrum ex farina factum quod foribus ædium suspendebatur ad expiationem malorum quæ familiis imminent conseruationem earum, & amplificationem. At foribus Atheniensium Mercurij figura pendebat ad arcendos fures huic autem Maniç lac offerebatur non vinum vt amaritudo mortis dulcedine lactis leniretur.

MVNDVS Romæ non aperiebatur nisi ter in anno, diebus tantum atris qui Diis Manibus sacri erant: at parentari Manibus atro die nefas erat quia præfandi erant Ianus & Iupiter in precibus quos atro die nominare nefas erat. Mundi pars suprema cœlo similis erat sub specie fornicis: ima inferis in speciem fossæ tenebrosæ. Inferi autem sunt sub terris vbi Christus sospitator descendit, & vbi infelices torquentur animæ non earum Idola: idola enim cum nihil sint, nihil patiuntur: sed substantiæ sunt quæ dant pœnas. omnis enim creatura etiam intellectualis, immortalis est, susceptiua est gratiæ aut pœnæ. at vna est increata substantia nempe Deus sola est æterna & impassibilis.

DAMNATORVM animæ nihil in hominem possunt quod sint dæmonibus subiectæ: tum loco inferorum circumscriptæ: deinde cum ius humanæ societatis morte solutum sit, quibus vindicta illatæ iniuriæ postulari & exigi posset. Præterea quod in suo cadauere nihil defuncti patiantur, cum earum esse desierit, lege fatali restituta materia suis principiis.

VETERES à vocabulo mortis abstinuere ne quid inauspicatum proferrent: ideo pro ea lethi vocem vsurpabant: id est obliuionis: quia bonorum animæ obliuiscuntur omnium quæ in hoc carcere pertulerunt vt non detrectent, in altera corpora demigrationem. At Platonici aliter intellegebant Lethem nimirum pro ipso ingressu animæ in corpus: quia memoriam solius esse animæ existimabant (quæ tamen est ex composito) quam longe ante corpus creatam

credebant (quæ tamen simul cum corpore ingeneratur.) Memoria enim originem habet à sensu, perfectionem ab intellectus lumine, & hæc perfecta est: at imperfecta est in brutis perfecto sensu præditis quia vtuntur phantasia quæ est affectio imaginationis seu sensus communis. Igitur perfecta memoria per se ad sensum pertinet, ad intellectum per accidens. Animæ vero pars illa diuina seu intellectiua post dissolutionem compositi manet quia non est educta ex potentia materiæ sed extrinsecus venit id est à Deo vnde sapere debet naturam sui opificis.

DEFVNCTORVM animas, consecrauere veteres, causa timoris, vt placatæ mala non immitterent: vtilitatis, vt spe immortalitatis ad virtutem accenderentur: & pietatis vt pie credatur aliquid supra hominem possidere qui mole corporis exoneratus est, & reddatur maioribus officium supremum quod à posteris inuicem expectatur. animæ autem Diuæ fiunt, feriis Denicalibus sacrificiis, & precibus magicis, euocato dæmonum conuentu, & ludis funebribus in quibus prolusum est sanguine captiuorum, tum gladiatorum, & ferarum. feriæ autem Denicales solennes sunt & partem sacrorum familiæ faciunt non tamen statæ: nouendiales semel & gratia purgandæ familiæ non consecrandi mortui. Iusta autem funebria & placandi Manes pertinent lege Numæ ad summum Pontificem.

HOMINEM MORTVVM IN vrbe ne sepelito, neue vrito.

CAP. XXIII.

IC Iusta mortuorum explicanda sunt & cærimoniæ quibus vtebantur Ethnici. In primis corpus calida aqua lauabatur, vt si qui in eo spiritus vitales delitescerent cierentur; & excitarentur caloris reliquiæ si quæ superessent. Quidam enim sunt morbi in quibus ita cõsopiuntur spiritus, vt prorsus euanuisse videantur. Narratur quosdam reuixisse teste Plinio 7. cap. 52. non reuixere qui non erant mortui. Hinc etiam mos ille defluxit vt conclamarentur quo vocum vehementia & nominis conclamati vis quatiat & moueat si quid vitale insit, Virgilius libro 6. Æneidos. *Cur calida aqua lauaretur cadauer, & cõclamaretur.*

Pars calidos latices & ahena vndantia flammis
Expediunt corpusque lauant frigentis & vngunt.

Vbi Seruius *Plinius* (inquit) *in naturali historia dicit hanc esse causam vt mortui calida abluantur & per interualla conclamentur, quod sole plerumque vitales spiritus exclusus putari, & homines fallere: Denique refert quendam suppositum pyræ adhibitis ignibus erectum esse nec potuisse liberari: vnde & seruabantur cadauera octo diebus & calida abluebantur & post vltimam conclamationem: vnde traxit Terentius Desine iam conclamatum est.* Lucanus.

Corpora nondum
Conclamata iacent.

Vnguntur autem ne fœtidum odorem exhalent: vnctio autem sequitur ablutionem vt ex dicto Virgilij loco mox ostensum est & docet ibidem Seruius. *Cur vngerentur.*

Tarquinÿ corpus bona fœmina lauit, & vnxit.

Quem versum ex Ennio refert. Mos iste à Græcis deductus est Aristophanes in Nubibus.

Ὥσπερ τεθνεῶτος καταλούει μου τὸν βίον.

Aristides, ἢ περὶ θεῶν λουσαμένῳ κέρδος ἐπὶ ζῶντα ὃ καὶ τελευτήσαντα μηδεὶς ἐπύθετο. Interpres Aristophanis eundem locum male intellexit, ἔθος ἦν μετὰ τὴν ἐκκομιδὴν τοῦ νεκροῦ λούεσθαι τοὺς κατ᾽ οἶκον καθαρμοῦ χάριν. Verum quidem est quod ait Græcos instituisse vt post elatum cadauer, & iustis redditis aqua abluerentur viui qui funus duxerant expiationis gratia: sed auctor non sic est accipiendus, ait enim sui tamquam mortui vitam lauari id est

omnia ab eo excuti quæ conferunt ad vitæ sustentationem: quo innuit mortuum lauari non purificationis causa sed vt extrema vitæ excuterentur. Persæ nec lauabant, nec cremabant corpora quod eleganti Epigrammate docet Dioscorides.

Persæ nec lauabãt nec cremabant, & cur.

> Εὐφράτην μὴ καῖε φιλάνθρωπε μηδὲ μιαίνῃς
> Πῦρ ἐπ' ἐμοὶ Πέρσης εἰμὶ καὶ ἐκ πατέρων
> Πέρσης αὐθιγενής· ναὶ δέσποτα· πῦρ δὲ μιῆναι
> Ἡμῖν τοῦ χαλεποῦ πικρότερον θανάτου.

Huius superstitionis causam dat Herodotus in Thalia quod ignem Deum esse crederent & adorarent, ita vt nefas esset eum impendere in mortui officium. ideo mortis pœna constituta est in eos qui ignem sufflauerint vel cadauer in eum immiserint vel stercus. Strabo. τοὺς δὲ φυσήσαντας ἢ νεκρὸν ἐπὶ πῦρ θέντας ἢ βόλβιτον θανατοῦσι. Mortua polluunt: sed viua pura habentur: ideo iis pium erat viuum concremare Lucanus.

> *Quique suas struxere pyras, viuique calentes*
> *Conscendere rogos.*

Medis & Persis sanctũ mortuos humare.

Eadem ratione aqua non abluebantur: quia aquam sicut ignem adorabant vt duo vitæ principia. Medi autem id à Persis didicere vt sanctum existimarent mortuum terræ mandare Pausanias in Attic. τοὺς δὲ Μήδους Ἀθηναῖοι μὲν θάψαι λέγουσιν ὡς πάντως ὅσιον ἀνθρώπου νεκρὸν γῇ κρύψαι. Hunc morem etiam probat Homerus iliad Σ. Vbi introducit Achillem Patrocli cadauer aqua calida lauasse & postea vnxisse: sic enim canit.

> Ὡς εἰπὼν ἑτάροισιν ἐκέκλετο δῖος Ἀχιλλεὺς
> Ἀμφὶ πυρὶ στῆσαι τρίποδα μέγαν, ὄφρα τάχιστα
> Πάτροκλον λούσειαν ἄπο βρότον αἱματόεντα
> Οἱ δὲ λοετροχόον τρίποδ' ἵστασαν ἐν πυρὶ κηλέῳ
> Ἐν δ' ἄρ' ὕδωρ ἔχεαν ὑπὸ δὲ ξύλα δαῖον ἑλόντες
> Γάστρην μὲν τρίποδος πῦρ ἄμφεπε, θέρμετο δ' ὕδωρ
> Αὐτὰρ ἐπειδὴ ζέσσεν ὕδωρ ἐνὶ ἤνοπι χαλκῷ
> Καὶ τότε δὴ λοῦσάν τε καὶ ἤλειψαν λίπ' ἐλαίῳ

Vbi Eustathius, ξηραντικόν φασιν εἶναί τι τὸ νῦν παραληφθὲν ἔλαιον σῆψαι νεκρῶν παρεισάμενον: Igitur oleum deficcatiuum est ideo aduersatur putredini: quod gentilibus erat necessarium qui diutius asseruabant corpora in ædibus suis. Atque hoc videtur prohiberi lege 12. tabul. cuius hæc verba sunt. *Seruilis vnctura omnisque circumpotatio tollatur.* Rectè seruilem ait vncturam. Nam officium pollinctorum erat vilissimum quod serui gerere solebant l. 5. §. idem ait ff. de instit. act quod si iusta est impensa vnctionis vt est l. funeris in princ. ff. de religios. l. & ideo §. illud ff. de in rem vers. cur Decẽuiri id vetuere? Verũ hoc intelligendũ est de pollinctoribus seu curatoribus cadauerum qui non tantũ vngunt cadauera, sed etiam ipsimet capita sua vngunt quod voluptatibus obnoxij Romani faciebant largius potaturi. Horatius 2. Carm. od. 7.

Seruilis vnctura.

> *Cum quo morantem sæpè diem mero,*

Fregi coronatus nitentes,
Malobathro Syrio capillos.

Seruis tamen hæc vnctura non erat concessa nisi solis pollinctoribus, non semper, nec temere, sed cum cadauer curarent: aliquãdo enim tantus fœtor ex cadauere exspirat, vt nec aquæ, nec vnguenti virtute tolli possit vt in corporibus accidit humore putrefactis: ideo licebat iis, vnguentis oblini: quia odor vnguenti, odorem cadaueris oburit maiore vi vt testatur Plinius 13. cap. 3. ex eodem fonte manat ratio circumpotationis: illi enim circa cadauer consistentes & vncti, in honorem mortui circumpotabant, sed reuera vt inebriati minus sentirent eum odorem tetrum: tum vt mœrorem ex aspectu mortui & lamentante familia conceptum excuterent. Hæc circumpotatio pollinctorum vno vase fiebat quod vocabatur obba, nunc vbba vt, auctor est Nonius. Tertullianus in Apologet. *quo differt ab epulo Iouis silicernium, à simpulo obba, ab haruspice pollinctor.* Sed ad quid hæc vnctura nihil omnino defunctorum honori prodest: data est tantum honestis personis quæ voluptatis intercapedine laborum suorum cursus frangunt; aut corporibus defunctorum Plinius eodem libro cap. 11. *postea* (inquit) *voluptas eius à nostris quoque inter laudatissima atque etiam honestissima vita bona admissa est: honosque is & ad defunctos pertinere cœpit,* quod placandis inferorum potestatibus seruiebat Lucilius 4. Satyrarum, sic apud Nonium loquitur: *Tisiphone te pulmonibus adirem vnguentum excoctum attuli Eumenidibus sanctissima Erinnys:* Plinius tamen originem vngendi deducit à Persis, à quibus ad Græcos sub regno Alexandri, a Græcis ad Romanos in deliciis, postea in funeribus venisse ait. Quod falsum esse ex Homero supra patet tum ex Virgilio & Ennio vbi de rebus longe ante Alexandri regnum existentibus loquuntur. Verum tamen est in conuiuiis vsum vnguenti frequentem fuisse dumtaxat post Alexandrum, eo tempore quo Roma cœpit diffluere deliciis. Ergo ista luxuriosa vncturæ impensa & circumpotatio nimis intempestiua prohibetur, hac lege Decemuirali pollinctoribus tãtum qui huic seruili officio præsunt, non prohibetur diuitibus luxuriosis, non prohibetur cadaueribus, hanc prohibitionem Romani ex Solonis legibus sumpsere Eustathius Iliad. ξ. τὰ ὕστερον ἐπιτηδευτὰ μύρα ἐκώλυον οἱ φρονοῦντες εὖ. Σόλων γοῦν οὐκ ἐπέτρεπεν ἀνδρὶ μυρεψικῆς τέχνης προΐστασθαι· καὶ ὅτι καὶ τὰ στήθη ἐμύρουν οἱ τότε, διότι αὐτόθι ἡ καρδία: ὥστε καὶ τὴν κεφαλὴν, διὰ τὸ κατ' αὐτὴν τίμιον: καὶ ὅτι γυναικεῖον τὸ μυραλειφεῖσθαι: καὶ ὅτι οἱ παλαιοὶ ἐλαιώδεσι μύροις ἐχρῶντο: ait veteres pectus vnxisse quod in eo sit cor, tum caput propter dignitatem illius: sed hoc esse muliebre non virile: ideo Solon vetuit viris artem vnguentariam exercere: quid mirum ergo si se vngere pollinctores non debeant? Sed ex iis patet Solonem occurrisse deliciis mollium tam virorum quam mulierum qui quæue pretiosis vtebantur vnguentis. Homerus eodem loco fingit Iunonem li-

Circumpotatio quæ fiebat obba vel vbba.

Vnguentũ placat furias. vngendi origo.

Lex Solonis.

cet casta inter deas principes haberetur vnguentis sumptuosis delibutam, quo innuit matronas illustres id in deliciis habuisse: quod etiam postea seruauere vt patet ex l. 21. §. 1. ff. de auro & argent. Sed quæro an vnctura liberorum hominum prohibita sit, non est, sed tamen indecora viro apud priscos habebatur. Quid apud Athenienses? Iam legem Solonis adduxi quæ non prohibet, virum vngi, sed vnguentariam exercere cuius appendicem quandam inueni apud Scholiastem Aristophanis in hunc versum qui est in Acharnais.

τὸ σχοίνιον φεύγουσι τὸ μεμιλτωμένον, .

Quem sic explicat ἐπεὶ ὀκνηρῶς εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὰς συνόδους, εἰώθασιν ὑπηρέται δύο, μεμιλτωμένον, τουτέστι μίλτῳ ἤτοι βάμματι κοκκίνῳ σχοινίον ἐκτείνοντες διὰ τῆς ἀγορᾶς διώκειν τὸν ὄχλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὥς φησι Πλάτων ὁ κωμικός. ὅσοι δὲ ἐχρίοντο ἐξέτινον ζημίαν. Hæc interpretatio omnino conuenit menti auctoris: nam ibi loquacitatem ciuium & animum in voluptates procliuem carpit: quod potius in foro rerum venalium, nugis occupentur quam Reip. administrationi: ideóque fugiant funem minio tinctum, quo apparitores per forum extenso, in comitium impellebant multitudinem lasciuientem, aut otiosam, occlusis aliis viis quæ alibi quam ad locum publici conuentus ducebant, sublatis è foro rebus venalibus, & extensis gladiis ne fortè ministri violatentur à populo vt idem paulo ante ait, aut ludis animum intenderent: idcirco lege sancitum erat, vt si quis per eos dies vngeretur mulctaretur. Igitur lauari & vngi cadauera religio Manium postulabat, sicut & viuis mos erat ante cibum: Scholiastes Aristoph. in Pluto, ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς μετὰ τὸ λελοῦσθαι, ἐλαίῳ δι' ὅλου τοῦ σώματος ἀλείφεσθαι ἵνα οἱ πόροι ὑπὸ θέρμης ἀνοιχθέντες κλεισθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐλαίου ἐπιπώματος ὄντος καὶ μὴ δέξωνται ἀέρα ἔξωθεν. Reddit rationem. Nam pori à calore aquæ moti & aperti clauduntur ab oleo quod natura sua densat quod rarum est ne aër extrinsecus ingruens frigus inferat in interiora: nunquid, & hoc cadaueri prodest ne citius putrescat? occlusis enim venis & poris nihil potest ex aëre externo contingere quo humor calore defectus in putredinem soluatur. Addo cadaueri eadem præstari in iustis quæ viuo, ita vt etiā cibi post aquam & vnguentum tanquam cœnaturo donentur. Redeo ad nostram legem ex qua arguitur duplex sepulturæ genus: vnum humo, alterum igne, licet Tullius neget in igne sepulturam. Quod *autem* (inquit) *addit neue vrito indicat non qui vratur sepeliri, sed qui humetur.* Verum sepeliendi verbum quandoque generaliter accipitur, vt apud Plinium. 7. *sepultus* (inquit) *intelligitur, quoquo modo conditus: humatus vero, humo contectus.* Quandoque specialiter, vt pro eo qui terræ mandatus est quia hæc erat sola sepultura inter antiquos: Tullius, *ac mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus illud fuisse videtur quo apud Xenophontem Cyrus vtitur; redditur enim terræ corpus, & ita locatum ac situm quasi operimento*

Mos Atheniensium.

Cur oleo vngerentur.

Duæ sepeliendi species.

matris

matris obducitur. Postea introducta est altera sepulturæ species, igne videlicet quæ serius à Romanis admissa est: cuius mutationis causam ita refert Plinius eodem libro cap. 54. *ipsum cremare apud Romanos non fuit veteris instituti: terra condebantur: at postquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc institutum & tamen multifarie priscos seruauere ritus: sicut in Cornelia domo, nemo ante Syllam Dictatorem traditur esse crematus, idque eum voluisse, veritũ talionem eruto C. Mary cadauere.* Vnde patet etiamsi mos cremandi apud Romanos receptus esset, vetustum tamen sepeliendi genus à quibusdam retentum aut vsurpatum fuisse in familiis etiam Patriciorum vt in Cornelia quem solus Sylla violauit: Tullius, *eodemque ritu* (inquit) *in eo sepulchro quod ad fontis aras regem nostrum Numam conditum accepimus: gentemque Corneliam vsque ad memoriam nostram hac sepultura scimus esse vsam. C. Marij sitas reliquias apud Anienem dissipari iussit Sylla Victor, acerbiore odio incitatus, quam si tam sapiens fuisset, quam fuit vehemens: quod haud scio an timens suo corpori posse accidere primus è Patriciis Corneliis igni voluit concremari.* Ante Syllam, Scipio Africanus ex gente Cornelia non est crematus: vnde ille subiicit, *declarat etenim Ennius ex Africano hic est ille situs verè. Nam siti dicuntur y qui conditi sunt.* Postea institutum vt cremarentur cadauera: quod permansit diutissime, ita vt longe post initia Christianæ religionis, mos iste seruatus fuerit. Christiani reprobant sepulturã quæ igne fit: quod paganus probro iis vertit apud Minutiũ, *inde videlicet & execrantur rogos & damnant ignium sepulturas, quasi non omne corpus etsi flammis subtrahatur, annis tamen & ætatibus in terram resoluatur: nec intersit vtrum fera diripiant, an maria consumant, an humus contegat, an flamma subducat: cum cadaueribus omnis sepultura si sentiunt, pœna sit, si non sentiunt ipsa conficiendi celeritate, medicina.* Homerus.

ἀεὶ δὲ πυραὶ νεκύων καίοντο ταμειαί.

Ibi Eustathius ἔθος ἦν Ἕλλησι καίειν τοὺς νεκροὺς πρὸς ἔνδειξιν τοῦ, τὸ μὲν θεῖον τοῦ ἀνθρώπου ἀναφορῆναι ὥσπερ ἐν ὀχήματι τῷ πυρὶ προσμίξαι: τὸ δὲ γήινον, κάτω μεῖναι, τὸ μὲν πυρὶ δαπανηθὲν, τὸ δὲ ἀπομεῖναι λειψάνοις ὀστῶν. Quæ sententia ineptissima est. Nam cum cadauer igni deuorandum traditur, abest anima: quomodo ergo ea potest in actu cremandi igne vti tamquam vehiculo vt ad cælum perueniat? Sed crediderunt animam eo vsque circa corpus oberrare quo ei iusta sunt reddita. Quod falsum est. Corpus enim animam deseruit lege necessitatis. Hoc apud eos constabat in igne esse modum consequendæ immortalitatis: ideò Lycophron ait Scyllam ab Hercule occisam à patre Phorco combustam fuisse, & sic reparatam vt esset immortale malum prætereuntibus.

* ἣν αὖτις πατὴρ σάρκας καλαίθων λοφνῖσι δωμήσατο.

Hac mente Gymnosophistæ se viuos in ignem deiiciebant: vt Calanus coram Alexandro magno, quia ignis purgat & expiat omnes sordes mortalis contagionis. Eustathius ibidem, τὸ μὲν νεκρὸν οὐ κα-

Cur & quando Romani mortuos cremauerunt.

Anima igne corporis non vtitur vt vehiculo.

Ignis immortalis.

θαρὸν ἐδόκει. ἁγνισμὸς δὲ τῆς ἦν ἡ διὰ πυρὸς δαπάνη τοῦ νεκρωθέντος· ὅτι καὶ πῦρ ἁγνιστικόν. διὸ καὶ οἱ καθαρμοὶ διὰ πυρὸς ἐγίνοντο καὶ Εὐριπίδης δὲ τοιοῦτον τι ἐμφαίνει ὅπου φησὶν ὅτι τὸ τῆς Κλυταιμνήστρας δέμας πυρὶ καθαγνίζεται. Originem autem huius instituti ab Hercule deducit: cum enim aduersus Laomedontem profecturus esset à Lycimnio amico filium petiit in societatem belli, iurauitque se ei saluum filium restituturum. Non stetit iuriiurando quia in bello occisus est filius. Sed religione se exsoluit corpus occisi comburens & reliquias patri referens, quasi meliori conditione fretum filium restituit. antiquorum tamen aliquis indignabatur, quod ignis datus cadaueribus inquinaretur, & ideo Prometheum ad opem ferendam inuocans dicebat, ἐπάρηξον, βοήθησον, κλέψον εἰ δυνατὸν καὶ πάλιν τὸ πῦρ. Eodem teste. At quid opus est auxilio furis Promethei cum ignis pollui non possit. Materiam enim ex qua pollutis est, aut omnino consumit aut sordem eius expiat. Hæc inter Græcos. At inter Romanos gratia celeritatis hoc institutum est. Sed Græcorum rationem expendamus. Corpora per ignem, materiæ fecem omnem exuunt eaque purgata purissimo elemento ætherea redduntur, & prope animæ similia: Synesius de Insomniis, εἰ δὲ τὰ κρείττω τοῖς χείροσιν ἐξάψαντα τῆς κοινωνίας ἀπέλαυσε καὶ συνεξελέλεσεν εἰς ἐκεῖνο σῶμα ἀκήρατον ὥσπερ ἰδιοποιηθὲν ὑπὸ τοῦ παραχωρηθέντος ἐν τῇ συνόδῳ κρατεῖν, τάχ᾽ ἂν καὶ τὰ χείρω μὴ ἀντιτείναντα πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς, ἀλλ᾽ εὐήνια καὶ καταπειθῆ αὐτά τε ὁμαρτήσαντα καὶ τὴν φύσιν μετέωρα ἀπεργασάμενα παραχώρημα τῇ τῆς πρώτης ἡγεμονίᾳ συνεξαιθεροῖτο ἂν καὶ συναπεμποῖτο εἰ μὴ μέχρι παντὸς, ἀλλά τοι διαβαίνοι τὴν τῶν στοιχείων ἀκρότητα καὶ γεύσαιτο ἂν τοῦ ἀμφιφαοῦς: ἔχει γὰρ τινὰ φησὶν ἐν αὐτῷ μερίδα τουτέστιν ἐν τάξει τινὶ τοῦ κυκλικοῦ γίνεται. Atqui quomodo potest corpus igne consumptum purum reddi quod amplius non est nisi in cinere quæ mera terra est. Non possum mihi persuadere ita dementem fuisse Synesium qui meo iudicio doctissimus, fuit & prudentissimus credidisse corpus peruadere partes Elementorum altiores & tandem attingere regionem illam vndique lucidam, quam Nicephorus ibidē Sphæram primam interpretatur, tum concludit: οἱ μέντοι παλαιότεροι τῶν Ἑλλήνων καὶ αὐτὰ τῶν τεθνεώτων τὰ σώματα ἔχοντες οἱονεὶ συνεξαιθεροῦντες καὶ ταῦτα. Verum is sensus est Synesii animam in corpus descendentem inclinatione quadam ad ipsum, secundam animam producere, quæ quamuis deterior sit, vt pote immersa materiæ dici potest corpus cum ex corpore, anima prima reflexione sui eam eduxerit, & probat eam fieri posse obnoxiam materiæ & passionibus eius (materiam vocat deteriora, animam præstantiora) si enim dominantur deteriora, tunc contagione participatæ materiæ corpus incorruptibile in fecem desinit, tamquam vindicatum dominio materiæ & eiusdem naturæ factum in vtriusque cōiunctione: è contrario si præstantiora dominentur, cur anima secunda quam vocat ἀκήρατον σῶμα, non posset dominio primæ in eam-

Græcorum Romanorumque in cremando diuersa.

Synesii explicatio.

dem naturam coalescere? Sed hoc iam refutatum est. Hanc autem purificationem prius dixit fieri aut Imperio formæ etiam constante composito; aut dissoluto, per ignem quo labes omnis contracta per materiam expiatur: igitur, & Græci antiquiores cremauerunt cadauera: & postea Romani: cum tamen sanctius esset terræ mandari. Tertullianus de anima: *alia est autem ratio pictatus istius non reliquiis animæ adulatrix, sed crudelitatis etiam corporis nomine auersatrix, quod & ipsum homo non vtiquè mereatur pœnali exitu impendi.* Ante Græcos Æthiopes antiquissimi igne vsi sunt, sed maiori cautela. Nam prius cadauera effingebantur ex auro, si diuites essent, si inopes ex terra: vtrumque simulacrum cauum erat ita, vt post ductam effigiem cadauera cremarentur: cineres autem in eo simulacro cōdebantur, tum illud vitro circumdabatur Diodorus 2. κατακαυθήσεσθαι γὰρ ταῦτα καὶ λυμανθέντα τελείως τὴν ὁμοιότητα μὴ δυνήσεσθαι διατηρεῖν· διὸ καὶ χρυσῆν εἰκόνα κατασκευάζεσθαι κοίλην εἰς ἣν ἐντεθέντος τοῦ νεκροῦ περὶ τὴν εἰκόνα χεῖσθαι τὴν ὕελον· τοῦ δὲ κατασκευάσματος τεθέντος ἐπὶ τὸν τόπον διὰ τῆς ὕελου φαίνεσθαι τὸν χρυσὸν ἀφωμοιωμένον τῷ τετελευτηκότι. τοὺς μὲν οὖν πλουσίους αὐτῶν οὕτω θάπτεσθαι φησὶ τοὺς δὲ ἐλάττονας καταλιπόντας οὐσίας ἀργυρᾶς τυγχάνειν εἰκόνος· τοὺς δὲ πένητας κεραμίνης. Sic mos iste fere totum orbem peruasit. Sed redeo ad Romanos, qui morem istum ita coluere vt gratia honoris, magistratuum corpora simul cum prætextis vrerent. L. Valerius apud Liuium 4. dec. 4. vt persuadeat, vsum purpuræ mulieribus esse concedendum, *magistratibus (inquit) in Coloniis, municipiisque, hic Romæ infimo genere magistris vicorum, togæ prætextæ, habendæ ius permittimus, nec vt id viui solum habeant tantum insigne, sed etiam vt cum eo crementur mortui: fæminis dumtaxat vsu purpuræ interdicemus.* Pontifices tamen legitimum & verè religiosum sepulturæ genus non existimauere nisi mortuus humaretur parte quadam corporis seruata in quam gleba iniiceretur. Tullius 2. de legib. *eumque morem (inquit) ius Pontificale confirmat. Nam priusquam in os iniecta gleba est, locus ille vbi crematum est corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba, tum & ille humatus est, & sepulcrum vocatur, ac tum denique multa religiosa iura complectitur.*

Purificatio.

Mos Aethiopum.

Magistratuum corpora cū prætextis Romæ cremata.

Iniectio glebæ in os.

Alius ritus erat cum membrum ex corpore decidebatur: solebat ad hoc digitus seruari: Festus, *membrum (inquit) abscindi mortuo dicebatur cum digitus eius decidebatur ad quod seruatum iusta fierent reliquo corpore combusto.* Varro 4. de ling. Lat. *& quod terra sit humus, ideo humatus mortuus qui terra sit obrutus, ab eo qui Romanus combustus est. aut in sepulcrum eius abiecta gleba non est: aut si os exceptum est mortui ad familiam expurgandam donec in purgando, humo non est opertus, vt Pontifices dicunt quoad inhumatus sit, familia funesta manet, & dicitur humilior.* Hæc quia obscura sunt & ad legis explicationem pertinent, interpretanda sunt. Hic duo disiunctiue proponuntur à Varrone, vt ostendat quid significet humatus, qui ab humo dictus est, & ait etiam humiliorem ab humo deriuari. humilior autem di=

Iusta fiunt ad membrum decisum.

citur ab eo qui Romanus combustus est & cuius familia funesta est, quod adhuc mortuus supra terram sit, vt loquitur ex iure Pontificum Tullius 2. de legib. & hoc duobus modis accidit combusto. Primo si post corpus crematum, reliquiæ quidem in sepulcro sint conditæ, in eas tamen iniecta gleba non est. At si decisum sit os, & exceptum, vt familia purgaretur, non dicitur humo opertus mortuus, quousque ei iusta facta sint ad membrum decisum. Cur potius ait Romanũ combustum quam alium quempiam? quia hi duo modi sepeliendi aut humandi soli Romano conueniunt ex iure Pontificio. At quæ est inter vtramque sepulturæ speciem differentia? Magna sane. Nam in priore ibidem iusta reddebantur vbi crematus erat mortuus. At cum os exceptum erat, cremato corpore extra vrbem, iusta in vrbe soluebantur, & sepulchro condebatur, ita tamen vt terra in sepulcrum non iniiceretur. Nam membrum illud erat intactum igne, non nudatum vsque ad os: ideoque in eo, sicut in toto corpore quatuor elementorum est constitutio, ideoque humo satisfactum videtur, si in sepulchro pars hæc condita sit. At in posteriore, os nudum est ex ignis reliquiis seruatum quod humo contegendum est: quia ignis ex eo nihil humoris, nihil aëris reliquit: at humus ex qua est humanum corpus, non tantũ terra nuda est, sed & humore & aëre temperata addo, & igne: quia in sanguine est, aliquid igneum, quæ omnia terræ restituũtur cum digitus humo datur, quæ cum sit vt alibi dixi centrum omnium elementorum merito ad eam referuntur in dissolutione compositi: & hoc ex sentẽtia veterum philosophorum refert Scholastes Aristophanis in nubibus λόγος γὰρ παρ' ἐκείνοις ὡς ὅλως ἐπισπᾶται εἰς ἑαυτὴν τὰς ὑποκειμένας οὐσίας ἡ γῆ Humilior est igitur, id est adhuc supra terram non humatus, qui combustus est quidem, sed adhuc membrum decisum insepultum est ad expurgandam familiam (inquit Varro.) Nonne poterat purgari familia iniecta gleba in os quod sepulcro conditum est? minime, quia cremandum est corpus extra vrbem: ibi tamen sepeliri non debet: quod infra declarabitur. Vt iusta persoluantur mortuo sepeliendo, nouem diebus familia feriatur: quia intenta est purgationi & religioni Manium. Primo die vt dixi lauabatur & vngebatur, eodemque die fiebat, prima conclamatio. Deinde propinqui intra domum deflebant mortuum etiam per totam noctem: tumque corpus subtili velo à capite ad pedes induebant: & supra illud vestem quoque candidam superinducebant postquam lecto esset impositum: & hoc Homerus obseruauit in Patrocli corpore Σ. Iliad.

Vestitus mortui.

Ἐν λεχέεσσι δὲ θέντες ἑανῷ λιτὶ κάλυψαν.
Ἐς πόδας ἐκ κεφαλῆς καθύπερθε δὲ φάρεϊ λευκῷ
Παννύχιοι μὲν ἔπειτα πόδας ταχὺν ἀμφ' Ἀχιλῆα
Μυρμιδόνες Πάτροκλον ἀνεστενάχοντο γοῶντες.

Quod in Miseno partim Virgil. imitatur 6. Æneid.

Fit gemitus tum membra toro defleta reponunt,

Purpureasque super vestes velamina nota
Coniiciunt.

Vbi Seruius *purpureas* (inquit) *ad imitationem sanguinis in quo est anima:* at hoc non consentit cum Homero qui Patrocli corpus induit non purpurea, sed candida veste cui mos Rom. magis videtur consentaneus quam Virgilio. corpus enim hoc colore ornabant, quod mortuis aptior esset cum anima carcere terrestri liberata purior & lucidior euadat & cum animam vestire non possent, corpus in Symbolum animæ purificatæ eo colore decorabant. Plutarch. Rom. quæst. 26. καθάπερ τὸ σῶμα τοῦ τεθνηκότος ἀμφιεννύουσι, καὶ τοὺς προσήκοντας ἀξιοῦσι· τὸ δὲ σῶμα κοσμοῦσιν οὕτως, ἐπεὶ μὴ δύνανται τὴν ψυχήν. Verum non sic accipiendus est Virgil. neque enim ignorauit corpus, hoc genere vestis indui, sed ait præterea in illud coniectas fuisse purpureas vestes ad hoc vt reliquiæ illis inuoluerentur, & sic in sepulcro conderētur ornatæ eo colore qui sanguinis imaginem habet, quo corpus ipsum priuatum est, & in hoc etiam imitatur Homerum, qui refert combusti cadaueris reliquias seu ossa in vrnam purpureis pannis tecta, reposita fuisse quod infra suo ordine ostendetur. Rectè ergo ait purpureas vestes in corpus coniectas. Sed obstat quod ex Liuio dictum est corpora indui purpureis togis, & cum iis cremari. Verum aio illas vestes candidas fuisse, sed περιπορφύρους, id est, purpureo panno prætextas: Isidorus originum 19. cap. 24. *dicta* (inquit) *prætexta quia prætexebatur ei latior purpura.* Alia est vestis ὁλοπόρφυρος: proprie enim purpurea vestis dicebatur (non prætexta:) cuius tres erant species, vt Seruius docet ex Suetonio libro de genere vestium, vna quæ Diis sacratur tantum purpura facta; alia regum quæ purpurea quidem est, habet tamen aliquid albi: tertia Auguralis ex purpura & cocco mixta. Igitur mortuo prætexta candida indulgebatur: at viuo qui funus eius curaret prætexta pulla concessa erat in signum luctus auctore Festo: nam color pullus luctui conuenit, purpureus sanguini. Et hoc in diuitum funeribus obseruabatur: pauperes enim cum toga quidem efferebantur, non tamen prætexta: ea erat subcandida seu Pallens vt loquitur Martialis.

Cur candida veste induebatur.

Purpureæ vestis tres species.

Aut Pallens toga mortui tribulis;

Iuuenalis Satyr. 3.

Nemo togam sumit nisi mortuus.

Quod etiam Græcis in more positum fuit, quod sic Archilocus, apud Plutarchum ostendit de marito suæ sororis qui in mari perierat, ait se æquo animo laturum si fuisset in puris vestimentis crematus,

Εἰ κείνου κεφαλὴν καὶ χαρίεντα μέλεα
Ἥφαιστος καθαροῖσιν ἐν εἵμασιν ἀμφεπονήθη.

Pura lintea sunt candida, igitur corpus non induebatur veste purpurea, nec obstat mos Laconum à Lycurgo institutus, vt est apud Plutarchum in eius vita, συνθάπτειν οὐδὲν εἴασεν ἀλλ' ἐν φοινικίδι καὶ

Pura lintea.

φύλλοις ἐλαίας θέντες τὸ σῶμα περιέστελλον. Verum nõ instituit Lycurgus, vt corpus indutum punicea veste cremaretur, sed vt in sepulcro cum veste illius coloris collocaretur, at quod supra dictum est, sic tenendum vt non cremaretur indutum veste purpurea. Iacens in lecto cadauer, & ita vestitum septem diebus in domo erat vbi propinqui flentes circumstabant: octauo efferebatur in rogum: nono sepeliebatur: quod Virgilius notauit libro 5. Æneid. vbi ludi funebres celebrantur.

Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit radiisque retexerit orbem.

Vbi Seruius *Sciendum* (inquit) *quia apud Maiores vbi quis fuisset extinctus ad domum suam referebatur, vnde est.*

Sedibus hunc refer ante suis & conde sepulcro.

Et illic septem erat diebus: octauo incendebatur: nono sepeliebatur: nouem dies dissipare pulueres: & ex Horatio hũc versum adducit. Non idem lege Solonis cautum erat: qua mortuum in domum proponere licebat arbitratu propinquorum, sed sequenti die efferebatur. verba legis sic refert Demosthenes in Macartatum, τὸν ἀποθανόντα προτίθεσθαι ἔνδον ὅπως ἂν βούληται· ἐκφέρειν δὲ τὸν ἀποθανόντα τῇ ὑστεραίᾳ ἢ ἂν προθῶνται πρὶν ἥλιον ἐξέχειν. Notanda lex quæ vetat sole exorto efferre cadauer sed summo mane idque passim apud veteres Græcos seruabatur. Heraclides, νῦν δὲ τὸ παλαιὸν ἔθος τὰ σώματα τῶν καμνόντων ἐπειδὰν ἀναπαύηται τοῦ βίου, μήτε νύκτωρ ἐκκομίζειν, ὅταν ὑπὸ γῆς τὸ μεσημβρινὸν ἐπιλείπηται θάλπος, ἀλλὰ πρὸς βαθὺν ὄρθρον ἀπύροις ἡλίου ἀκτῖσιν ἀνιόντος. Eorum tamen funera post occasum solis ducebantur quibus res familiaris angusta erat: Festus. *Vespæ & vespilones dicuntur qui funerandis corporibus officium gerunt, non à minutis illis volucribus, sed quum vespertino tempore eos efferunt qui funebri pompa duci propter inopiam non possunt.* Demetrius tamen cum Remp. regeret Atheniensium omnium corpora iussit ante lucem efferri, non ne solis aspectus violaretur, sed vt tempore, sumptus minueretur quo minor esset celebritas & pompa Tullius 2. de legib. *Iste igitur* (inquit) *sumptum minuit non solum pœna sed etiam tempore: ante lucem enim iussit efferri.* Sane non erat mos Græcorum vt ex Heraclide ostendi multo ante Demetrium vt per lucem efferrentur, sed ante radios solis exortos, tam inopum quam diuitum, licet Romæ diuitum tantum. Sed Demetrius Atheniensium non totius Græciæ more immutato, noctu tantum iussit efferri: & sane ratio sumptus minuendi tempori nocturno conuenit: non primo Auroræ crepusculo quo mos erat efferri. Seruius tamen ait per noctem vsta fuisse cadauera in 6. Æneid. Vbi ait inde morem mansisse vt faces funeribus præferrentur Ouidius.

Conde tuas Hymenæe faces & ab ignibus atris
Aufer: habent alias mœsta sepulcra faces.

Sed sane faces funeribus alia ratione adhibentur. Si enim ratione

Lex Solonis.

Quãdo efferebantur.

Vespilones.

Lex Demetrij.

Cur faces funeribus & ludis adhibentur.

noctis qua cremabantur corpora adhiberentur, cur per diem data efferendi licentia non sunt faces reiectæ cum inutiles essent? Sed verum est faces Diis præferri vt iam ostendi. Quinimo idem docuit ludos Diis cœlestibus sacros inchoari à faculis: sic enim ait in hunc versum 5. Æneid.

Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

Romano more sicut hodieque videmus omnibus ludis funebribus vt sunt Diuorum (intellige defunctorum.) *Nam si sacri sint id est Festi illustrantur faculis: antea etiam ab hymnis incipiebant.* In ludis non potest dici faces adhiberi quia noctu olim fierent sed quod speciem habeant præsentis diuinitatis in igne & luce: ideoque ad expiationes etiam adhibebantur vt ante probaui: vtrumque Diis Manibus hic conuenit. nam furiarum facibus mortui lustrantur simulatque ad inferos deiecti sunt. Papinius 8. Thebaidos de Amphiarao quem viuum absorpserat humus sic ait. *Mortui lustrantur furiarum facibus.*

Necdum illum aut trunca lustrauerat obuia taxo
Eumenis aut furuo Proserpina poste notarat.
Cœtibus assumptum functis.

Quia taxus (inquit ibi Lactantius) *venenosa est: propterea ad perfectionem feritatis, ex hoc ligno faces dicuntur gerere: asserunt enim poëtæ mortuorum capita furiarum lampade lustrari, & eorum nomina in inferorum poste à Proserpina conscribi.* Ideo in inferis lampades, etiam Manibus attribuuntur ad eorum expiationem quod & idem docuit libro 2. Syluarum.

Nescis tartaron & procul nocentum
Audis verbera, pallidumque visa
Matris lampade respicis Neronem.

Igitur in funeribus faces præferuntur piaculi gratia: tum vt designati Dij intelligerentur. hoc fiebat die octauo. At vetustissimi Græci & Troiani nouem diebus in domo lugebant, decimo sepeliebant, eodemque conuiuium mortui causa præstabatur: vndecimo tumulus componebatur in quo conderentur reliquiæ: quod Homerus ostendit Iliad. Ω. Vbi de cadauere Hectoris loquitur. *Antiquissimi Græci & Troiani vndecim dies in mortuis impendebant.*

Ἐννῆμαρ μὲν χ' αὐτὸν ἐνὶ μεγάροις γοάοιμεν
Τῇ δεκάτῃ δὲ κε θάπτοιμεν δαίνυτό τε λαός
Ἑνδεκάτῃ δὲ κε τύμβον ἐπ' αὐτῷ ποιήσαιμεν.

Ait θάπτοιμεν id est sepeliamus quod postea explicat nimirum in pyram cadauer fuisse coniectum & incensum & cum in ignem coniectum fuisset apparuit aurora vt notetur tempus matutinum & sublucanum quo mos erat efferri cadauera, sic enim ait.

Καὶ τότ' ἄρ' ἐξέφερον θρασὺν Ἕκτορα δακρυχέοντες
Ἐν δὲ πυρῇ ὑπάτῃ νεκρὸν θέσαν ἐνδ' ἔβαλον πῦρ
Ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος ἠώς.

Patet vndecim dies in iusta mortuo persoluenda impensos fuisse. Sed postea duo tantum ex lege Solonis: apud Romanos nouem: ex quibus iam sex dierum cærimoniæ expositæ sunt: septimo au-

tem ante fores deflebatur & laudabatur à muliere ad hoc conducta quæ præerat moderandæ lamentationi inter ancillas defuncti pro foribus flentes. Varro 6. de ling. Lat. *Præfica* (inquit) *vt Aurelius scribit mulier à luctu quæ conduceretur quæ ante domum mortui laudes eius caneret: hoc factitatum Aristoteles scribit in libro qui νόμιμα βαρβαρικὰ, inscribitur quibus testimonium est quod fretum est Næuij hac quidem hercle opinior Præfica est. nam mortuos conlaudat: Claudius scribit dicta quæ præficeretur ancilleis quemadmodum lamentarentur præfica est dicta.* Ideo mos iste tamquam Barbarus ab Aristotele notatur quod à Phrygibus venerit. Papinius 5. Sylu.

Præfica.

Vt Pharios aliæ ficta pietate dolores
Mygdoniosque colunt & non sua funera plorant.

Hunc ritum ante fores lamentandi per totam diem notauit Homerus cum de Hectoris funerandi solennibus agit eodem libro, idque inter Phryges.

Καὶ νύκτα δὴ πρόπαν ἦμαρ ἐς ἠέλιον καταδύντα
Ἔκλαον δακρυχέοντες ὀδυρόμενοι περὶ πύλας.

Verum Romani vsi sunt his mulieribus in eorum funeribus quibus propinqui deficerent: vt infra ex Nonio ostenditur. Nunc veniamus ad diem octauum quo primum domus euerritur ab herede: Festus, *Euerriator* (inquit) *vocatur qui accepta iure hereditate, iusta facere defuncto debet quæ si non fecerit, seu quid in ea re turbauerit, suo capite luat: id nomen ductum à Verrendo. Nam exuerræ sunt purgatio quædam domus, ex qua mortuus ad sepulturam ferendus est, quæ fit per euerriatorem certo genere scoparum ab extra verrendo dictarum.* Apud Græcos numisma paruum in os mortui ponebatur vt esset merces Charontis pro vectura quod ναῦλον dicitur: Varinus ναῦλον τὸ εἰς τὸ στόμα τῶν νεκρῶν ἐμβαλλόμενον νομισμάτιον. Aristophanes in ranis introducit Charontem qui à Dionysio flagitat naulum quem è naui cedere cogeret nisi duos obolos præstaret.

Exuerræ.

Ω παῦε παῦε παραβαλοῦ τῷ κωπίῳ.
Ἔκβαιν' ἀπόδος τὸ ναῦλον. Δι. ἔχε δὴ τὼ βολώ.

Interpres tamen ait duos obolos non dari pro vectura, sed pro mercede iudicum inferorum in hunc versum.

Naulum.

Ναύτης ἄξει δύ' ὀβολὼ μισθὸν λαβών.

Quæ interpretatio pugnat auctori: aperte enim ait nautæ hanc mercedem dari pro transuectione. Soli inter Græcos Hermionenses tributum hoc non agnoscebant apud quod compendiosum esse ad inferos iter vulgo iactabatur teste Strabone: 8. Corpus autem in rogum efferebatur à liberis si quos reliquisset: sed si sint filiæ nudis capitibus, & passis crinibus, filij velatis capitibus, quia liberi parentum Manes vt deos debent adorare auctore Plutar. quæst. Rom. 14. Deos autem viri operto capite colebant eodem teste quæst. 10. at fœminæ passis crinibus adorabant. Seruius in hunc versum 6. Æneid.

Non comptæ mansere comæ.

Propter

Propter sacra (inquit) *resoluta sunt vt vittasque resoluit, sacrati capitis.* Ideo cum parentum defunctorum Manibus parentant se primum circumagunt super sepulcris, quo ritu vtebantur antequam deos in templis precarentur vt ibidem ille docet ex testimonio Varronis: quę vertigo indicat animi libertatem qua frui debent qui volunt ad deos accedere: is enim fuit mos seruorum manumittendorum quem venuste carpit Persius. *Vertigo.*

Heu steriles veri quibus vna Quiritem
Vertigo facit.

Igitur liberi patris corpus efferebant Plinius. 7. cap. 44. refert Q. Metellum Macedonicum à quatuor filiis rogo illatum esse & hoc vmbris defuncti gratissimum esse arbitrabantur. Iuuenalis Satyr. 10. de infelicitate Priami, sic ait. *Liberi aut agnati corpus efferunt.*

Incolumi Troia Priamus venisset ad vmbras
Assaraci magnis solennibus Hectore funus
Portante ac reliquis fratrum ceruicibus, inter
Iliadum lacrymas.

Si non sint liberi, hoc triste officium incumbit propinquioribus virilis sexus vt auctor est Seruius in 6. Æneid. quia intestati hereditas ad eos pertinet, quæ religionem & sacra familię sequitur: at si testamentum conditum sit, heredem scriptum hoc onus respicit: qui quoniam solus corpus sustinere & ferre non potest, serui testamento manumissi, huic ministerio subiiciuntur: sunt enim liberti Orcini, id est, eius qui ad orcum raptus est qui eius vmbris debent vitam ciuilem, & eius beneficio renati videntur, vt essent Quirites, quod testamento fieri solet, Persius vbi de funere nobilis adolescentis ait.

In portum rigidos calces extendit, at illum
Hesterni capite induto subiere Quirites.

In efferendo canuntur laudes mortui certo genere carminis quod appellatur Nenia quæ à Præfica cantabatur ad tibiam quod carmē cum esset barbarum ineptum erat & inconditum: Nonius *Nenia* (inquit) *ineptum & inconditum carmen quod adducta pretio mulier quæ Præfica dicatur iis quibus propinqui non essent mortuis exhiberet. Varro de vita Populi Romani libro 4. ibi à muliere quæ optima voce esset per quam laudari, deinde Neniam cantari solitam ad tibias & fides.* Prius ergo laudatur nimirum septimo: deinde cantatur videlicet octauo. Festus in voce Nenia qui locus est multis vulneribus confectus hoc tamen continet carmen esse quo laudes mortui ad tibiā canebantur: sed hoc in minoribus exequiis locum habet: maiora enim ducuntur cum tubis. Persius de eodem. *Nenia.*

Hinc tuba, candela, tandemque beatulus alto
Compositus lecto crassisque lutatus amomis, &c.

Igitur nullæ tunc Neniæ cantantur, quia exaudiri non possent, tuba voces obtundente: tum quod nobiles isti qui bene de Rep. meruerunt publica concione laudantur vt infra dicetur: & vt mos *Tuba in maioribus exequiis.*

Nenia origo. Præficæ ex Phrygia fluxit, sic & Neniæ, & Tibiarum. Sed origo huius carminis à puerorum funeribus emanauit in quibus modis Phrygiis ad tibiam, puerorum vmbræ placarentur: idque in funere infantis Archemori obseruatum fuisse, sic refert Papinius 6. Thebaid.

Dum signum luctus cornu graue mugit adunco
Tibia cui teneros suetum producere manes
Lege Phrygum mœsta: Pelopem monstrasse ferebant
Exequiale sacrum carmenque minoribus vmbris
Vtile quo geminis Niobe consumpta pharetris,
Squallida bissenas Sipylon deduxerat vrnas.

Tibiæ. Postea tamen & in nobilium funeribus adhibita est Tibiarum modulatio & Nenia Tullius 2. de legib. *Hæc (inquit) habemus in duodecim sane secundum naturam quæ norma legis est reliqua sunt in more, funus vt indicatur, si quid ludorum dominusue funeris vtatur accenso, atque lictoribus, honoratorum virorum laudes in concione memorentur, easque etiam cantus ad tibicinem prosequatur, cui nomen Neniæ, quo vocabulo etiam Græco cantus lugubres nominantur.* Sanè vox Neniæ barbara est origine, sed postea vt propria à Græcis vindicata est, qua *Indictiuum funus.* & hipponax vtitur Pollux 4. τὸ δὲ νηνίατον ἐστὶ μὲν φρύγιον ἱππῶναξ δ' αὐτοῦ μνημονεύει. Quod autem Tullius ait de funere indictiuo intelligendum est, cum effertur cadauer ex ædibus vel tabernis, tunc enim si laudandus esset defunctus, aut si ludi funebres essent celebrandi, conuocandus erat populus per præconem. Varro 4. de ling. Lat. *itaque (inquit) ex ædibus efferri indictiuo funere præco etiam eos dicit, qui è tabernis efferuntur*: Tum. 6. *alterum apparet in funeribus indictiueis quoniam dicitur letho datus est quod Græcus dicit λήθη, id est obliuioni* Quibus postremis verbis confirmantur ea quæ dixi de Lethi etymo. accensus autem erat magistratuum minister cuius opera vtebantur ad acciendos Quirites eodem auctore 5. de ling. Lat. igitur si dominus funeris, sit magistratus ideoque accensum habeat aut lictores potest per præconem indicere funus: lictores autem non conuocant Quirites, sed summouent turbas aut earum impetum coërcent. Alia erant funera non indictiua quæ sim- *Simpludiaria funera.* pludiaria appellantur, in quibus dumtaxat adhibebantur Ludij, qui coruitores dicebantur seu saltatores, sursum deorsumque in saltu spectantes instar coruorum qui eodem loco subinde caput mouētes sursum subindeque deorsum spectant. At in indictiuis, non modo ludij, sed etiam desultores adhibentur auctore festo in voce simpludiaria: quod autem ait de laudandis mortuis initium, habuit à Publicola qui Bruti memoriam ornauit, vt auctor est Plutarch. in Publicola. Quod ab Atheniensibus acceptum est qui mortuos in acie, publicè laudabant: sed melius Romani non tantum milites qui in prælio occubuerant, sed & omnes quicumque vel armis vel consiliis, vel domi, vel foris, vel in bello, vel in pace Remp. iuuerant teste Dionysio. 5. gloria huius moris male solis Græcis & Ro-

manis tribuitur. Nam multo ante eos, Æthiopes mortuorum regum iuteritus deflebant, & certum carmen concinentes lamentabantur, non secus ac Phryges Græci & Romani Nenias: tum eodem modo collaudabant Diodorus 1. καὶ τὸν μὲν θρῆνον εὐρύθμως μετ' ᾠδῆς ποιούμενοι δὶς τῆς ἡμέρας ἐτίμων ἐγκωμίοις ἀνακαλούμενοι τὴν ἀρετὴν τοῦ τετελευτηκότος. Sed antequam cista in qua corpus erat in sepulcrum imponeretur cuilibet ex populo potestas accusandi mortui dabatur: si bene egisset in vita, sacerdotes omnia bene acta enumerabant, encomiis mortuum prosequentes: populus autem benedicebat vt idem ibidem testatur. Et idem fere in priuatis asserit seruari eccepto eo quod iudices sunt inter mortuum & accusatorem: accusatore vincente mortuus priuatur sepultura. Igitur olim neniæ & tibiæ minoribus vmbris tribuebantur in efferendo cadauere quamuis ad laudes maiorum & neniæ & tibiæ postea adhibitæ fuerint, ita tamen vt non essent plusquam decem tibicines Ouidius libro 6. Fastorum.

Laudatio mortuorum.

Decem tibicines in funeribus.

Adde quod Ædilis pompa qui funeris irent
Artifices solos iusserat esse decem.

Nam Ædilium curæ incumbebat vt respicerent ne quo alio more quam patrio & legitimo Dij colerentur teste Liuio pluribus locis: at hoc patrium erat in religione Manium. Sed præterea ludorum etiam funebrium procuratio Ædilium erat vt in secundo libro huius operis ostendendum est. Addo tibicines etiam superorum sacris interfuisse, vt alibi iam demõstraui. Ideo non mirũ si maioribus exequiis adhiberẽtur. Iubet itaque Ædilis decem tantũ assumi tibicines etiam in funeribus maioribus quia sic cautum est lege, 12. tab. de qua sic Tullius 2. de legib. *Extenuato igitur sumptu tribus riciniis & vinculis purpuræ, & decem tibicinibus tollit etiam lamentationẽ.* Addit etiam adhiberi tria ricinia, & tria vincula purpuræ: quod obscurum est. Sed discutiamus has tenebras. Hæc lex pertinet ad funerum sumptus minuendos: inter quos partem faciunt mulieres flentes quæ in pompa funeris incedunt velatæ riciniis, quo genere pallij vtebantur in luctu & rebus aduersis, ideoque conueniente funeribus. Varro de vita populi Romani libro 1. *mulieres in aduersis rebus ac luctibus cum omnem vestitum delicatiorem ac luxuriosum postea institutum ponunt, ricinia sumunt.* Notandum quod ait vestitum luxuriosum postea institutum: quoniam ricinij vsus antiquissimus est idem 4. de ling. Lat. *antiquissimi amictuis ricinium, id quod eo vtebantur duplici ab eo quod dimidiam partem retrorsum iaciebant à reijciendo ricinium dictum*: eoque antiquissimo tempore non in rebus aduersis aut luctibus ricinio vtebantur, quod esset ornamento virorum: idem ad mulierum habitus traductum est, ita vt ricinium, quod virorum toga erat ad mulieres trãsferretur. Festus, *omne vestimentum* (inquit) *quadratum ij qui. 12. sunt interpretati esse dixerunt virilem togam qua mulieres vtebantur prætextam clauo purpureo vnde reciniati mimi planipedes, &c.* Vnde patet prius viri fuisse ornatum:

Riciniorum vsus.

Mulieres togatæ.

neque totum erat purpureum, sed tantum prætextum clauo purpureo: tum mulieris, & ideo mimos eo vsos fuisse, vt essent ornatiori habitu: qui tamen erat modestus: erat enim palliolum tantum quo caput tegeretur: & cum communis factus esset viris & mulieribus cœperunt mulieres ex eo togatæ appellari. Seruius in hunc versum. Virgil. libro 4. Æneid.

Romanos rerum dominos gentemque togatam.

Bene gentem (inquit) *quia & sexus omnis, & conditio toga vtebatur: sed serui, nec colobia, nec calceos habebant: togas etiam fœminas habuisse Cycladum & Ricini vsus ostendit, quod vulgo Mauorte dicunt.* Nonius tamen ait Masurtium dici: *Ricinium* (inquit) *quod nunc Masurtium dicitur palliolum fœmineum breue. Varro* ταφῆ Μενίππου, *nihilo magis dicere muliebre quam de muliebri ricinio palliolum simplex.* Igitur mulieres eo habitu caput obuelabant, est autem ricinium aliud à rica qua virgines velabantur. Turpilius veliterna apud Nonium, *Interea adspexit virginem gestantem in capite riculam indutam ostrinā:* & sic intelligitur Festus cum ait: *rica & ricula vocantur parua ricinia vt palliola ad vsum capitis facta*, quod & de virginibus intelligi potest, & de matronis sacrificantibus quæ flammeo velabantur: sicque debet accipi Nonius cum ait: *Flammeus vestis, vel tegmen quo capita matronæ tegunt Plautus Aulularia flammearij, violarij, carinarij.* Varro 4. de ling. Lat. *rica à ritu* (inquit) *quod Romano ritu sacrificium cum faciunt fœminæ capita velant.* Sed hæc rica differt à ricinio, quod hoc sit tantum prætextum purpura: hæc autem tota sit purpurea seu flammea & præterea fimbriata: sic Festus, *rica est vestimentum fimbriatum purpureum quo flaminicæ pro palliolo mitraue vtebantur.* Sed inter alias mulieres & flaminicam hæc erat differentia quod non vterentur hoc habitu nisi sacrificantes: at flaminica semper: idem, *flammeo* (inquit) *amicitur nubens ominis causa, quod eo assidue vtebatur flaminica, &c.* Vnde patet nefas fuisse virginibus nisi cum nuberent ricis vti vt ille docet etiam in voce nuptiæ. Non est idem rica & tutulus. Rica enim est palliolum, illud capitis: at tutulus est vitta purpurea crinibus innexa: vnde ille: *tutulum* (inquit) *vocari aiunt flaminicarum capitis ornamentum, quod fiat vitta purpurea innexa crinibus:* vnde patet Granium errasse qui apud Festum definit ricam muliebre cingulum capitis quo prouitta, flaminica redimiatur: est enim propriè tutulus. Ricinium igitur à viris ad mulieres translatum caput earum velabat & ornabat clauo tantum purpureo, idque pudoris gratia vt earum vultus magis tegerentur: sed cum cœpissent magis sumptuosis vti vestimentis, inter ornamenta ricinium esse desiit, & ideo postea vsurpatum est inter res aduersas & luctuosas: idque non immerito. Mos enim veterum erat vt mulieres in funeribus velarētur, ne quid indecorum in vultu ex earum planctibus appareret: & præter velum pallam habebant protensam ad talos, quod vetus poëta docet 5. Epigr.

Ricinij et ricæ differentia.

Flaminica, matronæ sacrificantes, & virgo nubens quādo rica ornatæ.

Tutulus.

Vestitus mulierum in funeribus.

Ἠγασάμην δὲ Κρέουσαν ἰδὼν πενθήμονι κόσμῳ,
Σύγγαμον Αἰνέαο καλάσκιον ἀμφὶ γὰρ αὐταῖς
Ἀμφοτέραις κρήδεμνον ἐφελκύσασα παρειαῖς,
Πάντα πέριξ ἐκάλυψε ποδηνεκέι ζέβα πέπλῳ.

Hic deſcribit Cruſam luctuoſo habitu indutam velatam capite & veſte talari indutam & vndique tectam. Vnumquodque autem ricinium, vno vinculo purpuræ conſtrictum erat, iiſque vinculis eodem die vtebantur ad oſſa mortui colliganda: nam & ricinia & vincula, ſimul condebantur cum oſſibus mortui in ſepulchro. Neque enim poſtea ea ſeruiebant mulieribus illis lugentibus; alioqui male numerus reſtrictus eſſet ad tria, ſumptus minuendi cauſa: cum ſumptus riciniorum aliis temporibus neceſſarius futurus ſit & in aliis rebus. Ideo tribus illis veſtibus vtebantur ad ornandas reliquias defuncti ipſo in tumulo. Quod ex lege Solonis ſumptum eſt, ex quo maximam partem harum legum ſumptam eſſe apparet & ſatetur Tullius ibidem Plutarchus in Solone, οὐδὲ συντεθῆναι πλέον ἱματίων τριῶν. *Tres veſtes.* Sed ad quid hæ veſtes? quaſi vero animam poſſint conſolari. Quid eſt opus ſpiritui veſtibus? fortaſſe coloribus delectatur: an habet ſenſum quo poſſit colorum voluptati frui? ſanè harum veſtium ſumptum etiam, ipſi Ethnici damnauere l. et ſi quis §. non autem ff. de religioſ l. Seruo §. vltim. de legat. 1. l. vltim. §. vltim. de auro & argent. Honor eſt mortui, in funere ferre veſtes pretioſas: ideo ſi defunctus ſit Conſul, aut Pretor ſumunt veſtes purpura prætextas: ſi ſit Cenſor, purpureas: ſi triumphalis, *Pretioſæ veſtes in funere.* auro intextas Polybius 6. ἐὰν μὲν ὕπατος ἢ στρατηγὸς ᾖ γεγονὼς περιπορφύρους λαμβάνουσι· ἐὰν δὲ τιμητὴς πορφυρᾶς· ἐὰν δὲ τεθριαμβευκὼς διαχρύσους. Sed quænam mulieres hæc ricinia in efferendo cadauere ſerebant? non filię defuncti: quia paſſis crinibus funus proſequebantur: non virgines pronubæ ſeu deſponſatæ Syneſius Epiſtola 3. *Virgo deſponſata non debet funus proſequi, nec extranea niſi ſexagenaria.* οὐ γὰρ οἶμαι νομίζεται νυμφευθείσαις βαδίζειν ἐπ' ἐκφοράν· ἀλλ' ἐν φοινικίδι καὶ τότε καὶ διαφανὴς ὁ κεκρύφαλος καὶ χρυσία καὶ λίθους ἐξήρτητό τε καὶ περιέκειτο ἵνα μὴ τῷ νυμφίῳ σύμβολος ἀπαίσιος γένηται. Mulieri extraneę nefas erat funus ducere quia familiam ſuam pollueret, excepta ea quæ Sexageſimum annum impleuit. Ea enim iam ſenectute prope ſunerata eſt cum amplius generare non poſſit: at ingredi in domum funeſtam ne quidem ſexagenarię fas eſt niſi intra ſobrinas ſit: quod lege Solonis definitum eſt Demoſthenes in oratione aduerſus Macartatum, βαδίζειν δὲ τοὺς ἄνδρας πρόσθεν, ὅταν ἀναφέρωνται, τὰς δὲ γυναῖκας ὄπισθεν. γυναῖκα δὲ μὴ ἐξεῖναι εἰσιέναι εἰς τὰ τοῦ ἀποθανόντος, μηδ' ἀκολουθεῖν ἀποθανόντι ὅταν εἰς τὰ σήματα ἄγηται ἐντὸς ἑξήκοντ' ἐτῶν γεγονυῖαν, πλὴν ὅσαι ἐντὸς ἀνεψιαδῶν εἰσί. Hic eſt ordo *Ordo pompæ.* pompæ vt primum viri, deinde propinquæ, & ſi qua ſexagenaria extranea ſit, ſequantur: in eadem pompa ſimulacra parentum illuſtrium ducebantur circa lectum quo iacebat corpus Tacitus 3. Annal. *Circumfuſas* (inquit) *Lecto Claudiorum Iuliorumque ima-*

ginet, defletum in foro, laudatum pro rostris cuncta à Maioribus reperta. Horatius Epod. 8.

Esto beata : funus atque imagines
Ducant triumphales tuum

Effigies mortui & illustrium parentum.

Statius 6. Thebaid.

Exin magnanimum series antiqua parentum
Inuehitur miris in vultum animata figuris.

Vbi Lactantius ait hoc fieri ad miraculum spectantium: sed effigies mortui præferebatur toro: Tacitus de funere germanici eodem libro, *Vbi* (inquit) *Illa veterum instituta, prapositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina. &c.* Postquam in rogum illatum est corpus, auerso vultu facem supponunt vt videantur inuiti membra defuncti consumere: Virgilius 6. Æneid.

Pars ingenti subiere pheretro
Triste ministerium & subiectam more parentum
Auersi tenuere facem,

Dona.

Inter cremandum dona quædam gratia mortui in ignem coniiciuntur vt thura, dapes, arma vnde ille subiicit.

Congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateres oliuo

Papinius 6. Thebaid.

Ditantur flamma non vmquam opulentior illa
Ante cinis crepitant flamma atque immane liquescit
Argentum & pictis exsudat vestibus aurum
Nec non assyriis pugnescunt robora succis

Virgilius libro 11. Æneid.

Pallentique croco strident ardentia mella
Coniiciunt igni galeas ensesque decoros
Frænaque feruentesque rotas pars munera nota
Ipsorum clipeos & non felicia tela.

Hæc dona non sunt ex præscripto legis aut canonis Pontificij, sed ex officio liberæ pietatis. Nam aliquando nihil donabatur igni nisi quæ ante diximus aliquando aliquid vel plus vel minus: aliquando etiam pecudes iugulantur in flammam vt sanguis innocentium victimarum vmbras nocentes possit placare vnde Virgil. subiicit.

Multa boum circa mactantur corpora morti
Set gerosque sues raptasque ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes.

In sanguine victimarum lac & vinum miscetur.

Hic non adscribam quod ait Homerus Iliad. Ψ. quia versus illi ibidem à Seruio referuntur: sed annotandum duxi in sanguine ipso victimarum misceri vinum & lac quod Papinius ibid. docet.

Spumantesque mero pateræ verguntur & atri
Spumantesque mero pateræ verguntur & atri

Vbi Lactantius, *Duas* (inquit) *res mittit, vnam quæ nutrit animam id est lac, alteram qua constat, id est sanguis: nec mirandum, quia sanguinem*

ad inferos placandos intulerit: Nam sanguis proprie videtur anima esse possessio: vnde exangues mortuos dicimus.
Post combustum corpus iam flammis sopitis manent ossa seu reliquiæ quæ inter fauillas deferuescentes vino infuso lauantur: quod idem paulo post sic eleganter ostendit.

Finis erat lapsusque putres iam Mulciber ibat
In cineres, instant flammis, multoque soporant
Imbre rogum posito donec cum sole labores
Exhausti seris vix cessit cura tenebris.

Et sic ossa iam vino purgata & frigefacta conduntur in vrnam purpureis pannis inuoluta: lac etiam adhibent in hac parte Tibullus.

Et primum annoso spargam collecta Lyæo
Mox etiam niueo fundere lacte parent
Post hac carbaseis humorem tollere ventis
Atque in marmorea ponere sicca domo.

Nam quibuscumque cerimoniis Dij Manes colerentur maxime tribus libationum generibus delectabantur, vino, lacte, & sanguine: sed ex more vinum abluendis ossibus sufficiebat. Sed hoc lex Numæ prohibet quę refertur à Plinio 14. cap. 12. in hæc verba. *Numa regis Posthumia lex est Vino rogum ne respergito.* Quod sancitum fuisse propter inopiam vini certum esse ait. Nonnulli putant legem Numæ exoleuisse ex his verbis Festi, *Respersum vinum dixerunt quia vino sepulcrum spargebatur.* Male hæc ad legem Numæ referunt. Numa enim vetat rogum non sepulcrum respergi. rogus longe à sepulcro differt. Est enim congeries illa lignorum quæ supposito igne accensa est vt Seruius docet in 11. Virgil. Æneid. Nihil ergo commune habet rogi respersio cum ea quæ in sepulcrum fit: At reuera ad hanc legem referenda est hęc, *Et sumptuosa respersio*, &c. Quæ verba coniuncta sunt cum lege qua tollitur circumpotatio sic tollitur respersio. Nam cum olim vinum ob inopiam in rogum infundi non posset, postea cum vini copia succreuisset paulatim exolescentè lege Numæ restitutæ sunt antiquæ respersiones non tantum ex vino sed & aliis liquoribus: idcirco nouis vulneribus nouo est opus remedio quod Decemuiri introduxerunt. hanc etiam legem constituere, *Rogum ascia ne polito*, hic, rogus non vt apud. Virgil. & Seruium pro lignis incensis accipitur sed tantum pro congerie non incensa. Est enim rogi & pyrę promiscua significatio. Ex hac lege patet, ita curiosos fuisse veteres vt ligna quibus cadauera cremarent dolabra, vel ascia polirent. Quod superfluum & vanum esse nemo non videt cum mox ignis ea sit consumpturus, & æque indolatis & impolitis crementur corpora: addunt consequenter Decemuiri. *Neue Murrata potio, mortuo indatur*, de qua sic Festus. *Murrata potione vsos antiquos indicio est quod etiam nunc Ædiles per supplicationes Diis addunt ad puluinaria & quod 12. tabulis cauetur ne mortuo indatur vt ait Varro in antiquitatum lib.* 1. Vnde Pa-

Vino abluebantur ossa.

Poliebantur ligna rogi.

Vinum murratum Diis libatur.

tet Diis ſuperis ad ſingula puluinaria id eſt in ſingulis ſacellis vbi deorum ſimulacra in puluinaribus quieſcebant libatum fuiſſe ex vino odorato in quo myrrha infuſa erat. Hoc autem per ſupplicationes fiebat. Nam publicis illis cærimoniis decretæ ſupplicationes ad ſingula templa, ſacellaque celebrabantur. Sed ſuperis hoc genus potionis effundunt, quia credebantur edere & bibere nectar & ambroſiam vt ſupra oſtendi, in epulis deorum. ideo ea potione tamquam nectare deos delectari putabant, vnde nomen Nectaris ei indidere: Feſtus, *Murrina* (inquit) *genus potionis qua Græce dicitur nectar, hanc mulieres vocabant murriolam, quidam murratum vinum:* Sed cum experientia docuiſſet hanc potionem dulciſſimam eſſe, cœpit gula mortalium ſibi vindicare quod ſuperſtitio Diis Manibus attribuerat: Ideoque nectar illud, non ſecus ac purum vinum ab iis vſurpatum eſt quod Plinius 14. cap. 13. ſic teſtatur: *Laudatiſſima apud priſcos vina erant Myrrhæ o dore condita vt apparet in Plauti fabula quæ Perſa inſcribitur, quamquam & in ea calamum addi iubet ideo quidam aromaticis delectatos: ſed Fabius Dorſenus his verſibus decreuit.*

Tum ab hominibus vſurpatur.

Mittebant vinum pulcrum murrinam.

Scæuolam quoque & Lælium & Atheium Capitonem in eadem ſententia video fuiſſe quoniam in Pſeudolo ſit.

Quod ſi opus eſt vt dulce promat
Indidem ecquid habet? rogas,
Murrinam paſſum defrutum mellinam.

Emendatur Plinius.

Quibus apparet non modo inter vina Murrinam ſed inter dulcia quoque nominatam. Hic emendaui Plinium cum ante legeretur miro odore: repoſui, Myrrhæ. Agit enim dumtaxat de murrina. Quinimo eo prouecta eſt iſta luxuria, vt non dubitauerint vnguentum vino confundere idem libro 13. cap. 3. *At Hercule* (inquit) *iam quidem etiam in potu addunt, tantique amaritudo eſt vt odore prodigo fruantur, ex vtraque parte corporis, L. Plotium L. Plotij bis Conſulis Cenſoriſue fratrem proſcriptum à Triumuiris in Salernitana latebra, vnguenti odore proditum conſtat. quo dedecore tota abſoluta proſcriptio eſt: quis enim non merito iudicet periiſſe tales?* Mortuo autem potio indebatur primum vt vi vini, calorê, tum odore Myrrhę, interiora corporis minus fœteant cum ab igne conſumentur: præterea vt nectare fruatur mortuus mox Deus futurus: ſed quia hoc ſuperfluum eſt lege decemuirali prohibetur. Vnde patet hanc potionem non eſſe intelligendam de liquoribus quibus rogus reſpergebatur: Nam nec potio eſt quam nemo potat nec libat, neque reſpergere, indere eſt. Reſpergere eſt extra fundere: indere eſt intus ponere. Reſperſionibus abſolutis in vrna reliquiæ conduntur. Virgil. ibidem.

Cur mortuo hæc potio indebatur.

Poſtquam collapſi cineres & flamma quieuit
Relliquias vino & bibulam lauere fauillam
Oſſaque lecta cado texit Chorinæus aheno.

Et de

Et de hoc optime Homerus.

Πρῶτον μὲν πυρκαϊὴν σβέσαν αἴθοπι οἴνῳ
Πᾶσαν, ὁπόσον ἐπ' ἐπέσχε πυρὸς μένος αὐτὰρ ἔπειτα
Ὀστέα λευκὰ λέγοντο κασίγνητοι ἕταροί τε
Μυρόμενοι. θαλερὸν δὲ κατείβετο δάκρυ παρειῶν
Καὶ τά γε χρυσείην ἐς λάρνακα θῆκαν ἑλόντες
Πορφυρέοις πέπλοισι καλύψαντες μαλακοῖσι.

Hic ossa inter cineres lecta postquam vino abluta essent vestibus purpureis & mollibus circumuoluta in cistam auream reconduntur:& hoc præterea notãdum quod reliquiæ adhuc recenti fauilla incalescentes asperguntur lacrymis amicorum. Quem morem etiam à Romanis obseruatum fuisse innuit Horatius 2. Carm. in Oda, qua prouocat amicum vt secedat cum eo in locum vbi vitam definire optãbat. *Reliquiæ lacrymis asperguntur.*

Ibi tu calentem
Debita sparges lacryma fauillam,
Vatis amici.

Quod non ignorauit Virgilius.

Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma
Vt cælo clamorque virum clangorque tubarum.

Sic ille libro 11. Æneid. Sanciunt etiam Decemuiri. *Neue aurum addito,* aurum aliquando in sepulchris simul cum mortuis condebatur: patet ex sepulcro Semiramidis cuius inscriptio aurum intus esse mentiebatur teste Iustino: Iosephus & Cedrenus aiunt Solomonem in sepulcro patris magnum auri pondus defodisse. Notum est exitium Sardanapali qui secum pretiosa omnia combussit. Iam ex Homero dictum est ossa in auream vrnam reposita esse:Ad hęc lex hæc non pertinet sed ad ea tantum quæ cum reliquiis in tumulo recõnduntur:aut gratia viuentium vt ibi opes suas in tuto reponerent: aut mortui: sed de priore casu videamus. Thesauros suos ab hominum rapacitate, tutiores esse credebant si religione custodia eorum sanciretur: quod locum habet in iis quæ animo retinendæ possessionis includuntur à Domino vt ad certum tempus ibi reseruentur, postea vero recluso sepulcro recipiantur à Domino: si quis ea subduxerit furtum facit: sed si tanto tempore depositio facta sit vt eius memoria non extet, iam Dominum non habet, ideo eius est qui inuenerit l. numquam §. 1. de acquir. rer. dom. thesaurum facit depositio non sola sed & tempus immemoriale. Depositione non amittitur directum dominium etiamsi animo alienandi facta sit l. acceptam Cod. de vsur. at hic non fit animo alienandi cur ergo is qui inuenit thesaurum erit Dominus? quia non depositoris animus sed lex alienationem proprietatis inducit, vt in heredis institutione & legato per vindicationem:immemoriale tempus efficit hanc alienationem: quia vetustas semper pro lege habetur l. 2. in princ. ff. de aqua & aquæ pluu. arc. ea non est accipienda pro præscriptione, quia non est immemorialis temporis nec iure *Aurum in sepulcru.* *Thesauri in sepulcru.* *Vetustas pro lege.*

constituit dominium aut seruitutem sed æquitate Prætoris vtilis tantum datur l. si quis diuturno ff. si seruit. vindic. ergo de centum annis accipienda est quia eius temporis non est memoria l. hoc iure §. ductus ff. de aqua quotid. & æst. cum enim longissima vita hominis sit centum annorum l. an vsusfr. ff. de vsuf. eodem termino memoria hominis definitur. Ergo qui inciderit in tumulum in quo aurum esset depositum, non mortui causa sed depositoris & non inueniatur qui fidem facere possit de auctore depositionis, eius erit Dominus: quod Diuus Adrianus constituit idque si fortuito contigerit: at si data opera sepulcra scrutatus fuerit secus l. vnica C. de thesaur. Si quis igitur data opera in alieno thesaurum inuenerit, eius non erit. Quid si in communi? pro rata, socio acquiritur & agi potest aut communi diuidundo, aut familiæ erciscundæ. Vnde si coheres inscio coherede, cum extraneo, in solo hereditario data opera, nimirum effossa terra inuenerit & partitus sit tenetur famil. ercisc. iudicio, quia in suo non inuenit l. 22. in princ. ff. fam. ercisc. neque enim solum illud erat solius inuentoris, sed pro parte indiuisa: quod si fortuito, in alieno inuenerit dimidium acquiritur etiam ignoranti Domino l. si is qui ff. de acquir. rer. dom. Atqui fortasse obiicietur possessionem tempore non perire: quia continuatur in heredem quasi iuncta l. cum miles ff. ex quib. caus. maio. Ergo morte depositoris non est alienatum dominium, cum possessio sit retenta coniunctione & continuatione iuris. Verum illud obtinet in perficiendo iure quod ratione iustæ possessionis à defuncto rite inchoatum erat nimirum vsucapione: quod ius breuiori annorum curriculo definitum est, quam vetustas de qua hic agitur cur ergo superflua & inanis esset in vetustate coniunctio & continuatio imo id quod perfectum & perpetuum intelligitur vt est terminus vitæ? magis eam videretur desiderare, iura recipiunt substitutiones personarum: cur ergo thesauri dominium non retinebitur institutione heredum? Verum si hæc coniunctio & continuatio contra vetustatem admitteretur, duo sequerentur absurda & iniusta. Primum turbarentur diuturnæ possessiones imo & immemoriales nihilque possideri posset quod non posset in periculum euictionis incidere, tollerentur è medio præscriptiones & vsucapiones quæ non patiuntur diu incerta esse dominia & bono publico introductæ sunt l. 1. ff. de vsucap. nam heredes semper dicerent auctores suos possedisse & in se continuatam esse possessionem, negligentia etiam vetustorum dominorum foueretur qui post longissimum tempus possessores etiam bonæ fidei vexarent, rem vindicantes cum fructibus cum tamen breuius tempus ad inquirendas res suas eis debeat sufficere d. l. 1. in fine. Secundo terminus vitæ à Deo & Natura constitutus non posset definire rei vilissimæ dominium quo omnia humana finiuntur, plus posset hominis constitutio in vsucapione quam Dei in vetustate. Quæ rationes cessant in vsucapione & iusta possessione vbi continuatio & coniun-

Cuius est thesaurus inuentus.

Cur contra vetustatem non admittitur coniunctio possessionis.

ctio admittitur breuioris temporis. Igitur thesauri dominium datur vetustate. Obstat l. peregre in princ. ff. de acq. possess. vbi in terra aurum est conditum ab eo qui peregre profecturus erat: post longum tempus, non repetiit memoria locum thesauri Papinianus ait possessorem nihilominus remanere si ab alio non fuerit possessus: ergo ante centum annos, ante tempus immemoriale thesaurus fit ea deposita pecunia & potest alienari si alius illam inuenerit. Verum ibi improprie thesaurum accipit pro pecunia recondita vel reposita Isidorus orig 16. cap. 17: *Thesaurus* (inquit) *iuxta Græcam proprietatem*, ἀπὸ τῆς θέσεως *à positione hoc est a reposito nominatur*. At proprie Cassiodorus 6. variarum, *Thesaurus* (inquit) *est depositiua pecunia quæ longa vetustate competentes dominos amisit*. Improprie sumitur in d. l. peregre. Nec obstat quod ait possessionem *Possessionis & dominij differentia.* amitti nam remanet semper dominium cuius ratione vindicatio competit l. à tutore ff. de rei vindic. & in eadem significatione accipitur in l. thesaurus in fine ff. ad exhibend. Nec mirum si sublata possessione maneat dominium: nam possessionem amittimus rei, quam vbi sit ignoramus l. si id quod ff. de acquir. poss. at dominium tantum abest vt nobis ignorantibus pereat cum ne quidem nostra nuda voluntate amitti possit l. si quis vi. §. vlt. ff. de acq. poss. factum enim nostrum desideratur l. quod nostrum de reg. iur. Redeo ad eum qui in religioso loco thesaurum inuenit fortuito cuius dominium solidum acquirit, licet Diui fratres statuerint contra naturalem æquitatem eo casu Dei donum pro parte dimidia scindi l. 3. §. penult. ff. de iure fisci in quo male sanctionem Adriani sustulere, quam tamen Iustinianus restituit in §. thesauros institut. de rer. diuis. non videtur tamen dominium thesauri in sepulcro conditi, acquiri nec principi nec vlli priuato. Nam quæ religiosis adhærent religiosa sunt l. quæ religiosis ff. de rei vindicat. religiosa autem nullius sunt l. 1. ff. de rer. diuis. quæ nullius sunt constant *Quæ nullius sunt.* duabus speciebus: aut enim nullius sunt priuata proprietate vsu & possessione, sed communi tantum, vt mare, aër, litora, feræ, pisces maris &c. quæ primo occupanti conceduntur, quia humani iuris sunt l. 3. ff. de acq. rer. dom. aut omnino nullius sunt id est & communi & priuato iure vt quæ sunt diuini iuris d. l. 1. de rer. diuis. quia sunt extra commercium humanum l. inter stipulantem §. sacram ff. de verb. oblig. eaque nullo iure omnino acquiri possunt. Ergo thesaurus in loco religioso inuentus non fit inuentoris, nec fisci. Verum in d. l. quæ religiosis, agitur de lapidibus inædificatis quibus sepulcrum sustinetur ideoque ad religionem corporis pertinent ne insepultum maneat: At quod ab homine non mortui causa positum est diuini iuris esse non potest, idcirco vetustate acquiritur. Nec obstat l. obligationum §. placet ff. de oblig. & act. vbi tempus non est modus acquirendæ obligationis, ideoque nec dominij. Verum non acquiritur per tempus sed per legem, cuius ipsa vetustas vim habet. Igitur opes suas Diis Manibus commen-

dabant, quod sancta & timenda sit eorum veneratio: sed hoc nihil ad aurum de quo Decemuiri legem tulerunt: hoc enim non facit thesaurum etiam per tẽpus immeoriale quia mortui causa consecratum est, in auro est imago vitæ ob ignis speciem & splendoris quem emittit quod ideo veteres Græci soli consecrauerunt teste Eustathio in A Iliad. Est & aptissimum sanitati conseruandæ & restituendæ: quia aduersatur putredini: nec corrumpi potest. Plinius 33. cap. 4. aduersatur mortalitati quod ne igne quidem minui potest. idem eodem lib. cap. 3. *Rerum vni (inquit) nihil igne deperit: tuto etiam in incendiis rogisque durante materia. &c.* Quamobrem aurum ad animæ virtutem refertur quæ ex sanguine maiorum nobilibus ingenerata est. Vnde Plato vetuit ne adolescentes nobiles aurum ornamenti gratia gererent aut possiderent, quia in anima continent natiuum aurum. Plutarchus in præceptis polit. ὥσπερ οὖν ὁ Πλάτων ἀχρυσέων εἶναι τοῖς νεοῖς ἔλεγεν ἐκ παίδων εὐθὺς οὔτε περικεῖσθαι χρυσὸν αὐτοῖς ἔξωθεν οὔτε κεκτῆσθαι θέμις: οἰκεῖον ἐν τῇ ψυχῇ συμμεμιγμένον ἔχοντας, αἰνιττόμενος οἶμαι τὴν ἐκ γένους διατείνουσαν εἰς τὰς φύσεις αὐτῶν ἀρετήν. Id genuinum aurum, est semen virtutis antiquæ successiue à parentibus insitum. Idcirco est Symbolum virtutis animæ: æs autem laboris: quod probatur ex Christodoro libro 5. Epigrammatum vbi de Porphyrio equite sic scribit. Ἔνθεν ἀνέστη,

χρύσεος ἀντ' ἀρετῆς: χάλκεος ἀντὶ πόνων.

Pindarus aurum igni lucenti in tenebris comparat.

Ἄριστον μὲν ὕδωρ: ὁ δὲ
χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ
Ἅτε διαπρέπει νυ-
κτὶ μεγάνορος ἔξοχα πλούτου.

Innuens aquam esse necessariam vitæ (ex qua acceptum esse vitale principium credebatur,) sed obscuram esse & ingratam sine virtute & nobilitate. Sed hæc cum sint signa tantum, nihil prorsus ad essentiam faciunt vnde non immerito prohibetur, aurum in sepulchrum inferri. Hac lege decemuiri excipiunt aurum quo dentes vinciuntur his verbis. *Ast quoi auro dentes vincti esunt im cum ollo sepelire vrereue se fraude esto.* Parua est in vinculo dentium auri iactura quod quia iam viuis inerat & in vita inditum ad sustentationem corporis iniuriosum & impium esset id mortuo adimere. Hoc enim agitur in his cærimoniis vt quadam oblata imagine vitæ mortuus placetur, quam tollerent qui corpus priuarent iis quæ sibi viuenti, quasi propria vindicasset. Quidam sibi dentes eburneos inserebant & auro vinciebant Martialis 11. Epigram.

Sic dentata sibi videtur Ægle,
Emptis ossibus indicoque cornu.

Lucianus τέτταρας ἔτι λοιποὺς ὀδόντας ἐχούσης χρυσίῳ καὶ τούτους ἐνδεδεμένους. Loquitur de ea quæ adhuc quatuor dentes habebat eosque auro vinctos. Aurum enim dentium conseruationi maxime

Auri vis.

Æs Symbolum laboris.

Cur aurũ quo dentes sunt vincti non prohibetur.

conuenit. Hoc autem manet quousque ignis dissoluerit: idem dicemus de coronis de quibus ita Decemuiri: *corona virtute parta, & ei qui peperit & eius parenti dum intus positus esit, forisue feretur se fraude imposita esto.* Tullius ibid. *illa* (inquit) *iam significatio est laudis, ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam, & ei qui peperisset & eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet.* Vnde patet hic agi de corona parta virtute non pecunia alioquin ex ea nullum laudis ornamentum duci posset. Igitur propinqui hanc illustrem gratiam referunt mortuo, vt eum laudent & ornent coronis sua virtute partis: neque enim puluis occultat eam & mortuis pars sua gloriæ & laudis ex lege debetur, quod elegantissime Pindarus cecinit. Olymp. Oda.8. vbi de coronis agit quæ ex sacris certaminibus reportantur. *Corona virtute parta non detrahitur corpori.*

Ἔστι δὲ καί τι θανόντεσσι μέρος,
Καννόμον ἐρδόμενον,
Καλακρύπλει δ' ὐ κόνις,
Συγγόνων κεδνὰν χάριν.

Sic ornarunt mortuos ad exemplum deorum quos etiam coronis decorabant: qui mos à Gręcis fluxit vt testatur Clemens Alex. 2. Pędag. ἀοχλησίας δὲ καὶ ἀμεριμνίας ὁ στέφανος σύμβολον· ταύτῃ καὶ τοὺς νεκροὺς καταστέφουσιν· ᾧ λόγῳ καὶ τὰ εἴδωλα ἔργῳ προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς τὸ εἶναι νεκροῖς. Igitur quia corona est Symbolum imperturbatæ tranquillitatis & otij, ideo & deos & mortuos hac nota insigniunt. Hæc autem verba. *Dum intus positus*, &c. apertè ostendunt à primo die vsque ad octauum coronam impositam remanere. Et sicut in vnguento & murrato vino diximus, sic in coronis dicendū quas post deos & defunctos læti compotores accipiunt suis capitibus, quod sic arguit Minutuis Felix: *quis autem ille qui dubitat vernis indulgere nos floribus cum capiamus & rosam veris, & lilium, & quicquid aliud in floribus blandi coloris, & odoris est? his enim & sparsis vtimur mollibus & solutis, ac sertis colla complectimur. Sane quod caput non coronamus ignoscite: auram boni floris naribus ducere, non occipitio capillisue solemus haurire: nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi, aut sentienti facem, aut non sentienti coronam cum & beatus non egeat & miser non gaudeat floribus. At enim nos exequias adoramus eadem tranquillitate qua viuimus, nec adnectimus arescentem coronam, sed à Deo aternis floribus viuidam sustinemus.* *Dij coronati.*

Hinc patet primum impositas fuisse mortuis coronas ab ipsis acquisitas: sed postea omnibus mortuis datas fuisse. Tertullianus de corona militis sic de corona loquitur. *Quid tam dignum Deo quā quod indignum idolo? quid autem tam dignum idolo quam quod & mortuo? Nam & mortuorum est ita coronari, vel quoniam & ipsi idola statim fiunt & habitu & cultu consecrationis qua apud nos secunda idololatria est.* Hæc lex pendet ex altera quæ, sic concepta est. *Qui coronam parit ipse, pecuniaue eius virtutis ergo arguitor*, hic ostendit quomodo accipi debeat parta corona nimirum, quam ipse per seipsum, vel *Omnibus mortuis postea corona data.*

per pecuniam ſuam peperit. Pecunia eſt id quod eſt in ipſius dominio, vt ſerui & equi l. pecunia ff. de verb. ſignifi. quorum opera, labore, & induſtria vtuntur in ludis Circenſibus de quo ſic Plinius 21. cap. 3. *Semper tamen* (inquit) *auctoritas, vel ludicro quaſitarum fuit. Namque ad certamina in circum per ludos & ipſi deſcendebant, & ſeruos ſuos quoſque mittebant: inde illa 12. tabularum lex, qui coronam parit ipſe pecuniaue eius virtutis, ergo arguitor, quam ſerui, equiue meruiſſent, pecunia partam lege dici nemo dubitauit, quis ergo honos? vt ipſi mortuo parentibuſque eius, dum intus poſitus eſſet foriſue ferretur ſine fraude eſſet impoſita.* Senſus auctoris & legis eſt, coronas etiam ludicro non virtute partas, virtuti tamẽ imputari (quid ſit ludicrum, & quæ eius ſpecies petendum ex cap. ludis ſupra) ideoque poſtquam quæſitæ ſunt arguuntur virtutis ergo, id eſt in monumentum virtutis habentur etiamſi ab equis vel ſeruis partæ ſint. Græci in certaminibus ſacris equos qui curſu vicerant coronare ſoliti erant patet ex Hierocle 2. veterinariæ, Ολυμπιάσι τε καὶ πανταχοῦ τῶν ἀγώνων ἵπποις ὥσπερ ἀνδράσι τάχους ἁμίλλης προκεῖσθαι γέρα.

Coronantur & proclamantur victores.

Imo non tantum ſerui equique coronabantur ſed & proclamabantur victores quod Leunteus hoc epigrammate docet.

Ο πρὶν ἐπ' Ἀλφειῷ στεφανφόρος ὦ γέρ ὁ τὸ πρὶν
Διοσάκι κηρυχθεὶς Κασταλίης παρ' ὕδωρ
Ο πρὶν ἐγὼ Νεμέῃ βεβοημένος, ὁ πρὶν ἐπ' ἰσθμῷ
Πῶλος ὁ πρὶν πτηνοῖς ἶσα δραμὼν ἀνέμοις
Νῦν ὅτε γηραιὸς κυκλοδρόμον ὤνδε πέζον
Δινεύω στεφάνων ὕβριν ἐλαυνόμενος.

Patres ex filiorum victoria proclamantur victores.

Ideo non male Romani ludicris Circenſibus equos admittebant & ſeruos, ſub honore tamen & nomine dominorum ſuorum: ſed cur parenti eius qui coronam acquiſiit imponetur? Sane hoc ex antiquis Græcorum inſtitutis emanauit. Nam in ludis quibus filij vicerant, primum patres victores proclamabantur, Pindarus Olymp. Oda. 5.

Ὅν πατὴρ Ἄκρων' ἐκάρυξε
Καὶ τὰν νέοικον ἕδραν.

Vbi Scholiaſtes, ἐν γὰρ τῷ ἀγῶνι οἱ νικῶντες ἀπὸ πατέρων ἀνηγορεύοντο καὶ ἀπὸ προγόνων καὶ πόλεων. Quod enim ait patrias victrices.

Tum patria.

clamari minus eſt antiquum Plinius 16. cap. 4. *In ſacris* (inquit) *certaminibus vſurpatur hodieque non victori dant, ſed patriam coronari ab eo pronuntiant.* Igitur coronæ mortuo imponebantur & poſt iuſta reddita, effigies eius ex cera compoſita in atrio ponebatur & coronabatur ſi eſſet illuſtris perſona. Hæc enim in ſignum antiquæ nobilitatis habebantur iuuenalis Satyra 12.

Inde domum repetam graciles vbi parua coronas
Accipiunt gracili ſimulacra nitentia cera.

Sed ille ait veram nobilitatem eſſe in ſola virtute, non in illis ſimulacris.

Tota licet veteres exornent vndique ceræ

Atria, nobilitas sola est atque vnica virtus.

His peractis reliquum huius diei erat vt qui his cærimoniis interfuerant à pollutione lustrarentur: funus enim quia mortuorum est viuentes polluit: idcirco suffitione purgabantur: Festus, *Funus* (inquit) *prosecuti redeuntes ignem supergrediebantur aqua aspersi quod purgationis genus suffitionem vocabant.* Romulus, populum insontem cædis fraternæ, sed oculis & præsentia pollutum flammis expiauit Dionys. lib. 1. *μετὰ δὲ τοῦτο πυρκαϊὰς πρὸ τῶν σκηνῶν γενέσθαι κελεύσας, ἐξάγει τὸν λεὼν τὰς φλόγας ὑπερθρώσκοντα τῆς ὁσιώσεως τῶν μιασμάτων ἕνεκα.* Inuisa sunt mortua immortalibus. Ideo nefas erat flamini vt pote sacro Diis cœlestibus, audire tibias funebres vt auctor est Festus, quæ tamen etiam superorum sacris adhibebantur: quinetiam existimauere solem cadauere pollui etiam cum non efferretur sub luce radiorum eius patet ex venusta illa responsione Adriani ad mendicum qui dimidia parte corporis siccus erat & frigidus quod ea parte corporis soli iniuriam faceret. Funus polluit. Suffitio.

Ἀμφοτέρους ἀδικεῖς καὶ Πλουτέα καὶ Φαέθοντα
Τὸν μὲν ἔτ' εἰσορόων τὸν δ' ἀπολειπόμενος.

Offendebat solem qua parte mortuus est & eadem Plutonem quia Orco iam vindicanda erat. Igitur necessaria erat lustratio, quæ fiebat aqua pura id est sumpta ex flumine perenni non ducta ex opere manufacto, quæ aspersio cum ramo felicis arboris celebrabatur. Virgil. 6. Æneid.

Idem ter socios pura circumtulit vnda
Spargens rore leui & ramo felicis oliua.

Reuera ter (inquit ibi Seruius) *licet enim à funere contraxerint pollutionem, tamen omnis purgatio ad superos pertinet: vnde & ait imparem numerum.* Cur autem Virgilius oliuam lustralem fecerit, sic Seruius docet, *moris fuerat vt de lauro fieret: sane dicit Donatus quod hoc propter Augustū mutauit. Nā nata erat laurus in palatio eo die quo natus est Augustus, vnde triumphantes coronari cōsueuerant, propter quam rem noluit laurum dicere ad officium lugubre pertinere.* Quasi vero res lustrales & pullutionum expiatrices, aliquid Augusti aut triumphantium dignitati detrahant: tātum abest; cum vis omnis purgationis ex cælestium potestate pendeat. Verum quidem est laurum piacularem esse etiam in sepulcris Propertius 2. Error Seruij.

Et sit in exiguo laurus superaddita busto
Quæ tegat extincti funeris vmbra locum.

Et aliis etiam pollutionibus seruit: Festus, *Laureati* (inquit) *milites sequebantur currum triumphantis, vt quasi purgati à cæde humana intrarent vrbem, itaque eamdem laurum omnibus suffitionibus adhiberi solitum erat, vel quod medicamento siccissima sit, vel quod omni tempore virat vt similiter Resp. vireat.* Melius dixisset hanc plantam esse maxime igneam, ideoque sacram Apollini seu soli penes quem est expiatio contractarum pollutionum, ideo malis est inuisa dæmonibus vt supra in cap. ludis ex Eusebio demonstraui. Verumtamen qui

Laurus magicis carminibus apta.

magicis carminibus vtebantur, quia se bonos dæmones euocare credebant laurum adhibere solebant Propertius ibidem.

Deficiunt magico torti sub carmine rhombi,
Et tacet extincto laurus adusta foco.

Eam tamen suo crepitu igni esse contrariam Plinius asserit. 15.cap. vlt. Sed hoc non quod ignea non sit: sed quia mouetur extrinsecus per alterum ignem, cum quo videtur certare vi humoris qui ei arbori inest. Quod Iuuenalis non ignorauit qui humidam laurum vocauit (cum tamen à Festo siccissima dicatur, quod non pertinet ad naturam lauri, sed ad effectum, quia desiccat calore in ea dominante) Satyra.1.

Humida laurus.

Cuperent lustrari, si qua darentur,
Sulphura cum tedis etsi foret humida laurus.

Doctissime tamen Virgilius non laurum, sed oliuam huic purgationi adhibuit quæ sane apud veteres Græcos, funeribus adhibebatur: quod sic probo ex lege Solonis, cuius hæc verba sunt in oratione Demosthenis aduersus Macartatum ἐάν τις ἐλαίαν Ἀθήνησιν ἐξορύττῃ (ἐὰν μὴ εἰς ἱερὸν Ἀθηναίων δημόσιον ἢ δημοτικὸν ᾖ) ἑαυτῷ χρήσασθαι μέχρι δυοῖν ἐλαίαιν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑκάστου, ἢ ἐπὶ ἀποθανόντα δέῃ χρήσασθαι. Si quis Athenis oleam effoderit (nisi ad templum Atheniensium publicum aut municipale requiratur) in suos vsus vsque ad binas oleas quotannis conuerterit nisi postuletur ad vtendum in mortuum, &c. Olea sane apud Athenienses est mali depulsiua & maxime aduersus famem: vnde ex ea ramum ianuis cum lana suspendebant ad auertendam famem à singulis familiis vt oraculo iis præscriptum erat auctore Scholiaste Aristophanis in Pluto. ideo oleæ ramo populus purgabatur. Dictum est ex Lycurgi lege corpus in sepulcro condi cum foliis oleæ quod ad lustrationem pertinere necesse est, alioqui illius arboris folia à prudentissimo legislatore frustra fuissent sepulcro attributa. Accedo ad alias solennitates. Si equites adessent funeri, ter circum pyram decurrebant vlulantes vt postremum hoc mœroris officium Manibus exsoluerent. Virgilius libro 11. Æneid.

Oliua funeribus adhibita.

Equites ter circa rogum currunt.

Ter circum accensos cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos, et mæstum funeris ignem
Lustrauere in equis vlulatusque ore dedere.

Apollonius Argonaut. 1.

Τρὶς περὶ χαλκείοις δίχα τεύχεσι δινηθέντες,
Τύμβῳ ἐνεκτερέιξαν.

Vbi de funere Cyzici occisi agit: ter autem decurrunt incipientes à læua quia sunt grata inferis (citra causam augurij) quod Papinius ostendit libro 6. Thebaid.

Lustrantque ex more, sinistro
Orbe rogum & stantes inclinant puluere flammas
Ter curuos egere sinus.

Vbi Lactantius, *sinistro orbe* (inquit) *quia nihil dextrum mortuis conuenit*

conuenit vt funeribus absoluantur dextro ordine redeunt. Post collecta ossa & peractas purgationes, præfica, vel qui ad hoc munus allegatus erat clamabat Ilicet vt docet Seruius in hunc versum libri 6. Æneidos. *Ilicet.*

Lustrauitque viros dixitque nouissima verba.

Huc pertinet Græca populorum dimissio quam sacerdos pronunciabat ἄφεσις ἔςω. Sequitur alia lex 12. tab. *Homini mortuo ne ossa legito quoi post funus fiat*, & hoc ad minuendos sumptus: *sed excipit bellicam peregrinamque mortem* (inquit Tullius) quis excipit? lex ipsa 12. tab. de ea enim ipse loquitur. Qui enim peregrè vel militię obierunt comburuntur in loco vbi mortui sunt qui dicitur vstrina: sed ossa eorum restituuntur in sepulchris maiorum suorum. Festus, *Bustum* (inquit) *proprie dicitur locus in quo mortuus est combustus & sepultus, diciturque bustum quasi bene vstum: vbi vero quis combustus tantummodo, alibi vero est sepultus is locus ab vrendo vstrina vocatur.* Tibullus timet ne sibi moriendum sit in peregrino solo, quia non habet matrem quæ corporis eius combusti ossa legat vt in patrium monumentum referantur. *Bustum, vstrina.*

Abstineas mors atra precor non his mihi mater,
Quæ legat in mæstos ossa perusta sinus.

Ergo ex hac lege 12. tab. licet peregre mortui ossa alibi transferre sine permissu principis aut Pontificis l. & si quis § impensa ff. de religios. alioquin secus l. ossa in princip. ff. eod. obstat l. si quis enim ff. eod. vbi licet in vno loco ossa ad tempus deponere, ita vt locus ille profanus sit & ideo sine permissu possunt alibi transferri. Verũ non licet ad tempus ossa commendare, nisi ex causa necessaria veluti si quis peregre aut militiæ obierit: ideo hac lege possunt impune transferri, & sic accipienda est, l. pen. §. pen. ff. de cond. & dem. obstat l. Diui ff. de religios. vbi corpus in arca conditum vt ibi perpetuo esset, terra quidem conditum videtur, sed tamen in locum commodiorem tranferri potest. Verum hoc Diui fratres rescripserunt & eo rescripto Martianus nititur, vt responso suo fidem faciat, quod alioquin inutile esset si iure communi id licuisset: id autem non ait absolute, sed non esse denegandum si postuletur. Ergo est postulandum, & impetratur, *si res exigat*, quod in cognitione Præsidis consistit. Hæc de arca quæ moueri potest: quid si sepulcrum in solo religione rite consecratum sit: non aiunt principes exarari posse priuata postulatione: hoc enim sine piaculo fieri non potest: publica auctoritate potest, vt si in loco publico nulla lege, id specialiter tribuente, sepulcrum factum sit, vel in sacro, non videtur locus religiosus: quia in alienum inferre mortuum non licet, nisi consentiẽte domino vel in communem inuito socio, licet in commune sepulcrum, inuito socio liceat inferre l. in tantũ §. religiosum ff. de rer. diuis. Nec ideo violatur regula qua cauetur in pari causa socij prohibentis conditionem esse potiorem l. Sabinus ff. comm. diuid. hic enim non est par causa inferẽtis & pro-

Peregre mortui ossa transferuntur.

Vtrum ad tempus ossa deponi possint in terra.

Vtrum in communem locum purum inuito socio liceat inferre.

hibentis cum in loco religioso nihil noui fiat à socio, si corpus in eum inferat, nec prohibeat alterum socium iure suo vti in re illa communi : ei enim integrum est eodem iure vti, quod si liceret in communem locum purum inuito socio inferre, quod nostrum est, à nobis posset auferri sine facto nostro contra l. quod nostrum de regul. iur. nam religiosa nullius sunt, nec possunt vindicari. Ergo si quis in locum publicum vel sacrum intulerit non facit locum religiosum, & si bona fide intulerit : quod si dolo malo, extraordinē plectendus est d.l.ossa §.si in locum. Nec obstant sacra & cærimoniæ quarum sanctitati commendatum est cadauer in illo loco. Hæc enim priuatæ sunt religionis qua publicum obligari non potest. Tullius ibidem, *Sed cum multa* (inquit) *in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt : statuit enim collegium locum publicum non potuisse priuata religione obligari.* Igitur non debent legi ossa homini mortuo. At cur non prohibent Decemuiri membrum decidi vt ad illud postea funus fiat ? quia speciali ratione quibusdam datum est, vt quidam in vrbe sepelirentur, non tamen vrerentur Nam extra vrbem cremato corpore fas erat ossa colligere, eaque simul cum membro deciso (in quo tota vis humationis est) in sepulcrum cum funebri pompa inferebantur, & cum sacrificiis quæ in expositione noni diei explicabuntur. Familia enim funesta erat: quia non sufficiebat combustio : nec poterant iusta fieri in vstrina ei qui alibi erat sepeliendus. At nunquid membro non deciso poterat humus in ossa dari ? poterat quidem : sed quia alibi corpus vstum erat, imperfectum videbatur priuilegium, quo in vrbe sepeliri concessum est. Sepeliri non vri, sed humari verius & antiquius est ideoque non esset pura familia eius qui in vrbe nihil præter cineres aut ossa perusta haberet nisi in sepulcro pars quædam integra ex corpore cōderetur. Quid ita cum ex vrbis loco in quo sepelitur humus iniici possit ? quoniam qui primi in vrbe sepulti sunt, ibidem & cremati & conditi sunt. Ideoque necesse tunc non erat digitum excipere: & quia eodem priuilegio freti deberent etiam ibidem vri & sepeliri & sic integris suis cadaueribus in eo loco iusta recipere, loco totius corporis integrum membrum excipiebatur. Decemuiri ergo prohibent ossa legere ex reliquiis combusti corporis, ne alibi translata iustis honorentur & impensæ geminentur contra intentionem legis. Male hanc legem accipit quidam quasi membrum decidi prohibeat. Nam ex corpore adhuc integro decidebatur : ex combusto non potest decidi : quia per ignem omnia membra dissoluta sunt. Præterea decisio membri, specialis sepulturæ gratia cōcessa est, quæ exceptio non continetur hac lege. Specialia enim generalibus derogant l. in toto ff. de reg. iur. de hoc infra clarius. Ad nonum diem accedamus in quo sepulcrum componebatur in quo vrna condebatur & sacrum nouemdiale peragebatur. Primū sepulcra ab antiquis sedes mortuorum vt notat Seruius in Virgil. & à Tertulliano in Apologetico appellantur asyla mortis quæ mise-

Deciso membro iusta fiunt.

Noni diei explicatio.

riarum omnium finis est & requies. Atque hic honos tanti æstimatus est vt crederent animas mortuorum errantes ripam Acherontis obire, nec in cymbam Charontis introduci nisi corpora essent sepulta. Patroclus dormienti apparet Achilli conquerens se insepultum arceri à Manibus de quo sic Homerus. Iliad. Ψ.

Θάπτε με ὅττι τάχιστα πύλας ἀΐδαο περήσω,
Τῆλέ με εἴργουσι ψυχαὶ εἴδωλα καμόντων
οὐδέ με πως μίσγεσθαι ὑπὲρ πολεμοῖο ἐῶσιν,
Ἀλλ' αὔ ἀλάλημαι ἀν' εὐρυπυλὲς Ἀΐδος δῶ.

Insepulti arcētur ab inferis, cur.

Hoc Virg. imitatur 6. Æneid.

Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta,
Transportare prius quam sedibus ossa quierint.

Pœna ergo erat non sepeliri; duas ob causas, prima quod honore communi omnibus mortuis priuantur insepulti vt docet Eustathius in iliad Ω. Secunda fabulosa est quod anxij mortui inter cœli auras & terræ sinus suspenduntur quam sic Statius explicat libro 12. Thebaid.

Quos vetat igne Creon Stygiæque à limine portæ
Censator Eumenidum aut Lethæi portitor amnis
Summouet ac dubio cœlique erebique sub axe
Detinet.

Huius fictionis rationem ita explicat Tertullianus de anima: *Ita querelas animæ insepultæ ad vtrumque confinxit vt instantia funeris & honor corporum seruetur & mœror affectuū temperetur.* Quod si vt vera accipitur hæc fabula maximam secum trahit absurditatem: quod sic ille subiiciens arguit, *Cæterum quam vanum vt anima, corporis iniusta sustineat quasi aliquid ex illis ad inferos auehat? multo vanius si iniuria deputabitur animæ, cessatio sepulturæ, quam pro gratia deberet amplecti. Vtique enim ad inferos abstrahi mallet, quæ nec mori voluit, amabit impium heredē per quem adhuc pascitur luce.* Igitur vera ratio qua sepelienda sunt ex officio pietatis cadauera, est honor à viuentibus mortuis debitus & consolatio lugentium, Aristoteles inter honoris notas sacrificia, monumenta, & imagines defunctorum enumerat 1. Rhet. cap. 5. μέρη δὲ τιμῆς, θυσίαι: μνήμαι ἐν μέτροις καὶ ἄνευ μέτρων, γέρα, τεμένη, προεδρίαι, τάφοι, εἰκόνες. &c. Nos cadaueri honorem impendimus quia fuit domus animæ in qua Dei imago est: est & fabrica Dei: deinde resurrectionis erit compos vt cum conforte anima immortalitate fruatur. is cuius corpus insepultum est abortiuo partui comparatur, ecclesiastes 9. Igitur gentiles die nono sepulcrum componebant: antiquissimi tamen die vndecimo vt ex Homero ostensum est. Hoc non imponit necessitatem sepulcri vno die construendi, sed vt vel ante cœptum perficiatur eo die vel vt eodem die inchoetur & perficiatur. Modus tamen huic ædificationi impositus est Atheniensium lege de qua sic Tullius 2. de legib. *Propter has amplitudines quas in Ceramico videmus lege sanctum est ne quis sepulcrum faceret operosius quam quod decem ho-*

Ratio sepeliēdi corporis.

Impensa in sepulcro ædificando.

mines effecerint triduo, neque id opere tectorio exornari, nec Hermas hos quos vocant licebat imponi: tum paulo post subiicit, *Sed ait rursus idem Demetrius increbuisse eam funerum sepulcrorumque magnificentiam quæ nunc fere Romæ est quam consuetudinem lege minuit: ipse paulo post sepulcris nouis finiuit modum. Nam super terræ tumulum noluit quid statui nisi columellam tribus cubitis ne altiorem aut mensam aut labellum & huic procurationi certum magistratum præfecerat.* Itaque magnificentius sepulcrum extrui non licebat quam quod decem triduo perficere possent. Atqui hoc tamquam impossibile refertur in l. si quis ita institutus ff. de condit. institut. vbi heres institutus est sub

Explicatur l. si quis ita institutus.

hac conditione si in triduo proximo à morte testatoris monumentum fecisset, ait euanescere conditionem tamquam impossibilem ideoque perinde esse ac si pure institutus esset. Si debet in triduo sepulcrum extrui quomodo impossibilis est conditio? Lex sane vana est & violenta quæ iubet impossibile fieri. adhibeat heres 500. fabros, nonne vno die sepulcrum facient? Hic monumentum rectissime accipitur pro loco sepulturæ destinato: quia nondum illatus est mortuus sed postquam illatus est ex monumento sepulcrum fit l. monumentum ff. de religios. & hæc est mens testatoris, vt triduo à morte testatoris monumentum extructum religione corporis teneatur: quod sane fieri non potest: Iusta enim reddi non possunt in triduo, ergo nec monumentum sub intentione testatoris: Nam alioquin eius iudicium in hac conditione inutile esset. Quid enim interest ipsius, in triduo, monumenlum ędificari cum in triduo, in eo sepeliri non posit? si de ædificando tantum monumento non etiam de corpore inferendo sensit testator, cur hæc conditio non seruabitur? cum & posit fieri & in ea non excedat modum sumptus legitimum. Imo hoc principis vel Pontificis partes respicit vt ad hoc heredes cogantur extra ordinem l. hereditas §. 1. de pet. her. at hic non video sumptum esse immoderatum sed tempus tantum efficere conditionem imposibilem. At fortasse defunctus voluit sibi perfici sepulcrum, antequam ei iusta fierent vt nihil deesset religioni Manium cum nono die corpus esset inferendum Verum hoc sensu iudicium testatoris imposibile non est: etiam neque necessarium, licet enim imperfectum esset monumentum fas esset inferre reliquias l. vlt. in princ. ff. de mort. inf. Plato 12. de legib. legem posuit quam Tullius in 2. de legib. transtulit in hæc verba. *Extrui autem vetat sepulcrum altius quam quod quinque diebus homines quinque absoluerint:* In quo minor est sumptus quam decem hominum in triduo. Est enim plus operæ in decem hominibus per triduum quam in quinque, per dies quin-

Triduū apud alias gentes iustis impensum.

que. dicemus ergo testatorem voluisse sibi iusta fieri & impleri in triduo, quod in aliis gentibus fieri poterat (non Romæ) nam supra ex Solone ostensum est minimum temporis mortuum in domo sua proponi: nimirum vno die, altero efferebatur tertio implebantur iusta. Præterea apud Doliones triduum iustis impendebatur vt ostēdit Apollonius 1. Argonaut. Vbi de Cysici funere loquitur.

Ἤματα δὲ τρία πάντα γόων.

Tum de principe alterius gentis loquens idem ait per tres dies defletum fuisse & quarto sepultum 2. Argonaut.

Ἤματα δὲ τρία πάντα γόων, ἑτέρῳ δέ μιν ἤδη
Ταρχύον.

Vnde patet id tempus passim in iustis reddendis vsitatum fuisse, nec testatorem ita dementem fuisse vt conditionem inusitatam apud omnes institutioni adscriberet in qua est totius testamenti substantia l. inter ff. de liber. & posth. ex superioribus apparet columnas sepulcris impositas fuisse in honorem mortui.

Ἔνθά ἑ ταρχύσουσι κασίγνητοί τε ἔται τε
Τύμβῳ τε στήλῃ τε· τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων.

(Inquit Homerus Iliad Π.) idque antiquissimis temporibus: vt memoria mortui cum corpore non moreretur: at sane sicut corpori ita & sepulcris sua sunt fata vt Iuuenalis ait Satyra 10.

Quandoquidem data sunt ipsis quoque fata sepulcris.

Nihilominus existimabantur æternæ sedes defunctorum, non quod earum in æternum sit duratura constructio, sed quod in æternum mortui sub terra mansuri crederentur. Et hæc erat Ægyptiorum opinio quam sic Diodorus refert 1. καὶ τὰς μὲν τῶν ζώντων οἰκήσεις καταλύσεις ὀνομάζουσι ὡς ὀλίγον χρόνον ἐν ταύταις οἰκούντων ἡμῶν: τοὺς δὲ τῶν τετελευτηκότων τάφους ἀϊδίους οἴκους προσαγορεύουσι ὡς ἐν ᾅδου διατελούντων τὸν ἄπειρον αἰῶνα: διόπερ τῶν μὲν κατὰ τὰς οἰκίας κατασκευῶν ἧττον φροντίζουσι: περὶ δὲ τοὺς τάφους ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείπουσι φιλοτιμίας. Vnde mos columnæ tumulis adstruendæ manauerit ita docet Seruius: *Apud maiores nobiles aut sub montibus, aut in domibus sepeliebantur: vnde natum est, vt super cadauera, aut pyramides fierent aut ingentes locarentur columnæ.*

Sepulcra cur æternæ sedes mortuorum dicuntur.

Vnde mos columnas astruendi sepulcris.

Lege Atheniensium columnæ eorum tantum imponebantur sepulcris qui publice sepeliebantur quod pro Rep. pugnantes occubuerint iisque inscribebatur vbi ceciderant. Aristophanis interpres in auibus de Ceramico loco vbi publicæ erant sepulturæ sic ait. βαδίζουσι δὲ ἔνθεν καὶ ἐντεῦθεν εἰσὶ στῆλαι ἐπὶ τοῖς δημοσίᾳ τεθαμμένοις: εἰσὶ δὲ οὗτοι ὑπὸ τοῦ δήμου πεμφθέντες, οἷον εἰ αὐτῇ τῇ χώρᾳ ὑπὲρ τῆς πόλεως τετελευτήκασιν. ἔχουσι δὲ αἱ στῆλαι ἐπιγραφὰς ποῦ ἕκαστος ἀπέθανεν. Nunc de situ ossium in sepulcro positorum videamus: & sane caput respicit occidentem versus quia lux eorum occidit ex more Atheniensium Ælianus, νόμος Ἀττικὸς θάπτειν τοὺς νεκροὺς πρὸς δυσμὰς βλέποντας. Tamen huic sententiæ Thucididis interpres aduersatur cum ait, τῶν ἄλλων γὰρ ἐπ' ἀνατολὰς ποιούντων ὁρᾶν τοὺς νεκροὺς, οἱ Φοίνικες ἐξεπίτηδες ἐπὶ δύσιν. Hic aperte vult cæteras gentes orientem versus mortuos componere Phœnices solos ad occidentem. Sane sicut Phœnices, Athenienses ad occasum cadauera constituebant. Sed interpres Thucididis intellexit etiam ad orientem disposuisse cadauera eorum scilicet qui mysteriis essent initiati vel qui pro patria vitam impenderant: neque enim lux

De ossium situ.

eorum extincta credebatur & in elysiis alteram vitam fœliciorem ducere & solem etiam benigniorem habere. Quid deinceps? inscribebatur sepulcrum, cuius esset. licebat enim omnibus sepulcris inscribere nomina defunctorum: sed Lycurgus vt magis ad bellum accenderet animos ciuium vetuit nomina inscribi sepulcris prçterquam eorum qui in acie pugnantes cecidissent teste Plutarcho in institutis Laconicis: aut sacrarum virginum vt idem docet in eius vita. idem alij Græci postea seruauere: ideo Niciæ sepulcro non est nomen inscriptum quia non fortiter pugnauerat sed tamquam vile mancipium se hosti tradiderat teste Pausania in Attic. Vbi etiam ait seruos Atheniensium qui aduersus Persas in Marathone pugnauerant & occubuerant publicæ sepulturç datos fuisse eorumque nomina columnis sepulcralibus insculpta. permittit Plato quatuor versus in laudem defuncti sepulcro imponi. Tullius. *Nec è lapide excitari plus nec imponi plus quam quod capiat laudem mortui incisam ne plus quatuor herois versibus quos longos appellat Ennius.* At apud Latinos communis hæc erat inscriptio D. M. id est diis Manibus sed nominis inscriptio non erat prohibita: parum enim ad gloriam faciebat cum in familia sacra perpetua manerent iure antiquo: sed postea paulatim parentalibus & anniuersariis deficientibus ob auaritiam successorum, nonnihil gloriosum in nominis inscriptione videbatur Tibellus.

Inscriptio sepulcri.

Quod si fatales iam nunc expleuimus annos
Fac lapis inscriptis stet super ossa notis
Hic iacet immiti consumptus morte Tibullus
Messalam terra dum sequiturque mari.

Igitur initium noni diei à sepulcro inchoandum est. Statius libro 6. Thebaid.

Roscida iam nouies cœlo dimiserat astra
Lucifer & totidem Luna praeuenerat ignes
Mutato nocturnus equo nec conscia fallit
Sidera & alterno deprenditur vnus ab ortu
Mirum opus accelerante manu, stat saxea moles.

Vis nouenarij.

Vnde patet noctu ædificationem sepulcri inceptam fuisse vt sub auroram noni diei perfectum appareret: tantæ virtutis erat numerus iste nonarius vt eo diuinitas infernæ potestatis absolueretur. Hinc Styx quæ vim potissimam inferorum continet, in qua lustrantur animæ ad Elysios venturæ nouem circulis circumdatur. Virgil. 6. Æneid.

Nouies Styx interfusa coercet.

In sacro nouendiali, hostia humana.

Iam, dixi in ἀποθεώσει duas aras prope sepulcrum extrui in quibus sacrificium nouemdiale peragebatur: quo genere victimæ, nemo ait. Sed sane ad hoc emebantur captiui, vel serui nequiores quorũ sanguine placari manes, prisci sibi auctore diabolo persuaserant vt ex Tertulliano demonstraui: sed hoc in magnorum tantum funeribus exercebatur quæ per præconem indicebantur vt pompa illa

& ludi funebres spectarētur quibus illud sacrū celebrabatur. Licebat olim domino vel heredi seruum iugulare etiam sine causa, quinimo & filium quanto magis ex causa religionis infernæ? Iam enim nono die Deus factus est, nimirum post purgatū igne corpus: ideoque combusto cadauere cum primum os reperiunt, mortuum diuinæ naturæ participem esse factum dicunt auctore Plutarcho quæst. Rom. 14. in funeribus plebeiorum aut sane eorum qui hanc immanitatem prohibuerint, vel quorum heredes humaniores essent sufficiebant verueces duo vel quatuor vel plures numero pari ijque nigri pro modo facultatum ex quorum sanguine defuncti Manibus parentabatur, & sic intelligi debet Tullius cum ait, *neque necesse edisseri à nobis quis finis funestæ familiæ: quod genus sacrificij lari veruecibus fiat, &c.* Verueces conueniunt mortuo quia natura eorū versa est vt ex Varrone demonstraui, tum quod sint steriles vt inferi quod sic eleganter ostendit Scholiastes Apollonij in 1. Argonaut. ἔντομα τοῖς τεθνεῶσιν ἐνάγιζον ὡς ἄγονα τοῖς ἀγόνοις· τοῖς δὲ οὐρανίοις θεοῖς ἔνορχα ἔθυον. Aliquando tamen hostia maxima parentare piū fuit: Tullius ibid. hostia maxima parentare pietatis adiunctum putabat. Maxima autem hostia ouis erat teste Festo: quod tamen præter verueces intelligendum est quorum sanguis sepulcro debetur. Quod tamen pugnare videtur cum eo quod ait Virgil. 5. Æneid. cum de Anchisæ inferiis loquitur.

Vel verueces duo.

Cædit quinas de more bidentes,
Totque sues totidem nigrantes terga iuuencos,
Vinaque fundebat pateris animamque vocabat
Anchisæ magni Manesque Acheronte remissos.

Hic impari numero mactabat oues, tum sues deinde Iuuencos. Verum hic Æneas iam parentauerat patri vt infernali Deo: sed cum vidisset serpentem sepulcro erepentem dapes degustasse, animi pendens, ei sacrificauit vt Deo cœlesti quia serpens signum est superæ diuinitatis: sed quia omnino certus non erat de hac diuinitate ei tanquam heroï etiam immolat eius animam vocans & vinum libans. Dij facti euocantur ad tumulum libationibus quibus infernæ diuinitatis acerbitas delinitur & mitigatur, lacte, melle, vino, & sanguine victimæ quem sacrum illi vocant, quod ea antequam immoletur consecrata sit. Magi detestandis imprecationibus ex inferis animas excientes sanguine sacro foueam implent easque redeuntes in orcum lacte aspergunt, Tibullus.

Magica euocatio Manium.

Iam ciet infernas magico stridore cateruas,
Iam iubet aspersas lacte referre pedem.

Eoque sanguine credebantur aspergi euocatæ animæ: & ideo quia sub terra sunt, in scrobem infunditur: Lycophron de Vlisse, sic loquitur.

Ψυχαῖσι θερμὸν αἷμα προσφάζας βόθρῳ.

Huic pretioso liquori adiicitur, vinum, lac, & mel quæ omnia nouies infundebantur vt nouenario sacro expiatus euocator facilius

cum vmbris loqueretur, & optata consequeretur. Statius.

Principio largos nouies tellure cauata,
Inclinat Bacchi latices & munera verni,
Lactis, & Actæos imbres suadumque cruorem,
Manibus aggeritur quantum bibit arida tellus.

Seneca sic ait de euocandis Manibus in Oedipo.

Carmenque magicum voluit & rabido minax
Decantat ore quicquid aut placat leues
Aut cogit vmbras, irrigat sanguis focos,
Solidasque pecudes vrit & multo specum,
Saturat cruore, libat & niueum insuper,
Lactis liquorem, fundit & Bacchum manu
Læua.

Ratio libationum. Sanguis adhibetur vt consolentur in eo quo per fatum priuati sunt: mel ad demulcendam mortis acerbitatem, quo nihil dulcius: lac ad tenebrarum quæ maxime nigræ sunt leuamentum, quo nihil candidius: vinum ad molliendum mœrorem, quo nihil lætius Nicephorus Gregoras μέλι μὲν διὰ τὸ ἀντίπαλον τῆς τοῦ θανάτου πικρότητος· γάλα δὲ διὰ τὸ μέλαν τοῦ σκότους· οἶνος δὲ διὰ τὴν λύπην· ὕδωρ δὲ διὰ τὸ ἐκ τεσσάρων στοιχείων συγκεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον. Vnde patet aquam etiam adhiberi quia ex quatuor elementis corpus (cuius destructi amore insaniunt) erat compositum: ex eo recessere aqua & ignis: restant aëris tenebræ & terra ipsa quibus inuoluitur mortuus: sed addendum est, aqua etiam purgationem fieri quæ in sacro nouemdiali perficitur. Igitur sepulchrum aspergebatur libationibus non secus ac templa deorum: hoc autem vinum vocatur respersum auctore Festo de his effusionibus. *Vinum respersum.*

Hic duo rite mero libans Carchesia Baccho
Fundit humi duo lacte nouo, duo sanguine sacro.

Sic Virgil. 5. Æneid. vbi introducit Æneam patri Anchisæ parentantem: sed notandum ter ibi parem numerum repeti: quia salutat Manes parentis ad parentationem euocatos: subiicit enim.

Purpureosque iacit flores ac talia fatur:
Salue sancte parens iterum saluete recepti
Nequicquam cineres animæque vmbræque paternæ.

Aue, salue vale Vbi Seruius *Salue* (inquit) *& vale secundum Varronem in logistoricis synonyma sunt vnde his & in salutatione vtimur & execrationibus vt valeant qui inter nos dissidium quærunt: vnde etiam hæc mortuis dicimus, nō quod exoptemus salutē in quibus nulla esse potest sed vt significemus nos sic degredi vt ostēdamus eos nūquā in nostram communionē esse venturos: ait autem iterum: nam quo tempore sepeliit eum dixit sine dubio salue & vale:* Hoc enim post tumuli peracta solennia fiebat vt doecet idem in 1. Æneid. in hæc verba, *Nec iam exaudire vocatos,* & in librum 6um hæc verba, *diuitque nouissima verba.* Tunc enim anima humanis legibus soluta traducitur ad inferos vbi viam vltimam inuenit quod Euripides ita confirmat.

Ὑμεῖς

Ὑμεῖς δὲ τὴν ζανθὴν ὡς ἐπὶ θέμις,
Προσέπαλτ' ἐξιοῦσαν ὑστάτην ὁδόν.

Catullus.

Multas per gentes & multa per æquora vectus,
Aduenio has miseras frater ad inferias,
Vt te postremo donarem munere mortis,
Et mutum nequicquam alloquerer cinerem,
Accipe fraterno multum manantia fletu,
Atque in perpetuum frater aue atque Vale.

His peractis sepulcra longis coronis exornabantur, id est, quæ totum sepulcrum ambire & complecti possent: idque fiebat ad imitationem deorum quorum simulacra tota longis coronis circumdabantur Aristides: ἐδόκουν στέφανον πέμπειν τῷ θεῷ τῶν μακρῶν οἷοί εἰσιν οὓς ἴδια τῷ Ἀσκληπιῷ νομίζουσι. Minutius de iisdem, *Coronas* (inquit) *etiam sepulcris denegatis pallidi, trepidi, misericordia digni, sed nostrorum deorum, &c.* Sic etiam deorum aræ longis coronis decorabantur. Statius 10. Thebaid. *Sepulcra coronantur.*

Ille coronatos iamdudum amplectitur ignes.

Vbi Lactantius, *Quia aræ* (inquit) *omnibus sacrificiis coronabantur.* Quinetiam templa si commode possent coronari, eodem honore colebantur alioquin eorum limina sertis ornabantur. Virgil. 4. Æneid.

Variis florentia limina sertis.

Vbi loquitur de Iarba qui templa Iouis ornabat: hæc serta partim ex floribus partim ex lana alba contexta erant: vnde ille eodem libro.

Præterea fuit in tectis de marmore templum
Velleribus niueis & festa fronde reuinctum.

Postea autem templa velata sunt vt mox ex Varrone patebit. Igitur sepulcris sicut & simulacris deorum longæ coronæ adhibebantur quia superis conueniunt: vnde Tripodes Apollinis erant circumamicti ex lauro vnde ille per Pythiam ex coronis respondere dicitur Aristophanes in Pluto. *Tripodes Phœbi lauro coronati.*

Τί δῆθ' ὁ φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων.

Vbi Scholiastes, ἐπεὶ οἱ τρίποδες δάφνῃ ἦσαν ἐστεμμένοι. Non mirum igitur si lege 12. tab. prohibitum est iis sepulcra coronari, *Ne longa coronæ sepulcris adhibeantor*, Violata tamen fuit hæc lex vt ex Minutio probaui: nam inuita lege dei & Naturę & ciuitatis voluerunt æquales cœlestibus facere mortuos. Plinius 21. cap. 3. *Etiam* (inquit) *tunc coronæ deorum honos erant & Larium publicorum priuatorumque & sepulcrorum & Manium.* Non immerito igitur prohibitæ fuerunt: sunt enim Symbola veræ perfectionis: hæc enim figura perfectissima est quod ex Aristotele demonstrat Eustathius in Iliad Σ. σημαίνει δὲ μάλιστα τὸ στέφανον Ἀριστοτέλης εἰπὼν ὅτι ἐν θυσίαις στεφανοῦνται ἐπεὶ οὐδὲν κολοβὸν θεῷ προσφέρεται ἀλλὰ τέλεια καὶ ὅλα: τὸ δὲ πλῆρες τέλειον: τοιοῦτον δὲ παρ' Ὁμήρῳ τὸ στέφειν διὰ τοῦ *Corona signum perfectionis.*

πλήρωσις σημαίνει. Sed cum parum abfuisset, quin æquati essent inferi superis Maiestate coronę etiam sepulcris & Manibus datæ sunt & sepulcris sua velamenta sicut & templis & sacerdotibus & hostiis

Velamenta sepulcrorum.

Varro 6. de ling. Lat. *Infulas* (inquit) *datas apparet in hostieis quod velamenta è lana qua adduntur infulæ intra hostiarum cornua velamenta erant: itaque cum ad sepulcrum ferunt frondes atque flores, addunt nunc lanas, sed velatas frondentes comas.* Vnde patet ante Varronem frondibus & floribus coronas fuisse compositas sed postea lanam adhibitam fuisse vt tęniæ ex lana ad amplitudinem ornamenti ex illis pendentes sepulcrum velarent: & sic intelligitur Cæcilius comicus in Androgyno.

Sepulcrum plenum tæniarum ita vti assolet.

Qui mos diutissime mansit. Ammianus libro 16. *Suasitque consarcinatis mendaciis lesa maiestatis arcessere maritum insontem & fingere, quod velamen purpureum à Diocletiani sepulchro furatus quibusdam cõsciis occultabat.* Legis tamen is sensus est vt prohibeantur longæ coronæ, non quod defuncti non habeantur Dij, sed quod minuendi sint sumptus: idem est de lege sequenti iudicium. *Neue acerræ prætereantor*, acerræ sunt arculæ in quibus thura incenduntur auctore Festo, vbi etiam ait aras esse quæ ante mortuos poni solent in quibus odores incenduntur. Vtraque significatio hic posset accommodari. Nam duæ erant aræ in quibus sacrum illud offerebatur de quo dixi: tum odores incendebantur: & hoc sane non minus prohibetur quam ne prætereantur incensiones odorum. Quid enim interest ratione sumptus vtrum in ara odorum incensio fiat, an aliquis ob defuncti Sepulcrum in circuitu eosdem odores incendat, vt suffitum manibus præbeat? Acerra est igitur quodcumque incensos odores continet inter quos thus maxime sacris aptum erat, vnde dicitur: ἀπὸ τοῦ θύειν, id est, à sacrificando: Ouidius 4. de Ponto.

Acerra thuris.

Nec quæ de parua pauper Dijs libat acerra,
Thura minus grandi quam data lance valent.

Suffitum tamen Diis Manibus datum fuisse probatur ex Palladæ Epigrammate quo queritur mercedem magisterij à discipulis sibi dari tenuissimam quam prope cathedram apponebant non secus, ac qui sepulcro pauci thuris odorem circumfundunt.

Ὡς δὲ κάπνισμα πλέει περὶ τὸν θρόνον ὡς περὶ τύμβον,
Τὸν σμικρὸν χάρτην τὸν παρακείμενον.

Epulæ Manium.

Hæc omnia superis & inferis Diis communia facta sunt: sed restant epulæ quæ cum offerantur cœlestibus vt in cap. Ludis ostendi, debentur pari iure Manibus. Idcirco epulæ aris illis imponuntur tanquam eas anima sit delibatura & pateræ etiam vino plenæ, quod Virgilius expressit. 5. Æneid.

Tandem inter pateras & leuia pocula serpens,
Libauitque dapes rursusque innoxius imo,
Successit tumulo & depasta altaria liquit.

Vbi Seruius, *Leniter* (inquit) *gustauit epulas superpositas quæ silicernium dicuntur quasi silicœnium super silicem positum, tum depasta*, inquit, *altaria non à fenam supra ait libauitque dapes, sed hoc dicit tamdiu permansit quamdiu cuncta aris superposita flamma consumeret.* Et doctè quidem. Nam ex eo quod Manibus offerretur nulli edere, aut bibere fas erat: patet ex sacro Mercurij terrestris cui leguminũ ollæ offerebantur, vt supra probaui tum ex dicto loco Senecæ cum ait, solidasque pecudes vrit. Erant enim holocausta ita vt nihil ex hostia vel victima superesset, quod non consumeret ignis, idem in sacro Platonis. Virgil. 6. Æneid. *Non vescēdum eo quod Manibus offertur.*

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Quæ superstitio à Græcis est. Pausanias in Corinthiac. narrat Phœstum cum in Sicyoniam venisset incolas increpasse, quod Herculi vt heroï, non vt Deo parentarent. Illi enim nihil ex eo sacrificio comedebant: sed tota hostia igne vorabatur. Sed postea vt Deo sacrum fecerunt, nonnihil tamen ex ritu pristino seruantes. Nam vna agni immolati parte vescebantur, altera parentabant. Idem 1. Eliac. ait nefas esse templum Iouis ingredi iis qui ederint ex nigro ariete Pelopi immolato: & idem in Pergamo seruari aduersus eos qui Telepho faciunt: nam si vescantur hostia, ædem Æsculapij inire non possunt, nisi prius aqua se abluerint. Non tamen assentior Seruio in Etymo Silicernij: neque enim semper in silice ferales epulæ collocantur, cum aræ aliquando ex cespite viuo fiant vt apud Horatium: aliquando ex alia materia: melius Verrius apud Festum esse. *Farcimen quo familia fletum purgare solet, hinc dictũ quod is cuius nomine institutum erat iam silentium cerneret*: Vnde patet post fletum adhiberi: & postquam manes in inferis essent & quiete silentij. In hac sepulcrali cœna, partim expiatorij cibi, partim delinitiui ferebantur: illi vt contractam familiæ pollutionem expurgarent: hi vt sui dulcedine mortis acerbitatem in anima mortui tẽperarent. Expiatorij sunt oua, lens, faba, sal: in lenitiuis, pultes sunt quæ ματτύαι dicuntur à Latinis mattyæ compositæ secundum Suidam ex lacte & farina: secundum Athenæum ex dulcibus quibusque eduliis: vere pultes erant ex iisdem compositæ prope, ex quibus libationes ad tumulum fundebantur: dixi prope vt sanguis exciperetur. Iam ex Verrio patet farcinem esse, id est, libum, ex multis dulcibus compositum. Sed de singulis huius epuli partibus dispiciamus. Ouum esse lustrale ostendit Apuleius 11. Metamorph. cuius verba quia iam à me citata sunt non repetam. tum Ouidius de arte amandi.

Silicernium vnde.

Mattyæque.

Ouum lustrale.

Vt veniat quæ lustret anus lectumque locumque,
Præferat vt tremula sulphur & oua manu,

Iuuenalis Satyra. 6.

Nisi se centum lustrauerit ouis,

Et ideo ferali cœnæ adhibentur.

Dimidio constrictus gammarus ouo,

Ponitur exigua feralis cœna patella.

Sane est in Ouis semen vitalis motus & naturæ animalis principiũ. Omnia autem principia purgatiua sunt, quia simplicissima: Sal etiã teste Plutarcho Symbolum est generationis: quia ex humore est & calidum est. Lens autem adhibetur & faba: quia leguminum libationes Diis inferis debentur: Plutarch. in Crasso cum de lente

Lens. & sale loquitur: ἃ νομίζουσι Ῥωμαῖοι πένθιμα καὶ προσπέμπειν τοῖς νέκυσιν Appianus in Parth. de eadem re φακοὺς καὶ μάζας, id est, lentes & pultem. Nam puls illa præter lentem & salem ferebatur: adde fabam de qua sic Festus: *Fabam, nec tangere, nec nominare Diali flamini licet, quod ea putatur ad mortuos pertinere. Nam & Lemuralibus iacitur Laruis, & parentalibus, adhibetur sacrificiis & in flore eius,*

Faba. *luctus litera apparere videntur.* Eustathius in Iliad. N. γράφουσιν οἱ παλαιοὶ ὅτι τοὺς κυάμους ὡς μέλανας οὐκ ἐσθίουσιν οἱ ἱερεῖς οἷς καὶ λόγον φασὶν εἶναι ἱερὸν τοιοῦτον.

Ἶσόν τοι κυάμους τε φαγεῖν κεφαλάς τε τοκήων.

Διὰ τὸ τῆς ψυχῆς ἀιζηῶν βάσιν ἔμμεναι ἠδ' ἀνάβαθμον ἐξ Ἀΐδαο ὅταν αὐγὰς εἰσανίωσι, hic adducit versus Pythagoricos quibus Pythagoræ sententia continetur existimantis in fabis esse animas defunctorum quæ cum immortales sint ex inferis ad lucem solis paulatim exsurgunt maxime sub cortice huius leguminis Plinius 18. cap. 12. *Quin ex prisco ritu fabacia suæ religionis Diis in sacro est, prævalens pulmentari cibo & hebetare sensus existimata, insomnia quoque facere: ob hoc Pythagorica sententia damnata vel vt alij tradidere quoniam mortuorum animæ sunt in ea, qua de causa parentando vtique assumitur: Varro & ob hæc flaminem ea non vesci tradit: quoniam in flore eius literæ lugubres reperiantur.* Per fabaciam intelligit pultem ex faba quæ Diis offertur publico sacro non inferis. Nec obstat quod Manibus sacra sit & ideo cœlestibus inuisa. Nam hæc puls ex primitiis primarum frugum cœlestibus offerebatur Kalendis Iuniis teste Macrobio: vnde fabariæ Kalendæ dictæ: quo die etiam deæ Carnæ larido & pulte fabaria res diuina fiebat 1. sat. cap. 12. eo die quisque domum referebat ex segete fabam auspicij causa quæ à referendo

Refriua. refriua dicta est: Festus *Refriua* (inquit) *faba dicitur vt ait Cincius quoque quæ ad sacrificiũ referri solet domũ ex segete auspicij causa quasi reuocẽt fruges domũ: data est & tritico ad rem diuinã faciendã: Ælius dubitat an ea sit quæ prolata in segetẽ domũ referatur, an quæ refrigatur, quod est torreatur. Sed opinionem Cincij confirmat quod in sacrificiis publicis cum puls fabata Diis datur nominatur refriua.* Igitur eo die libantur primitiæ ex faba non tantum leguminum sed etiam tritici: vnde faba in solis primitiis eoque die tantum superis sacra est: quibus rerum omnium principia debentur. in cæteris, solum inferis debetur iisque ita grata vt familiam suam à crudelitate Lemurum liberare credantur si noctu auersi fabas Lemuribus iecerint: Varro apud

Domus purgatur Lemurib. Nonium de vita populi Romani libro 1. *Quibus* (inquit) *temporibus*

in sacris fabam iactant noctu, ac dicunt se Lemures domo extra ianuam eiicere. Ouidius.

Cumque manus pure fontana perluit vnda
Vertitur, & nigras accipit ore fabas
Auersusque iacit: sed dum iacit: hac ego mitto
His inquit redimo meque meosque fabis
Hac nouies dicit nec respicit: vmbra putatur
Colligere, & nullo terga vidente sequi.

Apparet hoc sacrum esse piaculare quo malis vmbris familia purgatur, ex eo quod auersus iacit fabas nec retro se, aspicit. Claudianus de quodam genere expiationis sic ait.

Trans caput auersis manibus iaculatur in Austrum
Secum rapturas cantata piacula tedas.

Et præterea ex eo quod ait nouies qui numerus est in purgando perfectissimus. *Græcorũ epula die septimo.* Hæ sunt species quę in epulis sepulcralibus apponuntur: quas tamen Græci non nono sed septimo die offerebant quia non obseruabant totidem dies quot Romani. Synesius Episto. 3. μόλις δ' οὖν περιμείνασα τὴν ἑβδόμην καθ' ἣν ἡμεῖς ἐπιλάχειμεν τὸ δεῖπνον τὸ ἐπιτάφιον. &c. Postea sub vesperam domum redibant id est epulis omnino flamma consumptis propinqui ad epulas lautiores. Tunc enim in domo mortui, funeris pollutione lustrata coronati liberalius potabant vt dolorem ex amici morte conceptum diluerent maioribus poculis. *Epulæ propinquorum.* Tullius ibid. *Sequebantur* (inquit) *epulæ quas inirent propinqui coronati apud quas de mortui laude cum quid veri erat prædicatum (nam mentiri nefas habebatur) iusta confecta erant:* qui mos antiquissimus est, vt probatur ex Homero qui inter iusta Hectori persoluta hoc postremum refert. Iliad. Ω.

Χεύαντες δὲ τὸ σῆμα πάλιν κίον, αὐτὰρ ἔπειτα,
Εὖ συναγειρόμενοι δαίνυντ' ἐρικυδέα δαῖτα,
Δώμασιν ἐν Πριάμοιο διοτρεφέος βασιλῆος.

Hæc tamen cœna Posthuma, non erat ex necessitate iustorum, sed ex pietate heredum qui eam omittebant, si defuncto irati fuissent (vt si hæreditatem legatis & fideicommissis deminuisset) Persius Satyra. 6. *Cœna posthuma non est ex necessitate.*

Sed cœnam funeris heres,
Negliget iratus quod rem curtaueris, vrna
Ossa inodora dabit.

Alioqui si iusta legis necessitate soluenda prudens sciensque neglexisset, impius semper habebatur nec poterat vmquam expiari. Non sufficiunt hæc omnia nisi quotannis epulæ sepulcrales, & libationes repetantur. Hæc enim vocantur parentalia, quæ & sacra anniuersaria à Tullio dicuntur. Quod notauit etiam Virgil. in Anchisæ tumulo.

Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo relliquias diuinique ossa parentis,
Condidimus terra.

Lumina ad Sepulcrum.

Cætera quæ ſequuntur (5. Æneid.) rem planam faciunt. His adde lumina quibus credebant mortuos delectari lumine caſſos Suetonius in Auguſto cap. 18. *Maſgaba tumulum cum ex triclinio animaduertiſſet magna tuba multiſque luminibus celebrari.* Hæc ſacra menſe Februario celebrantur: quia erat vltimus anni ſicut mors eſt vltima linea rerum omnium. Sed Decimus Brutus menſe Decembri, id fecit vt ibidem Tullius ait & Plutarch. quæſt. Rom. 34. Nam eius tempore December erat vltimus menſis. Mihi videtur aliud ſenſiſſe Brutum & reſpexiſſe ad ſolis curſum qui Decembri finitur & renouatur, quod conuenit iis qui vitam à ſole deductam ſtatuunt eamque in altero regno renouant. Idcirco ſacerdotes Larentiæ eodem menſe parentabant, vt idem teſtatur: in Februario tamen adhuc remanſerant parentalia ne initia religionis infernæ mutarentur. Aliam rationem Macrobius excogitauit in Somnium

Tempus parẽtandi.

Scipionis. *Aquarius (inquit) aduerſus Leoni eſt & illo oriente mox occidit: ideo cum ſol Aquarium tenet Manibus parentatur, vtpote in ſigno quod humanæ vitæ cõtrarium vel aduerſum feratur.* Dies ille anniuerſarius non erat ſtatus quia incidere non debebat in ferias publicas: idcirco ex illo menſe arbitrio patrisfamilias ſine piaculo poterat eligi. Et hæ veriſſimæ erant feriæ Denicales quibus non licebat in ius vocare feriatum ſeu parentantem: & idem aio de eo qui funus ducebat, quia dies funeris erat etiam ex numero feriarum Nouemdialium l. 2. in fine & l. 3. ff. de in ius vocand. heredem vero ne quidem intra nouem dies nouella 115. cap. 15. ideo, ſi quis iudicio ſiſti cauerit & domeſtici funeris impedimẽto non ſtiterit, cõmiſſa quidem eſt ſtipulatio, ſed reus exceptione adiuuatur l. 4. §. præterea. ff. Si quis cautionibus, his perfectis Sepulcrum ius habet ſanctum & religioſum quo caſu nulli alij licet in illud inferre mortuum niſi ex familia ſit. Demoſthenes in Eubulidem: παίδων αὐτῷ τεττάρων γενομένων ὁμομητρίων ἐμοὶ καὶ τελευτησάντων, ἔθαψε τούτους εἰς τὰ πατρῷα μνήματα ὧν ὅσοιπερ εἰσὶ τοῦ γένους κοινωνοῦσι καὶ τούτων οὐδεὶς οὐκ ἀπεῖπε πώποτε οὐκ ἐκώλυσεν, οὐ δίκην ἔλαχεν, quod etiam teſte Tullio ex lege Solonis oſtendetur in cap. penult. huius libri. At qui non ſunt ex familia in eo ſepeliri non debent vt ibi-

Sepulcra familiaria & hereditaria differunt.

dem ſubiicit Demoſth. Tullius ibid. *Iam (inquit) tanta eſt religio Sepulcrorum vt extra ſacra & gentem inferri fas negent eſſe: idque apud maiores noſtros A. Torquatus in gente Popilia iudicauit.* Hæc ſepulcra vocantur familiaria. Alia ſunt hereditaria l. 5. ff. de religioſis in familiare non poſſunt inferri affines, cognatiue niſi heredes inſtituti ſint. l. 8. C. eodem: ſecus ſi inſtituti ſint: nam heredes etiam extranei ius habent in ſepulcro familiari l. 4. C. eod. quia onus ſacrorum familiæ eis incumbit l. 6. in princ. ff. eod. at iis qui ſunt ex familia licet heredes non extiterint ius eſt ſepulcri familiaris l. 13. C. eod. non tamen hereditarij: at filiis exheredatis non competit iure ſtricto: quia exheredatio ſicut emancipatio tollit ius ſuitatis, ſed ex humanitate conceditur d. l. 6. §. liberis. Sed ſi pater perduellio-

nis sit damnatus post mortem suam licet filius suus heres extiterit, priuatur tamen iure sepulcri familiaris l. 1. §. interdum etiam ff. de suis & legit. quia totum familiæ ius ad fiscum deuolutum est. Nunc de loco sepulturæ videamus. Hæc lex 12. tabul. vetat in vrbe sepeliri aut vri. Antiquissimis temporibus cum in domibus mortui sepelirentur patet etiam id in vrbibus fieri potuisse, teste Seruio: sed cum iura religionum maiora in dies & subtiliora fierent, cœpit distingui cœlestium cultus ab inferorum adoratione. Quod tamen Lycurgus sustulit permittens in media vrbe sepeliri & prope deorum delubra vt ciuibus opinionem imprimeret nihil esse in morte diuinitati contrarium nihil abominandum cum omnibus communis sit, nihilque fugiendum cum tandem ferenda sit auctore Plutarcho: vnde liquet ante legem Lycurgi permissum non fuisse, alioqui frustra id speciali lege permisisset. Igitur extra vrbem efferebantur cadauera: Statius. *De loco sepulturæ.*

Bina per ingentes stipabant funera portas.

Loquens de liberis Niobes Theophrastus in charactere, ἀναισθησίας· καὶ λέγοντός τινος πόσους οἴει κατὰ τὰς ἱερὰς πύλας ἐξενηνέχθαι νεκρούς, &c. Vnde patet per sacras portas elata fuisse cadauera. Sacræ vocabantur ex lege Solonis qui voluit mortuos sacros existimari: qua ratione impium duxit mortuo maledicere. Plutar. in Solone: ἐπαινεῖται δὲ τοῦ Σόλωνος καὶ ὁ κωλύων νόμος τὸν τεθνηκότα κακῶς ἀγορεύειν· καὶ γὰρ ὅσιον τοὺς μεθεστῶτας ἱεροὺς νομίζειν. Ideo caluariæ, ossa sacra dicebantur sita in loco quodam extra muros quod περεάσιον dicebatur de quo sic 2. Epigramm. *Sacræ portæ, sacri mortui.*

Καὶ τοῦτο φθιμένοιο περεάσιον ἱερὸν ὀστεῦ
Ἐγκεφάλου ψυχῆς φρούριον ἀχρόλατον.

Eadem lex antiqua religiosissime seruabatur à Sicyoniis Plutarchus in Arato, νόμου δὲ ὄντος ἀρχαίου μηδένα θάπτεσθαι τειχῶν ἐντός· ἰσχυρᾶς δὲ τῷ νόμῳ δεισιδαιμονίας προσούσης. Tertullianus: *De testimonio animæ* (inquit) *vocas securos mortuos si quando extra portam cum obsoniis & mattyis tibi potius parentans ad busta cedis aut à bustis dilutior redis.* Duplex est ratio huius legis: vna ciuilis, altera diuina: ciuilis cauet ab aëris putrefactione cum vetat sepeliri: cum vetat vri, cauet ab incendio: idcirco Vulcani templum extra vrbem posuerunt auctore Plutarcho quęstio Roman. 47. addit Tullius decretum esse à collegio Pontificum non esse ius in loco publico fieri sepulcrum. Sed decreti ratio huc tantum pertinet vt sepulcra in publico sita iure Pontificio tolli posśint vt ex sequentibus Tullij verbis apparet. Neque enim lex prohibet tantum sepeliri in loco publico vrbis sed & in domo, in hortis, in areis priuatis: hæc enim etiam in vrbe sunt. Diuina ratio cauet à pollutione sacrorum publicorum: ideo qui corpus in ciuitatem intulerit extra ordinem punitur: quia funestauit sacra ciuitatis, Paulus 1. sent. tit. vlt. §. corpus: & hac ratione dixi post exortum solem nefas fuisse efferri cadauera quod confirmat Iulianus in l. 5. C. Theod. de sepulc. viol. *Duplex ratio qua prohibetur sepeliri & vri in vrbe.*

Adrianus pœnam 40. aureorum ſtatuit in eum qui in ciuitate ſepelierit l. 3. §. Diuus ff. eod. idque etiam in municipiis obſeruari metu pollutionis l. mortuorum l. 6. Cod. Theod. eod. hinc fluxit mos apponendi cupreſſus in veſtibulo ædium funeſtarum: Seruius. *Romani* (inquit) *moris fuit propter cerimonias ſacrorum quibus Pop. Romanus obſtrictus erat vt potiſſimum cupreſſus qua exciſa renaſci non ſolet in veſtibulo mortui poneretur, ne quis imprudens, funeſtam domum rem diuinam facturus, introeat & quaſi attaminatus ſuſcepta peragere non poſſit.* Hoc videtur ex Feſto ſumpſiſſe, vbi præterea ait in tutela Ditis patris eſſe cupreſſum quod ſucciſa non renaſcatur: & vt ait Lactantius in Statium quod arbor illa ſit ſterilis. Sed hæc cęrimonia in nobilium tantum funeribus exercebatur Lucanus.

Cur cupreſſus in domo funeſta proponerentur.

Et non plebeios luctus teſtata cupreſſus.

Et hoc innuit Horatius cum ſcribit ad Poſthumium virum diuitem & parcum libro 2. carm. Oda. 14.

Neque harum quas colis arborum
Te præter inuiſas cupreſſos
Vlla breuem Dominum ſequetur.

Hoc ſigno igitur ſacrificaturus admonebatur ne ſe pollueret ingreſſu domus funeſtæ. Eadem ratione nefas erat Pontificem funus aſpicere: ideo Tiberius Pontifex pro roſtris defunctum filium laudauit velo inter cadauer, & ipſum interecto, ne oculi eius aſpectu mortui funeſtarentur Seneca in conſolatione ad Martiam, *Tiberius Cæſar & quem genuerat & quem adoptauerat amiſit: ipſe tamen pro roſtris laudauit filium, ſtetitque in conſpectu poſito corpore, interiecto tantum velamento quod Pontificis oculos à funere arceret.* Idem refert Dio. 54. rationem tamen improbat, ait enim nefas non eſſe cadauer aſpicere: hic morem non ignorat, ſed fatetur ſe cauſam eius ignorare. Patet ex iis quæ mox ex Seruio adduxi, eum tantum pollui qui rem diuinam facturus eſt, & ſic intelligitur Pontificem pollui quoniam ſcilicet ſæpius ſacrificat: Seruius in 3. Æneid. *Moris Romani fuerat ramum cupreſſi ante domum funeris poni ne quiſquam Pontifex per ignorantiam pollueretur.* Sed hoc iis tantum diebus quibus rem diuinam facturus eſt: alioqui non committit ſacrum qui elatum cadauer aſpexit aut in domum funeſtam introiit modo ex propinquis fuerit aut per imprudentiam id fecit, & in hoc Dio doctiſſime loquitur. Nam pollutiones funere contractæ certis modis diſſoluuntur quos diximus, adeo vt non ſolus Pontifex aut Sacerdos ſed & omnes qui interfuerunt inceſtati ſint & iiſdem cęrimoniis perinde purgentur ac ſi numquam eſſet contracta pollutio. Sed in eo qui ſacrum facturus eſt hæc ratio ceſſat. Nam expectandus eſt dies nonus, & ſic ſuſcepta religio interrumpẽda eſt eorũ quid ne fiat cauendum illi eſt ne polluatur ante diem nonum. Cur ergo velamentum interiectum eſt ſi nec rem diuinam facturus eſſet Tiberius nec difficilis eſſet expiatio: nihil ille in publico fruſtra fecit qui fuit princeps & doctiſsimus & callidiſsimus. Voluit hoc modo

Cui nefas eſt cadauer aſpicere.

modo demonstrare se regem esse cui nefas est videre vmbras & mortuos vt supra probaui : maxime apud Romanos qui imperatores suos etiam viuentes adorauete, Iulium quidem mortuum sed ab Augusto viuorum adorationem incœpere vt Virgilius ostendit. Ecloga. I.

Namque erit ille mihi semper Deus : illius aram,
Sepe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Vbi seruius, *Semper* (inquit) *post mortem & dum viuit* : alij imperatores post mortem in numerum referuntur deorum. Augustus templa viuus. Emeruit Horatius:

Præsenti tibi maturos largimur honores,
Iurandasque tuum per nomen ponimus aras.

Sic Lucanus de Nerone.

Sed mihi iam numen.

Tiberius non tantum meruit, sed & maxime appetiit. Prætexuit tamen ambitioni sui, Pontificis sanctitatem vt ex dicto loco Senecæ intelligi potest, sed vere se Diis similem & regem effici voluit. Deorum enim simulacra quæ gentiles pro Diis coluere velabantur, si in publico exposita essent ne cædes & funera Maiestatem Numinum funestare possent. Dixi sepulcra hostias & templa velata esse, quia patent omnibus : at simulacra longis quidem coronis ambiri non tamen toto capite velari : hoc præterea addo statuas deorum in templis velatas & opertas non esse: in aliis locis publicis vt in foro, in comitio, &c. Velandas esse ne quid eas possit polluere Dio libro vlt. narrat. Imperio Claudij tantum seruorum libertorumque numerum in publico periisse vt necesse fuerit Augusti statuam alio transferri, ne vel semper aspiceret cædes, vel semper vel acta esset : τοσοῦτον δ' οὖν τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῷ κοινῷ θνησκόντων ἐγίγνετο ὥστε καὶ τὸν τοῦ Αὐγούστου ἀνδριάντα τὸν ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ ἱδρυμένον ἑτέρωσέ ποι μετενεχθῆναι: τοῦ δὴ μήτε ἐφορᾶν αὐτὸν τοὺς φόνους νομίζεσθαι, μήτε ἀεὶ κατακαλύπτεσθαι. Igitur quid mirum si princeps non mortuum, sed Dei viuum simulacrum cadaueri velum interiiciat, cum hac ipsa ratione statua ptincipis mortui velata fuerit hic notanda est lex Messeniorum apud quos si quis ex liberis sacerdotis interiisset sacerdos priuabatur sacerdotio, quia funere domestico pollutus erat Auctore Pausania. 4. at hoc non idem apud Romanos : neque enim Tiberius deposuit Pontificatum: quia pollutio tollitur nono die, id est in fine octaui diei. Igitur non debent sacra ciuitatis pollui sepultura : quia sacerdotes publicè sacrificaturi attaminarentur : non alij qui eo die rem diuinam facturi non sunt : excepto principe qui tamquam Deus à suis colitur. Sicque in vrbe sepultura pollueret. Quod vt impium & absurdum Leo abrogauit nouella 53. qua fas est mortuos seu in vrbe, seu extra vrbem sepeliri neque inde vllæ contrahuntur pollutiones. Sed agamus de iure gentilium Romanorum. Hanc legem esse 12. tab. Tullius testatur : & verum est ex legibus regiis eam esse, transcri-

Deorum simulacra velata.

Leo sanxit vt etiam in vrbe sepeliretur.

ptam in leges Decemuirales. Nam multo ante Decemuiros Publicolæ speciali priuilegio datum est vt in vrbe sepeliretur teste Plutarc. in eius vita. Quod pretiosius esse omnibus diuitiis & ipso regno ait Dionysius. 5. καὶ χωρίον ἔνθα ἐκαύθη καὶ ἐτάφη μόνῳ τῶν μέχρις ἐμοῦ γενομένων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ πόλει συνέχησις τῆς ἀγορᾶς ἀπέδειξεν ὑπὸ ἐλεὺς. καὶ ἔστιν ὥσπερ ἱερὸν τοῦτο τοῖς ἐξ ἐκείνου τοῦ γένους ἐνθάπτεσθαι ἀνεμέσητον. παντὸς πλούτου καὶ βασιλείας κρεῖττον ἀγαθὸν, εἴτις μὴ ταῖς ἡδοναῖς μετρεῖ τὴν εὐδαιμονίαν· ἀλλὰ τῷ καλῷ. Ait non tantum Publicolæ, sed & omnibus ex Valeria gente. Sed in quo præstantius est hoc priuilegium regia maiestate? quia tanquam Deus habetur. In vrbe enim sunt sedes hominum viuentium, & deorum: mortui ab vtrisque discrepant, fati constitutione & natura. Vestales, licet incestatæ in vrbe sepeliebantur: quia corpora earum sanctissimis cærimoniis consecrata erant ita vt publica sacra iis non polluerentur. Datum est etiam hoc ius Posthumio Tuberto & Fabritio: Tullius ibid. *Credo Tite fuisse aut eos quibus hoc ante hanc legem virtutis causa tributum est vt Publicolæ, vt Tuberto, quod eorum posteri iure tenuerant: aut eos si qui hoc vt Fabritius virtutis causa soluti legibus consecuti sunt:* postea & iis qui triumphum egissent Priuilegium posteris datum est non vt cremarentur in vrbe, sed vt os sumptum in vrbem inferre & sepelire liceret auctore Plutar. quæst. Rom. 79. Sic ius in posteris inuidiæ causa deminutum esse ait ita vt funeri in forum allato fax ardens subiiceretur, & statim subtraheretur. At sane hoc non est soluere iusta mortuo. Nam ei debetur in vrbe sepultura. Iustum est reddere quod suum est l. 10. ff. de iustit. & iur. non est sepultura in vrbe peracta cum funus extra vrbem ductum sit, ibidemque ea peracta quæ octauo die celebrari mos est. Sed vt hæc obligatio soluatur antequam corpus efferatur, in domo funesta fit sacrificium lustrale in præsentia mortui immolata porca, Festus. *Præsentanea sacra* (inquit) *porca fiunt quæ familia purgandæ gratia immolatur: quod pars eius sacrificij fit in conspectu mortui eius cuius funus instituitur.* An porca illa pro parte immolari potest: minime. Quid ergo sibi vult partem eius sacrificij in conspectu mortui fieri? nimirum quod sacri præsentanei duę sint partes: prima fit porca in ipsa domo ad expiandam familiam quæ corpus in vrbe non vrit: postrema fit nigris veruecibus, in vrbe ad tumulum vbi cum ossibus digitum aut membrum decisum perinde colunt iustis funebribus ac si totum corpus adesset: quæ postrema pars licet non fiat in conspectu corporis, fieri tamen fingitur & videtur præsentia membri integri: quæ etiam piacularis est: quia eo modo conditis reliquiis & digito corpus ipsum perfectè in vrbe sepultum videtur. Erat enim vt dixi humatio species antiquissima sepulturæ & iustissima vt quod à terra est non tantum à principio sed etiam in progressu ab alimentis quæ ex ea sumuntur eidem restituatur vt vult Cyrus apud Xenophontem, hi sunt ritus quibus animæ reuera inferis commendatæ & æternis addictæ sup-

Quibus datum est priuilegium vt in vrbe sepelirentur.

Præsentaneum sacrum.

pliciis diuæ fieri credebantur: quæ diuinitas, eas à pœna non liberabat, sed credebant eam tempore finiri: quod Virgilius censuit etiam de vmbris heroicis & fere diuinis 6. Æneid. Vbi sic loquentem Anchisen introducit. *Pœna animarum in inferis.*

> *Quisque suos patimur Manes: exinde per amplum*
> *Mittimur Elysium & pauci lata arua tenemus*
> *Donec longa dies perfecto temporis orbe*
> *Concretam exemit labem purumque reliquit*
> *Ætherium sensum atque aurai simplicis ignem.*

Sane Plinius cum harum rerum absurditatem animaduertisset in errorem peiorem incidit vt sibi persuaderet animas hominum perinde ac brutorum emori, irrideatque Democritũ qui vnus inter gentiles resurrectionem corporũ præsensit. Sic ait 7. cap. 55. *Post sepulturam aliæ atque aliæ Manium ambages, omnibus à suprema die eadem quæ ante primum: nec magis à morte sensus vllus aut corpori aut animæ quam ante natalem: eadem enim vanitas in futurum etiam se propagat: & in mortis quoque tempora ipsa sibi vitam mentitur, alias immortalitatem animæ, alias transfigurationem alias sensum inferis dando & Manes colendo deumque faciendo qui iam etiam homo esse desierat: seu vero vllo modo spirandi ratio homini à cæteris animalibus distet*: Tum subiicit: *Similis & de asseruandis corporis hominum ac reuiuiscendis promissa à Democrito vanitas qui non reuixit ipse: quæ malum ista dementia est, iterari vitam morte, quæ genitis quies vnquam si in sublimi sensus animæ manet inter inferos vmbra? perdit profecto ista dulcedo credulitasque præcipuum naturæ bonum, mortem, ac duplicat obitus si dolere etiam post futuri æstimationem euenit. Etenim si dulce viuere est, qui potest viuisse?* Hactenus ille qui difficilime intelligeretur nisi ex præcedentibus. Hæc de liberorum hominum sepulturis. quid de seruorum? liberi propria habent sepulcra non serui nisi speciali beneficio Dominus id seruo concessisset, vt ille qui seruum suum Timanthem liberorum suorum institutioni præfecerat: quem mortuum proprio sepulcro honorauit, Dioscorides libro 3. Epigrammatum. *Serui proprium non habent sepulcrum.*

> Δοῦλος ἐγὼ καὶ δοῦλος, ἐλευθερίῳ δέ με τύμβῳ
> Δέσποτα τιμάνθη τὸν σὸν ἔθεν τροφέα.

Artemidorus, ἐπεὶ μὴ δοῦλοι μνημεῖα κτῶνται ἀλλὰ ἐλεύθεροι. Sed communi sepulcro condebantur id est fossa profundius ducta ad similitudinem putei: quinimo locus ille dicebatur putei vel puticuli quod in eo corpora inopum seruorumque putrescerent vt Festus ex Ælio docet in voce puticuli, qui locus extra portam erat vt ibi ait. Varro 4. de ling. Lat. *Extra oppida à puteeis puticulæ quod ibi in puteeis obruebantur homines.* Huius antiqui moris vestigium deprehendi apud Antiphilum 1. Epig. vbi aquæ fontis aut putei conqueruntur se consumptas cadauere alicuius agricolæ. *Antiqua inopũ sepultura in puteis.*

> Κρηνοῦχαι λιβάδες τί πεφεύγατε; ποῦ τόσον ὕδωρ;
> Τίς φλὸξ ἀενάους ἔσβεσεν ἀελίου;
> Δάκρυσιν ἀγρικόλα τεθίμμεθα· πᾶν δ' ὅσον ἡμῖν

ἦν ποτὲ ἢ κείνῳ δηλὰς ἔχει σωδήν.

Vbicumque autem seu inopes seu serui sepulti essent locus ille (æque ac liberorum sepulcra) religiosus erat quia humani corporis reuerentia à Natura est: in iis autem quæ sunt à Natura par est seruorum & liberorum conditio l. quod attinet ff. de regul. iur. ęque omnes morti sumus obnoxij l. 2. in princ. ff. de religios. & post mortem æquales. Itaque sicut seruorum sic & miserorum inopum commune erat sepulcrum. Horatius.

Hoc miseræ plebi stabat commune sepulcrum.

Patet veteres non neglexisse seruorum cadauera. Quinimo & eorum Manibus sacerdotes etiam publici parentabant. Varro 5. de lingua Lat. *Hoc* (inquit) *sacrificium fit in velabro qua in nouam viam exitus vt aiunt quidam ad sepulcrum Accæ vt quod ibi prope faciunt Diis Manibus seruilibus sacerdotes qui vterque locus extra vrbem antiquam fuit &c.* Huc igitur pertinet hęc lex vt intelligatur nulli fas fuisse in vrbe sepeliri nisi soluto legibus virtutis causa: excipio conditores vrbium qui ex more in medio suarum vrbium sepeliebantur. Scholiastes Pindari, οἱ οἰκισταὶ ἐν μέσαις ταῖς πόλεσιν ἐθάπτοντο ἐξ ἔθους.

Vrbium conditores in media vrbe sepulti.

AXIOMATA.

LAVABANTVR corpora aqua calida, & sæpius conclamabantur vt excitarentur, si qui essent spiritus consopiti: vngebantur autem ne putrescerent, sed quia quandoque corporum fœtor bonum odorem vincit: ideo serui cadauerum curatores seu pollinctores, vngebant capita sua (quod diuites in conuiuiis liberalibus facere solebant) & obba poculo circumpotabant ad depellendum fœtorem & mœrorem ex conspectu præsentis cadaueris conceptum: sed hanc seruilem vncturam & circumpotationem lex 12. tab. sustulit: quia vngi molle est & muliebre potare ebriosum.

PERSÆ non lauabant corpora, nec vrebant, quia mortuo nefas existimabant aquam & ignem suos deos pollui: ideo terræ mandabant cadaue-

ra,quod Medi ab iis dedicere;& est antiquissima & iustissima sepultura quæ etiam instituto cremandi ritu in quibusdam Patriciorum gentibus seruata est:tandem mos vrendi inueteratus etiam post initia nostræ religionis inter gentiles permansit, quod celerius consumatur quod tardius putresceret: crudelius tamen quod ignis in pœnam non in honorem impendi debeat. Sed illi in igne semen vitæ & immortalitatis esse crediderunt:qui ritus ab Hercule fluxit.

SEPELIENDI mos duplex erat Romanis,aut iniecta gleba in os conditum sepulcro:aut membro deciso & ad illud iustis in vrbe peractis quo casu non erat opus glebæ iniectione:quia integro membro sepulto cum reliquiis terræ satisfactum videbatur quatuor elementis in ea inclusis. His autem cærimoniis & sacris quæ iusta dicuntur nouem dies impenduntur. Primo die postquam corpus lauatum & vnctum & primo conclamatum,& nocte prima vigilantes lugebant propinqui, subtili velo à capite ad pedes & supra illud veste etiam candida corpus induebant cum in lectum impositum esset:adhibebantur autem purpureæ vestes non eo die, sed in corpus cöiiciebantur cum esset efferendum vt reliquiæ eo habitu inuoluerentur & in sepulcro conderentur. : at apud Romanos induebatur corpus veste quidem candida sed quæ purpura prætexta erat: ei autem qui funus curabat,pulla prætexta dabatur:& hoc in diuitum funeribus : at inopum cadauera toga pallenti id est subcandida quidem sed nullo ornatu purpuræ prætexta induebantur.

IN eo statu manebat mortuus per septem dies:

octauo incendebatur: nono sepeliebatur. At lege Solonis primo die licebat mortuum intus proponere, sequenti die efferebatur, ante solis exortum primo Auroræ crepusculo: quamuis Demetrius per noctem efferri iusserit vt minueret sumptus & pompa minor esset contra morem Græcorum & Romanorum. Inopes tamen sub vesperam efferri, Romæ institutum erat. Faces autem funeribus adhibebantur expiationis gratia: quibus etiã in Orco lustrari animæ credebantur. Alij olim vndecim dies in iusta persoluenda impendebant, Septimo, ante fores ancillæ lamentabantur inter quas præfica modum flendi præscribebat, more à Phrygibus ducto: quod locum habebat vbi propinqui non erant per quos defleri posset. Octauo die euerrebatur domus, tum corpus efferebatur: filiæ crinibus passis sequebantur, filij operto capite more adorantium. Si liberi non exi-sterent, hoc onus propinquis virilis sexus incumbebat si defunctus intestatus decessisset: at testamento facto heredis munus est qui quoniam solus huic oneri impar est, seruis quoque testamento manumissis iniungitur.

SOLONIS lege nulli mulieri fas erat ingredi domum mortui, nisi intra sobrinas esset: nulli funus prosequi si extranea sit nisi sexagenaria: propinqua potest & debet nisi desponsata: prope lectum mortui ducuntur simulacra illustrium parentum quæ ad hoc ex atrio educuntur tum ante lectum effigies mortui constituta erat more Romano. Inter efferendum canuntur Nenia laudes mortui ad tibiam: quod primum in minorum exequiis locum habuit: postea & in nobilium fu-

neribus admissæ sunt tibiæ & laudationes introductæ initio sumpto à funere Publicolæ (licet apud Athenienses ij tantum laudarentur qui in acie cecidissent.) quod fiebat tantum in funeribus indictiuis, vbi etiam ludi funebres celebrabantur: non in simpludiariis.

EXEQVIIS decem tantum tibicines adhibentur, tria ricinia, & tria vincula purpuræ ex lege 12. tab. quæ ricinia erant velamenta capitis purpura prætexta velabant enim capita lugentiũ, ne quid indecorum ex earum vultu prodiret, sed flaminica vtebatur rica purpurea & fimbriata, virgines primo die nuptiarum eo quoque flammeo vtebantur, non aliæ matronæ nisi cum sacrificant. Vtebantur autem ad rogum politis lignis: sed lex 12. tab. prohibet rogum ascia poliri: tum ne murrata potio mortuo inderetur, quæ Diis in supplicationibus offerri solebat: postea ad Manes, deinde ad homines translata est. Auersi facem pyræ supponunt vt videantur, inuiti supremum officium impendere: in ignem multa dona proiiciũtur: deinde vino rogum iam deferuescente igne respergunt, vel aliis pretiosis liquoribus quod lege 12. tab. prohibetur cum ante lege Numæ prohibitum esset ne rogus vino respergeretur: tum ossa lauant vino & lacte quibus addebant & lacrymas suas.

SOLEBAT aurum in rogum coniici, & simul cum reliquiis humari quia igne non consumitur, vel alias mortui causa in sepulcro condi: sed si custodiæ gratia conditum sit, manet in possessione & dominio depositoris nisi centum anni a depositione præterfluxerint: quo casu vetustas quæ

pro lege est dominum constituit eum qui inuenit pro dimidia parte, altera dimidia domino loci debetur, si in alieno, fortuito inuenerit, sed si data opera non fit dominus: hoc enim, beneficium Dei, aut fortunæ est non operæ aut industriæ: quod si inuenerit in loco communi data opera, pro rata acquiritur socio: sed si fortuito, dimidium inuentoris est omnino: alterum diuiditur inter socium & inuentorem, quia priore casu iure dominij acquiritur: posteriore beneficiũ est, quod ratione partis socij perinde est ac si in alieno inuenisset, ratione suæ perinde ac si in suo.

IN RELIGIOSO loco thesaurus inuentus casu fortuito insolidum acquiritur inuẽtori, sublato diuorum principum rescripto thesauri autem possessio non continuatur in heredem, sed ea tantum quæ ius vsucapionis a defuncto inchoatæ quasi iuncta perficit ex persona heredis, quia si in vetustate admitteretur coniunctio & continuatio possessionis turbarentur diuturnæ & immemoriales possessiones tollerentur è medio præscriptiones & vsucapiones, & vetustorum dominorum culpanda negligentia foueretur: tum posset plus hominis in vsucapione constitutio quam Dei & naturæ in centum annorum termino qui vitæ humanæ præfinitus est, nec tamen tempus modus est acquirendi dominij aut obligationis, sed in vsucapione lex 12. tab. in thesauro vetustas quæ legis vim habet.

DE THESAVRO impropriè loquimur quem dicimus esse possessionem ab alio nõ occupatam ante tempus immemoriale: si occupetur ab alio,

is cuius erat amittit quidem possessionem nō dominium cuius causa actiones sunt proditæ. Rerum enim mobilium quarum ignoramus locum possessionē amittimus. Quæ in nullius sunt proprietate & possessione priuatim & in communi, in dominium ciuium cadere non possunt, vt sacra, & religiosa, puta lapides quibus cōstructum est sepulcrum: at quæ in sepucro custodiæ causa posita sunt, non sunt nullius, sed humani iuris. Lex vero quæ aurum inferri prohibet non est accipienda de thesauris, sed de auro quod causa religionis Manium additur: ante addebatur: quia aurum est imago lucis, ideo soli sacrum est & vitæ Symbolum, sanitati tuendæ & restituendæ optimum: putredini aduersatur, incorruptibile est, nec ab igne quidem minuitur, & accipiebatur olim pro signo virtutis à nobilium parentum insitæ sanguine: æs laboris. Tamen Decemuiri passi sunt auro reuiūctos dentes in sepulcrum inferri quibus etiam viuentes vtebantur.

Fas est vrere mortuum cum corona ab eo parta vt ei imposita maneat & eius parenti: idem si pecunia sit parta defuncti, vt a seruis vel equis quæ ei est tanquam in argumentum virtutis. Coronati sacrificabant, coronabant deos, & coronati potabant: secus in Christianis. olim autem qui vicerant in certaminibus vnde coronæ referebantur, non proclamabantur victores tantum, sed etiam patres eorum: deinde patria coronabantur etiam equi.

Fvnvs mortui polluit viuentes ideoque suffitione, id est aqua & igne cum ramo lauri vel oleæ purgabantur. Nam vtraque arbor est lustralis.

Equites in funere militari ter in equis circumcurrentes, ignem cadauere pollutum lustrabant, vlulantes: postea præfica clamabat Ilicet & dimittebat populum.

LEX 12. tab. vetat homini mortuo ossa legi cui post funus fiat: vult enim minuere sumptus, qui duplicarentur, si alibi vrendum esset corpus, alibi sepeliendum & iusta reddenda: excipit eos qui peregre vel in bello mortui sunt: quorum ossa licet inferre in sepulcra maiorum suorum: aliorum ossa transferre non licet sine permissu principis aut Pontificis: tamen si in arca conditum, sit corpus ex rescripto principum, in alium locum trāsferri potest permissu magistratus, si paret ei commodiorem esse locum in quem arca transferenda sit; & hoc quia moueri potest sine attactu reliquiarum: sed si in alienum, vel publicum locū illatus sit, locus religione corporis non occupatur, & si communis sit purus, quia in pari causa potior est causa prohibentis: at si locus communis religiosus sit, potior est causa inferentis, non enim par causa est, vbi religio cum iure priuatæ prohibitionis concurrit.

NONO die perfectio erat sepulturæ, sine qua remouentur ab inferis animæ, & tenentur anxiæ suspensæque inter cœli auram & tenebras inferorum: quod fictum est vt honor mortuis deferatur, & mœror lugentium temperetur: igitur in triduo non potest corpus in sepulchro condi propter nouem dierum cęrimonias licet sepulchrum possit ædificari. sepulcrorum autem magnificentia deminuta est ita vt liceret tantum columnam apponere nomen inscribebatur sepulcro vel D.

M. licet apud Græcos inſcriptio non permitteretur niſi iis qui in acie pugnantes occubuiſſent. ſic autem diſpoſita ſunt corpora vt verſus orientem capita reſpiciant exceptis Phœnicibus & Athenienſibus ad occidentem ſpectantibus quod ſol eorũ vitæ occidiſſet; ſane & Athenienſibus quoque hic mos erat vt ad orientem mortui conuerterentur ſi initiati eſſent aut in bello fortiter dimicantes cecidiſſent quia vitæ & lucis felicioris eſſent facti conſortes.

HOSTIA ſacri nouendialis erat homo emptus vel bello captus aut nigri verueces aut ouis ſimul: quæ hoſtiæ ſolidæ in aris incendebantur ne quis cibo Inferis dato veſceretur & hoc holocauſtũ dicitur. harum ſanguine iſti ſacrificuli & magi animas euocabant, lacte reducebant ad inferos: nam aſpergi credebantur iis liquoribus quarum erant effectibus priuatæ. animæ autem euocatæ dicebant ſalue, vel vale, vel aue.

SEPVLCRA longis coronis ſicut ſimulacra deorum & aræ ornabantur; templorum fores ſertis: poſtea velata ſunt templa & vt ſepulchris idem honor tribueretur coronis ſepulcrorum additæ ſunt tæniæ quibus & ipſa velabantur: lex tamen 12. tab. prohibet longas coronas ſepulchis adhiberi & acerras præteriri: antea enim thuris odores aris Manium incendebantur.

SILICERNIVM dabatur mortuo ſuper aras ſepulcrales, tam ex cibis luſtralibus quam lenitiuis. Luſtrales ſunt faba, lens, ſal, oua: lenitiui ſunt pultes ex lacte, melle & ducibus aliis farina ſubactæ. puls fabacea Diis ſuperis primitiarum cauſa, nomine frugum libabatur vno tantum die, ſcili-

cet Kalendis Iuniis: alias faba ſemper erat ſacra inferis ita luſtralis vt domum malis vmbris noctu, auerſo vultu iactata expiaret. (apud Græcos die ſeptimo hæc cœna dabatur) deinde domum redeunt propinqui qui coronati tunc largius bibebant. Epulæ autem ferales quot annis ad ſepulcrum ferebantur ab iis quibus ius eſt ibi parentare auctore Varrone, & libationes offeruntur & lumina accenduntur. Parentalia vero fiunt vltimo menſe qui olim Februarius nunc December eſt: manſit tamen in Februario parentatio ne quid ex religione Manium mutaretur.

IN Sepulcrum gentis aut familiæ inferre ius non eſt alium niſi ſit ex familia aut heres: at in ſepulcrum hereditarium ne quidem eos qui ſunt ex familia inferre ius eſt, niſi ſint heredes.

PRIMVM in vrbibus licuit ſepelire quia in domibus licuit: deinde diſtincto cultu diuinæ religionis ab inferna, licet vtraque ex inferis eſſet id prohibitum eſt, ne putredine corporum, aut incendio vel aer vrbis corrumperetur vel domus incenderentur: tum ne publica ſacra funeſtarentur: ideo ſacrificaturi admonebantur ramo Cupreſſi ne in domum funeſtam eo notatam introirent. Princeps autem idemque Pontifex velum inter ſe & filij mortui corpus obtendit ne aſpectus eius pollueretur, licet Pontifici non facturo rem diuinam nefas non eſſet mortuum aſpicere: tamen principis perſona vt Dei cœleſtis inquinari potuiſſet: ideo ſtatuæ deorum vel principum niſi eſſent in operto velabantur, ne quid funeſti viderent.

VESTALIBVS, Publicolæ, Poſthumio Tuber-

to, Fabritio & eorum posteris, & iis qui triumphassent (& vrbium conditoribus etiam apud alias gentes) datum est quasi ius diuinitatis à morte, nimirum vt in vrbe possent sepeliri. Sed posteri ad euitandam inuidiam, vno tantum digito vel membro alio deciso, & reliquiis extra vrbem igne pûrgatis in vrbe deponi potuerunt: qui quoniam iusta & debita sepultura priuari videbantur; ideo familia in conspectu mortui porcam immolabat : & postea cum sepeliretur, altera pars sacri præsentanei veruecibus ad digitum quasi ad integrum corpus peragebatur. Quæ omnia quam vana sint, vani etiam Ethnici non ignorauere.

MVLIERES GENAS NE RAdunto: neue lessum, funeris ergo habento.

CAP. XXIIII.

OC CAPVT pertinebat ad expositionem octaui diei : sed quia luctus, dolor & tristitia non extinguntur aut euanescunt simul cum igne rogi, nec sepeliuntur cum ossibus mortui, ideo separatim de luctu dicendum qui minuendus est ex sententia cap. Deorum sup. Cæci isti gentiles existimabant, se non aliter satisfacere religioni Manium nisi seipsos aut vulnerarent, aut fingerent mori sibi tumulum imaginarium quasi præparantes: vnde luto vel cinere suum caput fœdabant sibi speciem sepulcri fingentes. Eustathius in Iliad. Ω. τῇ κεφαλῇ κόπρον ἐπαμᾶται τῷ γέροντι πρὸς τύπον ἐπιταφίου κόνεως. Ideo vellebant capillos suos vt notat Apollonius in funere Cysici. 1. Argonaut. *Viuentes imagine sua mortis placant mortuos.*

Τίλλοντό τε χαίτας,
Αὐτοὶ ὁμῶς λαοί τε Δολίονες.

Hos capillos in corpus mortui proiiciebant & ei quasi ex suo corpore libabant Homerus Iliad. Ψ.

Θεῖξι δὲ πάντα νέκυν κατεῖνυον ἃς ἐπέβαλλον, κειρόμενοι.

Equis & iumentis crines detonsi.

Vbi Eustathius ex Herodoto probat etiam equis & iumentis crines detonsos fuisse, τῶν ζώντων τὰ μὴ γεννῶντα ζῶα ἔσφαζον ἐπὶ νεκροῖς: ὅσα τε ἔσπειρον καὶ ὅσα μὴ ἦσαν ἔνορχα. ὅτι δὲ πολλάκις καὶ ζῶα ἔκειρόν τινες Ἡρόδοτος ἱστορεῖ εἰπὼν ὡς ἐπὶ τῷ Μασιστίῳ Μαρδόνιος καὶ ὁ στρατὸς ἐπένθησαν σφέας τε αὐτοὺς κείροντες καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὰ ὑποζύγια. Sic Achilles ibidem Patroclo cæsariem libauit. Tyrius oratione 8. τὸ τελευταῖον δῶρον ἤδη καταθαπτομένῳ ἡ κόμη.

Steriles hostia.

Vult donum vltimum iam sepulcro esse comam viuentis. Ex his quæ ibi Eustathius ait apparet hostias steriles aut quibus exsecti fuissent testiculi mortuis immolatas fuisse. Mulieres autem genas ita sibi carpebant vt cruorem ex iis in mortuum funderent, si deessent serui, vel captiui, vel bustuarij gladiatores mactandi. Seruius in hunc versum ex libro 12. Æneidos.

Sanguinis humani effusio.

Et roseas laniata genas.

Moris fuerat (inquit) *vt ante rogos humanus sanguis effunderetur, vel captiuorum vel gladiatorum: quorum si forte copia non fuisset, laniantes genas suum effundebant cruorem vt rogis illa imago restitueretur: tamen sciendum cautum lege 12. tabularum ne mulieres carperent faciem his verbis, Mulier faciem ne carpito*: At hic aliis verbis lex concepta est: verisimile est Seruium ex legibus regiis id sumpsisse, quæ postea in 12. tab. translatæ sunt non eadem semper verborum conceptione: non enim faciem carpere sed genas radere vetantur hic mulieres. Plinius 11. cap. 37. *Infra oculos malæ homini tantum, quas prisci genas vocabant 12. tabularum interdicto radi à fœminis eas vetantes: Pudoris hæc sedes, ibi maxime ostenditur rubor.* Ideoque ex ea facilius sanguis ex quo rubor ille est, excutitur: Festus, *Radere genas* (inquit) *lege 12. tab. est vnguibus lacerare.* Tullius ait hanc legem ex Solonis legibus excerptam fuisse & recte. Plutarchus in Solone, ἀμυχὰς δὲ κοπτομένων καὶ τὸ θρηνεῖν πεποιημένα καὶ τὸ κωκύειν ἄλλον ἐν ταφαῖς ἑτέρων ἀφεῖλεν: Tum paulo post Plut. ait plurima earum legum decreta etiam à Romanis seruari. quod sane non videtur. Postea enim mulieres facies suas vnguibus cruentabant: Seruius, *Varro* (inquit) *dicit in exequiis & luctu mulieres ideo solitas ora lacerare vt sanguine ostenso inferis satisfaciant:* Verè ait ille hoc prohiberi, parum tamen obseruari legem quàm sępius frangit infamia superstitionis. Fas sit aliquid humanæ infirmitati condonare & lacrymas libare vmbris amicorum, non eorum gratia quorum dolores & pœnæ non leuantur fletibus viuentium sed nostri causa vt veri amoris argumenta prodamus: sic desolationem nostram doloris fructu consolamur: nam vt ait Comicus.

Ad quid lacrymæ.

Ἡ λύπη δ' ἔχει
Ὥσπερ τὰ δένδρα τοῦτο καρπὸν τὰ δάκρυα,

Seneca Epistola 63. *Per lacrymas argumenta desiderij quærimus, & dolorem non sequimur sed ostendimus: nemo tristis sibi est: ô infelicem stul-*

titiam, est & aliqua doloris ambitio. Absurdum est ita indulgere dolori vt etiam in sanguinem nostrum seuiamus. Si enim boni sunt Manes cur nostri pernicie delectantur: si mali quid dolore conficimur eorum gratia. Quod si tu id timore facis, fingis dolorem & per vim tibi extorques lacrymas. Quid mendacio pascis deos quos credis mortuos. Sane si Dij facti sunt non sunt lugendi: Papinius 5. Thebaid.

Ne fletu violate sacrum ne plangite Diuos
Nam Deus iste Deus.

Tibullus alludens ad hanc legem 1.

Tu Manes ne lede meos sed parce solutis
Crinibus & teneris Delia parce genis.

Statius 2. Syluarum.

Quid caram crucias tam seuis luctibus vmbram.

Idem libro 5. Syl.

Parce precor lacrymis seuo nec concute planctu
Pectora nec crucia fugientem coniugis vmbram.

Ergo bonæ vmbræ nimiis luctibus offenduntur. Sapiens Charondas statuebat non lamentis & lacrymis colendos esse mortuos sed pia recordatione & frugum illatione ad tumulum per singulos annos: existimans nimios dolores infernis dęmonibus non esse gratos. χρὴ δὲ τῶν τελευτώντων ἕκαστον τιμᾶν μὴ δακρύοις μηδὲ οἴκτοις ἀλλὰ μνήμῃ ἀγαθῇ καὶ τῇ τῶν καθ' ἔτος ὡραίων ἐπιφορᾷ ὡς ἀχαριστίας οὔσης πρὸς δαίμονας χθονίους λύπης ὑπὲρ τὸ μέτρον γιγνομένης. *Bona vmbra nimiis luctibus offenduntur.*

Difficile tamen est modum immodico dolori imponere vt si parens vnicum amiserit filium solamen senectutis: Statius libro 5. Syluarum de filio mortuo: *Quis dicere legem*

Fletibus aut fines audet censere dolendi.

Si tamen credimus Plotino non magis afficiemur dolore, propter obitus parentum liberorum, & amicorum quam si in scena videamus iugulari, defleri, & viceuersa, alios nasci, lætari, & per transmutationes rerum alternatim omnia fingi 2. Ennead 3. ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν θεάτρων ταῖς σκηναῖς οὕτω χρὴ καὶ τοὺς φόνους θεᾶσθαι καὶ πάντας θανάτους καὶ πόλεων ἁλώσεις καὶ ἁρπαγὰς μεταθέσεις πάντα καὶ μετασχηματίσεις καὶ θρήνων καὶ οἰμωγῶν ὑποκρίσεις· καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἐπὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ ἑκάστων οὐχ ἡ εἴσω ψυχὴ, ἀλλ' ἡ ἔξω ἀνθρώπου σκιὰ καὶ οἰμώζει καὶ ὀδύρεται καὶ πάντα ποιεῖ ἐν σκηνῇ τῇ ὅλῃ γῇ πολλαχοῦ σκηνὰς ποιησαμένων. Non potest negare hominem pati, dolere, flere, lamentari: sed ait non cadere id in hominem verum & internum id est in animam primam sed in externum id est in vmbram seu idolum animæ primæ in qua ludunt passiones vt in scena histriones: & hoc non mirum esse ait cum mundus plenus sit idolis & vmbris quæ ex rerum essentiis exiliunt: Sed hæc iam refutata sunt. Credimus mœrere vere animam, docente Christo animam suam tristem esse: sic ait lætari. Igitur apud antiquos fletus in honorem mortui fundebatur Homerus Iliad. Ψ. *doloris fictio.* *Fletus in honorem mortui.*

Πάτροκλον κλαίωμεν, ὃ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων.

Idem apud Romanos sed cum modo: nam muliebris lessus prohibetur, id est immoderata eiulatio. Neque enim vera est coniectura Sexti Ælij & L. Acilij opinantium lessum esse vestimenti aliquod genus funebris. Tullius ibidem, *L. Ælius* (inquit) *lessum quasi lugubrem eiulationem vt vox ipsa significat: quod eo magis iudico verum esse quia lex Solonis id ipsum vetat*: Tum 2. Thuscul. *Et hic nimirum est fletus quem 12. tabulæ in funeribus adhiberi voluerunt.* Et hic lessus ante 12. tabulas maioribus vmbris debebatur quod Plautus innuit in Truculento.

Lessus.

Thetis quoque etiam
Lamentando lessum fecit filio.

Potius lex interdicit mulieribus hæc doloris argumenta: quia faciliores sunt ad motum mulieres quam viri (dolor autem est motus animi contra naturam patientis) tum impotentiores, & ideo excitantur ad lacrymas eadem leuitate qua ad risum: vnde ad commiserationem proniores, quia & ad iram, est ergo muliebre nimium indulgere luctibus. Ideo Lyciorum legislator viros ab his superstitionum officiis prohibere statuens sanxit vt viri in luctibus muliebri veste vterentur ostendens virum non decere ista dolorum insignia teste Plutarcho in consolat. ad Apollon. Hæc omnia minuuntur aut augentur opinione, sed augentur in iis quibus minus inest virtutis. Seneca in consolat. ad Marciam, *Plus est quod opinio adiicit quam quod Natura imperauit: aspice mutorum animalium quam concitata sint desideria & tamen quam breuia*: tum paulo post, *nec vlli animali longum fœtus sui desiderium est nisi homini qui adest dolori suo; nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit afficitur: vt scias autem hoc non esse naturale luctibus frangi, primum magis fœminas quam viros, magis barbaros quam placidos eruditaque gentis homines, magis indoctos quam doctos eadem orbitas vulnerat &c.* Nonnulli ex Græcis (quorum ingenia vt subtiliora ita leuiora) ita dementes fuere vt prope tumulos terram foderent & in scrobibus miserrime lugentes degerent quo vsque extenuata essent membra & vitæ lumen prope extinctum Ion Tragœdus.

Nimius luctus virum non decet.

In scrobibus lugent.

Ἐξῆλθον ὑμῶν καὶ τὰ ὑμῶν τροφὸς παίδων
Βόθροις λιποῦσα πενθητηρίους.

Hi in his fossis sibi viuentibus non imaginem sepulcri sed veram sepulturam componebant: nam luce solis in his subterraneis locis vltro priuabantur. At quid tantopere dolendum? naturæ beneficium male interpretari est: abstulit quidem sed dederat (inquit Seneca:) amicorum defunctorum memoria non debet esse dolori sed potius gaudio, quod quadam amaritudine temperatum sit: nam vt dicere solebat Attalus (apud Senecam) *Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est quomodo in vino nimis veteri nos amaritudo delectat, &c.* Mulieres autem lugent maritos suos non mariti suas vxores l. consensu §. virum C. de repud. possunt tamen sed non compellunt

Qui lugendi.

pelluntur l. 9. ff. de his qui not. infam. at mulieres coguntur nisi principis beneficio impetrauerint vt nubere possent l. solet ff. eodem. Igitur iure communi vxor maritum debet elugere, & intra tempus luctus nubere prohibetur, duabus rationibus, prima propter reuerentiam mariti, altera propter turbationem sanguinis. Sed si talis maritus sit vt ei nulla reuerentia debeatur cessat sola ratio postrema qua sola etiam impeditur nubere l. liberorum §. 1. eod. quæ ratio cessat si intra tempus luctus enixa est, ideo impune nubere potest d. l. liberorum §. Pomponius: idem in ea quæ per diuortium soluta est matrimonio. Nam si prægnans non sit, statim nuptias potest contrahere alioqui timetur confusio sanguinis l. si constante C. de secund. nupt. sed quodnam tempus luctui præfinitum est? Decem menses: quia ferunt annum sub Romulo decem tantum mensibus constitisse Ouidius 1. Fastorum. *Tempus luctus*

Per totidem menses à funere coniugis vxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Seneca in consolatione ad Heluiam, *Non est quod vtaris excusatione nominis muliebris cui pene concessum est immoderatum in lacrymis ius, non immensum tamen: & ideo maiores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt vt cum pertinacia muliebris mæroris publica constitutione deciderent: non prohibuerunt luctus sed finierunt.* Sed non videtur sibi constare cum in Epistola 63. *Annum* (inquit) *fœminis ad lugendum constituère maiores non vt tamdiu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est quia nullum honestum.* Hic non decem menses sed annum ait à Maioribus luctui præscriptum quod Dionys. Halic. confirmat. 5. αὐτὸν Ῥωμαίων αἱ γυναῖκες ἅπασαι συνεπένθησαν τὸν αὐτὸν τρόπον ὥσπερ Ἰούνιον Βροῦτον ἀποθέμεναι τε χρυσὸν καὶ πορφυρᾶς ἐνιαύσιον ἐπένθησαν χρόνον ὡς ἔθος ἐστὶν αὐταῖς πενθεῖν ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις τῶν συγγενῶν κήδεσι. Hic apertè annuum tempus definitum est luctibus mulierum: nec potest hoc de anno Romuli intelligi: nam secundum illorum sententiam à Numa 12. menses in anno descripti sunt: at loquitur de Valerio ad similitudinē Bruti lugendo qui longe post Numæ tempora floruerunt. Verum sic hęc concilientur: vt Seneca ad Heluiam loquatur de luctu viduarum quæ pietatis officium maritis impendunt: at in epistola. 63. de iis quæ parentes aut consanguineos lugent, & de hoc postremo Dionys. intelligitur: paulo minus tempus tribuitur elugendo marito quia Reip. interest viduarum matrimonia nōn impediri vt legitima sobole ciuitas repleatur. l. 1. ff. solut. matrim. interest quoque reuerentiam præstari Manibus virorum & non turbari sanguinem primi, & secundi viri confundi: sed vtraque ratio tollitur luctu, fere anni constituto: quia hoc tempus ad partum sufficit. At in aliorum luctu quid interest indulgere mulieribus lugendi consolationem ex qua captant sæpius gloriam. Igitur anni spatium legitimum est. Sidonius 4. epist. *Si decessisset ager tribueret heredibus anni luctus tempus immune.* At in viduis decem menses: quod patet *Decem menses dantur luctus mariti, annus propinquorum.*

Lex Iulia Miscella. ex lege Iulia Miscella, qua cauetur, vt si quid relictum sit vxori, sub hac conditione si non nupserit, si tamen post decem menses intra annum nupserit consequitur legatum, quia hæc conditio est contra libertatem matrimonij & proinde contra ius publicum l. sed si hoc §. vlt. ff. de condit. & dem. Sed hanc legem Iustinianus sustulit l. 2. & l. 3. C. de indict. vid. toll. & nouella 22. cap. 43. Sed apertius ex lege Numæ patet hæc temporis distinctio quem volunt auctorem esse 12. mensium. Is enim non respicit terminum anni in luctu viduarum, sed tantum quantum ad ferendum vterum natura præstituit nimirum decem menses & hoc etiam tempore voluit omnem luctum terminari teste Plutar. in eius vita. Sed si quæ vellet ante illud tempus ad secunda vota conuolare tenebatur immolare bouem prægnantem vt idem refert. Postea tamen aliis annus est datus ex more, viduis autem tempus constitutum remansit. Sane viduæ castæ luctus est loco coniugis amissi & properatio secundi lecti desiderium habet animæ luxuriantis: melius illa apud Lucanum.

Viduæ castæ, luctus est pro coniuge.

Perfruitur lacrymis & habet pro coniuge luctum.

Cum autem decem tantum menses viduæ præscripti essent postea additi sunt duo qui ad perfectionem anni desiderabantur l. 2. C. de secund. nupt. Lycurgus auctore Plutarcho in eius vita luctum vndecim diebus definiuit duodecimo Proserpinę sacrificabatur & luctus deponebatur, non omnes autem lugendi sunt. Nam infantes non lugentur, si sint triennio minores, sed qui trimatum excessit tot mensibus lugetur, quot annos vixerit, modo decem menses non excedantur vt ille testatur in Numa: quam legem Romani postea seruauere. Nam infantem nondum dente nato non cremant Iuuenal. Sat. 15.

Infantes infra trimatum cur non lugentur.

Vel terra clauditur infans,
Et minor igne rogi.

Quod etiam aliæ gentes constituere. Plinius 7. cap. 16. *Hominem priusquam dente genito cremari mos gentium non est.* Non fiunt ei libationes, non sepulcrum nec cætera in aliis solennia, quia essent superflua. Papinius infantis Archemori funus inane esse ait & inutile 6. Thebaid.

Gloria mixta malis afflictaque ambitus aula,
Ceu grande exequiis onus atque immensa ferantur,
Membra rogo sed cassa tamen sterilisque dolentes,
Fama iuuat paruique augentur funere Manes.
Inde ingens lacrymis honor & miseranda voluptas.

Ideoque finguntur esse in limine inferorum ibique tantum detineri quantum impleat integram ætatem quam victuri essent si humanæ vitæ cursum iustum confecissent. Virgil. 6. Æneid.

Continuo auditæ voces, vagitus, & ingens:
Infantumque animæ flentes in limine primo,
Quos dulcis vitæ exortes & ab vbere raptos

Abstulit atra dies & funere mersit acerbo.

Quod grauissime reprehendit Tertullianus de anima vbi *Aiunt (inquit) & immatura morte præuentas eousque vagari isthic, donec reliquatio compleatur ætatis qua cum peruixissent, si non intempestiue obiissent, &c.* Ethnici autem huius moris hanc rationem reddunt, quod igne non sit opus ad expiationem corporis infantis quia nullam adhuc pollutionem contraxit quæ potestate ignis expurganda sit. Quod autem priuant eum legitimis funerum officiis hoc significat in meliorem statum transiisse: nec & epulas ex terræ frugibus ferebant, quia ei terra nunquam communicata est. Plutarch. in consolatione ad vxorem, τοῖς γὰρ αὐτῶν νηπίοις ἀποθανοῦσιν, οὔτε χοὰς ἐπιφέρουσιν οὔτε ἄλλα δρῶσι περὶ αὐτὰ οἷα εἰκὸς ὑπὲρ θανόντων ποιεῖν τοὺς ἄλλους: οὐ γὰρ μέτεστι γῆς οὐδὲν: οὔτε τῶν περὶ γῆν αὐτοῖς, οὐδ' αὐτοῦ περὶ ταφὰς καὶ μνήματα καὶ προθέσεις νεκρῶν φιλοχωροῦσι καὶ παρακάθηνται τοῖς σώμασιν. οὐ γὰρ ἐῶσιν οἱ νόμοι τοὺς τηλικούτους θρηνεῖν ὡς οὐχ ὅσιον εἰς βελτίονα καὶ θειοτέραν μοῖραν ἅμα καὶ χώραν μεθεστηκότας. Sed si trimatum excesserit an est lugendus a parente? *Supra trimatũ à parente lugẽtur ex officio pietatis.* nulla lex cogit, sed pudor & natura pietatis officium exigunt. Idcirco aduersus Demosthenem lege agi non potuit, quod septimo die à morte filiæ antequam luctus defunctus esset & mortuæ iusta persoluisset coronatus albatusque rem diuinam fecerit: in quem sic Æschines inuehitur: ἑβδόμην δ' ἡμέραν τῆς θυγατρὸς αὐτῷ τετελευτηκυίας πρὶν πενθῆσαι καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι στεφανωσάμενος καὶ λευκὴν ἐσθῆτα ἀναλαβὼν ἐβουθύτει καὶ παρηνόμει, τὴν μόνην ὁ δειλαιὸς καὶ πρώτην αὐτὸν πατέρα προσειποῦσαν ἀπολέσας. At liberi lege ciuili coguntur parentes lugere etiam exheredati. l. vlt. ff. de his qui not. infam. Cui non obstat. l. parentes ff. eod. vbi qui non *Etiam exheredati liberi lugere debent parentem.* eluxerit parentes non notatur infamia. Elugere est legitimum tempus in luctum impendere; lugere est quãtocumque tempore. Qui non luxerit parentem infamis est, qui non eluxerit secus, nisi sit heres: tunc enim lugere debet per annum. Igitur si heres non extiterit pro animi arbitrio & patientia lugebit parentem filius & in eo tempore filia nubere non prohibetur, d. l. liberorum in princ. Quid opus est parentem cogere vt liberos lugeat quem ipsa natura nimiũ cogit: Statius exacto mense post iusta persoluta ad tumulum filij deplorat orbitatem suam. 5. Syluarum.

Hoc quoque cum meditor terdena luce peracta,
Acclinis tumulo luctus in carmina verto.

Videntur tamen filij viuis parentibus mortui licet iis sint iusta reddita, a Charonte remoueri perinde ac si insepulti essent. Virgil. de *Liberi viuis parentibus mortui.* iis qui in ripa Acherontis errabant. 6. Æneid.

Impositique rogis iuuenes ante ora parentum.

Quia sicut infantes præmaturo fato sublati sunt, *& patrios fœdarunt funere vultus,* vt ille ait 2. præpostero seu turbato ordine mortalitatis, vt loquitur. Papinianus in l. 15. ff. de inoff. test. quo maior & acerbior dolor & luctus infligitur. Statius autem ait terdena luce

peracta, id est, mense. Nam singulis mensibus Lares suos adorabant. Tibullus libro 1.

At mihi contingat patrios celebrare Penates,
Reddereque antiquo menstrua thura Lari.

Dij eluxent filios suos.

Sic Statius filij Manibus eundem defert honorem ac si esset paterfamilias. Quinetiam Dij ipsi filios suos eluxere Aristophanis Scholiastes in Nubibus, Μέμνων δὲ καὶ Σαρπηδὼν υἱοὶ ὄντες Διὸς ἀποθανόντες ἐν τροίᾳ οὕτω παρὰ θεοῖς ἐπιμήθησαν τοῦ πατρὸς νομοθετήσαντος ὡς τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἀπέθανον ἐν πένθει καὶ νηστείᾳ τοὺς θεοὺς διάγειν κατ' ἔτος. Nunc de veste lugubri dicendum. Ater color signum est noctis in qua mortui degunt & mœroris lugentium & priuationis lucis: ideo vestes lugubres eius coloris fuisse vulgo creditur. Ideo Paulus 1. sent. tit. vlt. *Qui luget* (inquit) *abstinere debet ab alba veste conuiniis & ornamentis.* Diodorus Siculus ait in publica calamitate Carthaginenses muros pannis nigris inuoluisse libro 1. familia autem id est serui & reliqui quibus non datur pars vlla in funere præterquam lugendi septem dies in pellibus sunt id est amicti pellibus. Festus, *Lugentes quoque* (inquit) *diebus luctus in pellibus sunt.* Idque diebus nouem duntaxat quibus tota familia erat luctuosa nec mirum si amiciantur serui pellibus cum & Lares domestici tutores familiæ & maxime seruorum custodes & amici (vt alibi docui) pellibus erant caninis amicti. Plutarchus quæst. Rom. Si & recte: canes enim sunt quasi custodes & serui familiæ ideoque dominis grati. Sed Lares perpetua hac veste induti erant: at serui, illis dumtaxat diebus: sed de hoc infra latius. Domus autem tota nigris erat pannis infuscata. Statius 5. Syluarum.

Luctus color ater.

Sed cum plaga recens & adhuc in vulnere primo
Nigra domus questu miseramque accessus ad aurem
Coniugis orbati, tunc flere & scindere vestes
Et famulos lassare greges & vincere planctus
Fataque & iniustos rabidis pulsare querelis
Cœlicolas solamen erat.

Recte ait recenti plaga & primo vulnere. Neque enim per annum aut decem menses heres aut vidua domum habent inuolutam atratis panis sed à morte vsque ad tempus quo iusta fuerint persoluta: tantumdem enim funesta est familia l. 28. §. vlt. ff. de stipul. ser. Igitur lugubris vestis nigra erat. Contra Plutar. quæst. Rom. 26. Διὰ τί λευκὰ φοροῦσιν ἐν τοῖς πένθεσιν αἱ γυναῖκες ἱμάτια καὶ λευκοὺς κεκρυφάλους: πότερον ὡς τοὺς Μάγους φασὶν πρὸς τὸν Ἅδην καὶ τὸ σκότος ἀντιταττομένους, τῷ δὲ φωτεινῷ καὶ λαμπρῷ συνεξομοιοῦντας ἑαυτοὺς τοῦτο ποιεῖν: Hic aperte ait mulieres Romanas in luctu candidis vti vestibus exemplo Magorum qui vt fortius Plutoni resistant omnibus vtuntur ei contrariis vt lucidis & fulgentibus: sic illæ aduersus acerbitatem mortis vtantur Symbolo vitæ quod est color lucidus & candidus. Qui mos etiam Argis institutus est vbi luctuosæ mulieres vestibus albis vtebantur aqua elutis eodem teste

ibid. Verum distinguendus est sexus & discernenda tempora. Nam viri numquam albati luxere : quia hoc colore vtebantur in Festis & sacrificiis cœlestium & sic Paulus in sent. intelligitur. Ouidius in Ibim absolute sacro luctuoso pullam vestem desiderat.

Et nigra vestes corpora vestra tegant.

Idem color mulieribus conuenit non per tempus anni aut decem mensium sed tamdiu atratæ sunt, quamdiu supra terram est mortuus id est octo diebus quibus ricinia ferunt eaque cum reliquiis condunt quia sumunt albas vestes & vittas. Nonius, *Anthracinus* (inquit) *niger à Græco: ἄνθρακες enim Græcè, carbones Latinè appellantur & est lugentium vestis. Varro de vita Populi Romani libro 2. propinquæ adolescentulæ etiam anthracinis, proximæ amiculo nigello, capillo demisso sequerentur luctum:* Tum ex eodem libro Varronis sequitur, *Vt dum supra terram esset, riciniis lugerēt, funere ipso vt pullis pallis amictæ.* Recte ait funere ipso riciniis lugere propinquas. Nam extra funus non lugent nisi sint heredes, quo casu post funus lugent sed fœminæ non atris vestibus: hic legendum vt veteres Codices habent riciniis & pullis pallis (non palliis) nam ricinia ista sunt palliola: at pallæ sunt vestes longæ quæ totum corpus induunt supra tunicam eodem teste & Horatio in Satyr. Ergo cum desiit mortuus supra terram esse deponunt anthracinam vestem & sumunt albam vt admoneantur eum quem lugent esse in luce non in tenebris factum diuinitatis participem. Cur non eodem modo viri admonentur? quia fortiores animos habent ad dolorem sustinendum & comprimendos mœrores: ideoque in iis nigra vestis non est periculosa. Varinus, πένθος τὸ μελανειμονεῖν definiuit luctum à vestitu nigro. Dixi per dies octo atratas esse quo vsque ossa collegerint Tibullus.

Fœminæ deponūt atram vestem & sumūt albam cū mortuus supra terram esse desiit.

Pars quæ sola mei superabit corporis, ossa
Incinctæ nigra candida veste legant.

His iterum obstat Dionysius N. Ῥωμαῖοι ἐπειδὴ τὸ πάθος ἐγνώσθη μεγάλην συμφορὰν ὑπολαβόντες εἶναι τῆς πόλεως πένθος ἐποιήσαντο ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ: καὶ γυναῖκες αὐτῶν, ἃ νόμος ἐστὶν αὐταῖς ἐπὶ τοῖς ἰδίοις τε καὶ ἀναγκαίοις ποιεῖν κήδεσιν ἀποθέμεναι χρυσόν τε καὶ πορφύραν καὶ τὸν ἄλλον ἅπαντα κόσμον μέλασιν ἀμφιασμοῖς χρώμεναι τὸν ἐνιαύσιον ἐπένθησαν χρόνον. Hic ait luctum susceptum fuisse à mulieribus & nigris indutas vestibus integrum annum eluxisse. Verum vult integrum annum in luctu fuisse & mulieres vsas atris vestibus non tamen per annum sed eo modo quo per legem propinquos elugere debebant, iterum aliud occurrit dubium ex Herodiano libro 4. qui ait statim à morte principis senatum lecto mortui assistere in vestibus atris, matronas vero in albis. Verum incipit luctus mulierum ab atro colore cum decem aut duodecim mensium luctus est: at in sepultura principis septem tantum dies luget ciuitas eodem teste, nec debent matronæ atram ferre vestem cum princeps mori nunquam intelligatur: nec perfectus sit iste

luctus, nec ratione temporis, nec ratione mœroris, quia luctus ille festæ & publicæ lætitiæ, & celebritati mixtus est. Viri ergo luctus semper atratus est Dio in Adriano, Πλωτίνας ἀποθανούσης ἐπένθησεν ὡς καὶ ἐπὶ ἡμέρας ἐννέα μελανειμονῆσαι. Sed hæc vestimenta lugubria in ipsis mulieribus argumentum habent infelicis ominis & futuris nuptiis infaustum, idcirco senatus decreuit vt ea remitterentur mulieribus non tamen tempus l. decreto C. ex quib. cauſ. infam. irrog.

Luctus insignia remissa mulieribus.

AXIOMATA.

PLACABANT mortuum ſpeciem ſepulcri ſuo corpori viuo fingentes: libabant mortuo comas ſuas & crines equorum ſuorum. Quod ſi deficerent homines qui immolarentur, mulieres carpebāt genas ſuas ex quibus ſanguinem effundebant: quod lege prohibetur. Prudentiores enim credebant bonas vmbras nimiis luctibus offendi. Debetur tamen mortuis luctus non vt eorum animæ quid inde boni percipiant, ſed vt amor oſtendatur, & pietatis officium exerceatur. Anima autem vere dolet & lætatur: plus tamen & facilius mulieris quam viri: quæ ideo ad luctum procliuior eſt: quia leuior.

VXORES tenentur lugere ſuos maritos cum propter reuerentiam, tum propter confuſionem ſanguinis. Sed ſi talis, ſit maritus vt ei nulla debeatur reuerentia, reſtat cauſa confuſionis quæ ceſſat ſi intra tempus luctus pariant. Viri lugere poſſunt vxores ſuas non tamen coguntur: lege Numę longiſſimum tempus lugendi ſunt decem menſes quod remanſit viduis. Sed poſt Numam aliis luctibus annus legitimus fuit vt heredi aut liberis qui parentes ſuos lugere tenentur licet exheredati ſint quia Naturę eſt munus & ius quod

exheredatione quæ iuris eſt ciuilis, tolli non poteſt; at pater non tenetur lugere liberos ſuos ex neceſſitate ſed tantum ex officio pietatis ſi triennio maiores deceſſerint: infra trimatum nefas eſt infantem lugere, cremare & cætera (Iuſta cæteris mortuis) perſoluere: quia hæc fiunt ad expiationem mortui & familiæ quæ in morte infantis eſſet ſuperflua: quia & purum habet corpus nihil debens terræ ex qua nihil ſumpſit & puriorem animam.

Per nouem dies atrata erat domus: ſerui in pellibus (Lares perpetuo) propinqui & propinquæ pullati pullatæque octo diebus reſiduo tempore, albatæ erant mulieres luctuoſæ, nimirum filiæ, neptes, & deinceps, aut etiam ſorores, ſi ſint heredes vt hoc colore lucido temperenta mœrore ſi tamen luctus ſit tantum dierum paucorum vt in morte principis etiam ſeptem primis diebus erant albatæ quia princeps mori non videtur vnde luctus ille eſt feſtæ celebritati permixtus at viris eſt nigra veſtis quia fortiores ſunt ad comprimendum dolorem. Poſtea Senatus decreto mulieribus inſignia luctus remiſſa ſunt quia mali ominis & futuris nuptiis infauſti argumenta eſſe videbantur: non tamen eſt remiſſum tempus quo à ſecundis nuptiis abſtinere debent.

VNI PLVRA FVNERA NE fiant neue lecti plures inferantur.

CAP. XXV.

NI corpori vnum funus debetur & vnus luctus. Sed quid dicemus de eo qui in mari periit? quid si nusquam corpus appareat quid si à feris, aut piscibus deuorata sint membra & ossa dissipata & aliquis vni iusta reddiderit, an in cæteris iteranda sunt? Sane si ne vnum quidem funus factum sit, aut quia mors ignorata est, aut omissa sunt iusta quia corpus non aderat, anima in suspenso existimabatur. fingunt errantes animas misere cruciari quod ad inferos penetrare non possint vt ad Elysios possint peruenire. Virgilius libro 6. Æneidos.

Error animarum.

Centum errant annos volitantque hæc littora circum
Tum demum admissi stagna exoptata reuisunt.

Centum annorum tempus & longissimæ vitæ hominis finis Dei præscripto constitutus post diluuium errori animarum est præstitutum: quia quod centum annis manere potuit centum annis ad sua principia reuoluitur id est corpus ex quatuor elementis compositum. Quam sunt æqui iudices inferorum qui pœnam impietatis humanæ referunt in mortuos & sic alienæ culpæ obnoxios reddunt. Sed videamus an iis casibus nullum omnino funus faciendum sit. Certum est heredem teneri iusta defuncto persoluere: sed non semper iisdem cærimoniis. Nam Scæuola summus Pontifex non existimabat funestam esse familiam cuius Dominus in naui necatus, deinde in mare proiectus esset: hac ratione quod os supra terram non extaret Tullius, *Itaque* (inquit) *in eo qui in naui necatus deinde in mare proiectus esset decreuit P. Mutius familiam puram quod os supra terram non extaret.* Quæ sequuntur multis vulneribus confecta sunt in hæc verba; *Portam heredi esset contra censet habendus triduum ferias & porco fœmina piaculum pati: si in mari mortuus esset, eadem prater piaculum & ferias.* In his sententiæ magnorum virorum continentur: In aliis codicibus scriptum est; *procam heredi esse C. Cotta censet*: sed inter has voces, *extaret*, &, *porcam* lacuna est quæ asterisco notatur vt & inter voces, *eadem*, &, *prater.* Sensus auctoris est distingui eum qui in naui periit & postea in mare proiectus est, ab eo qui in ipso mari interiit. Priore casu Mutius puram esse familiam decreuit, ideo heres non tenetur ad præstanda

Differt Vtrum qui in mari perut, an in naui necatus in mare proiectus sit.

præstanda ea quibus purificaretur familia vt ferias & porcam.contra C. Cotta ferias habendas statuebat non solennes vt sunt eæ de quibus dixi sed triduales & præterea porcam immolandã.Scæuolæ ratio est quod cum supra terrã non sit,nec solem, nec viuẽtes incestat:cũ aquæ operimẽto tegatur quod loco terræ est:at loco expiationis quę fit per ignẽ,aqua est quę etiã purificat.Nec opus est aliis vti lustrationib. quibus à funere piãtur:cũ familia nullũ funus viderit.Cottę ratio non est in lustrationibus à funere, sed in iustis mortuo persoluẽdis.Nã duo hæc agũtur in his cæremoniis & vt reddatur mortuo pietatis officiũ, & ab eo cõtracta pollutio tollatur.Igitur iusta fieri voluit ei qui in naui mortuus esset quãuis os eius supra terram non extaret, neque enim sufficit hominẽ humare aut tegere quia deflendus est tum laudandus: præterea sepeliendus.Hic potest defleri & laudari, non potest sepeliri: quia sub vndis est: sed imagine sepulcri veritas est pensanda. Huic recte triduum impenditur non nouem dies. Quia sex priores dies fluunt & celebrãtur in conspectu mortui vt loquitur Festus. Cotta melius censuit, quam Mutius decreuit,at in eo qui in mari periit eadem fuit vtriusque sententia non esse funestam omnino familiam; ideo nihil heredi patiendum esse propter piaculum & ferias. His ita positis locus ille Tullij,sic videtur pristinæ sanitati restituendus, *suscipiẽdam porcam heredi esse C.Cottam censet, & habendas triduum ferias, & porco fœmina piaculum dare: si in mari mortuus esset, eadem vtrique fuit sententia, nihilque heredem debere propter piaculum & ferias.* Fuit hæc quorumdam Græcorum etiam doctissimorum, opinio eum qui vitam in aquis amisisset omnino periisse quia anima quæ ignis crederetur esset extincta vt in cap. Virgines ostendi. Ideo quid opus est lacrymis ei qui desiit esse? quid piaculo? nihil enim expiationis desiderat quod pollui non potest, nec polluere, quia non est. Ex toto homine reliquiæ corporis supersunt, quas cum fluctus ad litus detorserit pium est sepelire: non necessarium. Ideo si nauis graui tempestata agitata periclitaretur, solebat aliquis ex nautis nuntiare vt si quis aurum haberet aut quid aliud pretiosum suo corpori firmius annecteret vt qui in naufragosi cadauer incideret, hoc in sepulturæ præmium acciperet. Si enim reuereatur leges Adrastææ pretio pietatis accepto sepeliat corpus iustis aliis prætermissis Synesius epistola. 4. εἶτα κηρύττει τις ἐξάπτεσθαι χρυσίον οἷς ἔστι· καὶ οἷς ἦν ἐξῆπτο καὶ χρυσίον, καὶ ὅτι ἄξιον χρυσοῦ· καὶ αἱ γυναῖκες αὐταί τε ἐσκευάζοντο καὶ τοῖς δεομένοις ἀρτεδόνας διένεμον· παλαιὰ καταδεδειγμένον τοῦτο ποιεῖν. νόμον δὲ ἔχει τοιοῦτον· φέρειν δεῖ τιμὴν ἐντάφιον τὸν ἐκ ναυαγίου νεκρόν. ὁ γὰρ περιτυχὼν καὶ κερδάνας, νόμους Ἀδραστείας αἰδέσεται μὴ οὐχὶ μικρόν τι μέρος ἀποδάσασθαι τῷ χαρισαμένῳ τὸ πολλαπλάσιον. Sed ad quid sepulcrum si anima non est? aliquis respondebit eiectum in terram corpus solis & viuentium aspectũ funestare. At quid hoc ad eum qui non est amplius? respondeo ad animas etiam in inferis, aut in Elysiis, aut in cœlis degentes quid

Dissertatio Scæuolæ & Cottæ.

Restituitur Tullii locus.

Naufragosi corpus ex pietatis officio sepliẽdũ.

pertinet sepultura, nisi vt earum memoria inter mortales, mortalis non sit? at memoria animæ non amplius existentis inanis est, ideo inane sepulcrum. Hoc testatur vetus Epigramma 3. Epigr. in quo sic fingitur loqui lapis in quo sepultus fingitur naufragus cuius cadauer pisces deuorauerant.

Ad quid sepulchra.

Αἶ αἶ τόνδ' ἤδη φάγον ἰχθύες· ἠδὲ πελαγὴ,
Πέτρος ἐγὼ τὸ μάτίω γράμμα τυπωθὲν ἔχω.

Recte se lapis inutilem ait & frustra nomen naufragi incisum habere: quia non erat. (Nam nomina etiam cenotaphiis inscribebantur.) Sed cum ad animæ statum peiorandum vel meliorandum nihil afferat sepulcrum aut sepulturæ priuatio, sed ad memoriam mortui quam omnes natura appetunt (quia est vmbra quædam immortalitatis, obliuio vero mortis) ideo naufragio peremptis sepultura maximus honos habebatur. Hæc opinio non est omnium gentium. Romani enim sensere animam viuere, sed ad inferos non traduci insepulto corpore. Virgil. Romani iuris religiosissimus interpres, id significauit. 6. Æneid. vbi introducit Æneam in limine inferorum inuenisse commilitones qui in mari perierant.

Insepulti arcentur ab inferis.

Cernit ibi mæstos & mortis honore carentes,
Leucaspim & Lycia ductorem classis Orontem
Quos simul a Troia ventura per aquora vectos,
Obruit Auster aqua inuoluens nauemque virosque.

Misenus quoque in vndis periit eodem teste & tamen ei vt Heroï iusta facta sunt. Igitur animæ naufragosæ non extinguntur licet vitalis calor extinguatur, ne quidem ex mente Virgilij licet igneas animas esse crediderit: in quo error eius ostenditur. Si enim ex igne est, cur aqua prædominante non extinguetur? Sed in hoc alia impietate defenditur. Finxit enim inferos ad terrorem, non quod eos esse crediderit præter priuationem. Huc enim pagana & cætera religionum turba reducitur (excepta Christiana vniuersali quæ sola est firmamentum veritatis & salutis humanæ fundamentum) vt a diuinitate diuersis modis culta & intellecta in atheismum desinant. Igitur si ex doctrina humani iuris non magis intelligitur extincta anima eius qui in vndarum vorticibus periit quam qui alio modo cur ergo Pontifex & reliqui iuris Pontificij periti in hoc consentiunt vt iusta non reddantur ei qui in mari mortuus est? Verum tunc locus est huic canoni cum corpus non apparet, ideo si appareat iusta soluenda sunt. Miseni corpus in terram eiectum incestabat exercitum Troianum, & eo pollutus princeps inferos adire non poterat quos lesisse videbatur insepultum corpus deferendo. Ideoque inter pręcepta Sibyllæ hoc erat vt Misenum sepeliret: quo peracto posset in inferos descendere de quo sic Virgilius 6. Æneid.

Corpore non apparente nihil heres debet.

Praterea iacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem.

At si corpus non appareat nihil debet heres, neque alius quisquam.

Hoc enim Sibylla exigit non quod debeatur ob animam mortui, sed ob pollutionem viuentium. Vnde sequitur quoquo loco quis corpus inuenerit eum pollui & impium esse nisi terram iniiciat mortuo. Horatius. 1. Carminum Oda. 28.

At tu nauta vagae ne parce malignus arenæ,
Ossibus & capiti inhumato,
Particulam dare.

Vbi Acro, *in sacris* (inquit) *hoc genus sepulturæ tradebatur, vt si non obrueretur, manu plena ter iacta terra, cadaueri pro sepultura esset.* Hac opera tenuissima grauissimum piaculum soluitur. Demosthenes aduersus Aristogitonem, ἀποθανόντα ὁ ἀσεβὴς οὗτος καὶ μιαρὸς οὐκ ἔθαψεν. Scholiastes Sophoclis, οἱ νεκρὸν ὁρῶντες ἄταφον καὶ μὴ ἐπαμησάμενοι κόνιν ἐναγεῖς εἶναι ἐδόκουν. Igitur impurus & impius est qui cadauer destitutum non sepelierit. Quod nullis expiatur victimis, ita vt vindicta diuina sequatur non solum eum, sed etiam liberos eius. Quia hæc pollutio à sciente cōtracta est: quod si ignorauerit idem est, quia iuris diuini & humani communis ratio non debuit ignorari: Horatius ibidem.

Impius est qui non sepelit cadauer.

Negligis immeritis nocituram,
Post modo te natis fraudem committere fors &
Debita iura vicesque superba,
Te maneant ipsum, precibus non linquar inultis
Teque piacula nulla resoluent.

Neque enim glebæ iniiciebantur, sed terra soluta vt puluis & arena aut liquida vt cœnosa Eustathius, οὐ γὰρ βῶλοι τοῖς νεκροῖς ἐπιτίθενται ἀλλὰ χοῦς ὅς ἐστι γῆ χυτή. At iis quibus iusta debebantur, glebam iniici oportebat. Ergo etiam in aquis extincti hominis corpus debet sepeliri, quia polluit. At non perfecte. Sed solutæ tantum terræ iniectione. Qui vero occisus est in naui, vel in bello, vel in terra peregrina iusta meretur licet corpus non appareat. Quid tam varie? quia deorum voluntate incidit in acerbissimum genus mortis qui in aquis periit: at qui suo fato vel manu violenta interemptus est, non deorum numine, sed naturæ lege impleta, vel aliena iniuria defecit: quod homini mortuo fraudi esse non debet. Videtur tamen non deberi magis ei qui occisus est quam qui in mari periit: sic enim Palinurus occisus apud Virgilium eodem libro precatur.

Non gleba, sed puluere, arena, aut ceno sepeliri potest.

Cur minus debetur ei qui periit in aquis quam qui occisus in eas est proiectus.

Eripe me his inuicte malis aut tu mihi terram,
Inice.

Sed hæc anima ignara loquitur, quam mox Sibylla reprehendit: neque enim ipsi sufficiebat iniectio terræ: sed polluta ossa impia cæde quam passus erat Palinurus expianda erant sacrificiis: tum tumulus ei constituendus erat cum inscriptione nominis vt æternum ei sit monumentum ad quem solennia fierent parentalia.

Nam tua finitimi longe lateque per vrbes,
Prodigiis acti cœlestibus ossa piabunt.

Et statuent tumulum, & tumulo solennia mittent,
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.

Quid debetur mortuo in terra cuius non apparet corpus.

Itaque mortuo in mari nihil debetur nisi corpus videatur. Finge non in mari mortuum, sed in terra periisse non tamen corpus apparere, tunc iusta redduntur hoc modo. Familia defuncti & proinde heredis triduo feriatur. Hę feriæ specialiter appellantur præcidaniæ: earum primo die, sacrum fit prędicaneum in quo hostia piacularis immolatur Cereri & Telluri dictum à præcidanea porca quod prius cædenda esset, quam ex nouis frugibus gustasset, is cui hoc onus incumbebat. Alioquin ipse & familia eius funesta erat. Varro de vita populi Rom. apud Nonium, *quod humatus non sit heredi porca præcidanea suscipienda Telluri & Cereri aliter familia pura non est.* Festus, *præcidanea porca vocabatur, quæ Cereri mactabatur ab eo qui mortuo iusta non fecisset, id est, glebam non obiecisset: quod mos eis erat facere antequam nouas fruges gustarent.* Gellius. 4. cap. 6. *Porca etiam præcidanea appellata quam piaculi gratia ante nouas fruges fieri cœptas, immolari Cereri mos fuit, si qui familiam aut non purgauerant, aut aliter eam rem quam oportuerat, pronunciauerant.* Hic ergo dies primus impenditur in placanda Cerere & Tellure. Ei enim iniuria facta est, quod corpus ex terra ortum & ea deinde nutritum eidem cum honore restitutum non est. Si vero corpus appareat heredi, nec ei iusta soluta sint iam non ad porcam deueniendum est: sed ad Tribunal Summi Pontificis qui eum capitali supplicio afficiet vt supra ostensum est ex Festo in voce euerriator. Nam sacrum à prudente commissum inexpiabile est cap. Sacrum sup. huius tridui extat quoddam antiquum vestigium apud Heraclidem in Rep. Lacedæmoniorum qui mortuo rege à fori negotiis feriabantur per triduum & paleis forum consternabant in signum fructus excussi remanentibus tantum reliquiis sterilibus, tum ex lege Atheniensium & quorumdam aliorum qui triduũ in iusta impendebant. Sed hæ feriæ triduales sunt-ne eædem cum iis quę in funerando corpore celebrantur, an vero cum iis quæ in parentalibus, & vocantur denicales? respondeo in locum nouemdialium institui detractis sex diebus. Sed ab iis differunt. Nam nouemdiales quoque die contingere possunt cum non possint in certum diem indici quia mors quolibet die contingit. At prędicaneę eo die institui debent, quo nec ferię publicæ, nec alię priuatæ eiusdem familiæ incidunt, suntque in arbitrio heredis. Neque enim vrget corporis reuerentia aut necessitas, vt nec in feriis denicalibus: ideo sæpius in atrũ diem conseruntur, ne quid polluant ex publicis sacris & cum hoc religioni haberetur, alio die quam atro ferias prędicaneas instituere, hoc ad collegium Pontificum relatum est, quod decreuit alio die quam atro, modo non publice, aut priuatim in eadem familia feriato, has ferias haberi posse Gellius ibid, verba Ateij capitonis ex quinto librorum quos de Pontificio iure composuit, scripsi, *in atrum diem inauguratæ sunt: collegium decreuit non habendum religioni,*

Porca præcidanea.

Differentia inter ferias præcidaneas & nouemdiales.

quin eo die feriæ præcidaneæ essent. At cur potius præcidaneę in atrum diem inauguratæ sunt quam denicales? Nam præcidaneis etiam parentari videtur, quod fieri atro die nefas esse iam probatum est. Verum præcidere porcam non est parentare. Quia hoc sacrum non fit Manibus defuncti, sed deabus terrestribus ob causam funestam quia mortui anima misere vagatur, & ob causam infaustam, quia corpus non adest. At parentatio fit Manibus iam Diis factis, ideoque non polluunt: nec præsumuntur noxiæ potestates quia placatæ sunt. Atqui octo priores dies ex nouem non faciunt defunctum Deum, & tamen incidere possunt in dies fastos, & festos, atros, & intercisos. Cur ergo non polluunt vt præcidanei. Verum non polluunt, quia loci terminos non egreditur anima defuncti in quibus est mortuus, videlicet domum aut tabernam. at vbi sacrum fit sine corpore anima vagatur, & errans quemcumque locum posset polluere, vbi vocatur anima traducit vrbem incestata vt domum veniat vbi sacrum fit. Quid absurdius aut ineptius dici posset his nugis? harum insaniam agnouere Pontifices cum statuunt præcidaneas etiam die non atro inaugurari, & maxime cum tertius dies ater esse non debeat qui in iustis, noni locum obtinet qui si forte ater sit, intermittitur vt in sequentem traductus cærimoniis rite possit parentari. Ex hoc triduo secundus dies datur lacrymis vt mortuus defleatur. tertio construitur pyra & fit tumulus honorarius ad quem mortuo sacrificatur veruecibus, duabus aris ibi positis huc vocantur Manes & salutantur per Aue, aut vale, aut salue: tum fiunt libationes, offeruntur epulæ sepulcrales, suffitus adhibetur, & longæ coronæ cenotaphio circumponuntur: quod locum habet in iis quorum corpora non inueniuntur Xenophon, οἷς δὲ μὴ εὕρισκον, κενοτάφιον αὐτοῖς ἐποίησαν μέγα καὶ πυρὰν μεγάλην καὶ στεφάνους ἐπέθεσαν. οὐ γὰρ ἄταφον σῶμα, θέαμα τῷ ἡλίῳ οὐδαμῶς φίλον. Hoc vult fieri quod corpus insepultum soli sit minime gratum spectaculum. Atqui inani tumulo corpus alibi iacens non est sepultum: quomodo ergo cenotaphium soli satisfacit ne polluatur eius aspectus, & corpus sepelit quod in eo non est? Iam ostendi in sacris ea quæ præstari non possunt, fictione reparari & substitui: quod etiam in sacris Manium locum habet: Seruius, *tantum valebat inanis, quantum plena sepultura quæ circa absentium cadauera eorumque qui in peregrina regione obiissent corpora, quibusdam solennibus sacris fiebat.* Amphiarai vatis corpus absorptum terra nusquam apparuit sed anima eius placata est imaginario funere: quod docte Papinius ita docuit libro 8. Thebaidos.

Nigrantes terra pecudes obscuraque mergit
Armenta, ac viuis cumulos vndantis arenæ
Aggerat, & vati mortis simulacra rependit.

In hoc cenotaphio mortui effigies loco cadaueris imprimebatur propius ad imaginem eius expressa quam fieri posset. Varinus, κενοτάφιά τινε ἦσαν ἐλλιοσόμενα ὡς τύπος νεκροῦ μὴ ἔχοντα νεκρόν. Ve-

Præcidere porcam non est parentare.

An hæ feriæ polluant alia sacra.

Cenotaphium ad quid.

Imago mortui in cenotaphio.

ris autem sepulcris statuas etiam aliquando ponebant l. 15. qui puteum §. 15. qui de monumento ff. quod vi aut clam. solennia autem Cenotaphiorum sic Virgilius describit libro 3. Æneidos.

Solennes tum forte dapes & tristia dona
Ante vrbem in luco falsi Simoentis ad vndam
Libabat cineri Andromache Manesque vocabat
Hectoream ad tumulum viridi quem cespite inanem
Et geminas causam lacrymis sacrauerat aras.

Recte ait ante vrbem vt notet morem quo extra vrbem sepulcra constituebantur. At iam sepultus fuerat Hector in solo Troiano vt ex Homero dictum est redditis iustis cum summo honore. Ad quid ergo Cenotaphium in Græcia? ad consolationem vxoris. An sacrum erit? an duo, sepulcra vni fient? sane non immerito principes rescripserunt cenotaphium locum religiosum non esse l. sed Diui ff. de rer. diuis. Ideo vendi posse quia non est diuini iuris l. vel quod ff. de religios. est enim monumentum quod gratia defuncti memoriæ factum est l. monumentum in fine ff. eod. Cur ergo Martianus in l. 6. §. vltimo ff. de rer. diuis. ex testimonio Virgilij ait cenotaphium religiosum esse? Martianus recte: sed male principes accepere mentem Martiani & testimonium Virgilij: licet recte statuerint. Nam interpretati sunt Martianum vti auctoritate versuum, supra adductorum de Andromacha ad inane sepulcrum Hectoris parentante: quod Virgilius finxit non ignarus iuris Pontificij: sed introducit vxorem amoris veri & pietatis ardentis in memoriam defuncti mariti argumenta prodere, & sic luctum & dolorem suum quodammodo leuare. Non tamen sensit illum locum religiosum esse cum alius religione corporis occupatus sit: ideoque hoc recte sanxere non esse religiosum: quod ad cætera similia est producendum. Sed non intellexerunt Iurisconsultum doctiorem, alio Virgilij loco vti in auctoritatem sui responsi vbi de sepulcro Deiphobi loquitur cuius corpus truncatū in incendio Troiæ conflagrauerat & consumptum erat: cumque nusquam sepulcrum eius esset Æneas ei inanem tumulum fecit ibique anima sacris euocata locum religione deuinxit: hic locus est in 6. Æneidos.

An cenotaphiū sit religiosum.

Tum egomet tumulum Rhetæo in littore inanem
Constitui, & magna Manes ter voce vocaui.

Ideo vi huius cenotaphij fingit vates eum vt sepultum in inferis inuentum ab Ænea fuisse. Et recte in litore Rhetæo. Est enim pars regionis illius in qua defecerat Deiphobus. Neque hæc vox, ter, otiosa est. Nam quia corpus non erat sæpius conclamatum ideo tertio die ter vocabatur, quod exigit religio tridui. Sed hanc euocationem irridet Seneca, *Magnum* (inquit) *Solatium appellare sepius nomina non responsura.* Poterat autem Iurisconsultus non tantum ex Virgilio sed & ex Homero probare cenotaphium esse religiosum Odyss. 1. vbi introducit Vlyssem qui quosdam ex sociis

amiserat interfectos à Ciconibus apud quos corpora remanserant vocasse ad inanem tumulum animas eorum sic enim ait.

Οὐδ' ἄρα μοι προτέρω νῆες κίον ἀμφιέλισσαι
πρίν τινα τῶν δειλῶν ἑτάρων τρὶς ἕκαστον ἀῦσαι
Οἳ θάνον ἐν πεδίῳ Κικόνων ὕπο δῃωθέντες.

Ter ait vocari. Nam qui superstites ex clade fuerant singulorum interemptorum animas ter vocabant vt errantes ad hunc tumulum reducerentur, aut saltem in patrias sedes restituerentur sic ibi Eustathius. ἔθος ἦν φασι τὰς τῶν ἐπὶ ξένης ἀπολλυμένων ψυχὰς ἀνακαλεῖν τρὶς τοὺς περιλειπομένους καὶ οὕτως ἀπιέναι. ὁ ψυχαγωγία τις ἦν ὡς τῶν ἀνακαλουμένων δοκούντων κατάγειν ἐκείνους, ἢ μετάγειν εἰς τὴν πατρίδα. Iason profecturus ad aureum vellus Phrixi animam qui in Cholchide perierat ad se euocauit: Athenienses cenotaphia construxere iis qui in nauali prælio ceciderant ter euocatis eorum Manibus ad litora dicentes eos illuc descendisse: idem faciebant iis qui in terrestri acie occubuerant, si apud hostes essent eorum cadauera: quod factu facilimum erat quia eorum qui ceciderant nomina in numeris relata ignorari non poterant: ideo vocabantur ne viderentur per ignorantiam obliti & contempti, vel hostium iniuria (à quibus detinebantur corpora) honore mortis à suis spoliari. Sic religione Manium soluebantur eorum memoriam recensentes: Eustathius ibdem. Ἀρριανὸς δὲ λέγει καὶ ὅτι παρὰ Βιθυνοῖς τελοῦνται τὰ νεκύσια καλεῖν ὀνομαστὶ τὰς τῶν κατοιχομένων ψυχὰς ὅσοι τελευτᾶν ἔτυχον ὑπερόριοι καὶ καλακαλεῖν αὐτοὺς ἐς τρίς· καὶ δέεσθαι ἀνελθεῖν ὡς μεταλάχοιεν τοῦ δαιτός. φασὶ γοῦν καὶ ὅτι Ζαμόλξιδος διδάξαντος ἔθυον οἱ Γέται καὶ εὐωχοῦντο ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσι ὡς αὖθις ἥξοντος τοῦ ἀποθανόντος. Nec Bithyni nec Getæ recedunt ab hoc more. Nam hic euocant ter animas qui longe à patria decessere & precantur eas vt ascendant ad conuiuium funebre eius participes futuras. Præterea probatur etiam ex lege Solonis cenotaphium esse sacrum quam Tullius excepit in hæc verba, *De sepulcris autem nihil est apud Solonem amplius quam ne quis ea deleat, neue alienum inferat: pœnaque est si quis bustum (nam id puto appellari τύμβον) aut monumentum inquit aut columnam violarit, deiecerit, fregerit*. &c. Quod de inscriptione veri sepulcri intelligendum est aut de imagine cenotaphij. Quod ait neue alienum inferat de sepulcro familiari est in quo ij tantũ qui sunt ex familia debent inferri. Quod ait monumentum, cenotaphium est: prius enim cauit de tumulo, seu busto: tum de monumento: noluit dicere cenotaphium: quia vitat voces Græcas vbi Latinæ suppetunt. Igitur cum pœna lege Solonis æque in eum sancita sit qui monumentum deleuerit aut violauerit, atque in eum qui verũ sepulcrum, sequitur vtrumque æque esse religiosum. Quid si corpus terra sit conditum nullis cærimoniis nec sacris factis? tunc instaurandum est funus: an porca præcidenda? minime. quia non mactatur nisi cum corpus terræ non est redditum: at hic humatum quidem est sed sine ho-

Vocatio animarum.

Lex Solonis.

Instauratio funeris. nore: ideo non videtur Cereri & Telluri satisfactum. Verum hic honos ad Cererem non pertinet, sed ad defunctum: idcirco præcidanea tum desiderabatur cum corpus iacebat non datum suo elemento. An in hac instauratione nouendiales feriæ postulantur? Minime neque enim cadauer supra terram est. Ergo triduales. Primo deflebant: secundo laudabant: tertio sacrificabant & libabant ad aras ibi positas: Virgilius libro 3. Æneidos.

Ergo instauramus Polydoro funus & ingens,
Aggeritur tumulo tellus stant Manibus aræ,
Cæruleis mœstæ vittis atraque cupresso
Et circum Iliades crinem de more soluta,
Inferimus tepido spumantia Cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras, animamque sepulcro
Condimus & magna supremum voce ciemus.

Recte ait Iliadas de more crinem soluisse, vt doceret morem quo filiæ patris sui funus prosequuntur. Nec obstat quod Polydorus adhuc adolescens est interfectus. Nam princeps erat Troianus ideoque pater patriæ mortuo Priamo & reliquis fratribus natu maioribus. *Conuiuium sepulcrale in scrobibus.* Antiquissimi Græci terram fodiebant, & in eam descendentes frusta hostiarum quæ omnino nigræ & steriles immolatæ erant in corbibus ferebant vt in iis scrobibus sepulcrale conuiuium fieret, libabantque ad tumulum aqua & melle vt animam defuncti placarent Orpheus loquens de Cysico ab Hercule imprudenter occiso cui funus instaurabatur, sic canit.

Φιτρὺς δ' αἶψα κόμιζον ἰδ' ἔντομα πορσυνόοντες,
Παμμέλαν' ἐν βόθροις κατεκαίαθον αὐτὰρ ἐγώγε,
Ψυχὴν ἱλασάμην σπένδων μειλίγματα χύτλων,
Ὕδατι δ' ἠδὲ γάλακτι μελισσορύτων ἀπὸ νασμῶν,
Λοιβὰς συμπρογέων καὶ ἐμοῖς ὕμνοισι γεραίρων.

Hinc proculdubio mos iste descendit quem adduxi in luctus expositione, lugendi in fossis prope tumulum ductis. Sed hæc funeris instauratio nonne huic legi aduersatur quæ vetat plura funera vni fieri? instauratio enim est iteratio. Verum quoties vitiose aliquid factum est perinde est, ac si factum non esset l. quoties ff. qui satisd. cog. neque terræ mandare proprie est funerari. Iusta enim constant solennitatibus & sacris quæ iustorum essentiam faciunt. At quid opus erat prohibere hac lege ne vni plura fierent funera cum de eo satis in altera lege cautum videatur qua vetuere Decemuiri ossa legi homini mortuo quoi post, funus fiat? Verum hoc quod dixi de instauratione permittenda pertinet ad translationem reliquiarum quæ in loco quodam sitæ sunt non legitimis cærimoniis cultæ. Ibi autem vult eas honorari vbi sepultæ sunt nisi mors peregre vel militiæ contigerit. Sed si iam funus factum sit, & vel ibi, vel alibi (translatis reliquiis) aliud funus fiat, hoc pertinet nunc ad hanc legem. Quid si iam funus factum est peregre mortuo in terra peregrina altera lex in exceptione, permittit homini mortuo

ossa legi idem si militiæ mortuus sit. At hæc lex funus iterari non vetat in iis casibus imo videtur etiam altera lege funus permitti aut vetari. *Quoi post funus fiat.* Verum est, si nondum funus factum sit aut minus legitime procuratum : quia vtrumque in idem recidit. Huic autem legi videtur obstare l.1.C. de religios. vbi solo Præsidis permissu si iusta & necessaria causa intercesserit, reliquiæ in alium locum transferuntur contra Paulus : negat enim id fieri posse sine sacrificiis & cærimoniis funeralibus. 1. sent. tit. vlt. *ob incursum* (inquit) *fluminis vel metum, corpus iam perpetuæ sepulturæ traditum solennibus redditis sacrificiis per noctem in alium locum transferri potest* : rectè ait perpetuæ sepulturæ. Nam corpora ad tempus alicubi commendata sine causæ cognitione pro arbitrio transponuntur. l.3.§.non perpetuæ.ff.de sepul.viol.merito per noctem, ne quid polluatur. Non enim licet sub crepusculum lucis aut sub vesperam: quia licet sol non luceat, ibi tamen homines prætereuntes incestari possunt. Cur potius quam cum primò cadauer effertur ? quoniam omnibus communis sors cum prima fit elatio demonstratur, nihilque est quod interturbet obuios. At si iteratur funus, quies mortuorum interpellatur : deinde huc euocatæ ex inferis animæ lucis aspectum horrent : quod Seneca in anima Tantali dudum sepulti ostendit, quæ lucem odit peius quam pœnas quas in inferis patitur. Sicque eam loquentem introducit in Thyeste.

An transferri ossa possint.

Iterata elatio cur noctu fit non vt prima quæ fit sub crepusculum aurora aut sub vesperam.

Quis male deorum Tantalo viuas domos,
Ostendit iterum ? peius inuentum est siti.

Moris erat proditorum corpora ex terra eruere vt bis morerentur, solem aspicere coacti extractis ad lucem ossibus. Vnde Nicias Cous conqueritur mortem non esse vitę finem: & esse in morte nouarum miseriarum initia, quod corpus eius sepultum erutum sit vt morte secunda plecteretur eius proditio de quo sic Crinagoras. 1. Epigramm.

Pœna est animæ solem videre.

Μὴ εἴποις θάνατον βιότης ὅρον εἰσὶ χαμοῦσιν,
    Ὡς ζωοῖς ἀρχαὶ συμφορέων ἑτέρων,
Ἄθρει Νικίεω Κώου μόρον ἤδη ἔκειτο,
    Εἰν Ἀΐδῃ νεκρὸς δ' ἤλθεν ὑπ' ἠελίου.
Ἀστοὶ γὰρ τύμβοιο μετοχλίσσαντες ὀχῆας,
    Εἴρυσαν εἰς ποινὰς τλήμονα δυσθανέα.

Addo per hanc legem sumptus minui qui geminarentur si plura funera vni fierent. Redeo ad Paulum qui vult transferri corpus solennibus sacrificiis redditis, id est, iisdem quibus solenniter vtuntur in condendis Manibus : quæ superflua essent nisi ex illo loco in quo sunt constitutæ reliquiæ, Manes in alterum locum essent euocandi & in illo condendi ad quem euocantur : quo casu prius sepulcrum religione soluitur, & fit locus profanus l. cum in diuersis. §.vlt.ff.de religios. neque enim vnum corpus duo sepulcra potest efficere d.l. cum in diuersis in princ. vbi quæritur vtrum corporis partibus separatim sepultis omnes loci fiant religiosi : & ea ratione

Solus locus vbi caput est fit religiosus.

non sunt, sed is tantum in quo caput est: quia est princeps pars ex qua imago cuiusque cognoscitur. Imo videtur solo capiti iura sepulturæ dari non posse: Philippus. 1. Epigramm. refert puerum in fluuium constrictum glacie lapsum cuius violentia caput a reliquo corpore abscissum est sub aquis remanente. Caput igni datum esse & sepultum, mater tamen infelix dicitur, quod diuisum partum videat, igni & aquæ neutrius tamen sit.

Δύσμορος ἧς ὠδῖνα διείλετο πῦρ τε καὶ ὕδωρ;
Ἀμφοτέρων δὲ δοκῶν, οὐδενὸς ἐστὶν ὅλος.

Verum ait neque igni neque aquæ datum fuisse corpus integrum non tamen negat puerum fuisse sepultum. restat altera pars huius legis quæ est de prohibitione lectorum. Nam corpora lectis elata fuisse patet ex Persij loco quem capite superiore adduximus: & hoc antiquissimum esse, Varro sic ostendit 4. de ling. Latin. *Nam* σέγαστρον, *vbi lectus mortui fertur dicebant pheretrum nostri*, *Græci*: φέρετρον καὶ φέρετρον: σέγαστρον, non est lectus, sed eo lectus continetur, & inuoluitur quod erat contectum pellibus. Nam hæc veterum fuit frugalitas vt pelliceis stragulis vterentur quibus indormirent: vnde Valerius Max. ait Catonem hœdinis pellibus pro stragulis vsum fuisse, tamquam ex prisca frugalitate, nihil remisisset: ideoque antequam purpureis pannis inuoluerent ossa, pellibus ea tegebant quod ex Æschylo probat Pollux. 10. καὶ σέγαστρον δὲ ὅστις ἐθέλει ὀνομάζειν εἴπερ ἡ πολλὴ χρῆσις τὴν σεγαστρίδα διφθέραν τὸν σκύτινον τοῦτον χιτῶνα, καταφευξεῖται ἐπὶ τὸν Αἰσχύλον εἰπόντα ὀστέων σέγαστρον. Et Plato in Timæo sic intellexit, σέγασμα ὀστέινον. Licet purpura multo ante inuenta fuisset vt ex Homero est demonstratum in reliquiis Hectoris: quod tantum in corporibus principum erat receptum. Nec obstat quod apud Virgil. Miseni corpus purpureis est ornatum vestibus. Nam nec purpura indutum, nec cum ea conditum est. Pelles sunt Diis gratissimæ terrestribus & infernis vt Fauno quem infernum esse Seruius ait, & nocentem auctore Horatio: quem qui de futuris consulerent indormiscebant pellibus cæsarum ei Deo ouium Virgil. 7. Æneid.

Ossa pellibus tecta.

Gratia Diis pelles.

Cæsarum ouium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis somnosque petiuit.

Tum paulo post.

Centum lanigeras mactabat rite bidentes
Atque harum effultus tergo stratisque iacebat
Velleribus.

Pellicea vestis erat nocturna, quo magis inferis conuenit (nam stragulæ erant pelliceæ vt mox probaui) & proinde merito ea tegebantur ossa mortui. Hinc fit vt non esset boni auspicij incidere in hominem pellibus amictum, quasi funestum: quod Plautus apud Porphyrionem indicat hoc versu.

Anus hæc in pellis periculum protenditur.

Ideo luctuosa veste pro stragula lecti vtebantur, quod Nonius do-

cet ex Accio in Pelopidis.

Cesso hinc ire & rapere lucti vestem in lecto coniugis.

Nec immeritò: nam nox & Somnus funesta sunt & polluunt: vt ostensum est in cap.1. Sed hæ pelles quibus dixi mortui pheretrum aut lectum inuolui, funestæ erant, quia mortuus nondum Deus erat. At hæ quibus ossa teguntur apud Romanos non erāt funestæ quia tunc Deus erat. Quæ sint pelles funestæ docet Festus, *Mortua* (inquit) *pecudis corio calceos aut soleas fieri flaminibus nefas habebatur: quoniam sua morte extincta omnia funesta sunt.* Vtuntur ergo flamines pellibus immolatarum pecudum; quia non tantum non sunt funestæ, sed etiam sacræ: & sic intelligendum est sacerdotes Herculis cinctos esse pellibus, nempe mactatarum hostiarum. Ergo & pelles ouium fauno cæsarum sacræ scilicet illi Deo inferno cui erant immolatæ. Idem refert Pausanias de Amphiarao a quo petentes oracula pellibus incubantes per Somnium ventura videbant, in Atticis. κριὸν θύσαντες αὐτῷ καὶ τὸ δέρμα ὑποστρωσάμενοι καθεύδουσιν ἀναμένοντες δήλωσιν ὀνείρατος. Igitur sacræ sunt pelles hostiarum immolatarum, quia totum earum corpus ante mactationem consecratur, cuius partem quamdam pellis ipsa facit, idcirco etiam superi in iis oracula reddebant, pelles enim hostiarum sectas in ignem iaciebāt Iamidæ sacerdotes Apollinis in Olympia & ex frustis prout recta, vel obliqua essent futura iudicabant Scholiastes Pindari. Olympic. Oda. 11. Hæc de lectis mortuorum qui pelle inuoluebantur & stragulis pelliceis tegebantur apud priscos: sed non erant sacræ illæ pelles, vt nec sunt quę in laniena comparantur. At ossa tegebantur pellibus immolatorum veruecum. Postea inuentæ sunt lecticæ quæ primum vt lecti viuentibus inseruiere, postea mortuis. Florente enim Imperio & ad summum fere potestatis gradum euecto, loco vnius lecti qui lege pręscriptus est lectica vsi sunt qua cadauer efferebant. C. Gracchus apud Gellium. 10. cap. 3. *His annis paucis ex Asia missus est, qui per id tempus magistratum non ceperat homo adolescens pro legato ⟨e⟩ius in lectica ferebatur: ei obuiam bubulcus de plebe venusina aduenit & per iocum cum ignoraret qui ferretur, rogauit num mortuum ferrent.* Iste mos ad posteros traductus est: *Lectica cadauer elatum.*

Martialis 2. Epigramm. 81. Epigrammate.

Laxior hexaphoris tua sit lectica licebit
Cum tamen hæc tua sit Zoile sandapila.

Idem 6. Epigrammate 77.

Inuidiosa tibi quam sit lectica requiris
Non debes ferri mortuus hexaphoro

Idem 9. Epigrammate 3.

Octo syris suffulta datur lectica puellæ
Nondum sandapilæ pondus amicus erit.

Igitur lectica ita vtebantur primum ad somnum tum & ad ferendum cadauer: quia prius & lectis ad vtrumque finem vsi erant. lectica sane à lecto dicta est, eaque sicut lectorum stragulę vestes, pri-

mum ſtramentis tecta eſt Varro 4. de ling. Lat. ſic de lectica ſcribit. *Niſi ab eo quod Graci antiqui dicebant, λέχ∫ον lectum potius quam lecticam quod inuoluebant quod fere ſtramenta erant è ſegete ſegeſtriam appellant vt etiam nunc in caſtreis*: poſtea pelle contecta eſt lectica non ſecus ac de lecto diximus Martialis libro 11. Epigrammatum 99. Epigr.

Non te cucullis aſſeret caput tectum
Lectica nec te tuta pelle veloque,

In lectis dormiebant ſub ſtramento vel pelle: ſic & in lecticis: idem libro 9. Epigrammatum 94. Epigramm.

Dat tibi ſecuros vilis lecticula ſomnos
Peruigil in pluma canis ecce iacet.

Statilius Ruffus libro de vita ſua apud Iſidorum originum libro 20. cap. 11. *Primum* (inquit) *iuxta conſuetudinem imperatorum ipſe prolectis lecticis vtebatur.* Ex hac autem lege patet lectis elata tunc fuiſſe cadauera: ſed pluribus efferri prohibet quæ violata eſt in funere Marcelli, Syllæ, & Auguſti quod quia vulgare eſt prætermitto.

AXIOMATA.

VNI corpori, vnum funus, vnus lectus debetur. Quod ſi corpus non appareat, animæ quies ſuſpendi credebatur, quo vſque ſepultum ſit: alioqui centum annis errant inſepulti: quia totidem annis reuoluitur compoſitum in ſua principia. Heredis tamen familia funeſta manet, niſi præcidanea porca piaculum & tridui ferias inſtituerit. Sed ſi in aquis vita ſepulta ſit & extincta, pura eſt familia: quia non amplius eſſe credebatur à nonnullis: at Romanorum ſententia animæ viuunt, ſed non debetur ſepultura: niſi adſit corpus quia polluit ſolis vt viuentium aſpectum: alioqui nihil ei debetur: quia tunc opertum & conditum vndis nihil poteſt polluere: tum quia diuina vindicta prolapſus eſt naufragus in hoc genus mortis qui elementi violentia periit non

suo fato non hominis iniuria.

SI HERES per contumeliam iusta legis aut canonis necessitate sancita non soluerit, summi Pontificis sententia capiti plecti potest: quia expiari non potest: secus si per imprudentiam. Feriæ autem triduales seu præcidaneæ similes sunt tribus postremis diebus nouemdialium: differunt tamen: quia triduales non possunt conferri in diem publice feriatum aut eidem familiæ Festum; sed in atrum quo parentari non potest sed porca præcidi primo die ex tribus: secundo defletur: tertio pyra construitur & cenotaphium quod coronatur, & libationibus & suffimentis & epulis colitur: huc etiam anima errans ter vocatur, ne videantur per obliuionem præteriti & in hostium potestate, suorum ope destituti. Ibi quamuis corpus non sit, eius tamen imago ponitur. qua sicut & cenotaphio quod est imago veri sepulcri anima delectatur: & sic vmbræ vmbris placantur: si tamen funus iam ad corpus alibi factm sit, tumulus inanis licet his sacris imbutus, sacer non est, etsi leuamento viuentis esse possit.

SI CORPVS humo mandatum sit sine honore, instaurandum est funus iisdem cærimoniis: corpus autem perpetuæ sepulturæ datum ex iusta & necessaria causa, transferri potest, permissu præsidis per noctem legitimis sacrificiis redditis quibus anima ex sede sua ad aliam euocetur: at si non perpetuæ sepulturæ datum sit, pro arbitrio transfertur. Anima autem emoto cadauere interturbatur & sequitur sedem in quam

transfertur: sed grata ei est nox: quia lucem odit qua priuata est & ad quam aspirare non potest, nocturnis inferorum tenebris inuoluta, & infernis deuota sacris. quod si corpus diuisum in multis locis sepultum sit, vnus tantum locus in quo caput est religiosus fit: quia in eo est character formæ.

PRISCI in lectis dormiebant & in lectis ad rogum efferebantur: hi pellibus contegebantur. Frugalitas enim prisca pelliceis stragulis indormiebat: ideo ea vestis nocturna erat & mali ominis: nocturna polluebant: vnde veste luctuosa per somnum noctu tegebantur. Pellibus primum ossa mortui inuoluta sunt (nisi principum quorum reliquiæ aliquando purpureis pannis tegebantur:) in pellibus etiam mortuarum pecudum luctuosa erat familia quia sunt funestæ. Reliquę pelles in vsum communem adhibebantur earum pecudum quæ in laniena cæsæ fuerant. Quibus autem flamines ad calceos vtebantur erant immolatarum pecudum quibus etiam ossa mortui inuoluebantur: quia tunc anima dea facta est: ideo sacris pellibus vti debet. Hæ autem pelles gratæ Diis erant ita vt in iis dormientes Dei oracula mererentur. Post lectum lectica ad dormiendum & postea etiam ad efferendum cadauer vsurpata est eaque primum stramentis deinde pellibus tecta est.

NE ROGVM BVSTVMVE nouum propius sexaginta pedes, Ædes alienas inuito Domino quis adiicito: neue forum sepulcri bustumue vsucapito.

CAP. XXV.

IC Est postremum caput quod ex reliquiis harum legum & canonum de statu religionis ad nos quasi tempestate delatum est. & duas partes continet, quarum vna præscribit terminum quo sepulcrum debet ab ædibus alienis separari. altera prohibet vestibulum sepulcri & ipsum sepulcrum vsucapi. Vtraque pertinet ad sepulturas quæ sunt extra pomœrium: nam in vrbe vruntur aut sepeliuntur priuilegij iure, in loco publico non iure communi quo casu priuati ædificij gratia non potest impediri publici iuris executio. Tum quod loca publica solum habeant ab ædificiis separatum in quibus populus consistit. idem est in altera parte vbi priuilegio locus est nam nec forum nec sepulcrum alia ratione vsucapi prohibetur quam quia publicum est. Quod enim solo inædificatur soli conditionem sequitur, ideo publicum fit, quod vsucapi non potest l. 9. ff. de vsucap. sed ad primæ partis sensum accedamus secundum ius commune patet ex iis quæ mox dixi hic ædes accipi quæ in agris sunt & quæ alienæ. Vox alieni ambigua est: significat enim quod non est nostri dominij. Dominium triplex est, proprietatis l. proprietatis C. de probat l. statuliber §. vltimo ff. ad leg. falcid. ideo Neratius cum dicit dominium ne quis decipiatur ambiguitate verbi subiicit id est proprietas in l. si procurator ff. de acquir. rer. dom. Aut possessionis, quod non à lege vt proprietas sed prætoris iurisdictione datur: qui proprietatem dare non potest l. qui vsumfructum ff. si vsusf. pet. possessionis dominium potest l. 1. ff. de bonor. possess. Est & dominium quoddam vsusfructus: nam in d. l. qui vsumfr. qui legitime vsumfructum habet dominium usufructus habet, at qui ex causa fideicommissi, possessionem tantum à Prætore consequitur. Ideo in l. in venditione in princ. ff. de reb. auct. iud. poss. fructuarius appellatione Domini continetur. Sed cum iure ciuili agitur, neque possessionis neque vsusfructus vllum dominium intelligitur l. falsus §. vltimo ff. de furt. l. suos de leg. 3. sed si accipiatur secundum quid id est prout *Alienum quid.*

exigit rerum æquitas circunſtantiis accommodata, & vſusfructus & iuſta poſſeſſio dominij iure cenſebuntur d. l. ſuos §. 1. & alienari dicentur ea iura quæ quis in alium tranſtulerit l. 4. §. Pedius ff. de alienat. iud. mut. l. ſancimus C. de reb. alie. non alie. At hic

Iunius 5uii. ædes alienæ iure ne ciuili religioſius interpretandæ ſunt, ſi proprietas penes alium ſit; penes inſerentem mortuum vſusfructus aut iuſta poſſeſſio; an liberius? Hic certe alienum dici aſſero quod in alieno iure eſt, non tantùm proprietatis, ſed & poſſeſſionis quæ iure Prætorio vicem obtinet proprietatis, & vſusfructus qui etiam iure ciuili in multis caſibus pars dominij eſt l. 4. ff. de vſufr. Ideo inuito fructuario non poteſt inferri mortuus &c. vt in l. locum ff. eod. vbi etiam hoc traditur quod nudæ proprietatis Dominus ne conſentiente quidem fructuario deteriorem cauſam vſusfructus facere poteſt excepta cauſa religionis cuius fauore hoc ſpecialiter inductum eſt. Et ſic hac lge ſeu Dominus ſit ſeu extraneus prohibetur inſerre prope ædes quarum vſusfructus eſt alienus. Neque enim hic iure ciuili mero dominium dicitur ſed mixto: quia ex æquo & bono colendum eſt ius religionis ita vt alteri non noceat alienorum Manium veneratio. Nec ſolo iure Romanorum ſanctitas hæc inſtituta eſt, ſed & gentium conſenſu recepta. Hoc enim cuique inſitum eſt alterum non lędere & ſuum cuique tribuere quia eſt ex iuſtitia cuius ſemina ſunt ex vi rationis homini ingenerata l. iuſtitia ff. de iuſt. & iur. Inuitus autem intelligitur is tantum qui contradicit quia qui ſcit videtur conſentire (quamuis in ſeruitutibus expreſſus deſideretur conſenſus neque enim ad factum ſed ad ius ſeruitutis hæc verba referuntur l. inuitum ff. de ſeruit. vrb. prȩd.) itaque ſi quis intra legitimum modum prope ædes alienas intulerit mortuum ſciente ædium Domino locus ita fit religioſus vt poſtea prohibere non poſſit ex hac lege quominus alius mortuus inſeratur l. 3. §. vlt. ff. de mort. inſer. quod Iuriſconſultus reſpondit ſecundum hanc legem. Nam hæc lex ait Nouum quia iam ædificata ſine religione moueri non poſſunt. Igitur qui mortuum effert caueat ne intra 60. pedes prope alienas ædes inferat. Quod videtur pugnare cum lege Solonis de qua ſic Plutar-

Lex Solonis de interuallis plãtarum & ædificiorum. chus in eo. ὥρισε δὲ καὶ φυτειῶν μέτρα μάλ' ἐμπείρως· τοὺς μὲν ἄλλο τι φυτεύοντας ἐν ἀγρῷ, πέντε πόδας ἀπέχειν τοῦ γείτονος κελεύσας. τοὺς δὲ συκῆν, ἢ ἐλαίαν, ἐννέα: πορρωτέρω γὰρ ἐξικνεῖται ταῦτα ταῖς ῥίζαις καὶ οὐ πᾶσι γειτνιᾷ τοῖς φυτοῖς ἀσινῶς, ἀλλὰ καὶ τροφὴν παραιρεῖται καὶ βλάπτουσαν ἐνίοις ἀπορροὴν ἀφίησι. βόθρους δὲ καὶ τάφρους τὸν βουλόμενον ἐκέλευσεν ὀρύσσειν ὅσον ἐμβάλοι βάθος ἀφιστάμενον μῆκός τε ἀλλοτρίου. Hoc differentiam oſtendit quæ eſt inter plantas. Nam olea & ficus nouem pedibus abeſſe debent quia radices agunt longius & vicinia earum noxia eſt cum alimentum eripiant vicinis plantis & quibuſdam earum nocentem exſpirent halitum: cæteræ arbores in quinque pedum ſpatio plantẽtur. Sed ſi ſcrobes aut tumulos fodiat aliquis, tantum ſpatij inter ſuum & alienum relinquat

quat quantum profunditatis & longitudinis habuerint. Hic ante legebatur τάφρυς, & sic qui in Latinum vertit auctorem, legit quia interpretatus est scrobes & fossas: idem est error in versione Gallica, patet hic error ex l. vltima ff. fini regund. vbi Iurisconsultus ipsamet verba legis Solonis, sic scribit, ἐὰν δὲ τάφον ἢ βόθρον ὀρύττῃ, &c. Igitur non sexaginta pedes, sed si minus habeat profunditatis minus spatij relinquendum. Non est autem dubium quin hæc lex 12. tab. ex Solonis lege sumpta sit. Vtrum non extat lex Atheniensium de eo qui prope ædes alienas tumulum adiecit, sed tantum qui prope agrum alienum: quod ex verbis Plutarchi patet, εἰ ἀγρῷ: tum ex d. l. vlt. παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ, id est solo, seu loco qui ædificio non est occupatus. Tum etiam ex natura iudicij finium regundorum, quod non habet locum in ædificiis l. Sed & loci §. pen. ff. eod. Tullius in Topicis, *Si in vrbe fines non reguntur, neque in vrbe aqua arceatur.* Quod ait in vrbe latius est accipiendum & producendum ad ædificia quæ ruri sunt quia vrbana etiam sunt prædia l. 1. ff. com. præd. nec obstat l. 2. in prin. ff. finium reg. vbi locus est huic iudicio quamuis ædificia interueniant. Nam id vlp. accipit de ædificiis quæ in confiniis agrorum non secus ac lapides aut arbores interposita sunt. Ergo in agris tumulum fodienti sufficit intermittere tantum spatij quantum est in eo profunditatis: at prope ædes alienas desideratur spatium 60. pedum. Vnde hæc ex natura locorum iuris diuersitas? nimirum quod ex cadauere nihil noceat agro, nisi fossa qua ducta profundius ea parte vicini solum infirmat: facile enim in cauum inclinat quod est ponderosius, & sic terra grauior ibi subsideret. Adde quod cum corpus ibi religiose conditum sit, arator non audeat ibi propius accedere, ne quid contra religionem faciat. At prope ædes & fœtor corporis viuentibus nocet, & combustio ipsius periculum incendij minatur vt Tullius interpretatur: sed interuallum 60. pedum vtramque causam tollit. Sed si ædes & locus vicinus ad defunctum pertinerent non est locus huic termino: hoc enim priuati detrimenti causa sancitur in re aliena. Ergo in re propria aliud est. Sed finge aliquem sepulcrum ædificasse, non seruato legitimo spatio? potuit dominus ante perfectum opus illud interrumpere per nuntiationem noui operis vt quod inchoatum est destruatur: sed eo perfecto competit tantum interdictum, quod vi aut clam. l. 3. in princ. ff. de mort. inf. videtur tamen hoc spatium non tantum gratia vicini prædij relinqui, sed etiam ipsius sepulcri l. tenetur §. si locum ff. de act. empt. vbi emisti locum sepulcri, id est ad hoc vt in eo mortuum sepelires, sed antequam sepeliretur venditor ædificauit propius quam lege præscriptum est, tibi actio ex empto datur in venditorem quæ non datur nisi in id quod interest. l. 1. in princ. ff. eod. Ergo interest aliquid, sepelientis alienas ædes prope sepulcrum non ædificari. Verum in d. l. tenetur actio competit si ædificatum sit antequam infer-

Emendatur lectio.

Finium regundorum in agris.

Diuersitas spatij ex diuersitate loci.

retur mortuus. Unde sequitur contrarium si post illationem ædificatum sit: & est ratio quod ædificio perfecto post religionem loci nihil intersit emptoris propius ædificari: cum enim locum sepulcri emerit & illatione religiosus factus sit, venditor impleuit fidem contractus, ita vt agi amplius exempto non possit: nec obstat quod propius ædificauit: hoc enim nihil attinet ad obligationem emptionis quia potius conditionem suam deteriorem fecit, vt patet, at antequam inferatur mortuus non est satisfactum contractui quia habere non licet emptori sepulcrum quod propius ædes alienas ædificari non potest, idque ex facto venditoris, qui propè illũ locum adhuc purum ædificauit. In publicis autem ædificiis alius terminus inductus est. Nam si quis velit priuatim ædificare quindecim pedum spatium à publicis ædificiis intermittere debet l.46. C. Theod. de oper. publ. l. si cui loci C. de ędific. priuat. at si priuatim prope priuatum ædificetur decem pedes sufficiunt l. Meniana.C.eod. Sed postea Zeno constituit vt 12. pedes interponerentur l.12 §.2. C. eod. At ex lege Solonis sufficit inter priuata ædificia spatium duorum pedum d.l. vlt. ff. fini reg. ex l. 12. tab. inde sumpta paulo plus nimirum duorum pedum & semissis. Festus, *Ambitus* (inquit) *proprie dicitur circuitus ædificiorum patens in latitudinem pedes duos & semissem. in longitudinem idem quod ædificium.* Hoc ex l. 12. tab. esse asserit Varro 4. de ling. Lat. *Ambitus iter quod circumeundo teritur: nam ambitus circuitus, ab eoque 12. tabularum interpretes ambitum parietis circuitum esse describunt.* Verum hi termini in antiqua Roma diu seruati sunt. Sed postea mutati cum cœpissent ædificia extrui ambitiosius & maiore luxu, ideoque maiori spatio ad cæli & aëris liberiorem vsum opus fuit. Termini autem 10.12.& 15. pedum ab imperatoribus Græcis constituti sunt, quos tamen Romæ seruatos fuisse non dubito postquam ita præscripti essent. Nunc ad legem redeo. Ratio quam dat hic Tullius non satis idonea videtur: *quod* (inquit) *rogũ bustũue nouum vetat propius 60. pedes adiici ædes alienas inuito domino incendium veretur acerbum.* Sane periculum incendij refertur ad rogum: at quid incendium ad bustũ. Nam dictum est bustum esse locum in quo reliquiæ corporis combusti humatæ sunt. Verum in busto teter odor cadauerum aërisque corruptio timenda est. At ex corpore cremato quid potest corrumpi cum flamma exhauserit, quicquid humoris erat putrefacti? Verum non omnia corpora cremantur, & quæ cremantur æque ex incendio rogi ac ex putredine aëris ob vaporem ex flamma exspirantem qui aërem inficit periculosa sunt. Atqui vtrumque periculum ex rogo est non ex busto. Verum ibi fit bustum vbi fuit rogus: & quamuis ex causa speciali alibi reliquiæ conderentur, idem tamen periculum nascitur vbi fit rogus: vel vbi integra corpora inhumantur. Nunc accedo ad alteram partem huius legis quæ vt ibidem Tullius ait, *tuetur ius sepulcrorum secundum naturam*, quæ

Spatium legitimum inter ædificia.

norma legis est. In hac parte duo considerantur, vnum ne forum, id est, vestibulum sepulcri (sic enim ille interpretatus, sic Festus in voce forum.) Alterum ne ipsum sepulcrum, (sic enim bustum accipi debet) vsucapiatur. Veteres forum à ferendo dixere: Hinc inferiæ dictæ sunt non ab inferis: quod ex Virgilij loco supra adducto apparet cum ait, *inferimus tepido*, *&c.* Hinc feralia & epulę ferales. Varro 5. de ling. Latin. *feralia ab infereis & ferendo*: Duo Etyma confundens, sed magis probat, a ferendo: ait enim, *quod ferunt, &c.* Hinc efferre & inferre mortuos, pherectrum & φέρεϑον: Igitur eo vestibulo insistunt qui epulas sepulcro imponunt. Erat & ostium in sepulcro l.15. qui puteum §. si quis de monumento. ff. quod vi aut cl. ad inferenda corpora heredum aut eorum qui sunt ex familia & hoc amplius ad lucernam accendendam intus vt ei in tenebris luceat qui luce priuatus est vt in specie l. Mæuia ff. de manumiss. test. Forum illud non est pars sepulcri: quia id tantum religiosum est quo corpus continetur l.2.§. sepulcrum ff. de religios. cæteræ partes vicinę, si purę sint, prosanę sunt l.4. in fine l.9. C. eodem. Cur ergo forum prohibetur vsucapi cum nec publicum sit nec religiosum? Si enim vēdideris hortos vel agros in quibus essent sepulcra circa quę loca quędam non culta, non arata essent, ea pertinent ad emptorem (nisi ea specialiter excepta sint a te,) quia profana sunt l. æde §. vlt. ff. de contrah. empt. quod huc pertinet vt intelligatur emptorem ea posse, arare serere & colere pro arbitrio: non idem est, in l. si mercedem §.1. ff. de act. empt. vbi si vendideris fundum in quo erat sepulcrum, nec tibi nominatim sepulcrum exceperis tuum esse definit. Nam eo casu sepulcrum semper religiosum est: nec exarari aut coli sine piaculo potest, sed tamen ius inferendi amisisti eo in emptorem translato quasi accessione totius fundi quod iure religionis non dominij ei cōpetit. Ideo nō est superflua in contractu venditionis hæc lex, *Si quid sacri aut religiosi est*, eius nihil venit: quæ pertinet ad modica loca sacra aut religiosa l. 22. ff. de contrah. empt. at si maior pars loci venditi sacra sit aut religiosa, secus est quia accedere non potest, quod totius locum obtinere posset. Igitur cum solum sepulcrum suæ naturæ conditionem mutare non possit & vicina loca facilime alienentur, videtur forum vsucapi posse. Verum, forum sequitur sepulcrum vt accessio suum principale quia gratia sepulcri appositum est. Et sic licet forum religiosum nōn sit, est tamen quasi appendix religiosi. Non idem est in locis puris quæ circum sunt: quia non gratia sepulcri censentur, sed fundi, cuius partem faciunt non accessionem religiosi. Sepulcrum ratione fundi accessio est: ratione fori principale est. Sed si sepulcrum religiosum est cur rei profanæ venditioni accedit? quia semper manet in sua natura religionis. Imo interest non accedere propter anniuersaria sacra. An negligentia aut auaritia venditoris, fraudi erit Diis Manibus, quibus parentalia de-

Altera pars legis de foro & busto.

Forum non est religiosum.

Forum sepulcri accessio.

bentur? Si enim non excepit sepulcrum amittit ius illius excepto vno casu quem Paulus notat in d. l. Si mercedem d. §. 1. nimirum, si in sepulcrum iter publicum transit: ergo ius sepulcri non excepti non amitteret si iter haberet. Sed hæc non est sententia Pauli: vult enim non accedere tacite venditioni fundi, id est, ex tacito consensu partium sepulcrum, si iter ad illud pateat. Si vero iter nullum sit, tacite videtur accessisse, & proinde desinit ad vẽditorẽ pertinere non quod iter non habeat sed quod tacite venditum sit cum fundo. Nam si probetur sepulcrum pertinere ad vnum: sed fundum alterius interdicentem obstare quominus ad sepulcrum eatur, extra ordinẽ ex rescripto Diuorũ principiũ precario cõceditur quo casu non cõpetit ciuilis actio tamquã ad vindicandã seruitutẽ sed vtilis, nisi Prœses coegerit dominũ agri vicini iusto pretio seruitutẽ hãc vendere l. 12. in princ. ff. de religios. quod si sepulcrum exceptum sit ei accedit iter quia tacite videtur exceptum cum sepulcro l. si venditor ff. eod. & hoc iure vtuntur Romani l. 5. ff. de sepulcro viol. quia (vt de foro dixi) iter ad sepulcrum licet religiosum non sit l. seruitus §. 1. ff. de seruit. est tamen accessio religiosi: ideoque sepulcra non vindicantur quia non sunt nostri dominij sed viam ad sepulcrum possumus vindicare l. 1. ff. si seruit. vind. igitur si sepulcrum nominatum exceptum sit ei accedit iter: alioqui neutrum competeret, & sic euanescerent sacra familiæ & gentis: nam & ius inferendi perit & parentandi. Sed in cap. sacra demonstratum est pluribus modis hæc sacra interiisse. Ius inferendi alienari potest non pacto etiam ex continenti apposito in bonæ fidei contractu sed stipulatione l. quod si locus ff. de relig. vel testamento l. monumenta C. de legat. ius parentandi non alienatur quia alterius interest parentari; sufficit autem si sepulcrum aliæ conuersationis vsum non accipiat nec mutatione diuini iuris in humanum polluatur quod nominatim Senatusconsulto cautum est d. l. 12. §. 1. Igitur vendi potest locus religiosus per accessionem ita tamen vt semper religiosus maneat. Cur non potest vsucapi cum alienationis verbo etiam vsucapio contineatur l. 8. ff. de verb. sign. Verum principaliter non potest vendi nec obligari, neque expresse vt dictum est ex l 22. de contrah. empt. l. 2. & l. 9. C. de relig. nec legari d. l. monumenta C. de legat. at tacite iure accessionis potest l. in modicis ff. de contrah. empt. Cur tam varie? Quia cum accedit, non ex voluntate, sed ex necessitate consequentiæ venit cum suo principali: at si expresse & tamquam principale venderetur, quod diuini iuris est humano & priuato arbitrio subiiceretur: deinde priore casu nihil mutatur ex natura religiosi quia accessiones transeunt in emptorem cum natura & conditione sua l. alienatio ff. eodem: at posteriore non esset emptio rei principalis nisi ea vti liceret iure dominij aut iustæ possessionis quæ dominiũ imitatur l. 2. §. vlt. ff. 3. in princ. ff. de act. emp. & sic sepulcrum nec

Iter ad sepulcrum.

Ius in inferendi & parentãdi differunt.

Cur sepulcrum expresse & principaliter nõ potest vẽdi.

vẽdi poteſt nec legari, nec adiudicari in iudicio familię erciſcũdę, quia inſolidũ debet heredibus cõpetere ius inferẽdi licet inter eos fundus in quo eſt, diuiſus fuerit l. fundus ff. famil. erciſc. nec in ſtipulatum deduci l. inter ſtipulantem §. ſacram ff. de verb. oblig. nec obſtat l. qui officij §. 1. ff. de contrah. empt. vbi ex venditione loci ſacri vel religioſi naſcitur ex empto actio aduerſus venditorem qui ſciens emptori ignoranti vendidit. Verum ibi Iuriſc. ait nullam eſſe emptionem: ſed ea actio datur non ad implendam venditionem, ſed ad id quod intereſt non fuiſſe emptorem deceptum, quia doli præſtatio ineſt bonæ fidei iudiciis l. & eleganter §. non ſolum ff. de dolo. Et ſic intelligenda eſt l 6. in princ ff. de contrah. empt. ſcientem emere non poſſe: vnde ſequitur poſſe ignorantem: poteſt enim ad hoc valere emptio quod intereſt non deceptum fuiſſe: hoc enim fit propter bonam fidem emptoris l. ſi in emptione §. item ſi & l. liberi ff. eodem. Igitur ideo buſtum prohibetur vſucapi quia alienari non poteſt: ſed ſi eſt extra commercium humanum quid opus fuit vſucapionem prohibere? quia vt mox dictum eſt tranſit in emptorem cum ſuo iure ita vt nullum ius amplius venditori in eo competat: alienatur etiam ex neceſſitate conſequentiæ. Deinde præſcribitur l. 6. in fine C. de relig. vbi libertis iura ſepulcrorum competunt ſi præſcriptio iuſtam cauſam habuit ab initio. Cur ergo vſucapi non poterit? Verum iam oſtendi ius inferendi alienari poſſe, quia priuatum eſt at ius dominij in ſepulcro nullomodo. ideo in d. l. 6. non ait ſepulcrum præſcribi ſed iis proficere ſi iuſte præſcripſerint. Ad quid proficit niſi ad inferendum? Sed valde obſtat Vlpianus in l. 4. ff. de mort. inf vbi negat ius ſepulcri præſcribi: at ius ſepulcri conſiſtit in inferendo. verum hoc intendit non poſſe pręſcribi ius ſepulcri quod alij genti vel familiæ competit; quia præſcribenti iure non competit, licet ipſum fundum in quo eſt pręſcripſerit: quia inferre poteſt iure longę poſſeſſionis quod non eſt directum ſed vtile l. ſi quis diuturno ff. ſi ſeruit. vind. ſed ſi emptione ius ſepulcri familiaris alienatur in alium cur nõ idem valebit in præſcriptione quæ etiam eſt ſpecies alienationis licet indirectæ? Verum ius ſepulcri voluntate patrisfamilias alienari poteſt: neque enim religioſum eſt eo ignorante non poteſt, id enim contra legem eſſet quæ buſtum aut forum vetat vſucapi & ex conſequentia præſcribi ne pereat ignoranti religio ſua quæ non perit dato iure inferendi pręſcriptori nec me mouet quod per longum tempus, nullus ex familia ierit ad ſepulcrum: nam iter debitum ſepulcro non vtendo numquam amittitur l. 4. ff. quemad. ſer. amitt. in qua eſt adhuc quoddam veſtigium priſci iuris: quia continet tantum inferendi ius, iure gentis aut familiæ id eſt religioſum illi tantum genti quod lege priſca perpetuum eſſe debeat: at poſtea nullomodo religioſum fuit. Sed ſepulcri ipſius ſanctitas ſemper religioſa fuit: eoque maior quo ſe-

Ex nulla emptione datur actio.

Præſcriptori nõ competit ius ſepulcri vt emptori licet impediri non poſſit quo minus inferat.

Sepulcri sanctitas.

pulcrum est vetustius Tullius Philipp. 9. *Sepulcrorum sanctitas in ipso solo est quod nulla vi moueri neque deleri potest atque vt cætera extinguntur, sic sepulcra sanctiora fiunt vetustate:* In solo (inquit) hæc sanctitas: addo & in cœlo: sepulcri enim religio non tantum solum occupat sed etiam id cœlum quod supra sepulcrum est, ita vt si quid in illud immissum sit agi possit interdicto quod vi aut clam. l.vltima §. penult. ff. quod vi aut clam. Romani igitur in hac sententia perstitere vt sepulcra non amiserint religionem licet mutata sint religionum iura. Non ita religiosi fuere prisci Athenienses: quia cum humatus esset mortuus & obducta terra, ita religione

Sepulcrum satu frugum expiatum.

soluebatur tumulus vt frugibus satis expiaretur & profanus fieret. Tullius: *Athenis* (inquit) *iam illo more à Cecrope vt aiunt permansit hoc ius terra humandi quam cum proximi fecerant obductaque terra erat, frugibus obserebatur vt sinus & gremium quasi matris, mortuo tribueretur: solum autem frugibus expiatum vt viuis redderetur.* Frugum satus est Symbolum vitę renascentis & mortuę & extinctę vt in mysteriis ostendi. Idcirco non mirum si terram mortuo pollutam quasi hoc signo regenerationis expiet quæ sine morte eius quod satũm est fieri non potest: quo magis propria est huic generi expiationis Plato 12. de legib. censet non esse mortuorum gratia viuis adimendum quod ad vitam conferre possit: qui sanctior fuit Atheniensibus in hanc parte de quo sic Tullius, *Vetat ex agro culto eoue qui coli possit vllam partem sumi sepulcro: sed quæ natura agri tantummodo efficere possit vt mortuorum corpora sine detrimento viuorum recipiat ea potissimum vt compleatur: quæ autem terra fruges ferre & vt mater cibos suppeditare possit eam ne quis nobis minuat, neue viuus neue mortuus.* Hic non tangit mortuos nec eorum sepulcra religione

Nec arari nec coli fas est apud alios sepulcrũ.

soluit, sed sic sine dispendio viuorum perpetua conseruat & sane apud alios Græcos nec coli nec arari fas erat sepulcrum: Heraclides 3. Epigrammatum introducit mortuum qui aratorem alloquitur & iubet eum manus abstinere ab glebę sectione ex qua nulla vmquam comata seges enatura sit.

Ἄπεχε ἄπεχε χεῖρας ὦ γεωπόνε
Μηδ' ἀμφίταμνε τὰν ἐν ἠρίῳ κόνιν
Αὐτὰ κέκλαυσται βῶλος· ἐκ κεκλαυμένας
Δ' οὔτοι κοματὸς ἀναθαλήσεται στάχυς.

AXIOMATA.

ALIENVM est stricte quod est in proprietate alicuius: late, quod in iure vsusfructus, aut iustæ possessionis. Proprietarius autem non potest causam vsusfructus deteriorare etiam consensu fructuarij excepta causa religionis. Inuitus autem est non tantum qui contradicit, sed & qui ignorat aut non expresse consentit, in seruitutis acquisitione licet in causa religionis tacitus sufficiat consensus, ideo vsusfructus in religione dominij pars est: quia consensu eius ad quem pertinet causa proprietatis & vsusfructus ex profana in diuinam immutatur. Is autem qui iustam habet possessionem etsi dominus non sit, a prætore loco domini habetur: & ideo vtroque inuito non potest prope ædes in quibus ius habent extrui bustum, id est, seu expresse seu tacite non consentiente.

LEGITIMVS modus in agris est tantum spatij inter tumulum & alienum locum quantum profunditatis habet: in vrbanis prædiis 60. pedum. Quod gratia vicini non religionis est constitutum: propter incendium, & tetrum fœtoré cadauerum. Quod si sciente domino intra illum terminum mortuus inferatur, postea alij mortui inferri possunt etiam eo inuito: quia semel tacite consensit in id quod eius tantum priuatim intererat. Iudicium autem finium regindorum quod est de terminis: tantum habet locum in prædiis rusticis. Spatium vero inter ædificia priuata lege Solonis est duorũ pedũ & lege 12. tab. duorũ pe-

dum ſemiſſis: legibus nouis decem & nouiſſimo iure 12. inter priuatum & publicum quindecim.

FORVM ſepulcri non eſt religioſum, ſed religioſi appendix & acceſſio, quo in ſepulcrum inferiæ dantur. Eſt & oſtium quo lucernæ intus accenduntur & corpora inferuntur. Sepulcrum autem fundo vendito iure acceſſionis in emptorem tranſit, niſi nominatim exceptum ſit, aut via publica ibi ſit. Quia tacita voluntate alienatum videtur, ita tamen vt religio eius maneat, ſolo iure familiæ mutato: non tamen ſi fundus ſit præſcriptus: quia non conſenſu patrisfamilias, ſed non vtendo præſcriptus eſt: at iter ad ſepulcrum numquam amittitur non vtendo: ideo ſepulcrũ manet familiæ: quamuis eo caſu impediri non poſſit is qui præſcripſit quo minus inferat licet ius ſepulcri non habeat.

LOCA pura circa ſepulcrum alienantur, expreſſe non ſepulcrum, quod ſi venditor excepit ſepulcrum ne accederet venditioni totius, licet iter nullum ſit, precario conſtituitur vt ex eo vtilis competat: aut iuſto pretio emitur ab inuito vt directa detur ex reſcripto. Iter autem ad ſepulcrum, non eſt religioſum, nec ius inferendi: ius parentandi non alienatur, quia totius gentis & deorum Manium intereſt parentari. Ius ſepulcri religioſum erat genti aut familiæ non omnibus: at ſepulcrum omnibus ſanctum eſt: ideo nec alienari principaliter poteſt, nec obligari nec vſucapi, licet ſi venditum ſit ignoráti ad hoc emptio valeat vt ratione doli agatur ex empto, non ad implendam venditionem, ſed ratione eius quod

intereſt emptorem non eſſe deceptum: quia nulla eſt emptio ſubiecti ratione licet ex bona fide quæ formæ ineſt, dolus vindicetur.

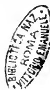
SEPVLCRI ſanctitas, & ſolum & cœlum quod ſupra ſe eſt occupat, apud Romanos: Secus apud Athenienſes, qui mortuo terra operto ſepulcrum religione ſoluebant, frugum ſatu in quo eſt Symbolum mortis & vitæ renaſcentis. Alij tamen Græci ſanctiores fuêre, qui tumulum arari nefas putauere: quod etiam gentibus Chriſtianis religioni eſt. Vides hoc toto opuſculo quæ ſint leges qui mores, qui canones, & ne quid deſiderare poſſis quod attinet ad ſubiectum illius data in præfatione legis propriæ definitione accipe definitionem moris & canonis quamuis ex iis quæ ibidem dicta ſunt ſatis intelligi poſſit per differentias, ibi allatas. Mos eſt lex, populi moribus inſinuata & iure Maieſtatis admiſſa. Canon eſt lex Pontificia more vel ſcripto conſtituta religionis ergo. Mos tamen magis videtur pertinere ad religionem quam ad res humanas. Feſtus: *Mos eſt inſtitutum patrium pertinens maxime ad religiones cærimoniaſque antiquorum.*

CVM HÆC luctuoſa antiquorum monumenta tractarem & veterum dolores calamus meus impune depingeret: nouus & verus mihi luctus incidit ex obitu vnici filij mei: quem mihi rapuit qui dederat: ſenſi me hominem primo motu, ſed quia mancipio mihi datus non erat, acerbitatem funeris æquiori animo tuli quod meliori æuo perfruatur in ſacro fonte re-

generatus. Ille partus naturalis ſuo principio reſtitutus eſt: hic ciuilis voto meo & totius animi mei deſtinatione tendit in eumdem finem vt nomini Dei gloria ſit.

LAVS HOMINI DEO

VIRGINIQVE-MATRI.

INDEX VERBORVM ET SENTENTIARVM LOCVPLETISSIMVS,

numerus indicat paginam.

A

Epulæ

G

H.

L.

N

O

Officij

P.

R.

FINIS.

